

M. T. B. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Ref.}
Set. 817

Title: *Agni Purana*

Page

817

अग्नि पुराण

: Agni Purāṇa : Title

: : : Author

: : : Editor

: : : Year, Vols.

: : : Publisher

817 : : : Remarks

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ सरस्वती त्रिपुंगोरी गणेशं स्कंदनात्रकं ॥ ब्रह्माणं वक्रिमिंद्रादीन्वासुदेवं नमः
 म्पहं ॥ १ ॥ नैमिषे हरिमीजानां कृषयः शौनकादयः ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन स्वागतं स्तुतमब्रुवन् ॥ २ ॥ कृष-
 य ऊचुः ॥ ॥ स्तुतत्वं पूजितोऽस्माभिः सारात्सारं वदस्व नः ॥ येन विज्ञानमात्रेण सर्वज्ञत्वं प्रजायते ॥ ३ ॥ स्तुत-
 वाच ॥ ॥ सारात्सारो हि न गवान् विष्णुं सर्वदिक्कृद्भिः ॥ ब्रह्मणामस्मितं ज्ञात्वा सर्वज्ञत्वं प्रजायते ॥ ४ ॥ देव-
 णी वेदितव्यं शब्दब्रह्म परं च यत् ॥ द्विविधं वेदितव्यं हि इति चार्थवती श्रुतिः ॥ ५ ॥ अहं शुकश्च पैलाद्या गत्वा व-
 दं रीकाश्रमं ॥ आसनं त्वा एष्टवन्तः सोऽस्मान् सारमथाब्रवीत् ॥ ६ ॥ शुकार्थः शृणु तत्त्वं वसिष्ठो मां यदब्र-
 वीत् ॥ ब्रह्म सारं हि एष्टं तं मुनिभिश्च परात्परा ॥ ७ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ द्विविधं ब्रह्म वक्ष्यामि शृणु मामारि-
 लाक्ष्यं ॥ यथाग्निर्मंडोऽप्राह मुनिभिर्देवतैः सह ॥ ८ ॥ पुराणं परमाज्ञेयं ब्रह्म विद्याधरं परं ॥ ऋग्वेदाद्यपरं
 ब्रह्म सर्वदेवमुखं परं ॥ ९ ॥ अग्निर्नोक्तपुराणं यदाज्ञेयं वेदसंमितं ॥ बुक्तिमुक्तिप्रदं पुण्यं पठतांश्च पठतां नृणां
 १० ॥ कालाग्निस्तृपिणं विष्णुं ज्योतिर्वस्य परात्परा ॥ मुनिभिः एष्टवान् देवं पूजितं ज्ञानकर्मभिः ॥ ११ ॥ वसिष्ठ उ-
 वाच ॥ ॥ संसारसागरोत्तारनावं ब्रह्मेश्वरं वद ॥ विद्यासारं यदि दित्वा सर्वज्ञो जायते नरः ॥ १२ ॥ अग्निरुवाच ॥
 विष्णुकात्वाग्निर्ब्रह्मो हं विद्यासारं वदामि ते ॥ विद्यासारं पुराणं यत्सर्वसर्वस्वकारणं ॥ १३ ॥ सर्गस्त्रयप्रतिसर्ग

मालिगं सस्ताप्यस्य द्रुक्षितः ॥ गायत्राहोमये षड्कोष्ठं त्रिमधुराप्नुतां ॥ यस्मिन्नेवाधिमाप्नोति तस्मिन्
 स्वाने बलिं श्रेष्ठं मानसानां निजादीनां विस्रोतोऽत्र हं जवेत् ॥ वातपित्तकफदोषाधातवश्च तथा शृणु ॥ मु-
 क्तं पंचशयादहं द्विधा याति च सुश्रुता ॥ अंशानैकेतकिदन्तरमताश्चापरेण च ॥ किं भ्रं गोमलस्तत्र वि-
 ण्मन्नास्वदक्षिकाः ॥ नाशमलं कर्म मलं तपादेहमलं च यत् ॥ शरसभाषोऽसस्तत्र समाच्छेपितं तं व्रजेत्
 मां साद्रक्तं ततो मे दोमे दोमे त्वपि स्थि संभवः ॥ आस्तोमजाततः शुक्राशुक्राद्रौ सथौ जसः ॥ देशमाश्रयेत्
 प्रकृतिमेव वा ॥ ज्ञात्वा किं विशितं कुर्याद्विषजस्य तथा वले ॥ तिथिरिक्तां त्यजेन्नौ मं मंदं दंतं दारुणोऽग्रकोह-
 रि गोविजवंद्राकसुराग्रान् प्रतिपूज्य च ॥ शृणु मंत्रमिदं विद्वान्नेष जारं न साचरेत् ॥ ब्रह्म दक्षाश्विरु-
 द्रेन्द्रं चंद्राकनिलानिलः ॥ कृषयः सोषधी ग्रामाभूत संघाश्च पोतुते ॥ रसायने निवर्षाणो देवानाममृ-
 तं यथा ॥ सुधनोऽत्र मन्नागानां नैष ज्यमिदं सुते ॥ वातश्लेष्मां त्वकोहोशो वरूहक्षो बक्रदकः ॥ अनृप इति
 विख्यातो जंगलस्तद्विवर्जितः ॥ किंचिद्दृष्टो दके देशो स्या साधारणः स्मृतः ॥ जंगलः पित्तवक्रलोम-
 धूमः सारणस्तृतः ॥ रुक्मशीतल गोवायुः पीतसुखंकटुत्रयं ॥ स्तिरास्तस्निग्धमधुरं वलासत्वं प्रव-
 क्ष्यते ॥ हृदि समानैरेतेषां विपरीतैर्विपर्ययः ॥ रसास्त्रा दुस्त्रलवणाश्चेष्मला वायुनाशनाः ॥ कटुतिक्त-
 कषायश्च वातुलाः श्लेष्मनाशनाः ॥ कटुस्त्रलवणाश्चेष्मलाश्च पित्तविवर्जनाः ॥ त्यक्तस्त्रा दुःकषायाश्च

तथापि त्रिविनाशनाः ॥ रसस्यैतद्गुणं नास्ति विपाकस्यैतद्विषये ॥ वीर्योष्णकफवातघ्नाशीतापितविना
 शनाः ॥ प्रभावतस्मयाकर्मतेचक्रवर्तिसुश्रुतः ॥ शिश्नरेचनसंतेचनिदाद्येचयथा क्रमात् ॥ वयप्रकोपप्रशमाः क
 फशं तु प्रकीर्तिताः ॥ निदाद्यवपरिनेचतथाशरदिशुश्रुतः ॥ वयप्रकोपप्रशमाः प्रवनम्य प्रकीर्तिताः ॥ मे
 धकालेचशरदिहेमंतेचयथा क्रमात् ॥ वयप्रकोपप्रशमाः तथापि प्रकीर्तिताः ॥ वषादयो विसर्गस्तु हेमं
 ताद्यास्तथात्रयाः ॥ शराद्यास्तथादानं श्रीष्मा ता उत वस्त्रयः ॥ सौम्या विसर्गश्चादानमात्रेयं परिकीर्तिताः ॥ व
 षादीस्त्रीरुतुनसोमश्चरत्ययिसौरसान् ॥ जनयत्यल्लवणमधुरास्वीन्यथाक्रमे ॥ शिश्नरादीन्तुनपंक
 श्चरत्ययिसौरसान् ॥ विवर्धयेत्तथातिक्तकषायकटुका क्रमात् ॥ यत्र रजसोवर्धते बलमेकैहिवर्धते ॥ क्रम
 शोथमनुष्णाणोहीयमाना सुहीयते ॥ रात्रिभुक्कदिनानां च वयसश्चतथैव ॥ आदिमध्वरसानेषुकफपित्तस
 मीरणाः ॥ प्रसमं याति कोपादौ काले सैषां वयः स्मृतः ॥ प्रकोपोत्तमके काले समंतेषां प्रकीर्तिताः ॥ अतिभोजनतो
 विप्रतथा बाभोजनेन च ॥ रोगादि सर्वजायंते वेगो वीरण धारणौ ॥ अन्तेन ऊर्ध्वे वा वंशरा कपालेन नष्ट
 रयेत् ॥ आश्रयेत्पुषपादीनां तथैव तमशेषयेत् ॥ आधिनिदानस्य तथा विपरीतमप्येषां कर्तव्यमेतदेवा
 त्रमयासारं प्रकीर्तिताः ॥ त्रमेरुर्मधुश्चैव गुदिश्रोण्योतथैव च ॥ बलाशयितुषानां देहस्थानं प्रकीर्तिताः ॥ त
 थापि सर्वगाश्चेते देहे वा पुर्विशेषतः ॥ देहस्य मध्ये हृदयस्थानं तन्मनसः स्मृतं ॥ रुग्णमकेशश्च यजो बज्र

राम

स्ववंशमन्तरस्य च ॥ नानुचरितादेश्च मस्य कोमादिरूपकं ॥ देविद्येन गवान्विस्तु पराचैवापराविज ॥ रु
 ग्यजुः सामथर्व्यावेदो गानि च षट् विज ॥ १४ ॥ शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं ज्योतिषांगतिः ॥ छंदोभिधा
 ने मीमांसा धर्मशास्त्रपुराणकं ॥ १५ ॥ न्यायो वैद्यवगंधर्वधनुर्वेदार्थशास्त्रकं ॥ अपरेयं पराविद्या यथा ब्र
 ह्माग्निगम्यते ॥ १६ ॥ यत्तददृश्यमग्रात्यमगोत्रचरणं व्रजन् ॥ विस्तुनोक्तं यथा मत्स्यं देवेभ्यो ब्रह्मणा पुरा ॥ १७
 तपाते कयापिष्मामिहेतुमस्यादिरूपिणं ॥ ॥ इत्यादि महापुराणे आग्नेये प्रश्नाध्यायः ॥ १८ ॥ वशिष्ठ उवाच ॥
 मस्यादिरूपिणं विस्तुं ब्रह्मिकायादिकारणं ॥ पुराणं ब्रह्मचानेयं यथा विस्तोः पुरा श्रुतं ॥ १९ ॥ अग्निरुवाच ॥
 मस्यावतारं वक्ष्ये हं वसिष्ठश्चणुवै हरिः ॥ अवातारं क्रियादुष्टं नष्टं सत्यालनाय हि ॥ २० ॥ आसीदतीतकल्पो ते ब्र
 ह्मो नैमित्रिको लयः ॥ समुद्रोपप्लुतास्तत्र लोका भूरादिकामुने ॥ २१ ॥ मनुर्वैवस्वतस्ते पेतपो वै भुक्तिमुक्तये ॥
 एकदा कृतमालायां कुर्वतो जलतर्पणं ॥ २२ ॥ तस्याजेल्युदके मस्य स्यात्प्राकोम्य पद्यत ॥ क्षेपु कामं जले प्राह्न
 मां क्षिपन् पोत्रमा ॥ २३ ॥ ग्राहादिस्यो नयं मे तत्र तत्र श्रुत्वा कलशो क्षिपत् ॥ मनुर्वृद्धः पुनर्मस्यः प्राहतं देहि मे वृ
 हत् ॥ २४ ॥ स्नानमेतत्तव चः श्रुत्वा राजा यो वेदने क्षिपत् ॥ तत्र वृद्धो ब्रवीत्पुनर्युदहि पदं मनो ॥ सरोवरे पुनः
 क्षिप्तो बहधेति प्रमाणवान् ॥ ऊचे देहि हृदयस्थानं प्राक्षिप चो बुधौ मनुः ॥ २५ ॥ लक्ष्यो जनविस्तीर्णलिहमा

स

त्रेणसोनवत॥ मस्यं तमद्रुतं दृष्ट्वा विस्मृतः प्राब्रवीन्मनुः ॥१०॥ को भवान्ननु वै विष्णुर्नारायण नमोऽस्तुते ॥ माय
यामोहयसि मां किमर्थं त्वं जनार्दन ॥१०॥ मनुं नो क्रोब्रवीन्मस्यो मनुवै पालने रतं ॥ अवतीर्णो भवनाद्यजगतो
दुष्टनष्टये ॥११॥ सप्तमे च दिने त्वं ब्रिः प्रावपिष्यति वज्रगत ॥ उपस्थितायां नावित्वं बीजादीनि विधाय च ॥
१२॥ सप्तविंशतिः परिहृतो निशं ब्राह्मीं चरिष्यति ॥ उपस्थितस्य मे शृंगे निबध्नीमोहिहादिना ॥१३॥ इत्युक्त्वा
तर्द्धेमस्यो मनुः कालं प्रतीक्षकः ॥ स्थितः समुद्र उद्धेत्ते नावमारुरुहेतदा ॥१४॥ एकशृंगधरो मस्यो हेमो
नियुतयोजनः ॥ नावं बध्वा तस्य शृंगे मस्यात्यं च पुराणकं ॥१५॥ अश्रावमस्यात्पापघ्नं संस्तव नस्तुति
भिः स्तुतं ॥ ब्रह्म वेदप्रहर्तारं हयग्रीवं च दानवं ॥१६॥ अवधी द्वेदमंत्राद्या न पालयामास केशवः ॥ मातु
रुद्धे हवारा हे कुर्मरूपो न वदरिः ॥१७॥ ॥ इत्यादि महापुराणो आग्नेयविद्यासारे मस्यावतारः ॥१८॥ अग्नि
रुवाच ॥ वक्ष्ये कुरुविता रं च संश्रुतं पापनाशनं ॥ पुरा देवा सुरे युद्धे दैत्यै देवाः पराजिताः ॥१९॥ स्तुत्वा
क्षीराब्धिं गं विष्णुमूचुः पालय वा सुरान् ॥ ब्रह्मादीकान् हरिप्राहसंधिं कुर्वंतु चासुरैः ॥२०॥ क्षीराब्धि
मथ मां नार्थं च मत्तार्थं श्रिये सुराः ॥ अरयोपि हि संधेयाः सति कार्या र्थगौरवे ॥२१॥ पुष्पान्तरमत्तनाजो
यकारयामिनदानवान् ॥ मंथानं मंदरं कृत्वा नेत्रं कृत्वा तु वासुकिं ॥२२॥ क्षीराब्धिं मत्तहायेन निर्मथ्य धूम

राम

२

तं द्रिताः ॥ विष्णुः संधिदं कृत्वा दैत्यैः क्षीराब्धिमागताः ॥२३॥ ततो मथितुमारधाः यतः पुच्छं ततः सुराः ॥ कण
निश्वासं तत्रा हरिणिष्पाहिता सुराः ॥२४॥ मथ्यमाने एव सोऽदिरना धारोत्यपो विश्रुत् ॥ कुर्मरूपं समास्ता
पदध्रो विष्णुश्च मंदरं ॥२५॥ क्षीराब्धिं मथ्यमानां विष्णुं हाहा हलं त्वभूत् ॥ हरेण धारितं कंठे नीलकंठस्तो ह
रः ॥२६॥ ततो नृत्तवारुणी देवी पारिजातस्तु कौस्तुभः ॥ गावश्चरसो दिव्या लक्ष्मी देवी हरिं गता ॥२७॥ पश्यंत सर्व
देवास्तां स्तुवंतः सश्रियो न वन् ॥ ततो धन्वंतरि विष्णुराय वेदप्रदर्शकः ॥२८॥ विभक्तं कमुंडलं पूर्णममृतेन
समन्वितं ॥ अमृतं तत्करा तदैत्या सुरेभ्यस्तु मदाय च ॥२९॥ गृहीत्वा जग्मुर्जंभाद्या विष्णुस्त्रीरुपधकृततः
तां दृष्ट्वा रूपसंपन्ना दैत्या प्रोचुर्विमोहिताः ॥३०॥ भव नार्थमृतं गृह्य पायया स्मान् वरानने ॥ तथा प्युक्तो
हरितेभ्यो गृहीत्वा पाययत् सुरान् ॥३१॥ चंद्ररूपधरो राहुः पिबंश्चाकंदुना पितं ॥ हरिणा प्यरिणा छिन्नं
सबाहुं तच्छिरः पृथक् ॥३२॥ रूपया जगवान् नीतं वरदं हरिं ब्रवीत् ॥ राहुर्मृतं स्तुचं राको प्राप्स्यते ग्रह
णं ग्रहः ॥३३॥ न वेयं ये ते दादा नंदास्यं ते स्यान्न दक्षयं ॥ तथेत्याहा यतं विष्णुः तत सर्वे स्तदा मरैः ॥३४॥
स्त्रीरुपं संपरित्याज्य हरेणोक्तः प्रदर्शय ॥ दर्शयामास रूपाय स्त्रीरुपं भगवान् हरिः ॥३५॥ मायया मो
हितः शंखः गौरीत्यक्तास्त्रियंगतः ॥ नम्र उन्मत्तरूपो नृत्तस्त्रियः केशगनवारतः ॥३६॥ अगाधमुत्पकेशं

स्त्रीधवावचतांगता॥स्खलितंतस्यवीर्यंकोयत्रयतशंकरस्यहि॥१९॥तत्रतत्रचततक्षेत्रंलिंगानांकन
कस्यच॥मायेयमितितांजात्वास्वरूपाख्येनवद्वरः॥२०॥शिवमाहहरिरुद्रजितामायात्वयाहिमे॥
नजेतुमेनांशकोमेत्वामतेत्यःपुमाननुविः॥२१॥अप्राप्तायामतंदेत्यादेवैर्युद्धेनिपातिताः॥त्रिदिवस्ताः
सुराश्चाःसुराश्चासनयःपठेत्सदिवंब्रजेत्॥२२॥इतिअग्निपुराणेकुर्मवितारः॥३॥अग्निरुवाच॥
अवतारंवराहस्यवक्ष्येहंपापनाशनं॥हिरण्यक्ष्योऽसुरेशोद्धतदेवान्जित्वादिवंस्त्रितः॥१॥देवैर्ग
त्वाततोविष्णुयज्ञिरूपोवराहकः॥अधुतंदानवंहत्वादित्यैःसाध्विकंठकं॥२॥धर्मदेवादिरक्षाक
तततःसोतर्द्धेहरिः॥हिरण्यक्ष्यस्यवैभ्राताहिरण्यकशिपुस्तथा॥३॥जितदेवयज्ञभागःसर्वदे
वाधिकारकृत॥नारसिंहवयुःकृत्वातंजघानसुरैःसह॥४॥स्वपदस्थानसुरांश्चक्रेनारसिंहसुरै
स्ततः॥देवासुरेपुरायुद्धेवलिप्रभृतिभिःसुराः॥जिताःस्वर्गात्परिभृष्टाहरितंशोरणंगताः॥सुराणा
मभयंदत्वाअदित्याकश्यपेनच॥६॥सुतोसौवामनोभूत्वात्यदित्याशंकुतुंययी॥बलेश्रीयज्ञमान
सगंगाधारेणनृश्रुते॥७॥वेदान्पठंतंशुत्वावामनंवरदोब्रवीत्॥निपरितोपिश्चक्रेणवलिब्र
ह्मिदिच्छसि॥८॥तत्रेहंसंप्रदास्यामिवावामनोवलिमब्रवीत्॥पदत्रयमेगुवर्धयितुंवलिमब्रवी

राम

३

त॥९॥तोयेतुपतितेहस्तेवामनोभूदवामनः॥मूर्त्तिकंसमुवर्त्तिकंसवर्त्तिकंचपदत्रयं॥चक्रेबलिंचसुत
लेतलक्रायददौहरिः॥शक्रोदेवैर्हरिस्तुत्वाभवनेशःसरवीत्भूत्॥१०॥वक्ष्येपरशुरामस्यचावतारंशृणु
द्विजा॥उद्धतानक्षत्रियान्मत्वाभुनारावरणायसः॥१२॥अवतीर्णोहरिशोभेदेवविप्रादिपालकः॥जम
दग्नेरेणुकायांजागर्विःशस्त्रपारगः॥१३॥दत्तात्रेयप्रसादेनकार्तवीर्येनपुस्त्वभूत्॥सहस्रबाहुःसर्वो
र्वीपतिःसमृगयांगतः॥१४॥कृतवानथरामेणशिरश्चिुत्वा निपातित॥आतोनिमंतोरणेमुनिनाजमदग्नि
ना॥कामधेनुप्रनौवेनभोजितसबलोत्पः॥१५॥अप्रार्थयत्कामधेनुंयदासनददौतदा॥कृतवानथ
रामेणशिरःश्चिुत्वा निपातितः॥१६॥युद्धेपरशुनाराजासाधेनुस्वाश्रमंययी॥कार्तवीर्यस्यपुत्रैस्तुर्ज
मदग्निर्निपातितः॥१७॥रामेवनगतेदेवादथरामःसमागतः॥पितरंनिहतंदृष्ट्वापितृनाशानिमृषितः॥
१८॥त्रिःसप्तकृत्वाष्टयिर्वीनिक्षत्रामकरोद्विभुः॥कुरुक्षेत्रेपंचकुंडान्कृत्वा संतप्यवैपितृन्॥१९॥क
श्यपायमहं दत्वा महेंद्रपर्वते स्थितः॥कर्मस्य च वराहस्य न सिंहवामनस्य च॥२०॥अवतारं सरामस्य श्रु
त्वा पानिदिवे नरः॥नयात्मुच्यते भीतो पापानां महता मपि॥२१॥इत्याग्रे येन सिंहावतारः॥अग्निरुवा
च॥॥रामायणं महं वक्ष्ये नारदे नोदितं पुरा॥वाल्मीकेनैव यथा तद्वत् पठितं मुक्तिमुक्तिदं॥२॥नारद उवा

विष्णुनाम्यजोब्रह्मामरीचिब्रह्मणः सुतः॥ मरीचेः कश्यपस्तस्मात्सूर्यो वैवस्वतो मनुः॥ २॥ ततस्तस्मात्तयेश्वाकु
स्तस्मिन्वंशे ककुत्स्थकः॥ ककुत्स्थस्तरुस्तस्मादजोदशरथस्ततः॥ ३॥ रावणादेव धार्म्यवतुर्थी च तस्य
यंहारिः॥ राजोदशरथाग्रामः कौशल्यायां बभूवहः॥ ४॥ कैकेय्यो भरतः पुत्रः सुमित्रायां चलक्ष्मणः॥ शत्रुघ्नः
सस्यशृंगेण तासु संदत्तपायसात्॥ ५॥ प्राशिताद्यज्ञसंनिधानमाद्याश्च समाः पितुः॥ यज्ञविघ्नविनाशाय विश्वा
मित्रार्थितो नृपः॥ ६॥ रामे संप्रेषयामास लक्ष्मणं मुनिना सह॥ रामो गतो स्वशस्त्राणि शिक्षितस्तान्कोतकृ
त्॥ ७॥ मारीचं पावनास्त्रेण मोहितं दूरतो नयत्॥ सुबाहुं यज्ञहंतारं सबलं चावधी बली॥ ८॥ सिद्धाश्रमनि
वासी च विश्वामित्रादिभिः सह॥ गतः क्रतुं मेघलं स्पष्टं चापं स हानुजः॥ ९॥ शान्तानंदनिमित्तेन विश्वामि
त्रप्रज्ञावकः॥ १०॥ रामाय कथितो राजा समुनिः पूजितः कृतौ॥ १०॥ धनुरापुरया मासलीलया सबभूजतत्
वीर्यश्रुत्वा च न कः शीतो कस्यो त्वयो निजा॥ ११॥ ददौ रामाय रामोऽपि पित्रा दौ हि समागते॥ उपये मे जानकी
तां उर्मिलालक्ष्मणस्तदा॥ १२॥ क्रतुकीर्तिमत्त्वं वीचकुं दध्वजसुते तथा॥ जनकस्यानुजस्येते शत्रुघ्न
रताबुधौ॥ १३॥ कन्ये देव्यप्येमाते जनकेन सुपूजितौ॥ रामो गात्सवसिष्टाद्यैर्जामदग्निं विजित्य च॥ १४॥ अयोध्यां
भरतोऽप्यागात् शत्रुघ्नोऽथ युधायुतं॥ १५॥ इत्यामये रामायणे बालकांडोऽस्मिन् नारद उवाच॥ १६॥ भरते यगते रोमः पित्रा

राम
४

दीनस्वपूजयत्॥ राजा दशरथो राममुवाच शृणु राघवा॥ १७॥ गुणां धाकाराज्यं वै प्राजाप्तिरग्निवेक्षितं॥ मनसा
हं प्रजाते ते यो वराज्यं ददामि हि॥ १८॥ रात्रौ त्वं सीतया साई संयतः सुव्रतो भव॥ राक्षसं त्रिणश्याशु सवशिष्टाया
स्तया ब्रुवन्॥ १९॥ दृष्टिर्जयतो विजयं सिद्धार्थो राष्ट्रवर्द्धनः॥ अशोको धर्मपालश्च सुमंत्रः सवसिष्ठकः॥ २०॥ पित्रादि
वचनं श्रुत्वा तथेत्युक्त्वा सराधवः॥ स्त्रितो देवा च न कृत्वा कौशल्या ये निवेद्य तत्॥ राजो वाचवसिष्टादीन् रा
ज्यानिषेचने॥ स नारायणं चेतुस्म इत्युक्त्वा कैकेयी गतः॥ अयोध्यां लंकृतौ दृष्ट्वा राज्ञो रामान्निषेचने॥ २१॥
भविष्यति त्याच चक्षे कैकेयी मधुरासती॥ पादौ गृहीत्वा रामेण कर्षिता सा पराधतः॥ २२॥ तेन वैरेण साराम
वनवा संचक्राक्षति॥ कैकेयित्वं समुत्तिष्ठ राज्यानिषेचने॥ २३॥ मरणं तव पुत्रस्य मम तेनात्र संशयः॥ कुक्ष
योक्तं च तत् श्रुत्वा एकमात्रं ददौ॥ २४॥ उवाच मे यथारामस्तथा मे भरतः सुतः॥ उपायं तु न पश्यामि
भरतो न राज्यानाक॥ २५॥ कैकेयी मब्रवीत् कुदाहानं त्यक्त्वा यमं यथा॥ बालिशं रक्ष भरत मात्मानं मोच
राघवात्॥ २६॥ भवितारघवो राजारघवस्य ततः सुताः॥ राजवंशसु कैकेयी भरतात्परिहास्यते॥ २७॥ देवा
सुरे पुत्रा पुत्रे शंबरैर्गताः सुराः॥ रात्रौ भग्नगितस्तत्र रक्षितो विद्यया त्वया॥ २८॥ वरद्वयं तदा प्रादात्तया चे
दा नीलपंचयत्॥ रामस्य च वने वासेन ववर्षाणि पंच च॥ २९॥ यो वराज्यं च भरते तदीदानीं प्रदास्यति॥ प्रो

साहिताकुब्जयासाअनयेवर्धदशनि॥१४॥ उवाचसत्वयापन्मेकयितंकारयिष्यति॥ क्रोधागारंप्रविश्या
 यपतिताभ्रविमूछिता॥१५॥ विजादीनर्चयित्वाथराजादशरथस्तदा॥ ददर्शकैकैयीरुष्टामुवाचकथमीदृ
 शी॥१६॥ रोगात्राकिंनयोद्विग्नाः किमिच्छसिकरोमितत॥ येनरामेणहिविनानजीवामिमूकूत्रकं॥१७॥ यया
 मेततनुय्यंत्रोवांछितंतवसुंदरी॥ सत्यं ब्रूहीतिसोवाचनृपमत्यंददासिचेत॥१८॥ वरदयं पूर्वदत्तंसत्यार्थं
 देहिमेनृप॥ चतुर्दशसमारामोवनेवसतुसंयतः॥१९॥ संनारैरैभिरद्यैवभरतोऽत्राप्रविच्यतां॥ विषं पि
 त्वामरिष्यामिदाससित्वांनचेतनृप॥२०॥ तच्छ्रुत्वा मूर्छितोभूमीवजाहतस्वापतत॥ मूहुर्त्तीचेतनोप्राप्यकै
 केयीमिदमब्रवीत्॥२१॥ किं कृतंतवरामेणमयावापापनिश्चये॥ यन्मामेवंब्रवीषित्वंसर्वलोकाप्रियंकरि
 २२॥ केवलंत्वमियं कृत्वाभ्रविष्यामिमुनंदितः॥ नत्वेनायकालरात्रिभरतोनेदृशः सुतः॥२३॥ प्रज्ञाधिवि
 धवाराज्यंमृतेमयिगतेसुते॥ सत्यपाशेनबद्धस्तराममाकृत्यचाब्रवीत्॥२४॥ कैकेय्याबंधितोरामराज्यं
 कुरुनिगृह्यतां॥ त्वयावनेतुवस्तमंकेकेयीभरतो नृपः॥२५॥ पितरंचैवकैकेयीनमस्कृत्यप्रदक्षिणं॥ कृ
 त्वा नत्वाचकोशाल्योसमाश्वाससलक्ष्मणः॥२६॥ सीतयाभार्ययासाधंदशरथः सुमंत्रकः॥ त्वादानावि
 विप्रेभ्योदीननाथेभ्यएवसः॥२७॥ मातृभिश्चैपित्राद्यैः शोकात्त्रैनिर्गतः पुरात्॥ उषित्वातमसातीरेरात्रोषो

राम.

५

रान्विहायच॥२८॥ प्रजातेतमपश्यंतोऽयोध्यांतेपुनरागताः॥ रुदनंराजापिकोशाल्याग्रहमागात्सुदुःखितः
 २९॥ पौराजनाःस्त्रियःसर्वरुदूःराजयोषितः॥ रामोरथाच्चचिराद्यंश्रंगवेरपुरंययौ॥३०॥ युहेनपुजितस्तत्र
 गुदिमूलमाश्रितः॥ लक्ष्मणसगुहोरात्रोददतुजगिरंहितो॥३१॥ सुमंत्रं सरयंत्यत्काप्रातर्वाचजाह्नवी॥ रा
 मलक्ष्मणसीताश्वतीर्णास्तेयुः प्रयागकं॥३२॥ भरद्वाजंनमस्कृत्यचित्रकुटगिरिंययुः॥ वास्तुपूजंतत्र
 कृत्वास्त्रितामंदाकिनीतटे॥३३॥ सीतायैदश्यामासचित्रकूटंचराधवः॥ एकास्त्रेणैवशरणंप्राप्तोदे
 वान्विहायसः॥३४॥ रामेवनंगतेराजायदाह्नीशीचाब्रवीत्॥ कोशाल्यामकथाश्रुत्वायदज्ञामाहतः पुरा॥
 ३५॥ कौमारेसरयतीरेयत्तदन्नकुमारकः॥ पुत्रंविनामरिष्यामित्वंचशोकान्मरिष्यसि॥३६॥ पुत्रंविनास्मरन्
 कार्त्तमेवसा॥ सुप्रभातेशायानश्चसुतमागधवंदिनः॥३७॥ कौशल्यातंमृतंज्ञात्वाहाहतास्मीतिचापतत॥ नरा
 नापेयिरुदुःरानीतोभरतस्तदा॥३८॥ वसिष्ठाद्यैः सशत्रुघ्नशास्त्रराजगृहात्पुरी॥ दृष्ट्वा सशोकांकैकेयीनि
 दयामासदुःखितः॥३९॥ वसिष्ठाद्यैर्जनैरुग्रैराज्यं कुर्वतिसोब्रवीत्॥ ब्रजामिराममानेतुंरामोराजागतोव
 ली॥४०॥ शृगवेनप्रयागंचनरदाजेनभोजितः॥ नमस्कृत्यभरद्वाजंरामलक्ष्मणनामतः॥४१॥ पितास्वर्ग

गतो राम अयोध्यां न पोन्नमः ॥ रामश्रुत्वा जलं दत्वा गृहिता पादके व्रज ॥ ४३ ॥ राज्याया हं प्रयास्यामि सत्पाचा
 रजटाधरः ॥ रामो को नरतश्चागात नंदिग्रामे स्थितो बली ॥ सक्रायो ध्यापादुके ते पूज्यराज्यमप्राप्यत ॥ ४४ ॥ इत्यने
 यो रामायणे अयोध्याकांडे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ नारद उवाच ॥ रामो वसिष्ठं मातुं नृत्वा त्रिचक्रं प्रणम्य सः ॥ अनु
 स्मृत्यो च तत्पुत्रीं शरत्तं गमुतीक्ष्णकं ॥ १ ॥ अगस्त्यं चातरं नात्वा अगस्त्यं तत्र माणतः ॥ धनुः खड्गं च संप्राप्य देव
 कारणमागतः ॥ २ ॥ जनस्ताने पंचवद्यो स्थितो गोदावरितटे ॥ तत्र सूर्यं न खायाता न क्षित्वेता न भये करी ॥ ३ ॥ रा
 मं सुरुपं दृष्ट्वा सा कामिनी वाक्यमब्रवीत् ॥ कस्त्वं कस्मात्समायातो नम्रमिव चार्थितः ॥ ४ ॥ एतौ च न क्षयिष्यामि
 त्युक्ता तं समुद्यता ॥ तस्यानासां च कर्णौ च रामो लक्ष्मणोऽपि नृत्त ॥ ५ ॥ रक्तं क्षरं तीप्रययौ खरं चातरं मवर्षी
 त ॥ मरिष्यामि विनासा हं खरजीवामिवैतदा ॥ ६ ॥ रामस्य भार्या सीता स्तितस्मात्तिलक्ष्मणो नृजः ॥ तेषां य
 द्बुधिरं को संपादयिष्यसि मां यदि ॥ ७ ॥ खरस्तथेतिता मुक्ता च तदंशं सहस्रकैः ॥ रक्षसां दुस्तरं प्रागात्तथा
 त्रिशिरसा सहा ॥ रामं रामोऽपि युयुधेशरैर्विधाधराक्षसान् ॥ हस्मश्चरथ पादातं बलं नित्ये समक्षयम् ॥ त्रिंश
 षणिं खरं रौद्रं युधे तं त्ये वदूषणं ॥ ययो सूर्यं न खायातां कां रावणाये पतद्भुवि ॥ १० ॥ अब्रवीत् रावणं कुट्टान्तरे
 जानराक्षसः ॥ खरादिहं तं रामस्य सीतां नारायहिरस्वच ॥ ११ ॥ रामलक्ष्मणरक्तस्य पानाजीवामिनाम्यथा ॥ तथे

राम.
६

त्याहवतु त्वामारी चं प्राहमेव ज ॥ १२ ॥ स्वर्णचित्रो मृगो नृत्वा रामलक्ष्मणकर्मकः ॥ सीतामेतां हरिष्यामि अन्य
 यामरणं तेव ॥ १३ ॥ मारी चोरावणं प्राहरामो मृत्युर्नतदंशं ॥ रावणादपि मर्त्यं मर्त्यं राघवादिपि ॥ १४ ॥ अवश्यं
 यदि मर्त्यं वरं रामो वरावणः ॥ इति मत्वा मृगो नृत्वा सीतां मेव चरतमुहुः ॥ १५ ॥ सीतया प्रेरितो रामः शरैर्णो वाव
 धी च तं ॥ श्रीमाणो मृगः प्राह हा सीते लक्ष्मणेति च ॥ १६ ॥ सौमित्रः सीतयोक्तोऽथ विरुद्धं राममागतः ॥ राव
 णोऽप्यहरसीतां हत्वा गृध्रं जटायुषं ॥ १७ ॥ जटायुः सा विरथोऽंगे अंकमादाय जानकीं ॥ गतौ लं कामगो काखे
 धारय मास च ब्रवीत् ॥ १८ ॥ भव नारायणमाग्यात्वे राक्षसो न क्षयतामियं ॥ रामो हत्वा तु मारी चं दृष्ट्वा लक्ष्मण
 मब्रवीत् ॥ १९ ॥ माया मृगो सौमित्रेऽप्युत्पत्तिमिह चागतः ॥ तथा सीता तदतानं न पश्यत् सगतोऽथ तां ॥ २० ॥
 सुगोचं विलज्जता तौ मां त्यक्त्वा कगतासि वै ॥ लक्ष्मणाश्चासितो रामो मार्ग्यामास जानकी ॥ २१ ॥ दृष्ट्वा जटायुस्तं
 प्राहरावणो तत्तवांश्च तां ॥ मृतोऽथ संस्कृतस्तेन कवंधं च बंधीतः ॥ २२ ॥ शूपापमुक्तो ब्रवीत् प्राप्ते सत्वे सुग्रीवमा
 ब्रज ॥ २३ ॥ इत्यनेन रामायणे आरण्यकांडः ॥ ७ ॥ नारद उवाच ॥ रामः पृथासरागत्वा शूचनं सदा बरीगतः ॥ हनु
 मतास सुग्रीवं नीतो मित्रं चकार ह ॥ १ ॥ सप्तताला नृविनिर्जिह्व शरैर्णो केन पश्यतः ॥ पादे न दुंदुभेः कायचि
 क्षेपदशयोजने ॥ २ ॥ तद्विपुं बालिने हत्वा चातरं वैरकारिणं ॥ किं किं धां कपिराज्यं च सुतां तारा समर्पयन् ॥ ३ ॥

रुष्पमूके हरि शाय किं किं धेशो ब्रवीत्तु च ॥ श्रीतां तं प्राप्स्यसे यद्वत्पाराम करोमि ते ॥ ४ ॥ तच्छ्रुत्वा मा त्ववस्थे
चा तु मी संचकार सः ॥ किं किं धायां च सुग्रीवो यदा नायाति दर्शनं ॥ ५ ॥ तदा ब्रवीत्तं रामो कौलक्ष्मो ब्रज राघ
व ॥ न च संकुचितः पंथा येन वाली ह तो गतः ॥ ६ ॥ समयेति सुग्रीवमावाली पथमन्वगाः ॥ सुग्रीव आह सं
राक्तो गतं कालं न बुद्धवान् ॥ ७ ॥ इत्युक्त्वा स गतो रामं नत्वोवाच हरीश्वरः ॥ आनीताः वानराः सर्व सीतायाश्च
गवेक्षणे ॥ ८ ॥ तन्मतां प्रेषयिष्यामि विचिन्तु च जानकी ॥ पूर्वोदो मासमायां तु मासा हूं निहन्मि तान् ॥ ९ ॥
इत्युक्त्वा वानराः सर्वे पश्चिमोत्तरमार्गगाः ॥ जग्मुः रामं स सुग्रीवमपश्यंत स्तु जानकी ॥ १० ॥ रामां गुलीयं संगत्य
हनुमान् वानरैः सह ॥ दक्षिणे मार्गया मासमुप्रनायाः गुहादिके ॥ ११ ॥ मासा हूं विचिन्तु च जानकी ॥ अपश्यंत स्तु जा
नकी ॥ उचुर्वा मरिष्यामो जटायुर्धन्य एव सः ॥ १२ ॥ सीता र्थे योऽयं जटायो नरावणे न ह तो रयो ॥ तच्छ्रुत्वा प्रा
ह स पाति विहाय कपि न क्षणम् ॥ १३ ॥ आता सो मे जटायुर्व मया दुर्नो कर्म डलं ॥ अकंता पा द्रु सितो ग्राह्य पक्षो
हमन्नगः ॥ १४ ॥ रामचात्रा श्रवात्पक्षो जातो न योऽयं जानकी म ॥ पश्यामो शोकवनि कागता लं कागतां किल ॥ १५ ॥
शतयोजन विस्तीर्णं लवणाब्धौ त्रिरुटके ॥ ज्ञात्वा रामं स सुग्रीव वानराः कथयंतु वै ॥ १६ ॥ इत्याने ये महापु
णो किं किं धकाडे ॥ १७ ॥ नारद उवाच ॥ संपातिवचनं श्रुत्वा हनुमाने गदादयः ॥ अद्विष्टश्चाब्रुवन् स्तब्धं लंघये

राम.
७

त ॥ १८ ॥ कृपीनां जीवनाथ पिरामकार्य प्रसिद्धये ॥ शतयोजन विस्तीर्णं पित्रुवेक्षिं समारुतिः ॥ १९ ॥ दृष्ट्वा स्थितं च मे ना
कं सिंहिकां विनिपात्य च ॥ लंकां दृष्ट्वा राक्षसानां प्रहाणिवनिता गृहे ॥ २० ॥ दृष्ट्वा ग्रीवस्स कुंभस्य कुंभकर्णस्य
रक्षसः ॥ विनिषण्णस्यै प्रजितो गृहेऽस्वेषा च रक्षसां ॥ २१ ॥ नापश्यन्मान्मस्य दो सीतां चिंता पुरायणः ॥ अशोक
वनिकां गत्वा दृष्ट्वा बाह्विंशि प्रावेने ॥ २२ ॥ राक्षसी रक्षितौ सितो भवभायेति वादिनं ॥ रावणं शिशिपास्त्रोऽयनेति
सीतां तु वादिनीम् ॥ भवभायरावणस्य राक्षसी वादिनी कपिः ॥ गते तु रावणे प्राहरा जादशरपोऽभवत् ॥ २३ ॥ रामो
ऽस्य लक्ष्मणः पुत्रो वनवासगतो वरो ॥ रामपत्नी जानकी त्वं रावणे न ह ता बलात् ॥ २४ ॥ रामः सुग्रीव मित्रस्त्वां मा
गयन् प्रेषयंश्च मां ॥ सानि जानं चां गुलीयं रामदत्तं ग्रहाण वै ॥ २५ ॥ सीतां गुलीयं जग्राह सा पश्यत्सारुतिं तरो ॥ नृ
योऽग्रचो प्रविष्टं तमुवाच यद्विजीवति ॥ २६ ॥ रामः कथं न नयंति शंकिताम ब्रवीत्कपिः ॥ रामः सीतो न जानाति
ज्ञात्वा त्वाम न पिष्यति ॥ २७ ॥ रावणं राक्षसं हत्वा सबलं देवि मा श्रुचः ॥ सानि जानं देहि मे त्वं मणिं सीता ददन्क
पे ॥ उवाच मां यथारामो न ये जी घ्नंतथा कुरु ॥ काकाक्षि पातन कथा प्रातया हि च शोकहा ॥ मणिकथं गृही
त्वा ह हनुमाने पतेति ॥ अपवाते त्वरा काचित् पृष्टमा रुतमाश्रु मे ॥ २८ ॥ हनुमानुवाच ॥ अद्य त्वां दर्शयि
ष्यामि स सुग्रीवं च राघवं ॥ सीता ब्रवीत् हनुमतं न यतां मां हि राघव ॥ २९ ॥ हनुमान् सदृश ग्रीवदर्शनो पापमा

करोत्॥ वने वने जतया लाहता दंत नखादिभिः॥ १४॥ हत्वा तु किं करान् सर्वान् स त्रमेति सुतानपि॥ पुत्रं मुख्यकु
मारं च शक्रजिह्व बंधते॥ नागपाशेन पिंगाक्षं दर्शयामास रावणं॥ उवाच रावणः कस्मै मारुतिः प्राह रावणं॥
रामदूतौ राघवाय सीतां देहि मरिष्यसि॥ १५॥ रामबाणे हतः सार्द्धं लंकां स्तेराक्षसे ध्रुवं॥ रावणो हंतुमुद्युक्ता वि
निषण्णे निवारितः॥ १६॥ दीपयामसलं गुलं दीपपुच्छः समासुति॥ दग्धालंकां राक्षसानां दृष्ट्वा सीताप्रणम्यतां॥
१७॥ मरुपारमागम्य दृष्ट्वा सीतेति चाब्रवीत्॥ अंगदायैः पीत्वा मधु वने मधु॥ १८॥ जित्वा दधिमुखा दीश्वरं
रामं च ते बुबुध॥ दृष्ट्वा सीतेति रामोऽपि हृष्टः पञ्चमै मारुतिं॥ १९॥ कथं दृष्ट्वा सीतां किमुवाच च मां प्रति॥
सीता कथा श्रुतेनेव सिंचमां का वद्विगं॥ २०॥ हनुमान ब्रवीत् प्रांलंघयित्वा त्रिमागतः॥ सीतां दृष्ट्वा पुरी
दग्ध्वा सीतामपि ग्रहाण वै॥ २१॥ हत्वा तं रावणं सीतां प्राप्स्यसे राममाश्रु च॥ ग्रहीत्वा तं मणिं रामोरुरो
दविरहातुर॥ २२॥ मणिं दृष्ट्वा जानकी मे दृष्ट्वा सीतानयस्व मां॥ त्वया विना न जीवामि सुग्रीवायैः प्रचो
दितः॥ २३॥ समुद्रतीरं गतवान् तत्र रामविनीषयाः॥ गतस्मिन् स्फुटो भ्रातारवणेन दुःखमना॥ रामाय दे
हि सीतां त्वं इत्युक्त्वा नासहायवान्॥ रामो विनिषण्णं मित्रं लंकेऽप्येषे च येत॥ २४॥ समुद्रं प्रार्थयन्ना
मं यदनादात्तं दाशरैः॥ नेदया मास रामं च उवाचा त्रिः समागतः॥ २५॥ न जेन सेतुं बध्वा त्र्यलंकां त्रजग

मे

राम.

६

निरकः॥ अहं त्वया कृतः पूर्व रामोऽपि नल सेतुना॥ २६॥ कृतेन तरुशोलायैः कुतः पारं महीदधेः॥ वानरैः स
मुवेन स्वः सह लंकां ददत्र वै॥ २७॥ इत्याग्नेये रामायणे सुंदरकांडेन वमोऽध्यायः॥ १॥ नारद उवाच॥ रा
माक्ष्मांगदोगत्वा रावणं प्राह जानकी॥ दीयतां राघवायाशु अन्वयात्वं मरिष्यसि॥ १॥ रावणो हंतुमुद्युक्तः
सन्नागादुतराक्षसः॥ रामाया हदशायी वो युष्मै कलुममते॥ २॥ रामो युवायत ब्रुत्वा लंकां सकपिरायये
वानरा हनुमान् मैदोदिविदो जांबवानलः॥ नीलस्तारो गदो धुमः सुषेणः केसरी गजः॥ पन सोधिन तो
रंजः सरंजः काय नीवजीः॥ ३॥ गवाक्षो दधिवक्रश्च यो गंधमाननः॥ एते चान्ये च सुग्रीव एतैर्युक्ते
त्यसंख्यकैः॥ ४॥ राक्षसां वानराणां च युद्धं संकुलमाब्रवीत्॥ राक्षसा वानरान् जघ्नुः शरशक्तिगदाभिदि
ः॥ वानरा राक्षसान् जघ्नुर्नखदंतशिलादिभिः॥ हस्तश्चरयपादा वं राक्षसानां बलं हतं॥ ५॥ हनुमान् गि
रिशृंगेन धुम्ना क्षमवधिप्रियुं॥ अकल्पेन प्रहसं च युध्यंत नीलमावधीत्॥ इन्द्रजिह्वं धाव विमुक्तो रा
म लक्ष्मणे॥ ताक्षसं दर्शनाच्चाणेर्जघ्ने स्तेराक्षसं बलं॥ रामः शरैर्जिरिते तं रावणं चाकरोदृणे॥ रावणः
कुंभकर्णं च बोधयामास दुःखितः॥ ६॥ कुंभकर्णः प्रबुद्धोऽप्यपीत्वा घटमहस्वकं॥ मयस्म महिषादीनां भ
क्षयित्वा हरावणं॥ ७॥ अतो गच्छामि युद्धमिषमं हन्मि सवानरं॥ इत्युक्त्वा वानरान् सर्वान् कुंभकर्णं मम

दह॥१०॥ग्रहीतस्तेन सुग्रीवः कर्णनासं च कर्त्तुं सः॥ कर्णनासा विहीनो सौ न क्षयामास वानरान्॥११॥ रामो
 यकुंभकर्णस्य बाहुं चिच्छेद सायकैः॥ ततः पादौ ततश्चिच्छेत्वा शिरो नृमो निपातयत्॥१२॥ अनुकुंभो निकुं
 भमकराक्षश्च राक्षसः॥ अयसौ नासकसश्च विरूपाक्षश्च संगरो॥ देवांतको मरुतश्च त्रिशिराचातिकायकः
 रामेण लक्ष्मणेनैते वानरैः सवित्रीषणैः॥ युधमानास्तथा हनुः राक्षसानुविपातिताः॥ इन्द्रजिन्मायया यु
 ध्नमाददीत्स बवं धह॥ वरदत्तेनागमादौ रोषात् ध्यातो विजित्य कौ॥ विजित्यादाय वर्णतो मारुत्यानीतप
 र्वते॥ हनुमान्धारयामास तद्भागं यत्र संस्थितं॥ निकुंभलापां होमादिकर्तुं हर्तुं समुद्यतः॥ अविध्यवारितो
 राजारघस्तः सवनो ययौ॥ इन्द्रोक्तमालतीरामं रघस्तं प्रचकार तं॥ रामरावणोर्ध्वं रामरावणयोश्चिव॥
 रावणो वानरान् हन्ति मारुत्याद्याश्च रावणं॥ रामः शस्त्रैस्तमस्त्रैश्च बवर्ष जलदो यथा॥ तस्य ध्वजं सचिच्छे
 द रथमश्वं च सारथिं॥१३॥ धनुर्बाहं सिरां स्पेव उत्तिष्ठंति शिरां शिहि॥ पैतामहेन हृदयं नित्वारामेण
 रावणः॥१४॥ भूतले पातितः सर्वैराक्षसे रुरुदुःस्त्रियः॥ आस्तास्पतं च संस्कृत्य रामा जप्तो विजिषण
 १५॥ हन्मता न युष्मः सीतां शुद्धं ग्रहीतवान्॥ रामो वक्रो प्रविष्टानां शुद्धा मित्रादिनिस्ततः॥१६॥ ब्र
 ह्मणा दशरथेन विष्णुना राक्षसा द्दना॥ इन्द्रो छितो मृतं दद्याजी वयामास वानरान्॥ रामेण पूजिता जग्मुः यु

राम.

९

धृदशदिवंचते॥ रामो विजिषणाया द्वा द्वं कामभ्यर्च्य वानरान्॥ ससिता पुष्पकेस्त्रित्वागतमार्गेण वै
 गतः॥ दर्शयन् न दुर्गापि सीतायै हृष्टमावसः॥ नरकाजं नमस्कृत्य नैदिश्यामं समागतः॥१७॥ नरतेन ग
 तश्चागादयो ध्यातव्यं संस्थितः॥ विसिशादी नूनमस्कृत्य कौशल्या चैव कैकयीम्॥१८॥ सुमित्रां प्राप्तरा
 ज्योषधिजादी न सोम्य पूजयत्॥ वासुदेवै सुधामालानमश्च मेधै रथा यजत्॥१९॥ सर्वदानानि स
 ददौ शालाग्रामास स प्रजाः॥ पुत्रवत् धर्मकामादी न दुष्टनिग्रहण रतः॥२०॥ सर्वो धर्मप्ररो लोकः स
 र्वसम्या च मेदिनी॥ नाकालमरणं चासीत् रामेराज्यप्रशासति॥२१॥॥ इत्याग्नेये महापुराणे युद्धका
 ण्डे दशमोऽध्यायः॥१०॥ नारदो वाच॥॥ ज्येते राघवं जग्मु रगस्त्याद्याः सुपूजिताः॥ धन्यस्त्वं विजयीषिस्मा
 त् तदेन्द्रजिघ्रिषि पातितः॥१॥ ब्रह्मात्मजः पुलस्त्यो तो विश्रवास्तस्य कैकसी॥ पुष्पोक्तदा भूतमथ मातस्य
 त्रोनृक्षनेश्वरः॥२॥ कैकस्यां रावणो जग्मे विशद्व ऊर्द्धशाननः॥ तपसा ब्रह्मदत्तेन वरेण जित देवतः॥
 ३॥ कुंभकर्णः सनिद्रो मूर्खमिष्टो मूर्खदिनिषणः॥ स्वसा सुपनखातेषां रावणान्मेघनादकः॥४॥ इन्द्र
 जित त्विन्द्रजिवा मृदावणादधिको बली॥ हतस्त्वया लक्ष्मणेन देवा देक्षेम मिच्छता॥५॥ इत्युक्ता ते गता वि
 प्राञ्चगस्त्याद्या नमस्कृताः॥ देवप्रार्थितरामोक्तः शत्रुघ्नो लवणादनिः॥६॥ अभूत्स्मर्मा धुराकारी रामो

त्य

कोमरतोवधीत् ॥ कोटि त्रयं वशै लप पुत्राणां निशितैः शरैः ॥ ७ ॥ शैलपट्टं त्रयं धवं सिंधुतीरनिवासिनः ॥ तसंच
पुष्करं पुत्रं स्वापयित्वा यदेशयोः ॥ ८ ॥ भरतो गात्रु रात्रुघ्नो राघवं पूजयन् स्थिते ॥ रामो दुष्टानि हृत्या जीशि
ष्टान् संपाल्य दानवः ॥ ९ ॥ पुत्रो कुशलवौ जातौ वाल्मीके राश्रमे च रौ ॥ लोकापवादात्पक्रायात्ता तौ स च
रितश्च वात् ॥ १० ॥ राज्ये निषिध्य ब्रह्मा ह मस्मीति ध्यानतत्परः ॥ दशवर्षसहस्राणि दशवर्षातानि च ॥
११ ॥ राज्यं दत्वा कृतं कृत्वा स्वर्गं देवार्थितो ययौ ॥ स पौरः सानुजः सीता पुत्रौ जनपदास्थितः ॥ १२ ॥ अग्नि
रुवाच ॥ ॥ वाल्मीकिर्नारदात् श्रुत्वा रामायणमकारयत् ॥ स विस्तरं य एतच्च शृणुयात्स दिवं व्रजेत् ॥
१३ ॥ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे उत्तरकांडे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ हरिवंशं सूचक्षामि विष्णु
नाम्यं बुजादजः ॥ ब्रह्मणो विस्मृतः सोमः सोमाज्जात एरु रवा ॥ १ ॥ तस्मादायुः प्रवृत्तस्मात् न कृपातो य
यातिकः ॥ यदुंचतुर्वसुंतस्मादेवानीय जायत ॥ २ ॥ द्रुत्यं चातुंच पुरुचशमिष्टावापं पर्वणी ॥ यदोः कुले
यादवाश्च वसुदेवस्तु दुतमः ॥ ३ ॥ भवो नाराचताराय देवक्या वसुदेवतः ॥ हिरण्यकशिपोः पुत्राः षड्भ्रा
योगनिद्रया ॥ ४ ॥ विष्णुप्रमुक्तयानिता देवकी जवरं पुरा ॥ अमृत्सप्तमोगर्भे देवकाजवराकुलः ॥ ५ ॥ सं
कामितो नृजो हि यं पारो हिणे यस्ततो हरिः ॥ कृष्णस्य च नभसि अर्धरात्रे चतुर्जः ॥ ६ ॥ देवका वसुदेवेन

न

राम

१०

ततो बलो विबाहुकः ॥ वसुदेवकं सन्नयात् यशोदाशयनेन यत् ॥ ७ ॥ यशोदा बालिकां गत्वा देवकीशयनेन
यत् ॥ कंसो बालध्वनिं श्रुत्वा तां चिक्षेप शिलातले ॥ ८ ॥ बालितो पिसदेवक्या मृत्युगर्भेष्टमोमम ॥ श्रुत्वा शरीरि
णी वाचम तो गन्तुमारिताः ॥ ९ ॥ साक्षिप्ता बालिकां कंसमाकाशस्थां ब्रवीदिदं ॥ किं मया क्षिप्तया कंसजातो
यस्त्वावधिष्यति ॥ १० ॥ सर्वस्वभूतो देवानां भूतारा हरणा यसः ॥ इत्युक्त्वा सा च शुभादीन् हत्वा इंद्रेण च सुता
११ ॥ आयादुर्गदेवगर्भां वि कान प्रकात्य पि ॥ भद्राक्षे म्याक्षे म करी नैक बाहुर्न मामिता ॥ १२ ॥ त्रिसंध्यः
पवेत्तामः सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥ कंसोऽपि पूतनादींश्चाप्रेषयत् बालनाशने ॥ १३ ॥ यशोदा यतिनंदाय व
सुदेवेन चापितो ॥ रक्षणाय च कंसादेर्नति नैव हि गो कुले ॥ १४ ॥ रामकृष्णौ चतुर्लोकौ शौ गो निर्गोपालकैः सह
सर्वस्य जगतः पालो गोपालौ तौ बभूवतुः ॥ १५ ॥ कृष्णश्चो लुखले वद्धो दामा यग्र यशोदया ॥ यमला जुनम
धेशाज्ञागौ च यमलार्जुनौ ॥ १६ ॥ परिवेत्तश्च शकटः पादक्षेपात्स नार्थिना ॥ पूतनास्तनपानेन साहता हं
तुमुद्यता ॥ १७ ॥ दंदावनगतः कृष्णः कालियं यमुना क्रदात् ॥ जित्वा निःसार्य चाब्धिस्थं चकार बलसंस्तुतः ॥
१८ ॥ क्षेमं तालवने च क्रेहत्वा धेतुकगर्दनं ॥ अरिष्टहृषभं हत्वा केशिनं हयस्तपिणं ॥ शक्रोऽवपरित्यज्य
कारितो गोप्रयत्नकः ॥ पर्वतं धारयित्वा च काहृक्षिर्निवारिता ॥ १९ ॥ नमस्कृत्य महेंद्रेण गोविदेण याजु

नोर्षितः॥ इन्द्रोऽवस्तुष्टेन नूयस्तुष्टेन कारितः॥ २१॥ रथस्यो मथुरां चागात्कंसोऽक्रान्नुवसंस्तुतः॥ गोपिनिरनुर
 कानिः क्रीडितानि निरिरीक्षीतः॥ २२॥ रजकं चाप्रयच्छेत्तं हत्वा वस्त्राणि सोऽग्रहीत्॥ सह रामेण मालाभूतमाला
 कारेवरंददौ॥ २३॥ दत्तानुलेपनां कुञ्जमदुचक्रे हरिः कुञ्जं॥ मन्त्रं कुवलयपीडं द्वारि रंगं प्रविश्य च॥ २४॥
 कंसादीनां पश्यतां च मस्तानि युद्धकं॥ चक्रे चाएरमत्तेन युष्टिकेन वलौकरोत्॥ २५॥ चण्डरम्भिकोऽता
 भ्यो हतौ मल्लौ तथा परे॥ मथुराधिपतिं कंसं हत्वा तत्पितरं हरिः॥ २६॥ चक्रे यादवराजान् स्त्रीप्राप्ती चकांस
 गो॥ जरासंधस्य ते पुत्रो जरासंधस्तदीरितः॥ २७॥ चक्रे समथुरारोधं यादवैर्युधेश्वरैः॥ रामकृतो विम
 थुरां त्यक्त्वा गोमंतमागतौ॥ २८॥ जरासंधं विजित्वा जीर्णोद्भूतं कंवासु देवकं॥ पुरीतुर्वाकां कृत्वा चावस
 द्यादवैस्ततः॥ २९॥ ज्योमंतुनरकां हत्वा तदा तेन चका॥ देवगंधर्वपक्षाणां ता उवाह नार्दनः॥ ३०॥
 ज्योत्सस्त्री सह स्वापि रुक्मिणाद्यास्तथाष्टकं॥ सत्यनामा युतः कृष्णगुरुदेनरकाद्विनः॥ ३१॥ मणिशे
 लं सरत्नं च इंद्रजित्वा हरिर्दिवि॥ पारिजातं सपानीयस्य नामाग्रहे करोत्॥ ३२॥ सांदीपनेन च सच्छास्त्रं ता
 त्वातदालकंददौ॥ जित्वा पंचजनं दैत्यं यमेन च सुहृजितः॥ ३३॥ अवधीतकालं यवनं सुचुकुं देन हृजितः॥
 वसुदेवकीं च भक्तविप्रांश्च सोऽर्चयेत्॥ ३४॥ रेवत्यां बलन प्रावृज्य तां ते निषधोन्मुको॥ कृष्णात्सां बोजो ब

र

राम .

१९

वत्यास्तमेन्याम्यो न वस्तुता॥ ३५॥ प्रद्युम्नो नृक्षरुक्मिण्योषधेऽस्ति स ततो बलात्॥ शंभुरेणो बुधोऽक्षिप्रो ममो
 जग्राह धीवरः॥ ३६॥ समस्तं संबरमदात्मावत्यै च शंबरः॥ मायावती मम मध्ये दृष्ट्वा स्वपतिमादरात्॥ पुपोष
 सातं चोवाच रतिस्नेहं पतिर्मम॥ कामस्त्वं शंभुना नंगः हतो हं शंबरेण च॥ ३७॥ कृताचनस्य पत्नीत्वं माया तं शंब
 रं जहि॥ तच्चुत्वा शंबरं हत्वा प्रद्युम्नः सहचार्यया॥ ३८॥ मायावत्याय यो कृष्णं कृष्णं कृष्णं यरुक्मिणी॥ प्रद्युम्ना
 दनिरुद्धो नृदुषापतिरुदारधी॥ ३९॥ बाणो बलेन तत्तस्य सुतो यो शोणितुं पुरां॥ तपसा शिवपुत्रो नृन्मायूर
 ध्वजयाततः॥ ४०॥ युद्धं प्राप्स्यसि बाणत्वं बाणंतुष्टः शिवोऽप्ययात्॥ शिवेन क्रीडतां गौरी दृष्ट्वा सा मम हाप
 तौ॥ ४१॥ तामाह गौरी नृत्तं तं निशि स्वप्ने तु दर्शनात्॥ वैशखमासे द्वादश्यां पुंसो नृत्तं निविष्यति॥ ४२॥ गौर्यु
 क्ता हर्षिता तोषाग्रहे सुप्राददर्शिते॥ आत्मना संगतं जातं संख्या वै चित्रलेखया॥ ४३॥ लिखिता द्विचित्रपदा
 दनिरुद्धं च सानयत्॥ कृष्णोऽत्र दारकातो दुहिता बाणमंत्रिणः॥ ४४॥ कुचोऽस्यानिरुद्धो गादुरामस्य म
 पास॥ बाणध्वजस्य संपातो रक्षिभिः सनिवेदितः॥ ४५॥ अनिरुद्धस्य बाणेन युद्धमासीत् सुदारुणं॥
 श्रुत्वा तु नारदात् कृष्णप्रह्वं बलन प्रवान्॥ ४६॥ गरुडस्यो मजित्वाग्निं नृज्वरमाहेश्वरं तथा॥ हरिश्चक
 रयो युद्धं बभूवाथ शराशरि॥ ४७॥ नंदी विनायकस्कंदमुख्यासाक्ष्यं दिनिर्जिताः॥ ज्ञातितेशं करेन चैजं

णास्त्रेण विष्णुना ॥ ४९ ॥ छिन्नं महस्त्रं वारुणं रुद्रेणाभयसंनिभं ॥ विष्णुना जिवितो वाणे दिवाह मात्रवी छिवं ॥ ५० ॥
 त्वया यदन्नं पदं त्वं बाणस्यास्ममया च तत् ॥ आवयोर्नास्ति ने दो वे ने दी नरकमाप्नुयात् ॥ ५१ ॥ शिवाद्यैः पूजितो
 विष्णुः सानिरुद्ध उषादियुक् ॥ दारको तु गतो रे मे उग्रसेनादियादवैः ॥ ५२ ॥ अनिरुद्धात्मजो वज्रो मार्कंडे
 यानुसर्ववित् ॥ बलनद्रप्रलंबघ्नो यमुनाकर्षणो नवत् ॥ ५३ ॥ द्विविदस्य कपेर्नत्ता कौरवो न्मादनाशनः ॥ हरि
 रे मे ते कम्पू र्नीरुक्मिण्यादि निरीश्वरः ॥ ५४ ॥ पुत्रानुत्पादयामास त्वसंख्यातान्सपादवान् ॥ हरिवंशं पावे
 युस्तु प्राप्ता मो हरिं वजेत् ॥ ५५ ॥ ॥ इत्याद्ये मे महापुराणे हरिवंशो दादशोऽध्यायः ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ जा
 रतं संप्रवक्ष्यामि कृत्स्नमाहात्म्यलक्षणं ॥ नृनारमहरद्विष्णुनिमित्री कृत्य पांडवान् ॥ १ ॥ विष्णुना स्वजोऽग्र
 त्यापुत्रो रवितः ॥ सोमः सोमा दुधस्तस्मादैल आसीत् पुरुरवाः ॥ २ ॥ तस्मादायुस्ततो राजान हुषो तो यया
 तिकः ॥ ततः पुरुस्तस्य वंशो नरतो यनृपः कुरुः ॥ ३ ॥ तदंशो शंतनुस्तस्माद्भीष्मो गंगा सुतो ध्वजौ ॥ चित्रांग
 दो विचित्रश्च सत्यवत्यां च शंतनोः ॥ ४ ॥ स्वर्गगते शंतनो च नीष्मो नाया विवर्जितः ॥ अपालयज्ञात्तराज्यं
 बालश्चित्रांगदो हतः ॥ ५ ॥ चित्रांगदेन देकये काशिराजस्य चां विका ॥ अंबालिका च भीष्मेण आनीते विजि
 तारिणा ॥ जाये वै चित्रविष्यस्य यस्मिणा सदिवंगतः ॥ सत्यवत्याद्यनुमता दं विकायां सुतो भवेत् ॥ ६ ॥ धृतरा

राम.

१२

शें बालिकायां पांडुश्च व्यासतः सुतः ॥ गोधायां धृतराष्ट्राच्च दुयो धनमुरवंशतः ॥ ७ ॥ शतंगाश्रमपदेशार्थ
 योगाद्यतो मृतः ॥ कृषिणा प्राप्तो धर्मात् कुंसां पांडो युधिः ॥ ८ ॥ वाताङ्गी मोर्जुनः शक्रात्मा श्यामस्त्रिकु
 मारतः ॥ नकुलः सहदेवश्च पांडुमाश्री सुतो नृपः ॥ ९ ॥ कर्णः कृत्याहिक त्यायां जातो दुयो धनाश्रितः ॥ कुरु
 पांडवयो वै रंदैव योगाक्ष्णवह ॥ १० ॥ दुयो धनो जतुग्रहेयां डवान दहत कुधीः ॥ दग्धागारादितिष्ठाता मा
 तषश्चास्तु पांडवाः ॥ ततस्त एकचक्रायां ब्राह्मणस्य निवेशने ॥ मुनिविश्वमस्त्रिताः सर्वे निहत्य बलोकाराक्ष
 सम ॥ ११ ॥ ययुः पंचालविषयं प्रोपद्यास्ते स्वयंवरे ॥ संप्राप्ता बक्रवेधेन प्रोपदी पंच पांडवाः ॥ १२ ॥ चर्द्धराज्यं
 पुनः प्राप्ता तस्मादुयो धनादिभिः ॥ गां जीव च धनुर्दिव्यं पावका प्रथमुत्तमं ॥ १३ ॥ सारथिं चार्जुनः संखेक
 क्षमक्षप्यसायकान् ॥ ब्रह्मास्त्रादींस्तथा प्रोणा सर्वे सर्वविशारदा ॥ १४ ॥ कृत्स्नेन सोर्जुनो वक्रिं वा डवे सम
 तर्पयत् ॥ इन्द्रदृष्टिं वारयंश्च शरबंधेन पांडवः ॥ १५ ॥ जितदिशः पांडवैस्तुराज्यं चक्रे युधिः ॥ बक्रस्वर्णराज
 स्येन सैहे तत् सुयोधनः ॥ १६ ॥ भ्रात्रा दुःशासनेनोक्तः कर्णेन प्राप्तभूतिना ॥ द्युतकाये शकुनिना द्युतेन स
 युधिष्ठिरं ॥ १७ ॥ अजयत्तस्मै राज्यं च सनास्त्रो मायया हसत् ॥ जितो युधिष्ठिरो भ्रातृमुक्तश्चारण्यकंपयौ
 २० ॥ वने दादशवर्षाणि प्रतित्ता तानि सो नयत् ॥ अशश्रितिसहस्राणि नोजयन् पूर्ववद्विजान् ॥ २१ ॥ सधौ म्यो प्रो

परीषदस्तः प्रायदिराहकं। कौकेंदितोत्यविज्ञातो राजा नीमोयस्सपकृत॥२२॥ बहन्नाजुनो नायसिं
 धीयमजौ तथा॥ अम्यनाम्ना नीमसेनः कीचकं चावधीन्निशि॥२३॥ द्रोपदी हेतुकामने अर्जुनश्चावधीत्
 कुरुत्॥ कुर्वतो गोमहादेवतैर्ज्ञाताः पांडवा अथा॥२४॥ सुभद्रा कृष्णगिनी अर्जुनासमजीजनत्॥ अग्नि
 मस्युददौ तस्मै विराट् श्रोत्रं सुतो॥२५॥ सप्राक्षौ हि णीशं आसीधर्मराजोरणापसः॥ कृष्णो दूतो ब्रवीत्
 दुर्योधनममर्षणम्॥२६॥ एकादशाक्षौ हि णीशं नृपेण दुर्योधनं तदा॥ युधिष्ठिरापादराज्यं देहि ग्रामांश्च पं
 चवा॥२७॥ युध्यस्वधावचः श्रुत्वा कृष्णमाह सुयोधनः॥ नृसूच्यं न दास्यामि योऽप्यामग्रहणोद्यतः॥२८॥
 विश्वरूपं दर्शयित्वा अदृश्यं विदुराचिंतितं॥ अगाधुधिष्ठिरं प्राह यो धैर्येण सुयोधनः॥२९॥ इत्याये ये महापु
 णे आदिपर्वणि त्रयोदशोऽध्यायः॥३०॥ गिरुवाच॥॥ यो धिष्ठिरौ दुर्योधनी कुरुक्षेत्रं ययौ चमः॥ त्रिभु
 णादिकान् दृष्ट्वा नायुध्यतयुस्तु निती॥३१॥ पार्थमुवाच नृगवान् शौच्या श्रीभक्तमुखकाः॥ शरीराणि विनाश
 नितनशरीरी विनश्यति॥३२॥ अयमात्मा परं ब्रह्म ब्रह्मस्मि विद्धि तै॥ सिद्धसिद्धो समो योगी राजधर्मप्रपाल
 य॥३३॥ कृष्णोक्तो यार्जुनो युध्यस्व वाद्यशब्दान्॥ नीमसेनापतिरनृदादौ दुर्योधने रणे॥३४॥ पांडवान
 शिखंडी चतयो युद्धं बभूवह॥ धार्तराष्ट्राः पांडवाश्च जघ्नयुद्धे सनीभकाः॥३५॥ धार्तराष्ट्रान् शिखंडाद्यापि

इवाजघ्नुराहवे॥ देवासुरसमं युद्धं कुरु पांडव सेनयोः॥३६॥ बभूवस्वस्त्वदेवानां पश्यतां प्रीतिवर्द्धनम्॥ श्रीभ
 ष्मोस्त्रेः पांडवे सैन्यं दृष्ट्वा होत्रिर्नृपातयत्॥३७॥ दशमेत्यर्जुनो बाणैर्नाभं वीरं ववर्ष ह॥ शिखंडी द्रोपदी तौ सै
 र्ववर्षजलदोपया॥३८॥ हस्तश्चरथपादातममोन्यास्त्रनिपीडितं॥ नीमस्वच्छदमत्युश्च युद्धमार्गं प्रदर्शयत्॥
 ३९॥ वसुहो वसुलोको यशरशम्यागतः स्थितः॥ उत्तरायणमाकाक्षध्यायन् विष्णुस्तु वनस्थितः॥४०॥ दुर्यो
 धने तु शोकात्तद्रोणः सेनापतिस्त्वभूत्॥ पांडवे हर्षिते सैन्ये धृष्टकेतुश्च सूरपतिः॥४१॥ तयोर् युद्धं बभूवोयं
 यमराष्ट्रविवर्द्धनं॥ विराट् द्रुपदाद्याश्च निमग्ना द्रोणसागरे॥४२॥ दुर्योधनी महासेना हस्तश्चरथपतिना॥
 धृष्टद्युम्ना निपतिता द्रोणः काल इवाबभौ॥४३॥ हतोऽस्य त्यामचेत्युक्ते द्रोणः सत्वानि चात्स जनैत्॥ धृष्ट
 द्युम्नशराक्रांतः पतितः समहीतले॥४४॥ पंचमेहनि दुर्धर्ष सर्वक्षेत्रं प्रमथ्य च॥ दुर्योधने तु शोकात्तर्कणः
 सेनापतिस्त्वभूत्॥४५॥ अर्जुनः पांडवानां चतयोर्युद्धं बभूव ह॥ शस्त्राशस्त्रिमहारौद्रं देवासुररणोपमं॥
 ४६॥ कर्णर्जुनारमे सग्रामे कक्षोरी नवधी छरैः॥ द्वितीयेऽह्निकेऽस्तु अर्जुने न निपातितः॥४७॥ शल्यो दि
 नाई युयुधेत्यवधीतं युधिष्ठिरः॥ युयुधेनीमसेने नहत सैन्यः सुयोधनः॥४८॥ बहन् हत्वा नरादींश्च नी
 मसेनमथा ब्रवीत्॥ गदया प्रहरतं तु नीमस्तं तु व्यपातयत्॥४९॥ गदयान्यात्मजांस्तस्य तस्मिन् दशदशे

नि॥ रात्रौ सुषुप्तं च बलं पांडवानां न पातयत ॥ २० ॥ अक्षौ हि पाप्रमाणां तु श्वत्थामा महाबलः ॥ शोष देवान्
पांचालान् धृष्टद्युम्नश्च सोवधीत् ॥ २१ ॥ पुत्रहीनां शोष दीतां रुदती मर्जुनस्ततः ॥ शिरो मणितुजग्राह ओशि
कास्त्रेण तस्य च ॥ २२ ॥ अश्वत्थामास्त्रनिर्दग्धं जीवयामास वै हरिः ॥ उन्नरायास्ततो गतं स परीक्षितं हृत्पः ॥
२३ ॥ कृतवर्मा कृपो द्रोणिस्तपो मुक्तास्तो रणात् ॥ पांडवाः सात्यकी कृष्णः सप्तमुक्ताश्च परे ॥ २४ ॥ स्त्रिय
श्चर्त्ताः समाश्वास्य भीमाद्यैः स युधिष्ठिरः ॥ संस्कृत्य प्राहतान् धीरान् दत्तोदकधनादिकः ॥ २५ ॥ भीष्मा छा
तनवा ब्रुत्वा धर्मं सर्वं श्रुत्वांति दात ॥ राजधर्मान् मोक्षधर्मान् दानधर्मान् नृपो न वेत् ॥ २६ ॥ अश्वमेधे
ददौ दानं ब्रह्मणोऽमोरि मर्दनः ॥ श्रुत्वा तु नान्मोक्षं स यादवानां च संक्षयं ॥ २७ ॥ रात्रौ परीक्षितं स्थाप्य सानु
जः स्वर्गमाप्तवान् ॥ २८ ॥ इत्याश्वमेधे महापुराणे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ युधिष्ठिर तुराज्यं
स्ते आश्रमादाश्रमांतरम् ॥ धृतराष्ट्रो वनमगात् गांधारी च पृथग्विजः ॥ १ ॥ विदुरस्त्वग्निना दग्धो वनजे
न दिवं गतः ॥ एवं विस्मृत्तुं बोधारमहरत् दानवा दिकं ॥ २ ॥ धर्माया धर्मनाशाय निमित्ति कृत्य पांडवान् ॥
स विप्रश्चाप व्याजेन मुशलेनाहनत् कुलं ॥ ३ ॥ यादवानां नारकरं वज्रं रात्रौ ज्येष्ठे च यत् ॥ देवादेशात् प्रजा
संसेदं त्यक्त्वा स्वयं हरिः ॥ ४ ॥ इंद्रलोके ब्रह्मलोके प्रज्यते स्वर्गवासिभिः ॥ बलमुद्रो नंतमूर्तिः पातलस्वर्गमी

राम
१४

पिबान् ॥ ५ ॥ अविनाशी हरिर्देवो ध्याति धिर्धैर्य एव सः ॥ विनातं द्वारकास्थानं ज्ञावयामास स सागरः ॥ ६ ॥
संस्कृत्य यादवान् पायोदत्तोदकधनादिकः ॥ स्त्रियोष्टावक्रशपेन नायविस्तोश्च याः स्त्रिताः ॥ ७ ॥ पुनस्तस्मा
पतोर्न ता गोपालैर्हृद्यं दायुधैः ॥ अर्जुने हि तिरस्कृत्य पार्थस्य लोकं चकार ह ॥ ८ ॥ व्यासेनाश्वासतो मेने बलं मेह
संस्त्रिधौ ॥ हस्तिनापुरमगत्य पार्थः सर्वं न्यवेदयत् ॥ ९ ॥ युधिष्ठिराय स ज्ञात्रे पालकाय नृणां तदा ॥ तं
नु स्ताति चास्त्राणि सरथस्ते च वाजितः ॥ १० ॥ विना कृष्णेन तन्नुष्टानमश्रोत्रिये यथा ॥ तच्छ्रुत्वा धर्मरा
जः कुराज्ये स्थाप्य परिक्षितं ॥ ११ ॥ प्रस्थानं प्रस्थितो धीमान् शोष द्याभ्रातृभिः सह ॥ संसारानं त्यक्तो ज्ञाता जपन्
पृथक्ते हरेः ॥ १२ ॥ महापथे तु पतिता शोष दी महदेवकः ॥ नकुलः फाल्गुनो भीमो राजाशोक परापणः ॥ १३ ॥
इंद्रानीतरया रूढः सानुजः स्वर्गमाप्तवान् ॥ दृष्ट्वा दुर्योधनादींश्च वासुदेवं च हर्षितः ॥ १४ ॥ एतन्नेनार
तं प्रोक्तं यः पठेत् स दिव्यजेत् ॥ १५ ॥ इत्याश्वमेधे महापुराणे भारते पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥
वक्ष्ये बुधावतारं च पठतः शृणुते र्थदं ॥ पुरा देवा सुरे युद्धे दैत्यैर्देवाः पराजिताः ॥ १ ॥ रक्षरक्षेति शरणं वृ
त्तो जग्मु रीश्वरम् ॥ मायामोहस्वरूपो मौञ्जदो दनमुतो नवतः ॥ २ ॥ मोहयामस दैत्यान् सान्साजिता वे
दधर्मकं ॥ ते च बौधावभूवुर्हितेऽप्येत्येवेदवर्जिताः ॥ ३ ॥ आहंतः सोऽप्रवत्यश्वादाहं तां न करोत्यरा

शोऽध्यायः ॥ १७ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ प्रियं हतोत्तानपादौ मनोः स्वायं नृवात्सुतो ॥ अजीजनत्सुतां कन्यां शत
रूपावयोन्विताम् ॥ १८ ॥ कन्या कर्दमभाषतिः संप्रादकुक्षिर्विराटप्रभुः ॥ सुरुच्या सुतमोजते पुत्रं उत्तानपा
दतः ॥ १९ ॥ सुनीत्यां च ध्रुवः पुत्रस्तपस्तेपे सकीर्तये ॥ ध्रुवो वर्षसहस्राणि त्रीणि दिव्यानि हे मुने ॥ २० ॥ तस्मै प्री
तो हरिः प्रादात्सुनये स्नानं कंस्त्रिंशं ॥ श्लोकं मया वत्कशनाद्विदं द्वाचतस्य च ॥ २१ ॥ अहो स्तपसो वीर्यमि
होक्तं तं महोक्तं महोद्भूतं ॥ यमद्य पुरतः कृत्वा ध्रुवं सप्तर्षयः स्थिताः ॥ २२ ॥ तस्माच्छिष्टं च नयं च ध्रुवं
ध्रुवजायत ॥ सिधेराधतु सुछायां पंच पुत्रानकमकान् ॥ २३ ॥ रिपुं रिपुं जयं पुष्पं दृष्ट्वा संवत्सरे जसं ॥ रि
पो राधत बहती चांक्षुर्हती चाक्षुषं सर्वतैजसं ॥ २४ ॥ अजीजनत्पुत्रं रिपयां वारिण्यां चाक्षुषो मनुः ॥ जं
तः पुरुशतद्युम्नस्तपस्वी सत्यवाक् कविः ॥ २५ ॥ अग्निष्टुवनिरात्रिश्च सुद्युम्नश्चातिमत्युक् ॥ ऊरोर
जनयत्युवान् षडानेयी महाप्रभान् ॥ २६ ॥ अंगं सुमनसं स्वातिकृतं मंगिरसं शयं ॥ अंगात्सुनीया पुं
वैवेन मे कं व्यजायत ॥ २७ ॥ अरक्षकः पापरतः सहतो मुनिभिः कुशैः ॥ प्रजायं मृषयो यास्य मम युद्धे क्षि
णं कारं ॥ २८ ॥ वै न समयिते पाणौ संवत्सरे यथुर्न पः ॥ तं दृष्ट्वा मुनयः प्राकुरेवै मुनिताः प्रजाः ॥ २९ ॥
रिप्यति महातेजा यशश्च प्राप्स्यते महत् ॥ सुधन्वी कवची जातस्ते जसानि हहिलिवा ॥ ३० ॥ एतुर्वै

दि
१६

एषः प्रजाः सर्वा अरक्षत् कुत्र पूर्वजः ॥ राजसूयाभिषिक्तानामायुः सपुत्रवीपतिः ॥ ३१ ॥ तस्माच्चैव स मुत्यन्तो नि
पुण्योस्तमा गधौ ॥ ततस्त्रोत्रं क्रतुवीरौ राजा नृजनरंजनात् ॥ ३२ ॥ दुग्धागौ स्तेनसंस्थानि प्रजानां जीवनाय च ॥ स
ह देवैः मुनिगुणैर्गंधर्वैः सा स रोगणैः ॥ ३३ ॥ पितृभिर्दानवैः सा धैर्द्वारुभिः पर्वतैर्जनैः ॥ तेषु तेषु च प्रात्रेषु दुत्यामा
नावसुंधरा ॥ ३४ ॥ प्रादात्सुनये स्नानं क्षीरं तेन प्राणानधारयत् ॥ पृथोः पुत्रौ तु धर्मज्ञौ जज्ञाते तर्हि पालिनौ ॥ ३५ ॥
शिखंडिनी हविर्धानि मंतर्धाना व्यजायत ॥ हविर्धाना तपुडा नेयी धिषणा जनयत्सुतान् ॥ ३६ ॥ प्राचीन बर्हि
षं शुक्रं मयं कृत्वा जज्ञौ ॥ प्राचीनायाः कुशास्यस्य एयि व्योजनो यतः ॥ ३७ ॥ प्राचीन बर्हिर्जगवान् महाना
सीत् प्रजापतिः ॥ सवर्णा धत्त सा मुनी दश प्राचीन बर्हिषः ॥ ३८ ॥ सर्वे प्रचेत सोना मधुना वेदस्य पारगाः ॥ अ
थ यथर्ष्य चरणा स्नेत प्यंत महत्तपः ॥ ३९ ॥ दश वर्षसहस्राणि समुद्रसलिले शयाः ॥ प्रजापतित्वं संप्रा
प्य तु यत्तु विस्मयनिर्गताः ॥ ४० ॥ नृवं व्याप्राहित रुमिस्तां स नृवं दहंश्चते ॥ मुखजानि मरुत्तं च दृष्ट्वा चा
यमुमक्षेयन् ॥ ४१ ॥ उपगम्या ब्रवीदेता नृराजा सोमः प्रजापती न ॥ कोयं यत्तु तिरासं तिकन्या योमारि
षां वरा ॥ ४२ ॥ तपस्विनो मुनेः कंडोः प्रसीचायां ममैव च ॥ न विप्यं जानता स शभाषा विस्कुलं कर
२६ ॥ अस्मात्सुतस्य ते दक्षः प्रजाः संवर्द्धयिष्यति ॥ प्रचेत सस्तां जग्रहुर्दक्षोऽप्यं च ततो नवत् ॥ ४३ ॥ अचरा

अचराश्चैव दिपदो यच वषटः ॥ सप्तद्वामनसा दक्षः पश्चादसृजतः स्त्रियः ॥ २८ ॥ ददौ सदश धर्मयुक्तरूपं य
 त्रयोदश ॥ सप्तविंशति सोमाय च तस्मात्स्त्रिमेभिने ॥ २९ ॥ देवैव वक्रपुत्राय देवैव वांगिरसेत्यदात् ॥ तासु देवा
 अनागाद्यामैषु नानमनसा पुरा ॥ ३० ॥ धर्मसर्गप्रवक्ष्यामि दशपत्नीषु सृजतिः ॥ विश्वे देवास्तु विश्वायाः साधा
 साधान्वया जायत ॥ ३१ ॥ मरुद्वत्सामरुत्वतो वसोस्तु वसवो भवन् ॥ नोस्तु भानवः पुत्रा मुरुत्रास्तु सुरुत्रा
 ॥ ३२ ॥ नद्याया धर्मतो घोषो नागवीथी च जामिजा ॥ पृथिवी विषयं सर्वमुरुत्वत्यां व्यजायत ॥ ३३ ॥ संकल्या
 यास्तु संकल्याः इंदोर्नक्षत्रतः सुताः ॥ आपो ध्रुवश्च सोमश्च धरश्चैवानिलोनलः ॥ ३४ ॥ प्रत्युषश्च प्रभासश्च
 वसवोष्टौ च नामतः ॥ आपस्य पुत्रो वै नंद्यः शर्मः शांतो मुनिस्तथा ॥ ३५ ॥ वृधुस्सकालो कोतो च चो सोमस्य वै सुतः
 धरस्य पुत्रो प्रविणोऽतह अवहस्तथा ॥ ३६ ॥ मनोहरायाः शिशिरः प्राणो धरमणस्तथा ॥ पुरोजबो निल
 स्यासीद्विज्ञानो निलस्पच ॥ ३७ ॥ अग्निपुत्रकुमारश्च शरस्तैवे व्यजायत ॥ तस्य शरवो विशारवश्च नैगमेय
 श्च पृथजा ॥ ३८ ॥ कृत्तिकातः कार्तिकेयो यतिः सनतकुमारकः ॥ प्रत्युषा देवलो जने विश्वकर्मा प्रभास
 तः ॥ ३९ ॥ कन्याशिल्पसहस्राणां त्रिदशानां च वदं किं ॥ मनुष्याश्चोपजीवंति शिल्पैर्नृपणादिकं ॥ ४० ॥
 सुरभी कश्यपाऽद्रानेका दशविजनुषी ॥ महादेव प्रसादे तपसा ज्ञाविता सति ॥ ४१ ॥ अजैकपादहिर्बुधुस्तु

नो

राम०

१९

शरुद्रश्च सत्रम ॥ त्वष्टुश्चैवात्मजः श्रीमान् विश्वरूपो महायुगाः ॥ ४२ ॥ हरश्च वक्ररूपश्च त्र्यंबकश्च पराजितः
 दशकपिश्च शंखश्च कर्पूरी रैवतस्तथा ॥ ४३ ॥ मृगयाधश्च सप्यश्च कपाली दशचैव कः ॥ रूद्राणां च शतं
 लक्षं यैर्व्याप्तं स चराचरं ॥ ४४ ॥ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे जगत्सर्ग अष्टादशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ अग्निरुक्ता
 च ॥ कश्यपस्य वदं सर्गमदिस्मादिषु हे मुने ॥ चाक्षुषे तुषित दिवास्त्वदित्यो कश्यपात्तथा ॥ १ ॥ आसत विष्णु
 श्च शक्रश्च त्वष्टा धातातयार्प्यमा ॥ एषा विचस्वान्समैविता मित्रो वरुणको जगः ॥ ३ ॥ अमी च द्वादशादित्याश्च
 सत्त्वैव स्वतेतरे ॥ अरिष्टनेमिपत्निनामपत्यानीह षोडश ॥ ४ ॥ बहुपुत्रस्य विदुषश्च तस्यो विद्युतः स्मृताः ॥ प्र
 त्यंगिरसताः शराकृशाश्च स्यसुरायुधाः ॥ ५ ॥ उदयास्तमनौ सूर्ये तद्वदेते युगे युगे ॥ हिरण्यकशिपुर्हि
 त्यां हिरण्यक्षश्च कश्यपात् ॥ ५ ॥ सिंहिका चानवतकन्या विप्रचित्तेः परिग्रहः ॥ राजप्रभृतयस्तस्यां सैहिके
 या इति स्मृता ॥ ६ ॥ हिरण्यकशिपोः पुत्राण्यकशिपोः पुत्राश्च त्वारः प्रथितौ जसः ॥ अनुक्रादश्च क्रूरादश्च प्र
 क्रूरादश्चातिवैभवः ॥ ७ ॥ संक्रादश्च तुर्यो नृत् क्रूरादपुत्रो दस्तथा ॥ हृदस्य पुत्रश्चापुष्पांस्त्रि विबध्निल एव
 च ॥ ८ ॥ बलेः पुत्रश्च ते त्वासी घाण्येष्टं महायुते ॥ पुरा कल्पे हिरण्येन प्रसाद्यो मापति प्रभुम् ॥ ९ ॥ पार्श्व
 तो विहरिष्वा मिह सैव प्राप्तेऽश्चरात् ॥ हिरण्यक्षमुताः पंचक्रूरैः शकुनिस्ततिः ॥ १० ॥ द्विमुखा शंभुराद्याश्च

शतमासतदनो सुताः॥ स्वर्गनिस्तप्रभाकन्यापुलोमस्तुश्चीस्मृतिः॥११॥ उपदानवीहयशिराशर्मिश्वा
 र्षपर्वणी॥ पुलोमाकाचैर्वैश्वानरसुतेउने॥१२॥ कश्यपस्यतुष्टेनार्येतयोः पुत्राश्चकोटयः॥ प्राक्काद
 सचतुः द्यौकोनिवानकवचाः कुले॥१३॥ ताम्रायाः षट्सुताः स्युष्माकालीशेनीलजास्यसी॥ गृध्रिकाश्च
 चिसुग्रीवीनास्यः काकादयो नवन्॥१४॥ अश्वश्चोष्ट्राश्चताम्राया अरुणोगरुडस्तथा॥ विनतायाः सह
 संतुसर्पश्चसुरसानवाः॥१५॥ काशवेयासहसंतुशेषवासुकितक्षकाः॥ दंष्ट्रिणः क्रोधवराजाघरो
 त्याः पक्षिणोजले॥१६॥ सुरभ्यांगो महिष्यादिहरोत्यंतो स्तृणादयः॥ स्वसायां यक्षरक्षोऽसिमुनेरश्वरसो न
 वन्॥१७॥ अरिष्टायाश्च गंधर्वाः कश्यपप्रादिस्त्रिरं चरं॥ एषां पुत्रादयो संख्यादेवैर्वैदानवाजिता॥१८॥ दिति
 विनेष्टपुत्रावैतोषयामासकश्यपं॥ पुत्रमिन्द्रप्रहर्तारमिच्छति प्रायकश्यपात्॥१९॥ पादाप्रक्षालनात्सु
 प्रातस्पागर्भं जघान ह॥ छिद्रं सानिध्यं च स्तं देवामरुतो नवन्॥२०॥ शक्रस्यैकोनपंचाशत्सहायादिभ्य
 तेजसः॥ एतत्सर्वं हरिर्ब्रह्मा अनिषिच्यष्टधुनपं॥२१॥ दशैकमेणराज्यानि त्रयेषामधिपो हरिः॥ द्विजौ
 पथीनांचैकस्मिन्प्रांतुवरुणो नृपः॥२२॥ राज्ञो वैश्रवणो राजा स्पर्षाणां विष्णुरीदृशः॥ वसूनां प्रावको रा
 जा मरुतां वासवः प्रभुः॥२३॥ प्रजापतीनां दक्षो यमप्रक्लादो दानवाधिपः॥ पितॄणां च यमो राजा नृतां च ह

रः प्रभुः॥२४॥ हिमवांश्चैलपुगनां नदीनां सागरः प्रभुः॥ गंधर्वाणां विवरयो नागानामथवासुकी॥२५॥ सर्पा
 णां तक्षको राजा गरुडः पक्षिणामथ॥ ऐरावतो गजैराणां गोवृषो यगवामपि॥२६॥ मृगाणामथशार्ङ्गलः
 प्रक्षोवानस्यतीश्वरः॥ उच्चैश्रवास्तथाश्वानां सुबन्धाष्टवर्षालकः॥२७॥ दक्षिणस्यां शंखपदः केतुमास्यो
 लको जने॥ हिरण्यरोमकः सौम्ये प्रतिसर्गो यमीरितः॥२८॥ इति महापुराणे आग्नेये प्रतिमासर्गे एकोन
 विंशोऽध्यायः॥१९॥ अग्निरुवाच॥ प्रथमो महतः सर्गे विज्ञेयो ब्रह्मणा सुसः॥ तन्मात्राणां द्वितीयस्तु महत
 सर्गे हि सस्मृतः॥१॥ वैकारिकस्तृतीयस्तु सर्गे द्वितीयकः स्मृतः॥ इत्येवं प्राकृतः सर्गसंस्तोबुद्धिपूर्वकः
 २॥ मुख्यसर्गश्चतुर्थस्तु मुख्यो वै स्वावराः स्मृताः॥ तिर्यकस्रोतस्तु यः प्रोक्तस्तैर्यग्योत्पत्ततः॥३॥ तयो
 र्दश्रोतसां षष्ठो देवसर्गस्तु सस्मृतः॥ ततो वाक् स्रोतसो सर्गः सप्तमः स तु मानुषः॥४॥ अष्टमो तु ग्रहः
 सर्गः सार्वलोकस्तमसंनुयः॥ पंचैते विकृताः सर्गाः प्राकृतस्ते त्रयः स्मृताः॥५॥ प्राकृता वैकृताश्चैव कोमा
 रो नवमस्तथा॥ ब्रह्मतो नवसर्गस्तु जगतो मूलहेतवः॥६॥ एवासाद्या दक्षकन्याश्च भृगवाद्या उपयोमिरे॥ नि
 त्यौ नैमित्तिकः सर्गस्त्रिधा यकपितो जनैः॥७॥ प्राकृतो दैनंदिनस्याद्यौ त्रयप्रलयादनु॥ जायाति यत्राबुद्धिर्न
 नित्यसर्गो हि सस्मृतः॥८॥ देवो धाता विधातारौ नृगोः रत्नातिरस्त्यतः॥ श्रियंश्च पत्नी विस्मोयस्तुता शक्रेण वृद्ध

ये॥१॥धातुर्विधातुर्दोषुत्रौ क्रमात्पाणो मकंडकः॥ माकंडे यो मकंडाच्च जज्ञे वेदशिरास्ततः॥१०॥ पौर्णमासस्त
संभूत्यां मरिचैरुवन्नतः॥ स्मृत्या मंगिरसः पुत्रा मिनिवालि कुहुस्तथा॥११॥ राकाचानुमतिश्चात्रे रनुसया
प्यजीजनत्॥ सोमं दुर्वसं संपुत्रं दत्तात्रेयं योगिनं॥१२॥ प्रीत्या पुलस्तकार्या यो दत्तो निष्टुतो नवत्॥ कुमार्या
पुलहा तजाताः सविष्टुः कर्मपास्काः॥१३॥ संनया चरुतो रासन्वालिखित्यामहोजसः॥ अंगुष्ठपर्वमात्रास्ते
ये हि षष्टि सदस्त्रिणाः॥१४॥ उक्तायां च वसिष्ठश्चरजोगात्रौ षड्वक्त्रकः॥ सवनद्यानघञ्जकसुतयोः सप्तचर्षपिः
१५॥ पावकः पवमानो नृक्षुचिः स्वाहाग्नि तो नवत्॥ अग्निघाता बर्हिषदोश्चाभयः साम्नयो यजात्॥१६॥ पि
तृभ्यस्तस्वधायां च मेनावै धारणी शुभे॥ हिंसाभार्या त्वधर्मस्तथोर्जिते तथा नतं॥ कन्याचनिकृतिस्तस्या
नयं नरकमेव च॥ माया च वेदना चैव मियुनं त्विदमेतयोः॥ तयोर्जज्ञे यवै मायामृत्युं तृता पृहारिणं॥ वेदना य
सुतचापि दुःखं जज्ञे यरौरवात्॥ मृत्योर्माधिजरा शोक तस्मात्क्रोधाश्च जज्ञिरे॥ ब्रह्मणश्च रुदनं जातो रोदना
दुःखनाम च॥ नवं सार्वभेषानं तथा पशुपतिं धिज॥ श्रीमसुग्रं महादेवमुवाच सपितामहः॥ दक्षकोपावतस्त
यादेहं तस्याजसासता॥ हिमवत् दुहिता च त्वापुलीशं नो रजत् पुनः॥ रुषिर्मो नारदाद्युक्ताः पूजास्तानादिष्टुर्वि
काः॥ सायमुपाद्यास्ता कृत्वा विस्वादेभ्यः क्रिगाः॥ इत्यामे ये जमत्सर्गः॥१९॥ नारद उवाच॥ सामात्यश्च जावि

राम.

१९

स्वादेवीक्ष्ममेत्राश्च सर्वदा न॥ समस्तपरिवाराय च न्यताय नमो यजेत्॥ धात्रे विधात्रे गंगा यौ यमुना ये निधीत
या॥ धारत्रियं वास्तु नरं शक्ति कूर्ममनंतकं॥ इष्टि वीधर्मकं तानं वैरागैश्चर्यमेव च॥ अधर्मादीनकंदलानप
यके सरकर्मिकाः॥ रुवेदाद्यं कृताद्यं च मन्वाद्यं कदिमंडलं॥ विमलोत्कृष्टिणी ज्ञाना क्रिया योगा च तो यजेत्॥
प्रह्लासत्या तथैराचानुग्रहामलमूर्त्तिका॥ दुर्गा शिरंगणं क्षेत्रवा सुदेवादिकं यजेत्॥ तदयं च शिरंशुला धर्म
नेत्रमयास्त्रकं॥ शंखचक्रदापदं श्रीवसं कौस्तुभं यजेत्॥ वनमालाश्रियं पुष्टिं गरुडं रुमचयं यजेत्॥ इन्द्रमग्निं य
मराज्यजलं वायुं धनेश्वरं॥ ईशानं तमजं वायुं वाहनं क्रमुदादिकं॥ विष्णुं कसेनं मंडलादौ सिद्धिः पूजादिना भवे
त्॥ श्रीवपुजाय सामात्या पूर्वमं दिनमर्चयेत्॥ महाकालं जपेज्जंगायमुनां च गणादिकं॥ गिरंश्रियं गुरुं वास्तुश
क्तादिधर्मकादिकं वामाज्येष्टातयारौ प्रीः काली कलविकारिणी॥ बलविकारिणी चापिवरप्रथमनना क्रमात्॥
सर्वभूतदमनी च मनोमयी शिवा सने॥ हां हे हो शिव मूर्त्तये सांग चक्रं शिवं यजेत्॥ हे शिवा यदादित्यादि होमी
शीनादिचक्रं॥ प्रागौरी गंगणशक्रमुखा चंडी तदादिकाः॥ कामान् सूर्याचने मंश दंडी पूज्यश्च मंगलाः॥ उ
च्चैश्च वाश्चारुणश्च प्रभूतं विमलं यजेत्॥ सारा राधो परसुखस्कं दाद्यमयं योजयेत्॥ दीपान् स्तुभ्यां न्यामना वि
भूतिविमला तथा॥ अमोघा विद्युता चैव पूज्याः सर्वतो मुखी॥ अकसिनं इहं खं सोत्काये विमूर्त्तिकं काफ्री सः स

पयिनमः॥ आत्मनो हृदयाय च॥ अर्कयशिरसे तद्वदग्नीवाय अवायुगान्॥ भुवः स्वरे जालिनिशिखां कव
चं स्मृतं॥ नाने त्रैलोक्या कृत्स्नं राजीशक्तिश्चरेत्ता॥ सोमो गारको धनुर्धो जीवः शक्रः शनिक्रमात्॥ राहुः के
तुश्चेजश्चंद्रः संक्षेपादथ पूजनं॥ आसनं मूर्तयो मूले हृदा च परिवारकः॥ विष्णोः सनं विष्णुमूर्तिनो श्री श्री धरो
हरिः॥ क्रीं सर्वमूर्तिमंत्रो यमिति त्रिलोक्यमोदनं॥ क्रीं हृषीकेशो हं विष्णुः स्वरे दक्षिणहृदादिकं॥ समस्तैः पंच
मी पूजा संग्रामादौ जपादिका॥ चक्रं गदा मातृ खड्गं मुशालं शंखशार्ङ्गं कं॥ पाशं कुशं च श्रीवत्सं कोस्त
नं वनमालया॥ श्री श्री महालक्ष्मी साक्षी गुरुरिन्द्रादयो र्चनं॥ सरस्वत्या मना मूर्तिः तु क्रीं देवी सरस्वती॥
हृदाद्या लक्ष्मी मेधा च कला तुष्टिश्च श्रुतिः॥ गोरी प्रमामतिर्दुर्गा गणेश गुरुश्च क्षेत्रयः॥ त्रया गंगा गणप
तये वक्रं गोप्यं च श्री यै क्रीं त्वारिता ऐं क्रीं सौ त्रिपुरा चतुष्टयं त्रानमोत प्रणवाद्या अनामाद्या मक्षरं विंदुं स
युतं॥ सौ युतं वासवं मंत्रा पूजना जपनः स्मृताः॥ होमस्तिलघृताद्यैश्च धर्मका मायमोक्षदा पूजा मंत्रान्
पवेद्य सुनुक्तजोगो दिवं व्रजेत्॥ इत्याग्नेये वा सुदेव पूजादि एकोनविंशत्यायः॥ १९॥ नारद उवाच॥ व
क्ष्ये स्नाने क्रियाद्यं हि संदेहं तं मूर्तिकं॥ गृहीत्वा तां विधा कृत्वा मत्स्नानं मथे कया॥ निमज्ज्या चास्य विन्यस्य
सिंहेन क्षतरक्षकः॥ विधिः स्नानं ततः कुर्यात्प्राणायामपुरःसरं॥ तद्दिध्यायन् हरिं तानं मंत्रेणाक्ष

राम.

२०

रेण हि॥ विधाया पितले मूर्त्तादि बंध सिंहेन जपतः॥ वा सुदेव प्रजयेत तीर्थसंकल्प चालयेत्॥ पात्रं वेदादि
नामंत्रैः सम्प्राज्जाराध मूर्तिना॥ कृत्वा धर्मपुण्यं वस्त्रपरिधाय समाचरेत्॥ विन्यस्य मंत्रैर्निर्मोक्षपाणि
धूजलमेव च॥ नारायणे न संयम्य वायुराध्याय चोक्तं जेत॥ लेण्याय न्दरिं पश्चादत्वा घंटा दशाक्षरा
स्वात्यं चोक्तिस्तस्य योगपी गदित क्रमात्॥ मंत्रान्दिकपाल पद्यं तानपी नृपितृगणानपि॥ मनुष्या
न सर्वभूतानि स्नावरात्या तथा च मे॥ तस्य चात्मनि संहृत्या मन्त्रायोग एहं व्रजेत्॥ एवमन्या सुपूजा
सुमलाद्यैः स्नानमाचरेत्॥ इत्यग्निपुराणे स्नापिने धिनः विंशो ध्यायः॥ ॥ नारद उवाच॥ व
क्ष्ये पूजा विधिविधाय कृत्वा सर्वमाप्नुयात्॥ प्रक्षालिता क्रिरा च म्प्राग्यतः कृतरक्षकः॥ प्राङ्मुखः स्वस्तिकं बद्ध
पयाद्यपरमेव वा॥ यंबीजनानि मध्यस्थं चंडालिनात्मकं॥ विश्लेषात्सदशषे तु ध्यायन् वायस्तिकल्पयेत्॥ क्षो
हत्यं कजमध्यस्थं बीजे त्रेजोनिधि स्मरन्॥ आधोर्ध्वं तिर्यगा निस्तुजालानिः कल्पयेदहन्॥ शरीरं कुरुति वधा
येदवरस्त्रं सुधं बुद्धिः॥ तत्पद्मव्यापिनि देहं स्वकामाहृदये त्सुधीः॥ सुषुम्णा यो निर्मार्गेण सर्वनाडी विम
यिनिः॥ शोधयित्वा निमेषे करडद्विरधोऽस्त्रकं॥ व्यापकं हस्तयोगादौ दक्षिणं अधोऽत्रो गकं॥ मूलं देहे
द्वादशांगं तस्य मंत्रेर्द्विषकं॥ हृदयं च शिरश्चैव शिखावर्मास्त्रलोचनं॥ उदरं च तथा घृष्टं वाहूरुपाद

जानुकं॥ सुप्रोदत्वास्मरेद्विहंजसाश्चतमर्चयेत्॥ वामेन वदनीत्यस्य हजाद्रयं तु दक्षिणे॥ प्रक्षाल्यास्त्रेण चा
 प्येष गंधपुष्पाक्षितेन सेतुं चैतत्सर्वगज्योतिवस्तुजपेन वारिणा॥ फडं तेन तु संसिद्धहस्ते ध्यात्वा हरिपरे॥ ध
 र्मज्ञानं च वैराग्यमैश्वर्यं वक्तिदिमुखात्॥ अधर्मादीनि गात्राणि सप्तादौ योगपीठके॥ कर्मपीठे दत्तं नंतं च प
 द्ये सूर्यादिमंडले॥ विमळाद्याः केशरस्ता अनुग्रही कर्णस्थिता॥ पूर्वस्वहृदये जप्ता आवाद्या चर्चमंडले
 अर्थपाद्यं तथा वाममधुपर्कं पुनश्च तत्॥ स्नानं वस्त्रोपवीतं च नृपयंगं धपुष्पकं॥ धूपदीपनैवेद्यादिपुंडरी
 काक्षविद्यया॥ यजेदंगानि पूर्वोदो वारिपूर्वचरेजं॥ दक्षे च कंगदा सोम्ये कोणे शंखचरेन सेतुं॥ देवस्य वाम
 तो दक्षे वेपुधी खड्गमेव च॥ वामे धर्मश्रियं दक्षे पुष्टिं वामे ग्रतो यजेत्॥ वनमालां च श्रीवत्सं को सुजौ दिक्पती
 त्वहिः॥ अमंशैः पूजयेत्सर्वनिर्विघ्नवेद्योर्वसानतः॥ अस्नेन च समस्नेन अंगैर्वीजेन वै यजेत्॥ जप्ता प्रदक्ष्यं क
 लुत्वा धर्मं चैव मर्षयेत्॥ हृदये विन्यसेत् ध्यात्वा आहा व्रत्या हरिस्त्विति॥ आगच्छा हने योज्यं क्षमस्वेति विसर्ज
 ने॥ एवमष्टाक्षराद्याश्च पूजां कृत्वा विमुक्तिं प्राप्नुयान्॥ एकस्मिन् सर्वं प्रोक्तं न वदन् हार्चनं शृणु॥ अंगुष्ठकवयेन स
 वासुदेवं वलादिकान्॥ तर्जनीदौ शरीरे शिरो ललाटवक्त्रके॥ त्र्यङ्गानि गुह्यजान्नाद्यो मध्यपूर्वादिः कवे॥ एक
 पीठे न वदन् हनं वपीं च पूर्ववत्॥ न वाङ्मेन च मूर्त्या चैतन् वदन् हनं च पूर्ववत्॥ पद्मसंध्ये पतत स्नाने वासुदेवं प्रयो

जयेत्॥ इत्यादि महापुराणे आग्नेये आदिमूर्त्यादि पूजाविधिराकविंशोऽध्यायः॥ नारद उवाच॥ अधिकार्यं प्रव
 क्ष्यामि येन सा सर्वकामभाक्॥ चतुरथधिकं वंशमंडलं चतुरस्रकं॥ सूत्रेण सूत्रयित्वा तु क्षेत्रं तावत्तवने त्वयं॥
 स्वातस्य मेखला कात्सुक्ता चैवांगुलद्वयं॥ सत्वादि संज्ञा पूर्वसिद्धा दशंगुलमूर्द्धिता॥ अष्टांगुला प्यांगुलोऽव
 तुरंगुलविस्तृताः॥ योनिर्दशंगुलारम्या षड्चातर्धंगुला यया॥ कमालिन्ना च कर्तव्या पश्चिमासा अवस्थिता॥
 अश्वत्थपत्रसदृशी किंचि कुंडे निवेशिता॥ तु यंगुला यतं नालं पंचदशंगुला च यत्॥ मूलं तु अंगुलं यो त्या अंगुलं
 स्याः षडंगुलं॥ लक्षणं ते च दत्तं सविगुणं धिक्करादिषु॥ एकं त्रिमेपलं कुंडं वृत्तं लादिव दाम्पहं॥ कुंडाद्वैतु स्थितं
 सूत्रं को यो यदि तिरि मते॥ तद्वदं दिशि संस्थाप्य चामितुं वृत्तं भवेत्॥ कुंडाद्वैतु चो नागा द्वादश दिशि चोत्तरतो बहिः॥ प
 र्वपश्चिम तो यत्तालो वयित्वा तु मध्यतः॥ संस्थाप्य नामितं कुंडं कुंडमर्धं न वेत्तु न॥ पद्मा करे दलानि सुमेखलानां
 च वृत्तं॥ बाहुं देउ प्रमाणा बुहो माधंकारयेत्तु न॥ सप्तपंचांगुलं चापि चतुरस्रं चकारयेत्॥ विनागेन न वेत्तु तं मध्ये
 दत्तं सुशोभनं॥ तिर्यग्मूर्धं समाख्यतं बहिरर्धं तु शोधयेत्॥ अंगुलसं चतुर्धा शिरो षाध्वं दितया ततः॥ स्वातस्य मेख
 ला तस्य मेखला द्विसंकारयेत्॥ कंठं विनागं विस्तारं सगुष्टकं समायतं॥ सार्धं अंगुष्टकं चास्मात्तदमेतु सुखं न
 वेत्॥ चतुरंगुलविस्तारं पंचांगुलमथापि वा॥ विकटं गुलकं तस्या मध्यांतं तु सुशोभनं॥ अयामस्तत्समंतसम

अनिस्तः सुशोभनः ॥ शिशुरं कंठदेशास्याधिशोचो वत्कनीयसी ॥ शेषं दंडतुकार्त्तं यथा रुचि विचित्रितं ॥ चतुर्कं
 ध्युलं वत्तं कर्त्तव्यं तु सुशोभनं ॥ गोपदे तु यथा मय मल्यपंकेतयानवेत् ॥ उपलिप्पलिखे प्रेषा मंगलाम् जुनामि
 कां ॥ सोम्याग्रो प्रथमा तस्यां रेखा श्वसिरेतयो ॥ मध्ये तिस्रस्तयारूपा दक्षिणादिक्रमेण तु ॥ एवमुच्चिरस्य चा
 ऋक्षप्रणवेन नुमंत्रयित् ॥ विष्टरं कृत्य येन तस्मिन् शक्तिं तु वै सवी ॥ अलं कृता कुरु मती क्षिपेदग्निं हीरं स्मरन् ॥
 प्रादेशमात्रा समिधो दत्ता परिसमुक्षतं ॥ दर्शे स्विधा परिसीर्य पूर्वोदौ तत्र पाकं ॥ आसादयो तद्विधो बर्हिर्होमोस्त
 कश्च कश्यपं ॥ आज्यस्वाली च रुक्मा लीकृता च प्रणीतयोः ॥ प्रोक्षयित्वा प्रोक्षणी च गृहीष्ट्य च वरिणा ॥ पवि
 त्रा तर्हितं हस्ते अविश्राव्य चतुर्जले ॥ पांड-नीत्वा ध्यात्वा प्रोक्षिष्ये यो निरग्ने निधाय च ॥ तदग्निसिन्धुसं प्रोरय रथा
 लितस्य चाग्रतः ॥ प्रणीताया स पुष्पायां विष्णु ध्यात्वा तत्रेण च ॥ आज्यस्वाली मया ज्ञेन संष्ट्यग्ने निधाय च ॥ सं
 प्रबोत्तवनाभ्यां तु क्रयादिज्यसंस्कृतिं ॥ अष्टांशिताग्नौ निर्गन्तौ क्रशो प्रादेशमात्रको ॥ ताभ्यामुत्तानपाणिभ्यां
 मंगुष्ठानमिकेन नु ॥ आज्यं तयोस्तु संगृह्य द्विनीत्वा त्रिरिवानयेत् ॥ ऋक् ऋचौ चापि सं गृह्य ताभ्यां प्रख्यात्पपाणि
 ना ॥ आतर्प्य दर्शैः संगृह्य पुनः प्रक्षाल्य चैव हि ॥ निष्टप्य स्नापयित्वा तु प्रणवेनैव साधकः ॥ अंगैर्होमस्तु कर्त्तव्यो य
 या विज्ञानुसारतः ॥ गर्भे धाने तु प्रथमं पुनः पुंसवनं स्मृतं ॥ सीमंतोन्नयनं जातकर्म नामात्र प्राधानं ॥ चूडा कृतं व्रत

बंधं वेदव्रताभ्यशेषतः ॥ समावर्त्तनपश्चाच्च योगत्वाप्यधिकारकः ॥ हृदादिक्रमतो ध्यात्वा एकैककर्म पूज्य च ॥ अश
 वशौ च जुहुयात् प्रतिकर्म क्रितीः पुनः ॥ एषा क्रितितंतोरुत्वा श्रुत्वा मूलेन साधकः ॥ हृदादिक्रमतो ध्यात्वा र्क्ष
 सुस्वरमुच्चरन् ॥ विसोर्वक्त्रिक्रमेणाय प्रदद्याच्च ऋक् वरिं ॥ आसनादिक्रमेणोदंसांशवरणसंयुतं ॥ गंधैः पुष्पैः
 समर्च्य ध्यात्वा देवं सुरोत्तमं ॥ आधये ध्यामथापारावद्या प्राग्रीशं संस्थितौ ॥ आयवेनैरुतीशादिप्रवृत्तौ तु यथा
 क्रमं ॥ आज्यनागीततौ कृत्वा च क्षुषी दक्षिणोत्तरे ॥ मध्ये यजुः क्रया सर्वमंत्रान् च क्रिमेण तु ॥ आज्येन तर्पयन्
 त्रिदिशो शोभो गहो मकं ॥ शतं सहस्रं वा त्याग्यैः समिधिवर्तिलैः सदा ॥ समप्याचोत होमो तं शुची शिष्यानुपोषि
 ता न् ॥ आहूयाग्ने निवेश्याथ आसने प्रोक्षयेत् स्मृतम् ॥ शिष्यानात्मनिसंयोज्य अविद्याकर्मबंधनैः ॥ लिंगानवच
 तस्य च सह लिंगेन पालितं ॥ ध्यानमार्गेण संप्रेक्षवायुबीजेन शोधयेत् ॥ ततो दहनबीजेन सिद्धिं ब्रह्मा उ संति
 कं ॥ निर्दग्धा सकला ये तन्म कूटमवस्थिता ॥ प्रावयेद्धारिणा न्म संसारं वाङ्मयं स्मरेत् ॥ कृत्वा नुस्मरणे
 चैव चित्तपेदीज संज्ञकः ॥ तन्मात्रा निसमस्ता निःसं हृतं पार्थिवं शुभं ॥ अंडं तड्म वंध्यायेत् सदा धारं सदात्म
 कं ॥ तन्मध्ये चित्तपद्मं त्रिपोरुषी प्रणवात्मिकं ॥ लिंगसंक्रामयेत् श्वातस्वडिले पूर्वसंस्कृतं ॥ अंडं तदपि संता
 नक्रमात् दृष्ट्वा विचितयेत् ॥ ततोऽमदमेकं तु खित्वा विशाकलीकृतं ॥ द्यौर्वपृथिवी सकलीतयोर्मध्ये मप्रापति

जातं ध्यात्वा पुनः प्रोत्थय प्रणमेन तत्तं शिष्टं ॥ मंत्रात्मकं तत्तुं नृत्वा यवा न्यासं पुरोहितं ॥ विष्णु हस्ते ततो मूर्ध्नि दद्यात्
 ध्यात्वा तु वैष्णवं ॥ एवं मेकं चरुत्वा पिज्जित्वा ध्यानयोनितः ॥ कलौ संप्रज्य लेन नेत्रे बध्ना नृवाससा ॥ नेत्रमध्येन
 मंत्रां तात न शोषा नो हवेन तु ॥ कृतः पूज्यो नरः सम्यक् देवदेव स तत्त्ववान् ॥ शिष्या नृपुष्पांजलि नृतः प्राञ्जुखा
 नुपवेशयेत् ॥ अर्चयेद्यश्च तेन प्रसुता गुरुणा हरिः ॥ क्षिप्त्वा पुष्पांजलिं तत्र पुष्पदिभिरनेतरं ॥ वासुदेवा
 चनेरुत्वा गुरोः पादा चनेत तः ॥ विधाय दक्षिणोदयात्सर्वस्वचा दमं वच ॥ गुरुः शिष्ये ये छिप्त्वा स्तोः पूज्यो
 नाम निहरिः ॥ विष्णु कसेनं यजेदीशो षड्चक्रगदाधरं ॥ तर्जयितं च तर्ज्या मंडलं स्तवि सज्जयेत् ॥ विष्णुर्वि
 मात्यमखिलं विषमेनाय चार्पयेत् ॥ प्रणतो हिरयात्मानमतिविश्वचक्रं जगत् ॥ वक्रिमात्मनि संयोज्य विष
 कसेनं विसर्जयेत् ॥ बुधस्तुः सर्वमाप्नोति सुमुमुक्षुर्नायते हरिः ॥ ॥ इत्याग्नेये अग्निकायादिवा विंशो ध्यायः ॥
 नारद उवाच ॥ वासुदेवादिमंत्राणां पूज्यानां लक्षणं वदे ॥ वासुदेवः संकषणः प्रफुल्लमश्वातिरुद्रकः ॥ नमो भ
 गवते चादौ अत्रात्र चः खबीजकः ॥ उंकाराद्या नमो तांश्च नमो नागपणस्ततः ॥ उत तत्सब्रह्मणे नमो विष्ण
 वे नमः ॥ उंक्षी नमो भगवते नारसिंहाय वै नमः ॥ उंक्षी नमो भगवते वाराहाय नमः ॥ धिपाः ॥ अंगानि स्वेतबीजा
 नां स्वनामां तैर्यथा कद्दयादीन् कल्प्यंत विनक्षेप्सव वेदिभिः ॥ व्यंजनादीनि बीजानि तेषां लक्षणमन्यथा

दीर्घस्वरैस्तु निन्ननिनमोर्ष्मि तस्ति तानि तु ॥ अंगानि हस्वयुक्ता निउपांगानातिवर्णितैः ॥ विनक्षेप्सव वेदिभिः ॥ विनक्षेप्सव वेदिभिः ॥
 स्तित बीजात्मसुत्रं ॥ दीर्घस्वरैश्च संयुक्तं मंगोपांगस्वरैः क्रमात् ॥ व्यंजनानां क्रमो ह्येष तद्दयादिप्रकृत्यपे ॥
 स्वरबीजेषु नामां तैर्विभक्ता त्पगनामभिः ॥ युक्तानि तद्दयादीनि वादशां तानि पंचतः ॥ आरभ्य कल्पयित्वा नुज
 येत शिष्टं नुरुपतः ॥ तद्दयं च शिरः स्वली प्राक्वचनेत्रमस्तु कं ॥ षडंगानि तु बीजानां मूलस्य वा दशांशकं ॥
 तद्विंशतिषु च मचांगनेत्रतपोदरं ॥ एष्ट्वा रुरुपादौ च जघे पादौ क्रमात्पुमेत ॥ कंच ये शो वै न तेयः खं ये खं
 गदागमः ॥ गं जं वं शं पुष्टिमती दं दं हं श्विये नमः ॥ चं पां मं चं पां च जं मं छं तं दं कौस्तुभाय च ॥ जं जं रं सुदर्श
 नाय श्रीवत्सं वं चं चले ॥ उं वं वं वं वं नमालायै पद्मनाभायै पद्मनाभाय वै नमः ॥ निर्बीजयदमंत्राणां परैरंगा
 निकल्पयेत् ॥ जात्यंतैर्नाम संयुक्तैर्दयादीनि पंचधा ॥ प्रणवं तद्दयादीनि ततः प्रोक्ता निपंचधा ॥ प्रणवं तद्द
 दयं पूर्वपरायेति शिरः शिष्या ॥ नात्मार्यनामकवचं प्रस्त्रनामांकितं भवेत् ॥ पराद्धादिश्च नात्मा चतुर्ध्यातो न
 मोत्रकः ॥ एकमृहादिषड्विंशं मृहातस्य त्समो मृतुः ॥ कानि शाहेकरायेषु प्रकृतिं देहिके चयेत् ॥ परायण
 रुपात्मा स्यात्प्रकृत्यात्मा विरूपतः ॥ उं परायात्मने वाचा व्यक्तो च विज रूपकः ॥ अग्निं त्रिमूर्तौ वीत्यस्य व्याप
 कं करदेहयोः ॥ वायुको करणा व्यक्त तस्यैतरकवये ॥ रुदिमूर्तौ निता वेषा त्रिमूर्ते हेतुप रूपको ॥ रुवेदा व्यापकं

हंते अंगुली स्वयं नृस्येत् ॥ स्तनद्वये थर्वरुपं शिरो हस्तरणांतकः ॥ आकाशं व्यापके न्यस्य करे देहं तपुर्व्वित् ॥ अंगुलीषु च विद्यादि शिरो हस्तपदादके ॥ वायुज्योतिर्जलं पृथ्वी पंचबृहः समीरितः ॥ मनः श्रोतश्चक्षुः श्रिक्का प्राण षट्बृह इरितः ॥ व्यापकं मानसं न्यस्य ततो गुणदितः कुमात् ॥ मूर्धास्थितं हस्तपंचकथितः करणत्सुकः ॥ आदिमूर्तिस्तु सर्वत्र व्यापको जीव संज्ञितः ॥ अर्जुनः स्वमहर्जनस्तपः सत्यं च सप्तधा ॥ करोति हस्तद्वये सदा अंगुलि दिक्कमेयतु ॥ उजसं स्तः सप्तमं च लोकादेहके कमात् ॥ देहं शिरो ललाटस्थं हस्तं क्रिपु संस्थितं ॥ अग्निशे मस्तथो स्तु सुषोडशे वा जपेयकः ॥ अतिरात्रात्रोयमिच्छयतासा सप्त रूपाः ॥ वीरहं मनश्चक्षुः स्पर्शरूप सस्ततः ॥ गंधो बुद्धिः व्यापकं तु करे देहं न्यसेत् कमात् ॥ न्यसेदस्य चतनयोः कललादे मुखं हृदि ॥ नाभौ गुह्ये विषा देच षट्बृहः पुमान् स्मृतः ॥ जीवो बुद्धिरहं कारो मनः शब्दो गणो निल ॥ रूपं रसो नवात्मा ये जीवस्त्रिगुणक द्वये ॥ तर्ज्यादि क्रमात् छेपं यावद्वामप्रदेशिनी ॥ गुदे शिरो ललाटस्थं तत्राभिगुह्य जानुषु ॥ पादयोस्तु तथा त्माये इन्द्रो व्यापी समास्थितः ॥ अंगुष्टक द्वये वक्रितर्ज्यादौ परेषु च ॥ लाटवक्त्रे हृदि नाभिगुह्य जानुषु पादयोः एकादशात्मा च मनः श्रोत्रं त्वं चक्षुः श्रवणं वाक् स्पर्शश्चक्षुः पावकः ॥ उरुस्तमानसो ध्यायी श्रोत्रं मंगुष्टक द्वये ॥ तर्ज्यादि क्रमादष्टौ अतिरिक्तं करद्वये ॥ उन्नमंगेललाटस्थं तन्नावावयगुह्यके ॥ उरुपुमे

राम

२४

तथा जंघागुल्फपादेषु च क्रमात् ॥ विष्णुर्हरिर्मधुश्चैव त्रिविक्रमकवामनी ॥ श्रीधरो यशः शो पद्मनाभस्तथैव च ॥ रामो हरः केशवश्च नारायण इति परः ॥ माधवं वायुगोविंदं विष्णु वै व्यापकं न्यसेत् ॥ अंगुष्टादौ तले च वपादौ जानुनि चैकदौ ॥ शिवः शिरकोट्या च जानुपादादिषु न्यसेत् ॥ दादशात्मा पंचविंशः षट्त्रिंशं बृहत्कस्तथा ॥ पुरुषो धीरहं कारो मनश्चित्रं तु सप्तकाः ॥ तथा स्रग्गोरिसोरुपं गंधमो तत्त्वचस्तथा ॥ चक्षुर्जिह्वा नासिका च पादपाण्यं क्रिपायवः ॥ उपस्तो नृजने ते जो वायुराकाशमेव च ॥ पुरुषं व्यापकं न्यस्य अंगुष्टादौ च संन्यसेत् ॥ शोषान् हस्ततले न्यस्य शिरस्य थललाटके ॥ मुखं हृदि नाभिगुह्यो रूजात्वं कौ करुणो हतौ ॥ पादौ जान्वोरुप्रस्थि च हृदये मूर्ध्नि च क्रमात् ॥ परश्च पुरुषात्मा दौ षड्दिशो पूर्व्वित्परं ॥ संचित्समं उज्ज्वेतु प्रकृतिं जयेरुधः ॥ पूर्व्व्या म्यायसौ स्पृष्टु हृदयादी विष्णु जपेत् ॥ अस्त्रमग्न्यादिपत्रेषु वै न तेषां दि पूर्व्वित् ॥ दिक्पालांश्च विधिस्तुल्यं त्रिवृहं त्रि अमध्यतः ॥ पूर्व्वदिदिग्दला वासैः पादादि निरुजैः कृतः ॥ कर्मिकायां नाभसश्च मानसः कीर्त्तिका स्थितः ॥ वि अरूपं सर्वसिद्धयने राज्यजयापच ॥ सर्वबृहः समायुक्तः मंगैरपि च पंचभिः ॥ गरुडाद्यैस्तथैन्द्रोद्यैः सवर्निका मानवाभ्युयात् ॥ विष्णुक्तेन यजेन्नास्त्रा वै बीजं नागसंयुतं ॥ इत्यग्निपुराणे बृहदि मंत्रप्रदर्शनं त्रयोविंशो ध्यायः नारद उवाच ॥ मुद्राणां लक्षणं वक्ष्ये सान्निध्यादिप्रकारकं ॥ अंजलिः प्रथमा मुद्रा वंदना हृदयानुगाः ॥ ऊर्ध्वगु

रोवाममुष्टिदक्षिणांयुष्टबंधनं॥सकस्यतदवांगुशेयस्यचोर्ध्वप्रकाशितं॥तिस्रःसाधारणीमूहेप्रयमाधारणाश्माः
कनिष्ठादिविमोकेनत्र्येष्टमुद्रायथाक्रमं॥अंगुष्टेनकनिष्ठान्तंनमयित्वांगुलीत्रये॥ऊर्ध्ववात्सासंमुखंचबीजा
यनवसायचौ॥वामहस्तमपोत्तानोक्तलोर्ध्वानामयेछने॥वाराहस्यस्मृत्यामुद्रात्रंगानांचक्रमादिमाः॥एकेकोतो
यद्विधाचवाममुष्टौतथांगुली॥अऊचायत्स्वमुक्तादक्षिणेधेवमेवतु॥ऊर्ध्वगुष्टौवाममुष्टिमुद्रासिद्धिसतो
नवेत॥॥इत्यादिपुराणेषुद्रालक्षणं॥नारदउवाच॥॥वक्ष्येदीक्षांसर्वदीचमंडलेज्जेहरियजेत्॥दशम्यामुपसं
हृत्यपागुद्रव्यंसमस्तकं॥विम्यस्मन्नरसिंहंनसंमंत्रशतवारकं॥सर्षपास्तस्युडेतेनरक्षोस्तान्सर्ववितक्षिपे
त्॥शक्तिसर्वात्मकीतत्रत्यसेत्प्रासादरूपिणी॥सर्वेषधंसमाहृत्यविकिरानमिमंत्रयेतशतवारंशुभेपात्रेवा
सुदेवेनसाधकः॥संसोध्यपंचगव्यंतुपंचाभिर्मन्त्रिभिः॥नारायणतैःसंप्रोख्यऊर्ध्वगुष्टौस्नेहतांनवं॥विकिरा
नवासुदेवेनक्षिपेदुत्तानपाणिना॥त्रिधापूर्वमुखेतिष्टनृध्यायन्विष्णुतदाहृदि॥वर्दिन्यासहितेऊर्ध्वमेसांगं
विष्णुप्रपूजयेत्॥शतवारंमंत्रयित्वाचस्त्रेणैवचस्त्रेणैवचवर्दिनी॥अच्छिन्नधारयासिचनृशानातांनपेक्षतं
कंकलशोष्टतौनीत्वास्थापयेद्विकिरोपरि॥संहृत्यविकिरन्वस्त्रःऊर्ध्वंशककरीयजेत्॥सर्वस्वपंचरत्नाद्य
स्त्रंडिलेष्टजपहरि॥अथावपिसमन्वर्चमंत्रान्संतप्यैववत्॥प्रक्षाल्यपुंडरीकेनविलिप्यांभस्तुगंधिना॥

राम.

२५

तथात्राग्नेनसंस्पर्शक्षीरेणपिचसाधकः॥आलोक्यवासुदेवेनतितःसंकर्षणेनच॥तंदुलानाज्यसंसृष्टानक्षिपेत्
क्षीरेस्वसंस्कृते॥प्रद्युम्नेनसमालोड्यदव्यासंघट्टयेत्तैः॥पक्कासुत्रारपेत्यश्वादग्निरुंधेनदेशिकः॥प्रक्षाल्या
लिप्यततऊर्ध्वदिर्घपुंडंठनस्मना॥नारायणेनपाश्वर्षिचरुमेकंसुसंस्कृतं॥नगांमेकंतुदेवायकलशायाद्विती
येकं॥तृतीयेननुनागेनप्रदद्यादाऊर्ध्वतत्रयं॥शिष्यैःसहचतुर्गुरुदद्याद्विष्वक्त्रये॥नारायणेनसमंमंत्रसप्तधाक्षीर
वृक्षजं॥ऐंवासुत्ररकेगानीमुखेपतितमुत्रमं॥शुभंसिंहंसुनेऊत्वात्राचम्यापप्रविश्यच॥एजागारंन्यसेत्त्रयीप्रो
च्यविष्णुप्रदक्षिणं॥संसारात्सर्वममानोपशृणापाशमुक्तये॥त्वमेवशरणंदेवसदात्वंभक्तवत्सल॥देवदेवानुजा
तीहिप्रारुतैःपाशबंधनैः॥पाशितान्मोचयिष्यामित्यसादात्पशूनिमान्॥इतिविज्ञाप्यदेवेशंसंमंत्रविरपपशू
ततः॥धारणान्निस्तुसंशोध्यपूर्ववर्जितेनंदेवा॥संस्कृत्यसूक्त्यसंयोज्यनेत्रेरुत्वाप्रवेशयेत्॥पुष्पवर्णजिनीसत्र
क्षिपेत्तन्नामयोजयेत्॥अमंत्रमर्चनंतत्रपूर्ववत्कारयेत्कुमात्॥अस्यांमूर्त्तौषितेपुष्पतस्यतनामनिर्दिशेत्
शिखरुसस्मितंस्त्रेपादायुष्टान्निषड्गुणं॥कन्यासुकर्तितंस्त्रेपुनस्तद्विष्णुर्भुक्तं॥यस्यांसलीयतेविश्वतयो
विष्णुप्रसूयते॥प्रकृतिप्रक्रियाभेदोसंस्तितांतत्रचितयोत्॥तेनप्राकृतिकाव्यासन्प्रपित्वातत्रसंख्यया॥कृत्वा
शरावेतत्स्त्रेऊर्ध्वंपार्थेनिधारयेत्॥ततस्त्रत्वानिसर्वाणिधात्वाशिष्येततोन्यसेत्॥सष्टिक्रमात्प्रकृसादि

एषिमांतिदेशकः॥ तत्रार्चपंचाधारास्मादंगैर्दशधापिवा॥ ज्ञातव्यः सर्वजैर्देनप्रथितस्तत्त्वचिंतकैः॥ अ
 गैः पंचभिरध्यानेन विजं विरुति नि क्रमात्॥ तन्मात्रात्मनिसंहत्यमायास्त्रे पशोस्तनौ॥ प्रकृतिर्नीमशक्तिश्च
 स्तथा बुद्धिस्तथा मनः॥ पंचतन्मात्रा बुद्ध्याख्यं पंचांगं तत्पंचकं॥ आयेव दशगत्मानंस्त्रे देनिवेशयेत्॥ कु
 लासंपातविधनास्त्रेः सष्टिक्रमेण तु॥ एकैकं शतहोमैर्नदत्वा पूज्यं हिततः॥ शरावे संपुटीकृत्य क्रमेण
 यनिवेशयेत्॥ अधिवासपथान्यायेन क्रिद्विष्यंतरीक्षयेत्॥ कर्तरीः कर्तरीवापिरजांसिखटिकामपि॥ अ
 न्यदप्युपयोगिस्मात्सर्वतदामगोचरे॥ संस्थाप्य मूलमेवैषां पराम्नाधिवासयेत्॥ नमो नूतेत्यश्वबलिः कु
 रोशेतेस्मरन्हरिं॥ मंडमं नूयित्वा यवितानघटगंडकैः॥ मंडले पयजेद्विस्तृतः संतर्प्य पावकैः॥ आरूय
 दीप्तये चिष्या न्यदुपम्यासनस्थितान्॥ संप्रोक्षविस्तुहलेन मूक्षनिस्पर्शवैक्रमात्॥ प्रकृत्यादिविरुत्यंते
 साध्विभूतादिदेवता॥ सष्टिसाध्यात्मिकीं कृत्वा हृदितां सहरे क्रमात्॥ तन्मात्रा नूतो सकलां जीवेन समता
 गतां॥ ततः संप्राप्य कुंभेशं स्तंभं संहत्य देशकः॥ अग्नेः समीपमागत्य पार्श्वे तं संस्पृश्य तु॥ मूलमेवैषां सष्टिं
 माकृतीनां शतेन तु॥ उदासीनं तथा पाद्यपूजां कृत्वा च देशकः॥ अक्षरं सः समादाय मूलेन शर्मते त्रितं॥ सं
 ताड्य हृदयं तेन कुंफट्कारेण संयुतेः॥ वियोगपदसंयुक्तैर्बीजैः पादादिभिः क्रमात्॥ एषिमादीनीतत्त्वानि वि

शेषमनुकुर्यात्ततः॥ वक्त्रावखिलतत्त्वानामालये आहृतौ हरौ॥ त्रीयमानं क्रमात्सर्वतत्त्वाधारं स्मरेद्बुधः॥ ता
 डनेन वियोज्ये च मादाया पाद्यमाप्यते॥ प्रकृत्या कृत्यनुकुर्याद्यथोक्ते जातवेदसि॥ गन्धिधनजातकर्मजो
 गांश्चैवालये तथा॥ कृत्वा द्यौतत्रैतैर्वैतैर्वततः संचिंत्य होमयेत्॥ अक्षंतत्वं समुद्रस्य पूज्यं कृत्वा तु देशकः॥
 संनयेद्वि परेतत्त्वेया वदत्या कृतं क्रमात्॥ तत्परं ज्ञानयोगेन विलाप्य परमात्मनि॥ विमुक्तबंधनं जीवं परम
 स्मिन्नयेत्तदे॥ निश्चिंतं परमानंदं शुद्धबुद्धौ स्मरेद्बुधः॥ दद्यात्पूज्यं कृतिं पश्चादेवं दीक्षा समाप्यते॥ प्रयोगमं
 त्रान् हृक्ष्यामि पैदीक्षा होमसंलयः॥ उंयं नूतानि विष्णुं कंफट्॥ अनेन ताडनं कुर्याद्वियोजनमिह द्रव्यं॥
 उंयं नूतान्यापातत्वा आदानं कृत्वा चानेन प्रकृत्या योजनं शृणु॥ उंयं नूतानि होमसंज्ञं प्रवक्ष्यामि ततः पू
 ज्यं कृतिमंत्रं॥ उंयं नूतानि सहरतस्वाहा॥ उंयं नमो भगवते वासुदेवाय॥ आवापट् पूज्यं कृत्या नतरे तु तत्त्वैश्चि
 ष्यं वसंतयेत्॥ एवं तत्त्वानि सर्वाणि क्रमांशं शेषयेद्बुधः॥ नमो तेन सुबीजेन ताडनादिपुरः सं॥ उंवाकर्म
 क्रियाणि उं देवबुद्धी क्रियाणि॥ यो बीजेन समानं तु ताडनादिप्रयोजनं॥ उंमुगंधं तन्मात्रे विवंक्षु उंफट् उंस्
 आयोहिहं॥ उंसुयं संप्रकृत्या॥ उंस्संगंधं तन्मात्रे सहरं से स्वाहा॥ ततः पूज्यं कृतिश्चैव मुत्र रेपु प्रयोज्यं
 उंवारतन्मात्रे उंतेजरूपतन्मात्रे॥ एवं स्पृशति तन्मात्रे उंगंधतन्मात्रे॥ उंनमः उंमे अहंकारे॥ उंलंघे॥ उंउं

रुते एकमुत्तविप्रोक्तो दीक्षायोगः समासतः ॥ एवमेव प्रयोगस्ततव्य हादिके स्मृतः ॥ दग्धायस्मिन् संदध्यान्ति
वणिप्रकृतिं नरः ॥ अविकारे समादध्यादीश्वरे प्रकृतिं नरः शोधयित्वा यत्नतानि कर्मणि विशोधयेत् ॥ बुद्ध्या
क्षाययतन्मात्रमनो ज्ञानमहाकृतिः ॥ लिङ्गात्मानं विशोध्यते प्रकृतिं शोधयेत्पुनः ॥ पुरुषं प्रति शुद्धामेश्वरे ध्या
मि संस्थितं ॥ सुगोचरी कृता शेषा भागं मुक्तैरुतास्पदं ॥ ध्यायन् पूर्णा कृति दद्यात्तत्तत्क्षेपत्वाधिकारिकी ॥ च
गे राधुमंत्रस्य तीत्वा तत्त्वगणं समं ॥ क्रमादेवा विशोधयेत्तत्सर्वसिद्धि समन्वितं ॥ ध्यायन् पूष्णं हितं दद्याद्दी
क्षेयं साधके स्मृता ॥ प्रव्यस्यवाने पपत्ति शक्तिर्विनात्मनो युधि ॥ दद्याद्देवयथा एवं सर्वोपकरणान्वितः ॥ ससा
धिवसेदादृशा दीक्षयेद्देशकोत्तमः ॥ भक्तो विनीतशरीरैर्गुणैः सर्वैः समन्वितः ॥ शिष्यो नाति धनीषु सुखे
डिते मय्य दीक्षयेत् ॥ अन्तान्निखिलं देवं नृत्तं चात्मीक्री कृतं ॥ सष्टिक्रमेण शिष्यस्य देहे ध्यात्वा तु देशि
कः ॥ अष्टाष्टा कृतिभिः पूर्वक्रमासंतर्प्य सष्टिमात्र ॥ सुमंत्रैर्वसुदेवादीन् जलदादीन् विसर्जयेत् ॥ होमेन शोध
येत्तत्संहारकमयोगतः ॥ यो निस्त्राणिवदन्ति मुक्तकर्मणि देशकः ॥ शिष्यदेहा समाकृत्य क्रमात्तत्त्वानि
शोधयेत् ॥ अग्रे ये प्राकृते विलो लयं नीत्वा धिदैविके ॥ श्रुतं तत्त्वमश्रुदेन पूष्णं कृत्यां तु सेनयेत् ॥ शिष्यं प्रकृतितापं ते
दत्वा प्राकृतिकान् गुणान् ॥ मोचयेदधिकारे वानि पुंज्यान् देशिकः शिष्यन् ॥ अध्यान्या शक्तिदीक्षा वा कुर्याद्दि

राम.

२७

वे स्थितो गुरुः ॥ भक्तासंप्रतिपन्नानां सतीनां निर्धनस्य च ॥ संपूज्य स्त्रंडिले विष्णुपाश्चस्त्रं स्थाप्य पुत्रक ॥ देवताभि सु
खः शिष्यस्तियमासः स्वयं स्थितः ॥ अध्वनंति खिलं ध्यात्वा पर्वभिः सैर्विकल्पितं ॥ शिष्यदेहे च यत्तत्त्वमाधिदैविकदा
वने ॥ ध्यानयोगेन संचिंत्य पूर्ववत्ताहनादिना ॥ क्रमात्तत्त्वानि सर्वाणि शोधयेत् स्त्रंडिले हारो ॥ ताडनेन वियोज्याय
गृहीत्वात्मनितत्पुनः ॥ देवे संयोज्य संशोध्य गृहीत्वा तत्तत्स्वभावतः ॥ आनीय शुद्धतत्त्वेन संधयित्वा क्रमेण तु ॥ शोध
येत् ध्यानयोगेन सर्वत्रात्मानमुद्रया ॥ श्रद्धेयु सर्वतत्त्वेषु प्रधाने चेश्वरे स्थिरे ॥ दग्धातिवपिये छिप्यान् पदे वै यो नि
योजयेत् ॥ निनये शिदि मार्गे वा साधकदेशिकोत्तमः ॥ एवमेवाधिकारस्तो गृही कर्मा एतन्प्रितः ॥ आत्मानं
शोधयेत् स्थिते द्यावप्रागक्षयो न वेत् ॥ क्षीणरागमयात्मानं ज्ञात्वा संशुद्ध किं क्विषः ॥ आरोग्यपुत्रे शिष्ये वा स्वा
धिकारं तु संयमी ॥ दग्धामाया मयं पाशं प्रव्रज्य स्वात्मनि स्थितः ॥ शरीरपातमाकांक्षमासीताय किलिङ्गवान् ॥
इत्यग्निपुराणे सर्वदीक्षाचतुर्विंशो ध्यायः ॥ ॥ नारद उवाच ॥ अत्रिषेकं प्रवक्ष्यामि यथा कायं तु पुत्रक ॥ सिद्धिना कसाध
को येन रोगी रोगादिमुच्यते ॥ राज्ञं राजसुतं श्रीश्वप्राप्नुयात्पुनराशानं ॥ मूर्ध्नि कुंभान् मध्ये हवीं नितोत्पसेत् ॥ स
हस्रावर्तितान् कुर्यादयवाशतर्तितान् ॥ मंडले मंडपे विष्णुं प्राच्यैशान्यं च पराविके ॥ निवेश्य सकली रुतस्य पुत्रकं सा
धकादिकं ॥ अत्रिषेकं तमम्यच्य कुर्यात्तितादिष्टवर्कं ॥ दद्याच्च योगपदादीस्तान्त्राज्यास्तथानराः ॥ रुद्रसमर्पयेच्च

नासंस्थान्तवत्सहंहरियजेत्॥ पंचविंशत्यहमंडलेविश्वरूपगं॥ द्वाविंशत्यहसकंक्षेत्रंनक्तंद्वाविंशतासमा॥ ए
वरुतेचतुर्विंशत्यधिकंतुसहस्रकं॥ कोशानांठसमुद्दिष्टमध्येषोडशकोष्टकैः॥ नक्षत्रंपरिलिख्यथपाश्वर्यं
क्तिविसृज्यतु॥ ततःषोडशभिःकोष्टैर्दिक्षुनक्षत्रकंलिखेत्॥ ततोपिपंक्तिंसेवत्युतद्वयोडशानक्षत्रं॥ लिखित्वा
परितःपंक्तिविसृज्यथप्रकल्पयेत्॥ द्वाविंशत्यहसकंदिक्षुत्रीणित्रीणियथाक्रमं॥ यद्वहिःपरिलुप्यंतेमध्ये
त्वारिंशत्योः॥ चत्वारिंशत्यहसकंदिक्षुत्रीणित्रीणियथाक्रमं॥ उपधारप्रसिध्यर्थंत्रीण्यत्रःपंचबाह्यतः॥ परि
मज्यतथाशोभांश्वसिरिकल्पयेत्॥ तथोक्तंमहामखिलेएकस्मिन्पंक्त्येकमात्रं॥ यद्येयमितिपुनश्चप्रचेता
मन्यतेधुरं॥ बहिःकोणेस्वसत्स्त्रीस्त्रीणांकोद्याममार्जयेत्॥ पंचविंशतिकव्यूहेपरंब्रह्मयजेत्कृजे॥ मध्ये
पूर्वादितःपद्मेवासुदेवादयःक्रमात्॥ वाराहंरजपित्वाथपूर्वपश्चततक्रमात्॥ कृत्वात्संरजयेत्तावत्यावतप
दिशकोनवेत्॥ सत्यस्रस्रत्रिभुवनविभक्तमन्यतेयुतं॥ चत्वारिंशत्यहसकंक्षेत्रंक्षेत्रंविभक्त्येकमात्रं॥ एकैकंक्षेत्रं
यस्तथैकैकंदिक्षुपुनः॥ चतुःषष्ट्युत्तरंक्षेत्रंताव्योक्तंसहस्रकं॥ कोष्टकोनांसमुद्दिष्टमध्येषोडशकोष्टकैः॥
पाश्वर्यंवीर्यंततश्चाष्टनक्षत्रापिचवीथिके॥ षोडशाज्ञान्योवीथीचतुर्विंशतिपंक्त्योः॥ वीथीपद्माद्वाविंशत
पंक्तिवीथीकजात्यया॥ चत्वारिंशततोवीथीशेषंपंक्तिपेणव॥ द्वाविंशत्यहसकंक्षेत्रंक्षेत्रंविभक्त्येकमात्रं॥

राम.

२९

च॥ पंचविंशत्यहसकंक्षेत्रंक्षेत्रंविभक्त्येकमात्रं॥ द्वाविंशत्यहसकंक्षेत्रंक्षेत्रंविभक्त्येकमात्रं॥
इत्यवत्सपुत्रोत्तिकाः॥ एकस्यांदिशिसेवत्युतद्वयोडशानक्षत्रं॥ परिसंरज्यया॥ एकैकस्यांदिशित्रीणिद्वयं॥ विभक्त्यं
त्यतः॥ पंचपंचतुकोणेषुपंक्त्योःपंक्त्योःक्रमात्सजेत्॥ कोष्टकानिभवेदेवंसत्येष्टमंडलंश्रुते॥ ॥ इत्याग्नेयेमहापु
राणोमंडलादिलक्षणंषड्विंशोऽध्याः॥ ॥ नारद उवाच॥ ॥ मध्येमध्येयजेद्ब्रह्मसांगंपूर्वेज्जनाभकं॥ अग्नेयेज्जेवम
रुतियाम्येज्जेपुरुषंयजेत्॥ पुरुषादक्षिणेवक्रिनेरुतेवारुणो निलं॥ अदित्यमैंदवेपद्मेरुगुप्तुश्चैवपद्मेः॥
इन्द्रादींश्चद्वितीयां पापप्रणोडशकोटया॥ सामंस्वर्णिमाकाशंवायुस्तेजस्तथाजने॥ रथिर्वीचमनाश्चैवश्रोत्रं
कूचक्षुरंयजेत्॥ सरसनंचतथाप्राणंजह्वंश्चैवषोडशं॥ सदृजनितपःसत्संतथाग्निशेममेवच॥ अत्यग्निशेम
करोक्यंषोडशीवाजपेयकं॥ अतिरात्रंचसंपूज्यतथाप्रोयमिमं चयेत्॥ मनोबुद्धिरहंकारंशब्दस्पर्शचिरूप
कं॥ रसंगंधंचपद्मेषुचतुर्विंशतिपुक्तमात्रं॥ जीवंमनोधिपंचाहंप्रकृतिंशब्दमात्रकं॥ वासुदेवादिमूर्तींश्चत
थाचैवदशात्मकः॥ मनःश्रोत्रंत्वचप्राच्यचक्षुश्चरसनंतथा॥ प्राणंवाक्पाणिपादंचद्वाविंशत्यहसकंक्षेत्रं॥
चतुर्धाकरणाः॥ इत्याःसांगसपरिवारकाः॥ पादपस्त्रांचसंपूज्यमासानांद्वाविंशत्यहसकंक्षेत्रं॥ पुरुषोत्तमादिषड्वि
ंशान्वाह्यावरणकेयजेत्॥ चक्रात्रेतेषुसंपूज्यमासानांपतयःक्रमात्॥ अष्टौप्रकृतयःषड्वापंचवाद्यंतवो

परे॥ ते ज्ञात ततः कृत्यतिलिखिते मंडले शृणु॥ कणिकीपीतवर्त्तस्पाद्रेखाः सर्वासिताः स्मृताः॥ दिहस्ते गुह्यमा
त्रासुहस्ते चार्धमाश्रिताः॥ पुत्रं च क्रेन संधीसुरुक्षेन उपामतो यव॥ केसरारूपी वासुः कोणान् क्रेन पूज
येत॥ मृषये योगपीवंतु यथेष्टं सार्ववर्षिकः॥ लताविता विनपत्राद्यैर्वधिकामुपशो नयेत्॥ पीठे धारे तु शुक्रे
नशो नारक्ते नपीततः॥ उपशो भांचनी लेन कोणेशारवाश्च वैरातान्॥ भद्रके धरणं प्रोक्तमेव मन्येषु धरणं॥
त्रिकोणं शतरक्तेन रुक्षेन च विनूषयेत्॥ द्विकोणं रक्तपीताम्भाना निरुक्षेन च क्रमे॥ अरक्तान् पीतरक्ता
न्निःश्यामाने मित्ररक्ततः॥ शतरूपामारुणा रुक्षा पीतारेखा सुवाद्यतः॥ जालिपिष्टादिभुक्तास्मा प्रक्तं कोसु
नकीर्तितं॥ हरिद्रया च हरिद्रं रुक्षे स्मृदग्धधाम्यतः॥ त्रामी पत्रादिकैः श्यामं बीजानां लक्षजातयु॥ वर्षलक्षे सु
मेवाणां विद्यानां लक्षसाधकः॥ अयुतं दृढविद्यानां सोत्राणां च सहस्रक॥ पूर्वसेवायु लक्षेणामंत्रं द्विस्तथा
त्मनः॥ तथा परेण लक्षेणामंत्रं क्षेत्रीकृतो नवेत्॥ पूर्वमेवा समोत्प्रेषः बीजानां संप्रकीर्तितं॥ पूर्वमेव दशां
शेन मंत्रादीनां प्रकीर्तितः॥ पुनश्चाप्येवमंत्रेण मासिकव्रतमाचरेत्॥ अविन्यसेधामपादं न गृह्णीयात्प्रति
ग्रहं॥ एकं द्वित्रिगुणेनैव मध्यमोत्तमसिद्धयः॥ मंत्रध्यानं प्रवक्ष्यामियेन स्यात्संज्ञं फलं॥ स्थूलं सूक्ष्मं सूक्ष्मं रूपं वि
ग्रहं वासुमिष्यते॥ सूक्ष्ममयं ज्योतिरूपं हार्दितं चित्तमयं नवेत्॥ चिंतयारहितं पशुतत्परं परिकीर्तितं॥ वाराहसि

राम.

३०

हशक्तिनां स्थूलं रूपं प्रधानतः॥ चिंतयारहितं रूपं वासुदेवस्य कीर्तितं॥ इतरेषां स्मृतं रूपं हार्दितं चित्तमयं सदा॥
स्थूलं वैराजमारुतां शूक्ष्मं तन्निगितं नवेत्॥ चिंतयारहितं रूपं मेधं परिकीर्तितं॥ यत्पुंडरीकं निलयं चैतन्यं
ज्योतिरमयं॥ बीजं जीवात्मकं ध्यायेत्कदंबं सुमारुतिं॥ कुंजमध्ये गोदीयोत्य निरुद्धसंवायथा॥ सद्गतः ककुत्
स्तिष्ठेदेवमंत्रेश्वरोत्तदि॥ अनेकस्वशिरे कुंजे तावान्मात्रागस्तयः॥ प्रसरंति बहिस्तद्वत्ताडी निर्वजिरश्मयः॥ अ
थावभाषतो देवीमात्मा कृत्यतरुं स्थिता॥ तदया त्वास्ति तानाज्जो दशमं प्रियगोचराः॥ वेग्निसोमात्मके तासां ना
ज्जो नासातुं संस्थिते॥ साम्यगुल्का तयोगेन जिह्वा देहसमीरणं॥ जपध्यानरतो मंत्री मंत्रं जंफलमश्रुतिं॥ संश्रु
रुत्ततन्मात्रसकामो योगमन्यसन्॥ अणिमादिमवाप्नोति विरक्तः प्रविलाप्य च॥ चिदात्मको नूतमात्रो भव्य
ते चेंद्रियमहात्॥॥ इत्यादि मंडलादिलक्षणं सप्तविंशोऽध्यायः॥॥ अग्निरुवाच॥॥ रक्षारचस्पपरेषां च वक्ष्ये
संमार्ज्या कथां॥ यथाधिमुच्यते हः रवेः सुखं ब्रह्मा सुयान्तरः॥ उन्मः परमार्थाय पुरुषाय महात्मने॥ अरु
पवक्ररूपाय व्यापिने परमात्मने॥ नैमस्कृता प्रवक्ष्यामियत्र सिध्यतु मेव च॥ त्रिविक्रमा ययाराय वैकुण्ठाय न
राय च॥ वाराहनारसिंहे नवामनेत्रा त्रिविक्रम॥ हयग्रीवेश सत्त्विकेश हरश्चुने॥ अपराजित चक्राद्यै चतु
र्भिः परमायुधैः॥ अखंडितानुभा वैस्तु सर्वदृष्टहरो नव॥ हरात्मस्य दुरितं सर्वं च कुशलं कुरु॥ मृत्युबंधांति

अयं देवदुरिष्टस्य च यत्फलं ॥ परापध्यानसहितैः प्रयुक्तं वा निवारकांगस्परमिहारोगप्रयोगं जरया जरा ॥ उ
 नमो वासुदेवाय नमः ॥ नमः कृष्णाय वदिते ॥ नमः पुष्करनेत्राय केशवायादिचक्रिणे ॥ दंष्ट्रो धृतक्षितिर्नृते त्रयीमृ
 त्त्रिजिते नमः ॥ नमः कमलकिंजल्कपीतनिर्मलवाससे ॥ महादेवे रिपुसंघघ्नश्चक्रैः चक्रिणे ॥ दंष्ट्रो धृतक्षितिर्नृ
 ते त्रयीमृत्त्रिजिते नमः ॥ महायज्ञवराहाय शेषशोकाकाराय विने ॥ तप्तहाटककेशांतज्जलत्पावकलोचन ॥ वज्राधि
 कनरवस्यर्द्धदिव्यसिंहनमोऽस्तुते ॥ काश्यपायातिहसाय कृष्णजुः सामसंहिते ॥ तुल्यवामनरूपाय सज्जते गान
 मो नमः ॥ वराहो शेषदुष्टानि सर्वपापफलानि वै ॥ मर्द्दमर्द्दमहादंष्ट्रमर्द्दचित्तफलं ॥ नरसिंहकरालास्यदंतप्रा
 तानलो ज्वलः ॥ अजं जं जातिना देन दृष्टान्मस्या त्रिजानान ॥ कृष्णजुः सामगजयिवाग्निवामिनरूपधृक् ॥ प्रशमं
 सर्वदुष्टानि नयत्वस्मजनाईने ॥ राकाहिकं घ्राहिकं च तथा त्रिदिवसं चरत्यं ॥ चातुर्थकं तथात्कथं तथैव स
 ततं ज्वरं ॥ दोषोत्पत्तिपातोत्थं तथैवा गंतुकं ज्वरं ॥ रामेन याश्च गोविंद छिधिविधमस्य वेदना ॥ नेत्रदुःखं
 शिरोदुःखं दुःखं चोदरसं नवं ॥ अविश्वासमतिश्वासं परित्नापंसवे पथु ॥ गुदं घ्राणस्त्रीरोगाश्च कंठरोगास्तथाक्ष
 यं ॥ कामलादीस्तथारोगान् प्रमेहांश्चातिदारुणान् ॥ अगं दरातिसारांश्च मुखरोगं सफलानि ॥ अश्वरीमूत्र
 रुद्धंश्च रोगान्मयाश्च दारुणान् ॥ ये वा तत्र नवारोगा ये च पित्तसमुद्भवाः ॥ कफोद्भवाश्च ये केचित्पेचाप्येसानि

राम.

३१

पातिका ॥ आगंतुकाश्च ये रोगा लूता विस्फोटकादयः ॥ ते सर्वे प्रशमं यांतु वासुदेवस्य कीर्तनात् ॥ अयं गच्छतु च शो
 पासे चक्रा निदताहरे ॥ अचक्रतानंदगोविंदनामोश्चरणभीषिता ॥ तत्र पतिसकलारोगास्यं ससं वदाम्यहं ॥ स्त्रा
 वरं जंगमं वापि रुक्मिणं चापि पद्विषं ॥ दंतोद्भवं नखोद्भवं माकाशप्रभवं विषं ॥ लूतादिप्रभवं चैव विषमस्य तदु
 खदं ॥ रामं गच्छतु तस्यैव वासुदेवस्य कीर्तनात् ॥ ग्रहाग्नेतग्रहाश्चापि तथा वैडाक्लिनीग्रहात् ॥ वेतालोश्च पि
 शाश्च चोगंधवनिषक्षराक्षसान् ॥ राक्ताकनीष्टतनाद्यांश्च तथा चैवार्थकाग्रहाः ॥ सुखमंडी तथा क्रूरदेवती वृष
 रेवती ॥ इदं कार्त्तमानग्रहाश्चाभ्यास्तथा मातृग्रहानपि ॥ बालस्य विस्त्राश्चरितं हं बालग्रहानि मान् ॥ नर
 सिंहस्य ते दृष्टादृष्टा ये त्वापि यो वने ॥ सदा करालवदनो नरसिंहो महाबलः ॥ ग्रहानशेषानिः शेषानकरोतु
 जगतो हरिः ॥ नरसिंहमहासिंहज्वाला मालोज्ज्वलानलः ॥ ग्रहानशेषान् सर्वेषां स्वादास्त्रि लोचनः ॥ ये रो
 गा ये महोत्पाता ये विषंति महाग्रहाः ॥ यानि च क्रूरं तानि ग्रहपीडाश्च दारुणाः ॥ रास्त्रपीठेषु ये दोषा ज्वाला
 गर्दनकादयः ॥ तानि सर्वाणि सर्वात्मा परमात्मा जनाईने ॥ किंचिद्रूपं समास्त्राय वासुदेवो स्पृशाय ॥ सि
 स्त्रास्तु दर्शनमहाज्वाला छिंधिरमहारवा ॥ पिशाचयक्षरक्षां सक्षयं यातु विभीषणः ॥ प्राच्यां प्रतीक्षां च दिशि
 दक्षिणोत्तरतस्तथा ॥ रसां करोतु सर्वात्मानरसिंहः सुगजितैः ॥ अयं तरिसे च तथा पश्यतिः पृष्टतोमतः ॥ र

क्षां करोतु न गवान् बहुरूपा जनार्दनः ॥ यथा विष्णुर्जगत्सर्वं स देवा सुरमातुषं ॥ तेन सत्येन इष्टानि शममस्य व्रजे
 वै ॥ यथा विष्णोः स्मृते सद्यः संक्षयं योति पातकाः ॥ सत्येन तेन सकलं इष्टमस्य प्रशम्यतु ॥ यथा यज्ञेश्वरो विष्णुर्देवं
 घपि हि गीयते ॥ शान्तिरस्तु शिवं चास्तु यन्मयोक्तं तथा स्तुतम् ॥ वासुदेव शरीरोत्तमैः कुत्रो निर्नाशितं मया ॥ अ
 पमार्जति गोविंदो नरो नारायणस्तथा ॥ तथास्तु सर्वदुःखं तां प्रशमो कर्तुं नादरे ॥ अपमार्जनं कुरु शस्तं सर्व
 रोगनिवारणम् ॥ अहं हरिं कुरु विष्णुर्हन्तो रोगो मया तत्र व ॥ इत्याग्नेये पुराणे कुरु शपमार्जनं अष्टाविंशो ध्या
 यः ॥ अग्निरुवाच ॥ निर्वणिदिषु दीक्षास्तु चत्वारिंशत्तथा एकं ॥ संस्कारान् कारयेद्दीमान् सृष्टुं तान्यैः
 सुरो न वेत् ॥ गनाधिने तु योत्सा वै ततः पुंसवने चरेत् ॥ सीमंतो न्ययने चैव जातकर्म कृतानि च ॥ अवशेनेन
 तश्चूडा ब्रह्मचर्यमिति च ॥ चत्वारिंशेष्ट्या विक्रीणोति कश्चिन्नोत्रिकी तथा ॥ गोदानं स्नातकं च पाकय
 जस्य सप्तमे ॥ अष्टका पार्वणि श्राद्धं श्रावणायामणीति च ॥ चैत्री चाश्वयुजी सप्तहविर्यज्ञाश्च तान् सृष्टुम् ॥
 आधानं च अग्निहोत्रं च दर्शवैष्टुर्मासिके ॥ चातुर्मास्यं पञ्चबंधसोत्रा मणिरथापरः ॥ सोमसंस्त्रा सप्तमश्च
 मिष्टो मन्त्रकृतः ॥ अत्यग्निष्टोम उक्थश्च षोडशी वाजपेयकः ॥ त्रिरात्रश्चाष्टोर्षामश्च सहस्रेशः सचा
 मे ॥ हिरण्यगिहिरण्यक्षो हिरण्यमित्र इत्यपि ॥ हिरण्यपाणि हेमाख्यो हेमांगी हेमस्तत्रकः ॥ हिरण्यपा

राम.

३२

क्षो हिरण्यांगी हेमपत्नी हिरण्यवान् ॥ अश्वमेधो हिसर्वेशो गुणाश्च दृष्टय तान् सृष्टुम् ॥ दया च सर्वभूतेषु क्षांतिश्चैव
 तथा कर्तुम् ॥ अशोकं चायमानं च मंगलं चापरो गुरुः ॥ अकार्पण्यं चासह्यं च मलेन जुहुयात् ॥ सौरः शक्त्य
 विस्वीरा दीक्षाश्चैव समाश्रिताः ॥ संस्कारैः सक्ततिश्चैते बुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ सर्वरोगादिनिर्मुक्तौ देववर्त
 तेनरः ॥ जाप्याद्यो मातृपुत्रानां ध्यानाद्देवस्य चेष्टनात् ॥ इत्याग्नेये मृदा पुराणे अष्टचत्वारिंशं संस्काराणां को
 नत्रिंशो ध्यायः ॥ अग्निरुवाच ॥ पवित्रारोहणं वक्ष्ये सूर्ये पूजाफलं हरे ॥ आषाढादौ कार्तिकांते प्रतिपदं
 नातिथिः ॥ श्रिया गौयगिणेशस्य सरस्वत्या गृहस्य च ॥ मार्तण्डमातृदुर्गाणां नागरिहरिमन्मथा ॥ शिवस्य ब्र
 ह्मणस्तर्ध्वितीयादिति धिक्क्रमात् ॥ यस्य देवस्य यो नक्तः पवित्रा तस्य सारपिः ॥ आरोहणात्तु स्य विधिश्च कर्म
 दिक् यदि ॥ सो वामं रिजतं ताम्रं नेत्रं कापसिकादिकं ॥ ब्राह्मण्यकर्तितं स त्रैतदलाभे तु संस्कृतं ॥ द्विगुणं त्रिगुणं
 रुत्यतेन कुर्यात्सि विव्रकं ॥ क्रियालोपविधातार्थं यत्तत्ताया मिहितं प्रभो ॥ मया तत्क्रियते देव यथा यत्र पवि
 कं ॥ अविघ्नं तु न वेद्यं कुरु नाथ जपाय च ॥ प्राथ्यं तन्मंडपादौ तु गायत्र्या वक्ष्ये नरः ॥ उं नारायणाय विष्णु
 वासुदेवाय धीमही ॥ तन्नो विष्णुः प्रचोदयात् ॥ एषा प्रयोज्य सर्वत्र देवादि रत्नस्यतः ॥ आजारुना मिमानो
 तं प्रतिमास्तु पवित्रकं ॥ पादांतावनमालास्पादशोत्रसहस्रतः ॥ मालातकस्य मादुवादि य एषोडशं कला

अपदुकाः॥ पूर्वसिद्धपरासिद्धाकेसरेषु च शक्रयः॥ लक्ष्मीसरस्वतीप्रीतिकीर्तिः कांतिश्च शान्तिकाः॥ पुष्टितुष्टिम
हं प्राद्यामध्ये च वाहितो हरिः॥ धृतश्रीरसिकांताद्यामूलेन स्थापिता चिताः॥ उच्चगिनिमुखो न वेति प्रार्थ्य सं
निहितो नवत्यसार्धादिकं दत्तागंधाद्यैर्मलितो यजेत्॥ उज्जीषपरहृष्टिरस्त्राशये वे पुनः॥ मर्दय मर्दय शि
खाग्यादौ क्रमतो एकं॥ रक्षरक्षं ध्वंसय कवचाय नमस्तुत॥ उक्तं फट् अस्त्रायै नमो मूलबीजे न चोशकः॥ पूर्व
दक्षाय सौम्येषु मूर्त्तविरणामर्चयेत्॥ वासुदेवः संकर्षणः प्रद्युम्नश्चानिरुद्धकः॥ अग्यादौ श्रीधतिरतिकांतयो
मूर्त्तयो हरिः॥ शंखचक्रगदापद्ममग्यादौ पूर्वकादिकं॥ शार्ङ्गचमुशलं खड्गं वनमालां चतुर्धरिः॥ इन्द्राद्याश्च तथा
तेनैकृत्यो वरुणो व्रमः॥ ब्रह्मं प्रेशानयोर्मध्ये अस्त्रावरणकंबहिः॥ तेरावतछागो महिषो वानरो जपः॥ मृगः
शशो यवपन्नः कूर्मो हंसस्ततो बहिः॥ एभिर्गर्भः क्रमुदाद्याधारपालादयं वयं॥ एवमुच्चैर्नरवारांतं हरिं नत्वा
बलिं बहिः॥ विश्वपाषाणस्यो नमो बहिः पीवे बलिं ददेत्॥ देवस्य दक्षिणे हस्ते रक्षासूत्रं च बंधयेत्॥ संवत्सरकृता
र्चायां संस्पर्शफलदायिनि॥ पवित्रारोहणायै दं कौतुकं धारयेत् नमः॥ उपवासदिनियमैः कुर्याद्देवास्स सन्निधौ॥ उप
वासेन नियतो देवं संतोषयाम्पुहं॥ कामक्रोधादयः सर्वमा मेति शंतु सर्वदा॥ अथ प्रजतिदेवेश यावद्वैशेषिकं दि
वं॥ यनमानोत्तराक्ष्या च कुर्यान्निकादिकं व्रती॥ ऊत्वा विसर्जयेत्सुत्वा श्रीं करं नित्यं पूजनं॥ उज्जी श्री श्रीधरा

राम.

३४

यत्रैकोपमो हनाय नमः॥ इत्याग्निपुराणे पवित्रारोहणविधिः त्रिशोऽध्यायः॥ अत्रिरुवाच॥ श्रीकरनीत्यह्जावि
धिः॥ विशेषेण नमंत्रेण यागस्नानं विष्णुपूजेत्॥ नमो ब्रह्मण्य देवाय श्रीधरायाम्पाय च॥ रुद्रपुत्रः सामदेहाय
शब्दरूपाय विस्रवे॥ विलिख्य मंडलं सायं यथा प्रयादिवाहरेत्॥ प्रक्षालितकरां क्रिश्च संनिविस्था च कोनरः॥ त्रि
र्धा क्रिस्तु शिरः प्रोत्थ्य द्वारदेशादिकं तथा॥ द्वारनेत्ररूपयागं च तौरणे शान्प्रपूजयेत्॥ अश्वत्थोद्वं रवदक्षः पू
र्वादिगालयं॥ रुग्निं प्रशोभने प्राच्याय जुयं मसुभद्रकं॥ सामायश्च सुबध्माय सामायर्वसुहोत्रकं॥ तोरणोतः पता
काश्च क्रमुदाघटे वयं॥ द्वारि द्वारि स्वनाम्ना र्च्यः सर्वे हस्तश्च पुष्करः॥ आनंदनंदनो दक्षो वीरासनसुरेणकः॥
संनवप्रभवो सौम्यो द्वारपाश्चैव पूजयेत्॥ अस्वजन्तपुष्पक्षेपां विघ्नां पुत्रां सार्यं संविशेत्॥ मूर्त्तसुविधिधाय
नित्यं स्मरुत मूर्त्तकः॥ फट्पाते सिंहजन्तसर्पान् दिक्षु विक्षिपेत्॥ वासुदेवे नमो मूर्त्तं संकर्षणे न च गोमये॥ प्र
द्युम्ने नमः प्रयस्मज्जिदिधिनारायणे घृतं॥ एकदिग्वादि वाराणि घृतं दिग्गतिं तोषिकं॥ घृतपात्रं जदेकत्रपंचात्यमुदा
हृतं॥ मंडलं प्रोक्षणायैकं चापरं प्राशनाय च॥ स्नानाय दशकं नेषु इन्द्राद्यान् लोकपान् यजेत्॥ रज्याज्ञां प्रावये
त्तंश्च स्नातयं च जयाहरेः॥ योगप्रयादि संरक्षान् विकारान् विकिरेत्ततः॥ मूलाष्टरात संजप्ता ऊज्ज्वाक्यं हिरेछ
तान्॥ इत्याद्यादि शितत्रं स्वास्त्राप्पुं न च वधिनी॥ ऊर्ध्वे सांगं हरिं प्राच्यं वदित्यामस्त्रं मर्चयेत्॥ प्रदक्षिणां योगर

हं हृदया छिन्नधारया॥ सिंचयेच्चततः कुंभं पूजयेच्च स्थिरासने॥ सवस्त्रपंचरत्नाद्यैः कुंभे गंधादिभिर्हरिं॥
वर्द्ध्याहेमगर्जायां यजेद्वर्द्धं च वामतः॥ तस्मात्पेवास्तु लक्ष्मीं विनायकमर्चयेत्॥ स्नपनं कल्पयेद्विस्तारं॥ सं
क्रांसादौ तथैव च॥ पूर्वैः कुंभं ततः स्नाप्य नवकोणेषु निर्वृणात्॥ पादमर्घ्याचमनं पंचगव्यं च निःक्षिपेत्॥ पू
र्वदिक्कलशे गन्धादौ पंचामृतजलादिकं॥ दधि क्षीरमधु स्नाद्युत्तं स्याच्चतुरंगकं॥ पद्मश्यामा चर्वा च विष्णुपत्नी
सपाद्यकं॥ तथा शिवाः समाख्याताय वगंधफलाक्षतं॥ ऊर्वाः सिद्धार्थपुष्पाणि तिलादन्नाणि चार्हणाः॥ त
था लवंगं कंकोले दद्यादाचमनायकं॥ स्नापयेन्मूलमंत्रेण देवं पंचामृतैरपि॥ शुद्धोदमध्यं कुंभे न देवमूर्ति
विनिःक्षिपेत्॥ कलशान्तिः सतंतोयं कुर्यात्प्रसन्नो नरः॥ शुद्धोदकेन पाद्यं च अर्घमाचमनं ददेत्॥ परिम
ज्यपदेनांगं सवस्त्रं मंडलं न पेत्॥ तत्रास्य चरेदोमं कुंभादौ व्रण संयमी॥ प्रक्षाल्य हस्तौ रेखाश्च तिस्रः पूर्वा
ग्रयामिनी॥ दक्षिणद्वारा एंचितिस्रश्चैवोत्तरास्यः॥ अर्घ्यं देकेन संप्रोक्ष्य योनिमुद्रां प्रदर्शयेत्॥ ध्यात्वात्म
रूपं चाग्निं तु पोष्यात्कुंडे क्षिपेन्नरः॥ पात्राण्यसादयेत्पश्चात्तत्र नैव कश्चिदुक्तादिभिः॥ बाहुमानो परिधुयश्च
व्रश्चनमेव च॥ प्रणीता प्रोक्षणी पात्रमाज्यस्वाली घृणादिकां॥ प्रस्तुतं तु लानां युग्मं युग्ममधो मुखं॥ प्रणी
ता प्रोक्षणी पात्रं सप्तैव गगनं कुंभं॥ अग्निः पूज्य प्रणीतां तु ध्यात्वा देवं प्रपूज्य च॥ प्रणीतां स्नापयेदग्रे नृणां

राम.

३५

गां चैव मध्यतः॥ प्रोक्षणी मग्निः संपूज्य प्राच्यदिक्षे तु विमसेत्॥॥ ऊर्वा नास्तीर्य पूर्वादिौ परिधानं स्नापयेत्ततः॥
वैश्वीकस्यं कुर्यात्प्रतिधनादिना नरः॥ गर्जाधनं पुंसवनं सीमंतोन्नयनं जालिः॥ नामादिसमवर्ततां जुहु
यादष्टचाकृतीः॥ पूर्णाकृती प्रतिकर्म वा शुक्लसुमुक्तये॥ कुंडमध्ये कुरु मती लक्ष्मीं संचित्य होमयेत्॥ कुंडल
क्ष्मीं समाख्याता प्रकृतिस्त्रिगुणात्मका॥ योगिनः सर्वभूतानां विद्यासंगणस्य च॥ मुक्तये कारणं वक्ति पर
मात्मा च मुक्तिदः॥ प्राच्यं शिरः समाख्यातं बाहुकोणे व्यवस्थितौ॥ ऊर्वा नास्तीर्य कोणं तु जंघे वा यस्य नैरुते
उदरं कुंडमित्येकं योनिर्विधीयते॥ अणत्रयं मंडलं स्पृध्यात्वेव समिधोदरा॥ पंचधैवास्तु जुहुयात्प्रणवात्
स्वस्तिमुद्रया॥ पुनराद्या रौजुहुयाद्वा युग्मं तंतोश्च पात॥ ईशानमूलमंत्रेण ज्ञानागौ च होमयेत्॥ उ
त्तरे वा दशांते न दक्षिणे तेन मध्यतः॥ आहत्या पद्ममध्यस्थं ध्यायेद्भक्तिं तु संस्कृतिं॥ विष्णवं सप्तजिह्वां च सूर्यको
टिसमप्रभं॥ पंचवक्त्रं च सपरिखं जुहुयात्शतमष्टच॥ तद्वर्द्धं च हृत्पद्मे च अंगानां च दशं शतः॥ इत्यग्निपुराणे
अग्निसर्गः एकविंशोऽध्यायः॥ अग्निरुवाच॥ साम्यतोऽतिनासि च पवित्रा एषा धिवासयेत्॥ न सिद्धं मंत्रजपेन
गुप्ताय स्वेण तानि तु॥ वस्त्रसंवेष्ट्या न्येव पीठस्थानि मंत्रयेत्॥ कुंभपात्रे तु संस्थाप्य रक्षां विज्ञाप्य देविकः॥
इतकाष्टं चामलकं पूर्वैः संकर्षणी न तु॥ प्रद्युम्नं तान् भस्मतिलान् दक्षिणो मयमृतिं कां वारुणे वारुणे गेति सौम्ये

नारायणेन च ॥ दर्शयितुं वाच्यं तदाश्रितोऽङ्गं मरोचना ॥ इत्याद्यां शिरसा धूपं सिंचयित्वा कृतेष्वप्य ॥ मूलं पुष्पा
णि दिव्यानि कवचेनापवासवे ॥ चंदनामृक्षतदधिष्ठातृपुष्टिकः स्थिताः ॥ गृहं विस्त्रयेण वेद्यपुनः सिद्धार्थका
नक्षिपेत् ॥ दद्यात् पूजाक्रमेण यस्मै स्वेगंधपवित्रकं ॥ मंत्रैर्वैद्यारापादिभ्यो विष्णुं कृते त्वमेव च ॥ विष्णुतेजो भव
सर्वपातकनाशनं ॥ सर्वकामप्रदं देवतवांगे धारयाम् ॥ आसने परिवारादौ गुरोर्दद्यात्पवित्रकं ॥ गंधादिभिः
सममर्च्य गंधपुष्पाक्षतादिभिः ॥ ५ ॥ विष्णुतेजो भवेत्यादिमूलेन हरयेर्पयेत् ॥ वक्रिस्त्रायततो दत्त्वा देवं संप्रार्थ
येन्नतः ॥ ६ ॥ क्षीरोदधी महावासर्पावस्थितविग्रहः ॥ प्रातस्त्वां पूजयिष्यामि संनिधौ भवकेशव ॥ ७ ॥ इत्यादिम
स्ततो दत्त्वा विष्णुपार्षदके बलिः ॥ ततो येनाग्रतः कुंजः वामोऽपुगु समन्वितः ॥ ८ ॥ रोचना चंद्रकाशमी रंगधातु
दकसंयुता ॥ गंधपुष्पादिना धूपमूलमंत्रेण पूजयेत् ॥ ९ ॥ मंडपाद्वहिरागत्य विलिप्ते मंडलत्रये ॥ पंचग
व्यचरुं काष्ठं सत्यं चैव क्रमाज्जयेत् ॥ १० ॥ पुराणश्रवणं स्तोत्रं पवनजागरणं निशि ॥ परमेष कवालानां स्त्री
णां भोगभुजं तथा ॥ ११ ॥ समोधिवासनं कुर्याद्विना गंधपवित्रकं ॥ १२ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे गंधाधिवासनं ना
मत्रयोविंशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ अथिरुवाच ॥ प्रातः स्नानादिकं कुर्याद्वारपालान् प्रपूज्य च ॥ प्रविश्य सुप्तदेशे
च समाकृष्या यधारयेत् ॥ १४ ॥ पूवाधिवासितं च व्यं वस्त्राभरणगंधिकं ॥ निरस्य सर्वं निर्मात्यं देवं संस्थाप्य

राम.

३६

जयेत् ॥ १५ ॥ पंचामृतैः कृष्यायै श्रद्धां गंधोदकैस्ततः ॥ पूवाधिवासितं दद्यात् वस्त्रे गंधं च पुष्पकं ॥ १६ ॥ अग्नौ हुत्वा
नित्यं च देवं संप्रार्थयेत् कृपन् ॥ समर्पकं मर्दिवाय पूजाने मित्रिकीं चरेत् ॥ १७ ॥ द्वारपालविष्णुकं भवद्विनी प्रार्थये
द्वरि ॥ अतो देवतिमंत्रेण मूलमंत्रेण कुंभके ॥ १८ ॥ कृत्स्नकृत्स्नमस्तु त्वं गृहीष्वेदं पवित्रकं ॥ पवीत्रिकरणार्था
यवर्ष पूजाफलप्रदं ॥ १९ ॥ पवित्रं मां कुरु ध्यायन्मया दुःकृतं कृतं ॥ श्रद्धो भवाम्यहं देवत्वत्प्रसादात्सर्वेश्व
रः ॥ २० ॥ पवित्रं च रुदाद्यैस्तु आत्मानमभिषिञ्च्य च ॥ विष्णुकं भवंच संप्रोक्ष्य ब्रजे देव समीपतः ॥ २१ ॥ पवित्रमात्मने
दद्यात् पूजाबंधं विमज्ज्य च ॥ गृहाण ब्रह्मसूत्रं वयमया कस्मितं प्रभो ॥ २२ ॥ कर्मणां पूरणाय यियथा शेषो
न मे प्रवेत् ॥ द्वारपालासनगुरुमुख्यानां च पवित्रकं ॥ २३ ॥ कनिशादेव देवाय वनमालां च सूततः ॥ हृदा
दिविषक्सेनां ते पवित्राणि समर्पयेत् ॥ २४ ॥ वक्रौ हुत्वा वक्रिगोभ्यां विस्वादिभ्यः पवित्रकं ॥ प्रार्थ्य पूर्णाङ्ग
तिं दद्यात् प्रायश्चित्ताय मूलतः ॥ २५ ॥ अष्टोत्तरशतं चापि पंचोपनिषदैस्ततः ॥ मणिविष्णुममाला निर्मदारकु
सुमादिभिः ॥ २६ ॥ इयं सां वसरी पूजा तवास्तु गरुडध्वज ॥ वनमालायथा देवी कौस्तुभं सततं हृदि ॥ २७ ॥ तद
त्पवित्रं तं तं च पूजां च हृदयो हि ॥ कामतो कामतो वापि यत्कृतं नियमार्चनं ॥ २८ ॥ विधिना विघ्नलोपेन प
रिष्ठांति दत्तमे ॥ प्रार्थ्य त्वाय क्षमाप्याप पवित्रं पुष्पमर्पयेत् ॥ २९ ॥ दत्त्वा बलिं दासिणाभिर्वै सवंतोषये

कुरुं॥ विप्रान्नो जनवस्त्राद्यैर्देवं संप्रोक्ष्येव च॥ १७॥ पवित्रं स्नानं काले च अवतार्य समर्पयेत्॥ अनिवारितं
 नाद्यं दद्यात्तुं क्लेशं वस्त्रं॥ १८॥ विसर्गं वक्रिं संप्रज्य पवित्राणि विसर्जयेत्॥ सांवसरीमिमो पूजां संपाद्य
 विधिवन्मम॥ १९॥ ब्रजस्य विव्रके दानी विष्णुलोकं विसर्जितः॥ मध्ये सोमेशयोः प्रोक्ष्य विश्वकसेनं हितस्य च॥ २०॥
 पवित्राणि समर्प्य त्रयास्य पापसमर्पयेत्॥ यावन्तः तंतवस्तस्मिन् पवित्रे परिकल्पिताः॥ २१॥ तावद्युगसह
 स्राणि विष्णुलोकं महीयते॥ कुलानां शतमुत्पद्यद्दशैव नंदशपरान्॥ २२॥ विष्णुलोकं तु संस्थाप्य तद्यं
 मुक्तिमवाप्नुयात्॥ २३॥ इत्याग्नेये महापुराणे पवित्रारोपणं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः॥ २४॥ अग्निरुवाच॥ ॥ सं
 क्षेपात्सर्वदेवानां पवित्रारोहणं शृणु॥ पवित्रं पूर्वलिख्यं स्यात्स्वरसानेन गत्व यि॥ २५॥ जगद्योनिसमाग
 छपरिवारगणैः सह॥ निर्मत्रयाम्यहं प्रातर्दद्यात्तुभ्यं पवित्रकं॥ २६॥ जगत्सृष्टेन मस्तुभ्यं गृह्णीष्वेवंप
 वित्रकं॥ पवित्रीकरणार्थाय वर्षपूजाफलप्रदं॥ २७॥ मणिविद्रुममालाभिर्मंदारकुसुमादिभिः॥ इयं सांव
 सरी पूजा तवास्तु देवविभूते॥ २८॥ सांवसरीमिमो पूजां संपाद्य विधिवन्मम॥ ब्रजस्य विव्रके दानी स्वर्ग
 लोकं विसर्जितः॥ २९॥ सूर्यदेवनमस्तुभ्यं गृह्णीष्वेदं पवित्रकं॥ पवित्रीकरणार्थाय वर्षपूजाफलप्रदं॥
 ३०॥ शिवदेवनमस्तुभ्यं गृह्णीष्वेदं पवित्रकं॥ पवित्रीकरणार्थाय वर्षपूजाफलप्रदं॥ ३१॥ शक्ते देवि न

राम

३९

मस्तुभ्यं गृह्णीष्वेदं पवित्रकं॥ पवित्रं करणार्थाय वर्षपूजाफलप्रदं॥ ३२॥ नारायणमयं स्तुत्रमनिरुद्धमयं परं॥ धन
 ध्यानायुरारोग्यं संप्रदं प्रददामि ते॥ ३३॥ कामदेवमयं स्तुत्रं सर्वघोदं पनाशनं॥ अतीतानागतकुलसमुद्धारं ददामि
 ते॥ ३४॥ कनिशादिनीचत्वारिमनुनिस्तुक्रमाद्दे॥ ३५॥ इत्याग्नेये संक्षेपपवित्रारोपणं नाम पंचविंशोऽध्यायः॥ ३६॥ अ
 ग्निरुवाच॥ ॥ वासुदेवायानुपश्य क्रतौ वक्ष्ये फलादिकं॥ चिकीर्षोर्देवधामादिसहस्रजनिपापनुत्॥ ३७॥ मनसा स
 यकर्तव्यं शतजन्माघनाशनं॥ यनुमो देति क्लृप्तस्य क्रियमाणं नराग्रहं॥ ३८॥ तेषि पापविनिर्मुक्ता प्रयांत्यनुत
 लोकतां॥ समतीतं न विष्णुं च कुलानामयुतं नरः॥ ३९॥ विष्णुलोकं न यत्प्राश्नकारयित्वा हरेर्ग्रहं॥ नंदं तिष्ठित
 रोत्तुष्टा विष्णुलोकं त्वलंकृताः॥ ४०॥ विमुक्तानारकैर्दुःखैः कर्तुः क्लृप्तस्य मंदिरं ब्रह्महत्यादिपापौघपातकं दे
 वतालये॥ ४१॥ फलं यन्नाप्यते यज्ञैर्धर्मकृत्वा तदाप्यते॥ देवागारकृतैः सर्वतश्चिः पूर्वादिगालया॥ ४२॥ जगि
 त्प्रशोभनं प्राच्यायुज्यमसन्नं कुरु॥ सामायजुसुबं धारयं सामयुर्वसुहोत्रकं॥ ४३॥ तोरणांतः पातकांश्च कुमुदा
 द्याघटे दयं॥ द्वारि द्वारि स्वनाश्र्चः पूर्वेष्टसंश्रुपुष्करः॥ ४४॥ आनंदं नंदनं दनो रक्षतं विरासनमुखेन कः॥ ततः संप
 ववौ सोम्यो द्वारपांश्चैव पूजयेत्॥ ४५॥ अस्त्रजत्रपुष्पक्षेपादिघ्नानुशार्य संविशेत्॥ भूतसिद्धिं विधाया पवित्र
 सकृत्तमृत्तकः॥ ४६॥ फट्कोरांतं सिंहजत्रसर्पपान्दिभुविक्षिपेत्॥ वासुदेवेन गोमूत्रं संकर्षणेन गोमयं॥ ४७॥ प्र

धुमेनपयस्तज्जादधिनारायणेष्टते॥ एकदिआदिवाराणि घृतादिर्नगितोधिकं॥ १२॥ घृतपात्रे तदेकत्रपंचगमसु
दाहते॥ मंडलप्रोक्षणायेकंचापरं प्राशनाय च॥ १३॥ स्नानापदशकुंभेषु द्वाद्यानलोकपायजेत॥ पूज्यांतां प्रा
वयेतांश्च स्वातमंचा जयाहरेः॥ १४॥ यागद्रव्यादिसंरक्षाविकरानविकरेततः॥ सलाष्टशतसंजप्रा कुशकूर्वाहरे
छतान्॥ १५॥ रोशात्यादिशितत्रस्तं स्वाप्यकुंभं च वर्धनी॥ कुंभे सांगडरिं प्राप्य वर्द्ध्या मस्त्रमर्चयेत्॥ १६॥ प्रदक्षि
णायागृहे वर्द्ध्या स्निग्धधारया॥ सिंचनाय ततः कुंभं शययेच्च स्थिरासने॥ १७॥ संपंचरत्नवस्त्राद्यैः कुंभे गंधा
दिभिर्हरिं॥ वर्द्ध्या हेमगन्ध्यां यजेदयंच वा मृत॥ १८॥ तस्मिन्नेवा सुलक्ष्मीं भूविनायकमर्चयेत्॥ स्नपनं कृत्वा
येद्विष्णोः संक्रांत्या दोतयेव च॥ १९॥ पूर्वकुंभान्नवस्त्राप्यनवकोष्टेषु निर्व्रणान्॥ पाद्यमर्घ्या चामनी पंचगव्यं
च निक्षिपेत्॥ २०॥ पूर्वदिक्कलशे स्पादौ पंचामृतजलादिकं॥ दधि क्षीरमधुमोदपाद्यं स्याच्चतुरंगकं॥ २१॥ पद्मशा
माचपूर्वाचविष्णुपत्नी कपाद्यकं॥ तथाष्टांगाः समारम्भाताय वगंधफलाक्षतं॥ २२॥ कुशाः सिद्धार्थपुष्पाणि तिला
दभणि चार्हणा॥ तथाष्टांगाः समारम्भाताय वगंधफलाक्षतं॥ २३॥ लवंगकुक्कुटं दद्यादाचमनीयकं॥ २४॥ स्नप
येन्मूलमंत्रेण देवं पंचामृतैरपि॥ शुद्धोदमध्यकुंभेन देवमृद्धिं विनिक्षिपेत्॥ २५॥ कलशान्निक्षितं तोषकूर्वा
ग्रसंस्तेन रः शुद्धोदकेन पाद्यं च अर्घ्यमाचमनं ददेत्॥ २६॥ परिमज्ज्यपदेनांगं सवस्त्रं मंडलं तपेत्॥ तत्राभ्यर्चयेत्

पु

राम
३६

दोमंडंडादौ प्राणसंयमी॥ २६॥ प्रक्षाल्य हस्तौ रेवाश्च तिस्रः पूर्वाग्रगामिनीः॥ दक्षिणोत्तरा-तंचितिस्रश्चैवोत्तराग्र
गाः॥ २७॥ अकोदिकेन संप्रोक्ष्य योनिं मूलां प्रदर्शयेत्॥ ध्यात्वा तत्सूर्यं चाग्निं तु योन्यां कुंडे क्षिपेन्नरः॥ २८॥ पा
शापासादयेत्सश्चादभक्तः सुवकादिभिः॥ वाक्क्रमात्रापरिधयः दध्मृष्टश्च न मेव च॥ २९॥ प्रणीता प्रोक्षणी पात्रमा
ज्यस्त्रालिघृतादिकं॥ प्रस्वदयंतं दुलानो युग्ममधोमुखं॥ ३०॥ प्रणीता प्रोक्षणी ग्राह्यं न्यसेत्प्राग्रगं कुशं॥ अग्नि
पूर्वप्रणीतां तु ध्यात्वा देवं प्रष्टव्यं च॥ ३१॥ प्रणीतां स्नापयेदनेद्रव्याणां चैव मध्यतः॥ प्रोक्षणीमग्निः संपूज्य प्रा
र्चयेत्क्षेत्रविषये त॥ ३२॥ चरुंच प्रपयेदग्नौ ब्रह्माणं दक्षिणे न्यसेत्॥ कुशानां स्त्रीयैश्च दौ परिधीनं स्नापयेत्
तः॥ ३३॥ वैष्णवीकरणं कुर्यात्तृगन्धिनानादिना नरः॥ गन्धानं पुंसवने सीमं तोलयनां जलिः॥ ३४॥ नामा
दिसमावर्तनांतं जुहुयादष्टचाकृतीः॥ पूर्णाहुतिं प्रतिकर्मश्च वाक्क्रवस्तुमुक्तये॥ ३५॥ कुंडमध्ये क्रतुमंतां
लक्ष्मीं संचित्य होमयेत्॥ कुंडं लक्ष्मीं समारम्भाता प्रकृतिस्त्रियुणामिका॥ ३६॥ सायोनिः सर्वज्ञतानां विद्या
मंत्रगणस्य च॥ विमुक्तेः कारणं वक्तिः परमात्मा च मुक्तिदः॥ ३७॥ प्राच्यां शिरसमारम्भात्तं वाक्क्रकोणोऽथ व
स्थितौ॥ कुशानां स्त्रीयकोणे तु जंघे वायव्ये नैरुते॥ ३८॥ उदरं कुंडमित्युक्तं योनिर्विधिं विधीयते॥ गुणत्रयं
मेखलासुः धत्वेवं समिधौ दश॥ ३९॥ पंचाधेवांस्तु जुहुयात्प्राणवान्स्वस्तिमुहुयात्॥ पुनराधारौ जुहुयात्

हापुमंतंततोश्रयात् ॥ ३० ॥ ईशानं मूलमंत्रेण आज्ञागोचरो मयेत ॥ उत्तरे द्वादशांतेन दक्षिणे तेन मध्य
तः ॥ ३१ ॥ कारुत्या पद्ममध्यस्थं ध्यायन् क्रितुं संस्कृतं ॥ वैश्वं सप्तजिह्वं च सूर्यकोटिममम्रं ॥ ३२ ॥ पंचवक्त्रं
च सूर्यविजुङ्गया तत्र तमश्च ॥ तदर्थं चाष्टमूलेन अंगानां च दशांशतः ॥ ३३ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे
ग्निसप्तनाम षड्विंशोऽध्यायः ॥ अग्निरुवाच ॥ सम्यक्तां कृतिना स च्युपवित्रा एष धिवासयेत् ॥ नृसिंहं
त्रजपानि सुप्ताय स्वेपातानिव ॥ १ ॥ वस्त्रं संवेष्टिता येव पात्रं स्नायन्निमंत्रयेत् ॥ कुंभपत्रेषु संस्थाप्य रक्षां वि
ज्ञाप्य देशकः ॥ २ ॥ दंतकाष्ठं चामलकं पूर्वं संकरणेन तु ॥ प्रद्युम्नेन नृस्य तिलात् दक्षे गोमयमृत्तिकां ॥
३ ॥ वारुणागे निरुद्धे तसो मे नारायणे न च ॥ दर्शदं च दद्यात् दद्याद्वा गोमूत्रं कुंभरोचना ॥ ४ ॥ रोशान्यां शिर
सा धूपं शंखयानैर्कृत्य य ॥ मूलपुष्पाणि दिव्यानि कवचेनाथ वा सवे ॥ ५ ॥ चंदनात्पुष्पं दधिपुष्पं च पु
टिकां स्विता ॥ गृह्णन्निस्त्रेणा वेष्ट्य पुनः सिद्धार्थकानक्षिपेत् ॥ ६ ॥ दद्यात्सृजाक्रमेणा यस्त्रैः स्वैर्गंधपवित्रकैः
मंत्रैर्वैद्यारपादिभ्यो विष्णुकुंभे त्वनेन च ॥ ७ ॥ विष्णुतेजो न वरं सर्वपातकनाशनं ॥ सर्वकामप्रदं देवतांगे धा
रयाम्यहं ॥ ८ ॥ स एव धूपदीपाद्यैर्व्रजेत्तद्द्वारसमीपतः ॥ गंधपुष्पाक्षतौषे तं पवित्रं चात्मनोऽर्पयेत् ॥ ९ ॥
सहस्रदानं पुंस्तु चततः स्नानफलं लभेत् ॥ देवतार्थं हितानां च कृणेद् दद्यात् फलादिकं ॥ १० ॥ शांतिं नृपा मुनावा

राम.

३९

निरुतं वामरत्नाकरं ॥ एकायनकृतस्वर्गागारी ब्रह्मलोकनाकः ॥ ११ ॥ पंचागारी शुभलोकमष्टागारादुरे
स्वितः ॥ षोडशाकायनकारी भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ १२ ॥ कनिष्ठं मध्यमं श्रेष्ठं कारयित्वा हरेर्ग्रहं ॥ स्वर्गं च वै
श्वं लोकं मोक्षमाप्नोति चक्रमात् ॥ १३ ॥ श्रेष्ठमायतनं विलोक्य पवनवान् लभेत् ॥ कनिष्ठेनेषु तस्युप प्रा
प्नोत्य धनवान्तरः ॥ १४ ॥ सत्संग्रासधनं कृत्वा स्वप्नेनापि सुरालयं ॥ कारयित्वा हरेः पुण्यं प्राप्नोत्यस्य धि
कं वरान् ॥ १५ ॥ लक्षेणाप्यसहिस्त्राणि शतेनार्द्धेन वा हरेः ॥ कारयेत् नवनयाति यत्रास्ते गरुडध्वजः ॥ १६
बाल्ये तु क्रिडमानाये पांशुभिर्न वने हरेः ॥ वासुदेवस्य कुर्वन्ति ते पितृलोकगामिनः ॥ १७ ॥ तीर्थे चायत
ने पुण्ये सिद्धिं क्षेत्रे तथा श्रमे ॥ कर्तुरायतनं विलोः यथोक्तं त्रिगुणं फलं ॥ १८ ॥ बंधुकपुष्पविन्यासे सु
धापंचकेन वैश्वं ॥ येषु लैप्यंति नवनंते पांतिनागवत्पुरी ॥ १९ ॥ पतितं पतमानं तु तथा वपितं नरः ॥
समुधत्सु हरेर्धामि प्राप्नोति विगुणं फलं ॥ २० ॥ पतितस्य तु यः कुर्यात् पतितस्य च रक्षिता ॥ विलोरायतन
स्य हसनरो विष्णुलोकनाकः ॥ २१ ॥ इष्टकानैव पश्चिष्टे द्यावदयतने हरेः ॥ सकुलस्तावत्तत्कृती विष्णुलो
के महीपते ॥ २२ ॥ स एव पुण्यवान् पूज्य इह लोके परत्र च ॥ कृत्वा स्ववासुदेवस्य यः कारयति केतने ॥
२३ ॥ जातः स एव सुकृती कुलंते नैव पावितं ॥ विष्णुरुद्रा कदेव्या देर्ग्रहकृतां स्कीर्तिभाक् ॥ २४ ॥ कित

सवित्तनिचयैर्मदस्यपरिरक्षणं॥ दुःखजितैर्यः कृष्णस्यनरकायतिकेतने॥ २५॥ नोपभोग्यंधनेयस्यपि
 त्वविप्रदिवौकसां॥ नोपभोगाययन्तृणां व्यर्थस्तस्यधनागमः॥ २६॥ यथाध्रुवो नृणां मृत्युर्वित्तनाशस्त
 याध्रुवः॥ मृदस्तत्रान्वक्तृतिजीवितेयधनेवने॥ २७॥ यदावित्तं नदानायनोपभोगाय देहिनां॥ नापिकी
 त्विनधर्मयितस्वस्वाम्येयको गुणः॥ २८॥ तस्माद्वित्तं समासाद्य देवादापोरुषादयः॥ दद्यात्सम्यक् द्विजाये
 स्यः कीर्तितानिचकारयेत्॥ २९॥ दानेभ्यश्चाधिकं यस्मात्कीर्तनेभ्यो धरेयतः॥ अतश्चकारयेद्दीमान् विस्वा
 देर्मंदिरादिकं॥ विनिवेश्य हरेर्दमिनः किमस्ति नरोत्तमैः॥ निवेशितं न वेत्त कृष्णत्रैलोक्यं सचराचरं॥ ३०॥ नृते
 भयं भविष्यं च स्थूलं सूक्ष्मं तथैतरे॥ आब्रह्मसंभवपयंतं सर्वं विस्मोः समुद्रवं॥ ३१॥ तस्य देवाधिदेवस्य सर्वेश
 स्य महात्मनः॥ निवेश्य नृवं विमोर्नृयोऽनुविजायते॥ ३२॥ यथाविस्मोर्दमिकृतौ फलेतद्विदिवौकसां॥ शि
 वब्रह्मा कविघ्नेश्चंडिलक्ष्मादिकात्मनां॥ ३३॥ देवालयेषु पुण्यं प्रतिमाकरणे धिकां॥ प्रतिमास्थापने यागे
 फलसांतो न विद्यते॥ ३४॥ मन्मथादावपे पुण्यं दारुजादिष्टका न वेत्त॥ इष्टकोत्यात् शौज्ये स्यात् हेमादेरधिकं
 फलं॥ ३५॥ सप्तजन्मकृतं पापं प्रारंभादेव नश्यति॥ देवालये स्य स्वर्गस्यात् नरकालस्य छति॥ ३६॥ कुलानां
 शतमुपस्थविस्तुलोकं न येनर॥ यमो यमनटावाह देवमंदिरकारिणे॥ ३७॥ यम उवाच॥ प्रतिमाष्टजादि

राम
४०

कृतो नानेया नरकं नराः॥ देवालयाद्यकर्तारः आनेयास्ते तु गोचराः॥ ३८॥ विचरध्वं यथात्मायं न योगो मे तु पास
 तो॥ मानभंगं करिष्येति न वतां जंतवः क्वचित्॥ ३९॥ केवलं च जगद्गतमने तं समुपस्थिता॥ न वज्रिः परिहर्त
 व्यातेषां नास्ति संस्थितिः॥ ४०॥ यत्र भागवता लोके तच्चित्रास्तत्परायणाः॥ पूजयंतिसदा विस्तुते च त्वाज्याः सु
 डरतः॥ ४१॥ यस्तिष्ठन् प्रसवन् जतिष्ठन् स्वचिते क्षुते॥ संकीर्त्तिपुंतिगोविंदं ते च त्वाज्याः सुहृताः॥ ४२॥ नित्य
 त्यनैमिदं किं देवपेयजं ते जनाईनं॥ नावलोक्य भवजिह्वेत रुतायां तित रुति॥ ४३॥ ये पुष्पधूपवासोभिः नृ
 षणैश्चातिवह्नयैः॥ अर्चयंति न बोधात्मानराः कृष्णश्रये गतः॥ ४४॥ उपलप्य न कर्तारः समाजनिपराश्रये
 कृष्णालये परित्याज्यास्तेषां पुत्रास्तथा कुलं॥ ४५॥ येन चायतनं विस्मोः कारितं तत् कुलोद्भवं॥ पुंसां शतं ना
 वलोक्य भवजिह्वे चेतसा॥ ४६॥ यस्तु देवालये विस्मोर्दरिद्रौ लभयंतया॥ कारयन्मन्मयं वापि सर्वपापैः प्र
 मुच्यते॥ ४७॥ अहं नृहं नियागे नृयजतां यन्महाफलं॥ प्राप्नोति तत्फलं विस्मोः यः कारयेति केतने॥ ४८॥ कुला
 नां शतमागामि समतीतं तथा शतं॥ कारयन् भगवन् धामनयस्य च्युतलोकतां॥ ४९॥ सप्तलोकमये विस्तुस्तस्य
 यः कुरुते ग्रहं॥ तारयत्यक्षया तलौकान् तक्षपात् प्रतिपद्य च॥ ५०॥ इष्टो काचय वित्या सोयावंतं सृष्टिं इति॥
 तावद्वर्षसहस्राणि तत् चतुर्दिवसं स्थितिः॥ ५१॥ प्रतिष्ठा कृत्वा विस्तुलोकी स्थापको लीयते इदं॥ देवस्य प्रति

नि

कृतिप्रतिष्ठाकृतिगोचरे ॥५३॥ अग्निरुवाच ॥ यमोक्तानानयंसेयप्रतिष्ठादिकृतंहरं ॥ हयग्रीवः प्रतिष्ठाद्यं दे-
वानां ब्राह्मणाब्रवीत् ॥ ५४ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे देवाज्यादिमाहात्म्ये सप्तविंशतितमोऽध्यायः ॥ हयग्रीव उवा-
च ॥ विष्वादीनां प्रतिष्ठादीवक्ष्ये ब्रह्मन् शृणु धर्मे ॥ प्रोक्तानि पंचरात्राणिसप्तरात्राणिवैमया ॥ १ ॥ व्यसानि
मुनिजितोक्ते पंचविंशतिसंख्यया ॥ हयग्रीवनिब्रूमाद्यंतं त्रैलोक्यमोहनं ॥ २ ॥ वैभवंपोकरंतं प्रकादं
गाग्यगालवं ॥ नारदीयंच श्रीप्रश्नशांतिं चेश्वरंतथा ॥ ३ ॥ सत्योक्तं शौनकेतं तं वासिष्ठं ज्ञानसागरं ॥ स्वा-
यंभूवं कापिलंच तात्पर्यं नारायणीयकं ॥ ४ ॥ आत्रेयं नारसिंहाख्यं सानंदं दत्तं चारुणं ॥ बौद्धयनंतं तथा
शंतं विश्वोक्तं तस्य सारं ॥ ५ ॥ प्रतिष्ठां हि द्विजः कुर्यात्तु ध्यदेशादिसंभवः ॥ न कच्छदेशं संभुतः कावेरीकोक-
णोक्तः ॥ ६ ॥ कामरूपं कलिगोत्र्यः कांचीकाशमीरकोशलः ॥ आकाशवायुतेजोद्युः भूरेवापंचरात्रयः ॥ ७ ॥
अचैव न्यासमोक्षिकाः पंचरात्रिविवर्जितं ॥ ब्रह्माहं विष्णुर्मल इति विद्यात्मदेशकः ॥ ८ ॥ सर्वलिक्षणहीनो
पिसगुरुस्तत्र पारगः ॥ नगरानि मुखः स्थाप्या देवानच पराङ्मुखः ॥ ९ ॥ कुरुक्षेत्रे गयादौ च नरादिभ्यः
मीपतः ॥ ब्रह्मामध्ये तु नगरे पूर्वोक्तस्य शोभनं ॥ १० ॥ अग्रावग्रे च मातृणां भूतानां च यमस्य च ॥ दक्षिणे च
डिकायाश्च पितृदेव्यादिकल्प्य च ॥ ११ ॥ नैऋते मंदीरं कुर्यात्कारुणादेश्च वारुणे ॥ वायो नागस्य वायव्ये सौम्ये

राम
४९

पक्षयुहस्य च ॥ १२ ॥ चंडीशस्य महोशस्य पोशो विष्णोश्च सर्वतः ॥ पूर्वोदे विक्षणं पीड्य प्रसादं स्वत्यक्तं च ॥
१३ ॥ समं चाप्यधिकं वापि न कर्तव्यं विजानता ॥ उभयो द्विगुणो सीमां त्यक्त्वा चोद्धूय संमितां ॥ १४ ॥ प्रसादं का-
रयेदयं नोत्तयं पीडयेद्धुधः ॥ भूमौ तु शोभितायां तु कुर्याद्भूमिपरिग्रहं ॥ १५ ॥ प्राकारसिमापयंतं ततो भू-
तबलिं हरेत् ॥ मांसं हरिद्राचरणं च सलाजं दधिसक्तुभिः ॥ १६ ॥ अशक्षरेण शक्रमुपातयित्वा च दिक्षु च
राक्षसाश्च पिशाचाश्च यस्मिन् तिष्ठंति नूतले ॥ १७ ॥ सर्वे ते यूपगच्छंतु स्वानं कुर्यान्मिदं हरेः ॥ हंपेन वाह-
यित्वा तु गोमिश्रेण वा वचारयेत् ॥ १८ ॥ परमा एव हं केनैव त्रसरेणः प्रकीर्तितः ॥ तैरष्टानि च बालाग्रं लिखा-
वैरष्टनिमता ॥ १९ ॥ तानि यत्काष्टनिः स्वाताताश्चाथैव मध्यमः ॥ युवाष्टकैरंगुलं स्यात् चतुर्विंशंगुल-
करः ॥ २० ॥ चतुरंगुलसंयुक्तः स्वहस्तः पञ्चहस्तकः ॥ २१ ॥ इत्याग्नेये प्रतिष्ठायां भूपरिग्रहे अष्टविंशतितमो-
ऽध्यायः ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ पूर्वमासीत्तु ह्यतः सर्वभूतभयं करं ॥ तदेवैर्निहतं भूमौ सवासुपुरु-
षः स्मृतः ॥ १ ॥ चतुःषष्टिपदक्षेत्रे ईशो कोणोर्ध्वसंस्थितः ॥ घटाक्षतिस्यर्पयेत्तं पृजयं च पदंततः ॥ २ ॥ उत्पत्ता-
निर्जयंतं च द्विपदस्त्वपता कया ॥ महेंद्रं चैककोष्टं सर्वरक्तैः पदेरविं ॥ ३ ॥ वितानेन द्विपदं सत्यपादे-
भ्यो यतैः ॥ योमशाकुनमौ समं कोणोर्ध्वपदं संस्थितं ॥ ४ ॥ श्रवाचारं पदे वक्रिं पूषाणां लाजयैकतः ॥

स्वर्णेन विवर्तयं विस्वमथनेन गृहक्षतं ॥ ५ ॥ मांसोदनेन धर्मेशमेकैकस्मिन् स्थितः स्वयं ॥ गंधर्वादिपदंगंधैः नृशमाकुल
जिह्वा ॥ ६ ॥ एकस्त्वमर्द्धसंस्त्रचमंगलीलपदैरुया ॥ पितृनृशरया र्द्धसंस्त्रदंतकाष्टेपदे स्थितं ॥ ७ ॥ द्वौ वारिके द्वे सं
स्त्रचसुग्रीवं पावकेन तु ॥ पुष्पदंतं कुशस्तं वैः पद्मेर्वरुणामेकतः ॥ ८ ॥ असुरं पुरयाद्विस्त्रो गमर्द्धचमडकैः ॥
यदेनागमुत्पन्नं द्वे संस्त्रितं ॥ ९ ॥ मुजोदकेन मध्वादं यादसो मंगदंतया ॥ मधुना पायसेनाथशालुकेन गिरिद्व
ये ॥ १० ॥ पदेदिनं लोपिकाभिः रर्द्धेदिति मया पदं ॥ परिकामिस्ततश्चायमीशधः पयसा पदे ॥ ११ ॥ ततो धश्चाप
वसंतुदध्राच्चैकं पदे स्थितं ॥ लडुकैस्तु मरीचिस्तु पूर्वतो याचतुष्टये ॥ १२ ॥ सवित्रेरक्तपुष्पाणि ब्रह्माधः कोण
कोष्टके ॥ तदधः कोष्टके दद्यात्सावित्रे च कुशोदकं ॥ १३ ॥ विवस्वते रुणं दद्यात्तदने चतुरंघ्रिषु ॥ रक्षोधः को
णकोष्टे तु द्वाया तु निशान्विते ॥ १४ ॥ इंद्रजयाय तस्यां घृतानं कोणकोष्टके ॥ चतुष्टये पुदातं यमित्राय य
ज्ञं पायसे ॥ १५ ॥ वायुधः कोशदेशे पुरुषायां पक्वमांसकं ॥ तदधः कोणकोष्टे तु पयपत्रं फलं तथा ॥ १६ ॥ मही
धराय मांसार्धं मांसं च चतुरंघ्रिषु ॥ मध्ये च तुष्पदे स्वाप्या ब्रह्मणो विलतं दुलाः ॥ १७ ॥ चरको मांसं सपीयूषं स्कंदेन
शरया सजा ॥ रक्तपत्रे विंशती च कंदर्पं च सनोदने ॥ १८ ॥ पूतनोपलपित्रा मांसं सासय्या च पूजयेत् ॥ पित्रा
मृगास्त्रिभिः प्रायां पिनपिष्ठं सजा सजा ॥ १९ ॥ इंद्राद्यान् रक्तमांसेन अभावाद् दक्षतैर्पूजयेत् ॥ रक्षोमातृगणैश्च

राम
४२

श्वपिशाचादिभ्य एव च ॥ २० ॥ पितृभ्यः क्षेत्रपालेभ्यो बलिं दद्यात्प्रकामतः ॥ इत्वा चैतान् संतर्प्य प्रासादादीन कारये
त् ॥ २१ ॥ ब्रह्मस्वाने हरिं लक्ष्मीं गणं पश्चात्समर्चयेत् ॥ महीनरे वास्तुमयं वेदं न्यासहितं घटा ॥ २२ ॥ ब्रह्माणं मध्यतः
कुंभमब्रह्माद्यांश्च गिरिश्वरान् ॥ दद्यात्पूजां कृतिं पश्चात्स्वस्तिवाच्यं प्रणम्य च ॥ २३ ॥ प्रगृह्य कर्करीं सम्यक्
मंडलं तु प्रदक्षिणं ॥ सूत्रमार्गेण हे ब्रह्मन् तोयधारां तु ज्ञामयेत् ॥ २४ ॥ ततो गतं स्वनेन मध्ये हस्तमात्रं प्रमाण
तः ॥ चतुरगुलकं चाधश्चापिलिप्या र्चयेच्च तत् ॥ २५ ॥ ध्यात्वा चतुर्भुजं विष्णुं अर्घ्यं दत्वा तु कुंभतः ॥ ककयश्चिरये
त्स्वभ्रं अक्तपुष्पाणि च मसेत् ॥ २६ ॥ दक्षिणावर्तने श्रेष्ठं बीजेर्नृक्षिश्च पूजयेत् ॥ पूवर्त्ते न मार्गेण सप्तबीजा
निवापयेत् ॥ २७ ॥ ततो गते न मार्गेण तस्य स्वातस्य कारयेत् ॥ अर्घदानं विनिष्पाद्य गोवस्त्रादीन् रदेगुरो
२८ ॥ कालशौचं पनयेत्स्नानादिभ्यश्च अर्चनां ॥ ततस्तस्मान्नयेद्यं नान्जनांतं यावदेव तत् ॥ २९ ॥ पुरुषार्थं स्थितं
शिल्पं न ग्रहं दोषं न वेत् ॥ अस्ति शिल्पे भिद्यते वै भित्तिर्वै गहिणां संखं ॥ ३० ॥ यन्नाम शष्टं शृणुयात्तत्र श
ल्यं तदुद्भवं ॥ ३१ ॥ इत्यादिपे महापुराणे अर्घदानं नाम एकोनविंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ पादप्रतिष्ठा
प्रवक्ष्यामि शिलावित्या सलक्षणं ॥ अथ तोमंडपंः कुर्यात्कुंडानां तु चतुष्टयं ॥ ३३ ॥ कुंभान्यासेष्टकान्यासो
द्वारं स्तंभोच्छ्रयं अने ॥ पादो न पूरयेत्स्वातंतत्र वास्तुयजेत्समे ॥ ३४ ॥ इष्टकाश्च सुपक्वाः स्फुडादंशा गुजसंमि

ताः॥स्वविस्तारत्रिभागेनवैपुल्येनसमन्वितः॥३॥करप्रमाणश्रेष्ठशस्यात्शिलास्यानशिलामये॥नवकुं
 जान्स्नाममयान्स्नापयेद्विष्काघदान्॥४॥अग्निःपंचकषायेणसर्वेषधिजलेनच॥गंधतोयेनचतथाकुं
 नेस्तापसु पूजितैः॥५॥हिरण्यग्रीहिसंयुक्तेर्गंधचंदनचर्चितैः॥आपोहिष्टेतिस्नानिःशन्नोदेवीतिचाप्यथः॥
 ६॥तरस्मंदोरितिचपावमानीभिरेवच॥उत्तमंवरुणमिति कथानश्चतथेवच॥७॥वरुणस्येतिमंत्रेणहंसः
 क्षिप्रदिस्यपि॥श्रीस्तुक्तेनचतथाशिलासंस्थाप्यसंघदान्॥८॥शय्यायामंडपेप्राच्यमंडलेहरिमर्चयेत्॥जुहु
 याज्जनयित्वाग्निं समिधोदादशंततः॥९॥आधारावाज्यभागोचप्रणवेनैवकारयेत्॥अष्टाङ्गतीस्तथाष्टा
 र्णैःआज्यंवाहतिभिःक्रमात्॥१०॥लोकेशानामग्नयेचसोमायचग्रहेस्वच॥पुरुषोत्तमायइतिव्याहृतती
 र्जङ्गपात्रतः॥११॥प्रायश्चित्तंततःपूर्णमूर्त्तियासघतांस्तिलान्॥वेदाद्यैर्दक्षिणानि कुंजाडेपुष्टयकृष्टय
 क॥१२॥प्राङ्मुखस्तुगुरुःकुर्यादष्टदिक्षुवित्तिप्यच॥मध्येचैकोशिलाकुंभंन्यसेत्तदेवान्सुरान्था॥१३॥पश्च
 चैवहापयंमकरंकुंभंतथा॥मुकुंदं चतथानंदंयंत्रंशंखंचपत्रिणी॥१४॥कुंभान्नवान्नयेत्पुन्यसेदष्टेष्टकाः
 क्रमात्॥इशानांताम्रस्वदौदष्टिकांप्रथमंन्यसेत्॥१५॥शक्रयोविमलाद्यास्तुष्टकानांनुदेवताः॥त्यसनी
 यापथायोगंमध्येतस्मास्तनुगृहाः॥१६॥अभ्यंगेचाक्षतेष्टर्णेमुनेरंगिरसःसुते॥इष्टकेत्वंप्रयच्छेष्टंप्रतिष्ठाका

राम
४३

रग्राम्यहं॥१७॥मंत्रेणानेनविन्यस्यइष्टकादेशिकोत्तमः॥गर्भीधानंततःकुर्यात्तिसम्यक्स्थानेसमाहितः॥१८॥कुं
 नोपरिष्ठादेवेष्टापत्रिणीन्यस्यदेवता॥मूर्त्तिकाश्चैवपुष्पाणिधातवोरत्नमेवच॥१९॥लोहानिदिक्पतेरस्वयजेदौ
 गर्भनाजने॥द्वादशगुलविस्तारेचतुरंगुलकोछ्रये॥२०॥पसाकारेताम्रमयेनाजनेष्टपित्रीयजेत्॥एकां
 तेसर्वभूतेशोपर्वतासनमंडिते॥२१॥समुद्रपरिवारेत्वंदेविगर्भं समाश्रय॥नंदेनंदयवाशिष्टेवसुभिःप्रजया
 सह॥२२॥जपेद्भागवदाद्यादेष्टजानांविजयावहे॥ष्टर्णगिरिसदाब्जादेष्टर्णकामं कुंभमा॥२३॥जपेद्काश्यप
 दायादेकुरुभद्रास्यतिगमम॥सर्वबीजसमायुक्तेसर्वरत्नोषधीवते॥२४॥जपेत्सुरुचिरेनंदेवासिष्टेरम्यता
 मिह॥माजापतिसुतेदेवीचतुरग्रेमहोयसि॥२५॥सुतगोसुप्रनेत्रेग्रहेकाश्यपिरम्यते॥ष्टजितेपरमाचार्ये
 गंधमालैरलेकृतैः॥२६॥भंवन्नूतिकरीदेवीग्रहेनाग्रविरम्यतां॥देहस्वामिपुरःस्वामिगृहस्वामिपरिग्रहे॥
 २७॥मनुष्यादिकंष्ट्यर्पणंष्टुष्टदिकरीभव॥एवमुक्त्वाततःखातंगोमूत्रेणतुसेचयेत्॥२८॥कृतवानिधा
 पयेद्भग्नंजीधानंनवंनिशि॥गोवस्त्रादिप्रदद्याच्चगुरवेन्येषुभोजनं॥२९॥गर्भंन्यसेष्टकांन्यस्यततोर्गर्भं
 प्रक्षजयेत्॥पीठबंधमतःकुर्यान्मितप्रासादमानतः॥३०॥पीठेत्तमंचोछ्रयेणप्रासादस्याइविस्तारात्॥
 पादहीनंमध्यमंस्नातकन्यसंचोत्तमाइति॥३१॥पीठबंधोपिविष्टातुवास्तुयोगंपुनर्चजेत्॥पादप्रतिष्ठाका

रितुनिःपापीदिविमोदते॥३२॥ देवागारं क रोमीति मनसा यस्तु चिंतयेत्॥ तस्य कायगतं पापं तदक्लाहि प्र
णस्यति॥३३॥ कृते तु किंपुनस्तस्य प्रासादे विधिदैवते॥ अष्टैकसमायुक्तं यः कुर्याद्देवतालये॥३४॥ न तस्य
फलसंपत्तिर्वर्तुं शक्नोति केनचित्॥ अनेनैवानुमेवं हि फलं प्रासादविस्तरात्॥३५॥ ग्राममध्ये च मध्ये च प्र
त्येकद्वारं प्रकल्पयेत्॥ ग्राममध्ये च मध्ये च प्रत्येकद्वारं प्रकल्पयेत्॥ विदिशा सुचसर्वा सुग्रामप्रत्यङ्मु
खं नवेत्॥३६॥ दक्षिणे चोत्तरे चैव पश्चिमे प्राङ्मुखं नवेत्॥ इत्यादि ये महापुराणे पादयोगनागमत्रिंशो
ध्यायः॥॥ हयग्रीवं उवाच॥॥ प्रासादं संप्रवक्ष्यामि सर्वसाधारणं शृणु॥ चतुरस्त्रीकृते क्षेत्रे न जेत्योऽत्राधा
बुधः॥१॥ मध्ये तस्य चतुर्भिस्तु कुर्यादायिसमन्वितं॥ द्वादशैव तु भागानि नित्यं परिकल्पयेत्॥२॥ जेषो
ल्लापं तु कर्तव्यं चतुर्भागेन चापतं॥ जंघायादिगुणोच्छ्रायमंजयाः कल्पयेद्बुधः॥३॥ तुर्यभागेन मंजयसिम्बक
प्रदक्षिणा॥ तन्माननिर्गमं कार्यमुत्तयोः प्राश्नयोः समं॥ शपरेण समं कार्यः मग्नेजगतिविस्तरं॥ दिगुणापि
न कर्तव्यं यज्ञो जानु रूपतः॥४॥ विस्तारान्मंडपस्याग्रे न सन्नव्ययेन तु॥ दैर्घ्यादित्यादिकं कुर्यात्तमध्ये व
स्त्रैर्विभूषितं॥५॥ प्रासादगर्भमाने वा कुर्वीत सुखमंडलं॥ एकाशीतिपदैर्वा सुहृद्दामंडपमारजेत्॥६॥ श्रुका
प्राग्द्वारविन्यासे यजेद्वा त्रिंशदंतगात्॥ सर्वसाधारणं चैतत्प्रासादस्य तुलक्षणं॥७॥ मानेन प्रतिमायां वा प्रा

राम
४४

सादमपरं शृणु॥ प्रतिमायां प्रमाणेन कर्तव्या पिंडिकाशुभा॥१॥ गर्भस्तु पिंडिकादेर्न गर्भमानास्तु त्रितयः नि
त्रैरायाममानेन उत्सेधं तु प्रकल्पयेत्॥२॥ त्रिभुजं यत्तु दिगुणं शिखरं कल्पयेद्बुधः॥ शिखरस्य चतुर्वेत्तु अ
ग्रतो सुखमंडपं॥३॥ अष्टमांसेन गर्भस्य रथकालो न निर्गमः॥ परिधेर्गुणभागेन रथकांतं प्रकल्पयेत्॥४॥
तत्तृतीयेन वा कुर्यात् रथकालो न निर्गमः॥ रामत्रयं स्थापनीयं रथकवितयेतया॥५॥ शिखरादं हि स्त्राणि
चत्वारि विनिपातयेत्॥ श्रुकनाशोद्धतिः संचतिर्यग्नृतं निपातयेत्॥६॥ शिखरस्यार्धभागं स्वसिंहं तत्र
तु कारयेत्॥ श्रुकनाशं स्तिरीकृत्य मध्यगंधो विधारयेत्॥७॥ अपरे चतुर्थायां तद्वत्सूत्रं निधापयेत्॥
तदुद्धं तु न वेदेषी सके वामनसारकं॥८॥ स्कंधमग्रेन कर्तव्यं विकरालं तथैव च॥ उद्धं तु वै वै हिंदिका ना
मकशं परिकल्पयेत्॥९॥ विस्तारादिगुणं द्वारं कर्तव्यं तु सुगोमनं॥ उद्धं वरौ तदुद्धं च न्यसेत् शारवा सुमे
गलेः॥१०॥ द्वारस्य तु चतुर्थांशं कार्यं चंडप्रचंडकौ॥ विष्णुस्तेन वस्त्रदंडो शारवा दौर्द्धं वरे श्रियं॥११॥ दिगु
जै स्थाप्य मावांतां घटैः सान्ना सुस्तपिकां॥ प्रासादस्य चतुर्थांशोः प्राकारस्योद्धयो नवेत्॥१२॥ प्रासादात्पा
दहीनस्तु गोपुरस्योद्धयो नवेत्॥ पंचहस्तस्य देवस्या एकहस्ता तु पीठिका॥१३॥ गारुडं मंडपं चाग्रे एकत्रो मा
दिधाम च॥ कुर्याद्विप्रतिमायानां दिक्षु चाशस्तु चोपरि॥१४॥ एष्टे वराहं दक्षे च न सिंहं श्रीधरं जले॥ उत्तरे ह

यशीर्षं च आग्नेयां जामदग्न्यं ॥ १३ ॥ नैर्ऋत्यां रामकं रायो वासनं वासुदेवकं ॥ इति प्रासाद रचना देया च स्व
र्गिका पिनिः ॥ १४ ॥ द्वारस्य चाष्टमाद्यं गंत्यत्कावेधो न दोषभाक् ॥ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे प्रासाद लक्ष
णनाम एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ प्रासादे देवताः स्थाप्या वक्ष्ये ब्रह्म नष्टं षष्ठमे ॥ पंचायत
नमध्ये तु वासुदेवं निवेशयेत् ॥ १ ॥ वामने न हरिं चाश्रयीर्षं तत्त्वं नृसंकरं ॥ आग्नेये नैर्ऋते चैव वायवे
चैव गोचरे ॥ २ ॥ अथ नारायणं मध्ये आग्नेया विंशं नृसेत ॥ नैर्ऋत्यां मास्करं वायो ब्रह्माणं लिंगमेशि
के ॥ ३ ॥ अथ वारुणं रुद्रं तु अथ वामनं वामसु ॥ वासुदेवं नृसेत मध्ये पूर्वदिोरामरामकान् ॥ ४ ॥ इंद्रा
दीन् लोकपालान् अथ वानरवामसु ॥ पंचायतनं कं मध्ये मध्ये तु पुरुषोत्तमं ॥ ५ ॥ लक्ष्मीं वैश्रवणं
वेदक्षेमात् गणं नृसेत ॥ स्कंदं गणेशमीशानं सूर्यादीन् पश्चिमे ग्रहान् ॥ इत्युत्तारे देशे मरुतादीन् आ
ग्नेयां चंडिकां तथा ॥ नैर्ऋत्यां विंशं स्थाप्य वायवे तु सरस्वतीं ॥ ७ ॥ पश्चिमैशं वासुदेवं मध्ये नारायणं च
वा ॥ त्रयोदशानपे त मध्ये विश्वरूपं नये हरिं ॥ ८ ॥ पूर्वदिो केशवादीन् वा अन्यवामसु मन्त्रविं ॥ मन्मयी
दारुघटिता लोहजारलजा तथा ॥ ९ ॥ शैलजा गंधजा चैव कौमदी सप्तधा स्मृता ॥ कौमदी गंधजा चैव
मन्मयी प्रतिमा तथा ॥ १० ॥ तत्कालं प्रतिष्ठाप्यैताः सर्वकामफलप्रदा ॥ अथ शैलमयी वक्ष्ये शलायनं च

राम

४५

नृस्यते ॥ ११ ॥ पर्वतानामभावे न गल्ली या दृशतां शिलां ॥ पांडुराक्षरुणा पीताः कृष्णा शला तु वर्णिनी
१२ ॥ न पदालमते सम्यक्वाणिता वर्णितः शिलाः ॥ वर्ष्मवापादनेन तत्र जुहुयात् सिद्धिं विद्यया ॥ शिलायां शुभे
खाग्रं कृष्णाग्रं सिंहोमतः ॥ कांस्यं यनिना दास्यात् फुलिंगा विष्णुलिंगिका ॥ १३ ॥ तन्मंदलक्षणस्ताः स्थाप्य
रूपाणां वानपुंसका ॥ इत्युत्तरे मंडलाय स्यात् सगतां तां विसर्जयेत् ॥ १४ ॥ प्रतिमां च वनं गत्वा वनयोगं समाचरेत्
तत्र यत्रोपलिप्याय मंडले तु हरिं यजेत् ॥ १५ ॥ बलिं दत्वा कर्मशस्त्रं घंटादीकमश्वाचयेत् ॥ हुत्वा यज्ञालितोये
न अस्त्रेण प्रोक्षयेत् शिलां ॥ १६ ॥ रक्षां कृत्वा नृसिंहेन मूलमंत्रेण पूजयेत् ॥ हुत्वा पूजां हुतिं हृद्यात् ततो नृते व
लिंगुरुः ॥ १७ ॥ अत्र ये संस्थिता सत्वाया तु धानाश्च उत्पन्नाः ॥ सिद्धादयो वा ये चाप्येतान्सं पूज्य क्षमापयेत् ॥
१८ ॥ विचार्य यातमस्माकं यत्रैवाके यवा ज्ञया ॥ विसर्जयेत्तत्र वेत्कायं शुभ्राकमपि तत्र वेत् ॥ १९ ॥ क्षेमगण उता
नृयत्र मुक्तास्त्राने मिदं चरात् ॥ एवं प्रबोधिता सत्वायां तित प्रायथा सुरवं ॥ २० ॥ शल्यजि श्वचरं प्राप्स्य प्रमं तं
जपे निशि ॥ ३ ॥ नमः सकललोकाय विस्रवे प्र न विस्रवे ॥ विश्वाय विश्वरूपाय स्वमाधिपतये नमः ॥ ११ ॥ आचक्ष्व
देव देवेश प्रपन्नोस्मि तवातिकं ॥ स्वप्ने सर्वाणिका यो गित ह विस्रवे दिस्त्रा नितु यानि मे ॥ २२ ॥ ॐ ॐ हूँ फफँ हूँ
हा ॥ श्रुते स्वप्ने श्रुतं सर्वं तद्युक्ते सर्वं होमतः ॥ प्रातरर्घ्यं शिलायां तु दत्वा शेषं स्वर्कं यजेत् ॥ २३ ॥ कुहालदं कशाखा

द्वं मध्याज्याक्तसुखंचरेत् ॥ २४ ॥ आत्मानं चित्तं पेदिषुं शान्तिं विश्वकर्मिकं ॥ शस्त्रं विस्वात्मकं दद्यात् सुखं एषा
दिदर्शयेत् ॥ २५ ॥ जितेन्द्रियं हं हस्तशाली तु सुखं रत्नं ॥ शिलां कृत्वा पिंडिकां च किंचित् कल्पयेत् ॥ २६ ॥
रथं स्थाप्य समानीय सवस्त्रां कारवे श्मनि ॥ पूजयित्वा तु घटयेत् प्रतिमां संतु कर्मकृत् ॥ २७ ॥ इत्याग्नेये महापु
राणे शांत्यादिद्वाविंशोऽध्यायः ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ वासुदेवादिप्रतिमालक्षणं प्रवदामि ते ॥ प्रासादस्यो
त्तरे पूर्वमुखं वा चोत्तराननं ॥ १ ॥ संस्थाप्य संपूज्य बलिंदत्वा यो मध्यं सूत्रकं ॥ शिलां शिलितुनवधा विनय्य नव
मंशुके ॥ २ ॥ सूर्यो मिकेशिलाया सुनागं स्वांगुलमुच्यते ॥ द्यंगुलं गोलं केनास्माकलानेवं तदुच्यते ॥ ३ ॥ नागमेकं
तथा जानौ ग्रीवायां नागमेव च ॥ षट्कटं तालपुत्रं स्यात् तालमात्रं तथा मुखं ॥ ४ ॥ तालेनैकेन कंठं च तालेन तद्व
दयं तथा ॥ नाभिमेतदंतरं तालं दिजालीयूकं को तथा ॥ ५ ॥ तालद्वयेन जघास्या तस्त्राणि शृणु संप्रतं ॥ कार्यं
सूत्रद्वयं पादे जघामध्ये तथा परं ॥ ६ ॥ जानौ सूत्रद्वयं कार्यं मूरुमध्ये तथा परं ॥ मेढ्रे तथा परं कार्यं कट्यां सूत्रं त
था परं ॥ ७ ॥ मेखलाबंधं सिध्यर्थं नाभ्यां चैवा परं तथा ॥ हृदये च तथा कार्यं कंठे सूत्रद्वयं तथा ॥ ८ ॥ ललाटे चापरं का
र्यं मस्तके च तथा परं ॥ मुकुटे परिकर्तव्यं सूत्रमेकं विचक्षणं ॥ ९ ॥ सूत्राण्यष्टं प्रदेयानि सप्तैव कमलोद्भवं ॥
कक्षात्रिकांतरेणैव षट् सूत्राणि प्रदाययेत् ॥ १० ॥ मध्यं सूत्रं तु संत्यज्य सूत्राण्येव निवेदयेत् ॥ ललाटे नाशि

राम
४६

काचक्रं कर्तव्यं चतुरंगुलं ॥ ११ ॥ ग्रीवाकर्णौ तु कर्तव्यौ आयामौ चतुरंगुली ॥ द्यंगुले हनुके कार्ये विस्ताराधि
बुक्तं तथा ॥ १२ ॥ अष्टांगुलं ललाटे तु विस्तारेण प्रकर्तितं ॥ विदं षडंगुलं कर्णमिदं चतुरंगुलं ॥ १३ ॥ चि
तुकेन समं विदं मविदं वा षडंगुलं ॥ गंधपात्रं तथा वर्तं शकुलीकल्पयेत् तथा ॥ १४ ॥ अंगुलेनाधरः कार्यः
तस्यार्धं नोत्तराधरः ॥ अर्द्धांगुलं तथा गोजीवकं च चतुरंगुलं ॥ १५ ॥ आयामेन तु वैपुल्यात् सार्धं मंगुलमुच्यते ॥
अव्यातमेवं स्यात् वक्रं यो तं मंगुलमुच्यते ॥ १६ ॥ नाशवे शसमुद्धाय मूले त्वेकांगुलं मतं ॥ उद्धायादंगुलं चा
नोकरवीरोपमां भूतां ॥ १७ ॥ अंतरं चक्षुषोः कार्यं चतुरंगुलमानतः ॥ द्यंगुले चाक्षुकोपंतं द्यंगुलं चतुरंतयोः
१८ ॥ तारानेत्राभिनागेन दृग्गता रापंचमांशकाः ॥ द्यंगुलेनेत्रविस्तारं श्रोणीचादंगुलामता ॥ १९ ॥ तत्प्रमा
णाभ्रकोले रवाभ्रवौ चैतस्मिन्मते ॥ भ्रूमध्यं द्यंगुलं कार्यं नृदैर्घ्यं चतुरंगुलं ॥ २० ॥ षट्त्रिंशदंगुलायामं
मस्तकस्य तु वेष्टनं ॥ मूर्तिनां केशवानां च द्वाविंशद्वेष्टनं भवेत् ॥ २१ ॥ पंचनेत्रं त्वधो ग्रीवाविस्ताराद्वेष्टनं पुनः ॥
त्रिगुणं तु नवेह ध्वं विस्तृतादंगुलं पुनः ॥ २२ ॥ ग्रीवाविगुणमामं ग्रीवामक्षांतरं भवेत् ॥ स्कंधावशंगुलौ कार्यौ
त्रिकालावशकोष्ठौ ॥ २३ ॥ सप्तनेत्रौ स्मृतौ बाहू प्रबाहू षोडशांगुली ॥ त्रिकाले निस्मृतौ बाहु प्रबाहू वापि
तस्मिन्मते ॥ २४ ॥ बाहुदंडौ र्दंतौ र्जयः सपरिहकलानि च ॥ सप्तदशांगुली मध्ये कुर्यो र्दं च षोडशः ॥ २५ ॥ कुर्य

रस्यनवेन्नाहंविगुणः कमलोद्भवः॥ नाहप्रवाहमध्येतुषोडशांगुलस्यते॥ २६॥ विस्तारेण करतलंकीर्ति
 तंतुषडंगुलं॥ २७॥ देव्यसंप्रांगुलंकार्यमध्यपंचांगुलंमता॥ २८॥ तर्ज्यानामिकाचैवतस्मादधंगुलंविना॥ क
 निष्ठांगुलंकोकार्येचतुरंगुलसंमितौ॥ २९॥ द्विपंचांगुलः कार्यशेषांगुलस्ययुर्विका॥ सर्वासापर्वणादेनन
 मोखेनविधीयेत॥ ३०॥ वक्षसोपममाणांतुजगरंतत्रमाणातः॥ अंगुलैकंनवेन्नात्रिवेधेनरप्रमाणतः॥ ३१॥ ना
 त्रिमध्येपरिणाहेदिचत्वारिंशदंगुलः॥ अंतरंस्वनयोः कार्यतालमंत्रंप्रमाणतः॥ ३२॥ चूचुकोयवमात्रौतुमं
 डलंदिपदंनवेत्॥ चतुःषष्ट्यंगुलंकार्यंवेष्टनंवक्षसंस्फुटं॥ ३३॥ चतुर्मुखंतद्वेयवेष्टनंपरिकीर्तितं॥ परिणा
 हंतथाकट्याचतुःपंचाशदंगुलैः॥ विस्तारश्चोरुमूलेतुप्रोच्यतेद्वादशांगुलं॥ ३४॥ तस्मादधमधिकंमध्येततो
 निम्नतरंकमात्॥ विहताशंगुलंजानुत्रिगुणापरिणाहतः॥ ३५॥ जंघामध्येतुविस्तारः संप्रांगुलउदाहृतः॥
 त्रिगुणापरिधेश्चास्यजंघाग्रं पंचविस्तरात्॥ त्रिगुणापरिधिश्चासपादौतालप्रमाणकौ॥ आयामासंदुस्ति
 तौपादौचतुरंगुलमेवच॥ ३६॥ गुल्फात्सर्वंतुकर्तव्यंप्रमाणाचतुरंगुलं॥ त्रिकलंविस्त्रतांपादौअंगुलौगुल्यकः
 स्मृतः॥ ३७॥ पंचांगुलस्यसुनाहोदीर्घतिद्वत्प्रदेशिनौ॥ अष्टमांशं समाशौनाः शेषांगुल्यः क्रमेणतु॥ ३८॥
 सपादांगुलमुच्छेधः संगुलस्यप्रकीर्तितं॥ यवोनमंगुलंकार्यमंगुलस्यनखंसदा॥ ३९॥ अर्द्धंगुलंतथासा

रामः

४५

संक्रमान्मूलंतुकारयेत्॥ अंगुलौवृषणौकार्येमेंदंतुचतुरंगुलं॥ ४०॥ परिणाहोत्रनखाग्रंकर्तव्यंचतुरंगु
 लं॥ षडंगुलपरिणाहौवृषणौपरिकीर्तितौ॥ ४१॥ प्रतिमानृषणाद्यासादेतदुद्देशलक्षणं॥ अनेयैवदिशा
 कार्यलोकेदृष्टातुलक्षणं॥ ४२॥ दक्षिणेचकरेचक्रमधस्तात्सममेवच॥ वामेशंखंगदाधस्तात्वासुदेव
 सलक्षणात्॥ ४३॥ श्रीपुष्टीचापिकर्तव्येपद्मवीणाकरान्विते॥ कुरुमात्रोद्धितायामेमानाविद्याधरोतथा
 ४४॥ प्रभामंडलसंस्तौतौप्रभाहस्मादिनृषणा॥ पद्मानेपादपीठंनुप्रतिमादेवमाचरेत्॥ ४५॥ ॥ इत्यामे
 येमहापुराणेप्रतिमालक्षणंनमत्रयन्निशोः ध्यायः॥ ॥ श्रीभगवानुवाच॥ ॥ पिंडिकालक्षणंवक्ष्येदैर्घ्यंनप्र
 तिमासमा॥ उद्ध्रियं प्रतिमादंतुचतुःषष्टीपुटीरता॥ १॥ तस्मापंक्तिद्वयंचाधस्तदुर्ध्वपत्रुकोष्टकं॥ समंता
 दुनयोः पार्श्वेअंतस्त्वंपरिमाजयेत्॥ २॥ ऊर्ध्वपंक्तिद्वयंतस्काअधस्तापत्रुकोष्टकं॥ अंतस्तान्माजयेद्यत्नात्
 पार्श्वयोरुनयोः समं॥ ३॥ तयोमध्यगतौतत्रचतुष्टौमाजयेत्ततः॥ चतुर्थनोजयित्वातुउर्ध्वपंक्तिद्वयंबुधः॥ ४॥
 मेखलाजागामात्रंस्यात्खानंतस्याद्विमानतः॥ भागंभागंपरित्यज्यपार्श्वयोरुनयोः समं॥ ५॥ दत्वाचैकपदंवात्येप्र
 माणंकारयेद्बुधः॥ त्रिभागेनवभागस्यअग्रेस्यात्तौयुनिर्गमात्॥ ६॥ नानाप्रकारभेदेननृक्षेयंपिंडिकाशुभा॥
 अष्टतालातुर्कर्तव्यादेवीलक्ष्मीस्तथास्त्रियः॥ ७॥ भुवोयवाधिकेकार्येपवदीनातुनासिक॥ गोलकेनाधिकं व

क्रंमृदतिर्यग्विवर्जितं ॥ ६ ॥ आयातेनयनेकायेत्रिभागेनियवैस्त्रिभिः ॥ तदनेनतुवैतुल्येनेत्र
योः परिकल्पयेत् ॥ ११ ॥ कर्णपार्श्वौ धिकः कार्यः स्तरापां समस्त्रतः ॥ नमंकालाविहीनंतु कुर्याद
र्द्धयंतथा ॥ १० ॥ ग्रीवासाईफलाकायतिद्विस्तारोपशोभिता ॥ नेत्रदिबाहूविस्तारोउरुजानुपिबे
डिका ॥ ११ ॥ अंगिष्टेस्त्रिचौकद्याययायोगं प्रकल्पयेत् ॥ सप्तांगोनास्तथांगुल्योदीर्घविकेन
नाहतः ॥ १२ ॥ नेत्रैकवर्जितायामाज्जघोरुचतयाकटिः ॥ सव्यपार्श्वचतुष्टयं वरं पीतं कुचद्वयं ॥
१३ ॥ तालमात्रौस्तनीकार्यौ कटिसार्धकलाधिका ॥ लक्ष्म्यारोपपुरोधस्तात्तदक्षिणेचांबुजेकरे ॥ १४ ॥
वामेविनोस्त्रियोपार्श्वे शुभं चामरहासिके ॥ दीर्घघोणसुगरुडचक्रांगायानघौवदे ॥ १५ ॥ इत्याद्येयेम
हापुराणेप्रतिष्ठायां पिंडिका लक्षणं नामचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ शालिग्रामादि
मूर्तिश्चवक्ष्येहं भुक्तिमुक्तिदाः ॥ वासुदेवसितोद्धारिरीललगादिचक्रकः ॥ १ ॥ ज्ञेयः संकषणालगदि
चक्रोरक्तउत्तमः ॥ सूक्ष्मचक्रो बहुछिद्रः प्रहस्रनीलदीर्घकः ॥ २ ॥ पीतो निरुद्धः पद्मांको वज्रलोद्गा
स्त्रिरेखवान् ॥ कलोनारायणो नाभूतततः शिशिरदीर्घवान् ॥ ३ ॥ परमेशसाज्वचक्रश्छिद्रश्चवि
दुमान् ॥ स्थूलचक्रे सितो विष्णुर्मध्ये रेखागदाकृतिः ॥ ४ ॥ नृसिंहः कपिलः स्थूलः चक्रस्यात्तपंचविंदु

राम.
४६

कः ॥ वराहः शक्तिर्लिंगः स्यात्तच्चक्रोद्विषमेस्मृतौ ॥ ५ ॥ इंद्रनीलनिचस्थूलस्त्रिरेखालोहितः शुभः ॥ क
र्मस्ततोवतः ॥ ६ ॥ हयग्रीवो कुशाकाररेखानीलः सविदुः ॥ वैकुण्ठएवचक्रो
ज्जीमणिनः पुच्छेरेखकः त्सोदीर्घस्त्रिं विंदुस्यात्काचवर्णस्तुष्टरितः ॥ श्रीधरोवनमालोकः पंचरेखासु
वर्तुलः ॥ वामनोवर्तुलश्चातिद्रस्वोनीलसविदुः ॥ श्यामास्त्रिविक्रमोदक्षरेखोवामेवरक्तः ॥ ७ ॥ अनं
तोनागभोगोकोनैकांतो नैकमूर्तिमान् ॥ स्थूलोदामोदरं मध्यं चक्रोदास्थूलविंदुः ॥ ८ ॥ सुदर्शनस्त्रे
कचक्रो लक्ष्मीनारायणो दयात् ॥ त्रिचक्रश्चाच्युतो देवस्त्रिवक्रो वा त्रिविक्रमः ॥ जनादनश्चतुश्चक्रो वा
सुदेवस्तुपंचभिः ॥ षट्चक्रश्चैव प्रद्युम्नः संकषणस्तु सप्तभिः ॥ पुरुषोत्तमोष्टचक्रोनवमूहोनवां
कितः ॥ दशावतारोदशभिः दशैकानानिरुद्धकः ॥ द्वादशात्मा द्वादशभिरत ऊर्ध्वमनंतकः ॥ १० ॥ इत्यासे
येमाहाष्टराणेशालिग्रामादिलक्षणं नाम पंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ शालिग्रामादिव
क्रांकपूजांसिद्धिंवदामि ते ॥ त्रिविधास्याचरेः पूजाकाम्याकाम्योजयात्मिकाः ॥ १ ॥ मानादीनांतुपंचा
नां काम्यापोचो जयात्मिका ॥ वराहस्यनृसिंहस्य वामनस्याथमुक्तये ॥ २ ॥ चक्रादीनां त्रयाणांतु

शालिग्रामार्चनं शृणु ॥ उन्नमानि फलाष्टका कनिष्ठासकलार्चना ॥ ३ ॥ मध्यमा मूर्तिरजा स्यात्तु च
 काञ्चेचतुरस्रके ॥ प्रणवं हृदिवित्यस्य षडंगं करदेहयोः ॥ ४ ॥ फलमुद्रास्त्रयश्चक्राद्वहिः
 पूर्वैर्गुरुं यजेत् ॥ आप्ये गणेशं च वायव्ये धातारं ताने कृतं यजेत् ॥ ५ ॥ विधातारं च कर्तारं हृत्तारं द
 क्षसौम्ययोः ॥ विष्णुकसेनं यजेद्दीशो आग्नेये क्षेत्रपालकं ॥ ६ ॥ रुगादिवेदान् प्रागादौ आधा
 रानंतं कंजुवं ॥ पीठपद्मं चार्कचंद्रं ब्रह्माक्षमंडलत्रयं ॥ ७ ॥ आसनं द्वादशं तेन ततः स्थाप्य शि
 लां यजेत् ॥ व्यस्तेन च समस्तेन स्वर्बीजेन यजेत् क्रमात् ॥ ८ ॥ पूर्वादावथ वेदार्थे गायत्री न्याजि
 नादिना ॥ प्रणवेनार्चयेत्पश्चात्तस्मात्तिस्रप्रदर्शयेत् ॥ ९ ॥ विष्णुकसेनस्य चक्रस्य क्षेत्रपालस्य
 दर्शयेत् ॥ शालिग्रामस्य प्रथमात् पूजायां निष्कलोच्यते ॥ १० ॥ पूर्ववत् षोडशारं च सप्त
 द्धं मंडलं लिखेत् ॥ शंखचक्रगदाखड्गैर्गुर्वर्धं पूर्ववद्यजेत् ॥ ११ ॥ पूर्वोत्तमौ धनुर्बा
 णान् वेदाद्यैरासनं ददेत् ॥ शिलां त्यजेद्वादशंगैस्त्रयीया पूजनं शृणु ॥ १२ ॥ अष्टार

राम
४९

मंजुं विलिखेत्पुर्वर्धं पूर्ववद्यजेत् ॥ अष्टांगमासनं दत्त्वा तेनैव च शिलां त्यजेत् ॥ १३ ॥ पूजयेद्दशधा तेन गायत्री न्या
 यते ततः ॥ १४ ॥ इत्याद्ये ये महापुराणेषु शालिग्रामादिपूजाविधिनमिषु द्विंशोऽध्यायः ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अ
 रूपकेशवः पद्मे शंखचक्रगदाधरः ॥ नारायणः शंखपद्मगदी चैकी प्रदक्षिणः ॥ १ ॥ गतोगदिमाधवोरिशंख
 पद्मी ननामिता ॥ चक्री कोमोदकी पद्मशंखगोविंद उज्ज्वलितः ॥ २ ॥ मोक्षदः श्रीगदी पद्मी शंखी पद्मी च चक्रध
 रः ॥ चक्रं शंखाङ्गगदिनं मधुसुदनमानमे ॥ ३ ॥ भक्तात्रिविक्रमः पद्मवामनः पातुमांसदा ॥ चक्रः कोमोदकी
 चक्री पद्मी खड्गी च शंखपि ॥ ४ ॥ हर्षिकेशो गदी चक्री शंखी पद्मी च पातुवः ॥ वरदः पद्मनाभस्तु शंखाङ्गारिग
 दाधरः ॥ ५ ॥ दामोदरः पद्मशंखगदी चक्री ननामिता ॥ ततोगदी शंखचक्री वासुदेवो ज्ज जी जगत् ॥ ६ ॥ संकषणा
 गदी शंखी पद्मी चक्री च पातुवः ॥ गदी चक्री शंखगदी प्रद्युम्नः पद्मभूतप्रभुः ॥ ७ ॥ अनिरुद्धश्चक्रगदी शंखी प
 द्मी च पातुवः ॥ सुरेशोत्पन्नशंखाद्यः श्रीगदी पुरुषोत्तमः ॥ ८ ॥ अधोक्षजः पद्मगदी शंखी चक्री च पातुवः ॥ देवो
 नृसिंहश्चक्राङ्गगदी शंखी ननामिता ॥ ९ ॥ अच्युतः श्रीगदी पद्मी चक्री शंखी च पातुमांसदा ॥ वानरूपी शंखगदी उपेन्द्र
 श्चक्रपद्मपि ॥ १० ॥ जनार्दनः पद्मचक्री शंखधारी गदाधरः ॥ यः शंखी चक्रपद्मी च हरिः कोमोदकी धरः ॥ ११ ॥
 रुक्मः शंखी गदापद्मी चक्री मे भुक्तिमुक्तिदः ॥ आदिमूर्ती वासुदेवः सत्समात्मकवर्षाः प्रभुः ॥ १२ ॥ संकषणाच्च

प्रद्युम्नादनिरुद्धकः॥ केशवादिप्रभेदेन एकैकस्य त्रिधा क्रमात्॥ १३॥ द्वादशाक्षरकं स्तोत्रं चतुर्विंशतिमूर्तिमितं।
यः पठेत् शृणुयाद्वापि निर्मलः सर्वमाप्नुयात्॥ १४॥ इत्याग्नेये महापुराणे चतुर्विंशतिमूर्तिस्तोत्रं नाम सप्तविं
शोऽध्यायः॥ श्रीभगवानुवाच॥ दशावतारमस्मादिलक्षणं प्रवदामिते॥ मस्याकारस्य मस्यः स्यात्कर्मकर्म
कृतिर्नवेत्॥ १॥ नरैर्गोवायकर्वयो नवराहो गदारिभूतः॥ दक्षिणे वामकेशं खलक्ष्मीं वपिद्यमेव वा॥ २॥ श्रीवा
मकूर्परस्या तु ममंती चरणानुगौ॥ वराहस्वापना प्राजं भवाच्चितरणं भवेत्॥ ३॥ नरसिंहो विहतास्यो वामो
रुः क्षतदानवः॥ तद्वक्षोदारयन्माली स्फुरन् चक्रगदाधरः॥ ४॥ उर्वीकुंडी वामनस्या तथवा स्याच्चतुर्भुजः।
रामश्चापेषु हस्तः स्यात्खट्वा परशुगुणितः॥ ५॥ रामश्चापीशरीखट्वा शंखी वा द्विभुजः स्मृतः॥ गदालांगुलध
री च रामो वायव्यचतुर्भुजः॥ ६॥ वामादौ लांगुलं दद्यात्तदधः शंखं सुशोभनं॥ सुशालं दक्षिणादौ तु चक्रं चाधः सुशो
भनं॥ ७॥ शंतात्मा लंबकर्णश्च गोरान्वशीररावृतः॥ ऊर्ध्वं यस्मिन् तो बुद्धो वरदानपदायकः॥ ८॥ धनुस्तथा न्वितः क
ल्की स्तेछाछादकरो द्विजः॥ अथवाऽश्वस्थितः खट्वा शंखचक्रशान्वितः॥ ९॥ लक्षणं वा सुदेवादिनरस्य प्रवदामिते॥ दक्षिणे
द्वे गदा वामे वामादौ चक्रं लक्षां॥ १०॥ ब्रह्मेशो पार्श्वे गोनि सं वा सुदेवोति प्रवृत्ता॥ शंखी सवरदो वायव्ये चतुर्भुजः॥ ११॥
लांगुली रामो गदापद्मधरः स्मृतः॥ प्रद्युम्नो दक्षिणे चक्रं शंखं वामे धनुं करैः॥ १२॥ गदाधन्यावृतः प्रीत्या प्रद्युम्नो वाधनः शशी॥

राम

५०

चतुर्भुजो निरुद्धस्मात्तथा नारायणो विदुः॥ १३॥ अतु मुखश्चतुर्बाहुर्बहिर्जवरमंडलः॥ लंबकूर्चो जिटा युक्तो
ब्रह्माहं सो ग्राहकः॥ १४॥ दक्षिणे चाक्षसुत्रं च श्रवणं वामे तु कुंडिकाः॥ अज्यस्वाली च रुक्मा लीसा वित्री वाम
दक्षिणे॥ १५॥ विष्णुरष्टाभुजा स्नाक्षरं करे खट्वां तु दक्षिणे॥ गदाशरश्च वरदो कामे काशु कखेटके॥ १६॥ चक्रं शंखौ
चतुर्बाहुर्नरसिंहश्चतुर्भुजः॥ शंखचक्रधरो वापि विदारितमहासुरः॥ चतुर्बाहुर्वराहस्तु शेषपाणिपददधतः॥
धारयन् बाहुना पृथ्वी वामनः कमलाधरः॥ १७॥ पादलग्ना धरा कार्यापदा लक्ष्मी व्यवस्थिताः॥ त्रैलोक्यमोह
नस्तार्क्ष्य अष्टबाहुस्तदक्षिणः॥ १८॥ चक्रं खट्वां च सुशालं प्रकुशं वामकै करे॥ वामे खट्वां च शंखं च गदापाशं च
तो मरं॥ १९॥ लांगुलं पद्मदं च छुरिका च मक्षिपणं॥ विशात बाहुश्चतुर्वक्त्रो दक्षिणे स्वाप्स वामके॥ २०॥ त्रिनेत्रे
वामपार्श्वे नशयितो जलशायिनि॥ श्रिया धर्तैकचरणो विमलाद्या निरीडितः॥ २१॥ नानिपयश्चतुर्वक्त्रो करि
शंकरिके हरिः॥ स्तूलर्धिरिदक्षे च गदा चक्रधरो परे॥ २२॥ रुद्रकेशा वलक्ष्मा द्वौ गौरी लक्ष्मी समन्वितः॥ शंख
चक्रगदावेदपाणिश्चाश्वशिरोहरिः॥ २३॥ वामपादे धृतः शेषो दक्षिणाः कर्मपट्टगः॥ दत्तात्रेयो द्विबाहुः स्यात्
वामोत्संगे श्रिया सह॥ २४॥ विषकसेनश्चक्रगदी हलशंखी हलेर्गुणः॥ इत्याग्नेये महापुराणे प्रतिमालक्ष
णानामाष्टविंशोऽध्यायः॥ श्रीभगवानुवाच॥ चतुर्विंशति बाहुः स्यात्विंशती दक्षिणेः करैः॥ अत्रासि शक्ति

चक्राणि पाशखेदायुधानयं ॥ १॥ उमरं शक्तिं कां वामे नागपाशं च खेटकं ॥ कुगरं कुशचापं श्वघंटं श्वजगदास
था ॥ २॥ आदर्शमुद्रानहसोश्चिडिकोदरावाङ्मकाः ॥ तप्तधोमहिषछिन्नं मूर्धपातितमस्तकं ॥ शस्त्रोद्यतः कुक्ष
नेवोतं नीवासंभवः पुमान् ॥ शूलहस्तो वमस्कोरकस्रग्मूर्धजेक्षणः ॥ ४॥ सिंहो नास्वाद्यमानस्तपाशबद्धो गले भूशं ॥
याम्या घ्राक्रांतसिद्धां च सेव्या घ्राली दगासुरे ॥ ५॥ चंडिकेयं त्रिनेत्रां च सुरास्त्रारिपुमर्दिनी ॥ नवपद्मात्मजे स्वानेष्टमा
दुर्गस्मिन्मूर्तिः ॥ ६॥ आदौ मध्ये तथेन्द्रादौ नवतत्वाण्युभिः क्रमात् ॥ अष्टादशभुजैकांतदक्षे चासुंदखेटकं ॥ ७॥
आदर्शं तर्जनीचापं ध्वजं उमरं कंतया ॥ पाशं वामे वीचनी च शक्तिमुद्रां शूलकं ॥ ८॥ वज्रखट्वा कुशवरा नच
क्रंदे वीरलाकया ॥ एतैरवापुधैर्युक्ताः शेषाः षोडशवाङ्मकाः ॥ ९॥ उमरं वाजनीत्यक्ता रुद्रचंडादयो नव ॥ रुद्र
चंडाप्रचंडाचचंडोग्राचंडनायकाः ॥ १०॥ चंडाचंडवतीचैव चंडरूपातिचंडिका ॥ उग्रचंडा तु मध्यस्वारोचना
नावसाशिव ॥ ११॥ नीलाशुक्लाधूमिकाचपीताश्वेताचसिद्धगा ॥ महिषोग्रः पुमान् रास्त्रीतत्कुचग्रहसुहि
का ॥ १२॥ साली दानवदुर्गः स्युः स्वाप्पाः पुत्रादिद्वये ॥ तया गौरी चंडीकाद्याः कुक्ष्यक्षेत्रदामिधका ॥ १३॥
सेवरं नावने सिद्धाग्निहिना ललिता तथा ॥ स्कंदमूर्धकरा वामे द्वितीये धृतदर्पणा ॥ १४॥ याम्ये कुलाजीलिहस्ता
सौभाग्यतत्र चोर्दिका ॥ लक्ष्मीर्याम्यकरा भोजा वामे श्रीफलसंयुताः ॥ १५॥ पुष्पाक्षमालिकाहस्ता वीणा नृदास

राम.

५९

रस्वती ॥ कुंभाज्जहस्ताश्वेता नाम करे धारिजा क्रवी ॥ १६॥ कुर्मदाय मुना कंभ कराश्यामाचष्टयते ॥ सवीणासु
वरः सुक्तः शूलीमात्राग्रतो वेषे ॥ १७॥ गौरी चतुर्मुखी ब्रह्माक्षमालाश्रुवानिता ॥ कुंडैश्यां तिणी वामे हैसगा
शीकरीसिता ॥ १८॥ शरचापौ दक्षिणे स्यात् वामे वज्री धनुर्वधे ॥ कौमारी शिखिगारका शक्तिहस्ता दिवाङ्म
का ॥ १९॥ चक्रशंखधरा सव्ये वामे लक्ष्मीर्गदाश्वधर ॥ दंडशंखासिगदया वाराही महिषस्तया ॥ २०॥ ऐं
प्रीगजे वज्रहस्ता सडस्ताक्षितुसिद्धये ॥ चांसुंडाकोदराक्षी स्यात् निर्मासा तु त्रिलोचना ॥ २१॥ निर्मासाद
स्त्रिसाराचक्रं केशी लेशोदरी ॥ द्वीपि चर्मपरिवामे कपाले पट्टि संकरे ॥ २२॥ शूलं कर्त्री दक्षिणे स्यात्
सर्वरुदास्त्रिभक्षणा ॥ सर्वा रूढास्त्रिभक्षणा शतिपाशं तरं विना ॥ विनायकानुदाकारो ह हतकुक्षिर्ग
जाननः ॥ २३॥ वृहदंडोत्फपवीतिमुखं सप्तकलेन वेत् ॥ विस्तारा देध्यतश्चैव कुंडं षट्त्रिंशदंगुलं ॥ २४॥
कलाद्वयदशनाडीतुग्रीवासार्धकजोस्त्रिता ॥ षट्त्रिंशदंगुलं कवं गुह्यमध्यमं गुह्यं ॥ २५॥ नाभिरूरु
द्वादशजं जंघे पादे षट्दक्षिणे ॥ स्वदंतं परश्वामेलव्यकंचोत्फलं प्रिये ॥ २६॥ समुखी चाविडा लाक्षी प्रा
श्वस्किंदोम पूरगः ॥ स्वामीशाखो विशाखश्च द्विजो बालरूपधृक् ॥ २७॥ दक्षशक्तिः कुकुटोप एकचक्रो
यषणमुखः ॥ षड्जो वौघा दशभिर्ग्रामे रापो विवाहकः ॥ २८॥ शक्तिश्च पाशानि स्त्रिंशददंतस्तर्जनीसु

तः॥ शक्रादक्षिणहस्तेषुषट्सुवामकरेतथा॥२१॥ शिखिपिच्छंधनुःखेटपताकाभयकुक्कुटः॥ करालकर्त्र
रीमूलपाशुमोद्याम्यसौम्ययोः॥२२॥ सैवचाष्टभुजादेवीशिरोउमरकान्विता॥ तेनसाधुप्रचामुंडानादै
श्वयपिनृत्यती॥२३॥ इयमेवमहालक्ष्मीरूपविष्टाचतुर्मुखी॥ नवाजिमहिषीमिश्रखादयंतीकोस्तिता
न॥२४॥ दशबाहुविनेत्राचरास्वायंउमरुत्रिकं॥ विभ्रतीदक्षिणहस्तेवामेघांतोचखेटकं॥२५॥ घंटा
गंवीत्रिशूलचसिद्धचापुंडिकाक्या॥ सिद्धयोगीश्वरीदेवीसर्वसिद्धिप्रदायका॥२६॥ एतद्रूपानवेदन्यापा
शाकुशयुतारुणा॥ त्रैलोक्यरूपविद्यातुभुजैर्दशभिर्भुता॥२७॥ एताःस्मृताःनारायणोऽप्यष्टकमिदंस्मृतं
क्षामाशिवावृतावृद्धादिभुताविहृतानना॥२८॥ दंतुराक्षेमकारीस्यात्तृमौजानुकरास्तिताः॥ यक्षिएपत्रे
दीर्घाक्ष्यशक्तिन्येवकीदृश्यः॥२९॥ पिंगाक्षसुमीहारिण्योरूपिण्योरारसःसदा॥ साक्षिमातीत्रिशूलीच
नंदीशोद्वारपालकः॥३०॥ महालोडसिमुंडीस्यात्तृलखेटधरीस्तथा॥ कृशोऽङ्गीचनृत्यनैवैकृष्णोऽसूलसर्प
वान्॥३१॥ गजगोकर्णविक्राद्यावीरप्रदायोगणाः॥ घंटाकर्णोददशदोषापरोगंविदारयन्॥३२॥ वज्रासिचक्रदंडेषुसु
शलाकुशमुद्रान्॥ दक्षिणोत्कर्णीखेटंशक्तिसुदं चपात्राकं॥३३॥ चापंघंटाकुशरं चदाम्यौचैवत्रिशूलकं॥ घंटाया
लोकुलोदेवोविस्फोटकरुगर्दमा॥३४॥ इत्याद्येयमाहापुराणेप्रतिमालक्षणं नामैकोनचात्वारिंशोऽध्यायः॥ श्रीभगवानु॥

राम

५२

स
संप्राप्तेसैकचक्रेरयं सूर्योद्विपद्यधक॥ मखिनाजनलेखिन्यौविभ्रतकुंडीतुदक्षिणे॥१॥ वामेनुपिंगलोडा
रिहंडभूतसरवेशणः॥ बालभंजनधारिण्योपाश्वराजीचनिक्षुभा॥२॥ अथवाश्वसमारुदःकार्यगकसु
भास्करः॥ वददघाजिनःसूर्येदिक्यायास्त्रकराःक्रमात्॥३॥ मुहुरणिचचक्राज्जन्तोग्यादिविदि
कस्तिताः॥ सूर्यार्यमादिरक्षोताचतुर्हस्तादिषट्कुलो॥४॥ वरुणःसूर्यानामानेसहस्रांशुसथापरः
वातातपनसंज्ञश्चसवितायगभस्मिकः॥५॥ रविश्चैवायपर्जन्मास्तृणमित्रोयविष्णुकः॥ मिषादिराशिं
स्वाश्वमाग्रादिरुत्रिकांतकाः॥६॥ कृशोरकोमनाग्रकःपीतःपांडुरकःशितः॥ कपोलःपीतवर्णश्च
कालोधवलस्तथा॥७॥ धूम्रानीलक्रमादृणाशक्रयःकेशराग्रगा॥ इडासुषुम्णाविश्वार्चिर्विहंसंज्ञाप्र
मर्दनी॥८॥ प्रहर्षणीमहाकालीकपिलाचप्रबोधिनी॥ नीलोवरावनांतस्थाअमृताक्षोचराक्रयः॥९॥
वरुणाग्रेषुतद्वर्णकेशरायेषुवित्यसेत्॥ तेजश्चोमहारकोविभुजःखड्गपद्मभृत्॥१०॥ कुटिकाज
पमालीदुकुजशक्राक्षमालिकः॥ बुधश्चापक्षपाशिःस्यात्तृजीवकुंड्यक्षमालिकः॥११॥ शुक्रःकुंड्यक्ष
मालीस्यात्तृलिङ्गिनीस्तनवान्त्राणि॥ अक्षचक्रकरोराहुकेतुखड्गीचदीपभृत्॥१२॥ अनंतस्तक्षकःकर्कप
प्रोमाहाज्जशंखपाः॥ कुबलिकाःस्त्रिणःसर्वेफणवक्रामहाप्रभाः॥१३॥ इन्द्रोऽङ्गजारुदशुभोग्नि

श्रुतिमान् ॥ यमोदंडी च महिषी नैकतः खड्गवारे ॥ १४ ॥ मकरेवरुणः पार्श्ववायुर्ध्वजधरो मृगो ॥ गदी कुबेरो मे
 षश्च ईशानश्च जट्टी वृषो ॥ १५ ॥ दिवा हवोलोकपाला विश्वकर्मा क्षिप्रश्च नृत्तः ॥ हनुमान जहस्तः स्नातपद्मो संपीडि
 ताः श्रियः ॥ १६ ॥ वीणा हस्ताः किंनराः स्फर्मला विद्याधराश्चरवे ॥ सर्वनागाः पिशाचाः सुवैताल विरुतानना ॥ १७ ॥
 क्षेत्रपालाश्च लघुताप्रेता महोदराः कृशाः ॥ १८ ॥ इत्याद्ये ये महापुराणे प्रतिमालक्षणे चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ श्रीन
 गवानुवाच ॥ योग्यं यथाष्टकं वक्ष्ये प्रादीशतचक्रवत् ॥ अक्षोभ्यारक्षकर्णचराक्षसीक्षपणाक्षया ॥ १ ॥ विं
 गाक्षीचाक्षयाक्षेपहलानीलालयातया ॥ लोलालतकाचलंकेशीनालसाविमला पुनः ॥ २ ॥ हुताशाचविशाला
 क्षीहंकारावडवामुखी ॥ महाकराक्रोधनाचनयंकरी महानना ॥ ३ ॥ साराखारंसमयाही संवारावालजं
 धिका ॥ रक्ताक्षी सुप्रसिद्धा तु विद्यजिह्वाकरंकिणी ॥ ४ ॥ मेघनादाप्रचंडो याकालकर्णविरप्रदा ॥ चंद्रा
 चंद्रावती चैव प्रपंचाप्रलयोतिका ॥ ५ ॥ पिचुवक्रापीशाची विपिदिता सा चारोन्मया ॥ धमनीतपनी चैव वा
 मनी विरुतानना ॥ ६ ॥ वायुवेगाहहत्कुक्षीः विरुता विश्वरूपिका ॥ यमजिह्वाजयंती च दुर्जया च जयांतिका
 ॥ ७ ॥ बिडालीरेवती चैव पूतनापि जयांतिका ॥ अष्टहस्ताश्चतुर्हस्ताश्च स्वासर्वसिद्धिदाः ॥ ८ ॥ भैरवाश्चार्कह
 स्तास्पाहंतुरासौ जटेंदुजट ॥ खड्गकुशकुमारोऽपु विश्वामय नृदेवतः ॥ ९ ॥ चापविश्वलखड्गपाशकाश

राम

५३

धरोद्यतः ॥ गजचर्मधरोदाभ्यो कृतिवासो हि भूषितः ॥ १० ॥ प्रेतासनो मातमध्ये शृज्यपंचातनो यवा ॥ ब्रविना ना
 मिपयंतं दीर्घाष्टकैकनेदितो ॥ ११ ॥ तत्पडं निजात्यंतैः खानितं चक्रमां ब्रजेत् ॥ मंदिराग्निदरारूढं सुवर्त्मस
 कान्तिना ॥ १२ ॥ नादविंदुदिसयुक्तं मातनायां गदापितं ॥ वीरभद्रो वषारूढो मात्रा मे सचतुर्मुखः ॥ १३ ॥ गौरीतु
 दिभुजाश्रयाश्रुलिनीदर्पणाविताः ॥ शूलंगणोतिका कुंडीवरदा च चतुर्भुजा ॥ १४ ॥ अज्जलालिता स्कंदरा
 णादशशलाकया ॥ चंडिका दशहस्ता स्नातशूलखड्गासि शक्तिधरका ॥ १५ ॥ दक्षेवामेनागपाशचर्मकुशकुग
 रकं ॥ धनुःसिंहे च माहिषाः विश्वले प्रहितो यतः ॥ १६ ॥ ॥ इत्याद्ये ये महापुराणे प्रतिमालक्षणे चत्वारिं
 शोऽध्यायः ॥ १७ ॥ श्रीनगवानुवाच ॥ ॥ लिंगादिलक्षणं वक्ष्ये कमलोद्भवतच्छृणु ॥ देव्यां चैव स्तुतिर्भक्त्या स
 क्ता जागत्रयंततः ॥ १ ॥ विष्णुं नैव तज्जागैस्तु चतुरस्रं तुकारयेत् ॥ आयामवृत्तिर्भक्तिप्राणकद्विविक्रमा न्यसे
 त ॥ ब्रह्मविष्णुविवांशेषु वदमानोऽपि मुच्यते ॥ चतुरस्रेऽप्येकस्मिन् दिग्दशकोशेषु लोचयेत् ॥ अष्टाग्रं वै सवेना
 गं सिध्यत्येव न संशयः ॥ २ ॥ षोडशाग्रं ततः कुर्यात्तद्वाविंशाग्रं ततः पुनः ॥ चतुःषष्ट्याग्रं कुर्याद्वर्तुलं साधयेत्
 तः ॥ ३ ॥ कथयेदप्युल्लिङ्गस्य शिरो वै देहिकोत्तमः ॥ विस्मरमप्युल्लिङ्गस्य अष्टधा संविजाजयेत् ॥ ४ ॥ नागाद्वर्तुलं सं
 स्काच्छत्राकारं शरोद्भवेत् ॥ त्रिषु नागेषु सदृशं आयामं यस्य विस्तरं ॥ ५ ॥ तद्विभागसमं लिंगं सर्वकामफलप्रदं

दैर्घ्यस्तु चतुर्थेन विष्कं न देव पूजिता ॥ सर्वेषामेव लिंगानां लक्षणं शृणु संप्रतः ॥ मध्ये सूत्रं समास्मात्पुत्रस्तु रुद्रा
ति कांबुजः ॥ ७ ॥ षोडशांशस्तु लिंगस्य षड्भागे न जितो यदा ॥ तदैष मनस्त्रांसां मानमंतरमुच्यते ॥ ८ ॥ यदाष्ट
त्रमेकांशोपाणं यवहानितः ॥ अर्चनागं विधा कृत्वा उर्ध्वमेकं परित्यजेत् ॥ ९ ॥ अष्टवातद्वयं कृत्वा उर्ध्वनागत्र
यं त्यजेत् ॥ ऊर्ध्वतु पंचमाङ्गाद्वा मा रेवा पुनः स्मरेत् ॥ १० ॥ नागमेकं परित्यज्य संतमं कारयेत्तयोः ॥ एतत्सा
धारणं कृत्वा लिंगानां लक्षणं मया ॥ ११ ॥ सर्वसाधारणं वक्ष्ये पिंडिकां तं निबोध मे ॥ ब्रह्मनागं प्रवेशं च हत्वा लिंग
स्य चोद्धूये ॥ १२ ॥ न्यसेद्ग्राशिनी विद्या तं सम्यक् कूकूमशिलोपरि ॥ तथा स सुद्धूयं हुत्वा पिंडीकां प्रविनाजये
त् ॥ १३ ॥ विनागमूर्ध्नि तं पीवं विस्तारं लिंगं संपितं ॥ त्रिनागं मध्यतः खातं कृत्वा पीवं विनाजयेत् ॥ १४ ॥ स्वमा
नाद्विनागेन बाहुल्यं परिकल्पयेत् ॥ बहिर्वस्या त्रिनागेन मखलामथ कल्पयेत् ॥ १५ ॥ खातं स्यान्मेखला
तस्य क्रमा त्रिस्तंभकारयेत् ॥ मेखला षोडशांशेन खातं वा तत्प्रणतः ॥ १६ ॥ उद्धूयं यत्तु पीवं विस्तारांगु
कारयेत् ॥ पुमौ प्रविष्टमेकं तु नागं कैके नैकितः ॥ १७ ॥ कंबं नागं स्त्रिभिः कार्यं नागं केन च पटिकां ॥ घंशेन चा
र्धपट्टे तु एकं शेषं पट्टिका ॥ १८ ॥ नागं नागं प्रविष्टं तु यावत्कंबं ततः पुनः ॥ निर्मले नागमेकं तु पावदैशेष
पट्टिका ॥ १९ ॥ प्रमाणस्य त्रिनागे नागं निर्गमस्तत्रिनागतः ॥ मूले तु ल्यप्रविष्टानां अग्नेंशेन चाग्रस्तः ॥ २० ॥

रामः

५६

इत्येति मन्त्रकुर्वीति स्वातन्त्र्योत्तरेण वै॥ पिंडिकासहितं लिङ्गं एतत्साधारणं स्मृतं॥ २१॥ ॥ इत्याग्रे ये महापुराणे
लिङ्गलक्षणं नाम द्विचत्वारिंशोऽध्यायः॥ २२॥ ॥ श्रीनगवानुवाच॥ ॥ चक्ष्मा मय प्रकारेण लिङ्गमा नादि
कं शृणु॥ वक्षे नवगजं लिङ्गं घृतजं बुद्धिबर्द्धनं॥ १॥ नूतये वस्त्रं लिङ्गं तु लिङ्गतात्कालिकं विदुः॥ पक्वा पक्वं
कं मृन्मयं स्यात् अपक्वात् पक्वजं वरं॥ २॥ रसजं रसलोहानिरत्नगन्तुबंधयेत्॥ मानादिलौष्टं सि
द्धादि स्थापिते ध्वस्वयं भुवि॥ ३॥ बाणवत्स्नेहया तेषां पीव प्रासादकत्पुना॥ पूजयेत्सूयविंबस्वं
दपणं प्रतिविंबितं॥ ४॥ पृष्टो हरस्तु सर्वत्र लिङ्गे पूजार्चनं न वेत्॥ हस्तोत्तरविधं शौलेदारुजंतद्वदेव हि
५॥ नवमंगुलमानेन द्वारगर्भकरे स्थिरे॥ अंगुलार्जुहं लिङ्गं स्यात्पावत्यं च दशांगुलं॥ ६॥ द्वारमाना धिंस
र्या कं नवधा गर्भमानत॥ नवधा गर्भमानेन लिङ्गे वाग्रे च पूजयेत्॥ ७॥ एवं लिङ्गानि षट्त्रिंशत्तेषां निजेषु
मानतः॥ मध्यमानेन द्वादशत्रिंशत्त्रिंशदधमेन च॥ ८॥ इत्युमैक्येन लिङ्गानां शतमष्टोत्तरं न वेत्॥ एका
गुलादिपंचांतकस्य संचलमुच्यते॥ ९॥ षडादिदशपर्यंतं चललिङ्गं च मध्यमं॥ एकादशांगुलादि स्यात्सेष्टं
पंचदशान्तिकं॥ १०॥ षडंगुलं महारत्ने रत्ने रत्नैर्नवांगुलैः॥ रविमिहैमतारोत्यं लिङ्गशेषे स्त्रिपंचभिः॥ ११॥ षोडशं
गे च वेदास्त्रे युग्मां सुप्तोर्दशतः॥ द्वात्रिंशत्षोडशांशांश्च कोणयोस्तु विलेपयेत्॥ १२॥ चतुर्विधं शानात्कं

नेविंशतिस्त्रिमुगैस्तथा॥ पार्श्वीमांतुचविताभांचरलिंगमुचेदरं॥ १३॥ द्वात्रिंशत्संगंतुनागांगैर्हरिंहरितः क्रमात्॥
 लिंगं दारोच्छ्रयादेशात् नवेत्पादोरतः क्रमात्॥ १४॥ गभर्दिनवमं लिंगं नृतांशैः स्याद्विनिर्वरं॥ तयोर्मध्ये कसूत्रा
 पिसप्तमं पातयत्समं॥ १५॥ एवं स्युर्नवस्तूत्राणि प्लुतस्तूत्रैश्च मध्यमं॥ त्वं तरेरामरा मंचलिंगानां दीर्घतो नव॥ १६
 हस्तादिवर्द्धते हस्तो यावत्सुर्नवपाणयः॥ हीनमधोत्तरं लिंगं त्रिविधं त्रिविधात्मकं॥ १७॥ एकैकलिंगमध्ये पुत्रीणि
 त्रीणि च पादत्राः॥ लिंगानि घटयेद्दीमान् षट्सुचाशे तरेषु च॥ १८॥ स्थिरदीर्घप्रमाणेषां दारगर्भकरात्मिका॥
 नागेशं चोप्यनीशं च देवेत्या तुल्य संज्ञितं॥ १९॥ चत्वारं चोप्यनीशं च देवेत्या तुल्य संज्ञितं॥ चत्वारि लिंगरूपा
 णिविक्रमेन तुल्ययेत्॥ २०॥ दीर्घमायान्वितं कृत्वा लिंगं कृत्वा त्रिरूपकं॥ चतुरष्टासहस्रं चतुर्लोक्य गुणात्म
 कं॥ २१॥ लिंगानामप्यितं दैर्घ्यं तेन कृत्वा गुणानिवै॥ ध्वजाद्याधैः सुरैर्नृतैश्चिखिनिवहिरैस्तुतिः॥ २२॥ ताव्य
 गुणानि पद्मे पंक्तये च शुभ्रं च॥ ध्वजाद्याध्वजसिंहेतुवृष्टाश्चैव परेश्वरा॥ २३॥ स्वरेषु पद्मगंधारा पंचमाः
 शुभदायकाः॥ भूतेषु च शुभ्रं च॥ स्यात्प्रारोहे हवनीयकः॥ २४॥ उक्ता द्वा मस्मिन् चादौ शौनगे गैर्नाजितः क्रमा
 त्॥ २५॥ सप्तमस्तु स्वस्त्यांशं अंगधिकं शौते नवेत्॥ २६॥ आद्यानाद्यसुरेष्टा हस्तुजा नो चतुरस्रमा॥ पंचमं वर्द्धमा
 नारव्यं वा संनाहं प्रवृद्धितः॥ २७॥ विधाने दावकं न्यत्र वक्ष्यंते विष्वक्कर्मणि॥ आद्यादीनां विधास्तौ स्यात्पदर

इति दृष्टम्॥ २८॥ विधाहस्ताजिनाक्षं च युक्तं सर्वसमेन च॥ पंचविंशतिलिंगानि नाद्ये देवाचिते तथा॥ २९॥ पंच
 सप्तभिरेकत्वात् जिने भक्ते न वेति हि॥ चतुर्दशसहस्राणि चतुर्दशशतानि च॥ एवमष्टांगविस्तारं न वैकं क
 रगर्भतः॥ तेषां कण्ठादि कोणस्थे श्चिंघात् कोणादिसूत्रकैः॥ ३०॥ विस्तारं मध्यतः कृत्वा स्वायं च मध्यतः स्व
 यं॥ दिनागाहर्दमष्टांगो द्वाष्टाष्टः स्यात्शिवांशकः॥ ३१॥ पाराक्ता न्वतको ब्रह्मनाम्या तो विस्तुरित्यतः॥ मूढो
 तो ह्यनगो शो व्यक्ते च तर्कितं॥ ३२॥ पंचलिंगस्य वस्त्रायां शिरोवर्द्धममुच्यते॥ तत्राजं कुकुरा नैवा बाले दुंपु
 षा कृतिः॥ ३३॥ एकैकस्य चतुर्भेदैः काम्यवेदात्फलं वदेत्॥ लिंगमस्तकविस्तारं वसु नक्तं तु कारयेत्॥ ३४॥
 अंशभागं चतुर्धत्वि विस्तारो द्वायतो न जेत॥ चत्वारितत्र छत्राणि नागनागानुपातनात्॥ ३५॥ पुंडरिकं तु ना
 गेन विशालाक्षादिलोचनात्॥ — त्रिशतना तु श्रीवत्सरात्रुनिर्वेदनोपरात्॥ शिरः सर्वसमं श्रेष्ठक कुराकं
 सुराकयात्॥ चतुर्नगावुके लिंगे त्रपुषडयलोपनात्॥ ३६॥ अनाद्यस्य शिरः प्रोक्तः मूर्धचंद्र शिवः शृणु॥ अं
 गात् प्रांते युगां गैश्च एकद्वान्य मृता कपे॥ ३७॥ पूर्णबाले दु कुमुदं द्वित्रिवेदक्षयात् क्रमात्॥ चतुस्त्रिरेखव
 हुलं मुखं लंगमतः शृणु॥ ३८॥ एजा नागं प्रकर्तव्यं कृत्वा त्रिपदकल्पितं॥ अर्कांशं पूर्ववत्सत्का पदस्थानानि
 विवर्जयेत्॥ ३९॥ शिरोनालि प्रकर्तव्या ललाटे नासिका ततः॥ वदनं चिबुकं ग्रीवायुगभागे भुजाक्षितिः॥ ४०॥ क

राज्यं मुक्तिकृत्वा प्रतिमायाः प्रमाणतः ॥ मुखं प्रति समः कार्यो विस्तारादष्टमांशतः ॥ ४२ ॥ चतुर्मुखं मया प्रो
क्तं विमुखं चोक्तं तेषु ॥ किं तु पादाधिका तस्य ललाटादीनि निर्दिशेत् ॥ ४३ ॥ तु जो चतुर्भिर्भागे स्तु कर्तव्यो प
श्चिमोर्जितं ॥ विस्तारादष्टमांशं मुखानां प्रति निर्गमः ॥ ४४ ॥ एकवक्त्रं तथा कार्यं पूर्वस्य सौम्यलोचनं ॥ लला
टं नासिकावक्त्रं ग्रीवायां च विवर्जयेत् ॥ ४५ ॥ भुजाश्च पंचमांसेन च जहानिविवर्तयेत् ॥ विस्तारस्य षडंगेन मु
खे निर्गमनं हितं ॥ ४६ ॥ सर्वेषां मुख्यानि गानां त्रिषु भावापि कुक्कुटा ॥ ४७ ॥ इत्यामेये महापुराणे व्यक्राव्यक्रलिंगत
क्षणं नाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि पिंडिकानां तु लक्षणं ॥ दिर्घेण
प्रतिमा तुल्या तद्देनं विस्तृता ॥ ४९ ॥ उच्छ्रिताया मतोर्देनं सुविस्ताराद्भागतः ॥ त्रिभागेन तु वाहमेतत्र भागेन
मेखलाः ॥ ५० ॥ स्वातंत्र्यं तत्प्रमाणं तु किंचिदुत्तरतो न्ततं ॥ विस्तारस्य चतुर्थेन प्रमाणस्य विनिर्गमः ॥ ५१ ॥ सम
स्तेनस्य विस्तारमग्रे कुर्यात्तद्वद्वत् ॥ विस्तारस्य तृतीयेन तोपमार्गं तु कारयेत् ॥ ५२ ॥ पिंडिकादेनं वाहमे देव्य
देशस्य कीर्तितं ॥ कुत्रो वाहमे दधे च ज्ञात्वा पुत्रं प्रकल्पयेत् ॥ ५३ ॥ उच्छ्रये पूर्ववत् कुर्यात्त्रिभागेन चोडशसंख्य
या ॥ अधः पंगुविभागं तु कुर्यात्त्रिभागिकं ॥ रेखास्तैर्कैकशः कार्याः प्रविष्टनिर्गमास्तथा ॥ पहिका पिंडिका च
यं सामास्या प्रतिमा सुच ॥ ५४ ॥ प्रसादद्वारमानेन प्रतिमा प्रयमुच्यते ॥ गजमालकसंयुक्ता प्रजास्या त्प्रति

राम.

५६

मा सुच ॥ ५५ ॥ पिंडिकानि यथाशो भेदं कर्तव्या सततं हरे ॥ सर्वेषां मेव देवानां विस्तृता नमुच्यते ॥ ५६ ॥ देवानां मपि सर्वा
सां लक्ष्म्यं कृतमानमुच्यते ॥ ५७ ॥ देवानां मानमुच्यते ॥ ५८ ॥ देवानां मपि सर्वासां लक्ष्म्यं कृतमानमुच्यते ॥ ५९ ॥ इत्यामेये
महापुराणे पिंडिकालक्षणं नाम चतुःचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ६० ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ प्रतिष्ठापं च कं वक्ष्ये
प्रतिमानां तु पुरुषः ॥ प्रकृतिः पिंडिका लास्यी प्रतिष्ठा योगकस्तपोः ॥ ६१ ॥ उच्छ्रिताया धिनिस्तस्या त्प्रतिष्ठा कि
पतेन रैः ॥ गर्भसूत्रे तु निःसार्य प्रसादस्याग्रतो गुरुः ॥ ६२ ॥ अष्टषोडशविंशान्तं मंडपं चायमादिकं ॥ स्नाना
र्थं कलशार्थं च पागप्रार्थनं च ॥ ६३ ॥ त्रिभागेनाद्भागेन वेदी कुर्यात्त्रिंशो भुजा ॥ कलशौ घटिकाभिश्च वि
नाता द्यौश्च दृश्यते ॥ ६४ ॥ पंचगव्येन संशोध्य सर्वं क्रियाणि धारयेत् ॥ अलंकृतो गुरुर्विष्णुं ध्यात्वा त्मानं प्र
हृजयेत् ॥ ६५ ॥ अंगुलीय प्रभृतिनिर्मुक्तिपावनयादिभिः ॥ कुंडं कुंडं स्वापयेच्च मूर्तिगान् स्तत्र प्रारगान्
६॥ चतुःकोणे चाद्कोणे वतुले पद्मसंनिभे ॥ पूर्वदिशो तोरणार्थं तु पिप्पलोदुंबरो वटः ॥ ६७ ॥ प्रक्षः सुशोभ
नं पूर्वसुवर्णादुत्थ तोरणं ॥ सुकर्मच सुहोत्रं च आज्यसौम्यसमुत्थितं ॥ ६८ ॥ पंचहस्तं तु संप्राप्य द्वावा र्थिनी
तुष्टयेत् ॥ तोरणं स्तनमूले तु कलशात्मगजान् कुर्यात् ॥ ६९ ॥ प्रदद्यादुपरिष्ठां च कुर्याच्चिं सुदर्शितं ॥ पंच
हस्तप्रमाणं तु च जकुप्यदि च क्षणः ॥ ७० ॥ वैपुल्यं चास्मै कुर्यात्तु षोडशांगुलसंमितं ॥ सप्तहस्तोच्छ्रयं वा

स्यकुपकुंडं सुरोत्तमः ॥ ११ ॥ अरुणोमिनिमश्वैव रुक्मशुक्रोपपीतकः ॥ रक्तवर्णस्तिपाश्वेतः श्वेतवर्णकि
मातृदिजाः ॥ १२ ॥ कुमुदः कुमुदारम्बुपुडरीकोपवामनः शः कुकर्णः सर्वनेत्रसुमुखः सुप्रतिष्ठितः ॥
१३ ॥ पूजाः कोटिगणैर्युक्ताष्टवाद्याध्वजदेवताः ॥ जलदकमपुरासुपंकविवापमाघटाः ॥ १४ ॥ अष्टविंश
धिकं नामनालमंडलवर्जिता ॥ सहिरण्यावस्त्रकंवासोदकासोरणावृतिः ॥ १५ ॥ घटास्त्राप्यश्वएवदिवैद्य
काद्यास्तकोणगात्रा ॥ चतुरस्तापयेत्कुंभान्त्राजिघ्रेतिचमध्यतः ॥ १६ ॥ कुंभेषावात्यशक्रादीन् एवदीरोरुज
येत्क्रमात् ॥ इन्द्रागच्छन् देवराजवज्रहस्तगजस्वितः ॥ १७ ॥ एवधारतुमेरक्षदेवैः सह नमोस्तुते ॥ त्रानारमि
द्ररूपेण अच्युतिवायजेषुधः ॥ १८ ॥ ओगुणगिर्गुक्तिहस्तछागस्त्रुवनसंयुतः ॥ रक्षाग्रेयीन्दिशान्दोषैरुज
गृह्णन्मोस्तुते ॥ १९ ॥ अग्निमहतिअच्युतयेनमः ॥ महिषस्त्रयमागच्छेदं हस्तमहाबलः ॥ २० ॥
रक्षत्वंदक्षिणं धारवैश्यदेवनमोस्तुते ॥ वैवस्वतंसगमनमित्यनेनैयजेधमा ॥ २१ ॥ नैरुतागच्छेत्तद्वायवज
वाहनसंयुतः ॥ इदमर्घ्यमिदं पाद्यं रक्षत्वं नैरुतिदिशं ॥ २२ ॥ एष नैरुतिमंत्रेण यजेदर्घ्यादिभिर्नरः ॥ मक
रारूढवरुणापाशहस्तमहाबलः ॥ २३ ॥ आगच्छपश्चिमं धारैरक्षरक्षन्मोस्तुते ॥ ऊरुद्विराजवरुणयजेद
र्घ्यादिभिर्गुरुः ॥ २४ ॥ आगच्छवायोपवनध्वजहस्तसवाहनः ॥ वायुं रक्षदेवैस्त्वसमरुद्रिर्नमोस्तुते ॥ २५ ॥

राम
५७

वातइत्यादिनिश्वादिरोनमोवापमोपिवा ॥ आगच्छसोमसवनगदाहस्तसवाहनः ॥ २६ ॥ रक्षमुत्तरं धारं सकु
चेरन्मोस्तुते ॥ सोमराजानमितिचयजेत्सोमायवै नमः ॥ २७ ॥ आगच्छैशानसवनमूलहस्तवृषस्वितः ॥
यत्तमंडपस्यैशानीं दिशं रक्षन्मोस्तुते ॥ २८ ॥ ईशानमस्येतियजेदीशानाय नमोपिवा ॥ त्रानागच्छेत्
सस्त्रुवस्तुक्यग्रहस्तका ॥ २९ ॥ सतोकास्वादिशं रक्षयत्तस्याय नमोस्तुते ॥ हिरण्यगेतियजेत्तनमस्त
ब्रह्मणेपिवा ॥ ३० ॥ अनंतागच्छावायकर्मस्त्राहिगणेश्वरः ॥ अक्षोदिशं रक्षरक्षन्मोस्तुते ॥ ३१ ॥
नमोस्तुसर्पेतियजेदनेताय नमोपिवा ॥ ३२ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे दिक्पालयागे पंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ १ ॥ भूमेः परिग्रहं कुर्यात्क्षिपेद्दीहिंश्चसर्षपात् ॥ नरसिंहेन रक्षोघ्नान्प्रोक्षयेत्संचग
यतः ॥ २ ॥ नृमिघदेतुसंस्त्यसूरत्नेसांगकंहरि ॥ अस्त्रमंत्रेण करकं तव चाष्टरातं जपेत् ॥ ३ ॥ अछिन्नधार
पासिचनव्रीहिन्संस्त्यधारयेत् ॥ प्रदक्षिणं परिभ्रम्य कलशं विकीरोपरि ॥ ४ ॥ सवस्त्रकलशेभूयः पूजये
दच्युतं श्रीयां योगे योगेति मंत्रेण न्यसेत्शिष्यानुमंडले ॥ ५ ॥ कुशेभूरित्तलिकांचशिष्यापादिभिर्दिक्षु च
विद्याधिपानयजेद्विष्णुमधुघातं त्रिविक्रमं ॥ ६ ॥ वामनं दिक्षु वक्ष्यादौ रुषीकेशं च म्रिधरं ॥ पद्मनाभं रामो
दरां शांत्यां स्नानमंडपे ॥ ७ ॥ अमर्च्यपश्चमादौ शान्तां चतुष्टये सविदिके ॥ स्नानमंडपके सर्वं व्यापयानी

यनिक्षिपेत् ॥७॥ स्नानकुलेषुकुंभाभ्यां चतुर्दशविधासयेत् ॥ कलशः स्नापनीयास्तु अभिषेकार्थमादरात् ॥
 ८॥ वयोदुर्बरकासश्च त्रांश्च प्रकारो कश्चीदुमान् ॥ पलाशाक्षेपक्षालुकरं देवकुलाम्रजान् ॥ ९॥ पल्लवास्तु स
 मानीयपूष्पकुंभे विनिक्षिपेत् ॥ पत्रकरोचनीद्वदिर्नपिंजलमेव च ॥ जाती पुष्पकुंदपुष्पचंदनं ॥ सिद्धार्थ
 तवंगरंचैव तंदुलं दक्षिणेत् ॥ सुवस्त्रं रजतंचैव कुलद्वयमृदंतथा ॥ नद्याः समुद्रगामिमां विशेषाज्जाह्नवीमृदं ॥
 १०॥ गोमयंचयवान्शालीनं तिलांश्चैवापरेत्यसेत् ॥ विष्णुपर्णाश्चामजतां नृगराजतावरी ॥ ११॥ सहदेवा सुरं
 सिंहं वल्लीयाघ्रीं सलक्ष्मणो ॥ ऐराग्न्यामपरे कुंभे मंगत्या विनिवेशयेत् ॥ १२॥ वल्मीकिमृत्तिकां सप्तस्नानो
 त्यानपरेत्यसेत् ॥ जाह्नवी बालुका तोयं विन्यसेदपरे घटे ॥ १३॥ वराहद्वयनागं शविषाणो धतिमृत्तिकां ॥
 मृत्तिकां पद्ममूलसुकुशस्य चपरेत्यसेत् ॥ १४॥ चंदनागरुकपरिकुप्यं चपरेत्यसेत् ॥ वेदस्य विद्रुमं मु
 क्तास्फटिकं वज्रमेव च ॥ एतानेकानि निक्षिप्य स्नापयेद्देवसत्तमं ॥ १५॥ नदी नदतडागानां सलिलैरपरेत्यसेत् ॥
 एकाशीतिपदे चास्ये मंडले कलशान्त्यसेत् ॥ १६॥ गंधोदकाद्यैः संपूर्णानि श्रीसूक्तेनाभिर्मंत्रयेत् ॥ पंचसिद्धार्थ
 कंगंधं कुशं चैव क्षतंतथा ॥ १७॥ तिलान्फलं तथा पुष्पाश्च वाघं पूर्वतोत्यसेत् ॥ पद्मं शमलतां दूर्वा विष्णुपर्णां
 कुशांस्तथा ॥ पाद्याघं दक्षिणे भागे मधुपर्कं तु पश्चिमे ॥ हेमादिपात्रे हत्वा तु नानावर्णादिपुष्पकं ॥ १८॥

राम
५८

इत्याग्नेये महापुराणे कलशविधासे षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ हस्तेऽनिधकूरणाम
 धिवासनमुच्यते ॥ वृत्तं सर्वगंधात्वा आत्मानं पुरुषोत्तमं ॥ १॥ उंकारेण स मा यो ज्योतिर्लक्ष्मि मभिमानो निः
 सवेनैकतो कृत्वास्तस्मिन् सर्वगते विजौ ॥ २॥ यजयेन्मरुता एधिर्विक्रिबीजे नदीपयेत् ॥ सहरत् वायुना
 चाग्निं वायुमाकाशतो रयेत् ॥ ३॥ अधिभूतादिदेवैश्च साध्यासैर्विषयैः सह ॥ तन्मात्रपातकान् कृत्वा सं
 हरेत् तत्क्रमास्तु ॥ ४॥ आकाशं मनसा कृत्य मनो हंकरणे कुरु ॥ अहंकारं च महति तं चाप्यवा कृतेन य
 त ॥ ५॥ अवाह तं ज्ञानरूपे वासुदेवस इरितः ॥ सताममाहती मायामवष्टंभ समक्षया ॥ ६॥ संकर्षण
 सशब्दात्मा सशक्तिमसृजत्प्रभुं ॥ क्षोभयामास प्रद्युम्नं ते जोरूपं सचासृजत् ॥ ७॥ अनिरुद्धं च सनमात्रं
 ब्रह्माणं गंधरूपकं ॥ अनिरुद्धं सच ब्रह्मा अदो ससृजत् ॥ ८॥ तस्मिन् हिरण्यमयं चोडं सोऽसृजत् पंचभूतं
 त ॥ तस्मिन् सक्रमणे जीवः शक्तिरथोपसंस्कृता ॥ ९॥ प्राणो जीवेन संयुक्तो हृदि मानिति शब्दयते ॥ जीवो
 व्याहृतगंधस्तु प्राणा साध्यात्मिकाः स्मृता ॥ १०॥ प्राणैर्युक्ता ततो बुद्धिः संजाता चाष्टहसिकी ॥ अहंकारस्ततो
 जज्ञे मनस्तस्मादजायत ॥ ११॥ अर्थाप्रजज्ञिरे पंचसंक्रान्तादिपुतस्ततः ॥ शब्दः स्पर्शश्चरूपं च रसो गंधश्च
 ति स्मृताः ॥ १२॥ ज्ञानशक्तियुता ये तैरारध्यानी क्रियाणितुमत्तकश्चोत्रघ्राणचक्षुषि जिह्वा बुद्धी क्रियाणितु

१३॥ पायुपायसपाणिवायुपश्चस्तेपंचमः॥ कर्मेन्द्रियाणि चैतानि पंचतान्मथ मृणु॥ १४॥ आकाशवायुते
 जांसिसलिलं पृथिवी तथा॥ स्तूलमग्निः - शरीरं तु सर्वाधारं प्रजायते॥ १५॥ एतेषां च चक्रा मंत्रानां त्रयो न्यंतु
 उन्नमाः॥ जीवन्तं मकारं च देवस्य मापिकं न्यसेत्॥ १६॥ प्राणतत्त्वं मकारं तु जीवोपाधिं शतं न्यसेत्॥ १७॥ तद्दय
 स्तं चकारं तु चुडितत्त्वं न्यसेद्बुधः॥ फकारं मपितत्रैव अहंकारं मयं न्यसेत्॥ १८॥ मनस्तत्त्वं यकारं तु न्यसेत्
 कल्पसंज्ञवं॥ शब्दतन्मात्रतत्त्वं तु नकारं मस्तके न्यसेत्॥ १९॥ स्पर्शात्मकं चकारं तु चक्रदेशं तु विन्यसेत्
 त्वचि॥ डि कारं नेत्रयुग्मे तु रसनायां वाकारं॥ २०॥ टकारं नासिकायां च मकारं चापि विन्यसेत्॥ सकारं
 करणोर्ध्वं स्पृहायो च मुं तकारं पादयुग्मके॥ वसौ यकारं सप्तत्वं तेजसं तद्दि विन्यसेत्॥ स्वकारं वायुतत्त्वं
 नासिकायां न्यवेशयेत्॥ सकारं विन्यसेन्नित्यं पुस्तके॥ २१॥ विन्यसेत् पृथिवी तत्त्वं॥ खतत्त्वं मस्तके बुधः॥
 तत्त्वं उरीके सप्तम्यकारं सूर्यदेवतं॥ २२॥ द्वी सप्ततिसहस्राणि तद्दयादिनिमित्ता॥ कलाषोडशसंयुक्तं सका
 रं तत्र चिंतयेत्॥ २३॥ तन्मध्ये चितयेन्मंत्रं विदुः केवलं सुमंगलं॥ हकारं विन्यसेत् तत्र प्रणवेन सुरोत्तमं॥ २४॥ उपरमे
 षु सुरोत्तमाय नमः॥ पुरुषात्मने शं नामानि नीलां च विष्वात्मने नमः॥ २५॥ उन्नमस्तु सर्वात्मने इत्युक्ताः पंचश
 क्रयः॥ स्नाते तु मय मायो ज्योतिर्दीया मासने मता॥ २६॥ तृतीया शयने तद्वत् चतुर्थी यान कर्मणि॥ प्रत्यर्चयां

राम०

५९

चमी स्यात्तु चोपनिषदः स्मृताः॥ २७॥ ककारं विन्यसेन्मध्ये ध्यात्वा मंत्रमयं हरिं यामूर्तिः स्थाप्य ते तस्या मूलमंत्रं न्य
 सेततः॥ २८॥ उन्नमोन्नगवते वासुदेवाय मूलकशिरोघ्राण ललाटे पुमुखं वत्सदिक्रमात्॥ २९॥ भुजयोर्जघनोरंग्रोः के
 शवं शिरसि न्यसेत्॥ नारायणं न्यसेत् वक्त्रे श्रीवायो माधवं न्यसेत्॥ ३०॥ गोविंदं भुजयोर्न्यस्य विष्णुं च हृदये न्यसेत्॥ म
 धुसूदनं कंठे शिवं वामनं जवरे न्यसेत्॥ ३१॥ कर्णौ त्रिविक्रमं न्यस्य जंघायां श्रीधरं न्यसेत्॥ ऋषिकेशं दक्षिणायां पद्मना
 भं च गुल्फयो॥ ३२॥ रामोदरं पादयोश्च चक्रपाणिषडंगके॥ एतत्साधारणं प्रोक्तं सादिमूर्तेः सुसत्तमं॥ ३३॥ अथ
 यस्य देवस्य प्रारब्धं स्थापनं भवेत्॥ तस्मै व मूलमंत्रेण सजीवकरणं भवेत्॥ ३४॥ यस्या मूर्तेः सुयन्नामत स्याद्यं चाक्ष
 रं च यत्॥ तसुरैर्वादिशैर्नेद्यत्थं गानि परिकल्पयेत्॥ ३५॥ तद्दयादीनि देवेश मूलं च दशमाक्षरं॥ यथा देवे तथा
 देहे तत्त्वानि विनियोजयेत्॥ ३६॥ चक्राज्जं मंडले विष्णुं यजे जंघादिना ततः॥ पूर्ववच्चामने ध्यायेत् सगात्रमपरिउ
 दं॥ ३७॥ अने चक्रं द्वादशारं त्यपरि उद्विचिंतयेत्॥ पूजयेद्धारकां श्रेष्ठं सूर्यं द्वादशधा पुनः॥ ३८॥ कलाषोडश
 संयुक्तं सोमं तत्र विचिंतयेत्॥ सवनत्रितयं नानौ स विदुर्देशकोत्तमः॥ पञ्च च द्वादश दलं पद्ममध्ये विचिं
 तयेत्॥ तन्मध्ये पौरुषी शब्धात्वा मूर्त्तं देशकः॥ ३९॥ प्रतिमायां हरिं न्यस्य तत्र संपूजयेत् सुरानां गंधपुष्पादि
 मिः सम्यक्सां यं सावरणं क्रमात्॥ ४०॥ द्वादशाक्षरं बीजं स्तुके शवादीन् समर्चयेत्॥ द्वादशारे मंडले तु लोका

लादिकं क्रमात् ॥ ४१ ॥ प्रतिमामर्चयेत्पश्चात् गंधपुष्पादिभिः क्षिजि ॥ पौरुषेण तु सुकेन श्रियाः सक्तेन पिंडिकां ॥ जैन
नादिक्रमात् पश्चात् जनयेद्वैष्णवानं ॥ हुत्वाग्निं वैष्णवैः मंत्रैर्कुक्षिं चोत्सृज्य दक्षिणं ॥ ४२ ॥ तत्सिक्ता प्रतिमा मूर्द्धि
वक्त्रिप्रणयनं चरेत् ॥ दक्षिणेऽग्निं दत्तमिति कुंडेऽग्निं प्रणयेद्बुधः ॥ ४३ ॥ अग्निमग्निं तु पूर्वतु कुंडेऽग्निं प्रणयेद्बुधः ॥
उत्तरेऽग्निं प्रणयेदग्निमग्निमग्नीहिधीमेहे ॥ ४४ ॥ अग्निप्रणयने मंत्रस्वममेत्यभिरुच्यते ॥ पश्चात् सप्तमिधानां तु
शेतरसहस्रकं ॥ ४५ ॥ कुंडे कुंडे होमयेच्च त्रीहीनवेदादिके स्तथा ॥ संस्तान्ति कान्त्या हतिभिः मूलमंत्रेण वैष्ण
वे ॥ ४६ ॥ कुर्यात्ततः शान्तिहोमं मधूरत्रितयेन च ॥ द्वादशार्णैः स्थित्वा दोनाभित्वा न्यस्य कंततः ॥ ४७ ॥ धृतं दधि
पयो हुत्वा सरोन्मूर्द्धित्यसेवतः ॥ सृष्ट्वा शिरोनाभिपादांश्च तस्मात्पयैश्च गोः ॥ ४८ ॥ गंगा च यमुना गोदा क्रमा
नाम्ना सरस्वती ॥ त्वक्षोता विष्णु गायत्र्या गायत्र्या पयैश्च ॥ ४९ ॥ होमयेच्च बलिंदद्यात् उत्तरे भोजयेत् क्षिजान् ॥
मासाधिपानां तु द्युधं होमगायुरवेददेत् ॥ ५० ॥ दिग्पतिसो बलिंदत्वा रात्रौ कुर्याच्चिजागरं ॥ ब्रह्मगीतादिशष्टे
न सर्वनागाधिवासनात् ॥ ५१ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे अधिवासने नाम सप्त चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ श्री
मगवानुवाच ॥ ॥ पिंडिका स्थापनायं तु गार्ग्यगिरं तु सप्तधा ॥ विजजेद्ब्रह्मभगते तु प्रतिमां स्थापयेद्बुधः ॥ १ ॥
देवमानुषपैशाचं नागे पुन कदाचन ॥ ब्रह्मभगं परित्यज्य किंचिदाश्रित्य चांजां ॥ २ ॥ देवमानुषनागांस्तथा

राम.

६०

पयत्ना तु पिंडिकां ॥ न पुंसक विना पांतुरत्सत्या संसमाचरेत् ॥ ३ ॥ नारसिंहे न हुत्वा चरत्सत्या सश्च तेन वै ॥ का
हीनरत्ना निधातुं श्लोहान्वै चंडिका दीकान् ॥ ४ ॥ पूर्वादिनवगर्त्रेषु त्यसे न्मध्यं यथा रुचि ॥ अथ चैत्रादि
मंत्रैश्च गर्त्रेषु गुलना घृतं ॥ ५ ॥ रत्नम्यासविधिं कृत्वा प्रतिमा मालने रुरुः ॥ सस्त्रित्वा कैर्दत्तपुंजैः सह देवैः
समन्वितैः ॥ ६ ॥ सत्वाद्यैस्तैश्च सत्सु पंचगव्येन शोधयेत् ॥ प्रोक्षयेज्जंघतो येन नदीतिर्योदकेन च ॥ ७ ॥ होम
येऽस्तं डिलं कुर्यात्सिकताभिः समंततः ॥ सार्धं हस्तप्रमाणं च चतुरस्रं सुशोभनं ॥ ८ ॥ अष्टदिक्षु यथा म्यायं
कलशानपि विन्यसेत् ॥ पूर्वाद्यानष्टवर्णैर्न अग्निमानीय संस्कृतं ॥ ९ ॥ अष्टांशेनाष्टशतशयाज्यं पूजां प्रदा
पयेत् ॥ शोण्युदकं ताम्रपात्रे मूलेन शतमंत्रितं ॥ १० ॥ सिंचेद्देवस्य तन्मूर्त्तिं श्रीश्च ते दानपात्रुत ॥ ब्रह्मयानेन
चाधृत्य गतिं ब्रह्मणस्पते ॥ ११ ॥ त्वं विष्णो रिति मंत्रेण प्रासादाभि मूर्त्तं नयेत् ॥ शिबिकायां हरिं स्थाप्य ब्रा
ह्मरीवपुटादिकं ॥ १२ ॥ गीतवेदादिशास्त्रैश्च प्रासादकारिधारयेत् स्त्रीभिर्विभ्रैर्मंगलाष्टघटैः संस्थापयेद्
रिं ॥ १३ ॥ ततो गंधादिना म्यर्च्य मूलमंत्रेण देशिकः ॥ अतो देवेति वस्त्राष्टमं शार्थं निवेद्य च ॥ १४ ॥ स्थिरेन
ग्ने पिंडिकायां देवस्य लेति धारयेत् ॥ उत्रै लोकाविकांता यनमस्ते सुत्रिविक्रम ॥ १५ ॥ संस्थाप्य पिंडिकायां तु
स्थिरं कुर्याद्विचक्षणः ॥ ध्रुवाद्यै रिति मंत्रेण विश्वतश्चक्षुरित्यपि ॥ १६ ॥ पंचगव्येन संस्थाप्य श्याम्यगंधो

दकेन च ॥ पूजयेत् सकली कृत्य सांगं साधारणं हरिं ॥ १७ ॥ ध्यायेत् रत्नात मुमुक्षुर्निमुद्ययित्री वश्यपीठिका ॥ क
 ल्पयेद्दिग्गजस्य तेजसः परमाणुमि ॥ १८ ॥ जीवमावाहयिष्यामि पंचविंशतित्वगं ॥ चेतस्य परमानंदजा
 यतस्वप्नादिवर्जितं ॥ १९ ॥ देहेन्द्रियमनोबुद्धिप्राणाङ्कारवर्जितं ॥ ब्रह्मादिसंबन्धयंतं तद्दयेषु व्यवस्थितं ॥
 २० ॥ तद्दयात्प्रतिमाविद्ये स्थिरो न व परेश्वर ॥ सजीवं कुरु विबेत्वं स बाह्याभ्यंतरे स्थितं ॥ २१ ॥ अंगुष्ठ
 मात्रपुरुषो देहो पाधिपु संस्थितः ॥ ज्योतिर्ज्ञानं परं ब्रह्मा एकमेवाद्वितीयकं ॥ २२ ॥ सजीविकरणं कृत्वा प्र
 कथेवा द्वितीयकं ॥ सानित्यं करणं नाम तद्दये स्मृत्यप्येवै जपेत् ॥ २३ ॥ स्तुतं तु पौरुषे ध्यायेत् इदं पुण्यं मनुज
 चेत् ॥ नमस्ते स्तुतुरेणाय संतोषविनवात्मने ॥ २४ ॥ ज्ञानविज्ञानरूपा यत्र तस्य तेजो नुपायिने ॥ गुणातिक्रांतवे
 ज्ञाय पुरुषाय महात्मने ॥ २५ ॥ अक्षयाय पुरुषाय पवित्रवे सहितो नव ॥ यच्च ते परमं यच्च यत्र तज्ज्ञानम
 यं वत् ॥ २६ ॥ तत्सर्वमैकबोली नमस्मिन् देहे विबुधाय ॥ आत्मानं सनिधिरुत्पन्नसादी परिवारकान् ॥ २७
 स्वनाम्ना स्नापयेद न्यानापुधादीन् समुद्रया ॥ यात्रावर्षादिकं दृष्ट्वा ज्ञेयः संनिहितो हरिः ॥ २८ ॥ अग्निमं
 उपमासाद्य गुरुं स्नाप्य पूजयेत् ॥ दिगीशं दिशि देवांश्च स्नाप्य संपूज्य देशिकः ॥ २९ ॥ विष्णुकसेनं तु संस्था
 प्य शंखचक्रादिपूजयेत् ॥ सर्वपापदिकेभ्यश्च नृतेभ्यो बलिमप्ययेत् ॥ ३० ॥ ग्रामवस्त्रसुवर्णादिगुरवे दक्षिणां

राम
६९

ददेत् ॥ योगपयोगीन्वाद्यमाचार्यपिनरोपयेत् ॥ ३१ ॥ आचार्यदक्षिणां धृतुं कृत्वा शिरो दक्षिणां ददेत् ॥
 अग्नेमोदक्षिणां दद्यात्तज्जपेद्ब्राह्मणास्ततः ॥ ३२ ॥ अवारितान् फलं दद्यात्तज्जपेद्गुरुं ॥ विष्णुं न
 येत्प्रतिष्ठा कृत्वा तन्नाम सकलकुले ॥ ३३ ॥ सर्वेषामेव देवानामेष साधारणो विधिः ॥ मूलमंत्राः पृथक्
 तेषां शेषं कुर्यात्समानकं ॥ ३४ ॥ इत्याद्ये ये वासुदेवादिप्रतिष्ठाना माष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४ ॥ श्री
 भगवानुवाच ॥ वक्ष्ये चावन्तस्मानं विष्णोर्लुकि ति होमयेत् ॥ एकाशीतिपदैकुंजान् स्नाप्य संस्थापयेद्गु
 रिं ॥ पूजयेद्गंधपुष्पाद्यैर्बलिंदत्वा गुरुं यजेत् ॥ द्वारप्रतिष्ठं वक्ष्यामि द्वारो हेमवै ददेत् ॥ १ ॥ अष्टभिः कलशै
 स्नाप्य शंखचक्रादुपरको गुरुः ॥ गंधादिभिः समस्य चर्मैर्वेदादिभिर्गुरुः ॥ २ ॥ कुंडेषु होमयेद्दक्षिणं समिध
 जतिलादिभिः ॥ दत्वा शिष्यादिकं हुत्वा दद्यादाधाररात्रिकां ॥ ३ ॥ शंखापावित्य सेनूले देवे चंडप्रचंडकौ
 कर्धे दिवको देवी लक्ष्मीं स्वरगणाचितां ॥ ४ ॥ यस्याभ्यर्चयिष्यायां श्रीस्तुतेन चतुर्मुखे ॥ हत्वा तु श्रीफ
 लादीनि आचार्यादिस्तु दक्षिणे ॥ ५ ॥ प्रतिष्ठासिद्धिद्वारस्य आचार्यः स्नापयेद्गुरिं ॥ प्रासादस्य प्रतिष्ठा तु तद्वत्
 तिष्ठेत्तुतां शृणु ॥ ६ ॥ समाप्तोऽथ कनामाया वैद्याः प्रागर्जुनस्तके ॥ सोवर्णराजतं कुंजं अथ वा अकनिर्मलं ॥
 ७ ॥ अथ रात्रौ पथिनां तु बीजरोहान्वितं मुनिं ॥ सर्वस्व पूजितं चानिमं डले चाधिवासयेत् ॥ ८ ॥ स पत्न्यवन्दसिं

हे नहुत्वा संपातु संचितं ॥ नारायणास्मत्त्वेन प्राणभूतं न्यसेत्ततः ॥ १० ॥ वैराजरूपं तं ध्यायेत् प्रासादस्य
सुरेश्वरः ॥ ततः पुरुषवत्सर्वं प्रासादं चिंतयेद्बुधः ॥ ११ ॥ अधोदत्ता सुवर्णं तितलभूतं घटं न्यसेत् ॥ गुर्वादी
दक्षिणां दद्याद्वायुपादे श्वजो जनं ॥ १२ ॥ ततः प्रश्नाद्देवि बंधं तद्दुर्धं कं व बंधनं ॥ कं वो पविशत कर्त्तुं विम
लामलसारकं ॥ १३ ॥ तडुं चिलकं कुर्यात् चक्रं वा घं सुदर्शनं ॥ मूर्तिं वा देवदेवस्य गृहगुप्तां निवेदयेत् ॥
१४ ॥ कलशं वाप्यकुर्वन्तितडुं चक्रमुत्तमं ॥ वेद्याश्च परितस्त्वाप्या अष्टौ विद्येश्वरा स्वजः ॥ १५ ॥ चतुरो वाच
वर्दिक्षु स्थापनीया गुरुत्माः ॥ ध्वजारोहप्रवक्ष्यामि येन भूतादि नश्यति ॥ १६ ॥ प्रासादविंब्रज्याणां याव
तः परमाणवः ॥ तावद्वर्षसहस्राणितत्कत्र विस्तृतोक्तनाकः ॥ १७ ॥ कुंजोऽवेदी विद्यानां नमणा द्वायुतानघ
॥ कं वस्यावेष्टनं जेयं फले कोटिगुणं ध्वजातः ॥ १८ ॥ पताकां प्रकृतिं विदिदं डं पुरुषरूपिणं ॥ प्रासादं विस्तु देवस्य
मूर्तिभूतं निबोधमे ॥ १९ ॥ धरणीं नारणीं विदित्राकां सुषिरात्मकं ॥ तेजसा स्यात्तं कं विदिवायुस्पर्शगतं तथा
॥ २० ॥ याषाणादिघो वजनं पापि विदधिवीर्यं ॥ प्रतिशब्दोऽनं वंशं च स्पर्शः स्यात्तं कं कशादिकं ॥ २१ ॥ अक्ष
दिकं नवे रूपं रसमाकादिदर्शनं ॥ धूपदिगं पंगं धूपवाग्नेयादिषु संस्थितं ॥ २२ ॥ अक्षनाशाश्चतानां
बाह्वनयकोऽस्मत्तो ॥ शिरस्त्वं नं विगदितं कलशं मृद्वगं स्मृतं ॥ २३ ॥ कं वं कं वमिति जेयं स्कंधं वेदिनी गद्यते ॥

मुखे द्वारं न वेदस्य प्रतिमाजी वउच्यते ॥ २३ ॥ चिह्नं किंपिंटी कां विदि प्रकृतिं च तथा कृतिं ॥ विश्वलक्षणं गिर्गोसा
श्च वाधिषातु केशवा ॥ २४ ॥ एवमेष हरिः साक्षात् प्रासादत्वेन संस्थितः ॥ जं घातस्य शिरो जेयः स्कंधे धाताम
वस्थितः ॥ २५ ॥ उर्ध्वभागे स्थितो विस्तुरेवं तस्य स्थितस्य हि ॥ प्रासादस्य प्रतिशंतु ध्वजरूपेण मे शृणु ॥ २६ ॥
ध्वजं कृत्वा शरैर्देव्याजिताः शस्त्रादिचिह्नितं ॥ अंडोर्ध्वकलशं तद्वत्तडुं विससेध्वजं ॥ २७ ॥ विंबाध्वमानं वक्रं
तुत्रिभागे नायकारयेत् ॥ अष्टारं द्वादशारं वामध्वे मूर्तिमतान्वितं ॥ २८ ॥ नारसिंहेन तार्क्ष्येण ध्वजं डं देस
निर्ब्रणः ॥ प्रासादस्य तु विसारीमानं दंडस्य कीर्तितं ॥ २९ ॥ शिखरादेर्न वा कुर्यात्तृतीयेनायवा पुनः ॥ पार
स्यदीर्घादिगुणं दंडं वा परिकल्पयेत् ॥ ३० ॥ ध्वजपट्टिदेव्य हे र्दशान्या वायवे यवा ॥ क्षोमा धौश्च ध्वजं कुर्या
द्विचित्रं चैकवर्णकं ॥ ३१ ॥ घंटा चामरं किं किरापाभूषितं पापनाशनं ॥ दंडाग्रादुरणी यावदुस्त्रैकं विस्तरेण
तु ॥ ३२ ॥ महाध्वजः सर्वदः स्यात्तु यं शाहीनतोचितं ॥ ध्वजे चादेर्न विज्ञेया पताकामानवर्जितः ॥ ३३ ॥ विस्त
रेण ध्वजा कार्या विंशदंगुलसंमितः ॥ अधिवासविधानेन वक्रं दंडं ध्वजं तथा ॥ ३४ ॥ देववत्सकलं कृत्वा म
डपं स्तपनादिकं ॥ नेत्रोन्मीलनं कं सत्काष्टवर्त्तिकं सर्वमाचरेत् ॥ ३५ ॥ अधिवासयेद्विधिना शय्यायां स्थाप्य
देशिकः ॥ ततः सहस्रशीर्षेति स्तं चक्रं न्यसेद्बुधः ॥ ३६ ॥ तथा सुदर्शनमंत्रं मनस्तत्त्वं निवेशयेत् ॥ मनोस्

पेणतस्मै वसजी वकरणं स्मृतं ॥ ३७ ॥ अरेषु मूर्तयो न स्याः केरावाद्याः सुरोत्तमा ॥ नाम्यत्प्रतिनेमिषु न्यसेत
त्वानिदेशिकः ॥ ३८ ॥ नसिंहं विश्वरूपं वा अज्ज मध्ये निवेशयेत् ॥ सकलं विमेषेत् कुंडे सत्त्वात्मानं स बीजकं ॥
विकले परमात्मानं ध्वजे ध्यायन् न्यसेद्वरिणं ॥ तच्छक्तिं व्यापिनीं ध्यायेत् ध्वजरूपं चलाचनेन ॥ ४१ ॥ मंडले स्था
प्य चाभ्यर्च्य होमं कुंडे प्रकारयेत् ॥ कलशे स्वर्णकलशं न्यस्वारत्मानं पंचच ॥ ४२ ॥ स्थापयेच्च क्रमं त्रेण स्व
र्णचक्रमधः स्ततः ॥ पारदेन तु संस्थाप्य नेत्रपदेन छादयेत् ॥ ४३ ॥ ततो निवेशयेच्च क्रंतं न्यधे नृहरी स्मरेत् ॥
उत्थो नृसिंहाय नमः पूजयेत् स्थापयेद्दरिं ॥ ४४ ॥ ध्वजं ग्रहित्वा हस्ते तु यजमानः स बांधवः ॥ दधि नक्तयुतेषा
त्रे ध्वजस्याग्रं निवेशयेत् ॥ ४५ ॥ ध्रुवाद्येन फटं तेन ध्वजमंत्रेण पूजयेत् ॥ शिरस्यादाय तत्प्रात्रं नारायणमनु
स्मरेत् ॥ ४५ ॥ प्रदक्षिणं तु कुर्वीत तस्य मंगलनिः स्वनेः ॥ ततो निवेशयेद्दंडं मंत्रेणाष्टाक्षरेण तु ॥ ४६ ॥ वक्ष्याम्य
नेन सूक्तेन ध्वजं मुंचेद्विचक्षणः ॥ पानं ध्वजं कुंजरादिदद्यादाचार्यं केद्विजः ॥ ४७ ॥ एष साधारणः प्रोक्तो ध्व
जस्या रोहणे विधिः ॥ यस्य देवस्य यश्चिंतं तन्मंत्रेण स्थिरं चरेत् ॥ ४८ ॥ स्वर्गत्वा ध्वजदानाहं च विराजावनीमवे
त् ॥ ॥ इत्याग्रे ये महापुराणे ध्वजारोहणं नामैकोनपंचाशतमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ समुदाये
न देवीदेः प्रतिष्ठाप्रवदामिते ॥ लक्ष्म्याः प्रतिष्ठाप्रथमं तत्प्रादेवी गणस्य च ॥ १ ॥ पूर्ववत्सकलं कुर्यात्तु मंडपस्त

राम

६३

पनादिकं ॥ नृपपीठे श्रियं न्यस्य स्थापयेदष्टवैद्यताम् ॥ २ ॥ घृतेनाभ्यंज्य मूलेन स्थापयेत्संचगम्य केः ॥ हिरण्यव
र्त्महारिणी नेत्रे चोत्मीलयेद्विधाः ॥ ३ ॥ तस्मात्प्रावाह इत्येवं प्रदद्यान्मधुरत्रयं ॥ अश्वं पूवेति पूर्वेषां तां कुंभेनाभि
षेचयेत् ॥ ४ ॥ कासीस्मै ते त्रियाम्पे नयश्चिमेनाभिषेचयेत् ॥ चाक्षुं प्रभासे मुचाय आदिवर्णेति चोत्तरा ॥ ५ ॥ जूषे
ति मेभिर्चामेपात्सुत्सिपासेति नैरुतात् ॥ गंधधारेति वायव्यां मनः कामसमाहृति ॥ ६ ॥ इति न कलशे नैव
शौरशौचं कर्दमात् ॥ एकाशीति घटैस्नानं मंत्रेणायं सजेतक्षितिं ॥ ७ ॥ आर्द्रां पुष्करणीं गंधैराद्रामित्यादिपु
ष्पकैः ॥ तस्मात्प्रावाह वस्त्रेण स आनंदेति चाखिलं ॥ श्रीयंतियेन स पर्वाया श्रीसुक्तेन च संतिष्ठि ॥ लक्ष्मीबीजं
नयच्छक्तिं विनस्याभ्यर्चयेत्पुनः ॥ १ ॥ श्रीसुक्तेन मंडलेद्य कुंडे ध्वजानि होमयेत् ॥ करवीराणि वा कृत्वा स
हस्रं दातुमेव च ॥ २ ॥ गृहोपकरणं तादि श्रीसुक्तेन च चार्चयेत् ॥ ततः प्रासादसंस्कारं सर्वं कृत्वा तु पूर्वव
त् ॥ ११ ॥ मात्रये पिंडिकां कृत्वा प्रतिष्ठा स्थापनं श्रिया ॥ श्रीसुक्तेन सानिधं पूर्ववत्स घृतं यजेत् ॥ १२ ॥ चिच्छक्तिं
रोधयित्वा तु मूलानुसानिधं कंचरेत् ॥ भूस्वर्णवस्त्राणां दिगुरवे ब्राह्मणो पठयेत् ॥ १३ ॥ ततः प्रासादसंस्कारं स
र्वं कृत्वा तु पूर्ववत् ॥ एवं देव्या खिला स्थाप्य राजस्य गदिना वयेत् ॥ १४ ॥ ॥ इत्याग्रे ये महापुराणे श्रीस्थापनं पंच
शतमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ एवंप्रासादस्य चक्रस्य ब्रह्मणो नृहरेस्तथा ॥ प्रतिष्ठाविष्णुवत्काया

स्वस्वमंत्रेण तां शृणु ॥ १॥ सुदर्शनमहाचक्रराजावाणशोतदुष्टनयंकरछिधिछिन्धिनिधिनिधिविदारयविदा
 यपरमंत्रान्ग्रसग्रसन्नक्षनक्षनूतान्त्रासयहं फट्सुदर्शनाय नमः ॥ अथ चक्रं चानेन रणे दारयते रि
 पून ॥ ॐ क्षीं नरसिंहं ग्रस्यन् प्रज्वलन् प्रज्वलन् स्वाहा ॥ नरसिंहस्य मंत्रो यं पातालाक्षस्य वक्ष्यते ॥ ॐ क्षीं नमो न
 गवते नरसिंहाय प्रदीपसूर्यकोटिसहस्रसमतेजसे वज्रनखदंष्ट्रायुधायस्फुटविकर्णकेशरसदायक्षुभि
 तमहास्रविंशोददुं निनिर्घोषाय सर्वयंत्रोत्तारणाय एतद्योहि नगवं नरसिंहपुरुष परांश्रस्य सत्येन स्फुर
 स्फुरविक्रमभाक्रमभाक्रमगर्जगर्जसुंचसिंहनादानविभा वप २ आविश २ सर्वयंत्ररूपाणि यंत्रजातयश्च ह
 न २ छिंद २ संक्षिप २ दर २ दारय २ स्फुट २ स्फोटय २ ज्वाला माला मालय संघात सर्वतो अनेत ज्वाला शनि चक्रेण स
 र्वपातालानुच्छादय २ सर्वतो नंत ज्वाला वज्रशरपंजरेण सर्वपातालान् परिवारय २ सर्वपातालान् सुरवासिनी
 हृदयाभ्यां कर्षय २ शीघ्रं दह २ पच २ मथ २ शोषय २ निहंतय २ तावद्यावन्मेबलमागताः पातालेभ्यः फट् यंत्र
 रूपेभ्यः फट् यंत्रजातिभ्यः फट् संशयात्मा भगवं नरसिंहरूपविश्वो सर्वपिण्डः सर्वयंत्ररूपेभ्यो रक्ष २ हं फट् न
 मोस्तुते ॥ ॥ नरसिंहस्य विद्येयं हरिरूपादिसिद्धिदा ॥ त्रैलोक्यमोहनैर्मंत्रैः स्वाप्यत्रैलोक्यमोहनः ॥ २॥ गदोदक्षी
 व्रांति करोति भुजीवाचतुर्भुजैः ॥ वामोद्वेकारयेच्चक्रं पांचजन्यमधोक्षध ॥ ३॥ श्रीपुष्टिसंयुतं कुर्यात्तवनेन सह

राम
६४

भद्रया ॥ प्रासादे स्थापयेद्विष्णुं गेवामंडपे पिवा ॥ ४॥ वामनं चैव वैकुण्ठं हयास्यमनिरुद्धकं ॥ स्थापयेत्तलशाय्यायं मिला
 दिंश्चावतारकान् ॥ ५॥ संकर्षणं विश्वरूपं लिंगं वैरुद्रमूर्तिं कां अर्धनारीश्वरं तद्वत् हरिं शंकरमात्मकाः ॥ ६॥ नैरवंच
 तथा सूर्यं ग्रहं सप्ततविनायकं ॥ गौरीमिंद्रादिकालेयं चित्रजांचबलावलं ॥ ७॥ पुस्तकानां प्रतिष्ठां च वक्षो लिखत
 तद्विधिं ॥ स्वस्तिके मंडले अथ शरयंत्रासनस्थिताः ॥ ८॥ लेख्यं च लिखितं पुस्तं गुरुं चैवोद्धरिं यजेत् ॥ पजमानो गुरुं
 द्यात् हरे निपि कृतं नरं ॥ ९॥ प्राङ्मुखः पश्चिमी ध्यायन् लिखेत् श्लोकपंचकं ॥ रौप्यग्रमप्याहं म्याच लेखन्या नाग
 राक्षसं ॥ ब्राह्मणान् भोजयेच्छत्रपाशक्रमादद्याच्च दक्षिणं ॥ गुरुं विद्या हरिं प्राच्यपुराणादिलिखेत्तर ॥ १०॥ पूर्वव
 न्मंडपाद्ये च ऐशान्यां भद्रपीठके ॥ दर्पणे पुस्तकं दृष्ट्वा सिंचयेत्सर्ववितघटैः ॥ ११॥ नेत्रोन्मीलनकं कृत्वा शाय्या
 यां तु न्यसेत्तरः ॥ त्र्यसेत्रुपौरुषं सूक्तं वेदाद्यंतत्र पुस्तके ॥ १२॥ कृत्वा सजीवकरणं प्राच्यं हत्वा चरुंततः ॥ संप्रा
 ण्णदक्षिणां निष्कृत्वा दीनं भोजयेत्तद्विजान् ॥ १३॥ रथेन हस्तिना वा पिन्ना मयेत्युस्तके नरैः ॥ गृहे देवा लया
 दो तु पुस्तकं स्थाप्य पूजयेत् ॥ १४॥ वस्त्रादिवेष्टितं पादादादावंते सदा चयेत् ॥ जगच्छांत्ये चावधार्य पुस्तकं वाचयेत्तरः ॥ १५॥ वस्त्रादिवेष्टितं पादादादावंते सदा चयेत् ॥ जगच्छांत्ये चावधार्य पुस्तकं वाचयेत्तरः ॥ १६॥ अध्यायमे
 कं कुर्यात्तिर्यजमानादिसेवयेत् ॥ द्विजाय पुस्तकं दत्वा फलस्य तो न विद्यते ॥ १७॥ त्रीण्यहुरतिदानानि भावः २

विसरस्वती॥ विद्यादानफलीदत्तामस्यादिपत्रसंचयं॥ १८॥ यावत्कृत्यत्र संख्या नमक्षराणां तथानघाः॥ तव वपसि
हस्ताणि विष्णुलोके महीयते॥ १९॥ पंचरात्रं पुराणानि नारतादिद्वंद्वैरेः॥ कुलैकवंशमुधत्सु परेतत्वे तु लीयते॥ २०॥
इत्याग्नेये महापुराणे देवादिप्रतिष्ठानामैकपंचाशतमोऽध्यायः॥ ५१॥ श्रीभगवानुवाच॥ कूपवापितडागानां
प्रतिष्ठावचितं शृणु॥ जलरूपेण हि हरिः सोमो वरुण उन्नमः॥ १॥ अग्निसोममयं विश्वं विष्णुमापस्वकारणं॥ है
मं रूपं रत्नजं वा वरुणं कारयेन्नरः॥ २॥ विनुजं हंसं पृथुस्तं दक्षिणेनाभयप्रदं॥ वामेन नागपाशं तु नदीनामादि
संयुतं॥ ३॥ यागमंडपयाग्येऽस्मात् वेदिका कुंडमंडितं॥ तोरणं वारुणं कुंडं भस्मसेच करकान्वितं॥ ४॥ नद्रके चा
इचं देवासस्त्रिकेदारकुंडं न कान्॥ अग्राधानं वाप्यकुंडं कृत्वा प्राणं प्रदापयेत्॥ ५॥ वरुणं स्नानं परितुयेतेशतेति
संस्पृशेत्॥ घृतेनाभ्यंजयेत्पुष्पात्पुष्पमंत्रेण देशिकः॥ ६॥ शन्नो देवीति प्रक्षाल्य श्रुद्वत्प्राप्तिवोदकैः॥ अधिवा
सयेदृकुंडं नान्सासुद्रं पृथुं न के॥ ७॥ गंगमग्नौ वर्णतोयं दक्षे रक्षेत्स्वनेऽरं॥ नदीतोये पश्चिमे तु व्याययेत्
न चोदकं॥ ८॥ अक्षिजं चोत्तरे स्थाप्य ऐशान्या तीर्थसंभवं॥ अलाभे तु नदीक्षेत्रं दयासां रुद्रे निमंत्रयेत्॥ ९॥ नै
त्रे चोत्तरे चित्रं तत्र क्षुमधुरत्रयेः॥ ज्योतिर्मयं जयेद्देव्यायुरवेगामथाप्ययेत्॥ १०॥ समुद्रयेत्पश्चिमि सिंचेत् व
रुणं पृथुं नतः॥ समुद्रं गङ्गां गेयात् सोमो धेनवे निवर्षकान्॥ ११॥ देवीरापो निर्वराक्षिः नदाक्षिः पंचनद्य

राम

६५

तः॥ अक्षिजं चोत्तरे नपावमात्यापतीर्थकैः॥ १२॥ आपो हि शपंचगव्यादिरापवर्णेति स्वर्णजान्॥ आपो हि
ष्टेति वर्षे त्यौ व्याहृत्याह य संभवैः॥ १३॥ वरुणं वोतडागात्त्यौ वरुणाभिसुवागपुतः॥ आपो देवीति निरजो रे
काशीति घटैस्ततः॥ १४॥ स्नापयेद्वरुणं स्पृष्टित्वं नो वरुणचार्वकं॥ वरुणेति पवित्रं तु प्रणवेनोत्तरीयकं॥ १५॥
सद्धारुण्येन पुष्पादिप्रदद्याद्वरुणाय तु॥ चामरं दपणं छत्रं व्यंजनं वैजयंतिकं॥ १६॥ मूलेनोत्तिष्ठ संस्था
प्यतां रात्रिमाधिवासयेत्॥ वरुणं चेति सान्निध्यं सद्धारुण्येन पूजयेत्॥ १७॥ सजीवकरणं मूलात्पुन
र्गंधादिना यजेत्॥ मंडले पूर्ववत्प्राच्यकुंडे सुसमिधादिकं॥ १८॥ वेदादिमंत्रैर्गंधाद्याश्च तस्मिन् धेनवो
ब्रूहेत्॥ दिक्षु घोरैः प्रवचुं ततः संस्थाप्य होमयेत्॥ १९॥ व्याहृत्यावायगाद्यत्रामूलनौषधमयेतथा॥ स्त
र्यायि प्रजापतये दोषाहं च त कचिक्षिकः॥ २०॥ तस्मै पृथिव्यो हृदये इह श्वहरयेततः॥ इह रत्ये वेहर्माता
अमोनीष्टश्च रोहकः॥ २१॥ विष्णुश्च वरुणो मातारायस्योषोमहेंद्रकः॥ अग्नि यमो नैर्हतो य वरुणा वायुरेव च॥
२२॥ कुबेर इति न तोयत्र साराजानेश्वरः॥ तस्मै स्वाहेतुं विष्णुश्च तदि प्रा सोति होमयेत्॥ २३॥ सोमो धेनवेति य
ज्ज्वा इमं मेति च होमयेत्॥ सोमो धेनवेति यज्ज्वा इमं मेति च होमयेत्॥ २४॥ आपो हि ष्टेति तिसृभिः इमारुद्रेति
होमयेत्॥ दशदिक्षु वलिंदद्यात्तं धपुष्पादिना च येत्॥ २५॥ प्रतिमां तु समुस्थाप्य मंडले विन्यसेद्बुधः॥ पूज

येरुंधुपुष्पाद्यैर्हैमपुष्पादिभिः क्रमात् ॥ २५ ॥ जलाशयांस्तदिग्भागेवितस्तिष्यसंमितान् ॥ कृत्वा प्रोत्तंडिलप्रेष्या
 तसैकतान्देशिकोत्तमः ॥ २६ ॥ वरुणस्येति मंत्रेण आज्यमष्टशतं ततः ॥ चरुं यवमयं हुत्वा शान्तितोयं समाहरेत् ॥ २७ ॥
 सिंचयेत् ॥ ध्रुवे वसुसजीवीकरणं चरेत् ॥ आप्येवं वरुणं युक्तं गोर्धनिदनदीगणैः ॥ २८ ॥ उर्वरुणा यनमोत्तमं चरेत्
 तः सानिध्यामचरेत् ॥ उल्हाप्य नागपृथगेनामये त्रिषु मंगलैः ॥ २९ ॥ आपो हि ऐति चक्षे पातत्रिर्मध्याह्ने घटे जले
 जलाशये मध्यगते सुप्रविनिवेशयेत् ॥ ३० ॥ स्नात्वा ध्यायेच्च वरुणं सृष्टिं ब्रह्मांडसंज्ञिकीं ॥ अग्निबीजेन संदग्धां तत्र
 स्मत्तावयेदिमां ॥ ३१ ॥ सर्वमापो मयं लोकं ध्यायेत्तत्र जलेश्वरं ॥ तोयमध्यस्थितं देवं ततो यूपं निवेशयेत् ॥ ३२ ॥ चतु
 रस्रमथाष्टासं वत्सं वा सुवर्णितं ॥ साराध्या देवतालिङ्गं दशहस्तं तु कूपके ॥ ३३ ॥ यूपं यत्नीय दक्षोत्थं मूले हैमं
 फणिं मसेत् ॥ चाप्यापंचदशकरं पुष्करिण्या च विंशकं ॥ ३४ ॥ तडागं पंचविंशारं जलमध्ये निवेशयेत् ॥ स्वा
 प्यतद्देष्टयेच्चैर्यूपोपरि पताककां ॥ ३५ ॥ तदस्य च चर्चगंधाद्यैर्जगत्तां स समाचरेत् ॥ दक्षिणां गुरवे दद्यात्तमो
 हेमाज्यपातकं ॥ ३६ ॥ दिजेऽप्योदक्षिणा देया आगतान्मोजयेत्तथा ॥ आब्रह्मसं वपुर्यता ये केचित्सलिलजार्थिनः
 ३७ ॥ ते तृप्तिमुपगच्छंतु तडागस्थेन वारिणा ॥ तोयमुत्सर्जयेद्देवं पंचगव्यं विनिक्षिपेत् ॥ ३८ ॥ आपो हि ऐति तिसृभिः
 शान्तितोयं दिजैः कृती ॥ तीर्थतोयं क्षीपेत्पुष्पैर्गणैः कुलपाययेत् विजान् ॥ ३९ ॥ अनिवारितमन्त्राद्यैः सार्वजन्यं च

राम.

६६

२

कारयेत् ॥ अश्वमेधसहस्राणां सहस्रयः समाचरेत् ॥ ४० ॥ एकाहं स्थापयेन्नोयं तमुपयुतायुतं ॥ विमाने मो
 दते स्वर्गे न केन स गच्छति ॥ ४१ ॥ गवादिपिबते यस्मात् तस्मात् कर्तुं न पातकं ॥ तोयदानात्सर्वद्वानफलं प्राप्नुहि
 वेज्रजेत् ॥ ४२ ॥ आग्नेये महापुराणे वापि कुपतडागप्रतिष्ठानामदि पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ श्रीनगवा
 नुवाच ॥ सभायाः स्थापने वक्ष्ये तथैतेषां प्रवर्तनं ॥ नमोपरिगतायां च वास्तुयागं समाचरेत् ॥ १ ॥ स्वेच्छया
 तु सभां कृत्वा स्वेच्छया स्थापयेत्पुरातनं ॥ पृष्ठं तस्य यथा मदीनश्रुत्यां कारयेत्सभां ॥ २ ॥ निर्मलं कुलमुधत्स
 कर्त्ता स्वर्गेति मोदते ॥ अनेन विधिना कुर्यात्सप्तमो महरेर्ग्रहं ॥ ३ ॥ यथा राज्ञो तथा तेषां पूर्व्याश्च ध्वजादयः
 कोणगान् वज्रयित्वा तु चतुःशालं तु वर्जयेत् ॥ ४ ॥ त्रिशलं वा द्विशालं वा एकशालं मया पिवा ॥ व्ययाधिकं न
 कुर्वीत व्ययदोषकरं हितम् ॥ ५ ॥ आयाधिको न वेत्तीडा तस्मात् कुर्यात्समं द्वयं ॥ कराराणि समस्तं तु कुर्याद्भू
 गुणं गुरुः ॥ ६ ॥ सप्तार्चिषा कृते नागे रवद्विद्या विचक्षणः ॥ अष्टधा नाजिते तस्मिन् यच्छेषं सव्ययोगतः ॥ ७ ॥
 अथवा काराराणि तु हन्यात्सप्तार्चिषां बुधः ॥ वसुभिः संदत्ते नागे ध्वजादिपरिकल्पयेत् ॥ ८ ॥ त्रिशलं कत्रयं श
 स्रुतं दक्ष पूर्वविवर्जितं ॥ याम्यापरिग्रहापेतं देशालं दशस्यते सदा ॥ ९ ॥ याम्ये शाल्ये कशालं तु प्रत्यक्षं शालं मया
 पिवा ॥ एकशालं च पञ्चशालं शेषास्त्ये प्रयावहा ॥ १० ॥ चतुःशालं सदा शस्तं सर्वदोषविवर्जितं ॥ याम्यनोमा

कुर्वीत भवने सप्तमौ मकरं ॥ ११ ॥ द्वारवेधादिरहितं पुराणेन च वर्जितं ॥ देवग्रहं देवतायाः प्रितिष्टा विधिना स
दा ॥ १२ ॥ संस्थाप्य मनुजानां च समुदायोक्तकर्मणा ॥ प्रातः सर्वोपधी स्नानं कृत्वा गुरुतं द्रितः ॥ १३ ॥ मधुरैस्तु दि
जान्मोज्य पूज्यं कुंजादिशोभितं ॥ स्वतोरणं स्वस्तिवाचं विजान्गोष्टदहसकः ॥ १४ ॥ गृहीयते प्रवेशो च देवता
तत्रार्च्यं संविशेत् ॥ गृहेषुष्टिकरं मंत्रं पठेत् क्षेमं समाहिता ॥ १५ ॥ नंदनं दपश्चिष्टे च वसुभिः प्रजया सह ॥ जपेन्नागविश
यादे प्रजानां विजयावह ॥ शर्णाक्षिरसदायादे र्मुक्तकामं कुरुषु मां ॥ भद्रं कारुप पदायादे कुरु भद्रं मतिर्मम ॥ १६ ॥
सर्वबीजोपधी युक्ते सर्वरत्नौषधी हते ॥ रुचिरे नंदने नंदे वासिष्ठे रम्यतामिह ॥ १७ ॥ प्रजापतिसुते देवि चतुरग्रे म
हीयसे ॥ सुभगे सुवृते देवि ग्रहे कारुपिरम्यतां ॥ १८ ॥ पूजिते परमाचार्ये गंधमात्ये रत्नकृते ॥ भवन्तु किरा
देवी गृहे नार्गविरम्यतां ॥ १९ ॥ अयक्ते व्याहृते एते मुने रंगिरसः क्रमात् ॥ इष्टके त्वं प्रयच्छेष्टं प्रतिष्ठाकाम
याम्यहं ॥ २० ॥ देवास्वामि पुरस्वामि ग्रहस्वामि परिग्रहे ॥ मनुष्यधन इत्यथ पशुवृद्धि करी नृणां ॥ २१ ॥ इत्याग्ने
ये महापुराणे सभाग्रहस्वापनं नाम त्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ श्रीनृगवानुवाच ॥ ॥ समुदायप्रतिष्ठा
च वक्ष्ये सावाप्तु देववत् ॥ आदित्या वसवोरुक्ता साध्या विश्वेष्टिनी तथा ॥ ॥ शक्रपश्चतपा सर्वे वक्ष्ये तेषां विशेषकं
यस्य देवस्य यन्नामतस्याद्यं ग्रहनास्करं ॥ १ ॥ मात्राभिर्नैदयित्वा तु दीर्घा एषानि कल्पयेत् ॥ प्रथमं कल्पयेद्बीजं

सर्विंद्रप्रणवंगतिं ॥ २ ॥ सर्वेषां मूलमंत्रेण पूजनं स्थापनं तथा ॥ नियमं तत्र कृच्छ्राणां संमठं संक्रमवेष्टनं ॥ ३ ॥
मासोपवासदादृश्या इत्यादि स्थापनं वदेत् ॥ शिलां पूज्यं घटं कारुपां संभारं स्थापयेत्ततः ॥ ४ ॥ ब्रह्मरूपं च समाह
त्यश्रपेद्युवमयं चरुं ॥ क्षीरेण कपिलायास्तु त्वं विस्मोरिति साधकः ॥ ५ ॥ प्रणवेणानि धार्यैर्वदंस्सिंघदयेत्ततः ॥
साधयित्वा वतायपि विष्णुमस्यर्च्य होमयेत् ॥ ६ ॥ व्याहृत्या चैव गायत्र्या तदि प्राप्तेति होमयेत् ॥ विष्णुतश्चक्षुर्भि
दाद्यैर्भूरग्रयेत यैव च ॥ सूर्याय प्रजापतये च तृतीक्षत होमयेत् ॥ द्यौः स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहा पृथ्वी महाराजकः ॥
तस्मै सोमं चरावै र्द्राद्यैर्होममाचरेत् ॥ ७ ॥ एवं दत्वा चरो भगिन् दद्याद्दिग्बलिमादरात् ॥ समिधानां नातं कृत्वा
प्रालाशवाद्यहोमकं ॥ ८ ॥ कुर्यात्पुरुषसूक्तेन इ एव तीर्तिनाष्टकं ॥ हुत्वा तु ब्रह्मविस्मिन् देवानां मनुष्याणां
१० ॥ ग्रहाणामाकृतीर्हुत्वा लोके रानामथो पुनः ॥ पर्वतानां नदीनां च समुद्राणां तथा कृतीः ॥ ११ ॥ कृत्वा च मा
हृतीर्दद्यात् श्रुत्वा पूजां कृतीत्रयं ॥ वोषडंते नमंत्रेण वै स्रवेनापितामहं ॥ १२ ॥ पंचगव्यं चरुं प्राश्य दद्यादाचा
र्यदक्षिणां ॥ तिलपात्रं हेमपुत्रं सवस्त्रांगं मलं कृतां ॥ १३ ॥ प्रीयतां भगवान् विष्णुरित्युत्सर्ज्ये द्रुतं बुधः ॥ मासो
पवासदेवक्यां प्रतिष्ठां वक्षिष्यति ॥ १४ ॥ यत्नेन तोष्य देवैरां प्रपयेत्तद्वै स्रवं चरुं ॥ तिलतंदुलनिवारैः स्नात्वा
कैरपवायवैः ॥ १५ ॥ आज्येनाघार्घ्यं चित्ताघ्यं होमयेन्मूर्तिमंत्रकैः ॥ विष्वादीनां माशयानां तदंते होमयेत्तु

नः॥१६॥ उंविष्णवे स्वाहा॥ उंविष्णवे निर्याय स्वाहा॥ उं तसिंहाय स्वाहा॥ उं पुरुषोत्तमाय स्वाहा॥ द्वादशाक्षय
समिधो होमाय एतद्भुताः॥ विष्णोर राटमंत्रेण ततो द्वादशाक्षा ऊतीः॥१७॥ इदं विष्णोर राती च रोदादिश आऊतीः
हुत्वा चाज्या हुती सावततदि प्राप्तेति होमयेत्॥१८॥ शेष होमंततः कृत्वा दद्यात्पूर्ण हुति त्रयं॥ प्रणवेन सुशब्देते
कृत्वा पत्रे तपेष्पले॥१९॥ ततो मासाधिपानो तु विप्रान् द्वादश नौ जयेत्॥ त्रयोदश युरुस्तत्र ते श्रो दद्यात्त्रयो
दश॥२०॥ कुभान् स्वाद्य तसंयुक्तान् स छत्रोपान हान्वितान्॥ गृहेषु होममेवंतु कृत्वा सर्वं यथाविधि॥२१॥
सुवर्णमाल्य होमाद्य नव्रते एते त्रयोदश॥ गाव प्रीति समायात प्रवरंतु महर्षिताः॥ इति गोपथ्यमुत्सृज्य एत
त्र निवेशयेत्॥ दश हंस प्रपाराममव संक्रमणादिषु॥ पूर्वोक्तेन विधानेन प्रविशेच्च गृहं गृही॥ अनिवारि
तमन्नाद्यैः सर्वेष्वेतेषु कारयेत्॥२२॥ द्विजेभ्यो दक्षिणा देया यथा शक्त्वा विचक्षणैः॥ आरामं कारयेद्य स्त
नंदनेषु चिरं वसेत्॥२३॥ मरदाना च स्वर्लोके शक्रलोके वसेत्तु यः॥ प्रपादाना त्वा रुणे च संक्रमे च वसेद्दि
वि॥२४॥ इष्टं कामं तु कारी च गोलोके मार्गं कुरुवां॥ नियमकृतं कृद्विष्णु कृच्छ्र कृतं सर्वपापकामं॥२५॥ ग्रहं दत्वा
वसेत्स्वर्गे यावदाहृतं संप्रवृत्तं॥ समुदाय प्रतिष्ठाद्या शक्रादीनां ग्रहात्मनां॥२६॥ इत्याग्नेयेना महापुराणे स
मुदाय प्रतिष्ठानामचतुः पंचाशत्तमोऽध्यायः॥५४॥॥ नगवानुवाच॥॥ जीर्णोद्धारविधिवं श्वे भूषितं स्तपयेद्गु

राम

६६

रुः॥ अच जो विन्यसेद्देहेति जीर्णं परित्यजेत्॥१॥ संहारविधिना तत्र तत्वा संहृत्ये देशिकः॥ सहस्रं नारसिंहे
न हुत्वा तामुदरे दुरुः॥२॥ धातुजं रत्नजं वापि अगधे वा जले बुधौ॥ यानमारोप्य तीर्णं पांछाद्य वस्त्रादिना नयेत्
३॥ वादित्रैः प्रक्षिपेत्तोये गुरवे दक्षिणां ददेत्॥ यत्प्रमाणा च यद्प्रमातृत्वात्संछादयेद्दिने॥४॥ रूपवापितडाग
देर्जीर्णोद्धारं पंचपंचाशत्तमोऽध्यायः॥५५॥॥ श्रीनगवानुवाच॥॥ वक्ष्ये विधिं चोत्सवस्य स्थापितं तु सुरेत्॥ त
स्मिन्नष्टैश्चैकरात्रे त्रिरात्रं चोत्तराष्टकं॥१॥ उत्सवेन विनायकस्मात्स्थापनं निःफलं न वेत्॥ अयने विषुवे चापि शय
स्यानुकूले वा यात्रां देवस्य कारयेत्॥ मंगलां कुरगे पै सुनृत्य गीतादिवाद्यकैः॥३॥ संवेद्य घटिका पालीं संकुरा
रोहणे हिता॥ यवान् शालीनं तिलान् मुद्गान् गोधूमान् सितवर्षान्॥४॥ कुलस्य माषानिष्पावान् क्षालयित्वा त
मापयेत्॥ पूर्वदिनं च बलिं दद्यात्तत्र मन्दीपः पुरं निशि॥५॥ इंद्रादेः कुमुदादेश्च सर्वज्जतेभ्य एव च॥ अनुग
छंति ये तत्र प्रतिरूपधराः पुनः॥६॥ पदे पदेऽश्वमेधस्य फलं ते प्राप्नोति संशयः॥ आगत्य देवतागारं देवं विज्ञापये
द्गुरुः॥७॥ तीर्थयात्रा त्वया देवश्चः कर्तव्या सुरोत्तमः॥ तस्यारंभमनुज्ञातुमर्हसर्वज्ञ सर्वदा॥८॥ देवदेव तु वि
ज्ञाप्य ततः कर्म समाचरेत्॥ पुरोहद्वदिकायां तु वेदिकां भूषितां व्रजेत्॥९॥ चतुर्भुजं तु तन्मध्यस्थं सिकां प्रति
मान्यसेत्॥ कर्मार्थं लेप्पचित्रेषु स्थाप्य तत्राधिवासयेत्॥१०॥ वैष्णवैः सह कुर्वीति एतां स्थाप्य तु मूलतः॥ एत

धारानिषेकं वा सफलां शर्वरीं बुधः ॥ ११ ॥ दर्पणं दर्शनीं राजगीतवाद्यैश्च मंडला ॥ बीजनं पूजनं दीपं गंधपुष्पादिभि
र्यजेत् ॥ १२ ॥ हरिद्रा मुद्गकाश्मीरश्च कूर्णानि मूर्च्छनि ॥ प्रतिमायाश्च नक्तानां सर्वतीर्थफलैर्हते ॥ १३ ॥ स्नापयि
त्वासमम्यर्चयान्नाविंबं रथे स्थितं ॥ नयेत्तु रुर्नदीनां दैत्यत्राघैराक्षपालिकां ॥ १४ ॥ निम्नगायाजनादवकृतत्रवे
दीतुकारयेत् ॥ वादनादभ्यार्थे वंतस्त्वेद्यं निवेशयेत् ॥ १५ ॥ चरुं च स्रपयेत्तत्र पायसं होमयेत्ततः ॥ आपो हि हो
मनिषदैः पूजयेदरीमुखकैः ॥ १६ ॥ पुनर्देवं समादाय तोषेत्तत्राद्यमर्षणां ॥ स्नायान्महाजले विप्रैर्वेद्यामुत्तार्प
तेत्यसेत् ॥ १७ ॥ पूजयित्वा तदंगं च प्रासादं च नयेत्पुनः ॥ पूजयेत्प्रावकस्त्वेतु गुरुः स्याद्भुक्तिमुक्तिफलदा ॥ १८ ॥
आग्नेये महापुराणे देव्या त्रीत्सवेषटपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ ब्रह्म नृश्रेष्ठ प्रवक्ष्यामि स्ना
पनोत्सवविस्तरं ॥ प्रादस्याग्रतः कुंजान्मंडपेन्यसेत् ॥ १ ॥ कुर्याध्यानाचनं होमं हरेरादौ च कर्मसु ॥ सह
स्रं वा शतं वा पि होमयेत्पूण्यासह ॥ २ ॥ स्नानं प्रयागप्याल्लयकलशांश्चापि विन्यसेत् ॥ अधिवास्य सूत्रकं
वान्धारयेन्मंडलेषु टान् ॥ ३ ॥ चतुरस्रं पुरं कृत्वा रुद्रं प्रविनाजयेत् ॥ मध्ये तु नवकं स्थाप्य पार्श्वपंक्तीः प्रस
र्जयेत् ॥ ४ ॥ शालिचूर्णादिना पूर्य पूर्वदिनवकेषु च ॥ कुंजमुद्रांततो बध्ना घटं तत्र नयेद्बुधः ॥ ५ ॥ पुंडरिकाक्ष
मंत्रेण दभनिस्तोतुं विसर्जयेत् ॥ अग्निः पूर्णं सर्वरत्नयुतं मध्येन्यसेत् ॥ ६ ॥ यवव्रीहिलोभैर्वनी वाराः स्था

राम.

६९

मकाः क्रमात् ॥ कुलत्थामुद्रासिद्धार्थसिद्धकान्दृदिषु च ॥ ७ ॥ ऐंद्रेतु नवके मध्ये घटं पूर्णं घटेन्यसेत् ॥
पलाशाश्च त्र्यस्यगोधविश्वोदुंबरश्रीरिणा ॥ ८ ॥ जंबूशमीकपित्थानां त्वक्कण्ठयैघटाष्टकं ॥ आग्नेये नवके
मध्ये माप्यचूर्णं घटेन्यसेत् ॥ ९ ॥ गोशृंगनगगंगासुगजैर्द्रुदर्शनेषु च ॥ तीर्थक्षेत्रवुरेसु शैलैश्च काश्च घटेन्य
सेत् ॥ १० ॥ याम्येतु नवके मध्ये तिलतैलं घटेन्यसेत् ॥ नारंगमपजंबीरं रज्जूरूपिकाः क्रमात् ॥ नालिकेरं
सेत्पूर्वदाडिमं पनसं फलं ॥ नैऋते नवके मध्ये क्षीरपूर्य घटं न्यसेत् च ॥ वर्षजं हैमतीयं च नैर्द्रिगंगमेव च ॥
१३ ॥ उदकात्प्रथमं मध्ये नवके कदलीजलं ॥ सहदेवं कुमारी च सिंह्या घीतयामृतां ॥ १४ ॥ विष्णुपत्नी शत
नितां वचोदिव्योषधीन्यसेत् ॥ पूर्वदौ सौम्यनवके मध्ये देवि घटेन्यसेत् ॥ १५ ॥ पत्रमेलात्वं च कृष्टं बालकं च
दनद्वयं ॥ लताकस्तुरीकां चैव कृष्णागरुमथ क्रमात् ॥ १६ ॥ सिद्धद्रव्याणि पूर्य दौ शंतितोयमथैकतः ॥ चंद्र
तारं क्रमात् गुल्फगिरिसारं त्र्युन्यसेत् ॥ १७ ॥ घोससारं तथा सीसं खदिरं रत्नमेव च ॥ घटनासत्यचो धृत्य स्नप
यिन्मूलमंत्रतः ॥ १८ ॥ गंधाद्यैः पूजयेद्ब्रह्म कृत्वा पूर्णं भुक्तिं चरेत् ॥ बलिं च सर्वभूतेभ्यो नोजयेद्दत्तदक्षिणः ॥ १९
देवैश्च मुनिभिर्भुजैर्देवं संस्नाप्य चेश्वरः ॥ बभ्रुवुः स्थापयित्वा यस्नपनोत्सवकं चरेत् ॥ २० ॥ अष्टोत्तरसहस्रेण प
दानां सर्वनाम्न वेत् ॥ यज्ञावष्टयसंस्नाने पूर्णं संस्थापने कृते ॥ २१ ॥ गौरीलक्ष्मीविवाहादिचोत्सवं स्नानं शर्वक

इत्याग्नेये महापुराणे यज्ञावन्तयस्नानं नाम षडपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ प्रतिशं पाद
पानां च वक्ष्ये हं तु क्रिमुक्तिदां ॥ सर्वेषु ध्योदेकैर्दीपान् विष्टात कविर्द्विषितान् ॥ १ ॥ वक्ष्यान्मात्यैरलं कृत्यवासोभिः
परिवेष्टयेत् ॥ अस्यासौ वार्याकापं सर्वेषां कर्णवेधनं ॥ २ ॥ हेमं शिलाकया कार्यं वेद्यां तु फलसप्तकं ॥ अधिवा
सयेच्च प्रत्येकं कुंभान् बलिनिवेदयेत् ॥ ३ ॥ इन्द्रादेरधिवासो यहीमः कार्यो वनस्य ते ॥ रुग्णजुः सामं त्रैश्ववारु
णे मंत्रत्रैरवैः ॥ ४ ॥ वक्ष्याद्दिवकुंभैस्तु सप्त नंदिजपुंगवाः ॥ तरुणं यजमानस्य कुर्याच्च यजमानकः ॥ ५ ॥ ऋषि
तो दक्षिणो दद्यात् गोमूत्रं ऋषणवस्त्रकं ॥ क्षीरेण नोजनं दद्यात् तया वनस्पतं ॥ ६ ॥ होमस्त्रिलो ज्यैकार्यं सुप्रला
भं समिधस्तथा ॥ आचार्ये विष्णुं दद्यात् पुं वतं दिनचतुष्टयं संदपाक्षिपापनाशः परासिद्धिदक्षारामप्रति
ष्टया ॥ स्कंदायेशो यथा प्राह प्रतिष्ठाद्यंतथा शृणु ॥ ७ ॥ सूर्ये शगणशक्त्वा देः परिधारस्य वै हरेः ॥ ८ ॥ इत्या
ग्नेये महापुराणे आरामप्रतिष्ठानां सप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ इत्युवाच ॥ गणपूजां प्रवक्ष्यामि
निर्विघ्नायां शिलापदां ॥ गणाय स्वाहा तद्दयमेकदंष्ट्राय वैशिरः ॥ १ ॥ बलकर्णिते च शिखा गजवक्राय च
र्मच ॥ महोदराय मुदं दस्त्राय क्षितौ घातकं ॥ २ ॥ गणो युरुगार्धिका च शक्तानंतौ च चर्मकं ॥ मुख्यास्त्रिमं
डलं चाधश्चोष्ठं दनमर्चयेत् ॥ ३ ॥ पद्मकर्णिकी बीजांश्च ज्वालित्वा नंदया चयेत् ॥ सर्वेशा कामरूपा च उ

दगा कामदास्तथा ॥ ४ ॥ सत्याच विष्णुनाशा च आसनं गंधमूर्त्तिका ॥ यं शोषणं च दहनं नष्टचोचितया मृतं ॥ ५ ॥
अथ गणेशाय त्री ॥ ६ ॥ लंबोदराय विसृहे महोदराय धिमहि ॥ तन्नो देती प्रचोदयात् ॥ ६ ॥ गणपतिर्गणाधि
पोगणेशो गणनायकः ॥ गणवक्त्रीणो वक्त्रं तु ड एकदंतो महोदरः ॥ ७ ॥ गजवक्त्रो लंबकुक्षिर्विकटो विष्णुना
यकः ॥ धूम्रवर्णो महेंद्राद्याष्टागणपिके स्मृताः ॥ ८ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे विनायकपूजायामष्टपंचा
शत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥ इत्युवाच ॥ वक्ष्यामि स्कंदनित्याद्यं स्नानं पूजां प्रतिष्ठया ॥ स्वात्माशिलां समुधृत्य मुद
मं शं गुलततः ॥ १ ॥ सर्वात्मना समाहृत्य प्रहृष्टेनैव पूजयेत् ॥ सरासां पयस्तीरे निधाया स्त्रेण शोधयेत् ॥ २ ॥ तणा
दिशि खयो रत्यर्चमणा विभजेदिधा ॥ एकयानाभिपादांतं प्रक्षाल्य पुरमस्यथा ॥ ३ ॥ अस्त्रानिलब्धया लक्ष्मीर्दी
प्तया सर्ववियहं ॥ विरुध्यत स्याक्षपाणिभ्यां प्राणान् संयम्य वारिणि ॥ निमज्ज्यासीनिकुट्टं स्मरन्कालानलप्र
भं ॥ मनस्माने विधायेत्यं समुत्थाय जलांतरात् ॥ ५ ॥ प्रातः संध्यामुपास्याद्यविधिस्नानं समाचरेत् ॥ सारस्वत्या
दितीर्थानामेकमं कुशमुद्रया ॥ ६ ॥ रुद्रास्तु तया स्नाप्य पुनः संहारमुद्रया ॥ शेषमुद्रागमादाय प्रविश्या
नाभिवारिणी ॥ ७ ॥ समप्राणितले कुर्यात्तन्नागत्रयमुद्रं द्युखः ॥ अंगैर्वक्षिणमेकाद्यं पूर्वमस्त्रेण सप्तधा ॥ ८ ॥
शिवेन दशधा स्त्रं यजेद्भागत्रयं कमात् ॥ सर्वदिक्षु जपेत्सर्वहं फलं तं गवाणुना ॥ ९ ॥ कुर्याच्छिवेन सौम्येन शिवती

यं रुजक्रमात् ॥ सर्वगिमेगजप्रेन मूढादिचरणावधिः ॥ ११ ॥ दक्षिणेन समारम्भपठनं चतुष्टयं ॥ पिवायस्वानि
सर्वाणि पाण्यमुरीकरणेन च ॥ १२ ॥ शिवं स्मरंति मज्जत हरिगे गेति वा स्मरन् ॥ वौषट्कं गपतं गेनकः कुर्यादभिषे
चने ॥ १३ ॥ कुंजपात्रेण रक्षार्थं पूवद्वौ विक्षिपे जलं ॥ स्नात्वा राजोपचारेण सुगंधामलकादिभिः ॥ १४ ॥ स्नात्वा
चोत्तीर्य तं तीर्थं संहारिणो पसंहरेत् ॥ अस्नाः तोविधिश्च देन संहिता मंत्रितेन च ॥ १५ ॥ निवृत्यादिविच्छेदेन न
स्नाना स्नानमाचरेत् ॥ शिरसः पादपर्यंतं ऊं फडं नगवानना ॥ १६ ॥ तेन कृत्वा मतं स्नानं विधिस्तानं समाचरेत् ॥ एष
तत्पुरुषाघोर गुह्यकाजात सस्वरैः ॥ १७ ॥ क्रमेणोद्दलयेन्मृद्विवक्रहृद्यविग्रहात् ॥ सत्यान्नायनिशीयेव
च यष्टिवा विमानयोः ॥ १८ ॥ मुक्तातुरुषयः पीत्वा हुत्वा चावशपादिकां ॥ स्त्रियं न पुंसकेशं विता न शिवमूषि
कां ॥ १९ ॥ स्नानमाग्रेयकुं स्पृष्ट्वा शुचा बुद्धुतनं चरेत् ॥ सूर्याश्च वर्षसंपर्कैः प्रादुर्भवेनार्धवाङ्मना ॥ २० ॥ माहेन्द्र
स्नानमैशानं कार्यं सप्त सदा विधिः ॥ गोसहः सध्यगः कुपति तत्पुरोखातरेणुभिः ॥ २१ ॥ पावनं नूनं मंत्रेण स्ना
नेन कर्मणा यवा ॥ सद्योजातादिभिर्मंत्रैरस्त्रैरभिषेचनं ॥ २२ ॥ मंत्रस्नानेन वै देवं वारुणाग्रेययोरपि ॥ मन
सामूलमंत्रेण प्राणायामपुरःसरं ॥ २३ ॥ कुर्वति मानसं स्नानं सर्वत्र विहितं च यत् ॥ वैष्णवादौ च तन्मंत्रैरेवं
स्नानादिकारयेत् ॥ २४ ॥ संध्याविधिं प्रवक्ष्यामि मंत्रतः ॥ संविशन्निःपिबेदं बुद्ध्यातीर्थेन संवरैः ॥ २५ ॥ स्वहांते

राम
७२

रात्मतत्वाद्यैस्ततः खानिस्त्रोत्रदा ॥ सकलीकरणं कृत्वा प्राणायामेन संस्थितः ॥ २६ ॥ त्रिः समावर्तयेन्मन्त्री मनसा
शिवसंमितं ॥ आचम्य न्यस्य संध्यां च प्रातः ब्रह्मीं स्मरेन्नरः ॥ २७ ॥ हंसपद्मासनोरक्तां चतुर्वक्त्रां चतुर्भुजां ॥ अगाध
मालिनीदक्षेवामेदंडकमंडलुः ॥ तारक्षपद्यासनां ध्यायेत् मध्याह्ने वैष्णवीं सितं ॥ शंखचक्रगदां वामे दक्षिणे
सगदाक्षयं ॥ २८ ॥ रोहिणीं ध्यायेद्दृष्ट्वा ज्वत्स्नात्रिनेत्रां शशिभुवितां ॥ त्रिशूलाक्षधरां दक्षेवामे शानभयशक्तिकां ॥ २९ ॥
साक्षिणः कर्मणा संध्या आत्मानं तत्प्रधानं ॥ चतुर्पात्रा निनः संध्या निशीयादौ विना व्यते ॥ ३० ॥ तद्विबिंदुब्रह्म
रंध्रे आरूपां तपरे स्थिता ॥ शिवं चैव परं वस्तु सामर्प्य पितमोक्तते ॥ ३१ ॥ मंत्रमूलं प्रदेशित्याः कनिष्ठायाः प्रजा
पतेः ॥ ब्राह्ममंगुष्टमूलं स्तंतीर्थं देवं करामृतः ॥ ३२ ॥ सव्यपाणितले वक्त्रे स्त्रीर्थं सोमस्य वामतः ॥ त्रयीणां तु स
मग्रे पुअंगुलीपर्वसंधिषु ॥ ३३ ॥ ततः शिवात्मकैर्मंत्रैः कृत्वा तीर्थं शिवात्मकं ॥ मार्जनं संहितामंत्रैस्तत्रोयेन स
माचरेत् ॥ ३४ ॥ वामपाणिषु तत्रोययोजनं सव्यपाणिना ॥ उन्नमोगेकमात्मं त्रैमार्जनं समुदाहृतं ॥ ३५ ॥ नीत्वा
तत्त्वयनां स्नायं दक्षपाणिपुटे स्थितं ॥ बोधरूपं शिवं तोयं वामपाकृष्य कुंभयेत् ॥ ३६ ॥ तत्रोयं कज्जलाभासं प
गयादिव्यमुष्टिना ॥ क्षिपेद्गज्जलायां यत्तत्र वैदग्ध्यमर्पणं ॥ ३७ ॥ स्नाहंत शिवमंत्रेण कुशपुष्पाक्षतान्वितं ॥
शिवायार्घं जलं दत्वा गायत्रीशक्तितोयजेत् ॥ ३८ ॥ तर्पणं संप्रवक्ष्यामि देवतीर्थेन मंत्रकान् ॥ तर्पयेद्गौ शिवाये

निसाहसात्सहयापुस्तम् ॥ १० ॥ हंतं हृदया धत्वां शिरसे रूंदी र्वाधौ है कवचाधवा ॥ अस्त्राधौ दैवगणान्
 दादित्येभ्य एव च ॥ ३९ ॥ हां वसुरुद्रेभ्यो विश्वेभ्यश्चैव मरुद्भ्यः ॥ नृगुभ्यो हामंगिरोभ्यरुषीन्कनोपवन्मथ ॥ ४० ॥
 अत्र येथवशिष्यनमश्चाधुप्रसृष्टये ॥ कृतकेतारकाजाय विश्वामित्राय वै नमः ॥ ४१ ॥ प्रचेतसे मनुष्याश्च सन
 कायवषट् तथा ॥ हां सनेदायाद्यवषट्सनातनाय वैवषट् ॥ ४२ ॥ सनकुमाराय वषट् ॥ कपिलाय तथा वषट्
 पंचशिखाय त्वजवे संलग्नकरमलत ॥ ४३ ॥ सर्वेभ्यो नृतेभ्यो वैवषट् नृतान् देवपीत्रनथ ॥ दक्षस्कंधोपवीती च कु
 शमूलाग्रतामिलैः ॥ ४४ ॥ कवचा लनलायापसोमाय च यमाय च ॥ अर्यमो च मित्रसोमाय बर्हिषद्भ्यः सुचायु
 तान् ॥ ४५ ॥ अययाय च सोमाय विशेषसुरसन्पितृन् ॥ हां शर्शायाय पित्रे च षट्पाप्यपितामहे ॥ ४६ ॥
 ज्ञाते प्रपितामहाय अथ प्रेतपितृन् तथा ॥ पितृभ्यः पितामहेभ्यः सुवापा प्रपितामह ॥ ४७ ॥ प्रवृद्ध प्रपितामहे
 भ्यो मातृभ्यश्च सुधातया ॥ हां मातामहेभ्यश्च स्वधां प्रमातामहेभ्यः सर्वेभ्यश्च पितृभ्यस्वधाज्ञातिभ्यः सर्वा
 यस्मि एव च ॥ दिग्गदिभ्यस्तिसिद्धानां मातृभ्यो महरक्षसां ॥ ४८ ॥ इत्यानेये महापुराणे स्नानादिविधिः ॥ को न पश्चित
 मो ध्यायः ॥ ४९ ॥ इत्युवाच ॥ वक्षेऽस्यार्चने स्कंधकरांगन्यासपूर्वकं ॥ अहं ते जामयः सूर्य इति ध्यात्वा र्घ्यं च
 येत् ॥ परयेत्तत्र कवर्णेन ललाटाकसविडना ॥ तं स ह्यरवे रंगो कृत्वा रक्षावगुणेनो ॥ ५० ॥ संप्रोक्ष्य तज्जलैर्द्वयं पूर्व

राम.

७२

सो नानमर्चयेत् ॥ ५१ ॥ अहं वीजादिसर्वत्र एजने दपडिगुतौ ॥ ५२ ॥ इति दक्षे वा मपार्धे इज्ञाने अंगणाय च ॥ अग्नौ शु
 रुर्मनमधे प्रवृत्ते चासने यजेत् ॥ ५३ ॥ अग्नौ दौ विमलं सारसाराध्यन संमुखं ॥ शितरक्तपीतनीलवर्णान् सि
 हनिमान् यजेत् ॥ ५४ ॥ पद्ममध्ये रधिदीप्तावीर्य आरंजपाकमात् ॥ रूतक्रावे विभूतिश्च विमलारै रसो घया ॥ ५५ ॥
 रौ रौ च विमलाशक्तिः पूर्वाद्याः सर्वतो मुखी ॥ ५६ ॥ इहं खखोक्ता ये हं कवचाय मे ज्ञाने त्रायेति मध्यतः ॥ ५७ ॥
 अस्त्रायेति पूर्वदिौ ततो मुद्राः प्रदर्शयेत् ॥ तियजेदावात्यनास्करं ॥ ५८ ॥ ललाटाकसमं जम्पां ध्यात्वा रक्तं स
 से न विं ॥ क्रांती सः सूर्याय नमो मूढया वाहनादिकं ॥ ५९ ॥ विधाय पीतये विभुमुद्रां गंधादिकं ददत् ॥ पद्ममु
 द्राविं वमुद्रां दशमुद्रां प्रदर्शयित्वा दीरितं ॥ ६० ॥ उहृदयाय नमः ॥ अर्काय शिरसे तथा ॥ नृभ्यः स्वरे लि
 निशिखायै नैरुतिं यजेत् ॥ ६१ ॥ हं कवचाय मे ज्ञाने त्रायेति मध्यतः ॥ रअस्त्रायेति पूर्वदिौ ततो मुद्राः प्रदर्श
 येत् ॥ धेनुमुद्रा कदादीनां गोविषाणा च नेत्रयोः ॥ अस्त्रास्यन्नामणी ज्योत्स्नाग्रहाणां च नमस्त्रिया ॥ ६२ ॥
 सां सोमः बुधः चं च जीवन्तः भार्गव जयेत् ॥ दले पूर्वदिक्के ग्रादौ अस्त्रो मं शानैश्चरं ॥ ६३ ॥ रं राहुं कं के
 तवे च गंधार्घ्यैः खश्च पोकिना ॥ मूले जश्चा र्घ्या त्रानुदत्ता सूर्याय संस्तुति ॥ ६४ ॥ नत्वा पराङ्मुखं चार्धक्ष्म
 श्चेति ततो वदेत् ॥ शरण्युना फडं तेन समाहृत्य दुसंस्थितं ॥ ६५ ॥ तत्पद्मे शिवसूर्ये तत्संहा रण्योपमं कृतं

ज्वा

२६॥ अस्त्रेण रक्षां प्रकरोत तत्रेणा घनादहिः॥ शक्तिजालमयोऽर्धं महासुप्तं प्रदर्शयेत्॥ २७॥ आपादमस्तकेया
वत्तनावपुष्पैः शिवं हृदि॥ पद्मे यजेत् पूरकेण आकृष्टा मृतसं हृतेः॥ २८॥ शिवमंत्रेन मित्रिः कुंडे तर्पयेत् शिवानले॥
जलादेविंदूरुपंचचितयेत् अत्र विग्रहं॥ २९॥ एकं स्वर्णादि पात्राणां पात्रमास्त्रां बुधो धितं॥ विंदु प्रश्रुतर्षा येषु
पतोयादितादिना॥ ३०॥ तदा पूर्वषडंगेन पूजयित्वा अभिमंत्रयेत्॥ संरक्षहेति मंत्रेण कवचेनावकुंचयेत्॥ ३१॥ व
र्धयित्वा धर्मशां गारोपयेत् नुमृद्रया॥ अभिमंत्रयेत् दयात्मानं मूर्ध्नि तत्रोपविंदुना॥ ३२॥ तत्र स्याग संस्कारं प्रोक्ष
येदस्त्रवारिणा॥ अभिमंत्रयेत् तदा पिंडं स्तनुत्राणेन वेष्टयेत्॥ ३३॥ दर्शयित्वा मृत्तिमुद्रां पुष्पदत्तानि जासने॥ विधा
यति लकं मूर्ध्नि पुष्पमूलेन योजयेत्॥ ३४॥ स्नानदेवार्चने होमे भोजने योगयोगयोः॥ आवाशको जये धीरः सदा वा
चं यमो भवेत्॥ ३५॥ नाद्यंतोच्चारणान्मंत्रं शोधयित्वा पुरा कृतं॥ पूजा समर्प्य गायत्र्या सामान्यार्थमुपाहरेत्॥ ३६॥
ब्रह्मपंचकलावर्त्ममात्ममादावलिंगतः॥ ऐं शान्तादिश्चिं शायहृदयेन निवेदयेत्॥ ३७॥ प्रक्षाल्य पिंडिका लिंगे
अस्त्रतोयेत तोहृदा॥ अर्घपात्रं तु नाशं च दितिलिंगविशोधनं॥ ३८॥ आश्रयं मंत्रलिंगं शुश्रूक्षौ सर्वान् सुरान्
यजेत्॥ वायव्यगणपतये हंगुलं सोचयेच्छिवे॥ ३९॥ आधारशक्तिमकूरनिनांकुर्मंशिलास्त्रितं॥ यजेद्ब्रह्मशिला
रूढं शिवस्यात्र तु मासने॥ ४०॥ विचित्रकसरिप्रख्यातमो न्यं चरिदर्शिना॥ कृतत्रेतादिरूपेण शिवस्यासनपादु

राम.
७४

कान्॥ ४१॥ धर्मज्ञानं च वैराग्यं मे श्वर्यं चाग्निदिग्धारवा॥ कर्पूरकुंकुमचंचतुकजलानान् यजेत् क्रमात्॥ ४२॥
पञ्चकणिकामध्ये पूजयेत् सप्तमो नवा॥ वरदा मय हस्ता च शक्रयो धृतचामराः॥ ४३॥ वामाच्छेष्टा च रोद्री
च काली कलविका तथा॥ बलविकारणी पूजा बलप्रथमनी क्रमात्॥ ४४॥ हा सर्वभूतदमनी कमवाग्ने
मनात्मनी॥ क्षित्यादिशुद्धवेदांते तत्त्व व्यापकमासनं॥ ४५॥ न्यसेत् सिंहसने देवं शुद्धं पंचमुखं विभुं॥ दशबा
हुं च खंडे दुदत्तानंदक्षिणेः करैः॥ ४६॥ उमरूबीजपूरं च नीलाक्षं सूत्रकोत्पलं॥ दात्रिंशत्क्षणे वेतंगोरी
मूर्तिं तु मध्यतः॥ ४७॥ हां हे हां शिवमूर्तये स्वप्रकाश शिवं स्मरेत्॥ ब्रह्मादिकारणस्यागान्मंत्रं नीत्वा शिवास्पदं॥
४८॥ ततो ललाटमध्यस्थस्फुरत्तारापतिप्रभां॥ पतंगेन समाकीर्णं विंदुरूपं परं शिवं॥ ४९॥ पुष्पांजलिगतं ध्या
त्वा लक्ष्म्यमूर्तिं निवेशयेत्॥ उं हं हूं शिवाय नमः आवाहय्या कृदा ततः॥ ५०॥ आवाह्ये स्थाप्य पत्न्या संनिधानां
तिकं शिवं॥ निरोधयेत् निष्ठुरया कालकण्ठफलंततः॥ ५१॥ विंबानुत्सार्षष्टाष्टालिंगमूद्रां नमस्कृतिं॥ त
दावाहात सुमुखी कृताः॥ ५२॥ निवेश्य स्थापयेत् तत्स्यात्संनिधानंततः प्रभोः॥ ओं कण्ठका उपयंतं संनिधये
परिभूयः॥ ५३॥ अवकेशप्रकेशो यस्तद्रवेदवगुं वनं॥ सकलीकरणं कृत्वा मंत्रैः षड्भिरथैकतां॥ ५४॥ अंगानां
मंगिरासां चिदं स्यादमृती कृतं॥ चिच्छक्तिहृदयं शोभो शिरोऽर्चय मष्टधा॥ ५५॥ शिखावशित्वं चाभ्यमंतेजः क

वचमेश्वरं॥ प्रवापो दुस्महश्चात्र अंतरायामहारकं॥ ५६॥ नमस्वधा च स्वाहा च वौषडेति यथाक्रमं॥ तत्पुरः स
च सुचार्यजात्यादीनि निवेदयेत्॥ ५७॥ पाद्यं पादो बुजदं देवकैर्वाचमनीयकं॥ आर्घ्यं शिरसि देवस्य हृत्पा
ष्याक्षतानि च॥ ५८॥ एवं संस्कृत्य संस्कारैर्दशभिः परेश्वरं॥ यजेत्यं चोपचारेण विधिना कुसुमादिभिः॥ प
योदधि घृतक्षौद्रं शर्कराद्यैरनुक्रमात्॥ ईशादिमंत्रिर्नैर्नक्तैर्मुक्तैर्तेषां विपर्ययः॥ तोयधूपोत्तरेः सर्वैः
मूलेन स्थापयेत्त्रिवं॥ विरूक्ष्य यवचूर्णिनययेच्छीतलैर्जलैः॥ ५९॥ स्वशक्त्वा गंधतोयेन संस्नाप्य शुक्ला
ससा॥ नमस्तु मस्तकं जिह्वं पुष्पैर्कुर्यात्ततो ददेत्॥ ६०॥ वज्रनादौ समालम्ब्य पुष्पैः प्रार्थ्य शिवाय पुना॥ धू
पभाजनमस्त्रेण प्रोक्ष्या मर्च्य शिवाय पुना॥ ६१॥ अस्त्रेण पूजितो मध्ये वा दयेत्तु गुलं ददेत्॥ दद्यादा च म
नं पश्चात् देवतां हृदयाय पुना॥ ६२॥ आत्रिकं समुच्चार्य तद्वाचमयेत्युनः॥ प्रणम्या दाय देवाज्ञां नो गंगा
नि प्रपूजयेत्॥ ६३॥ रुद्रमौ चंद्रमंवेश्च शिरश्चामीकरप्रभं॥ शिखारक्ताचनैर्हृत्पुष्पं चर्मयवायवे॥ ६४॥
चतुर्वक्राश्चतुर्बाहुनूदभस्त्रान् पूजयेदिमान्॥ दंष्ट्राकरालमप्यग्रे वज्रसंनिजं॥ ६५॥ मूलं हो शिवाय नमः
हां हृत्वा शिवश्चक्रं शिखाहेमश्चास्त्रं परिकरयुता यवा॥ शिवाय दद्यात्पाद्यं च आचमनं चार्घ्यमेव च॥
गंधपुष्पैर्धूपदीपनैर्वेद्या च मनीयकं॥ करोद्धर्तनं तत्तुल्यं मुखवासं च दर्पणं॥ शिरश्चारोप्य देवस्य पूर्वाक्षतप

राम-

७५

वित्रकं॥ मूलमष्टशतं जप्त्वा हृदयेनाभिर्मंत्रितं॥ ६६॥ चर्मणा विधीतं खड्गं रक्षितं कुशपुष्पकैः॥ अक्षतैर्मुद्रया
युक्तं शिवमुद्रवसं जपेत्॥ ६७॥ उत्थाति गृह्य गृह्य चंगुहाणां स्मृतं कृतं जपं॥ सिद्धिर्भवति मे देवत्वत्प्रसादात्
त्वयि स्थिते॥ ७०॥ भोगींद्रिकपवित्वा घृदक्षहस्तेन संभवेत्॥ मूलायुना घृतोयेन देवहस्ते निवेदयेत्॥ ७१॥ य
त्किंचित्कर्म हे देव सदा मुकृतः कृतं॥ तमे शिवपदस्थं हंसः क्षययशंकर॥ ७२॥ शिवो दाता शिवो
भोक्ता शिवः सर्वमिदं जगत्॥ शिवो जपेति सर्वत्र यः शिवः सोऽहमेव च॥ ७३॥ श्लोक इयमधीत्येवं जपन् देवाय
चार्षयेत्॥ शिवं गानां दशांशं च दत्वा घृतं स्तुतिमाचरेत्॥ ७४॥ प्रदक्षणी कृत्य न मे तच्चाशंगममूर्त्तये॥ नत्वा
शनानि निश्चैव यजेत्त्रिजलादिषु॥ ७५॥ इत्याद्ये म महापुराणे शिवपूजाविधिः॥ ईश्वर उवाच॥ अर्घ
पात्रं करो पायादग्न्याशासु च संस्कृतं॥ यागोपकरणं सर्वं दिवा दद्यात्तु लोकयेत्॥ ७६॥ उदङ्मुखः कुटुमीक्षे
त्प्रोक्षणं ताडनं कुशैः॥ विदध्यादस्त्रमंत्रेण वर्मणा सुक्षणं मतं॥ ७७॥ देवेन खातमुदारं पूरणं समतामपि
कुर्वीत चर्मणा सैककुठं न तु शरायुना॥ ७८॥ सन्मार्जनं समालेपं कल्पं प्रकल्पनं॥ त्रिमूर्तिपरिवारं
च वर्मणा सार्वलोक्यं॥ ७९॥ रेखात्रयमुदः कुपदि कां पूर्वजलामयः॥ कुशेन च शिवास्त्रेण ये दाता सां विप
र्ययः॥ ८०॥ वज्राकरणमस्त्रं तद्वा दस्यैश्च तुष्पकं॥ अक्षिपादे तनुत्रेण विन्यसेत्तु विष्टरं रुधु॥ ८१॥ तदा वा

श्वरीतत्र इति माराध्य पूर्व जयेत् ॥ वक्रितदाग्रपतितं सुपात्रोपरिस्थितं ॥ ७ ॥ क्रव्यादासं परित्यज्य विक्षणा
दिविशोषितं ॥ अदप्यं चैदं वीजं तमेकीकृतानमत्रयं ॥ ८ ॥ इहं वक्रिचैतन्याय वक्रिबीजेन विन्यसेत् ॥ सहितं मंत्रि
तं वक्रिधेनुमसामतीकृतं ॥ ९ ॥ रक्षितं हेति मंत्रेण करवेनावेयं वितं ॥ पूजितं त्रिः पवित्रार्थं कुंडस्योर्ध्वं प्रदक्षि
णं ॥ १० ॥ शिवबीजमिति ध्यात्वा वागीशी गच्छ गोचरे ॥ वागीश्वरेण देवेन क्षिप्यमाणं विभावयेत् ॥ ११ ॥ नमिस्त
जानुकोमं त्रीकण्ठं मे सन्मुखं क्षिपेत् ॥ ततो तशि वबीजस्य नाभिदेशे समूहनं ॥ १२ ॥ संवृतिपरिधामस्य शो
चमाचमनं तदा ॥ गच्छाये पूजनं कृत्वा तद्रक्षणे शरण्युना ॥ १३ ॥ बध्नीयात् गर्भजो देव्याः कंकणपाणिप
लवे ॥ गर्भाधानाय संपूज्य सद्योजातेन पाठकं ॥ १४ ॥ ततो हृदयमंत्रेण जुहुयादाहुतित्रयं ॥ पुंसवनाय वा
मेन त्रतीये मासि पूजयेत् ॥ १५ ॥ आहुतिव्रितयंदद्याच्छिरसां तु वणान्वितं ॥ सीमंतोत्तयनं पश्चेमसि संपूज्य द
रुणा ॥ १६ ॥ जुहुयादाहुतिस्त्रिः शिरसां शिखये वतु वक्रांगकल्पना कुर्याच्चक्रो घाटननिःकृतिं ॥ १७ ॥ ज
तकर्मन् चर्मासंदर्शने मासि पूर्ववत् ॥ वक्रिं संवीक्ष्य दर्शयैः स्नानं गर्भमलापहं ॥ १८ ॥ सुवर्णबिंधनं देव्याः
कृतं ध्यात्वा कदाचयेत् ॥ सद्यः सत्कनाशाय प्रोक्षयेदस्त्रवारिणा ॥ १९ ॥ कुंडं तु बहिरस्त्रेण ताडयेत् कर्मणा
क्षिपेत् ॥ अस्त्रेणोक्ताश्च पूर्वाग्रान्मेखश्च सुबहिः कुशान् ॥ २० ॥ आसीर्य स्थापयेत्तेषु कदा परिधिविस्तरं ॥ व

राम

३६

शु

क्राणामस्त्रमंत्रेण ततो नीलोपनुत्तये ॥ २१ ॥ समीधः पंच होतव्याः प्रांते रूपे घृतजुताः ॥ ब्राह्मणं शंकरं विष्णु
मनंतं च कदाचयेत् ॥ २२ ॥ पूर्वाभ्यां परपयंति परिधिस्नाननुक्रमात् ॥ इन्द्रादीशानपयंतान् विष्टरस्थाननुक्रमा
त् ॥ २३ ॥ अग्रे रभिरमुखी नूतान् यदीक्षुरुदार्चयेत् ॥ निवाध्ये विवसं हानं बालकं पालयिष्यथ ॥ २४ ॥ गौरी
माज्ञा मिसां स्तेषां प्रावयेत् तदनंतरं ॥ गृहीत्वा शुक्लाडुर्वा विदना धीमुखो क्रमात् ॥ २५ ॥ पुताप्यग्नौ त्रिधा दर्भ
मूलमध्याग्नौः स्थेते ॥ कुशस्थपदेशे पुआविद्या च शिवात्मकं ॥ २६ ॥ क्रमात् त्वमयं त्वस्य क्रांतीं कूं स
वैत्रिः क्रमात् ॥ क्रचिरा किं सुते शस्तं विन्यस्य हृदयायुना ॥ २७ ॥ त्रिसत्री वेदित ग्रीवो पूजितो कुसुमादिभिः
कुशानामुपरि शनौ स्थापयित्वा सुदक्षिणी ॥ २८ ॥ गंधमाप्यं समादाय वीक्षणादिविशोषितं ॥ सुब्राह्मणम
या मन्त्रिसिंचित्यादाय तद्धृतं ॥ २९ ॥ कुंडस्योर्ध्वं कृत्वा व्रत्यतापयित्वाग्निगोचरे ॥ पुनर्विस्तुमयी ध्यात्वा घृतमा
ज्ञानगोचरे ॥ ३० ॥ तदा दाय कुशग्रेण स्वाहांत शिरदायुना ॥ जुहुयाद्विस्तवे बिंदुरुद्ररूपमनंतरं ॥ ३१ ॥ ताव
ति जयमात्मानं नागो वदय वै कृतः ॥ प्रादेशमात्रदत्तासि अंगुष्ठानामिकाग्रकैः ॥ ३२ ॥ घृतासं समुखं बाहु
ह्वरेणोत्प्रवमाचरेत् ॥ कृदामसन्मुखे तद्वत् कुर्यात्सि प्रवनेततः ॥ ३३ ॥ तदालब्धदग्धदर्शस्त्रक्षेपाय विक्र
येत् ॥ दिप्तेनायनदर्शेण नीराज्याख्येन दीपयेत् ॥ ३४ ॥ अस्त्रमंत्रेण निदग्धं वक्रौ दर्भपुनः क्षिपेत् ॥ क्षिप्त्वा घृते

कृतिं यस्मिं कुशं प्रादेश संमितं ॥ ३५ ॥ पक्षयमितादीनां त्रयं बाह्ये विना वयेत् ॥ क्रमाद्वागत्रयादाजं स्क्रवेणा
 दाय होमयेत् ॥ ३६ ॥ सुत्यग्नौ हा घृते नागं शेषमाज्यं क्षिपेत् क्रमात् ॥ ३७ ॥ अग्नये स्वाहा ॥ ३८ ॥ सोमाय स्वा
 हा ॥ ३९ ॥ अग्निषोमाय स्वाहा ॥ ४० ॥ उद्यादनाय नेत्राणां अग्ने नैत्रत्रये मुखे ॥ स्क्रवेण घृतपूर्णं चतुर्थीमा
 ऊर्तीयजेत् ॥ ४१ ॥ ३८ ॥ अग्नये स्विष्टिकृते स्वाहा ॥ अग्निमंत्र्य षडंगेन रोचयेत् वेनुमुद्रया ॥ अवयुं कृतं नृत्रे
 ण रक्षेदाज्यं शराणुना ॥ ४२ ॥ रुद्राज्यं बिंदुविशेषान् कुर्यादित्युत्पशोधनं ॥ वक्राभिघारसंधानं वल्के कीकरण
 तथा ॥ ४३ ॥ ३९ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ४० ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ४१ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ४२ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ४३ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ४४ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ४५ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ४६ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ४७ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ४८ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ४९ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ५० ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ५१ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ५२ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ५३ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ५४ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ५५ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ५६ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ५७ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ५८ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ५९ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ६० ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ६१ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ६२ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ६३ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ६४ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ६५ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ६६ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ६७ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ६८ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ६९ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ७० ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ७१ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ७२ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ७३ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ७४ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ७५ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ७६ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ७७ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ७८ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ७९ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ८० ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ८१ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ८२ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ८३ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ८४ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ८५ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ८६ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ८७ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ८८ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ८९ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ९० ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ९१ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ९२ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ९३ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ९४ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ९५ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ९६ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ९७ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ९८ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ ९९ ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥ १०० ॥ अहोमघोराय स्वाहा ॥

राम

७९

मासनं नास्करं यजेत् ॥ पूर्ववदावात्य प्राप्तिं तत्पद्येच्छिवं ॥ ४५ ॥ आयामग्निशिखयोः कृत्वानातिसंधानमात्म
 ना ॥ शक्र्यामृतागुना होमं कुर्यादिति होमः शीरस्य मधुना क्षया ॥ शक्तिमात्रा
 हुतिदंष्ट्रः प्रसूतिः पायसस्य तु ॥ ४७ ॥ पूर्ववत् सर्वत्र क्षाणां जातानां मुखे संमितां ॥ रवेऽत्र यंतु मूलां नामन्नानां
 स्वप्रमाणतः ॥ ४८ ॥ आसा इमां मन्त्रानां सक्षाशिपे च होमयेत् ॥ तत्क्षरोयविकं मासलतानां मंगलद्वयं ॥ ४९ ॥
 पुष्पं पुत्रं स्वमानेन समिधां तु दशंगुलं ॥ चित्रचंदनकाश्मीरकसूरीयक्षकदर्मान् ॥ ५० ॥ कजामि संमितां नेता
 गुगुलं च दरास्त्रिवत् ॥ कंदानां मष्टमं नागं जुहुयादिति वित्यरं ॥ ५१ ॥ होमं निवर्तते देवं ब्रह्म बीजपदे स्ततः ॥ य
 तेन स्रुचि पूर्णायोनि धायान्नो मुखे त्रिवं ॥ ५२ ॥ सुग्रीपुष्पमारोष्य पश्चाद्वा मेन पाणिना ॥ पुनः सत्ये च तो
 वदाशं खसेनि न मुद्राया ॥ ५३ ॥ समुद्रतो अर्द्धकायश्च समपादसमुत्थितः ॥ नानौ तत्पुलमा दायस्क्रगय
 य प्रलोचनः ॥ ५४ ॥ ब्रह्मादिकारणात्प्रापत्विनिः सत्यमुक्षया ॥ वामस्तनो तमानीय येतो मूलमंतं वितः ॥ ५५ ॥
 मूलमंत्रमतिस्पष्टं वौषटं तं समुच्चरेत् ॥ तदा ग्नौ जुहुयादाज्यं यवसमिता धारया ॥ ५६ ॥ अपामु नंदनं कृत्वा त
 न्मूलप्रभृतिनपि ॥ नक्तातदनिमावत्यविदध्यात्प्रापति परा ॥ ५७ ॥ ततो वक्रिं समभ्यर्च्य फडं तास्त्रेण सं
 चरात् ॥ संहारमुद्रया कृत्य क्षमस्वेत्यभिधाय च ॥ ५८ ॥ असुरान् परिधि स्त्रांश्च पूरकेण तदा पुना ॥ ५९ ॥

यथापरमात्मायेस्त्वापयेच्चरुदधजे॥५॥ सर्वपापाग्रमादाय कृत्वा मंडलकद्वयं॥ अंतर्बहिर्बलिंदद्याद्याग्रे
 य्माकुंडसंनिधौ॥६॥ उर्ध्वारुद्रेभ्यः स्वाहा॥ - पूर्वमात्मोदक्षिणो तथा॥ वारुणो हंगणेशश्च स्वाहा ते सनपे
 बलिः॥६॥ उत्तरे हंगयज्ञेभ्यः ईशाने होमः सह॥ अग्नौ होमसुरेशश्चरुक्षो सौ नैरुते बलिः॥६॥ वायवे
 होमनागे सौ नक्षत्रेभ्यश्च मध्यतः॥ उर्ध्वाराग्निभ्यः स्वाहा वक्रो विश्वे सौ नैरुते तथा॥६॥ वारुणाय हो
 मपालाप अंतर्बलिरुदाहृतः॥ द्वितीये मंडले वात्य ईद्रायाग्रे यमाय च॥ नैरुताय जले शायवाय मेव
 रदक्षिणे॥ ईशनाय च पूर्वदिौ ईशाने ब्रह्मणे नमः॥६॥ नैरुते विस्रवे स्वाहा वायसा देर्बलिं बलिः॥ बलि
 द्वयगतान् मंत्रान् संहारमुद्रया त्मनि॥६॥ इत्याग्नेये महापुराणे अग्निकाये॥॥ ईश्वर उवाच॥
 ततः शिवो तिकां गत्वा पूजा होमादिकं ममाग्रहाण भवत्युपफलवत्सु निधाय च॥॥ अर्घादिकेन देवाय
 मूद्रयोऽवसंज्ञया॥ तद्बीजपूर्वमूलेन स्थिरचित्तो निवेदयेत्॥॥ ततः पूर्ववदस्य स्तुत्वा स्तोत्रैः प्रणम्य
 च॥ अयं पराङ्मुखो दत्त्वा क्षमस्तेत्यभिधाय च॥॥ नाराचमुद्रया स्त्रेण फडं तेनात्मसंज्ञया॥ संहृत्य दि
 व्ययालिङ्गमूर्तिमंत्रेण योजयेत्॥॥ चंडहृदयाय हू फडं उचंडशिरसे तथा॥ उचंडशिरसायै हं फडं चंडा
 नश्च कवचाय च॥॥ चंडा अस्त्राय तथा हं फडं चंडरुद्राग्रिजं स्मरेत्॥ शूलं कंधरं कृष्टसाक्षं च कमुं

राम.
१६

डलुं॥६॥ इकाकारे उचंडे वाचवर्बक्रां प्रपूजयेत्॥ तथा शक्तिजपे कुर्यात् अंगानां तद्दशांशतः॥॥ गोमूहि
 राण्य वस्त्रादिमणिहोमादिनूषणं॥ विहाय शेषनिर्माल्यं चंडेशाय निवेदयेत्॥॥ निर्माल्यं नोजनेनासां
 प्रदत्तं तु शिवाज्ञया॥ सर्वमंत्रक्रियाकांडं मया चंडतवाज्ञया॥॥ तूनाधिकं कृतं होमात्परिपूर्णं सिद्धं बुजे॥ इ
 तिविज्ञाप्य देवेशं दत्त्वा र्थं तस्य संचरात्॥॥ संहारमूर्तिमंत्रेण शनैः संहारमुद्रया॥ पूरकान्वितमूलेन मंत्रा
 नात्मनियोजयेत्॥॥ निर्माल्याय नयात् स्नानं लेप्पोदो मय वारिणा॥ शोक्ष्या ज्यादिविस्तृज्या घआवात्सुत
 समाचरेत्॥॥ इत्याग्नेये महापुराणे चंडपूजाः॥॥ ईश्वर उवाच॥॥ कपिला पूजनं वक्ष्ये र्गतिमंत्रैर्
 जेच्चगां॥ उचंडकपिले नंदे नमः कपिले नृदिके नमः॥॥ कपिले सुशीले नमः कपिले सुरभिप्रने॥ उचंडकपिले सु
 मनसे चुक्तिमुक्तिप्रदे नमः॥॥ सौरनेत्रिजगन्मातर्देवानाममृतप्रदे॥ ग्रहाण वरदे ग्रासमीप्सितार्थं च दे
 हि मे॥॥ वेदितामिव सिद्धेन विद्यामित्रेण जहुना॥ कपिले यममेपापं यन्मया दुःकृतं कृतं॥॥ गावो ममा
 ग्रतो नित्यं गावो मेष्टव्यं च॥ गावो मे हृदये चापि गवां मध्ये वसाम्यहं॥॥ दत्तं गृह्णतु मे ग्रासं जप्त्वा स्या
 निर्मलः शिवः॥ प्राच्यं विद्यापुस्तकानि गुरोः पादौ समे नरः॥॥ यजेत् स्नात्वा तु मध्याह्ने अष्टपुष्पैकया
 शिवं॥ पीडमूर्तिं शिवांगानां पूजा स्यादष्टपुष्पिका॥॥ मध्याह्ने नोजनागारे स्वलिप्ते पाकमानयेत्॥ ततो

मत्स्यजयेनैववौषडंतेन सप्तधा ॥ ८॥ जप्तेः संदर्शनसंगच्छेः सिंचेत्तवारिबिंदुभिः ॥ सर्वपाकाग्रमुद्धृत्य शिवा
यविनिवेदयेत् ॥ ९॥ अस्यार्द्धचुष्टिका होमविधानाये च कल्पयेत् ॥ विज्ञेयविधिना चुल्लीतद्धस्तिं पूर्वा
हुतिं ॥ १०॥ हुत्वा तामग्निना चैकं ततो रेचकवायुना ॥ वाक्प्रीतिं समादाय कादिस्त्रागति क्रमात् ॥ ११॥ शि
वाग्निं स्क्रमिति ध्यात्वा चुष्टिकाग्नौ निवेदयेत् ॥ उहां अग्नये नमो वैहां सोमाय वै नमः ॥ १२॥ पूर्वय ह ह स्पतये
प्रजानां पतये नमः ॥ सर्वेशश्चैव देवेश सर्वविश्वेश एव च ॥ १३॥ होमाग्रये निषुक्तं सर्वदा पंचयेदिमा
त् ॥ स्वादानामाहुतिं दत्वा क्षमयित्वा विसर्जयेत् ॥ १४॥ चुत्वा ह क्षणवाहचयजे धर्माय वै नमः ॥ वामबाह
च धर्मा च -- कादिकं नांडके ॥ १५॥ रसपरिवर्तनाय वरुणाय जलाश्रये ॥ बलप्रियाय स्वधाय नमस्ते मुख
लेयजेत् ॥ १६॥ समार्जन्यां देवतोक्ते कायश - यनीयके ॥ कव्यस्काभयस्कंदाय दत्वा वास्तु बलिततः ॥ १७॥
शुजीतपात्रे सौवर्णे धिमिन्मादिजलादिके ॥ आचार्यः साधकः पुत्रः समयी मौनमास्थितः ॥ १८॥ वराश्रुत्या
र्द्धातारि सर्वमिच्छास्तकां त्यजेत् ॥ अपोशानं पुनरादाय प्राणद्वयैः प्रणवा त्वितैः ॥ १९॥ स्वाहां तेनाहुतिं पंच
दत्वा दीप्योदरानने ॥ नागः कूर्मोऽथ ककरो देवदत्तो धनंजयः ॥ २०॥ तक्तादिकं निवेद्या यपि विच्छेदोदकं नरः
अमृतो पस्तरणामसि प्राणाहुतीस्ततो वदेत् ॥ २१॥ प्राणायामाहापानाय समानाय ततस्तथा ॥ उदानाय च अ

राम
३९

नाय पुष्पाचनकमारेत् ॥ २२॥ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे वासुदेव पूजा ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ पवित्रारोपणं व
क्ष्ये क्रिया र्थादिषु पूराणां ॥ नित्यं तं नित्यमुद्दिष्टं नैमित्तिकमथापरं ॥ १॥ आपाडादिचतुर्दशमथ प्रावण
प्रयोः ॥ सितासितासुकर्तव्यं चतुर्दशमथ पुनरुत्तरं ॥ २॥ कुर्याद्वा कात्तिकीयावर्तिषो प्रतिपादादिके ॥ वक्रि
ब्रह्मास्तिके भाष्पनागस्कंदा कश्चलिनां ॥ ३॥ दुर्गाच मैत्रंगा विंदसारगस्तत्र वासुजां ॥ सौवर्णं राजतं ताम्रं रु
तादिषु यथाक्रमं ॥ ४॥ कलौ कर्पासजं वापि पर्वपद्मादिस्त्रकं ॥ प्रणवश्च क्रमावक्रि ब्रह्मा नागो गृहोऽथ
रविः ॥ ५॥ सदृशः सर्वदेवास्फः क्रमेण नवतंतुषु ॥ अष्टोत्तरशतावर्तं तद्वच्चोत्तरमादिकं ॥ ६॥ एकाशी
त्यथ वास्तु तैस्त्रिंशता चाष्टमुक्तयाः ॥ पंचाशता वा कर्तव्यं अल्पग्रंथोत्तरालकं ॥ ७॥ द्वादशं गुलमानानि
प्रासादशं गुलानि च ॥ लिंगधिस्थापनामानि चतुरंगुलकानि वा ॥ ८॥ तथैव पिंडे कास्यश्चेत्तुं यं सर्वदे
वतु ॥ गंगावतारकं कार्यं अजातेन स्वधौ तद्धत् ॥ ९॥ ग्रंथिं कुर्याच्च वामेन अधोरेणाग्रशोधयेत् ॥ रंज
येत्पुरुषेणे वरकचंदनकुंकुमैः ॥ १०॥ कस्तूरी रोचना तत्रै हरिद्रा गेरिकादिभिः ॥ गुरवोदश कर्तव्या अथ
वा तंतु संख्यया ॥ ११॥ अंतरवायथाशो नमेव द्विचतुरंगुलं ॥ धुष्पाभिषो रूपा वीरा चतुर्थं त्वपरजितं
जपात्पावीजया पक्षी अजिता च सदा शिवा ॥ मनोमनी सर्वस्वी ग्रंथयोरधिकाश्रुताः ॥ १२॥ काः पाविचं

उवसर्वपवित्रशिववत्वयि॥एकैकं निजमूर्ते वापुस्तके गुरवे गणे॥१४॥ स्यादेकैकं तथा चारदिक
लगादिषु॥ हास्तादिनवहस्तांतं लिङ्गानां स्यात्सर्वत्रकं॥१५॥ अष्टाविंशतितो वदं द्वाविंशतिः क्रमात्॥
मुलाद्यंतरास्तत्र क्रमादौ कोयलांतराः॥१६॥ ग्रंथयोमानमप्येषां लिङ्गविस्तारसंमितं॥ सप्तम्या वात्रयोद
शपाकृतनित्यक्रियाशुचिः॥१७॥ नृपयेत्पुष्पवस्त्राद्यैः सायाङ्गैः पागमंदिरं॥ कृत्वानैमित्तिकीं शय्यावि
शेषे सायतर्पणं॥१८॥ परिगृहीतमृगाग्रे स्त्रिते सूर्यमर्चयेत्॥ आचम्य सकली कृत्य प्रणवादाकरो ग
रुः॥१९॥ द्वा राग्यस्त्रेण संप्रोक्ष्य पूर्वदिक्कमतोर्चयेत्॥ हाशांतिकला द्वा रायतया विद्या कलात्मने॥२०॥
निवेत्तिकला द्वा राय प्रतिशरव्य कलात्मने॥ तडाकयोः प्रतिद्वारं द्वौ वा द्वा राधियो यजेत्॥२१॥ नादिने
महाकालाय नृगिणे यगणाय च॥ वृषत्राय च स्कंदाय देवै चंडाय च क्रमात्॥२२॥ नित्येव द्वा रापालादीन्
प्रविश्य द्वा रियस्त्रिमे॥ इद्वा वातिं जतुं द्वंद्वविशेषाद्यकरः शिवः॥२३॥ प्रोक्षणाद्यनिरोधाय यज्ञसंस्कार
कृत्वरः॥ मंडले गवर्कदायै पुण्यायै च कृदादिभिः॥ शिवहस्तनिधायै स्युश्चिरस्त्राधिरोपणं॥ शिर
हमादिः सर्वज्ञो ममयज्ञे प्रधानता॥२४॥ अत्यर्थं नावयेदेवं ज्ञानखड्गं कृतो गुरुः॥ नैर्कृतादिशिमा साद्युप्रक्षि
पेत्तु दशाननं॥ अर्थात्तु पंचगव्यं च सनेत्रां मुखमंडपे॥ चतुःपंचानसंस्कारैर्वसिषेत्तु दशाननं॥ अर्थात्तु पं

राम.
६०

चगव्यं च सनेत्रां मुखमंडपे॥ चतुःपंचानसंस्कारैर्वसिषाद्यैः सुसंस्तितैः॥२५॥ विक्षिप्य चिकित्सेनात्र शुक
व्यं मुषसं हरेत्॥ तानीशदिशि वदं न्यामा सनाद्योपकृत्य येत्॥२६॥ नैर्कृते वा सुगीर्वाणात् द्वा रे लक्ष्मीं प्रह
जयेत्॥ पश्चिमाभिमुखं कुंभं सर्वधान्योपरि स्तितं॥२७॥ प्रणवेन वृषारूढां सिंहस्त्रां वदं नीततः॥ कुंभे सा
गं शिवं देवं वदं न्यामस्त्रमर्चयेत्॥२८॥ दिक्षु मंत्रादिदिक्पालान् विष्णु ब्रह्मावसानकान्॥ वदं नीत्वा सम्यगादा
यमूदं द्वा रागामिनी॥२९॥ शिवाज्ञां प्रावयेत्संतीर्ष्य पूर्वदिशानुगोचरं॥ अविच्छिन्नपयोधानां मूलमंत्रमु
दीरयेत्॥३०॥ समंतां ज्ञामयेदेनां रक्षां यं शास्त्ररूपिणं॥ पूर्वकं - - - मारोप्य शस्त्रार्थं तस्य वामनः॥
३१॥ समन्तां समके कुंभे यजेदेवं स्तिरासने॥ वदं न्यामं प्रणवस्त्रां च सास्त्रचतदनुद्वेष्टी॥३२॥ प्रगलिङ्गं समा
द्योगं विदध्यादंगमुद्रया॥ कुंभे नावेद्यवो वासिं मूलमंत्रजपंतया॥३३॥ तद्दशांशेन वदं न्यामं रक्षां विज्ञापये
दपि॥ गणेशं वायुं वे सव्यं हरं पंचामृतादिभिः॥३४॥ स्नापयेत्पुष्पवस्त्राच्यं कुंभे न शिवपावकं॥ विधिवच्चतु
कं॥ विधिवच्चतुर्कं कृत्वा शय्याता कृतिशोधितं॥३५॥ देवास्त्रासुविज्ञे देन देव्यां तं विसृजेत्त्रिधा॥ दत्त्वानागोशि
वाग्निं सांसं रक्षेद्भागमात्मनि॥३६॥ नरेण वर्मणा देयं पूर्वतो दंतधावनं॥ भस्मागारशिखाभ्यां वा दक्षि
णां पश्चिमे मूदं॥३७॥ सद्योजातेन च तद्दाचोत्तरे वामलीफलं॥ जलवासेन शिरसारी शोगं त्वान्विजेत्तकं॥३८॥

पंचगव्यं पलाशदिपुटकं वै समंततः ॥ ऐशा त्यां कुसुमं दद्यात् आग्नेय्यो दिशि रोचनं ॥ ४१ ॥ आगे तु नैर्ऋताशयो
वायव्यां च चतुःसमं ॥ होमद्रव्याणि सर्वाणि सद्योजातकुशैः सह ॥ ४२ ॥ देडाये पुत्रकोपिनक्षिमात्राणि
रूपिणे ॥ कज्जलं कुंकुमं तैलं शलाकां कडाशोधिनीं ॥ ४३ ॥ तां च लंदर्पणं दद्यात् उत्तरे रोचनोपि ॥ आसनं
पावके पात्रे योगपदातपत्रगं ॥ ४४ ॥ इति शर्तं अग्रये स्विष्टकृते स्वाहा ॥ गुरुशिवमिवासद्यवस्त्रनृपादि
वस्त्रैः ॥ ४५ ॥ समग्रसफलं तस्य क्रिया कांडादि वार्षिकं ॥ परंपुतुष्टं गुरुं शम्भुगित्याह परमेश्वरः ॥ ४६ ॥
एवं गुरोः समारोप्य हृदयविषयपत्रकं ॥ द्विजादीन् नोजयित्वा तु शक्रावस्त्रादिकं ददेत् ॥ ४७ ॥ दानेनाने
न देवेश प्रीयतां मे सदा शिव ॥ उक्ता स्नानादिकं प्रातः कृत्वा शनोः समाहरेत् ॥ ४८ ॥ पवित्राण्यथ पुष्पैस्त
पूजयित्वा विसर्जयेत् ॥ नित्यं नैमित्रिकं कृत्वा विसरेण यथापुरा ॥ ४९ ॥ पवित्राणि समारोप्य प्रणम्य दैवि
वं यजेत् ॥ प्रायश्चित्तं ततोऽप्येव हृत्वा पुनर्हृतिं यजेत् ॥ ५० ॥ मुक्तिकामः शिवाय धकृषातिकर्मसमर्पणं ॥ त्व
त्समादेन कर्मदं समास्तु फलसाधकं ॥ ५१ ॥ मुक्तिकामस्तु कर्मदं समास्तु मेयाय बंधकं ॥ वक्रिस्त्वेनापि सामे
न शिवं संयोजयेच्चिवे ॥ ५२ ॥ तदित्यस्याश्च संघातं पावकं च विसर्जयेत् ॥ समाचम्य प्रविश्य तः कुंजानुग
तं संचरान् ॥ ५३ ॥ शिवं संयोज्य सपैक्षं समस्तेति विसर्जयेत् ॥ विसर्ज्य लोकापालादीनां दायौ ग्यात्पवित्रकां

म

राम.
८१

५४ ॥ सति चंडेश्वरे पूजां तथा कुर्यात् पवित्रकं ॥ सनिर्माल्यादिकं तस्मै शिवाय च समर्पयेत् ॥ अथ वा स्तंडिले चंडे विधि
ना पूर्ववत् यजेत् ॥ यत्किंचिद्वार्षिकं कर्म कृतं तन्नाधिकं समयात् ॥ तदस्तु परिपूर्णं चंडनाथतवाज्ञया ॥ इति विज्ञा
प्य चंडेशं तत्वास्तु विसर्जयेत् ॥ त्यक्तनिर्माल्यकः शुद्धः स्नापयित्वा शिवं यजेत् ॥ पंचयोजनसंस्थोऽपि पवित्रं गु
रुसंनिधौ ॥ ॥ इत्याग्नेये महापुराणे पवित्रारोपणं ॥ ॥ इत्युवाच ॥ ॥ वक्ष्ये दमनकारो विविधिं पूर्ववत् संच
रेत् ॥ हरकोपात् पुराजातो नैरवोदमितासुराः ॥ १ ॥ तेनायसप्रोविटपो न वेति त्रिपुरारिणा ॥ प्रसन्नो नैवितं
देवं पूजयिष्यंति येनराः ॥ २ ॥ परिपूर्णफलं तेषां अस्या तेन विष्मतिः ॥ सप्तम्यां वात्रयो दशपादमनं सहता
कृतिः ॥ ३ ॥ सिंघं नृबोधयेत् व्यासं नृवाकेन मंत्रवित् ॥ हरप्रसादं संस्तुत्य त्वमत्रे संनिधिं नृवा ॥ ४ ॥ शि
वकार्यं मुदिश्यते तस्मै शिवाज्ञया ॥ ग्रहेषां मंत्रं कुर्यात् सायाक्रेचाधिवासनं ॥ ५ ॥ यथाविधिसम
म्यस्यैव शंकरपावकान् ॥ देवश्च पश्चिमे मूलं मत्वा तस्य शोचेश्वरं ॥ ६ ॥ वामेन नालं शिरसानालं धात्रीत
थोत्तरे ॥ दक्षिणेन सपत्रं च पुष्पे पुष्पं च धावतं ॥ ७ ॥ पुटिकास्तु फलमूलमूलं लेगां त्याजयेच्चिवं ॥ पंचांगमंड
लौ कृत्वा आमं शिरसि न्यसेत् ॥ ८ ॥ आमं त्रितोति देवेश प्रातः कालेन वा प्रभो ॥ कर्तव्यं तु पसोलां पूर्ण
मे स्तुतवाज्ञया ॥ ९ ॥ प्रातः प्राणजगन्नाथ मंत्रपुष्पादिमर्चयेत् ॥ नित्यं नैमित्रिकं कृत्वा कमलैः पूजयेन्नतः ॥ १० ॥

शेषमंडलैमादाय आत्मविद्याशिवात्मनिः॥ मूलाज्यैरीश्वरं तश्च चतुर्थं जलिनान्ततः॥ ११॥ उं हों मने श्वराय म
य पूरय पूरय मूलपाणये नमः॥ शिवं वक्रिचं संप्रज्यगुरुं प्राचीं य हो मयेत् ॥ १२॥ ॥ इत्याग्नेये महापुरा
णे दमत कविभिः॥ ॥ ईश्वर उवाच॥ ॥ बुद्ध्या मो भोग मोक्षार्थं दीक्षां पापक्षयं करी॥ कमलासादिपारंगतं
विशेषः क्रियते युया॥ १॥ ज्ञानं च जन्म ते शिष्ये सा दीक्षा मुक्तिमुक्तिदा॥ विज्ञाना कलना मैको द्वितीयः प्रल
ये कलः॥ २॥ तृतीयः सकलः शस्त्रेन ग्राह्यस्त्रिविधः॥ तत्राद्यो मलमात्रेण मुक्तो लोमल कर्मभिः॥ ३॥
कलादिभुमिपर्यंतं वैलवं सकलमतः॥ निराधाराय साधारा सा दीक्षा द्विविधामताः॥ ४॥ निराधारा
यो स्तेषां साधारा सकलस्य च॥ आधारनिरपेक्षेण क्रियते मंतु तोरया॥ ५॥ तीव्रशक्तिनिपातेन निराध
रेति सा स्मृता॥ आचारमूर्तिमास्थाय मायातीव्रो दिने दया॥ ६॥ शक्तायां कुरुते शंभुसा सा विकर सो च्यते॥
इयं चतुर्विधा प्रोक्ता स बीजा बीजवर्जिता॥ ७॥ सा विकाराय पाय दत्तया तद्वदभिधीयते॥ स पाधार संयु
क्ता स बीजा जायते नृणां॥ ८॥ निर्वर्जिते समर्पणां समयाचारवर्जिता॥ नित्ये निमित्तिके कार्ये यत्र स्यादविका
राज वेदीक्षा सा धकार्या परवेचरे॥ ९॥ निर्वर्जा दीक्षिता ना तु तथा समपि पुत्रेयाः॥ नित्यमात्रा विकारी ता
तरीक्षा निरधीकारिका॥ १०॥ द्विविधेयं सरूपा प्रियं त्येकमुपजायते॥ एका क्रीयावती तत्र कुंडमंडलपूर्विका

राम.

६३

११॥ मनो व्यापारमात्रेण यासा ज्ञानवती मता॥ इत्यलेखा विकारेण दीक्षा चार्थेण साध्यते॥ १२॥ स्वधा हीक्षा
गुरुः कुर्यात् प्रतनित्यक्रियां नृपः॥ प्रणवार्थकरो भोजः कृतदारविपर्ययः॥ विघ्नानुसार्य देहि न्यायस्या
स्त्रवासने स्थितं कुर्वीतः नृत्तं संशुद्धिपंचगव्यं च हर्ववत्॥ १३॥ लाजाचंदनसिद्धार्थकुशद्वक्षितोदरं॥
सयुवक्षीरनीरं च विशोषार्थमिमंततः॥ १४॥ तदंबुना प्रमृष्टा दितिलकांश्चासनात्मनाः॥ प्रज्यु न्मंत्रं स
शुद्धिपंचगव्यं च हर्ववत्॥ १५॥ लाजाचंदनसिद्धार्थं नैस्म हर्वाक्षतान् कुशान्॥ विकरान्श्च लोहं जास्वान्
साधूपानस्त्रयं वितान्॥ १६॥ शस्त्रा पुप्रोक्षिताने तान् कवचेनावगुं वितान्॥ नानाप्रहरणाकारान् विघ्नौघ
विनिवारकान्॥ १७॥ दमणिं तालमानेन कृतां षट्शतादने॥ सप्तजन्मशिवास्त्रं वीणावेधोसिमुत्रमं॥
१८॥ शिववैमात्मनि विन्यस्य सध्याधारमभीषितं॥ निष्कलं च शिवस्य शिवो ह मिति नावयेत्॥ १९॥ उक्ती
षांसि रसित्यस्य त्र्यलं कुर्यात् स्वदेहकं॥ गंधमंडलकंदीपे विदध्या दक्षिणे करे॥ २०॥ विधिना त्रवायदीश
मित्यं स्यात्तिवहस्तकं॥ विन्यस्य शिवमंत्रेण भास्करं निजमस्तके॥ २१॥ शिवा दमिन्व मात्मानं कर्तारिं वा
वयेद्यथा॥ मंडले कर्मणा साक्षी फलशेयश्च रक्षयः॥ २२॥ होमा विकरकं वक्तो शिष्ये पात्रा विमोचकः॥
स्वसैन्यं न गृहीते निषडा तधाराय ईश्वरः॥ २३॥ सो दने वेति कुर्वीतः न नावं स्थिरतं पुनः॥ ज्ञानरव

इकरंस्त्वितानैहत्यानिमुखोनरः॥२५॥ सर्वतुपंचगव्याभ्यां प्रोक्षयेद्यागमंडपं॥ चतुःष्यद्यातुसंस्कारे
 न्यामीशमंत्रेपादद्यादीशानचतुष्टये॥ पूर्वस्थाचतुर्कराज्यंशास्त्रंगंधादिकानने॥२७॥ पवित्राणि
 समादाय प्रोक्षितात्यर्थवारिणा॥ संहितामंत्र एतानिनीत्वापावकसंनिधिं॥२८॥ कृत्वा जिनादिताछाद्यास्मर
 न्संवसरात्मके॥ साक्षिणं सर्वकृत्यानां गोप्तांशिवमयं॥२९॥ स्वेतिहेतिप्रयोगेणमंत्रसंहितायायुनः॥
 शोधनेषुपवित्राणितारणामेकविंशतिं॥३०॥ गृहादिवेष्टयेत्सुत्रेर्गंधाख्यंरवयेददेत्॥ एजितावसमाचम्य
 कृतन्यासकृतार्थकः॥३१॥ नश्येदिशोथ्यां धारंवास्ताश्चाद्यप्रविश्यशास्त्रोसौलोकपालेशः---शि
 वकुंभके॥३२॥ वदंन्योविष्णुराजायपुरवेत्यामुनियजेत्॥ अथसर्वैषिधिलिप्तं धूपितं पुष्पं पूर्ववत्॥३३॥
 -आमंत्रापरिब्रातुं द्विधायाजलिमध्यगं॥ तु समस्तविधिछिंहरणे सधिं प्रति॥ प्रजावानित्वयामित्वा त्व
 दिच्छावाप्तिकारणात्॥ तत्सिद्धिमत्सजानीहियजतश्चित्तयामिते॥ सर्वदासर्वदाशानोनमस्तेस्तुप्रसीदमे
 आमंत्रितोसिदेवेशसहदेव्यागणेश्वरैः॥ मंत्रगैलेकिपालैश्चसहितःपरिवारकैः॥ निमंत्रयाम्यहंतुं संप्र
 मातेतुपवित्रकं॥३७॥ नियमंचकरिष्यामिपरमेशतवाज्ञया॥ इत्येवंदेवमामंत्रेचकेवामृतीगतं॥३८॥
 शिवांतमुलमृच्चार्थतच्छिवायनिवेदयेत्॥ जपस्तोत्रप्रमाणंचकृत्वाशस्तक्षमापयेत्॥३९॥ हुत्वाचरोस्त

राम
६३

तीयांशंतदधीतश्चिवालये॥ दिग्वासिनोदिगाशोशोभूतमात्रगणेसह॥ रुद्रेशःक्षेत्रपादीशोनमःस्वाहाव
 लित्रये॥४०॥ समाचम्यविधिछिंहरकंहेममाचरेत्॥ पूर्णं व्याहृतिहोमंचकृत्वा तं धीतयारगं॥ ततउंअस
 येस्वाहासोमायवेवहि॥ उंअग्निषोमाभ्यांस्वहा॥ अग्नयेस्विष्टकृतेतथा॥४२॥ इत्याहुतिचतुर्कंतुदत्वा
 लुपान्त्रियोजने॥ वक्रिकुंडार्पितं देवं मंडलाभ्यर्चितेशिवे॥४३॥ नामिसंधानस्त्वेणविधिनायोजयेत्ततः॥
 वेशादिषान्नेविन्यस्यअस्त्रंचतदयेततः॥४४॥ अविरोष्यपवित्राणिकलानिर्वाप्यमंत्रयेत्॥ षडंगब्रह्ममूल
 लेवक्रिद्धमस्त्रंचयोजयेत्॥४५॥ विधायस्तत्रैः संवस्य एजयित्वांगसस्वनैः॥ रक्षार्थं ज्वगदीशाय नक्ति
 नस्तसमर्पयेत्॥४६॥ एजिते पुष्पधूपाद्यैर्दत्त्वा सिध्यंतु पुस्तके॥ पुरोः पादोतिकंगत्वा नत्वा दद्यात्पवित्रकं
 ४७॥ निर्गत्य कृद्दिगचम्यगोमृयेमंडपत्रये॥ पंचगव्यंचतंदेतधावतंचक्रमान्यजेत्॥४८॥ अवेनेवप्रकारे
 णमुमुक्षुपरिसंविशेत्॥ केवलं न स्मशाय्यां सोपरागसमाहितः॥४९॥ आग्नेषेपवित्रकाधिवासः॥
 ईश्वर उवाच॥॥ अथ प्रातःसमुत्थाय कृतस्नानसमाहितः॥ कृतसंध्याचनो मंत्री प्रविश्य मंडपं॥१॥ स
 मादाय पवित्राणि अविसर्जितदेवतः॥ इतिगन्यानाजनेशुद्धे स्थापयेत्तत्रमंडले॥२॥ ततो विसर्ज्य देवेशं
 निमलिसपनीयच॥ पूर्ववद्भूतलेशुद्धे कृत्वा क्रिकमथययं॥३॥ आदित्यद्वारदिव्यालकुंभेशानोशि

वेन ले॥ नैमित्रिकी सविस्मारां कृपात्पूजाविशेषतः॥ मंत्राणां तर्पणं होमं प्रायश्चित्तं शराणुना॥ अथेत्तरात्तं कृत्वा
 दद्यात्स्पर्शक्रुतिं शनैः॥ ५॥ पवित्रं साववेदत्वा समाचम्य ददीत च॥ दारपालादिदिक्पालकुंभवर्द्धनकादिषु
 ६॥ संविधाने ततः शंनोरुपविश्य तिजासने॥ पवित्रमथ नेदद्यात्पुण्याय गुरुवक्रये॥ ७॥ कारार्थतात्वया देव
 यद्दृष्टं मम केविधौ॥ रुतं किं स मुश्चं रुतं गुप्तं च मत्त रुतं॥ ८॥ तदस्मृत्किं मत्किं रुतं क्षिप्रं च संस्कृतं
 सर्वानुतामुना शंनो पवित्रेण त्वदिच्छया॥ ९॥ उं ह्रूयस्वरमच्युते निपमेश्वरय स्वाहा॥ आत्मतत्वे प्रकृत्युतेषां
 लितेषु योनिनामूलं लयां वमुच्चार्य पवित्रेणा र्चयेत्तस्मिन्॥ विद्यातत्वे च विद्यां ते विस्तुकारणपालिते॥ १०॥
 इत्युक्तं तं मुच्चार्य पवित्रमपि रोपयेत्॥ शिवं ते शिव तत्वे च रुद्रकारणपालिते॥ ११॥ शिवं तं मंत्रमुच्चार्य त
 स्मै देयं पवित्रकं॥ सर्वकारणपालेषु सर्वतत्वेषु मुव्रतः॥ १२॥ मूलं लयां तमुच्चार्य दद्यात्तं गवतारणं॥ आ
 त्मविद्याश्वैः प्रोक्तं मुमुक्षुणां पवित्रकं॥ १३॥ विनिर्दिष्टं बुद्ध्या शिव तत्वात्मनि ऽक्रमात्॥ स्वाहांतो वा
 नमो तं वा मंत्रं ते वा सुदीरयेत्॥ १४॥ उं हा आत्मतत्वाधिपतये शिवाय स्वाहा॥ अं हौं विधानश्चाधिपतये शिवा
 य स्वाहा॥ १५॥ उं हौं शिवा तत्वाधिपा च ये शिवाय स्वाहा॥ दत्वा गंगावतरं प्रायश्चित्तं रुतं जलि॥ त्वं गतिः स
 र्वभूतानां स्थितिस्तु स चराचरे॥ १६॥ अंतश्चारेण भूतानां दृष्टानां परमेश्वर॥ १७॥ कर्मणामनसा वाचा ततो न

राम
८४

त्मा गतिर्मम॥ मंत्रहीनं क्रियाहीनं कर्महीनं च यत्कृतं॥ १८॥ जपहोमार्चनाहीनं रुतं नित्यं मया तव॥ अकृतं वा
 कहीनं च तत्पूरय महेश्वर॥ १९॥ स्वपूतस्त्वं सुरेशानपवित्रं पापनाशनं॥ त्वया पवित्रितं सर्वं मम॥ २०॥ खंडितं
 यन्मया देव व्रतं वै कल्पयोगतः॥ एकीभवतु तस्मै वंति वाज्ञास्त्रयं पितॄन्॥ २१॥ जपं निवेद्य देवस्य नत्वा स्तोत्रं
 निधाप्य च॥ मत्वा तु मरुणादिष्टं गृहीयान्नियमं नरः॥ २२॥ चतुर्मासं त्रिमासं वा अहमेकाहमेव च॥ प्रण
 म्य क्षप्रयित्वा शं गत्वा कुंडं तिकं व्रती॥ २३॥ पावकस्तोत्रं विष्णवे पवित्राणां चतुष्टयं॥ समारोप्य समस्त
 र्चपुष्पधूपाक्षतादिभिः॥ अंतर्बलिं पवित्रं च रुद्रादिभ्यो निवेदयेत्॥ प्रविश्यातः शिवं स्तुत्वा स प्राणामंक्ष
 मापयेत्॥ २४॥ प्रायश्चित्तं रुतं होमं कत्वा कृत्वा च पावकं॥ शानेः पूजां क्रुतिं दत्वा वक्रिचविस्रजे छिवं॥
 २५॥ होमं व्याहृतिभिः कृत्वा कृत्या निश्चरयानल॥ अग्न्यादी सस्ततो दद्यादा कृतीनां चतुष्टयं॥ २६॥ दिक्पा
 दिसंततो दत्वा स पवित्रं बहिर्बलिं॥ सिद्धं तपुस्तकं दद्यात् सुप्रमाणं पवित्रकं॥ २७॥ उं ह्रूं नमः स्वाहा उं ह्रूं नमः
 स्वाहा उं ह्रूं नमः स्वाहा उं ह्रूं नमः स्वाहा॥ मोहं व्याहृतिभिः कृत्वा चत्वा कृतिं चतुष्टयं॥ २८॥ उं ह्रूं अग्न
 ये स्वाहा॥ उं ह्रूं सोमं य स्वाहा॥ उं ह्रूं अग्नीषोमां य स्वाहा॥ संस्तुयादी क्षणादिभिः॥ २९॥ विक्षिप्य विकारां
 स्तत्र कंशकूप्यं पसंहरेत्॥ तालीशदिति वद्ध्या आसनापोषकस्य येत्॥ ३०॥ नैर्ऋते वासुकीर्वाणा नकारेण

श्रीचक्रयेत्॥ आज्ये बलिः पूरयंती तद्दामं दुर्गरूपिणी ॥ ३३ ॥ सांबुवस्त्रे सवस्त्रे च वात्या सै पश्चिमानने ॥ ऐ
 शाकुंडे यजे छंदः शक्तिं कुंजस्य दक्षिणे ॥ ३४ ॥ पश्चिमांस्या तु सिंहा स्तां वदनीं स्वह रूपिणी ॥ दिक्षु शक्रादि
 दिक्पालान् विष्कंभान् शृणु वामनात् ॥ ३५ ॥ वाहना युध संयुक्ता न ह दस्य च्छिना मभिः ॥ प्रयुमेतां समादा
 य कुंजस्य आनिगमिनी ॥ ३६ ॥ अवि छेत्त पयो धारो भामयित्वा प्रदक्षिणं ॥ शिवो गलोकपालानां प्राचये
 न्मूलमुचरत् ॥ ३७ ॥ संरक्षंत यथा पागं कुंजं रुत्वा यतोचरेत् ॥ ततस्त्रिरासने कुंजे सांगं संपूज्य शंकरं ॥ ३८ ॥
 वित्यस्य शोधय मंतारं वदंत्या मस्त्रमर्चयेत् ॥ उं अं हं अस्त्रा सना य फट् ॥ उं अं अं अस्त्रमर्चये नमः ॥ उं यं संहं
 फट् पशुपतये नमः ॥ उं डी तद्दया यरुं फट् नमः ॥ उं शिरि सेरुं फट् नमः ॥ उं शुक स्वाय रुं फट् नमः ॥ उं
 रुं फट् अस्त्राय रुं फट् नमः ॥ चतुर्वक्त्रं स दंष्ट्रं च तस्मा रेदस्त्रं सशक्तिकं ॥ समुद्धरेन्निष्कला सिंस्थ कोटि
 समप्रभं ॥ जगलिं ग समायोगं विदध्या स्त्रिग मुद्रया ॥ अंगुष्ठेन स्पृशेत् कुंजं रुदा मुद्रया स्त्रवदनीं ॥ लुक्कयेत्
 क्तायेत्वा दोमुष्टिना वदनीं स्पृशेत् ॥ ४१ ॥ चष्टुर्वक्त्रं स दंष्ट्रं च तस्मा रेदस्त्रं सशक्तिकं ॥ समुद्धरेन्निष्कला सिंस्थ कोटि
 स्त्रोत्ररीयकं ॥ ४२ ॥ स्नानं वो दद्म्यु खं मुक्तौ पूर्ववक्त्रं च युक्तये ॥ उर्ध्वं च समारोप्य पूर्वां स्पृशेत् प्रविलोकयेत् ॥ ४३ ॥
 चरणां सिंखीया वत्तुक्ते मुक्ते विमोमतः ॥ चक्षुषां संप्रसादेन शैवं धाम विहरवता ॥ ४४ ॥ अस्त्रोदकेन सं

राम.
६५

प्रोक्षम मृतस्नान सिद्धये ॥ भस्म स्नानाय विघ्नानोशंतये पाशजितये ॥ ४५ ॥ स्त्रिं संहारयोगेन ताडयेदस्त्रं
 स्मना ॥ पुनस्त्रांबु संप्रोक्ष्य सकली करणायतां ॥ ४६ ॥ नाजेरुर्ध्वं कुशाग्रेण मार्जना यास्त्रमुचरत् ॥ विचालयेत्
 तन्मूले वधमाघाय लाघवः ॥ ४७ ॥ द्वैविध्या यच पाशानां आलयेत् शरयुना ॥ तल्लरीं रश्मिं सों गं प्रामने
 वित्यु सै त्रमः ॥ ४८ ॥ पुष्पादि पूजितः सौम्ये नेत्रे नेत्रे ण वारुदा ॥ वधामंत्रित वस्त्रे ण शिवा ते सह शो न च ॥ ४९ ॥
 प्रदक्षिणं क्रमातेन प्रविशेत् शिवदक्षिणं ॥ संहार मुद्रया त्मानं मृत्युति स्फुरदं बुजे ॥ ५० ॥ निरुध्य शोधिते
 काये त्या संरुत्वा तमर्चयेत् ॥ पूर्वजितस्य शिष्यस्य मृतवस्त्रे ण मस्तके ॥ ५१ ॥ शिवहस्ते प्रदातव्यं रुद्रेशपद
 दायकं ॥ शिवसेवाग्रहोपापं दत्तहस्ते शिवायुना ॥ ५२ ॥ शिवप्रक्षेपयेत्पुष्पं अयनीया र्चका सवं ॥ उत्थातस्त्रा
 नमंत्रा त्यां शिवदेव गणांतकां ॥ ५३ ॥ विघ्नादीनां क्रमांन्नाम कार्या धि श्वे छया पुरुः ॥ प्रणतिं कुंच वदं त्यो का
 रयित्वा नलांतिके ॥ ५४ ॥ स दक्षिणा सने तद्वत् सौम्या स्पृशेत् पवेशयेत् ॥ शिष्ये देह विनिष्क्रांता सुपुष्पा विनिचिं
 तयेत् ॥ ५५ ॥ निजविग्रहनीलां च दर्भमूले नमंत्रितं ॥ दक्षिणं दक्षिणे तस्या निधाय करणं च ॥ ५६ ॥ तन्मूलमा
 त्मजघापो अयं चेति शिखिध्वजः ॥ शिष्यस्य हृदयं गत्वा रेचकेन शिवायुना ॥ ५७ ॥ पूरकेण समागत्य स्वका
 यं हृदयं तरे ॥ शिवाग्निना पुनः रुत्वा नाडी संधानमाचरेत् ॥ ५८ ॥ तदा तसंविधाना यं जुहुयादा कृति त्रयं ॥

इत्थं समयदीक्षायां तवेद्योगो न वाचने ॥ ५९ ॥ ॥ अग्नेयसमयदीक्षा ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ वक्ष्ये संसारदीक्षायां वि
धानं शृणु षण्मुख ॥ आवाहयेत्तद्देशं स्ववक्रिस्वस्वशिवोत्तदि ॥ १ ॥ संक्षिप्तौ नौ समम्य च संतर्प्य तदपाणु
ना ॥ तयो संनिधये दद्यात्तेनैराकृतिपंचकं ॥ २ ॥ कुसुमेनास्त्रं जपतेनाताडयेत्तत्र दक्षिणा ॥ पुष्पश्रुतारका
कारं चैतन्मंत्रकारयेत् ॥ ३ ॥ प्रविश्य तत्र ऊंकारयुक्तेरेव कयोगतः ॥ संहारिण्यतदा कृष्णपूरकेण हृदि स्मरे
त् ॥ ४ ॥ तदा वागीश्वरी नो मुद्रयोऽवसंज्ञया ॥ हस्ते पुटितमंत्रेण रेचकेण विनिक्षिपेत् ॥ ५ ॥ उहां हं हं आत्मने
नमः जाम्बव्यमाने निर्हमेजुक्रयादिष्टसिद्धये ॥ अप्रबुद्धे सधूमे तु होतावक्रो च शुद्धति ॥ ६ ॥ सिग्धः प्रदक्षिणा
वर्त्तसुगंधिसस्यते नला ॥ विपरीतस्फुलिंगि च हस्तिं स्पृश्या प्रशस्यते ॥ ७ ॥ इत्येवमादि निश्चिन्ने कृत्वा शिष्यस्य
कल्मषं ॥ पापजक्षण होमेन महद्वातेन वात्मना ॥ ८ ॥ क्षिजत्वा पादनाथं तथारुद्रांश्चावने ॥ आहारबीज
संशुद्धौ गन्धिनाय संस्थिते ॥ ९ ॥ सीमंते जम्बतोनाम करणाय च होमयेत् ॥ शतानि पंचमूलेन चोडादिषु दश
शतः ॥ १० ॥ शिखिनोस्तु वंधस्य सक्ता कुत्कर्षणं च यत् ॥ आत्मनो रुद्रपुत्रत्वे गन्धिधानं तदुच्यते ॥ ११ ॥ माया
त्मनो विवेकेन ज्ञानं रमिंतवर्द्धनं ॥ शिवतत्त्वे च सिद्धसुखी कस्तन जनलंभते ॥ १२ ॥ वेधेन मण्डित्वेन शिवत्वा
हस्यनोमते ॥ मंत्रं संहारमात्मानं स्फुरद्वक्रिकणोपमं ॥ १३ ॥ विदधीत समादाय निजे हृदयपंकजे ॥ ततः ऊं भे

राम
६६

कयोगेन मूलमंत्रं मुदीरयेत् ॥ १४ ॥ कुर्यात्समयीभावंच तदा च शिवोत्तदि ॥ ब्रह्मादिकारणत्यागक्रमाद्रेच
कयोगतः ॥ १५ ॥ नत्वा शिवं तमात्मानमादायोऽवमुद्रया ॥ हस्ते पुटितमंत्रेण रेचकेन विधानवत् ॥ १६ ॥ शिष्य
स्य हृदयो नो जकर्णिकायां विनिक्षिपेत् ॥ पूजां शिवश्च वक्रैश्च कुरु कर्षोत्रदोचितां ॥ १७ ॥ देवत्वे निर्देष्टास्त्रादि
निर्माल्यादि न लेपयेत् ॥ शिवाग्निगुरु पूजां च कर्तव्या जीवतावधि ॥ १८ ॥ बालबाली शृष्टृस्त्रीजो भुगव्या
धिनात्मनां ॥ यथाशक्ति दशानां तं समचस्य समग्रकान् ॥ १९ ॥ त्रतां गानि जय नमस्चंडकोपीनसंयमात् ॥ ईशा
नाद्यैरुदारैर्विपरिष्वज्य यथाक्रमात् ॥ २० ॥ स्वाहोतं संहितामंत्रैः पात्रेषां रोष्य हवित ॥ संपातामिजुतेरु
त्वास्त्रिलैश्चायदशयेत् ॥ २१ ॥ दक्षिणाया पुदाधस्तादोष्य क्षणमात्रकं ॥ शिवादाज्ञां समादाय दधीतत्र
तिने गुरुः ॥ २२ ॥ एवं समयदीक्षायां वशिष्टाया विशेषतः ॥ वक्रिहो मागमज्ञानयोग्यः संशयते शिष्यः ॥ २३ ॥
अग्नेये समयदीक्षायां ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अयं निर्वणिदीक्षायां कुर्यान्मूलादिदीपने ॥ पाशबंधनशक्त्या यं
ताडनादिरुते मया ॥ १ ॥ एकैकया तदा कृत्या प्रत्येकं तंत्रं येषां च ॥ बीजगर्भं शिखाध्वं धं ऊं फडं तं ध्रुवादि
ना ॥ २ ॥ डीं हूं हूं फडिति मूलमंत्रस्य दीपनं ॥ डीं हूं हूं फडिति हृदय एव शिरोमुखे ॥ ३ ॥ प्रत्येकं दीप
नं कुर्यात्सर्वस्मिन् क्रूरकर्मणि ॥ शान्तिके पौष्टिके चास्य वषट्तादिनाणुना ॥ ४ ॥ वषट् वौषट् समीपे तैः स

विकाम्पपरिस्थिते॥ हिरण्यं संवाचेः कुर्यात्॥ सर्वविषयनादिषु॥ ५॥ ततश्च सत्यं जागस्तमंडले शुद्धविग्रहं॥ शि
ष्यं संसृज्य संभूतं स्वस्वस्वेति विभावितं॥ ६॥ मूलेन तच्छिखावधं पादांगुष्ठं तु मानयेत्॥ संहारेण मुमुक्षुः सुवध
या छिष्यकायके॥ ७॥ पुंसस्तु दक्षिणे जागे वा मेनायानियोजयेत्॥ रुक्मिच शक्तिं संवेण प्रतितां तस्य मसके॥ ८
संहारमुद्रया दायस्त्रं तेनैव योजयेत्॥ नाडीत्वादाय मूलेन सूत्रेण मसकं दाययेत्॥ ९॥ चक्रं गुरु रुद्रेण तद
दयेनाकृतिवये॥ दद्यात्तत्संमिधानार्थं शक्त्या वप्येवमेव हि॥ १०॥ डीहो यदात्मने नमः॥ डीहो वक्रात्मने न
मः॥ डीहो भुवनात्मने नमः॥ डीहो कलात्मने नमः॥ गुरुश्च तत्र हंकारमुक्तिरेव कयोगतः॥ चैतन्यं हं सर्वज
स्तं विस्मिदं दायुधाणुना॥ ११॥ डीहो हं फट् आक्षिप्य शक्तिस्त्रेण हं हं स्वाहेति वायुना॥ संहारमुद्रया सू
त्रेनाडीं स्तेनियोजयेत्॥ डीहो हं हं आत्मने नमः॥ व्यापकं भावयेदैनं तत्रुत्रेणावगुं वयेत्॥ आकृतिवि
तये दद्यात् रुद्रासंनिधिहेतवे॥ १२॥ विद्यादेहं च विमलस्य शांत्यतीतावलोकनं॥ तस्मात्पितरतत्वाद्यमंत्रं
तं विचिंतयेत्॥ १३॥ एहो शांत्यतीतं कलापाशाय नमः॥ इत्यनेनावलोकयेत्॥ देतत्वे मंत्रमुप्येकेषु वंतं श्रुत्वा
उवाच॥ तथाष्टौ भुवनात्मस्य बीजनाडी कथयं॥ १४॥ विषये वगुणं चैकं कारणं च सदा शिव॥ शिवायां शा
त्यतीतायां अंतर्भावप्रताडयेत्॥ १५॥ हेहो शांत्यतीतकलापाशाय हं फट्॥ संहारमुद्रया दाय विदध्यास्तत्र म

राम
८७

सके॥ एतये दायुती स्त्री सो दद्यात्संनिधिहेतवे॥ १६॥ तदेहादक्षरे देव बीजनाडी कथयं॥ गुणो मंत्रौ तथा
अस्तमेकं कारणमीश्वरं॥ १७॥ पादानैः जानुसंख्यानि भुवनानि च सप्तच॥ एकं च मध्यतः शांतौ रुद्राजं मध्य
तः स्मरेत्॥ १८॥ नाडयित्वा समादाय मुखसूत्रेनियोजयेत्॥ जुहुयात् निजबीजेन संनिधाय आकृतित्रयं॥
२१॥ विद्यायां सप्ततत्वा निपदानामेकविंशतिः॥ गुणानां त्रयमेकं च विषयं रुद्रकारणं॥ २२॥ अंतर्भाव्येति रि
क्तायां बीजनाडी कथयं॥ तात्पादाय विदध्याच्च आकृतीनां चतुष्टयं॥ २३॥ मंत्राणां त्रयमेकं च विषयं कारणं
हरि॥ अंतर्भाव्यकनिष्ठायां शक्रायां ताडनादिकं॥ २४॥ विधाय नाभिस्तत्र स्पृशं निधाय आकृतिर्यजेत्॥ क
वलानां शतं सायं पदानामष्टविंशतिः॥ २५॥ बीजनाडी समीराणां द्वयोरिंद्रययोरपि॥ वर्णितत्वे च विषयमेकं
कं गुणपंचकं॥ २६॥ हेतुं त्रयाणामत्रस्तमसुराणां चतुष्टयं॥ निवृत्तौ पीतवर्णायामंतर्भाव्यप्रताडयेत्॥ २७॥ आ
दायेत विभावितं सूत्रे विमलस्य पूजयेत्॥ जुहुयादाकृती स्त्रिस्तः संनिधानाय पावके॥ २८॥ इत्यादाय कलासूत्रे
योजयेच्छिष्यविग्रहात्॥ सर्वाजायां तु दीक्षायां समयावारपाशनः॥ २९॥ देहारेण कथामर्थं मंत्रसिद्धिफलाद
पि॥ इष्टाष्टादिधर्मार्थं प्रतिबीजे प्रबंधकं॥ ३०॥ चैतन्यं रोचकं रुद्रं कलानामंतरे स्मरेत्॥ अमुनैव क्रमेणाद्य
कुर्यात्तिर्पणदीपने॥ ३०॥ आकृतिभिः स्वमंत्रेण तिस्रस्तिस्रस्तिस्रस्तथा॥ डीहं शांत्यतीतकलापाशाय हं फट् इत्य

दिदीपते॥३१॥ तन्मन्त्रं यतिं विरोधाय कलास्थानेषु पंचसु॥ संग्रह्य कुंकुमाद्येन तत्र सोंगशिवं यजेत्॥३२॥ ह्रूफ
 डंतैः कलामंत्रैर्नितापाशाननुक्रमात्॥ नमो तैश्च भविष्यंतः कुर्याद्ग्रहणबंधने॥३३॥ डीह्रूहो ही ह्रूफटयोस
 तीतकलोगत्लामिव धामिचेत्यादिभिर्मंत्रैः कलानां ग्रहणं धनुनादिप्रयोगकं॥३४॥ पाशादीनां वस्तीकारा
 ग्रहणं बंधने पुनः॥ पुरुषं प्रतिनिःशेषव्यापारप्रतिषेधने॥ उपवेश्याय तन्मन्त्रं शिष्यस्कंधे निवेशयेत्॥ वि
 स्मृताद्यधमोपायशते मूलेन हो न हो मयेत्॥३५॥ शरावसंघुटे पुंसः स्त्रियाश्च प्राणितोदरे॥ रुद्रत्रसंघुटे सत्र
 निधायाद्यर्चयेद्गदा॥३६॥ सत्रं शिवेन सांगेन कृत्वा संपातशोधितं॥ निदध्यात्कलशं साध्वे रक्षोवितापये
 दिति॥ शिष्यपुष्पं करे दत्वा संपूज्य कलशादिकं॥ प्राणमध्यबहिर्जयात् यागमंदिरमध्यतः॥३७॥ मंडलवि
 तयं कृत्वा सुमुखुरुन्नराननात्॥ वृक्तयेष्टवक्त्रो वक्ष्यं शिष्यास्तत्र निवेशयेत्॥३८॥ प्रथमे पंचगव्यस्य पाशये
 बंधकत्रयं॥ पाणिना कुशयुक्तेन अक्षितानंतरंतरं॥३९॥ वसंततस्तृतीये तु ग्रामस्त्रितयसंमितं॥ अष्टास
 प्रमाणं वा दशवस्पर्शवर्जितं॥४०॥ पालाशपुटके मुक्तौ मुक्तौ पिप्पलपत्रके॥ तदंसे नोजने दत्वा प्रतिवाचाम
 ये कर्तव्ये॥४१॥ दंतकाष्ठं ददा कृत्वा शिष्ये छेदने छेदने॥ मूलादिरोषमोक्षाय मूलेनातो नरं शतं॥४२॥ विधा
 यस्त्वेतिलेशाय सर्वकर्मसमर्पणं॥ पूजाविभजनं चास्य चंडेशस्य च पूजनं॥४३॥ निमित्त्यमपनीयाद्यशेषम

राम
६६

गौषयजेच्चरोः॥ सकले लोकपालांश्च पूजयित्वा विजय्य च॥४४॥ विसृजेत्क्षणमग्निं च रक्षितं यदिराज्यतः॥
 वात्यतो लोकपालानां दत्वा संक्षेपतो बलिः॥४५॥ नस्मनाश्रुधनो यैर्वा स्नात्वा यागलपं विशेत्॥ गृहस्थान् द
 र्भशय्यायां पूर्वशीर्षानि सुरक्षितान्॥४६॥ तदा सद्रस्मशय्यायां ततो दक्षिणमस्तकान्॥ शिखाश्च त्वशिखान
 स्त्रिस्त्रिप्रमाणकान्वितान्॥४७॥ विज्ञाप्य श्रावयेत्शिष्यास्ततो ज्ञायात्पुनर्बहिः॥ उं ह्रीं हिलिभूजपाणये स्वाहा॥ पंच
 गव्यं च रुद्राग्रगृहीत्वा दंतधावनं॥ समानस्य शिरंध्यात्वा शिष्यामाख्याययावती॥ दीक्षागतं क्रियाकांडं संस्म
 रन् संशुक्रुः॥४८॥ इति संक्षेपतः प्रोक्ता विधि दीक्षाधिवासने॥ आग्नेये निर्वणदीक्षायां अधिवासनं॥॥
 ईश्वर उवाच॥॥ सुर्यप्रातः समुत्थाय कृतस्नानादिकौ गुरुः॥ दध्वाद्रमो सधाप्यादेः प्रसस्ताय बहुरिताः॥॥
 गजाम्बरो हणंस्वप्रेष्ठं शुक्रं शुक्रादिकं॥ तैलाभ्यंगादिकं हीनं होमात् घोरेण शतये॥२॥ नित्यकर्म कृत्वा
 प्रविश्य मुखमंडपं॥ स्वधानं नित्यवत्कर्म कुर्यान्नैमित्तिके विधौ॥३॥ ततः संशोध्य चात्मानं शिवे हस्तं तथा मति
 वित्स्य कुंभं संप्राच्य दत्वा दीनामनुक्रमात्॥४॥ मंडले स्वेतिले वापि प्रकुर्वीत शिवार्चनं॥ तर्पणं पूजनं वक्त्रे
 पूर्णं तं मंत्रतर्पणं॥५॥ दुःस्वप्नदोषमोक्षाय शस्त्रेणाशधिकं शतं॥ तुष्टाईसंघुटे नैव विदध्यात्तन्त्रदीपनं॥६॥
 अंतर्बलि विधानं च मध्ये स्वेतिलं कुंभयोः॥ कृत्वा शिष्यप्रवेशाय लब्धानुज्ञो बहिर्ब्रजेत्॥७॥ कुर्यात्समयि

केतवमंडला रोपणादिकं ॥ संपातहोमं तं नाडी रूपं दर्शकं सानुगं ॥ ८॥ कुंजस्वं शिवमभ्यर्च्य पाशस्तत्रम
 पाहरेत् ॥ सदक्षिणोर्ध्वकायस्मिन्निष्पत्तिस्तत्र ॥ ९॥ तद्विष्णोर्ध्वनिबद्धीयान्पादां गुणवलेवितं ॥
 तं निवेश्य निवेष्टे सुव्याप्तिना लोकचेतसा ॥ १०॥ नेयानि शुवनान्यस्यात्तमशधिकंततः ॥ कपालो जंघु
 वृश्चवज्रदेहः प्रहृन् ॥ ११॥ विष्णुतिरव्ययः शास्ता पिनाकी विदशाधिपः ॥ अग्नीरुद्रोऽक्रताशीचपिङ्गलः
 खादको ह ॥ १२॥ ज्वलनो दहनो वक्रर्जस्मांतकसंयंतको ॥ याम्यो मृत्रहवो धाता विधाता कार्यवंचकः ॥
 १३॥ कालो धर्मोऽप्यधर्मश्च संयोजकः ॥ विधिपोषकः ॥ १४॥ नैरुतो मारणो हंता कवदष्टिर्नयानकः ॥ ऊर्ध्वशिको
 विरूपाक्षो धूपलोहितदंष्ट्रवान् ॥ बलश्चातिबलश्चैव पाशहस्तो महाबलः ॥ श्वेतश्च जपमृगश्च दीर्घबाहुर्जलंतकः
 १५॥ चंडवांस्यश्च भीमश्च दशैते वारुणाः स्मृताः ॥ दीर्घोऽलघुर्वायुवेगः ॥ गंगतीक्ष्णो नयांतकः ॥ १६॥ पंचांतकः पंचवि
 र्वकपदीर्घबाहुर्नरः ॥ जरासु कुटुधारी च तानारत्नधरस्तथा ॥ १७॥ निधीशो रूपवान्धनः सौम्यदेहः प्रसाद
 कृत् ॥ प्रकाशोऽप्ययत्नश्मीवनकामरूपो दशोत्तरे ॥ १८॥ विद्याधनो ज्ञानधरः सर्वज्ञो वेदपारगः ॥ मातृवृत्तश्च पि
 ङ्गोऽक्षो मृतपालो बलिप्रियः ॥ १९॥ सर्वविद्याविधाता च सुखदुःखहरा दशः ॥ अनेतपालको वीरः पातालाधिप
 तिस्रया ॥ वृषोऽष्टवरो धायः प्रथमः सर्वतो मुखः ॥ लोहितश्चेति विज्ञेया दशरुद्राः परिस्मृताः ॥ २०॥

राम.
८९

सप्तविंशतिगुणाध्यक्षस्तु तद्विदशवन्दितः ॥ संवाहश्च विवाहश्च लनोलिप्तुर्विचक्षणः ॥ २१॥ अथ क्षतककाजा
 क्षिरुद्रो हाटक एव च ॥ कृष्णोऽश्वैव सत्यश्च ब्रह्मा विष्णुश्च सप्तमः ॥ २२॥ रुद्रश्चाष्टविमेरुद्राः कटहा संतरे
 स्थिताः ॥ एतेषामेव नामानि शुवनानामनुस्मरेत् ॥ २३॥ शुबोऽश्वः सर्वभूतः सर्वभूतसुखप्रदा ॥ सर्वसा
 निध्यकरा ब्रह्मा विष्णुरुद्रमाचरितः ॥ २४॥ अनर्चित असंस्तुत असंस्तुत पूर्वस्थितः ॥ साक्षिन्तुंगपतंग
 ज्ञानश्च शृङ्गश्च स्मरश्च शिवश्च सर्वदिग्दशसर्वसानिध्यकरा ब्रह्मा विष्णुरुद्रपरः ॥ २५॥ उं नमः शिवाय ॥ उं नमो नमः ॥ उं
 शिवाय ॥ उं नमो नमः ॥ उं शिवाय ॥ उं नमो नमः ॥ अष्टविंशतिपदानि व्योम व्यापित्तमोगुह ॥ २६॥ सद्योऽहं
 तेनेत्राणि मंत्रावणाष्टिको मतः ॥ राजकारो मकारश्च नाड्या वीर्यापिङ्गला द्वये ॥ प्राणा पाना बुधौ वायुघ्राणौ
 पृष्ठौ तथेन्द्रियो ॥ गंधस्त्वविषयः प्रोक्तो गंधादिगुणपंचके ॥ २७॥ पार्थिवं मंडलं पीतं वज्रोक्तं चतुरस्रकं ॥ वि
 स्तारो योजनानां तु कोटिरस्य शताहताः ॥ २८॥ अत्रैवांतकतातेया योनयोऽपि चतुर्दश ॥ प्रपुमा सोपदेवा
 नामश्वाद्या देवयो नयः ॥ २९॥ मृगपक्षी च पशुश्च तु धातुसंरिप्ताः ॥ स्थावरं पंचमे सर्वयोनिः पशुतुमा
 नुषी ॥ ३०॥ पेशा च राक्षसं यक्षं गंधर्वं चैव मेव च ॥ सौम्यं प्रजेश्वरं ब्राह्मणं पृथुं परिकीर्तितं ॥ ३१॥ अशनां पार्थि
 वं तत्त्वं अविकारास्पदं मतं ॥ लयस्फुटं क्रतौ बुद्धौ जोगो ब्रह्मा चकारणं ॥ ३२॥ ततो जगदवस्थानैः समसेर्तुव

ननिजापुना॥४५॥ बाहुमुक्तैकदेशेनचंद्रविज्ञानसंनिभं॥ आदाययोजयेत्सूत्रेरेचकेनोन्नरायया॥४६॥ आप्ता
यनायशिष्यस्य पुणः शिरसि विन्यसेत्॥ विसृज्य पितरोदद्यात्तवौषडंतशिवायुना॥४७॥ श्रावणायविधिपूर्वम्
निवृत्तिरिति गोधिता॥ इत्याग्नेयेनिर्वाणदीक्षायां निवृत्तिकणशोधनं॥ ॥ इत्युक्त्वा च॥ तत्रयोरयसंभानं
कुर्यात्सुदुर्विषयम्॥ उहं हूं हूं अं पजो ते वायुराकाशं तन्मात्रेण बुद्धयः॥ १॥ पुणत्रयमहंकारः चतुर्विंश
दिमानिति॥ प्रतिष्ठायां निविष्टानितत्वात्मेताविज्ञावयेत्॥ २॥ पंचविंशतिसंख्यां कारिणां ताक्षराणां च॥ पंचा
शदधिका षष्टिर्बुवनास्तुल्यसंज्ञिता॥ ३॥ तावंत एव रुद्राश्च विज्ञेयास्तत्रतद्यथा॥ अमरेश प्रभावश्च नैमिषाभ
लक्षवापि च॥ ४॥ तथा पांडिश्चरं डिश्च जारुतिरथाष्टमः॥ नकुलीशो हरिश्च ऋः श्रीशैलो दशमः स्मृताः ॥ ५॥
जलानसौ म्यातिके राश्च महाकालोपमध्यमः॥ केदारो जैरवश्चैव द्वितीयाष्टकमीरितं॥ ६॥ ततो गयां कुरुर्ष
त्रैखलो लापेकलादिके॥ विमलश्चापहो मश्च माहेंद्रो मीमाव च॥ ७॥ वस्त्रा पदं रुद्रकोटिरमुक्तो महालयः॥
गोकर्णो भद्रकर्मश्च स्वर्णारव्यः स्नातुरेव च॥ ८॥ अजे सश्चैव सर्वज्ञो नास्करः स्वदलो वरः॥ स्वरोऽर्जुनस्तु
पीचविशालो जटिलस्तथा॥ ९॥ रौद्रोऽपि गलाक्षश्च कालदंष्ट्री भवेत्ततः॥ विदुरश्चैव घोषश्च प्राजापत्योऽ
नाशनः॥ १०॥ कामरूपी तथा कालः कर्णोऽप्यथ जयानकः॥ पतंगश्चैव बहवो श्रीकंठचंद्रशलिना॥ ११॥ सहेते

नि

राम.

९१

नचपर्यताः कथंतेषपरात्यपि॥ व्यापितः अनुपः प्रथमः तेजः ज्योतिः॥ पुरुषः अनश्च॥ अधः मरुः अरुः सः अना
दिः॥ नानाः बृहदरुं ध्रुवः उर्वः अतिधननिधनोऽब्रुवः शिवसर्वपरममहेश्वरमहादेवसज्जो वश्च महतेजः
भोगाधिपते सुचः॥ प्रमथः॥ सर्वसर्वेति द्वात्रिंशत्परात्यनिर्बीजडरौ वधो मंत्राय॥ वामदेवः शिरः शिखाः गंधा
री वमुमोचनाः॥ ह्यैर्द्वौ मारुतो तथा समानो दानवानोरसना वायुरिन्द्रियैः॥ वसंतविषयो रूपः प्रशस्त्य शिरसायु
गाः॥ मंडले वृत्तं त्रैलोक्यं उरीकां कितं सितं॥ स्वप्नावस्वा प्रतिष्ठायां कारणं गरुडध्वजं॥ प्रतिशं वरं सर्वसंवि
त्युवनादिकं॥ मृडं देहेयमंत्रेण प्रविश्येतां वि योजयेत्॥ उहं हूं हूं प्रतिष्ठा कलापाशाय हूं फट् स्वाहा ते
नानेनैव पूरके णां कुरा मुद्रया समाकर्षेत्॥ ततः उहं हूं हूं प्रतिष्ठा कलापाशाय हूं फट् स्यात्तेन सहा
रमुद्रया कुंजे केन हृदयादभो नाभिस्तत्रादाय उहं हूं हूं प्रतिष्ठा कलापाशाय नमः॥ इत्यनेनोऽब्रुव मुद्रया
रेचकेन कुंजे समारोपयेत्॥ उहं हूं हूं प्रतिष्ठा कलापाशाय नमः॥ इत्यनेनार्चयित्वा संपूज्य स्वाहा तेनाहुतीनां
त्रयेण संनिधाय ततः॥ उहं विष्णवे नमः इति विष्णुमावात्य संपूज्य सतर्प्य विष्णोर्जनाधिकरे स्मिन् सुमुधु
दीक्षयाम्यहं॥ आयंत पानु कूले न विष्णुं विज्ञापयेदिति॥ ततो वागीश्वरी देवी वागीशामपि पूजयेत्॥ आवा
त्यामर्च्य सतर्प्य शिष्यं वक्ष्यसि ताडयेत्॥ उहं हूं हूं फट् प्रविशोदयनेनैव चैतन्यं कंठजे ततः॥ शस्त्रेण प्राप्य

ने

ताडयेच्छिंशुं॥प्रविशपर्वमंत्रेणतदात्मानंनियोजयेत्॥नामपाद्येजयेद्योनैर्गहीत्वाद्वादशोततः॥२३॥कुर्वी
तदेहसंपन्नंजन्माधिकारमेवच॥भोगंलयंतयाश्चेतःशुद्धिस्तत्त्वविशोधनं॥२४॥निःशेषमलकमदिपाशंबंध
निवृत्तये॥निःकृत्यैवविधानेनयजेतशालमाकृती॥२५॥अस्त्रेणपाशसलिलंमलशक्तिमिवोद्धृतं॥छेदनंमर्दनं
तेषांवर्तुलीकरणंतथा॥२६॥देहंतदंगनाभावंप्रायश्चित्तमयोदितं॥रुद्राण्यावाहनंएजावयंगंधसमर्पणं॥
२७॥उंहरूपगंधौशुक्लरुद्रग्रहणस्वाहा॥संश्राव्यशंतवंमाजोरुद्रेविसृज्यकारणं॥२८॥विद्यायात्मनिचै
तस्यपाशसूत्रेनिवेशयेत्॥विंडंसिरसिवित्यस्यविसृजेत्यितरोततः॥२९॥दद्यात्पूजाविधानेनसमस्तविधिपू
रणं॥पूर्वोक्तविधिनाकल्पंविद्यायांताडनादिकं॥३०॥स्वबीजेतुविशेषंस्यादिति विद्याधिपोचिता॥॥इति
आग्नेयेनिर्वाणदिक्षायांविद्याशोधनं॥॥स्वरजवाच॥॥सदेवादर्चनाविद्यांशंत्यासाईयथाविधि॥शांतोत
त्तत्रयंनीलंजावेश्वरसदाशिवो॥१॥हकारश्चक्षकारश्चद्वौवर्णेपरिकीर्तितौ॥रुद्रासमाननामानौयुवनैः
सहंतयथा॥२॥प्रभवसमयक्षुद्रोविमलःशिवइत्यपि॥घनौविचंचनाकारौसुशिवोदीप्तिकारणं॥३॥विद
शेस्वरनामावात्रिदशंकालसंज्ञकः॥सस्मात्तुजेश्वरश्चेतिरुद्राशंतौप्रतिष्ठेताः॥४॥आपिनेव्योमरूपायसर्व
व्यापिनेशिवाय॥अनाथायअनाश्रितायकूरायशाश्वताय॥५॥योगपीठसंस्थितायनित्यंयोभिनेध्यानाहार

राम-
९३

येतिद्वादशपदानिपुरुषःकवचोमंत्रौबीजेविंडाकारको॥६॥अलंबुषायशानाद्यौवायूकररुर्मको॥इ
ंद्रियेत्वत्कलावश्यास्पृशुविषयोमतः॥७॥गुणोचात्रनिनाहोद्वावेकःकारणमीश्वरः॥तुष्ठीवस्त्रेतिश
तिसंसंजात्युवनादिकं॥८॥विदधाताडनंभेदंप्रावेशंचनियोजयेत्॥आकृष्यग्रहणंकुर्यात्तुशान्तिवेद
नसंततः॥९॥आत्मन्यायाप्यसंपूज्यकलांक्रंदेनिवेशयेत्॥इतीतवाधिकामेस्मिन्सुसुक्षुदीक्षयाम्पह
१०॥नामंतयानुरूलेचकुर्याद्विज्ञापनाकंदि॥आवाहनादिकंपित्रोःशिष्यःस्याताडनादिकं॥११॥विधाना
दायचैतस्यविधिनात्मनियोजयेत्॥पूर्ववत्सितसंयोगेनावधित्वोद्गवाश्वाया॥१२॥हस्तंपुटांकीबीजेनदे
वीगर्भेनियोजयेत्॥देहोत्पत्तौहृदापंचशिरसाजन्महेतवे॥१३॥शिरवायाचाधिकाराययोगायकवचा
युना॥लयायशस्त्रमंत्रेणश्रोतस्तलौशिवेनच॥१४॥तत्त्वशुद्धौहृदेत्येवंगर्भाधानादिश्ववृत॥चर्मणापाशश
चित्संनिःकृत्यैवशतंयजेत्॥१५॥मलशक्तिनिरोधनेधारास्त्रेणाकृतिपंचकं॥एवंपाशविद्योगेनततःसत्ता
स्त्रजप्तया॥१६॥छिंयादस्त्रेणकर्तव्यापाशतबीजरतोयथा॥उंरुंकलापाशायुहाःरूपद॥विसृज्यवर्तुलीरु
त्यपाशमस्त्रेणपूर्ववत्॥१७॥एतत्पूज्यवेदत्वाकलास्त्रेणचहोमयेत्॥अस्त्रेणजुहुयात्संचपाशंक्रशानि
वृत्तये॥१८॥प्रायश्चित्तनिषेधार्थंदद्यादष्टाकृतीरय॥उंहःअस्त्रायरूपद॥हृदीश्वरंसमावात्यरुत्वाश

जनतर्पणं ॥ १० ॥ विदधीत विधाने न तस्मै शुक्लं समर्पणं ॥ उहां इक्ष्वर बुद्धंकारे शुक्लं गृह्णाया स्वाहा ॥ २० ॥ निःशेषं
 गंधपाशस्य प्रशोरस्य स्वरत्नया ॥ न स्वेयं बंधकत्वेन शिवाज्ञां श्रावयेदिति ॥ २१ ॥ विसृजेद्दाम्भरं देवैरौघात्मानं निपोज
 येत् ॥ इति चंद्रमिवात्मानं विधिनात्मनियोजयेत् ॥ २२ ॥ सूत्रं संयोजयेत् देवं शुद्धयेत् न त्वमुद्राया ॥ दद्यात्सूत्रं न शिष्य
 स्य शिवस्य मातृपिंडकं ॥ २३ ॥ विसृज्य पितरौ वक्रैः एजितौ कुसुमादिभिः ॥ दद्यात्सूत्रं विधानतो निःशेषविधि
 परणी ॥ २४ ॥ अस्यामपि विधाय त्वं पूर्ववृत्तादनादिकं ॥ स्वबीजं तु विरोपं स्मात् उचिः शोतेरपीडिता ॥ २५ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे निर्वणिदीक्षायां गतिशोधने ईश्वर उवाच ॥ १ ॥ संधानशोत्पतीतायां शोत्पासादं विमुद्ध
 यम् ॥ कुर्वीत पूर्ववत्तत्र तत्त्ववर्णादिकं यथा ॥ २ ॥ उहां क्षौहो हों शतिसंवालि ॥ उमौ शक्तिशिवा तत्त्वो ज्वना एकमि
 श्रितं ॥ दक्षिणं रौचिकं चैव मोचकं चोद्देशालि रवा ॥ ३ ॥ यो मरुत्सं सनाथं च स्मादनाश्रितमष्टकं ॥ उंकारपदमीशा
 नं मंत्रो वरमश्चोद्देश ॥ ४ ॥ अकारादिविसर्गितः बीजेन देहकारको ॥ रू रू शंखिनीनाथो देवदत्तधुने जयौ ॥
 ५ ॥ हेतुः सदा शिवो देव इति तत्त्वादिसं चये ॥ संचितं शोत्पतीतायां विदध्यान्नादनादिकं ॥ ५ ॥ कलापाशं समाना
 य फडं तेन विनिश्चय ॥ प्रविश्यां तं मोतेन फडं तेन नियोजयेत् ॥ ६ ॥ शिखात्संघुटी च तत्त्वाहांते प्राणमुद्रया ॥
 परकेण समाकृष्य पाशं मस्तकसूत्रतः ॥ ७ ॥ कुंजकेन समादाय रेचकेनांतराख्यया ॥ तत्संघुटनं मोतेन व

राम
९४

क्रिकुंडे निवेशयेत् ॥ ८ ॥ अस्याः एजादिकं सर्वं निवृत्तेरिव साधयेत् ॥ सदा शिवं समावाह्य पूजयित्वा प्रतर्प्य च
 ९ ॥ सदाख्यातविकारे स्मेन मुमुक्षुं दीक्षयाम्यहं ॥ जवत्त्वयानुक्कलेन जक्त्वा विज्ञापयेदिति ॥ १० ॥ पित्रोरावाह
 नं एजाकृत्वा तर्पणं संनिधी ॥ तत्संघुटात्मबीजेन शिष्यवक्ष्यसिताज्येत् ॥ ११ ॥ उहां रूं हों फट् ॥ प्रविश्य चाप्यने
 नेव चैतस्य विनयेन तः ॥ शस्त्रेण पाशं युक्तः ज्येष्ठया कुशमुद्रया ॥ १२ ॥ उहां रूं फट् ॥ स्वाहां तेन तदा रूप्यते नै
 व पुटितात्मना ॥ गृहीत्वा तेन मोतेन निजात्मनि नियोजयेत् ॥ १३ ॥ उहां हेहां आत्मने नमः ॥ पूर्ववित् संयोगं ज
 वयित्वो ज्जवाख्यया ॥ गजाधनादिकं सर्वं पूर्वोक्तविधिमाचरेत् ॥ १४ ॥ मूलेन पाशं शोयित्ये निष्कृत्यैव शतं य
 जेत् ॥ मनःशक्तिविरोधेन पाशानां च नियोजयेत् ॥ १५ ॥ पंचपंचाजतीर्दिद्यात् आयुधेन यथापुरा ॥ पाशाना
 युधमंत्रेण सप्तवारान्निजतया ॥ १६ ॥ छिंद्यामस्त्रेण कर्तृपाकलाबीजमुदायया ॥ उहां शोत्पतीतकलापाश
 यहः हुं फट् ॥ १७ ॥ विमृज्य वृत्तं कृत्वा पाशं न स्त्रेण पूर्ववत् ॥ घृतपूषंश्च दत्वा कलास्रनैव होमयेत् ॥ १८ ॥
 अस्त्रेण जुहुयात्सं च पाशं कुशनिवृत्तये ॥ प्रायश्चित्तनिषेधपदद्यादृष्टा कृतीस्ततः ॥ १९ ॥ सदा शिवं तदा वा
 त्यकृत्वा एज न तर्पणे ॥ पूर्वोक्तविधिना कुर्यादधिकारसमर्पणं ॥ २० ॥ उहां सदा शिवं नमो विंडं शुक्लं गृह्णा
 या स्वाहा ॥ निःशेषं दधिपाशस्य प्रशोरस्य सदा शिव ॥ बंधाय न त्वया स्तेयं शिवाज्ञां श्रावयेदिति ॥ मूलेन जु

कृपास्वर्गविसृजे त्रुसदाशिवं ॥ २१ ॥ ततो विशुद्धमात्मानं शरच्चंद्रमिवोदितं ॥ संहारमुद्रयारोप्या संयोज्य
 रुरात्मवान् ॥ २२ ॥ ऊर्वा तशिष्यदेहसुमुह्योऽवमुद्रया ॥ दद्यादाप्यापनायाधमंत्रकैर्बुधविंडकं ॥
 २३ ॥ क्षमयित्वा महानक्रपापितरौ विसृजे त्रपा ॥ खेदितो शिष्यदीप्तायै पत्न्यापितरौ स्वधौ ॥ २४ ॥ का
 रणात्मा र्गयित्वा तद्रजतं स्वानमात्मनः ॥ शिखां मंत्रितकर्तव्या चोक्तिरा किस्वरूपिणी ॥ शिखां छिद्यात्
 शिरास्त्रेण शिष्यसचतुरंगुलं ॥ उहं शिवायै उं फट् उहः अस्त्राय फूफट् स्त्रचितो धृतस्त्रायै गोविण्डकम्
 गोसंनिधाय स्त्रमंत्रेण फूफट्तेन होमयेत् ॥ उहं हं अं अस्त्राय फूफट् ॥ प्रक्षाल्य स्त्रुकस्तु वी शिष्यसंस्त्राया
 चम्पचस्त्रये ॥ योजनीका क्षमात्मानं शस्त्रमंत्रेण ताडयेत् ॥ वियोज्य रुष्यसंगत्य पूर्ववत् दशांशतः ॥ २५ ॥
 आत्मीयहृदयां भोजकार्णिकायां निवेशयेत् ॥ पूरितं स्त्रुवमाप्येन मिलिता धोमुखं कृवा ॥ २६ ॥ नित्योक्तवि
 धिना हायशंखसन्निभमुद्रया ॥ प्रसारितशिरो ग्रीवो नादो चारानुसारतः ॥ २७ ॥ समादृष्टिस्त्रिश्चातः परमा
 वसमन्वितः ॥ उं डं मंडलवक्रिस्तः शिष्यादपि विजात्मनः ॥ २८ ॥ गृहीत्वा सदिधात्मानं युगाग्रे प्राणनाडिगं
 संचित्य विसृज्य ध्यात्वा क्रमशः सप्तधायथा ॥ २९ ॥ प्रथमं प्राणसंयोगः स्वरूपमपरंततः ॥ हृदयादिक्रमोच्चा
 रविसृष्टं मंत्ररूपकं ॥ ३० ॥ स्वस्वस्वानुगतं नादस्वरूपं तु तृतीयकं ॥ सप्तमे कारणत्यागावप्रशांतविषुवं लयः ॥

राम
 ९५

३३ ॥ शक्तिनादोऽसंचारतुल्यक्रिविषुवं मंतं ॥ प्राणस्य निखिलस्यापि शक्तिप्रमेयवर्जितं ॥ ३४ ॥ तत्कालविषु
 वं लब्धं शक्तातीतं तु संयुतं ॥ तदेतद्योजनस्थानं विषुवं तत्त्वसंज्ञकं ॥ ३५ ॥ पूरकं कुंजवक्त्राद्यादाय वदनं प्रना
 कं ॥ शनैरुदीरयन्मूलं कृत्वा शिष्यात्मना लयं ॥ ३६ ॥ उं डं कारं परतो ना नेर्विति स्त्रियाप्यसंस्थितं ॥ ततः परमका
 रं तु हृदयाचतुरंगुलं ॥ ३७ ॥ उं डं कारं वाचकं विस्रोस्तोत्रं गुलकं वकं ॥ चतुरंगुलतालुस्त्रमकारं रुद्रवाचकं ॥ ३८ ॥
 तत्र प्रलाटमध्यस्थं बिंडमी श्रुवाचकं ॥ नादं सदाशिवं देवं ब्रह्मरंध्रावसानकं ॥ ३९ ॥ शक्तिचक्रस्य रंध्रास्थाय जेनि
 त्यं मनुक्रमात् ॥ दिव्यं पिपीलिका स्पर्शं तिस्त्रिनेवानुमूय च ॥ ४० ॥ द्वादशोत्परे तत्त्वे परमानंदलक्षणे ॥ प्रावश्य
 त्ये मनोतीते शिवे नित्यं गुणोदये ॥ ४१ ॥ विलीयमानं मंतं स्मिन् शिष्यात्मानं विभावयेत् ॥ विमुंचं चरुपिषो धारं जौ
 ज्वालांतोपि परेशिवे ॥ ४२ ॥ योजनीयां स्त्रिरत्वाय वीषुडं तशिवायुना ॥ दत्वा पूर्य विधानेन गुणावादनमाच
 रेत् ॥ ४३ ॥ उं हं आत्मने सर्वज्ञो भव स्वाहा ॥ उं हं आत्मने परितो भव स्वाहा ॥ उं हं आत्मने भूनादिवो धो भव
 स्वाहा ॥ ४४ ॥ उं हं आत्मस्वतंत्रो भव स्वाहा ॥ उं हं आत्मनः अलुप्तशक्तिर्न वै स्वाहा ॥ उं हं आत्मने नंतं शक्तिर्न
 व स्वाहा ॥ इच्छं ब्रह्मणमात्मानं गृहीत्वा परमाक्षयतः ॥ ४५ ॥ विधिना भावनोपेतः शिवदेहेनियोजयेत् ॥ तीव्राच
 शक्तिसंपातजनितश्रमशान्तये ॥ शिष्यमूढनिविम्य सट्पादं स्त्रुविंडकं ॥ प्रणम्य शक्तुं भाहीनशिवाक्षिणं
 डले ॥ ४६ ॥ सोम्येन क्रं व्यवस्थाप्य शिष्यं दक्षिणमात्मनः ध्यात्वा त्वये वानुगृहीतोऽयं मन्त्रिमा स्त्राय मामकीं देवे वक्तोऽय

रौतस्मात्भक्तिनाथास्यवर्धये॥ इति विज्ञाप्य देवेशं प्रणम्य गुरणास्वये॥ ४॥ श्रेयस्तवास्त्विति ब्रूयादा शिषे शि
ष्यमादरात्॥ ततः परमया ज्ञप्त्या दत्त्वा देवेष्टुष्पिकां॥ ५॥ पुत्रकं शिवकुं नेन संस्तुप्य विसृजेन्मघन॥ ५॥
इत्याश्रये निर्वणदिक्षा समाप्ता॥ ॥ इति उवाच॥ ॥ अथैकतात्त्विकी दीक्षा लघुत्वा उपदिश्यते॥ सूत्रबंधादि
कुर्वीत यथा योगे निजा युना॥ १॥ कालाग्रादि शिवां तानित्वानिते परिभावयेत्॥ समतत्वे समग्राणि सूत्रे
मणिगणा इव॥ २॥ आवाह्य शिवत्वादि गुणाध्यानादि पूर्ववत्॥ मूलेन किल कुर्वीत सर्वशुक्ल समर्पणं॥ ३॥
प्रददीत ततः एणंति ब्रूतो यगन्निगं॥ एकयेव यथा शिष्यो निर्वणमधिगच्छति॥ ४॥ योजना ये शिवे चान्यास्ति
रत्वा पादनाय च॥ दत्त्वा एणां प्रकुर्वीत शिवकुं न निषेचने॥ ५॥ ॥ इत्या आनये एकतत्त्वदिक्षा॥ ॥ इति उवा
च॥ ॥ शिवमच्छान्तिषेकं च कुर्वीत छिप्पादिक श्रियो॥ कुं न नीयादिकं वा सुक्रमानो न च वित्यसेत्॥ १॥ तेषु क्षीरो
दधि क्षीरदध्रादं धृतसागरं॥ निवेशयेद्यथा संख्यं अष्टौ विश्वेश्वरानप्य॥ २॥ एक शिखंडिने रुद्रं श्रीकृष्णं बुद्धिं
यकं॥ त्रिमूर्तिकं मेरुद्राक्षमेकनेत्रं शिवोन्नमं॥ ३॥ सप्तमं श्वखलामानमनंतं रुद्रमष्टमं॥ मध्ये शिवसमुद्रस्य
शिवमंत्रं च वित्यसेत्॥ ४॥ योगालयां दिशि शस्य चरिते स्नानमंडपे॥ कुर्यात्क्षिरं च पायामां वेदीं मष्टौ गुलोद्धितां
५॥ श्रीपत्न्या ज्यासने तत्र वित्यस्यानेतं मासतं॥ शिष्यं निवेश्य पूर्वा स्य संकलीकृत्य पूजयेत्॥ ६॥ कांजिकौद
नमृजस्मदुर्वागो मय गोलकेः॥ सिद्धार्थं दधितो ये श्वकुर्यान्निर्मघनेततः॥ ७॥ क्षीरोदाबुक्रमेणाद्यत्तदिवि

राम .
९६

घेरासंचरे॥ कलशैः स्नापयेत्छिप्पं स्तुचाधारणयान्वितं॥ ८॥ परिष्ठाप्य सिते वस्त्रे निवेश्य शिवदक्षिणे॥ पूर्वो
दिता सने शिष्यं पुनः पूर्ववदचयेत्॥ ९॥ उक्षीपं यागपुच्छं च मुकुटं कर्तरीं धरीं॥ अक्षमालां पुस्तकादिश वि
काचविकारकं॥ १०॥ दीक्षारत्या प्रतिष्ठाप्य ज्ञात्वाद्यप्रभृतित्वाया॥ स्वपरोक्षो विधातव्यमाज्ञां संश्रावयेदि
ति॥ ११॥ अग्निवाद्यततः शिष्यं प्रणिपत्य महेश्वरं॥ विघ्नज्वालायमोक्षार्थं कुर्याद्विज्ञापनाय यथा॥ १२॥ अग्नि
षेकार्थमादिष्टस्वयाहं गुरुमूर्तिना॥ संहिता पारगः सोऽयमग्निषिको मया शिवः॥ १३॥ तत्र ये मंत्रचक्रस्य
पंचपंचाङ्गतीर्थजेत॥ दद्यात्सृणोति तः शिष्यस्तपयेन्निजदक्षिणे॥ १४॥ शिष्यदक्षिणपाणिस्तथा अंगुलीषु
तथा क्रमात्॥ लोछयेत्स्वरत्नाय दग्धं नैगिसंचरैः॥ १५॥ क्रमादिषु करे दत्त्वा प्रमाणं कारयेदमुं॥ कुं ने
शिवे त्यलघुस्मिन् जन्मसकृत्समादिशेत्॥ १६॥ अत्र यात्यास्त्या शिष्याः शास्त्रेण सुपरीक्षिताः॥ न पबंध्या
नवादीनामग्निषेकादनिस्तेत॥ १७॥ ॥ इत्याश्रये पुराणे अग्निषेकादिवर्णनं नाम॥ ॥ इति उवाच॥ ॥
अग्निषेकः शिवं विसृजयेद्वा स्फुरादिकं॥ शंखमेयादिनिर्घोषैः स्नापयेत्संचगम्य कैः॥ वर्षकोटिसहस्रे
षु यस्यापं समुपाजितं॥ घृताभ्यंगेन देवानां तस्मीजवति पारये॥ २॥ आढकेन घृताद्यैश्च देवान् स्नाप्य सुरो
त्तवेत्॥ चंदनेनानुलिप्याय गंधाद्यैः पूजयेत्सया॥ ३॥ अत्यायासेन स्तुतिभिस्तुसा देवास्तु सर्वदा॥ अतीता

नागतज्ञानमंत्रधीशक्तिमुक्तिदाः॥४॥ गृहीत्वा प्रथमस्नाने रुते वासां शुभाशुभं॥ त्रिभिर्जिबोमूलबाह्वर्बहि
 क्रैब्राह्मणादिधीः॥५॥ पंचादौ भूततत्त्वादिशेषे देवजपादिकं॥ एकत्रिकातित्रिकांते पदे द्युमकांतके॥६॥ त्रि
 शुभं मध्यमं मध्ये स्वेकं प्रस्विनपः शुभः॥ संख्या दंदे जीविता द्युमो यदशहा धवं॥७॥ कविन्याजस्त्रियास्य
 शो गोमूत्राकृतरेखया॥ आविद्ये कत्रिकं पावतत्रिचतुष्टारसानकं॥८॥ मरुत्वोरामनुदंगैश्चतुः पष्टिप
 दे तथा॥ अक्षाणां पातनस्य शिषिमादौ शुभादिकं॥९॥ एकत्रिकादिमारम्यं अंते चाष्टत्रिकं तथा॥ ध्व
 जाघाः समाहीना विषमाः शोभनादिकाः॥१०॥ आर्षिस्त्रिवितैः काद्ये षोडशस्वरपूर्वगैः॥ आद्यैस्तेः संच
 रैकाद्यैस्त्रिपुराणाममंत्रिकाः॥११॥ क्लीवीजाग्रणवाद्याः स्फुर्नमोतायत्र रजयेने॥ मंत्राविंशतिसाहस्राः
 शतं षष्ट्यधिकं ततः॥१२॥ अक्षी मंत्रसरस्वत्याश्चंडिकायास्तथैव च॥ तथा गोयश्चिडग्या अश्रीमंताः त्रि
 यस्तथाः॥१३॥ स्मोत्रासूर्यस्य आश्रीमंत्राः शिवस्य च॥ आगमंता गणेशस्य आर्याताश्च तथा हरेः॥१४॥
 शताश्चैकाधिकैः काद्यैराद्यैः षोडशभिः स्वरैः॥ आद्यैश्च सस्वरैराद्यैः कांतैर्मंत्रास्तथा खिलाः॥१५॥ रवीन्द्रादेर्वि
 पुलासा विवेदेन नर्तनात्॥ शतत्रयं षष्ट्यधिकं प्रत्येकं मंडलं क्रमात्॥१६॥ अग्निषिको जपेत्प्रायेष्टिष्यादीन्
 दीक्षयेद्गुरुः॥१७॥ इत्याद्ये पुराणानाममंत्रादि॥॥ इति उवाच॥॥ प्रतिष्ठां संप्रवक्ष्यामि क्रमात्संक्षेपतोऽ

मं

राम.
९७

रुः॥ पीठशक्तिः शिवो विंगंतयोगः साशिवायुभिः॥१॥ प्रतिष्ठायाः पंचपदास्तेषां रूपं वदामि ते॥ यत्र ब्रह्मशिलायो
 गः सा प्रतिष्ठा विशेषतः॥२॥ स्थापनं तु यथा योगं पीठं एव निवेशनं॥ प्रतिष्ठा त्रिभिर्पीठं स्थितः स्थापनमुच्य
 ते॥३॥ उन्मापनं च सा प्रोक्ता लिंगोधारः पुरः सरा॥ यस्यां तु पीठमानोद्य संस्कारः कियते बुधैः॥४॥ आस्था
 पनंतं कृत्वा द्विधा विष्वादि कस्य च॥ आसुसर्वासु चैतन्ममियुं जीतपरं शिवं॥५॥ यदा त्वरादिने देन प्राणादे
 षपि पंचधा॥ परिक्षामथ मेदिन्याः ऊर्ध्वं त्रिसादकाम्यया॥६॥ शुक्लाज्यगंधारक्ताचरक्ता गंधानुरागिनी॥
 पीतारुसां वरा गंधा विप्रादीनां महीद्रुमान्॥७॥ पूर्वशोत्रं सर्वत्रैव तेषां प्रशस्यते॥ आख्याते पाष्टिके
 यस्या पूर्वमिदं धिकानवेत्॥८॥ उन्नमांती मही विद्या ततो पाद्यैर्विपरिक्षिता॥ अस्थंगारादिभिर्दृष्टा मसं
 तं शोधयेद्गुरुः॥९॥ लला मारामुदगर्धिंगहृद्ग्राशादकारणं॥ खलु गंगे कुलावासेः पंकणे शुभमुदमुदः॥
 १०॥ मंडपे द्वारपूजादिमंत्रदृष्ट्या वसानकं॥ कर्मनिर्वर्त्य घोरास्त्रं सहस्रं विधानाय जेत॥११॥ समीकृत्योप
 लिप्तायां नृमौ संशोधयेद्दिशः॥ स्वर्णदिग्धक्षतैरेवाः प्रकुर्वीत प्रदक्षिणां॥१२॥ मद्यमीशमाकोणस्तेषु णक्तिं
 चेति वं यजेत्॥ वास्तुमस्य च तत्रोयैः संवेक्ष्य क्षालनादिकं॥१३॥ वात्येरक्षो गृहानिष्ठा विधानादिबुलिं क्षिपेत्
 ॥ नृमिं संसिच्य संस्थाप्य ऊर्ध्वेनाद्यं प्रजयेत्॥१४॥ अन्तर्वस्त्रं पुनरुत्तरे ऊर्ध्वेनाद्यं प्रजयेत्॥ निधाय गीत

तवाद्यादित्रयाद्यसमाकृते ॥ १५ ॥ पूजां कुंभे समाहृत्य प्राप्ते लगेनिकोणके ॥ कुदात्तेनाभिषिक्तेन सरक्तेन तुरा
नयेत् ॥ १६ ॥ नैरुत्याक्षेपयेन्मन्त्रांखाते कुंभजलेक्षिपेत् ॥ सर्वस्वद्वीप्तीमानं नयेत्पादमन्त्रीमिते ॥ १७ ॥ अथ
तत्र क्षणं स्थित्वा भ्रामयेत्यतः पुरं ॥ शिवं श्रीमां तरिकानिद्यावदीशानगोचरं ॥ १८ ॥ अर्घ्यानामिदं प्रोक्तं
भद्रं कुंभं परिभ्रमेत् ॥ इत्यपरिग्रहेन मे कुर्वतितदन्तरं ॥ १९ ॥ कर्करांतं जलांतं सुशाल्यदोषजिहासया ॥ सा
नयेत्तु कुमारी चेतद्धिधेनाशाल्यमुद्धरेत् ॥ २० ॥ पंचादीनां प्रवेशेन कर्तनैर्विरुतैर्दिशः ॥ मातृकामष्टवर्गाद्या
फलकेषु विवालिखेत् ॥ २१ ॥ शाल्यजानं वक्रस्पर्शः पूर्वादीनां तत्र मातृ ॥ अवर्गे चैव लोहे तु कवर्गे कारम
मित ॥ २२ ॥ चवर्गे भिस्मदक्षे स्यात्तद्वर्गे स्थिरनैर्कृते ॥ तवर्गे चाष्टव्याप्येककपाले च पवर्गे के ॥ २३ ॥ एवं शशि
वकीलादितवर्गे लोहमादिशेत् ॥ कवर्गे रिजने तद्वत्तरक्षास्तत्र करानपि ॥ २४ ॥ प्रोक्ष्याश्मन्निः कलापूरैर्वर्मांशु
लमृडनरैः ॥ पादो नैखातमापूर्य सजले मुकुटादितैः ॥ २५ ॥ लिप्तां समयुवां तत्र कारयित्वा ज्वं गुरुः ॥ सामा
न्याथ किरोपायान् मंडपं च क्षमाणके ॥ २६ ॥ तीरणं वायुता निष्ठा प्रत्यग्रहारेण संविशेत् ॥ कुर्यात्तत्तात्मश्रद्धा
दि कुंडमंडपं संस्कृतं ॥ २७ ॥ कलसं वद्धनी युक्तं लोकपालशिवाचनं ॥ अग्रे ज्वलनपूजादिसर्वं सर्ववदाचरेत् ॥
२८ ॥ यजमानार्चितीपाया छिलानां स्नानमंडपं ॥ शिलाप्रासादलिंगमपादाचमदिसंज्ञकाः ॥ २९ ॥ अष्टंगुलोऽष्टि

राम
९८

ताशिष्टचतुरस्राः कलायताः ॥ पाषाणानां शिलाः कार्या इष्टिकानां तदर्थतः ॥ १० ॥ प्रासादेश्मशिलाः शैलश्च काश्
एकामये ॥ अंकितालववज्राद्यैः पंचवापंकजांकिताः ॥ ११ ॥ नंदान्नद्राजयारिकाष्टपांगिपंचमीमताः ॥ आशापायो
महापयः शंखो मकरकस्तथा ॥ १२ ॥ समुद्रश्चेति च पंचनिधिः कुंभाक्रमादधः ॥ नंदान्नद्राजयाष्टपांगिपंचमीमताः ॥ आशापायो
राजिताः ॥ विजयामंगलाक्षाचधरणीनवमीशिला ॥ सुभद्राप्रतिपदश्च सुनंदपुष्पदंतकः ॥ १४ ॥ जयोयविजयश्चैव
कुंभे सर्वस्वोत्तरः ॥ नवानां तु यथा संख्यं निधि कुंभा अमी नव ॥ १५ ॥ असनं प्रणवं दत्वा ताश्चोलिरव्याशाराणुना
सर्वस्वमनिषेवाणां तत्रैवावगुं वता ॥ १६ ॥ मृद्धिर्गोमयगोमूत्रं कषापैर्गंधवारिणा ॥ अस्त्रेण कुरुं फलं तेन मलस्ता
नं समाचरेत् ॥ १७ ॥ कुंभानां पंचगव्येन स्नानं पंचामृतेन च ॥ गंधतोयान्तरं कुर्यात्तिनिजनामांकिताणुना ॥ १८ ॥ फ
लवसुसुवर्णनां शृंगसलिलैस्ततः ॥ चंदनेन समालम्ब्य स्वैराद्यादयेत् शिलाः ॥ १९ ॥ सङ्गणनिसनंदत्वानीत्वा
योगं प्रदक्षिणे ॥ शय्यायां कुशतत्रोयं हृदयेन निवेशयेत् ॥ २० ॥ संपूज्य तस्मिन् बुद्ध्यादिवरांतं तत्त्वसंचयं ॥ त्रि
खंडव्यापकं तत्त्वत्रयं चानुक्रमात्पसेत् ॥ २१ ॥ बुद्ध्यादौ चित्तपयं तैचित्तांते मातृकादधौ ॥ तन्मात्रादौ वरांतं च
शिवविद्यात्मना स्थितिः ॥ २२ ॥ तत्त्वानि निजमंत्रेण तत्त्वेशं श्वरुदाचयेत् ॥ स्नानेषु पुष्पमालादिचिह्ने
षु यथाक्रमं ॥ २३ ॥ उं हूं शिवतत्त्वाय नमः ॥ उं हूं शिवतत्त्वाधिपतये रुद्राय नमः ॥ उं हूं विद्यातत्त्वाय नमः ॥ उं हूं वि

द्यातत्वाधिपायविस्तवेनमः॥३॥ उं हं आत्मतत्वायनमः॥३॥ उं हं आत्मतत्वाधिपतये ब्रह्मणेनमः॥ क्रमाग्नियजमानां कान्
जलवाते त्वयानिव॥ प्रतितत्वं नान्यदृष्टौ मूर्त्तिः प्रतिलिङ्गां शिला॥२४॥ सर्वपशुपतिं त्रीमं रुद्रं तव महेश्वरं॥ महा
देवं च त्रीमं च मूर्त्तिं शंभुयथाक्रमं॥२५॥ उं वराहमूर्त्तये नमः॥ उं धिपतये नमः॥ लोकपालाननं तान्ययथासंख्यं
निजागुनिः॥ विन्यस्य रजयेत्कुंभान् तन्मन्त्रैर्वनिजागुनिः॥ इंद्राग्नीनां तु बीजानिवक्ष्यमाणक्रमेण तु॥२६॥ उं
सं सं सं सं किमिति युक्तो न वशिष्ठापक्षः शिलापंचपदा॥ प्रतितत्वं नान्यत्वं चः सप्तपंचधाराधिकाः॥२७॥ ब्रह्मा
विस्तुतया रुद्रश्चिरश्च सदा शिव॥ एते च पंचमूर्त्तिर्नायस्तव्यास्तुष्टविवत्॥२८॥ उं दृष्ट्वीमूर्त्तये नमः॥ उं दृष्ट्वी
मूर्त्त्याधिपतये नमः॥ उं दृष्ट्वीमूर्त्त्याधिपतये ब्रह्मणेनमः॥ इत्यादिमंत्राः संप्रज्य कलशांत पंचक्रमेणे निजनाम
भिः॥ निरुंधीत विधानेन न्यासो मध्यशिला क्रमात्॥ कुर्यात्माकारमस्त्रेण नूतिदं नैऋतिलैस्ततः॥ उं ने पुवारिकां
शक्तिं विन्यस्याम्यर्च्य तर्पयेत्॥३०॥ तत्त्वतत्वाधिपान् मूर्त्तैर्मूर्त्तिशंभुयथादिभिः॥ ततो ब्रह्मन् संश्रुत्याद्यं मूलं
गं ब्रह्मभिः क्रमात्॥ कृत्वा शतादिपुष्पांतिं प्रोक्ष्य शंतिजलैः शिलाः॥३१॥ पूजयेच्च कुशैश्च द्वाप्रतितत्त्वमनु क्रमा
त्॥ सोमं निध्य मध्यमन्वानं कृत्वा शुद्धं पुनर्न्यसेत्॥३२॥ एव नागव्रथे कर्म गत्वा गत्वा समाचरेत्॥ उं आं इंद्रात्मतत्त्व
विद्यातत्वायै नमः॥ इति संस्कारपेदं मूलाद्यैर्ब्रह्मांगादित्रयं क्रमात्॥३३॥ कुर्यात्तत्त्वानुसंधानं ह्रस्वदीर्घप्रयो

राम.
१५९

गतः॥ उं इत्यं विद्यातत्त्वान्योनमः॥ घृतेन मधुना पुष्पांस्ताम्रकर्णामिनोदकान्॥३४॥ पंचगव्यार्थसंसिक्तान् लोकपा
लादिदेवतान्॥ पूजयित्वा निजैर्मन्त्रैः संनिधिर्होममाचरेत्॥३५॥ शिलानामपि सर्वासां सनवेदधिदेवताः॥ विद्यारूपा
रुतस्त्वानाहे मवर्णा शिलासुराः॥३६॥ न्यूनादिदोषनाशार्थं वास्तु नृमेस्तु शुद्धये॥ यजेदस्त्रेण शुद्धार्थं मातृतीनां
शतं शतं॥३७॥ इत्याद्यैः पुराणैः शिलावर्णनं ॥ इत्युवाच॥ ततः प्रासादमाश्रित्य उत्तरो वास्तुमं
डलं॥ कुर्यात्कोष्ठं चतुषष्टिं द्वे द्वे वेदाग्रके समे॥१॥ कोणेषु विन्यसेच्च शैराज्ञानशैविकोणगाः॥ धिपदाष्टय
दास्तास्तु वास्तुतत्रार्चयेद्यथा॥२॥ आकुंचितकरस्तास्तु त्राननसुरारुतिः॥ स्मरेत्पूजास्तु कुड्यास्तु निर्विश
त्वं वराननं॥३॥ जानुनी कुर्यात्संकिंदिशि वातकृताशयोः॥ ऐं प्रीयादपुटौ रौद्रं शिरो स्पृहदये जलिः॥४॥ अ
सदेहे समास्तुदाः पूजिताः देवताश्च भाः॥ अष्टौ कोणाधिपास्तत्र कोणार्धेषु व्यवस्थिताः॥५॥ षट्पुर्वस्मि मरी
चाद्यादिं षट्पुर्वदिषु क्रमात्॥ मध्ये चतुष्पदो ब्रह्मा शेषास्तु पदिकाः स्मृताः॥६॥ समस्तनाडीसंयोगे महामर्मा
नुजं हलं॥ त्रिष्टुलं स्वस्तिकं वज्रं महास्वस्तिकं संपुटं॥७॥ त्रिकटं मणिबंधं च शुचिं शुद्धयस्तथा॥ इति द्वादशम
मणिवास्तोर्भित्वादिषु त्यजेत्॥८॥ साज्यमंगतमीशाय पूज्यायां बुजोदकं॥ ददीताय जयंताय पताकां उं
कुमोज्ज्वलां॥ एतत्वारिमहेंद्राय रवौ धूमं पितालकं॥ सत्याय घृतगोधूमं माषजकंदपाय च॥९॥ विमा

समेतरिक्षाय सकृद्वेत्त्यथ पूर्वतः॥ मध्वक्षीराक्षिसंघर्षप्रदद्याद्वक्त्रे सुव॥ ११॥ लाजांशुलोचिवर्णविवितथायनि
वेदयेत्॥ द्याकृहक्षतोक्षौद्रं मराजे पलोदनं॥ १२॥ गंधं गंधर्वनायाय जिह्वां गायपक्षिणः॥ मृगायव च पर्णा
नियाम्या नित्यं देवताः॥ १३॥ पित्रेति लोदकं हीरं वृक्षजं दंतध्रुवनं॥ दौवारिकाय देवाय प्रदद्यात्थनमुद्रया॥ १४
सुग्रीवाय दिशो यूपान् पुष्पदंताय दर्शकं॥ रक्तं प्रचेतसे पद्मं मंत्राय सुरासवं॥ १५॥ घृतं गुडौ दंतशोफे रोगा
य घृतमंडकान्॥ लाजार्थाय श्विमाशायां देवाय कर्मितीरितं॥ १६॥ मारुताय ध्वजं पीतं नागाय नागकेसरं
सोमाय पायसं साप्यं शालूकं मृगयेदिशोत्॥ १७॥ लापी मदितये दिक्षेष्टरीमित्फक्त्रवास्तुकं॥ मोदकान् ब्रह्म
ण प्राच्यां षट्पदाय मरीचये॥ १८॥ सवित्रे रक्तपुष्पाणि ब्रह्माधः कोणकोष्टये॥ तदधः कोष्टके दद्यात्सावित्रे च
ऊर्गोदकं॥ १९॥ दक्षिणे च दनं रक्तं षट्पदाय तिरश्चिते॥ हरिद्रौदनमिंद्राय रक्षोधः कोणकोष्टकोष्टके॥ २०॥
इंद्रं जयाय विश्वान् मिंद्रावस्त्रानिवेदयेत्॥ वारुणं षट्पदाय शीनि मित्रे रागुडमोदनं॥ २१॥ रुद्राय घृतमिंद्रं
लोवायुकोणारवेः पदे॥ तदधीरुद्रदासाय मांसं मार्गमथोत्तरं॥ २२॥ ददीत माषनैवेद्यं षट्पदस्ते च रात्रे॥ अथा
यशिवकोणाय तद्वत्सायैव तत्र ले॥ २३॥ क्रमाद् दद्याद्दधि क्षीरं पूजयित्वा विधानतः॥ चतुष्पदे निविशाय ब्रह्मणे
मध्यदेशतः॥ २४॥ पंचगव्याक्षतोपेतं चतुःसाक्षं निवेदयेत्॥ इशादिवायुपर्यंतं कोणे षट्पदपाक्रमं॥ २५॥

राम
१००

वास्तुवात्यावरकाद्याश्च तस्रः पूजयेद्यथा॥ यवकोः सघृतं मांसं विदार्यै घृतपंकजं॥ २५॥ एतन्नायै फलेपि
त्रैरुचिरं निवेदयेत्॥ अस्तीनिषा पराक्षस्यै रक्तपित्तपलाविच॥ २६॥ ततो माषोदनं प्राच्यां स्कंधाय विनिवेद
येत्॥ अर्घ्यमोदक्षिणाशायं पूपांसं पथायुतान्॥ २७॥ जंत्रकाय च वारुण्यं सामिषं रुचिरान्वितं॥ उदीच्यां पि
निषिछापरक्तान् कुसुमानि च॥ यजेन्नासकलं वास्तु ऊर्गदध्वक्षतैर्जलैः॥ गृहे च नगरादौ चणकाशीति पदै
र्यजेत्॥ त्रिषदादिरथः कार्यं षट्पदाश्चाधिकोणके॥ इशाद्याय दिकालस्मात् नीपाद्याश्चद्विकोष्टकाः॥ २८॥
षट्पदस्मा मरीच्याद्या ब्रह्मानरपदः स्मृतः॥ नगरे याकेवो दो वास्तुः शतपदोपि वा॥ २९॥ वंसं द्यं कोणगतं तर्ज
यं डडरिमदा॥ यथादेवालयेत्यासमथा शतपदेहितः॥ गृहाः स्फुटादयस्तत्र विज्ञेयाश्चैव षट्पदाः॥ तारका
द्यानूतपदारजुर्वरादिष्वविवत्॥ ३०॥ देशसंस्थापने वास्तुश्चतुस्त्रिंशत्शतं स्मृतं॥ चतुःषष्टिषट्पदो ब्रह्माम
रीच्याद्याय देवता॥ ३१॥ इशाद्या फलयः पादास्फुटाद्या गतिकाः स्मृताः॥ चरक्यावस्तु देवत्वरजुर्वरादिष्व
विवत्॥ ३२॥ जयो विंशत्सहस्रं सूरसंमंडलगः पदैः॥ त्यासो नवगुणस्तत्र कर्तव्यो देशवास्तुवत्॥ अत्या
नवपदो वास्तुः षोडशर्जसंथापरे॥ षडस्त्रत्यस्तवस्त्रादेर्मध्यं स्याच्चतुरस्तकः॥ रस्यातानां शौममायुर्वेत्या
सो ब्रह्माग्निवात्मके॥ सारकस्य विरेखे वृष्टिर्निसंस्थापने तथा॥ ३३॥ पायसेन तु नैवेद्यं सर्वेषां वा प्रदापये

न॥ उक्तान्तेषु चैवास्तः पंचहसप्रमाणतः ॥ १२ ॥ मृगहृत्प्रासादमानेन वास्तुः शेषस्तु सर्वदा ॥ ॥ इत्या आमुये महा
पुराणे वास्तुपूजा ॥ ॥ इत्युवाच ॥ ॥ इत्यादिषु चरत्वाद्याः सर्ववत्पूजयेद्बहिः ॥ आद्येति त्रितयं दद्यात्
सर्ववत्पूजयेद्बहिः ॥ आद्येति त्रितयं दद्यात्प्रतिदेवमनुक्रमात् ॥ दत्त्वा भूतबलिलमेतिलास्या समनुक्रमात् ॥
२॥ मध्येष्वेतेषु सैच्छक्तिं कृतं नवानुमंत्रिकं ॥ लकवोच्चाटमूले न कृतं नैस्मिन् प्रारयेच्छिलां ॥ ३॥ कृतं नानु
स्वन्न द्वादीनदिक्षु पूर्वादिषु क्रमात् ॥ लोकपालाणुभित्तस्येत्तपत्रेषु स्य राक्षिषु ॥ ४॥ शिलास्तेष्वथ न
दायाः क्रमशो विनिवेशयेत् ॥ संचरैर्मूर्तिनाथानां यथा स्फूर्तिमिच्छतः ॥ ५॥ स्वन्न द्वादिषु रत्नाद्याश्च तस्यो
ग्मादिकोणगाः ॥ अजिताद्याश्च पूर्वादिजयादिष्वथ विन्यसेत् ॥ ६॥ चिंतयेदेष चात्मानं म्यामप्रासादमध्य
गं ॥ बलिंदत्वा जपेदस्त्रं विष्णुदोषनिवारणं ॥ ७॥ शिलापंकजपक्षेपि मना मुद्रिष्य जतते यथा ॥ मध्येष्वर्च्य
शिलात्यासः समुद्रकलशोद्धतः ॥ ८॥ पद्मादिषु वनत्तद्योकोणे मग्नादिषु क्रमात् ॥ मध्याभावे च न स्त्रो
पिमात्तवज्रावसंमताः ॥ ९॥ उं प्रोत्वं मे महाविघ्ने सर्वसिद्धौ ह लक्षणे ॥ सर्वसिंमंत्रमेवात्र कुरुष्व गिर
संमते ॥ १०॥ उं लगेत्वा नलिनीं पुंसां त्वामत्र स्नापयाम्यहं ॥ प्रमादिभिश्च संतप्राया वचं प्राकृतैरकां ॥ ११॥
आयुष्कामः श्रियं नंदे देहि वासिष्ठि देहिनां ॥ अस्मिन् रक्षा सदा कार्या प्रासादे यत्र तं क्षया ॥ १२॥ उं प्रोत्वं मे

राम

१०१

वदीभ्रं लोकानां कुरुकारपि ॥ आयुर्दकामदे देवि शीघ्रं दा च सराभव ॥ १३॥ जयेत्त सर्वदा देवितिष्टतं
स्नापितामम ॥ नित्यं जया यमृत्यै वस्वामिलो भगते च वि ॥ १४॥ उं रिक्तेति रिक्तदोषघ्ने सिद्धिपुक्तिप्रदेशु मे
सर्वदा सर्वदेशे तेष्वास्मिनी शिरूपिणी ॥ १५॥ गगनाय तलं ध्यात्वा तत्वे तत्त्वत्रयं त्यजेत् ॥ प्रायश्चित्तं ततो
कृत्वा विधिना विस्मजेन्मधु ॥ १६॥ ॥ इत्या आमुये शिलात्यासः ॥ इत्युवाच ॥ ॥ वक्ष्ये लिंगप्रतिष्ठां च
प्रासादे मुक्तिमुक्तिदां ॥ तां चरेत् सर्वदा सुक्तो देवदेवे ग्रहे सति ॥ १७॥ विना चैत्रेण मघाद्याद्यै प्रतिष्ठाया स
पंचके ॥ गुरुशुक्रोदये कापमिथमे करणत्रये ॥ १८॥ अक्षपक्षे विशेषेण रुक्षे त्यापंचमंदिनं ॥ चतुर्थी नव
मीषष्टी वृज्जयित्वा चतुर्दशी ॥ मनास्तिथयः शेषाः क्रूरवारविवर्जिताः ॥ रोहिणी श्रवणश्चेति त्रिधा वस्ते
महोदया ॥ १९॥ लगे च सिंहं कुंभं नालितुलास्त्री वषभशिला ॥ शस्तो जीवो न च विष सप्तस्तालेयु सर्वदा ॥ २०॥
सप्तर्षिदशादिक्षुः शशांको बलः सदा ॥ रविदशा त्रिषट्सप्त राहुस्त्रिदश षट्कतः ॥ २१॥ षट्द्विस्तालगताः
शस्ता अक्षां गारककेतवः ॥ शुभाः क्रूरशुभापापाश्च सर्वा एकादश स्थिताः ॥ २२॥ एषं दृष्ट्वोत्सृज्य त्विदं
ग्रहभूतयोः ॥ यादिकी वामदिक्पालवसुधोपादवर्जिता ॥ २३॥ पादमूलं चतुर्दशी भोगः स्यान्मीनमेषयोः ॥
वृषकुंभौ चतुर्जाते च तस्य पादवर्जिताः ॥ २४॥ मकरमिथुनं पंचचापलिहविकर्कताः ॥ पादो नाषट्कुलाकन्ये

घटिकासाईपंचच॥२०॥ केसरीवृषतः कुंभस्त्रिधास्फः सत्वदायकाः॥ बवंधनुस्तुलामेषाः दित्यनागात्ती
 यकः॥२१॥ कर्कटो मकरो लिख्यप्रवर्ज्यकार्यनाशकाः॥ स्त्रियश्च नगहैर्दृष्टः शसोलभः सुताश्रितः॥
 २२॥ गुरुशुक्रबुधैर्युक्ते लभेदद्यादलायुषी॥ राज्ञं सौख्यं वलं पुत्रानपशो वर्षादिकं ननु॥२३॥ प्रथमः स
 न्नमस्त्वर्कोदशमः केन्द्रं च्यते॥ गुरुशुक्रबुधस्तत्र सर्वसिद्धिप्रदायकाः॥२४॥ एकादशचतुः षष्ट
 लमात्पापग्रहाः शुभाः॥ अन्योन्येनैष कर्मार्थो ज्योतिष्यो दयाबुधैः॥२५॥ वायुः पंचगुणो भूमिनु
 क्त्वावाधनुसंमितान्॥ हस्तान् द्वादशसोपानान् कुंभं युर्मंडपमार्गतिः॥२६॥ चतुरस्रं चतुर्धरिं स्वातां ई
 त्तुतद्वर्तते॥ हास्तिके दशहस्तो वामं डपोर्ककरो यवा॥ विहस्तो त्रयाक्षस्त्यशेषं स्यात्तुष्टपाष्टकं॥
 वेदीपादांतरं त्यक्त्वा कुंडानि नवपंचवा॥२७॥ एवं राशि वकाषायां प्राच्यां वातद्वयोः परं॥ सुखि
 मात्रं शताईस्य शते वा नहि मात्रकं॥२८॥ हस्तं सहस्रहो मे स्यात्तनियुतिवर्द्धितास्तिकं॥ लक्षे चतुर्धरं
 कुंडं कोटिहो मेष्टहस्तकं॥२९॥ नागाश्च मयोरुखं देदुर्दक्षं कुंभं च नैर्ऋतेभ्यः षडस्रं वायवे पद्मं सोमे चाष्टाग्र
 कं शिखे॥३०॥ तिर्यक्पातसमं स्यात्तस्य च मेखलपासह॥ तद्वह्निर्मेघलासि स्रोवेदवक्रियवागुलैः॥३१॥ गेंद्रा
 येणां गुलंत स्याविसारेणां गुलाष्टकं॥ दैर्घ्यं कुंडाधमानेन कुंडकं च समो वरः॥३२॥ पूर्वग्नियाम्य कुंडानां

राम.

१०२

येतिः स्याच्चतुरानना॥ पूर्वानि नातु शेषाणामैशान्येऽन्यत्र वातयोः॥३३॥ कुंडाया मश्चतुर्विंशो नागः सौगुल इत्युत॥
 प्रक्षौडं वरकाश्चत्तवटजा तोरणाः क्रमात्॥ शोतेभूतिबलावेशपूर्वां वानामतः क्रमात्॥ पंचमुद्रास्ततस्तानि हस्तवा
 ते स्त्रितानि च॥३४॥ तद्वं विसराणि स्फुर्युतामामदलादिभिः॥ इंद्रायुधो पमास्कारुलाधमाशशिप्रभाः॥३५॥
 शुक्राभाहेमवर्ष्मचपतकाः स्फटिकोपमाः॥ पंचहस्तास्तदक्षश्चिज्जादीर्घश्चि विसराः॥३६॥ हस्ताग्रदेशितो
 दंडाप्रजानां पंचहस्तकाः॥ वल्मीकादंतिहस्ताया तथा वृषभशृंगतः॥ पद्मखंडा वराहांतु गोष्पादेपि चतुप
 यात्॥ मन्त्रिकाद्वादशग्रस्तो वेकुंभोत्थो पिनाकिनी॥३७॥ न्यग्रोधो डं वराश्चत्तजंबूत्वमुद्रवां॥ कषायय
 चकं ग्राह्यमाई वंचफलाष्टकं॥ तीर्थं स्तोसिंधुगंधी नितयासवैविधी जलां॥ शतमोषधिसल्लानां विजया ल
 स्मीणा वला॥३८॥ अवलुही व्यानिबला सहदेवा शतावरी॥ वृद्धिः सुवर्चला वृद्धिः स्ताने प्रोक्ताष्टकश्च
 क॥३९॥ यवगोधूमविलानां चूपातिचविचक्षणः॥ विलेपनं सकर्षं स्नानार्थं कुंभगंडुकात्॥ मद्राचतु
 लिकायुग्ममेकपालं सवस्त्रकं॥ कुर्याद्वितानुसारेण शयने लक्षकटपले॥ घृतक्षौद्रं युतं पात्रं कुर्याद्युतु
 शिलाकिं॥ वृद्धिर्नीशि वृद्धिं च लोकपालपटमपि॥४०॥ पकं निद्रां कृता कुंभं शोत्यं कुंडं संख्ययो॥
 दारपालादिधर्मादिप्रशान्तादिघटानपि॥४१॥ वास्तुलक्ष्मी गणेशानां कलशानयनानपि॥ वने युतकृता

यावानसर्वंश्चमृत्विषितान्॥४८॥ सहिरापानसमानघनिगंधपानीयप्रितान्॥ पूर्णपात्रफलोयावात
 प्रह्ववागम्यलक्षणान्॥४९॥ वस्त्रेणाद्यादयेतकुंजान्आहारेणैरसर्पपान्॥ विकिरार्थतथाजानान
 खड्गंचप्रविवृतं॥५०॥ घृतक्षौद्रान्नि तं पात्रे पादाभ्यंगरुते तथा॥ विसरां त्रिशतादत्तदले बद्धिप्रमाणकान्॥
 ५१॥ चतुरश्चतुरस्रद्वतपालाशानपरिधीनपि॥ तैलपात्रे हविपात्रमर्घपात्रे पवित्रकं॥५२॥ पलविंशति
 मानानि घंटाधूपप्रदानकं॥ अकश्चोपिटकानपीतयंजनं शुक्रमिधने॥ पुष्पं पत्रं गुग्गुलं च यत्तैर्दीपां
 श्वधूपकं॥ अरुतावित्रि मूर्त्ती गव्यमाज्यं यवांस्तिलान्॥ कुशाः शंतौ त्रिमसुने समिधो दशपर्विका॥ बाहु
 मात्रांश्च वंदस्ते स्वर्गादिग्रहशान्तये॥५५॥ समिधो कपलाशोत्ताः स्वादिरापामार्गपिष्यला॥ ऊदेवरः शमी
 हविकुशोश्वासतमृष्टच॥५६॥ तदभावे यवतिलाग्रहोपकरणं तथा॥ स्त्रालीदर्वी पियालादिदेवादि
 तांश्च कदयान्॥५७॥ सुगन्धमुक्तवासां सहारकुंडलकंकणान्॥ कुर्यादाचार्यपूजायं वित्रशास्त्रं विवर्ज
 येत्॥५८॥ तपो दया दहीनां च मूर्त्तिं चैव सजपिनां॥ पूजास्यापि तस्मिन्नुत्थावि प्रादेव जशिलिनां॥५९॥ व
 ज्राकं कांतौ नीलाजं नीलमुक्तफलानि च॥ यश्मप आदिरागं च वैद्यं च तु मष्टकं॥ उशीरमावधिक्रीतारक्तच
 दनकागुरुः॥ श्रीखंडं सारिकंकुपति शंखिनी तेषु नीगणः॥६०॥ हेमताम्रमयोरंगतालमात्रं सकं स्यकं॥

राम०

१०३

सीसकंचेतिलाहानि हरितालं मेनः शिलाः॥ गेरिकं हेममाक्षे कं पालदो वक्रि गेरिकं॥ गंधकात्रकमित्थौ यते वो
 चीहयस्तथा॥ गोधूमानसतिलान्माषान्मुक्ताननयानवेयुवान्॥ नीवारान्श्यामकालो ध्रुवी हयो व्यष्टकी त्रि
 ता॥६४॥ इत्याद्ये मद्रापुराणे लिंगप्रतिष्ठासमाप्तं॥॥ इश्वर उवाच॥॥ स्नात्वानित्यमुपाहृत्य प्रणवाद्यं करो
 गुरु॥ महायै मूर्त्तये विप्रैः सह गच्छेन्महालयं॥१॥ शोत्यादितोरणं तत्र पूर्ववत् पूजयेत्कृत्वा न॥ प्रदक्षिण क्रमा
 देशोऽंखा यो धारपालकान्॥२॥ प्राचिने दे महाकालौ याम्ये भंगि विनायकौ॥ वारुणे वृषभस्कंदौ देवी चंडे
 तथोत्तरे॥३॥ तच्छाखा मूलदेशस्तौ प्रशांतशिरि रौघदौ॥ पथ्यन्माशकनामानौ मृतसंजीवनामृतौ॥४॥ धन
 दर्षा यदौ दौ दौष्टजयेदनुपूर्वशः॥ स्वनामनिश्चतुर्थीदै प्रणवादिनमो तगै॥५॥ लोहशुक्लवसुवास्तप्रवृत्तीनां
 द्रुपदं दया॥ तानुत्रयपुंगवा दालक्ष्मी गणपतिस्तथा॥६॥ इति देवमनागारे तिष्ठति तोरणे॥ विद्युत्संघापनोदा
 यकृतौः संरक्षणाय च॥७॥ वज्रं शक्तिस्तथा दंडं खड्गं पाशमुजंगदं॥ त्रिशूलं चक्रमांभोजपताकाश्चार्चयेत्कृ
 मात्॥ उरुं फट्शक्रायुं फट्मम॥ इत्यादि मंत्रैः॥ कुसुदः कुसुदाक्षश्च पुंडरीकोपवामनः॥ शंकुकर्णः सर्व
 नेत्रः स्वयं सः सुप्रतिष्ठितः॥९॥ ध्वजाष्टदेवताः पूज्याः पृथ्वीदो मृतकोटिभिः॥ उंको सुदायनमः॥ इत्यादि मंत्रैः॥
 हेतुकं त्रिपुरघ्नं च वज्राख्यं यमजिक्रयैकं॥१०॥ काली करालि विषयमेको ते जीममष्टकं॥ तथैव पूजयेद्दिक्षु क्षेत्र

पालाननुक्रमात्॥१॥ बलिभिकुसुमैर्धूपैः संतुष्टान्परिजावयेत्॥ पंचरुत्वादितत्त्वानि सद्योजातादिभिर्यजेत्॥
 १२॥ सदाशिवपदं व्यापिमंडपं॥ वामशंकरं॥ पिनाकशक्तिं संयुक्तं तद्वत्तद्वावलोकयेत्॥१३॥ दिव्यांतरि
 क्षभूमीषु विघ्नानुत्सार्य पूर्ववत्॥ साधारं सकलं स्मृतिं न विन्यसेत्तदनेतरं॥१४॥ विशेषाच्च शिवे ध्यायेत्तद्व
 त्रयमनुक्रमात्॥ ललाटे स्कंदपादां तं शतविद्यात्मकं पदं॥१५॥ रुद्रनारायणब्रह्मादेव त्प्रातिजसंचरैः॥ उं
 हे आमृतीक्ष्णदीश्वरास्तस्मै पूर्ववद्विनिवेशयेत्॥ तथा पंकशिवं मार्गशिवहंसचमूहनि॥ ब्रह्मरंध्रप्रविष्टेन ते
 जसा वाद्यचांतरं॥ तमः पटलमाधूयः प्रविशेन्न तदिगं बरं॥ आत्मानं मूर्त्तयैः सादं सगवस्त्रमुक्तादिभिः॥
 भूषयित्वा शिवोस्मीति ध्यात्वा बोधान् समुदरेत्॥ चतुःपथा तु संस्कारैः संस्क्रुयान्मुखमंडपं॥१६॥ विस्तिष्ठ
 विकिरादीनि कुशाकूबैपि संहरेत्॥ वसनीकृतवर्द्धन्यां वस्त्रादीन् पूर्ववद्यजेत्॥ शिवकंभास्त्रवर्द्धन्योष्ट्र
 जयेदंघ्रिवासने॥१७॥ स्वदिक्षुकलशारूढान् लोकपालाननुक्रमान्॥ वोहायुवादि संयुक्तान् पूजये
 देवनायथा॥१८॥ ऐरावतगजारूढस्वर्णसूत्रकिरीटिनं॥ सहस्रनयनं शक्रं वज्रपाणिं विजावयेत्॥२०॥
 सप्ताचिषंचित्राणमक्षमालोकमंडलं॥ ज्वालमालाकुलं रक्तं शक्तिहस्तमजाशतं॥२१॥ महिषोष्ट्रदंडहस्तं
 यमं कालानलं स्मरेत्॥ रक्तनेत्राशतारूढं खड्गहस्तं चनेकतं॥२२॥ वरुणं मकरं श्वेतं नागपाशधरं स्मरेत्॥

राम
१०४

वायुंच हरिणो नीलकुबेरं मेषसंस्थितं॥२३॥ त्रिशूलिनें हृषेवेशं क्रुमेतंतं तु चक्रिणं॥ ब्रह्माणं हंसगंध्याये चतु
 र्वक्त्रं चतुर्भुजं॥२४॥ संभ्रमलेतुं ते यवेद्यां चमदिकान्यजेत्॥ रिकुं नेप्यमनंतादीन् पूजयेत्पिकेवलं
 २५॥ शिवाज्ञां श्रावयेत्कंभं नाम येदनुपूर्वशः॥ पूर्ववत्स्थापयेदादौ कंभं तदनुवर्द्धनीं॥२६॥ शिवसवास
 नं कंभं शस्त्रांतं चक्रवासनं॥ पूजयित्वा यथा पूर्वं श्रोत्रं वसुधया॥२७॥ निजपागं जगत्प्राप्य तत्क्र
 न्तुकं पया॥ एतिसंश्रारक्षायं कंभे खड्गं निवेदयेत्॥२८॥ दीक्षा स्नापनयोः कंभे स्तंडिले मंडले यवा॥ मं
 डले मर्चयेद्वेशं ब्रजे कुंडलादिभिः॥२९॥ गुरवो देशतः कुर्यात्तज्जाकंभेषु संस्कृतं॥ जपेयुर्जापिनो सरां
 अस्वे मम तु संहिता॥३०॥ पवेषु ब्रह्मिणाः शान्तिं स्वशाखावेदपारगाः॥ श्रीसूक्तं पावसानि च मे त्रकंच ह
 षाकपि॥३१॥ ऋग्वेदी पूर्वदिशा गोसर्वमतस्तमुदरेत्॥ पुरुषां गाविमेतानि सामवेदी तु दक्षिणे॥३२॥ रु
 द्रं पुरुषस्तं च श्लोकोपायं विशेषतः॥ ब्राह्मणं च यजुर्वेदी पश्चिमायां समुदरेत्॥ उत्तरे यवशीर्षचित्तरसु
 समुदरेत्॥ अथोक्ताग्निमुत्पाद्य प्रतिकुंडं प्रदापयेत्॥ वक्त्रे पूर्वादि काष्ठागात् पूर्वकुंडादितः क्रमात्॥ पू
 षदी पंचरुणां च दहीताग्निं समुदरेत्॥३५॥ पूर्ववच्चिवमभ्यर्च्य शिवार्थं मंत्रतर्पणं॥ देशकालादिसंख्यां से
 डनिमित्तप्रणतये॥३६॥ होमं कृत्वा तु मंत्रतः पूर्णदत्ताशुभावतीं॥ पूर्ववच्चरुं कृत्वा प्रतिकुंडं निवेदयेत्

३१॥ यजमानालंकृतास्तु ब्रजेयुः स्नानमंडपं॥ नक्षपीवेविपाशेभ्रांताजयित्वा वयं उयेत्॥ ३६॥ स्नापयेत्स्न
यित्वा तु मृदा काशायवारिणा॥ गोमूत्रैर्गोमयेनापि वारिणा चांतवांतरा॥ ३७॥ नस्मना गंधत्रौ येन फलं ता
स्त्रेण वारिणा॥ देशिको मूर्त्तयैः सार्धं कृत्वा चाकारं गोमयं॥ ४०॥ वामजप्तेन संछाद्य पीतवर्णेन वा ससा॥
संस्पृज्य शितपुष्पैस्तु नयेदुन्नरवेदिकां॥ ४१॥ तत्र दत्तासमायांच शय्यायां संविवेश च॥ कुंकुमालिप्तस्त्रेण
विजयगुरुणा दिखेत्॥ शिला कया सुवर्त्मस्य अक्षिणी शास्त्रकर्मणा॥ अर्चयेत्तु कुरु पश्चात् शास्त्रद्वयेन
कर्मणा॥ ४३॥ लिंगदीर्घविकारां सत्रिनकेनागवर्जनात्॥ विस्तारोलक्षेदेहस्य नावलिंगे वसवतिः॥ ४४॥
यवारभेन तवेतस्मना गेरशानिराहतः॥ हास्तिकेलक्षारखा चंगां नीयां विस्तरादपि॥ ४५॥ एवमष्टांशं दक्षो
तुलिंगेषु द्विकरादिषु॥ न वेद दृष्टवाप्यपीनां जीरां न वहस्तिके॥ ४६॥ शांतवेषु च लिंगेषु पादद्वये सवतिः॥
लक्षदेहस्य विष्कंभो न वेदेषु ववर्जनात्॥ गंजीरत्वष्टयुत्वाभ्यां रेखापि ध्यं सवतिः॥ लक्षानक्षेत्रेषु धामके मू
र्दिना गद्ये च्युते॥ ४७॥ षष्ठागपरिवर्त्तेन मुक्तानागद्वयंततः॥ रेखाभ्रमेण संबद्धं कारयेत्पृष्ठदेशगं॥ वत्सजा
लक्षणो धारानारोहेण सरिद्धवे॥ स्वरूपे लक्षणे तेषां प्रभारन्नेष्टुनिर्मला॥ ४८॥ लिंगधूपादि विप्रार्च्य गाये
त्स्वभर्त्तगाः स्त्रियः॥ सद्येन वापराद्येन सस्त्रेणाप्युक्तेन वा॥ ४९॥ स्रष्टाचरे धनं दत्ता कुर्युनिर्मयनादिकं॥

राम.
१०५

युङ्जवणधाम्या कदानेन विस्तृजे चते॥ गुरुमूर्त्तियैः सार्धं हृदा वा प्रणवेन वा॥ मृत्ना गोमयगोमूत्रं न स्म
भिः सलिलांतरं॥ ४२॥ पापयेत्यं च गयेन पंचामृतपुरःसरं॥ विरूक्षणे कषाये च सर्वे विधिजलेन च॥ ४३॥
शुभ्रपुष्पफलस्वर्षविद्रुमगगवोदकं॥ तथा परा सह स्त्रेण दिव्यौषधिजलेन च॥ ४४॥ तीर्थोदकेन गांगेन
चंदनेन च वारिणा॥ क्षीरांतरादिभिः कुंभैः शिवकुंभजलेन च॥ ४५॥ विकर्षणं विलेपं च सुगंधैश्च दनादिभिः
संस्पृज्य ब्रह्मभिः पुष्पैश्चर्मणारक्तचीवरैः॥ ४६॥ बद्धरूपेण नीराग्य रक्षाति लक्ष्म्यं कं॥ गीतौ धैर्जलङ्घयैश्च
ऊशाज्यैरर्थसंचितैः॥ ४७॥ प्रयैः सुप्तादिभिस्तुष्टमर्चयेत्पुरुषाणुना॥ समाचम्य रुदा देवं ब्रूयादुत्थाय त
त्प्रभो॥ ४८॥ देवं ब्रह्मरूपेनैव क्षिपेद्रमाणितं नयेत्॥ मंडपे पश्चिमद्वारे शय्यायां विनिवेशयेत्॥ ४९॥
शक्तादिमूर्त्तिपयंतं विन्यसेदासने शुभे॥ पश्चिमे पिटिकांतं न्यसेद्ब्रह्मशिलोत्था॥ ५०॥ शस्त्रमंत्रशता
वच्च निद्रा कुंभं ध्रुवासने॥ प्रकल्प्य शिवशोणे च दत्तार्घं हृदये नतु॥ ५१॥ दद्यात्पेकासने लिंगं शिरसा पूर्वम
स्तके॥ समारोप्य त्रयसे तस्मिन् स्रष्टा धर्मादिवा नले॥ ५२॥ दद्यात्क्षयं च संस्पृज्य तथा वासांसि चर्मणा गृही
पुरुतिनैवेद्यं हृदा दद्यात्स्वसकितना॥ ५३॥ घृतक्षौद्रयुतं पात्रमभ्यगाय प॥ दंतिकः॥ दक्षिणां सत्रितयु
ते पट्टिं शत्रुत्वसंचयं॥ ५४॥ शक्तादिमूर्त्तिपयंतं सतत्वाधिपसंयुतं॥ विन्यस्य पुष्पमालाभिस्त्रिखंडं परिक

त्ययेत ॥ ५५ ॥ एकश प्रतिभागीयः ब्रह्मविष्णुहराधिपान् ॥ वित्यस्य मूर्तिरुत्तरीशान् एवादिकमतो यथा ॥ ५६ ॥
 सवक्रियजमानाकजिलवापुनिशाकरान् ॥ आकाशमूर्तिरुपास्तान्यसेत् ॥ दविनायकान् ॥ ५७ ॥ सर्वपा
 शुपतिचोयैरुद्रं नवमथेश्वरं ॥ महादेवं च नीमं च मंत्रास्तदा च काश्मे ॥ ५८ ॥ लवशापयवसाश्च हकारश्च वि
 मात्रकः ॥ प्रणवो हृदयाश्चाम्लमंत्रो यवाकचित् ॥ ५९ ॥ पंचकुंडात्मकेयागे मूर्त्तिपंचायवात्यसेत् ॥ ए
 त्पिबीजलतेजोसिवायुमाकाशमेव च ॥ ६० ॥ क्रमात्रदधिपत्यं च ब्रह्माणं धरणीधरं ॥ रुद्रमीशसदारश्चैव
 सष्टिभ्यासेन मंत्रवित् ॥ ६१ ॥ मुमुक्षोर्वनिवृत्ताद्या अजाताद्यास्तदीश्वराः ॥ शुद्धेवाध्वनिविद्येशा अशुद्धे लो
 कनायकाः ॥ ६२ ॥ इष्टमा मूर्त्यै चैव नोगिनो मंत्रनायकाः ॥ पंचविंशतयेवा स्ते पंचत्रीणियथाक्रमं ॥ ६३ ॥ ए
 षांतत्वं तदीशानामिन्द्रादीनांततो यथा ॥ उं हं शक्ति तत्वाय नमः ॥ उं हं शक्ति तत्वाधिपतये नमः ॥ इत्यादि
 उं हं पृथिवीमूर्त्यै नमः ॥ उं हं पृथिवीमूर्त्यधिपतये ब्रह्मणे नमः ॥ उं हं शिवतत्वाधिपाय रुद्राय नमः ॥ इ
 त्यादिनामिमुञ्चार्थे घं टानादविमर्षिणं ॥ ब्रह्मादिकारणत्यागात् द्वादशांतं समाश्रितं ॥ मंत्रं च मनसा नि
 नं प्राप्ता नंदरसोगमः ॥ ६५ ॥ द्वादशांतान् समानीय निष्कलेन्यापकं शिवं ॥ अष्टविंशत्कलोपेतं सहस्रकिरणे
 ज्वलं ॥ ६६ ॥ सर्वशक्तिमयं साक्षात्प्राप्त्वा लिंगं निवेशयेत् ॥ जीवंत्या सो न वेदेवं लिंगे सर्वार्थसाधकः ॥ पिंडिका

राम
१०६

दिषडन्तासः प्रोच्यते सो प्रतं यथा ॥ पिंडिकां च कृतस्नातां विलिप्तां चंदनादिभिः ॥ ६७ ॥ स द्वैतेश्वरसमाधाय रं ध्रे
 च न्नमलक्षणा ॥ यवरत्नादिसंयुक्ता लिंगस्योत्तरतः स्थिता ॥ ६८ ॥ लिंगं च कृतवित्यासां विधिवत्संप्रपूजयेत् ॥
 कृतस्नानादिकांतं कृतलिंगमूले शिलान्यसेत् ॥ ७० ॥ कृतस्नानादिसंस्कारं शक्तांतं वृषत्तं यथा ॥ प्रणवं पूर्व
 क्रुस् क्रुसाक्षादन्यतमेन च ॥ ७१ ॥ क्रियाशक्तिसुभां पिंडी शिलामाधाररूपिणी ॥ नमो दर्शितिलैः कुर्यात् प्रा
 कारत्रितयंततः ॥ ७२ ॥ रक्षायै लोकापालांश्च साधुपात्युस्य जपे हृदि ॥ उं हं सः महागौरी रुद्रदयिते स्वाहे
 ति च ॥ ७३ ॥ पिंडिकायां उं हं आधारशक्तये नमः ॥ उं हं वृषजाय नमः ॥ मारिकादीनि मत्कृग्रामं पोस्त्रावेता
 वलोकटः ॥ तथा धन्त्री च रूपी च मसे द्वायं च नायकाः ॥ ७४ ॥ वामाज्ये शक्रियाजानी रोप्या पंचायवात्यसे
 त ॥ क्रियाजानी तपे छात्रं पूर्ववज्जानि मूर्तिषु ॥ ७५ ॥ तमारोहाक्षमानिष्टा मत्कृग्रामं यथाज्वरा ॥ पंचायवा
 तमामोहाघोरारात्रिजयज्वरा ॥ ७६ ॥ तिस्रोऽथ वा क्रियाजानी तथा वाधविनायकाः ॥ आत्मादित्रिषु लोकेषु
 तीव्रमूर्तिषु वित्यसेत् ॥ ७७ ॥ अत्रापि पिंडीका ब्रह्मशिलादिषु यथाविधि ॥ गोयदिशं चापरे च पूर्ववच्च समा
 चरेत् ॥ ७८ ॥ एवं विधाय वित्यासं गत्वा कुंडादिकं ततः ॥ कुंडमध्ये महेशानां मुखलासु महेश्वरं ॥ ७९ ॥ क्रिया
 शक्तिं तथा त्यासो नादमोक्षे च वित्यसेत् ॥ घटं स्तब्धं लवकं सीनाडीसंभानकं ततः ॥ ८० ॥ पद्मं तं तु समं शक्ति

हेमजंतारजं कर्मविषं वासावसंमुखं ॥१०॥ सवित्रयमदासेकं सर्वताम्रमृदायवा ॥ प्रक्षिपेन्मध्यगत्रिंशं यदामेकं सुवर्णं
 जं ॥११॥ मसकारुतसंयुक्तं अजानतसमन्वितं ॥ सर्वबीजसुवर्णं स मायुक्तं विनिक्षिपेत् ॥१२॥ स्वर्णं तं राजतं
 वापि सर्वलोहसमुद्भवं ॥ सुवर्णं कशरायुक्तं पद्मं वा न्यंत तो न्यसेत् ॥१३॥ देवदेवस्य शक्रादिमूर्तिपयंतमासनं
 प्रकम्पायसेनायनिष्कगुणलतायवा ॥१४॥ शुभ्रमाच्छाद्य वस्त्रेण तनुत्रेण सुरक्षितं ॥ रत्नादिभ्यो बलिंदत्वा सम
 योनोद्यदेशिकः ॥१५॥ शिवेन बालिना सत्रसंगदोषनिवृत्तये ॥ शस्त्रेण वा शतं सम्यगरूपात् पूज्या सह ॥१६॥ एकै
 काकृतिदानेन संतप्य बालुदेवताः ॥ समुत्थाप्य रुद्रादेवं आसनं मंगलादिभिः ॥१७॥ गुरुदेवाग्रतो गच्छेन्मूर्त्योस्वदि
 क्षिप्तिः ॥ बंधुभिः सह कर्त्ता च देवपालस्य पृथक् ॥१८॥ प्रासादादुपरि त्रस्य न द्वारत्वा द्वारसंमुखं ॥ लिंगं संस्थाप्य
 दत्वा र्घ्यं प्रासादं संप्रवेशयेत् ॥१९॥ द्वारेण द्वारचत्वारद्वारदेशेन तद्विना ॥ द्वारबंधे शिरसाश्च न्येत रुद्रेनाथघातये
 त् ॥२०॥ रक्षयन् द्वारसंस्पर्शं द्वारेणैव महेश्वरं ॥ देवगृहसमारंभे कोणेनापि प्रवेशयेत् ॥२१॥ अयमेव विधिर्ज्ञेयो मक
 लिंगोपि सर्वतः ॥ गृहे प्रवेशं मंदारालोके रपि समीरितं ॥२२॥ अयं द्वारप्रवेशेन विप्रक्षेत्रे क्षयं गतं ॥ अयं चैव षडुद्भा
 त्यप्यलिंगद्वारसंमुखं ॥२३॥ तृयमंगलनिघोषैर्हवर्षैश्च तसमन्वितं ॥ समुत्तिष्ठ पदेत्यस्का महापाशुपातं पवेत् ॥
 अयनीयघटसत्रदेशिको मूर्त्योः सह ॥ पत्रसंवारयित्वा तु विलिप्तं कुंकुमादिभिः ॥२४॥ शशि शक्तिमतो वै कांध्या

राम.
१०८

त्वा चैव तुलक्षितं ॥ ततो लिंगे स्तिरीकृते ध्यायेत् सकलरूपितं ॥२५॥ मूलमुच्चार्य शक्रांतं स दद्यादिविकलं न्यसेत् ॥ प्राप्य मानं य
 दाति लिप्यं याम्यादिशमयाश्रयेत् ॥२६॥ ततश्चिगुणमंत्रेण पूज्यं तं दक्षिणान्वितं ॥ स तो त्याने च वक्त्रे च वनिते स्फटिते य
 वा ॥२७॥ जुहुयान्मूलमंत्रेण चतुरस्रेण वा सतं ॥ किंचान्येऽपि दोषेषु शिवशंतिं समाश्रयेत् ॥२८॥ युक्तं त्वासादिभि
 र्लिंगं कुर्वन्नेवं न दोषमाकृ ॥ पीठबंधमतः कृत्वा लक्षणस्यांशालक्षणं ॥२९॥ गौरीमंत्रं लयं स्नात्वा दृष्ट्वा पिंडी च विन्य
 सेत् ॥ संपूज्य पाश्वसंधिं च बालुकावज्रलेपतः ॥३०॥ ततो मूर्तिवरैः सार्धं गुरुशंतिपटाद्धतिः ॥ संप्राप्य कलशैरस्यै
 सुत्वा पंचामृतादिभिः ॥३१॥ विलिप्य चतुराज्यैश्च संपूज्य जगदीश्वरं ॥ उमा महेशं त्रात्यां तौ च्यंगेलिंगमुप्या ॥३२॥
 ततश्चित्तवित्यासं षडर्घ्यादिपुरःसरं ॥ कृत्वा मूर्तिं दीशानां मंगलोद्बलणामय ॥३३॥ ज्ञानलिंगे क्रियापीठे विन्यस्य
 स्त्रपयेत् ततः ॥ गंधैर्विलिप्य संधूयैर्ध्यायंत्वेन शिवेत्यसेत् ॥३४॥ स्रग्धूपदीपनैवेद्यैर्हृदयेन फलानि च ॥ विनिवे
 द्य पथाशक्तिमुमाचम्य महेश्वरं ॥३५॥ दत्वा र्घ्यं च जपं कृत्वा नैवेद्यवरदेकरे ॥ चंद्राकर्त्तारकं यावत्संज्ञेशो मूर्त्त
 ये सह ॥ सुखं यैव त्वयामाषस्नातव्यमिह मंदिरे ॥ प्रणम्यैवं बहिरुत्वा तद्दावा प्रणवेत्तवा ॥३६॥ संप्राप्य दृष
 तं पश्चात् पूर्ववद्वलिमाचरेत् ॥ मूलादिदोषमाचम्य ततो मृत्युजिताशतं ॥३७॥ शिवेन स शिवो कृत्वा शंखं
 प्रायसेन च ॥ ज्ञानाज्ञानकृतं यच्च तत्पूरय महाप्रभो ॥३८॥ हिरण्यवस्त्रधूपादिगीतवाद्यादिहेतवे ॥ असुरैश्च

यतः शक्रः शक्रासर्वनिवेदयेत्॥ दाने महोत्सवं पश्चात् क्रियादिनचतुष्टयं॥ त्रिसंध्यं त्रिदिनं मंत्रादीनां मयेत्तु यैः स
ह॥ चतुर्थे हनिष्ठांश्चिचरुं ब्रह्मरूपिणा॥ निवेद्य सर्वकुंडेषु पापसाकृति साधितं॥ ४३॥ दिनं चतुष्टयं यावत्
निर्मल्यपात्रं ऊर्ध्वतः॥ निर्मल्यापनयं कृत्वा प्रायश्चित्तानुष्ठजयेत्॥ ४४॥ पूजा सामान्यलिङ्गेषु कार्या साधारणा
श्रुतिः॥ विहाय लिङ्गचैतन्यं कृपामिडलितर्जनं॥ ४५॥ असाधारणलिङ्गेषु क्रमं येति विमर्जितं॥ आवाहनमभियक्ति
विसर्गशक्तिरूपता॥ ४६॥ प्रतिष्ठांते कचित्प्रोक्तं स्तिरायाकृतिसप्तकं॥ स्थिरं तथा प्रमेयश्चानादिबोधस्तथैव च॥
४७॥ नित्योपसर्वगश्चैव विनाशो दृष्ट एव च॥ एभिर्गुणामहेशस्य संनिधानाय कर्त्तव्यं॥ ४८॥ कुंज इपंचतन्म
ध्यो ककुंजस्तु संतवः॥ संस्थाप्य तद्वितीयं तु कर्त्तव्यं स्नानाय धारयेत्॥ ४९॥ दत्त्वा बलिं समागम्य बहिः कुंजे शि
वास्तथा॥ जगती वा ह्यतश्चंडा मैशान्यादिशि मंदिरे॥ ५०॥ वाममग्नौ प्रमाणे च स्वर्णविकल्पिता सवे॥ पूर्व
वन्त्यसहोमादिविधाय ध्यानपूर्वकं॥ ५१॥ संस्थाप्य विधिवत् तत्र ब्रह्माद्यै पूजयेत्ततः॥ अंगानि पूर्वमुक्त्वा नित्रा
स्त्यणत्वर्चना तथा॥ ५२॥ उंसद्यो जाताय रूफटनमः॥ उंसामदेवाय रूफटनमः॥ उंसं अघोराय रूफटनमः॥
एवं चेत्युत्तराया वीरानायाय फट॥ जपं निवेद्य संतप्य विज्ञाप्य नति पूर्वकं॥ देवसंनिहितो यावत्तावत्तं संनिधि
भव॥ त्वनादिकं च यत्किंचित् कृतमज्ञानतो मया॥ तत्प्रसादेन चंडेशतत्सर्वस्य विप्ररय॥ ५४॥ बाणलिङ्गे दने

बोहे सिद्धलिङ्गे स्वयं तु वि॥ प्रस्थाप्य दिषु सवसि न चंडे धिक्कृतो न वेत्॥ ५५॥ अद्वैतभावनामुक्ते स्तुति संनिधावपि॥
अभ्यर्च्य चंडं समुत्तं यजमानं हि नायथा॥ ५६॥ पूर्वस्थापितं कुंजे न स्थापयेत् स्थापक इयं॥ स्थापकं यजमानो हि प्रह
ज्य च महेशवत्॥ ५७॥ विज्ञायां विना दद्यात्तगो हिरण्यादिदक्षिणां॥ मूर्त्तिकान् विधिवत् पश्चात् जापकान् ब्राह्मणां
स्तथा॥ ५८॥ देवतं शाल्येन प्राप्य दीनानायात्रि विनो जयेत्॥ यदत्र संसुखानावः खेदितो भगवान् मया॥ ५९॥ देवत्वं
नाथवत्सवं कारुण्यमनवेनमः॥ इति विज्ञप्तिं ते सुक्ताय जमानाय सद्गुरुः॥ ६०॥ प्रतिज्ञाय जसं न विस्फुरत्का
रकसन्निभं॥ कुंजापुष्पाक्षतोषे तं स्वकरेण समर्पयेत्॥ ६१॥ ततः पाशुपतं जप्त्वा प्रणम्य परमेश्वरं॥ ततोऽपि बलि
भिर्भूता संनिधाय निबोधयेत्॥ ६२॥ स्नातव्यं नवतातावत्या वस्त्रान्तिहितो हरेः॥ अत्येदेवा दयः प्राप्य मंत्रैराग
मसं नवेः॥ ६३॥ आदिवर्णस्य शेषत्वात् स्वतन्त्रे व्याख्येयं विनाविताः॥ जाप्य प्रमुख देवाश्च सवितो ह्यसपत्न्याः॥ ६४॥
क्षेत्रपाः किं नराद्याश्च पृथिवी तत्वमाश्रिताः॥ पदमीश्वरपयंत्यक्तात्मा सच कीर्तितं॥ ६५॥ रूमद्यकीर्तिते यच्च
यच्च रत्नादिपंचकं॥ प्रक्षिपेत्सीतगत्रियां च ये ब्रह्मशिलो विना॥ ६६॥ पद्भिर्विजाजिते गत्रे त्यक्त्वा नागं च दृष्टः॥
स्थापनं पंचमं सेचयदिरावष्टभाजिते॥ ६७॥ स्थापनं सप्तमे भागे प्रतिमा सुसुखावहं॥ धारणाभिर्विमुक्तिः स्यत्
स्थापने लेपचित्रयोः॥ ६८॥ स्नानादिमानसं तत्र शिलावाहादिवेशनं॥ तेनोत्पाट्य स्त्रेषु मासनादिप्रकल्पनं॥

तत्रोत्पादलसूत्रेषु मासनादिप्रकृत्यने ॥६०॥ पूजादिरष्टमिपुण्येयथाविदं न तृप्ति ॥ विधिस्तवनलिङ्गेषु संज्ञावोननि
गद्यते ॥७०॥ पंचनिवात्रिनिवापि पृथक् कुर्याद्विनाजिते ॥ दिग्बलिं हर्वत्कृत्वा प्रदद्याद्दक्षिणादिकं ॥७१॥ ॥ इत्याग्ने
ये गौरीप्रतिष्ठा पूजा ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ प्रासादस्वापनं वक्त्रेः तच्चैतन्यं स्वयं गतः ॥ शुकनाशा समाप्नोतु हर्वविद्या
यमध्यतः ॥१॥ आधारशक्तिः पद्मे वित्यस्तप्रणवेन तु ॥ अंताद्येकतमोक्तानं पंचगव्येन संयुतं ॥२॥ मधुक्षीरयुतं
कुंजं न्यस्त रत्नाधिपंचकं ॥ सवस्त्रं गंधलिपंचगंधवत्युष्यभूषितं ॥३॥ चूतादिपत्रवानां च वक्त्रीरुत्ययुवस्त
शेत् ॥ हरकेण समादाय सकलीरुत्यविग्रहः ॥ सर्वात्मनि न माचारस्वायुना मोतमानुतः ॥ आज्ञाया रोपयेद्या
सोरेचकेन ततो गुरुः ॥४॥ निक्षिपेत्कुंजगर्भे च न्यस्त तत्रादिवाहिकं ॥ विग्रहं तं पुणानां च बोधकं च कलादिकं ॥
दशनाडीदशप्राणा निद्रियाणि त्रयोदश ॥ तदधीर्याश्च संयोज्य प्रणवाद्यैः स्वनामभिः ॥७॥ स्वकार्यकारणत्वे
न मायाकाशनियामकः ॥ विघ्नेशान् प्रेरकात्वास्तं व्यापिनं च स्वशक्तिः ॥ ८॥ अज्ञाने च विनिक्षिप्प निरुंध्याद्रव
मुद्रया ॥ सुवर्णाद्यनुवं यद्वा पुरुषं पुरुषानुगं ॥९॥ पंचगव्यकषायाद्यै हर्वविहः कृतं ततः ॥ शम्पायां कुंकुमा
रोप्य ध्यात्वा रुद्रं उमापति ॥ तस्मिंश्च शिवमंत्रेण व्यापकत्वेन वित्यसेत् ॥ सन्निधनाय होमं च प्रोक्षं स्मरं च निज
युः ॥११॥ सन्निध्या बोधनं सर्वभागवयविभागवतः ॥ विधायैव प्रकृत्यं ते कुंभिने विनिवेदयेत् ॥१२॥ ॥ इत्यग्नेये प्रा

राम

११०

सरकृतप्रतिष्ठा ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ चूतकेयुजदंडे च यजदेवकुले तथा ॥ प्रतिष्ठा च यथादिष्टा तथा त्वं न ददामि
ते ॥ वैश्वदेवौ च वक्त्रादौ कुंभस्यान्वर्तिमानतः ॥ सच विमूलयुक्तस्तु अत्र चूडाभिधौ मतः ॥२॥ इशश्च लः स
मारव्यातो मूर्ध्नि लिङ्गसमन्वितः ॥ बीजहरकमुक्तो कैशिवश्च स्त्रेषु तदिधः ॥३॥ चित्रायुजश्च जंघांताय प्याजं प्रा
द्वितो भवेत् ॥ भवेद्वा दंडमानस्तु यदि वा तय दक्षया ॥४॥ महायुजः स मारव्यातो यस्तु पीवस्य वेष्टकः ॥ शक्रेर्ग्र
हे रसैव पिहस्ते दंडस्तु संमतः ॥५॥ उन्नमादि क्रमेणैव विज्ञेयः स्तुतिस्ततः ॥ वंशजः शालजादि वसिदे
डः सर्वकामदः ॥६॥ अयमारोप्यमाणस्तु भगमायाति वायुदि ॥ एतो निष्टं विज्ञानी याद्युजमानस्पवा तथा ॥७॥
मंत्रेण बज्ररूपेण हर्वविद्यांतिमाचरेत् ॥ द्वारपालादि पूजां च मंत्राणां तथा ॥ ८॥ विधाय चूतकंदं दंडे स्त्रावयेद्
स्वमंत्रतः ॥ अनेनैवास्तु मंत्रेण ध्वजं स प्रोक्षदेशिकः ॥९॥ मृत्कषायादिभिः स्नानं प्रासादं कारयेत्ततः ॥ विलि
प्य च समादाय शम्पायां न्यस्त्य हर्वविद्यां विरोधार्थं चतुर्थं च नवदंडं सकल्पना ॥ दंडे तथा त्वं च विद्यात
त्वं च विद्यातत्वं द्वितीयकं ॥११॥ सद्योजातादि वक्त्राणि शिवतत्वं पुनर्ध्वजं ॥ निष्कलं च शिवं तत्र न्यस्यागानि
प्रष्टुजयेत् ॥१२॥ चूतके च ततो मंत्री सांनिध्ये गहितात्मनि ॥ होमयेत्प्रतिभागं च यजेते स्वफटंतके ॥१३॥
अन्यथा पिरुतं यच्च ध्वजसंस्मरणं कचित् ॥ अस्त्रयागविधादेवं तत्सर्वमुपदर्शितं ॥१४॥ प्रासादे कारित

स्वाते प्राग्वत्त्वादिविनिर्दिष्टे ॥ जंघां दिवीत र्ध्वे तु त्रितत्वादिनिवेशः ॥ १५ ॥ होमादिकं विधाया यशिवं संप्रज्य पूर्ववत् ॥
 सर्वतत्त्वमयं ध्यात्वा शिवं च व्यापकं त्वमेव ॥ १६ ॥ अनंतं कालं च च विनाय च यदात्मजे ॥ कृष्णं उहाच कोपा
 वेपातालवस्कैः सह ॥ १७ ॥ नुवने लोकपालैश्च शतरुद्रादिनिर्दितं ॥ ब्रह्मांडकमिदं ध्यात्वा जंघायां च विनावये
 त ॥ १८ ॥ मारिते जो निलयोऽप्येव च एकसमन्वितं ॥ सर्वविरणसंगं च बुद्धयोऽप्येव च कान्वितं ॥ यागा एकसमायुक्तं
 नामाचाधिगुणत्रयं ॥ १९ ॥ परस्त्वं पुरुषं सिंहं रागं च परिनाशयेत् ॥ मंजरीवेदिकापंचविद्यादिकचतुष्टयं ॥ २० ॥
 कंठे मायागवक्रं च विद्यासामनसा धके ॥ कलस्ये च श्वरं विडं विष्टे श्वरसमन्वितं ॥ २१ ॥ जटाकूटं च तं विद्याच्छलं च
 माद्वरूपकां शक्तित्रयं च तत्रैव दंडेनादं विनाय च ॥ २२ ॥ स्वजेन कुंडली शक्तिमिति वा मं विनावयेत् ॥ जगत्या वाद्यसं
 धाय लिंगपिंडिकया च वा ॥ २३ ॥ ससयाप्सस्वयं त्रैश्वर्यं सत् शक्तिपंकजे ॥ न्यसेन हादिकेत ब्रह्मा ध्याने विनिवे
 शयेत् ॥ २४ ॥ यजमानो नु जेलस्यो बंधुमित्रादितिः सह ॥ वामं प्रदक्षिणी कृत्य लज्जते फलमीहितं ॥ २५ ॥ अधिपारा
 स्वसंयुक्तां श्वरुणा युनिबोधयेत् ॥ न्यूनादि दोषनाशार्थं कृत्वा दित्वा च दिग्बलि ॥ २६ ॥ सुरवेदक्षिणा दद्याच्च जमाना
 दिवं प्रति ॥ प्रतिमालिङ्गवेदीनां यावंतः परमाणवः ॥ २७ ॥ तावद्युगसहस्राणि कर्तुं नो गनुजफलं ॥ इत्याग्नेये दिना
 रोहणं ॥ इश्वर उवाच ॥ जीर्णदीनां च लिंगानां सुधारविधिमावदेत् ॥ संपुटस्फुटिने मंगले लिंगमित्येवा मादिक

राम०

१९१

१ ॥ इत्यादिदुष्टलिंगानां त्याज्यापिंडी तथा वृषः ॥ चालितं चलितं नेवममत्वं विषयस्त्वितं ॥ विष्णुं पतितं लिंगमध्यस्ते प
 तितं तथा ॥ एवं विधं च संत्याज्यं निर्दणं च भवेद्यदि ॥ ततोऽप्यत्रापि संप्राप्य विधिं न कर्मणा ॥ सुप्तिं घटितं वापि शि
 वलिंगं न चालयेत् ॥ ४ ॥ शतेन प्रापणं कुर्यात्सहस्रेण तु चालनं ॥ पूजादिनिश्चयं पुक्तं जीर्णमपि सुप्ति ॥ ५ ॥ पूज
 याराधितं यत्र द्युष्टमपि दुःषितं ॥ याम्यमंडपमीशो वा प्रत्यक्षं द्वारैकतोरणं ॥ ६ ॥ विधाय द्वारपूजादिस्त्रिं
 लेय प्र पूजयेत् ॥ मंत्रात्संतर्प्य संप्रज्य वास्तु देवास्तु पूर्ववत् ॥ ७ ॥ दिग्बलिं च बहिर्दत्त्वा समाचम्य स्वयं गुरुः ॥ ब्रा
 ह्मणान् भोजयित्वा तु सते विज्ञापयेत्ततः ॥ ८ ॥ दुष्टलिंगमिदं शंभोः शान्तिरुद्धरणं सचेत् ॥ रुचिस्रवास्ते विधि
 ना अधिनिश्चरं मेशिव ॥ ९ ॥ एवं विज्ञाय देवेशं शान्तिं होमं समाचरेत् ॥ मध्याज्यक्षीरं उवाचि स्तुतेनाष्टाधिकं
 शतं ॥ १० ॥ ततो लिंगं च संप्राप्य पूजयेत्स्त्रिंशं तथा ॥ उवाच केसरा येति नित्यं तं शिववाचिना ॥ ११ ॥ उवाचिकेश्वर
 हृदयाय नमः ॥ उवाच केसरा शिरसे नमः ॥ इत्याद्यं गामंत्राः ॥ ततस्तत्राश्रितं तत्त्वं प्रावयेत्स्रमंत्रतः ॥ सत्वे कोपीह
 यः किंचित् लिंगमाश्रित्य तिष्ठति ॥ १२ ॥ लिंगं तं गतिवाताभिर्यत्रेष्टं तत्र गच्छतु ॥ विद्याविद्येश्वरैर्युक्तः सज्जो न
 भविष्यति ॥ १३ ॥ सहस्रं प्रतिभागे च ततः पाशुपतायुना ॥ कृत्वा शान्तानुमाये क्षाष्टकाकारौर्जपेत्ततः ॥ १४ ॥ दत्त्वा
 धं च विलोमेन तत्त्वतत्त्वाधिपांशतः ॥ अष्टमूर्तिश्च राक्षिं गपिंडिका संस्थिता न गुरुः ॥ १५ ॥ विसृज्य मुच्यमानेन हृषिकं

धस्तुपातया॥ रक्षावधातया नीत्वा शिवमंत्रगणं जनैः॥ १६॥ तज्जले निक्षिपेत्संती युद्धं जुं ऊया छतं॥ दृष्टयेदिकतीनां
च वास्तुश्रद्धां तं॥ १७॥ रक्षात्रिधा यतत्वा निमहापाशुपतांस्ततः॥ लिंगमन्यंततस्तत्र विनिवस्थापयेत्तुः॥ १८॥ असुरैर्मु
निभिर्गोत्रैस्तत्र विप्रिप्रतिष्ठितं॥ जीर्णं वाप्यथवा नूतनं विधिना येन चालयन्॥ १९॥ एष वं विधिका यो जीर्णं वा स समुध
तौ॥ खड्गं मंत्रगणं वाप्यकारयेत्संनिधांतरं॥ २०॥ संकाचमरणं प्रोक्तं विस्तारं तु धनक्षयं॥ तद्व्यंशे ह बुध्यं वात
त्कार्यं तत्प्रमाणकं॥ २१॥ ॥ इत्याग्नेये जिरणोधारः॥ ॥ इत्युक्त्वा च॥ चक्षुःप्रासादसामान्यलक्षणं तेषां विधिः
चतुर्भागीरुतोक्षेत्रे त्रिभिर्भागैर्न विस्तरत्॥ १॥ यंच भागीरुते वापि मध्यभागे तु पिंडिका॥ अष्टिं भागं विस्तीर्णं
त्रिभिर्भागैर्विस्तरत्॥ २॥ भागो द्वौ मध्यमो गौत्ये षण्णवद्वये ननु॥ त्रिभिस्तु कन्यासागर्भो षण्णवद्वये ननु
त॥ ३॥ शौचात्तत्रैव वाक्षेत्रे त्रिभिर्भागैर्न विस्तरत्॥ गौर्भागे न विस्तीर्णं भागद्वये न पिंडिका॥ विस्तारो द्विगुणे वापि
प्रपदे द्विगुणोपि वा॥ अथ द्विगुणो वापि त्रिगुणः कचिदुच्यते॥ जगती विस्तरादेर्न त्रिभागे न कचिदुच्यते॥ ४॥ ने
मिपादे न विस्तीर्णः प्रासादस्य समंततः॥ परिधिस्तं शको मध्ये रथं कांस्तत्र कारयेत्॥ ५॥ चामुंडाभैरवं तेषु ना
दांश्च निवेशयेत्॥ प्रासादादेर्न देवानामष्टौ वाचतुरोपि वा॥ प्रदक्षिणा च ह्यः कुर्यात्प्रासादादिषु वानराः॥
आदित्याष्टवतः प्राप्ताः स्कंदो विवर्मिणो चरे॥ ६॥ चतुर्दशैस्त्विस्तरं कृत्वा शुकनाशादिनामिका॥ तत्तीपे वेदिका विप्रैः

राम-
११२

कंगोमलसालकः॥ ७॥ विरजः पुष्पकश्चात्यः कैलाशो मणिकस्तथा॥ त्रिपिष्टं च पंचैव मेरुमूर्धेति सस्थिताः॥ १०॥ चतु
रस्रस्तु तत्राद्यो द्वितीयो पितदायतः॥ वत्तवत्तायतश्चात्य इष्टास्त्वापि पंचमः॥ ११॥ एकैको न वदन्नेदैव त्वारिंशच्च पं
चच॥ प्रासादप्रथमो मेरुद्वितीयो मेरुस्तथा॥ विमानं च तथा न प्रसर्वतो भद्र एव च॥ रुचको नंदको नंदी बर्द्धमानस्त
था॥ १२॥ श्रीवत्सश्चेति वैराजाधरायेति समुत्थितः॥ वल्लभीग्रहराजश्च शालाग्रहं च मंदिरं॥ १३॥ विशालश्च मसो ब्र
ह्म मंदिरं भुवने तथा॥ प्रभवः शिबिका वेत्तमन वै तेषु प्यको ह वा॥ १४॥ वलयोऽं ड निप्रमो महापद्मश्च एव च॥ पकन्ती
चात्यदुष्टाश्चः खड्गाश्च कलसस्तथा॥ १५॥ खड्गश्च तप्राप्येते वत्तकैलाशसंनवाः॥ गजो यवपनोदं सोमरुत्मानूरक्ष
नायकः॥ १६॥ नृषणो नृपश्चात्यः श्रीजय शिबीधरः॥ वत्तायतान्समुद्रतान्न वै ते मणिकाक्षयान्॥ १७॥ वज्रचक्रं
तथा चात्यतस्त्वस्तिकं वज्रस्त्वस्तिकं॥ विजयो नमितश्चेत्त्रिविष्टपसमुद्रवाः॥ १८॥ नागराणामिमां संज्ञां लाटादीनामिमां
तथा॥ ग्रीवादेर्नो न ते चूर्णं द्युलं च त्रिभागतः॥ १९॥ दशधा वेदिकां कृत्वा पंचभिस्संधविस्तराः॥ त्रिभिः कंठं तु कर्तव्यं चतु
र्भिस्तु प्रचंडकं॥ २०॥ दिक्षु दाराणिकार्याणि न विदिक्षुकदाचन॥ पिंडिकाकोणविस्तीर्णमध्यमांताद्युदाहृताः॥ २१॥ कचि
त्पंचमभागे न महातां गर्भपादतः॥ उच्छ्रयो द्विगुणस्तेषामन्यथा चानिगद्यते॥ २२॥ युष्माधिकां समारत्य अंगुलीनां श
तादिषु॥ उन्नमादिषु च त्वारिदाराणि दशहानितः॥ त्रीण्येवमस्य माने स्फुस्त्री एते व कलशान्यथः॥ उच्छ्रयादेर्न विस्तारो

तत्परं॥ पक्षघ्नं जलहीनो कश्च वृद्धं ब्रह्मरूपं॥ २२॥ इंद्रादीन् क्रमतो वच्मि न जाद्यशो गृहाण्याहं॥ याम्ये रसकि
या शय्या धनुः शस्त्राणि रक्षसि॥ २३॥ धनस्य व्यस्तवे श्मरत्ये शस्यमं चोचमारुते॥ याम्ये धनं पश्यन् कुर्वीत ई
शादीन् सासुरालये॥ २४॥ स्वामिहस्तमितं वेस्म चिंतनीयमपिंडिकां॥ त्रिभुलं हस्तसंयुक्तं रुत्वा शं रोहते स
या॥ २५॥ उद्वेगो पश्चितस्तेन वायसांतं ध्वजादिकं॥ त्रयः पक्षाग्निवे देपुरससिद्धसुतो भवेत्॥ २६॥ सर्वनादकरं
वेस्ममत्वोचोते च संस्थिते॥ तस्यास्तु नवमे जागे सुनक्षो निलयो मतः॥ २७॥ तत्तम्ये मंडपः शस्तः समो वादिगुणाय
तः॥ प्रागाप्ये चंद्रयाम्ये वाहसावग्रहावली॥ २८॥ एकैकं नवनाथानि दिक्ष्वष्टाकं संख्यया॥ इत्यादिदितिकां
तानि फलान्येवायथाक्रमं॥ २९॥ नवनारी च लले वज्रयो वृद्धिप्रजायकः॥ शिष्ये त्वं तनयः स्यात्तु याम्ये वारफ
लाष्टकं॥ ३०॥ आयुः प्रवाज्यस्मानि धनो गान्धर्वसंख्यया॥ शिखंगवाद्यपत्यं च जलधारफलानि च॥ ३१॥ मानश्च
धारतः प्रोक्तः उत्तरस्यादिशिक्रमात्॥ ३२॥ इत्याग्नेये महादिवास्तु पूजा॥ ३३॥ इति रत्न॥ ३४॥ नगरादिकवास्तु च वक्षे
राज्यादि वक्ष्ये॥ योजनानां तद्वत्त्वमप्राप्ता नन माश्रयेत्॥ ३५॥ अथ च वास्तु नगरं प्राकाराद्यं त्वकारयेत्॥ इ
शादिविंशात्यादि कष्टवर्धारे च पूर्वके॥ ३६॥ गंधध्वो दक्षिणे पश्चाद्धारुणे पश्चिमं तथा॥ सौम्यद्वारं सौम्यपदे का
च्यं दृष्टा दृष्टिस्तदात्॥ ३७॥ पतितापि सुखं गच्छेत्कुर्याद्धारं च षट्करं॥ वज्रस्त्री मुखं नष्टं शक्रदित्रिसमागम॥ ३८॥

राम
११४

चायातं वज्रनागानं पुरारं ने हि शोति कृत्॥ प्राच्या विष्टहरा कदीन वक्रत्याद्या हलिबली॥ ५॥ अग्नेये स्वर्णक
र्माश्च बहुरूपपि निवेशयेत्॥ दक्षिणे नृत्यहतीनां वेश्यास्त्रीणां गृहाणि च॥ ६॥ नटानां बालिकादीनां केव
त्तदिश्वने कृते॥ तथा नामा युधानां च रुपाणानां च वारुणे॥ ७॥ शौडिकः कर्मविकृता वायुये परिकर्मणि
ब्राह्मणा पतयः सिद्धाः पुण्यवर्णाश्चोत्तरे॥ ८॥ फलाद्यादिविक्रयिण इत्याने च वणिजनाः॥ पूर्वतं च बला
ध्यक्षा आग्नेये विवधं बलं॥ ९॥ श्रीमतां देशिनां दक्षे कक्षारानै कृतेत्यसेत्॥ पश्चिमे च महाजागात्कोटपात्रां
श्चकारकान्॥ १०॥ उत्तरे दंडनाथांश्च नायकं विजयमणान्॥ पूर्वतः क्षत्रियं दक्षे वैश्यान् शूद्रांश्च पश्चिमे॥ ११॥
दिक्षु वैद्यान् वाजिनश्च बलानि च चतुर्दिशं॥ पूर्वाणि वरलिं गादीन् स्मृशानादीनि दक्षिणे॥ १२॥ न्यसेत्स्त्रेण
श्वकोणेषु ग्रामादिषु तथा स्थिति॥ श्रियं वैश्रवणं द्वारिपूर्वे तोपश्यतां श्रियं॥ देवादीनां पश्चिमतः पूर्वास्थानि
गृहाणि हि॥ पूर्वतः पश्चिमास्या श्रियं वै दक्षिणे चोत्तरेण च॥ १३॥ नाके शविष्ठानामा निरक्षार्यं नगरस्य च॥
निर्देवतं तु नगरं ग्रामं दुर्गगृहादिकं॥ १४॥ भुज्यते तस्मिन् साधुः रागाद्यै परित्यज्यते॥ नगरादिकदेवं हि जयदेव
क्रिमुक्तिदं॥ १५॥ पूर्वायां श्रीगृहं प्रोक्तमाग्नेय्यां वैश्रवणं॥ उत्तरे दक्षिणं प्राणां इत्याद्या देवतालये॥ १६॥ शपा
नं दक्षिणायां तु ने रुत्या मायुधं श्रयां॥ १७॥ भोजनं पश्चिमायां तु वायुमाधं न्यसेत्॥ १८॥ चतुःशालं त्रिशालं वादि

नि

शांतां चैकशालकं ॥ चतुःशालं गृहाणां तु शालानि न वने दत्तः ॥ १९ ॥ शतं पृथुजायंते पंचासत्यं च ते षष्ठि ॥
 त्रिशालानि तु चत्वारि शालितानि तु पंचधाः ॥ २० ॥ एकशालानि चत्वारि एकानि त्रिनि वृद्धिं ॥ अष्टाविंशदंति
 दानि गृहाणि नगरादिषु ॥ चतुर्भिः सप्तभिश्चैव पंचपंचाशदेव तु ॥ षडंति दानि वंशे वृक्षे निवशा एव हि ॥
 अष्टाभिर्विभिजे देवेन गराणि गृहाणि च ॥ २१ ॥ इत्याग्नयेन गरादिवास्तु ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ वक्षेऽनुवन
 कोशं च पृथ्वा विषादिलक्षणं ॥ अग्नीध्रश्चाग्निवा ऊच्यते पुष्पान्द्युतिमांस्तथा ॥ १ ॥ मेधमेधातिथिर्न व्यस
 वनः पुत्र एव च ॥ ज्योतिष्मान् दशमस्तेषां सत्यनामा सुतो जवत् ॥ २ ॥ प्रियव्रत सुताः ख्याता सप्त द्वीपान् दा
 दौ पिता ॥ जंबूद्वीपमथाग्नीध्रेऽक्षं मेधातिथेर्ददौ ॥ ३ ॥ वपुष्यताशात्मलं च ज्योतिष्मं ते ऊक्ता कथं ॥ क्रौंचद्वी
 पं कृतिमते शकं न व्याददेतुवान् ॥ ४ ॥ पुष्करं रसनापादान् अग्नीधो दातुं ते सधः ॥ जंबूद्वीपं पिता ल
 क्षं नानिदं हि माकथं ॥ ५ ॥ हेमकटाक्षि पुरुषो हरिवर्षविनोषधं ॥ इलाहर्षे मेरुमध्यं रम्ये नीलाचलशिप
 ॥ ६ ॥ भद्राश्चायचनश्च केतुनावापि पश्चिमं ॥ मेरोः प्रियव्रतः पुत्रान्ननिषिच्य यो वने ॥ ७ ॥ शालिग्रामतपस्त
 प्राप यो विलौक्यं तपः ॥ पानिकिंपुरुषाद्या नित्यं वृषाणि सप्तमः ॥ ८ ॥ तेषां स्वानां विकीर्तिर्दुस्खप्रायोग्य
 ततः ॥ जरा मृत्युतयं नास्ति धर्माधर्मौ युगादिकं ॥ दीनाधर्ममध्यमं तु त्याहिमां केशास्त्रनाभितः ॥ रुषभोदितश्च

राम.
११५

व

पुत्रो शालिग्रामे हरिं गतः ॥ ९ ॥ भरताज्ञा रतं वर्षं निरता सुमतिस्त्वया त् ॥ भरतो दत्तलक्ष्मीकः शालिग्रामे हरिं
 गतः ॥ १० ॥ स योगी योगप्रस्तारे वक्षेत चरितं पुनः ॥ सुमते स्त्रो जसस्तत् इन्द्रद्युम्नो व्यजायत ॥ ११ ॥ परमेशीतत
 स्तस्मात्प्रतीहारस्तदन्वयः ॥ पृथुश्चैव ततो नक्तो नक्तश्चापियशः सुतः ॥ न गोगयसतनयः सत्पुत्रो लक्ष्मि
 दत्ततः ॥ तस्य पुत्रो महावीर्यो धीमांस्तस्मादजायत ॥ १२ ॥ महान्तस्तस्य पुत्रश्चाभूत् मनः प्राप्तास्पचात्मजः ॥ त्व
 शत्वष्टश्च विरजारजस्तस्याप्यभूत् सुतः ॥ १३ ॥ सत्यजिह्वजसस्तस्य जते पुत्रशतं मुने ॥ विष्णुकृज्योतिप्रधानाह
 भावतं तैव विवर्धितं ॥ रुते त्रेतादिसर्पेण सर्गः स्वायंभुवस्मृतः ॥ १४ ॥ इत्याग्नये स्वायंभुवसर्गः ॥ ॥ अग्निरुवा
 च ॥ ॥ जंबूद्वीपश्चाक्यो दीपो शात्मलिश्चापरो महान् ॥ ऊक्ताः क्रौंचस्तथा शकः पुष्करश्चेति सप्तमः ॥ १ ॥ एते
 द्वीपाः समुद्रैश्च सप्त सप्त निराहताः ॥ लवणे क्षुसुराः सपिदिधिऽग्न्यजलैः समं ॥ २ ॥ जंबूद्वीपो द्विपमध्यमे
 तत्पुत्रो मेरुस्थितः ॥ चतुरासीतिसाहस्रोऽभूत् मपः षोडशद्विराट् ॥ ३ ॥ वात्रिंशत् द्विर्विस्तारो षोडशोऽंशः सह
 स्रवान् ॥ नृपस्य स्यात्सरो लोसौ कर्षिकाकारसंस्थितः ॥ ४ ॥ हिमवान् हेमकटश्च निषधश्चास्य दक्षिणे ॥ नीलश्वेत
 श्वशृंगी च उत्तरे वर्षपर्वताः ॥ ५ ॥ लक्षप्रमाणो दोमध्यदेशहीनास्तथा परे ॥ सहस्रद्वितयो ह्यायातापद्विस्तारिण
 श्वते ॥ ६ ॥ भारतं प्रथमं वर्षं ततः किंपुरुषं स्मृतं ॥ हरिवंशं तथैवान्यामेरोर्दक्षिणतो द्विजः ॥ ७ ॥ मेरोः पश्चिमदि

जेयथाश्वैतिथास्तिती॥ पूर्वपश्चायतावेतावर्षेविण्यवस्थितौ॥ जावराघाश्चमर्यादाशैलामेरोश्चतुर्दश॥ ८॥ के
 रावादिषुपात्रेणस्नासुसेतिपुवाणिहि॥ लक्ष्मीविश्वग्निसूर्यादिदेवानांमुनिसत्तम॥ ९॥ नौमानांमुजधर्मा
 णातनयास्तेत्रयातिच॥ नम्राश्चेतुर्दशग्रीवावाराहकेतुमालके॥ १०॥ भारतेकूर्मरूपीचमस्परूपःकुरुष
 पि॥ विश्वरूपेणसर्वत्ररज्यतेनगवानहरेः॥ ११॥ कृतादिकल्पनानास्तिनौमात्यंतासिनामुवा॥ सर्वेष्वेते
 पुसप्तसप्तकुलाचलाः॥ १२॥ नद्यश्चरातशस्तेत्यस्तीर्थक्षिताःप्रजजिरे॥ भारतेपानितीर्षानितानितीर्षानिव
 क्षिते॥ १३॥ ॥ इत्याग्नेयेषुवनकोशः॥ ॥ अग्निरुवाच॥ ॥ गंगा महात्ममारव्यास्पेसेव्यासाभुक्तिमुक्तिदा॥
 येषांमध्येयातिगंगाःतेदेशाःपावनावराभा॥ ॥ गतिर्गंगानुभूतानांगतिर्गतिमतांसदा॥ गंगापावयतेचोनौ
 वंशोनित्यंहिसेविता॥ चाप्रायणसहस्राच्चगंगोनःपानमुत्त॥ गंगान्यासंतुसंसेव्यसर्वपितृफलंलभेत्॥ १४॥ सक
 लाद्यहरीदेवीस्वर्गलोकप्रदायनी॥ पावदस्तिचगंगयांतावत्स्वर्गेचतिथि॥ १५॥ अर्घ्यादियस्तुतांसेव्यदेवैर्ग
 छंतिसाम्यतां॥ गंगातीरसमुद्रतमद्वारीसोद्यहाकवित॥ १६॥ दर्शनात्स्पर्शनात्पानात्तथागंगेति कीर्तनात्
 पुनात्यपुण्यान्पुरुषान्शतशेषसहस्रशः॥ १७॥ ॥ इत्याग्नेयेगंगामहात्म्यं॥ ॥ अग्निरुवाच॥ वक्ष्येप्रयाग
 माहात्म्यंभुक्तिमुक्तिप्रदायकं॥ प्रयागेब्रह्मविस्वाद्यादेवामुनिवरास्तिताः॥ १८॥ सरितःसागराःसिद्धागंधर्वाप्सर

राम
११६

सस्तथा॥ तत्रत्रीण्यग्निं कुंडानितेषांमध्येतुजाकवी॥ १९॥ वेगेनसमतिक्रान्तासर्वतीर्थपुरस्कृता॥ तपनस्पृशुतात
 त्रिषुलोकेषुविश्रुता॥ २०॥ गंगायमुनयोर्मध्येष्टयिष्यांजघनेस्मृतं॥ प्रयागेजघनस्यांतुरूपस्तुमवयोविडः॥ २१॥
 प्रयागंसेप्रतिष्ठानंकंवलाम्बतरावुनौ॥ तीर्थंनोगवतीचैवदेवीप्रोक्तप्रजापतेः॥ २२॥ तत्रवेदाश्चयताश्चमूर्ति
 मंतःप्रयागके॥ श्रवणादस्पतीर्थस्यनामसंकीर्तनादपि॥ २३॥ मन्त्रिकालंभनाद्यापिसर्वपापैःप्रमुच्यते॥ प्रयागे
 संगमेदानंश्रद्धाव्रज्यादिचाक्षयं॥ २४॥ नवेदवचनादिप्रनलोकवचनादपि॥ मतिरुत्क्रमणीयांतेप्रयागेमरणं
 प्रति॥ दशतीर्थसहस्राणिषष्टिकोट्यस्यपरा॥ २५॥ तेषांसानिध्यमत्रैवप्रयागं परमंततः॥ वासुकेनोगव
 सत्रहंसप्रपतनेपरं॥ २६॥ गवांकोटिप्रदानाभ्यामहस्नानस्यतत्फलं॥ प्रयागेमाघमासेतुएवमाकूर्मनीषिणः॥
 २७॥ सर्वत्रसुलभागंगाविषुस्नानेषुदुर्लभा॥ गंगाधारेप्रयागेचगंगासागरसंगमे॥ २८॥ अर्घदानादिवंयाति
 राजेप्रो जायतेत्रच॥ वटमूलेसंगमादौमृतोविष्णुपुरीत्रजेत्॥ २९॥ उर्वशीपुलिनैरम्यंतीर्थसंध्यावटस्तथा॥
 कोटितीर्थंचाम्बमेधंगंगायमुनमुत्तमं॥ ३०॥ मानसहंसतीर्थंततीर्थंवनरकंपरं॥ ३१॥ इत्याग्नेयेप्रयागमहात्
 म्यं॥ ॥ अग्निरुवाच॥ ॥ वाराणसीपरंतीर्थंगौम्येप्राहमहेश्वरः॥ भुक्तिमुक्तिप्रदंपुण्यंवसतांशृएवतांस
 दा॥ ३२॥ ॥ रुद्रउवाच॥ ॥ गौरीक्षेत्रेनमुक्तं वैअविमुक्तंततंस्मृतं॥ जप्तेदत्तं कृतेतप्तमविमुक्तेकलाक्षयं॥ ३३॥ अ

स्मनाचरणौ ह त्वावसेत्कासीनहित्यजेत्॥ हरिश्चंद्रं परं गुह्यं गुह्यमाप्राप्नात केचन ॥ ३ ॥ जप्ये च परं गुह्यं श्री पर्वतं
 तथा ॥ महालयं परं गुह्यं जमिचं डेश्वरं तथा ॥ ४ ॥ केदारं परं गुह्यं अष्टौ संध्याविमुक्तके ॥ गुह्यानां परं गुह्यं अ
 विमुक्तं परं मम ॥ ५ ॥ दियोजने तु पूर्वस्या त योजनादतिथान्यथा ॥ वरणचनदीवासीतयोर्मप्येवणासी ॥ ६ ॥ अ
 वस्नानं जयो होमो मरणं देव पूजनं ॥ आइ दानं निवासश्च यत्तः स्याद्भुक्तिमुक्तिहः ॥ ७ ॥ इत्याग्नेये वा राणसीम
 हात्मं ॥ ८ ॥ अग्निरुवाच ॥ तर्मदादिक माहात्म्यं वक्ष्ये हं नर्मदा परं ॥ सधः पुनाति गंगेयं दर्शनाकारिना मर्मदं ॥ ९ ॥
 विस्ताराद्योजनशतं योजनद्वयमायती ॥ पश्चितीर्थसहस्राणि पश्चिकोद्यस्तथा परे ॥ पर्वतस्य समंतां च त्रुनिर्या
 त्य मरकटके ॥ कावेरी संगमं पुण्यं श्री पर्वतमतः शृणु ॥ १० ॥ गौरी श्रीरुपिणी ते पे त त स्ता मन्नवीरः ॥ अवाप्त्य
 सितमध्यात्मराजा श्री पर्वतस्तव ॥ ११ ॥ समंताद्योजनशतं महापुण्यं न विष्णुति ॥ अत्र दानं तथा जाप्यं श्री
 सर्वमयाक्षयं ॥ १२ ॥ मरणं सर्वलोकाय सर्वदितीर्थमुत्तमं ॥ हरो न कीडते देव्या हिरण्यकशिपुस्तथा ॥ १३ ॥ तपस्त
 स्तावली वाञ्छन्मुनयः सिद्धिमाप्नुयुः ॥ १४ ॥ इत्याग्नेये नरमदा श्री पर्वतादिमहात्मं ॥ १५ ॥ अग्निरुवाच ॥ गयामाहा
 त्ममारवासे गयातीर्थोत्तमोत्तमं ॥ गयासुरस्तपस्तेपेत तपस्तपितैः सुरैः ॥ १६ ॥ उक्तः सीराधिगोविन्दुपात्रपात्मा
 रुयासुरात् ॥ तथेत्कत्काहरे ह्येत्वं वरं ब्रूहीति चाब्रवीत् ॥ १७ ॥ दित्यो जनीत्यवित्रो हं सर्वस्य सर्वतीर्थतः ॥ तथेत्युक्त्वा

गतो विष्णुर्देत्यदृष्ट्वा तता हरिः ॥ १८ ॥ गताः श्रुत्वा मही स्वर्गे देवा ब्रह्मादयः पुनः ॥ प्रेतास्ते त हरि देव शून्यो नृसि
 देव हरैः ॥ १९ ॥ दैत्यस्य दर्शनादेव ब्रह्माणं चाब्रवी हरिः ॥ यागाय दैत्य देहं त्वं प्रार्थय त्रिदशैः सह ॥ तत् श्रुत्वा
 सत्वरं ब्रह्मा गयासुरमया ब्रवीत् ॥ अतिथिप्रार्थयामित्वा देहं यागाय पावनं ॥ २० ॥ गयासुरस्तपेत्युक्त्वा पत
 त्यस्य शिरस्तथा ॥ यागं चकार चलिते देहि प्रसन्नजतिमुवि ॥ २१ ॥ पुनर्ब्रह्मा ब्रवीत् विष्णु प्रसन्नकाले सुरो बलात्
 विष्णु र्धर्ममयारूप्यप्राह देवमयी शिला ॥ २२ ॥ धारयस्व सुरा सर्वे तस्या सुपरिसंतुते ॥ गदाधरो मदीयाय
 मूर्तिस्त्वा सति सुरैः ॥ २३ ॥ धर्मः शिलां देवमयीं तच्छूलाधारयेत्परं ॥ मरीचि ब्रह्मण पुत्रतामुवाच तपश्चि
 तो ॥ २४ ॥ यथा हरिः श्रियारे मे गोप्यं मस्तु तपा तथा ॥ कुरापुण्या धरण्या च श्रान्त्या निश्रमा न्वितः ॥ २५ ॥ सु
 वक्ता धर्मव्रतां प्राह पादसंवाहनं कुरु ॥ विश्रान्तो यमुनिः पादौ तथेत्कत्का प्रिया करोत् ॥ २६ ॥ एतस्मिन्
 तं ब्रह्मा मुनौ सुप्ते समागतः ॥ धर्मव्रता वित्तय च किं ब्रह्माणं समर्चये ॥ २७ ॥ पादसंवाहनं कुरु ब्रह्मा पूज्यो
 रोयुरुः ॥ विचिंत्य पूजयामास ब्रह्माणं चार्हणादिभिः ॥ २८ ॥ मरीचिस्तामपश्यान् स सशपोक्ति व्यतिक्रमा
 त् ॥ सिला जविष्यसि क्रोधात् धर्मव्रता ब्रवीत् ॥ २९ ॥ पादाभ्यां गं परित्यज्य यदुरुः पूजितो मया ॥ अदोषा
 हं पतस्त्वहि सायं प्राप्सि शंकराः ॥ ३० ॥ धर्मव्रता पृथक् कशापं धारयित्वा सिमध्यगात् ॥ तपश्चचारवर्षा

णोसहस्राण्यसुतानिच॥१७॥ततोविष्ठादयोदेवावरं ब्रह्मीतिचाक्रवन्॥धर्मव्रताब्रवीदेवान्शपन्निर्वर्तयितुमे॥६॥
 देवाऊचु॥दत्तोमरीचिनाशापोनविष्यतिनचान्यथा॥शिलापवित्रादेवांघ्निलक्षितात्वनविष्यसि॥९॥देवव्रतादे
 वशिलासर्वदेवादिरूपिणी॥सर्वतीर्थमयीपुण्यानिश्चलायसुरस्मरि॥देवव्रताउवाच॥नयदितुष्टासुमेसर्वम
 पितिद्वंद्वसर्वदा॥ब्रह्माविष्णुशुक्राद्यागौरीलक्ष्मीसुखासुराः॥अग्निरुवाच॥॥देवव्रतावचश्रुत्वातथेत्युक्त्वा
 दिवंगताः॥साधर्मेणासुरस्यास्येवव्रतादेवमयीशिला॥१२॥सशिलश्चलितोदैत्यस्थितारुद्रादयस्ततः॥सदेव
 श्चलितोदैत्यःतदादेवैःप्रसादितः॥१३॥क्षीराब्धिगोहरिःप्रादात्स्वस्त्रिशीर्गदाधरं॥स्थितोगदाधरोदेवो
 यक्त्वायक्त्वाजयात्मकः॥१४॥निश्चलायैस्वयंदेवःस्थितआदिगदाधरः॥गदोनामासुरोरोद्रःसहतोविष्णुना
 पुरा॥१५॥तदंगान्निर्मितावाद्यागदासीद्विष्णुकर्मणा॥आद्ययागदयाहेतिप्रमुखाराक्षसाहताः॥१६॥गदाध
 रणदेवेनतस्मादादिगदाधरः॥देवाजयशिलायांचस्थितेचादिगदाधरः॥१७॥गदासुरेचनिहतेब्रह्मापूर्णा
 क्रुतिंददौ॥गयासुरोब्रवीदेवानकिमर्थंयंचितोत्यहं॥१८॥विष्णोर्वचनमात्रेणकिंनस्यानिश्चलोत्यहं॥आ
 क्रांतोयद्यहंदेवादातुमर्हथमेवरं॥१९॥॥देवाऊचु॥॥तीर्थस्मरणायत्वरुतोस्मानिश्चनिश्चलः॥विष्णोः
 शंभोर्ब्रह्मणाश्चरुतंतवजविष्यति॥२०॥प्रसिद्धं सर्वतीर्थेभ्यपित्रादेब्रह्मलोकदं॥इत्युक्त्वातेस्तितोदेवादेव्यसी

राम०

११६

र्षदियस्त्रिताः॥२१॥यागेरुत्वाददौब्राह्मणरुतिस्मोदक्षिणास्तदा॥पंचक्रोशंगयाक्षेत्रंपंचाशत्यंचचापपत्र॥
 २२॥ग्रामान्स्वर्गागिरीन्रुत्वा नदीङ्गधमधुश्रवा॥सचोत्रराणिप्रयाधैबऊनांनादिपर्वतान्॥२३॥काम
 व्रतंकल्पतरुंस्वर्णरूप्यग्रहाणिच॥नयाचयंतविप्रेन्द्राअन्यानयददौप्रभुः॥२४॥धर्मयागेषुलाभानुप्रति
 गत्यधनादिकं॥स्त्रितायदागयापांतेराप्तास्तेब्रह्मणातदा॥२५॥विद्याविवर्जितायूयंदृष्टासुक्तानविष्य
 य॥ङ्गधादिवर्जितानघःशैलापाषाणरूपिणः॥ब्रह्माणंब्राह्मणाश्चोर्चुर्नष्टंरापेनचाखिलं॥२६॥जीवनायप्रसा
 दंतुःकुरुविप्रांश्चसोत्रवीत्॥तीर्थोपजीवकायूयंसंचक्रिभविष्यथ॥येयुष्मान्पूजयिष्यंतिगयायामाग
 तानराः॥हव्यकव्यबलैःश्राद्धैस्तेषांकुलशतमहत॥नरकात्स्वर्गलोकंचस्वर्गलोकात्परांगतिं॥गमोपिवाक
 रोस्मशेब्रह्मलंबहुदक्षिणा॥२७॥॥इत्याग्नेयेगयामहात्मं॥॥अग्निरुवाच॥॥उद्यतश्चेत्तगयांगंतुंश्राद्धंरु
 त्वाविधानतः॥विधायकार्पटंवेष्टंग्रामस्यापिप्रदक्षिणां॥१॥रुत्वाप्रतिदिनंगच्छेत्संयतश्चाप्रतिगृही॥गृ
 हाच्चलितमात्रस्यगयायागमनेप्रति॥२॥सुगरोहणसोपानं पितृणां तृपदेपदे॥ब्रह्मज्ञानेनकिंकार्यंगोष्ठ
 हेमरणेनकिं॥३॥किं कुरुक्षेत्रदानेनयदिपुत्रोगयां ब्रजेत्॥गयां प्राप्तसुतं दृष्ट्वा पितृणां मुसुबो न वेत्॥४॥
 पुत्रे मपि जलं स्पृष्ट्वा अस्मिन् किं न दास्यति॥ब्रह्मज्ञानं गयां प्राप्तं गौं गेहे मरणं तथा॥५॥वासपुंसां कुरुक्षेत्रे

मुक्तिरेषा चतुर्विधा ॥ कोक्षंति पितर पुत्रं नरकाद् यत्नीरवः ॥ ६ ॥ गणां यास्यति यः पुत्रः स नः स्नाता न विष्यति ॥ मुंड
ने चोपवासं च सर्वतीर्थेषु विधिः ॥ ७ ॥ न कालादि गणां तीर्थे दद्यात् सिद्धिं नित्यशः ॥ यक्षत्रपनिवासी च पुना
त्या सप्तमं कुलं ॥ अन्वष्टका सुहृदो च गणां मतवासरे ॥ अत्र मातुः पृथक् श्राद्धं मत्पुत्रपतिना सह ॥ ८ ॥ पि
त्रादिमेकदेवत्वे पयाघादशदेवतं ॥ प्रथमे दिवसे स्नायात् तीर्थे त्कृतं न मानसे उन्नरे मानसे पुण्ये आयुरा
रोग्यं वृद्धये ॥ ९ ॥ सर्वद्यौघविधाता यस्तानं कुर्यात् सिद्धये ॥ संतप्य देवपित्रादीन् श्राद्धं कृत्वा सिद्धिं दोभवेत् ॥
१० ॥ दिव्यांतरिक्षभोमादि पितृमानादितर्पयेत् ॥ पिता पिता महाश्वैर्वं प्रपिता महा ॥ ११ ॥ माता पिता मही चैव तथै
व प्रपिता मही ॥ माता महा प्रमाता महो वृद्धये मातृकामहः ॥ १२ ॥ तेभ्यः स्तेभ्य रमात्पिंडान् दुधाराय ददाम्य
हं ॥ उन्नमः सूर्यदेवाय सोमभौ मजरूपिणे ॥ १३ ॥ जीवशुक्रशने श्वररा ऊर्ध्वे त्वस्वरूपित्वस्वरूपिणे ॥ उ
न्नरे मानसे स्नात उन्नरे त्सकलं कुलं ॥ १४ ॥ सूर्यं नित्यात्र जे न्मौनी तजोदक्षिणे मानसे ॥ दक्षिणे मानसे स्नानं
करोमि पितृदेवते ॥ १५ ॥ गणां या मागतः स्वर्गं यातु मे पितरो रित्वाः ॥ श्राद्धं पिंडं ततः कृत्वा सूर्यं नित्यावदेदि
दा ॥ १६ ॥ उन्नमो नानवे नत्रै न वायुभवने विभोः ॥ मुक्तिमुक्तिप्रदः सर्वपितृणां नवजावितः ॥ १७ ॥ कव्यवालो न
लः सोमो यमश्चैवायमानया ॥ अग्निघाता बर्हिषदः अक्षयाः पितृदेवताः ॥ १८ ॥ आगच्छतु महाजागयुष्म

तथैव

राम
११९

भिरक्षितास्त्विह ॥ मरियाः पितरो ये च मातृमाता महादयः ॥ १९ ॥ तेषां पिंडयुतानां च आगतोस्मि गयामिमं ॥ उदीक्षं
मुंडपृष्ठस्य देवतागणसेवितां ॥ २० ॥ नाम्ना कनखलं तीर्थं त्रिषु लोकेषु विश्रुते ॥ सिद्धानां प्रीतिजननिः पापानां च
भयं करैः ॥ २१ ॥ लेलिहानैर्महानागैर्वसते चैव नित्यशः ॥ तत्र स्नानादेव गणां ति क्रीडंते सुविमानवाः ॥ २२ ॥ फल्गुती
र्थं ततो गते महानद्यां स्थितं परं ॥ नागा क्रुनाई नारूपात् घटचोत्तरमानसात् ॥ २३ ॥ एतज्जयाशिरः श्रोतुं फ
ल्गुतीर्थं तदुच्यते ॥ मुंडपृष्ठं नगाद्योश्च सारात्सरमयांतरं ॥ २४ ॥ यस्मिन् फलति श्रीगौर्विका माबंधजलं मही ॥
फलुतीर्थं ततस्नात्वा दद्यादेवं गदाधरं ॥ २५ ॥ एतेन किं न पयःपितृणां सुकृतिकारिणः ॥ पृथिव्याया नितीर्था
नि आसमुद्राशिरांसि च ॥ २६ ॥ फल्गुतीर्थं गमिष्यंति वारमेकं दिने दिने ॥ फल्गुतीर्थं तीर्थराजे करोति स्नानमा
हतः ॥ २७ ॥ पितृणां ब्रह्मलोके सो आत्मनो मुक्तिमुक्तिये ॥ स्नात्वा श्राद्धं पिंडं दोषनमो देवं पितामहं ॥ २८ ॥
कजो माहेश्वरं लोका अतो देवो गदाधरः ॥ पितामहो लिंगरूपितं न मामिमं हे श्वरं ॥ २९ ॥ गदाधरं धनं काम
मनिरुद्धं न रायणं ॥ ब्रह्मविष्णुं सहस्रं वराहादिनां मामहं ॥ ३० ॥ ततो गदाधरं दद्यात् कुलानां शतमुद्धरेत् ॥
धर्मरक्षणं द्वितीये किमतं गम्याम्येवरे ॥ ३१ ॥ मृतं गवां स स्नात्वा श्रीत्वदः पिंडं दोभवेत् ॥ मृतं गे स च सिद्धिं
नत्वा चेदमुदीरयेत् ॥ ३२ ॥ प्रमाणं देवताः संतु लोकपालाश्च साक्षिणः ॥ मया गत्य मृतं गे स्मिन् पितृणां निःकृ

ता॥ स्नानतर्पणश्राद्धादिब्रह्मतीर्थेयकूपके॥ तत्तत्पुण्यं योर्मध्ये श्राद्धं कुशलते धत्ते॥ ३५॥ महाबोधितरुं नत्वा
धर्मवान् स्वर्गलोकभाक्॥ तृतीये ब्रह्मसदसि स्नानं कुर्याच्च तद्गतः॥ ३६॥ स्नानं ब्रह्मासदस्तीर्थे करोमि ब्रह्म
तये॥ पितृणां ब्रह्मलोकाय ब्रह्मर्षिगणसेविते॥ ३७॥ तर्पणश्राद्धं कृत्यं देवप्रदद्याच्च प्रसेवना॥ कुर्याच्च वाज
पेयार्थं ब्रह्मप्रदक्षिणं॥ ३८॥ एको मुनिः कुंभकुर्यात्तद्वत्स आस्तेषु मूले सलिलं ददाति॥ आम्नाज्यसि
क्ताः पितरश्च तन्नाः एकाक्रियायर्थं करी प्रसिद्धा॥ ३९॥ ब्राह्मणं च न मस्कृत्य कुलानां शतमुद्धरेत्॥ फलं
तीर्थे चतुर्थे किं स्नात्वा देवादि तर्पणं॥ ४०॥ कृत्वा श्राद्धं सपिंडं च गयासिरसिकारयेत्॥ पंचक्रोशं गयाक्षेत्रं को
शमेकं गयाशिरः॥ ४१॥ तत्र पिंडं प्रदानेन कुलानां शतमुद्धरेत्॥ मुंडं दृष्ट्वा देवसंस्तमं महादेवेन धीमता॥ ४२॥
मुंडं दृष्ट्वा गिरिः साक्षाद् गयाशिर उदाहृतः॥ साक्षात् गयाशिरस्तत्र फलं पुत्रीयं प्रयच्छते॥ ४३॥ अमृतं तत्र वह
ति पितृणां दत्तं मक्षयं॥ स्नात्वा दशाश्वमेधे तु दृष्ट्वा देवं पितामहं॥ ४४॥ रुद्रपादं नरस्य दृष्ट्वा नेह हृत्पुत्रि जायते
शमीपत्रप्रमाणेन शिलां दत्त्वा गयाशिरः॥ ४५॥ नरकस्त्रादि वंशं तिस्रं स्वर्गस्वर्गमोक्षमाप्नुयुः॥ पायसेनाथ
पिष्टेन शक्रनाचरुणा तथा॥ ४६॥ पिंडं दाने तंडुलैश्च गोधूमे स्तिलमिश्रितैः॥ पिंडं दत्त्वा रुद्रपादं कुलानां शतमु
द्धरेत्॥ ४७॥ तथा विष्णुपदे श्राद्धं पिंडदोक्षणमुक्तिरुत्त॥ पित्रादीनां शतं कुंभं ताम्रं नारयेत् नरः॥ ४८॥ तथा

ब्रह्मपदेशाद् ब्रह्मलोके न ये सितं न॥ दक्षिणाग्निपदे तद्वत् गार्हपत्यपदे तथा॥ ४९॥ पदे चाहवनीयस्य श्रद्धाय
ज्जफले लभेत्॥ आवस्यत्यस्य चंद्रस्य सूर्यस्य च गणस्य च॥ ५०॥ अगस्त्यकाविकेयस्य श्राद्धं तारयते कुलं॥ आ
दितस्य रथं नत्वा कर्णादितं न मे नरः॥ ५१॥ कनकेशपदानत्वा गदाकेदारकं त्यजेत्॥ सर्वपापादिनिमुक्तः पित
रब्रह्मपुरं नयेत्॥ ५२॥ विशालेपि गयाशीर्षे पिंडदोष्टं पुत्रवान्॥ विशालायां विशाली नृनां पुत्रो ब्रवीति
जान्॥ ५३॥ कथं पुत्रादयस्सर्मे द्विजा ऊचुर्विशालकं॥ गयायां पिंडदानेन तव सर्वं भविष्यति॥ ५४॥ विशा
लोपे गयाशीर्षे पितृपिंडान् ददौ गतः॥ दृष्ट्वा काशेति तं रक्तं पुरुषं स्नांश्च दृष्ट्वा न॥ ५५॥ केयूयं तेषु देवै
कशितं प्रोचे विशालकं॥ अहं सितं स्नेजेन कंदं लोकगतः शुभात्॥ ५६॥ मम रक्तः पिता पुत्रतदृष्ट्वैव
पितामहः॥ अब्रवी नरकं प्राप्नोत्वया मुक्ती कृत्वा वयं॥ ५७॥ पिंडदानाद् ब्रह्मलोके ब्रजाम इति ते गताः॥
विशालप्राप्तपुत्रादीराज्यं कृत्वा हरिं ययौ॥ ५८॥ प्रेतराजप्रयुक्तेन वचिने त्विदमब्रुवत्॥ प्रेतैः सर्वैः सहार्तः
सन् सुकृतं भुज्यते फलं॥ ५९॥ श्रवणं दृष्ट्वा योगे कुंभं सान्नासमोदकः॥ अदः पुरा समध्याक्ते जीवनायो
पतिष्ठति॥ ६०॥ धनं गृहीत्वा मे गच्छ गयायां पिंडदो न व॥ बलिकरणं गृहीत्वा तु गयायां पिंडदो न वे
त्॥ प्रेतराजसहस्रैः सैः सुक्रो नीतो हरे पुरं॥ गयाशीर्षे पिंडदानात् आत्मानं च पितृं स्तथा॥ ६१॥

पितृवंशे मताये च मातृवंशे तथैव च ॥ गुरुश्च सुरबंधूनां ये चान्ये बांधवा मृता ॥ ये मे कुले लुप्तपिंडाः शुभकर्मविवर्जिताः ॥ क्रियालोपगता ये च जात्यंधा पंगवस्त्रिताः ॥ ६४ ॥ विरूपा आमगमश्चिज्ञाता कुले मम ॥ तेषां पिंडो मया दत्तो ह्यक्षय्यमुपतिष्ठतां ॥ ६५ ॥ ये केचित्प्रेतररूपेण तिष्ठन्ति पितरो मम ॥ ते सर्वे तस्मिन्मायां तु पिंडदानेन सर्वदा ॥ ६६ ॥ पिंडो देयस्तु सर्वेभ्यः सर्वे वै कुलतारकैः ॥ आत्मनस्तु तथा देयो अक्षय्यलोकमिच्छतां ॥ ६७ ॥ पंचमेक्षि गदालोले स्नानां त्रेण बुद्धिमान् ॥ गदाप्रक्षालने तीर्थे गदालोलेति पंचमे ॥ ६८ ॥ स्नानं करोमि संसारगदशां तैजनाईनः ॥ नमो क्षयवदायैव सर्वपापक्षयाय च ॥ ६९ ॥ प्रादं वटतले कुर्यात् ब्राह्मणानां च भोजनं ॥ एकस्मिन् भोजने विप्रेकोटिर्भवति भोज्यतां ॥ ७० ॥ किंपुनर्बहुभिर्युक्तेः पितॄणां दत्तमक्षयं ॥ गयायामन्वदाता ये पितरस्ते न पुत्रिणः ॥ ७१ ॥ वटंवटे श्वरं नत्वा पूजयेत्पितामहं ॥ अक्षयान् लभते लोकान् कुलानां शतमुदरेत् ॥ ७२ ॥ क्रमतो क्रमतो वापि गयायात्रामहाफलं ॥ ७३ ॥ इत्यग्ने ये गया महात्म्यायात्राविधिः ॥ अग्निरुवाच ॥ गायत्रे च महानद्यां प्रातः संध्यां समाचरेत् ॥ गायत्रामग्नयुतः प्रातः प्रादुषिंडमयाक्षयं ॥ ७४ ॥ मध्याह्ने वेद्यतिस्नात्वा गीतनादैर्हृदमायास्य च ॥ सावित्रीं जवतः संध्यां पिंडदानं च तत्पदे ॥ ७५ ॥ अगस्त्यस्य पदे कुर्यात् यो निवारं प्रविश्य च ॥ निर्गतो न पुनर्यो निःप्रविशो न्युच्यते न यात् ॥ ७६ ॥ बलिः काकशिलायां च कुमारं च न मे पुनः ॥ स्वर्गद्वारं

राम.

१२१

सोमकुंडे वायुतीर्थे च पिंडदः ॥ ७७ ॥ न वेदाकाशगंगायां कपिलायां च पिंडदः ॥ कपिलेशं शिवं न त्वारुक्मदं डे च पिंडदः ॥ ७८ ॥ कोटितीर्थे च कोटीशं न त्वामार्यपदे नरः ॥ गदालोले च नरके चोत्तचारे च पिंडदः ॥ ७९ ॥ नत्वा गावं वैतरिण्यो एकविंशत्कुलोद्धतेः ॥ प्रादुषिंडप्रदाता स्यात्क्रौंचपादे च पिंडदः ॥ ८० ॥ तृतीयायां विशालायां ग्रीवायां च स पिंडदः ॥ रुणमोक्षे पापमोक्षेः न स्मकुंडे यमस्मरुत् ॥ ८१ ॥ स्नानं कृत्वा न्युच्यते पापानमे देवं जनाईनं ॥ प्रादुषिंडो मया दत्तस्तव हसे जनाईन ॥ ८२ ॥ परलोकगते मत्वं अक्षय्यमुपतिष्ठतां ॥ गयायां पितरूपेण स्वयमेव जनाईन ॥ ८३ ॥ तं हृद्वा पुंडरीकाक्षं मुच्यते वै रुणत्रयात् ॥ मांकंडे येश्वरं न त्वानमे रुध्रे श्वरं नरः ॥ ८४ ॥ मूलक्षेत्रे महेशस्य धारायां पिंडदो न व ॥ सर्वकामसमायुक्तकुलमृधत्यलोकनाक ॥ ८५ ॥ गृध्रे कुटे गृध्रवदेधे तथा देव पिंडदः ॥ पुष्करिण्यां कर्दमानेनाम तीर्थे च पिंडदः ॥ ८६ ॥ प्रभाते संगमप्रेतशिलायां पिंडदो न वेत् ॥ दिव्यांतरिक्षभूमिस्थाः पितरो वामगदयः ॥ ८७ ॥ प्रेतादिरूपमुक्ताः स्फः पिंडैर्दत्तैर्मया शिलाः ॥ तालत्रये प्रेतशिला गयाशिरसि पावनी ॥ ८८ ॥ प्रभासे प्रेतकुंडे च पिंडदस्तारयेत्कुलं ॥ तृषीकेशं न मस्तु तदग्नः पिंडादो भवेत् ॥ ८९ ॥ माधवं पूजयित्वा च देवो वैमानिको भवेत् ॥ महालक्ष्मीं प्रार्च्य गौरीं मुकुलां च सरस्वतीं ॥ ९० ॥ पितृभूधत्यस्वर्गस्ते भुक्तभोगोत्रशास्त्रधीः ॥ दादशादित्यमम्यर्च्यवक्तिरेव तु मिंदुकं ॥ ९१ ॥ प्रहृज्य कर्णिकेयं च मि

घ्नः सिद्धिमाप्नुयात् ॥ सोमनाथं च कलेशं केदारं प्रपितामहं ॥ १९ ॥ सिद्धेश्वरं च रुद्रेशं रामेशं ब्रह्मकेश्वरं ॥ अष्टलिंग
निगुत्या निष्कृज्यित्वा यथा सर्वभाक् ॥ नारायणं वराहं च नरसिंहं नमोऽर्चयेत् ॥ ब्रह्मविष्णुमहेश्वरं त्रैलोक्यमथोप
धं ॥ २० ॥ सीतारामं च गरुडं वामनं संप्रपूज्य च ॥ सर्वकामानवाप्नोति ब्रह्मलोकं नयेत् पितृहृत् ॥ देवैः सार्धं संपूज्य देव
मादिगदाधरं ॥ कृष्णत्रयविनिर्मुक्तसारपेत् सकलं कुलं ॥ २१ ॥ देवरूपाशिलापुण्या तस्या देवमयी शिला ॥ गया
यां न हितस्त्वानेयत्र तीर्थं न विद्यते ॥ २२ ॥ यन्माप्नायात्पेत्येति जेतं नयेत् ब्रह्मशाश्वतं ॥ कर्णाशं कर्णचंडीशं प्रण
म्योकारकेश्वरं ॥ २३ ॥ मतंगस्य पदे श्राद्धं भविता श्रीमकेश्वरेत् ॥ हंसतीर्थं कोटितीर्थं यत्र पण्डुशिलानदः ॥ २४ ॥
तत्र स्यादग्निधारायां मध्ये सरसि पिंडदः ॥ इंद्रेण किलिकोले शं नमो वृद्धि विनायकं ॥ २५ ॥ पिंडदोर्धेनुकार
एते पदे धेनोर्नमोऽर्चयेत् ॥ सर्वान्येह सारपेत् सरस्वत्यां च पिंडदः ॥ २६ ॥ संध्यामुपास्य सायाह्ने नमो देवी सर
स्वती ॥ त्रिसंध्यां क्रतुरेदं विप्रो वेदवेदांगपारगः ॥ २७ ॥ गयां प्रदक्षिणी कृत्य गयाविप्रान् प्रपूज्य च ॥ अनदा
नादिकं सर्वं कृतं तत्राक्षयं न वेत् ॥ २८ ॥ स्तुत्वा संप्रथयेद्देवमादिदेवगदाधरं ॥ गदाधरं गयावसे पित्रादीनां
गतिप्रदं ॥ धर्मार्थकाममोक्षार्थयोगदं प्रणमाम्यहं ॥ देहं ह्रियमनो बुद्धिर्मनो हंकारवर्जितं ॥ २९ ॥ नित्यं शुभं बु
द्धमुक्तः सत्यब्रह्मनमाम्यहं ॥ आनंदमद्वयं देवं देवानववंदितं ॥ ३० ॥ देवदेवी हं द्युतं सर्वदा प्रणमाम्यहं ॥ क

लिकल्पकालात्तिदं नवनमालिनं ॥ ३१ ॥ पालिताखिललोके शं कुलोद्धरणमानसं ॥ स्थिरं स्थिरतरं सारं वं
देवाचायमर्दनं ॥ ३२ ॥ आगतोऽस्मि गयां देवपितृकार्यगदाधरं ॥ नृमेशादीन् प्रवाद्येकं अनृणो हं मृणत्रयात् ॥ सा
क्षिणः संतु मे देवा ब्रह्मेशानादयस्तथा ॥ ३३ ॥ गयागयां समासाद्य पितृणां निःकृतिरुता ॥ ३४ ॥ गयामहात्म्य
पठनात्छायादौ ब्रह्मलोकभाक् ॥ ३५ ॥ इत्याद्ये ये गयामहात्म्यं संपूज्य ॥ ३६ ॥ अग्निरुवाच ॥ कात्यायनोऽयुनीनाह
यथाश्राद्धं तथा वदे ॥ गयादौ श्राद्धकारी तु संक्रांत्यादौ विशेषतः ॥ ३७ ॥ काले वा परपक्षे च चतुर्थांशं ध्वमेव च ॥
संपद्ये च यदा श्राद्धं पूर्वेद्युश्च निमंत्रयेत् ॥ ३८ ॥ यतीं नृगहस्वसाधून्वास्नातकान् श्रोत्रियान् विजान ॥ अपरस्ना
नकर्मनिशान् ताशिष्यानाचारसंयुतान् ॥ ३९ ॥ वर्जयेच्छत्रुकृपादीन् नृगहस्तीयात् निमंत्रितान् ॥ स्नातान् शु
चींस्तथा चोतान् उद्धरेत्वा नृदेवकर्मणि ॥ ४० ॥ उपवश्येत् त्रीन् पित्र्यै एकैकमुजयत्र वा ॥ एवं मातामहादेश्व
शाकैरपि च कारयेत् ॥ ४१ ॥ तदक्रि ब्रह्मचारी स्यादेकाग्रित्वरितो मृदुः ॥ सत्ये प्रमत्तो लब्धात्मा हास्वाध्यायश्च वाप्य
तः ॥ ४२ ॥ सर्वं श्रियं पंक्तिं मूर्धन्यान् एच्छेत् श्रेयसासनि ॥ दानानि स्तीर्य विगुणान् पित्र्यै देवादि कंचरेत् ॥ ४३ ॥ विश्वादे
वानाहं वोयिष्मै एछेदावाहयेति च ॥ विश्वे देवान्स आवाह्य विकीर्णयित्वा नृजपेत् ॥ ४४ ॥ विश्वे देवाः शृण्वते मयि
ह नावाहयिष्यति ॥ एछेदावाहयेत्कृते उपतस्त्वा समाकुर्येत् ॥ ४५ ॥ तिलात्तिलकीर्णयि जपेत् आपस्त्वित्यादि

पात्रके॥ सयवेयनिषिंचे दान्तो देवीतिरिष्टचा॥ १०॥ यवोसीतियवान्कृत्वापि म्येसर्वत्रवेतिलान्॥ तिलोसि
 पितृदेवस्यो गेसचो देवनिर्मितः॥ ११॥ प्रहसद्भिः एकः स्वधया पितृलोकान्प्रीणीहिनः॥ श्रीश्वतेतिददेत्युष्यं
 पात्रेहै मेयराजते॥ १२॥ उड्वरेवारवद्देवायत्रपात्रेप्रदक्षिणं॥ देवानां मध्यसमंतुपितृणां सव्यमाचरेत्॥ १३॥
 पितृभ्यस्तानमसीति कृत्वा पात्रं करोत्यधः॥ अत्यंगंधपुष्पगंधदीपाच्छादनदानकं॥ १४॥ यथाकादासमुह
 त्यष्टेत्समो करिष्यथ॥ कुरुष्वेस्यनुज्ञातो जुहुयात्साध्निको बले॥ १५॥ अनमिकः पितृहस्ते सपवित्रेति प
 त्रतः॥ अथ येकस्य वाहनाय स्वाहिति प्रथमामाहुति॥ १६॥ सोमाय पितृमतेयमायांगिरसे परे॥ कृतशेषं चा
 त्रपात्रे दत्वा पतिसमालभेत्॥ १७॥ पृथ्वीतेपात्रं दौः प्रधानं ब्राह्मणस्य मुखे अमृतं अमृतं जुहोमि स्वाहेति॥ जप्ते
 दं विस्मुरित्यर्थे द्विजांगुष्टं निवेशयेत्॥ अपहता इति तिलान् विकीयान् प्रदापयेत्॥ १८॥ अथ धूमिति चो
 क्त्वा ये गायत्र्यादित्तोजपेत्॥ देवतेभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एव च॥ १९॥ नमस्वधा ये स्वाहा ये नित्यमेव
 नमो नमः॥ तत्राज्ञात्वा नो प्रकीरेत् अपोदन्मि कृतं सकृत्॥ २०॥ गायत्री पूर्ववक्तुमधुमध्विति वैजपेत्॥
 तत्रास्त्व इति संष्टेत् तत्रास्त्व इति वैजपेत्॥ २१॥ तत्रास्त्व इति संष्टेत् तत्रास्त्व इति वैजपेत्॥ शेषमन्नमनु
 जाप्य सर्वमंत्रमथैकलः॥ २२॥ उधत्यो छिष्टपार्श्वेषु कृत्वा चैवावनेजने॥ दद्यात्कुशेषु त्रीणि दान् आचांते

राम-

१२३

वृदकंततः॥ २३॥ अक्षयोदकमेवाय आशिषः प्रथयेत्ततः॥ अघोरापितरः संतु गोत्रं नो वर्धतां सदा॥ २४॥ हातारो नो
 तिवर्धतां वेदाः संततिरेव च॥ अघाच नो मायगमत् ब्रह्म देयं च नो स्थिति॥ २५॥ अन्नं च नो ब्रह्म वेत् अतिथींश्च लभे
 महि॥ योचितारश्च नः संतु माचया विष्मकं च न॥ २६॥ स्वधा वाव जीयान् कृशाना स्त्रीर्य सपवित्रकान्॥ स्वधा
 वाचयिष्येष्टे दनुजातश्च वाच्यतां॥ २७॥ पितृभ्यः पितामहेभ्यः प्रपितामहमुख्यके॥ अपो निषिंचे दुत्रानं पात्रं
 कृत्वा यदक्षिणं॥ २८॥ यथाशक्ति प्रदद्याच्च देवे विप्रेथ वाचयेत्॥ विष्णुदेवा प्रियं तां च वाजे विसर्जयेत्॥ २९॥ त्रि
 मा वाजसत्रय कृत्वा तथा विप्रान् प्रदक्षिणं॥ गृहं विशेद मावास्यां मासि मचरेत्तथा॥ ३०॥ एको द्विष्टं प्रवक्ष्यामि त्रा
 द्विष्टं वदामि चरेत्॥ एकं पवित्रं एको धः एकं पिंडं प्रदापयेत्॥ ३१॥ नावाहनाग्नौ करणं विष्णुदेवाने वा त्रिहि॥ तत्रिप्रश्न
 श्वमुदितं इति वाङ्मुदितं द्विजः॥ ३२॥ उपतिष्ठतामित्यक्षये विसर्गे चाभिरम्यतां॥ अनिरतास्म इत्यपरे शेषं पूर्ववदा
 चरेत्॥ ३३॥ सपिंडीकरणं वक्ष्ये अक्षं ते मध्यतो विवा॥ पितृणां त्रीणि पात्राणि एकं प्रेतस्य पात्रकं॥ ३४॥ सपवित्राणि
 चत्वारि तिलपुष्पयुतानि च॥ गंधोदकेन युक्तानि पूरयित्वा निषिंचति॥ ३५॥ प्रेतपात्रं पितृपात्रे ये समाना इति द्वयो
 पूर्ववत्पिंडदानानि प्रेतानां पितृतो न वेत्॥ ३६॥ अथासुदयिकं श्राद्धं वक्ष्ये सर्वं च पूर्ववत्॥ तत्रिप्रश्नसु संपन्नसु
 संपन्नं वदेद्विजः॥ ३७॥ दध्यक्षत बहुराद्याः पिंडादीनां मुखान् पितृन्॥ आवाहयिष्येष्टेष्टे प्रीयतामिति वाक्ष्ये

॥३८॥ नोदीमुखाश्च पितरो वाचयिष्येथष्टति॥ नोदीमुखाश्च पितरो वाचयिष्येथष्टति॥ नोदीमुखान् पितृगणान्
 प्रीयतामित्यथो वदेत्॥ ३९॥ नादीमुखाश्च पितरस्तस्मिन् प्रपितामहाः॥ मातामहा प्रमातामहा ह्यवप्रमातृकामहाः॥
 ४०॥ स्वधाकारं नियुंजीत युग्मास्त्रिंशश्च भोजयेत्॥ तृप्तिं वक्ष्ये पितृणां च ग्राम्यैरोपधिनिस्तथा॥ ४१॥ मासं तृप्तिस्त
 थारण्येऽकंदमूलफलादिभिः॥ मत्सैर्मांसकयं मासे स्वयं वैशाकलेन तु॥ ४२॥ चतुरो रोरवेणाथ पंचषट्छागलेन
 तु॥ कर्मण सप्तचाष्टौ च वाराहेण न चैव तु॥ ४३॥ मेषमांसेन दशमं माहिषैः पार्श्वतैः शिवैः॥ संवत्सरं तु गव्येन पय
 सा पायसेन वा॥ ४४॥ व्याघ्रीणं सस्यमांसेन तृप्तिं दशवार्षिकी॥ खड्गमांसं कालशाकं तौ लोहितछागको मधुः॥
 ४५॥ महाराजकाश्च वर्षासु मघाश्राद्धमिहाक्षयं॥ मंत्रारव्यास्याग्निहोत्रे च शाखाध्यायां षडंगवित्॥ ४६॥ तृणादि
 केतस्त्रिमधुजलघ्नोणस्पृशतः॥ त्रियुगं तु त्वेषणमज्ञानाक्षः पंक्तिपावनः॥ ४७॥ काम्यानां कालमारव्यास्येति
 पक्षधनं वज्र॥ स्त्रियः पराः द्वितीयायां चतुर्थ्यां धर्मकादयः॥ ४८॥ पंचम्यो पुत्रकामस्तु षष्ठ्या च ग्रीष्मनागपि॥ ऊ
 षीभागी च सप्तम्यो अष्टम्या मनुजानकः॥ ४९॥ नवम्या तु वैकशाफः दशम्यां गोगणो भवेत्॥ एकादश्यां परीवारो
 दादश्यां धनधान्यकं॥ ५०॥ ज्ञातिश्रेष्ठ्युत्रयो दश्यां चतुर्दश्यां च शस्त्रतः॥ मृतानां श्राद्धं सर्वाग्निममावास्यां समीरितः
 ५१॥ सप्तम्या धादशा रण्यामृगाः कालिंजरे गिरौ॥ चक्रवाका सरदीपे हंसा सरसि मानसे॥ तेषां जाता कुरुक्षेत्रे ब्राह्म

राम.
१२४

णावेदया रणाः॥ प्रस्वितादुरमध्वानां पूयंते स्यो वसीदथ॥ ५३॥ श्राद्धदोषविते श्राद्धं पूर्णं स्याद्वा त्र्यलोकदं॥ श्राद्धं
 कुर्यादित्स पुत्रोपि पितुर्जीवति तत्पितुः॥ ५४॥ तत्पितुः स्तत्पितुः कुर्यात्तृतीया वति प्रपितामहे॥ पितुः पितामह
 स्याथयवस्य प्रपितामहान्॥ ५५॥ एवं मात्रादिकस्यापितया मातामहादिकं॥ श्राद्धकल्पं पदेद्य सुलने छाद
 रुतं फलं॥ ५६॥ तीर्थे युगादौ मन्वादौ श्राद्धं दत्तमयाक्षयं॥ अश्वयुक्ते कनवमी द्वादशी कार्तिके तया॥ ५७॥
 तृतीया चैत्रमाघस्य तथा भाद्रपदस्य च॥ गंतुं तथा पृष्ठावास्या पोषस्येकादशी तथा॥ ५८॥ आषाढस्यापि दशमी
 माघमासस्य सप्तमी॥ श्रावणे चारमीरुद्रा तथा षाढे च पूर्णिमा॥ ५९॥ कार्तिकी फाल्गुनी तद्वत् ज्येष्ठे पंचदशी सिता
 स्वायं भुवाद्या मनवः तेषां माघाः किल क्षयाः॥ ६०॥ गया प्रयागो गंगा च कुरुक्षेत्रं वनमहा॥ श्रीपर्वतः प्रतापश्च शालिग्र
 ग्रामो वणारसी॥ ६१॥ गोदावरी तेषु श्राद्धं श्रीपुरुषोत्तमादिषु॥ इत्याग्नेये श्राद्धकल्पः॥ अग्निरुवाच॥ उत्तरं य
 त्समुद्रस्य हि माद्रिश्चैव दक्षिणं॥ वपंतं नारतं नाम नवसाहस्रविसृतं॥ १॥ कर्मभूमिरियं स्वर्गमिपवर्गं चिगुतो॥ म
 हेंद्रो मलयः सत्यशक्तिमानृक्षपर्वतः॥ २॥ विंध्यश्च पारियात्रश्च सप्तार्जुनपर्वताः॥ किराताय वनाश्चापि ब्रह्माद्या
 स्वमध्यतः॥ ३॥ इंद्रदीपः सकैतृमांसां प्रवर्णो गजस्तिमान्॥ नागदीपस्तथा सौम्यो गंधर्वेष्वथ वारुणः॥ ४॥ अयं तु
 नवमस्तेषां दीपः सागरसं हतः॥ योजनानां सहस्राणि दीपो यं दक्षिणोत्तरे॥ ५॥ नवेनेदा भवेत्तस्मै देयं

तः॥ किरातायवनाश्चापि ब्राह्मणाद्याश्च मध्यतः॥ ६॥ वेदस्मृतिमुखा नद्यः पारियात्रोऽरवास्तथा॥ विंध्याश्च नर्मदास्याचस
 अतापीषयोस्तिकाः॥ ७॥ गोदावरी नीर्मरुषीरुक्तावेष्टादिकास्तथा॥ सलयान्कृतमानायात्रिसामाद्यामहे प्रजाः॥
 ८॥ कुमारद्याशक्तिमातोहिमाक्षेत्रं प्रभागकाः॥ तास्मिमेकुरुपांचालः मध्यदेशादयः स्थिताः॥ ९॥ इत्याने
 येर्जंबूदीपवरणतः॥ १॥ अग्निरुवाच॥ लक्ष्यो जनविस्तारं जंबूदीपं समावृतं॥ लक्ष्यो जनमानेन क्षारो
 देन समंततः॥ १॥ संवेद्य क्षारमुदधिं लक्ष्मीं पश्या स्मृतः॥ सप्तमे धातिथेः पुत्राः लक्ष्मीं पेश्वरास्तथा॥
 २॥ स्यात्सौ तं नेयः शिशिरः सुखोदय इतः परः॥ आमंदश्च शिवः क्षेमो ध्रुवस्तन्नाम वर्षकं॥ ३॥ मर्यादा शैल
 गोमेरुश्च प्रो नारद दुंदुनी॥ सोमकः सुमनाः शैलो वैनाजा सज्जनाश्चुनाः॥ ४॥ नद्यः प्रधानाः सप्तात्र लक्षा
 श्चाकारिकेषु च॥ जीवने पंचसाहस्रं धर्मो वल्लभः प्रमात्मजः॥ ५॥ आधिकाः कुरुवश्चैव निविशन्ना विनश्च
 ते॥ विप्राद्यास्तेश्च सोमोऽद्विलक्षश्च द्विलक्षकः॥ ६॥ मानेने क्षुरसो देन उर्वृतो द्विगुणशाल्मलिः॥ व
 पुष्पतः सप्तपुत्राः शाल्मली शास्त्या नवेत्॥ श्वेतो य हरितश्चैव जीमूतो लोहितः क्रमात्॥ ७॥ वैद्युतो मानस
 श्वैव सुप्रभो नाम वृषाकः॥ द्विगुणो द्विगुणो नैव सुरो देन समावृतः॥ ऊमुदश्चोततश्चैव तृतीयस्तुबला
 हकः॥ ८॥ श्रेणः कंकोऽथ महिषः ऊमुद्वान् सप्त निमग्नः॥ कपिलाश्चारुणाः पीताः रुक्ता स्फुट्वाद्यादयः॥ ९

वायुरुपयं जंतिस्म सुरो देनायमावृतः॥ ज्योतिष्मतः कुशेशः स्फः उद्भिदो वेणुवान् सुतः॥ १०॥ सैरघोलंबवो
 धैर्यकपिलश्च प्रभाकरः॥ विप्राद्यादमिमुखास्तु ब्रह्मरूपेयं जंति ते॥ ११॥ विक्रमो हेमशैलस्तु द्युतिमान् पुष्पवा
 स्तथा॥ कुशेशो हरिः शैलो वर्षा पंचमदराचलः॥ १२॥ वेष्टितो यं घृतो देन कौंचदीपेन सोप्यथ॥ कौंचेश्वरा द्युति
 मतः पुत्रास्तन्नाम वर्षकाः॥ १३॥ कौंचश्च वामनश्चैव तृतीयश्चानुकारकः॥ देवावृतपशुनीकश्च दुंदुभिर्द्विगु
 णामियः॥ १४॥ दीपे दीपे तु पेशो लायथा द्वे पानिते तथा॥ पुष्कराः पुष्करावस्यांति प्यां विप्रादयो हरिः॥ १५॥ य
 जंति कौंचध्वदीपस्तुदधि मंडोदका व्रतः॥ संवृतः शाकदीपे नमया ल्लक्ष्मेश्वरान् सुतान्॥ १६॥ जलदश्च कुमार
 श्च सुकुमारो मणीचकाः॥ ऊमुमोत्तरसोदाकिद्रुमस्ते नाम वर्षकाः॥ १७॥ उदर्या व्याजलधरो रैवृतः श्यामके
 दको॥ आं विकेयेस्तथारम्यः केसरी सप्त निमग्नः॥ १८॥ मगामगधमानस्पमंदगाश्च द्विजातयः॥ यजंति स्त
 यरूपे तेशाकक्षीराब्धिना वृतः॥ १९॥ पुष्करेणावृतसोपि द्वौ पुत्रौ सवनस्य च॥ सम्युर्वीतो दानकिश्च वर्षे द्विभा
 गचि क्रिते॥ २०॥ एको द्विमानसो क्षत्रमध्यतो वलयारुतिः॥ योजनानां सहस्राणि विस्तारो ह्ययतः समाः॥ २१॥
 जीवने दशसाहसं सुरैर्ब्रह्मानुपूज्यते॥ स्वादूदकेनोदधिना वेष्टितो हीयमानतः॥ २२॥ उनातिरिक्तवाचायां स
 मुप्रेषु नाजायते॥ उदयास्तमनेष्विदो पक्षयोः शुक्लरुक्तायोः॥ २३॥ दशोत्तराणि पंचैव अर्थशाना शानिरे॥ अ

पां द्विष्योऽष्टमासु प्राणां महासुने॥२४॥ सुशोदका तु द्विषुणा नृहे मीजं तु वर्जिता॥ लोका लोकसुतमसा हतो यो
 उकरा इतः॥२५॥ नृमिसां डकरा हेन पंचाशत्कोटि विस्तराः॥२६॥ इत्याग्नेये भूगोले द्विषवर्णितः॥ अग्निरुवाच॥ वि
 स्तारः सुश्रुतो नृमेः सहस्राणि च सप्ततिः॥ उब्रयो दश साहसं पातालं चैकमेककं॥२७॥ अतले वितले चैव नितले च
 गतस्मिन्मत्॥ मंदारं सुतलं चापि पातालं चैव सप्तमं॥ रुक्मपीतारुणाश्च कशकरी शैलकांचना॥२८॥ भूमयस्ते सुर
 मेषु संति दिव्यादयः सुखं॥ पातालानामघश्चास्ते शिषो विष्णोश्च तामसः॥२९॥ उपानंत्यात्मचानंतशिरसाधारयम्
 हं॥३०॥ रविणा नासिता पृथ्वीया वज्रो वज्रतो मंतं॥३१॥ नृमे योजनकं लक्षे तु विशिष्टं रविमंडलं॥ रवेर्लक्षणं चंद्रस्य लक्षं
 नक्षत्रमिंदुतः॥ द्विलक्षांशं विस्वास्ते ध्रुवा लुको द्विलक्षतः॥ द्विलक्षेण कुजः शुक्रात्तौ मादिलक्षतो गुरुः॥३२॥ सु
 रोर्द्विलक्षतः सौरिर्लक्षात्सप्तर्षयः शनिः॥ लक्षाध्रुवो रुषिभ्यस्तु त्रैलोक्यं चोद्धयेण च॥ ध्रुवात्तकोट्या महर्लोकं यत्र
 ते कल्पवासिनः॥ जनो द्विकोटितस्तस्या यत्रासा नसनकादयः॥३३॥ जनानुपश्चात्तकोट्यार्थे सराजा यत्र देवताः॥ पण
 वत्या लुकोटीनां तपसः सत्यलोककः॥३४॥ अपुरस्मारका यत्र ब्रह्मलोको हि संवृतः॥ पादगम्यस्तु भूलोकोऽनुवः स
 यध्रुवस्मृतः॥३५॥ स्वर्गलोको ध्रुवांतस्तु पयुता निचतुर्दश॥ एतदंडकरा हेन वतो ब्रह्मा लुविस्तरः॥३६॥ वारिव
 क्रुनिलाका शोस्तो नृतादिना बहिः॥ इतंदशगुणैरेतदंडादि महता तथा॥३७॥ दशोत्तराणि शेषाणि एकैकस्मा

राम.

१२६

महासुने॥ महान्तं च समावृत्य प्रधानं समवस्थितं॥३८॥ अतंतस्य न स्यातेः संख्या नैव विद्यते॥ हेतुभूतमशेषस्य
 प्रकृतिः सा परासुने॥३९॥ असंख्यातानि चैवानितं ववातानि वेदशः॥ दारुणपुत्रिर्पचातैलं तिले तद्वत्पुमानपि॥४०॥
 प्रधाने वस्त्वितो व्यापी तन्नामा सुप्रवेदनः॥ प्रधानं च पुमांश्चैव सर्वभूतात्मचूतया॥४१॥ विष्णुशक्रा महाप्राज्ञवतो
 संश्रयधर्मिणौ॥ इयोः सैव पृथो न विंकारणं संश्रयस्य च॥४२॥ सौमकारणभूतश्च सर्गकाले ममहासुने यथा मे
 त्यजने वा तो विनत्रिकणिका गते॥४३॥ जागृत्किं स्तथा विष्णुप्रधानं प्रतिपादकं॥ विष्णुशक्रिं समासाद्य देवाद्याश्च
 तपंति हि॥ सच विष्णुस्वयं ब्रह्मायतः सर्वमिदं जगत्॥४४॥ योजनानां सहस्राणि तस्करस्य रथो नव॥ ईशा दंडसाथे
 वास्य द्विगुणो मुनि सत्तमः॥४५॥ सार्धकोटिस्तथा सप्तनियुता न्यधिका निवै॥ योजनानां तु तस्या कृत्स्नचक्रं मति
 ष्ठितं॥४६॥ त्रिनामि मतिपंचारेष पृथमित्यक्षयार्थके॥ संवत्सरमयं रुक्मकालचक्रं प्रतिष्ठितं॥४७॥ चत्वारिंशत्सह
 स्राणि द्वितीयाख्यो विवस्वतः॥ पंचान्यानि तु सार्धानि त्र्यक्षरस्य महामते॥४८॥ अक्षप्रमाणमुत्तमो प्रमाणं तत्तगाध
 ध॥ रुक्मोक्षस्तं युगाधं च ध्रुवाधारं रथस्य चेत॥४९॥ यजेच्च सप्तछंदोसि गायत्र्यादीनि सुव्रतः॥ उदयास्तमने
 जेयं दर्शना दर्शनं रवेः॥५०॥ द्यावन्मात्रप्रदेशो लुवरोषा वस्त्वितो बुधः॥ देयनायातिता वत्तमेराभूतसंज्ञवं
 २६॥ ऊर्ध्वोत्तरमृषिभ्यस्तु ध्रुवो यत्र व्यवस्थितः॥ एतद्विष्णुपदं दिव्यं तृतीयं व्योम्निना सुरं॥५१॥ निर्धूतदोषकृत्का

ननु र्जै मृत्यु निवारिणं ॥ ११ ॥ एकपंचनवप्रीत्यै विषुद्वद्वा दशयोस्तकाः ॥ त्रिसप्तदादशोला भो वेदा दशोरिपुः ॥ २० ॥
तनुर्धनं च स ह जं सुतन सुतरि पुस्तथा ॥ धनं निधन धर्मो च कर्म यव्य कं क्रमात् ॥ २१ ॥ स्फुट मे पादिल ये पुन वता राव
लं वदेत् ॥ जन्म संपत्ति निपदेण प्रत्यरिः सा धकं क्रमात् ॥ २२ ॥ निधनं मित्रः परम मित्रं तार वलं रिपुः ॥ वारे स गुरु शुक्रा
णां सूर्यश्चंद्रमसौ सया ॥ माघादि मासेषु द्वे तु क्षौर माघं प्रशस्यते ॥ कर्ण विधौ बुधे जीवे पुष्ये श्रवण चित्रयोः ॥ २३ ॥ पं
चमेष्टे नाय पक्षे वशी प्रतिपदं त्यजेत् ॥ रिक्ता पंचदशी नो मं प्राच्यवर्णा हरिं श्रियं ॥ २४ ॥ माघादि मासेषु द्वे तु मेखला बंधने
शुभं ॥ चूडा करण काद्यं च श्रावणा दौ न शस्यते ॥ २५ ॥ अस्तं याते गुरौः शुक्रे क्षीणे वा शशिलां च ने ॥ उघनी तस्य विप्रस्य
मृत्युं जाड्यं विनिर्दिशेत् ॥ २६ ॥ क्षौरक्षेत्रे न वारं च समावर्ज्युल मिष्यते ॥ शुभक्षेत्रे विषय श्रेष्ठ शुभ मुक्तं क्षिते पुतत् ॥ २७ ॥
अश्विनी मघ चित्रा सुखा तिया म्योत्रा सुच ॥ पुनर्वसौ तथा पुष्ये धनु वेद प्रशस्यते ॥ २८ ॥ नराणां मघा श्लेषा च क्रिने
गर्भयोस्तथा ॥ जिजीविषुं न कुर्वीत वस्त्रा वरणांतरः ॥ २९ ॥ गुरौ शुक्रे बुधे वस्त्रं विवाहा दौ न नादिकं ॥ रेवत्य श्वि धनि
हस्त हस्तादिषु च पंचमु ॥ ३० ॥ शंख विद्रुम रत्नानां परिधानं प्रशस्यते ॥ याम्य सप्य विशाखा सुत्रिषु हस्त चानने ॥
३१ ॥ कर्तव्यं नि करं प्रव्यं विक्ती तं लाभ दं न वेत् ॥ अश्विनी श्वाति चित्रा सुरेवत्या वारुणे हरो ॥ ३२ ॥ कर्तव्यं लाभ करं प्रव्यं विक्ती
तं हानि कुरु न वेत् ॥ नरणी त्रीणि पूर्वाणि आश्लेषा मघा निल ॥ वक्रिज्येष्टा विशाखा सुखा मिनी नो मति एति ॥ ३३ ॥ द

राम-
१२८

तं प्रपुक्तं वा पुत्र निक्षिप्य ते धनं ॥ ३४ ॥ उ न्नरे श्रवणे शोके कुर्यान्ना जा निवेचनं ॥ चैवं ज्येष्ठं तथा नाद्रमाश्विने पौष मेव च ॥ ३५ ॥
माघं चैव परित्यज्य शेष मासे गृहं शुभं ॥ अश्विनी रोहिणी मूल सुतरा न्नय मे दवं ॥ ३६ ॥ स्वति हस्तानुराधा च गृहारे न प्रश
स्यते ॥ आदित्य नौ मवर्जं तु वापी प्रासादके तथा ॥ ३७ ॥ सिंह राशि गते जीवे गुर्वदित्ये मलि सुच ॥ बल हस्ते गे शुक्रे गृह क
र्म विवर्जयेत् ॥ ३८ ॥ अग्नि दाहो नयं रोगो राजपीडा धन क्षती ॥ संगृहे तुणा काशानां कृते श्रवण पंचको ॥ गृह प्रवेशं
कुर्यात् त्रिंशे नर वारुणे ॥ लोकाय घटने वित्रि पंच सप्त क्रिया दशी ॥ नृपद शोधनि हस्त हस्त पौष्ठाश्विनी पुच ॥ पूर्वा
त्रयं धनिं वा वक्रि सौ म्य विशाखा योः ॥ ४१ ॥ अश्लेषा श्विनी चैव यात्रा सिद्धि पु संपदा ॥ त्रिषू तरा सुरो हि ण्यो शिनी
वली चतुर्दशी ॥ ४२ ॥ श्रवणा चैव हस्ता च चित्रा चैव शमी तथा ॥ गोपु यात्रां न कुर्वीत प्राशने नैव कारयेत् ॥ ४३ ॥ अनि
लोत्तर रोहिण्यां मृग मूल पुनर्वसौ ॥ पुष्य श्रवण हस्तेषु कृषिकर्म समारभेत् ॥ ४४ ॥ पुनर्वसू तरा साती भगमूले प्रवार
णे ॥ गुरोः शुक्र सवारं वा वारे वा सोम तानु नोः ॥ ४५ ॥ हस्त लागे च कर्तव्यं कृत्यां मिथुने तथा ॥ द्विपंचदशी सप्त
तीया च त्रयोदशी ॥ ४६ ॥ रेवती रोहिणी प्राग्नि हस्त मैत्रांतरेषु च ॥ मंदार वर्जं बीजा निवापयेत्संप्रदर्शयि ॥ ४७ ॥ रेवती
हस्त मूलेषु श्रवणे भग मैत्रये ॥ चरेत्तं गुरो वारि यवानां गविसौ म्ययोः ॥ ४८ ॥ पितृ देव तथा सौम्ये धाम्य छेदं मृगोद
ये ॥ ४९ ॥ हस्त चित्रादि निस्वातौ रेवत्यां श्रवण त्रये ॥ ५० ॥ याम्यादि निमघा ज्येष्ठा सुतरेषु प्रवेशयेत् ॥ त्रिधन दाय सर्वध

नेत्राय देहि मे धनं स्वाहा ॥ ५० ॥ उन्नवे हर्षे इला देवि सर्वलोकसंवर्दिनि ॥ कामरूपिणी देहि मे धनं स्वाहा ॥ ५१ ॥ यंत्रं तं लिखि
तं धान्यवामितं धान्यबंधनं ॥ त्रिपुरासुविशाखायां धनिशवारुणे पिच ॥ ५२ ॥ एतेषु षट्सु विज्ञेयं धान्यनिःक्रमणं बु
धैः ॥ देवतानामरौप्यादिप्रतिष्ठोदङ्मुखे रवौ ॥ ५३ ॥ मिथुनस्तरे बौदशतित्यदिस्थाद्वादशतिथिः ॥ सदा तत्रैव कर्तव्यं श
यने च कृपाणिनः ॥ ५४ ॥ सिंहतौलिंगते चार्के दशोद्यद्वादशी इयं ॥ आदाविंशसमुत्थानं प्रबोधश्च हरेः क्रमात् ॥ ५५ ॥ क
न्यारशिगते नानौदुगे स्थाने तथा एमी ॥ त्रिषादेषु च कक्षेषु यदा नाश्रुतिथिर्नवेत् ॥ ५६ ॥ नौमादित्यशने श्वारी विज्ञेयं
तत्सन्निपुकरं ॥ सर्वकर्मत्वया देया विश्वदिश्वतु तारयोः ॥ ५७ ॥ जन्माश्रितत्रिषष्टश्च सप्तमोदशमस्तथा ॥ एकादशः
शुशीयेषां तेषामेव श्रुतं न वेत् ॥ ५८ ॥ सुक्लपक्षे द्वितीयश्च पंचमो न वमः शुनः ॥ जन्मनामृत्युमाप्नोति विषदाबलसंक्ष
यं ॥ ५९ ॥ प्रत्यक्षो मरणं विद्या त्रिधानेयाति पंचतां ॥ कृष्णाष्टमी दशाहर्ध्यावच्छुक्राष्टमी बले ॥ ६० ॥ तावत्कालं शशीक्षी
णः पूर्णस्त्रितो परिस्मृतः ॥ वृषे च मिथुने नानौ जीवचंद्रं देवते ॥ ६१ ॥ पौर्णमासी गुरो वरि महाज्येष्ठी प्रकीर्तिता ॥ ऐंद्रग
रुः शशी चैव प्राजापत्ये रविस्तथा ॥ ६२ ॥ पौर्णिमा ज्येष्ठा मस्य महाज्येष्ठी प्रकीर्तिता ॥ स्वात्यंतरे यत्र निधिपश्चादुत्थापये
त्त्वजं ॥ ६३ ॥ हर्षश्च पादे चाध्विनां सप्ताहांते विवर्जयेत् ॥ सर्वहिंससमं दानं सर्वं ब्रह्म समादिजाः ॥ ६४ ॥ सर्वगंगा समेतो
यं राहुग्रस्ते दिवा करे ॥ ध्वाक्षी महोदरा घोरा मंदा मंदा किनीति च ॥ राक्षसी चक्रमेणा कति संक्रांतिनिमिनिः स्मृताः ॥ वा

लवे कोलवे नागे तैलिकरणे यदि ॥ उन्निष्टन संक्रमत्य कथं दालोकः सुखी न वेत् ॥ राजोदोषेण लोको यं पीड्यते यः सदा स
मः ॥ ६७ ॥ चतुष्पादिष्टिवाणि ज्येष्ठयितः संक्रमेत् रविः ॥ दुर्नक्षत्राजसं ग्रामोदं पत्योः संशयो न वेत् ॥ ६८ ॥ आधाने जन्म
नक्षत्रे व्याधिक्षेत्रादिकं न वेत् ॥ रुद्रिकायां नरदियं त्रिरात्रं रोहिणी पुच ॥ ६९ ॥ मृगशिरः पंचरात्रं आश्रित्य प्राणनाशनं
पुनर्वसौ च पुष्पे च सप्त रात्रं विधीयते ॥ ७० ॥ नवरात्रं तथा श्लेषा स्मृता नाना त्वमघासु च ॥ दौमासौ पूर्वसंतस्या उन्नरास्तत्र रा
त्रकं ॥ ७१ ॥ हस्ते तु दृश्यते चित्रा स्वर्द्धमा संतुपीडनं ॥ मास द्वयं तथा स्वाति विंशाखा विंशतिर्दिनं ॥ ७२ ॥ मैत्रे चैव दशाहा
नि ज्येष्ठा श्लेषा द्विमासकं ॥ मूलेन जायते मोक्षः पूर्वाषाढा त्रिपंचकं ॥ ७३ ॥ उन्नरादिनि विंशत्या दौमासौ श्रवणेन वा ॥
धनिशचा द्विमासं च वारुणे च दशाहकं ॥ ७४ ॥ नवनाश्रुपदे मोक्ष उन्नरास्तत्र पंचकं ॥ रेवती दशरात्रं च अहोरात्रं त
थाश्विनी ॥ ७५ ॥ नराणां प्राणहानि स्यात् गायत्री होमतः शुनैः ॥ पंचधा न्यतिलाज्या घैर्दुदानं विज्ञेयं ॥ ७६ ॥ दशास
त्यस्य षष्ठाद्वादो पंचदशौ वतु ॥ अष्टौ वर्षाणि नौमस्य दशसप्त दशाबुधे ॥ ७७ ॥ दशाब्दानि दशापंगोर्नाना विंशतिपुंरो
दशा ॥ राहोर्दश वर्षाणि नार्गवस्यैकविंशतिः ॥ ७८ ॥ ॥ इत्याग्नेये ज्योतिषस्य ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ कालः समागमा
दृक्ष्ये गणितं कालबुद्धये ॥ कालः समागमा कथिः समैश्चैत्रादिनिर्युता ॥ द्विष्टो द्विष्ट सर्वे दस्यात् पंचग सुपुतो गणाः
त्रिष्टो मध्ये वसुगुणाः पुनर्वदगुणाश्च सः ॥ अष्टरं धामिनी नास्पादधः सैकरसाष्टकः ॥ २१ ॥ मध्ये हीनपरिहृतलब्धयु

कस्तथोपरि॥ नूनः सप्तकृतेवारः सप्तदधस्तिथिवाहचा॥ सगुणोद्दिगुणश्चोर्ध्वत्रिभिरुनोगणः पुनः॥ अधः खरामसंयुक्तो
 वसाकर्कशफलैर्युतः॥ ४॥ अष्टविंशः शेषपिंडतिथिनाथादधः स्थितः॥ गुणश्रेष्ठस्त्रिस्तुष्टिपदास्योचगणयेत्पुनः॥ मध्ये
 रुद्रगणकायेत्यधः सैकोनवाग्निभिः॥ लब्धहीनो न वेन्मध्ये वा विंशतिविवर्जितः॥ शब्दिशेषोत्पणं तेयं लब्ध एव वि
 निक्षिपेत्॥ सप्ताविंशतिशेषंतु फ्रवोनक्षत्रयोगयोः॥ ५॥ मासि मासि क्षिपेद्द्वारं द्वाविंश द्वाटिकातिथेः॥ द्वेपिंडे द्वेचनक्षत्रे
 नाड्यः एकादशक्षणे॥ ६॥ वारस्त्वा नेतिथिंदद्यात्सप्तभिर्भागमाहरेत्॥ शेषावाराश्च सूर्याद्या घटिकासु च पातयेत्॥ ७॥
 पिंडकेषु तिथिंदद्यात् चरश्चैव चतुर्दश॥ प्रथमत्रयोदशे पंचद्वितीयद्वादशे दश॥ १०॥ पंचदशे तृतीये चतुर्थे कादश
 स्मृतः॥ चतुर्थे दशमे चैव न वेदे को न विंशतिः॥ पंचमे नवमे चैव द्वाविंशतिरुदाहृतः॥ ११॥ सप्तमे पंचविंशत्यात् षंडः पिंडका
 न्नवेत्॥ कर्कटादौ हरेद्रासिमुत्तरे द्वात्रयः क्रमात्॥ १२॥ तुलादौ प्रतिलोम्येन त्रयो वेदरसः क्रमात्॥ मकारादौ दीयते
 चरसवेदत्रयं क्रमात्॥ १३॥ मेषादौ प्रातिलोम्येन त्रयो वेदरसः क्रमात्॥ खेचरः स्वयुगमैत्रं मेषादौ विकलाधनं॥ १४॥
 कर्कटादौ प्रतिलोम्यं तृणमेतन्नुलादिके॥ चतुर्गुणातिथिर्दियाविकालाश्चैव सर्वदा॥ हस्त्यलिप्लगतागमिपिंडसंख्या
 फलंतरैः॥ षष्ठाप्यप्रथमे द्वाप्येष्टानंदेयं वनेवनं॥ द्वितीयो क्रयतेवक्तो वैपरीत्यमिति स्थितिः॥ तिथिर्दिगुणिताकायषि
 द्वागपरिवर्जिताः॥ १५॥ रविकर्मविपत्वेतातिथिनाडीसमायुताः॥ रणोश्चैतनाड्यः सन्नरण्यं शुद्धे ततो यदाः॥ १६॥ स

षष्टिकं प्रदेयं तं पृष्ट्वा धिके च संत्यजेत् ॥ नक्षत्रं तिथि मिश्रं स्यात् चतुर्निर्गुणिता तिथिः ॥ १७ ॥ तिथि त्रिंशद्भाग संयुक्ता रूपे
न च तथा चिता ॥ तिथि वृद्धिका काय निवेदाद्योग शोधनं ॥ १८ ॥ रवि चंद्र मसौ कृत्वा योगो भवति निश्चलः ॥ एको
ना तिथिर्दिगुणा सप्त छिन्ना कृतिर्दिता रा ॥ १९ ॥ तिथिश्च दिगुणौ कोना कृतांगैः करणं निशि ॥ चतुर्दशं तत्रा कुनि पर्व
णी हि चतुष्पदं ॥ २० ॥ प्रथमे तिथ्युद्धतौ हि किं सुघ्नं प्रतिपन्मुखे ॥ २१ ॥ इत्याग्नेये ज्योति शास्त्रे ॥ अग्निरु ॥ १ ॥ वक्ष्ये जयशु
भाद्यर्थ सारं युद्ध जयार्थ वै ॥ अङ्गुलि तु स्वराः स्फः क्रमानंदादिका तिथिः ॥ २२ ॥ कादिता सा जौ रमे विज्ञसो मो गुरु
भार्गवौ ॥ मनि दक्षिणा नाङ्गु सा जौ मा कर्म नयो परो ॥ २३ ॥ खतुरः स्वरसौ म्येन रुद्रे र्नागं समाहरेत् ॥ जय उं रसा
हते तु तत्कृत्वा पूर्वभागे न जयेत् ॥ २४ ॥ वक्रि निश्चा हतं कृत्वा रूपं तत्रैव निक्षिपेत् ॥ अनेनैव तु मानेनः उदयं तिदिने
दिने ॥ २५ ॥ स्फुराणो स्त्रि निरुद्धा सतत्त्वा सैस्तपनं स्मृतं ॥ षष्टि निश्चय लैर्लिप्तिं लिप्ता षष्टि सुत निशं ॥ पंचमो द्योदये
दाल क्रमा ध घ वृष काः ॥ मस्युर्थे नोदयस्ते व वास्तु मेका दशांश कै ॥ २६ ॥ कुला गमे भवे र्दंगः सम्यक् पंचमो पि
वा ॥ शिरोदय चक्रं ॥ शनि चक्रे चार्ध मासं ग्रहाणा मुदयः क्रमात् ॥ विभागैः पंचदशभिः शनि भाससै मस्युदः ॥ २७ ॥
इति शनि चक्रं ॥ २८ ॥ दश कोटि सहस्राणि अर्बुदं न्यर्बुदं हरेत् ॥ २९ ॥ त्रयोदश च लक्षाणि प्रमाणं कूर्म स्तुपिणः ॥ मगा
दौ कृत्तिका द्यं च तद्देशा त्रिः शनि स्थितौ ॥ ३० ॥ कूर्म चक्रं ॥ ३१ ॥ राहु चक्रे च सप्तैर्द्वि अधः सप्त रसे लिखेत् ॥ अमा वा स्यो

वायवेचराज्वैतिथिरूपकः॥ प्रकारं दक्षभागो तु हकारं वायवे लिखेत्॥ प्रतिपदादौ ककारादीन् सकारं तैऋतेषु
नः॥ राज्जुमुखे तु गंगस्यात्रिथीनां तुरुदारुतः॥ विष्टिरमौ पौर्णमास्यां ककारादीन् तैऋतयुगाः॥ १२४॥ घोरयाम्यो तु स
प्तम्यो दशम्यो रौद्रसौम्यगा॥ चतुर्दशां तु वायवे चतुर्थो वारुणाश्रये॥ शुक्लाष्टम्यो दक्षिणे च एकादश्यां मृगश्रुते
तः॥ रौद्रश्चैव तथा श्वेतो मैत्रः सारं नटस्तथा॥ १२५॥ वारुणे विजयश्चैव नंदी वरुणावच॥ यमसौम्यो भवश्चातेद
शपंचसुहृत्तिकाः॥ रौद्रेरुद्राणि कुर्वीत श्वेतस्तानादकंचरेत्॥ मैत्रे कन्याविवाहादिभ्यं सारतरेत्॥ १२६॥ सवि
त्रं स्थापनायं च विरोचनं तृपक्रिया॥ यजदेवे जयं कुर्यात् रावणे जीवकर्म च॥ १२७॥ विजये रुषिवाणि ज्येष्ठद
बंधं च नंदिने॥ वारुणे च तजगादिनाशकर्म समाचरेत्॥ १२८॥ सौम्ये सौम्यानि कुर्वीत नवेलयमहर्दिवा॥ योगा
नाड्या विरुद्धास्तः योगनाड्यै वशो भवतां॥ १२९॥ राज्ञं निदाशमी रंतवायो ईक्ष्यमास्त्रिवं॥ शिवदायो जलादग्निद
ग्नेः सौम्यस्तथाश्रियं॥ १३०॥ ततश्च संक्रमंति च तस्मादृष्टिका न्नमत्॥ राज्ञं चक्रं॥ दंडी प्राणी वरं श्वेतो कंस्तु॥
बलावी निबला क्षीरामद्विका जातिर्यथिकाः॥ १३१॥ यथा ज्ञानं चारयेत्ताः श्वेतार्कस्तश्च ज्ञानावरी॥ गुडची चाऊची
दिया उंषधो धारिता जये॥ उं नमो नैरवाय खड्ग परशु हस्ताय॥ उं ह विं विनाशय उं ह फट्॥ अनेनैव तु मैत्रेण शि
खाबंधादिरुक्तया॥ १३२॥ तिलकं वाजलं चैव धूपं लेपनमेव च॥ खानपातानि तैलानि योगवृत्तिमतः शृणु॥ श्रुतगामन
डी चतुशरागिरिकर्णिका-

राम-

१३१

शिलाताललाक्षारससमन्वितं॥ तरुणी क्षीरसंयुक्ता जलाटे तिलकी वरी॥ १३३॥ विलुक्तां ता च सप्तक्षी महादेवी चरो
चना॥ अज्ञादुग्धं नरपिष्टं तिलको वरूपकारकः॥ १३४॥ प्रियंगुं कुं कुं मं कुं एमो वती नंगवर्द्धनं॥ तिलको वरूपकश्चैव
रो वतारकं चंदनं॥ १३५॥ निशामनः शिलातालं पिप्यतः सप्तपास्तथा॥ मोहनी हरिता क्रांता सह देवी शिखा तथा॥
१३६॥ मातुलिंगरसे पिष्टं जलाटे तिलको वरी॥ सेंद्राः सुरावरां यांति किंपुनः क्षुद्रमा मसाः॥ १३७॥ मंजिष्ठा चलने
रक्तंकटंकदा विलासिनी॥ मूलं तारा समा युक्तं लेयोपं नासकरो वाशे॥ १३८॥ चंदनं नागपुष्पं च मंजिष्ठां तगरं तथा
लोध्रं प्रियंगुं रजनीं मांसी तैलं रसं करं॥ १३९॥ इत्याग्नेये नानायोगाः॥ अग्निरुवाच॥ ज्योतिः शस्त्रादिसा
रं च रक्षो मुह्यतया ण्विं॥ वेला मंत्रो षधाद्यं च यथौ मामीश्वरो ब्रवीत्॥ १४०॥ देव्युवाच॥ देवे जिता दानवाश्च ये नोपा
ये न मो वद॥ शुभाशुभविवेकाद्यं ज्ञानं युद्धजयाण्विं॥ १४१॥ इश्वर उवाच॥ मूलदेवे उवाचा जाता शक्तिं पंचायद
क्षरा॥ चराचरं ततो जातं यामा राध्या विलायवित॥ १४२॥ मंत्रपी गाय वृक्ष्या मि पंचमं न स मुद्रवं॥ ते मंत्राः सर्वमंत्रा
णां जीवते मरणे स्थिता॥ १४३॥ रुग्णजुः सामयवृदि सदा मंत्राः क्रमेण वै॥ सद्यो जाता दयो मंत्रा ब्रह्मा विलुक्त्वरु
द्रकाः॥ १४४॥ ईशः सप्तशिखा देवाः शद्याः पंचतलाराः॥ अहज एतु कालश्च मूलं ब्रह्मेति कीर्तितं॥ १४५॥ कारम
ध्ये यथा दक्षि रबुधेन च दृश्यते॥ विद्यमानस्तथा देहेशिवेशक्तिर्न दृश्यते॥ १४६॥ आदौ शक्तिः समुत्पन्ना उंका

स्वरक्षिता॥ ततोपि नुमडा देवे एकारेण व्यवस्थिताः॥ जातो नाद उकारं तु न देत हृदि संस्थितः॥ अर्धचंद्र
 इकार सुमोक्षमागस्य रोचकः॥ ९॥ अकारो व्यक्त उत्पन्नो जोगमोक्षप्रदपरः॥ अकारांताश्चरेत्तु मिः निवृत्ति
 श्रवकलाः स्मृताः॥ १०॥ गंधो न बीजः प्राणारब्धः इडाशक्तिश्चिरास्मृता॥ इडापञ्च प्रतिष्ठाप्यारभ्ये पालय पिंगला
 ११॥ कूर्शो रक्तेय बीजसाधर बीजो गिरूपवान्॥ विद्यासमानागंधा रीशक्तिश्च महती स्मृता॥ १२॥ उंकारं शं
 त्यती तमोरंशश्चः पृथपालिनः॥ पंचरक्षा स्वराजाता कुतो जगुरु नागवा॥ १३॥ शनिः क्रमादकाराद्याः कका
 राद्यास्त्वधस्थिताः॥ एतन्मूलमतः सर्वज्ञापते सचराचरं॥ १४॥ विद्यापीठं प्रवक्ष्यामि प्रणवः श्रित ईरितः॥ इमात्मा
 सस्य यं शक्तिर्विमाज्ये सा च रोद्रपि॥ १५॥ ब्रह्मा विष्णु क्रमाद्गुणः स्वर्गदयस्त्रयः॥ ब्रह्मनाडी त्रयं चैव स्थूल
 सूक्ष्मः परोक्षवः॥ १६॥ विचिंतयेच्छेतसु तंतत्वमानं परं स्मृतं॥ मृच्छमानं यथात्मानं चिंतयेत्तु दिवानिशु॥ १७॥ पु
 जरत्वं न वेदे विशिवत्वं मुपगच्छति॥ अंगुष्ठादौ त्वसे दंगान्छने न मध्यस्थे देहरेत॥ मृत्युं जयेत्तत्तत्वरक्षादे
 विजयो न वेत्॥ रूपे सोऽर्धगतिः प्रोक्ता जलस्पाधः समाश्रिता॥ १८॥ सर्वकालविनिर्मुक्तो गंधो मध्ये च मूलकं॥
 नाभि मूलकं॥ नाभि मूलस्थितं गंधं शिवरूपं तु मंडितं॥ १९॥ शक्तिर्युद्धे च सोमा के हरिस्तत्र व्यवस्थितः॥ दशधा
 सुसमो येन पंचतन्मात्रपिंडितं॥ २०॥ कालानलसमाकारं प्रस्फुरंतं शिवात्मकं॥ तं जीवं जीवलोकस्य स्थावर

५

राम.

१३२

स्य चरस्य च॥ २१॥ तस्मिन् स्तेन तं मत्सं त्रपीवे निलात्मकः॥ इत्याग्नेये युधजयाणवे॥ ॥ ईश्वर उवाच॥ ॥ उं
 फ्री कर्णमो दे मो दे लं के कूररूपे देष्टे रूफट २ ह २ ग्रसः २ रूत २ रूक २ रूफट नमः॥ पव्यमानो ह्ययं मंत्रः कुपः सं
 रक्तलोचनः॥ मारणे पातने वापि मोहे नो बाटने न वेत्॥ १॥ कर्णमोटी महाविद्या सर्ववर्णेशुरक्षिका॥ नानाविद्या
 ॥ पंचोदयं प्रवक्ष्यामि स्वरोदयसमाश्रितं॥ २॥ नाभि हृद्यं तरं यावत्त्रावच्चरिते मारुतः॥ उच्चाटयेद्गुणादौ तु क
 र्णाक्षीणि प्रभेदयेत्॥ ३॥ करोति साधकः कुक्षीजपहोम परायणः॥ हृदययोऽपि यः कं वज्ररदाहानि मारणे॥
 ४॥ कं व के चोर सो वायु शान्तिकं पौष्टिकं रसे॥ दिव्यं तत्सं समाकर्षणं धो नाशान्तिको भवः॥ ५॥ गंधनीलमनः क
 त्वास्तनयेन्नात्र संशयः॥ स्तननं कालनास्य चकारोत्येव हि साधकः॥ ६॥ चंडघंटा कराली च सुमखी उर्मुखी
 तथा॥ रेवती प्रथमा घोरा वायु च केतुता यजेत्॥ ७॥ उच्चाटकारिका देवस्थिता सेजसि संस्थिता॥ सोम्या च
 जीषणी देवी जया च विजया तथा॥ ८॥ अजिता वापरा जेता महाकोटी च रौद्रया॥ शुक्कायाः प्राणहराः रस
 चक्रे स्थिता अमृ॥ ९॥ विरूपाय्या परादिमास्तथा चाकाशमातरः॥ संहाराजिन हारी च दंष्ट्राणी शुकर रेवती
 १०॥ पिपीलीका पुष्टिहरा महापुष्टिप्रवर्धनाः॥ भद्रकाली सुनद्रा च नद्रा मा सुनद्रिका॥ ११॥ द्वात्रिंशन्मातर
 श्चक्रेऽष्टाष्टकतनास्थिताः॥ एका एव रविश्चंद्र एकश्चैकैकशक्तिकाः॥ १२॥ मृतभेदेन निन्नानियथा तोयं महा

तले॥ प्राण एको मंडलश्चैव भिद्यतेऽतः पंचच॥ १३॥ वामदक्षिणा योगेन दंगवासं प्रवर्तते॥ विष्णुमंडविचित्रं च त
 लेव स्त्रेण वेष्टितं॥ १४॥ ब्रह्मांडेन कपालेन पिबेत्पारम्यमृतं॥ पंचवर्गफलाद्यत्वे जयो नवति तद्वत्॥ अ आक
 चटतपायः स आद्यो ब्रह्म इति॥ १५॥ इष्टदवयवकलाः प्रोवर्गश्चिद्वितीयकः॥ उ ऊगजडदवलाः सौवर्गश्चिद्वि
 तीयकः॥ १६॥ एते घटवधतरा होवर्गश्चिद्वितीयकः॥ उं रौ अं अडणनामो वर्यपंचमो नवेत॥ १७॥ वणश्चात्फ
 दये नृणां चत्वारि रात्रि पंचच॥ बालकुरारो मुद्रास्याहुधो मत्स्यश्च नामतः॥ १८॥ आत्मा पीडो पशोक स्यात् उ
 दासी नश्च कालकः॥ कीर्ति की प्रतिपद्गे मञ्जुमारो हा दयः स्मृताः॥ १९॥ षटी भौमो मघा पीडा आर्चिका द
 शीकृतः॥ मृत्युर्मयो द्वितीयो जो नवा न्नाति पिसप्तमी॥ २०॥ बुधो हति नरणीतः श्रवण काल ईदृशः॥ जीवो ला
 भाय च नवेत तृतीया स्वफाल्गुनी॥ २१॥ जीवा एमी धनिष्ठा त्ती जीवो स्ते पात्रयो दर्शी॥ मृत्योश्च कश्च तुर्था स्यात्
 पूर्वा भाद्रपदाश्च ये॥ २२॥ पूर्वाषाढा च नवमी शुक्रः पीडा करो नवेत॥ नरणी मृत्या शुक्रो यम दंडो हि हानि
 कृतः॥ २३॥ अत्रिका पंचमी मंदी ला भायति पिरा रिता॥ अश्लेषा दशमी मंत्रो योग पीडा करो नवेत॥ २४॥ मघा रा
 निरुणिमा च योगो मत्स्य करः स्मृतः॥ इतिथी योगः॥ पूर्वोत्तराग्नि नैरुत्य दक्षा ज्ञानिल चंद्रमा॥ २५॥ ब्रह्मेद्याः स्फ
 स्त्रिदृष्टिः प्रतिप नवमी मुखाः॥ राशिभिः सहिता दृष्ट्या ग्रहाद्याः सिद्धये स्मृताः॥ २६॥ मेषाद्याश्चतुरः कुंजाजयो

राम

१३३

एतेत्ययामति॥ सूर्यादि रक्त पूर्णा चक्रमे देव प्रदा पयेत्॥ २७॥ रणे सूर्ये फलं नाति सोमे नंगर प्रशा म्यति॥ कुजे
 न कलहं विद्या बुधः कामाय वै गुरुः॥ २८॥ जया यश नये शुक्रो मंदनं गोरणे नवेत॥ देवमिपि गला चक्रे सूर्यका
 विचातानि हि॥ २९॥ मुखनेत्रे ललाटे यशिरहसोरुपादके॥ सुखस्ते च नवत्पीडा शिरस्ते कार्य नाशने॥ ३०॥ कुक्षि
 स्थिते फलं स्याच्च राक्षसं वदाम्यहं॥ इंद्राच्च नैरुति गच्छेत् नैरुता तसो ममेव च॥ ३१॥ सोमा धृत्वा सनं वक्रैवायमा
 यच्छिवालये॥ रुद्राप्समं यमाद्यां वायोश्चेंद्रं दजेत्युनः॥ ३२॥ कुंके चतस्रो राघसुरा ऊरु रेजयोरणे॥ आग्नेयादि
 शिवांतं च पूर्णिमामादितः प्रिये॥ ३३॥ पूर्णे कृष्णा एमी यावत्क्रा ऊरु रेजयो नवेत॥ इशान्याग्नेय नैरुत्य वाया ये
 फणिराकुकः॥ मेषाद्यादिशिष्ट बुद्धौ यत्रादित्यो ग्रता मृतिः॥ तृतीया कृष्णपक्ष तु सप्तमी दशमी तथा॥ चतुर्दशी
 तथा शुक्ले चतुर्थे कादशी तिथिः॥ पंचदशी रिष्टयस्फोणिमाग्नेय वायवे॥ ३६॥ अकचटत पयना वर्गस्य दियो
 ग्रहीः॥ गृध्रो लूकः शो नकाश्च पक्षिणः कोशिकः क्रमात्॥ ३७॥ सारसश्च मयूरश्च गोवत्सः पक्षिणः स्मृताः॥ आ
 दो माध्ये भृगो मंत्रि उच्चाटे पल्लवः स्मृतः॥ ३८॥ वश्ये ज्वरे तथा कर्षे प्रयोगः सिद्धिकः रकः॥ शोभौ प्रीतौ नमस्कारे
 बौषडौ वशादिषु॥ त्रिमूर्तौ प्रीति संनारो विदे मोच्चाटने वषट्॥ वषट् लाभे च ग्रीष्मादौ मंत्राणां जातयश्च वषट्॥ ४०॥
 उषधीः संप्रवक्ष्यामि महारक्षानि वारिणी॥ महाकाली तथा देवी वाराही चेश्वरी तथा॥ ४१॥ त्वदर्शना तथे प्राणी

गात्रस्वारक्षयंति॥ बलाशतिवलाभीरुमुशलीसहदेमपी॥ ४२॥ जातीचमलिकायूथीगारुडाभंगराजकः॥
 चंक्ररूपामाहोषधोराधिताविजयादिमाः॥ ४३॥ ग्रहणेचमहादेविउरुताःश्रुजदायकाः॥ मृदाऊंऊंऊंऊंऊं
 त्वासर्वलक्षणलक्षितं॥ ४४॥ जस्मपादतलेरुत्वा संभयेछत्तुमात्मनः॥ नागाग्रेचैकदक्षेचवज्राहतप्रदेश
 दे॥ ४५॥ बाल्मीकेमृदमारुतमातरोपौजयेन्नतः॥ उन्नमोभैरवायविकृतदंष्ट्रोग्ररूपायपिंगक्षपितृलखड्ग
 खड्गागबंधायवोषट्॥ पूजयेत्कर्मदेवि संभयेछत्तुजालकं॥ ४६॥ अग्निकायं प्रवक्ष्यामिरणादौ जयवर्ध
 ने॥ स्मरणेषु निशिष्ठाग्रे नमो मुक्तशिरो नरः॥ ४७॥ दक्षणास्पस्तु जुहुयात् नमो संरुधिरं विषं॥ उन्नमो भग
 वतिकोमारिललप्रलुक्खजालप२घंटादेवि रुअकं तारय२ सहसानमोस्तु ते भगवति विधेस्वाहा॥ अनया वि
 द्या होमो दत्तत्वं जायते क्षणात्॥ ४८॥ उन्नमो भगवन्त्रुण्डकपिलपिंगलकरालवदन उर्ध्वकेश महाबलर
 क्तमुखतडिज्जिह्वमहारौद्रदंष्ट्रोत्कटकहकलालिनिमहादंष्ट्रप्रहारलंकेश्वरसेतुरथशैलप्रवाहगगनचर
 एत्येहि भगवन्महाबलपराक्रमभैरवो ज्ञापयेति एत्येहि महारौद्रदीर्घलांगुलेन अअक्रो वेष्टय२ जंभय खड्ग
 यशेन फट् अष्टविंश छता देवि हनुमान सर्वकर्मरुत॥ फट् हनुमंतसंदेशाङ्गमध्वेस्ति शत्रवः॥ ॥ इत्या
 जयेयुधजयाणवेनानाचक्राणि॥ ॥ ईश्वर उवाच॥ ॥ वक्ष्ये वक्तात्मकं सिद्धिं शुभाशुभविषयेषु ते जानीत्या

राम

१३४

सुमधे विचिंतयेत्॥ २॥ शिरस्तेनेत्रवे प्राज्यं पिंडुतीवत्क्रयोगतः॥ नेत्रयोकां नि सोभाग्यं हृदये प्रमसंगही॥ ३॥
 तस्तेद्यतंततरङ्गमसंगृहं क्षित्वंगतायुरयुगः सदा॥ ऊं नाष्टके नानिलेपो पूर्व ऊं नस्तुरिककः॥ ४॥ अश्विनः पूर्व
 ऊं नः स्यात् अश्विनः पूर्वदि संस्थितः॥ पाणिनास्तं प्रवक्ष्यामि जयाजयविवेकदं॥ ५॥ अष्टाविंश लिखेदं त्रेन पुनर्नाज्य
 स्त्रिभिस्त्रिभिः॥ अथ रुक्षाणि चत्वारि रेखास्तत्रैव दापयेत्॥ ६॥ यस्मिन्क्षेत्रे तोरा ऊं स हक्षं फनिमूर्धनि॥ तदादि
 वित्यसेधातिसप्ताविंशक्रमेण तु॥ ७॥ चक्रे सप्तगते राऊं म्रियते सर्व आहवे॥ स्कंधे नंगं विजानीयात् सप्ताहेषु च म
 ध्यतः॥ ८॥ उदयस्तेन पूजा च जयश्चैवात्मनस्तथा॥ कोटिदेशे स्थितो यो धः आहवे हरते परात्॥ ९॥ प्रत्यक्षितेन की
 र्तिः स्यात् राऊं हृष्टं च ते मतिः॥ पुरन्यं वक्ष्यामि रविराऊं बलंतव॥ १०॥ रविशुक्रो बुधश्चैव सोमः सौरिरकस्तथा॥ लो
 हितः सिंही कश्चैव राते यमो धृतापिनः॥ शौरिचरित्रं राऊं चरुत्वा पत्रेन दृष्टतः॥ ते ऊं यात्से संध्यातं लूतामध्वनमा
 हरं॥ रोहिणी चोत्ररास्ति स्रोमृगपंचस्त्रिराणि हि॥ अश्विनी रेवती स्वाती धनिष्ठा शततारका॥ क्षिप्रानि पंच भान्येवमा
 च्छाने च योजयेत्॥ अनुराधा हस्त मूल मृगः पुष्य पुनर्वसु॥ १४॥ सर्वकार्येषु चैतानि चैष्टि चित्रा विशाखया॥ स्वाव
 रेष्टस्त्रिरं त्यक्षं यात्रायां क्षिप्रमुत्तमं॥ १५॥ दारुणे दारुणे कृत्यति वक्षे च धो मुखदिकं॥ रुद्रिका नरणी श्लेषा विशा
 खा पितृनेरुतं॥ १६॥ पूर्वान्नयमध्वे मृगो कर्मचा धो मुखं चरेत्॥ एषु रूपतडागादिविद्या कर्मनिष्कक्रिया॥ १७॥ स्वा

पतांतकृतादिविधानस्वनंतथा॥ रेवतीवाश्विनीचित्राहस्तास्वातीपुनर्वसु॥ १६॥ अनुराधामघाज्येशानवधे
याश्वतोमुखाः॥ एषुराज्याभिषेकं चषट्प्रबंधगजाश्रयोः॥ १७॥ आरामगहप्रासादप्राकारं क्षेत्रतोरणं॥ वज्रचि
क्रपताक्राश्वसर्वनितांश्चकारयेत्॥ १८॥ द्वादशीसूर्यदग्धचंद्रोकादशीतथा॥ नौमेनदशमीदग्धतृतीयावैव
धेनवा॥ १९॥ षष्ठीचगुरुणादग्धद्वितीयानृगुणातथा॥ सप्तमीसूर्यपुत्रेणत्रिपुष्करमथोवदेत्॥ २०॥ तृतीयाद्वाद
शीचैवसप्तमीवैतृतीयया॥ गुरौनौमसथासौरिषडेतास्तुत्रिपुष्कराः॥ २१॥ विशाखाकृत्तिकेचैवउत्तरेवैपुनर्वसुः
पूर्वाभिषुपदेचैवषडेतेतुत्रिपुष्कराः॥ लाभोहानिजयंहृदिः पुत्रजन्मतथैवच॥ नष्टं हं विनष्टं वा तत्सर्वं निगुणं
भवेत्॥ २२॥ आश्विनीभरणीचैवअश्लेषादुष्यमेवच॥ स्वातिश्चैवविशाखाश्वश्रवणंसप्तमंपुनः॥ २३॥ एतानिदृष्ट
चक्षुषिप्रपतिचदिशोदश॥ यात्रास्वहरगस्यापिआगताः पुण्यगोदरे॥ २४॥ आषाढीरेवतीरिचित्राकेकराणिपुन
र्वसुः॥ एषुपंचसुरुक्षंशुलिगंतास्यागमोभवेत्॥ २५॥ कृत्तिकारोहिणीसौम्यफाल्गुनीचमघातथा॥ मूलेज्येशानुराध
चधनिशाततारका॥ २६॥ पूर्वानृपदाचैवचिर्पतानिहिजानिहि॥ अस्यआगंममानस्पपुनश्चैवागमोभवेत्॥ २७॥ पुनर्वक्ष्यामिगंडांतंमृत्युम
ध्येयथास्वितं॥ रेवत्यंतेचतुर्धनुअश्विनादिचतुष्टयं॥ २८॥ उभयोर्याममात्रंतुवर्जयेत्तत्प्रयत्नतः॥ अश्लेषांतेमघा

राम०

१३५

दौतुघटिकानांचतुष्टयं॥ २९॥ द्वितीयंगंडमारव्यातेतृतीयंनैरविश्रुयु॥ ज्येशानमूलयोर्मध्येउपरुपंतुयामकं॥
३०॥ नकुयांभुजकमाणियदीक्षेदात्मजीवितं॥ दारकेजातकालेचनिपातेपितृमातको॥ ३१॥ इत्यागतेयेनक्षत्र
निर्णो॥ ३२॥ ईश्वरउ०॥ विष्कंजोघटिकास्त्रिःश्लेषंचविवर्जितः॥ षट्चगंडातिगंडेशुनवव्याधातवज्रयोः॥
परिघेचअतीपातेउभयोरपिततक्षणावैधतेतक्षणांचैवयात्रायुदादिकंत्यजेत्॥ ३३॥ ग्रहैः शुभाशुभेवक्ष्येदेवि
मेषादिराशितः॥ चंद्रशुक्रौचउभयस्तौवर्धितौशुभदायको॥ ३४॥ द्वितीयोमंगलोवाक्सौरिश्चैवतुसौहिकः॥ ३५॥
अनाशमलाभंचआहचैनंगमादिशेत्॥ ३६॥ सोमोबुधोनगुर्जावोद्वितीएस्ताः शुभावहाः॥ तृतीयस्वायदाभा
नुःशनिनौमेनृगुस्तथा॥ ३७॥ बुधश्चवेंदुराकृश्रसर्वेतेफलदाग्रहाः॥ बुधश्चक्रौचतुर्थेतुशेषाश्चैवजयावहाः॥
३८॥ पंचमस्तोपदाजीवःशुक्रसौम्यश्चचंद्रमाः॥ ददतेचैमितंलाभंनस्वेस्त्वानेशुभोरविः॥ ३९॥ चंद्रः सौरिमंगल
श्चग्रहादेविस्वराशितः॥ बुधश्चजयदःषष्ट्यजेयुश्चनृगंगुरुं॥ ४०॥ सप्तमोर्क्षःशनिनौमोराकृहान्येसुखा
यच॥ जीवोभृगुश्चसौम्यश्चशुक्रौचाष्टमोशुभो॥ ४१॥ शेषाग्रहास्तथान्येश्चनृगुश्चनवमोशुभो॥ दशमेनृगु
सौम्यश्चशुक्रौचाष्टमोशुभो॥ ४२॥ शेषाग्रहास्तथान्येश्चनृगुश्चनवमोशुभो॥ शेषाग्रहास्तथान्येश्चनृगुश्चनवमोशुभो॥
नृगुकोनास्करो॥ ४३॥ गतिनौमश्चराकृश्चचंद्रसौम्यःशुभावहा॥ शुभाश्चैकादशोसर्ववर्जयेदशमंगुरुं॥ ४४॥

नौ

बुधः शुक्रो वा दशो नौ शेषा न दश गं स्पजेत ॥ आहोरात्रं दशो स्फराशयस्तावदाप्यहं ॥ १३ ॥ मनी मे षो यमि
 धुनं च तस्मिन् लाडयो वषः ॥ षट्क कर्कसिंहकन्या चतुला पंच च वृश्चिकः ॥ १४ ॥ धनुर्नक्रो घटश्चैव सूर्यागारात्रि
 राद्यकं चरस्त्रिरद्विस्वभावा मेषाद्याः सूर्यः धाध्रुवं ॥ ऊली रोमकरश्चैव तुलामेषादयश्चरा ॥ १५ ॥ चरकार्यं जपं का
 ममाचारश्च शुभा शुभं ॥ स्थिरा वषो हरिः कुंभो वृश्चिकस्त्रिकार्यकं ॥ १६ ॥ शीघ्रागमो यमो नास्ति रोगात्ते नैव
 मुः च्यते ॥ मिथुनः कन्यकामी नो धनुश्च दिः स्वभावकः ॥ १७ ॥ द्विस्वभावा शुभाश्चैते सर्वकार्ये धनित्यशः ॥ पा
 त्रा बाणिज्यसंग्रामे विवाहे राजदर्शनं ॥ १८ ॥ वृद्धिजयस्तथा लाभं युद्धे जयमवाप्नुयात् ॥ अश्विनी त्रिंशतारा
 श्वतुरगा स्यात्कृतिर्यथा ॥ १९ ॥ यद्यत्र कुरुते वृष्टिं मेकरात्रे प्रवर्षति ॥ यमलाभे तदा वृष्टिः पक्षमेकं तु वर्षति ॥ २० ॥
 इत्याग्नेये युद्धजया षण्विना नारत्नानि ॥ २१ ॥ इक्ष्मर उवाच ॥ ॥ कोष्टचक्रं प्रवक्ष्यामि चतुरस्रं पुरं लिखेत् ॥ चतुरस्र
 पुनर्मध्यंतन्मध्ये चतुरस्रकं ॥ नाडी नित्यं विद्यायं मेषाद्याः पूर्वदिग्मुखाः ॥ कृत्तिका पूर्वभागा तु अश्लेषाग्नेय
 गोचरे ॥ २२ ॥ भरणी दक्षिणे देया विशाखा नैऋते न्यसेत् ॥ अथानुराधां पश्चिमे वारुणं वायुगोचरे ॥ २३ ॥ धनिष्ठां चोत्त
 रे न्यसेत् रोगान्पारं रेवतीं तथा ॥ वात्यनां स्विता न्येव च शैत्यं गणिपादतः ॥ २४ ॥ रोहिणी पुष्पफाल्गुन्यस्वाति ज्येष्ठा
 क्रमेण तु ॥ अनिजित्सततं बाहुं अश्विनी मध्यनाडिका ॥ २५ ॥ कोष्टमध्ये तु यानाडी कथा यामि प्रयत्नतः ॥ मूलाश्चासं

तरे पूर्वतस्याग्नेये पुनर्वसु ॥ २६ ॥ उत्तरा फाल्गुनी याम्ये चित्रा नैऋतिसंस्थिता ॥ मूलं तु पश्चिमे न्यसेत् उत्तराषाढवा
 यवे ॥ २७ ॥ पूर्वभाद्रपदा सोम्यारं रेवती ईशगोचरे ॥ कोटस्यामंतरे नाडी तुक्षा एकसमन्विता ॥ २८ ॥ आर्द्रा हिस्तस्त
 याषाढा मूलाद्यं चोत्तरांतिके ॥ आगंतुको यदा यो दारुक्षवाक्सात्फलावित ॥ २९ ॥ कोष्टमध्ये ग्रहा सोम्यानां दासं स्या
 त्विता पुनः ॥ जयन्ते पस्तिता नो तु नंगमागामिनो विदुः ॥ ३० ॥ प्रवेशने युवेष्टन्यं निर्गमितं नवतिर्गमितं ॥ ऋगुसौम्यस्त
 प्या नौ मरुक्षो तं संकलयदा ॥ ३१ ॥ यदा नक्रं विजानीयात् जयमागंतुकस्य च ॥ प्रचेतश्चतुर्केषु संग्रामं कारयेद्य
 दा ॥ ३२ ॥ तदा सिध्यति तद्वर्गं न कुयत्रि विस्मयं ॥ ३३ ॥ इत्याग्नेये कष्टचक्रं ॥ ३४ ॥ इक्ष्मर उवाच ॥ ॥ अर्घ्यमात्रं प्रवक्ष्यामि
 उल्कापातो यन्मूलं ॥ निवर्तितो ग्रहणं वेगो दिशान् दाहो न वेद्यदा ॥ ३५ ॥ लक्षयेन्मासिमस्येव पद्येते स्फश्चैत्रिका ॥
 अलेकारादिसंगत्यष्टिमसिंश्चतुर्गुणं ॥ ३६ ॥ वैशाखे चाष्टमे मासि षड्गुणं सर्वसंग्रहात् ॥ ज्येष्ठे मासि तथा षाडे
 पंचगो धूमधाम्यके ॥ ३७ ॥ श्रवणे घृततैलाद्यैराश्विने वस्वधान्यके ॥ कार्तिके धान्यकैः कीर्तैर्मासे स्यान्मागशीर्ष
 के ॥ ३८ ॥ पुष्ये कुहं सुगंधाद्यैर्नामैश्च माघके ॥ गंधाद्यैर्फाल्गुने कीर्तैर्घकांडमुदाहृतं ॥ ३९ ॥ ॥ इत्याग्नेये
 अर्घकांडं ॥ ४० ॥ इक्ष्मर उवाच ॥ ॥ मंडलानि प्रवक्ष्यामि चतुर्धा विजयाय हि ॥ कृत्तिका च मया पुष्पं पूर्वा चैव तु फा
 ल्गुनी ॥ ४१ ॥ विशाखा भरणी चैव पूर्वनिद्रपदास्तदा ॥ आग्नेयं मंडलं नंदे तस्य वक्ष्यामि लक्षणां ॥ ४२ ॥ यदत्र चलते

वायुर्वेदं न शशिसूर्ययोः॥ नृमिकं पोथनियतिग्रहणं चंद्रसूर्ययोः॥ ३॥ धूमज्वालादिशो दाहः केतोश्चैव प्रदर्श
नं॥ रक्तदृष्टिश्चोपतापयाषाणपतने तथा॥ ४॥ नेत्ररागातिसारं च अग्निश्च प्रबलो न वेत्॥ अज्यक्षीरास्तथा गावो
अज्यक्षीरास्तथा गावो अज्यपुष्पफलद्रुमाः॥ ५॥ विनाशश्चैव सस्यानामा लघुष्टिं विनिर्दिशेत्॥ चतुर्वर्णाप्रपीड्यं
ते क्षुधात्तादुःखितानराः॥ ६॥ शैलवायामुनाश्चैव गृहकांबोजवाहिकाः॥ जालंधरं च काश्मीरं सप्तमं चोत्तरापथं॥ ७
देशश्चैव विनश्यति तस्मिन्नुत्पातदर्शने॥ हस्तचैत्रामघास्वाती मंगे बोध्य पुनर्वसु॥ ८॥ उत्तराफाल्गुनी चैव अ
श्विनी चतथैव च॥ यद्यत्र न वते किंचित् वायव्यं तं विनिर्दिशेत्॥ ९॥ नष्टधर्माः प्रजाः सर्वाः हाहा नृताधिचेतसः॥
अश्लषा चैव मूलं च पूर्वाषाढा तथैव तु॥ १०॥ रेवती वारुणं स्कंदं तथा भाद्रपदोत्तरा॥ यदत्र चलते किंचित् विनि
र्दिशेत्॥ ११॥ बृक्षक्षीरगता गावो बृक्षपुष्पफलाद्रुमाः॥ आरोग्यं तत्र जायेत वक्रसस्या च मेदिनी॥ १२॥ धूम्या
निच समघाणि सुनिक्षेपायि वं न वेत्॥ परस्परं न रेद्राणां संग्रामो दारुणो भवेत्॥ १३॥ ज्येष्ठा च रोहिणी चैव अनु
राधा च वैश्वं॥ धनिष्ठोत्तराषाढा अग्निजित्सप्तमस्तथा॥ १४॥ यदात्र चलते किंचित् माहेद्रं तं विनिर्दिशेत्॥ प्रजाः
समुचिता तस्मिन् सर्वरोगविवर्जिताः॥ १५॥ संधिं कुर्वन्ति राजानः सुनिक्षेपांति तं शुभं॥ ग्रासस्तु द्विविधो ज्ञेयो मुख
पुच्छकरो महान्॥ चंद्रो राक्षसादित्य एकराशौ यदा स्थितः॥ मुखग्रासस्तु विज्ञेयो जामित्रेषु छतस्यते॥ नानोः

पंचदशेत्यक्षेयदा चलति चंद्रमाः॥ तिथिज्ञेदेतुसंप्राप्ते सोमग्रासे विनिर्दिशेत्॥ १६॥ ॥ इत्याग्नेये युधजपार्ण
वे॥ ॥ इक्ष्वाकुवाच॥ ॥ प्रदक्षिणमकारादीन् स्वधान् पूर्वदिशो लिखेत्॥ चैत्रायं नमणा चक्रप्रतिपूर्यमाण
तिथिः॥ १॥ त्रयोदशी चतुर्दशी अष्टम्येका च सप्तमी॥ प्रतियत्रियोदश्येतास्तिथयो वा दशस्मृताः॥ २॥ चैत्रवक्रे
तु संस्पर्शक्रियलाभादिकं विदुः॥ विषमे तु शुभं ते यं समे वा शुभमीरितं॥ ३॥ गंधर्वाणि समुत्पन्ने यस्य नाम ह्यु
दाहते॥ मात्रास्तदंतु ये नाम प्रादित्योयुररेव च॥ ४॥ जयस्तस्य यदा कालं संग्रामे चैव नाषणे॥ कुप्यमानो
यदा यो धो म्रियते त्यविचारतः॥ ५॥ प्रथमो दीर्घ आदिस्त्रो द्वितीयो मध्यश्चैतकः॥ दोमध्येन प्रथमां तो जायते
नात्र संशयः॥ पुनश्चांते यथा वा दौ नृवान् हंतुं दृश्यते॥ रुस्वस्य मरणं विद्यात् दीर्घस्यैव जयो न वेत्॥ ७॥ नव
चक्रं प्रवक्ष्यामि त्वं शीर्षे त्राणि मुखे चैकं देरक्षे नेत्रयोर्मध्ये तं॥ वेदसंख्यानं हि सांख्यं करैरुक्षयं पुनः॥ हृद
ये भूतसंक्षानिषडरुक्षाणितु पादयोः॥ नामरुक्षं सुतं कृत्वा चक्रमध्ये तु वित्यसेत्॥ पीडात्मकं तथा॥ प्रतिमा
मा लिखेत् पूर्वपश्चादक्ष्णाणिवित्यसेत्॥ ८॥ नैत्रे शिरो दक्षर्षे याम्यहस्ते च पादयोः॥ रुक्षी वा वामहस्तं तु पुनर्गु
ह्यंतु पादयोः॥ ९॥ यास्मिन् रुक्षे स्थितः सूर्यः शौरिर्जीमस्तु सैंहिकः॥ तस्मिन् स्थाने हतं विद्यात् घातमेव न शंसयः॥
१०॥ घातचक्रं॥ उपचक्रं प्रवक्ष्यामि आदिहांतं च वै लिखेत्॥ लेखा त्रयोदशालिख्या षडरेखास्ति र्यगालिखेत्॥ ११॥

दिग्रहामुनयः सूर्याल्लित्तिगुडतिथिक्रमात् ॥ मूर्च्छनास्मतिवेदजिनाञ्जकहमाप्यच ॥ १२॥ आदित्याद्याः सप्त
तेनामांतेबलिनोग्रहाः ॥ आदित्यशोरिनामास्याजयसोम्यश्चसंधयेत् ॥ १३॥ रेखाद्वादशचोदस्यपद्याम्पाश्चस्तयोत्र
रा ॥ मंत्रश्चेवतुसर्गाणिनेत्रेचरविमंडला ॥ १४॥ तिथयश्चरसावेदाअग्निसप्तदशयवा ॥ वसुरंध्रोस्वमाख्याताअकृत
यानधोत्यसेत् ॥ १५॥ एकैकमक्षरन्यस्वाशेषाण्येवंक्रमण्येसेत् ॥ नामाक्षरकृतं पिंडं वसुभिर्जायतेततः ॥ १६॥ वायसा
न्मंडलोत्फगोमंडलाद्रासभोवरः ॥ रासनाहृषभसेरोहृषभात् ॥ कुंजरोवरः ॥ १७॥ कुंजाराश्चपुनः सिंहः सिंहचैवत
रुवरः ॥ तरोश्चेवबलीधूम्रएवमादिबलाबले ॥ १८॥ सेवाचक्रं प्रवक्ष्यामि लालाभार्यसचक्रं ॥ पितामातायया
तादंपतीचविशेषतः ॥ १९॥ तस्मिंश्चक्रेतुविज्ञेयं योयस्मात्तुनते फले ॥ यदूर्ध्वं स्वापयेद्रेखाभिन्नाश्चाष्टौ तुतिर्यगभ
२०॥ कोएकाः पंचत्रिंशतेषु वर्णान्समालिखेत् ॥ सरास्यं च समुद्रं च सृष्ट्यात्ममालिखेत् ॥ २१॥ ककारादि
हकारांतान्हीनोंगास्त्राणि वर्जयेत् ॥ सिद्धः साध्यः सुसिद्धश्च अरिर्मृत्युश्च नामतः ॥ २२॥ एषांमध्ये यदावामलक्ष
येतुप्रयत्नतः ॥ स्वात्मपक्षेस्त्रिताः सत्वाः सर्वे तेषु भदायकाः ॥ २३॥ द्वितीयः पोषकश्चेवतृतीयाश्चार्थदायकः ॥ स्वा
र्थलाभश्चतुर्थसुपंचतो मृत्युदायकः ॥ स्वानमेवार्थलाभाय मित्रहत्यादिबांधवा ॥ अरिर्मृत्युश्च दावेतौ अजाये
त्सर्वकर्मसु ॥ अकारांततथाचोक्तं अश्चपविदुतमाः ॥ पुनश्चवाचकं वक्ष्ये वर्गा एका सुसंस्कृतान् ॥ देवाश्चकार

राम
१३६

वर्गेतुदेत्याः कवर्गमाश्रिताः ॥ नागाश्चेवचवर्गस्फिः गंधर्वाश्चटवर्गजाः ॥ तवर्गेऽरुषयः प्रोक्तापवर्गेराक्षसाः स्मृताः
पिशाचश्चपवर्गेतुशवर्गेमानुषाः स्मृताः ॥ २६॥ दवेभ्योबलिनोदेत्याः देत्येभ्योपन्नास्मृताः ॥ पन्नगेभ्यश्चगंध
वर्गं धर्वातिहृषयोवराः ॥ २७॥ रुषीभ्योराक्षसाः सूर्याः राक्षसेभ्यः पिशाचकाः ॥ पिशाचेभ्योमानुषाः सुदुर्बलं वर्ज
येद्वली ॥ २८॥ पुनर्मंत्रविनागंतुताराचक्रं क्रमाच्छृणु ॥ नामाक्षरमृक्षंतुस्फटं कृत्वा तु पूर्वतः ॥ २९॥ स्वर्गेषु संस्थि
ता तारानवत्रिकयथाक्रमं ॥ जन्मसंप्रदिपक्षे मनासगन्धारकाः ॥ ३०॥ प्रत्यराबलदाषष्टी नैवनामैत्रकेप
रे ॥ परानामांतिमातारोतुशोभना ॥ ३१॥ संपन्नारामहाश्रेष्ठा विपत्तसनुनिः फलाः ॥ क्षेमतारासर्वकार्ये प्रस
तारार्थनाशनी ॥ ३२॥ धनदाराज्यलाभ्यादिनैवताः कार्यनाशनी ॥ मैत्रताराचमित्राय परमित्राहितावहा ॥ ३३॥
ताराचक्रं ॥ मात्राचेश्वरसंज्ञास्मानाममध्येक्षियेत्त्रिवे ॥ विंशत्या चहरं जागंयच्छेषं तत्फलं नवेत् ॥ ३४॥ उप्रयो
न्मामध्ये तुलक्षयेचतुलक्षणं हीनमात्रोत्पन्नं ज्ञेयं धनं मात्राधिकं पुनः ॥ धनेन मैत्रतानृणां कृणेनैव त्रुदा
मताः ॥ ३५॥ सेवाचक्रं मिदं प्रोक्तं लालाभादिदर्शकं ॥ मेषमिथुनयोः प्रीतिर्मैत्री मिथुनसिंहयोः ॥ ३६॥ तुला
सिंहो महामैत्री एवंधनुर्घटे पुनः ॥ मित्राशिवां न कुर्वति मित्रो मीनवृषो मतः ॥ ३७॥ हृषककर्कटयोर्मैत्री कुली
रघटयोस्तथा ॥ कन्याहृश्चिकयोरेवंतथामकरकीटयोः ॥ ३८॥ मीनमकरयोर्मैत्री तृतीयैकादशे स्थिताः ॥ तु

लामेषो महामेत्री विदिष्टौ वषट् श्वके ॥ ३९ ॥ मिथुन धनुषोः प्रीतिः कर्कटमकरयोस्तथा ॥ मृगे कुंभवयो
 प्रीतिकन्यामीनोतथैव च ॥ ४० ॥ इत्याग्नेये युधजयाणर्विशो वाचकं ॥ ४१ ॥ ईश्वर उवाच ॥ गजजितस्य
 रूपकं ॥ तानि दीर्घः कृशः स्थूलः समांगो गौरपौत्रिकाः ॥ ४२ ॥ रक्तदोगुणवानरुगहे स्वरयिजायते
 सौभाग्यो मदुसारश्च जातश्च ह्यहोदये ॥ ४३ ॥ बुद्धिमानसुजगोमानी जातसौम्यगहोदये ॥ बृहत्क्रोधश्च
 सुजगो जातो गुरुगहोदये ॥ ४४ ॥ त्यागी भोगी च सुजगो जातो भृगुगहोदये ॥ बुद्धिमानसुजगोमानी जात
 श्चार्किगहोदये ॥ ४५ ॥ सौम्यलगेतुसौम्यः स्यात् कूरसा कूरलग्नके ॥ दशाफलं गौरीवक्ष्ये नामराशौ तु
 संस्थितं ॥ ४६ ॥ गेजाश्च धनधाम्या निराज्य श्रीवे पुलाहवेत् ॥ पुनर्दमागश्चामे पि दशया भास्करस्य च
 ६ ॥ प्रयस्त्रीदाचंद्रदशान्मिलानः सुखध्वजे ॥ भूमिधानं धनं बोधे गजाश्चादिधनं गुरो ॥ ७ ॥ खानने निधनं शुक्रे
 शनौ व्याधादिसंयुते ॥ स्थाने सेवादिवाधानं वाणिज्यं राहुदर्शने ॥ ८ ॥ वामनाडी प्रवाहे स्यात्तामवेद्विषमाक्षरे ॥ त
 दाजयति संग्रामे शनिनो मसशिहिकाः ॥ ९ ॥ दक्षनाडी प्रवाहे के वाणिज्ये चैव निष्कला ॥ संग्रामे जयमाप्नोति सम
 नामांतरोधवं ॥ १० ॥ अधश्चारे जयं विधातुर्ध्वं चारे रणमति ॥ उर्ध्वं स्फे अस्त्रं कोटय चूर्णय ॥ सर्वशत्रून् मर्दय ॥ ११ ॥
 उर्ध्वं फट् ॥ सप्तवारान्नयसे न्मंत्रं ध्यात्वा त्मानं तु नैरवं चतुर्भुजं दशभुजं विशवाक्रुथ वासतं ॥ १२ ॥ शूलखट्वागहस्त

तुखड्गद्वारिकोद्यते ॥ नक्षत्रं परसेन्यानां आत्मसैन्यपराङ्मुखं ॥ १३ ॥ सन्मुखं शत्रुसैन्यस्य शतमशे त्रंजपेत् ॥ जत्वा
 उमरुकास्नातशस्त्रसक्तापलायते ॥ १४ ॥ परसेन्यशृणु नंगे प्रयोगे सा पुनर्वदेत् ॥ समजानागारमादाय विष्टौ चोत्
 ककाकयो ॥ १५ ॥ कर्पटे प्रतिमालेख्यसाध्यास्पे वाक्षरं यथा ॥ नामायनवधातिरखरिपोश्चैव यथाक्रमं ॥ १६ ॥ मृ
 द्विचक्रे ललाटे च हृदये गुह्यपादयोः ॥ दृष्टे च वाक्रमधेतुमामवैनवधालिखेत् ॥ १७ ॥ मोचये युद्धकाले तु उच्चरित्वा त
 रिष्टया ॥ ताक्षचक्रं प्रवक्ष्यामि जयार्थं त्रिमुखाक्षरं ॥ १८ ॥ क्षिप उर्ध्वा हाता स्पर्त्वा शत्रुरोगविषादिरुत ॥ दृष्टं भूत
 ग्रहास्तस्याधिस्तस्यातुरसस्पच ॥ १९ ॥ करोति यादृशं कर्म तादृशं सिध्यते खगात् ॥ स्थावरं जंगमं चैव पृथक्ताश्च के
 त्रिमे विषं ॥ २० ॥ तत्सर्वं नाशमायातिसाधकसावलोकनात् ॥ पुनर्ध्यायेन्महाताक्षं विपक्षं मानुषाकृति ॥ २१ ॥ क्षिपुजं
 वज्रवक्रं च गजचर्मवहं प्रभुं ॥ असंख्यारगपादस्तमागच्छंतं खमध्यतः ॥ २२ ॥ तपसं चैव खादंतं रुदंतं काहवेरिपुं ॥ मेचा
 हतां खंजस्त्यके चित्पादे सुचूर्णित ॥ २३ ॥ पक्षपातैश्चुक्षिताश्च केचिन्मृष्टादिशो दशा ॥ ताक्ष्यं ध्याना न्वितो यश्च
 त्रैलोक्ये तु न यो भवेत् ॥ २४ ॥ पिडकां तु प्रवक्ष्यामि मंत्रसाधनकं क्रियां ॥ उर्ध्वं सिक्षिप उर्ध्वं सः उर्ध्वं महाबलपराक्रम
 म्भुसैन्ये नक्षय ॥ चूर्णय ॥ विद्रावय ॥ उर्ध्वं खः भैरवो ज्ञापयति साहा ॥ अयं चंद्रग्रहणे तु जपं कृत्वा तु पिडिकां ॥ २५ ॥
 मंत्रयेन्नामयेत्सैन्यं मुखं गजसिंहगः ॥ ध्याने प्रवान्मर्दयेच्च सिंहारूढो मगाधिप ॥ २६ ॥ शशाङ्कं प्रवक्ष्यामि भूतं

त्रेण बोधयेत् ॥ मातृणां च रुक्मं दद्यात् कालरात्रा विशेषतः ॥ २७ ॥ स्मरणं नमस्संयुक्तं मालती वानरी तथा ॥ कर्पास
 स्पृष्ट्वा मालां ततः तत्तु बोधयेत् ॥ २८ ॥ उं अहे हे महंति महेति न जहिने हिमसाहिणि ॥ खाहिं जुं जहिमे हिमसादि
 णि किं निशं रुक्मं स्वाहा ॥ २९ ॥ अनंताश्च दृष्ट्वा नृणां प्रपादं च विद्यया ॥ अपराजिता च धृतरः तां स्मृतुं तिलकेन हि
 ॥ ३० ॥ उं किं निशं रुक्मं स्वाहा ॥ ३१ ॥ अनेताश्च दृष्ट्वा नृणां प्रपादं च विद्यया ॥ अपराजिता च धृतरः तां स्मृतुं तिलकेन हि
 जंघे अले बुधे हरः सर्वदृष्ट्वा नृणां प्रपादं च विद्यया ॥ अपराजिता च धृतरः तां स्मृतुं तिलकेन हि
 सोम्येन भगवन् आत्मरक्षां ततः कुरु स्वाहा ॥ वाद्यतो मातृसंलिख्य सकला रुति चेष्टिता ॥ ३२ ॥ नागधं त्रेलिखे दिद्या
 सर्वकामार्थसाधनी ॥ हस्ताधेकारिता पूर्ववत्प्रत्यक्षो विष्णुभिः ॥ श्रुता संग्रामकाले तु विस्वधरसिताः सुराः ॥ रक्षयानां
 रसिंहा चेष्टैरुच्यं शक्तिरूपया ॥ सर्वत्रैलोक्यमोहित्या सोयं दिवा सुरेण ॥ बीजसंघटिकं नाम कारिकायां दले पुच
 ३३ ॥ पूजाक्रमेण चो गानिरक्षायं त्रे स्मृतं शुभे ॥ मत्संजयं प्रवक्ष्यामि नाम संस्कारमध्यगं ॥ ३४ ॥ उं कारं विंडं संयुक्तं उं का
 रेण समन्वितं ॥ चकारोदरमध्यस्थं चकारेण निरोपितं ॥ ३५ ॥ चंद्रसंघटमध्यस्थं सर्वदृष्टः खविमर्दनं ॥ अथावा कर्णे का
 यां च लिखे नाम चकारकं ॥ ३६ ॥ पूर्वदले तयों कारं सदक्षे चोत्तरे लिखेत् ॥ आग्नेयादौ च रूकारं दले षोडशके सुरान् ॥ ३७ ॥
 चतुस्त्रिंशदले काद्या बाह्ये पंचं च मृत्युजित् ॥ लिखेद्देवैर्जपत्रैस्तुरोचनां उं उं मेन च ॥ ३८ ॥ शिख्यकेन परिच्छाद्य कले

राम.

१४०

परिपूजयेत् ॥ यंत्रस्य दारुणा प्रोगाशाम्यंति विपरो मतिः ॥ ३९ ॥ विद्यातु मे रवीं वक्षोरि पुरोगमते हरिं ॥ उं वातलविडाल
 मुखि हिं दुपुत्रेण दुं डावा वा सुदेवे रे वेलीया जीहायो बापि वा हितं वा दिद्रिं कं वो दतु हतान् अतो ऊमा ये मुक्षु उपात
 पुतेयो सैला विषे स्वाहा ॥ वनमुक्तात्स प्रजप्तान् मुखस्त्रं भो मुखस्त्रितान् ॥ उं चंद्रिं रुक्मं स्वाहा ॥ ४० ॥ तां सप्तजं तु ख
 द्रुपुं पुराजितः ॥ ४१ ॥ इत्याद्ये ये युधजयाणं विना नारत्नानि ॥ ४२ ॥ ध्वज उवाच ॥ ४३ ॥ त्रैलोक्यविजे यं वक्ष्ये सर्वयंत्रविमर्दनं ॥ उं
 रुक्मं दृष्ट्वा नमो भगवते षण्णे श्रीमवत्क्रमेण राये ॥ ४४ ॥ हिलि हिलि उं रक्तनेत्रे किलि महानि सने कुलं विद्युरजि के रटरति
 मं सिकर कटगो गणसाभरणे ॥ ४५ ॥ बिलि बिलि शवमालाधारिणि प्रावय रमहारोद्रि सार्धं चर्मरुतां वरे विजे नर मृत्यु
 असिनिवाधारिणि भृकुटी कश्चादो पे विषमने वरुतानने वसामे दो विलितं प्रगात्रे कह र हसरं के दं नीलजी मृतव
 र्णे अत्रमाला रुताभरणे विस्फारं घटान नाकीर्णं देहे खः वज्रिणि रूक्मं सको धरूपिणि प्रचल प्रचल नागजीषणं
 मि नर महा कालि छंद का वलि नि किटि रमहा भूतमात्रः सर्वदुष्टनिवारणि जय रत्रैलोक्य विजे ये रूक्मं फट र स्वाहा ॥
 नीलवर्णां प्रेतसंस्थां विशदस्तां जया जपे न्वां संस्तुता भयं रोगं रक्तपुष्पाणि होमयेत् ॥ संग्रामे सैन्यं गस्या त्रैलोक्य
 विजया पदात् ॥ वक्ररूपाय जं भयं स भयमो हय सर्वरात्र न द्रावय रत्राणामा कर्षय विष्णुमा कर्षय ते महे श्वरमा
 का र्षय रं दं दालय र पर्वतां शजर ॥ सप्तसागरान् शोषय र छिद र वक्ररूपाय नमः ॥ भुजंगनाम मन्त्रं त्रैलोक्यं वि

द्यादरितं त ॥ ॥ इत्याग्नेये युधजया एवे ॥ ॥ इत्युवाच ॥ ॥ संग्रामे विजयं विद्या पटमा लांब दाम्पहं ॥ उंही वा
मुडे स्मरानवा सिनी स्रक्त कपाल हस्ते महा प्रेत समारूढे महा विद्या समाकुले ॥ कालरात्रि महा गण परिहृते महा
मुखे ॥ वक्षसु जेघंटा डमरु किंकिणी अटा दहा सेकि नि ॥ ॥ रुंफट दंष्ट्रा घोरांध कारिणी सर्व विघ्न विनाश नि ॥
दंकर्म सावर शीघ्रं कुरु शकर्ण ॥ ॥ कंकुशेन शमय ॥ मनु प्रवेश य ॥ रक्ष ॥ कय य ॥ चाल य ॥ कटिन मांसमकरं क
मल वासि निदह मंडल मध्ये मद्य प्रिये हन ॥ कुद ॥ छिन ॥ सारंग ॥ अनुक्रम ॥ वज्र शरीरं पातय ॥ त्रैलोक्य श
तदुष्टं वा गृहीत मनु गृहीतं वा ॥ आवेश ॥ आवेश ॥ नत्स ॥ वंद ॥ कोटराक्षि उरुध के शि उलोक वदने करक्षिक
रंकमला वासि निदह ॥ यव ॥ गुरु ॥ मंडले मध्ये प्रवेश य ॥ किं विक्षि वसिन्न त्यशपेन विष्णु सत्येन रुद्र सत्ये
न आवेश या किं लिखिलि ॥ निवि ॥ विरुतरूप धारिणि रुक्म धुजंग वेष्टित शरीरे सर्व ग्रहा वेष्टि निकपि
लजटा धारिणि जंत ॥ ॥ २ ॥ ज्वल ॥ ज्वलामुखि खल ॥ यात ॥ रक्ताक्षि पूणा विष ॥ भूमि पातय ॥ शिरो गह्म मील य ॥
भक्षय ॥ हस्त पादौ गह्म ॥ सुद्रा स्फोटय ॥ स्फुट ॥ विदारय ॥ वज्रेण हन ॥ दंडेन ताडय ॥ चक्रेण छेदय ॥ दं
ष्ट्रा कीलय ॥ कर्तकया फाटय ॥ कुशेन गह्म ॥ शिखार्ति ज्वरेण काहिकं घ्राहिकं चाहिकं चानु र्या कंडा
डा किनोरक्ष ग्रहान् संचर ॥ चय ॥ उच्छादय ॥ भूमि पातय ॥ सूतकं ब्रह्मणि एहि नु ॥ कोमारि एहि ॥ वाराहि ॥

तपेन्द्रि एहि वैल वि एहि २ चामुंडे एहि २ आकाश रेवति एहि २ हिम वंत धारिणि एहि २ ननु संमद्वि असुरक्षयंक
रि आकाश गामिनि पारी न वंधं धं अं कुशे न कट २ संशयं तिष्ठ २ ते मंडलं प्रवेशय गृह्ण २ मुखं बंधं २ चक्षु बंधं बंध
हस्तौ व्यादौ बंधं २ हस्त गृहान् सर्वान् बंधं २ विदिशो बंधं २ अधस्ता बंधं २ न स्म नापानी येन वाम्बुर्त्रिक या सव्ययै
र्वाना वे शं तु २ वायु दंडो कि लि २ विद्ये रूफ ट्स्वाहा ॥ पाद माली जयारख्ये यं सर्व कर्म प्रसाधिका सर्वदा होम जप्या
द्यै दाना द्यै श्वरणे जेयः ॥ अष्टाविंश जुजा धेया असि खेट कषट्कारौ परौ वज्र धरौ चामौ सचक्र परश्व परौ ॥
उमरू दर्पणा द्यौ च शक्ति कर्षवहौ परौ गदा दंड युतौ चामौ शर चाप वरौ परौ ॥ मुष्टि मुद्गर युक्तौ च शं कु
खट्ग युतौ पारौ हले न मुशाले नाद्यौ प्रासतो ह्क्वा पणव संयुक्तौ अभय स्वस्तिका न्वितौ ॥ तर्जयं ती च महिष
घात नी होम तो विजिता त्रिमध्वा क्तिलै होमै न देयाय स्य कस्य चित् ॥ ॥ इत्यादि ये युध जयार्णवं जय विद्या ॥
ईश्वर उवाच ॥ ॥ यथा चक्रं प्रवक्ष्यामि यात्रादौ च फल प्रदं ॥ अश्विन्यादौ लिखेच्चक्रं त्रिनाडी परिमूषितं ॥ १
अश्विमाद्रादि नि पूर्वत तश्चोत्तर फाल्गुनी ॥ हस्त ज्येष्ठा तथा मूलं वारुणं वाप्यजैक पात् ॥ २ ॥ नाडीयं प्रथमा
चास्यायाम्यमग शिरस्तथा ॥ पुष्पं भाग्यं तथा चित्रा मैत्रं चामं च वासवं ॥ ३ ॥ अहिर्बुध्नं तृतीयाथ रुतिका
रोहिणी प्यहि ॥ चित्रा स्वाति विशाखा च श्रवणारेवती चतु ॥ ४ ॥ नाडी त्रितय संदुष्ट ग्रहा ते ये शुभा शुभं ॥ चक्रं

फणीश्वरंतदत्रिनाडीपरिदूषितं॥५॥रविमौमाकर्षाऽस्तुअमुभास्याद्युभासदा॥देशग्रामसुतन्नातना
 र्थाद्याएकगाः॥६॥॥इत्याग्नेयेयुधजयाव्यवेफणीश्वरचक्रं॥॥इश्वरउवाच॥॥अश्विनीनरणी॥रुद्रिका।रो
 हिणी।मृगशिर।आर्द्रा।पुनर्वसु।पुष्य।अश्लेषा।मघा।पूर्वाफाल्गुनी।उत्तराफाल्गुनी।हस्ता।चित्रा।स्वाति।वि
 शाखा।अनुराधा।जेश।मूल।पूर्वाषाढा।उत्तराषाढा।अभिजित।धनिष्ठा।शतभिषा।पूर्वाभाद्रपदा।उत्तराभाद्रप
 दा।रेवती॥॥इत्याग्नेयेयुधजयाव्यवेनक्षत्रवर्त्मनं॥॥इश्वरउवाच॥॥महामारिप्रवक्ष्यामिविद्योरात्रुविमर्दि
 नी॥॥उं॥महामारीशक्तिरुसवर्णेयिस्मातां करीसर्वभूतसंहारकारिणी।अमुकैह नरदह २ उं पच २ उं छिंदर
 उं मानय २ उं छादय २ उं सर्वसत्त्ववशं करी।सर्वकामिके ऊं फट्॥स्वाहेति।उं मारिहृदयाय नमः॥॥उं महामारी शि
 रसे स्वाहा॥॥उं कालरात्रि शिखाये वोषट् रुसवर्त्से रिवः कवचाय ऊं॥॥उं तारकाक्षि विद्युजिह्वे सर्वसत्त्वभयं करि
 क्ष २ सर्वकार्येषु।उं नेत्राय वट्।उं मम महामारी सर्वशत्रुदमनि महाकाक्षि स्वाय फट्॥एष न्यासो महादेवे कर्त
 व्यः।द्युत्र ऊं रुते वृष्टिं कै मेरात्रं प्रवर्षति॥यमला नेत्रदा वृष्टिः पक्षमेकं तु वर्षति॥२०॥॥इत्याग्नेयेयुधजयाव्यवे
 वानारत्नानि॥॥इश्वरउवाच॥॥कोष्टचक्रं प्रवक्ष्यामि चतुरस्रं पुरं लिखेत्॥चतुरस्रपुनर्मध्यंतन्मध्ये चतुरस्र
 कं॥नाडीवितयविज्ञाय मेधायाः पूर्वदिगमुखाः रुद्रिका पूर्वभागा तु अश्लेषाग्नेयगोचरे॥२१॥अरणी दक्षिणे

साधकेन तु।सदादिवस्त्रमादाय चतुरस्रं त्रिहस्तकं॥रुद्रवर्णात्रिवक्रांच चतुर्बाहुं समा लिखेत्॥पदे विचित्रव
 र्णच धनुं स्तले च कर्त्रिकां॥खट्वांगधारयंती च रुद्रा नं पूर्वमानं तं।तस्य दृष्टिनिपाते च नक्षत्रे द्युतो नरं॥द्वितीय
 याम्यनागे तु रक्तजिह्वं नयानकं॥लिलेहानं करालं च दंष्ट्रो त कटनयानकं॥तस्य दृष्टिनिपाते नक्षत्रमाणं हयावि
 कं॥तृतीयं च मुखं देव्याश्च दंतं गजादिनुत॥गंधपुष्पादिमध्वाज्यैः पश्चिमाग्निमुखं यजेत्॥मंत्रस्मृते च क्षुरोगः
 शिरोरोगादि न स्पृति॥वस्त्रास्फर्ष क्षारक्षो सिनाशमायांति शत्रवः॥समिधो निवृक्षस्त्युज्जरक्तविमिश्रिता।
 मारयन् क्रोधसंयुक्तो होमा देव न संशयः॥परसेन्यमुखो भूत्वा स प्राहं जुहुयाद्यदि॥व्याधिभिः पर्यते सेन्यं नक्षो
 न्नवति वैरिणोः॥समिधोष्टसहस्रं तु यस्मान्नातु होमयेत्॥अचिरात् स्मियते सोऽपि ब्रह्मणा यदिरक्षतः॥उत्तम
 समिधो रक्तविषमुक्तं दिनत्रयो॥ससेन्यनाशमायातिनाशमायाति वैरिणुः॥राजिकालवर्णे होमात्तज्जीरे स्यादि
 न त्रयात्॥स्वररक्तसमायुक्तं होमं उचाटयेद्रिपुं॥राधया कुरुते सर्वयत्किं विमनसे श्रितं॥अथ संग्रासमये
 गजसूदस्तु साधकः॥कुमरी नृपसंयुक्तो मंत्रमर्थं त्वविग्रहः॥हरशंखादिकाशानि विद्युयात्यभि मंत्रयेत्॥महा
 मायाया पदं दृष्ट्यु उद्ये तं वरणाजिरे॥परसेन्यमुखो भूत्वा दर्शयेत्तन्मफले॥कुमारी नो जयेत्तत्र पश्चात्पि छी च
 न्नामयेत्॥एष संमो मया प्रोक्तो न देयो यस्य कस्मचित्॥त्रैलोक्यविजयामाया त्वक्षीरं नै रवं तथा॥ऊं भिका नै रवे

रुद्रो नारसिंहः प्रसादिना ॥ ॥ इत्याग्नये पुधजपाणवे महामारी ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ वटकर्मन्प्रवक्ष्यामि सर्वम
त्रेषु तच्छृणु ॥ आदौ साध्यं लिखेत्पूर्वं त्रैलोक्यं त्रैलोक्यं ॥ ॥ पञ्चवः स तु विज्ञेयो महोच्चाटकरः परः ॥ अदौ
मंत्रस्ततसाध्यो मध्ये साध्यः पुनर्मनः ॥ ॥ योगारम्भः कुलोत्सादेषु योजयेत् ॥ आदौ मंत्रपदं दद्यान्मध्ये सा
ध्येनियोजयेत् ॥ ३ ॥ पुनश्चांते लिखेन्मंत्रं साध्यं मंत्रपदं पुनः ॥ रोचकं संग्राह्यं पदासाध्यं पृथितं चाक्षराक्षरं
दायस्तुल्यं न नादिषु योजयेत् ॥ ४ ॥ अधोर्ध्वं याम्यवामे तु मध्ये साध्यं तु योजयेत् ॥ संपुटं स च विज्ञेयोरः स्यात्सर्वेषु योजयेत्
॥ ५ ॥ प्रथमः संप्रदायः स्यादा रुष्टिरसकारकः ॥ अष्टाक्षरपदलिख्ये एकं मध्याक्षरं पुनः ॥ ६ ॥ विद्वजः स तु विज्ञे
योरम्या कर्षेत्तु योजयेत् ॥ आकर्षणादियत्कर्म वसंते चैव कारयेत् ॥ ७ ॥ तापज्वरे तथा वश्ये स्वाहा वा कर्षणे
शुभः ॥ नमस्कारपदं चैव शौंति ह्रौं प्रयोजयेत् ॥ ८ ॥ पौष्टिके पुष्यद्वारे प्राकर्षेत्तु कर्मणि ॥ विद्वेषोच्चा
दानमृत्यो कुर्यात्पिंडीरुतौ शुभे ॥ ९ ॥ लाजादौ मंत्रदीपादौ वषट्कारेण सिद्धिर्द्वयं ॥ यथे सियमराजो मि
कालरूपो सिधर्मराट् ॥ मया दत्तमिमं शत्रुमचिरेण निपातय ॥ निपातयामि षट्केन निवृत्तौ न वसाधकः ॥ १३ ॥
संरुष्टमनसारूपा दैशिको रप्रसूदनः ॥ अग्निं स्पर्धयं प्रार्थ्य होमा देतुं सिद्धिर्द्वयं ॥ १४ ॥ आत्मानं नैरेवं ध्यात्वा
ततो मध्ये कुले श्वरी ॥ रात्रौ वाता विजानाति आत्मनश्च यवस्य च ॥ १५ ॥ इति उक्ते रक्षणं विद्वज्जगत्प्राचारिहा भवेत् ॥

संप्रदायोयं

राम

१४३

हसजमवचयुं नैरवीमनैरवीविडः ॥ १६ ॥ ॥ इत्याग्नये पुधजपाणवे वटकर्म निरूपणं ॥ ॥ ईश्वर उवा
च ॥ ॥ पश्चाद्वा नां प्रवक्ष्यामि शुभं शुभमतः शृणु ॥ प्रवक्ष्यामि शुभं शुभमतः शृणु ॥ प्रवक्ष्यामि शुभं शुभमतः शृणु ॥
सस्यानि प्रमोदेन प्रमोदता ॥ प्रजापतौ प्रबुद्धिः स्यात्तत्र गिरा नो गवर्धनः ॥ २ ॥ श्रीमुखे वर्धते लोको नावेनावप्रव
र्धते ॥ प्रवने प्रवते शक्रो धाता साकर्षाचीकरः ॥ ३ ॥ ईश्वरः क्षेममारोग्यवक्रधातुपुतिप्रदः ॥ प्रमाथी मध्यव
र्धतु विक्रमे शस्यसस्मदा ॥ वृषौ वृष्यति संवत्स्रिचित्रानुः श्रचित्रता ॥ स्वजनिः क्षेममारोग्यपुतारणजलदाः शु
भाः ॥ ४ ॥ पाथिवे सस्य सपत्तिः रतिवृष्टिस्तथा जयः ॥ सर्वजिह्वतमा वृष्टि सर्वधारी सुभक्षदः ॥ ५ ॥ विरोधी ज
लदानं हंति विरुतश्च नयंकरः ॥ खरेन वेत्सुमान्धीरो नंदनेन दत्ते प्रजा ॥ ६ ॥ विष्णुमेशा वृंहता च शत्रुरोगा
दिमर्दयेत् ॥ जरावो मन्मथे लोको उक्ते उक्तराः प्रजाः ॥ ७ ॥ इति मुखे दुर्मुखो लोको हेमलेवेन संपदः संवत्सरो म
हादेवि विलंबस्तु सुनक्षरः ॥ ८ ॥ विकारी शत्रुको पायविजये सर्वदा क्वचित् ॥ प्रवेजवंति तोयानि शोभने शुभरुत
जाः ॥ ९ ॥ राक्षसेन क्रुते लोको विविधं धाम मालनेत् ॥ सुदृष्टिः पिंगले कापिकाले मुक्तो धनक्षयः ॥ १० ॥ सिद्धार्थे सि
द्धते सर्वसौंदर्ये प्रवर्तते ॥ दुर्मतो मध्यमा वृष्टिः दुर्दुभिः क्षेमधामरुत ॥ ११ ॥ सुवर्णरुधिरो ज्ञारी रक्ताश्वको ध
नोजयः ॥ क्षये क्षीणज नो लोकः ॥ १२ ॥ इत्याग्नये पुधजपाणवे वषट् संवत्सरफलं ॥ ॥ ईश्वर उवा

वशादियोगन वक्ष्यामि लिखेप्यष्टपदेतिमान् ॥ नृगराजसहदेवी मयूरस्य सिखा तथा ॥ १॥ पुत्रजीवकृती वलीय
वसश्चरुदंतिका ॥ कुमारी रुद्रजटासा विष्णुकांता सितोर्ककः ॥ २॥ लज्जानुकामो हलतां कृष्णधत्तर संजि
ता ॥ गोरक्षक कटी चैव मेषशृंगी सुहीतया ॥ ३॥ रुक्मिजे निरुक्तो नागः पक्षो मुनिमनसिरः ॥ वसवो दिक्परा
रावेदा गृहर्तु मुनिमिस्तथा ॥ ४॥ त्रिपथश्चक्रमाज्ञा गपेष बाला प्रदक्षिणं ॥ प्रथमेन चतुष्केण द्विष्टो वृत्तनप
रं ॥ ५॥ तृतीयेना जेले कुर्यात्स्नानं कुर्याच्चतुष्कतः ॥ नृगराजो नुलोमा च चतुर्धालेपनं स्मृतं ॥ ६॥ अनयोर्द
क्षिणे पाश्चिमगाद्याश्चोत्रे स्मृताः ॥ भुजगाः पादसंस्थाश्च ईश्वरामृद्भि संस्थिताः ॥ ७॥ मध्येन साकं शशिभिर्
पः स्मात्सर्वकार्यके ॥ एतैर्विलिप्त देहस्तु विदर्शयिष्यते ॥ ८॥ धूपस्तुषोडश घंते ग्रहाद्युवर्तने स्मृतं ॥
युगाद्याश्च जने प्रोक्ता रणाद्या स्नानकर्मणि ॥ ९॥ रुद्राद्या नक्षणे प्रोक्ता पक्षया पारके स्मृताः ॥ रुक्मिण्वेद
तुर्नपने लिलकं लोक मोहनां ॥ १०॥ सूर्यत्रिदश पक्षैश्च शैले स्त्रीलेपतो वसी ॥ चंद्रैश्च फणि रुद्रैश्च योनिले
या दशस्त्रियः ॥ ११॥ तिथिदिग्युग्बाणैश्च गुटिका त्रिवशा करी ॥ नक्षत्रो ज्येष्ठया पाने दातव्या गुटिका वरी ॥ १२॥
रुद्रैश्च गुटिका शुक्लपामितुत् ॥ विषोडश दिशा बाणैश्चैवास्त्री उर्धगाश्च न ॥ १३॥ त्रिदश हि दशाने त्रैस्त्रे

या तपीडा च पल्लवैः ॥ त्रिदशः देशस्तु जगैर्ध्वपातस्त्री म्रियते सुखं ॥ १४॥ गृहाब्धिसूर्यत्रिदर्शे गुटिका स्यादशंक
री ॥ रुक्मिण्यदस्त्रितौ वध्या प्रभावः ॥ प्रतिपादितः ॥ १५॥ इत्याग्नेये युधजयाणं वैषोडश गुटिका ॥ १६॥ ईश्वर उ
वाच ॥ षट्त्रिंशत्पदसंस्थाना मोषधीनां वेदेत्फलं ॥ अमरीकरणं नृणां ब्रह्मरुद्रैश्च सेवितं ॥ १७॥ हरीतक्यक्ष
धा त्रिंशमरीचं पिप्पली सफा ॥ वक्रिमुनिपिप्पली च गडूची च मनिंबकाः ॥ १८॥ वासकः शतमूली च सैधवं सिंधुवा
रकं ॥ कंटकारी गोक्षुरिका विडंगे नर्तकं बला ॥ १९॥ एरंडमुंडी रुकरको भृंगः क्षारो घपपटः ॥ धान्यको जीरकश्चै
व शतपुष्पा समानिका ॥ २०॥ विडंगरुदि रश्चैव त्रमा लोक हरिद्रया ॥ वचा सिद्धार्थ पट्टिंशत् त्रिंशत्पदगानि
हि ॥ २१॥ क्रमादेकादिसंज्ञा नित्योपधानि महंति हि ॥ वली पलित मेत्री णि सर्वकोष्टगता नितु ॥ २२॥ एषा चूर्णं च वट
कोरसेन परिभाविताः ॥ अवलेहः कषा यो वामोदको युहरे वडका ॥ २३॥ मयुतो घृततोयां नो घृतं तैलमथापि वा
सर्वात्मनो यमुक्तं हि मृतसंजीवनं न वेत् ॥ २४॥ कर्षाद्विर्षमेकं वायला र्द्धपलमेककं ॥ पथेषा वाचनिरतो जीवे
द्वर्षशतत्रयं ॥ २५॥ मृतसंजीवनी को न्यो योगो नास्मात्परोस्ति हि ॥ प्रथमं नेव का योगात् सर्वरोगैर्विमुच्यते ॥ २६॥
द्वितीया च तृतीया च चतुर्थान्मुच्यते रुजा ॥ एवं षष्टा च प्रथमा च द्वितीया च तृतीयतः ॥ २७॥ चतुर्थी संचमापष्टात्
तथानवचतुष्कतः ॥ एकद्वित्रिचतुः पंचषट्सप्ताश्च ततो निलतः ॥ २८॥ अग्निना स्करषट् विंश सप्त विंशं च पित्ततः
बाणतुर्गो वव सुनिः तिथिर्मुनिच्यते कफात् ॥ २९॥ वेदाग्निनिर्वाणयुगैः षड्गणैः स्यादशो दत्तो गृहादिह वणं तैश्च

जकं ॥५॥ ब्रह्माणी वैवमाहे श्रीकौमारी वैसवीतया ॥ वाराही वैवमाहे श्रीचामुंडा चंडिकेंद्रका त ॥६॥ जालंधरं पूर्णगिरिका
मरुपुंक्रमाद्ययेत ॥ मरुदी प्राप्तिनेरुत्ये मध्ये वैवज्रकुजिका ॥७॥ अनादिविमलः पूज्यः सर्वशिविमलस्ततः ॥ प्र
सिद्धविमलश्चायसंयोगविमलेततः ॥ ८॥ समयारथोयविमल एतद्विमलपंचके ॥ सकदीशाननेरुत्येवकोचोत्रर
मक्षके ॥९॥ तिस्रात्यवमिहा हृदाः पंचप्रणवतोखिलाः ॥ सप्तविंशयत्यष्टाविंश जेदात्से पूजनैर्दिध ॥१०॥ च
तुरस्त्रे मंडले च दक्षिणे प्रणवयजेत ॥ वामे वराहकं कोणे गुरुत्योडशनायकान् ॥११॥ वायव्यादौ चाष्टविंश प्रति
पक्षौ शकेततः ॥ ब्रह्माद्याश्चाप्तपरितस्तन्मध्ये च नवात्मकः ॥१२॥ कुजिका कुलदोस्फोकंक्रमपूजा तु सर्वदा ॥
॥ इत्यानेये युधजयाणवैरूजिका पूजा ॥ ॥ इत्युत्तर ॥१३॥ धीमती कुजिकां वक्ष्ये धर्मादिजयप्रदा ॥ पूजयेन्मू
लमंत्रेण परिचारयुतेन च ॥१४॥ ऐं श्रीं श्रीक्षौं त्र्यौं सहस्रमलचरपंजगवतिः प्रेमस्यो कुजिके स्यां श्रीस्मस्तौ उं छेपेण
न मे सुघोरा मुखे स्त्रीस्त्री किणिश विच्छये श्रौं श्रीक्षी एवज्रकुजिति स्त्री त्रैलोक्यकर्षकामांग प्रावणिनी स्त्री महाक्षी
नकारि ऐं त्रीं स्त्रीं श्रौं श्रीस्त्री स्फेनमो नगवति फ्री स्त्री स्त्री स्त्री कुजिके कुजाडण नमो अघोरा सुमुखिकां की किणि
ते २ वदते रुत्वा करंगम सं च सं धावं दनमाचरेत् ॥ वामज्येष्ठतयारौ श्रीसंध्यात्रयमवुक्रमात् ॥१५॥ कुलवागीशविय
हे महामालिनिधी मतेत नः कीलिप्रचोदयात् ॥ मंत्राप्रपंचप्रणवाद्याः पाठको पूजयामि ॥१६॥ वाममध्ये नामचतुर्थं

रामः

१४५

तेनवात्मकबीजांकनमोतावाकवपधाता सर्वज्ञयावदामितान् ॥४॥ कोलीशनाथः सुकलाजन्मतः कुजिकाततः ॥ श्री
कंवनाथः कौलशीगगनानंददायकं ॥ चटुलादेवि मैत्री सकराली दृष्टनायक ॥ अनलदविश्री चंद्रदेवास्वस्मितस्त
मे ॥६॥ नगार्थमुक्कणं देवग्रहणी पादुकायजेत ॥ अतीतधुवनानंदरसार्थपाडुकायजेत ॥७॥ ब्रह्मज्ञानार्थकम
लापरमो विद्यया सह ॥ विद्यादेवी गुरुं सिद्धिं त्रिशुद्धिं प्रवदामि ते ॥८॥ गगनश्चटुली चार्वाय प्रानंदो मणि कुलाः ॥ कम
णो माणिक्यकं वागगनं कुमुदेततः ॥९॥ श्रिय मे मेरवी नंदो देवः कमल इत्यतः ॥ शिवो जगोष्प रुसश्च न वसिष्ठाश्च षो
डश ॥१०॥ चंद्रप्रजो च पुष्पश्च शुभकामो यमुक्तकः ॥ वंदो वीरप्रयोगोष्प कुशलो भोगदायकः ॥११॥ विश्वदेवाः ख
ड्गदेवोरुद्रो धाता मिरेव च ॥ मुद्रास्फोटो च कापूरो भोजः षोडशसिद्धकः ॥१२॥ समाजात्य सुदेहस्तु षोडश्यासे मन
स्त्रितः ॥ प्रक्षिप्य मंडले पुष्पं मंडलाय पूजयेत् ॥१३॥ अनंतं च महोत्थाप सर्वदा शिवपादुकाः ॥ महायातिश्च शूरं च
पंचतंत्रार्थमंडले ॥१४॥ श्रीकंवनाथपाडुकां संकरानंतको यजेत ॥ सदाशिवः पिंडलश्च भगवानंदश्च नायकः ॥१५॥ लो
गुजानंद संवर्तो मंडले स्नानके यजेत ॥ नैरुत्ये श्रीमहाकालः पिनाकी च महैरुक्तः ॥१६॥ खड्गो जुजंगीवानश्च आग्नीशः
शृङ्गकोरसः ॥ आचारूपो नंदनो वा बलिं दत्वा क्रमं यजेत ॥१७॥ क्रीं क्षीं कसौः बटुकाय कुरु २ मुरु २ अर्चं पुष्पं धूपं दीपं
गंधं अनिंबलिं पूजां गुरुं नमस्तु संक्रां क्रीं क्षं सेवपा लापञ्चवतरं २ महाकपिलजटाजारनास्वरत्नेनेत्रजाला मुख

एतदेहिगंधधूपबलिपूजांगुल्लखः२लः२कः२महाडामराधिपतयेस्वाहा॥बलिक्षणायाधयजेतक्रोक्रोश्री
 वैदिरुटकं वामे च दक्षिणे त्र्यम्बेपा म्ये निशादनाथपाडकादक्षेतमोरिनाथस्य प्रात्यग्ने कालानलस्य च॥अधि
 यानं जालंधरपूषं वै कामरूपकं॥गगनानंददेवं च मर्त्यनिंदस्य पाडकां॥नागानंदं च रत्नाय मुक्तं ते रत्नपंचकं।
 सौम्येश्वरयजेत्यङ्कं सुरनाथस्य पाडकां॥श्रीमत्समथकोटीशं विद्याकोटेश्वरं यजेत॥कोटीशं विंदकोटीशं
 सिद्धकोटीश्वरं तथा॥सिद्धवर्षयि मा गेयं अमरीशे खरं यजेत॥यजेत्तु धादिनिश्चेतानयाम्ये विनयपंचकं।
 यजेदनादिविमलं सर्वज्ञं विमलंततः यजेद्योगीशं विमलं सिद्धारं समयाख्यकं॥नैऋत्ये च तुरो वेदानं यजेत
 कंदर्पनाथकं॥पूर्वां नक्षत्राक्तं नृसर्वसु कृत्तिका पाडकां यजेत॥नचात्मके नमंत्रेण पंचप्रणवकेन वा।
 सहस्रमलरलयं विष्णुदेवं रुद्रदेवं सदाशिवं सुरं यजेत॥पूर्वां स्थिरांतं ब्राह्म्यादिब्रह्मणी च महेश्वरी कोमो
 री वैष्णवी चैव वाराही शक्रशक्तिका॥चामुंडा च महा लक्ष्मी पूर्वादीं शं तु च चपेत्॥डाकिनी शक्तिनी
 पूज्या लाकिनी काकिनी तथा॥शक्तिनी पाकिनी पूज्या वायव्यार्धे न एष सु॥यजेद्याख्याततो देवीं वा त्रिंशद्वर्षका
 त्मिकां॥पंचप्रणवकेनापि सके करिनाथपूजेन त॥नीलोत्पलोदलश्यामा षडुक्ता षट्प्रकारिका॥चिच्छक्तिरश
 दशाख्या वक्ते इति शसंयुता॥द्वौ कुलकोटि सहस्राख्या कर्कोटो मे षला स्थिता॥तत्तत्कणो परिष्टा श्वगलेहार

स्यवासुकिः कुलिकः कर्षयोर्यस्याः कूर्मकुंडलमेज्जलाः॥तरोपद्यो महापद्यो रामेनागकपालकः॥अक्षसूत्रं
 च स्वद्वेगः शंखपुष्पं च दक्षिणे॥विशूलं दर्पणं खड्गं रत्नमालां कुशंधनुः॥श्वेतमूर्ध्नि मुखं दंष्ट्रा कुक्षितंतथाप
 रं॥पूर्वां स्पेण्डुरं क्रोधिदक्षिणं रुद्रवर्णकं॥हिमकुंदेद्रुमं सौम्यं ब्रह्मापादतले स्थितः॥विष्णुस्तु जघने रुद्रो
 रुदिकं वेरुपेश्वरं॥सदाशिवो ललाटे स्यात् शिरस्सोर्ध्वतः स्थितः॥आघूर्णिता कुब्जिके वै ध्येया पूजादिक
 मसु॥॥इत्यादिषु धजयार्णवे कुबजिका पूजा॥॥ईश्वर उवाच॥॥नामामंत्रान् प्रवक्ष्यामि षोढाभ्यासपुरः स
 रं॥न्यासत्रिरात्रं पोक्षास्फः शकृत् आस्तवयामलाः॥१॥शानवेशाब्दराशिं षट्षोडश प्रतिरूपवान्॥त्रिविधा च
 त्रयो न्यासः त्रितत्त्वामो निधानकः॥२॥चतुर्थो नमो रे लायां श्लोक द्वादश रूपवान्॥पंचमो रत्नपंचात्मानवा
 त्मापष्टयान्वितः॥३॥शके पक्षिवमानित्यास्त्रिविधात्मा द्वितीयकः॥आद्याणा एकस्तेनो द्वादशगक्षश्चतु
 र्थकः॥४॥पंचमस्तु षडंग स्यात् शक्तिश्चान्यास्त्रिवर्णिका॥क्रोक्रोश्रीं कुरुयात्तुर्यगंधर्वसाधकं॥५॥मालि
 न्यादियों कां त्रस्यान्नादिनीत शिखा स्मृता॥षडरसना सिरस्यात् शिरोमालनिवृत्ति सः॥६॥उं शंतिश्च शिरो
 म्या चामुंडा च त्रिनेत्राणां॥पप्रियं शिदिनेत्रे नाशगा युत्य शक्तिनी॥७॥नारायणी द्विकर्णे च दक्षकर्षे तु मो
 हनी॥जपजारासकर्षस्नावकरो वर्जिणी स्मृता॥८॥केकरानीदं डदं च प्रारामाशाखाधिपालिनी॥गशिर

उद्धृष्टः स्यात्तथोरवामोर्द्धदंष्ट्रगात्र॥ लज्जशिरवादंतविन्यस्यादीमायाजिकया स्मृता॥ अस्यानागेश्वरीवारिवकं च
 णिखिवाहिनी॥ १०॥ श्रीषणीदक्षस्कंधेवावायुवेगामवामके॥ डलामादंक्षवाहोववामेचनिनावकी॥ ११॥ येष्टुर्षि
 मादिहस्तेनसकारीत्यंगुलीद्यंके॥ तुक्षंदनीवामांगस्यात्सेजीवनीकरोटकटपालिनीकपालेश्वरदेडेनदीप
 नी॥ त्रिशूलेचजयंतीस्यादृष्टिः पावनी स्मृता॥ १३॥ जीवेशपरमात्मातद्रूपेचाविकास्मृता॥ दक्षस्तलेछछकरी
 नवामेष्टतनासुते॥ १४॥ अस्तलक्ष्मीश्चआमोटीलंबोदप्यपरावय। नाभौसंहारिकालीस्यान्महाकालीनितेव
 तः॥ १५॥ पुत्येसेकुसुममालाअशुकेअशुकेदेविका॥ तुरुषयेतुतागसादज्ञानादक्षजानुनी॥ १६॥ रामस्यादोकि
 याशक्तिर्जगत्पत्नीवैवजंघगा॥ ऐसावित्रीवामजंघादक्षेदोदहनीपदे॥ १७॥ फफेल्कारीवामपादेनवात्मा माविनीम
 बुः॥ अंश्रीकंठेशिरायास्मादारत्नेसादनंतकः॥ १८॥ इहिसोदक्षनेत्रेस्यादितिमूर्तिसुवामके॥ उदकेकर्णमा
 रीशउकर्णोर्ध्वमिहापरे॥ १९॥ सनावभूतिनासाग्रेरामनायात्रिपीसमे॥ अंशूरोमुंडिकायांसात्अःमहासेनजि
 काया॥ २०॥ कक्रोधीसोदक्षस्कंधेरवचंजीशश्चबाहुषु॥ पंचांतकंकुपरं सराशिखिदक्षणेकरे॥ २१॥ इह
 करुद्रसंगुलीराजस्कंधेचकर्मक॥ जएकनेत्रेवामेसादतुर्वक्रोयकपरं॥ २२॥ दुदारेकोदक्षजानो जंघात्वा
 र्द्धवलेश्वरः॥ शजमाकांतकोपुत्यः तआषादनितेवके॥ २३॥ घंदंदिनीवामउरुक्षत्रिदारामजानुनि॥ धमीलोव

राम
१४६

ले

मजंघायांनेमेषश्वरणांगुली॥ पलितोदक्षकक्षौफशिरावामकुक्षिगंवसैगलेडपृष्ठवंशोरनीलानोदिरंडकः
 २४॥ ममहाकालो रुदयेयवालीसखविस्मृताः॥ इत्यंचोसखजक्षीशः लपिनासीचमासके॥ २५॥ चषङ्गीशः स्वा
 पुलिस्मात्तवकश्चास्तिनिशस्मृतः॥ पृश्चेतसेवजायासभृगुशुकधनुके॥ २६॥ रुद्रशक्तीः प्रयोज्याग्नीवीजेनाखि
 लमानुयात॥ २७॥ इत्याग्नेयेयुधजयार्णवेमालिनीमंत्रादिन्यासः॥ २८॥ इश्वरउ०॥ त्रिखंडीसंप्रवक्ष्यामिब्रह्मविष्णुमहे
 श्वरी॥ उंनमोभगवतेरुद्रानमःचांमुंडेनमश्चाकाममाहणां सर्वकामार्थसाधनीनांशुजरा मरीणां सर्वतापप्रति
 हतशतीनांस्वरूपपरिवर्तमानीनां सर्वसत्त्ववशीकरणोछादनोन्मूलसमस्तकर्मप्रवृत्तीनां सर्वमात्रपुत्यं
 दयंपरमसिद्धंपरममूर्छेवनंपरममितिकरं मातृणांकवचंशुभं॥ ब्रह्मेपशुपदेरुद्रेरेकविंशाधिकंशतं॥ तद्य
 याऐनमश्चांमुंडेब्रह्मालेअवौयोरेअघोरवरदेवित्वेस्वाहा॥ ऐनमश्चांमुंडेमाहेश्वरीअघोरेवरदेवित्वेस्वाहा॥ ऐन
 मश्चांमुंडेवाराहिअघोरेअमोघेवरदेवित्वेस्वाहा॥ ऐनमश्चांमुंडेचंडिअघोरेअमोघेवरदेवित्वेस्वाहा॥ ऐनमश्चा
 मुंडेइशानिअघोरेअमोघेवरदेवित्वेस्वाहायथाक्षरपदानिहिविष्णुखंडेद्वितीयकं॥ ऐनमश्चांमुंडेऊर्ध्वकेशिज्य
 लितशिखिविष्णुजिकेतारंकाक्षधपिंगलभुवेविरुदंष्ट्रेजकुक्षेमांससोणितसुरासवप्रियेहसधत्तत्यविजं
 नश्मायात्रैलोकस्वरूपसहस्रपरिवर्तनीनांधउबंधश्चंद्रश्चिरिंडहिरिंजत्रासनिन्नामणिश्चिद्रावणिश्चोभणिः

ने

मरणिसंजीवनिहेरंडगोरिंडवेरिंडकुरंडनमोमातगणायनमोनमोविंदेपकीत्रिशत्यदंशंजोशतमंत्रैकसप्तभि॥स्फे
पंचप्रणवाद्यंतोत्रिंशंजयजेत॥स्फे श्रीकुञ्जिका रुदयंपदमध्येतुयोजयेत॥अकुलादित्रयमध्यस्तेऊँचदेष्टुत्रि
मध्यगं॥धेमपदितिमध्यस्तेपिंडण्याहेस्त्रिमध्यगं॥तयोर्दमात्रसंपुक्तप्रणवाच्यशिवं॥स्फे नैरवायनमःशिखास्फे
स्फेमासबीजः॥अक्षरःक्रांक्रांक्रौनिर्वाजंअर्षदात्रिशतवर्षकंपरं॥कादयश्चककारांतात्राकुलानांकुलाक्रमा
त॥शशिनीभार्गवीचैवयविनीसर्वकात्परः॥गंधारीनश्चपिंडाक्षीचपनागजजिह्वा॥ममृषाभयसारःस्यान्म
ध्यमांकपैजरायच॥करालीडर्जयानंगावामाज्येष्टंगरौद्रपि॥अथकालीकुलालेबीअनुलोमादिपिंडिनी॥आ
वेदिनीशरूपीवैशंतिमूर्त्तिकाकुला॥पिंगाक्षीताक्षयाक्षेमात्रह्याद्याण्यष्टसंस्थिता॥इलालीलाचलीलाचलंकालं
केश्वरीतया॥लालसाविमलामालामातश्चर्षकेस्थिता॥ज्ञाताज्ञाताविशालाक्षीरूकारौवडवामुखी॥हाकार
वातयाक्रोधाश्वालातरानना॥कोमारीदेहसंभूताः पूजिताः सर्वसिद्धिदा॥सर्वज्ञातबलानानाकृग्देदावहयान
वा॥सारासारसंग्राहसावनीवैश्वीकुले॥तोलुजिह्वाचक्रवाक्षीविद्यजिह्वाकरंकिवी॥मेघनादाप्रचंडांशुकार्त्त
कालकरिप्रिया॥वाराहीकृष्णसंभूतः पूजनीयार्जयार्थिना॥चस्माचस्मावतीचैवपुवमेधाजितानना॥पावनीवा
मनीचैववासनीमदनीतया॥विधुचैलाहहत्कुक्षीविद्युताविश्वरूपिणी॥चासुंडकुलभूतामंडलेपूजितापजेत्॥ध

मजिह्वादयंतीचडर्जपाचयमांतिका॥विडालीरेवतीचैवजयाचविजयातया॥महालक्ष्मकुलजाताअष्टाष्टकमुदा
रुत॥इत्याग्नेयेअष्टाष्टकादि॥॥इश्वर३॥स्फेगुत्यकुञ्जकेरूफटममसर्वोपश्वान॥यंत्रमंत्रेतेतुचूर्णप्रयोगा
दिकंयेनुरुतंकारितंकुरुतेकरिष्पतिकारयिष्मंतितात्सर्वानहनरस्त्रीकरालिनिफेह्रीरूगुत्यकुञ्जिकापैस्वा
हा॥स्फेगुत्यकुञ्जिकापैनमः॥स्फेसर्वजनक्षोभणीजानानुकर्षणीकततस्फेसर्वजनवशकरीशतयासा
जनमोहनीस्फेसर्वमनःस्तननीजपैजःस्मःसक्षोभणीतथापहितत्वेबीजजंश्रेष्टकुलपंचाक्षरीतया॥ऊँकीक्षींद्रो
खेचछेरमाक्रोक्षोफटरिनमः॥ऊँक्रोखेचछेक्षोक्रोफटवानवाक्षरेपत्वरितापुनर्जयार्चिताजयेकैसिंहायेत्यास
नस्याद्गिहेरुदयमीरितोतछेपणिरहनीधसेस्वाहासरितापाणिनःस्मृतं॥क्षौंक्रौशिखायैवौषद्याजीवक्षोकव
चायहूनेत्रयायवौषट्क्रीमस्तेफडेतकंक्रोकारीखेचरीचंडालेदनीक्षोभणीक्रिया॥क्षेमकारीचक्रोकारीफ
टकारीनवशक्तयः॥अथहंतिप्रवक्ष्यामिपूज्याइन्द्रादिशाश्वतीः॥क्रांतलेवज्रतुंडेरगेक्रोखेचरेज्वलिनिज
जखखछछेशररिनीपणीचछे१३छेछेदनिकरालिखखेछेक्षिश्रवद्रवपूर्वशीरूद्रोक्षे१५कपिलेहंजिहू
तेजोरतिरोमाभूतः॥हूँफेसफेफेवक्रेनरेफेफुटिशदेघोरेतानिमध्येगुत्यागानिचतत्वानिडरितायाःपुनर्व
देक्रांरूहःरुदयंप्रोक्तंहोहःश्वशिरःस्मृतं॥क्रांज्वलज्वलेतिचशिखाचर्महूँहानहूँ॥क्षौंश्रीक्षीनेत्रमित्युक्तंक्षौं

सुताः॥६॥ मनोजवाश्चाशुषेयपुरुप्रतयः सुताः॥ विवस्वतः सुतो विप्रश्च देवो मनुस्ततः॥७॥ आदित्यवसुरुद्राद्या
 देवा इन्द्रप्रवर्द्धनः॥ वज्रिष्टः काश्यपोप्यत्रिर्जमदग्निसर्गो नमः॥८॥ विश्वामित्रनरदाजो मुनयः सप्तसा प्रते॥ ईश्वरः
 प्रमुखा पुत्रावेंशे न हरिर्वनिर्वेत॥९॥ स्वायंभुवोमानसोऽजितस्तदन्तरं॥ सत्यो हरिर्देवपारो वैकुण्ठो वामनः मातृ
 १०॥ पूर्वजस्य सुवर्णो सौसावर्णिर्न विताष्टमः॥ सुतपाद्या देवगणाः दीप्तिमदौष्णिकादयः॥११॥ मुनयो बलिभिश्च
 प्रविजैरेः प्रमुखाः सुताः॥ इन्द्रश्चैवाकृतस्ते पांसवनाद्याः क्षिप्रोत्तमाः॥१२॥ दत्तकत्वादयः पुत्रा ब्रह्मसावर्षिर्नित्यं॥
 सुखादयो देवगणाते पांशांतिशतक्रतुः॥१३॥ हविष्याद्याश्च मुनयः सुक्षेत्राद्याश्च तसुताः॥ धर्मसावर्षिकश्चा
 धिविहंगाद्यास्तदासुराः॥१४॥ गणश्चैन्द्रो निलाश्च मुनयः पुत्रकामता॥ सर्वत्रिणाद्यास्तदासुरास्तदावर्षिर्न वितामनुः
 १५॥ सत्त्वा मासुरेतश्च हरिताद्याश्च देवताः॥ तपस्याद्याः सप्तर्षयस्तदा वै देवतन्मुरवाः॥१६॥ मनुस्त्रयो दशो रोच्यः सु
 त्रामाणादयः सुराः॥ इन्द्रो दिवस्पतिस्ते पांदा नवादिविर्मर्दनः॥१७॥ निर्मोहाद्याः सप्तर्षयः चित्रसेनादयः सुराः॥
 मनुश्चतुर्दशो नौ सञ्चिरिन्द्रो न विष्मतिः॥१८॥ चाक्षुषाद्या सुरगणाः अग्निबाहू दयो दिजाः॥ चतुर्दशस्त्रयोऽस्य
 पुत्राः कुरु मुरवामनोः॥१९॥ प्रवर्त्तयन्ति वेदांश्च भुविसप्तर्षयो दिजाः॥ देवापत्तनुजस्ते त्वस्वपुत्रैः परिपाल्यते॥२०॥ ब्रह्म
 णो दिवसे ब्रह्मन्मनवस्तु चतुर्दश॥ मत्वाभ्यां च हरिर्वेदं द्वापरांतेति ते दशः॥२१॥ आद्या वेदश्चतुःषा दशत सहस्रसं

मितः॥ एकश्चासीद्यजुर्वेदस्तं चतुर्धा विभक्त्ययत्नः॥२२॥ अध्वर्यवपुर्जुभिस्तु सर्गिहोत्रं तथा सुरिः॥ ऊजात्रं सामग्नि
 श्चान्यैर्ब्रह्माणं चाप्ययवभिः॥२३॥ प्रथमं व्यासशिष्यस्तु यौ लोच्य वेदपारगः॥ बौध्यादित्यो ददौ सोपि चतुर्धा नि
 जसंहितां॥२४॥ यजुर्वेदतरोः शाखाः सप्तविंशन्महामुनिः॥ वैशंपायननामा सोम्यासशिष्यश्चकार वै॥२५॥ क
 श्वावाजसनेयाद्याः पातवल्कादिभिः स्मृताः॥ सामवेदतरोः शाखाः व्यासशिष्यसर्जमिनिः॥२६॥ सुमंतुश्च सुता
 माचणैर्कैः संहितां ततः॥ गृह्यं ते च स्वकर्मणि सहस्रं संहितायुतः॥२७॥ सुमंतुश्चापर्वतंतु व्यासशिष्यो वि
 भेदते॥ शिष्यान्ध्यापयामासः पिप्पलादान सहस्रशः॥ पुराणसंहितोश्च केसरो व्यासप्रसादतः॥२८॥ ॥६
 त्याग्नेये मन्वेतराणि॥॥ अमिरुवाच॥ मत्वादयो भुक्तिमुक्तिधर्माश्चात्तांष्टुवनं दिपान्॥ प्रोचे परपुरा मायुरु
 णोत्पुष्करः॥ पुष्कर उवाच॥॥ वर्ष्मश्च मेतराणां तेषां त्विदमेव सर्वदानं॥१॥ मत्वादिभिर्निर्गदिता त्वा सुदेवा
 दिवुष्टिदानं॥ अहीमाससवचनं दद्यात्तेषु ग्रहः॥२॥ देवदिजातिश्च श्रृणान् गुरुणां च त्रिष्टुतमान्॥ श्रव
 णं सर्वधर्माणां पितृणां पूजनं तथा॥३॥ भुक्तिश्च नृयते नित्यं तथा सर्वास्तु ते त्रता॥ आनन्दां सति तिक्षा च तथा
 चास्तिकमेव च॥४॥ वर्ष्मश्च माणां सामान्यं धर्मं संप्रसीरितं॥ दानमध्ययनं चैव यजनं च यथाविधि॥५॥ क्ष
 त्रियस्य स वैश्यस्य कर्मदं परिकीर्तितं॥ क्षत्रियस्य विशेषेण पालनं ऽष्टनिग्रहः॥६॥ रुषिगोरक्षा वाणिज्यं वैश्ये

स्मपरि कीर्तितः ॥ शूद्रस्य विजसु श्रवासा सर्वा नित्यानिवाप्य ॥ ७ ॥ मौंजिवंधन तो जन्म विप्रादेश्च द्वितीयकं ॥ अत्रु
लोमेन नववर्षा नो जातिर्मातृसमास्मृताः ॥ ८ ॥ चंडालो ब्राह्मणी पुत्रः शूद्रस्या त्रितिलो मजः ॥ शूद्रस्य धत्रिया ना
ता वैश्या वै देहकस्तथा ॥ पुंकरक्षत्रिया पुत्रः शूद्रस्या त्रितिलो मतः ॥ मागधः सात्रया वैश्या इंद्राद्या योगवो भ
वेत् ॥ वैश्यायां प्रतिकोमेभ्यः प्रतिलोमेभ्यः प्रतिलोमाः सहस्रशः ॥ विवाहः सहस्रो स्तेषां नो तमे न धिमेस्त
था ॥ ११ ॥ चंडालकर्म निर्दिष्टं वध्यानां पातनं तथा ॥ स्त्रीजिवनं तु तदक्षप्रोक्तं वै देहकस्य च ॥ १२ ॥ स्तुतिक्रि
यामागधानां तथा वा योगतस्य च ॥ रक्षावतरणं प्रोक्तं तथा त्रिलोमेभ्यश्च जीवने ॥ १३ ॥ बहिर्ग्रामे निवासश्च मृत
चेलस्य धारणं ॥ तसंस्मृतिथे चान्ये चंडालस्य विधीयते ॥ १४ ॥ स्त्रीबालाद्युपपन्नरेवात्यानां सिद्धिकारणं ॥ सं
करजातयो ज्ञेयाः पितुर्मातुः स्वकर्मभिः ॥ १५ ॥ इत्याग्नेये वषेति रथर्मा ॥ पुंकर उवाच ॥ अजीवं सुयथोक्तेन
ब्राह्मणः स्वेन कर्मणा ॥ क्षत्रविदश्च धर्मेण जीवेन्नेव च शूद्रवान् ॥ १६ ॥ रुषिवाणिज्यगोरक्षकुशीदं च विजश्चरे
त् ॥ गोरसं युडलवणं लाक्षामोसानि वर्जयेत् ॥ १७ ॥ भूमिभित्तोषधी हत्वा हत्वा कीदपि पीलिकान् ॥ पुनंति खलु य
ज्ञेन कर्षको देव पूजनात् ॥ १८ ॥ चतुर्गविन्दशं सानां विगंधं धर्मातिनां ॥ कृतामृताभ्यां जीवेत मृतेन प्रमृतेन वा
ध ॥ सत्यान्तताभ्यामपि वानम्य दत्ता कदाचन ॥ १९ ॥ इत्याग्नेये गृहस्थद्वयः ॥ पुंकर उवाच ॥ धर्ममाश्रमिणां व

क्षेत्रे भुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु ॥ षोडशानुनिशास्त्रीणामायास्तिस्रस्तु गहिताः ॥ २० ॥ व्रजेद्युग्मासु पुत्रार्थं कर्मभावाकर्मि
ष्यते ॥ गर्भस्य सप्ततास्ताने वसनं स्य दनात्पुनः ॥ २१ ॥ षष्टेष्टमे वासी मंतं क्षत्रियं नाम दंशु ने ॥ अछिन्ननाभ्यं क
र्त्तव्यं जातकर्म विचक्षणैः ॥ २२ ॥ आशौ चेतु म्यतिक्रान्तेनामकर्म विधीयते ॥ शर्मन्तं ब्राह्मणस्योक्तं धर्मं तं क्षत्रियस्य
तु ॥ २३ ॥ युप्रदासात्मकं नाम प्रशस्तं वैश्यशूद्रयोः ॥ बालं निवेदयेत्तद्वत् पुत्रो यमित्युतः ॥ २४ ॥ यथा कुलं तु चूडारु
त ब्राह्मणस्योपनायनं ॥ गजश्च मेष्टमे वा देगजदिका दशो नृपे ॥ २५ ॥ गभस्त्रिधा दशो वैश्येषोडशारादितो मतिः ॥ सं
जकारत्वं जानातु क्रमान्मौंजी प्रकीर्तिता ॥ २६ ॥ मोक्षवैयाघ्रवस्तानि च माणि त्रतचारिणां ॥ पणपिप्पलपीलनां क्रमा
दंडाः प्रकीर्तिताः ॥ २७ ॥ केशादशाललाटास्तुत्याः प्रोक्ता क्रमेण तु ॥ अवकाः सनपः सर्वे नाग्नीषुषास्तु दंडकाः ॥ २८
वासोपवीते कर्षसि क्षोभोष्णिनां यथाक्रमे ॥ आदिमध्यावसानेषु नवछब्दोपलक्षितो ॥ २९ ॥ प्रथमं तत्र निक्षेपतयत्र
निक्षाध्रवं भवेत् ॥ स्त्रीणाममंत्रतस्तानि विहायस्तु समंत्रकः ॥ ३० ॥ उपनीय गुरुः शिष्यं शिक्षयेत्तौ च मादितः ॥ अ
चारमग्निकाये च संध्यापासनमेव च ॥ ३१ ॥ आयुषं प्रीत्यै प्राङ्मुखो भुंक्ते यशस्यं दक्षिणां मुखः ॥ श्रियं प्रत्यङ्मुखो
भुंक्ते क्रुते भुंक्ते तु दक्षुखं ॥ ३२ ॥ सायं प्रातश्च जुहुयात् नमो वा न्यासु हस्तकं ॥ मधुमांसे जने सार्धं गीतं नृत्यं च वर्जये
त् ॥ ३३ ॥ हिंसापरोपवादं च जटिलं च विशेषतः ॥ दंडादिधारयेत् नष्टमत्सरेण व्यवहारणं ॥ ३४ ॥ वेदस्वीकरणं कृत्वा

स्नायादेवंतुदीक्षणः॥ नैष्टिको ब्रह्मचारी वा देहांते निवसेद्गुरो॥ १६॥ ॥ इत्याद्ये ये ब्रह्मचर्याभिमतः॥ पुष्कर उ०॥
 विप्रश्च तस्रो विंदे तन्नायास्ति स्म सुहृदि मयः॥ देवैश्च पुत्राका मं नार्थं कामपि चांसजः॥ १७॥ धर्मकार्याणि स
 वणिन कार्याण्यसवर्णया॥ पाणिग्राह्यः सवर्णस्तु ग्रीयात्क्षत्रिया शरं॥ १८॥ वैश्या प्रतो दमा दद्याद्दशं चैवं
 तजासुया॥ सक्तकन्या प्रदातव्या हरं स्तोचोरदं भाक॥ अपत्यविक्रया सक्तैः कृतिन विधीयते॥ कन्यादा
 नेन चीयोगो विवाहो यचतुर्थिका॥ १९॥ विवाहमेतत्कथितं रामकर्मचतुष्टयं॥ नष्टे मते प्रवृत्ति ते क्वि वेय प्रतिते
 पतौ॥ २०॥ पंचस्वापसु नारीणां पतिरन्यो विधीयते॥ मृते तु देवारे दद्यात्तदभावे यथेच्छया॥ २१॥ पूर्वदिशि यमा
 ग्रेष्वा वायव्या चोत्तरात्रये॥ रोहिणी चेति वरणे न गणः सस्यते सदा॥ २२॥ स प्रमात्यं च माहर्षिमातृतः पितृ तस्तथाः
 अरूयदानं ब्राह्मण्यात्कुलशीलमताय तु॥ २३॥ तथा गोमिथुना दानादि वा हस्त्वा षडुच्यते॥ प्रोनीता दीयते
 यस्प्राजापत्या सधर्मकृता॥ २४॥ शुक्लेन वासुरोमं दोगाधर्वैर्वरणान्मिथः॥ राक्षसो युद्धहरणात्पैत्राचः क
 न्यकां छजात्॥ २५॥ वैवाहिके चैव कुर्वीत कुंभकारमृदा सवें॥ जलाशये हता मृग्यवाद्याद्यैस्त्री गृहं नयेत्॥ २६॥
 प्रसुप्ते के सरे नैव विवाहकार्य एव हि॥ पौषे चैवैकुंजदिने रिक्ता विधितियौ न च॥ २७॥ नमुक्ते जीवास्तमिते न श
 शां के ग्रहादिते॥ अर्का किं नौ मयुक्ते वायति पात हते न हि॥ २८॥ सोम्यपि च वायमं सावित्रे रोहणी तथा॥ उत

राम.
१५३

रात्रितये मूलं मेवं पोस्तं विवाहमे॥ २९॥ तृतीये च तथा षष्टिं दशमे कादशाष्टमे॥ अर्का किंचित्प्रतनयाः प्रशस्ता
 नुक्ते जोष्टमे॥ ३०॥ सप्तम्याष्टमवर्गेषु शेषाः शस्ताः ग्रहोत्तमाः॥ तेषां मपितयामध्याश्रेष्ठशुक्रो नशस्यते॥ विवा
 हे केने कर्त्तव्या तथैव चतुर्थिका॥ नदातव्या ग्रहास्तत्र चतुराद्यास्तु पंचगाः॥ ३१॥ पर्ववर्जस्त्रियोग छेत्सत्या दत्ता
 सदारतिः॥ ३२॥ इत्याद्ये ये विवाहः॥ पुष्कर उवाच॥ ब्राह्मे मुकुंते चोत्वाय विस्वादी न देवतां स्मरेत्॥ उने मूत्रे
 पुत्रे पुरीषे तु दिवा कुर्याद्विदग्मुखाः॥ ३३॥ रात्रौ च दक्षिणे कुर्याद्विदग्मुखाः॥ शौचं कृत्वा मृदा च मम नक्ष
 ये हंत धावने॥ ३४॥ नित्यं नैमिषिकं काम्यं क्रियां गमलकर्षणं॥ क्रिया स्नानं तथा षष्ठं षोढा स्नानं प्रकीर्तितं॥ ३५॥ अ
 स्नानस्याफलं कर्म प्रातः स्नानं चरेत्ततः॥ नृमिस्त्रमुध तपुण्ये ततः प्रस्त्रवणोदकं॥ ३६॥ ततो पिशपततः कुर्या
 द्दं नमः परिमार्जने॥ हिरण्यवर्ष्मस्ति स्म निशान्ते देवीति चाप्यया॥ ३७॥ आपो हि ष्टेति तिस्र निरिदमापस्तथैव च॥
 ततो जलाशये मग्नः कुर्याद्विदग्मुखां पं॥ तत्रानुषेण सुक्ते न ददे च षोढां जलिः॥ ततो गृहे हवनं कुर्याद्विदग्मु
 त्वा तु शक्तिः॥ ३८॥ ततः समन्निगच्छेत्तप्ये गक्षे मार्यमीश्वरं॥ आसनं शयनं पात्रं जायापत्यं कर्म डलुः॥ ३९॥ आ
 त्मनः शुचिरेतानि परेषामशुचिर्न वित॥ नाराको तस्य गुर्विषाः पंथा देयो गुरुषु पि॥ ४०॥ कार्या सा स्त्रितया
 नस्मना कामे त्यथि कृत्स्नितं॥ अतः पुरं नित्यं गृहं परे नृत्तं नृजे न हि॥ नरो हे दिषमां नावं न दक्षं न वपवतं॥ अ

यथितनशोतेषु तथैव स्यात्कृतं हली ॥ १२ ॥ नादारेण विरोद्धेऽमनचरको निवासयेत् ॥ यथा नेगं न कुर्वीत न च वा
 सो विपर्ययः ॥ १३ ॥ सोमस्य पूजां जन्मर्क्षविप्रदेवादि पूजनं ॥ पृथीचतुर्दशपृथमी अत्यंगं वर्जयेत्तथा ॥ १४ ॥
 हरान्गहान्मूत्रविशो नोत्र मेवैरमाचरेत् ॥ १५ ॥ इत्याग्नेयेष्टाचारनिरूपणं ॥ १६ ॥ पुष्कर उवाच ॥ यथा शक्तिं प्रवक्ष्या
 मि पुनः पाकेन मन्त्रये ॥ शुद्धे मूत्रपुरीषाद्यैः संप्रैता मंसुवहकिं ॥ १७ ॥ आवर्तितं चाप्यथा तु वारिणा मेरनामकं ॥ क्षारेण
 कां स्पलोहानां मुक्तादेः क्षारणे न तु ॥ १८ ॥ अजानां चैव नो ज्ञानां सर्वस्याश्ममयस्य च ॥ शाकरज्जमूलफलवैदलानां
 तथैव च ॥ मार्जनाघृतपात्राणां पाणिना यत्तु कर्मणि ॥ उल्हांबुना स स्नेहानां शुद्धिः संमार्जना नृहे ॥ १९ ॥ सोधना
 प्रोक्षणाद्यस्त्रे मृत्तिका निर्विशोधने ॥ चतुरस्त्रे प्रोक्षणाच्च दारवाणो च तत्क्षणात् ॥ २० ॥ प्रोक्षणात्संहतानां तु प्रवा
 णां च तथोत्तरात् ॥ शयनाशनपाकानां स्पृशः शूर्यशकटस्य च ॥ २१ ॥ शुद्धिः संप्रोक्षणाज्ञेयापेन गेमूलयोस्तथा ॥
 संस्त्रापकानां सूक्तेन शृंगे दंतमयस्य च ॥ २२ ॥ गोवालैः फलपात्राणां मस्रनाश्चरेत्तथा ॥ निर्यासानां गुडानां च ल
 वणानां च शोषयेत् ॥ २३ ॥ कुशुभकुसुमानां च कर्षकं पस्येत्तथा ॥ शुद्धं नदीगतं तोयं पुण्यं तद्वत्प्रसा
 रितं ॥ २४ ॥ सुखवर्जं च गौः शुद्धं शुद्धमश्वाजयोर्मुखं ॥ नारीणां चैव पात्रानां कुलीनानां सुतो मुखं ॥ २५ ॥ रतौ
 प्रवचने चूषे मृगव्यायां सदा शुचिः ॥ धुत्का कृत्वा तथा सुस्त्रापीत्वा चां नोधिगात्य च ॥ २६ ॥ रथ्या माकर्षणं वामे क

राम
१५४

सोपि परिधाय च ॥ मार्ज्जीरश्च क्रमाच्छुद्धश्चतुर्थे क्रिरजस्वला ॥ २७ ॥ स्त्रात्वा स्त्री पंचमे योग्यापित्रोपित्रे च कर्मणि
 एका लिंगे मृदं दद्यात् करयोः सिद्धिमृत्तिका ॥ पंचापा नेदं शोकस्मिन् न योः सप्तमृत्तिकाः ॥ ब्रह्मचारी बर्बस्था
 नायतीनां च चतुर्गुणं ॥ २८ ॥ श्रीफलैरं सुपदानां क्षौमाणां गौरसर्पयैः ॥ शुद्धिः पर्याक्षितो येन मृगलोषा प्रकी
 र्तिताः ॥ पुष्पाणां च फलानां च प्रोक्षणाजलतोः खिले ॥ २९ ॥ इत्याग्नेयेष्टाशुद्धिः ॥ पुष्कर उवाच ॥ प्रेतशुद्धिं प्र
 वक्ष्यामि मृत्तिका शुद्धिमेव च ॥ द्वागहं सावमाशौचं सपिंडेषु विधीयते ॥ ३० ॥ जनने च तथा शुद्धिः ब्राह्मणाणां भृगुत्त
 मः ॥ द्वदशाहेन राजस्यः पक्षाद्वै स्यो यनामतः ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणशुद्धिमाप्नोति क्षत्रियस्तथैव च ॥ विद्वशुद्धिः खिवसा
 त्क्रमात्परः शुचामकः ॥ ३२ ॥ षड्रात्रेण विरात्रेण षड्विंशत्तथा विशः ॥ आदंत जननात्सघः आचूडाने त्रिकीशु
 तिः ॥ ३३ ॥ विरात्रमात्रवादेशादशरात्रमतः परं ॥ उनत्रिपाक्षिके शूद्रे पंचाहा शुद्धिरिष्यते ॥ द्वादशाहेन शुद्धिः सा
 त्र्यतीते वत्सरत्रये ॥ गते संवत्सरौ षड्विंशः शुद्धिमाप्तेन कीर्तिताः ॥ स्त्रीणामरुतचूडानौ विद्वद्विने शिकी स्मृता ॥
 तथा चरुते चूडाडोनां महाधुप्यातिबंधवा ॥ विवाहितायानाशौचं पितृपक्षे विधीयते ॥ पितुर्गृहे प्रसूतानां वि
 शुद्धिर्ने शिकी स्मृता ॥ मृत्तिका दशरात्रेण शुद्धिमाप्नोति नान्यथा ॥ विवाहितापि चैतत्कन्यामिष्यते पितृवैरमनि ॥ ३४ ॥ त
 स्त्रिरात्रानस्यतिबंधवानात्र संशयः ॥ समानं खलु सौवर्णं प्रयमेन समापयेत् ॥ ३५ ॥ असमानं द्वितीयेन धर्मराजवच

न

ना

यथा॥देशांतरस्यः श्रुत्वानुकुल्यानां मरणोद्भवैः॥११॥ यच्च पंचदशरात्रस्य तावदेवाशुचिर्न वेत्ता॥ अतस्तिदशरात्रे तु
त्रिरात्रमशुचिर्न वेत्ता॥१२॥ मातामहे तथा तीर्त्वा चार्थं च तथा मृते॥ रात्रिभिर्मसितुल्याभिर्गन्धैर्विशो घने॥
३॥ सपिंडे ब्राह्मणे वस्त्रासचापवाविशेषतः॥ दशरात्रेण शुद्धिं विद्वाद्वाहेन नृमिषाः॥१४॥ वैश्वपंचदशरात्रेन
मासश्चेत्तु मार्गविः॥ अछिष्टं निधवेकं तथा पिंडं निवेशयेत्॥१५॥ कर्त्तव्यं च तथा तस्य नाम गोत्रं समाहितः॥
भुक्तवमुक्षिर्वतेषु पूजितेषु पूजितेषु वनेन च॥ विसृज्या तु पतो येषु गोत्रनामानुकीर्त्तने॥ चतुरस्रान्वितस्तारं तत्र
वातं तावदंतरं॥१७॥ वितस्मिदीर्घं कर्त्तव्यं कर्षणं च तथा भयं॥ कर्षणं च समीपेन ज्वालायेज्ज्वलनत्रयं॥१८॥ जुहुया
दाहुतीसम्यक् सर्वत्रैव च तृष्टयः॥ पिंडं नर्वपणं कुर्यात्प्राग्देव एव कुर्यात्॥१९॥ अनेन दधिमधुना तथा मासेन ए
रयेत्॥ सध्यवे दधिमासस्यात् कुर्याद्दशविवर्त्तितं॥२०॥ अथ वा द्वादशो हेन सर्वमेतत् समापयेत्॥ संवत्सरस्य मध्ये
चेद्वादशादधिमासकं॥२१॥ तदा द्वादशकेशादे कार्यं तदधिकं भवेत्॥ संवत्सरे समाप्ते तु श्राद्धं श्राद्धवदाचरेत्॥२२॥ प्रे
तापतत ऊर्ध्वं च तस्मै व पुरुषत्रये॥ पिंडार्थं निर्वपेद्यच्च चतुरस्रसमाहितः॥२३॥ से सज्जत्वा तु शिवीसमानाहुति
चाप्स्यथ॥ योजयेत्प्रेतपिंडं तु पिंडे वन्येषु मार्गवि॥२४॥ प्रेतपात्रं च पात्रेषु तथैव विनियोजयेत्॥ एथ कप्रकर्त्तव्यं क
र्त्तव्यं तत्कर्म यत्र ये॥२५॥ मंत्रवर्जमिदं कर्म श्रुत्वा तु विधीयते॥ सपिंडीकरणं स्त्रीणां कार्यमेतत्तत्र पात्रवेत्ता॥२६॥

राम.
१५५

श्राद्धं कुर्याद्विप्रस्य दंप्रेतकं मानमृद्धकं॥ गंगायां सिकताधारा यथा वर्षति वा सवे॥२७॥ शक्ता गणयितुं लोके न त
तीताः पितामहाः॥ कालेशतनगां नीयिनास्तितत्स्मात्क्रियां चरेत्॥२८॥ देवास्त्रया तनास्थाने प्रेतश्राद्धं कर्त्तव्यं चरेत्॥
नोपकुर्यान्नरः शौचं प्रेतस्याः मन एव च॥२९॥ पतितानां च नाशौचं विष्कृत्वा स्त्रुताश्च वेयति॥ ब्रह्मचारी नृपकारो
कदीक्षिताः॥३०॥ राजा जाकारिणो ये च स्नायादप्रेतशम्यति॥ मैथुने कटूपे च सद्यस्नानं विधीयते॥३१॥ द्विजेन निहरि त्रे
तेश्च श्रेण तु कथं च न॥ न च श्रद्धिजेन दितयोर्दोहो हि जायते॥३२॥ अनाय विप्रप्रेतस्य वाहनात्स्वर्गलोकनाक॥ सं
ग्रामे जयमाप्नोति प्रेतैर्नाये च काष्टदः॥३३॥ संकल्पे बांधवं प्रेतमपस्ये न तो चितिं॥ परिक्रम्य ततस्नानं कुर्युः सर्वस
वाससः॥३४॥ प्रेताय च तथोदयुस्त्रीस्त्रीश्चैवोदकांजलीन॥ दारे स्मनि पदं दत्वा प्रविषेद्यस्तथा शृणु॥३५॥ असूतानि क्षि
पेदन्नौ निवपत्रं विदस्य च॥ एकः पिंडो द्वादशहंतेशिशुकर्मकरश्च॥३६॥ सिद्धार्थं केसिले विमानयजेद्वासो परं वदन्॥
अजातदंते तमये शिशौ गन्धं मृते तथा॥३७॥ कार्यं नैवाग्नि संस्कारो नैव चास्योदकक्रिया॥ चतुर्थे च दिने कार्यं स्यात्स्थ
चैव संचयः॥ अस्ति संचयनाहर्द्धं अंगस्य शो विधीयते॥३८॥ इत्याग्नेयेण बाह्यशौचं॥ पुष्कर उवाच॥ शौचाचारं प्र
वक्ष्यामि मन्वादि मुनिसंमितं॥ रात्रिभिर्मसितुल्याभिर्गन्धैर्विशो घने॥३९॥ चातुर्मासैकपालांते दंशादप्यच मासतः॥ रा
जयेव च होरात्रैश्च श्राद्धं चारुमेव च॥४०॥ अष्टाहेतु तु श्रुत्वा द्वादशरात्रं परं॥ स्त्रीणां विशुद्धिः कथिता स्नानमा

त्रेणवैपितुः॥३॥ स्नानं न हि सपिंडे स्यात्त्रिरात्रं सप्तमाष्टयोः॥ सद्यः शौचं सपिंडानामादंत जनेन तथा॥४॥ आचूडा
देकरात्रं स्यादात्र तावत्त्रिरात्रकं॥ अजातदंतं तु मृते कृतं च देवकेया॥५॥ प्रेतेषु मुनिभिर्वर्षे मृते शुद्धिस्तु वैशि
की॥ अहेण क्षत्रियेषु शुद्धिस्त्रिर्वर्षे मृते तथा॥६॥ शुद्धिः श्रेष्ठे पंचमि स्यात्प्राग् विवाहात्त्रिषट् तित्॥ यत्र त्रिरात्रं
विप्राणां त्रयोचं संप्रदृश्यते॥७॥ तत्र शूद्रे द्वादशाह पटन वक्षत्र वैश्ययोः॥ अहान्ते वाग्निसंस्कारो मृते तं निर
नेद्भुवि॥८॥ नचोदकक्रिया तस्य नाम्नि चापि कृते सति॥ जातदंतं स वा कार्या स्याद्येन वमाद्दृश॥९॥ एकाहाद्यु
ध्यते विप्रो यो मृते वेदसमन्वितः॥ ह्रीने हजितरे चैव अहश्चतुरहस्तथा॥१०॥ पंचाहेनाग्निहीनस्तु दशाहान् जात्य
ण्जुवः॥ क्षत्रियो नवसप्ताहात् शुद्धेदिप्रगुणैर्युतः॥११॥ दशाहात् सगुणो वैश्यो विंशाहाद्युत एव च॥ द्वाहा
द्युध्यते विप्रो द्वादशाहेन नृमिपः॥१२॥ वैश्यपंचदशाहेन शूद्रो मासेन शुध्यति॥ गुणात् कर्षे द्वाहा शौ अहमेका
हिकं अहे॥१३॥ एकाहाशौ सदाशौ च सर्वत्रैवं समुहयेत्॥ दासांते वासि नृतिकाः शिष्याश्चैकत्र वासिनः॥१४॥ स्व
मितुल्यमशौचं स्यात् मृते चापि पृथक् पृथक्॥ मरणादेव कर्त्तव्यं संयोगो यस्य चाग्निभिः॥१५॥ दाहाद्द्विमशौचं
स्याद्यस्य वै तातिको विधिः॥ सर्वेषामेव वर्णानां त्रिरागात् स्यर्शनं न वेत्॥१६॥ त्रिचतुः पंचदशभिः स्मृत्पावर्णक्र
मेण तु॥ चतुर्पेपंचमे चैव सप्तमे नवमे तथा॥ अस्मिन् च यनं कार्यं वर्ष्मना मानुषं च॥ अहस्तदत्र कन्या सुप्र

दत्ता सुअहं न वेत्॥ दक्षिणा संस्कृता स्वेवं वस्त्रादिषु विधीयते॥ पितृगोत्रं कुमारीणां मृदानां भर्तृगोत्रतः॥१७॥ ज
लप्रदानं पित्रेण उक्ताहे चो न यत्र तु॥ दशाहोपरि पित्रोः सऽहितुर्भरणे अहं॥१८॥ सद्यः शौचं सपिंडानां पूर्वच
डाकृते विजः॥ एकाह तोत्या विवाहाद्दूर्ध्वहस्तौ दका अहं॥१९॥ पक्षिणी चात् पुत्रस्य सपिंडानां च मध्यतः॥ दशा
हाद्युध्यते विप्रो जन्महानोऽस्यो निषु॥२०॥ षड्भिस्त्रिभि रहैकेन क्षत्रविदश्श्रयो निषु॥ एतत्तत्रेयं सपिंडानां वसो
चानौ रसादिषु॥२१॥ अनौ रसेषु पुत्रेषु स्यात्प्रास्यत्प्रास्यत्पुत्रेषु॥ परपृष्वसि च स्त्रीषु त्रिरात्राद्युद्धिरिष्यते॥२२॥ वृषा
संकरजातानां प्रदृज्या सुचतिष्ठतां॥ आत्मनः सागिनां चैव निवर्त्ततोदकक्रिया॥२३॥ मात्रैकपाहि पितरोऽत्रातरे म
न्यत्र गामिनौ॥ एकाहः सतर्कतत्र मृतके तु तथा न वेत्॥ सपिंडानामशौचं हि समानोदकतां वदे॥ बाले देशंतरस्ते
च पृथक्पिंडे च संस्थिते॥२४॥ सर्वासां जलमाप्नुय सद्या वहि शुध्यति॥ दशाहेन सपिंडांस्तु शुध्यते प्रेतस्तर्क
२४॥ त्रिरात्रेण सुकृत्यास्तु स्नानात्ः शुध्यति गोत्रिणः॥ सपिंडा तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्त्तते॥२५॥ समानोदकता
वस्तु निवर्त्तते चतुर्दशात्॥ जन्मनामस्तु ते चैके तत्परंगोत्रमुच्यते॥२६॥ विगतं तु विदेशं त्वं शृणु पाद्योत्पहर्विशि॥ यत्ते
षंदशरात्रं सतावदेवा शुचिर्न वेत्॥२७॥ अतिक्रान्ते दशाहेन त्रिरात्रमशुचिर्न वेत्॥ संवत्सरे यतीते तु स्पृष्ट्वैवापो वि
शुध्यति॥२८॥ मातुले पक्षिणी रात्रि शिष्यसंबंधनेषु च॥ मित्रे जा मातरि प्रेते दोहि त्रे न गिनी सुते॥२९॥ शालके तत्सुते

चेवस्नानमात्रं विधीयते॥ मातामत्यां तथा वापि मृते मातामहेत्यहं॥ ३४॥ दुर्निक्षेराष्ट्रसंघाते प्रागतायां तथापि॥ ३५॥
 पसर्गमृतानां च द्वादशविधां तथा॥ ३५॥ सत्रिब्रतिब्रह्मचारीसंग्रामे देशविप्रवे॥ दानेयज्ञे विवाहे च सद्यः शौचं वि
 धीयते॥ ३६॥ विप्रगोनृपहं त्रोनो मे नृजं चात्मापतिना॥ असाध्याधिपु क्रमस्वाध्याये चाक्षयस्य च॥ ३७॥ प्रायश्चि
 त्तं मर्याजातमग्निं तोषप्रवेशनं॥ अथ मानादनुक्रोधात्स्वाहेत्यतिभवाद्गयात्॥ ३८॥ उदुच्यम्रियते नारी पुरुषो वा
 कथं च न॥ आत्मघाती चैकलक्षं वसेत्सनरके शुचौ॥ ३९॥ त्रिरात्रं तत्र वा शौचं द्वितीये चास्त्रिंशं च॥ तृतीये तद
 कं कार्यं चतुर्थे श्राद्धमाचरेत्॥ ४०॥ विद्युदादिहतानां च अहं शुद्धिः सपिंडके॥ पापं डाश्रिता भर्तृघ्नो नाशो चोनाद
 गास्तियः॥ ४१॥ पित्रमात्रादिघाते तु श्राद्धं वासात्यपोषितः॥ अतीते हेतुकर्तव्यं प्रेतकार्यं यथाविधि॥ ४२॥ यः क
 श्चिन्नुहरेत् प्रेतमसपिंडं कथं च न॥ स्नात्वा स चैलं स्पृष्ट्वा ग्निं घृतं प्राश्य विशुध्यति॥ ४३॥ यद्यन्ममंति ते पांशुदशा
 हेने च शुच्यति॥ अन्नदानान्ममकैव न चेत्तस्मिन् गृहे वसेत्॥ ४४॥ अनाथं ब्राह्मणं प्रेतं ये वहेति विजातयः॥ पदे पदे
 यत्त फलं शुद्धिः स्यात्स्नानमात्रतः॥ ४५॥ प्रेती नृते क्षिजः शूद्रमन्नगच्छेत् अहा ह्युचिः॥ मृतस्य बांधवैसाईरु
 त्वाचपरिदेवने॥ ४६॥ वर्जयेत्तदहोरात्रं दानं श्राद्धादिकर्म च॥ शूद्रायाः प्रशवोगे हे शूद्रस्य मरणं तथा॥ ४७॥
 चांडाजितुपरित्यज्य अहा ह्युचिः॥ न विप्रं स्वेष्टुतिं घृतमुत्तं शूद्रेण नापजेत्॥ ४८॥ न येत् प्रेतं स्नापितयाष्ट

राम.
१५७

जितं कुसुमैर्दहत॥ न गृहे हृदये न च किंचिद्देयं परित्यजेत्॥ ४९॥ गोत्रजस्तु गृहीत्वा तु चितामारोपयेत्तदा॥ आहिताग्नि
 र्थान्यायं दग्धवस्त्रिनिरग्निनि॥ ५०॥ अनाहिताग्निरेकेने लौकिकेनापरोजनः॥ अस्मात्त्वमधिजातो स्मिन्त्वदयं जाय
 ते पुनः॥ ५१॥ असौ स्वर्गयलोकाय मुखार्थिं प्रदहेत्सुतः॥ स कृत्वा सिंचेत्तदकनामा गात्रेण बांधवाः॥ ५२॥ एवं माता
 महानां च प्रेतानां चोदकक्रिया॥ कार्या देयं संधिपुत्रां स्वश्रियश्च सुरर्त्विजो॥ ५३॥ अपनः शौचं च मितदेशाहे च सु
 तोषयेत्॥ ब्राह्मणे दशपिंडं शुद्धिः क्षत्रिये द्वादश स्मृता॥ ५४॥ वैश्ये पंच दश प्रोक्ताः शूद्रे त्रिंशत्सकीर्तिनाः॥ पुत्रो वा पुत्रि
 काभ्यो वापि पिंडं दद्याच्च पुत्रवत्॥ ५५॥ विद्वत्पतिं वपुत्राणि च पुत्री द्वारिवेशपतः॥ आचम्य वाग्निमुदकं गोमयं गौरसर्षपा
 न्ना॥ ५६॥ प्रविशेयुः समालभ्य कृत्वा श्मनियं दशनैः॥ अक्षारलवणान्नाथं निर्मसि नृमिश्रयितः॥ ५७॥ क्रीतलुब्धा
 रानां स्नाताश्चादिकत्रादिशाहकृतः॥ अनाविब्रह्मचारी तु कुर्यात्पिंडोदकादिकं॥ ५८॥ यथेदं शावमाशौचं सपिंडं च निधी
 यते॥ जननेप्येवमेव स्नानपुणं शुद्धिमिच्छतां॥ ५९॥ इत्याग्नेये शावमाशौचं॥ ६०॥ पुष्करजः॥ संस्कृतस्यासंस्कृतस्य
 स्वर्गमोक्षहरेः स्मृते॥ अस्यां गंगां न सिक्षेयात् प्रतस्याशुदयो न वेत्॥ ६१॥ गंगां तोये न रस्यास्त्रियावन्नावांगिरिस्थितिः॥
 आत्मनस्सागिनां स्तिपति तानां तथा क्रिया॥ ६२॥ तेषामपि तथा गंगे तीयेत्यायतनं हितं॥ तेषां दत्तं जलं चांते गंगे तत्प्रली
 येत्॥ ६३॥ अनुग्राहेण महता प्रेतस्य पतितस्य च॥ नारायणवलिः कार्यस्तेनानुग्रहमश्नुते॥ ६४॥ अक्षयपुंडरीकाक्षस्त

त्वदन्तननरपति॥ पतने जायते यस्मात्तस्मात्पौत्रं जनार्दनः॥ ५॥ पततां तु क्तिसुक्तिहि पदमेको हरिर्ध्रुवं॥ धृष्टालोकां नीय
मानान् सहायधर्ममाचरेत्॥ ६॥ मृतोऽपि बांधवा शक्नोता नृगंतु नरं मृतं॥ यथा वज्रं हि सर्वस्य पश्येच्छा विनियते॥ धर्म
एको नु यासेनं यत्र कचन गामिने॥ स्वः कार्यमद्य ऊर्वातिर्हृत्वा परास्तिके॥ ७॥ न हि प्रतीक्षते मृत्युः कृतं वा सन वा कृ
ते॥ क्षेत्रा परगृह शक्तमनत्र गतमानसं॥ ८॥ वृकी वोरणमासाद्य भृत्करादाय गच्छति॥ न कालस्य प्रियः कश्चित् दे
षाश्चास्मिन् विद्यते॥ ९॥ पापक्षेक मणिक्षीणे प्रसद्य हरते जनं॥ ना प्राक्तकाले प्रियते विदुः शत शतैरपि॥ १०॥ कुशा
ग्रेणापि संस्पृष्टः प्राप्तकाले न जीवति॥ ऊर्ध्वपश्चिन्नमंत्रद्यास्त्रायंते मृत्युना त्विते॥ ११॥ वत्सवत्सार्कृतं कर्म कर्तारं वि
दते ध्रुवं॥ अयक्तादियक्ता मध्यमयक्ता निधनं जगत्॥ १२॥ कौमारादियथा देहांतरागमः॥ न वमन्यथा वस्वगृ
ह्णासेनं शरीरकं॥ १३॥ इत्याग्नेये शौचं॥ पुंकर उवाच॥ वानप्रस्थयतीनां च धर्मवक्ष्ये धुना मृत्यु॥ जटित्वमग्नि
होतृत्वं भूषायाजिनधारणं॥ वनेवासः पयोमूलनीवारफलवृत्तिता॥ प्रतिगृह्णन्ति वृत्तिश्च विस्नानं ब्रह्मचारिता॥ १४॥
देवातिथीनां पूजा च धर्मयं वनवासिनः॥ गृहीष्यथा पंचद्वाराण्यं समाश्रयेत्॥ १५॥ तृतीयमायुषो नागमेका
की वासनायकः॥ त्रिषु पंचतथानित्यं वर्षस्विनावका मिकः॥ १६॥ आर्द्रवासाश्च हेमं ते यश्चोन्नं चरते वनी॥ अपराजि
तां वा स्थायव्रजे देशमजित्पुंगवः॥ १७॥ इत्याग्नेये वानप्रस्थाश्रमः॥ पुंकर उवाच॥ अति धर्मं प्रवक्ष्यामि ज्ञानमोक्षा

देहेतया

राम.
१५६

दिदर्शकं॥ चतुर्थमायुषो नागं सत्कासंगात्परिव्रजेत्॥ १८॥ यदि क्रिविरजे दीरः स्रद क्रैचपरिव्रजेत्॥ प्राजापत्यो नि
रूपे हि सर्वे वेद सदक्षिणां॥ १९॥ आत्मन्यग्नी न समारोप्य यद्रस्य ब्राह्मणो ग्रहान्॥ एकावचरे नित्यं ग्राममं नार्थमाश्र
येत्॥ २०॥ उत्सृक्ष को मुनिर्तानं तथा चैव समन्वितः॥ कथानं वृक्षमूलानि कुवेरमसहायता॥ २१॥ समता चैव सर्वस्मि
न्नेतुं मुक्तस्य लक्षणं॥ नाग्निं देत मरणं नाग्निं देन जीवितं॥ २२॥ कालमेव प्रतीक्षेत्तानि देशं मृतकोपया॥ हृष्टिपूतं स
सेता देवस्य शृते जले पिबेत्॥ २३॥ सत्यं वदेद्वाक्यं मनः शृते समाचरेत्॥ आनीय दारुपात्राणि मन्मथं वैष्णवं यजेत्॥
२४॥ विधमेत्यस्तमुखले च्यंगारे मुक्तव्रजेन॥ वृत्ते शराव संपाते निष्ठां नित्यं यतिश्चरेत्॥ २५॥ मधुकरमसं कंसि प्राक्
प्रणीनामया चित्ता॥ कालिकं चोपयं च नैक्षं पंचविधं स्मृतं॥ २६॥ पाणिपात्री प्रवेद्या पीयात्रामात्रान्माचरेत्॥ न वेत्
सेव गतिनृणो कर्मदोषसमुद्भवा॥ २७॥ शुद्धनावश्चरेद्दमं यत्र तत्राग्रे मेरुतः॥ समः सर्वेषु भूतेषु न लिङ्गं धर्मकारणं
फलं कृतकं वृक्षस्य पदं पुष्पं प्रसादकं॥ न मामग्रहणा देवतस्य वारी प्रसीदति॥ २८॥ अजित्मखंडकः पंगुरंधो वधि
रावच॥ अजिश्च मुच्यते निभुरजाती तसंश्रयेते क्षिजः॥ २९॥ तेषां स्नात्वा विशुद्ध्यर्थं प्राणान् यामा नृषडाचरेत्॥ अ
स्ति नृणां स्नायुयुतं मांसं शोणितलेपनं॥ चर्मविन चंडगंधं पृष्णं मृत्रपुरीषयोः॥ जराशोक समाविष्टं रोगाय तन
मानुर॥ ३०॥ रजस्वनमनित्यं च नृता वासमि मं त्यजेत्॥ धृतिः क्षमा दमोस्ते यं रोचमिन्द्रियनिग्रहेः॥ ३१॥ क्रीडिद्या

सत्यमक्रोधोदशकंधर्मनिक्षणं॥ चतुर्विधाभोक्ष्यवस्तु ऊटीचकवरुदको॥१७॥ हंसपरमहंसश्च यो यः पश्चात्स
 उत्तमः॥ एकदंडी त्रिदंडी त्रिगोणी मुचेतबंधनात्॥ अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यं परिग्रहो॥ यमापंचांगवि
 यमाः शौचं संतोषणं तपः॥१८॥ स्वाध्यायेश्वरपूजा च परमकायासनं यतेः॥ प्राणायामस्तु विविधः समस्तो गीर्वाण
 च॥२०॥ जपध्यानयुतो गौर्विपरीतस्तु गजकः॥ मत्स्येकां द्विविधः सोपि पूरकं न करे चक्रेः॥२१॥ पूरणात् पूरको
 वायो नैश्चला वा ऊकुं नकः॥ रेचनां चैकप्रोक्ता मात्रा ते देन च विधा॥२२॥ स्वादशां तश्चतुर्विंशत्तप इति श्रुत्वा त
 को धरः॥ जालोलघुक्षरो मात्राप्रणवादिश्च रेखनेः॥२३॥ प्रसाहारे जपकानां ध्यानमीश्वरचितने॥ मनोवृत्तिवरिणा
 स्मात्समाधिब्रह्मणि स्थितिः॥२४॥ अयमात्मा परं ब्रह्म सत्यं ज्ञानमनंतकं॥ ज्ञानमा नंदकं ब्रह्म तत्तमस्य हंमस्मि स
 न्॥२५॥ परब्रह्म ज्योतिरात्मा वासुदेवो विमुक्तये॥ देहेन्द्रियमा ना बुद्धिः प्राणा हंकारवर्जितः॥२६॥ जाग्रतस्वप्न
 सुषुप्तादिमुक्तब्रह्म तुरीयकं॥ नित्यं शुद्धबुद्धयुक्तसमा नंदमयं॥२७॥ अहं ब्रह्म परं ज्योतिरक्षरं सहसं हरिः॥
 सो वादित्ये च पुरुषसो मा बहू मूर्तं इदं॥२८॥ सवर्णिनपरित्यागिसमः स्वसुखक्षमी॥ नावशुद्धिश्च ब्रह्मा इति
 त्वा ब्रह्म न वेनरः॥२९॥ आवाद्या पीणिमासां च चातुर्मासं व्रतं चरेत्॥ ततो व्रजे नवम्या दौ संधिषु वापि राजयेत्॥
 ३०॥ प्रायश्चित्तं यतीनां च ध्यानं वा सुगममथा॥॥ इत्यादि ये यतिधर्माः॥॥ पुष्कर उवाच॥॥ मनुर्विस्तरात्तव लोका

राम-

१५९

रितो न्निर्ममो गिराः॥ वशिष्टदक्षसंवत्सरात्तातपराशराः॥१॥ आपस्तंबोशनो आसः कात्यायन ह्यहस्पती
 गोतमाशंखलिसितौ धर्ममते पयाक्रवन्॥२॥ तथा वक्षे समासेन मुक्तिमुक्तिपदं शृणु॥ प्रव्रतं च निवृत्तं च विवि
 धं कर्म वैदिकं॥३॥ काम्यं कर्म प्रवृत्तं स्यान्निवृत्तं दानपूर्वकं॥ वेदाभ्यासस्तपो ज्ञानमिन्द्रियाणां च संयमः॥४॥ अहिं
 सा गुरुसेवा च निम्रेयसकरं परं॥ सर्वेषामपि वैतेषा मायुजनिपरं स्मृतं॥ तत्वाश्री सर्वविद्यानां प्राप्यते त्यक्तं त
 तः॥५॥ सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चापरे॥ समं पश्य ना मया जी स्वाराज्यमधिगच्छति॥६॥ आत्मज्ञाने स
 मे च स्मात् वेदाभ्यासे च युत्नवान्॥ एतदिजन्म सामग्यं ब्राह्मणस्य विशेषतः॥७॥ वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो यत्र त
 त्वाग्रमेव सत्॥ इहैव लोके तिष्ठन्निब्रह्मभूयाय कल्पते॥८॥ स्वाध्यायानामुपाक्रमं प्रावण्यां प्रावणं न तु
 हस्तेनौषधिना वेवापंचम्यां प्रावणे यवा॥९॥ पीषमासस्सोहिण्यामष्टकायामघापिवा॥ जलाते छंदसा ऊ
 र्या इत्यंगविधिवद्बहिः॥१०॥ अहं ज्योतिरनाध्यापशिष्यत्वरुतुबं धुषु॥ उपाक्रमणिचोत्सर्गस्तु शारवाश्रवि
 ये स्मृते॥११॥ संध्यागर्जितनिर्घातेनूकं पोल्कानि पातने॥ समाप्य वेदं कनिष्ठा माराण्यकमधीत्य च॥१२॥ पंच
 दशां चतुर्दशां च एम्याराऊ सतुके॥ रुतुसंधिषु तुक्तावाश्रादिकं प्रतिगृह्य च॥१३॥ पञ्चमंडक नूकं ल
 श्रादिमाजरिश्च करैः॥ रुतेतरेत्वे होरा वंशकपातेतथो ह्युयोः॥१४॥ श्वकोष्टगदजीलूकः सामवाग्मात्रे निस्व

नो॥ अमेधशब्दश्रुतांस्मशानपतितांतिके॥ १५॥ पुष्कामपिणिरंजोत्तरद्वारेतिमारुते॥ पांशुवर्षेदिगो
दाहेसंध्यानीहारनीतिषु॥ १६॥ अवतः प्राणवाधेचक्षिष्येचगृहमागते॥ खारोष्ट्रपानहस्यश्वनीकावक्षा
दिरोहणे॥ १७॥ सप्तविंशदिनाध्यायानेतांस्मान्कालिकानविदुः॥ १८॥ इत्याग्नेयेधर्मशास्त्रे॥ १९॥ पुष्कर३०॥ ॥ आ
वकात्प्रवक्ष्यामिभुक्तिप्रदंशृणु॥ निमंत्रयिष्यान्पूर्वैकस्मागतेनापराह्णतः॥ २०॥ प्राप्नोपवेशयेत्पितृ
प्यान्दैवेचपित्रके॥ अधर्मान्प्राग्दयंदैवत्रीनृपेभ्यश्चैकमेववा॥ २१॥ मातामहानामप्येवंतंत्रेवावेश्य
देविके॥ पाणिप्रक्षालनं दत्वा विष्टारार्थं कुर्यान्नपि॥ आवाहयेदनुज्ञातो विश्वेदेवास इत्थं॥ यवैरन्वविकीर्य
यन्नाजनेसपवित्रके॥ शनोदेव्यापयः क्षित्वायवोसांति यवोस्तथा॥ यादियाशतिमंत्रेण हस्तेत्यर्थं विनिक्षिपेत्
५॥ दलोदकं गंधमाल्यं धूपदानं सदीपकं॥ अपसम्यंततः कृत्वा पितृणामप्रदक्षिणं॥ ६॥ द्विगुणं सुकुर्या
न्न कृत्वा त्वं तस्मै च पितृभ्यः॥ आवाहयेत्तदनुज्ञातो जपेदायतनस्ततः॥ ७॥ यवार्थं स्तुतिलेकार्यं कुर्या
दध्मीदिपूर्ववत्॥ दत्वा यं संप्राप्तं पात्रे कृत्वा विधानतः॥ ८॥ पितृभ्यस्तु स्नानमसीति नृपं पात्रं करोत्यधः॥
अग्नौ करिष्य आदाय पृच्छत्यनंघ्र्युतं॥ ९॥ कुरुष्वेति त्वं ज्ञातो कृत्वा नोपि त्वं जवतः॥ कृतशेषं च दद्यात्तुभ्यां
नेषु समाहितः॥ १०॥ यथा लाभोपपन्नपुरौष्येषु तु विशेषतः॥ दत्त्वा न एधित्री पात्रं इति पात्राणि मंत्रेण॥ ११॥ कृत्वे

राम

१६०

त्र २

दविस्तुरित्यं लेखिजां गुहं निवेशयेत्॥ सव्या रुतिकं गायत्रीं मुधुवाता इति नृचं॥ १२॥ जप्त्वा यथा सुखं वाचं भु
जानां स्तेपि वाग्यतः॥ अन्नमिष्टं हविष्यं च दद्याज्ज्ञापयिकं॥ १३॥ अन्नमादाय तस्मात्स्वशेषं चैवानुमान्य
च॥ तदन्नं प्रकिरेत्तृणसौ दद्यादापसकृतसकृतं॥ १४॥ सर्वमन्नमुपादाय सतिले दक्षिणामुखः॥ उच्छिष्टं
निधोपिंडान्प्रदद्यात्तित्यजवत्॥ १५॥ क्षिपेद्यस्तु स्वधेतुस्काभ्रमौ सिंचेत्तोजले॥ प्रीयेतामिति वा देवं विश्वेदे
वाजले ददत्॥ १६॥ दातारो नो भिवर्द्धते वेदासंततिरेव च॥ श्रद्धा च नो मायगमतबहुदेयं च नो स्थिति॥ १७॥
इत्युक्त्वा तु प्रियावाचप्रणिपत्य विसर्जयेत्॥ वाजे वाजे इति प्रीतिः पितृभ्यं विसर्जयेत्॥ १८॥ यस्मिंस्तु संप्रवाह
वमर्घपात्रे निपातिताः॥ पितृपात्रं तदुत्तानं कृत्वा विप्रान् विसर्जयेत्॥ १९॥ प्रदक्षिणमनुब्रज्य पुष्कामपितृसेवितं
ब्रह्मचारी न वेत्तां तुरजनीं ब्राह्मणे सह॥ २०॥ एवं प्रदक्षिणं कृत्वा हृदो नो दीमुखान् पितृभ्यः॥ यजेत दधिकं कंधु
मिश्रान् पिंडान् यवैः क्रिया॥ एको हिष्टं देवहीनमेकार्घ्यैः कपवित्रकं॥ आवाहनाग्नौ करणरहितं त्यपसम्यवत्॥
उपतिष्ठतामित्युक्तं स्वाने पितृविर्जने॥ अग्निरप्यतामितीव देत ब्रूयुस्ति हिरताः सह॥ गंधोदकं तिलैर्पुष्कं कुर्या
त्पात्रं चतुष्टयं॥ अर्घ्यं पितृपात्रेषु प्रेतपात्रं विमोचयेत्॥ ये समाना इति द्वाभ्यां शेषं सर्वं ददाचरेत्॥ एतत्सपि
ंडीकरणं शिको हिष्टं स्त्रिया सह॥ २५॥ अर्वाक्सपिंडीकरणं यस्य संवत्सरो भवेत्॥ तस्मात्पन्नं सोधकं न दद्या

तसं वसरं दिजे ॥ २६ ॥ मृता इति च कर्त्तव्यं प्रतिमा संचवत्सरं ॥ प्रति सं वसरं चैव श्राद्धं वै मासिकं भवत ॥ हविष्या
नं सर्वे मासं पायसेन तु वत्सरं ॥ मत्स्यहारिण कौरभ्रशकुन छाग पार्षते ॥ २७ ॥ एणसे रववारा हराशो मासे
यथाक्रमं ॥ खड्गमिषं महाशल्कं मधुसूदनमेव च ॥ २८ ॥ जोहामिषं कालशकं मासं वाघ्रीणससच ॥ यद्ददा
ति ग्यास्वश्च सर्वमाने सः पुच्यते ॥ तथा वर्षा त्रयोदश्या मघा सुचन सशयः ॥ कन्या कन्या वेदि नश्च लसुर्या
नसुतानपि ॥ २९ ॥ द्यूतं रुषे च वाणिज्ये दिशफिकरा फंतया ॥ ब्रह्मवर्चस्विनः पुत्रान् स्वर्गसि सज्जयके ॥ ३०
जातिश्रेष्ठं सर्वकामानाप्नोति श्राद्धदः सरा ॥ प्रतिपत्प्रवृत्तिवेतां वर्जयित्वा चतुर्दशी ॥ ३१ ॥ राखेण तु हता ए
वेते पातत्र प्रदापयेत् ॥ स्वर्गं ह्यपत्यमोजश्च शौर्यं क्षेत्रं वलंतया ॥ ३२ ॥ पुत्रान् श्रेष्ठान् सप्तो नाग्यमपत्यसु स
तां सुतान् ॥ प्रहज्य वक्तं पुत्रान् वाणिज्यं प्रकृतिंतया ॥ ३३ ॥ आरोग्यं त्वं यशो वितशोकतां परमो गति ॥ धनं वि
द्यां निषकसिद्धिं कृष्णं गान्धर्वं प्रजाधिकं ॥ ३४ ॥ अश्वाना युश्चैव धिवत्तयत श्राद्धं प्रयच्छति ॥ रुत्रिकादि नरप्यं
ते सकामानां नृयादिमान् ॥ ३५ ॥ वसुरुद्रादिति सुताः पितरः श्राद्धदेवताः ॥ प्रीणयेति सनुष्याणां पितृहन् श्राद्धेन
तर्पिता ॥ ३६ ॥ आयुः प्रजां धनं विद्यास्वर्गमोक्षं सुखानि च ॥ प्रयच्छेत्तु तथाराज्यं प्रीता नृणां पितामहः ॥ ३७ ॥ ॥ इत्यादि
ये श्राद्धं धकृत्यः ॥ ॥ पुष्करजवाच ॥ ॥ श्रीकामशान्तिकामो वाग्रहयज्ञं समाचरे ॥ वृष्ट्या युः पुत्रकामो वा तथैव नि

राम.

१६१

चरन्तुनः ॥ १ ॥ सूर्यसोमो मंगलश्च बुधश्च यह हसतिः ॥ शुकः शनैश्च रोराजः केतुश्चेति ग्रहाः मृताः ॥ २ ॥ ताम्र
कातस्फटिकाश्रुतं चेदनात् स्वर्णकादुज्जो ॥ रजतादयसः सीसाः क्रुद्धाः कार्याः क्रमादिमे ॥ ३ ॥ स्ववर्षे वा यजेदयं गं
धं मंडलकेषु वा ॥ यथावर्णं प्रदेया निवासां सिकुसुमानि च ॥ ४ ॥ गंधाश्च बलपश्चैव धूपो देयश्च गुग्गुलुः ॥ कर्त्त
व्यं मंत्रं तश्च प्रवरप्रतिदेवते ॥ ५ ॥ आरुत्नेन इमं देवाग्निमृद्नादिवः ककुत्त ॥ उद्धुधुस्वेति च कुर्यात्तथा संख्यं
प्रकीर्त्तिताः ॥ ६ ॥ बृहस्पतेति यदर्थं स्तथैवां नात्यरि श्रुतः ॥ शनो देवीस्तथा कांडातकेतु रूपावतिमास्तथा ॥ ७ ॥ अ
र्कः पालाशखदिरावपा मार्गेथ पिष्पलः ॥ उडंबरः शमी हर्षाश्रुशमिधः क्रमात् ॥ ८ ॥ एकैकस्याप्यष्टाते
अष्टाविंशतिरेव वा ॥ होतव्या मधुसर्पिः सोदघ्राचैव समन्विताः ॥ ९ ॥ गुडोदनं पायसं च हविष्यक्षीरपाष्टिकं ॥ दध्ने
दनहविः पृथान् मासं चित्रान् मेव च ॥ १० ॥ दद्यात्प्रहक्रमादेतान् दिजे सोमोजनं बुधः ॥ शक्तिो वायुया लार्म
सकृत्यविधिपूर्वकं ॥ ११ ॥ धेनुं शंखस्तथानडानहं मवा सो हयः क्रमात् ॥ रुक्मा गोवायसं छाग एते वै दक्षिणाः
क्रमात् ॥ १२ ॥ यस्य पश्यदादुस्वः सतं यत्नेन पूजयेत् ॥ ब्रह्मणे पावरोदतः पूजिता पूजयिष्यया ॥ १३ ॥ ग्रहाधीनान
रेद्राणां मुद्रयाः पतनानि च ॥ भावाभावौ च गतस्तस्मात्सूज्यतमाग्रहात् ॥ १४ ॥ ॥ इत्यनेनैव ग्रहपूजा ॥ ॥ अग्नि
रुवाच ॥ ॥ ध्येय आत्मा स्थितो यो सोऽद्रदये दीपवत्प्रभुः ॥ अन्यस्य विषयं कृत्वा मनो बुद्धिस्तंती क्रिया ॥ १ ॥ श्राद्धं तु ध्या

धिनेदेवंगयेदधिधृतः पयः॥ प्रियंगवो मसराश्च वा त्रकिः कोद्रवानहिः॥२॥ केयो यदा सूर्यग्रसते पर्वसंधिषु
हस्तैः छाया तु सा ज्ञेया आददानादिके क्षया॥३॥ पित्रे चैव यदा सोमो हंसे चैव करे स्थिते॥ तिथिर्वैव स्वता प्रोक्ता सा
छाया कुंजरस्य तु॥४॥ अग्नौ करणशेषं तनूदद्यादेष्वेव देविके॥ अग्नौ वेतुविप्रस्य हस्ते दद्याद्भुदक्षिणे॥५॥ न
स्त्रीऽप्यतिजारेण न विप्रो वेदकर्मणा॥ बलात्कारेण च कृत्वा चेत्तचौरहस्मात्ते पिवा॥६॥ सत्यजेदपि तो नारी क्रतुका
लेन श्रुतिः॥ यात्रात्ममतिरेकेण द्वितीयं नात्र परमति॥७॥ ब्रह्म नृतः स एवेदयोगी वा सुरतो मम॥ विषयेन्द्रियसं
योगात्केचिद्योगं वहन्ति वै॥८॥ अधर्मधर्मबुद्धेस्तु गृहीतस्तेन पंडितैः॥ आत्मनो मनसश्चैव संयोगे च तथा परे॥९॥
वृत्तिहीनं मनस्कृत्वा क्षेत्रज्ञपरमात्मनि॥ एकीकृत्य विमुच्येत दद्यात् योगो यमुत्तमः॥१०॥ ऊर्ध्वेऽपि पंचमिग्रसिः स
हस्रमहत्तरः॥ देवासुरमनुष्ये च सिजेतुं चैव शेषं॥ बहिर्मुखानि सर्वाणि कृत्वा चाभिमुखानि वै॥ मनसैव प्रियग्रा
मे मनश्चोतेनियोजयेत्॥ सर्वज्ञावविनिर्मुक्तं क्षेत्रं सैतं परमं न्यसेत्॥ एतत्तज्ज्ञानं च ध्यानं च शेषानेयुरु विस्तराः॥
यत्रास्ति सर्वलोकस्य तदस्तीति विरुध्यते॥ कथ्यमानं तथा तस्य हृदये नावतिष्ठते॥ स्वयं वेद्यहितं ब्रह्म क्रमारीख्यं
मुख्यं यथा॥ अयोगी नैव जानाति जात्यं जोहिष्यं यथा॥१५॥ संत्यसंतं विजं हृद्वा स्थानां च लतिना स्करः॥ एष मेमं
ज्ज्वलित्वा परं ब्रह्माभिगच्छति॥१६॥ उपवासव्रतं चैव पुनर्नैव तीर्थं फलं तपः॥ विजः संपातनं चैव संपन्नं तस्य तत्क

राम
१६२

न प्रस्थायति नृप॥१४॥ उक्तं आश्रमधर्मस्तु धर्मस्यासं च हापनः॥ षाड्गुणाश्चाभिजित्वा नाशो दृष्टा स्वः स्तदा
कृतः॥१५॥ सत्रे धामं न्यपाशात्पृष्ट्वा यज्ञं मानवा॥ उभयोर्येव्यवहारी तु दंडवारणमेव च॥१६॥ तुल्यार्था
नां विकल्पः स्यात्प्राग्मूलः प्रकीर्तितः॥ वेदे तु विहितो धर्मः स्मृतौ तादृश एव तु॥१७॥ अनुवादः स्मृतिः सूक्त
पापार्थमिति मानवाः॥ स्यादष्टचत्वारिंशद्भिः संस्कारैर्ब्रह्मलोकगः॥१८॥ गार्गाधिनं पुंसवनं सीमं तो न्नय
नेततः॥ जातकर्मनाम कृतिरंन प्राशनं च डकं॥२०॥ संस्कारश्चोपनयनं वेदव्रतं च तुष्टयं॥ स्नानं सधर्मचा
रिण्या योगः स्याद्यज्ञपंचकं॥२१॥ देवयज्ञपितृयज्ञो मनुष्यजतपंचको॥ ब्रह्मयज्ञः सप्तपाकः यज्ञसंस्त
पुरोष्टकः॥२२॥ पार्वणिश्चादश्चावण्याग्नेहायणीव चैत्रपि॥ आश्वयुजी सप्तहविर्घ्नसंख्यास्ततः स्मृता॥
२३॥ अग्न्याध्वेयमग्निहोत्रं दृष्ट्वा तपो धर्मास्तकः॥ सोत्रामणिसप्तसोमसतामिष्टो ओमेदितः॥२४॥ द
याक्षमानस्यायश्चानायासोऽथ मंगले॥ अकार्पण्या स्पृहा सौचं यस्मै ते परमं व्रजेत्॥२५॥ प्रचारे मैथुने चैव
प्रस्तावे दंतधावने॥ स्नाने भोजनमुष्टं च सप्तमं कुष्टवर्जयेत्॥२६॥ स्वादुप्रेष्यं न गृहीयात् देवयोग्यं तदी
रितं॥ अग्नौ त्रास्यसंबंधं तस्याग्निं ददाति यः॥२७॥ पिंडं चोदकदानं च सदृशं हंसमापयेत्॥ उदकं च त
णं न स्मधारपणास्तथैव च॥२८॥ अभिरंतरितं कृत्वा पंक्तिदोषान विद्यते॥ पंचप्राणाऽतीर्द्ध्या दनामो गृह्ये

राम
१६३

य

१७॥ एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामः परं तपः ॥ सावित्रा रूपं परनास्ति पावनं परमं स्मृतं ॥ १८॥ पूर्वस्त्रियः सुरैर्नुक्ताः
सोमगंधर्वविक्रिभिः ॥ जुंजते मानवा पश्चात्तेन तादृशं तिकेन चित् ॥ १९॥ असवर्षेन योगं न स्त्रीणां यो नो निषिच्य
ते ॥ अश्वत्थानुनवेनारीयावत्तुल्यं न मुंचति ॥ २०॥ निसते तु ततः शिखरे जसाश्च्यते ततः ॥ ध्यानेन सह शान्तिनास्ति
शोधनं पापकर्मणां ॥ अपाकेषु पित्रेणानो ध्यानेन हविः श्रद्धया ॥ आत्मध्याता मनो ध्याने ध्येया विष्टः फले हरिः ॥ २१॥
अक्षयायतिः श्राद्धे पंक्तिपावनः ॥ आरूढो नैष्टिकं धर्मयस्तु प्रच वते विजः ॥ २२॥ प्रायश्चित्तेन पश्यामि येन श्रद्धे
तस्मात्मानः ॥ विकलानामचोडाला जायते नात्र संशयः ॥ २३॥ शान्तिको म्रियते गृध्रः श्वसौ द्वादशिकस्तथा ॥ मासो
विंशतिवर्षाणि शूकरोदशान्तिस्तथा ॥ २४॥ अपुष्पो विक्रजो दशोजायते कंदका हतः ॥ ततो दावाग्निदग्धस्तु स्था
पुनर्वतिसानुगः ॥ २५॥ ततो वर्षशताम्यं शैवे ततिष्ठत्यचेतनः ॥ पृथ्वी वर्षसहस्रे तु जायते ब्रह्मराक्षसः ॥ २६॥ पृथ्वी
नलनते मोक्षं कुलस्य छादनेन वा ॥ योगमेव निषेवेतनामसात्रमथापहं ॥ २७॥ ॥ इत्याग्नेयेनानाधर्माः ॥ पुष्कर
उवाच ॥ ॥ वेदस्यानुप्रवक्ष्यामि धर्मवैपं च धाम् स्मृतं ॥ वर्षत्वमेकमाश्रित्य यो धिकारा प्रवर्तते ॥ ॥ वर्षाधर्मसंविज्ञे
योः यथोपनयने त्रिषु ॥ पञ्चाश्रमं समाश्रित्य पदार्थः संविधीयते ॥ १२॥ युक्तश्चाश्रमधर्मस्तु सिनपिडादिको यथा ॥
उभयेन निमित्तेन यो विधिः संप्रवर्तते ॥ १३॥ नैमित्तिकः संविज्ञेयः प्रायश्चित्तविधिर्यथा ॥ ब्रह्मचारी गृही वापि वा

गतः ॥ ३०॥ ॥ इत्याग्नेयेनानाधर्मेषु ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ श्रीशान्तिविजयाय च गृह्यतं पुनर्वदे ॥ गृह्यतो पु
तहोमलक्ष्यकोट्यात्मकस्त्रिधा ॥ १॥ वेदिवैश्वदेविकुंडात्प्रहानावात्यमंडले ॥ सोम्ये गुरुर्बुधश्चैश्वरः पूर्व
दले शशी ॥ २॥ शानिराधेयने रुतरे राहुः केतुश्च वायव्ये ॥ दशमो म्यगुरुर्विष्णुश्च ब्रह्मेन्द्रौ गुरुकालको ॥ ३॥ चै
त्रगुप्तश्च धिदेवा अमेरा पक्षिति हरिः ॥ इंद्रो ह्येन्द्रिदेवताश्च प्रजे नो हिरजः क्रमात् ॥ ४॥ एते प्रत्यधिदेवाश्च गणेशो
दुर्गापाणिनः ॥ खमश्चिनो च संसृज्य जे की जे श्ववेदजैः ॥ ५॥ अर्कः पालाशखदिरोष्णपामार्ग्यपिष्पलः ॥ उ
दुंबरशमी हर्वाकुशाश्च समिधः क्रमात् ॥ ६॥ मध्याप्यः दधिसंमिश्रा होतमाश्चाष्टधा शतं ॥ एकाष्टचतुरः कुं
भानृष्ट्यष्टास्ततो ददेत् ॥ ७॥ यजमानं चतुर्वेदे रनिषिच्य समर्थकैः ॥ सुरास्वामिनिषिचंतु ब्रह्मविष्णुमहेश्व
राः ॥ ८॥ वासुदेवो जगन्नाथस्तथा संकषणः प्रभुः ॥ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च नवंतु विजयायते ॥ ९॥ आखंडलो
ग्निरजगवानपमो वै नैरुतस्तथा ॥ वरुणः पवनश्चैव धनाध्यक्षस्तथा शिवः ॥ १०॥ ब्रह्मणा सहितः शेषो दिक्पा
लाः पांतु वो सदा ॥ कार्त्तिके लक्ष्मीर्धतिर्मेधापुष्टिः श्रद्धा क्रिया मतिः ॥ ११॥ बुद्धिर्लज्जा वपुः शान्तिर्भुक्तिर्कांतिश्च मा
भुवः ॥ एतास्वामिनिषिचंतु धर्मपत्न्यः समागताः ॥ आदित्यश्चंद्रमा नौ मबुधजीवन्निता कर्कजाः ॥ ग्रहास्त्वाम
निषिचंतुराहुः केतुश्च तर्पिताः ॥ देवदानवगंधर्वपिशराक्षसपत्न्याः ॥ रुषयो मनवो गावो देवमातरा व

शे

चादेवपत्नोऽधुवोनागादैत्याश्चाप्सरसांगणाः॥अस्त्राणि सर्वशस्त्राणि राजानोवाहनानि च॥श्रीपथानि चरत्नानि
कालस्यावयवाश्च॥सरितः सागरा शैलास्त्रीर्यानि जलदानदाः॥१६॥एते त्वामभिषिञ्चन्तु सर्वकामार्थसिद्धये।
अलंरुमस्ततो दद्यात्तद्देवर्षीर्निभुवादिकं॥१७॥कपिले सर्वदेवानां पूजनीयासि रोहिणि॥तीर्थदेवमयी यस्मा
त्ततः शान्तिं प्रयच्छ मे॥१८॥पुण्यस्त्रं शंखवाद्यानां मंगलानां च संग्रहं॥विष्णुना विधत्ते नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥
१९॥धर्मस्त्वेष्टरूपेण जगदानंदकारकः॥अष्टमूर्तैरधिष्ठानः स तः शान्तिं प्रयच्छ मे॥२०॥हिरण्यगर्भस्त्वं हे महे
मवी जंविनावसोः॥अनेन पुण्यफलदमतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥२१॥पीतवस्त्रयुगेतस्मात्तवा सुदेवस्य वस्त्रजो॥प्रदा
ना तुष्पते विष्णुरतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥२२॥विष्णुस्त्वमृतरूपेण यस्मादमृतसंभवः॥सर्वपापाहरो नित्यमृतः शान्तिं
प्रयच्छ मे॥चंद्राकवाहनो नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥२३॥यस्मात्तं एषि वीसर्वा धेनुः केशवसन्निना॥सर्वपापहरा
नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥२४॥यस्मादायसकर्मणि तवाधीनानि सर्वदा॥यस्य लक्षा युधादीनि त्रतः शान्तिं प्र
यच्छ मे॥२५॥यस्मात्सर्वयज्ञानां मंगलत्वेन वसुधितः॥योतिर्विनावसो नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥२६॥गवामंजो
षुतिं शंतिं नुवनानि चतुर्दश॥यस्मात्तस्माच्चिप्रेमे स्यादिह लोके परत्र च॥२७॥यस्मादश्वत्थं शायने केशवस्य शि
वस्य च॥शय्या ममाप्यश्वत्थास्तु दत्त्वा जन्मनि जन्मनि॥२८॥यथा बद्धेषु सर्वेषु सर्वदेवाः प्रतिष्ठिताः॥तथा शान्तिं प्र

राम
१६४

यच्छंतव ऊदानेन मे सुराः॥२९॥यथा भूमिप्रदानस्य कलानां हंति षोडशी॥दानान्ममानि मे शान्तिं नृमिदानात्
वस्त्रिह॥३०॥ग्रहयज्ञयुतं होमो दक्षिणा नीरणे चितिः॥विवाहोऽस्य वयस्ये पुप्रतिशदिषु कर्मसु॥३१॥सर्वकामा
प्त्रये लक्षकोटिहोमद्वयमतं॥गृहदेशो मंडपे यमयुतं हस्तमात्रकं॥३२॥मेखलायोनिसंयुक्तं ऊंडवदारं च सि
द्धिदं॥द्वयमेवापि बालक्षेत्रं सर्वदशयुगलितः॥३३॥चतुर्दशैस्त्रिहस्तवाताक्षं चात्राधिकं यजेत्॥सामध्वनिशरीर
स्त्ववाहने परमेष्ठिनः॥विषपापहरो नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥पूर्ववत् ऊंडमामं अलक्षहोमं समाचरेत्॥३४॥
वसो धारिततो दद्यात्तस्या मृषादिकं ददेत्॥तत्रापि दशचाष्टौ च लक्षहोमे तथा द्विज॥३५॥पुत्रार्थं रोज्यविजय
शुक्रियुक्ता चाङ्गुतान्॥दक्षिणाग्निः फलेनाप्याहुतः घ्नः कोटिहोमकः॥३६॥पंचविंशतषोडशं वापठेद्वारे च
तुष्टये॥कोटिहोमो सर्वकामाविष्णुलोकं च गच्छति॥३७॥होमस्तु ग्रहमंत्रैर्वा गायत्र्या वैश्वीर्येण॥जातवेदे मुखे
ः शौर्वैर्वैदिकैः प्रथितैरपि॥३८॥तिलैश्च तैप वैदित्यैश्च मेधफलादिना क॥विद्वेषणाभिचारे शुत्रिकोणं ऊंड
मिष्यते॥३९॥समिधो वामहस्तेन श्येना स्त्रिलक्षसंयुताः॥रक्तमूषे मुक्तिकोशे ध्यायेत्त्रिंशं वरिषो॥४०॥
क्षिंघातस्त्रुरेण प्रतिमां पृष्टस्फारिषू हरेत्॥ये जेदे कं पीडकः पठेत्स दिव्यं जेत॥॥इत्यादि ये अयुतलक्षे
कोटिहोमा॥॥पुष्कर उवाच॥दंडं कुर्यात्तपो नृणां प्रायश्चित्तमकुर्वतां॥कामतो कामतो वापि प्रायश्चित्तं
रुते चरेत्॥अनं कुधा तुराणां च न चं जीतकदाचन॥महापातकिना स्पृष्टमनंष्टमुदकाया॥२॥गणान

गणिकान्नेचवार्धपिंगयिनस्यच॥अतिशयस्यधेदस्यस्यवोपपत्तिर्गहे॥३॥रजकस्यनद्रांसस्यवेदिनकि
तवस्यच॥मिथ्यातपस्तिनश्चैवचौरदोजिकयोस्तथा॥४॥कुडगोलस्त्रीजितानावेदविक्रयिणस्तथा॥शैल
षतंतुवायान्नेकतघ्नस्यान्नेमेवच॥५॥कर्मारस्यनिषादस्यचेतेनिर्णेजकस्यच॥मिथ्याप्रवृत्तितस्यान्नेपुंश्चल्या
स्तैलिकस्यच॥६॥आरूढयतितस्यान्नेविविशिष्टानेचवर्जयेत्॥तथैवाब्राह्मणस्यान्नेब्राह्मणोनेतिमंत्रितः॥ब्राह्मण
नाचशूरेणनाद्याचैवनिर्मंत्रितः॥एवामस्यान्नेममत्याममताद्याहंक्षिपेत्॥मत्यानुक्ताचरेत्कुरुंरेतोविण्मूत्र
मेवच॥चांडालपचान्नेतुमुक्ताचांप्रायणंचरेत्॥९॥अनिर्देशंचप्रेतान्नेगवाघ्रातंतथैवच॥मृदोछिष्टंशुने
छिष्टंपतितान्नेतथैवच॥१०॥तत्ररुद्धं प्रकुर्वीतमशौचंरुद्धमाचरेत्॥अशौचेयस्ययोभुंक्तेसोप्यशुचस्तथा
भवेत्॥११॥मृतपंचनखात्कृपादमेधेनरुतघ्नतात्॥आपःपीत्वाअहंतिष्टेतसोपवासोद्विजोत्तमः॥१२॥स
र्वत्रमूत्रपादस्यातद्वितयंवेश्यनययोः॥विदूराहखरोष्ट्राणांगोमयोःकपिकाकयोः॥१३॥प्रात्रपमूत्रपुरीषापि
द्विजश्चांप्रायणंचरेत्॥शुक्लाणिजग्धमांसानिएतचकवत्त्वानिच॥१४॥कन्यादशूकरोष्ट्राणांगोमयोःकपि
काकयोः॥गोमयोश्चखरोष्ट्राणांछत्राकग्रामकुर्कुटं॥मांसं सरयंकुंजरस्यतत्ररुद्धेणमुच्यते॥आमश्राप्
तयानुक्ताब्रह्मचारीमधुवहन्॥लभ्युनंगंजनंवाघ्रातप्राजापत्यादिनाशुचिः॥मुक्ताचांप्रायणंकुर्यात्तिमांस
क्रव्यमुजस्तथा॥१७॥शैलुंगमंचपीयूषंविषंशेषात्मकंमदन॥तथाकृशरमांसानिपापसाष्टपशुकुली

राम-

१६५

१६॥अनुयाकृतमांसानिदेवान्नानिहवीषिच॥गवांचमृद्दीवीणांचवर्जयित्वातथाप्यजां॥१९॥सर्वक्षीराणि
वर्ज्यानितासांचैवापनिर्दिशन्॥शशकःशत्रुकोगोधाखेदूकर्मस्तथैवच॥२०॥नक्ष्माःपंचनखाःप्रोक्तापरि
शेषाश्चवर्जिताः॥पावीनान्द्रोहितान्मत्स्यान्सिंहतुंडांश्चभक्षयेत्॥यवगोधूमजंसर्वंपयसश्चैवविक्रियाः॥
रोगवाडवचक्रादीन्सस्नेहमुखितंतथा॥२१॥अग्निहोत्रपविध्याग्निब्राह्मणःकामकातरः॥चांप्रायणंचरेन्मांसं
सर्वीरहत्यासमंहितत्॥२२॥ब्रह्महत्यासुरापानंस्तेयंयुर्वगनागमः॥महातिपातकात्याक्रुःसयोगंचैवतेःस
ह॥२३॥अनृतचसमुत्कर्षाजगामिचपैशुनं॥युरोश्चौलीकनिर्वधःसमानिब्रह्महत्या॥२४॥ब्रह्मोनेवेद
निर्दांकूटसाक्षंमुहदधः॥गर्हितांनाद्यप्योजग्धिपुरापानसमानिषट्॥निक्षेपस्यापहरणंनराश्वरजतस्य
च॥भूमिभ्रमणीनांचरुक्नस्तेयसमंस्मृतं॥२५॥रजकारमकयोनिषुकुमारीघंत्यजासुच॥सखुःपुत्रस्य
चस्त्रीषुगुरुतल्यसमंविदुः॥२६॥गोवधोयाज्यसंयाज्यपारदार्यान्सविक्रेयः॥गुरुमातृपितृसागस्वाध्यायाग्ने
ःसुतस्यच॥२७॥परिवित्ताअनुजेनपरिवेदनमेवच॥तपोर्दानंचकन्यायास्तपोरेवचयोजने॥२८॥कन्यायाहृष
णंचैववार्धुष्यंव्रतलोपनं॥भडागारामदाराणामत्यस्यचविक्रियः॥गुरुब्राह्मणधवत्यागोभृताध्ययनमेव
च॥भृताब्राह्मणनंदानविक्रेयस्यचविक्रियः॥३२॥सर्वकारेधधीकारोमहापेन्नप्रवर्धनं॥हिंसोपधीनास्त्री

शोधनमैदवं॥मलिनीकरणीयेषुनष्टंसादधिकमहं॥तुरीयं ब्रह्महत्यायाः क्षत्रियस्वधे स्मृते॥वैश्ये श्मशो
 दृत्तस्ते शूद्रे यस्तुषोऽश्वः॥मार्जारिनकुलो हत्वा चार्धमंडकमेव च॥श्वगोघोलककाकीश्च शूद्रहत्याव्रतंचरेत्॥
 चतुर्णामपि वर्णानां नारी हत्वा न वां स्त्रिंशं अमात्यैव प्रमायस्वी शूद्रहत्याव्रतंचरेत्॥सर्पादीनां वधेन क्रमन
 स्यात्वायुसंयुतः प्रयाणामत्यसाराणां स्तेयं कृत्वा न्यवेक्ष्यतः॥चरेत्सांतपने रुद्धं चरत्यात्मविशुद्धये॥न
 क्षमोज्या पहरणे पानशय्यासनस्य च॥पुष्पमूलफलानां च पंचगव्यं विशोधयेत्॥शृणु कर्तुं श्रुमाणां च श्रुका
 न्तस्य गुडस्य च॥वेणुचर्ममिषाणां च त्रिभागस्याः दमोजनं॥मणिमुक्ताप्रवालानां तारस्पर्जतस्य च॥अ
 यकां सोयलानां च द्वादशाहं गणान् च क॥कपसि कीटजोष्मनां विशफैकशफस्य च॥पक्षिगंधीषधीनां
 च रज्वाश्चैव महं पयः॥गुरुतल्यव्रतं कुर्याद्रेतः सिकास्वयोनिषु॥सरसुः पुत्रस्य च स्त्रीषु कुमारी धेत्यजा
 मुच॥पैविष्यश्रेयो भगिनी स्वस्तीयां मातुरेव च॥मातुः स्वभ्रातुराप्तस्य गत्वा चो प्रायणं चरेत्॥अमातुषीषु
 पुरुष उदकायामयोनिषु॥रेतः सिकाजले चैव रुक्मसांतपने चरेत्॥मिथुनं नु सदा सेव्यं पुंसि योषित
 वादिजः॥गोपाने सुदिवा चैव सवासा स्नानमाचरेत्॥चांडालां त्यक्त्वा गत्वा नु क्तच प्रतिगृह्य च॥पुत्रे
 च ज्ञानतो विप्रो ज्ञानात्साम्यं तु गच्छति॥विप्र उद्यं स्त्रियं न त्रानिरुध्यादेकवेरमनि॥यत्पुंसः परदारं पुत्रं चै

५९॥पकां नेन गृहीतेन मूत्रोच्चारं करोति वै॥अनिवार्यं तु तद्रव्यं त्रंगेरुत्वा तु संस्थितं॥६०॥शौचं कृत्वा तममुस
 त्रकं स्नायेच्च दर्शयेत्॥सुखैरुतावांचो रैर्वा किं तारे विप्रवासिनां॥६१॥अस्य भोज्ये विशुध्यते पां वक्ष्यामि नि कृ
 ति॥पुनः प्राप्स्य देशं च वर्णानामनुपूर्वशः॥६२॥रुद्धं स्यात्ते ब्राह्मणं च पुनः संस्कारमर्हति॥पादौ नो ते क्षत्रिय
 श्च श्रवति वैश्याव च॥पादं कृत्वा तथा शूद्रो दानं दत्वा विशुध्यति॥उदकान् सर्ववर्णाय स्पृष्ट्वा चैत्स्यादुद
 काया॥६३॥तस्मिन्नेवाह निस्वातो शुद्धिमाप्नोत्यसंशयः॥रजस्वना तु नाश्रियात्संस्पर्शं हीनवर्णया॥६४॥या
 व बुद्धिमवाप्नोति तावत्त्वानेन शुध्यति॥मूत्रं कृत्वा व्रजनवर्णमिति त्रंसाजले पिवेत्॥६५॥अहोरात्रोषितो भूत्वा पं
 चगव्येन शुध्यति॥॥इत्यानेये प्रायश्चित्तानि॥॥पुष्कर उवाच॥॥प्रायश्चित्तं रहस्यादिवक्ष्ये अधिकं परं॥यो
 रूपेण तु सक्तेन मासजप्यादिना द्यह॥१॥मुच्यते पातकैः सर्वैर्जन्मात्रिराद्यमर्षणं॥मुंडने सर्वरुद्धेषु नानुहो
 मो हरेद्यदि॥२॥उल्लितस्युदिवा तिष्ठदुपविष्टं तथा निशि॥रातदीरासनं प्रोक्तं रुद्धं रुत्वेन पापहा॥३॥अष्टभिः
 प्रत्यहं ग्रासेर्यति चो प्रायणं स्मृतं॥प्रातश्चतुर्भिः सायं च त्रिषु श्चां प्रायणं स्मृतं॥४॥पयाकयं चित्पिडानां च त्वा
 रिंशच्छतं दयं॥मासेन नक्षये देत तत्स्वरचो प्रायणं न वेत्॥५॥अहमुसं पिवेदापस्वीहमुसं पयः पिवेत्॥अहमु
 संघृतं पीत्वा वायुनक्ष्यं हं पिवेत्॥६॥तत्र रुद्धं मिदं प्रोक्तं रीतेः श्रुतं प्रकीर्तितं॥रुद्धं रुद्धं पयसा दिवसा

३० पु
१६

नेकविंशतिः॥१७॥ गोमूत्रेणोमयं क्षीरं दधिसर्पिः कुशोदकं॥ एकरात्रोपवासश्च रुद्धं शान्तपनं स्मृतं॥ १८॥ एतच्च प्र
त्यहं मत्सं महासंतपनं स्मृतं॥ अथा मत्सं मथैकैकं प्रतिशतं पनं स्मृतं॥ १९॥ रुद्धं पराकसंतं स्यात्वा दशाहमनो
जनं॥ एकनक्तं महाभ्यस्तक्रमाङ्कमया चितं॥ २०॥ प्रजापत्यमुपोष्योते पादस्यात् रुद्धपादकः॥ यत्र रुद्धसया
प्रात्रैस्तोप रुद्धं जलेन तु॥ २१॥ मूलरुद्धं तथा मूलैर्दध्राक्षीरेण तक्रतः॥ मासं वा यव रुद्धं स्यात् पाणि पुरांतनो
जनात्॥ २२॥ तिलैर्दधिरारात्रेण रुद्धमासेपमात्रिनुत्॥ गव्यं प्रमज्जला जानां ब्रह्म रुद्धं तदाचरेत्॥ २३॥ उपो
षितश्चतुर्दशोपपंचदशपामनंतरं॥ पंचगव्यं समश्रीयात् हविष्यान्नादनंतरं॥ २४॥ मासेन दिनैः रुत्वा सर्व
पापैः प्रमुच्यते॥ श्रीकामः पुष्टिकामश्च स्वर्गकामो यनष्टये॥ २५॥ देवताराधनपरः रुद्धकारी ससर्वभ्रातृ॥
इत्यामेयेरहस्यादिप्रायश्चित्तं॥ पुष्कर उवाच॥ परदारपरप्रव्येजीवहिंसादिके यदा॥ प्रवर्तते नृणां चि
त्रं प्रायश्चित्तं स्तुतिस्तथा॥ २६॥ विस्रवे विस्रवे नित्यं विस्रवे विस्रवे नमः॥ नमामि विस्रुचित्रं स्वं महंकारगतिं हरि
२७॥ चित्रं स्वामीं मय्यक्रमं नंतमपराजितं॥ विस्रुमीड्यमशेषेण मनादिनिधने विभुं॥ २८॥ विस्रुचित्रगतो यमे
विस्रुश्चिमतः स्वयं॥ करोति कर्तुं भूतोसौ स्वावरस्य चरस्य च॥ २९॥ तत्पापं नाशमायातु तस्मिन्नेव हि चिंतिते
ध्यातो हरति यत्पापं स्वप्ने दृष्टुं नावनात्॥ ३०॥ तमुपेक्ष मह विभुं प्रणतार्त्तिं हरं हरिम्॥ जगत्सिद्धिं निराधा

राम
१६

चारयेद्व्रतं॥ सचेत्पुनः प्रदुष्येत सदृशो नोपपस्विता॥ रुद्धं चोपायणो चैकदहस्याः पावनं स्मृतं॥ यत्करोत्येकरा
त्रेण दृषलीसेवितादिजः॥ तत्रैक्ष्यमुकजपलितं त्रिनिर्वर्षैर्व्यपोहति॥ इत्यामेये प्रायश्चित्तं॥ महापापोप
पापानां प्रायश्चित्तं वदामिते॥ संवसेण पतति तेन चैव सहाचरन्॥ याजनाध्यापनादीनामनुयाना सनात्॥
यो येन पतिते नैषां संसर्गं याति मानवः॥ स तस्यैव व्रतं कुर्यात् तत्सं सगस्य शुद्धये॥ पतितस्योदकं कन्यसर्पि
डैर्बाधवेः सह॥ निदिते ह निद्याया क्रैजागर्तिगुरुसंनिधौ॥ दासी घटमपां पूर्णपयस्ये तमेतवत्सदा॥ अहोरात्रमु
पासीनां नशो चैवाधवेः सह॥ निवर्तयेयं तस्मात्तु श्रेष्ठं संज्ञाषणादिकं॥ श्रेष्ठं स प्राप्नुयात् ब्राह्मण्यवीया
मुच्यते रविः॥ प्रायश्चित्तं तु चरिते पूर्णकुंभमया णवे॥ तेनैव सार्धं प्रायेस्वे स्नात्वा पुण्यजला श्रये॥ एवमे
व विधिं कुर्यात् पितृपुत्रितास्वपि॥ वस्त्रात्तपानं पेयं तु वसेयुश्च गृहांतिके॥ येषां हि जानां सावित्री नानुषे
तयथाविधि॥ पश्चारयित्वा त्रीनं कनानयथा विधुपपातयेत्॥ विकर्मस्थापरित्यक्ता स्तेषामप्येतदादिशे
त्॥ जपेदात्रीणि सावित्र्याः सहस्राणि समाहितः॥ मासं गोरेपयः पीत्वा मुच्यते सप्ततिग्रहात्॥ वात्यानां
यजने कृत्वा परेषामेव कर्म च॥ अत्रिधारमहीनां च विभिः रुद्धं व्यपोहति॥ शरणागतं परित्यज्य वेदे विज्ञा
यच विजः॥ संवसरं यदा हरेत् तत्पापमेव सेवति॥ अष्टगलखरैश्च शेषां मेः क्रयन्ति रेव च॥ नानाश्वष्टैर्व

अ. पु.
१६८

राहे श्रमणाया मेन शुध्यति ॥ स्नातकव्रतलोपे च कर्मत्यागे प्यमोजनं ॥ ४५ ॥ हंकारं ब्राह्मणस्योक्तात्कारं च गरी
यसः ॥ स्नातान् गन्तव्यं हस्तेषु मन्त्रिवाद्यप्रसादयेत् ॥ ४६ ॥ अवगृह्य चरेत् रुद्धं चरेत् रुद्धं निपातने ॥ रुद्धातिरुद्धं
कुर्वीत विप्रस्यो त्याद्यशोणितं ॥ ४७ ॥ चंडालादिरविज्ञातो यस्य तिष्ठेत् तवे श्मनि ॥ सम्पत्तं ज्ञातं स्तु कालेन त
स्य कुर्वीत शोधने ॥ ४८ ॥ चोप्रायणं पराकश्च विज्ञातं तु विशोधने ॥ प्राजापत्यं तु श्राणां शेषं तदनुसारतः ॥
४९ ॥ गुडं कुसुमं मेलवणं तथा धन्यानि यानि च ॥ रुत्वा गृहे तनौ धारितेषां दद्याद्भुताशनं ॥ ५० ॥ मृन्मयानां तु मो
डानां त्याग एव विधीयते ॥ द्रव्याणां परिशेषाणां द्रव्यशुद्धिर्विधीयते ॥ ५१ ॥ रूपैकत्वा न सक्ता ये सस्मिन् कल्पन्
विता ॥ शुद्धे स्वरूपवासेन पंचगव्येन चाप्ययः ॥ ५२ ॥ यस्तु संस्पृश्य चंडालमुश्रीयाद्वासकामतः ॥ विजश्चाप्रा
यणं कुर्यात्तत्पुरुषमपि वा ॥ ५३ ॥ भोडसंकुलसंकीर्णं चंडालादिजुगुप्सितं ॥ शुक्लापीता तथा तेषां षडशत्रे
ण विशुध्यति ॥ अग्नौ धुक्त्वा शेषं तु भक्षयित्वा विजातयः ॥ व्रतं चोप्रायणं कुर्यात्त्रिरात्रं शूद्र एव तु ॥ ५४ ॥ चंडालरू
पभोडेषु अज्ञानात् पिबते जले विजः ॥ स्नातपने कुर्यात्तिष्ठेत् शूद्रश्चापरमोदितः ॥ ५५ ॥ चंडालेन तु संस्पृष्टो यस्त्वपि पिब
ते विजः ॥ त्रिरात्रं तेन कर्तव्यं शूद्रश्चोपसेदितः ॥ ५६ ॥ उच्छिष्टे हि यदित्यष्टः शुनाश्च श्रेण च विजः ॥ उपोष्य रजनी मेको
पंचगव्येन शुध्यति ॥ ५७ ॥ वैश्वेन क्षत्रियेणैव स्नानेन कंसमाचरेत् ॥ अध्वाने प्रस्थितो विप्रको तारयद्यन्तर्दके

राम
१६८

शु

साजिगंसस्त्राप्यस्य द्रुगुक्षितः ॥ गायत्र्या होमयेद्दक्षैर्हवीन्निमधुराभुतां ॥ यस्मिन्नेव्याविमाप्नोति तस्मिन्स्वानेव
लिने मानसानां निजादीनां विसोऽस्मिन्नेह रं भवेत् ॥ वातपित्तकफदोषांतवश्च तथा शृणु ॥ मुक्तं पंचशयादन्तं दिक्षया
ति च मुक्तागच्छं शनैर्केतकिह न्वरमताश्चापरेण च ॥ किं ज्ञा गोमलस्तत्र विष्णुना स्वदहृषिकाः ॥ नाशामलं क
र्म मलं तथा देहमलं च यत् ॥ शरसभाषो प्रसस्तत्र समाहो पिततां व्रजेत् ॥ मांसाद्रक्तं तोमे दोमे रसो वपि स्थि संभ
वः ॥ आस्त्रौ मजाततः शुक्रा शुक्राद्रौ स्तथो जसः ॥ देशमाशुपे बलं शक्तिकालं प्रकृतिमेव वा ॥ ज्ञात्वा किंचि सितं कुर्या
द्देवजस्य तथा बलं ॥ तिष्ठिरिक्तां त्वजे नौ मं दत्तं दारुणो ग्रहं ॥ हरिगोविजं चार्कं सुराग्रान् प्रतिश्रुय च ॥ शृणु
मंत्रमिदं विद्वान्नेष जारं न साचरेत् ॥ ब्रह्मदक्षाश्चिरुद्धं उभूचं चार्कं न लानिलः ॥ रुषयः सोषधी ग्रामाभूतसं
घाश्च प्रांतुते ॥ रसापने मि वर्षाणां देवानां ममृतं यथा ॥ सुधनो त्रमजागानां नैष ज्यमिदममुते ॥ वातश्लेष्मात्
कोदेशो बह्वृक्षो बह्वृक्षः ॥ अनप्यति विख्यातो जोगलस्तद्विवर्जितः ॥ किंचिद्दक्षो दके देशे स्यात्साधारणस्त
तः ॥ जोगलः पित्तबहुलो मध्यमः सारणस्ततः ॥ रुक्ताशीतल गोवायुः पीतसुखं कटुत्रयं ॥ स्त्रिरास्त्रिधमधु
रं बलासत्वं प्रवक्ष्यते ॥ हृदि समा नैरेतेषां विपरीतैर्विपर्ययः ॥ रसास्वादसलवणाश्चैभला वायुनाशनाः ॥ कुटु
तिकृकषायश्च वातलाः श्लेष्मनाशनाः ॥ कटुसलवणाश्चैवास्तथापि त्रिविधनाः ॥ तक्तस्वादकषायश्च तथापि

धा

अ० पु०
१६७

तविनाशनाः॥ रससैतदुणं नास्ति विषाकस्यैतदिष्यते॥ वीर्यिष्ठा कफवातघ्ना शीतापितविनाशनाः॥ प्रभावतस्मा
या कर्मते च कुर्वन्ति सुश्रुतः॥ शिशिरे च न संते च निदाये च यथा क्रमात्॥ वयप्रकोपप्रशमानाः कफशोथप्रकीर्ति
ताः॥ मेघकाले च शरदिहेमं ते च यथा क्रमात्॥ वयप्रकोपप्रशमा तथा पित्रप्रकीर्तिताः॥ वर्षादयो विसर्गस्तु हेमं
ताद्यास्तथात्रयाः॥ शराद्यास्तथा दानं श्रीभाता उत वस्त्रयः॥ सोम्या विसर्गश्चादानमायेयं परिकीर्तिताः॥ वर्षा
दीस्वीचतुनसोमश्चरत्ययि सौरसान्॥ जनयत्यस्य लवणमधुरास्वीन्यथा क्रमे॥ शिशिरादीचतुनपंकश्च
रत्ययि सौरसान्॥ विवर्धयेत्तथा तिलकषायकडुका क्रमात्॥ यत्र रजसो वर्धते बलमेकेहि वर्धते॥ कम
शोथमनुष्णाणां हीयमानास्तु हीयते॥ रात्रिभुक्तदिनानां च वयसश्चतथैव च॥ आदिमध्यरसानेषुकफपे
त्रसमीरणाः॥ प्रसमं यातिकोपादीकाले स्तेषां वयः स्मृतः॥ प्रकोपोत्तमकेकाले ममंतेषां प्रकीर्तिताः॥ अति
भोजनतो विप्रतथा चाभोजनेन च॥ रोगा हि सर्वे जायंते वेगो क्षीरणधारणैः॥ अन्नेन कुं भेदा वंश एकपाले
न पूरयेत्॥ आश्रयं पवनादीनां तथैव तमशेषयेत्॥ आधिनिदानस्य तथा विपरीतमथोषधं॥ कर्तव्यमेत
देवात्रमया सारं प्रकीर्तितां॥ न्यजे रक्षमधश्चैव दूदश्रोण्योतथैव च॥ बलाशयितुषानां देहस्थानं प्रकीर्ति
तां॥ तथापि सर्वगाश्चेते देहे वायुविशेषतः॥ देहस्य मध्ये हृदयस्थानं तन्मनसः स्मृतं॥ कृशात्यकेशश्च पलोवज्र

राम
१६७

रेमज्जमानतमस्वच॥ ६॥ हस्तावलंबनं विष्णुप्रणमामि परात्परम्॥ सर्वेश्वरेश्वरविभो परमात्मन धोक्षज॥ त्व
षीकेशहृषीकेशहृषीकेशानमोस्तुते॥ नृसिंहानंतगोविंदभूतभावनकेशवः॥ ७॥ दुरुक्तंदुःकृतं ध्यानं शम
पापं नमोस्तुते॥ यन्मया चिंतितं दुष्टं स्वचित्तवशावर्तिना॥ ८॥ आकार्षमहमत्युग्रं तच्छमं तु यकेशव॥ ब्रह्मण्यदेव
गोविंदपरमार्थपरायण॥ ९॥ जगन्नाथजगद्धामः पापं प्रशमयाच्युत॥ यच्चापराक्रिसोयाक्रमथाक्रमे च तथा
निशि॥ १०॥ कायेन मनसा वाचा कृतं पापमजानता॥ जानता चरुषीकेशपुंडरीकाक्षमाधव॥ ११॥ नामंत्रयो
च्चारणतः स्वप्ने यातुममक्षय॥ शारीरं महृषीकेशपुंडरीकाक्षमाधव॥ १२॥ पापं प्रशमयाद्यत्वं वाक्यं तं म
ममाधव॥ यद्भुजयतु स्वपंस्तिष्ठ नृगच्छ नृजायत यदा स्थितः॥ यद्भुजयतु स्वपंस्तिष्ठ नृगच्छ नृजायत
यदा स्थितः॥ १३॥ कृतं वा पापमप्यर्थिकापेन मनसा गिरा॥ तस्मात् प्रशमं सर्वं वासुदेवानुकीर्तनात्॥
१४॥ परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमं च यत्॥ अस्मिन् प्रकीर्तितं विष्णोयत्पापं प्रणतस्य तं॥ यत्पापननि
वर्तते गंधस्पर्शदिर्वर्जितं॥ शूरयस्तत्पदं विष्णोस्तत्सर्वं गमयत्वद्य॥ १५॥ पापप्रणाशनं स्तोत्रं यः पठेत्तत्र
क्षयानराः॥ शारीरं मानसं वैपि गवाचिकं चैव मुच्यते॥ १६॥ स च पापग्रहादिभ्यो याति विष्णोः परं पदं॥
तस्मात्पापैरुते जाप्यं स्तोत्रं सर्वाधमर्दनं॥ १७॥ प्रायश्चित्तमधौ घातां स्तोत्रं त्रतकलेवरं॥ प्रायश्चित्तं त्रेतोत्र

जपेव्रतैर्नरपतिपातकं॥ततकाष्पणिसंसिधैतानिवैभुक्तिमुक्तये॥२०॥॥६॥त्याग्रेयेसर्वेषांप्रायश्चित्तं पापनाश
नस्तोत्रं॥॥अग्निरुवाच॥॥प्रायश्चित्तं ब्रह्मणोक्तं वक्ष्ये पापोपशान्तिदे॥स्यात्प्राणावियोगफलो व्यापारो ह न
नेस्मृतं॥१॥रागादेषात्प्राप्तामादीव्रतः परतएवच॥ब्राह्मणं घातयेद्यस्य स न वेत्त ब्रह्म घातकः॥२॥बहू
नामेककार्याणां सर्वेषां शस्त्रधारिणां॥यद्येको घातकस्तत्र सर्वेति घातकास्मृताः॥३॥आक्रोशेत्साडतो वाध
नैर्वापि रिपीडितः॥यमुद्दिश्य जेत्याणां सत्मा कुर्वन्निघातकं॥४॥अथ धाद्युपकोरेतु न पापं स्यात्कृते मृते॥
पुत्रः शिष्यस्तथा भ्रातृशिशितो न मृतो त्यगं॥५॥देशं कालं च यः शक्तिं पापं चावेक्षयत्ततः॥प्रायश्चित्तं प्र
कल्पं स्यात् यत्र चोक्ता न निःकृतिः॥६॥गवाये ब्राह्मणार्थे वा सद्यः प्राणान्परित्यजेत्॥प्राप्ते दात्मानमग्नौ
वा मुच्यते ब्रह्म ब्रह्मण्य॥७॥शिरः कपाली ध्वजवान्नैश्वाशी कर्मवेदयत्॥ब्रह्म हृदा दद्यात्तन्निमित्तमुक्त्वा
क्षिमा मृयात्॥८॥षड्विंशैः कृच्छ्रचारी ब्रह्महा ह्ययते नरः॥विहिते यदकामानां कामान्मुक्षिमुणं स्मृतं॥९॥प्राय
श्चित्तं प्रवृत्तस्य वधे स्यात्तु त्रिवार्षिकं॥ब्रह्मघ्नश्च त्रिदिगुणं विद्वद्भेदं त्रिगुणं त्रिधा॥१०॥अथ त्रविप्रे सकले पादो
ने क्षत्रिये स्मृतं॥वैश्ये द्विपादं शूद्रे स्याद्दक्षिणी बालरोगिणु॥११॥तुरीयो ब्रह्महत्यायाः क्षत्रियस्य वधे स्मृतः॥वैश्ये
एवौ शौ द्रतस्त्वैश्वरेये यस्तु षोडशः॥१२॥अप्रदुष्टं स्त्रियं हत्वा शूद्रहत्या व्रतं चरेत्॥पंचगव्यं पिबेत्तु गोमंसां समं

राम.
१७०

सीत संयतः॥१३॥गोष्टे श्रयोगो नुगामी गो प्रदानेन मुच्यते॥रुद्धं चैवातिरुद्धं वा पादक्रा सोन पादिषु॥१४॥अति
हृधामतिरुद्धं अतिवाला चरोगिणी॥हत्वा पूर्वविधानेन चरेद्द्विव्रतं द्विजः॥ब्राह्मणान्मोजयेच्छत्पादद्यादेमतिजो
दकं॥१५॥मुष्टिचर्पटकीलेन तथा शृंगादिमोटने॥लघुडादिप्रहारेण गोवधं तं विविदिशेत्॥दमने दासने चैव शक
रादौ च योजितं॥स्तंभश्च लपाशौ वामिते पादौ न माचरेत्॥१६॥काशे सांतपने कुर्यात्प्रजापत्यं तु लोएके॥त
त्तुरुद्धं तु पाषाणेशस्त्रे चाप्यतिरुद्धं॥१७॥मार्जरगो धान कुलमंडकांश्च पतत्रिणः॥हत्वा अहं पिबेत्
क्षीरं रुद्धं चां प्रायणं चरेत्॥१८॥व्रतं रहस्यं रहसि प्रकाशे घो प्रकाशकं॥प्राणायाम शतं कार्यं सर्वपा
पापवृत्तये॥२०॥पानसंज्ञाक्षमा धूकं खार्जूरं तालमैक्षवं॥माध्वीकं टंक माध्वीकं मैरेयं नालिकेरजं॥२१॥नमया
नपिमद्यानिपैष्टी सुरमा सुशस्मताः॥त्रिवर्णास्त्रिषिद्धा स्यात्पीत्वा तप्तं पयः शुचिः॥२२॥काजोधो नक्षये ददं पिबे
ण्यां कं वा सक्तु निशि॥सुरापाणा पनुत्पर्थं वा सीजटी युजी॥२३॥ज्ञानात्प्रविश विन्मूत्रे सुरा संस्पर्ध मे वच॥पुन
संस्कारमर्हं ति त्रयो वणादि जातयः॥२४॥मद्यं जोड स्त्रिता आ पः पीत्वा सप्तदने व्रती॥चंडालस्तु पानीयं पी
त्वा स्याच्च दिने व्रती॥२५॥चंडालरूपमोडे पुपीत्वा सांतपने चरेत्॥पंचगव्यं त्रिरात्रां ते पीत्वा तज्जले द्विजः॥२६॥
मद्यं केदकं संच्चकरोत्समुक्तिक पईकान्॥पीत्वा नावोदकं चैव पंचगव्येन शुच्यति॥२७॥शक्ररूपोदकं पा

त्वात्रिरात्रेण विशुध्यति॥ अत्रावसायिनामर्थं बुक्तावां प्रायणं चरेत्॥ २८॥ आपत्कालेश्च द्रव्यहेमनस्नापेन शुध्य
ति॥ शूद्राजनं तु गविप्रः पंचगव्यादुपोषितः॥ २९॥ शूद्रादनिद्यान्येतानि शुभक्षीरसादिकं॥ सूत्रोचार्यशुचि
मुत्वात्रिरात्रेण विशुध्यति॥ ३०॥ केशकीटावपनं च पादस्य छेदकामतः॥ अणुप्रावेक्षितं चैव संस्पृष्टं वापु दक्षया॥
३१॥ काकाद्यैरवलीढं च शुनां संस्पृष्टमेव च॥ गवाद्यैरन्ममाघातं बुक्ता अहमुपावसेत्॥ ३२॥ रेतो विण्मूत्रं न क्षी
तु प्राजापत्यं समाचरेत्॥ चां प्रायणं न च श्राद्धे पराकोमासिके मतः॥ ३३॥ पक्षत्रये तु रुद्धं स्यात्पण्मासे रुद्धमे
व च॥ आदिके पादरुद्धं स्यात् एकाहः पुनरादिके॥ ३४॥ एवं द्युर्घातकं श्राद्धं परेद्युः पुनरादिकं॥ निशित्व न
क्षणे बुक्ते प्रायश्चित्तमुपोषणं॥ ३५॥ मूत्रं लघु न बुक्ता शिशुकं रुद्धमाचरेत्॥ अजो ज्ञानां तु बुक्तान् स
नुद्रोष्ठिमेव च॥ ३६॥ जग्ध्वा मांसमनक्षं च सत्ररात्रे पयः पिबेत्॥ मधु मांसं च पोश्रियात् छवं मृतकमेव च॥
३७॥ प्राजापत्यं चरेत् रुद्धं ब्रह्मचारी यतिव्रती॥ अन्यायेन परस्वस्य हरणं स्तेयमुच्यते॥ ३८॥ मुशलेन हतोर
जा स्वर्णस्तेयी विशुध्यति॥ अधः शायी जटाधारी पण्मूलफलाशनः॥ ३९॥ एककालं समस्नानो वा दशा
ब्दे विशुध्यति॥ रुक्नस्तेयी सुरापानं ब्रह्महारायु रतत्पगः॥ ४०॥ स्तेयं रुक्नारं पीत्वा रुद्धे चादे चरेन्नरः॥ मणिमु
क्ताप्रवालानां ताम्रस्य रजतस्य च॥ ४१॥ अयः कांस्योपलानां च द्वादशहं कणान्ततः॥ मनुष्याणां तु हरणे स्त्री

राम
१७९

णां क्षेत्रगृहस्य च॥ ४२॥ वापीरूपतडागा नां शुद्धिश्चाप्रायणं स्मृतं॥ नक्षनो ज्ञापहरणे परिश्रम्यासनस्य च॥ ४३॥
पुष्पमूलफलानां च पंचगव्यं विशोधनं॥ तृणकाष्ठप्रमाणं च शुक्लं न स्य गुडस्य च॥ ४४॥ चेलचर्मामिवाणां च
त्रिरात्रं स्यादभोजनं॥ पितुः पत्नी च न गिनी आचार्यतनया तथा॥ ४५॥ एवमेव विधिं कुर्याद्योषितसुपतिता
स्वपि॥ यत्सुप्तः परदारेषु तत्रैनाधारयेद्भ्रति॥ ४६॥ दारितः सिक्ता कुमारी पुत्रां डाली स्वसुता सुच॥ सपिंडा पत
दारेषु प्राणत्यागो विधीयते॥ ४७॥ पतकरोत्येकरात्रेण पत्नी सेवनादिजः॥ तद्वैक्षं बुक्जपनितं त्रिनिर्वषे
र्व्यपोहति॥ ४८॥ पितृव्यदाकाममेताच्चात्त्राप्तिमेतया॥ चां डाली पुल्कसी व्याधी सुशं च न गिनी सखी॥
मातुः पितुः स्वशारं च निक्षिप्तां शरणागतं॥ मातुलानी स्वशारं च समगोत्रा मनिष्ठती॥ ४९॥ शिष्यचार्यगुरो
चार्यगत्वा चां यणं चरेत्॥ ५०॥ अत्रायेपे प्रायश्चित्तानि॥ ५१॥ अग्निरुवाच॥ देवश्रमार्चनादीनां प्रायश्चित्तं तु
लोपत॥ पूजा लोपे चाष्टशतं जपेत् दिगुणं पूजनं॥ ५२॥ पंचोपनिषदैर्मंत्रैः कृत्वा प्राणभोजनं॥ स्तिकां त्य
जकोदकं स्पृष्ट्वा देवेशतं जपेत्॥ ५३॥ पंचोपनिषदैः पूजा दिगुणा द्वारमेव च॥ विप्रभोज्ये होमलोपे होमस्नानं
तथार्चनं॥ ५४॥ हामद्रव्ये मृषिकाद्यैर्नक्षिते कीर्त्तिसंयुते॥ तावन्मात्रं परित्यज्य प्रोक्ष्य देवादि पूजयेत्॥ ५५॥ अंकु
शर्पणमात्रं तु चित्तं नित्यं परित्यजेत्॥ स्पृष्टे चैव तु संस्पृष्टे अमेषात्रे तदर्पणं॥ ५६॥ देवमानुषविप्रघ्नं पूजाका

लेतयेवच॥ मंत्रद्रव्यादिविद्यासमूले जज्ञा पुन जपैत॥ ६॥ कुंभेन घृशतजपो देवैतु पतिते करात्॥ निनेन घृचोपवास
 शतहोमानविज्ञावयेत्॥ ७॥ रुते पापेनुतापो वैयस्यपुंसप्रजायते॥ प्रायश्चित्तं तु तस्यैकं हरि संस्मरणं परं॥ ८॥
 चोप्रायणं पराको वा प्राजापत्यमधौ घनुत्॥ गायत्री प्रणवसोत्रं मंत्रजप्यघातकं॥ ९॥ काष्ठैरात्रीजसंयुक्तै
 राघैराद्यैस्तदंतकैः॥ सूर्येशशक्तिर्मन्त्रेदिमंत्राकोद्यधिकाष्टयक॥ १०॥ उंक्रोमायाश्चतुर्थीतानमोताः सर्वका
 मदाः॥ नृसिंहदादशाणां तुमालामंत्राघघौघनुत्॥ ११॥ अग्नेयस्य पुराणस्य परतंश्रवणादिकं॥ विदित्या रूप
 कोविमुरग्निरप्यत्रगीयते॥ १२॥ परमात्मा देवमुखं सर्ववेदेषु गीयते॥ प्रवृत्तेस्तुतिरुत्तैस्तु बुज्यते मुक्तिमुक्ति
 रः॥ १३॥ अग्निरापश्चविष्णोर्हि हवतं ध्यानमर्चनं॥ जप्यंस्तुतिं प्रतिमाग्नरीरं चाप्यधौघनुत्॥ १४॥ यदि स्यात्
 हिराणादिधानादादशमेवच॥ वलापुरुषसूर्यानि महादिनानि षोडश॥ १५॥ अन्नदानानि सूर्यानि सर्वा
 एष्यहराणि च॥ तिथिं वारक्षसंक्रांतियोगमर्षादिकालके॥ १६॥ गंगागमाप्रयागंचकाश्ययो ध्यात्यवैति
 काः॥ कुरुक्षेत्रं पुष्करं च नैमिषं पुरुषोत्तमं॥ १७॥ सा लया मप्रना सारं यतीर्थं चाधौघघातकं॥ अहं ब्रह्मप
 रं ज्योतिरिति ध्यानमधौघनुत्॥ १८॥ पुराणं ब्रह्मचात्रेयं ब्रह्माविष्णुमहेश्वरः॥ अवताराः सर्वज्ञाः प्रतिष्ठाप्र
 तिमादिकं॥ १९॥ ज्योतिरास्वपुराणानि स्मृतयश्चतस्रो ब्रतं॥ अर्चयिष्यं च सगंधात्त्रायुर्वेदो धनुर्मतिः॥ २०॥ जि

क्षां चंदो व्याकरणं निरुक्तं चानिधानकं॥ कल्पो न्यायश्चमीमांसादन्यत्सर्वं हरिः प्रभुः॥ २१॥ एको द्वयोपतोय
 स्मिनयः सर्वमिति वेदयुः॥ तं हृदयं स पापानि विनिर्मुक्तिं हरिश्च सः॥ २२॥ विद्याशदशरूपा च मूर्तिस्त्वानेप
 रो हरिः॥ ज्योतिः सदक्षरे विष्णुश्च विर्मलः॥ २३॥ ॥ इत्यानेये प्रायश्चित्तानि॥ ॥ अग्निरुवाच॥ ॥ तिथिवारक्षदिव
 समासादं चोशसंक्रमे॥ तस्मै ब्रतादिवक्ष्यामिव शिष्टं शृणुष्व क्रमात्॥ १॥ अग्निरुवाच॥ ॥ तिथिवारक्षदिव
 त॥ नियमस्य विशेषास्तु ब्रह्मसंवेदं वादयः॥ १॥ ब्रतं हि कर्तुं संतापात्तत्प इत्यभिधीयते॥ इन्द्रियग्रामनिय
 मानियमश्चाभिधीयते॥ २॥ अनग्रयस्तु ये विप्रास्तेषां श्रेयोविधीयते॥ ब्रतोपवासनियमैर्नानादानैस्तथादि
 ज॥ ३॥ ते सुर्देवादयः प्रीता मुक्तिमुक्तिप्रदायकाः॥ उपाव्रतस्पापेभ्यो यस्तु वासोगुणैः सह॥ ४॥ उपवास
 सवितेयः सर्वपापविवर्जितः॥ कांस्यमांसं मसूरं च वणकं कोरदुषकं॥ ५॥ अणुं मधुपरान्तं च तज्जै उपवासन
 स्त्रिये॥ पुष्पलोकारवस्त्राणि धूपगंधानुलेपनं॥ ६॥ उपवासे ननुष्येत दंतधावनमंजनं॥ असकृज्जलपानाच्च तं
 ब्रह्मस्य च न क्षणात्॥ ७॥ उपवासः प्रदुष्येत दिवा स्वप्ना च मेयुनात्॥ क्षमासत्यं दयादानं शौचमिन्द्रियनिग्रहं॥
 ८॥ देवशुभाग्निहवनं संतोषोस्तेयमेवच॥ सर्वव्रतेष्वयं धर्मः समान्यो दशधा स्मृतः॥ ९॥ नित्यस्नायी मिताहारो
 गुरुर्देवविजाचकः॥ क्षारं क्षौद्रं च लवणं मधुमांसानि वर्जयेत्॥ १०॥ तिलमुज्जादते मत्स्या मत्स्यमांसानि कोप्रवा

न॥ वीनकंदेव धाम्यं च समीपं तथैव च॥ १२॥ शित धाम्यं तथा पापं मूलं सारगुणं स्मृतं॥ दृढ तपश्चिकमुद्राश्च कलापाः
 सति लायवाः॥ १३॥ १३॥ इषामाकाशे वनी वारागो धूमाद्या व्रते हिताः॥ चतुर्नैक्षं शुकु कणाशकं दधि घृतं पयः॥ १४॥
 इषामाकशालिनी वारापावका मूलं तुला॥ हविष्य व्रत नक्तदौ च ग्रिकायादिके हिताः॥ १५॥ मधुमं संविहाया सत
 व्रते चाहित मीरितं॥ अहं प्रातः अहं सायं अहं मद्यदिवा चितं॥ १६॥ अहं परं च नाश्रीयात् प्राजापत्यं च रत्नं विजः॥ ए
 कैकं ग्रास मंश्रीयात् अहानित्रीणि पूर्ववत्॥ १७॥ अहं चोपवसे दंत्य मतिरुच्छं च नूरं विजः॥ गोमूत्रं गोमयं क्षी
 रं दधिसर्पिः कुशोदकं॥ १८॥ एकरात्र पवासश्च रुच्छं संते पते स्मृतं॥ पृथक् सांत पतं प्रयेः षडहः सोपवास
 कः॥ १९॥ सप्ताहेन तुरुच्छं महांसांत पनो घहा॥ द्वादशाहोपसेन पाराकः सर्वपापहा॥ २०॥ महापराकस्त्रि
 गुणस्त्वयमेव प्रकीर्तितं॥ पौर्णमास्यां पंचदश्यास्य माहं वास्य नोजनः॥ २१॥ एकापायेत तो हृदी चोद्रायण
 मतोत्थया॥ कपिलागो परं मूत्रमर्द्धं गुष्टं च गोमयं॥ २२॥ क्षीरं सप्तपलं दद्यात् दुग्धं चैव पलत्रयं॥ एतमेकपलं
 दद्यात् पलमेकं कुशोदकं॥ २३॥ गायत्र्या गत्य गोमूत्रं गंधधारिणि गोमये॥ आप्यायस्वेति च क्षीरं दधिकाशो
 तिवै दधि॥ २४॥ तेजो सीतितया चाज्यं देवसत्वा कुशोदकं॥ त्रयं कूर्चं भवत्येवं आपो हिष्टे च यजेत॥ २५॥ अघ
 मर्षणं सूक्तेन संयोज्य प्रणवेन वा॥ पीत्वा सर्वा र्थानि मुक्ते विमुक्तो लोकीत्युपोषितः॥ २६॥ उपवासी सायं नोजीयती

पशं न कालवान्॥ मोमधजीचाश्च मेधी सत्यवादी दिवे व्रजेत्॥ अन्नाधेयं प्रतिष्ठां च यजुदा व्रतामि च॥ देव व्र
 तं षोडश चिदाकरण मेखलाः॥ २७॥ मंगल्य मन्त्रिषे कंच मलमा से विवर्जयेत्॥ दर्श दर्शस्तु चोद्रया त्रिंश
 दश्चैव साधनः॥ २८॥ मासः सौरसु संक्रांतिर्नाक्षत्रो न विवर्तनात्॥ सौरो मासो विवाहादौ यज्ञादौ सावनः स्म
 तः॥ २९॥ आदिके पितृकार्ये च चोद्रो मासः प्रशस्यते॥ आषाढी मवधिं रुत्वायः स्नापेक्षस्तु पंचमः॥ ३०॥ कुर्या
 द्वापंत व्ररविः कस्यां गच्छतुवानवा॥ मासि संवसरे चैव तित्ये दैघं यथा नवेत्॥ ३१॥ तत्रोक्त मोक्ष राते या पूर्वत
 स्मान्मलिस्तु च॥ उपोषितं व्यंनक्षत्रं येनास्तं याति नास्करः॥ ३२॥ दिवा पुण्यास्तु तित्ययो रात्रौ नक्त व्रते शु
 भाः॥ युगमाप्ति युगं तानि षण्मुसोर्वसुरंध्रयोः॥ ३३॥ रुद्रेण द्वादशी युक्ता चतुर्दश्यप पूर्णिमा॥ प्रतिपद्य
 त्वा वा स्नातित्यो र्युग्मं महाफलं॥ ३४॥ एतद्यस्तं महादोषं हंति पुण्यं पुरा कृतं॥ नरैः सन्निवृत्तिनां विवाहो
 पप्रवादिषु॥ सद्यः सौचं समाख्यातं कांतारायदिसंयति॥ आरब्धदीर्घतपसां नरजो व्रतहा स्त्रियां गर्भिणा
 स्त्रिका नक्तं कुमारी च रजस्वला॥ यदा शुचा तदानेन कारयेत् क्रिया सदा॥ ३५॥ कोधात् प्रमादात् लोभाद्वा
 दत्तं भंगो न वेद्यदि॥ दिनत्रयं न चंजीत मंडल शिरसो यवा॥ ३६॥ आसामर्थ्यं व्रतरुतौ पत्नी वा कारयेत्सुतं॥ स्
 तके मतके कार्यं प्रारब्धं जनने जितं॥ ३७॥ व्रतसंभ्रं मूर्च्छितं सुगंधं पानाद्यैरुदरे दुरुः॥ अशोक्तानि व्रतानि आपो

सूत्रं फलं प्रयः ॥ ४१ ॥ हविर्ब्रह्मिण का म्येव गुरोर्वचनमौषधं ॥ कार्त्तिके संततिविद्यादि सौभाग्यरोग्य वृद्धये ॥ ४२ ॥ नै
 माल्यमुक्तिमुक्त्यर्थं कुर्वेन्नतपतेन्नतं ॥ इदं व्रतं मया श्रेष्ठं गृहीतं पुरतस्तव ॥ ४३ ॥ निर्विघ्नां सिद्धिमाया तु त्वत्प्रसादा
 जगत्सते ॥ गृहीतेस्मिन् व्रते देवयद्यष्टौ प्रियेत्यहं ॥ ४४ ॥ तत्सर्वं पूज्यं मे वास्तु प्रसन्नेषु पितृभ्यः ॥ व्रतमूर्ति
 जगद्भूतिं मंडले सर्वसिद्धये ॥ मनसा कल्पितैर्नक्त्यापंचगव्यैर्जलैश्च जैः ॥ पंचामृतैस्तैः स्नापयित्वा त्वमेव नवपाप
 हा ॥ गंधपुष्पोदकैर्पुनः मयि मर्घयते शुभं ॥ गृहाण पादमाचाम्यत्र घटिं कुरु मां सदा ॥ वस्त्रं वस्त्रं पते पुष्पं
 गृहाण कुरु मां सदा ॥ नृपणाद्यैः सुवस्त्राद्यैश्चुदितं व्रतसत्यं ॥ ४६ ॥ सुगंधिगंधविमलं धौं गे मूर्ते गृहा
 ण वै ॥ पापगंधविहीनां मां कुरु त्वं हि सुगंधकं ॥ ४७ ॥ पुष्पं गृहाण पुष्पादिमूर्ते मां कुरु सर्वदा ॥ पुष्पगंधं सु
 विमलमायूरारोग्य वृद्धये ॥ ४८ ॥ सधूपधूपितं मां त्वं कुरु धूपितसत्यं ॥ दीपमूर्ध्नि शिषं मूर्ते गृहाणा खिलना
 स्कर ॥ ४९ ॥ दीपमूर्ते प्रकाशाय सर्वदोषं गतिकुरु ॥ प्रसन्नादिकं नैवेद्यं गृहाणानादिसत्यं ॥ ५० ॥ अनादि
 पूर्णं कुरु मामन्तर्दं सर्वदायकं ॥ मंत्रहीनं किं याहीनं नक्तिहीनं मया प्रजो ॥ ५१ ॥ यत्प्रजितो व्रतपदे परिपूर्णं तद
 सुमे ॥ धर्मं देहे धनं देहि सोऽनामं गुण संतति ॥ ५२ ॥ कार्त्तिके विद्यां देहि चापुः स्वर्गं मोक्षं च देहि मे ॥ इमां पूजां व्र
 तपते गृहीत्वा व्रतं रणं वरे ॥ ५३ ॥ पुनरागमनायैव वरदानाय वै प्रजो ॥ यत्प्रजितो व्रतपते व्रते सुव्रतमूर्तयः

५६ ॥ पूजा सुवर्णाघाश्च शक्या वै नृमिश्रायिना ॥ जपो होमश्च सामान्यं व्रतांते दानमेव च ॥ ५७ ॥ चतुर्विंशदा
 दशाधौ पंचधा त्रयमेककः विप्राः पूजाः सगुरवो नो ज्ञाः शक्ता तु दक्षिणा ॥ ५८ ॥ देया गावः सुवर्णाद्याः पादको
 पानहो एयका ॥ जलपात्रं च मूत्रं च मुद्रिका प्रवमासने ॥ ५९ ॥ शय्या वस्त्रयुगं कुंभाः परिचायेय मीरिता ॥ ६० ॥ इत्याग्रे ये
 व्रतपरिभाषा ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ वक्षे प्रतिपदादीति व्रतान्यखिलदानिते ॥ कार्त्तिके च युजै चैत्रे प्रतिपद्
 त्यगोपिति ॥ १ ॥ पंचदश्या निराहार प्रतिपद्य च ये दजं ॥ उत स द्रव्यं नमो गायत्र्या चार्चयेत्कं ॥ २ ॥ त्रमा
 लाश्रुवंदक्षे वा मे दडकं मंडलं ॥ लंबकूर्चं च जटिलं हं मंत्राणामर्चयेत् ॥ ३ ॥ शक्ता क्षीरं प्रदद्यात्तु व्रत्या से प्री
 यतामिति ॥ निर्मलानो गधु कूर्चं दे नृमो विप्रो व्रती भवेत् ॥ धन्यं व्रतं प्रवक्ष्यामि धन्यो धन्यतां व्रजेत् ॥ मार्गशीर्ष
 प्रतिपदि नक्तं रुत्वाद्युपोषितः ॥ ५ ॥ अमयेन मत्पुत्रि प्राञ्जल्यं सर्वनामं वेत् ॥ प्रतिपद्येकं नक्त्याशीसमांते क
 पिला प्रदः ॥ द्वावैश्वानरपदं याति शिखि व्रतमिदं स्मृतं ॥ ६ ॥ इत्याग्रे ये प्रतिपद द्रव्यानि ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥
 द्वितीया व्रतकं वक्षे मुक्तिमुक्तिप्रदायकं ॥ पुष्पाहारो द्वितीयायां च श्विनौ पूजयेत्सुरो ॥ १ ॥ वक्षस्वरूपसौ
 भागं सुरुतां जयते व्रती ॥ कार्त्तिके शुक्लपक्षस्य सा द्वितीया मयं यजेत् ॥ २ ॥ अंबंतपोषितः स्वर्गं गच्छेत्तु नरकं
 व्रती ॥ अश्वत्थं शयने वक्षे च वैधव्यादि दीपने ॥ ३ ॥ रुक्मपक्षे द्वितीयायां प्रावणस्पचरे रितं ॥ श्रीवत्स धारिन्

श्रीकांतश्रीधामश्रीपुतेयया॥४॥गार्हस्थ्यंमां प्राणस्तेहयातुधर्मार्थिकामदं॥अग्नयोमाप्रणस्तेमप्रणस्तेतुदेव
तां॥५॥पितरोमाप्रणस्तेतुमंतोदामातुनेदतः॥लक्ष्म्याविमुच्यतेदेवोनकदाचिद्यायानवान्॥तथाकलत्रसंब
धोदेवमामेविनिद्यते॥लक्ष्म्यानश्म्वरदययातेशयनंतया॥७॥शय्याममाप्यश्रुत्यास्तुतयैवमधुसदन॥ल
क्ष्मीविस्तुयजेदंशय्यायां हिफलानिच॥८॥प्रतिमासंचसोमाप्रदद्यादर्थसमंत्रकं॥गगनांगणसंदीपदुग्धा
ब्धिमंथनोद्भव॥९॥आनासितदिगाजोगरमानुजनमोस्तुते॥उंसुग्रीवायनमःसोमासोमात्मानेहरियजेत्
१०॥घटंसेहंश्रियैनमोदशरूपायमूलात्मने॥घटेनहोमोनकंचशय्यादद्याद्विजातये॥११॥दीपनेनाजनेयुक्तं
छत्रोपानहमासनं॥सोदकुंभांचप्रतिमांविप्रायथप्रधानकं॥१२॥यथाहएवंकुरुतेभुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात्
कांतिव्रतंप्रवक्ष्यामि कार्तिकेनसितेचरेत्॥१३॥नक्तनोजीवितीयायां पूजयेद्वलकेश्वरौ॥वर्षंप्राप्नोतिवैका
न्तिमनोवाञ्छितदायकं॥१४॥पौषशुक्लद्वितीयादिकृतादिनचतुष्टयं॥सदीकसमुस्तांचस्नातासर्वविधि
रिये॥१५॥नाम्नारुक्ताच्युतानंतरुषीकेशेतिपूजयेत्॥पादेनाभ्याचचक्षुःषिकमाक्षिरसिपुष्पकैः॥१६॥शशिचं
द्रशशांकेंदुसंज्ञाभिश्चाघ्येहिंदधि॥तक्तंभुंजीतचनरोयावर्तिष्ठतिचंद्रमा॥१७॥वण्मासपारयंचादं प्राप्नुयात्
सकलव्रती॥एतद्व्रतंनृपस्त्रीभिःकृतंशुभंरुद्रादिभिः॥१८॥इत्याग्रेयेद्वितीयाव्रतानि॥अग्निरुवाच॥॥

राम०

१७५

मुक्ति

तृतीयाव्रतमाख्यासेभुक्तिंप्रदं चते॥ललितानंसतृतीयामूलंगौरीव्रतं॥१॥तृतीयायांचैत्रशुक्लेऊढागौरीहरेणहि॥
तिलस्नातोचयेछुं गौर्याहेमफचायिभिः॥२॥नमोस्तुपादलायेवपादौदेवैशिवसच॥शिवायेतिवसंकीर्त्यमा
यशुक्तयेयजेत्॥३॥त्रिपुरघ्रायद्रुद्रस्यनवाभ्यैजन्मयोर्द्वयोः॥शिवंभूयायेश्वरायविजयायैवजानुनी॥४॥इ
शानेति कटिंदेवैशंकरायेतिशंकरं॥कृत्स्नयंचकोट्यैश्वरिनेशूलपाणये॥मंगलायैनमस्तुभ्यंउदरंचा
भिपूजयेत्॥सर्वात्मनेनमोरुद्रमेशान्येचक्रचक्षुः॥शिवंवेदात्मनेतद्वत्स्त्वपि एपेकश्चमर्चयेत्॥महादे
वायचशिवंचनंतायैकरक्षयं॥५॥त्रिलोचनायेतिहरंचांतकाख्यानलप्रिये॥सोनाग्यायसहेश्वरायनृषण्णि
प्रपूजयेत्॥६॥अशोकमधुवासिनेश्वरायेतिचोष्टकौ॥चतुर्मुखश्रियेचासंहरायस्वानवेनमः॥७॥नमोर्दना
रीशरीरममितांगोचनासिका॥नमउग्रायलोकेशललितेतिपुनर्भवौ॥८॥शिवायपुनर्हतिरिंवासंत्येवतथा
त्मकं॥नमश्रीकंठनाथायैशिवकेशायदोहयेत्॥नीमोग्रायचस्त्वपि एपेशिवःसर्वात्मनेनमः॥मल्लिकाशोकक
मलछंदंतगरमालती॥ऊंदंकनकवीरंचबाणमश्रातऊंऊंमं॥चैत्रेश्वंगोदकंमास्पदेवदेव्यग्रतःस्वपेत्॥प्रात
स्नात्वासममर्चपूजयेत्वापिऊंभकं॥तदष्टकंविजेदद्याललिताप्रीयतांमम॥१॥रूपोदकंगोमयंचमंदारंवि
लपत्रकं॥दध्राऊंगोदकंक्षीरंकार्तिकेष्टषदाज्यकं॥२॥गोमूत्राज्यंरुद्रातिलंपंचमंक्रमासनं॥ललिताविजया

श्र

भद्रावनीकुमुदाशिवा॥१६॥वासुदेवीतथागौरीमंगलकमलासती॥चैत्रादौदानकालेचप्रीयतामितिवाचयेत्॥
 १७॥फलमेकंपरित्याज्यं व्रतांतेरायनंददेत्॥उमामहेश्वरं हैमं वृषभं नगवान्सह॥१८॥गुरुंचमिथुनामर्चयन्वा
 घैः सर्वमाप्नुयात्॥सोभाग्यारोग्यरूपास्वः सोभाग्यशयनव्रतात्॥१९॥नभसेवायवैशाखे कर्पणमार्गशिरस्
 च॥शुक्लपक्षे तृतीयायां ललितायै नमो यजेत्॥२०॥प्रतिपक्षं ततश्चावधत्ते मिथुना निच॥चतुर्विंशतिममर्च
 यस्वाघैर्बुक्तिमुक्तिनाक॥२१॥उक्तो मार्गो द्वितीयो यं सोभाग्यव्रतमाददेत्॥फाल्गुनादितृतीयायां लवणं यस्तुवर्ज
 येत्॥२२॥समाप्ते रायनंदया तर्हं चोपस्करान्वितं॥अलंकाराणि सर्वाणि भवानी प्रीयतामिती॥२३॥सोभाग्यार्थं
 तृतीयोक्तगौरीलोकादिदायिनी॥माघे भद्रे यवैशाखे तृतीया व्रतकृतया॥२४॥रमनकतृतीया कृता चैत्रे रमन
 कैर्यजेत्॥आत्मतृतीया मद्राक्षे प्राच्ये छात्रो जनादिना॥२५॥गौरीकाली उमामाङ्गिकांतिः सरस्वती॥मार्गतिती
 यामारम्यसौ जायं स्वर्गमाप्नुयात्॥२६॥॥अग्नेये तृताया व्रतानि॥॥अग्निरुवाच॥॥चतुर्थं व्रतमाख्यासे
 बुक्तिमुक्तिप्रदं हितं॥माघशुक्लचतुर्थ्यां उपवासी यजेत् गणं॥१॥पंचम्यां च तिलान्नादीवर्षं निर्विघ्नतः सुखी॥गं
 स्वाहामूलमंत्रेण गामाघहृदयादिकं॥२॥आगच्छोक्ताय चावात्यगच्छोक्ताय विसर्जनं॥उक्तां तैर्गदिगंधाघैः पू
 जयेन्मोदकादिभिः॥३॥उमहोक्ताय विग्रहे रक्ततुंडाय धीमहि॥तन्नो देतः प्रचोदयात्मा सिना प्रपदेवापि चतु

र्थरुद्धिवं व्रजेत्॥४॥चतुर्थ्यां गारके मर्च्य गणं सर्वमवाप्नुयात्॥चतुर्थ्यां फाल्गुने नक्तमविप्रारव्या चतुर्थ्यां पि॥५॥च
 तुर्थ्यां दमनैः पूज्यं चैत्रे प्राच्यं गणं सुखी॥॥आग्नेये चतुर्थ्यां व्रतानि॥॥अग्निरुवाच॥॥पंचमी व्रतकं वक्ष्ये आरो
 ग्यस्वर्गमोक्षदं॥नमोननस्यार्थिने वा कार्तिके शुक्लपक्षिके॥वासुकिः सक्षकः पूज्य सर्वसौख्यप्रदायकः॥षष्ठा
 फलाग्निनोर्षादौ बुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात्॥२॥स्कंदपरी व्रतं प्रोक्तं भाद्रपद्या मया क्षयं॥रुद्रपरी व्रतं वक्ष्ये मार्ग
 शर्षे चरे व्रतं॥३॥अनाहारौ वर्षमेकं स बुक्तिमुक्तिमाप्नुयात्॥॥आग्नेये षष्ठ्यां व्रतानि॥॥अग्निरुवाच॥॥सप्तमी
 व्रतकं वक्ष्ये सर्वथा बुक्तिमुक्तिदं॥माघमासे ज्ञेयं के शुक्ले सूर्यं प्राप्य विशेषं भाक्॥सर्वावाप्तिस्तु सप्तम्यां मासि ना
 द्रे कं पूजनात्॥पौषे मासि सितेन श्रुत्वा चार्च्यं कं पापनाशनं॥रुद्रपक्षे तु माघस्य सवविस्तिस्तु सप्तमी॥फाल्गु
 ने तु सिते नंदा सप्तमी चार्क पूजनात्॥मार्गशिर्षे सिते चाब्दं प्रतिपत् सप्तमी स्त्रियाः॥॥अग्नेये सप्तमी व्रतानि॥
 अग्निरुवाच॥॥वक्ष्ये व्रतानि चारम्यारोहिण्या प्रथमं व्रतं॥मासि नाद्रपदे रम्यारोहिण्या मर्दरात्रके॥रुद्रो जातो
 यतस्तस्माजयतीत्या ततो रमी॥सप्तजन्म कृता तपान्मुच्यते चोपवासतः॥रुद्रपक्षे नाद्रपदे अरम्यारोहिण्या
 युते॥उपोषितो र्वयेत् रुद्रं बुक्तिप्रदायकं॥आवाहयाम्यहं रुद्रं वज्रं च देवकीं॥वसुदेवं पशोदा च पूजया
 मिनमोस्तुते॥योगाय गोगपतये योगे रायनमो नमः॥योगादिसंभवायैव गोविंदाय नमो नमः॥स्नानं रुद्राय

पद्यानुचर्चानेन दापयेत् ॥ यत्तेश्वराय ज्ञाय यज्ञानां पतये नमः ॥ यज्ञोपि संनवायैव गोविंदाय नमो नमः ॥ गृहाण दे
व पुण्याणि सुगंधीनि प्रयाणिते ॥ सर्वकामप्रदो देव नवमे देव वंदितः ॥ धूपधूपितधूपत्वं धूपितैस्तं गृहाण मे ॥ सुगं
धधूपगंधाद्यं कुरु मासर्वदा हरे ॥ दीपदीपमहादीपं दीपदीपि च सर्वदा ॥ मया दत्तं गृहाण त्वं कुरु चोर्द्ध्वगतिं च
मां ॥ विश्वाय विश्वपतये विश्वेशाय नमो नमः ॥ विश्वादि संनवायैव गोविंदाय निवेदितं ॥ धर्माय धर्मपतये धर्मेश
ाय नमो नमः ॥ धर्मादि संनवायैव गोविंद गमनं कुरु ॥ सर्वाय सर्वपतये सर्वेशाय नमो नमः ॥ सर्वादि संनवायैव
गोविंदाय च पारण ॥ क्षीरोदाब्जवि संनृतत्रिनेत्रसमुद्रव ॥ गृहाणार्घ्यं शशांके देवो हि न्यासहितो मम ॥ स्तंडि
ले स्थापये देवं सचंद्रां रोहिणीं यजेत ॥ देवकीं च मुदेवं च यज्ञोदां नंदमेव च ॥ चंद्रात्रे पयोधारां पातयेद्भुजसंपिंषं
वस्त्रहेमादिकं दद्यात् ब्राह्मणान् जोजयेद्भृती ॥ जन्माष्टमी व्रतकरः पुत्रवान्विभुलोकनाक ॥ वर्षे वर्षे तु यः कुर्या
त्पुत्रार्थं वित्रिलो जयं ॥ पुत्रान् देहि धनं देहि त्रायुरारोग्यं समतिं ॥ कामं धर्मं च सौभाग्यं स्वर्गं मोक्षं च देहि मे ॥
इत्याद्ये जयं सष्टमीषु ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ ब्राह्म्यादि मातृयजना जपेन्मातृगणाष्टमी ॥ कृष्णाष्टम्यां चैत्रमासेष्ट
ज्याचं कृष्णमर्धमाक ॥ १॥ कृष्णाष्टमी व्रतं वक्ष्ये मासे मार्गसिरेचरेत् ॥ नक्तं कृत्वा शुचिर्नृत्नां गोमूत्रं प्राशयेत् निशि
॥ मृमिश्रायी विष्णुपांचशंकरं प्रजयेद्भृती ॥ पोषेयस्तं यजेत् प्राश्य माघे क्षीरी महेश्वरं ॥ ३॥ महादेवं फाल्गुने चति

राम.

१७७

लाश्रीसमुपोषितः ॥ चैत्रे स्वायं वाराश्रीवावेशापेथ विधुयजेत् ॥ ४॥ आषाढे गोमयात्पुण्यं आवणे शर्वमर्कलुक्
त्रियं वक्तुं प्रदेवित्वपत्राश्रीनो शिनि ॥ ५॥ शितं तदुलं चाश्रयुजेत् शंखं च कार्तिके ॥ दध्याश्रीहोमकारी स्वाद्वे
तुमंडलं यजेत् ॥ ६॥ गोवस्त्रं हेमगुरवे दद्यादि प्रेम् ईदृशं ॥ प्रार्थयित्वा दिजान् नोज्यं शुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ ७॥ नक्ता
सीत् एमीषु स्यात् वत्सरांते च धेनुदः ॥ पौरंदरं पदं याति सुरगतिं व्रतमुच्यते ॥ ८॥ अष्टमी बुधवारं पुष्यक्षयोरुजयो
र्यदा ॥ तदा व्रतं प्रकुर्वीत अथ वा सद्यः सिता ॥ ९॥ तस्यानियमकर्तारो न स्फः संडितसंपदः ॥ तंडुलस्पाष्टमु
ष्टीनां वर्जयित्वा गुलहृयं ॥ नक्तं कृत्वा ताम्रपुटे सर्गशेषकलंबिकं ॥ साधिकं पूजयित्वा च भुञ्जी च कथाश्रयात्
शक्तिं तोदक्षिणां दद्यात् गर्गरीं तंडुलान्वितं ॥ वीरो दिजो स्यात्तार्या स्थिरस्य पुत्रो स्य कोशिक ॥ अजिता विजया तस्य
वीरस्य धनदो ह्य ॥ कोशिकस्त्वं गृहीत्वा तु गोपालेश्वारपनुरूपं ॥ गंगायां स्नानं कृत्वा धनीतश्चौरैर्हृषस्तथा ॥ यदा
दृष्यमपश्यन् स हृषं साक्षितुमागतः ॥ विजया नगिनी मुक्तो सददर्शसरोवरे ॥ दिव्यस्त्री योषितो वृंदमब्रवीद्देहि
मोजनं ॥ स्त्री वृंदमूचे हतकृतं शुश्रूषत्वमतिथिर्यतः ॥ व्रतं कृत्वा शुभं जप्त्वा प्रवान् वनपालकं ॥ गतो वीरं स ह
षजो विजया सहितस्तदा ॥ वीरो न विजया दत्तापमाया स्तरितः पिता ॥ व्रतं तावत्कोशिको पितृयोध्यायान्न पोभ
वत् ॥ पित्रोऽमुनरके दृष्ट्वा विजयां शयमागते ॥ मृगया मागतं प्रोचे मुच्येत नरकात् कथं ॥ व्रतं कृत्वा तमः प्रोचे प्राप्यत

तकोशिकानन्दो॥ बुध एमीदृश्यफलं स्वर्गतोपितरोततः॥ विजयादपिताचक्रं तं बुद्ध्यादिसिद्धये॥ अशोकक
लिकात्यशौयेपिबंति पुनर्वसौ॥ चैत्रे मासि सिताष्टम्यो न ते शोकमवाप्नुयुः॥ त्वमेवो कहरानीष्टमधुमाससमुद्भव
पितामिशोकसंतप्तो मासशोकं सदा कुरु॥ चैत्रादौ मातृपूजा कृत्यष्टम्यां जयतेरिष्टम्॥ आग्नेयं अष्टमी वृता
नि॥ अग्निरुवाच॥ नवमी व्रतकं वक्ष्ये मुक्तिमुक्तादिसिद्धिदं॥ देवी पूज्या श्विन्यशुक्ले गौपरिधानवमी व्रतं॥
पिष्टकार्त्तुनवमी पिष्टा देवी तु पूजयेत्॥ अष्टम्यामाश्विने शुक्ले कन्या कर्मफलनेयदा॥ अर्घादिना सर्वदयै मह
ती नवमी स्मृता॥ इगर्तुनवगेहस्ता एकांगारस्वितायवा॥ ३॥ पूजिता दशभुजा शेषाः षोडशशंकराः॥ रुद्रचं
डा प्रचंडा च चंडोग्रा चंडनायकाः॥ ४॥ चंडा चंडवती पूज्या चंडरुपा तिचंडिका॥ कमलध्वजे चोग्रदंडा महिषमर्दिना
५॥ उदुर्गे दुर्गरिणि स्वाहा॥ दशभुजा शंकरः॥ एवं जपतियो गुह्यं नासै केनापि बाध्यते॥ कपालं खेदकं घटं दर्प
णं तर्जनी धनुः॥ ६॥ ध्वजं डमरु कं पाशं वामहस्तेषु विप्रती॥ शक्तिमुजरश्मलं च चक्रं खड्गं च खेटकं॥ ७॥ शंख
चक्रावाकां च त्रायुधानि च पूजयेत्॥ पञ्चकालिका लीति जप्त्वा खड्गेन घातयेत्॥ ८॥ कालिका लिवजेश्वरि
लोहदंडा येनमः॥ नंदै वै रुचिरं मांसं पूजनायैव नैरुते॥ ९॥ वायव्यां प्रापराक्षसैश्च रक्षै नमहे श्वरि॥ विद्यारिक्
ये त्राग्नेयं महाकेशि शिताय जेततस्या यतो नृपस्त्राया छात्रे पिष्टमयं हरेत्॥ दद्यात्सं दविशा खात्मा ब्रह्मा पाय

राम
१३८

शिताय जेत॥ जयंती मंगला काली नम्रकाली कपालिनी॥ इगर्शिवाक्षमा धात्री स्वधा स्वाहा नमोऽस्तुते॥ देवी पंच
मृतेः स्नाप्य पूजयेद्दर्शनादिना॥ ध्वजादिस्त्रपात्रादिवलिदानं तवादि कृतम्॥ इत्याग्नेये नवमी व्रतानि॥ अग्नि
रुवाच॥ दशमी व्रतकं वक्ष्ये धर्मकामादिदायकं॥ दशम्यामेकनक्ताशीसमांते दशधेनुदः॥ १॥ देशश्च कांचनी द
द्याद्ब्राह्मणादिपतिर्न वेत्॥ दशमी व्रतानि॥ अग्निरुवाच॥ एकादशी व्रतं वक्ष्ये मुक्तिमुक्तिप्रदायकं॥ दशम्यां निय
ताहारो मांसमैयुनवर्जितः॥ एकदश्यां न भुंजीत पक्षयोरुजयोरपि॥ द्वादश्येकादशीय व्रतं त्रसंनिहितो हरिः
तत्र क्रतुरातं पुण्यं द्वादश्यां पारणे कृतम्॥ एकादशी कलायत्र परतो द्वादशी मता॥ तत्र क्रतुरातं पुण्यं त्रयोदश्यां
तु पारणं॥ दशम्येकादश्यायुक्रानोपोष्मानरकप्रदा॥ एकादश्यां निराहारो भूत्वा चैव परे हनि॥ नोक्षेहं पुंडरीक
क्षशरणं मे न वाञ्छुत॥ एकादश्यां शिते पक्षे पुष्पक्षंतियदा भवेत्॥ सोपोष्पाक्षे पुष्पफलदा प्रोक्ता सा पापनाश
नी॥ एकादशी द्वादशीयाश्रवणेन च संयुता॥ विजयासातिथिप्रोक्ता भक्तानां विजयप्रदा॥ एषैव फाल्गुने मासि
पुष्पक्षं तु संयुता॥ विजयापोष्यते सद्भिः कोटिकोटियुगोत्तराः॥ एकादश्यां दृष्टिपूजा कार्यसिर्वाघहारिणी
धनवान् पुत्रवान् सोपिविष्णुलोके महीयते॥ इत्याग्नेये एकादशी व्रतानि॥ अग्निरुवाच॥ द्वादशी व्रतकं
वक्ष्ये मुक्तिमुक्तिप्रदायकं॥ एकनक्तेन तनक्तेन तपैवापाचितेन च॥ उपवासेन नैक्षेणैव द्वादशिको न वेत्॥

अ० पु०
१७६

चैत्रे मासि सिते पक्षे द्वादशी मदनं हरिं ॥ २॥ पूजयेत् शुक्तिमुक्ताय मदनं द्वादशी व्रतं ॥ माघशुक्ले तु द्वादशी म
द्वादशिकं व्रती ॥ ३॥ नमो नारायणायेति विष्णुच सर्वज्ञाक ॥ फाल्गुने च सिते पक्षे गोविंद द्वादशी व्रती ॥ ४॥ विशेष
क द्वादशी कारी यजेद्वाश्वयुजे हरिं ॥ लवणं मार्गशीर्षे तु कृष्णमर्चयेत् नरः ॥ ५॥ ददाति शुक्ल द्वादशी सम सर्वस
दायकः ॥ गोवत्सं पूजयेद्वाश्वयुजे वत्स द्वादशी व्रती ॥ माघ्यां तु समतीतायां श्रवणेन संयुता ॥ द्वादशी या नवेत्
स्नाप्रोक्ता सा तिल द्वादशी ॥ ६॥ तिलैस्नानं तिलैर्होमो नैवेद्यं तिलमोदकं ॥ दीपश्च तिलतैलेन तद्यदयेत्यतिलोदकं ॥
७॥ तिलाश्च देया विप्रेभ्यः फलहोमोपवासतः ॥ ८॥ नमो भगवते वासुदेवाय वैयजेत ॥ ९॥ सकलः स्वर्गमाप्नोति पदं ॥
लद्वादशी व्रती ॥ मनोरथ द्वादशी व्रती फाल्गुने तु शिते च यजेत् ॥ नाम द्वादशी व्रतं केशवाद्यैश्च नामभिः नमनेना
रकनिरः फाल्गुने च सिते मर्चयेत् मनोरथ द्वादशी व्रती ॥ १०॥ मासि नाश्रपदेशु क्लेशं नत द्वादशी व्रती ॥ आषाढं
पुम्ले च माघे कृष्णाय वै नमः ॥ ११॥ यजेत् तिलांश्च जुहुयात् तिल द्वादश क्लेशरः ॥ स्वर्गं ति द्वादशी कारी फाल्गुने
तु शिते यजेत् ॥ १२॥ जयरुक्मन मस्तुभ्यं वषं स्फुटि मुक्तिदः ॥ पोषे तु शुक्ल द्वादशी संप्राप्ती द्वादशी व्रती ॥ १३॥
इत्याग्नेये द्वादशी व्रतानि ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ श्रवण द्वादशी वक्ष्ये मासि नाश्रपदेशिता ॥ श्रवणेन समा युक्ता महती
सात्कपोषिता ॥ संगमे सरितां स्नात्वा श्रवण द्वादशी फलं ॥ बुधश्रवणं संयुक्ता दानादौ सुमहाफला ॥ १४॥ निषिद्धमपि

राम.
१७६

कर्त्तव्यं त्रयोदश्यां तु पारणं ॥ द्वादश्यां तु निराहारो वामनं पूजयाम्यहं ॥ १५॥ उदकुंभं स्वर्णमयं त्रयोदश्यां तु पारणं
आवाहयाम्यहं विष्णुं वामनं शंखचक्रिणं ॥ १६॥ सितवस्त्रयुगाच्छ्रवणं देवसंघं त्रपाङ्को स्नापयामि जलैः शुद्धैर्विष्णु
पंचामृतादिभिः ॥ १७॥ छत्रदंडधरं विष्णुं वामनाय नमो नमः ॥ अर्घ्यं ददामि देवेश अर्घ्याहं हि दीर्घमुदार्चितः ॥ १८॥ उ
क्तिमुक्तिप्रदा कीर्तिसर्वेश्वर्ययुतं कुरु ॥ वामनाय नमो गंधर्हो मे नैवा एकशतं ॥ १९॥ उं नमो वासुदेवाय शिरः सं पूज
येद्दरे ॥ श्रीधराय सुखं तद्वत्कंठरु साय वै नमः ॥ २०॥ नमः श्रीपतये वक्षोभुजो सर्वास्त्रधारिणे ॥ व्यापकाय न
मो नाभिं वामनाय नमः कटिं ॥ २१॥ त्रैलोक्यजननायेति मे दूजं घेयजेदरे ॥ सर्वाधिपतये पादौ विस्रोतवर्धये
नमः ॥ २२॥ घृतपकं च नैवेद्यं दद्यादधो दनैर्घटान् ॥ रात्रौ तु जागरं कृत्वा प्रातः स्नात्वा तु संगमे ॥ २३॥ गंधपुष्पादि
निपूज्य वदेत्पुष्पांजलिं स्निग्धं ॥ नमो नमस्ते गोविंद मुधः श्रवणं संस्मृतः ॥ २४॥ त्रयोधसंक्षयं कृत्वा सर्वसौख्य
प्रदो नव ॥ प्रीयतां देवदेवेशो मम नित्यं जनार्दनः ॥ २५॥ वामनो बुद्धिदो दाता प्रमासो वामनः स्वयं ॥ वामनः प्र
तिगृह्णाति वामनाय नमो नमः ॥ २६॥ वामनः प्रतिगृह्णीयात् वामनो मां ददाति च ॥ प्रव्यस्यो वामनो नित्यं वा
मनाय नमो नमः ॥ प्रयातु दक्षिणो विप्रान् संनोतुं ज्योस्वयं चरेत् ॥ २७॥ ॥ इत्याग्नेये श्रवण द्वादशी व्रतं ॥ ॥
अग्निरुवाच ॥ ॥ त्रयोदशी व्रतानीह सर्वदानिवदमिति ॥ त्रयोदशी मार्गशीर्षे कृत्स्नं हं हरिं यजेत् ॥ २८॥ न विसं

शये प्रात्रौ घृतहोमतिनाक्षतैः ॥ पौषे योगेश्वरं प्रार्चयन् दनाश्रीकृताकृतिः ॥ कंकोलं प्राप्य चानं च फाल्गुनं पूजये
द्रती ॥ कर्पूराश्रीस्वरूपं च वैत्रे सौभाग्यवान् भवेत् ॥ ३ ॥ महारूपस्तु वैराग्ये यजेताती फलात्सपि ॥ लवंगाश्री
ज्येष्ठमासे प्रद्युम्नं पूजयेद्रती ॥ ४ ॥ तिलोदासी तथा षाढमा जर्जरि मर्चयेत् ॥ श्रावणे गंधतोयाश्री पूजयेत्तुल
पाणिने ॥ ५ ॥ सद्योजातं नाश्रपदे प्रणितां गुरुरर्चयेत् ॥ सुवर्षधारी संप्राश्री आश्विने त्रिदशाधिप ॥ ६ ॥ वि
देश्वरं कार्तिके तु मदनासी यजेद्रती ॥ शिवं हेमंतवर्षं तिसं सजाम्बदलेन तु ॥ ७ ॥ वस्त्रेण पूजयित्वा तु दद्यादि
प्रायगांतथा ॥ राघवनं च कलाशातपाङ्कारसंभोजनं ॥ ८ ॥ त्रयोदश्यां सितेश्वरं प्रीतियुतं स्मरं ॥ अ
शोकान्मनगं लिख्यसिंदूररजनीमुखैः ॥ ९ ॥ ॥ इत्याग्नेये त्रयोदशी व्रतानि ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ व्रतं वक्ष्ये
चतुर्दश्यां शुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु ॥ कार्तिके तु चतुर्दश्यां निराहारो यजेत्तु वं ॥ १ ॥ ततश्चतुर्दश्यां मनंतं
पूजयेद्दरि ॥ कृत्वा गर्जमयो चैव वारिधानी समन्वितः ॥ २ ॥ अलिपिष्टस्य षष्टस्य प्रपनास्वः कृतस्य च ॥
अर्धं विप्राय दातव्यं अर्धमात्मनि भोजनं ॥ ३ ॥ कर्तव्यं सरितां चक्रे कथां श्रुत्वा हरे रिति ॥ अनंतं संसारमहासमु
द्रमग्नान् समस्तुद्धर वासुदेव ॥ ४ ॥ अनंतस्त्री विनियोजयस्व अनंतस्त्राप नमो नमो ॥ अनेन पूजयित्वा तु
सर्वं बध्नातु मन्त्रिणं ॥ ५ ॥ सकंके वरे चोदं अनंत व्रतं रुत्सुखी ॥ ॥ इत्याग्नेये अनंत चतुर्दशी व्रत ॥ ॥ अग्निरुवा

राम-
१६६

च ॥ ॥ शिवरात्रि व्रतं वक्ष्ये शुक्तिमुक्तिप्रदायकं ॥ माघ फाल्गुनयोर्मध्ये कृत्वा यातु चतुर्दशी ॥ कामयुक्तापि सो
पाप्मा कुर्वन् जागरणं व्रती ॥ शिवरात्रि व्रतं कुर्वन् चतुर्दश्यां भोजनं ॥ २ ॥ रात्रि जागरणे नैव पूजयामी शिवं व्र
ती ॥ आवाहयाम्यहं शंभुं शुक्तिमुक्तिप्रदायकं ॥ ३ ॥ नरकाय विह्वलनावं शिवं नमोस्तुते ॥ नमः शिवाय शं
ताय प्रजारे नोत्थादिदायिने ॥ क्षेमक्षेमप्रदायिने कामाजोगादिदेहि मे ॥ गुणकीर्त्तिमुखे देहि स्वर्गमोक्षं च दे
हि मे ॥ लुब्धकः प्राप्तवान् पुण्यपापी सुंदरमेनकः ॥ ४ ॥ इत्याग्नेये शिवरात्रि व्रतं ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ अशोक
पूणिमां वक्ष्ये भूधेनुं च नवं यजेत् ॥ फाल्गुण्यां सितपक्षाया वर्षस्य शुक्तिमुक्तिनाकः ॥ कार्तिक्यां च दशोत्सर्गं कृ
त्वा नक्तं समाचरेत् ॥ शिवं पदमवाप्नोति ह्यत्र व्रतमिदं परं ॥ पित्रा वामाचरीतस्यापि त्रयोदश्यां दत्तमक्षयं ॥ उपोष्यात्
पितृनिष्ठानिः पापः स्कंदमाप्नुयात् ॥ पंचदश्यां च माघस्य पूजनात् सर्वमवाप्नुयात् ॥ वक्ष्ये सावित्रीमावासां शु
क्तिमुक्तिकरीं श्रुतां ॥ पंचदश्यां व्रतीत्येव बाधमले महासती ॥ त्रिरात्रौ पौषितानारी सप्तधा न्ये प्रपूजयेत् ॥
प्रसूदे मंत्रमात्रैश्चरजत्यां कुरुमादिभिः ॥ वटे बलिमतः कृत्वा नृत्तगीतैः प्रजातके ॥ नमः सवित्रे सध्वं वते नैवे
द्यधार्यते विजे ॥ वैश्वगत्वा विजान्नो ज्यस्वयं शुक्ताविसर्जयेत् ॥ सावित्री प्रियतां देवी सौभाग्यादिकमाप्नुया
त् ॥ ॥ इत्याग्नेयेति पित्रा व्रतानि ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ वारव्रतानि वक्ष्यामि शुक्तिमुक्तिप्रदानि हि ॥ करः पुनर्वसुस्ये

स्नाने सर्वेषां धिष्ठिता ॥ १॥ प्राचीनानि त्वारे तु सप्तनक्षत्ररोगनाक ॥ संक्रांतौ सूर्यवारे यः शोकस्तदयः शुभः ॥
 २॥ कृत्वा हस्तो सूर्यवारे नक्षत्रेनाब्दं च सर्वनाक ॥ चित्रा मे सोमे वाराणि सप्त कृत्वा सुखी भवेत् ॥ ३॥ स्वास्यो गृही
 त्वावर्गे न सप्तमे वा त्रिवर्जितः ॥ विखायं बुधं पूज्य सप्तनक्षत्री गृह्य त्रिनुत् ॥ ४॥ मूलेश्वरं नैश्वरं गृह्यात् सप्तनक्षत्री गृ
 हाणिकं ॥ ५॥ इत्याग्नेये वारव्रतानि ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ नक्षत्रव्रतं कं वक्ष्ये मे हरिः प्रजितो र्यदः ॥ नक्षत्रं पुरुषं चा
 दो चैत्रमासे हरिं यजेत् ॥ १॥ मूलेपादे यजुं धेरो हिणी मर्चयेद्यतः ॥ जानुनी चाश्विनी योगे चाषाढा पुरु संक्षितो
 २॥ मेह पूर्वोत्तरास्वेव कटिं वै रुद्रिका मुच ॥ याश्चैनाश्रुपदा त्याज्य कृष्णं वै रेवती पुच ॥ स्तनौ वै चोत्तराभा सुध
 निशस्वात पूष्यकं ॥ जुजौ पूज्यो विशाखा सुपुनर्वसु धं गुली नयजेत् ॥ ४॥ अश्लेषा सुनखान् पूज्य कं वै ज्येष्ठा
 सु पूजयेत् ॥ श्रौतैर्विलो अश्रवणे मुखं पुष्यहरे र्यजेत् ॥ ५॥ यजेत् साती बुधं ताग्रमा स्पवरुण मे चयेत् ॥ म
 घा सुनासाय तने मगशी वै ललाटकं ॥ ६॥ चित्रा स्वाप्रचिक चान स्वात्तै स्वर्णकं हरिं ॥ गुड पूर्णो घटे स्पर्चये
 या गोदान दक्षिणां ॥ ७॥ नक्षत्रपुरुषो विष्णुः पूजनीया शिवो दकः ॥ सस्ते रापणी व्रत कृतमासा मे पूजयेदक्षि
 णं ॥ कार्तिके रुद्रिका यां च मगशी वै मगस्य के ॥ नामभिः केशवाद्यैस्तश्च सुतापन मोपिवा ॥ ८॥ कार्तिके रुद्रिका
 का मेह मासे नक्षत्रं गृहीत्वा ॥ यान् नाराणी व्रतकं करिष्ये भुक्ति मुक्तिदं ॥ ९॥ केशवादि महा मूर्ति मयुत सर्वदा य

कं ॥ आवाहयाम्यहं देवमायुरारोग्यवृद्धिदं ॥ १॥ कार्तिका दौ सदा देवं मंदमास चतुष्टयं ॥ फाल्गुना दौ च कृत्वा र
 माषाढा दौ च पायसं ॥ देवा यत्रासणे मश्चन कं नैवेद्य मर्चयेत् ॥ पंचगव्यजल स्नातस्य स्पेव प्रायाना लुति ॥ अथा
 ग्निसर्वनो प्रमं नैवेद्यं सर्वमुच्यते ॥ विसर्जितं जगन्नाथे निमलं नवति क्षणात् ॥ नमो नमस्त्वमुत मोक्षयो शु
 पापस्य वृद्धिं समुपैति पुण्या ॥ ऐश्वर्य विना देमहोदयं मे क्षयं च मासं तिथिरस्युपैतु ॥ यथा च्युतस्त्वजनतः पुरस्ता
 त्सं द्रष्टुं नृत्तपुरतः पुरस्तात् ॥ तथा च्युतस्त्वं कुरुवां छितं मे मया कृतं पापहरा प्रमेयं ॥ अच्युतानंत गोविंद प्र
 सीद परमेश्वरा अक्षयं माममेया नमः कुरुषु पुरुषोत्तम ॥ सप्तवर्षाणि वा पुज्य भुक्ति मवाप्नुयात् ॥ अनंतव्रत
 मारव्यासे नक्षत्रव्रत के र्यदि ॥ मार्गशीर्षे मगशी रे गो मूत्राणी यजेद् हरिं ॥ अनंत सर्वकामानां अनंतो नग वा
 नू फल ॥ ददके लत्रं च पुनः स्तदेवानात्र चात्मनि ॥ अनंत पुण्योपचयं करोत्येतन्महाव्रतं ॥ यथा मिलितं प्र
 षिकरो सक्षयमेव च ॥ पादादिनक्त पूज्येन जुंजीयात् तैलवर्जितं ॥ घृतेनानंत मुद्दिप होमो मास चतुष्टयं ॥
 चैत्रादौ शालिना होमपयसा श्रावणादिषु ॥ माघातानृतम्बलादनंत व्रतकात्सुतः ॥ १॥ इत्याग्नेये नक्षत्र
 व्रतानि ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ दिवसव्रतं कं वक्ष्ये त्यादौ धंतु व्रतं वदे ॥ पाश्वे निय मुखी दद्यात् दिव्यं कनक
 न्वितं ॥ १॥ दिवं प्रयो व्रतं तिष्ठेत्स याति परमं पदं ॥ अहं प्रयो व्रतं कृत्वा कां चनं कल्पयादयं ॥ २॥ दत्वा ब्रह्मपदं

यातिकल्पव्रक्षत्रतंस्मृतं॥दद्याद्विशालाहंमहीरुत्वातुकांचनी॥३॥दिवंपयोव्रतीस्तिष्ठेरुद्रगत्यादिवाव्रती॥
पक्षेपक्षेविरात्रंनुनक्तेनैकेनयःक्षिपेत्॥४॥विपुलंधनमाप्नोतिविरात्रंव्रतरुदिवं॥मासेमासेत्रिरात्रासीएक
प्रक्रिगणेशतो॥५॥यंत्रिरात्रात्रातंऊर्यस्मिमुद्दिपजनाईनं॥कुलानाशतमादायसयातिनवनंहरः॥६॥नव
म्यांवादिमेपक्षेनरोमार्गशिरस्पच॥प्रारभेतविरात्राणांशतर्त्तुदिवव्रती॥७॥उंनमोन्नगवतेवासुदेवायस
हसंवाशतंपेजत्त्रयस्यमेकभक्ताशीदिनत्रयमुपावसेत्॥द्वादशाष्टजयेद्विष्णुकार्तिकंपापारयेव्रती॥विष्णुसं
भोज्यवस्त्राणिशयनात्यासनानिच॥छत्रोपवीतपात्राणिदशसंप्रार्थयेद्विजान्॥व्रतेस्मिन्क्षयक्षरेवापिविक्र
लेयदन्ममा॥भवतिःस्तदनुज्ञातंपरिपूर्णंभवत्विति॥सुक्तस्ततोव्रजेद्विष्णुविरात्राशतकव्रती॥कार्तिकव्रत
कंवक्ष्येमुक्तिप्रदायकं॥दशम्यांपंचगव्याशीएकादशाशुपोषितः॥कार्तिकस्यसितेभ्यश्चविष्णुदेवोवि
मानगः॥चैत्रेविरात्रंनक्ताशीअजापंचप्रदःसुखी॥विरात्रंपयसःपातमुपवासपरंमहं॥पद्यापिकार्ति
केपक्षेमुक्तेमाहेंद्रउच्यते॥पंचरात्रंपयःपीत्वाहृद्वाहारोत्फपोषितः॥एकादश्याकार्तिकेलेखुच्छोयंभा
स्करोन्नरः॥पवागूयावकंशाकंदधिक्षीरंघृतंजले॥यवछाम्यादिशितेग्रेष्टःरुद्धसप्तमुनिस्मृतः॥॥इत्या
मिथेदिवसव्रतानि॥॥अग्निरुवाच॥॥मासव्रतकमारयास्येमुक्तिमुक्तिप्रदायकं॥आषाढादिवतुर्मासमभंग

वर्जयेत्सुधीः॥वैशाखेपुष्पलवणंत्यक्तागोदोनपोभवत्॥गोदोमासोपवासीचनीमव्रतकरोहरिः॥आषाढादिवतु
र्मासंप्रातस्नायीविविक्तगः॥माघमास्यथचैत्रेवागुडैधेनुप्रदोभवेत्॥गुडव्रतव्रतीयायोगीशःस्यान्महाव्रती॥
मार्गशीर्षादिमासेषुनक्तकृतविस्मलोकभाक्॥एकभक्तव्रतीतद्वत्द्वादशांशव्रतकंश्चक॥फलव्रतव्रतुर्मासि
फलेत्यक्तादापयेत्॥आवणादिवतुर्मासिव्रतैःसर्वलभेव्रती॥आषाढस्यसितेपक्षेएकादशाशुपोषितः॥चतुर्मा
सव्रतानांनुक्तीतिपरिकल्पनं॥आषाढ्याष्टयसंक्रांत्यांककटैवहरियजेत्॥इदंव्रतंमयादेवगृहीतंपुरतस्तव॥
निर्विघ्नांसिधिमायातुप्रसन्नेत्वपिकेशवा॥गृहीतोस्मिन्व्रतेदेवयद्यष्टंम्रियाम्यहंतन्मेभवतुसंप्रणंत्वित्
सादाज्जनाईन॥माघादिवतिलान्विष्णुतैलत्यागीहरियजेत्॥एकांतरोपवासीचविरात्रिविष्णुलोकभाक्॥
चांद्रायणीविष्णुलोकीमौनीस्यात्मुक्तिभाजनं॥प्राजापत्यव्रतीस्वर्गसंक्रुयावकभक्षकः॥दुःखाखाहानवान्स्वर्गा
पंचगव्यांबुचुक्यथा॥शाकमूलफलाहारोन्नरोविष्णुपुरीव्रजेत्॥मासवर्ज्यवाहारीरसवर्ज्यहरीयजेत्॥कोमु
दव्रतमास्यासेआम्बिनेससुपोषितः॥द्वादशाष्टजयेद्विष्णुपुलिप्याछोत्सलादिभिः॥घृतेनतिलतेलेनदीपोने
वेद्यमर्पयेत्॥उंनमोवा सुदेवायमालत्यामालयायजेत्॥धर्मकामार्थमोक्षांश्चप्राप्नुयात्कोमुदव्रती॥सर्वल
भेद्वरिंप्रार्थमासोपवासकव्रती॥॥इत्याग्नेयेमासव्रतानि॥॥अग्निरुवाच॥॥अनुव्रतान्यहंवक्ष्येमुक्तिमु

प्रदानिते॥ इधनानितुयोदयात् वर्षादिचतुरोत्थतून॥ घृतधेनुं प्रदद्यात्तु ब्रह्मगोप्रीवती भवेत्॥ कृत्वा चमौने संध्या
यां समांते घृतं नदः॥ तिलघंटा वस्त्रदाता सुधीः सारस्वतव्रती॥ पंचामृतेन स्नपनं कृत्वा बंधेनुदो नृप॥ एका
दश्या तु नक्तासी वैत्रेन कं निवेदयेत्॥ हेमं विष्ठाः पदयाति समांते विष्णुमद्रती॥ पायसाग्नी गोप्यदेव श्रीभार्गवे वीज
ति भवेत्॥ निवेद्य पितृदेवेभ्यो योजुं कं स भवेत् नृपः॥ सर्वव्रतानि चोक्तानी संक्रांतिव्रतं कं वदे॥ संक्रांतौ स्वर्गलो
की स्यात्त्रा विजागरणानरः॥ आमावास्या तु संक्रांतौ शिवाय यजना तथा॥ उदरे ऋषये वात्य प्रसूतस्यानेन के
रावे॥ द्वाविंशत्यल्पमानेन सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ घृतक्षीरादिना स्नाप्य प्राप्नोति विष्णुकादिषु॥ स्त्रीणां सुमात्र
तं श्रीदंततीया स्वष्टमीषु च॥ गौरी महेश्वरं वापि यजेत्सौभाग्यमाप्नुयात्॥ उमा महेश्वरौ प्राप्य अपि योगादिना
ष्टयान्॥ मूलव्रतकरी स्त्री च उमेशं व्रतकारिणी॥ सूर्यभक्ता तु या नारी ध्रुवं सा पुरुषो भवेत्॥ इत्याद्ये येना
ना व्रतानि॥॥ अग्निरुवाच॥॥ दीपदानं व्रतं वक्षे भुक्तिमुक्तिप्रदायकं॥ देवद्विजानि कष्टहे दीपदः स्वर्गलोकना
क॥ चातुर्मासे विष्णुलोकी कार्तिके सर्गलोकपि॥ दीपदानात्सरं नास्ति न भूतं न भविष्यति॥ दीपेनापुश्चक्षुष्मा
नदी पोष्यती स्वनादिकं॥ सौभाग्यं दीपदः प्राप्य स्वर्गलोके महीयते॥ विदर्भराज दुहिताललिता दीपदार्पणा क
चारुधर्मक्षीप पत्नी वातनायिका भवेत्॥ ददौ दीपसहस्रं सा विष्णोः सायतने सती॥ पृष्ट्वा सा दीपमाहात्म्यं

राम.
१६३

स सरसीं उवाच ह॥ ललितो वाच॥ सौवीरराजस्य पुरामे त्रेयो नृत्युरोहितः॥ तेन संदीपनं विष्णो कारिते देविकात
टो॥ कार्तिके दीपकर्णेन दत्तसंप्रेरितो मया॥ रक्तप्रांते न न संतामार्जरि स्नातदाभयात्॥ निर्वणिवान् प्रदीप्तो त्रिदत्ता
मूषिकया तदा॥ मृतराजात्मजा ताराजपत्नी शतादिका॥ वसुकलितमखं स्य दीपस्य प्रेरणं मया॥ विस्वायत
न दीपस्य तस्येदं नृज्यते फलं॥ जातिस्मरं त्यतो दीपात्प्रयत्ना मित्व हर्षिणा॥ एकादश्यां दीपदो वै विमानेपि विमोद
ते॥ जायते दीपहर्ता तु मूखको जडा वच॥ अंधेत मसि दुःपारे नरके पुतिता किल॥ विक्रोशमानोश्च नरान् यम
किं करिष्याह तान्॥ विलापैरलमत्रापि किं वो निलयते फलं॥ यदा प्रमादिभिः पूर्वमात्मा त्यंतं उपेक्षितः॥ जंतुर्जन्म
सहस्रेभ्यो त्यो कस्मिन् मानुषो यदि॥ तत्रायाति विमूढात्मा किं भोगो नाभिवाचति॥ हसितं विषया स्वादिकं दनं
तदिहागतं॥ भुज्यते चरुतं पूर्वमेतत् किं वो न चिंतितं॥ परस्त्रीषु ऊचाभ्यंगं प्रीयते सुखदं हितम्॥ सुहृन्नुविष
या स्वादौ नैककोट्यो तदुःखदः॥ परस्त्रीहारि यजीते हामातः किं विलेते॥ कोत्तिनारो हरेर्नामिजिकया परिकीर्तने॥
वार्त्तिकेन मूलेन यदग्निलते मुवा॥ दानाशक्ते हरेर्दीपो कृतसुखोऽस्ति दुःखदः॥ इदानीं किं विलापेन सह ध्वं यडपाग
तं॥॥ अग्निरुवाच॥॥ ललितोक्तं च ताः श्रुत्वा दीपदानादिवं ययुः॥ तस्मादीपप्रदानेन व्रतानामधिकं फलं॥॥
अग्निरुवाच॥॥ न वयं हार्चनं वक्ष्ये नारदाय हरीरितं॥ मंडले च चये न मध्ये च बीजं वा सुदेवकं॥ आबीजे संकर्षणं च

प

अप्रद्युम्नं च दक्षिणे ॥ अनिरुद्धं च नैऋत्ये ॥ नारायणं मधुच ॥ तद्वद्भ्रातृमनिलेखं विष्णुं क्षौद्रसिंहकं ॥ उत्तरे मूवरा
हश्च हस्ते वा मेच पश्चिमे ॥ कंच च संग्रहं सत्वं पूर्वच कंच दक्षिणे ॥ जसंदं हं फडिति दं कं सगदायुधं ॥ चंद्रपक्षं क्षौण
सुखं तं दं जं हं श्रियं जेत ॥ दक्षिणे चोत्तरे पुष्टिगडं च शच बीजक ॥ पीठश्च पश्चिमे वरं वनमालां च पश्चिमे ॥ श्री
वत्सं चैव संदं जं तं यं कौस्तुभं जले ॥ दशमार्गं क्रमोदिष्टेनामना त्रमधो चयेत ॥ दशांगानि महेंद्रादीन्ष्टवदौ च
त्रुरो घटान् ॥ तोरणानि विधानं च ॥ अग्रानिले प्रबीजकैः ॥ मंडलानि क्रमाध्याता तदुदधा ततः प्रवेत् ॥ अंबरस्त
तो ध्यात्वा पूज्यारूपमथात्मनः ॥ सितामृतेन मस्तं च चंद्रविं वासुतेन च ॥ यथात्मनितथा देवेशिष्य देहेत्यसेत्र
था ॥ अनिमलस्यास्मृता पूजा यद्वरे पूजने हृदि ॥ सनिर्मल्यमंडलादौ वदतेत्यश्च शिष्यकः ॥ पुष्पं क्षिपेत्स्वयं
मूर्ते तस्य तन्नामकारयेत् ॥ निवेश्य वा मृतः शिष्यान्तिलव्रीहिघृतां तलेत् ॥ शतमष्टौ त्रं रुत्वा सह संकार्य
मुदरेत् ॥ नवमूहस्य मूर्तिता मंगानां च शताधिकं ॥ पूर्णदत्तादी क्षयेन नूगुरुयूज्यश्च तैर्द्वयैः ॥ ॥ इत्याद्येन
वमूहा विनं ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ पुष्पगंधधूपदीपनैवेद्यैस्तर्पिते हरिः ॥ पुष्पाणि देवयोग्यानि त्रयो ग्यानि वद
मिते ॥ पुष्पा श्रेष्ठमालती च तद्दानात्तुक्तिमुक्तिमान् ॥ मल्लिकासर्वपापघ्नी दूषिका विष्णुलोकदा ॥ करविरै
विष्णुलोके जपा पुष्पैश्च पुष्पवान् ॥ पारती कुञ्जकाद्यैश्च तगरैर्विष्णुलोकनाक ॥ काणिकारैर्विष्णुलोके ऊरु

राम.
१६५

प्येपापनाशने ॥ यमैश्च केतकी निश्चकुंदपुष्पे परागतिः ॥ वानपुष्पे वरबरीभिर्दशभिर्हरिस्तोकनाक ॥ अशोकैस्ति
लकैस्तद्वत् अष्टरूपभवे स्तथा ॥ मुक्तिजगत्त्रिविधपत्रैः शमीपत्रैः परागतिः ॥ विष्णुलोको भृंगराजैः स्तमलैः स्था
द्वरिस्तथा ॥ तुलशीस्तुलसी गोरारमा कक्षारो त्यलकानि च ॥ मसुको करदं पुष्पं शताब्जमालया हरिः ॥ नीपा जर्जन
कदंबैश्च वकुलैश्च सुगंधिभिः ॥ किंशुकैर्मुनिपुष्पैश्च गोकर्णेनागकरणकैः ॥ संध्यापुष्पैर्विल्वतकै रंजनी केतकी
भवेः ॥ कुष्मांडतिमिरौ ये च कुञ्जकाशशतौ भवेः ॥ ह्वानिश्चमरूरं केपान्नैरन्यैः पुरथकैः ॥ मुक्तिमुक्तिपापहारिभ
क्ता सर्वैस्तु तृष्यति ॥ स्वर्णलक्षाधिकं पुष्पं मालाकोटिगुणाधिका ॥ स्वचरेत्यचरे पुष्पे त्रिगुणं च निजैः फले ॥ विशी
र्णेनार्चयेद्विष्णुः प्राधिकं भोः नमूढकैः ॥ कंचणारिस्तथामत्स्यगिरिकर्णिकया तथा ॥ ऊटजैः शाल्मलाद्यैश्च शि
रीषैर्नरकादिकं ॥ सुगंधैश्च पत्रैश्च पुष्पैर्नलोत्पलैर्दलैः ॥ चक्रमंदारधुत्तरकुसुमैरर्चयेत्ते हरः ॥ ऊटजैः कर्कटा
पुष्पैः केतकेतसि वै ददेत् ॥ कूष्मांडाभिनिस्वसस्तपशा बंगंधविवर्जितं ॥ चंद्रिंसा इन्द्रियजयः क्षान्तिजनिदयाकृतं ॥
भावाष्टपुष्पैः संपूज्य देवात्मा मुक्तिमुक्तिभाक् ॥ अहिंसा प्रथमं पुष्पं पुष्पमिन्द्रियनिग्रहः ॥ सर्वपुष्पदयाभूते पुष्पं शं
तिविशिष्यते ॥ रामः पुष्पतपः पुष्पं ध्यानपुष्पं च सप्तमं ॥ सत्यं चैवाष्टमं पुष्पमेतैस्तुष्पतिकेशवः ॥ एतैरेवाष्टभिः पुष्पै
तुष्पत्येवाचि तो हरिः ॥ पुष्पा तस्य गिसंसेववाद्या निमज्जोत्तमः ॥ भक्त्या हं यानि विष्णुः पूजितः परितुष्पति ॥ गारुणस

लिलंपुष्पसोमं घृतपयोदधि॥ प्रजापत्यंतधानादिआग्नेयं धूपदीपकं॥ फलपुष्पादिकं चैव वानस्पत्यंतुषं
मं॥ पार्ष्णिर्वस्त्राध्यं वायवं गंधं चंदनं॥ अक्षयं विष्णुयुग्मं च सर्वदा वाष्टपुष्पिका॥ आसनं मूर्त्तियं नागविष्णुधा
चाष्टपुष्पिका॥ विष्णोस्तु वासुदेवाद्यैर्नीशानाद्यैश्चिवस्मच॥ ॥ इत्याग्नेये पुष्पाध्यायः॥ ॥ अग्निरुवाच॥ ॥ पुष्पा
द्यैर्भूजने विष्णोः सजातिनरकान् वदेत्॥ अस्वेषात्तेतरः प्राणैरन्निष्ठान् पिमुच्यते॥ जलमग्निविशं शस्वक्षुष्य
धिंपतने गिरेः॥ निमित्तं किंचिदासाद्य देहैः प्राणैर्विमुच्यते॥ अन्यच्छरीरमाह त्रेपचनीयस्वकर्मभिः॥ पुंस्त्रेयपा
पहृषं मुखं धर्मयसंगतः॥ नीयते यमदूतैस्तु यमं प्राणी नयं करैः॥ रूपयेदक्षिणो दारि धार्मिकः पश्चिमादि
भिः॥ यमाज्ञपैः किंकारैश्च पाप्यांते नरके जनाः॥ स्वर्गे तु नीयते धर्मविशित्युक्तिं संश्रयात्॥ गोघाती तु महावा
प्या वर्षलक्षं तु पीड्यते॥ ताम्रगस्त्ये महादीप्ते ब्रह्महात्रमिहारकः॥ महापुलकरं पारशैरवेपीड्यते शनैः॥ स्त्री
बालद्वहं ताचयावादिनाश्चतुर्दश॥ महारौरवके रौद्रे गृहक्षेत्रादिदीपकः॥ दहत्येकस्मिन् कंसचौरस्त्रामिस्त्र
केपयैतेत्॥ नैककल्पं च शृणुद्यते यमकिं करैः॥ महातामिश्रके सद्यजलौकाद्यैश्च पीड्यते॥ पावकमि
मात्तहाद्या असिपत्रवने नृभिः॥ नैककल्पं तु नरके करस्त्रवानुकासुच॥ येन डखोजनस्तत्र दहत्येवानुका
सिभिः॥ कोकोले रुमिविशासी एकाकीमिष्टभोजनः॥ ऊड्ये लेमृत्तरक्ताशी पंचयज्ञक्रियोजितः॥ स्वदुर्गं

धरक्रीमोजीभवेच्चारक्तभोजकः॥ तिलपाके तु मिलवत्पीड्यते परपीडकः॥ निरुद्धासैरणाशोरसविक्रयिके
धरे॥ रास्त्राचंद्रकपाटारये महापात्रे तु वान्ती॥ महाज्वालपापबुद्धिः क्रकेंचेगम्यगामकः॥ सङ्गरीगुडपाके
च प्रचुदे परधर्मवित॥ क्षारहृदे प्राणहन्त्रदुखचारं च नृमिहत्॥ अंबरीषे गोवर्णकृतं नलक्ष्मिवज्रशक्रके।
मधुहन्त्रपरीतापे कालसूत्रे परार्थकं॥ कश्मले सक्तुमांसासी उग्रगंधेत्यपिंडदः॥ दुर्दरं मृतके नक्षीवंदिप्रा
हवनाश्चमे॥ मंजुष्टे नरके लोहे प्रतिष्ठे श्रुतनिंदकः॥ स्मृतिदक्षे रूढसाक्षी परिभ्रम्ये चरापहा॥ बालस्त्रीद्व
घाती च कराले ब्राह्मणार्त्त्रिकृत्॥ विलोपमस्यो विप्रो महाप्रेते तु मेदिनः॥ यथाक्रमे परेदारान् ज्वलंतीमाप
शाः शिता॥ शूलमला न्यतमालिंये नारीचतुतरंगमाः॥ आस्फोद्यजिह्वोतरणं स्त्रीक्षणांते वदेदने॥ अंगाररा
त्रोक्षिप्यंते मातृपुष्पादिगामिनः॥ गौराः सुरैश्च छिद्यंते शमोसाशी च मांसभुक्॥ मांसोपवासकवरो नयं
तिनरकं नराः॥ एकादशी व्रतकरो नीष्पंचकसद्भूती॥ ॥ इत्याग्नेये नरकस्वरूपवरणनं॥ अग्निरुवाच॥
व्रतं मांसोपवासार्थं सर्वोद्दिष्टं वदामि ते॥ कृत्वा तु वैश्वं यज्ञं पुरो राजा मवाप्सु च॥ तृछाद्यैस्वबलं बुध्या
कुर्यान्मांसोपवासकं॥ वानप्रस्थो यतिर्वायिनारीवाविधवासुनिः॥ आश्विनस्यामले पक्षे एकादश्यामुपोषितः
व्रतमेतत्तु हस्तीपातयावविंशदिनानितु॥ अथ प्रवृत्त्यहं विष्णोपाबद्धत्वा तं कंतव॥ अथ यैः कामनं वदितपाव

अ० पु०
१८६

त्रिंशद्दिनानितु॥ कार्तिकाश्विनयोर्विष्णोयावदश्वारकंतव॥ म्रियेयद्यंतराले हं व्रतमंगोनमेनवेत्॥ त्रिः कालं
जयदिसुत्रिः स्नातो गंधपुष्पकैः॥ विष्णोर्गीतादिकं जाप्यं ध्यानं कुर्याद्ब्रती नरः॥ इथावाहं परिहरेदंतकांशुव
र्जयेत्॥ नात्र तस्त्वसरे कश्चित्कर्मस्त्वनवाचयेत्॥ देवतायतने तिष्ठेयावत्त्रिंशद्दिनानितु॥ द्वादश्यां पूजये
त्वातु भोजयित्वा विज्ञानव्रती॥ क्षमाप्यदक्षिणां दत्त्वा पारणतु समाचरेत्॥ भुक्तिभुक्तिमवाप्नोति कर्मज्ञाश्च त्रयो
दश॥ कलयेद्दैत्यं यज्ञयज्ञे विप्रांस्त्रयोदश॥ तावति वस्त्रयुग्मानि भजनाभ्यासना निच॥ चित्राणिसप्तवित्राणि
अथोपायान्कुर्यान्नितु॥ योगयज्ञा परीता निदद्यादि प्रायतैर्मतः॥ अथ विप्राय शय्याय हेमधिष्ठं प्रपूजयेत्॥ अ
त्मानश्च तथा मूर्तिं वस्त्राद्यैश्च प्रपूजयेत्॥ समपापविनिर्मुक्तो विष्णुविप्रप्रसादतः॥ विष्णुलोकं गमिष्यामि वि
ष्णुरेव भवाम्यहं॥ व्रजव्रजदेवबुद्धेर्विष्णोः तारमनुजं मम॥ विमानेनामनस्तत्र तिष्ठेदिसुस्वरूपधृक्॥ किं नो भू
तो यतीरायां गुरवे धनिवैदयेत्॥ कुलांशं शतमुद्धत्य विष्णुलोकं नयेद्ब्रती॥ मासोपवासी यद्देशे स देशो नि
र्मलो भवेत्॥ किंपुनः तत्कुलं सर्वं यन्मासोपवासकृतं॥ व्रतस्त्वं हस्तिं हृष्टाक्षीरत्येवैव पाययेत्॥ नैते व्रतं
न विद्यति हविर्विप्रान्नमोदितः॥ क्षीरं पुरोहितौ षष्ठ्यमाशो मूलं फलानि च॥ विष्णोर्महो षष्ठं कर्त्ता व्रतमस्मा
त्समुद्धरेत्॥ इत्याग्नेये मासोपवासव्रतं॥ अग्निरुवाच॥ नीमपंचकमाख्यापो व्रतराजं तु सर्वदं॥

राम.
१८६

कार्तिकस्यामले पक्षे एकादश्यां समाचरेत्॥ दिनैश्च पंचभिः स्नायीयवव्रीहिति लैस्तथा॥ तर्पयेद्देवपीत्रादिभ्यो
नीसंपूजयेद्भूमिं॥ पंचगव्येन संस्त्राप्यदेवं पंचामृतेन च॥ चंदनाद्यैः समालिप्य गुग्गुलुं सद्यतं दहेत्॥ दीपं
दद्यादिवारात्रौ नैवेद्यं परमान्नकं॥ उन्निमो वासुदेवाय जयेदशो व्रतं शतं॥ तुङ्गया च घृताभ्यक्तान् तिलव्री
हौस्ततो व्रती॥ षडक्षरेण मंत्रेण स्वाहा कलान्वितेन तु॥ कमलैः पूजयेत्सादो द्वितीये बिल्वपत्रकैः॥ जातु
संस्थिततीये च चतुर्थे पंचमेहनि॥ मालत्याभूमिं शयीत्या त एकादश्यां तु गोमयं॥ गोमूत्रं सुखदं चैव पं
चमे पंचगमकं॥ पौर्णमास्यां चरेत्कं भुक्तिभुक्तिं लभेद्ब्रती॥ नीमपंचकत्वाह निप्राप्तस्तेनैतन्नीमपंचकं॥
ब्रह्मण पूजनाय च उपवासादजव्रतं॥ इत्याग्नेये नीमपंचकव्रतं॥ अग्निरुवाच॥ अगस्त्यो भगवा
न्विष्णुसमम्यर्च्यं प्रयाधरे॥ अप्राप्तेनास्करे कन्यां सत्रिभागे स्त्रिभिर्दिनैः॥ अर्घ्यं दद्याद्दगस्त्याय पूजा
ये काल्योषितः॥ काशपुष्पमयी मूर्तिं प्रदोषे विमये ददेत्॥ मूले यजेत्तद्देवस्त्वारत्रौ कुर्यात्प्रजागरं॥ अ
गस्त्यमुनिं सार्द्धं जते जोरासे महाद्युते॥ इमं मम कृष्णं तां पूजां गृहीष्ये पियया सह॥ आवात्यार्घ्यं च सांमु
र्दं प्राप्ये चंदनादिभिः॥ जलाशयसमीपे तु प्रातर्नीत्वा र्घ्यमर्पयेत्॥ काचपुष्पप्रतीकां शवक्रिमारुतसंभ
व॥ मित्रावरुणयोः पुत्रकुंभयोर्निनमोस्तुते॥ वातापी भक्षितो येन समुद्रः शोषितः पुरा॥ विंध्यदधिभय

करः सो गत्यः प्रमुषोऽस्तु मे ॥ अगस्तिं प्रार्थयिष्यामि कर्मणामनसा गिरा ॥ अर्चयिष्याम्यहं मे त्रे परलोकान्त्रिकां
क्षया ॥ दीपोतरसमुत्पन्नं देवानां परमं प्रियं ॥ राजानं सर्वं हृक्षाणां चंदनं मे प्रयत्न्यतां ॥ धर्मार्थकाममोक्षा
णां नाजनाशनी ॥ सोऽभायारोग्यलक्ष्मीदापुष्पमाजाप्रयत्न्यतां ॥ धूपोऽयं यत्न्यतां देवभक्तिं मे त्यक्तं कुरु ॥
इष्टं मे गुरुं देहि परत्र च शुभां गतिं ॥ प्रशस्तं वै मुनिश्रेष्ठ सर्वकामफलप्रदः ॥ वस्त्रव्रीहिफलैर्हेतुहेतुस
र्जित्ययं पुरा ॥ अगस्त्यवाचयिष्यामि यन्मया मनसं सितं ॥ फलैरर्घ्यं प्रदातुं गृहाणार्घ्यं महामते ॥ अगस्त्य
एवं खननात्परित्रीष्टजामत्संजमिच्छमानः ॥ उन्नोचर्ष्वृषिरुच्यः प्रपोष्यत्याविवेष्याशिषो जगाम ॥ राजपु
त्रिनमस्तुभ्यं मुनिपति महाव्रते ॥ अर्घ्यं मल्लीषदेवेशिलोपासुद्रेयशस्विनी ॥ पंचरत्नसमायुक्तं हेमरूप
समन्वितं ॥ सप्तधा संघतपात्रं दधिचंदनसंयुतं ॥ अर्घ्यं दद्याद्दगस्त्याय स्त्रीशूद्राणां न वैदिकं ॥ अगस्त्यमु
निशर्हलतेजोराशे च सर्वदा ॥ इमां मरुतां पूजां गृहीत्वाममं शांतये ॥ सजेदगस्त्यमुद्दिश्य धातुमेकं फ
लं रसां ॥ ततोश्च भोजयेद्दिप्रान्घृतपायसमौदकैः ॥ गोसु वलुं च वासांसितेभ्यो दद्यात्तु दक्षिणां ॥ घृतपायसमु
क्तेन पात्रेण स्तुतिगितानलं ॥ सहिराण्यं चतुर्भुजं ब्राह्मणायुपपादयेत् ॥ सप्तवर्षाणि दत्वा धर्मं सर्वं सर्वमवाप्नु
यः ॥ नारीपुत्रप्यसौ नाग्यं पतिकन्यायुतुवं ॥ ॥ इत्याग्नेये अगस्त्यार्घ्यव्रतं ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ कौमुदा

राम.

१६७

ख्यमाजोक्तं च वरदाय पुजे सिते ॥ हरियजेन्मासमेकमेकादशाष्टपोषितः ॥ आश्विने अक्षपक्षे च ऐकादशरोहरिय
जेत् ॥ मासमेकं बुक्तिमुक्तो करिष्ये कौमुदव्रतं ॥ उपोष्य विंशत्यादशां पुष्टज उपलिप्प च ॥ चंदनागुरुकाशमी
रैः कमलोत्पलपुष्पकैः ॥ कल्हारैर्वप्यमानया दापंतैलेन वाग्यतः ॥ अहोरात्रं च नैवेद्यं पायसाष्टमौदकैः ॥
उन्नोच मां सुदेवाय विज्ञाया प्रक्षमापयेत् ॥ भोजनादिदिजेद्या देवदेव प्रबुध्यते ॥ तावन्मासोपवासस्यादधि
कं फलमप्यते ॥ ॥ इत्याग्नेये कौमुदव्रतं ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ ब्रूतं दानादिसामान्यं प्रवदामि समासतः ॥ ति
थौ प्रतिपदाद्ये च सप्त्यदौ रुद्रिकासु च ॥ विष्णुं भाद्रपदे च मेघादौ काले च गृहणादिकं ॥ यत्काले यद्रतं दानं यद्र
भ्यं निपमादियत् ॥ यद्रव्याख्यां च काजालं सर्वस्वैर्विष्णुदेवतं ॥ शरीरव्रतलोकाद्याः सर्वे विस्मोर्विभूतयः ॥
तदादि सव्रतं दानं पूजादिस्मात्सर्वदं ॥ जगत्पते समागच्छ आसनं पादमर्घ्यं ॥ मधुपर्कं तथा चामं स्नानं व
स्त्रं च गंधकं ॥ पुष्पं धूपं च नैवेद्यादि नमोऽस्तुते ॥ इति प्रजावते दाने दीनवाक्यं समं शृणु ॥ अद्या मुकसगोत्रा
य विप्रायाश्च कश्चर्मणो ॥ एतद्रथं विष्णुदेवं सर्वपापोपशान्तये ॥ आयुरारोग्यं हृदये ॥ गोत्रसंततिं हृदये
विजयापधनापच ॥ धर्मार्थसर्गकामा यत्तया परमनाय च ॥ संसारमुक्तये दानं कुल्यं संप्रददेत्यहं ॥ एतेन
प्रीयतां नित्यं सर्वलोकपतिः प्रभुः यत्तदानव्रतपते विद्या कीर्त्यादि देहि मे ॥ धर्मकामार्थमोक्षांश्च देहि मे मन

सेमितं॥यःपवेच्छुणुयानिसं व्रतदानसमुच्चयं॥संप्राप्तकामोविमलोभुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात्॥तिथिवारक्षसंक्रा
तियोगमात्राधिकं व्रतं॥नैकधावासुदेवादिर्नियमात्पूजनाद्भवेत्॥॥इत्याग्नेयेव्रतदानसमुच्चयः॥॥अग्निरु
वाच॥॥दानधर्मानिप्रवक्ष्यामिभुक्तिप्रदानच्छृणु॥दानमिष्टं तथाष्टं कर्म कुर्वन् हि सर्वभाक्॥वापीकूपत
डागादिदेवतायतनानि च॥अनुप्रदानमाराभाः पूर्वधर्मचमुक्तिदं॥अग्निहोत्रं तपस्यं वेदानां चानुपालनं॥अ
तिथ्यं वैश्वदेवं च प्रातरिष्टं च नाकदं॥ग्रहोपरागे यद्दानं सूर्यसंक्रमणेन च॥षादशपादौ च यद्दानं दत्तं तदपि नाक
दं॥देशोपात्रे च काले च दानं कोटिगुणं भवेत्॥अयने विषुवे पुण्ये अतीपाते दिनक्षये॥युगादिषु च संक्रांतौ
चतुर्दशमीषु च॥सितपंचदशी सर्वदा दशी विष्टका सुच॥यतोत्सवविवाहेषु तथा मन्वंतरादिषु॥वैधतेष्ट
ष्टः स्वप्ने ऋष्यब्राह्मणलाभतः॥अथावा यदि न तत्र स दानमिष्यते॥अयने वै विषुवे वै च तस्रः षडशीतपः॥
चत्रस्रो विष्णुपद्मसंक्रांतौ षादशोत्तमाः॥केत्यायां मिथुने मीने धनुषि रवेर्गतिः॥षडशीति सुखा प्रोक्ता फ
लैर्दशीति गुणा फलेः॥अतीतानागतेषु पुण्ये देवदरदक्षिणापरे॥विंशत्कर्तिके नाज्यो मकरे विंशति स्थिताः॥
वर्तमाने तु लामेषे नाज्यस्तु न यतो दिशः॥षडशीत्यां अतीतायां षष्टिरुक्ता नुनाडिकाः॥पुण्याख्या विष्णुपद्मं च
प्राकृपश्चादपि षोडश॥अवणां शि धनिशाना नागदैवतमृक्षके॥अथमारविचारेण अतीपातसमुच्चये॥नवमा

शुक्लपक्षसकार्तिके निरगात्कृतं॥त्रेतासिततृतीयायां वैशाखे षापुरं युगं॥दर्शविमाघमाससप्तमोदश्यानुदक्षिणे
रुक्ले कलिर्दिसप्रायः त्रेयामन्वंतरादयः॥अथ युक्लनवमी षादशी कार्तिके त्रेयामाघमाससप्तम्या
भाद्रपदस्य च॥फाल्गुनस्याप्यमावास्यापोषस्यैकादशी तथा॥आषाढस्यापि दशमी माघमाससप्तम्या॥आ
वणस्याष्टमी रुक्मा तथा टिचरुणिमा॥फाल्गुनी तत्त्वजेष्टे तत्त्वया पंचदशी तथा॥उर्ध्वे वैशाखहायपात्रष्टका
स्ति स्महारिताः॥अष्टकारमा चाष्टमी सादा सुदानानि चाक्षयं॥गयागंगाप्रयागादौ तीर्थे देवा लयादिषु॥अ
प्रायितानि दानानि वैद्यार्थकृत्यानि हि॥दद्यात्सर्वमुखो दानं गृह्णीयाच्चोत्तराशुखम्॥आयुर्विवर्धते दातु
गृहीतः क्षीयते न तत्॥नामगोत्रे समुच्चार्य संप्रदानं स चात्मनः॥संप्रदेयं प्रपुञ्जति कन्यादानं पुनस्तपः॥स्त्रा
त्वाम्यर्चमाहृतिभिर्दद्याद्दानं तु सोदकं॥कनकाश्च तिलानागादासीरयमही गृहाः॥कन्या च कपिला धेनुर्महा
दानानि वै दश॥श्रुतशौचतपः कन्याया ज्यशिष्या उपागतं॥शुक्लं धनं हि शबलं शुक्लं शिल्पा नुवृत्तितः॥ऊ
शीदरुषि वाणिज्यं प्राप्य दुपकारतः॥प्रार्थक्युत चोयादि प्रतिरूपकसाहासैः॥आजेनापार्जितं रुक्मं त्रिवि
धं त्रिविधं फलं॥अथ गिध्यावाहनी कंदं च प्रीतिकर्मणि॥भ्रातृमातृपितृप्रापं षड्विधं स्त्रीधनं स्मृतं॥ब्रह्मक्षे
त्रविंशं ऋष्यं रुक्मं यामनुग्रहात्॥ब्रह्मो न प्रदेया निगोमहं शयने स्त्रियः॥ऊलानां उशतं हन्यादप्रयच्छन्

अ० पु०
१६६

प्रतिश्रुते॥ देवानां च गुरुणां च मातापित्रोस्तथैव च॥ पुण्यं देयं प्रयत्नेन नापुण्यं चाजितं क्वचित्॥ प्रतिजानेत्
यादत्तं यदत्तं तदप्ययं॥ अद्यापि धर्मो दत्तं वापि चाक्षयं॥ ज्ञानशीलं गुणोपेतः परपीडा बहिस्तः॥
अज्ञानो पावनानां तत्र पात्रं परमं स्मृतं॥ मानुः शतगुणं दानं सहस्रं पितुरुच्यते॥ अनेन उहितु रानि सो दत्त
मक्षयं॥ अमनुष्ये समं दानं पापे ज्ञेयं महाफलं॥ वर्त्तसंकरे दिगुणं श्रेष्ठं दानं चतुर्गुणं॥ वैश्ये चाष्टगुणं क्षत्रे षोड
शं द्विजक्रवे॥ वेदाध्याये शतगुणं मनंतं ब्रह्मबोधके॥ पुरोहिते याजकादौ दानमक्षयमुच्यते॥ श्रीविहीनेषु यद्
दत्तं तदनंतरं यदि निः॥ अतः परं पत्नधीयतः प्रतिग्रहं रुचिं विजितं॥ अन्नं सस्मृतं ज्वेनैव सहते नैव मज्जति॥ स्वातः
सम्पत्तु पश्यत्पगल्लीयात् प्रयतः शुचिः॥ प्रतिगृहीता सा वित्री सर्वत्रैव प्रकीर्तयेत्॥ ततस्तु कीर्तयेत् सार्धं
प्रयेण सह देवतं॥ प्रतिगृहं पूजे उच्चैः प्रतिगृह्यति जोत्तमाना॥ मंदं पवेत्क्षत्रिया तु उपांशु च तथा विशः॥ मनसा
च तथा श्रुत्वा स्वस्ति वाचकं न तथा॥ अन्नं यं सर्वं देवत्यं नृमि वै विष्णुदेवता॥ कन्यादानं तथा दासी प्राजापत्या
प्रकीर्तिताः॥ प्राजापत्यो यमप्रोक्ता सुरगोमयदेवता॥ तथा चैकशफं सर्वं याम् च महिषास्तथा॥ उष्ट्रश्च नैरु
तो धेनुरौष्ट्री छागो नलस्तथा॥ अश्वो मेघो हरिः क्रोडश्चरणपाः पशवो निलाः॥ जलाशयं वारुणं स्याद्धारिधानी
त्युषादयः॥ समुद्रजानि रत्नानि हेमलोहा निवानलः॥ प्राजापत्यानि सस्यानि पक्वानमपि सत्रमः॥ गंधर्वगंध

द्वयं

राम
१६६

मित्याहुर्वस्त्रं वा हस्ति तं स्मृतं॥ वायव्याः पक्षिणः सर्वे विद्या ब्राह्मी तथोक्तं॥ सारस्वतं पुस्तकादिवि श्वकर्मा तु वि
शिल्पके॥ वनस्पतिं दुमादीनां प्रम्य देवा हरेस्तनुः॥ उन्नं रुक्माजिनं सप्यारयमासनमेव च॥ उपानहौ तथा पान
मुताना निरिहारितं॥ रणोपकरणं शस्त्रं ध्वजाद्यं सर्वं देवतं॥ गृहं च सर्वदेवतं सर्वेषां विष्णुदेवता॥ शिवो वा
नंततो न्ययं अतिरिक्तं तोस्ति हि॥ न्यस्य नाम गल्लीयात् दहामीति तथा वदेत्॥ तोयं दद्यात्तथा हस्ते दा
ने विधिरयं स्मृतः॥ विष्णुर्दत्ता विष्णु इयं प्रतिगृह्णीति वैवदेत्॥ स्वस्ति प्रतिगृहं धर्मभुक्तिमुक्तिफलदयं॥
गुरुन श्रुत्या नुजिहीषु रचिष्यन् देवता पितृन्॥ सर्वतः प्रतिगृह्णीयान् ननु तप्येत्स्वयं ततः॥ अस्मीयं ननु य
ज्ञार्थं धनं श्रुत्वा तत्फलं॥ गुडतकरसाद्याश्च शूद्रा ज्ञात्या निवृत्तिना॥ सर्वतः प्रतिगृह्णीयात् अविधा कृता
द्विजः॥ नाध्यायानमो जानत्वा गृहीता द्विजः प्रतिगृह्णीयात्॥ दोषोत्रयं च विप्राणां कृतमर्कं समाहितं॥ कृते तु दीय
ते गत्वा त्रेता स्नाने न दीयते॥ द्वापरे याचमानाय कलैश्च नुगमान्विते॥ मनसा पात्रमुद्विज्जलं नृमो विनिक्षिपे
त्॥ विद्यते सागरस्य तोनो तो दानं स्प विद्यते॥ अद्य सोमा कं ग्रहणं संक्रांत्यादौ स्वकालकः॥ तथा चामुकगो
त्राय तथा चामु कशर्मणो॥ वेदवेदां युयुक्ता यथा त्रायसु महात्मने॥ यथानाम महा इयं विष्णुरुद्रादि देवतं॥
पुत्रपौत्र गृहैश्च यत्नी धर्मार्थिस्तु पुणः॥ कीर्तिं विधामहाकाश सो नाप्यारोग्य हृदये॥ एतन्मुमं प्रददे प्रीयतां

मेहरिः शिवः ॥ दिव्यांतरिक्षधर्मापिसमुत्पातादिपापकृत ॥ धर्मार्थकाममोक्षाद्यैर्वक्ष्ये लोकयशोसुमे ॥ यथानाम
सगोत्राय विद्यायामुक्तमर्मणो ॥ अनेनैव नवात्येन सर्वदानानि वैवदेत् ॥ ॥ इत्याग्नेयेदानपरिजापा ॥ ॥ अग्नि
रुवाच ॥ ॥ सर्वदानानि वक्ष्यामि माहादानानि षोडश ॥ सुलापुरुष आघे तु हिरण्यं गन्तवानकं ॥ ब्रह्मांडक
ज्ज्वलक्ष्मणो सहस्रं तु पंचमं ॥ हिरण्यं कामधेनुश्च हिरण्यं च सुसप्तयः ॥ हिरण्यं च रथस्तद्वदे महस्तिरथ
स्तथा ॥ पंचलांगलकं तद्वद्वरादानं तथैव च ॥ विश्वचक्रं कल्पकलतासप्तैरंगैः परं ॥ रत्नधेनुर्महाभूतघ
टं शुभदिने पयित ॥ मंडपे मंडले दानं देवान् प्राचाय विक्षिपेत् ॥ धान्यद्रोण सहस्रेण उत्तमोर्द्धितः परे ॥ उत्तमः
षोडशः द्रोणकर्तृमूलवणाचलः ॥ दशनागे युडादिः स्यात् उत्तमोर्द्धितस्तनो ॥ उत्तमः पलसाहस्रस्वर्णगेव
रधः परे ॥ दशद्रोणतिलौटस्यात् पंचभिश्च त्रिभिः क्रमात् ॥ कापसि पर्वतो विंशतारैश्च दशपंचभिः ॥ विंशत्याघ
तक्रं ज्ञानोत्तमस्यात् यथाचलः ॥ दशभिः फलसहस्रैरुत्तमोरजताचलः ॥ अष्टनाभारैः शक्राभिर्मध्यो मंदार्य
तो धृतः ॥ दशधेनुं प्रवक्ष्यामि दत्वा मुक्तिमुक्तिनाक ॥ प्रथमा गुडधेनु स्यात् यत्तधेनुस्तथा परा ॥ तीलधेनुस्तती
या च चतुर्थजिलधेनुका ॥ क्षीरधेनुर्मधुधेनुश्च कर्णदधिधेनुकैः ॥ रसधेनुस्वरूपेण दशमीदधिरूप्यते ॥
क्रं प्राक्स्वधेनुनां इतरासां नुराशयः ॥ कृत्वा जिनं चतुर्हस्तं प्राग्गीवं विन्यसेद्भुवि ॥ गोमये तानुलिप्याया र्क्ष

५

राम.

१९६०

रं

नास्तीर्यसर्वः ॥ लघ्वेण काजितं दत्तं कस्य परिकल्पयेत् ॥ प्राङ्मुखं कल्पयेद्धेनुं उदक्पादासवशको ॥ उत्त
मागुडधेनु स्यात् सदाभारचतुष्टयात् ॥ वत्सं नारेण कर्तव्यं ताराभ्यां मध्यमा स्मृता ॥ अर्द्धनारेण वत्सस्या
कनिष्ठाभारतेन तु ॥ चतुर्थं शीनवत्सस्याङ्गुजवित्रानुसारतः ॥ पंचरुक्मलकोमाससै सुवर्णसुषोडशः ॥
पलं सुवर्णश्चत्वारः सुलापलं दत्तं स्मृतं ॥ स्याद्गारो विंशतिं गुण्याद्रोणं चतुरादकः ॥ धेनुवा सोऽगुडस्यो नोस्त
स्वस्मां वरावृतौ ॥ मुक्तिं कर्तुं विष्णुपादौ शुचिमुक्ताफलैश्च ॥ सितसूत्रशिराले मञ्जसिकं बलकं बलौ ॥ ताम्रगंडुक
एतौ सितचामरौ चकौ ॥ विष्णुमंडुसगावेतौ तवनीतस्तनान्वितौ ॥ क्षौमप्राष्ठौ कामदोहा विंशनीलकृतारकौ ॥
सुवर्णशृंगभरणौ राजतावुरसंचतौ ॥ रोचयित्वा यजेद्धेनुमि मर्मत्रैर्द्विजोत्तमः ॥ यालक्ष्मी सर्वभूतानां याचदेवेषु
वसिता ॥ धेनुरूपेण सा देवी मम शांतिं प्रयच्छतु ॥ देहस्थाया च रुद्राणां शंकरस्य सदा प्रिया ॥ धेनुरूपेण सा देवी
मम पापं योद्धतु ॥ विलोर्वक्षसि यालक्ष्मी स्वाहा सा च विना वसोः ॥ चंद्रार्कशिशुक्रियाधेनुरूपास्तु सा प्रिये ॥
चतुर्मुखस्य यालक्ष्मीर्लक्ष्मी यधिनदसच ॥ लक्ष्मीया लोके पाजानां सा धेनुर्वरदास्तु मे ॥ स्वधा त्वं पितृसुरभानां च
हायतं नुजायतः ॥ सर्वपापहर धेनु तस्माच्छांतिं प्रयच्छ मे ॥ एवमा मंत्रिता धेनुं ब्रह्मण्यनिवेदयेत् ॥ समा
ने सर्वधेनुनां विधानं चेत्तदेहि ॥ सर्वयज्ञफलं प्राप्य निमलो भुक्तिमुक्तिनाक ॥ स्वर्गं श्रेयं शकं रूपैः सुशीलो

लावस्त्रसंयुता ॥ कांस्पोषदोहायतमाक्षिरिणीगोः सदक्षणा ॥ दाताचस्वर्गमाप्नोति वत्सरान् रामसंमितान् ॥ कपि
लाचोत्तरायति नृयश्च सप्तमं कुलं ॥ स्वस्तिं गीरूप्यसुरैः कांस्पोहनकान्तितां ॥ शक्तिदक्षिणायुक्तादत्वासा
शुक्तिमुक्तिनाक ॥ सवत्सरो मतुल्यानि युगास्तु नयतो मुखी ॥ दत्वा स्वर्गमवाप्नोति पूर्वेण विधिना ददत् ॥ असन्न
सुनादेया सवत्सागौस्तु पूर्ववत् ॥ यमदारे महाघोरे तस्मा वैतरणी नदी ॥ तां तर्तुगं ददाम्येनोक्तसां वैरतेणी स्मृ
ता ॥ ॥ इत्याग्नेये महादानानि ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ एकां गं दशगुर्द्धा दशदद्याच्च गोशती ॥ शतं सहस्रगुर्द्धात
सर्वतुल्यफलाहिते ॥ प्रासादाय त्रसौ वत्सवत्सो वीराचयत्रसा ॥ गंधर्वाप्सरसा यत्र दत्तमे सर्वकामदाः ॥ धर्मश
जससाहाय्ये यस्याः पुत्रः प्रतिष्ठितः ॥ महिषासुरजननीया सास्तु वरदा मम ॥ महिषी सर्वसौभाग्यं दृष्टवाना तदिव
व्रजेत् ॥ संयुक्तहलपक्षाख्यं दानं सर्वफलप्रदं ॥ पंक्तिर्दशहला प्रोक्ता दारदा वृषसंयुता ॥ सौवर्तयुग्मं सन्नद्धा
दत्वा स्वर्गे महीयते ॥ दशानां कपिलानां तु दत्तानां ज्येष्ठपुंकरे ॥ तत्फलं चाक्षयं प्रोक्तं वृषनस्तु मोक्षणे ॥ धर्मा
सितं चतुष्पादं चतुर्हस्तप्रिया हि सा ॥ नमो ब्रह्मण्य देवेश पितृभूतविपोषकः ॥ त्वयि मुक्तेक्षया लोकाममसंतु
निरामयाः ॥ मा सोऽरुणोस्तदेवोऽस्वो नोतः पेन्नो यमानुषः ॥ धर्मस्त्वं त्वत्प्रयत्नस्य यागतिः सा सुमेधवा ॥ अंकये
च्चक्रश्रुलाभ्यां मंत्रेणानेन वीत्सज्येत् ॥ एका दशाहे प्रेतस्य स्पृशोत्सृज्यते वृषः ॥ सुच्यते प्रेतलोका तुषणमासे च

३

विकादिषु ॥ दशहस्तेन दंडेन त्रिशं दंजालिवर्त्तनि ॥ तात्सेव दशविस्तारात् गोचर्मस्तत्प्रदोषमिति ॥ गोभृंहिराप्यसं
युक्तं रुक्माजिनं तु योर्षयेत् ॥ सर्वदुःकृतकमपि सायुज्यं ब्रह्मणो यजेत् ॥ भाजने तिलसंघर्षं मिधुना पृष्णं मेव वा ॥ द
द्या रुक्मतिलानां च प्रसूमेकं च मागधं ॥ शय्यां दत्वा तु सगुणां शुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ हेमां प्रतिसतां गत्वा रक
शृंगी तयात्मनः ॥ विपुलं तु गृहं कृत्वा दत्वा सा शुक्तिमुक्तिदं ॥ गृहं मध्ये सभां स्वर्गादत्वा सा च प्रतिप्रियं ॥ दत्वा
रुक्तागो गृहं च निष्पापः स्वर्गमाप्नुयात् ॥ ब्रह्मा हरि हरिर्वेदे मध्ये च यमनृत्तकः ॥ पार्श्वेति सशिरस्त्वित्वा तं दद्या
त्स्वर्गमाप्नुवेत् ॥ विमुरमास्यमिदं दानं गृहीत्वा त्रिजोत्रनाकं चंद्ररूपमयं कृत्वा केधत्वा तत्प्रदापयेत् ॥ होम
मुक्तं विजायेत तत्कालचक्रमिदं महत् ॥ अथ तुल्यं तु यो मोहं ददतु नस्कं व्रजेत् पंचाशत्पलसंयुक्तं लोहदंडं तु यो
र्षयेत् ॥ वस्त्रेणाच्छाद्य विप्राय यमदंडो न विद्यते ॥ मूलं फलादिवा प्रयत्नं संहतं चार्थचैकतः ॥ मृत्युं जयं स सुदिश
दद्यादायुर्विबद्धते ॥ पुमान् रुक्मतिलैः कार्यो रोषदंडं सुवर्णादिकं ॥ रज्जो धृतकरो दीर्घजपा कुसुममंडनः ॥ रक्तां
वरधरः स्वर्वांशं स्वमाजा विभूषितः ॥ उपानतयोग्य युक्तां क्रिः रुक्मकंजलपार्श्वकः ॥ गृहीतमो सपिंडश्च पावा
मेवैकालं पूरुषः ॥ संस्पृश्य तं च गंधादौ ब्राह्मणा योषया दयेत् ॥ मरणमाधिहीनस्या त्तराजराजेश्वरो भवेत् ॥ गो
वृषौ तु विजेदत्वा शुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ रेवंताधिष्ठितं चांशं हैमं दत्वा नमस्कृत्वा कृत्वा जप्त्वादिष्टमप्येकं दत्वा सा

दुक्तिमुक्तिभाक्॥ सर्वान्कामानवाप्नोति यः प्रयच्छति कोचने॥ सुवर्षे दीपमाने तुरजते दक्षिणे व्यते॥ अनेषाम
पिदानानां सुवर्षे दक्षिणा स्मृताः॥ सुवर्षं रजतं ताम्रं तंडुलं धान्यमेव च॥ नित्यं प्राञ्चं देवपूजा सर्वमेतदक्षिणे॥
रेजते दक्षिणा पित्रे धर्मकामार्थसाधने॥ सुवर्णं रजतं ताम्रं मणिमुरत्तपावस्तु निच॥ सर्वमेतच्च हा प्रातो ददाति
वसुधां ददत॥ पितृंश्च पितृलोकास्तान् देवस्थानेषु देवताः॥ शतं पृथिवीं शतात्मा यो ददाति च सुंधरो॥ कर्कटं खे
टकं वापि ग्रामं वा स समालिने॥ निवर्तनशतं वापि तदर्थं वा गृहादिकं॥ अपि गोचर्ममात्रे वा दत्तो वं सर्वभक्षवेत्॥ ते
लविं डर्यथा चाग्निरुपसर्पेष्टं तं तथा॥ सर्वेषामेव दानानां मेकजन्मानुगुणं फलं॥ दाकं देक्षति गौरीणां स प्रजन्मा उ
गुणं फलं॥ त्रिसप्तकुलकुलं त्यक्त्वा दौ ब्रह्मलोकं भाक्॥ गजे सदक्षिणो दत्त्वा निर्मलस्वर्गमाप्नोति॥ अश्वं दत्त्वा वरा
रो यग्यसौ नाग्यस्वर्गमाप्नुयात्॥ दासीं दत्त्वा क्षिजे प्रायश्चित्तं लोका माप्नुयात्॥ दत्त्वा सा प्रमयोऽस्त्री लीपलानां पंच
भिः शतैः॥ अर्द्धं क्षुद्रं मर्द्धं वा पुक्तिमवाप्नुयात्॥ शकटं वृषं संयुक्तं दत्त्वा या नेन नाकं भाक्॥ दंतधातुं च स्वर्गम
क्षयं॥ धान्यगोधूमकलमयवादिन् सर्वभक्षदत्त॥ आसनं तैजसं पात्रं लवणं गंधं चंदनं॥ धूपदीपं च ताम्रं लो
हं रूपं च रत्नकं॥ विद्यादिराना तद्रूपं॥ शिदत्त्वा सा दुक्तिमुक्तिभाक्॥ तिलोश्च तिलपोत्रं च दत्त्वा स्वर्गमवाप्नुयात्॥
त्रैलोक्यानां तरेनास्ति न भूतेन न विष्यति॥ हस्सं चरणद्वयं दानं निदाशी दासप्रहाणि च॥ अन्नदानं स सर्वाणि कलानां

नम

राम०

१९२

हंति योऽंशं॥ तत्रापि स्वमहाघोरं घोरं यः दनुरो भवेत्॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो लोकानां प्रोतिवाक्षयात्॥ पानीयं च प्र
पादत्वा दुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात्॥ अग्निशिकां च मालादौ दत्त्वा दीप्तादिमाप्नुयात्॥ देवगंधर्वनारीभिर्विमानेभ्यो ते
दिवि॥ घृतं तैलं च लवणं दत्त्वा सर्वमवाप्नुयात्॥ छत्रोपानहकाष्ठानि दत्त्वा स्वर्गं सुखं भवेत्॥ प्रतिपत्तिर्पि यिमुख्येषु
विक्रं नादिषु कं नादिषु योगके॥ चैत्रादौ वत्सरादौ च अश्विनादौ हरिं यजेत्॥ ब्रह्माणं लोकपालादीन् प्रार्थयानं म
हाफलं॥ वधावामान् भोजनादीन् मार्गसंवाहनादिकान्॥ यादामंगादिकं दद्यात् दुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात्॥ त्रीणितुल्य
फलानीह गावश्चरस्वती॥ ब्राह्मी सरस्वती दत्त्वा निर्मलो ब्रह्मलोकं भाक्॥ सप्तदीपमहीदो य ब्रह्मज्ञानं ददाति यः॥
अभयं सर्वभूतेभ्यो सदद्यात् सर्वभक्तिः॥ पुराणं भारतं वापि रामायणं तथापि वा॥ लिखित्वा पुस्तकं दद्यात् दुक्ति
मुक्तिमवाप्नुयात्॥ वेदशास्त्रं च तत्संगतं यो ध्यायति स नाकं भाक्॥ दत्त्वा दद्यात् पाध्याये छत्राणां भोजनादिकं॥ कि
मदन्नं न वेत्ते न धर्मकामादि दर्शनात्॥ वाजपेयसहस्राणि सप्त्युक्तं दत्त्वा सप्त्युक्तं फलं तत्फलं समवाप्नोति विद्यादाने
न शंसयः॥ शिवालये विष्णु गृहे सूर्यस्य भवने तथा॥ सर्वदानं प्रदः स स्यात् पुस्तकं वा च येन युयः॥ त्रैलोक्ये चतुरो व
र्णाश्च त्वारः श्चाश्रमाः पृथक्॥ ब्रह्माः देवताः सर्वाः विद्यादाने प्रतिष्ठिताः॥ विद्याकामदुग्धाधेनुर्विद्याचक्षुर
चक्षुषां॥ उपवेदप्रदानेन गंधर्वैः सह मोदते॥ वेदांगानां च दानेन न शक्यं लोकमवाप्नुयात्॥ सिद्धांतानां प्रदानेन

किम

मोक्षमाप्नोत्यसंशयं॥ विद्यादानमवाप्नोतिप्रदानात्सुकस्मृतु॥ शास्त्राणि च पुराणानि दत्त्वा सर्वमवाप्नुयात्॥ शि
 ष्यांश्च शिक्षयेद्यस्तु पुंडरीकफलेन भजेत्॥ येन जीवति तं दत्त्वा फलं स्यात्तौ न विद्यते॥ लोकेऽप्येव तमे सर्वमात्मनश्चा
 पियत्त्रियं॥ सर्वपितृणां दातव्यमक्षयं फलवांछनं विष्णुरुद्रं पद्मयोनिं देवीविघ्नेश्वरादिकान्॥ पूजयित्वा प्रदद्या
 द्यः पूजाप्रयत्नं सर्वजाक॥ देवानां पंचमतिमाः कारयन् सर्वमाप्नुयात्॥ सत्मा जनिं चोपलेपं कुर्वन् स्यान्निर्मलः पु
 मान्॥ गंधं पुष्पधूपदीपं नैवेद्यं च प्रदक्षिणं॥ घण्टध्वजं विमानं च त्रेक्षणं वाद्यगीतकं॥ वस्त्रादि दत्त्वा देवाय च
 क्रिमुक्तिमवाप्नुयात्॥ कस्तूरीकांसिलहकंच श्रीखंडमगुरुतया॥ कर्पूरं च तथा सुस्तं त्रुणं विजयदहेतु
 यतप्रस्तेन संस्नाप्य संकृत्यो दो च सर्वजाक॥ स्नानं पलशतं ते यं मत्संगं पंचविंशति॥ पलानां तु सहस्रेण म
 हास्नानं प्रकीर्तितं॥ दशापराधांस्तो येन क्षीरेण स्नपनात्ततः॥ सहस्रं पयसा दग्धा घृतेनां युतमिष्यते॥ दास
 दासमलंकृत्वा गोमूत्रं च गजादिकं॥ देवाय दत्त्वा सौभाग्यं धनं पुष्पांश्च जेहिवां॥ इत्यादि येनानादाना
 नि॥॥ अग्निरुवाच॥॥ काम्यदानानि वक्ष्यामि सर्वकामप्रदानि मे॥ नित्यं पूजां मासि मासि कृत्यार्थं काम्यपू
 जने॥ व्रताहर्णगुरोः पूजावत्सरांते महार्चनं॥ अश्ववैमार्गशीर्वेतुकमलं पिष्टं संभवं॥ शिवाय पूजां यो दद्या
 त्शिवलोके चिरं वसेत्॥ गजं पौषे पिष्टं मखं त्रिः सप्तकुलसुदरेत्॥ माघे चाश्वरथं पेष्टं दत्त्वा नरकं व्रजेत्॥

राम
१९३

फाल्गुने तु दशमौ शंखं गच्छेत् कस्यान्मही पतिः॥ चैत्रे च धूमयगारं दासदासी समन्वितं॥ दद्यात्सर्गे विरंस्त्वित्वा तदं
 ते स्यान्मही पतिः॥ सप्तमीं ही श्ववैमार्गशे दत्त्वा शिवमयोजनेत्॥ शतं द्रुपं फलानां तु दत्त्वा हस्तकुलेन पुः॥ बलिमंडल
 कंचान्नेरुत्वा षोडशोन्नवेत्॥ विमानेष्वावणं पौष्पं दत्त्वा स्वर्गात्ततो नृपः॥ क्षीरमर्पिर्मुपुतं पात्रमाग्निने च
 गुणोददत्॥ कार्तिके गुडखंडा घं दद्यात्सर्गात्ततो नृपः॥ मेरुदानं द्वादशकं वक्ष्ये हं भुक्तिमुक्तिदं॥ मेरुदत्ते तु
 कार्तिके रत्नमेकं ददेत् विजे॥ सर्वेषां चैव मेरुणां प्रमाणं क्रमशः शृणु॥ वज्रपद्ममहानीललीलस्फटिक
 संज्ञितः॥ पुष्पं मरुतं मुक्ताप्रस्थमात्रेण चोत्तमः॥ मेघार्घ्यं स्यात्तददेवित्तराज्यं विवर्जयेत्॥ कर्षिका
 यां त्यसेत्मेरुं ब्रह्मविष्णुशिवदेवता॥ मायवान्पूर्ववत् पूज्यस्तत्पूर्वमप्रसंज्ञितः॥ अश्वरथस्ततः प्रोक्तानि
 विधौ मेरुदक्षिणे॥ हेमकूटो यमगवान्त्रयं सोमो तथा त्रय॥ नीलश्वेतश्च शृंगी च पश्चिमे गंधमादनः॥ चेष
 हं केतुमालस्यात्मेरुं द्वादशसंयुतः॥ सोपवा सोर्चयेद्विष्णुं शिवं वास्नानपूर्वकं॥ देवाग्नेचाप्यमेरुं च मंत्रैर्वि
 प्रापवै ददेत्॥ विप्राया मुकगोत्राय मरुं रत्नमयं ददेत्॥ भुक्तपै मुक्तपै विमलत्वे विष्णुदेवं वदामि ते॥ इन्द्रलोके ब्रह्म
 लोके शिवलोके हरः पुरे॥ कुलमृदुत्यकीडे त विमाने देव पूजितः॥ अत्येष पिचकालेषु संक्रांत्यादौ प्रदापयेत्॥ प
 लानां तु सहस्रेण महामेरुं प्रकल्पयेत्॥ शृंगत्रयसमायुक्तं ब्रह्मविष्णुहरा न्वितं॥ एकैकं पर्वतं तस्मिन् राते कैकेन

५

३० पु०
१०५

कारयेत्॥ मेरुणा सह शौला सुख्या तास्तत्र योदश॥ अयने ग्रहणा दो च विस्वये हरि मर्त्य च॥ स्वर्ण मेरुं द्विजा
पाच्य विष्णु लोके चिरं वसेत्॥ परमाण्वो यावन्तः सह राजान वेष्टिरे॥ रोप्य मेरुं द्वादशा प्रियुतं सकल्पितं ददेत्॥
प्रायस्कृतं फलं तस्य विप्रं प्रष्टव्यं च॥ नृमि मेरुं च विषयं मंडलं ग्राम मेव च॥ परिकल्प्याष्टमार्गेण शिष्याः पूर्ववत्क
ले॥ द्वादशा प्रिसमायुक्तं हस्ति मेरुं च रूपिणं॥ ददेत्त्रिषु रूपैर्युक्तं दत्त्वा नंतु फलं न वेत्॥ त्रिपंचाशै रश्च मेरुं हयव
दश संयुतं॥ विष्वादी नृपस्य तं दत्त्वा भुक्ति भोगो न पो न वेत्॥ अश्व संख्या प्रमाणेन गो मेरुं पूर्ववत् ददेत्॥ यज्ञवे
भारमात्रे सुवल्लु मेरुश्च मध्यतिः॥ शौला द्वादश वस्त्रैश्च सदत्वा च क्षयं फलं॥ घृतपंच सहस्रैश्च बलानामास्य प
र्वतः॥ शनैः पर्वत एकेकः पर्वतस्मिन् हरिं यजेत्॥ विस्वये ब्राह्मणार्थयितृ वत्सा हरिं व्रजेत्॥ एवं तु खंड मेरुं तु
रुत्वा दत्त्वा भुयात् फलं॥ धान्य मेरुं पंचवारोपर एकेकं खारकः॥ स्वर्ण त्रिष्टं गकाः सर्वे ब्रह्म विष्णु महेश्वरा
न॥ सर्वं संप्रज्य विष्णु वा विशेषा दक्षयं फलं॥ एव दृष्टं समानेन तिल मेरुं प्रकल्पयेत्॥ शृंगानि पूर्ववत् तस्य त
था चान्ये नरेषु च॥ तिल मेरुं प्रदत्वा यबंधुभिर्ब्रह्म लोक नाक॥ नमो विष्णु स्वरूपा यधरा धारा यवे नमः॥ ब्रह्म
विष्वा शृंगाय यधरा नाभि स्थिता य च॥ दश द्वादश नार्था य सर्व प्राप्ता पहारिणे॥ विष्णु भक्ता यज्ञा यत्राण
मे कुरु सर्वथा॥ निष्पापः पितृभिः साधु विष्णु गच्छामि उ नमः॥ त्वं हरिस्त्वं हरि रग्रे अहं विष्णुं स विष्णवे॥ निवेद

राम
१०५

यामि भक्ता तु मुक्ति वा क्पाय हेतवे॥॥ इत्याग्नेये मेरु दानानि॥॥ अग्नि रुवा च॥॥ प्रथी दानं प्रवक्ष्यामि पृथिवी त्रि
विधमता॥ शत कोटि योजिनां सप्त द्वीपा वशा नशा॥ जंबू द्वीपा वधिः साततुमादिः समीरिताः॥ उन्नमां पंचभि
र्भारैः कांचनेन प्रकल्पयेत्॥ तद दक्षिण वये तूर्मं तथा यत्नं समादिशेत्॥ उन्नमा कपिता पृथ्वीं अग्ने नैव तु मध्य
मा॥ कल्पका च त्रिभागे न विहाया कूर्म पंकजे॥ फलानां तु सहस्रेण कल्पयेत्कल्प पादपं॥ मूलं दंडं स पत्रं च
फल पुष्प समन्वितं॥ पंकं च स्कंध संकल्प पंचानां राप येत्सुधी॥ एत दत्त्वा ब्रह्म लोके पितृभिर्भो दिते चिरं॥ विष्णु मे
काम धेनुं च पलानां पंच निशतेः॥ ब्रह्म विष्णु महेशा या देवा धेनौ व्यवस्थिताः॥ धेनु दानं सर्व दानं सर्व ब्रह्म लोक दं
वैस्व ग्रे कपिला दत्त्वा तारयेत्स कुलं कुलं॥ अलं रुत्वा स्त्रियं दद्यात् नर मेध फलं लभेत्॥ नृमिंदत्वा सर्व ना कस्मात्स
र्व सस्म परोहिणी॥ ग्रामं चाय पुरं वा पि खेट कंच ददत्सु र्वी॥ कार्तिका दो हृष्टोत्स र्गं कुर्वन् सारयते फलं॥॥ इत्याग्ने
ये महा दानानि॥॥ अग्नि रुवा च॥॥ नाडी चक्रं प्रवक्ष्यामि यद् दाना ज्ञाय ते हरिः॥ नाने रधस्ता यत्कंदं मं कु रास्तत्र
निर्गताः॥ घास प्रतिसहस्राणि नाभि मध्ये व्यवस्थिताः॥ तिर्यग् गूर्ध्र मधश्चैव व्याघ्रं ताम्रिः समंततः॥ चक्र वत्सं स्थिता
त्येताः प्रधानो दश नाड्यः॥ इडा च पिंगला चैव सुषुम्णा च तथै वहि॥ गांधारि हस्ति जिह्वा च पूषा चैव पश्चात्
था॥ अलं बुधा ऊरुश्चैव शशिनी दशमी स्मृता॥ दश प्राण वहात्येता नड्यः परिकीर्तिताः॥ प्राणो पानः समान

अउदानोमानएवच॥नागकूर्मोद्युक्तोदेवदत्तो धनंजयः॥प्राणस्थःप्रथमोवायुर्दशोनामपिसंप्रभुः॥प्राणप्रा
णायतेप्राणविशनाष्टरणीप्रति॥नित्यमाष्टरयत्येषप्राणिनासुरसिस्थितः॥निश्वासाच्छ्वासकासेस्तुजीवनोनाम
मारुतः॥स्यन्दयत्यधरंवत्क्रानेननागप्रकोपनं॥उद्वेजयतिकर्माणिउदानोनाममारुतः॥व्यानोविनामयत्यंगं
व्यानोमाधीप्रकोपनः॥प्रतिदानंतथाकंठाध्यायनाध्यानुच्यते॥उज्जारेनागइत्युक्तं कूर्मश्चोन्मीलनेस्थितः
रुक्करोनक्षणेचैवदेवदत्तोविज्रंभिते॥धनंजयस्थितोघोषेभ्यस्तस्यापिनमुंचति॥जीवप्रयातिदशधानाडीचक्रं हि
तेनतत॥संक्रांतिविषुवेचैवअहोरात्रायनानिच॥अधिवासमणंचैवऊनरात्रंवलंतया॥ऊनरात्रंनवेदीकात्र
धिवासोविज्रंभिका॥कणंचात्रनवेकासोनिश्वासावलमुच्यते॥उत्तरंदक्षिणंरौप्यंवामंदक्षिणंसेतितं॥मध्ये
तुविषुवंप्रोक्तं पुटद्वयविनिसृतं॥संक्रांतिःपुनरस्यैवस्वस्थानात्स्थानयोगतः॥सुषुम्णामध्यमेत्यंगंइडावा
मेप्रतिष्ठेता॥पिण्डादक्षिणेविप्रदं प्राणवहःस्मृतः॥आयामोवात्रिरेवंस्पादेकोवास्वर्गसार्थकः॥प्रायामो
देहमध्यस्थःसोमग्रहणनिष्पते॥देहातीतन्नमायाममादित्यग्रहणंविदुः॥उदरंपूरयेन्नावत्वायुनाया
वदीप्तिमम्॥प्राणायामो नवेदेशपूरकोदेहपूरकः॥पिथापसर्वद्वाराणिनेश्वासाच्छ्वासवर्जितः॥संपूर्णकुं
भवत्तिष्ठेत्प्राणायामःसकुंभकः॥मुंचेद्वायुततस्तर्ह्यश्वासेनैकेनमंत्रवित्॥उच्चासयोगयुक्तस्तुवायुमूर्ध्व

राम.
१९५

विरेचयेत्॥उच्चरंतिस्वयंयस्मात्स्वदेहावस्थितःशिवः॥तस्मिन्नेवविदांचैवस एवजपउपमते॥अयुतद्वेसह
सैकंषट्शतानितथैवच॥अहोरात्रेणयोगीन्द्रो जपसंख्यां करोतिसः॥अजयानामगायत्रीब्रह्मविष्णुमहेश्वरि॥
अजधोजयतेयसांपुनर्जन्मनविद्यते॥चंप्राग्विसेस्युक्ताआद्याकुंडलिनीमिता॥हृत्प्रदेशेतुसाज्ञेयाचक्राका
रसंस्थिताः॥सृष्ट्यासो नवेन्नत्रस्ववैस्वर्गवलंघनात्॥सुवंतंचित्तयेतस्मिन्मृतंचातिकोत्रमः॥देहस्थःसक
लोत्तेयोनिष्कलोदेहवर्जितः॥हंसहंसेतियोज्यात्तधंशोदेवःसदाशिवः॥तिलेषुचयथातैलंपुष्पेगंधःसमाश्रि
त॥पुरुषस्तथादेहेसवाद्यात्संतरेःस्थितः॥ब्राह्मणो हृदयेस्थानंकवेविष्णुःसमाश्रितः॥भानुर्मध्येस्थितोरु
द्रोललाटेतुमहेश्वरः॥प्राणायामंशिवंविद्यात्तस्यांतेतुपरापरां॥पंचधासकलःप्रोक्तोविपरीतस्तुनिष्कलः॥प्र
सादन्नादसुखायसउतत्रुजपेद्यदि॥पुण्यासात्सिद्धिमाप्नोतियोगयुक्तो न संशयः॥गमागमस्यज्ञानेनसर्व
पोषक्षयो नवेत्॥अणिमादिगुणैर्ष्वर्षपद्मिसेरवाप्नुयात्॥स्वूलःसूक्ष्मःपरश्चेतिःप्रसादकथितोमया॥रु
खोदीर्घजुतश्चेतिप्रसादंलक्षयेत्रिधा॥रुखोदहतिपापनिदीर्घोमोक्षप्रदो नवेत्॥आप्रायनेजुतश्चेतिमूर्ध्नि वि
ष्टुनविष्टुषितः॥आदावंतैचक्रस्वस्यषट्कारोमारणीहितः॥आदानंतेचहृदयमाहरोसंप्रकीर्तितः॥देवस्यदक्षि
णांमूर्ध्निपंचलक्षंस्थितोजपेत्॥जपीतेष्टतहोमस्तुदशसाहसिको नवेत्॥एवमाप्यापितोमंत्रोत्तमोघाटादिका

रयेत॥ ऊर्ध्वं शून्यमधः शून्यमध्ये शून्यं निरामयं॥ त्रिशून्यं यो विजानाति स मुन्येत ध्रुवं दिजः॥ प्रासादं यो न जानाति
 पंचमं च महंतं॥ अष्टत्रिंशत्कलायुक्तं स आचार्य उच्यते॥ तथोक्तं च गायत्री रुद्रादि नैत्यसौ गुरुः॥ ॥ ५
 त्याग्नेये महापुराणे मंत्र महात्म्यं॥ ॥ अग्नि रुवाच॥ ॥ उक्तं चो विजानाति स योगी स हरिः पुमान्॥ उक्तं च मन्त्रे
 तस्मात्तमं त्रसारं तु सर्वदा॥ सर्वमंत्रप्रयोगेषु प्रणवः प्रथमस्मृतः॥ तेन संपरिपूर्णं यत्तत्सर्वं किं नितरत॥ उ
 कारश्चैकास्ति सौ महात्मा ततो व्ययाः॥ त्रिपदा चैव सा वित्री विज्ञेयं ब्रह्मणो मुखं॥ यो धीते ह न्यह न्येता त्री
 णिव षण्णितं प्रितः॥ स ब्रह्म परमं येति वायुः सृता स्वस्त्रिमान्॥ एकाक्षरं परं ब्रह्म प्रणायामः परंतपः॥ सा वि
 त्प्राप्नु परन्नास्ति मोनी त्सं विशिष्यते॥ स प्रावर्त्त पापहरा दशभिः प्रापयेद्विं॥ विंशावर्त्ता तु सा देवी नयते ही
 श्वरालयं॥ अष्टोत्तरशतं जप्त्वा तीर्थसंसारसागरात्॥ रुद्रकृष्णोडजपेन योगायत्री तु विशिष्यते॥ न गायत्र्या परं
 जप्यं न व्याहृतिसंभवतः॥ गायत्र्याः पादमप्यर्धं रुद्रकृष्णं तमेव वा॥ ब्रह्म हत्यासुरापातं सुवर्णस्तेयमेव च॥ ए
 रुद्रारागमं चैव जप्ये नैव प्रणशति॥ पापैरुते तिलैर्होमं गायत्र्या जपहारिता॥ जप्त्वा सहस्रं गायत्र्या उपवासी
 स पापहा॥ गोघ्नः पितृघ्नो मातृघ्नो ब्रह्महा गुरुतल्यगः॥ ब्रह्मघ्नः स्वर्णहारिवसुरापो लंकाक्षजप्यतः॥ अच्यते
 चाथ वा अक्षौ शतमात्रं जले जपेत्॥ अपश्यते न पीत्वा तु गायत्र्या पापहरा भवेत्॥ शतं जप्त्वा तु गायत्री पापोपश

राम

१९६

१९७

मनीस्मृता॥ सहस्रं जप्त्वा सा देवी उपपातकनाशनी॥ अत्री एता कोटिजप्त्वा देवत्वं राजतामियात्॥ उक्तं च पूर्व
 सुचार्य भूचुविः स्वस्त्यैव च॥ गायत्री प्रणवं चांते जपेन्नैव मुदा ततं॥ विश्वामित्र रुषिभ्यो दोगायत्री सविता त
 था॥ देवतोपनयोजाप्ये वै न योगात्तु ते तथा॥ अग्निवायु रवि विद्युत यमो जनपति गुरुः॥ पर्जन्य इन्द्रो गंधर्वः
 पाचतदनंतरं मित्रो धनुर्वरुणस्त्वष्टा वसवो मरुतः शशी॥ अग्निरा विश्वनासत्य कस्तथा सर्वदेवता॥ रुद्रो ब्रह्मा
 च विष्णुश्चक्रमशोक्षरदेवताः॥ गायत्र्या जपकाले तु कथिताः पापनाशनाः॥ पादां गुणैश्च गुणैश्च नलको
 जीवुनी तथा॥ जपे शिश्नं च वृषणो कटिना भिस्तपोदरं॥ स्तनौ च हृदयं ग्रीवा मुखं तालु च नासिका॥ चक्षुषी
 च श्रोत्रोर्मध्यं ललाटे पूर्वमाननं॥ दक्षिणोत्तरचाश्वौ हृशिर आपामनु क्रमात्॥ पीतः श्यामश्च कपिलाः कबर
 शिवसन्निभः॥ रुक्मविद्युद्भ्रू रुक्मरक्तगौरं नीलना॥ स्फुटिकवर्णपीतो वाः पद्मरागो रिव लघुतिः॥ हेमधूम्र
 नीलरक्त रक्त रुक्म सुवर्णो शुक्ल मृन्मय लाजासागा यत्रा वराका क्रमात्॥ ध्यानकाले पापहरा सुतेषा सर्वका
 मदा॥ गायत्र्या तु तिलैर्होमः सर्वपापप्रणशनः॥ शान्तिकामो यवैर्कुर्यात् अथु कामो घृतेन च॥ सिद्धार्थकैक
 म्भसिधै पयसा ब्रह्मवृक्षसे॥ पुत्रकामस्तथा दध्ना चान्यकाम सुशालिभिः॥ क्षीणवृद्धिः शमी निस्तु गृहपीडो
 पशंतये॥ धनकामस्तथा बिल्वैः श्रीकामः कमलैस्तथा॥ आरोग्यकामो हवाभिस्त्रीरुत्या ते स एव हि॥ सो

भागेषु युगुलेन विद्यार्थापसेन च ॥ अयुतेनोक्तसिद्धिस्तत्त्वक्षेपेण न मे स्मिन् ॥ द्याव्यवधानमुक्तः ऊ
लोदारीहस्तिवेत् ॥ ग्रहयत्तु खोवापि होमोयुतमुखोयत्तु ॥ आवाहनं च गायत्र्यास्तत उंकारमभ्यसेत् ॥ स्म
त्वंकारं तु गायत्रीनिवर्ध्या छिन्वा ततः ॥ पुनराचम्य हृदयेनामिस्कंधो वसं स्पृशेत् ॥ प्रणवस्य रुषिर्ब्रह्माणा
यवी छंद एव च ॥ देवोऽग्निपरमार्थस्यात्तयो गोवै सर्वकर्मसु ॥ शुक्लाचाग्निमुखी दिव्या कात्यायनसंगे व्रजा ॥
त्रैलोक्यचरणा दिव्यारधि आधारसंयुता ॥ अक्षस्तत्र धरी देवी पद्मासनगता शुभा ॥ उंतेजोसि सहोसि बलम
सिनाजोसि ॥ देवानां धामनामासि विश्वमसिः विश्वायुः सर्वमसि ॥ सर्वक्ष उं अग्निं आगच्छ वरदे देवि जपे
मे सनिधो नवा ॥ अहंतीनां तु सर्वासाम् ऋषिरेव प्रजापतिः ॥ अस्माश्चैव समस्ता च ब्राह्मणमक्षरमोमति ॥ विश्वमि
त्रोजमदग्निभारदाजोयगोतमः ॥ रुषिरत्रिर्बसिष्टश्च काश्यपस्य यथाक्रमं ॥ अग्निर्वायुरविश्चैव रूपतिर्वरु
णस्तथा ॥ इंद्रो विश्वेवाहंतीनां दैवतानियथाक्रमं ॥ गायत्र्युस्त्रिगनुष्टुप् छंदोऽहंती पंक्तिरेव च ॥ त्रिष्टुप् जगती
चेति छंदोऽस्मात्तुरनुक्रमात् ॥ विश्वयोगोऽहंतीनां प्राणायामे च होमके ॥ आपो हि ऐत्रावाचां दुपदादीनि
तिष्ठन् ॥ तथा हिरण्यवर्णाभिप्रावमानी निरंततः ॥ विद्युषोऽक्षिपे हृदं अधोपक्षस्य पापजित् ॥ अतर्जुने क
तचेति जपो विरघमर्षणं ॥ आपो हि ऐति त्वचस्पृशं धुदीप रुषिस्मृतः ॥ ब्राह्मस्त्रानाय छंदोऽस्य गायत्र्यं देवता

राम.
१९६

जले ॥ मार्जने विनियोगोऽस्य हृद्यावृथ के कर्तौ ॥ अघमर्षणस्तु कस्य रुषिदेवापमर्षणं ॥ अनुष्टुप् प्रमवे छंदो नाव
रुतं च दैवतं ॥ आपोज्योतिरस इति गायत्र्या स्तुतिरः स्मृतं ॥ रुषिप्रजापतिस्तस्य छंदो हीनं पशुयतः ॥ ब्रह्माग्निवायुस्त
पश्चिदेवता परिकीर्तिताः ॥ प्राणाराधनुवायुः स्पादायोरग्निश्च जायते ॥ अमेरापस्ततः शुद्धिस्ततश्चाचमनं चरेत् ॥
अंतश्चरति नृतेषु गुहायां विश्वमर्तिषु ॥ तपोयज्ञवपङ्कार आपोज्योतिरसोऽमृतं ॥ उडत्वं जातवेदसमृषिः प्रक्षश्च
उच्यते ॥ गायत्र्यं छंद आख्यातं सूर्यश्चैव तु दैवतं ॥ अतिरात्रे नियोगः स्यात् अग्नि सोमे नियोगकः ॥ चित्रं देवेति वसं च
रुषिकोऽस्यो उदाहृतः ॥ त्रिष्टुप् छंदो दैवतं च सूर्योऽस्यः परिकीर्तिताः ॥ इत्यामेये संध्याविधिः ॥ अग्निरुवाच ॥
एवं संध्याविधिं कृत्वा गायत्रीं च जपेत् स्मरेत् ॥ गायत्रिप्यान्यतस्त्रायेकायात् प्राणान्नयैव च ॥ ततस्मृतेयं गायत्री सा
वित्रीयं ततोऽपतः ॥ प्रकाशनात्स सवितुर्वाग्निं वाक्सरस्वती ॥ तज्जातिः परमं ब्रह्म न गच्छेजो यतस्मृतं ॥ नादी प्रावि
तिरूपं हि अतिपाके यतस्मृतं ॥ औषधादिकं यच्च त्रिज्जादी तौ तथानवेत् ॥ भद्रस्या प्राजत इति वज्रं लंछंदसीमि
तं ॥ वरणं सर्वतैजोऽभ्यष्टं चैपरमं पदं ॥ सुजायवर्जं कामैर्वाचरणीयं सदैव हि ॥ हृणोतेर्वरणार्थत्वात् जाग्रतस्व
प्नादिवर्जितं ॥ नित्यं शुद्धं तत्त्वमेकं सत्यं तदी महेश्वरः ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योतिः पापेन हि विमुक्तये ॥ तज्ज्योतिर्भगवान्
विष्णुर्जगज्जन्मादिकारणं ॥ शिवं केचित्यं तं त्रिस्मशक्तिरूपं पठंति च ॥ केचित्सूर्यं केचित् दग्निं वेदशाखाभिहो

त्रिणः॥ अस्मादिरूपी विष्णुर्विदादौ ब्रह्मणीयते॥ अग्नेदं परमं विष्णोर्देवस्य सवितुस्मृतः॥ महदाद्यं स्यते हि स्वपं ज्योति
हरिप्रभुः॥ पञ्चमो वायुरादित्योऽतीतो ह्येष पाचयेत्॥ अग्नौ प्रजाकृतिः सम्पगादित्यमुपतिष्ठते॥ आदित्याज्जाय
ते हृदि हृदये रन्ततः प्रजाः॥ दधातेर्वाधीमहीति मनसा धारये महि॥ नोस्माकं पंचभ्यं यतस्तेर्वेषां प्राणिनां धियः॥ चो
दयात्मेरये बुधीर्भोऽङ्गणोऽसर्वकर्मसु॥ इडा इह विपाकेषु विष्णुस्य ध्यामिरूपवान्॥ इन्द्रप्रेरितो गच्छेत्स्वर्गं वा स्वर्ग
मेव च॥ इन्द्रावास्मिदं सर्वं महादादिजगदुरे॥ स्वर्गाद्यैः कीडते देवो यो हंसः पुरुषः प्रभुः॥ आदित्यां तर्गतं यव
र्भर्गाख्यं वैश्वसुभुभिः॥ जन्ममृत्युविनाशाय इः स्वस्मात्त्रिविधस्य च॥ ध्यानेन पुरुषो यश्च दृश्यः सूर्यमंडले॥ त
त्सदसि चिदश्चैत्यविश्वोऽयं त्वरमेव पदं॥ देवस्य सवितुर्भर्गावरेण्यं हितुरीयकं॥ देहादिजाग्रहात्सर्गं महं ब्रह्मेति धी
महि॥ योसावादित्ये पुरुषसोसावहमनंतकः॥ यज्ञादिभ्यः कर्मादीन् प्रवर्तयति यः सदा॥ इत्याग्नेये गायत्री विष्णु
निर्वाणं॥ अग्निरुवाच॥ ॥ लिंगमूर्तिश्चिंतं तं गायत्री योगमा प्रवान्॥ निर्वणिपरमं ब्रह्म वशिष्ठेन्यत्र शंकरात्पुनः
कनकलिंगाय वेदलिंगाय वै नमः॥ नमः पवनलिंगाय योमलिंगाय वै नमः॥ नमः सहस्रलिंगाय वक्रिलिंगाय वै नमः॥ न
मः पुराणलिंगाय स्मृतिलिंगाय वै नमः॥ नमः पाताललिंगाय ब्रह्मलिंगाय वै नमः॥ नमो रहस्यलिंगाय सप्तद्विपोद्धलि
गिने॥ नमः सर्वाय लिंगाय सर्वलोकांगलिंगने॥ नमः स्वयं कलिंगाय बुद्धिलिंगाय वै नमः॥ नमो लंकारलिंगाय

श्रुतिलिंगाय

नमस्तस्मात्त्रिलिंगिने॥ नमः पुरुषलिंगाय नमः वलिंगाय वै नमः॥ नमो रजोद्धलिंगाय सत्त्वलिंगाय वै नमः॥ नमस्तेनव
लिंगाय नमस्तैगुण्यलिंगिने॥ नमो नागतलिंगाय तेजोलिंगाय वै नमः॥ नमो वागूद्धलिंगाय वै नमः॥ नमस्तेयवर्लिंग
ययत्तलिंगाय वै नमः॥ नमो यज्ञांगलिंगाय यज्ञलिंगाय वै नमः॥ नमस्तेनवलिंगाय देवानुगतलिंगिने॥ दिशन्प
रमं योगं ससत्समं तथा॥ ब्रह्मचैवाक्षयं देवशमं श्रीवंपरं विभो॥ अक्षय्यत्वं च वंशस्य धर्मं च मतिमक्षयां॥ अ
ग्निरुवाच॥ वशिष्ठेन स्वर्गस्तु सुष्टुः श्रीपर्वते पुरा॥ विशिष्टाय वरं दत्त्वा तपैवांतरधीयत॥ इत्याग्नेये लिंगमूर्ति
शिवनिरूपणं॥ ॥ अग्निरु॥ पुष्करेण च रामायराजधर्मनिहिष्ठति॥ यथादौ कथितं तद्वशिष्ठकथयामिते॥
राजधर्मं प्रवक्ष्यामि सर्वस्मात्प्रजधर्मतः॥ राजा हरिः शत्रुहंता प्रजापालः स दंडवान्॥ पालयिष्यामि वः सर्वान् धर्मस्त्वा
न व्रतमाचरेत्॥ सांवत्सरं सव्ययात् पुरोहितमथ त्विजं॥ मंत्रिणो निखिलान् स्वर्गान् महिषीधर्मलक्षणां॥ सांव
त्सरो नृपं काले संभारैरभिषेचनं॥ कुर्यात्तन्वयेणात्र कालस्य नियमः स्मृतः॥ तिलैः सिद्धार्थकैस्तान् सांवत्सर
पुरोहितैः॥ घोषयित्वा जयं राजा राजान् प्रासनः स्तुतः॥ अनयं घोषयेद्ब्रह्माक्षये प्राज्यकालिके॥ पुरोधसाभि
षेकस्तु कार्यैर्ग्रीष्मंतिरेव च॥ उपवासाभिषेका हे वैद्या ग्रीष्मं कुर्यान्मनूना॥ वैश्वानरैः प्रमंशसुखावित्रान् वैश्वदे
वतान्॥ सोम्यात्सस्ययनं धर्मप्राप्तुष्यान् यदा नमनूना॥ अपराजिता च कलशं वक्रैर्दक्षिणं पार्श्वं॥ सम्पादं तु च हो

मंचपुजयेदंधपुष्पकैः॥ प्रदक्षिणावर्तश्चिखतप्रजांबूनदप्रनः॥ रथौघमेघनिघोषोविधूमश्चक्रताशनः॥ अनुलो
मः स्वगंधश्चस्मिकाकारसंनिभः॥ प्रसक्तार्विमहाज्वालः स्युलिंगरहितोर्हितः॥ नवजेद्यच्चमध्ये नमास्तुरिम
गपतिक्षिणः॥ पर्वताग्रमृदातावन्मृदनिर्गोधयेन्त्यपः॥ वल्मीकाग्रमृदाकर्णवदनं केशवालयात्॥ इंद्रा
लयमृदाग्रीवांतदयंतुनपाजिरात्॥ करिदंतो धृतमृदादक्षिणतुतथाचुजं॥ दृषष्टंगोऽवमृदावामंचैव तथा
चुजं॥ सरोमृदाच तथा पृष्ठमुदरं संगमान्मृदा॥ नदीतटद्वयमृदापार्श्वे शंशोधयेत्तथा॥ वैशपाकारमृदरा
जः कटिगोचं विधीयते॥ गोस्नानावतथैवोरुगोस्नानाज्जातुनी तथा॥ अश्वस्नाना तथा जंघेरयचक्रमृदांघ्रि
को॥ मूर्धनि पंचगव्येन भद्रासनगतं नृपं॥ अभिषिंचेत्तमाद्यानांचतुष्टयमयो घटैः॥ पूर्वतो हेमकुंभेन घृतपूर्ण
ब्राह्मणः॥ रूपकुंभेन याम्ये चक्षीरपूर्णं क्षत्रियः॥ दध्ना चताम्रकुंभेन वैश्यपश्चिमगेन च॥ मृन्मयेन जलेनोद
कृश्रमासोभिषेचयेत्॥ ततोभिषेकं नृपतेर्वृचप्रवरो विजः॥ ऊर्ध्वं तिमधुना विप्रछंदोगैश्च ऊर्ध्वोदकैः॥ स
म्यानवंतं कलसंतथा गत्वा पुरोहितः॥ सविधायां किरक्षां तु सदस्येषु यथाविधि॥ राजश्रियाभिषेकं च ये मंत्राः
परिकीर्त्तिताः॥ तैस्तु दद्यान्महाभाग ब्राह्मणानां स्तुतैस्तथा॥ ततः पुरोहितो गच्छेत्तवेदिमूलं सदैवतु॥ अंतः छि
द्रेण पात्रेण सोवणेनाभिषेचयेत्॥ उंयात्रौषधीषधीभिः राय अक्षेति गंधकैः॥ पुष्पैः पुष्पवतीसैव ब्राह्मणेति

चबीजकैः॥ रत्नेराश्रुः शिखरान्मये देवाश्च ऊर्ध्वोदकैः॥ यजुर्वेद्यथरुग्वेदी गंधधारेति संस्पृशेत्॥ शिरः कटिरोच
नया सर्वतीर्थोदकैर्दिजाः॥ गीतवाद्यादिनिघोषैः श्वामरयजनादिभिः॥ सर्वोषधीमपंकुंभं धारयेद्युनृपाग्रतः॥ तं प
श्येदर्पणं राजा घृतं वैमंगलादिकं॥ अमृच्छविस्तु ब्रह्माणमिंद्रादींश्च ग्रहेभक्तान्॥ व्याघ्रचर्मोत्तरांशप्यामुपविष्टः पु
रोहितः॥ मधुपर्कादिकं कृत्वा पट्टबंधं प्रकाशयेत्॥ राजो मुकुटबंधं च पंचचर्मोत्तरछंदे॥ ध्रुवो धीरिति च विशोत्तर
षट्दंष्ट्रदंष्ट्रजं॥ क्षीपिजं सिंहिजं व्याघ्रजातं चर्मतदासने॥ त्रमात्यसचिवादिस्तु प्रतिहारं प्रवर्त्तयेत्॥ गोजा विष्टदशन
धैसां वसरपुरोहितो॥ पूजयित्वा दिजान् प्रार्थयेत्तन्महंगोत्य मुखकैः॥ वक्त्रिप्रदक्षिणीरुत्य गुरुत्वाथ पृष्ठतः
दक्षिणः॥ पुरं विशोच्चदानाद्यैः प्रार्थ्य सर्वान्विसर्जयेत्॥ इत्यामे ये राजाभिषेकः॥ अग्निरुवाच॥ राजदेवाद्य
भिषेकमंत्रानवक्ष्ये घमर्दनात्॥ ऊं भान ऊर्ध्वोदकैः सिंचेत्तेन स वै हि सिध्यति॥ सुरास्त्वामभिषिंचेत्तु ब्रह्मवि
स्तुमहेश्वराः॥ वासुदेवः संकर्षणः प्रद्युम्नश्चानिरुद्धकः॥ भवंतु विजया ये व इंद्राद्यादशदिकस्तथा॥ रुद्रो धर्मो म
तुर्दक्षो रविः शक्रा च सर्वदा॥ भृगुरत्रिर्वशिष्टश्च सनकश्च सनंदनः॥ सनकुमारो गिराश्च पुलस्त्य पुलहस्तथा
मरीचिः करपपः पातु प्रदेशाष्टविपतेः॥ त्रिभासुरा बर्हिषदोऽभिधाताश्च पातुते॥ क्रव्यादोऽप्योपभृताश्च त्र्यमुप

अस्वकालिनः॥ अग्नयश्चापि पिबि चंतु लक्ष्म्याद्याधर्मवत्तनाः॥ आरित्याद्याः कस्यपश्चवधुं पुत्रस्य वत्तनाः॥ रुद्राश्च सतु
पुत्राश्च भायाश्चाविष्टनेमिनः॥ अश्विन्माद्यास्तु चंद्रस्य पुत्रस्तस्य तथा प्रियाः॥ भूताचकपिशादंष्ट्रीस्वरुसासरमादनुः
रूपेनीनां सीतया क्रीं ची धतराष्ट्रीश्च कीतया॥ एतास्त्वामभिषिंचंतु अरुणश्चाकर्कसारथिः॥ आयतिनियतीरात्रिर्निर्ग
लोकास्त्रितीस्त्रिताः॥ उग्रामेनाशचीपांतु धर्मोयं निर्कृतिर्भवेत्॥ गौरी शिवाचक्रुद्धिश्च वेलायां चैव न दला॥ अशकी
च तथा ज्योत्स्ना देवपत्नी वनस्पतिः॥ महाकल्पश्च कल्पश्च मन्वंतरयुगानि च॥ संवत्सराणि वर्षाणि पांतु त्वामय न द
यं॥ क्रतवश्च तथा मासाः पक्षाराश्च हनीतया॥ संध्या रात्रिर्मुहूर्तश्च कालस्यावयवव्यवहृतिः॥ सूर्याद्याश्च ग्रहापांतु
मनुस्वायं च वादिकः॥ स्वायं ध्रुवः स्वरोचिषः उग्रमसामसो मनुः॥ रैवतश्चाक्षुषः पथे वैवस्वत इहार्चनात्॥ साव
र्त्तं ब्रह्म पुत्रश्च धर्मपुत्रश्च रुद्रकः॥ दक्षजो रौच्य जौघो च मनवस्तु चतुर्हर्ष॥ विश्वं कविपश्चि च स्वचित्रिश्च शि
षिर्विचुः॥ मनोजवस्तथो जस्वी बलिरुद्रुतशंतयः॥ एष दश्चतवामाचकि वस्पृक् कविरिद्रकं॥ रैवतश्च कुमारश्च त
था वत्सविनायकः॥ वीरभद्रश्च नंदश्च विश्वकर्मपुरोजवः॥ एते त्वामभिषिंचंतु सुरसुरमाः समागताः॥ नासत्यौ दे
वभिषजौ ध्रुवाद्यावसवोष्टवः॥ दशाश्चागिरसो देवास्त्वामभिषिंचंतु सिद्धये॥ आत्मात्यायुर्मनो दक्षो मदः प्राणस्तथै
व च॥ हरिश्चाश्च गरिष्ठश्च रुतः सत्यश्च पांतु ते॥ क्रतुर्दक्षो वसुः सत्यकालः कामो ध्रुविर्जयेत्॥ पुरुषामद्रवाश्च वि

राम

२०९

वे देवाश्च रोचनाः॥ अंगारकोपसूर्यस्वानि रूतश्च तथा पसः॥ अजैक प्रादाहिर्बुधो धूमकेतुश्च रुद्रकाः॥ भरत
श्च तथा मृत्युः कापालिरथ कंकणिः॥ ध्रुवनो जावनः पांतु स्वजन्मः सुजनस्तथा॥ क्रतुश्च वाश्च मूर्ध्नि चिंतुं च
पुसि जस्तथा॥ प्रसवश्चाययश्चैव दक्षश्च नृगवः सुराः॥ मनु नमंता प्राणश्च नरोपानश्च वीर्यवान्॥ वीतिर्हयो
वयः साधो हंसो नारायणो विभुः॥ विभुश्चैव प्रभुश्चैव देवश्चैव राजगदिताः॥ धाता मित्रो र्यमा एषाशक्रा गोभगः॥ त्वष्टा
विवस्वानसविता विष्णु इति शमास्कराः॥ एकज्योतिश्च द्विज्योतिश्च त्रिज्योतिरेव च॥ एकशक्रो द्विशक्रश्च त्रिशक्रश्च
महाबलः॥ इंद्रश्च नद्या दशंपुंस्ततः प्रतिसकृत् तथा॥ मितश्च संमितश्चैव असितश्च महाबलाः॥ क्रतुर्जितस्तज्जिज्ञैव सुखे
णः सेनजितया॥ अति मित्रो नु मित्रश्च पुरु मित्रो पराजितः॥ क्रतुश्च क्रतुवाग्धाता विख्याता धारणो ध्रुवः॥ विधारणे
महाहो देवा वासवस्य परः सरवाः॥ इह दक्षश्चाप्यह दक्षश्च एता दशमिताशनः॥ क्रतिन प्रसदक्षश्च शरभुश्च महा
तपाः॥ धत्तयुयोधिनिमी मच्चतियुक्तः क्षयात्सह॥ धत्तिर्वसुरना ध्रुवसुवामः कामोजयो विराट्॥ देवा एको नपुं च
शमरुतस्त्वामवंतु ते॥ चित्रो गदश्चित्ररथश्चित्रासनश्च वैकिलः॥ उत्सायिरुग्रसेनश्च धृतराष्ट्रश्च नंदकः॥ हा
हा क्रुर्नारादश्च विश्वावसुस्तु तं वरः॥ एते त्वामभिषिंचंतु गंधर्वविजयाय ते॥ पांतु ते मुनयो सुरमा दिव्याश्चास
रसांगणाः॥ अनवद्यायुर्केशो च मेनका सहजायते॥ क्रतुस्तला घृताची च विश्वाची पुंजिकस्तलाः॥ प्रसोवाचो वशी

रंभापंचचूडातिजोत्रमाः॥ चित्रलेखालक्षणाचपुंडरीकाचवारुणी॥ प्रक्लादोविरोचनोद्यबलिर्वाणोयतत्सुतः॥ ए
तेचानिनिषिंचंतुदानवाराक्षसास्तथा॥ हेतिश्चैवप्रहेतिश्चवित्युस्त्वातस्तथाग्रहैः॥ यक्षसिंहायकः पांतुमाणि
भद्रश्चनंदनः॥ पिंगाक्षोऽतिमांश्चैवपुष्पदंतोजयावहः॥ शंखः पद्मश्चमकरः कछपश्चनिधिंयजेत्॥ पिशाच
ऊर्ध्वकेशाद्याभूताभूम्यादिवासिनः॥ महाकालं पुरस्कृतमनरसिंहं चपातरः॥ गृहस्कंदोविशाखस्त्वानैगमो
योनिधिंचतु॥ डाकिनोयाश्चयोगित्यखेचराभूचराश्चयाः॥ गरुडश्चारुणः पांतुसंपातिप्रमुखारवणः॥ अ
नंताद्यामहानागाशेषवासुकितक्षकाः॥ ऐरावतौमहापद्मकंबलाश्चतराबुधौ॥ शंखककोटकश्चैवधृतरा
ष्ट्रधनंजयः क्रमुदैरावणोपद्मपुष्पदंतोयवामनः॥ सुप्रतीकोजनीनागापांतुत्वंसर्वतः सदा॥ पैतामहस्त
थाहंसोद्यपनः शंकरस्तथा॥ दुर्गसिंहश्चपांतुत्वायमश्चमहिषस्तथा॥ उच्चैश्चवाश्चाश्चपतिस्तथाधन्वंतरिः स
दा॥ कौस्तुभश्चशंखराजश्चवज्रंमूलं चचक्रकं॥ नंदकोस्त्रागिरक्षंतुधर्मश्चवसायकः॥ चित्रगुप्तश्चदंड
श्चपिंगलोमस्कालकौ॥ बालिलित्याश्चरुषयोव्यासवाल्मीकमुखकाः॥ द्युर्दिलीपोभरतोतुभतः श
त्रुजिह्वली॥ मनुः कक्रुस्त्वश्चानेतायावनाश्चोजयप्रथः॥ मांध्यतामुचक्रंदश्चपांतुत्वांचयुस्तरवाः॥ नवासु
देवः पंचविंशततत्वानिनिजयाम्येयते॥ रुक्मजौमः शिलाजौमः पातालोनीलमूर्तिकः॥ पीतस्तक्षितिश्चैवभैरव

भौमोरसातलं॥ भूलोकोयधुवमुख्याजंबूदीपादयश्चिते॥ उन्नराः ऊरवः पांतुरम्योहैरएकस्तथा॥ भद्राश्च
केतुमालश्चवर्षश्चैवहलाचतः॥ हरिवर्षकिंपुरुषदंडदीपः कसेरुमान्॥ ताम्रवर्णोऽग्नस्तिमान्नागदीपश्च
सौम्यकः॥ गंधर्वोवारुणोयंचनवमप्रांतरापुधः॥ हिमवानहमरूटश्चनिषधोनीबएवच॥ श्वेतश्चशृंगवान्मेरु
माल्यवान्गंधमादनः॥ महेंद्रोमलयः सत्यश्रुक्तिवान्चक्षवान्शिबिः॥ विंध्यश्चपारियात्रश्चगिरयः शंतिदा
स्तुते॥ रुक्मिदाद्याः षडंगानिइतिहासपुराणकं॥ आयुर्वेदश्चगंधर्वधनुर्वेदोपवेदकाः॥ शिक्षाकल्पोव्याकर
णेनिरुक्तंज्योतिषांगतिः॥ छंदोगानिचवेदाश्चमीमांसामायविस्ररः॥ धर्मशास्त्रपुराणंचविद्यात्येताचतुर्दश
सांख्ययोगपाशुपतंवेदावैपंचरात्रकं॥ रुतांतपंचकंत्यतत्तयायत्रीचशिवातथा॥ दुर्गाविद्याचगंधारीपां
तुत्वांशंतिदाश्चते॥ जवणक्षुसुरासर्पिर्दधिदग्धजलाब्धय॥ चत्वारः सागराः पांतुतीर्थानिविविधानिच॥ पु
ष्करश्चप्रयागश्चप्रभासोनैमिषः परगपारीकोब्रह्मशिरस्तीर्थमुत्तरमानसं॥ कालोदकोनंदिकुंडलीर्थंपंचनद
स्तथा॥ जगुतीर्थंप्रभासंचतथाचमरकंठकं॥ जंबूमार्गश्चविमलः कपिलस्तथापुनः॥ गगाद्वारं कुशवर्ती
विज्जकोनीलपर्वतः॥ पंचवराहपर्वतश्चैवतीर्थंकनखलस्तथा॥ कालंतरश्चकेदारोरुद्रकोटिस्तथैवच॥ वाया
रणीमहातीर्थंबदयश्चिमएवच॥ दारकाश्रीगिरिस्तीर्थंतीर्थंचपुरुषोत्तमः॥ शालग्रामोयवाराहः सिंधुसाग

संगमः॥ फल्गुतीर्थं विंदु सरः करवीराश्रमस्तथा॥ नद्योगंगासरस्वतः शतद्वर्गं डीक्रीतया॥ अढोदाचविपाशाचुवि
तस्तादेविकानदी॥ कावेरीवरदाचैव निष्परागोमतीनदी॥ पाराचर्म एवतीरूपा मंदाकिनी महानदी॥ तापीपयोनी
वेणाचगौरीवैतरणी तथा॥ गोदावरीतीमरणी तुंगभद्रा घणी तथा॥ चंद्रजागाशिवागौरी अभिषेचं तुपां ववः॥
इत्याग्नेये अभिषेक मंत्राः॥ ॥ अग्निरुवाच॥ ॥ सान्निषेकः सहायाद्योपजे छक्रं नृपोत्तमः॥ रातासेनापतिः कार्यो
ब्राह्मणक्षत्रियोपवा॥ कुलीनो नीतिशस्त्रज्ञः प्रतीहारश्च नीतिवित॥ भृत्यश्च प्रियवादी स्यादस्ति योतिवलात्वि
तः॥ तांबूलधारी नास्तीको वृक्तः केशसहः प्रियः॥ संधिविग्रहकः कार्यषाड्गुणादिविशारदः॥ खड्गधारी रक्षक
स्यात्सारथि स्याः बलादिवत्॥ सदा हि क्षोहितानुजो महानसगतो हितः॥ सभासदस्तु धर्मज्ञो वै स्वकोक्षरवि
दितः॥ अहलकवरजाः स्फूर्तिताः दोवारिकाजनाः॥ रत्नादिमो धनार्थक्षेत्र्यद्वारे हिते नरः॥ स्यादायुर्वेदवि
द्वेद्योगजाध्यक्षो यदस्ति वित॥ जितः श्रमो गजारो हो हयाध्यक्षो हयादिवित॥ इर्गाध्यक्षो हितो धीमान् स्थाप्यते वा
स्तु वेदवित॥ यंत्रयुक्ते पाणि युक्ते अमुक्ते मुक्तवारिते॥ अस्त्राचार्यो नियुक्ते चक्रशलो नृपतेर्हितः॥ दृढश्चांतपुरा
ध्यक्षः पंचाशद्वारिकधिकः॥ सप्तत्यर्क्षस्तु पुरुषाश्च रेयुः सर्वकर्मसु॥ जाग्रसोदायुषा गारो ज्ञाता वृत्तिविधीय
ते॥ उत्तमाधममध्यानि बुद्ध्या कर्माणि पार्थिवः उत्तमाधममध्यानि पुरुषाणि नियोजयेत्॥ उपेक्षुष्टयिवीराजा

सहायान् मानयेयेदितान्॥ धर्मिष्ठान् धर्मकार्येषु सरान् संग्रामकर्मसु॥ निपुणान् ग्रहकृत्येषु सर्वत्र च तथा
शुचीन्॥ स्त्रीषु षण्ढानि युजीत तीक्ष्णान् दारुणकर्मसु॥ यो यत्र विदितो राजा भुवि ते न तु तलरं॥ धर्मचार्ये च
कामे च नियुंजीता धर्मधमान्॥ राजायथाहं कुर्याच्च उपधाविः परीक्षितान्॥ समतीतो पधान्यायान् कुर्या
दस्तिवने चरान्॥ उत्पन्नान् तेषु यो यो तान् तथ्यक्षांस्तत्र कारयेत्॥ यस्मिन् कर्मणि कौशल्यं यस्य तस्मिन् नियोजये
त्॥ पितृपैतामहान् भृत्यान् सर्वकर्मसु योजयेत्॥ विनादायादकृत्येषु तत्र ते हि समागताः॥ परराजग्रहात् प्रा
प्तान् जनानां श्रयकाम्यया॥ इष्टान् वाप्यथवा इष्टांश्च श्रयेत् प्रयत्नतः॥ दृष्टुं ज्ञात्वा विश्वसेते नैव वृत्तिवर्त्ये
द्वशे॥ दिशो तस्मिन् गतान् पापैश्चाराैस्तत्वा हि पूजयेत्॥ शत्रवोऽग्निर्विषं सर्पान्तिस्त्रिंशमपि चैकतः॥ भृत्या वशि
ष्टवित्तेया कुभृत्याश्च तथैकतः॥ चारचक्षुर्भविप्राजानि युंजीत सदा चरान्॥ जनस्याविदितान् सौम्यास्तथा
ज्ञातान् परस्परं॥ वणिजो मंत्रकृशालान् सां वत्सरचिकित्सकान्॥ तथा प्रवृजिता कारान् बला बलविवेकिनः॥
नैकसराजा संहृष्यात् संहृष्याद्बुजा न्युन॥ रागा परागौ भृत्या नो जनस्य च युगा गुणात्॥ श्रुतानां मश्रुतानां च
ज्ञानं कुर्याद्विशयच॥ अचुराग करं कर्मचरे जत्यादिराजकं॥ जनानुरागः यालक्ष्म्य राजा स्यात्जनरंजनात्॥
इत्याग्नेये सहायसं पत्तिः॥ ॥ पुष्कर उवाच॥ ॥ भृत्यकुर्यात्तुराजा शो शिष्यवत्क्षणस्यः पतिः॥ नाक्षिपेद्वचनं

राज्ञो अतुरुलं प्रियं वदेत् ॥ रहोगत्यस्य वक्तव्यमप्रियं चेदितं न वेत् ॥ न निपुक्ते गहरे दितं नो पेसेत् तस्य मानसं ॥ राज्ञ
 श्वनतया कार्यं वेद भाषा विवेचितं ॥ चंते पुरचराध्यक्षो वरैर्नृत्त्यैर्निराकृतैः ॥ संसर्गं न व्रजेत् स्योराज्ञियं त्वं च गो
 पयेत् ॥ राज्ञाय ह्यवितं गुह्यं न तलीके प्रकाशयेत् ॥ अज्ञोऽप्यमाने चान्यस्मिन् किं करोमीति वा वदेत् ॥ वस्त्रं पत्र
 मलं कारं रत्नादन्नं च धारयेत् ॥ नानि हि दृष्टारिव शो तनाशोऽप्यभुविराजदृक् ॥ जं नो निष्ठीवने का संकोपं पुं
 किका श्रयं ॥ वृकदीवातमुरं तं तस्मीपे विवर्जयेत् ॥ स्वगुणारण्यापने युक्ता परानेव नियोजयेत् ॥ आत्म्यं लो
 ल्यं सपैश्च न्यनास्ति कं क्षुद्रता तथा ॥ चापत्सं च परित्याज्यां नित्यं राजानुजीविना ॥ श्रुतेन सच विप्रैश्च संयो
 ज्यार्थानमात्मना ॥ राजसेवां ततः कुर्यात् नृत्तये नृत्तिवर्द्धनः ॥ नमस्कारः सदा चास्य पुत्रवत्तु पुमं विणः ॥ सचिवैर्ना
 स्य विश्वासो राजा चितं प्रियं चरेत् ॥ त्यजेद्विरक्तं रक्तावहं त्रिमीहेत राजविता ॥ अष्टश्चास्य न ब्रूयात् कामं क्रया
 तथापदिः ॥ प्रसन्ने वाक्पुंसं ग्राही रहस्येन वशं गतं ॥ शकुनादिपरिप्रशंसं प्रयच्छंति चासने ॥ तत्कथा श्रव
 णाद्दृष्टोऽपि प्राप्य पि नंदते ॥ अल्पदत्तं प्रगृह्णाति स्मरेत् कथां तरेष्वपि ॥ ॥ इत्यादि येऽनुजीविनः ॥ ॥
 पुष्कर उवाच ॥ ॥ दुर्गसंप्रतिमाख्यास्य दुर्गदेशे वशो नृपः ॥ वैश्यरुद्रजनप्रायोऽधुना हार्यस्तथा परैः ॥ कश्चै
 द्वात्म्यं संयुक्तो ब्रह्मकर्मकरस्तथा ॥ अदेवमात्मा को भुक्तः जनो देशः प्रशस्यते ॥ पारेरपीहितः पुष्पफल

राम.
२०४

धान्यसमन्वितः ॥ अगम्यः परचक्राणां व्यालतस्करवर्जितः ॥ षण्णामेकतमं डगं ति वरुत्वा वसेद्वली ॥ धन्वङ्गं
 महीवंगनरवंगतथैव च ॥ वाक्षंगं चैवांग डगं च गिरिङ्गं च भार्गवं ॥ सर्वोत्तमं शैलदुर्गमनेद्यं चान्यभेदनं ॥
 दुरतत्रारघुदद्यादेव ताराघनं परं ॥ प्रजाश्च पालयेत् दृष्टा तजयेद्दानानि दापयेत् ॥ देवदद्यादिहरणात्कल्पं
 तु नरकं वसेत् ॥ देवालयानि कुर्वीत देवप्रजारतो नृपः ॥ सुवानया पालनीयाः स्थापनीयाश्च देवताः ॥ मृन्म
 यादारुजं पुण्यं दारुजादिष्टकामयं ॥ शृष्टिकाखेलजं पुण्यं शैलजात्सपरितजं ॥ अत्रयं त्रायुधोपेतं सोदकं
 स्वर्गमुत्तमं ॥ राजरक्षां प्रवक्ष्यामि रक्षोभूषो विषादितः पंचांगं सुशरीषं स्यान्मूत्रपिष्टो विषादितः ॥ शतावरि
 छिन्नरुद्राविषघ्नीतंडुलीयकं ॥ घोषातकीचक्रं कारी ब्रह्मी चित्रपटोलिकं ॥ मंडूकपर्णवाराही धामावेद
 क्रमे चैव ॥ उन्मादी निसोमराजी विषघ्नं रत्नमेव च ॥ वासुलक्षणसंयुक्ते वसन् दुर्गसुरानयजेत् ॥ कीडनसुरग
 हं ऊर्वन् मुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ चित्रतंत्रीतवाद्यानि प्रेक्षणीयादिदानरुत ॥ तैलाद्यैर्मधुदुग्धैस्त्राण्यदे
 वं व्रजेत् ॥ पूजयेत्प्रात्यये विप्रान्दिजसं तहरेत् नृपः ॥ सुवर्णमेकैंगामेकां भूमिं रप्येकमंगुलं ॥ हरनरकमा
 मोति यावदास्तु तसंजवं ॥ उराचारत्रुद्विष्टे च सवपेपैश्च पि स्थिता ॥ नैवास्ति ब्राह्मणवधात्पापं गुरुतरं क
 चित् ॥ आदेवं देवतं कुरुः कुरु देवमदेवतं ॥ ब्राह्मणा हि महानागास्तान्मस्येमादेवतु ॥ ब्राह्मणी रुद्रती

हंति कुले राज्ञे प्रजास्तथा ॥ सा धीस्त्रीणां पालने च राजा कुर्याच्च धर्मिकाः ॥ स्त्रिया प्रहृष्टया नायं गृहकार्यैः कदक्ष
या ॥ सुसंस्कृतो पस्कराया अये चामुक्तेस्तथा ॥ यस्मै दद्यात्सितासु वंशुश्च पेतं पतिसदा ॥ मृते भर्तुरिस्वर्गाया तत्र
त्यचायस्त्रितागना ॥ परवेशमरुचिर्न स्यात् न स्यात्कलहः श्रीलिनी ॥ मंडले वर्जयेन्नारी तथा प्रोषितमर्त्तका ॥ देव
ताराधनपरातिरेकं तर्ही तैरता ॥ धारयेन्मंगलायाय किंचिदाभरणान्नया ॥ नृत्तायुपाविचोन्नारी सोपि स
गमिवाप्नुयात् ॥ श्रियसंपूजनं कार्यं गृहसमाज्जनादिकं ॥ दादृशो कार्तिके विष्णो गं सवत्सा ददेत्तथा ॥ सा
विष्णारक्षितो नृत्तसित्यवान् सुव्रतेन च ॥ सप्तम्या मार्गशर्षटु सिते मर्त्यदिवाकरं ॥ पुत्रानां प्रीतिं त्रीहरानात्र
कार्यविचारणा ॥ ॥ इत्यादि ये राजधर्मे ॥ ॥ पुष्कर उवाच ॥ ग्रामस्याधिपतिः कुर्यादशग्रामाधिपं नृपः ॥ शत
ग्रामाधिपं चान्यं बहुग्रामं तथैव च ॥ तेषां भोगविभागाश्च भवेत्कमनिरूपतः ॥ नित्यं मेव तथा कार्यं तेषां चा
रक्षेणं ॥ ग्रामे दोषान् समुत्पन्नां स्त्रोनेषु प्रसमं नयेत् ॥ असक्तो दशंपानस्य तत्र गत्वानिवेदयेत् ॥ श्रुत्वापि द
शपालोपितत्र युक्तिमुपाचरेत् ॥ विनाद्याप्रोतिराजा वै विषयात्सु सुखितात् ॥ धनवान् धर्ममा प्रोति धनवान् को
मम श्रुते ॥ उच्छिद्यते विनश्यत् किं याग्रीभ्यो सरिद्यथा ॥ विशारे वा नास्ति लोकेषु पतितस्मा धनस्य वा ॥ पतितां तु न
गृह्णति हरिश्चो न प्रयच्छति ॥ धनहीनस्य भार्यापि नैव स्याच्चर्मवर्जिनी ॥ राष्ट्रपीडा करो राजानरके वसते चिरं ॥

राम.

२०५

स

नितं राजा तथा नायं गर्भिणी सह धर्मिणी ॥ यथास्वं सुखमुत्कृष्टं गन्तुं स सुखमावदेत् ॥ किं यज्ञैस्तपसा तस्मिन् प्रजाय
स्य नरक्षिताः ॥ सुशिक्षिताः प्रजायस्य स्वर्गस्तस्य गृहोपमः ॥ अरक्षिताः प्रजायस्य नरकं तस्मिन् दिशं ॥ राजा षड्भाग
मदिस्त्रासु रुमादुः कृतादपि ॥ धर्मगमोरक्षणाच्च पापमाप्नोत्यमाददेत् ॥ कोशे प्रवेशयेदधुनिधिं चाधुनिजे
ददेत् ॥ निधिं द्विजोत्तमः प्राप्य गृह्णीयात्सकलं तव ॥ चतुर्थमष्टमं भागं तथा षोडशमं द्विजः ॥ वर्षक्रमेणाद
द्याच्च निधिं क्षेत्रे तु धर्मतः ॥ अनंतं च वदन् दंडः स्वचित्रं सांशमष्टकं ॥ प्रनष्टस्वामिकं रिक्तं राजान्मव्यं निधा
पयेत् ॥ अर्वाकिं शशाङ्कं रेत्सामीपरेण नृपतिर्हरेत् ॥ ममेदमिति यो ब्रूयात् सो नुयुक्तो यथाविधिं ॥ संपाद्य रू
पसंख्यादीन् स्वामी त्वं प्रममर्हति ॥ बालदायादिकं शकुंताव प्राजानु पालयेत् ॥ यावत्स्यात्स समा हृतो या
वदातीत रौशवः ॥ बालपुत्रास्तु चैवं स्यात्क्षणे निष्कलीपुचा ॥ पतिव्रतीषु च स्त्रीषु विधावांचा तराषु च ॥ जीवं
ती वां तु तासां ये तदारयुश्च बांधवाः ॥ तां छिप्या चोरदंडेन धार्मिकः शयि वीपतिः ॥ सर्ववर्णं कृतं चौरैस्तस्मा
नंतं ददेत् नृपः ॥ चौररक्षाधिकारिभ्यो राजा प्राकृतमाप्नुयात् ॥ अरुते पिरुतं ब्रूयात् निःसार्थं दंड एव सः ॥
नतं प्राप्ता प्रादात्तं मंगलं गृहं गृहं तदंतं ॥ स्वराष्ट्रयुण्यादाद्यो दौ प्राजा विंशतिकं द्विजः ॥ शुक्रांगं परदेशं चक्ष
ययय प्रकाशकं ॥ ज्ञात्वा संकल्पयेत्तुलं लाभं वणिक्कथाप्नुयात् ॥ विशांशं लाभमादद्यादंडनीयं तोयथा ॥

स्त्रीणां प्रव्रजितानां च तव श्रुत्वा विवर्जयेत् ॥ नरेषु दासदोषेण न च दम्भं सुदापयेत् ॥ शूकान्ये स्वमुजांशे
 विधात्रे तद्याहमे ॥ राजा वत्सलमादद्यादेशकालासु रूपकं ॥ पंशं जागमादद्यात् राजापशुहिरण्ययोः ॥ गं
 धौषधिरसानां च पुष्पमूलफलस्य च ॥ पत्रशकन्यानां च वंशवैणवचर्मणां ॥ वेदनानां च मोडानां सर्व
 एषा रमयस्य च ॥ षड्भागमेव वादद्यात् मधुमांसस्य सर्पिषाः ॥ प्रियं वापि न वादद्यात् ब्राह्मणेभ्यस्तथाकरं ॥ यस्य
 राजसुविषये श्रोत्रियः सीदति क्षुधा ॥ तस्य सीदति तद्राष्ट्रं व्याधिर्निक्षयतस्करैः ॥ श्रुतं व्रतं च विज्ञाय हस्तिं तस्य
 प्रकल्पयेत् ॥ रक्षेच्च सर्वतस्त्वेन पिता पुत्रमिवोरसं ॥ संरक्षमाणो राजा यत्कुरुते धर्ममन्वहं ॥ तेनायुर्वर्धितराजोऽत्र
 विण्णराष्ट्रमेव च ॥ कर्मकुर्युर्नरैः स मासेनैकं च शिल्पिनः ॥ भक्तमात्रेण ये चाप्येव शरीरोपजीविनः ॥ ॥ इत्या
 ग्रेये राजधर्मे ॥ पुष्कर उवाच ॥ वक्ष्ये तु पुरवित्तं च धर्मार्थाः पुरुषार्थकाः ॥ अत्योत्तरक्षया तेषां सेवाकार्या
 स्त्रियो नृपैः ॥ धर्ममूलोऽथ विटपस्तथा कामफलो महान् ॥ त्रिवर्गपादयस्तत्र रक्षया फलमाप्नुवेत् ॥ कामाधा
 रास्त्रियो रामतद्वदं रत्नसंग्रहः ॥ सेव्यास्नानाभिसेव्याश्च नुमृजा विषयेषिणां ॥ आहारमैद्युनं निद्रासेव्यानी
 मिहिरुपवेत् ॥ न वाधिकारे कर्तव्या कर्तव्या च राशिका ॥ विद्या आचरते या तु नाभि नंदति तत्कथां ॥ रोक्तादृषद्भि
 व्रजति गंवंहति चोद्धतः ॥ चंविता माहं वदनं ननु न वक्रमन्यते ॥ स्वपि आदौ स्वसुप्तापितथापश्चाद्विबुध्यते ॥

राम.
२०६

सृष्टाधुनोतिगात्राणि गात्रं च निरुणद्धि जा ॥ इषिजाणोति वाक्पानिप्रियाण्यपि पराङ्मुखी ॥ न सत्यग्रदद्यात्
 जघनं च निगृहते ॥ दृष्टे विवृतुवदनानामिष्यपि पराङ्मुखी ॥ तत्कामिता सुचस्त्री धर्ममध्यमेव च लक्ष्य च ॥ त
 तमंडलकालापिनकरोति च मंडलाय शो विरक्तानां त्यक्तासावुरागोस्त्रियं भजेत् ॥ दृष्टे वदृष्टानवति वीक्ष्य ते च परा
 ङ्मुखी ॥ दृष्टमाना तथा तत्र दृष्टिं क्षिपति चंचलं ॥ तयोपावर्तयिष्यं तु नैव शक्नोत्यपेकतः ॥ विदृष्टोति तथंगानि स्व
 र्गत्यानि च भागविगर्हितं च तथैवांगं प्रयत्नेन निगृहते ॥ तर्हनेन कुरुते बालालिंगं न चं वते ॥ अजाप्यमाना भव
 तिसत्यवाक्यतथैव च ॥ सृष्टाधुन किं तैरंगैसास्वदैर्नैव न ज्यते ॥ करोति च तथारामं बलभ्रं च याचनं ॥ ततः स्वल्प
 मपि प्राप्य करोति परमां मुदं ॥ नाम संकीर्तनादेव मुदिता ब्रह्ममन्यते ॥ करं जंकां किं तां स्पृश्या फलानि प्रेषयत्यपि
 तत्प्रेषितं च दृष्टये विन्यस्य च पिचादरात् ॥ अलिंगनैश्च गात्राणि लिपती वा मृतेन या ॥ सुप्ते स्वपियथा दौ च तथा
 तस्य विबुध्यते ॥ उरुस्मशति चात्यर्थं स्वप्नं चैवं विचुं वते ॥ कपिल्लच्छर्णयोगेन तथा दधुः स्वजानता ॥ घृतं सुगंधि
 भवति दुग्धेक्षिप्ते स्तथायवैः ॥ नोज्यस्य कल्पनैवं स्यात्तं गंधयुक्तिः प्रदर्शयते ॥ शौचं न वमनं रामतथैव च विरेचनं ॥
 नावना चैव या कस्य बोधनं दयनं तथा ॥ वासनं चैव निर्दिष्टं कर्माष्टकमिदं स्मृतं ॥ कपिल्लविल्वकंताम्रकरवीरक
 पल्लवैः ॥ रुतौ दकं तु यद्रव्यं शौचितं शौचं न ततः ॥ एषामभावे शौचं तु मृगदप्यनिसा भवेत् ॥ नद्यं ऊष्टं घृणं नमो

सीसृक्करोलेयजंफलं॥तथैवकुंऊंमंजाक्षचंदनागुस्त्रातिलं॥शरलेदेवदारुचकर्पूरंकांतयासह॥वालेऊं
दुकश्चैवगुगुलंश्रीनिवासिनः॥सहस्ररसेनैवधूपद्रव्यैकविंशति॥धूपद्रव्यगणादस्यादेकविंशत्येष्टया॥
देवेद्रव्येसमादायसज्जागैर्नियोजयेत्॥वखपिण्याकलेपाद्यैःसंयोज्यमधुनातथा॥धूपयोगाभवतीहपथा
वक्ष्येष्टेष्टयाकृता॥त्वचंजातीफलंतेलंऊंऊंमंअधिजंतुकं॥श्रीलेपंतगरंकांताचालंकर्पूरमेवच॥मांसीसु
रांचऊंचस्तानद्रव्याणिनिर्दिशेत्॥एतेमस्तुसमादायद्रव्यत्रयमयेष्टया॥मृगदर्पयुतंस्नानंकार्यंकंदर्पवर्ध
नं॥त्वमरामलदेस्तुमैबालकाईसमायुतैः॥स्नानमुत्पलगंधिःस्यात्सतेलंऊंऊंमायते॥जातीपुष्पसुगंधिसा
न्नगरादिनयोजितं॥षष्ठांमकंसाकूलेस्तुस्पर्शगंधिमनोहरं॥मेजिष्टातगरंचोलंत्वचंयान्नखतथा॥गंधप
त्रंचविमलसंगंधतेलंभवेच्छुभं॥तेलनिपीडितेरामतिलैःपुष्पाधिवासितैः॥वासनापुष्पसदृशंगंधेनतुभवे
च्छुभं॥एलाजवंगकंकीलजातीफलतिशकराः॥जातीपत्रिकयासाईस्वतंत्रामुखवासकाः॥कर्पूरंऊंऊंमं
कांतामृगदर्पहरेणकं॥कंकोलेलालवंगंचजातीकोषकमेवच॥त्वकपत्रंऊंछिपुसैचलताकस्तूरिकंतया
कंदकादिलवंगसफलपत्रंचजातितः॥कडुकंचफलंरामकार्षिकानसुपकल्पयेत्॥तच्चूर्णेखादिरंसारंदद्या
वर्षंतुतोन्मत्तं॥सहकाररसेनास्याकर्तव्यागुटिकाःश्रुताः॥मुख्येयस्तासुगंधास्तामुखरोगविनाशनाः॥पूंगं

राम.

२०७

क्षालितंसम्पुष्पंचवर्णचवारिणा॥शक्त्यानुगुटिकाद्रवैर्वसितंमुखवासकं॥कडुकंदंकाष्टंतुगोमूत्रेवासि
तंअहं॥हृदंतंचशृगवद्राममुखसौगंधकारकं॥त्वक्पुष्पयोशुभंशोचंशसिजागाईसंयुतैः॥नागवल्लीसमौजा
तीमुखवासोमनोहरः॥एवंऊंऊंसादास्त्रीणारक्षणंशुचिरीपतिः॥नचासीविश्वसेजातुपुत्रमातुर्विशेषतः॥न
सुपेतस्त्रीगृहेरात्रौविश्वसंरुत्रिसंभवेत्॥॥इत्यामेयेस्त्रीरक्षादिकामशास्त्रं॥॥पुष्करउ०॥॥राजपुत्रस्पर्शा
चकर्तव्याशुचिरीधिताः॥धर्मार्थकामसुखाणिधनुर्वेदंचशिक्षयेत्॥शिल्पातिशिक्षयेच्चैवप्राप्स्यसिध्दियाप्रियेव
दैः॥शरीररक्षायाजेनरक्षणेनानियोजयेत्॥सचास्यसंगेरातव्यऊंइत्युध्वविमानितैः॥असकंपतुगणा
धानंकर्तुंतंवेधयेत्सुरेः॥अधिकारेषुसर्वेषुविनीतंविनियोजयेत्॥मृगयाफनमक्षश्चराज्यनाशस्यजेत्
रः॥दिवास्वप्नेहयायांचवाक्कारुण्यंविवर्जयेत्॥निंदंचदंडपारुष्यमर्थहृषणमुत्सजेत्॥आकाराणांस
मुच्छेदोदुर्गादीनामसत्क्रिया॥अर्थ्याणांचूषणंप्रोक्तंविप्राकीर्त्तितमेवच॥अदेशकालेयहानंमपात्रेदानमेव
च॥अर्थेश्चद्रुणंप्रोक्तंमसत्कार्यप्रवर्त्तनं॥कामक्रोधंमदमानंलोभंहर्षंचवर्जयेत्॥ततोभृत्यजयंरुत्वापौ
रजानपदंजयेत्॥जपेदाद्यानरीतपश्चात्वात्प्राश्नविधिरयः॥गुरवसेयथापूर्वंकृत्यानेतरकृत्रिमाः॥पि
तपैतामहमिदंसांमंतंचतयारिपोः॥कृत्रिमंचमहाभागेमित्रंविधमुच्यते॥स्वाम्यमात्यजनपदाडुर्गदंडस्तथै

वच॥ कोरोमित्रश्च धर्मज्ञः सप्तांगेराज्यमुच्यते॥ मूलं स्वामी सर्वैरक्षयस्तस्मादाद्यं विशेषतः॥ राज्यांगं दोहिणं हत्वा
तत्काले तीक्ष्णे मडभवेत्॥ एवं लोकद्वयं राज्ञो भूतैर्ह्यसं विवर्जयेत्॥ नृपपरिभवंतीह नृपहर्मसंस्तुयं॥ लोकसं
ग्रहणार्थं यत्कृतकस्य स नो भवेत्॥ स्मितं पृथग्निभाषी स्यात्लोकानीरंजनं चरेत्॥ दीर्घसूत्रस्य लनते कर्महानि
ध्रुवं भवेत्॥ रागे दर्पे च काले च शोहे पापे च कर्मणि॥ अग्निपेचैव वक्तव्ये दीर्घसूत्रप्रणस्यते॥ गुप्तमंत्रो भवेन्न राजा
आपदो गुप्तमंत्रतः॥ सापते हि कृतकर्मनारकं तप्यवात्यकं॥ आकारैरंगितैर्गत्वा चेष्टया भाषितेन च॥ नेत्रवक्त्रा
वकाराभ्यां गृह्यते तं गतं मनः॥ नैकसुमंत्रये नमो न राजा वक्त्रभिः सह॥ वक्त्रभिर्मंत्रयोः कामे राजा मंत्रान् पृथ
क्मन्त्रिणामपिनो कुर्यात्त्रिमंत्रप्रकाशनं॥ कंठिकस्यापि विद्या सो भवतीह सदा नृणां॥ निश्चयश्च तथा मंत्रैका
र्यैकेन सूरिणा॥ नृपे दविनया राजा वक्ष्याच विनया च मेत॥ त्रैविद्येऽस्य त्रयी विद्या रंडनीतिश्च शास्त्रं॥ अ
न्वीक्षिकी चालविद्या वक्त्ररिक्ता सुलोकतः॥ यतेंद्रिये हि शक्नोति वशो स्वापयितुं प्रजा॥ पूज्या देवादिजाः सर्वे दद्यादा
नानि ते पुत्र॥ द्विजोदानं चाक्षयो यं न धिः॥ कैश्चिन्ननास्यते संग्रामे धनिवर्त्ति त्वं प्रजानां परिपालनं॥ दानानि ब्राह्मणा
नां च राज्ञो नियमसंपरां॥ नृपणानां र्यद्विद्वानां विधवानां च योषितां॥ योगक्षेमं च हृत्तिश्च तथैव परिकल्पयेत्॥ वर्णा
श्रमव्यवस्थानं कार्यं तापसश्जनं॥ न विश्वसेऽस्य सर्वत्र तापसेषु च विश्वसेत्॥ विश्वासयेऽपि परं तत्त्वज्ञं तेन हेतुना॥

राम

२०६

वक्त्रवर्त्ति त्वं देवसिंहवक्त्रपरः क्रमेत्॥ एकवक्त्रापुलुपे तद्वक्त्रवक्त्रविनिस्पतेत्॥ दृढप्रहारी च भवेत्तत्पाशुक
स्वन्तपः॥ काकपंकी भवेन्नित्यमजाती वसती च वेत्॥ नापरीक्षितं पूर्वभाजनं शयनं स्पृशेत्॥ नाविज्ञातां स्त्रियं
छेत् न राजा नावमारुहेत्॥ राष्ट्रकर्णं नृस्यति च वात्याचार्यच जीवनात्॥ भूतो वत्सो हं जवनकर्मयोग्यो यथा भ
वेत्॥ तथारष्ट्रमहाभाग भूतं कर्म सह भवेत्॥ सर्वकर्मैदमायत्तं विधुने देवपूरुषे॥ तयोर्दिवमचित्ते हि पौरुषे वि
द्युते क्रिया॥ जनावरागप्रभवाराजो राज्यमहीश्रियः॥ ॥ इत्याग्नेये राजधर्मेषु॥ ॥ पुष्करउ०॥ ॥ स्वमेव कर्म दे
वारं विधिदेहांतरार्जितं॥ तस्मात्सौरुपमेवेह श्रष्टमा ऊर्मनीषिणः॥ प्रतिकूलं तथा देवपौरुषेण विद्वन्मते॥
सा त्वित्कर्मणः पूर्वास्ति विद्विः स्यात्पौरुषं विना॥ पौरुषं देवसंपत्त्या काले फलितं भागवः॥ देवपुरुषकारश्च दयं पु
सः फलावहं॥ तदर्थं दृष्टि समायोगात् काले स्फु फलसिद्धयः॥ सधर्मपुरुषं कुर्यात्तमानः सो न च देववान्॥ सामा
दिभिरुपायैस्तु सर्वसिद्धयः प्रक्रमात्॥ सामचोपप्रदानं च भेदं दंडौ तथा परौ॥ मापो स क्षेमं राजालं च उपायाः
सतता शृणु॥ द्विविधं कथितं सामतप्यमेव च॥ तत्राप्यतप्यं साधनामाक्रोशयैव जायते॥ महाकुलीनात्पुत्र
बोधमनिस्याजितेंद्रियाः॥ समासाध्यात्मतप्यैश्च गृह्यते राक्षसा अपि॥ तथा तडपकारेण कृतीनां चैव वर्त्तनं॥
परस्परं तु यो दिशः कुचनीतावमानिताः॥ तेषां नेदं प्रयुज्यते परस्मात् दर्शयन् नयं॥ आत्मानं दर्शयेदासां ये

न दोषेण विद्यति। परास्ते ते वते मेधावस्था विज्ञानिनेदकाः॥ सामंतकोपो बाह्यस्तु मंत्रवा सोऽत्मजीविकः॥ अंतःको
पो बाह्यस्तु मंत्रवा सोऽत्मजीविकः॥ अंतःको पश्चो पश्चात्मा कुर्वन् शत्रोश्च ते यजेत॥ उपायं श्रेष्ठदानं स्यादनाड्य
यलोकनाक॥ तस्मात्स्तिरामदाने न वरा गोये न जायते॥ दानवाने वरा क्रोतिसंहितान्नेदि तं पुरान्॥ जया साधसा
वयेतुं दंडेन च सक्तुच॥ दंडे सर्वस्वितं दंडो नाशयेदु प्रणीतकः॥ अदंड्या न दंडयन्त्यस्येत् दंड्या न राजा वदंडये
त्॥ देवदेवोर गनराः सिद्धास्तं तां यतं त्रिणः॥ उक्रामयः समर्थं दायिदं दंडो न पालयेत्॥ यस्या ददातो न दमयं स दं
दं दंडयत्यपि दंडमागं मनाश्चैव तस्मा दंडं विडुर्बुधाः॥ तेजसा त्वं निरीक्षो हिराजा भास्करतत्रतः॥ लोकं प्रसादं
उत दंडय मां चं प्रमाकृतः॥ जगद्या प्रोति वै चारै रतो राजा समीरणः॥ दोषि निग्रहकारित्वा राजा चैव स्वतः प्रभुः॥
सदा दहति देवीस्तु सदानुवतिपावकः॥ यदा दानं क्षिजाति शो दया तस्या स्वनिश्चितः॥ पार्थिवः सर्वलोकानां पार्थिवः
पार्थिवः पार्थिवो न वेत्॥ उत्साहं मंत्रशक्ताया वक्षेयुष्मा परित्ततः॥ ॥ इत्याग्नेये संराजनीति॥ ॥ पुष्कर उ०॥ ॥ दंडप्र
णमने च क्षेकिं न रास्फ समागतिः॥ रुक्ममा लोतया पद्या कर्षा रं मकी श्रितिः॥ सुवर्णश्चि विनिर्दिष्टो राम षोडशमा
षकः॥ निशानुव क्ष्याश्च तारो वरणं दशभिस्तुतिः॥ ताम्ररूप्य सुवर्णानां माना मेतत् प्रकीर्तितं॥ मध्यमः पंचविहय
सहस्रमपि चोत्तमः॥ चौरप्रगल्भ ते यस्तु मृषो सि परिभाषितः॥ ततश्चि पान्तरि म्मा संपद्यस्ती र्घदैवतु॥ रूटसाक्षतु

राम०

२०९

दे

ऊर्वाणां स्त्रीवत्संश्रि प्रदाययेत्॥ विवासाय द्रव्यणा तु नो ज्यो ना धि न्नी रितः॥ निक्षेपस्य समं मूल्यं दंडो निक्षिप्तु
कथा॥ वस्त्रादिकस्य धर्मस्य तथा धर्मान्महीपते॥ यो निक्षिपं घातयति स्वस्त निक्षिप्य यावते॥ तावु नौ चौरवर्त
सौ दंडो वादि गुणं दमे॥ अज्ञानाद्यः पुमान् कुर्यान्परकृत्यस्य विक्रमं॥ निदोषो ज्ञानपूर्वतु चो से बंधव महीति॥
मूल्यमादाय यः क्षिप्तं न दद्या दंडा वच॥ प्रतिश्रुत्या प्रदातारं सुवर्षं दंडयेत्पः॥ सो मंगृह्य न कुर्यात्ते कर्म शौ
हृता दयः॥ अक्रांतस्य जने न्दं दंडो स्यात्तावदेव तु॥ क्रीत्वा विक्रिय वा किंचित् यस्ये दानुशाया न वेत्॥ सो मद्
शा हंतु तत्साम्या दद्याच्चैव ददाति च॥ प्रतिश्रुत्या प्रदातारं सुवर्षं दंडयेत्पः॥ परोक्षं तु दण्डा हस्य ना दद्या नैव द
पयेत्॥ आदेमुश्च ददश्चैव राजा दंडा शता निषट्॥ धरे दोषान विरम्य येयः कस्य वरयेदिह॥ दत्ताय दत्ता मां तस्य
राजा दंडा शतकं॥ प्रदाय कन्या यो न्यस्मै पुनस्तं संप्रयच्छति॥ दंडः कार्यो न रं द्रे पातस्या पुत्रमसाहसं॥ संसं
कारेण वाचच युक्तं पश्य मसं शयं॥ लुब्धोऽने च विक्रीयी तषट्शतं दंडमर्हति॥ त्वत्पापे नु नयः पाली गूर्ध
चा भुक् चेतनं॥ संतु दंडाः शतं राजाः सुवर्णं वाप्सरक्षिताः॥ धेनुः शतं परीक्ष्यो ग्रा मस्य तु समंततः॥ ततदि
गुणं त्रिगुणं वापि नगरस्य त्वकस्य येत्॥ वृत्तितत् प्रकुर्वीत या मुष्टो ना वलोकयेत्॥ तत्रापरि वृते धाम्ये हिंसते
नैव दंडनी॥ गहंतं जागमारा मंक्षेत्रं च भीषया हरं॥ शतानि पंचदंडा स्याः दजाना तदिषतो पमः॥ मर्यादा नैदकाः

तितस्कराः॥तेषां चित्वाष्टं नृपो हसौतीक्ष्णः लेनिवेशयेत्॥तडागदेवतारामघातकान्जीजपेत्॥समुच्च
जे प्राजमार्गे यस्मिन्मेध्यमनागपि॥सहिकर्षणं दंडः कृतमध्वं च शोधयेत्॥प्रतिमा संक्रममिदोदत्यः पंच
शतानि मे॥समैश्च विषणो यो वाचरते मृत्युतोपिका॥सादा ब्रूयान्नरः एवं दमं मध्यममेव वा॥अथ मादापवा
णि ज्यमनघ्रेणावरुंधतां॥राजा पृथक् पृथक् कुर्यादंडमुत्तमसाहसं॥अव्याणां दोषको पंच प्रतिबुद्धकवि
कथी॥मध्यमप्राप्नुयादंडं कुरु कर्त्तव्योपमंकलहार्यरुतं देवं दंडश्च विप्रुणस्ततः॥अथ क्षमा मक्ष विप्रैश्च
द्रोवारुल्लोदमः॥तुलासासन कर्त्तव्यं च कुरुत्वाणकस्य च॥एभिश्च व्यवहर्तयिः सदा प्योदममुत्तमो॥विश
ग्निं दं पतिगुरुनिजापत्यप्रमायिणी॥किं कर्षणं करणा सोहीरुत्वा गोभिः प्रावाहयेत्॥क्षेत्रे के समग्रामवनं विधी
तरखलगुडकाः॥राजपत्न्यभिगामी च दग्धन्यासुकचाग्निना॥ऊनं वाप्यधिकवापिलिखेद्यो राज्ञा सने॥पार
जायिकचौरस्य मुचतो दंड उमः॥राजनासनयारोचुर्दंड उन्नम सोदसः॥यो मये ताजितो स्मृति स्यायेनापि पर
जितः॥तमायां तं पुनर्जित्वा दंडो द्विगुणं दमे॥आकांक्षकारिवध्यः स्यादनाहतमथा कुर्यात्॥दंडिकस्य च यो ह
सादभिमुक्तफलाचरे॥हीनः पुरुषकारेण तं दद्यादंडिको धने॥॥इत्याग्रे ये दंडप्रणयने॥॥पुं कर उवाच॥
यदा मये तत्पतिराक्रंदेन वलीयसा॥पार्श्विग्राहो भिन्नवैमैतव्यं दायात्रां प्रयोजयेत्॥प्रस्तायो धर्मता वृ

त्वा प्रभूतश्च वलं मम॥मूलरक्षा समर्थो स्मिन्नेव मार्गशिरे व्रजेत्॥शत्रौ ह्यविसनो पापात् देवाद्यैः चीडितं परं॥भू
तकुपोदिसंपाति पावकं तु बंधुपयत्॥विदिष्टनायकं सैत्यं संभूतात्मः प्रकोपकं॥शरीरं स्फुरणे धन्यो तथा सु
खमदर्शने॥निमित्ते शकुने धात्यजाते शत्रुपुरं व्रजेत्॥पदातिनाश बज्रलांसेनां प्रवेषियोजयेत्॥हेमं तेशि
रे चैव रथवाजिसमाकुले॥चतुरंगबलोपेता वसंते वासरघया॥सेनापदातिवज्रलाशत्रून् जयति सर्वदा॥अंग
दक्षिणभागे तु शस्त्रं प्रस्फुरणं भवेत्॥नशस्त्रं तु यथावामे पूज्यस्य हृदयस्य च॥लांछनं विकटं चैव ते यं प्रस्फु
रणं तथा॥विपर्यस्याभिहितं स ये स्त्रीणां शुभं भवेत्॥॥इत्याग्रे ये यात्रा॥॥पुं कर उवाच॥॥स्वप्नं श्रुत्वा श्रुत्वा
दुःस्वप्नहरणं तथा॥भिविनायकगान्धर्ववक्षसमुद्भवः॥चूर्णितं मूर्ध्नि कांस्थानां मुंडनं नयना तथा॥मलि
नां वरधारित्वं अंगः पंकदिग्धता॥उच्चोत्तप्रपतनं श्वैव वैवाहो गीतमेव च॥मातुः प्रवेशो जवरे चितारोह
णमेव च॥शक्रध्वजातिपतनं पतनं शशिस्तययोः॥दिव्यांतरिक्षं चूतानां सुत्यातानां च दर्शनं॥देवविजाति
भूतानां गुरुणां कोप एव च॥तत्रीवाद्यविहीनानां वाद्यानां मयि बाहुनां श्रोतो वहाधोगमनं स्नानं गोमयव
रिणं॥पंकोदकेन यथा मशीतो येन बाष्पय॥आलो गनं कुमारिणां पुरुषाणां च मैथुनं॥हानि श्वैव सुगा
त्राणां विवेको धर्मता क्रिया॥दक्षिणशामनं आनाभिं नवं तथा॥फलानां सुपूजा निश्च कर्त्तव्या नैव न तथा॥

एकस्मामयतेश्चाद्रौशुभं च यदि वा शुभं ॥ ग्रहाणां चैव पतनं गृहसन्मार्जनं तथा ॥ क्रीडापिशाचक्रयादधानवा
 स्युनरैरपि ॥ परादग्निभवेव तस्माच्च स नो भवः ॥ काषायवस्त्रधारितं उपास्त्रे क्रीडनं तथा स्नेहपानावशा
 दोचस्कमाल्यानुलेपनं ॥ इत्यध्यानिस्वप्नानितेषामकथनं शुभं ॥ अथ स्वपनं तद्वत्सकार्यस्नानं विजा
 चनं ॥ तिलैर्होमो हरिब्रह्मशिवाकर्गणपूजनं ॥ तथा स्मृतिप्रपाठनं पुंमुक्तादिजयास्तथा ॥ स्वप्नास्तु प्रथमेया
 मे संवत्सरविपाकिनः ॥ षड्भिर्मसैर्वितीये तु स्विभिर्मसौ स्वि यामकान् ॥ चतुर्थे द्दमासे न दशाहाररुणोदये
 एकस्मामधये द्वात्रौ शुभं वा यदि वा शुभं ॥ पश्चादष्टसु यस्तत्र स्तस्य पापं विनिर्दिशेत् ॥ तस्मिन्नुशोभने स्वप्ने पुश्चा
 त्वापो न विद्यते ॥ शौचप्रसादनाशश्च दृष्यमा रोहणं हितं ॥ दुष्माणं श्वेतपुष्पाणां गगनचतया विजाः ॥ इमे त
 वो भुवो नाभौ तथा च बहुतया ॥ तथा च बहुशीर्षत्वं पलिनोचुवावच ॥ स्वशुक्रमालधारितं सुशुक्रसुरधा
 रितं ॥ चंद्राकर्धाराग्रहणपरिमार्जनमेव च ॥ शक्रध्वजालिंगनं च ध्वजोच्चाय क्रिया तथा ॥ अस्मिन्वधुधाय ग्रहणा
 शत्रूणां चैव विक्रिया ॥ जयो विवादयुते च समामेव तथैवा विजः ॥ भक्षणं चार्द्रमांसां पापसस्य च भक्षणं ॥ दर्श
 ने रुधिरस्यापि स्नानं धारुधिरं च ॥ सुरारुधिरमांसां पानं क्षीरसचाप्यथ ॥ अत्रैव विचिष्टं नृमौ निर्मलं गग
 नं य ॥ सुखेन रोहनं शस्त्रमहिषीणां तथा गवां ॥ सिंहीनां हस्तिनीनां च वडवानां तथैव च ॥ प्रसादो देवविप्रेभ्यो य

रुमश्च तथा विजः ॥ अंजसा च भिषे कस्तु गवां शृंगः श्रुतेन च ॥ चंद्रेन वाराम जयं राज्यप्रदं हितं ॥ राजभिषेकं
 च तथा छेदं च शिरसस्तथा ॥ मरणं बहिलोभश्च वक्रिदाहो गृहादिषु ॥ लब्धिश्वराजलिंगानां तं व्रीवाद्यानि वा
 दनं ॥ यस्तु पश्यति स्वप्नां ते राजानं ऊजं रं हयं ॥ हिरण्यदृष्यो गाश्च ऊटं वेतसं वृत्ते ॥ दृष्यं गृहशौलाग्रं ह
 क्षारोदणरोदनं ॥ मृते विद्याल्लेपो मृगमृगमनंतथा ॥ पितरस्तु युगं लाभः फली दक्षो न भौमलं ॥ १५
 त्याग्रे ये स्वप्नाध्यायः ॥ पुष्करजवाच ॥ ॥ अथ ध्यानिचयुक्तानि ध्याना रुसमशोभनं ॥ कापसिं नृणश्च कंच
 गीमयं बंधनानि च ॥ अंगारं उडसप्ये च मुंडा संतु च नयकं ॥ अयः पुं कंच मर्कटौ उन्मत्तं च न पुंसकं ॥ चंडा
 लस्वपचाद्यानि नरा बंधनपातकाः ॥ गर्भिणी स्त्री च वधकाः पिताकादीनि वैमृते ॥ रुष्यं नृस्य कपालास्तिभि
 न्दंडं मृगस्तकं ॥ अशस्तो वायशश्च भिन्नभैरवजर्जरैः ॥ ग्रहीनि पुरतः शृष्टास्यते न तु दृष्टतः ॥ गच्छेति
 पश्चाच्छेयाः पूरस्तावविगर्हितः ॥ कं पासिनिष्टमागच्छ किं ते तत्र गतस्य च ॥ अतिष्टाष्टा मृतपूर्वकमाद
 श्वध्वजदशः ॥ खलवं वाहनानां च वस्त्रसंगं स्तथैव च ॥ शिरोमातश्च क्षाराद्यै ब्रह्मवासाहियातनं ॥ हरिमस्य
 र्चसं स्तुत्वा स्मादमंगल्यनाशनं ॥ द्वितीयं तु ततो द्वा विरुद्धं प्राविशेद्गृहं ॥ श्वताः सुमनसः श्रेयाः पूज्यं किं नो
 महोत्तमं ॥ मांसं मर्दं दूरं शृष्टा द्वा क पशुस्तजः ॥ गवाश्चुरंगमात्रा गादेवाश्च जलितो नलः ॥ हवर्गि गोमं

वेश्यासर्गस्त्वंचरत्नकं॥ वेशसिद्धार्थकोषधोमृदवायुधुसङ्गकं॥ चवंपीठं रागलिंगं शिवं रुदिनवर्जितं॥ फ
लेष्टं तदधिपयः अरुतादर्शमाक्षिकं॥ शंकहस्तुः शुभं वाक्तरिस्तुष्टिश्चमानसी॥ एकतः सर्वलिंगानिमनस
स्तुष्टिरेकतः॥ ॥ इत्याग्नेये मंगलाध्यायः॥ ॥ पुष्करं ३०॥ ॥ त्रिषु तो गमने प्रश्ने पुरुषस्य श्चाशुभं॥ न वेदयति
शकुनादेशस्य नगरस्य च॥ सर्वपापः कलादीन्ने निदिष्टो देवचिंतकैः॥ शतः शुभफलश्चैव देवज्ञः समुदा
हृतः॥ षट्प्रकारा विनिर्दिष्टा शकुनानां च दीप्रयः॥ वेदादिदेशकरणं रुतजातिविभेदतः॥ पूर्वापूर्वाविवि
ज्ञेयासत्तेषां बलवत्तरा॥ दिवाचरो रात्रिचरस्तथारात्रौ दिवाचरः॥ क्रूरेषु दीप्तावेतेषां रुक्षलग्नप्रहादिषु॥ धूमि
तासां तु विज्ञेयायां गमिष्यति जास्करः॥ यस्यां स्थितः सा ज्वलिता मुक्ता चो गारिणी मता॥ एतास्त्रिस्तुः श्रुता दीप्ता
शकुनेः परिकीर्तिताः ग्रामे वस्येव ने ग्राम्यस्तथा निंदितपादयेत्॥ देशे चैवाशुभे ज्ञेयो देशदीप्तो द्विजोत्तमः॥
क्रियादीप्तो विनिर्दिष्टस्तथा सुचितक्रिया॥ रुतदीप्ताश्च कथितो मित्तनै रवनिस्वनः॥ जातिदीप्ताश्च श्रेयः
केवलं मां सजोजनः॥ दीप्ताश्चो विनिर्दिष्टो सर्वमेदै प्रदीपितः॥ मिश्रेर्मिश्रो विनिर्दिष्टस्तथा वन्यजलात्क
ले॥ गौश्वोष्टगर्भः श्वानः सारिका एहि गोरुके॥ चटकाः मांसशमयाः कथिता ग्रामवासिनः॥ शुजा वि
सकनागैः कोलोमहिषवायसे॥ ग्राम्या एषा विनिर्दिष्टाः सर्वे च वने चराः॥ मातरि कुक्कुटौ ग्राम्यो तो चैव

राम.

२१३

न गोचरैः॥ तयोर्भवति विज्ञानं नित्यं वै रूपभेदतः॥ गोकर्णशिखिचक्रां करग्राच हारीतवायसाः॥ ऊलालकु
ऊटायेया फेना वंजनवानराः॥ शतघ्नचटकः सामनासस्येन कपिंजलाः॥ नित्रिरिशतपत्रश्च कपोतश्च
याश्चयः॥ खेजरीटकदातूहः शुकनाडी रक्कु कुटाः॥ नारदाजश्च सारंग इति ज्ञेया दिवाचराः॥ वागदोमूकशरभ
कौंच शक कछुपाः॥ लोमासिकपिंजलिका कथितारात्रिगोचराः॥ हंसाश्च मृगमाजरिनकुलर्क्षुजगमाः॥
छका विसिंहमाघ्रोष्टश्च मूकरषमानुषाः॥ श्वा विष्टभगो मायुर्वक्षलोकिलसारसाः॥ तुरंगगोपी ततराः गो
धाश्चुभयवारिणः॥ रणप्रार्थनजाः सर्वे पुरस्ताच्छंखचारिणः॥ जियावहाश्च निर्दिष्टा पश्चान्निधुनकारिणाः॥
ग्रहमस्य दाहासो व्याहरत्युरतः स्थितः॥ नृपावमानं च हतिवामः कमलभोजने॥ पानेत दर्शनिं चैव शस्तं सप्रतं
गम्य चाप्यथा॥ चौरैर्मपि मया स्वातिमहरो मित्तनैस्वनः॥ प्रपातस्याग्रतो राममृगः प्राणहरो भवेत्॥ वृका
ख्यजं वृकव्याघ्रसिंहमाज्जरगर्भः॥ प्रतिलोमस्तथारामखरश्च विस्तः स्वनः॥ वामकपिंजलश्चैव तथा द
क्षिणसंस्थितः॥ एष्टोर्निंदितफलस्तित्रिरिस्तु नशस्पते॥ पशावराहाप्युषिता वामाभत्ता तु दक्षिणाः॥ भव
तोर्धकरो नित्याविपरीता विगर्हिताः वृषश्च जंबुकं व्याघ्रसिंहमाज्जरगर्भः॥ वांछितार्थकरो ज्ञेया दक्षणा
वामतो गुणाः॥ शिवास्यामा तु लावुं छुं पिं गलाग्रहणीधिकाः॥ सुकरी परिष्टश्च पुत्रा मानश्च वामतोः॥ स्त्री संत

मासकारुण्यकपिश्रीकर्णचित्तराः॥ कपिश्रीकर्णपिप्पीकारुरुमेनाश्वदक्षिणा॥ जातिकाहिशत्रोऽङ्गो धनो
कीर्तितं शुभं॥ ततः संदर्शनं वेदं प्रतीपं वानरक्षयोः॥ कार्ष्णिकलीशकुनप्रस्थितस्य च यो नृहं॥ न वेत्तस्य फलं वाचं
तदेव दिवसनिजे॥ मन्त्राजसाधिनोवाला वैरशक्तास्तथैव च॥ सीमंतेन घं तरिता विज्ञेयानिष्कलाक्षिजः॥ एकदि
त्रिचतुर्भिस्तु शिवाधन्यारुते न वेत्त॥ पंचभिश्च तथा वदिरधन्यापरिकीर्तिताः॥ सप्ततिश्च तथा धन्यानि कलापर
तो न वेत्त॥ नृणां रोमां यजननी वाहनानां न यप्रदाज्वालानानासूर्यमुखिविज्ञेया न यवर्दिनी॥ प्रथमं सारंगकेट
ष्टुभे देशे शुभं वदेत्॥ संवत्सरं मनुष्येषु च शुभे वा शुभं तथा॥ तथा विधं नरपरिप्रेक्षाङ्गं कं प्रथमे हनि॥
आत्मनश्च तथा तेन ज्ञातं वत्सरं फलं॥ ॥ इत्याग्नेये शकुनानि॥ ॥ पुष्कर उवाच॥ ॥ विज्ञाति येन मार्गेण वाय
सा वहवापुरं॥ तेन मार्गेण रुद्रस्य पुरस्य ग्रहणं न वेत्त॥ सेनायां यदि वा सार्धे निविष्टो वायसो ब्रूवन्॥ नमो न
यात् रुवं संनो मयं वदति दुस्तरं॥ दया देवाहनो पान उव वस्त्रादि कृद्वे॥ मृत्युस्तस्य जने ह्यजातदिष्टकरणे शुभं॥
प्रेषिता शमदत्तकाकः कुर्वन्धारिगताशता॥ रक्तदग्धं गृहे प्रयं मक्षिपन् वक्षि वेदकाः॥ नाशो ह्यष्टपुरस्ताच्च नि
वेदयति बंधनं॥ पीतं प्रयं तथा रुक्मं रूपमेतच्च भार्गव॥ यच्चैवोनये प्रयं तस्य लब्धं विनिर्दिशेत्॥ प्रयं च योनये
ज्यंतु तस्य हानिं विनिर्दिशेत्॥ पुरतो धनुर्लुब्धस्य दाममास स छद्मिने॥ मूलब्धिः सन्मदक्षेपैराज्यं रत्नाय

राम
२१४

मे महत्॥ जातः काको तु कूलस्वक्षेमे काष्ठासमो न वेत्त॥ तद्वंधसाधको ज्ञेयः प्रतिरूलो न यावह॥ संमुखे मेति विरु
द्धं पातापातकरो न वेत्त॥ रामः काकः स्मृतो धास्यो दक्षिणा य विनाशकः॥ रामो तु लोमगश्चेष्टो मध्यमो द
क्षिणस्मृतः॥ प्रतिलोमगतिवमिगमनप्रतिषेधकः॥ निवेदयति यात्रार्थमभिप्रेत गृहगतः॥ एकाक्षि वरणस्व
कं वीक्ष्यमाणो न यावहः॥ कोदरे वासमानश्च महानंधकरो न वेत्त॥ न शुभं न परिकाकः पंकोकः स तु सस्यते॥
अमेध्यः पृष्णवदः न काकः सर्वार्थसाधकः॥ ज्ञेयाः पतंत्रियो न्येपिका कवद्रुतंदनः स्कंधवाराय सयस्वः स्वा
नो विप्रतिनाशकः॥ इन्द्रस्वाने नरं द्रस्य पुरेण सत्तु गोपुरे॥ अंतर्ग्रहे ग्रहेण समरणा य न वेद्रुयन्॥ यस्य जिघ्र
ति वा मां गंतस्य सादर्थसिद्धये॥ न याय दक्षिणं चा गंतया जमदक्षिणं॥ यात्रा घातु करो यां तु नृतिप्रतिमुखा
गतः॥ मार्गविरोधको मागे चौरान् वदति भार्गव॥ आलानास्त्रिमुखस्त्रापो रजुमीरमुखस्तथा॥ सो पानके मुख
धम्यो मांसपृष्णमुखो पितृ॥ अमंगल्यमयं प्रयं के शं चैवाशुभं तथा॥ अवस्त्राग्रतो याति यस्तस्य नयं न वेत्त॥
यस्या वस्त्रं व्रजति शुभं देशं तथा प्रुमे॥ मंगल्यं च तथा प्रयं तस्य सादर्थसिद्धये॥ शिवत्वराम विज्ञेयास्तथाः वे
जंबुकादयः॥ न याय स्वा मि नो ज्ञेया मनिमंत्रं गतं गवां॥ निशि चौरं न याय स्वा तिरुतं मृत्युवेत्तथा॥ शिवाय स्वा
मिनो नो वलीवर्धे न दत्तं न वेत्त॥ उत्तरदृष्टभोराज्ञो विजयं संप्रयच्छति॥ अभक्षं न क्षयं तस्य गोवेदं तीक्ष्णं

स्वकान्॥ तत्कालसुहृत्स्वरूपेषु गर्भक्षयकरामताः॥ भूमिपादैर्विनिर्घ्नो दिवाभीता भयावहा॥ आर्द्रांशो हृदलो मश्च
 ग्लानमृदोश्च भाः॥ महिषादिषु चाप्येन सर्वं वाचं विजानता॥ आरोहणं तथा तेन सपयणिस्त्वजिनः॥ जलोपवे
 शनं नेष्टुमौ च परिवर्तनं॥ विपं करोनु गंतस्यासु प्रंवाप्य निमित्ततः॥ वयसो दकयोर्द्वेषतस्माच्च न शस्यते॥ वद
 नादु धिरंयाति वैपनेन च शस्यते॥ क्रीडयकैः कपोतैश्च सारिकाभिस्मृतिं वदेत्॥ साश्रुतेशो जिह्वा चयादलेही वि
 नश्ये॥ वामपादेन च तथा विलिखे च वसुंधरां॥ स्वप्ने तु वामपार्श्वे न दिवा चानशुभप्रदः॥ मया यस्या मरुन्मृती त
 थानि प्राधविनाशनः॥ आरोहणं न सो दद्यात्प्रतीपं वा गृहं व्रजेत्॥ यात्रा विद्या च माचष्टे वामपार्श्वे तथा स्पृशन्॥
 हेममाणः शक्रयोधं पादस्पृशं जयावहा॥ ग्रामे व्रजति नागश्चै नैथुनं देशहा भवेत्॥ प्रसूतानां गवनिता मत्रा
 चां ता यभूयते॥ आरोहणं न वेदद्यात्प्रतीपं वा गृहं व्रजेत्॥ मदवारणो जत्या प्राजा जघात करो भवेत्॥ यात्रा काले र
 णे चापि छत्रादिपतनं भयं॥ दृष्टाननाश्चानुलोमाग्रहा वै जयलक्षणा॥ काको यथा भिन्नचने कण्ठा जिमंडलि क्ष
 येत्॥ प्राची पश्चिम केशा गौनी सौम्या प्रस्वश्रिता च दिका॥ इत्याग्नेये शकुनानि॥ पुं कर उ०॥ सर्वयात्रां प्रव
 क्षामि राजधर्म समाश्रयात्॥ अस्तंगते निचगते विपुले रिपुराशि मे॥ प्रतिलोमे च निध्वस्ते अक्रोयात्रां विवर्जयेत्॥
 प्रतिलोमे बुधे यात्रां दिक्पतौ च तथा ग्रहे॥ वै धृतै च अती पाते नागे च शकुनौ तथो॥ चतुष्पादे च किं सुघेतया यात्रां

राम
२१५

विवर्जयेत्॥ विपत्रारे नैधने च प्रत्यरे वायुजन्मनि॥ दंडे विसर्जये यात्रां रिक्तायां च तथा वपि॥ उदीची तथा प्राची
 तयोरेकं प्रकीर्तितं॥ पश्चिमादक्षणाया दितयोरेकं तथैव च॥ वाद्यग्निदिक्प्रमुक्तं परिधेन तुलं घयेत्॥ आ
 दित्यचंद्रसौरास्तु दिवशाश्च नशो भना॥ रुक्मिकाद्यानि पूर्वणमघाना दितया मृतः॥ मैत्राद्यान्परे चायवासवाघा
 निचाप्यदका॥ सर्वादि राशिस्तु णिच्छायामानं वदामि ते॥ आदिसेविंशति जेयाश्च नैषोडश कीर्तिता॥ भौमे पंच
 दशै चोक्ताश्च तु द्वादशस्तथा बुधे॥ त्रयोदश तथा जीवेशु क्ते द्वादश कीर्तिता॥ एकादश तथा सौरे सर्वकर्म सुकीर्ति
 ताः॥ जन्मलग्ने शुक्रचापे संमुखेन व्रजेत्तरः॥ शकुनादौ शुभे पापात् अपापी हरिमा स्मरन् वक्षे मंडलवितां
 ते कर्त्रं राजलक्षणं॥ स्वाम्यमा सं तथा त्वंगं कोपो दंडस्तथैव च॥ मित्रं जनपदं श्वे वराज्यं सप्तांगमुच्यते॥ स
 प्तांगं सत्पुंराज्यस्य विष्कृक्त्रे विनाशयेत्॥ मंडलेषु च सर्वेषु द्वादिकाय मिहीक्षिताः॥ आत्ममंडलमेवैव प्र
 यमं मंडलं भवेत्॥ समं ता तस्य विज्ञेयारिपवो मंडलस्य तु॥ उपेत सुसुहृदस्तैः यः शक्रमित्रमम परं॥ मित्रसत्र
 मते जेयं मित्रमित्ररिपुस्ततः॥ एतत्पुरस्सा कथितं पश्चादपि न बोधसे॥ पार्श्वे ग्राहस्ततः पश्चात्ततस्वाक्रंद उ
 च्यते॥ आसारस्तु ततो न्यः स्याक्रंदं सौर उच्यते॥ जिगीषोश्चुमुक्तस्य विमुक्तस्य तथा दिजा॥ नात्रापि निश्च
 यः शक्यो वक्तुं मनुजपुंगव॥ निग्रहा नुग्रहे शक्रो मध्यस्तपरि कीर्तितः॥ निग्रहा नुग्रहो शक्रः सर्वेषामपि ये

उपेत् ॥ उदासीनसकथितो बलवान् यथिवीपतिः ॥ मंडलं तव संप्रोक्तः मेतः द्वादशराजिकं ॥ न कस्यचिद्विपुमित्रं कर
णाच्छत्रमित्रके ॥ त्रिविधा विपदो ज्ञेया कुलान्यंतररुत्तिमाः ॥ पूर्वर्को गुरुस्तेषां च श्विकि स्यसमो मतः ॥ अंतरो
पिचयश्चात्रुसोपि मेरुत्रिमो मतः ॥ पार्श्विग्राहो न वेद्यत्रे मित्राणि रिपवस्तथा ॥ पार्श्विग्राहं सुपायेन समयेन तथा स
कं ॥ मित्रेण च त्रुरुद्धेदं प्रशंसति पुरातनाः ॥ मित्रं च शत्रुतामिति सामंततादनेतरं ॥ शत्रुं जिगीषुरुच्छिद्यात् स्व
यं शक्नोति चेद्यदि ॥ प्रतापद्वंद्वेतेनापि नाम मित्राय ते जयं ॥ तथा सानादिजलोको विश्वस्य शत्रुता भवेत् ॥ जिगी
षस्तत्त्वविजयीत प्रलोकं वसेन येत ॥ ॥ इत्याग्नेयेयात्रामंडलचित्रानि ॥ ॥ पुष्कर उवाच ॥ ॥ सामनेदो मया प्रोक्तो
दामदंडो तथैव च ॥ दंडः सदंशो कथितः परदंशश्च वीमिते ॥ १ ॥ प्रकारश्च प्रकारश्च द्विविधो दंड उच्यते ॥ पत
नं ग्रामघातश्च शस्त्रघातो गिरिदीपनं ॥ प्रकारो यवरां वक्रिर्विविधैः पुरुषैर्विधैः ॥ दूषणं चैव साधूनां मुदकानां
च नृपणं ॥ दंडप्रणयनं प्राक्तः सुपेक्षां शृणु नागविः ॥ यदा मात्येतरं नृपतिरणेन महे विग्रहे ॥ अनर्थं जातु बंध
स्यान्निना च तथा भवेत् ॥ सामलब्ध्या स्पदं चात्र दानं चार्थक्षयं परं ॥ नेदेदं दानुबंधः सान्द्रोपेक्षां समाश्रयेत् ॥ न
चायं समशक्नोति कश्चेत्कर्तुं पुरुषं ॥ न चाहमस शक्नोति तत्कत्रोपेक्षां समाश्रयेत् ॥ न च तोषहतस्तत्र राज्ञा का
येरिषु भवेत् ॥ नायो पायं प्रवक्ष्यामि उत्पातैरमृतेश्च रेता ॥ शत्रोरुद्धेजने शत्रोः शिविरस्तस्य दक्षिणः ॥ मूलसतस्तथा

प्रद्यन्तं रुद्रोक्ता विपुलादिजा ॥ विमृजे च तथा श्वेव मुक्तापातं प्रदापयेत् ॥ एवमन्यो दर्शनीयो उत्पाता बहवोपि च ॥ उ
द्धेजने तथा कुर्यात् कुहकैर्विविधैर्विषां ॥ सांवत्सराः स्नापसाश्च नाशं ब्रूयुः परस्परं ॥ जिगीषः पृथिवीराजा ते न चोदं
ज परस्परं ॥ देवतानां प्रसादाश्च कीर्त्तनीयः परस्परं ॥ आगतत्रामित्रबलं प्रहरध्वमभीनयेत् ॥ एवं ब्रूयादने प्राप्ते नृणां
सर्वे परे इति ॥ क्षोडाः किल किलाः कार्यविश्वकुहकस्तथा ॥ देवाज्ञादं हि तोराजा सलक्षसमं प्रति ॥ इन्द्रजालं प्र
वक्ष्यामि इन्द्रजालेन दर्शयेत् ॥ चतुरंगबलं राजा सहायार्थं दिवौ कसां ॥ बलं तु दर्शयेत् प्राप्ते स्तुष्टिचरे द्विपौ ॥
दिनानि रिपुशीर्षाणि प्रासादाग्नेप्रदर्शयेत् ॥ पादुण्यं संप्रवक्ष्यामि तं च रौसंधिविग्रहौ ॥ संधिश्च विग्रहश्चैव या
तमासन एव च ॥ द्वेधीर्न विः संश्रयाश्च पदुणाः परिकीर्त्तिताः ॥ पणवर्धः स्मृतः संधिः रपकारस्तु विग्रहः ॥ जिगी
षोश्चात्रुविषये पानयात्राभिधीयते ॥ विग्रहो न स्वके देशे स्थिति रासनमुच्यते ॥ बलाद्धेने प्रयानो तु द्वेधीभावः स
उच्यते ॥ उदासीने मध्यमे वा संश्रयात्संश्रयस्मृतः ॥ समेन संधिरन्वे क्षोहीने न च वलीयसा ॥ हीने न विग्रहः क
यस्वयं राता वलीयसा ॥ तत्रापि शुद्धपार्श्विबलीयां संसमाश्रयेत् ॥ आसीनं कस्यचिच्छेदं शक्तः कर्तुरिषोप
दा ॥ अशुद्धपार्श्विश्चासीत विग्रहवमुधाधिपः ॥ अशुद्धपार्श्विर्बलवान् द्वेधीभावं समाश्रयेत् ॥ वलीना विग्रहीत
सुयो संधेयेन पार्थिवः ॥ संश्रयस्तेन कर्त्रो गुणानां प्रथमो गुणः ॥ बलस्य व्यपाया संतेषां पानं प्रकीर्त्तितं

वज्रलाभकरं यस्यांतदाराजासंमाश्रयेत् ॥ सर्वशक्तिनिहीनस्तदा कृत्यतिसंश्रयः ॥ इत्याश्रयेत्पायपद्मणि ॥ पु
 ष्कर उवाच ॥ अजस्रं कर्म विष्णुमिदिव प्रतिपदाचरेत् ॥ दिमरुत्तविशेषाया रात्रौ निद्रां चरेत् ॥ पाद्यवृत्तिश्च भैरवि
 तैः पास्यद्वंद्वं सतोन्नतान् ॥ विज्ञायां तेन यलोके तुदीपा इति केनचित् ॥ आययपस्यश्रवणंततः कार्ये यथाविधिः ॥ वेगो
 संगंतमः कृत्याराजास्तान् गृहं व्रजेत् ॥ स्नानं कृत्यतिष्ठ पः पश्चात् दंतधावनपूर्वकं ॥ कृत्वा संध्याततो जायं वासुदेवं प्र
 पूजयेत् ॥ वक्रौषवित्रान् जुहुयात् तत्पथैव त्वद्वेके पितृना ॥ ह्यात्मकां च नीधेनुं विजारीवदिसंयुतः ॥ अनुलिप्तो हलंका
 रसुखं पश्येत् दर्पणो ॥ सुवर्णं च दृते राजा शृणुयादिवसादिकं ॥ अर्घ्यं भिषजोक्तं च मागलालभनं चरेत् ॥ यः पश्येत्तु
 रुं तेन आसीद्वादे व्रजे सतां ॥ तत्र स्त्रोत्राद्यणान् पश्येत्तदमत्यान्मंत्रिणास्तथा ॥ प्रकृतीश्च महाभाग प्रतीहारे निवेदिता ॥
 श्रुत्वेतिहासं काणिकाकारिणां कार्यनिश्चयः ॥ व्यवहारं ततः पश्येत्सं वं कृत्यं त्रुमंत्रिभिः ॥ नैकेन सहितः कुम्भान्
 कृत्य विष्णुमिसह ॥ न च मूर्खेन चानाप्रेन गुप्तं प्रकाटं चरेत् ॥ मंत्रं स्वधिष्ठितं आर्याद्येन राष्ट्रं न बाधते ॥ आकारग्रहणे रा
 जो मंत्ररक्षा परामताः ॥ अकारैरेणितैः प्राज्ञाः मंत्रं गृह्णन्ति पंडिताः ॥ सावत्सराणां वैद्यानां वैद्यानां वचने रतः ॥ राजा
 विभूतिमाप्नोति वारयंति न पंहिते ॥ मंत्रं कृत्वा यथाया मंत्रं केपाणे च वस्त्रके ॥ विद्युद्वादौ न पश्चात्तः पश्यद्विस्तु सुष्ट
 जितं ॥ कृतं च पावकं पश्येद्विप्रान् पश्येत्सु पूजितान् ॥ अर्पितो भोजनं कृत्यति मीताद्यैः सुपराक्षितं ॥ मुक्ताग्रहीततां

बलं वा मया श्वेन संस्थितः ॥ शास्त्राणि चितपेद द्वापोर्वाकोषायुधान् गृहं ॥ अर्घ्यं श्वपशिसौ संध्यां कार्याणि च विचिन्त
 तु ॥ चरात्सं प्रेक्ष्य भुक्ता ममंत पुरचरो भवेत् ॥ वाद्यगीतैरक्षिता न्यैरेवं नृत्यं चरेत् ॥ ॥ इत्याश्रयेत्प्राजपतिकं ॥
 पुष्कर उवाच ॥ यात्राविधानं पूर्वं तु मक्षे संश्रामिकं विधिं ॥ सप्ताहेन पदायात्रा भविष्यति महीपते ॥ पूजनो यो हरिः
 शंभुमोदकाद्यैर्विलीयकः ॥ द्वितीये हनिदिक्षालात्सं मक्षय नं चरेत् ॥ शय्यायां च तदा ग्रंथं देवान् प्राच्यं मनु
 स्मरेत् ॥ नमः शंभो त्रिनेत्राय रुद्राय वरदाय च ॥ वामनाय विरूपाय स्वप्नाधिपतये नमः ॥ भगवन् देवेश शूलभृ
 त्पवाहनः ॥ इष्टा विष्टेममोचक्षुस्त्रे सुप्तस्मसाश्वतः ॥ यज्ञाग्रतो हारमिति पुरो धामं प्रमुखं चरेत् ॥ तृतीये हनि
 दिक्षालाग्रहां स्नानं दिक्षती मजेत् ॥ गृहात्पजे चतुर्थे क्रिपं च मेवाखिलान् यजेत् ॥ मार्कण्डे देवतास्तेषां नद्यादी
 नां च पूजनं ॥ दिव्यांतरिक्ष नौ मख देवानां च तथा बलि ॥ रात्रौ भूतगणानां च वासुदेवादि पूजनं ॥ मप्रकात्याश्रि
 यः कृत्यति श्रार्थं यत्सर्वदेवताः ॥ वासुदेव संकर्षण प्रद्युम्नश्चानिरुद्धका ॥ नारायणो ब्रह्म विष्णु नारसिंहो वराह
 कः ॥ शिवहासस्तत्पुरुषो धुधोरावामसत्यजः ॥ सूर्यसोमं क्रजांश्चन्द्रिजीवः शुक्रः शनैश्चरः ॥ राऊः कोतुकुण
 यतिसेना निश्चंडिका ब्रुमाः ॥ लक्ष्मी सरस्वती दुर्गा विष्णुणी प्रमुखा गणाः ॥ रुद्रा इन्द्रादयो वक्रिर्नागास्तार्क्ष्य
 रेः सुराः ॥ दिव्यांतरिक्षं मिश्रविजयापनवे तु मे ॥ मर्दयंतु च मे शत्रून् सं प्रगृह्योपकारकं ॥ सपुत्रमातृभृत्यो हं ॥

देवाधः शरयंगतः॥ वमंनो एतोगत्वारिष्टनाशानमोस्तु वा॥ विनिवृत्तं प्रदास्यामि दत्ता दभ्यधिकं बलिं॥ पश्येहि
विजयस्त्रानं कर्तव्यं शिष्येकवत॥ यात्रादिने स्वप्नमेव यजयेच्च विविक्रमं॥ तीराजनोक्तं मंत्रैश्च आयुधं वाहनं
यजेत्॥ पुण्याह्नयशश्चेन मंत्रमेतन्निशामयेत्॥ दिव्यांतरिक्षमिष्टाः सत्वायुर्हसिपुराश्चिये॥ देवसिद्धिं प्राप्नु
हितं देवयात्रास्तु सारतः॥ रक्षंतु देवता सर्वा इति श्रुत्वा नृपो व्रजेत्॥ गृहीत्वा सशरं चापं धनुना शोनिमततः
तद्विषो रिति जप्त्वा र्धदद्याद्भि सुमुखे पदं॥ दक्षिणं पदं दत्वा त्रिंशदिक्षु प्राच्यादिषु क्रमात्॥ नागरं यं हयं श्वं वधूया
नं चारुहे क्रमात्॥ चारुत्वाद्यै गच्छेत् एतौ नाव लोके यतः॥ कोशमात्रं गतस्तिष्ठेत् पूजयेद्देवतादिजाना॥ पर
देशं व्रजन्कुयद्विस्मा सैव विपाजयन्॥ राजा प्रोप्नो विदेशं तु देशाचारेण पालयेत्॥ देवानां पूजनं कुर्यात्
छन्दाक्रमणे नतु॥ नावमानयेत् देशाद्यथाः स्वपुरुवाग्निनः॥ जयेच्च प्राञ्चयेद्देवं दद्याद्दानानि पाथिवि॥ द्वितीयो
हनि संग्रामे भविष्यति यदा तदा॥ स्नापयेत् गजमश्वं यजेद्देवं नृसिंहका॥ छत्रादिराजकिंगानि शस्त्रादिनिशि वि
गणाना॥ प्रातनृसिंहकं पूज्यवाहनाद्यानशेषतः॥ परोधसा क्रुतं परेषु वक्रि क्रुत्वा दिजानयजेत्॥ गृहीत्वा सशरं वा
यंगजा चारुत्वा वै व्रजेत्॥ देशोत्पदस्यः शत्रूणां कुर्यात्प्रकृतिकल्पनां॥ सहतान् योजयेद्दत्तान् कामं विस्म
रयेद्दन्तश्च सुखमनीकं स्यादस्यानां वक्रभिः सह॥ ब्रूहाद्या उपधायाश्च क्रमरूपाश्च कीर्तिताः॥ गरुडमकरश्च

हश्चक्रसेनस्यैव च॥ अर्धचंद्रस्य वज्रश्च शकटं हृत् एव च॥ मंडलः सर्वतोभ्रमः शूची च हंतुते नवः॥ ब्रूहानामय
सर्वेषां पंचधा सैव कल्पना॥ संपक्षौश्च मंत्रवेत्॥ एकेन यद्दिवा वाभ्यां भागाभ्यां पुष्पमाचरेत्॥ भागात्रयं स्नापयेत्
तेषां रक्षार्थमेव च॥ नमूहकल्पना कार्या राजा भवति कर्हिचित्॥ मूलछेदे विनाशस्तान् पुष्पाश्च यस्वयं व्रजेत्॥ सै
न्यश्च पश्चात्तात्रिष्टेत् कोशमात्रे महीपति॥ पद्मः संधारणं तत्र यो धानो परिकीर्तितं॥ प्रधानभंगे सैव सना वस्त्रानं
विधीयते॥ नसंहिता न विरलान् मूहं स च प्रकल्पयेत्॥ आयुधानां च संमर्द्दयिष्यान् स्यात् परस्परं॥ भेत्तुकाम
परानीकं संहितैरेव भेदयेत्॥ भेदरक्षापणे नाथ कर्त्तव्यः संहतास्तथा॥ ब्रूहं भेदावहं कुर्यान् परब्रूहेषु च क्रया
त्॥ गजस्य पापरक्षार्थं च त्वारस्तुरथा दिज॥ रपस्य वाश्वाश्च त्वारः समास्तस्य च धर्मिणः॥ धन्विनश्चर्मभिस्तुत्या
पुरस्ताश्चर्मिणारणे॥ एतौ धन्विनं पश्चात् धन्विनां तुरगारथाः॥ रथानां कुंजराश्चावुदातव्यौ दृषि वीक्षिताः॥ प
दाति कुंजरास्वानां धर्मकार्यं प्रयत्नतः॥ शूराः प्रमुखतो दित्वा सं दमात्रं प्रदर्शिनः॥ कर्त्तव्यं भीरुसंघेन शत्रुविना
वकारकं॥ दारयंति पुरस्तात्तु विद्वातो भीरवः पुनः॥ प्रासारयन्ते वराणे भीरून् शूरपुंस्तुताः॥ प्रांशवः शुकनाशा
श्च ये च दित्ये क्षणा नराः॥ सिंहशत्रुयुगं श्वेव क्रोधनाः कलहप्रियाः॥ नित्यरुक्ताः प्रहृष्टाश्च शूरो जेयाश्च कामिनः॥
सहतानां हतानां च रणापनयनक्रिया॥ प्रतियुद्धं गजानां च तोपदानादिकं च ययत्॥ आयुधानपनं चैव यंतिकर्मा वि

धीयते॥ निष्ठा नैतु कामानां स्वसैव सतुरक्षणं॥ नेदनं संहतानां च धर्मिणां कर्मकीर्तितं॥ विमुखीकरणं युद्धे धृति
नाश्च तथोच्यते॥ दूराय शरणं याति संहयश्च तथोच्यते॥ आश्रयं रिपुसैन्यानां रथकर्म तथोच्यते॥ नेदनं संहतानां च धि
नानामपि संहति॥ आकारतो रणादा लक्ष्मणं च संक्रजे॥ पतिर्धर्मिणामाज्ञेयारयाश्च स्य तथा समा॥ सकर्दमा
चानागानां युद्धं हि मिरुहात्ता॥ एवं विचरितं ह कृतं दृष्टाद्वाकरः॥ तथानुलोमशक्रा किं दिक्का लक्ष्मण
रुतः॥ यो दानां तु जये सर्वान् वामः शीघ्रीना वदानतः॥ भोगप्राप्ता च विजये स्वर्गप्राप्ता मृतस्य च॥ जित्वारी न
भोगसंप्राप्ति मृतस्य च परा गतिः॥ निःकृतिश्चापि पिंडस्य नास्ति युद्धमागतिः॥ शरणं रक्तमजानितेन पापं त्यजे
तिते॥ घातादिः स्वसहनं रणे तत्परमंतपः॥ वराप्सरसहस्राणि यांति शूरं रणे मृतं॥ स्वामी मुह्यत पादत्रे नाना वि
निवर्ततां॥ ब्रह्महत्या फलं तेषां तथा प्रोक्तं पदपदेः॥ त्यक्त्वा सहायान् योग्ये तद्देवा सस्य निविष्टये॥ अश्वमेधफलं
प्रोक्तं शूरानामनिवर्तिनां॥ धर्मनिष्ठा जपो रात्रियो दयाश्च समा समैः॥ राजाद्याश्च गजाद्याश्च न हंत व्याः पलोषितः॥
न प्रेक्षा प्रतिष्ठाश्च अस्त्राप्रतितादयः॥ आते निद्रा निद्रुते च अर्द्धे त्रीणेन दानेन॥ दुर्दिने रूढ युद्धादि शत्रुतां संधि
मीरयेत्॥ बाहु प्रगृह्य विकोशे शुभं युद्धा परे हति॥ प्राप्तं मित्रं बलं हारनाय को वनिपातित॥ सेनानी निहतश्चायं न
पतिश्चापि विद्रुतः॥ विद्रुतानां तु यो धाता सुखं स्वाने विधीयते॥ धृष्टाश्च देया धर्मज्ञे तथा च परमो हनाः॥ यता काश्चैव संजा

रोवादिनाणां नयावहाः॥ संप्राप्य विजयं युद्धे देवान् विप्रान् प्ररुनयजेत्॥ रत्नानि राजगामी निश्च नये नरुतं रणे॥
तस्य स्त्रियो न कस्यापि रक्षास्तो अपरस्य च॥ शत्रुं प्राप्प रणे युक्तं पुत्रवत् परिपालयेत्॥ पुनस्तेन मयो द्यं देवा चारादिपा
लेयेत्॥ ततस्तस्वपुं प्राप्प क्रव ने प्रविशे हं॥ देवादिष्टं न कृपति स्वक्षेपो धकुटुंबकं॥ संविभागं पपवप्रेः कृप्यं हृत्य
जनस्य च॥ रणदीक्षामि योक्ता ते जयाय नृपते क्रवं॥ इत्यादि ये रणदीक्षा॥ पुष्कर उवाच॥ राज्यं न क्षत्रवं धाय य
ये द्रेण पुरश्चियः॥ सुतिः कृता स्तो पाराजं स्तापा स्ताष्टुतिमाचरेत्॥ इन्द्र उवाच॥ नमस्ते सर्वभूतानां जननी मधि संभवां
श्रियं पुनिद्रप्राप्तं विस्तुर्वक्ष्य लब्धितं॥ सिधिल्लं सपासा हा स्वधालं लोकपावनि॥ संध्या रात्रिः प्रभा भूतिर्मधि प्रका
सरस्वती॥ यत्तविद्या महाविद्या यत्तविद्या च शोभने॥ आत्मविद्या च देवित्वं विमुक्ती फलदायनी॥ आनीक्षि कीचयी
वात्रादिं उनीतिस्वमेव॥ सोम्य सोम्य जगद्रूपं स्तयेत देवि प्ररितं॥ का मुयात्वा मुते देवि सर्वयज्ञतमं वपुः॥ अथा
स्ते देव देवस्य योगि चित्तं गदा भूतः॥ त्वया देवि परित्यक्तं सकलं लुब्धं नृपं॥ विनष्टं प्रायमं नृवत् त्वये दानं समेधि
तं॥ दारा पुत्रा सथा गारं स्वरुत्वा न्य धनादिकं॥ नृवद्येत नृजाना ग॥ नित्य सुधी क्षणा नृणां॥ शरीरा रोग्यमैश्वर्य
मरिपक्षः क्षयः स्वयं॥ देवित्वं दृष्टि दृष्टानां पुरुषाणां नृपं॥ त्वमंबा सर्वभूतानां देवदेवी हरिः पिता॥ त्वये
तद्विस्तुना चावजग्दया मंत्रा चरेत्॥ मानकोपंतया गोष्ठं मा गृहं मा परि छंदं॥ मा शरीरं कलत्रं च त्यजेत्॥ सर्वपा

वनि॥ मापुत्रान्मासुहृद्वान्मापुत्रान्माविभूषणं॥ त्यजेयाममदेवस्यविस्तोर्वक्षिस्त्वलाश्रये॥ सत्येनसत्यशोचाभ्यां तथा
 शीलादिभिर्गुणैः॥ त्यज्यंते तेनराः पद्यसंस्क्रायेतयामलेत्वावलोकिताः सत्यसीत्वाद्यैरखिलैर्गुणैः॥ कुलेष्वर्थैश्च
 युज्यंते पुरुषानिर्गुणाः प्रपि॥ सञ्जायः सगुणीधत्तः सकलीनसबुधिमान्॥ सप्तरः सचविक्रान्तयस्त्वया देवि वी
 क्षितः॥ सद्यो वै पुण्यमायां तिशीलायाः सकलारुणाः॥ पराङ्मुखी जगद्वात्री यस्य त्वं विष्णुवत्त्वमा॥ न ते वल्लभितुं श
 का गुणान्नजिह्वापिवेधसः॥ प्रसीद देवि प्रप्राप्तिमास्मात्पाक्षीः कदाचन॥ पुष्कर उ०॥ एवं स्मृतास्तदा श्रीश्वरमिन्द्र
 यचेक्षितं॥ हस्तिवधं च वाद्यस्य संग्रामे विजयादिकं॥ स्तोत्रपाठश्च वणनराचणं भुक्तिमुक्तिदं॥ श्रीस्तोत्रसततं तस्मा
 त्यवेच शृणुयान्नरः॥ इत्याग्नेये श्रीस्तोत्रं॥ अग्निरुवाच॥ नीतिस्तेषु करोक्तातुरामो कालक्षणापच॥ ज
 यायतां प्रवक्ष्यामि शृणु धर्मादिवर्द्धनी॥ राम उवाच॥ त्वायेनार्जनमर्थस्य वर्द्धनं रक्षणं चरेत्॥ सत्यान्नप्रतिपक्षि
 श्च राजदत्तं चतुर्विधं॥ न पश्य विनयो मूलं विनयः शस्त्रनिष्पयात्॥ विजयो ह्येन्द्रियजयस्तद्यत्तपालयेन्महो॥ शो
 चं प्रज्ञा धृतिराक्षं प्रागल्भ्यं धारयिष्यता॥ उत्साहो वाग्मितादानं मापक्वेव महिष्यता॥ प्रसीद सुचितामैत्रीयागः स
 त्यं कृतज्ञताः॥ कुलं शीलं दमश्चेति गुणाः सर्वत्र हेतवः॥ प्रकीर्णविषयारण्ये धवंतं विप्रमार्थिनं॥ जानां कुशो न कु
 र्वति वश्यमिन्द्रियदंतिता॥ कामक्रोधस्तया लोभो हर्षो मानो मदस्तथा॥ षड्गुणमुत्सजेदेन नृसिंस्मत्के सुखी नृप॥ आ

राम.
२२०

न्वीक्षिर्कीर्त्तयिवात्तदिन्दनीतिचपार्थिव॥ तदिद्यैस्तक्रियोपेतैश्चित्तयेदिनया आसीत्॥ आन्वीक्षिष्वावुविज्ञा
 नं धर्माधर्मोत्रयीस्त्रितौ॥ आर्थानां चैत्रवात्तानां दं डनीत्यानयायवै॥ अहिंसा सन्तावाणीमभंशो चंदया समा
 वर्षिनां विंगिनी चैव सामास्यो धर्म उच्यते॥ प्रज्ञां समुग्र स्तीयात् कुपदाचारसंस्थितिं॥ वाक्पुनता दयादानं च
 गति लक्ष्यं॥ इति वृत्तं सतां साधुहितं पतुरुषत्रतां॥ आदिमाधिपरीता पञ्चदशो वा विनाशिनी॥ काहिराजान्
 रीराय धर्मायेतं समाचरेत्॥ न हि स्वसुखमाछिन्नतपी उये कृपया जनं॥ रूपणः पीड्यमानोपि मय्यनाहंति
 पार्थिवं॥ रुयते मर्हणीयाय स्वजनाय यथांजलिः॥ ततः साधुतरः कार्योऽर्जुना पाशबाधिना॥ प्रियमेवा
 मिधातमं सत्सुवित्यंदिपत्सु च॥ देवास्ते प्रियवक्त्रारः पशवः कूरवादिनः॥ अचिरात्तिवष्टामां त्माष्टजयेद्दे
 वतासदा॥ देवता वज्रुरुजनं मानय च सुहृजने॥ प्रणिपातेन हि गुरुं सतो नृवानचेष्टितैः॥ कुर्वतामिमुस्वानस्यै
 देवान् सुकृतकर्मणि॥ सन्नावेन हरेन्मित्रं सन्नमेण च बांधवान्॥ स्त्रीन् तान् प्रेमदानाभ्यां दाक्षिण्येनेतरे जनं॥
 अनंदायेन रुद्ये बुद्धधर्मपरिपालनं॥ रूपणे बुद्धदयान्तं शत्रुमधुराशिवः॥ प्राणैरद्युपकारित्वं मित्राया व्य
 मिचारिणो॥ गृहागते परित्वर्गं बुक्त्वा दानं सहिष्यता॥ स्वसमृद्धिश्च शस्त्रे कपरहृदि स्वमत्सरः॥ परोपतापच
 चनमो न व्रतचरेषुता॥ बधमिर्वंधुसंयोगः स्वजनै चतुरस्रताः॥ तस्मै तावुविधा पितृवृत्तं महात्मना॥ ॥ ६

त्याग्रेयेरामोक्तनीति॥॥रामोवाच॥॥स्वाम्यमाद्यश्चराष्ट्रश्च उर्गकेशो बलं स्वकृत॥परस्मरोपकारीदंसप्रांगराज्य
मुच्यते॥राज्यांगानंवरंराष्ट्रंसाधनंपालयेत्सदा॥कुलेशिलंचयःसत्वंदाक्षितंयक्षिप्रकामिकंअविसंवादितास
त्यष्टदमेवाकृतमता॥दैवसंपन्नताबुद्धिस्तुद्रपरिस्वारिता॥शत्रुसामंनुभावेचतद्वचस्किताः॥दीर्घदक्षित
मुसाहगुचितास्थूललक्षिताविनीततामाधोश्चनपतेक्षुणः॥प्रख्यातबंधमक्रूरंलोकसंग्राहिणंमुचि॥कु
र्वतिनहिताकांक्षीपरिवारंमहीपति॥वाग्मीप्रगल्भःस्मृतिमानदशोबलवान्वसी॥नेत्रांडस्यचनिपुणा
कृतशिल्पःसुकद्रहःपरामि योगप्रसहसर्वदुष्टप्रतिक्रियाः॥परीक्षिद्राधवेशीचसंधिविग्रहतत्ववित॥
दृढमंत्रप्रचारश्चदेशकालविभागवित॥अद्वानासम्पगंधानांविनयोक्ताचपात्रवित॥क्रोधलोभतथा
मोहहस्तचापलवर्जितं॥परोपतापपेशृत्यःसात्सर्पेष्पनितामिगः॥दृष्टोपदेशसंपन्नःशक्रोमधुरद
र्शनः॥गुणानुरागस्थितिमानानुसम्पगुणास्मृताः॥कुलीनाश्चयःशूराःगुणवैतो नुरागणः॥दंडनी
तेःप्रयोक्ताःसविवास्तुर्महीपतेः॥सुरग्राहोजनप्रदःकुलशीलकलावितः॥वाग्मीप्रगल्भचक्षुमान
बुद्ध्यादीप्रतिपत्तिमान्॥स्तंभचापलहीनश्चमित्रःकेशसहस्रमुचिः॥सत्यसत्वधृतिस्तेय्यःप्रभावोरोग्य
संयुताः॥कृतशिल्पश्चदक्षश्चमजावात्परपोवितः॥दृढमक्रिरकताचिवैराणांसविबोभवेत्॥स्मृतिस्तत्पर

तोर्धेषुविताकज्ञानविश्वयः॥दृढतामंत्रगुप्तिश्चमंत्रिसम्पगूप्रवर्तिता॥त्रयाचदंडमीयांचक्रशालस्यातपु
रोहितः॥अथर्वविदविहीतंकुर्यात्सिक्तिकौष्टिकं॥साधुतेषाममत्मानांतद्विद्यैःसहबुद्धिमान्॥चक्षुष्मतांचशालंचपरी
क्षेतयुगत्रयं॥स्वजनेभ्योविजानीयात्कुलंस्नानमवग्रहं॥परिकर्मस्वदाक्षिचविज्ञानंधारयिष्युता॥गुणत्रयमरीक्षे
तप्रागल्भापतितांतथा॥कथायोगेषुबुद्धेर्वाग्मितं सत्यवाधितं॥उत्साहंचप्रभावंचतथाकेशसहिष्णुता॥धृ
तिंचैवानुरागंचस्तेय्यवायदिलक्षयेत्॥शक्तिंमैत्रीचज्ञोचंचजानीयाद्यवहारतः॥संवासिभ्योबलंसत्वमारोग्यं
शीलमेवच॥अवस्थतामचापलंवैराणांचाप्रकीर्तनं॥प्रत्यक्षतोविजानीयात्तद्वतांभद्रतामपि॥फलानुमेयासर्व
त्रपुरोक्षगुणवृत्तयः॥संसाकरवतीपुण्याखनिद्रव्यसमन्विता॥गोहिताभूविसलिलापुण्योर्जुनयदैर्घ्यता॥र
स्यासकंजरतरवारिस्थलयथान्विताः॥अदेवमातकाचेतिशस्मतेभूविभूतये॥शूद्रकारुवणिप्रायोमहा
रंभरुषीबला॥सानुरागेविप्रदेषीपीडाकररसःपृथु॥नानादेशसमाकीर्णधार्मिकःपशुमान्वली॥इह
जनप्रदःशस्तोमुख्यसनिनायकः॥पृथुसीमंमहारवातमुच्यप्राकारगोपुरं॥पुरंसमावशाछैलसरित्सहव
नाश्रयं॥जडवधामधनववर्गकालसहंमहता॥तदकंपावर्तंकाक्षविर्त्तनंमैरवंभिदु॥इक्षितंद्रव्यसंपृष्पि
त्रैपैतामहोवत्सःसंहतोदत्तचेतनः॥विख्यातपौरुषोजन्यकुशलकुलैर्दत्तः॥नानाप्रहरणोपेतोननासत्वविश

रदः॥ नानाबोधसमाकर्षेणानावाजिह्वयदिपः॥ प्रवासायासुदुःखेषु युद्धेषु चरुतश्मः॥ अर्धधः क्षः प्रियः प्रा
 योदं डोदं डवतीमतः॥ योगविज्ञानसत्वाद्यं महापंकं प्रियंवदं॥ आपतिक्षममद्वैधं मित्रं कुर्वीत संकुलं॥ दूरा
 देवामिगमनेम्यरायहिदयानुगा॥ वाकसकृत्यप्रदानं च त्रिविधं मित्रं संग्रहं॥ धर्मकामार्थसंयोगो मित्रानत्रि
 विधं फला॥ अरसंततत्र संबंधं तथा वंशक्रमागतं॥ रक्षितं मन्यमानं च मेतं ज्ञेयं च त्रिविधं॥ मित्रेयुणा सम्यता
 याः समानसुखदुःखता॥ वक्षेत्तु जीविनां तस्मिंश्च न संवित नृपतिं॥ सदक्ष भद्रता दायं क्षांतिः केशसमाहितः
 संतोषशीलस्वच्छाहोमं ज्यन्तु जीवितं॥ यथा कालमुपासीति राजानं सेवको न यात्॥ परस्मान्न गमं क्रीयंसी
 त्यत्वं मत्सरं त्यजेत्॥ विरुद्य कथं नृपत्योक्त्या धायापसा सह॥ यत्वं वर्मचर्मं मेतं च न वनत्रुः प्रकाशयेत्॥
 रक्तावृत्तिसमीहेतविरक्तं सज्जन्तु पा॥ आकार्ये प्रतिशोधश्च कार्ये चापि प्रवर्तनं॥ संख्येयादिति स ह्यत्वं
 धुमित्रानुजीविनां॥ अजीयः सर्वसत्त्वानां राजा पक्वं न वद्वेत्॥ अपहारेणु चाशानसौ धनं च वददीत च॥ कुप्या
 दश्चोमसंमंत्रान्पक्षः सर्वकर्मभु॥ क्षयिष्यणिद्यथो दगंधे तु कुंजरबंधनां॥ रक्त्याकः रधनादानं शूत्यानां च
 निवेशनं॥ अष्टवर्गनिमं राजा साधुराज्ञो नुपालयेत्॥ आयुक्तकेमश्चोरेत्यः परेभ्यो नाजवद्वेत्॥ पृथिवीपति
 लोनाच्च प्रजानां पंचधाभयं॥ आवेक्षेत्तयं काले चाददीत करं नृपः॥ अमंतरं शरीरं स्वदातुं नाष्टं च लक्षयेत्॥

राम.

२२२

आयुक्तकेमश्चोरेत्यः परेभ्यो नाजवद्वेत्॥ पृथिवीपतिलोनाच्च प्रजानां पंचधाभयं॥ आवेक्षेत्तयं काले चाददीत क
 रं नृपः॥ अमंतरं शरीरं स्वदातुं नाष्टं च लक्षयेत्॥ हृष्यंस्तदं डये प्राक्षा संरक्षेच्च विषादितः॥ स्त्रियपुत्राश्च शत्रुभ्यो विश्व
 सेल्लकदाचन॥॥ इत्यादिमहापुराणे आग्नेये राजधर्मः॥॥ राजा उवाच॥॥ मंडलं विंतये नुर्यं राजा दशरा
 जिकं॥ अरिमित्रमरे मित्रं मित्रमित्रमतः परं॥ तथा रिमित्रमित्रं च विजिगीषोपुरः स्मृताः॥ पार्श्विग्राहः स्मृतश्चात्
 दाक्रंदंतदन्तरं॥ आसाराधनयोश्चैव विजिगीषोपुरः स्मृताः॥ पार्श्विग्राहः स्मृतश्चात् दाक्रंदंतदन्तरं॥ आ
 साराधनयोश्चैव विजिगीषोमो नृस्यनेतरं॥ अनुग्रहे शंहतयोर्निग्रहे अस्तयोः प्रभुः॥ मंडलादहिरैतेषां मुदासी
 नो बलाधिकः॥ अनुग्रहे संग्रहे च हतानां च वसे प्रभुः॥ संधिं च विग्रहं या नमासनादिव दामिते॥ बलवद्विग्रहीते
 न संधिं कुर्यात्त्रिवायच॥ कपाल उपकारश्च संतान सफुतस्तथा॥ उपन्यासः प्रतीकारा संयोगः पुरुषोत्तरोऽह
 दृतरात्रिश्च आद्यापि षडपग्रहः॥ परिग्रहस्तयोऽग्निस्तथा च पररक्षणं॥ स्कंधोपनेपसत्त्वैश्च सुधयः षोडश
 स्मृताः॥ परस्परपकारश्च मैत्रः संबंधकस्तथा॥ उपहारश्च चत्वारस्तेषु सुरमाश्च संधयः॥ बालो हृदो दीर्घ
 रोगस्तथा वंधु बहिःकृतः॥ भीरुको नीरुज नको बुलुंजनस्तथा विरक्तमरुतिश्चैव विषयेषु विरक्तिमान्॥ अने
 कचित्तमत्र सदेव ब्राह्मणनिंदकः॥ दैवो पहतकश्चैव देवचित्तक एव च॥ दुर्भिक्षमस नोपेतो बलमसन संकुलः॥

व्यो

व्य

अदेशस्तोबहुपरिपुरमुक्ताकालेनयश्चतु॥ सत्यधर्मवहतश्चविंशतिः पुरुषाश्चमी॥ एते संधिनः कर्त्तव्यविगल्लीयातुके
 वले॥ परस्परपकारेण पुंसां नृवतिविग्रहः॥ आत्मानोऽप्युदयाकांक्षीपीड्यमानः परेण वा॥ देशकालबलोपेतप्रार
 भेतेऽविग्रहं॥ राज्यस्वीत्स्वानदेशानां ज्ञानस्य च बलस्य च॥ अवहारो मदीमानः पीडावैषयिकी तथा॥ ज्ञाना
 यशस्ति धर्माणां विद्यातो देवमेव च॥ मित्रार्थश्चायमासश्च तथा वै धुविनाशनं॥ भूतान् नृग्रहविच्छेदतथा मंडन
 भूषणं॥ एकार्यमिनिवेशितमिति विग्रहयो नयः॥ सापत्न्यं वा नृजं स्त्रीयं वा जीतमपराधजं॥ वैरं पंचविधं प्रोक्तं
 धनैः प्रशमनयेत्॥ किंचित्फलं निःफलं वा संदिधफलमेव च॥ तदा त्वेदोषजननमायत्यां चैव निःफलं॥ अपश्चाच्च
 दाते च दुषसंजननं तथा॥ अपरिज्ञातवीर्येण परेणास्तोभितोऽपि वा॥ परार्थं स्त्रीरिनिमित्तं च दीर्घकालं विजैः सह॥
 अकालदेवपुत्रेण वलोद्धृतमखेन च॥ तदा वैफलसंयुक्तमायत्यां फलवर्जितां॥ आपत्त्यं लसंयुक्तं तदो देतिष्ण
 ना तथा॥ इतीमेषोऽष्टविधं नृकृपादेव विग्रहं॥ तदा दायति संयुक्तं कर्मराजा सदा चरेत्॥ तद्वद्वपुर्बलं बद्धं
 लीयाद्विपरीक्षकं॥ मित्रमाकंद आसारो यदा स्पृष्टं भक्तयः॥ परश्च विपरीतश्च तदा विग्रहमाचरेत्॥ विग्रह
 संधायतथा संभ्रया प्रसजतः॥ उपेक्ष्य पानानि पुण्यैर्या न पंचविधं स्मृतं॥ परस्परस्य सामर्थ्या विघाताद्
 न स्मृतं॥ अरेश्च विजिगीषोश्च पानवत्ये च धा स्मृतं॥ बलिनोर्दिशातो मध्ये वा चात्मानं समर्थयेत्॥ देधीना वै

राम.

२३३

वतिष्ठेत्काकाक्षिवदनक्षिता॥ उन्नयोरपि संपाते सेवेत बलवत्तरं॥ यदा वा वपिने छेतां संश्लेषजातसंविदौ॥ तदो
 पस्येत्तच्छत्रुमधिकं वा संधं जेत॥ उच्छिद्यमानो बलिना॥ विरूपाय प्रतिक्रियः॥ क्रूलोऽतः सत्यसार्थमासेवे
 तवलौकटं॥ तद्दर्शनीपस्तिकतानित्यंतज्रावनाविता॥ तत्कारितप्रश्रयिता वृत्तं संश्रयिणः स्मृतः॥ इत्या
 ग्मेयेषां दुराण्य॥ राम उवाच॥ प्रभो वो महसंश्लेषां मंत्रशक्तिः प्रशस्यते॥ प्रभावोऽहमा नृकावोजितो देवपुरो
 धसा॥ मंत्रयेते ह कार्याणि नाना तैर्त्तविषयिता॥ अशक्परे नृवृत्तीनां कृतकेशाहतो फलं॥ अविज्ञातस्य विज्ञा
 नं विज्ञातस्य च निश्चयः॥ अन्धैः पश्यन्ते ह छेदने शोषदर्शिनं॥ सहायाः साधनोपाया विभागो देशकालयोः॥
 विपत्तेश्चपतीकारपंचांगे मंत्रं श्रूयते॥ मनः प्रसादः श्रद्धा च तथा कारणपादवं॥ सहायो संनृपश्च कर्मणां सिद्धि
 लक्षणं॥ मदः प्रसादकामश्च स्वयं लपितानि च॥ भिन्दति मंत्रप्रच्छन्ना कामिन्यो वशात्ता स्या॥ प्रगल्भः स्म
 तिमान् वाग्मी शस्त्रेश्चैव निश्चितः॥ अस्मत्कर्मवृत्तेर्हितो न वितुमर्हति॥ निःसर्पमिता र्थं च तथा शासनहा
 रकः॥ सामं ध्यात्वा ह तोही नो हितस्तु विविधः स्मृतः॥ नाविज्ञातः पुरं शत्रो प्रविशेन्न च संपदी॥ कालमीक्ष्य तत्कार्य
 र्थमनुज्ञातश्च निष्पतेत्॥ छिद्रं च शत्रो जानीयात्कीषमित्रं बलानि च॥ राजा परागो जानीयात् दृष्टिवक्त्रविचेष्टितैः॥
 कृपाचितुर्विधं स्तोत्रं पक्षयोरुन्नयोरपि॥ तपस्विभ्यं जनोपेतैः सुचरैः सह सवसेत्॥ चरमकाशो ह तस्मादप्रकाश

अरोदिधा॥ वणिक्कृषीवलोतिवद्भीमिधुकायासकास्वराः॥ पाशादचित्सलिलं विफलेनृतचेरिते॥ प्रकृतियस
नयत्सामुसमीक्ष्यसमुत्ततेत॥ अनयाद्यस्यनश्रेयस्तस्मान्नुद्यसनेस्मृतं॥ ऊताशनोजलं योधिदुर्भिक्षं मरकतपा
इतिपंचविधं देवं वसनं मानुषं परं॥ दैवः पुरुषकारेण शोभाच प्रशमनयेत॥ उतापितेन नीत्या च मानुषं व्यसनं
हरेत्॥ मंत्रो मंत्रफलावाप्तिः कार्यनिशानमापति॥ आयययोदंडनीतिरमित्रः प्रतिषेधनं॥ व्यसनस्य प्रतीकारो रा
जाराजाभिरक्षणं॥ इत्यमाद्यस्य कर्मदं हन्ति समसना न्वितः॥ हिरण्यधात्यवस्त्राणि वाहनं प्रभया भवेत्॥ तथा
मेव निचपो हन्ति समसनात्॥ प्रजाः॥ प्रजानामापदिस्त्रानं रक्षणं कोषदंडयोः पौराद्यास्योपकुर्वन्ति संप्रपाये
हडर्दिनं॥ तस्मीषु च जनत्राणं मित्रमित्रपरिग्रहः॥ सामंतादिहरं दंडं नश्ये तु व्यसनाच्च तत्॥ मृत्यानां भरणं दा
नप्रजामित्रपरिग्रहः॥ धर्मकामादिभेदश्च दुर्गसंस्कारभूषणं॥ कोषतु व्यसनादंतिकोषमूलो हि नृपतिः॥ मित्र
मित्रावलीहेमसाधनं रिपुमर्दनं॥ दूरकायाश्चकारित्वं दंडो नुद्यसमीहरेत्॥ संस्तनपतिमित्राणि अमित्रान्नाश
यत्यपि॥ नाहो रूपकारित्वं मित्रानुद्यसनादरेत्॥ राजा समसनीहन्ता प्राजकार्याणि यानि च॥ वाग्दंडयोश्च
पारुष्यमंध्रभूषणमेव च॥ पानं स्त्रीमृगया दूतं व्यवसानानि मूढीपते॥ आलसं स्तब्धतादर्पः प्रमादो वैरकारिता॥ इ
तिष्टवयिदिष्टश्च सविवक्ष्यसनं स्मृतं॥ अनादृष्टिश्च पीडादिराष्ट्रव्यसनमुच्यते॥ विशीर्णपत्रप्रकारे परिखातमश

स्वता॥ क्षीणपासे न्यनान् दंडं च ईदमसनमुच्यते॥ व्यपीकृतपरिस्त्रितो हृजितो संचितस्तथा॥ नृषितो हरसंस्तुकोष
वसनमुच्यते॥ उपरुधं परिस्त्रितममानितविमानितं॥ अजतं माधितं श्रान्तं दूरापानं नवागतं॥ परिस्त्रीणं परिहृतं
प्रहताग्रहवत्तथा॥ आशानिर्वेदश्च यिष्टसद्वृत्तप्राप्तमेव च॥ कलत्रगमिनिक्षिप्तमत्रः शाल्यस्तथैव च॥ विछिन्नवी
वधासारंगमूलं तथैव च॥ अस्वाम्यसंहतं वापि भिन्नकूटं तथैव च॥ चप्याक्षिप्राह्मणं च वलयवसनमुच्यते॥ देवो
पपीडितं मित्रं प्रस्तं शत्रुबलेन च॥ कामक्रोधादिसंयुक्तं सुत्साहाद रिभिर्द्रवितं॥ अर्थस्य भूषणं क्रोधात्पारुष्यं चात्म
दंडयोः॥ कामजं मृगपानं च व्यसनं पालकं स्त्रियः॥ वाक्पारुष्यं परं लोके पुद्गे जनमनर्थकं॥ असिद्धसाधनं दंडस्त
पुक्तेषु वनयेत्तपः॥ उद्देजयति नृत्तानि दंडपारुष्यवान्तपः॥ मृतासु तेषु मानानि दिषतां पत्रिसंश्रये॥ विदो ह्यशत्रवसे
अविनाशापत्रवन्ति ते॥ हृष्यस्महृषणां च परित्रागो महीयसः॥ अर्थस्य नीतितत्त्वज्ञैरर्थभूषणमुच्यते॥ पानात् कार्या
दिनो जानं मृगयातो वितक्षयः॥ जितप्रमाद्यं मृगयां विचरेद्भक्षिते धने॥ धर्माद्यप्राणनाशादिषते स्यात्कलहादिकं॥
कालातिपातो धर्माद्यपीडास्त्रीव्यसनाद्भवेत्॥ प्राणनाशः कार्यकार्याकार्यविनिश्चयः॥ स्कंधावारनिवेशो
निमित्तज्ञोरिपुं जयेत्॥ स्कंधावारस्य मध्ये नुसकोशं नृपतेऽहं॥ मोनेन भूतं श्रेणि सुहृदि पदं चिकं बलं॥ राजह
र्म्यसमावृत्य क्रमेण विनिवेशयेत्॥ सैम्ये केशसन्धः सेनापतिपुरः सरः॥ परिभ्रमेत्तच्छुवांश्च संजलेन वहिनि

शि॥ वानाश्रिकाविजानीयुर्दूरसामांतचारिणः॥ निगच्छेत्प्रविशेन्नैव सर्व एवोपलक्षितः॥ सामदानं च भेदश्च दंडोपे
क्षेप्रजातकं॥ मायोपायाः सप्त परे निक्षिपत्साधनायताना॥ चतुर्विधं स्मृतं साम उपकारानुकीर्तनं॥ मिथः संबंधक
यने प्रीतिपूर्वंच ज्ञापणं॥ आपाते दर्शने वाचा उवाह मिति चार्पणं॥ जासं प्राप्नोत्सर्ग उत्तमा धममधम॥ प्र
तिदानं तया तस्य गृहीतस्यानुसोदनं॥ प्रत्यदानमपूर्वच स्वयं गृह प्रवर्तनं॥ देवस्य प्रति मोक्षश्च दानं पंचविधं स्मृ
तं॥ स्निहरागापनयनं संघर्षोत्पादनं तथा॥ तिथौ भेदश्च नेदं तैर्भेदस्तत्रिविधः स्मृतः॥ वधो धहरणं चैव परिके
शस्त्रिधा दमः प्रकाशश्चाप्रकाशश्च लोकादिष्टान् प्रकाशतः॥ उद्देजितह तैर्लोकसेवयाश्च प्रशस्यते॥ विषेणो य
निषयोर्गोहत्या छस्त्रादिनादिषः॥ जातिमात्रविजालैव हृन्मात्समी तमं वशेत्॥ दुर्लिप्पिनि वचेतां सिद्धि साधु
पिबं निवा॥ असन्निवा मृतं साम प्रयुजीत प्रियं वचः॥ मिथ्याभिशास्त्रः श्रीकाम आरूप्य प्रतिमानितः॥ राजदेषा चितिकरश्चा
युसं ज्ञावितस्तथा॥ विछन्नधर्मकामार्थः कुक्षो मानी विमातितः॥ अकारणात्परित्यक्तं कृतं वैरेपि सात्वितः॥ कृतं न कृत
लत्रश्च प्रजाहो प्रतिपूजितः॥ एतांस्तु भेदयेच्छत्रोस्त्रिधा त्विद्यात्सुशंकिताना॥ आगतान् हजयेत्कामैनीजां प्रशमनं पये
त्॥ सामदद्यानुसंधानमत्युग्रं दर्शनं॥ प्रदानं दानपानं च भेदोपायाः प्रकीर्तिताः॥ नित्यं हतं काष्ठमिव घुण्णं न वे विशी
र्यते॥ त्रिशक्तिर्देशकालाद्यैर्दंडेनास्तनयेदरीत्॥ मैत्री प्रधानं कल्याणं बुद्धि सामानतेन साधयेत्॥ लुब्धं क्षीणं च दा

नेन निन्नानमोमशंकया॥ दंडस्य दर्शनादुष्टान् पुत्रभ्रातादि सामतः॥ दानभेदे दैवस्य सुख्यामेधाजनपदातिकाना॥
सामतदेविकान् भेदं ज्ञायमपरीक्षकाना॥ देवता प्रतिमाशस्त्रे पूजयोत्तमैर्नयः॥ पुमानस्त्री वस्त्रसंवीतो निश्चिचाक्षुत
दर्शनै॥ वैतालोत्कापिशाचानां शिवावांच सरूपकी॥ कामतो रूपधारित्वं सस्त्रां मस्मात्सुवर्षणं॥ तमो निलोमलो
मेघ इति मापाद्यमानुषी॥ जघानकीचकंभीमश्चास्त्रितः स्त्रीस्वरूपतां॥ अन्त्याये मसने युद्धे प्रवृत्तस्मानिवारणा॥
उपेक्षेपं स्मृताभ्रातोपेक्षितं च हिडंबयो॥ मेघांधकारदंडं निर्वर्तताक्षुतदर्शनां॥ दूरस्थानां च सैन्यानां दर्शनिध्व
जगामिनां॥ छिन्नपाविते निन्नानां संसृतानां संच दर्शनं॥ इतींद्रजालदिपतां प्रीत्यर्थमुपजायते॥ इत्यग्निमहा
पुराणे सामादि॥ राम उवाच॥ षड्विधं भुवने युज्य देवान् प्राच्यरिपुं व्रजेत्॥ मौनं च तं श्रेणिमुरुद्विषतादधि
कं वलं॥ पूर्वपूर्वगरीयसु बलानां मसनैतथा॥ पंडुं मंत्रकोषाभ्यां पदात्युश्चरयद्विषैः॥ नद्यत्रिवनडर्गेषु यत्र
यत्र नयं न वेत्॥ सेनापतिस्तत्र तत्र गच्छेद्गृहीतैर्बलैः॥ नायकः पुरतो यायात्प्रवीरैर्पुरुषैर्बलैः॥ मध्ये कलत्रं समी
चकोशः फालगुबलद्वयं॥ पार्श्वयोरुभयोरश्वावाजिनां पार्श्वयोरथा॥ रथानां पार्श्वयोर्नागानां चाटवी बलं॥
पश्चात्सेनापतिः सर्वपुस्तक्यरुती स्वयं॥ पापात्सन्नधसैम्योद्यैः खिन्नाश्चायन्स नैः॥ पापाद्युहेन महता मक
रेण पुरीषये॥ श्रेणेनो दतपक्षेण मृत्वा चावीरवक्रया॥ पशुपते तु शकटं पार्श्वयोर्वजसंजितं॥ सर्वतिसर्वतो

भद्रं न पेयं हं प्रकल्पयेत् ॥ कंदरे शौल गहने निमग्न गवन संकटे ॥ दीर्घां च निपरिश्रान्तं क्षुत्पिपाशाहितक्रमं ॥ आधिप
 त्तं क्षमरकपीडितं दक्षविदुतं ॥ पंकजामं गुलस्फुल्लं व्यस्तं युजी कृतं यथा ॥ प्रसुप्तं नोजनव्यग्रं नृमिष्टमसुखितं ॥ वै
 राग्निजयतत्रस्तं वृष्टिवातसमाहतं ॥ इत्यादौ सुचमं रक्षेत् परसैन्यं च घातयेत् ॥ विशिष्टो देशकालाभ्यां भिन्ना
 रिमरुतिर्वली ॥ कुर्यात्त्रिकाशयुद्धं हि कूटयुद्धं विपर्ययं ॥ तेष्ववस्कंधकालेषु परं हन्यात्समाकुलं ॥ अत्र मिष्टं सु
 नृयिष्टः प्रभुमोचोपजायते ॥ प्रकृतिप्रगृह्यारिष्टं पार्श्वे वर्तन् चरादिभिः ॥ हन्यात्प्रवीरपुरुषं भंगदानादिकर्षणैः
 पुरस्ताद्दर्शनं दत्वा तत्र क्षरुतनिश्चयात् ॥ हन्यात्प्रश्वात्प्रवीरेण बलेनोत्पद्यवेगिना ॥ पश्चाद्वासं कुलीकृत्य
 हन्याच्छरेण पूर्वतः ॥ ताभ्यां पार्श्वभिघातौ तु व्याख्यातौ कूटयोधने ॥ पुरस्ताद्विशमदेशोपश्चाद्हन्यात्तु वेगवान् ॥
 पुरुषश्चात्रुविषमेण वमेव त्रुपार्श्वयोः ॥ प्रथमं यो धयित्वा तु दृष्ट्वा मित्रादवी बलैः ॥ श्रोत्रं मन्त्रं निराकंदहन्यादश्वा
 तवाहनः ॥ दृष्ट्वा मित्रबलैर्वै पि न दं दत्वा प्रयत्नवान् ॥ जितामित्येव विम्वस्तं हन्यान्मेवं वयाश्रयः ॥ स्कंधावारयु
 ग्रामसस्यसात्वप्रजादिषु ॥ विल्लाभ्यन्तं परानीकमप्रमत्ते विनाशयेत् ॥ अथ वा सो गृहास्तत्र ह्यक्षं मार्गविधना
 त् ॥ अवस्कंदनया प्राप्तिप्रजाश्रवरुतश्रमं ॥ दिवा सुप्तं समाहन्यात्निद्राया कुलसैनिकं ॥ निमिषि विस्त्रकं व्य
 संसुप्तं नागैर्विबुद्धपाणिभिः ॥ प्रयाणपूर्वपाणित्वेन उगप्रवेशनं ॥ अग्निना नां मन्त्रेद निकानां मेदनं

मिन्नसंग्रहः ॥ विभीषिकाद्वारघातं कोपवक्षे न कर्मच ॥ अभिन्ना मेदने मिन्नसंधानैरथ कर्मवौ ॥ वनदिग्मात्रविच
 योर्वीरिधी साररक्षणं ॥ अनुपालीयशरणेशीघ्रकार्योपपादनं ॥ दीनानुशरणं घातः कीटीनां जघनस्पृश ॥ अश्वक
 र्माययत्नेन सर्वदोशस्वधारणं ॥ शिरीषस्पृश मार्गदिशो धनं विष्टिकर्मच ॥ सस्त्रलस्त्राणुवल्मीकदृक्षगुल्मपक
 टकं ॥ सापसारपदातीनां भिन्नाभिर्विषमागता ॥ स्वल्पवृक्षोपलाक्षिप्रलंघनीयनगास्त्रिरा ॥ निःशर्कराविपकी
 चसापसाराचवाजिभूः ॥ निःस्त्राणुवृक्षकेदारारथनृमिरकईसा ॥ मईनीयतरुक्षेद्यत्रतामिः पंकवर्जिता ॥ विह
 रागम्य शौलाचविषमागजमेदिनी ॥ उरस्यादीनि भिन्नानि प्रतिगृह्णन् बलानिह ॥ प्रतिग्राह इति स्यात्तोरजकार्यान्तरः
 क्षमा ॥ तेन शून्यलुयोद्धः सभिन्न इव लक्ष्यते ॥ जयार्थं निचयुध्येत मतिमानप्रतिग्रहः ॥ यत्र राजा तत्र कोशः को
 षाधीनाहिराजता ॥ यो धेनुस्तुततो दद्यात्किं हि दातुं न युज्यते ॥ प्रयत्नं लक्ष्यराजघाते तद्वदंते मुताईने ॥ सैन्यपति
 वधे तद्वदद्यादस्मादिमईने ॥ तथा वा खलु युध्येत्तत्पुत्राणुरथ दंतिनः ॥ रथा न वेदयत्वा दोषा यामनिवृत्तने अस्त्रं
 करेन युध्येत्तत्संकरः स कुलावहः ॥ महासंकुलपुद्गेषु संश्रयेत्तत्तंगजं ॥ अश्वस्यप्रतियोद्धारो न वेद्युपुरुष
 स्वयः ॥ इति कन्यास्त्रपश्चात्पार्श्वविधेयाः कुंजरस्तु ॥ पादसोपातवेयुश्च पुरुषादशपंचव ॥ विधानमिति नागस्य वि
 हीतस्य नूनस्य च ॥ अनीकमिति विज्ञेयमिति कल्याणवादिनाः ॥ तथा नीकस्वरं ध्रुपंचधायं प्रवक्ष्यते ॥ इत्यनी

जोगातक्षकारयेत्॥ अर्धचलो नाम रूपकाः॥ यद्वा यथासुखं कायशिराणां बलवर्धनाः॥॥ अग्निरुवाच॥ रामस्तु
 रावणं हत्वा त्रयोध्यात्वा प्रवानदिज॥ रामो कनीसं प्रजितं हतवान् लक्ष्मणपुरा॥॥ इत्याग्ने महापुराणे रामो कुरा
 जनीतिः॥ अग्निरुवाच॥॥ रामो क्रातुमयानीति स्त्रीणां राजन्वावदे॥ लक्ष्मणं यत्समुद्रेण गर्गयोक्तं यथापुरा॥
 राम उवाच॥॥ प्रस्थानं लक्ष्मणं वक्ष्ये स्त्रीणां चैव श्रुताश्रुतं॥ एकधिको दिशुः कश्चिद्विगं नीरस्तथैव च॥ त्रिविकस्त्रिप्र
 जं वक्ष्ये त्रिविधाक्षि॥॥ त्रिकालं तत्सुव्रतः॥ पुरुषः स्यात्स्वल्प एषो विपुलस्तथा त्रिषु॥ चतुर्विंशं तथा यश्चत
 र्यैव चतुःसमः॥ चतुर्विंशं चतुर्दश चतुःसुखस्तथैव च॥ चतुर्गंधश्चतुर्दश स्वः स्रक्ष्मदीर्घश्च पंचषुः॥ दशपद्मो द
 शचक्रश्च गोधपरिमंडलः॥ चतुर्दशसमं दंष्ट्रयोऽङ्गोऽक्षसंस्पते॥ धर्मार्थकामसंस्तौ धर्मार्थे काधिको मतः॥
 तारकाभ्यां विमानो वश्रुक्तादंशो दिशुः कः॥ गं नीरं शं नरो नानिः शत्रुं चैकं श्रुतं तथा॥ अतभूयादक्षो तैमंगलाचा
 रयुक्ता॥ शोचंस्सहीत काप्यण्यमतपो यश्च सौर्यता॥ विविकस्त्रिप्रलक्ष्मं स्यात् रूपणे च ज्योत्स्नरः॥ दिग्धेशजाति
 वर्गश्च तेजरापसमाश्रिया॥ आश्रितियस्त्रि कर्मापी विवलीमामरस्तमौ॥ उदरे वलयस्त्रि श्रोतं त्रिधिनत तश्चणु
 देवतानां द्विजानां च गुरुराणाम् प्रणतश्च यः॥ धर्मार्थकामकालं तत्स्त्रिकालं जौ विधीयते॥ उरो लाटं वक्रं च विविस्त्रिस्त्रिस्त्रि
 लेखवान्॥ दौ माणी दौ तथा पादौ सुजठरादिभिर्घटौ॥ अङ्गुल्यो हृदयं पृष्ठं कटिशस्त्रिचतुःसमं॥ पङ्कजं गुणशोधं चतु

राम
२२६

किक्षः प्रमाणतः॥ दंष्ट्राश्च उग्रदंष्ट्राश्च तः तद्वदामिते॥ नेत्रे तरो भ्रुवोश्च श्रुः रुक्ता केशास्तथैव च॥ नाशायो वदने
 धेदे कक्षयोर्बधुगंधकः॥ रुक्मं लिङ्गं तथा शिवाजं धेस्पावे दक्षस्वकः॥ स्रक्ष्मो रपयुनिपर्वणि न स्वकेशादिजत्वचः॥
 हस्तु नेत्रे ललाटे च नासा दीर्घास्तु नांतरं॥ वक्षः कक्षौः नखानाशो नतं वक्रं कटिका॥ जान्वोरुर्वोश्च पृष्ठं च शोको क
 रणाशयो॥ नेत्रे नाशो पुटो कर्णौ मेढ्रा यामुखे नल॥ त्रिजो सुता च नेत्रे तु हस्तपादौ तथा नखा॥ शिखं प्रवक्रं शस्त्रं ते प
 द्याभागसदेहिनां॥ प्राणिपादमुखं ग्रीवाश्रवणे हृदयः शिरः॥ ललाटासुदंष्ट्रं पृष्ठं चतुः पृष्ठितादिशां॥ संप्रसारितं
 मस्येह मध्यमां च श्रुपातुं॥ उच्छायेण समं पश्यत्युग्रो धपरिमंडलः॥ पौदौ गुल्फौ स्त्रिचौ पांशोषणौ च वक्षणौ॥
 ऊचौ कर्णौ च संस्रियौ जंघे हस्तौ तथा क्षिणी॥ चतुर्दशसमं दंष्ट्रा एतन्नामामतो नरः॥ विद्या चतुर्दशाम् क्षेपशे
 युः षोडशात्यकः॥ रुक्षश्चिरतं गात्रमसुजं सा सुवर्जितं॥ दुर्गंधिपरीतं च उल्लसद्दृष्ट्वा प्रसन्नयाः॥ धृत्यस्य मधुरावाणी
 गतिर्मन्त्रेन संनिभा॥ एवं कुपं न वरो म नयेरक्षात्स रुक्मरुत॥॥ इत्याग्ने ये पुरुष लक्षणं॥॥ समुद्र उवाच॥॥ संनास्त्रि
 गरुसंबं गीमतु लाजं गगामिनी॥ युरुं रुजधनायां च मंतरा वास लेक्षणा॥ स्वनीलके सीतत्वङ्गा विलोमा गीमनो ह
 राः॥ समं नृमिस्त्रि शोपादौ संहतौ च तथा सुरौ॥ नानिः प्रदक्षिणावर्ता गत्यं मण्डपप्रवत॥ गुल्फौ निरुदौ मध्ये न
 नाभिरं गुणमालिका॥ जठरे न प्रलंबं चरो मारुक्षानशोभनाः॥ लक्ष्म्या वक्ष्यानदीनां स्नानसदा कलहप्रिया॥ नलो

चुपानुर्जाषाश्चादेवादिपूजका॥ गंडैर्मध्यकपुष्पाभैर्लशिरानानलोमशा॥ नसंहतमुकुटिलापतिप्राणापतिप्रि
या॥ अलक्षणापिलक्षणापेत्राकारस्तोत्राणाः॥ चवंकनिष्टिकायस्यानसूरो॥ नमस्त्युरेवसा॥ ॥ इत्याग्नेयेस्त्रील
क्षणं॥ ॥ अग्निरुवाच॥ ॥ चमरो रुक्मदंडोस्मश्रुं राज्ञः प्रशस्यते॥ हसयच्चिंरचितं मयूरस्य शुकस्य च॥ यज्ञैर्वयि
वलाकाया नकार्यमिआपक्षकैः॥ चतुरस्रं ब्राह्मणस्य द्वात्रिंशत् शश्वत्कं॥ त्रिचतुः पंचषट्सप्तश्रवर्गश्च दंडकः
महासनेक्षीरवृक्षैः पंचाशदंगुणोद्युयैः॥ विस्तारेण सिंहस्तं स्यात् सुवर्णाद्यैश्च चित्रिता॥ धेनुत्रयं प्रमलो हं हृद्
दाकदिजोत्रमं॥ त्वप्रमंततीयं चैव शं वै न प्रांतवस्तथा॥ दारुचापप्रमाणं तु श्रेष्ठं हस्तचतुष्टयं॥ तदेव समं हो
ननु प्रोक्तं मध्यकनीयसि॥ सुष्टिग्राहनिमित्रानिमध्ये प्रव्याणिकारयेत्॥ स्वल्पकोटिस्त्ववाष्टं गंगाद्वं लोहम
यीदिजा॥ कामिनीश्च लताकाराकोटिकायसु संयता॥ एष्यन्वाविप्रमिश्रं बाहो लशाईं नुकारयेत्॥ शाईं स्त्रि
मुचितं कार्यं रुक्मचित्रविभूतं चित्रितं॥ स्फंकुंडलं स्फटिकं तंच सच्छिद्रं च नशस्यते॥ सुवर्णं रजतं ताम्रं हृद्वायो ध
नुषस्ततः॥ माहिषं शरभं शाईं रोहिषं बाधुनः स्मृतं॥ चंदनं चेलने सालं धावतं ककुभं तरुः॥ शृंगं श्रेष्ठं धनुर्व
श्रेष्ठं हतैः शरदिघतैः॥ पूजयेत्तु धनुः खड्गमत्रैस्त्रैलोक्यमोहनैः॥ अयमश्वाथवंशस्य शरस्यार्थशरश्चतः॥ रा
जवीहेमवर्मास्तायुः श्लिष्टः सुपत्रका॥ रुक्मपुंखाः स्वप्नवर्तैर्तैलघोताः सुवर्णकाः॥ पात्राणामनिवेकादौ

राम.

२२९

यजेद्वाणधनुर्मुखान्॥ सपत्राकास्त्रसंग्राहः बाणासंवत्सरानृपाः॥ ब्रह्मा वै मेरुसिखरे खड्गं गंगा तदेयजेत्॥ लोह
दैत्यं सदृशं विघ्नयज्ञे तु विघ्नयत्॥ तस्य चिंतयतो मध्ये पुरुषो नृबलो महान्॥ ववंदे जंचतं देवाश्च नंदं तु हवि
ताः॥ तस्मात्तु नंदकः खड्गो देवो को हरिरग्रहीत्॥ तं जग्राह गले देवो विशोको शोः सोऽयं पद्यच॥ खड्गो नीलोरत्नमुष्टि
स्तुतो भूतशतबाहुकः॥ दैत्यसगदया देवान् प्रावयामास वैरिणा॥ विष्णुनारवद्विज्जितानि दैत्यानाणि भूतलोप
तितानि तु सम्यग्गतं नंदकस्य चतानि हि॥ लोहभूतानि सर्वाणि हत्वा तस्मै हरिर्वरं॥ ददौ पवित्रसंगं ते त्रायुधा
यनवेद्यविः॥ हरिप्रसादाद्भूयपि विना विघ्नं हरिप्रभु॥ पूजयामास यज्ञेन वक्ष्ये यो खड्गलक्षणं॥ खड्गी खड्गरजात
येदर्शनीयस्तु ते स्मृताः॥ कामच्छिदस्त्वर्षिकास्पृष्टाः शूर्यारिकोत्तराः॥ तिका छेदसहावर्गस्त्रिका स्यात्प्राग्दे
वराजाः॥ शंताई मंयुवानां तु श्रेष्ठं खड्गं प्रकीर्तितं॥ तदं मध्यमं ज्ञेयं ततो हीनं न धारयेत्॥ दीर्घं स्वमधुरं श्रेष्ठं
सखड्गस्य सत्तमं॥ किं किणी सदृशं यस्य धारणं श्रेष्ठं मुच्यते॥ खड्गपद्मयशोखाग्रो मंडलाग्रस्य सस्यते॥ करवी
रदलाग्रातो घृतगंधो विपत्रभुः॥ समं जलं स्वाः शस्यं ते ब्रह्मा खड्गे शुलिङ्गवत्॥ काकोलूकसवर्मासावि
षमासेनशोभनाः॥ खड्गे न पश्येद्ददं तच्छिरो न स्पृशेदंशं॥ मूलं जातिं न कथयेत् निश्चिक्क्य न्नाशीर्षके॥ ॥ इ
त्याग्नेये लक्षणानि॥ ॥ अग्निरुवाच॥ ॥ रत्नानां लक्षणं वक्ष्ये रत्नं धार्यमिदं नृपैः॥ वज्रं रत्नं तं रत्नं पद्मरागं च मोक्षिकं॥

हा

इन्द्रनीलमहानीलं वैदूर्यं गंधमस्यकं॥ चंद्रकांतं सूर्यकांतं स्फटिकं पुलकंतं यथा॥ कर्केतं पुष्परागं तथा ज्योति
रसं विपं॥ स्फटिकं वारुणं चैवं तथा राजमयं शुभं॥ सौगंधिकं तथा गंजं शखं ब्रह्ममयं तथा॥ गोमेदं रुधिराक्षं च त
थानक्षत्रातकं विज॥ धूलीमरकं चैवं त्रुत्तर्यकं शीसमेव च॥ पीसुप्रवालकं चैव गिरिवज्रं विजोत्तम॥ धुजङ्गममणि
श्चैव तथा वज्रमणिशुभः॥ दिट्ठिं च तथा पित्रं भ्रामरां च तथा त्यलं॥ सुवाप्रतिवक्षानिरत्नानि श्रीजयादिकै॥
अनुप्रचुत्वैमल्यं स्वसंस्तान्त्वमेव च॥ संधाप्य नैव धार्यास्तुनिः प्रभामलिना तथा॥ खंडाः शशकरा ये च प्र
संवज्रधारणं॥ अंजसरतियं वज्रमनेयं विमलं वयेत॥ षट्कोणं शक्रचापानं लघुचाकं निजे शुभं॥ शुकपत्रवि
भुः सिग्धः कार्त्तिकमान् विमलस्तथा॥ स्वर्णचूर्णनिभैः सक्षैर्मर्मरकृच्च विंदुभिः॥ स्फटिकजाः पुष्परागारागवज्रो
तिनिर्मलाः॥ जातरं द्रुमवती हक्रुविंदुसमुद्रवाः॥ सौगंधिकास्तु काषायावक्ताफलास्तु श्रुतिजाः॥ विमलास्ते
श्च उरुशये वंशखोद्रवासुने॥ रागदत्तनवाश्चास्पाकुंभश्च करमप्यजाः॥ वैष्णवागनवाः कोशमौक्तिकं मेघजं वरं
वृक्षं स्रुतास्वास्त्वमहत्वं मौक्तिकं ते गुणाः॥ इन्द्रनीलं सुभं क्षीरे राजते प्राजते स्मितं॥ मंजयेत्सुप्रभावेन तममूल्यं
विनिर्दिशेत्॥ नीलरक्तं तु वैदूर्यं श्रेष्ठं हारादिकं भवेत्॥॥ इत्याद्ये रत्नपरीक्षा॥॥ अग्निरुवाच॥॥ वास्तुलक्ष्यं प्रव
क्ष्यामि विप्रादीनां च भूरिदं॥ श्वेतारक्ता तथा पीता रक्तार्था चैव सथाक्रमं॥ घृतरक्ता तु माद्यानां गंधाचरसतश्च भूः॥

राम.

२३०

मधुराचकषाया च अस्ताम्पोषरसाक्रमात्॥ ऊर्ध्वं शरैस्तथा कामं हृवभियचि संश्रिता॥ प्राच्यविप्रांश्च निःशल्या
जातपूर्वतु कल्पयेत्॥ चतुःषष्टिपदं रुतामप्येव चतुष्पदं॥ प्रोक्तो विष्णुर्गृहस्वामी कथितस्तुतथार्थमाः॥ दक्षि
णेन विषसांश्च मित्रपश्चिमतस्तथा॥ उग्रहीधरश्चैव प्रायवन्नो च वक्रिगे॥ सावित्रश्चैव विजिताजयेन्नो नैर्बुधौ
रुद्राधी च नायके पूर्वदौ कोशवा त्वहिः॥ महेंद्रश्च नविः सत्यो नृशः पूर्वेय दक्षिणे॥ गृहक्षतोपमधृतौ गंधर्वश्चा
र्थवारुणे॥ पुष्पदंतौ सुराश्चैव वरुणोपक्षेव च॥ सौम्ये भद्राटसौम्यौ च अदितिर्धनदस्तथा॥ नागकरग्रहश्चैव श्रेष्ठ
शौदिशि दिशि स्मृताः॥ प्रायंतौ तु तयोर्देवौ प्रोक्ता वज्रहेश्वरौ॥ पृथ्व्यः प्रथमो देवो द्वितीयश्च करग्रहः॥ महें
द्ररविसस्याश्च भृशो यगगनस्तथा॥ पवनः पूर्वतश्चैव ते त्ररीक्षधनेश्वरौ॥ अग्नेये चाप्यनैर्कृत्ये मृगसुग्रीवकौ
सुरौ॥ रीगानुअश्च वायवे दक्षिणे पुष्पवित्रदौ॥ गृहक्षतोपमद्वौ गंधर्वौ मृगपैतकः॥ आर्षदौ वारिसुग्रीवौ पुष्पदंतौ
सुरोजलं॥ पक्ष्मारोगश्च गोपश्च उत्तरे नागराजकः॥ मुरयो भद्राटश्च शिरो अदितिश्च कुबेरकः॥ मागो ज्ञाताशः श्रेष्ठो
वैश्वक्रस्यो चैव पूर्वतः॥ दक्षे गृहक्षतः पुष्पत्राप्ये सुग्रीव उत्तमः॥ पुष्पदंतो ह्यदग्धरि नक्षत्राटः पुष्पदंतकः॥ शि
लेष्टकादिवित्यासं मंत्रैः प्रार्च्य सुराश्चरेत्॥ नदे नंदाय वासिष्ठे वसुभिः प्रजया सह जपेत्तार्गवदाया दे प्रजानां ज
यमाहवा॥ सुभगे सुव्रते भद्रे संपूर्णा गिरिः सदा॥ नंदे कल्पयदाया दे कुरु नृपासनं मम॥ सर्वबीजसमायुक्ते सर्व

रत्नौषधैरुते॥ रुचिरेतदनं देवावशिष्टे रम्यतामिह॥ प्रजापतिस्तु ते देवि चतुरस्त्रे महीपते॥ सुवर्गेषु ब्रूते न देहं
 कार्पण्यं रम्यतां॥ पूजिते परमाचार्ये हेतुमान्यो रत्नकृतौ॥ तव नृत्तिकरे देवि गृहे नार्गविरम्यतां॥ अयं गेवायतेष्ट
 सेमुने रंगिरसः सुते॥ इष्टके त्वं प्रयच्छेष्टं प्रतिष्ठां कारयाम्यहं॥ देशस्वामिपुरस्वामिगृहस्वामिपरिग्रहे॥ मनुष्यधन
 इत्सं च पशुवृद्धिं करिष्ये नृणां॥ गृहप्रवेशे पितृयात्रिलायां संसमाचरेत्॥ उत्तरेण समः पक्षो वदप्राक् स्याद्गृहादितः
 उत्तस्ववर्षः याम्येन पश्चिमोत्तमोत्तरैः॥ वामनागे तपोधानं कुर्याद्विष्णुं देव्युतं॥ सायं प्रातः स्नधर्मं तं शीतका
 लेदिनात्ररे॥ वर्षारित्रेषु वः शोषे सेक्यारौ पिताक्रमात्॥ विडंगघृतसंयुक्तान् सेचयेच्छीतवारिणाः॥ फलनाशे
 कलत्वेऽथ मासैर्मुक्तिं स्तिलैर्यवैः॥ घृतशतपत्रैः सेकं फलपुष्पाय सर्वदा॥ मन्त्र्यो न सानुसेकेन वृद्धिर्न वति साकिनः
 आविकाजशवच्चूर्णं तिला निच॥ गोमोक्षमुदकं चेति स प्ररात्रं निधाययेत्॥ उत्सेकं सर्ववृक्षाणां फलपुष्पादिह
 दिदं॥ मन्मोदकेन शीतेन आम्नाणां सेकहस्यते॥ प्रशस्तं चाप्यशौकानां कामिनीपादताडनं॥ खर्जरनारिकेलोद
 लवणाजिर्विवर्द्धनं॥ विडंगं मत्स्यमांसादिसर्वेषां दोहदंशुनां॥ इत्याग्रेयेवास्त्रादि॥ अग्निरुवाच॥ पुष्पेषु
 पूजनादिषु सर्वकार्येषु सिद्धिदः॥ मालतीमध्विका मूष्णीपादलाकरवीरकं॥ पारंतिरति युक्तश्च कर्षिकारः कु
 प्रकस्तगरो नीपो वाणो ववरकैतकीः॥ आशोकस्तिलकः पुंदरजापि सानुमाल्यलनः॥ विलपत्रं समीपत्रं जंग

पुष्पं तु ग्राह्यतु॥ तुलसीकालतुलसीपत्रं वा सकमर्चने॥ कितकीपत्रपुष्पं च परं रक्षोत्सलादिकं॥ नार्कनीलमनुकं का
 नीष्टजनेगिरिमल्लिका॥ कोटजं शाक्यं लीपुष्पं कंटकारी नवं नदि॥ घृतप्रसेनविष्णोश्च स्नाने सोकिरि सत्कला॥ आद
 केन न्वराजी स्याद्यतक्षारैर्दिवं ब्रजेत्॥ इत्याग्निमहापुराणे पुष्पादिष्टजाफलं॥ अग्निरुवाच॥ चतुष्पादं धनुर्व
 हं वदोपंचविधं दिजैर्यनागाश्च पत्नीनां यो धाम्ना॥ श्रित्य कीर्तितं॥ वक्रयुक्तं पालियुक्तं युक्तं संधारितं तथा॥ अ
 युक्तं कृक्युक्तं च पञ्चततप्रकीर्तितं॥ नक्षत्रास्त्रसंज्ञादि विविधं परिकीर्तितं॥ कृतमायाविने देन भूयो विविधमु
 च्यते॥ क्षेपणीया च पत्राद्यैः पत्रयुक्तं प्रकीर्तितं॥ शिलातोमारपत्राद्यैः पाणियुक्तं प्रकीर्तितं॥ युक्तं संधारितं ते
 यं प्रासाद्य मपियद्भवेदि॥ खगादिकमयुक्तं च नियुक्तं विज्ञातयुक्तं॥ कृष्णोष्णानि पात्राणि यो जूभिः छदितं प्रम
 धनुः श्रेष्ठानियुक्तानि प्रासमध्यानि तानि वा॥ तानि खड्गजघन्यानि बाहुप्रत्यावरानि च॥ धनुर्वेदे गुरुर्विप्रोक्तो
 वर्णद्वयस्य च॥ युद्धाधिकारं शूद्रस्य स्वपचायादिशि क्षयाः॥ दशस्त्रैः शंकरैराशाकार्ययुद्धसहायता॥ अंगुष्ठ
 गुल्फात्पार्श्वे च शिशासुः सहिता यदि॥ दृष्टं समपदं स्नानमेतच्छ्रवणतस्तथा॥ बाह्यां गुलिस्त्रितौ पादौ सव्यजा
 नुवलावुजौ॥ त्रिवितरयत्रास्नानमेतद्देशाखमुच्यते॥ असंपत्सारुतिसमेदश्चेते यत्र जानुनी॥ चतुर्वितस्त्रिविधि
 नेतदेतन्मंडलं स्मृतं॥ हलाकृतिसंयत्तव्यजानुरुदक्षिणम्॥ वितस्त्रः पंचविस्तारो तदा लीदं प्रकीर्तितं॥ एत

देवविपर्ययसंप्रत्यालीढमिति स्मृतं ॥ तिर्यग्जातो भवेदामोदक्षिणोऽपि न वेदनुः ॥ गुल्फौ पालिस्त्रिताचैवं स्थितौ पंचाय
लांतरौ ॥ स्त्रान्ते जाते भवेदेतद्वा दशाङ्गुलमायत ॥ रुज्जानु न वेदामोदक्षिणः सुप्रसारितः ॥ अथ वा दक्षिणं जानु
ऊर्ध्वं न वति निश्चलं ॥ दंडापतौ न वेदेष्वरणः सहजात्मना ॥ एवं विकटमुद्दिष्टं हि हस्तोत्तरमायतं ॥ जातु निदिगुणे स्थाता
मुत्तानौ चरणानुभौ ॥ अनेन विधियोगेन संपुटं परिकीर्तितं ॥ किंचिद्विचित्रितौ पादौ समदंडायतौ स्थितौ ॥ दृष्टमे
व यथा न्यायं षोडशाङ्गुलमायतं ॥ स्वस्तिकेनात्र ऊर्ध्वं त्रिप्रणामं प्रथमं दिजः ॥ कार्मुकं गृह्यवा मेन वामं दक्षिण
केन तु ॥ वैशाखे यदि धाजाते स्थितौ वाप्यथ वापते ॥ गुणात्रनुततः कृत्वा कार्मुके प्रेयकां मुक्तिः ॥ अथः कोटिबुधनु
षः फलं देशं नुपविणः ॥ वैशाखे स्थापयित्वा स्तनपित्वा तथैव च ॥ नुजास्यां मंत्रमुक्त्वा प्रकोष्टां श्रुत्वा न व्रतं ॥
यस्य बाणं धनुः श्रेष्ठं प्रत्यं देशे च मंत्रिणः ॥ वित्या सो धनुः पश्येद्वा दशाङ्गुलमंत्रधं ॥ क्षपावशिष्टकर्तृमो नाति
हीनो न वाधिषः ॥ निवेश्य कार्मुकताम्रानि तं ज्येष्ठमरणं करं ॥ गक्षिपे दक्षिणं तं हस्तं मंत्रेण ॥ क्षिकर्ष्यो ॥ पूर्वैण
मुष्टिना ग्राह्यं स्तनाग्रे दक्षिणे शरः ॥ हरणं नुततः कृत्वा शीघ्रं पूर्वप्रसारयेत् ॥ नाते धरा नैव वाक्षं घानोर्ध्वकाना
धकात्तथा ॥ न च ऊर्ध्वान वीक्ष्य रान वलानानि वेष्टिता ॥ ममास्त्वयि गुणोपेता पूर्वदिं उभिव स्थिताः ॥ द्यादयित्वा त
तो लक्षं पूर्वैणानेन मुष्टिना ॥ उरसा न्यस्यितो यत्वा त्रिकोणविनतः स्थितः ॥ यस्मांगो निश्चलः श्रीवीमपूरावेतम

राम.

२३२

सकः ॥ जलाटनामावक्रां ऊर्ध्वं रश्मिं समं भवेत् ॥ अत्र रत्नं गुलं जेयं विबुधं स्यात्कस्मिन् ॥ प्रथमं तं गुलं विद्यात्तदि
तीयं गुलं स्मृतं ॥ तृतीयां गुलमुद्दिष्टमापते विबुधं शयोः ॥ गृहीत्वा मापकं युक्तात्तर्जस्या दुष्टकेन तु ॥ अना
मपातं ग्राह्यं तयमपार्थिवं ॥ तव दाकृष्ये देगाया वक्ष्ये स्वरितः ॥ एवं धेविं उपक्रम्य मोक्तुं विधातुं स्वर्गं ॥
दृष्टिमुद्दिष्टं तक्षं मित्या बाणेन सुव्रता ॥ उक्ता नुपथि मंहस्तं क्षेपत्तं देगेन प्रवृत्तः ॥ एतदुत्ते दमिच्छंति तातमु
दित्वा दिजः ॥ कर्ष्यं रितं दधः कार्प्यं मारुप्य त्रधनुष्यतः ॥ उक्तं विषुक्तके कार्प्यं मक्षि शसमध्यमः ॥ ज्येष्ठप्र
तद्विज्ञेयधनुष्यस्त्रविशारदः ॥ ज्येष्ठस्तु स्नापको जेयो भवेद्वा दशमुष्टयः ॥ एका दशतथा मध्यः कनीयान्द
शमुष्टयः ॥ चतुर्हस्तधनुः श्रेष्ठं त्रयः सार्धं नुमध्यमं ॥ कनीयस्तु त्रयः प्रोक्तं नित्यमेव पदातिनः ॥ अथै रथे गजे
ज्येष्ठे तदेव परिकीर्तितं ॥ ॥ इति मिपुराणे धनुर्वेदे ॥ ॥ अथिरुवाच ॥ ॥ दणपित्रं दिजः कृत्वा ततो मां सैर्गतायु
षा ॥ सुनिधैतं धनुः कृत्वा यज्ञमौ विधानवित् ॥ ततो बाणं समागृह्य दंसितः सुसमाहितः ॥ नृणां मासाद्य बध्नी
यात्तदं कक्षां दक्षिणां ॥ विलक्षं मपित धाय तत्रैवैव सुसंस्थितं ॥ ततः समुद्धरे द्वाणं नृणां दक्षिण पाणि नृ ॥ ॥
तेनैव सहितं मध्यं शरं संगृह्य पापिवेत् ॥ वामहस्तेन वेक क्ष्यधनुस्तस्मात्समुद्धरेत् ॥ अविषण्णमभिर्नृत्वा गुणे
पुंस्त्वे निवेशयेत् ॥ संपीड्य सिंहकर्णेन पुंस्त्वेनापि समेहदा ॥ वामकर्णोऽपि विस्त्रं च फलं वामस्य धारयेत् ॥ वत्स

मध्यमयातत्रवा मोशुल्योवधारयेत् ॥ मनोजक्षगंतं कृत्वा सुदिनावाविधानवित् ॥ दक्षिणे गोत्रजावेतु कृत्वा वर्णम
 निमोक्षयेत् ॥ ललाटपुटसंस्नानं दंडवत्क्षेपेन वेदाये ॥ आरुह्य ताडयेत्तत्र चंक्रं प्रोडशां गुलं ॥ मुक्तावाणं वतः प
 श्चादुत्तराशिकसदा तथा ॥ निगृहीयामध्यमयोततो जुल्यपुनः पुनः ॥ अक्षिजक्षक्षिपेत्तूणावतुरश्रंचरक्षिणं ॥
 चतुरश्रंचरक्षिणं ॥ चतुरश्रंगतं वेधमस्य सेनादितस्त्रिति ॥ तस्मादनंतरं क्षणपरावृत्तगतं चयत् ॥ निमुमुससवेधं
 च अमसेत्क्षिप्रकंवरः ॥ बध्यस्नानं यथैते पुसत्पुटका दनुः ॥ हस्तावायरातैश्चित्रैस्तर्जयेदुस्तैरपि ॥ तस्मिन्नेध
 गतो विप्रश्च अथोददसंज्ञयो ॥ द्विविधेऽङ्करे विद्वेन तथा वित्रुङ्करे ॥ ननु नम्रचतित्तश्च ददविधे प्रकीर्तिते ॥ निम्नं
 उङ्करमुद्दिष्टं वेधमर्द्धगतं चयत् ॥ लंभकाधनमध्ये तु वित्रुङ्करसंज्ञके ॥ एवं वेधगणं कृत्वा दक्षिणे नेतरेण
 च ॥ आरोहेत्प्रपञ्चं वा रजितलक्षस्तो नरः ॥ एष एव विधिः प्रोक्तस्तत्र दृष्टं प्रयोक्तृभिः ॥ अधिकं भ्रमणं तस्य
 तस्मादिद्यात्प्रकीर्तितं ॥ लक्षं संयोजयेत्तत्र पत्तिपत्रगतं दृढं ॥ भ्रातुं प्रचलितं चैव स्थिरं यत्र न वेदति ॥ समन्तात्तज
 येद्विद्या छेदयेद्यप्येव हि ॥ कर्मयोगविधानज्ञो ताचैवं विधिमाचरेत् मनसा च सुपादृष्टा योगशिक्षुपसंज्ञपेत् ॥
 इत्यग्निपुराणे धनुर्वेदे ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ जितहस्तो जितमतिजित उर्गजसाधकः ॥ निपतो सिद्धिमासा घत
 तो वाहनमारुहेत् ॥ देशहस्तो नावयाशो हतः करमुखस्तथा ॥ गणकार्यसिद्धयानि भद्रास्तथुधकर्मणा ॥ अ

राम.

२३३

सिंघांसुहृदानां च सुरुतं परिचरेत् ॥ तथा त्रिंशसं पाशं बुधकृत्यत्सुवर्जितं ॥ कर्तव्यं शिक्षकैस्तस्य स्नानं कक्षासु वै
 तदा ॥ वामहस्तेन संगृह्य दक्षिणेनोदरे ततः ॥ कुंडलस्याकृतिं कृत्वा मास्येकं मस्तकी परि ॥ क्षिपेत्तणमपेत्तूणं पु
 रुषेधर्मवेष्टिते ॥ चरिते च सुते चैव तथा प्रव्रजितेषु च ॥ समायोगविधिं कृत्वा प्रयुजीत सुसिद्धितं ॥ विजित्वा बुधया
 न्यायं ततो बंधनमाचरेत् ॥ कद्यावध्याततः षड्वामपश्चवलं विधे ॥ दत्तिं विगृह्य मानेन निष्कर्षे दक्षिणे ननु ॥ ष
 डंगुलपवीणा हंसप्रहस्तसमुत्थितं ॥ त्रयोध्यायाः शलाकाश्च धर्माणि विविधानि च ॥ अर्धहस्ते समे चैव तिष्ठ
 गृह्णमिधस्तथा ॥ कोपयेद्विधिना येन तथा त्वंगदतया शृणु ॥ तत्र धर्मावनशांगं स्थापयित्वा नरदृढं ॥ विषेयदा
 पलमुदं दक्षिणां गुल्यकारकं ॥ उदमघातयेद्यस्मिन्नागस्तेन शिरो दृढं ॥ उभाभ्यामर्थहस्ताभ्यां कृत्यत्सुनिपा
 तने ॥ अंक्रुशेन ततः कृत्यान्निवसिद्धिः प्रकीर्तिता ॥ वाहनं प्रमकरणं प्रकाराब्धपुरातनः ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥
 भ्रातृमुजात्रमाविदमाप्नुतं विष्णुतं स्मृतं ॥ सम्यतशमुदीशं चरयेन्घातमथाकुलं ॥ उदृतं गवदृतं च नमदक्षि
 णमेव च ॥ अत्यलक्षितविस्फोटो करालं प्रहृष्टमिखौ ॥ विकरालनिपातौ च विजीषणजयानकौ ॥ समग्रावृत्तौ
 यांगपादापादचारिजाः ॥ प्रत्यालीढमथालीढं वराहचुलितं तथा ॥ इति द्वात्रिंशतो ज्ञेयाः खड्गधर्मविधौ रणे ॥
 पराव्रतमुपावृत्तं गृहीतं लघुसंज्ञितं ॥ उद्धेक्षितं मयक्षिप्तं संधारितविधारितं ॥ स्पेनघातं जग्राद्यं ग्राह्याद्यं

तथैव च ॥ एवमेकादशविधा ज्ञेयादीशविधारणा ॥ रुज्जायतं विशालश्च तिर्यस्वामिनमेव च ॥ पंचकर्मविनिर्दि
 रं मत्सं प्रागे महात्मनिः ॥ छेदनं जेदनं यातो न्नमनं गमनं तथा ॥ विकर्तनं कर्तनं च वक्त्रे कर्मदमेव च ॥ आस्यतः
 क्षेदनी जेदस्त्रा सो नोत्र लिनस्तथा ॥ शूलकर्मनुजानी हि पंचमाद्यांत संक्षिते ॥ छिद्यतां जुजाघातं पार्श्वे घातं
 द्विजोत्रमा ॥ रुजुप छेद्यमापातं तोमरस्य प्रकीर्तितं ॥ अडतं विप्रगोमृत्तं तत्र च कमला च तां ॥ ततोर्द्धगात्रनमि
 तं वामदक्षिणमेव च ॥ आहतं च परावृत्तं पादो नूतमवलुतं ॥ हंसमार्गं विमार्गं च गदाकर्म प्रकीर्तितं ॥ करालम
 वद्यातं च देशाय तत्र मेव च ॥ क्षिप्रस्तस्त्रितं शून्ययागास्तस्त्रविनिर्दिशेत् ॥ ताडनं छेदनं विप्रतपा चूर्णं तमेव च ॥
 सुहृत्स्य तु कर्माणि तथा तपनघातनं ॥ संघातमर्थविक्रांतं गोविसर्गं सुडध्रुवं ॥ भिदिपालस्य कर्माणि लघुज
 स्य विज्ञाप्य ॥ अन्यं मध्यं परावृत्तं निर्देशात् द्विजोत्रमान्त्रजस्यैतानि कर्माणि परिशस्य च तान्यपि ॥ तरणा छे
 दनं घातो जेदनं रक्षणं यथा ॥ रुघाण कर्म निर्दिष्टं पातनं स्फोटनं तथा ॥ नासनं रक्षणं घातो बलोत्तरणमाप
 तं ॥ क्षयणी कर्म निर्दिष्टं यत्र कर्मैतदेव तु ॥ सत्यागमवदेशं च वराहो हृतकं तथा ॥ हस्तावहस्तपालीनमेकह
 स्तावहस्तके ॥ घेहस्तबाहुपादो च कटिरेचितको घते ॥ उरो ललाटघाते च जुजाविधमनत्रथा ॥ करो हृतं विमा
 ने च पादाहतिविपादिकं ॥ गात्रसंक्षेपणं कर्तं तथा गात्रविपर्यया ॥ उर्ध्वप्रहारं घातं च गोमृत्तं सवदक्षिणे ॥ पा

दपंतारकं गंडं कवरीबंधं आकुलं ॥ तिर्यग्बंधमपामार्गं भीमवेशं सुदर्शनि ॥ सिंहाक्रांतं गजाक्रांतं गर्दनाक्रांतमेव
 च ॥ गदाकर्मणि जानीयात्त्रियुद्धस्यार्थकर्म च ॥ आकर्षणं विकर्षणं बाहुना मनमेव च ॥ ग्रीवाविपरिवर्तनं चष्टनं
 गंसुदारुणं ॥ पायासनविपर्ययो पशुमारमजाविकं ॥ पादप्रहारमास्फोटं कटिरेवितकत्रथा ॥ गात्राक्षेपं स्कंधग
 तं महीव्याजनमेव च ॥ उत्तरोललाटघातं च विस्पष्टकरणं तथा ॥ उद्धतमवधृतं च तिर्यग्मार्गगतस्तथा ॥ गजस्कंध
 मवक्षेपं मवाद्भुखकमेव च ॥ देवमार्गमधोमार्गममार्गगमनाकुलं ॥ पश्चिमातमवक्षेपो वसुधाहरणं नृधोया ॥
 जनुबंधं जुजाबंधं गात्रबंधं सुदारुणं ॥ विस्वष्टं सोदरं सुन्नं जुजावष्टितमेव च ॥ संत्रक्षै संपुगे जाव्यं सशस्त्रै र्गजा
 दिभिः ॥ वरांगं शवरोचो ग्रीवाको ग्रीवागतोपरः ॥ स्कंदागाहो च धनुर्कोषौ च खड्गं धुरौ गजे ॥ रथे रथे गजे वा पितुरंगा
 णां त्रयं न वेत् ॥ धातुकाणां च संप्रोक्तं रक्षार्थं तुरगस्य च ॥ धन्विनोरक्षणा पथि धर्मिणं नृनियोजयेत् ॥ अमंत्रैः शस्त्र
 मभ्यस्पर्शस्त्रैः लोकमोहने ॥ यो युद्धे याति स जयेवरी तं पालयेद्भुवं ॥ ॥ अग्निपुराणे धनुर्वेदः ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥
 अवहारप्रवक्ष्यामि नयानयविवेकं सचतुष्पाच्चतुस्त्रानंचित्रः साधनमुच्यते ॥ धनुर्हेतुश्चतुर्विधः कृत्तुकारी वकी
 र्जति ॥ अष्टशो दशपदः शतशारवस्तथैव च ॥ त्रियोनिधुप्रियोगश्च द्विदशे द्विगतिस्तथा ॥ धर्मश्च व्यवहारश्च चरि
 त्रं राजसासनं ॥ चतुष्पाद्यवहाराणां सुतरः पूरुसाधकः ॥ तत्र संवेष्टितो धर्मो व्यवहारस्तु साक्षिषु ॥ चरित्रं संग्रहेषु सं

राजायातुशसनो॥सामाद्युपायसाधनत्वाच्चतुःसाधनउच्यते॥चतुष्पामाश्रमाणांचरक्षचतुर्हितः॥कर्त्तरि साक्षि
 म्पश्यैव सभ्यान् राजानमेव च॥प्रातिपादादगोपस्याचतुर्वर्षीततः स्मृतः॥धर्मस्मार्थस्य यशसौ लोकपंक्तेस्तथैव
 चतुर्णोक्तिरणादेव चतुष्करी प्रकीर्तितः॥राजा स पुरुषः सत्याः शास्त्रं गंशकलेखको॥हिरण्यं अग्नि रुद्रक मणं
 समुदाहृतः॥कामाक्रोधाच्च लोभाच्च त्रिभ्यो यन्मात्रवर्त्तते॥त्रियोनिकीर्णते तेन त्रयोमेतद्विवादरुत॥अभियो
 गसु विज्ञेया शंकांतत्वा नियो गतः॥शंकां सद्भिस्तु संसर्गत्रिविधोदादिदर्शनात्॥पक्षद्वयान्निसंबंधादि धारि स
 मुदाहृतः॥पूर्वादास्तयोपक्षपतिपक्षस्त्वनंतरः॥भूतछलानुसारित्वादि गतिः समुदाहृतः॥रुणं देयमदेयं वापे
 न यत्र यथाचरेत्॥दानग्रहणधर्मश्चरुणादानमिति स्मृतं॥सद्रथं च त्रविंशं नात्रिंशे च त्रिंशे विंशे गितो॥निक्षिप्तं न
 मतचोक्तं अवहारपदं बुधैः॥वणिकप्रतयो यत्र कर्मभंज्य कुर्वते॥तत्संभूय समुत्थानं अवहारपरं विदुः॥इत्वा
 द्रव्यमसम्पत्तः पुनरादातुमिच्छति॥दत्ताप्रदानिकं नाम तद्विवादपदं स्मृतं॥अभ्युपेत्य च शुश्रूषा यत्रा नुप्रति
 पंचते॥अशुश्रूषाभ्युपेत्य तद्विवादपदमुच्यते॥क्रीत्वामृत्युनयः पुण्यं क्रेतानवाप्तमन्यते॥क्रीत्वामृत्युनयः
 पुण्यं दुःक्रीतं मन्यते क्रयं॥पाण्डने गमादीनां स्थितिः समय उच्यते॥समयस्यानया कर्म तद्विवादपदं स्मृतं॥से
 तु केदारमयदि॥विरुष्टा रुष्टनिश्चया॥क्षेत्रा विकारे यत्र स्तु विवादः क्षेत्रज तु सः॥वैवाहिको विधिस्त्रीणां यत्र

पुंसांच कीर्तितो॥स्त्रीपुंसयोग संज्ञं च तद्विवादपदं स्मृतं॥विभागो धर्मयोगस्य पुत्रैयस्तु प्रकल्प्यते॥दापनागमिति
 प्रोक्तं विवादे पदमुच्यते॥दशजाति कुजादीनामाक्रोशं गसंयुतं॥यद्वचप्रतिपार्थं वाक्कारुषं तदुच्यते॥परमात्रेषु भि
 न्नो हो हस्तपादा मुखे॥दिभिः॥अस्मादिभिस्तापद्या तैर्दंडपारुष्यमुच्यते॥अक्षवभ्रालाकाद्यैर्देवनैर्दूतमुच्यते॥पञ्च क्रीडा
 वयोभिश्च प्राणिघृतं समाकृत्यः॥प्रकीर्णकः पुनर्ज्ञेयो अवहारो निराश्रयः॥राज्ञामाज्ञा मती धात सत्कर्म करणं तथा
 अवहारो दशक एषां भेदो र्थवैशंतं॥क्रियानेदान्मनुष्याणां शतशाखो निगद्यते॥अवहारान्तपः परंपेतज्ञानि वि
 प्रेरकोपनः॥शत्रुमित्रसमाः सभ्याश्च लोभाः श्रुतिवेदिनः॥अपश्यता कार्यवशात्सत्यैर्विप्रलियो जयेत्॥रागद्वेषो नाश्रय
 कापि स्मृत्यपेतादिकारिणः॥सत्या एव कष्टपादं द्या विवादादिगुणं दमे॥स्मृत्याचारव्यपेतेन मार्गेणा धर्षितः परैः॥आवे
 द्यति चेन्नाज्ञेयवहारपदं हितत्॥प्रत्यर्पितो यतो लेखं यथा वेदितमर्थिनाः॥समा मासतद्विहिता मजात्यादि विप्रि
 तं॥श्रुते वत्सोत्तरं लेखं पृथक् विदक सन्निधौ॥ततो र्थालेखे ये तस्यः प्रतिज्ञा तार्थसाधनं॥तस्मिन् सौ सिद्धिमा प्रीति विप्र
 तम तो न्यथा॥चतुष्पाद्यवहारो यं विवादे पूर्वदक्षितः॥अभियोगमतिस्तीर्य नैतं प्रत्याभियोजयेत्॥अभियुक्तं च
 नात्येन नोक्तं विप्रकृतिं नयेत्॥कुर्यात्सत्यभियोगं तु कलहे साहसेषु पुच॥उभयोः प्रतिभूत्यात्यः समर्थः कार्यनि
 श्चये॥भार्गवेनावितो दद्या धनं राजे तु तत्समं॥भिय्याभियोगी दिगुणमभियोगाद्यनं वहेत्॥साहसस्नेयपारुष्य

शोभिसायाद्यपेक्षया॥ विचारयेत्सद्य एव काजोत्पन्न उयास्मृतः॥ देशदेशांतरं याति यतः कर्णपरिलीडितं॥ ललाटेऽपि
 द्यतं चास्य सुखं वैवमेव च॥ स्वभावादि कृतिं गच्छेन्मनोवाकायकर्मभिः॥ अभियोगे यवासाध्वेवागृहः परिकीर्तितः॥
 सहिगार्थस्वतंत्रोयः साधयेद्यश्च निष्पते॥ न चारुतो वदेत्किं विधीनो दर्पश्च सस्मृतः॥ साविष्ट्र नयतः सत्यसाक्षि
 णः पूर्ववादिनः॥ पूर्वपक्षे चरी नृते न वस्तु तत्र वादिनः॥ सपणश्चेदिवादः स्मात्तत्राहीनं वदापयेत्॥ दंडं च सपणं चै
 व निधने धनमेव च॥ छले निरस्य भूतेन व्यवहारार्थयेन्नपः॥ भूतमप्यनुदत्तं स्तहीयते महो वरतः॥ मिदुते लिखितो ने
 क्रमेकादेशविभावितः॥ दाम्प्यः सर्वान् पणार्थं निग्राह्या तनिवेदितः॥ स्मृतोर्विरोधेन्याये सुबलवान्यवाहारतः॥ अयं
 शास्त्रं तु बलवत्तु धर्मशास्त्रमिति स्थितिः॥ प्रमाणं लिखितं भुक्तिः साक्षिणश्चेति कीर्तितः॥ एषा सत्यतमाना वेदि व्याच्यत
 प्रमुच्यते॥ सर्वेष्वेव विवादेशु बलवत्तु तत्रात्रिया॥ आधो प्रतिग्रहे कीर्ते पूर्ववत्तु बलवत्तु रा॥ पश्यतो ब्रुवतो भूमे हनि
 त्विंशमिवाविकी॥ परेषां भुक्ते मानाया धनस्य दशवार्षिकी॥ आविसीमोपनिक्षेपजले उवाच धनैस्त्वित्ता॥ तथोपनि
 धिराजस्त्रिंशोत्रियाणां धनैरपि॥ आध्यादीनां निहत्तरिं धनिने दापयेद्वनं॥ दंडं च तत्समं राज्ञे शत्रुपक्षे क्षमयापि वा॥
 आगमोपधिको भोगादिना पूर्वक्रमागतान्॥ आगमोपि बलान्ते व भुक्तिस्तोकापि यत्र नो॥ आगमेन विशुद्धेन भोगो
 याति प्रमाणतां॥ अविशुद्धागमो भोगः प्रामाण्येनाधिगच्छति॥ आगमस्तु रूतो येन सोमियुक्तस्तु मुहुरेत॥ न तस्तु तस्तु

स्तुतो वा भुक्तिस्तत्र गरीयसी॥ योनियुक्तः परेतं स्पृशस्परिक्तास्तु मुहुरेत॥ न तत्र कारणं भुक्तिरागमेन विना कं॥ वलोप
 विधिना वृत्तिव्यवहारान्निवर्त्येत॥ स्त्रीनक्रमंतरागारबहिः शत्रु रूतांस्तथा॥ मत्तोन्मत्तात्रयसनिवालनीतप्रयोजि
 तः॥ असंबद्धरुतश्चैव व्यवहारो न सिध्यति॥ प्रणष्टा विगतं देयं न पेण निधने धनं॥ विभावयेन्मचेत्त्रिंशैः ससमेदं
 उमहति॥ देयं चौरहते प्रमं राजे जातु पदस्य यतु॥ अशीति भागो वदोः सान्नासिमासि संबंधके॥ वर्णक्रमाच्छतं द्वि
 चतुः पंचकमस्यथा॥ संततिस्तु पसुस्त्रीणोरसस्याष्टगुणा परा॥ वस्त्रधन्यहिरण्यानां चतुस्त्रिंशद्विगुणा तथा॥ आ
 मोत्ररात्रुद्वराकं सा सुप्रादपि विंशति॥ दधुर्वास्त्रिंशतां वदिसर्वे सर्वासुजातिषु॥ प्रपन्नसाधयन्नर्थं न वाच्यो न
 प्रतिर्वेत॥ साधमानो न पंगच्छे दंडो दाप्येत्तद्वनं॥ अनेन विधिना राजो व्यवहारो न सिध्यति॥ इत्यग्निपुरा
 णे व्यवहारो॥ अग्निरु०॥ गृहीतार्थं क्रमादा यौ धनिना मधमर्षिकः॥ दत्तावु ब्राह्मणायै व नृपतेस्तदनंतरं
 राजा धर्मतिको दाप्यः साधिका दशकं शतं॥ पंचकं वारिंशतं दाम्प्यः प्राप्ताद्युत्तममर्षिकः॥ हीनजातिं परि
 क्षीणमृणार्थं कर्मकारयेत्॥ ब्राह्मणस्तु परिक्षीणशने दप्ययथोदयं॥ दीपमानं न गृह्णाति प्रमुक्तं यः स्व
 के धनं॥ मध्यस्वस्वापित तस्माद्वर्धते न ततः परं॥ निक्षयग्राह्यं दाम्प्यो यो विद्वाद्दत्तयेव च॥ पुत्रो न त्यामि
 तद्व्यः पुनर्हीनस्य रुक्मिणः॥ अविभक्तैः कुटुम्बायं यदृणतुरुतं न वेत्॥ दधुस्त्रिंशद्विंशतिं प्रोषिते वा ऊ

दुविनि॥ नमोपि सन्निपुत्रासां न पुत्रेण कृतं पिता॥ दद्यादते कटुस्वार्थानि पतिः स्त्रीरुतत्रथा॥ गोपशौडिकशैलपरज
कथाधयोषितां॥ कृणादद्यात्पतिस्त्वासां यस्मादृतिमदाश्रया॥ प्रतिपन्नस्त्रियादेयं यस्यावासहयकृतं॥ स्वयंकृतं वाय
मेनं न्यानं स्त्रीदातुमर्हति॥ पिरि प्रोषिते प्रेते यमनाभिजुते पिवा॥ पुत्रपौत्रैरुणं देयं निजुते साक्षिभावितं॥ सुराकाम
द्यूतकृतं देहं शुक्लावसिष्टकं॥ दद्यादतत्र ये वेदपुत्रो दद्यान्पैतकं॥ भ्रातृणामप्यदं यस्याः पितुः पुत्रस्य चैव हि॥ प्रति
नाममृणं साक्ष्यमविनश्यते न तस्मत्॥ दर्शने प्रत्येदाने प्रातिभाषं विधीयते॥ आद्यौ तु वितथे दाम्पा वितरुस्य सुता
अपि॥ दर्शने प्रतिनूर्यत्र मृतः मृतप्रासपिकोपिवा॥ न तत्पुत्राधनं दद्यादा नायसमुपस्थितः॥ बहवः सूर्यदित्वा
गेः द्युप्रतिनूयोधने॥ एकछायाश्रिते धेनुधनिकस्य यथारुचिः॥ प्रतिनूदपितो यत्र प्रकाशं धनिने धने॥
द्विगुणं प्रतिदातुं मृगशिकैस्तस्य तद्भवेत्॥ संसत्रतिः स्त्रीपशुधेव धाम्निगुणमेव च॥ वस्त्रं चतुर्गुणं प्रोक्तं
सश्चाष्टगुणस्तथा॥ आधिप्रणस्ये द्विगुणे धनियदि न मोक्षते॥ काले कालकृतो नश्येत्फलमो ग्यो न नश्यति॥
गोप्याधिगो गोमनो वृद्धिसोपकारे धिनामते॥ न स्तोदयो विनष्टश्च देवराजकृता भूते॥ आयिः स्त्रीकरणसिद्धि
रक्षमाणो यसारता॥ पातस्वेदमश्नार्थे यो धनमावापनी भवेत्॥ वारिन्नेवं धनत्रयं समुद्धृत्य पये धने॥ संस्कारकृतं
प्रमेद्विगुणं प्रतिदापयेत्॥ उपस्थितस्य मोक्षमश्ना विहंतीत्यपानवेत्॥ प्रयोजके सति धनं कृते न्यसाधिमामुयात्

तत्कालमलमसो वातत्रतिष्टे दृष्टिकः॥ विनाधारणका वापि विक्रीणी ते स साक्षिकं॥ यदा तु द्विगुणी भूतभूतमाधे
तदा खलु॥ मोक्षश्चाविस्रुत्तद्यप्रविष्टे द्विगुणे धने॥ वासनस्त्वमनारयाय हस्ते न्यस्य दृष्टयेत्॥ अथ तद्रौप्यनिधि
के पतिदेयं तथैव च॥ न दाम्पो पुरुतं तनुराजदेविक तत्करैः॥ प्रेषश्चेन्माश्रिते दत्ते दाम्पो दंडश्च तत्समं॥ आजीवसे
छया दंशोराप्यसंचापि सोदये॥ पाचितावाहितं न्यासो निक्षिपे पुष्पयं विधिः॥ इत्यग्निपुराणे व्यवहारे॥ अग्निरुवा
च॥ तपश्चिनोदानशीला कुलिनाः सत्यवादिनः॥ धर्मप्रधाना रुजवः पुत्रबंधो धनान्विताः॥ पंचयज्ञक्रियानुक्तः सा
क्षिणपंचधा त्रयः॥ पंचजातिपयावर्णसर्वे सर्वेषु वा स्मृताः॥ स्त्री वधुबालकितवमत्रोन्मत्ता भिशास्तकाः॥ अनक्षावता
रिपारंबुडिकूटकृदिकलेन्द्रियाः॥ पतिता प्रात्वजासंधिसहाय रिपुतस्कराः॥ असाक्षिणः सर्वसाक्षे धैर्यपाकससाह
से॥ उभयानुमतः साक्षी भवसे कोपि धर्मवित्॥ अत्रुर्वहे नरः साक्ष्यमृणं सदसबन्धकं॥ राजा सर्वप्रदायः स्यात्
षट्चत्वारिंश केह नि॥ न ददाति हि यसाक्ष्यजानन्नपि न राधमः॥ स कूटं साक्षिणां पापैस्तुल्यो दंडेन चैव हि॥ साक्षिणः
आवपे वापि प्रतिवादि समीपगान्॥ यथातक कृतां लोकामहापातकिना त्रयाः॥ अग्निदानं च ये लोका ये च स्त्रीबाल
घातिनां॥ तात्त्वबन्नि समवाप्नोति यः साध्यमनृतं वदेत्॥ सुरुतं यत्त्वपा किंचिद्या कृत्मा त्ररशतैः कृतं॥ तत्सर्वं तस्य
जानीहियं वराजयसे मृषा॥ दैधेवरूनो वचनं समेषगुणिनां त्रयाः॥ गुणित्वेवं वचनं प्रात्यये गुणवक्षराः॥ यस्मै

बुः सोक्षिणः ससाप्रतिज्ञां सजयी भवेत् ॥ अथवादिनो यस्य क्रवस्तस्य पराजयः ॥ उक्तेपि साक्षिभिः साक्ष्ये यद्यप्ये
 गुणवत्तरा ॥ विगुणावात्म्या ब्रह्मः कृतास्तु पूर्वसाक्षिणः ॥ एककृत्तकगुदनीयाः रूढरुत्साक्षिणस्तथा ॥ विवा
 दादिगुणं द्वयं विधास्यां ब्राह्मणः स्मृतः ॥ यः साक्ष्यं आवितो मेभ्यो निद्रुते तज्जमो हतः ॥ सदाप्योष्टुगुणं दंडं ब्राह्मण
 स्तु विवासयेत् ॥ वस्त्रिणां हि वधो यत्र तत्र साक्ष्यं न तं वदेत् ॥ यः कश्चिदर्थो भिमतः स्वरुच्या सुपरस्परं ॥ लेख्यं तु
 साक्षिमत्कार्यं तस्मिन् धानि कपूर्वकं ॥ समासासतद्वहिन्मिना तिस्र गोत्रकैः ॥ स ब्रह्मचारी कात्मीयपितृनाम्ना
 च चिह्नितं ॥ समाप्ते यरुणीनामस्वहस्तेयनिवेशयेत् ॥ मत्तं मेव कपुत्रस्य यदत्रोपरि लेखितं ॥ साक्षिणश्च स्वह
 स्तेन पितृनामकपूर्वकं ॥ अत्राहममुकः साक्षी लिखेयुरिति ते समां लिपिस्तु कृणीयः ॥ स्वालेखयेत्समतनुसः ॥ सा
 क्षी वा साक्षिणार्थे वं स वं साक्षिसमीपतः ॥ उ न या भूयिते नैतन्मया त्यक्तस्तु ना ॥ लिखितं तु मुकेनेति लेखको
 र्याति त्तोलिखेत् ॥ विनापि साक्षि मिर्लेखं स्वहस्तलिखितं वपत् ॥ तत्राग्राणां स्मृतं सर्वं बलोपधिकृता हते ॥ रुणं लेख्यं
 तैदेयं पुरुषैस्त्रिभिरेव तु ॥ आधिस्तु च्युते यावत्तावत्तेन प्रदियते ॥ देशांतरस्तेऽलेख्येन शान्ते हतं तथा ॥ मित्रिम
 ने तथा दग्धे लेख्यमन्यनुकारयेत् ॥ संक्षिप्या यद्विद्युधयं स्वहस्तलिखितं च पत् ॥ मुक्तिप्राप्तिक्रिया चिह्नं संवधाग
 महेतुभिः ॥ लेख्यस्य पृष्ठे लिखेत्प्रविष्टमध्यमत्रिकः ॥ धनी वोपगतं दद्यात्स्वहस्तपरिचिह्नितं ॥ दत्त एषाटये लेख्यं

राम

२३६

अर्थे वा न्यनुकारयेत् ॥ साक्षिपवन्नवेद्यनुतघातं ससाक्षिकं ॥ तुलाग्रमापो विषको यो रोदिया नीहिविष्णुं यो ॥ म
 हाभियोगे घेतानि शीर्षके स्वभियो क्तारि ॥ रुच्या धाम्यतरः कुम्पादपरो वत्र यो छिरः ॥ विनापि शीर्षका कृयन्ति प
 प्रो हे सयातके ॥ वा सहस्त्राक्षरे कालं न तु लो न विषंतया ॥ न पार्थे धभियोगेषु वहे युष्म च यस्तथा ॥ सहस्रायं
 तुलादीनि कोशमत्येपि दापयेत् ॥ शतार्थं दापयेत्तुल्यमशु दंडं नाशवेत् ॥ सवेल श्रातमास्त्यस्योदय उपो
 चितं ॥ कारयेत्सर्वदियामि न पत्राग्रण संनिधौ ॥ तुलास्त्री बाल वक्ष्यं पंगु ब्राह्मणारोगिणां ॥ अग्निर्जले वा सवस
 यवाः सप्तविषस्य च ॥ तुलाधारण विष्किरभियुक्तस्तुलास्त्रितः ॥ प्रतिमान समीभूतो लेखं कृत्वा वतारितः ॥ आदि
 त्य चं प्रावनि लो न लश्चो नू मिरा यो रुदयं यमश्च ॥ अहश्च रात्रिश्च उभे वसंधे धर्म्मो हि जानाति नरस वत्तं ॥ स्व
 र्णजे सत्यधामा सिपुरा देवैर्विनिर्मिता ॥ तस्मत्पदकल्याणि संशयान्मां विमोचयं ॥ यद्यस्मि पापकृन्मा तस्ततो
 मां त्वमधो नय ॥ अथाश्च गमयो र्ध्वस्तुलामित्यभि मंत्रयेत् ॥ करौ विमदित ब्राह्मी लक्षयित्वा ततो न्यसेत् ॥ सप्ताश्वा
 र्यस्य पत्राणि तावन्मन्त्रेण वेष्टयेत् ॥ त्वमेव सर्वभूतानां मन्त्रश्चरसि पावका साक्षिवस्तुण्यपापेभ्यो ब्रह्मसत्यं क
 वेमम ॥ सप्तमादाय सप्तैव मंडलानि शनैर्ब्रजेत् ॥ षोडशो गुलकं ज्ञेयं मंडलं तावदन्नरं ॥ युक्ताग्निं मदित ब्राह्मी वदध
 शुद्धिमाप्नुयात् ॥ अन्नराप्रतिपेडं देहे वा पुनर्हरेत् ॥ पवित्राणां पवित्रत्वं सोधं सोधपयानपः ॥ ससेनेमाभि

आप्यकं॥नामिदं देवकस्तस्मिन्हीत्वारूजलंविशेत्॥समकालमिधुंयुक्तमासायाधोजवीनरः॥गतेतस्मिन्निम
ज्जांगपस्येचेच्छुद्धिमाप्नुयात्॥तंविशब्दमणःपुत्रसत्यधर्मेववस्थितः॥त्रायस्वाम्मादभीशापास्येनभवेमेष्टं॥
एवमुक्त्वाविषंशार्द्धंनक्षयेद्विजशैलजं॥यस्यवेणुर्विनाजीर्णंशुद्धितस्यविनिर्दिशेत्॥देवाउग्रामममर्च्यतस्मानोर
कमाहरेत्॥संश्राव्यपाययेत्तस्माज्जलातुप्रसृतित्रयं॥आचतुर्दशकादाहोयस्यनोराजदैविकं॥असनंजायते
घोरंमशुचःस्यादशंसयं॥सत्सवाहनशस्त्राणिगोबीजकनकानिच॥देवतागुरुपादांश्चइष्टाष्टकृतानिच
इत्येतेसुकराःप्रोक्ताःशपथाःस्वल्पसंशये॥॥इत्यादिपुराणेदिव्यादिप्रसंगः॥॥अग्निरुवाच॥॥विभागंचे
त्विताऊयादिछयाविनवेत्सुतान्॥ज्येष्ठंवाश्रेष्ठमागेनसर्वंवासुःसमाशिनः॥यदिदद्यात्समानंशात्कार्यापित्तः
समांशकाः॥नदत्तंस्त्रीधनंयासांनर्त्तवास्वशुरेणवा॥शक्रस्यानीहमानस्यकिंचिदत्वाष्टयक्रिया॥त्युनाधिकविभ
क्तानादेयःपितरुतः॥विभजेयुःसुताःपित्रौरुर्ध्वसिक्तमृगंसमं॥मातुर्दहितस्योषमृणात्राद्यरितेर्षयः॥पितर्य
विनाशेनयदन्यत्स्यमर्जयेत्॥मैत्रमोहाहिवंचैवदायादानानतज्जवेत्॥साम्यान्यार्थसिमुस्यानेविनागस्तुसमा
स्मृतः॥अनेकपितृकार्याणांपितृतोभागकल्पना॥नृपिपितामहोत्रानिनिबंधोऽयमेववा॥तत्रस्यास्वहंसस्वाम्यं
पितुःपुत्रस्यचोन्नयोः॥विभक्तेयःसुतोयातःसर्वस्मयांविनागत्राक॥दृष्ट्वाघातदिनागःस्यादायमयदिशोधि

राम.

२३९

तान्॥क्रम्यादभ्यागतंश्रव्यंकृतमसुधरेनुयः॥दायादेशोनतद्द्यादिद्वयाजव्यमेवच॥पितृभ्यामप्यमहंनतत्रसैव
धनंनवेत्॥पितुरुर्ध्वविभजतोमातायंशंसमंभावेते॥असंस्कृतसुसंकार्याभ्रातृभिःपूर्वसंस्कृतैः॥अगिन्यश्चविजा
देशादत्वांसंतुतुरीपकं॥चतुस्त्रिद्वेकजागीनोवरणगोत्रात्मजः॥ऊपुत्रजादिवैकानोविजालुब्धेकभागि
नः॥अन्योन्यापहतंश्रव्यंविभक्तैर्यन्तुदृश्यते॥तत्पुनस्तेसमैरंशैर्विभजेरन्ववस्थितः॥अपुत्रेणपरश्वेत्रेनियोध
त्यादितःसुतः॥उन्नयोरपसाष्टकीपिंडदाताचधर्मतः॥औरसोधर्मपत्नीजस्तस्मःपुत्रिकासुतः॥क्षेत्रज्ञःक्षे
त्रजातुसुसंगोत्रेणैतरेणवा॥गृहेप्रच्छन्नउत्पन्नोघृष्टजस्तुसुतःस्मृतः॥कानीनकन्यकाजातोमातामहसुतोम
तः॥अक्षतायांक्षतायाश्चाजातःपौनर्भवःसुतः॥दद्यान्मातापितावापिसपुत्रोदत्तकोनवेत्॥कीतश्चताभ्यांविक्तीतः
क्षत्रिमःस्यास्वयंकृतः॥दत्तात्मात्रुस्वयंदातोर्गर्भेविधसहोच्चजः॥उत्पद्येद्यतेजास्तुसोपविद्धोभवेत्सुतः॥पिंड
दोशहरश्चैषाष्टर्वाजावेपरःपरः॥सजातीयेस्वयंप्रोक्तंस्त्रनयेषुमहाविधिः॥जातोपिदाह्मण्यस्यकामतोरा
हरोनवेत्॥मतेपितरिऊपुस्त्रिभ्रातरस्त्वर्धभागिकं॥अन्नात्कोहरेसर्वंउहितंणंसुतादते॥पत्न्याउहितरश्चैव
पितरौभ्रातरस्तथा॥तत्सुतो गोत्रजोबंधुःशिससःत्रयचारिणः॥एषामभावेष्ट्वस्यधनमायुत्रोत्तरः॥स्वर्ग
तस्यत्यपुत्रस्यसर्ववर्षेस्वयंविधिः॥वानप्रस्थयतिव्रतचारिणःमक्यजागिनः॥क्रमेणाभार्यसच्छिष्यधर्मप्राप्ते

वतीर्धिनः॥संसृष्टिमसुसंसृष्टीसोदरस्यनुसोदरः॥दद्याच्चापहरेच्चांशंजातस्यचमत्स्यच॥अन्योदयंसुसंसृष्टीना
न्योदयोधनंहरेत॥अंसंसृष्ट्यापिचादद्यात्सोदयोनात्ममातृजः॥पतिनत्सुतःक्रीवपद्मरुन्मनकोजडः॥अंधोवि
कित्संरोगीचभ्रुमासुविरंशकाः॥औरसाःक्षेत्रज्ञास्तेषांनिर्दोषाजागहारिणः॥सुताश्चैषांप्रभर्तृव्यापावधेन
र्तुसाकृताः॥अपुत्रायोषितश्चैषांभर्तृव्याःसाधुवृत्तस्ययः॥निर्वृत्त्याभ्युत्थितारिण्यःप्रतिकूलास्तथैवच॥पितृ
मातृप्रतिभ्रातृदत्तमध्यमुपागतं॥आचिवेदनिकंचैवस्त्रीधनंपरिकीर्तितं॥बंधुदत्तंनयाश्चअर्थमर्थधिपमेव
च॥अप्रजायामतीतायांबंधवास्तदमाप्नुयात्॥अप्रजास्त्रीवलंभर्तृव्यादिषुचतुर्धपि॥उहितृणांप्रसूतावेडे
षेषपितृगामित॥दत्ताकमाहरंदंजोमयदद्याच्चसोदयं॥मृतायांदत्तमादद्यात्सरिणाभयंमयं॥उर्ध्वक्षेध
र्मकार्येषुकाधौसंप्रतिबोधके॥गृहीतंस्त्रीधनंभर्तृनिस्त्रीयैदातुर्महति॥अबंधानस्त्रियैर्दद्यादाभिवेदेनिकंसमं
नदत्तंस्त्रीधनंयस्यैदतेत्वदंप्रकीर्तितं॥विनागतिरुवेत्तातेबंधुसाक्ष्यमिलेक्षितौ॥विभागभावनाज्ञेयागृहाक्षेत्र
क्रयौतुकेः॥॥इत्यादिपुराणेदायविभागः॥अग्निरुवाच॥॥सीमोविवादेक्षेत्रस्यसामन्ताःस्त्वविराट्पुत्रः॥गोपासीमा
रुणोयेसर्वेचवनगोचराः॥प्रणखरोनुसीमांतंस्त्वलंगारुषडुमेः॥सेतुवल्मीकनिमास्त्रीचैपाद्यैरुपलक्षितं
सामंतावासमग्रामाश्चत्वारोश्चादशापिवा॥वक्तुसद्यसनाःसीमांलयेपुक्षितिचारिणः॥अनृतेतुष्टयदद्यात्प्राज्ञा

मुत्तमसाहसं॥अनावेत्तातिविक्रानांराजासीमन्प्रवर्तकः॥आरागायतनयामनिपानोद्यानवश्मसु॥एषएववि
धिज्ञेयोवर्षांबुप्रवहेषुच॥मर्यादायाःप्रभेदेषुक्षेत्रस्यहरणेतथा॥मर्यादायाश्चदंडाःसुरपमोत्रुममध्यमाः॥
ननिषेधोलवाभ्यस्तुसेतुःकल्याणकारकः॥परभूमिहरःछूरःशालाक्षेत्रंवरुदक॥स्वामिनोपोनिवेद्यैवाक्षेत्रेसेतुं
प्रकल्पयेत्॥उत्तमेस्वामिनोभोगस्तदनावेमहीयते॥फलाहृतमपिक्षेत्रंयोनिकुर्यान्निकारयेत्॥तंप्रदायारुणसु
र्वक्षेत्रममेनकारयेत्॥माषानस्तौतुमहिषीसस्यवाद्यातकारिणी॥दंडनीयतदंडतुःगोत्रमर्धमजाविकं॥भक्षयि
त्वोपविशानोद्विगुणोवसतांदमः॥सममेषत्विधीयेतखरोष्ट्रंमहिषीसमं॥यावत्सस्यंविनष्टंतुतावक्षेत्रंफलंलजे
त्॥पालस्तोत्रोर्थगोमीतुपूर्वोक्तंदंडमहति॥पथिग्रामविधीतांतुक्षेत्रेदोषो नविद्यते॥अकामतकामचारेचौर
वदंडमहति॥महोक्षोऽष्टपञ्चवःस्त्विकागंतुकीचगौ॥पालोपेषांचतेमोचादैवराजपरिस्तुता॥यथापितृसु
शूनगोपःसायंप्रत्यर्पयेत्तथा॥प्रमादेमृतनशंश्चप्रदाय्यःरुतवेतमः॥पालदोषविभाषेतुपालैर्दंडोविधीयते॥
अर्धत्रयोदशपणःस्वामिनोऽयमेवच॥ग्रामेक्षयागोप्रचारोन्मिराजवशेतदा॥विजस्यैधःपुष्पाणिसर्वतः
सर्वदाहरेत्॥धनुःशांतंपरीणाहीग्रामक्षेत्रांतरेनवेत्॥दिशतेकर्वदस्यासन्नगरःस्यचतुःशतं॥स्त्वलनेतासु
विक्रीतंकतुर्दोषोप्रकाशते॥हीनामहोहीनमूल्येवेलाहीनेचतस्करः॥नष्टापरुतमासाद्यकर्तारंआहयेन्नरं॥

देशकालातिपत्तौ वा गृहीत्वा स्वयमर्पयेत् ॥ विक्रिनिर्दर्शनाच्छुद्धिः स्वामिद्वयं न पोदमे ॥ केतामृतमवाप्नोति तस्मा
द्यतत्र विक्रपी ॥ आगमो नोपयोगेन नृणां व्यमतो न या ॥ पंचबंधो दमस्तस्मिन् रातस्ते नायमाविते ॥ ततं प्रनष्टं पो
द्रव्यपरहस्तादवाप्नुयात् ॥ अनिवेद्यं न पेदंयः स तु परावतिपणात् ॥ शौक्तिकैस्त्वनपलेर्वा निशप्रवृत्तमारुते ॥
अवसिं वत्सरात्सामीलनते परतो न पः ॥ पाने कशफे दद्यात्वरं पंचमात्रुषे ॥ महिषोष्ट्रगवाक्षौ दौषा देपादम
जाविके ॥ स्वर्गं डसा विरोधेन देयेदारमुता दृते ॥ नार्पये सति सर्वस्वं देयं यथात्मसंश्रुतं ॥ प्रतिहः प्रकाशस्यास्त्वाव
रस्य विशेषतः ॥ देहं प्रतिकृतं चैव दत्त्वा नाशपरेत्युनः ॥ दशैकपंचसप्ताहमासमहावर्मासिकं ॥ बीजायोवात्करत्ना
स्त्रीदोत्युपुंसां प्रतीक्षणे ॥ चमो सुवर्णमक्षीणं देपलं रजते शते ॥ अथैतत्र प्रसीनेषु ताम्रे पंचदशापसि ॥ शते दश
पलाहदिरोप्ये कार्पासिकेतया ॥ पंचपंचपलातेया सोक्षे त्रिपलामता ॥ कार्मुके रोमवदेव त्रिंशत् जागक्षयो
मतः ॥ लक्ष्यो नववृद्धिस्तुकोशे वल्कलेषु च ॥ देशकालं च भोगं च तत्त्वा नष्टं वलावलं ॥ द्रव्याणां कुशलाबुधुय
दताप्यमसं सयं ॥ एवाद्या सीरुतश्चैरेर्विकीतश्चापि सच्यते ॥ स्वामी प्राणप्रदो नृकृत्स्न्यासात्रिफ्रयादपि ॥ प्रव
ज्यावसितो रातो दासश्चामरणान्नकः ॥ वर्णानामाबुलोम्येन दाम्यां न प्रतिलोमतः ॥ कृतशिशोऽपि निवसे कृतं काले य
रोग्रहोऽन्ते वा सीगुरुप्राप्तभोजनस्तत्फलप्रदः ॥ राजा कृत्वा पुरोस्वानं ब्राह्मणावर्षतत्र तु ॥ त्रैविध्यं हस्तिमह्या

राम.
२४९

स्वधर्मः पाल्यते मिति ॥ निजधर्मविरोधेन यस्तु सामयिको न वेत् ॥ सोपियत्ने न संरक्ष्यो धर्मो राजकृतश्च यः ॥ ग
णद्रव्यं हरेद्यस्तु संविदं लेषयेच्च यः ॥ सर्वस्वहरां कृत्वा तं राष्ट्रादिप्रवासयेत् ॥ कर्तव्यं वचनं सर्वैः समूहं तितवा
दिभिः ॥ यस्तत्र विपरीतः स्यात्सदाप्यः प्रथमे दमे ॥ समूहकार्यं प्रहितो यत्ने त्रुतदप्ययेत् ॥ आकादशगुणं दाय्यो
यद्यसौ तार्ययेत्स्वयं ॥ वेदज्ञाः सुचपो लब्ध्या न वेयुः कार्यचित्रकाः ॥ कर्तव्यं वचनं तेषां समूहं हितवादिनां ॥ श्रेणि
नेगमयाषोडशगुणो मयपुंविधिः ॥ भेदं चैषां न पो रक्षेत्सु ब्रह्मचिचपालयेत् ॥ गृहीतवेतनः कर्मसि जनदिगु
णमावहेत् ॥ अगृहीते समदाप्यो भूतैस्तु उपस्करः ॥ दाय्यस्तु दशमं भागं वापि ज्यपञ्चसस्य तः ॥ अनिश्चित्य नृति
यस्तु कारयेत्समदीक्षितां ॥ देशकालचयोतीयात्कर्मकुर्याच्च यो यथा ॥ तत्र तु स्वामि न छेदाधिकं नैयं रुतेधि
के ॥ योषा वत्कुरुते कर्मता वत्सतु वेतनं ॥ उभयोरप्यसाध्यं चेछाम्पे कुर्याद्यथाश्रुतं ॥ अराजा दैवकाश्रं वधुं
ना डंदास्तु वाहकः ॥ प्रस्वानविघ्नरुचैव प्रदासौ दिगुणं त्रिति ॥ प्रक्रांते सप्तमं भागं चतुर्थं पयिसं त्यजेत् ॥ धाते
मर्दपथे सर्वा प्रदाप्यस्तान् कोपि च ॥ गजउत्तिकदृदिस्तु शतिकः पंचकं मतं ॥ गल्लीया दूर्तु कितवादितवाहशकं
शतं ॥ सममद्यालितो दद्यात्ताजे भागं तथा कृति ॥ जितमुद्राहयेते वै दद्यात्सत्यं वचः क्षमी ॥ प्राप्ते नृपतिना भागे प्र
सिद्धे धूर्तमंडले ॥ जितं समभिके स्वाने दापयेदयथा न तु ॥ दृष्टा रोमवहाराणां साक्षिणश्च तदावहि ॥ राजा सचि

क्रानिब्रह्मिण्युक्तोपविदेविनः॥ घृतमेकमुखं काव्यं तस्करज्ञानकारणात्॥ एष एव विधिज्ञेयः प्राणिघृते समा
 कये॥॥ इत्यादि महापुराणे आग्नेये मन्त्रे बहारे॥॥ अग्निरुवाच॥॥ सत्यासत्यामथास्तौ त्रैलोक्येन्द्रियरोमिणां॥ क्षे
 पकरोति चेदं द्युः पणान् दत्तयोदरा॥ अभिमन्त्रस्मिन्नग्निनी मातरं वा सवेति च॥ संपत्तिं दापयेद्राजा पंचविंशति
 कंदमं॥ अक्षेधिमेषु दिगुणः परस्त्रीषु त्रमेषु च॥ दंडप्रणयने काव्यं वल्गुजासु त्रार्यवे॥ प्रतिलोमापवादे तु दिगुण
 त्रिगुणादयः॥ वत्सनामा नुलोम्ये न तस्मादेवा ब्रह्मनिर्गतः॥ कङ्करी वाने त्रयस्त्रिंशति विनाशे वाचिकोदमः॥ शतसुतो
 धिकः पादनासा कर्षक रादिषु॥ अशकुलुवदस्वेवं दंडनीयः पणान् दश॥ तथा शक्रः प्रतिभुवं हयाक्षे मायतस
 तु॥ पतनीयेरुते क्षेपे दंडो मध्यमसाहसं॥ उपपातक युक्तेषु दप्ये प्रथमसाहसं॥ त्रिविद्यनृपदेवानां क्षेप उन्नम
 साहसं॥ मध्यमं याति यूगानां प्रथमं ग्रामदेशयोः॥ अक्षास्त्रीक्षिकहते चिक्ने मुक्तिनिश्चागमेन च॥ इह ओसव
 हारस्तु कूटचिह्नस्तो न यात॥ न स्मपकं रजस्रं दंडो दशपणस्ततः॥ अमेध्यप्राप्तिनिष्पुतस्पर्शनिर्दिगुणस्ततः
 समेष्वं परस्त्रीषु दिगुणस्तु धमेषु च॥ इनेष्वर्द्धमो मोहं महादिक्षिरदंडना॥ विप्रेपीडा करं छेद्यं मंयुमब्राह्मणस
 तु॥ उग्रैर्प्रथमो दंडः संस्पर्शेन तु दर्शकं॥ उज्जुर्हस्तपादे तु दशविंशतिकोदमो॥ परं परस्पर्शसर्वेषां रास्त्रे मध्यम
 साहसः॥ पादकेशांश्च ककरां च चनेषु पणान् दशपीडां कस्त्वा वनादेशपादस्याशिगतं दशः॥ शोणितेन विना

राम
२४२

दुःखं कुर्वन्काशदिभिर्नरैः॥ संविंशतिं पणान् दद्यादिगुणान् दशनिस्तजः॥ करपाददं त्रये गे छेदने कर्षनासयोः॥
 मध्योदंडो व्रणे देह त कल्यहते तथा॥ वेशजो जनवाग्रोधेनेत्रादि प्रतिनेदते॥ कंचराबाहुशकपंचिमंगे मध्यमसा
 हसः॥ एकं घ्रातां वरुणाश्च पयोक्तादिगुणोदमाः॥ कलहा पुरुते देयं दंडश्च दिगुणस्ततः॥ दुःखमुत्पादयेद्यस्तु समुत्ता
 ने जनमयं॥ दीप्योदंडं च पौयस्मिन्कलहे समुदाहतः॥ तरिकः स्थलकं शुकं गुरुदंडापणान् दश॥ ब्राह्मणप्रातिवेशा
 नामेतदेवानिमंत्रणे॥ अभिघाते तथा नेदे छेदे कुड्या च पातने॥ पणान् द्याप्यः पंचदशविंशतितद्ययन्नथा॥ दुःखोत्पा
 दि गृहे क्वं क्षिप्रं प्राणहरं तथा॥ षोडशाघः पणान् द्याप्यो दितीयो मध्यमं दमं॥ दुःखे र्थशोणितोत्पादेशा रं वा गे
 दने तथा॥ दंडः क्षुद्रपशूनास्यादिपणप्रवृत्तिकमात्॥ लिंगस्पृष्टे दने मधौ मध्यमो मूल्यमेव तु॥ महापशूनामेते
 पुस्तानेषु दिगुणोदमः॥ प्रावहे शोणिकाशार्थं स्फुटं दसर्वविदारणे॥ उपजीमद्रुमाणां त्रुविंशतिर्दिगुणोदमः
 यः साहसं कारयति सदा यो दिगुणं दयं॥ यस्त्वेव युकाहं दताकारयेत्तु र्गुणं॥ आयक्रोशातिकं मरुत्तनात्तना
 यप्रहारदाः॥ संदिष्टस्याप्रदाता च समुद्रगृहेनेदकः॥ सामेत्तकलिकादीनां च प्रकारस्फकारकः॥ पंचाशत्य
 णिकोदंड एषामिति विनिश्चयः॥ स्वच्छं दं विधवागामी विकुपेनाभिधावकः॥ अकारणे च विक्रोशचंडालश्चोन्नम
 नस्तन॥ शूद्रमहैव्रजितानां च दैवे पित्रे च नोजकः॥ युक्ताः समर्पकं कुर्वन्मोघो योग्यकर्मस्त॥ अशुभप

शूनोचपुंस्त्वस्यप्रतिधातकृतः॥साधारणस्यापलापीदासीगर्जविनाशकृतः॥पितापुत्रस्वस्वन्नावेदमासाचार्यशि
शिकाः॥एषामपतितामोमत्यागीचशतदंडभाकः॥वसानस्त्रीपणान्दंज्योजनकस्तुपरांशुकं॥विक्रयाविक्र
याधानयाचितेषुपणां दश॥तुलाशासनमानानां कूटकटकं॥सनाणकपरीक्षीतुदाप्याःप्रथमसाहसं।
मिषमिध्याचरं दीपास्तियक्षुप्रथमंदमं॥मानुषेमधमंराजमानुषेमन्त्रमंतया॥अवधंयश्चवधातिबंधं
चप्रमुंचति॥अप्राप्तमवहारंचसदाप्योदमनुत्तमं॥मानेनतुतथावापियोशःमष्टमकंहरेत्॥चात्रिशतिपणा
नदाप्योददीहानौचकसितं॥नेषजस्नेहलवणगंधधाम्यगुडादिषु॥पणेषुहीनंक्षिपतःपणान्दाप्यस्तुषे
उश॥संस्तुयुक्त्वतामप्यमाबाधंकारीक्षितं॥अर्घ्यस्यक्रीसंस्तुसाहसोदंडच्यते॥राजनिस्त्वाप्यतापोर्य
प्रत्यहंतेनविक्रमय॥क्रयोवाविसवस्तस्मादुणिजांलाभरुस्मृतः॥स्वदेशपणेषुशतंवणिगक्रीतपंचकं॥
दशकंपारदेशोतुयःसधःक्रयविक्रायी॥पणस्योपरिसंस्थाप्यमयंपुण्यसमुद्भवं॥अर्थोत्तुगहकृतका
र्यक्रेतुर्विक्रेतुरेवच॥गृहीतमूल्यंयःपणंक्रतुर्नैवप्रयच्छति॥सोदयंतस्यदाप्योसोदिरानेवारिणागते॥वि
क्रीतमपिविक्रेयंपूर्वक्रेतयगृह्णति॥इतिश्लोके।तरुपेणक्रेतुरेवैहिसाभवेत्॥राजदैवोपघातेनपण्येदोषमु
पागते॥इतिविक्रेतुएवासौपाचितस्याप्रयच्छतः॥अन्यहस्तेतुविक्रीतंउष्टंवाउष्टवद्यदि॥विक्रीयंतेदमस्तत्रत

राम-

२४३

नमस्यादियुगोभवेत्॥क्षयं वृद्धंचवणिजापण्यानामविजानता॥क्रीत्वाभानुशयःकार्यः कृर्वन्पद्मागदंडभा
कः॥समवायेनवाणिजांलाभार्थं कर्मकृर्वतां॥लाभालाभौयथाद्रव्यंयथावामविदारुतौ॥प्रतिसिद्धमनादिष्टप्रमा
दाद्यादिलवाचरक्षतादृशमांशभाकः॥अर्थप्रक्षेपणादंसंभागंशुक्तंनपोहरेत्॥वासिद्धंराजयोग्यंचविक्रीतरा
जगामितत्॥मिथ्यावदत्यरीमाणंशुक्तस्त्वानादपाकमतः॥दाप्यस्त्वष्टुगुणंयस्यसव्याजक्रयविक्रयी॥देशांतर
गणेष्वेतेद्रव्यदायादवाधवा॥तातयोवाहरेःयुस्तदागतास्तैर्विनाशपाः॥जिह्मंयजेयुर्निलेनमशक्रोम्येनका
रयेत्॥अनेनविधिराख्यातकृत्विकर्षककर्मिणां॥ग्राहकैर्गत्यातेचौरोलोप्रेणोयपदेनवा॥पूर्वकमपिराचीव
तथैवाशुद्धवासकः॥अन्येपिसंगयायात्याजातिनामादिविक्रयैः॥दूतस्त्रीपानवाक्त्राश्चशुक्लमिन्नसुर
स्वराः॥परद्रव्यगृहाणांचष्टकापूडवारिणः॥निरयाव्ययवंतश्चविनष्टद्रव्यविक्रयाः॥गृहीतःशोकयु
यचौयेनात्मानंचैदिशोधयेत्॥दाप्यित्वाहृतंद्रव्यंचौरदंडेनदंडयेत्॥चौरंप्रदाप्यापहतंघातयेद्विधेर्विधेः।
सचिक्रं ब्राह्मणंरुत्वास्वराष्ट्रादिप्रवासयेत्॥घातितेद्यहतेदोषोग्रामभर्तुरनिर्गते॥ससीमिदद्याग्रामस्तुपदंवा
यत्रगच्छति॥पंचग्रामीहीतमोवंदिग्नीवाश्चहारिणः॥प्रसत्यघातिनश्चैवशूलमारोपयेन्नरान्॥उत्क्षेप्यग्रंथि
नेदौचकरसंदर्शहीनको॥कार्योद्वितीयापराधेकरयादैकहीनको॥रक्षावहासागुदकमर्षोपकरणमयात्

ग

रुत्वाचौरसहंतुवसाहसंदंडउत्तमः॥शस्त्रावपातगर्जस्पपातनेचोत्तमःसदा॥उत्तमोवाधमोवापिपुरुष
स्त्रीप्रमापणे॥शिलावधाक्षियेदमुतरश्रीविषदांस्त्रियं॥विषमिदानीजगुरुनिजापत्यप्रमापणी॥विकर्ण
करणासोष्टीरुत्वागोत्रिःप्रमापयेत्॥सेत्रवेस्मवनग्रामविवीतरवलदाहकः॥राजपत्न्यनिगामीचदग्धया
स्तुकटाग्निना॥पुमान्संग्रहणेप्रात्याकेशाकशिपरस्त्रिया॥सजातावुत्तमोदंडःआनुलोम्येतुमध्यमः॥
प्रतिलोम्येवधःपुंसो नार्याःकर्णविकर्त्रेण॥नीविस्तनप्रावरणनाभिकेशवमर्दनं॥अदेशकालसंभाषेस
हावस्वानमेवच॥स्त्रीनिषेधेशतंदद्याकुर्वतीविपतीपुमान्॥अनिषेधितयोदंडोयथासंग्रहणेतथा॥प
शूनगलुनशतंदापोहीनस्त्रीगश्चमध्यमं॥अवरुद्धामुदासीपुत्रुजिप्पासुतयेवच॥गम्यास्वपिपुमा
न्याप्यःपंचाशत्यणिकंदमे॥प्रसह्यदास्यनिगमेदंडोदशयणः॥स्मस्तः॥कवंधेनांक्रमयेदंत्वाप्रव्रजि
तागमे॥मूनेवापाधिकंवापिलिखेद्योराजाशासनं॥पारदारिकचौरोवासुचंतोदंडउत्तमे॥अभक्षेऽप्य
दिप्रंदंडउत्तमसाहसं॥क्षुब्धवादिस्वर्णहारीविमांसस्यचविक्रयी॥संगहीनस्तुकर्तव्योदापोचोत्त
मसाहसं॥शक्रोत्तमोक्षयस्वामीदंष्ट्रिणःशृंगिणस्तथा॥प्रथमंसाहसंदद्यादिकुष्टेद्विगुणंतथा॥अचो
रचौरेतिवदंदाप्यपंचशतंसमं॥राज्ञोनिष्टप्रवक्तारंतस्येवाक्रोशकंतथा॥तन्मंत्रस्यचनेत्रारंछित्वाजिक्ता

प्रवासयेत्॥मतांगलयविक्रेतुर्गुरोस्ताडयितुस्तथा॥राजयानासनारोदंडोमध्यमंसाहसः॥दिनेत्रमोदिनो
राजदिव्यादेशरुतस्तथा॥विप्रत्वेनचशूरसजीवतोदशतोदमः॥यामन्यताजितोस्मृतिन्यायेनापिपराजितः
तमायांतपुनर्जित्वादंडयोद्विगुणंदमे॥राज्ञाम्यायेनयोदंडोदशतोवरुणापतं॥निवेद्यदद्याद्विप्रेभ्यःस्वयंत्रिं
शरुणीकृतं॥धर्मश्चाथश्चकीर्तिश्चलोकपंक्तिरुपग्रहः॥प्रजाभ्योवज्रमानेचस्वयंस्थानेचोशास्वतं॥पश्व
तोअवहारोश्चयुगाःसुःसप्तभूपते॥॥इत्यामेयेअवहारः॥॥अग्निरुवाच॥॥रुम्यजुःसामयर्वाणविधा
नंपुकरोदितं॥भुक्तिमुक्तिपरंजप्यात्तोमादोमायतक्रमे॥॥अग्निरु॥॥प्रतिवेदितुक्रमणिकार्याणिप्रवद
मिति॥प्रथमंत्यविधानंवैश्वणुत्वंभुक्तिमुक्तिदं॥अंतर्जलेतथाहोमेजप्यतेमनसेप्सितं॥कामं करोतिगाय
त्रीप्राणायामोदिशेषतः॥गायत्र्यादशसाहस्रोजयोनक्ताशिनोद्विजः॥वज्रस्नातस्तत्रैवसर्वकल्मषना
शनः॥दशयुतानिजप्यार्थहविष्यासीसमुक्तिनाक॥प्रणवोहिपरंजेयसब्रह्मःसर्वपापनुत्॥कौर्त्तंतुज
पेत्रित्यंनभिमानोदकस्त्रितः॥जलेपिबेत्ससर्वेभ्योपापैर्विधिप्रसूच्यते॥मानात्रयंत्रयोवेदास्त्रयोदेवास्त्रयोभ
यः॥महाव्याहृतयःसप्तलोकेहोमास्त्रिलापहा॥गायत्रीपरमाजप्याहोमेव्याहृतयस्तथा॥अंतर्जलेतथाराम
प्रोक्तंस्त्रैवाघमर्षणः॥अग्निमीलेपुरोहंतिमृक्तोयंवक्रिदैवतः॥शिरसाधारयेदक्रियोजयोत्तरिक्त्सरं॥हो

मंत्रिषवर्गं नैश्चमन्ति जलनसंचरेत् ॥ अतः परं शुचः सप्तवाधाया प्रकीर्तिताः ॥ ताजयत्ययतो नित्यं मिष्टकामा
 न्समश्नुते ॥ वामकामो जाये नित्यं सदा सस्यति दिशं ॥ अनुयोजयेति जाः प्रोक्ता नवर्चमस्तु नाशना ॥ शुनैरीफ
 मृषिबद्धः सन्निरुधो यवाजयेत् ॥ मुच्यते सर्वपापे न्योगदी चाप्यगदी भवेत् ॥ य इच्छेत्साश्वतं कामं मित्रं प्राप्नु
 रंदर ॥ रुद्रिः षोडशभिः कुर्यादिन्द्रस्य तिदिने दिने ॥ हिरण्यसुय इत्येतत्कथं नृशत्रून् प्रबाधते ॥ क्षेमी नवति
 चाधानेयेति पंथा जयनरः ॥ रौद्राभिः षड्विंशति रीशानं स्तया षोडश दिने दिने ॥ चारुं वा कल्पयेद्गौतमं तस्य शांतिपरा
 भवेत् ॥ उदित्कदंतसादैत्यमुपतिष्ठं दिने दिने ॥ क्षिपेत्कलं शालीनात्तमनोऽः खविनाशनं ॥ विषं तु मित्रया दधुं
 यदित्पातय न स्मरेत् ॥ आसं स्तु सप्त रात्रेण विदेषमधिगच्छति ॥ आरोग्यकामो रोगी च पुष्कर्या सोक्षमं यजेत् ॥ उ
 त्तमस्य वचा धार्यो जपेद्देविनाशनं ॥ उदयं वायुरक्षेप्स्यते जोमधं दिने जयेत् ॥ अस्तप्रतिगते सूर्ये दिषं तं प्रति
 बाधते ॥ नत आधो तिस्रं कांति जयनृशस्त्रा विच्छति ॥ एकादश सुपंथस्य सर्वकामान्नि निर्दिशेत् ॥ अध्यात्मि
 की कइत्येता जपन्मोक्षमवाप्नुयात् ॥ चानो भद्रास्तनेन दीर्घमायुः प्राप्नुयात् ॥ त्वं सोमेति च सूक्तेन सर्वपुत्रपेत्ति
 शा करे ॥ उपतिष्ठेत्समित्याणि वसिंस्त्या च संशयं ॥ आयुः छन्दोऽस्तेनिके संसृक्तं सदानयेत् ॥ अपनः सोऽश्व
 दितिसंवां मध्ने दिवाकरं ॥ यथायुं ज्यात्रैवैषी कंस्तथा पापं प्रमुच्यति ॥ जातवेदस इत्येतत्कपेत्सस्य न पयि ॥

राम.
२४५

तत्त्वोर्विमुच्यते सर्वैः स्वस्तिमानाप्नुयात् प्रहान् ॥ कुर्यात्तथा बाल्यामेतं ऋः स्वप्ननाशनं ॥ प्रमं दिनेति मयसा
 जपेद्भृजविमोचने ॥ जपन्निद्रमिति स्नातो विश्वदेवे तु सप्तकं ॥ मुच्यते वात्यनृशानु कान्मकले कित्तिषं नरः ॥ इमामे
 तियजन् शश्वत्कामो नाप्रोत्समी सितान् ॥ मानसो कइति कामां विरात्रो पोषितः शुचिः ॥ उदं वरीश्वरुया समि
 धश्चात्संस्कृताः ॥ स्विताः सवन्मृत्कपाशान्जीवेद्भोये विवर्जितः ॥ उर्ध्वबाहुं च नैव सुलाशं च तथैव च ॥ मान
 सौकेति संभवाय शिखा वदेरुते नरः ॥ अदृष्टा सर्वज्ञान जायते संशयं विना ॥ चित्रमित्कपतिष्ठे तविसंभा
 स्करं तथा ॥ समित्यामि नरो नित्यमी सितत्वनमाप्नुयात् ॥ अतः स्वप्ने निवज जयन्ना तर्मधं दिने ॥ ऽः स्वप्नं चार्दि
 ते रुक्मं भोजनं चाप्नुयात् शुभं ॥ उमे प्रनामीति तथारक्षो ह्म पुरि कीर्तितः ॥ यदि वा साम इत्येनं पवान्कामाना
 मुयात् ॥ तमायरनिति जयात् मुच्यते वाततामिनः ॥ कषाशुभेति च जयन्ताति श्रेष्ठमवाप्नुयात् ॥ तमायरनिति ज
 या मुच्यते वाततामिनः ॥ इमं त्रै सामभिधे तसर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ गणानामिति सूक्तेन स्निग्धमासोऽनुक्तं
 यामेराजलितीमं तुऽः स्वप्नशमरी मृचं ॥ अध्वनिप्रस्तितो यस्तु पश्येच्छक्रनिशुचित्ये तं प्रशंसं प्रशंसं वा ऊ
 विदंशं इमे यजेत् ॥ द्वाविंशकं जपन्सूक्तो माध्यात्मिकमनुत्तमं ॥ यच्च सुप्रयतो नित्यं मिष्टकामा न्समश्नुते ॥
 मृगुधेति जपन्सूक्तं जुहुयाद्यं समाहितः ॥ अरातिन हिरेत्याणारक्षास्पृशेन्न शयेत् ॥ उपतिष्ठेत्सयं वक्रिपरि

श्रुचादिनेदिने॥ तं रक्षति स्वयं वक्रि विव्यतो विव्यतो मुखं॥ हे सञ्चिषदैत्येतच्छुचिरीक्षेन्दिवाकरं॥ गंधमात्यनमस्त
 रेजपेदेताश्च देवताः॥ प्रवायने प्रलवनेखलशीतायहारयोः॥ अमोघं कर्म नवतिवर्धते सर्वदा रुषिः॥ समुद्रादिति
 सूक्तेन कर्मणा प्रातिपावकान्॥ विश्वानर इति द्वाभ्यां योऽयं वक्रि मर्हति॥ सतवर्षापि दः सर्वायशः प्राप्नोति चाक्षयं
 विपुलां श्रियमाप्नोति जयं प्राप्नोत्यनुत्तमं॥ अग्रेत्वमिति चतुत्वाधनमाप्नोति वाञ्छितं॥ प्रजाकामो जपेनित्यंवरुणो दे
 वयत्रयं॥ स्वस्सात्रेयं जपेत्प्रातः सदा स्वस्वपुनं महता॥ स्वस्ति पत्न्या इति प्रोच्य स्वस्तिमान् ब्रजते ध्वनिः॥ विजिहीष्ट
 वनस्मात्तत्रानां मसिधितं न वेत्॥ श्रियागर्भं प्रसूयतां पागर्भमोक्षणमुत्तमं॥ अष्टावदेति सूक्तं च हरिकामः प्रयो
 जयेत्॥ निरुहार किं न वासानचिरेण प्रवर्धति॥ मनसः काम इत्येतां पञ्चकामो न योजयेत्॥ कर्दमेन इति स्तायात्म
 जाकामः श्रुचिव्रतः॥ अश्वपूरु इति स्तायात्तराज्यकर्म सुमानवः॥ रोहिते चर्मनि स्तायात्राश्रयण सुपयाविधिः॥ रा
 जचर्मणि वैद्यानां छागे वैश्ये स्तयेव च॥ दशसाहस्रको होमः प्रत्येकं परिकर्तितः॥ आगार इति सूक्तेन गोरेगिलो
 कमातरं॥ उपतिष्ठन्न जेवैव यदीच्छेताः सहाक्षया॥ उत्पतितिसूत्री रातो पं दनी मभिमेव येत्॥ तेजो बलं च प्राप्नो
 तिशक्रं श्वेव निपद्यति॥ तृणपाणिर्जपसूक्तं रक्षोघ्नं दस्मिर्हृत्॥ केचिन्न जप्तामनुजा दीर्घमयुरवाप्रवात्
 जीमूक्तसूक्तेन तथा मेनां गान्माभिमेव येत्॥ यथा लिङ्गं ततो राजा विनिहत्य रिणोरिष्ट॥ प्राग्नये चित्रिभिः सूक्ते

राम
२४६

ईनमाप्नोति चाक्षयं॥ अमीवाहतिः सूक्तेन नृत्तानि स्वापयेन्निरि॥ संवाधे विसर्गं उर्गे विद्योवातिगतिः कवित्॥
 पाजाय याग्रहीतो वा सूक्ते मेतद्यथानयेत्॥ त्रिरात्र नियतो यो षण्मपयेत्यायसंचरुं॥ तेनाकृतिरक्षते पूर्णं जुहुयात्
 ब्रह्मे सुच॥ समुद्रिष्महादेवं जीवेदशशतं मुखं॥ तत्र क्षुरित्वा स्नात उपतिष्ठेदिवाकरं॥ उद्यते मध्यगे चैव दीर्घमा
 युर्जिजीविषु॥ सुक्रामा पार एताभ्यां कृताभ्यां नृतिमाप्नुयात्॥ इंद्र सोमेति सूक्तं तु कथितं शत्रुनाशनं॥ यस्य लु
 प्रव्रतं मोहात् प्राप्यैव संसृजेत्सह॥ उपोष्याज्यं स जुभयं शुभमेव बुतथा इति॥ आदित्येति प्रसम्मानं जप्त्वा वादेन
 पीनवेत्॥ नृरातिन चतुर्केण सुच्यते महती नयात्॥ रुचं जप्त्वा पदित्येतत्सर्वकामानवाप्नुयात्॥ वाचत्वारिंशकं चै
 वं जप्त्वा नाशयते रिष्टम्॥ वासं महीति जप्त्वा च प्राप्नोत्यारोग्यमेव च॥ गंधो न वेति द्वाभ्यां तु नुक्ता ई प्रयतः श्रुचिः॥
 हृदये प्राणिनां सृष्ट्या धिनिर्नानि नृपते॥ उत्तमे दमिनि स्नातो कृत्वा शत्रुं क्षमापयेत्॥ त्वनो ग्र इति सूक्तेन कृते
 नार्थमवाप्नुयात्॥ हन्याद्वा रुषिः सूक्तेन दिग्दोषा द्वाप्रमुच्यते॥ पदसकं चैकदितेन शिवं रं जगद्भवेत्॥ यत्त
 पिति व्रजनेन वाणी भवति संस्कृता॥ वाचो वदमित्येतां जपित्वा तं मश्नुते॥ पवित्राणां पवित्रं तु पावमात्यो ह्य
 चोमता॥ विषानसारुचस्त्रिंशत्पवित्रापरमागताः॥ सतो विहृष्टि प्रोक्ता स्वपरावेत्पूषिसत्रम्॥ सर्वकल्मशां तां
 यपावनाय शिवाय च॥ स्वादिष्टयेति सूक्तानां सप्तषष्टिरुदाहृतः॥ दशोत्तराण्युच्यं चैतापावमात्यः शतानि षट्

शतजपं शुक्रया च यो रं मृत्फजयं जपेत् ॥ आपो हि हेति वापि स्वे जपेत् पाप नया दने ॥ प्रदेवमिति नियतो जपे च मरुवं
धसु ॥ प्राणोतिके जपे प्राप्ते क्षिप्रमायुः सुविंदति ॥ प्रावेषामन्त्रं च मेकां जपे च मनसा निशि ॥ अथाया मुदिते स ये धते
जपमवाप्नुयात् ॥ मा प्रगमेति मूढश्च यस्तानं पधि विंदति ॥ क्षीणायुरिति मये तसपेकं विदं प्रियं ॥ पतेयमिति त
स्नातस्नस्य मूढनिमालने ॥ सहं सुहृदः पंचाहेतेनायु विंदते महत् ॥ इदमधेति जुक्रयात् एतं प्रातः सहस्रशः
पशुकामो गवां गो हेरुतु कामश्च तुष्यये ॥ वयः सुपर्ण इत्येतां जपं धि विच्युते श्रियं ॥ इ विष्यति यममस्य सर्वपापे प्रमु
च्यते ॥ तस्य रोगा विरुपं तिकायां भिं बध्यते तपा ॥ गोतुषधयः स्वस्वयने सर्वव्याधि विनाशनं ॥ हहस्य ते श्रुती येति
दिष्टिका माः प्रयो जपेत् ॥ सर्वत्रैति पराशां तिर्ते पप्रतिरथस्तथा ॥ श्रिता संकाशान् नित्यं प्रजा कमस्य कर्त्तितं ॥ अहं
रुद्रेति रित्येतदाग्नी भवति मानवः ॥ नपो यो जायते विद्वान्यत्रातीति नरा त्रिषु ॥ रात्रि हक्ती जपन् रात्रौ त्रि क्षमा भवे
न्नरः ॥ पाकल्ययेतीति जयं नित्यं क्षित्या विनाशनं ॥ आपुष्पं चैव च स्य स्रक्तं दाक्षायणं महत् ॥ उत देवा शति जपे दाम
यघ्नं धत प्रतः ॥ अयमग्ने ज नित्ये ते जपे दग्नि नये सति ॥ अरायानीत्यरापेषु जपे तु तपनाशनं ॥ ब्राह्मी मासा दस
स्कोल वचो ब्राह्मी शता वरी ॥ एयगद्भिर्घतैर्वर्धयेत् दालक्ष्मी च विंदति ॥ सार इत्यासपे नृघ्नं संग्रामे विजिगीषतः ॥ ब्रा
ह्मणोऽग्निः संविदानं जन्म मृत्फनिवारणं ॥ अये हीति जपेत् स्रक्तं चिदुः स्वप्ननाशनं ॥ येनेदमिति वैजस्वा समाधिं विदुः

राम.
२४७

तेपरां ॥ मयो नृवात इति तु गवां स्वस्वयने परं ॥ मयो नृवात इति वृगवां स्वस्वयने परं ॥ सावरी मिंजालं वा मायामेते
नधारयेत् ॥ मृद्गी त्रीणां मवी स्विती पधि स्वस्वयने जपेत् ॥ अग्नये विधिसिले स्वे जपे च रिषु नाशनं ॥ वासोष्पते च मे
त्रेण मजेत गृह देवतो ॥ जपे स्पेय विधि प्रोक्ती पुनेरा च विशेषतः ॥ होमोते रक्षिणा देवा पापशो तिर्कते नतु ॥ कृतं
चाम्पति चातेन अथ हे मप्रदानतः ॥ विप्राणिषस्त्वमोघाः स्फूर्बहि स्नानं तु सर्वतः ॥ सिद्धार्थकाय वा धामपयो
दधि घृतं तथा ॥ क्षीर वृक्षात ये रं मंतु होमं दे सर्वकामदा ॥ समिधः कंटकि मश्चराजिकारु धिरं विषं ॥ अभिचारे तपाशे
ले असने सकवः पयः ॥ दधि नै संफलं मूलं रुग्नि धानं सुदाहृतं ॥ इत्याग्ने ये रुग्नि धानं ॥ पुष्कर उवाच ॥ ॥ यजु
र्विधानं वक्ष्यामि नुक्ति मुक्ति प्रदं शृणु ॥ उकार एविकाराम महाव्याहृत यो मतः ॥ सर्वकल्मष नाशिनः सर्वका
मप्रदास्तथा ॥ अज्या कृतिसहस्रेण देवताराधये दुषः ॥ मनसः काक्षितं रामः मनसे स्मितकामदे ॥ शां तिका मोय
वेः ऊयान्त्रिलेः पाया पनुत्तये ॥ धामैः सिद्धार्थ कैश्चैव सर्वकाम करैस्तथा ॥ उदंबरी निध्या त्रिः पशुकाम सशस्य
ते ॥ दध्मचैवानु कामस्य पयसा सति मिच्छताः ॥ अपामार्ग समिद्रिस्तु कामयत्कनकं बज्र ॥ कामा कामो घृतका
नियुग्मयो ग्रथितानि तु ॥ जाति पुष्पाणि जुक्रया द्धामार्था तिलतंडुलानां ॥ वशी कर्मणि शारवो देवा सां पामार्ग मे वच
विषासग्निमसमिधो व्याधिघात स्रग्वच ॥ ऊरु सुजुक्रया तस्य कशत्रुणां वधकाम्यया ॥ सर्वत्र हि मयी रुत्वा

तः प्रतिकृतं विज॥ सहस्रशस्तु जुहुयाद्वाजावशगतो न वेत्॥ वस्त्रकामस्य पुष्पाणि दूर्वायाधी विनाशनी॥ ब्रह्मवचस्य
कामस्य वासायै च विधीयते॥ प्रत्यंगिरेष जुहुयात्पुष्पकंदक न स्मृतिः॥ विदेषणे च पुष्पाणि काककैशिकयोस्तथा॥ क
पिलां च घृतं कृत्वा तथा चं प्रयुहे विज॥ वचा चूर्णं न सम्याता सगानी यत्र तां च चो॥ सहस्रं मंत्रितां शुक्लामेधावी जायते
नरः॥ एकादशं गुलं शंखं लोहं खदिरमेव वा॥ विषतो वधो सीति जपनि धने त्रिपुरे स्मृतिः॥ उच्चादनमिदं चैव शत्रूणां कथि
तं तव॥ चक्षुष्मा शतिजप्ता च विनष्टं च क्षुमा भुयात्॥ उपयुजत इत्येतदनुवाकं तथा नुदं॥ तत्तून पामे सदिति पूर्वा कृत्वा त्रि
चर्त्तमिः॥ नेषजससीति दध्याक्षै होमः पश्य वग्नीकृत॥ त्रियुवकं यजामहे होमः सौभाग्यवद्भनः॥ कन्यानाम गृही
त्वा कन्या लोने करः परः॥ न ये घाते जपं नित्यं न ये सो विप्रमुच्यते॥ धनूरपुष्पं स घृतं कृत्वा स्यात्सर्वकामनाक॥ कृत्वा च
सुगुलं रामस्वप्ने पश्यंति शंकरं॥ युजते न मनोवाकं जप्त्वा दीर्घमवाप्नुयात्॥ विष्णोर राटमित्येतत्सर्वविधा विनाश
नं॥ रक्षोघ्नं न यशसं च तथैव विजयप्रदं॥ अयन्नो मग्निविद्येत संग्रामे विजयप्रदं॥ इदमाप्यवहत्त आने पापानोदने
विश्वकर्मणि हविषा शुचिं लोहं दशं गुलां॥ कन्यापालिरुक्नवारिसायास्मेन प्रदीयते॥ देवस्य वितरेते न कृते नैतेन च
त्ववान्॥ अग्ने आनति जुहुयात्तु न कीमो विजो नमः॥ तिलै पीवे च धर्मज्ञतथापामा गतं दुलैः॥ सहस्रं मंत्रितां कृत्वा त
थागौ रोचनां विज॥ तिलकं च तथा कृत्वा जनस्य प्रियतामियात्॥ रुद्राणां च तथा जप्यं सर्वविधि मर्दनं॥ सर्वकर्मक

रामः
२४६

रो होमः स्रथा सर्वप्रशांतिदः॥ आजा विकामश्चानो च कंजराणां त बागवो॥ मनुष्यानां नरैराणां बलानां योषितामपि॥ आ
माणां नगराणां च देशां तामपि नार्गवि॥ उपद्रुतानां धर्मतः आधितानां तथैव च॥ मकरे समयुक्ता प्लेरि पुष्पे च तथा भये॥
रुद्रहोमपराशंति पायसेन घृतेन च॥ रुद्रा इत्येत होमेन सर्वान्यापन्नव्यपोहति॥ सकल्युवाकृतैर्गणपतं कं मनुजसत्रमे
बहिस्तानरतो मासान् मुच्यते ब्रह्महत्या॥ संवधतेति मंत्रेण होमादितो खिललनेत्॥ दधिकायां तिरुत्वा तु पुत्रान् आनस्य
संशयः॥ तथा घृतवती स्वेतदायुष्मसा घृतेन तु॥ स्वस्ति न इन्द्रो म्यो देत सर्वबाधा विनाशनं॥ इह गावः प्रजायध्वं गावः
पुष्टिर्विवर्धनः॥ घृता कृतिसहस्रेण तथा लक्ष्मी विनाशनः॥ अवेण देवस्य त्वेति कृत्वा पामा गतं दुलं॥ मुच्यते विरुता
छीघ्रमभिचारानुसंशयः॥ रुद्रयत्रे पलाशस्य समिधिः कनकं लनेत्॥ इंसः ऋचिः पदित्येतज्जत्रतो ये घनाशनं॥
चत्वारिंशं इत्येते सर्वपापहरं जले॥ देवाय जेतुं जप्त्वा तु ब्रह्मलोके महीयते॥ शिवो न वेत्त्युत्पाति त्रीहि निजुहुया
नरः॥ याः सेना इति वैतवृत्त स्करे म्यो न पापद॥ म्यो अस्मभ्यमरातीया बुधा रुष्टितान्नरः॥ सहस्रो रात्रि चारु
मुच्यते विरुता विज॥ अनेनानुपतेत्येव कृत्वा चानमवाप्नुयात्॥ सुपत्तिसीति चेत्यस्य कर्मव्याकृतं विविक्तं वेत्॥ नमस्ते
ते त्रिभिर्जस्त्वा बंधनामोक्षमाप्नुयात्॥ अंतर्जले त्रिरावर्त्तु पदा सर्वपापमुक्॥ इह गावः प्रजायध्वं मंत्रो ये बुद्धिर्वर्ध
नः॥ कृतस्तु सविषादभापय सा पायसेन वा॥ शते देवि इति वैत कृत्वा पण्यं लानि वै॥ अरोग्यां श्रीयमाप्नोति जी

वितंचचिरंतया॥ एषधीप्रतिमोदध्वं वयने जवने पुरुत॥ अश्ववतीपायसेनहोमांतिमवाप्नुयात्॥ उचुष्मा इति
 चैतेन षवनस्तो विमुच्यते॥ युवा मुवासा इत्येव वासांसा प्रोत्सुत्रमं॥ सुचनमाशसपुष्पादिसर्वकिल्बिषनाशनं॥
 मामाहिर्सीतिवाद्येन ऊतरेषु विनाशनं॥ नमोस्तु सप्येभ्यो घृतेन पायसेन तु वल्गुदा॥ त्र्यं स्वयाज इत्येतव भिचारवि
 नाशनं॥ दूर्वाकां जायुतं हुत्वा कां जात्वा इति मानवः॥ ग्रामे जनपदे वापि मकरस्तु समं नयेत्॥ रोगां त्रिमुच्यते रोगा
 न्नाथदुःखं तु दुःखितः॥ अर्द्धद्वारीश्च समिधो मधुमान्नो वनस्पतिः॥ ऊत्वा सहस्रसो रामधनमाप्नोति मानवः॥ से
 नायं महदाप्नोति व्यवहारे तथा जयं॥ आपां गं मुनिनितं ऊत्वा देवं धर्षयिष्ये ध्रुवं॥ अयः पितृति च तथा ऊत्वा दधिघृतं
 मधु॥ प्रवर्तयति धर्मज्ञः महावृद्धिं मनसुरं॥ नमस्तैरुद्रमये तस्यैव पि प्रवनाशनं॥ सर्वशान्तिकरं प्रोक्तं महापातकना
 शनं॥ अथ वोचदित्यनेन लक्षणं व्याधितस्य तु॥ रक्षोघ्नं च यशस्यं च पीतायुः पुष्टिवर्धनं॥ सिद्धार्थकानां येनैव पयि चै
 व जयन्तुरवी॥ असौ यस्तम इत्येतमवन्ति सदिवाकरं॥ उपातिष्ठेति धर्मज्ञः सायं प्रातरतं हितः॥ अयं मक्षयमाप्नोति दीर्घमा
 युश्च विदेति॥ प्रमुंचधन्व इत्येतत्पद्मि रापुधमंत्रिणं॥ रिष्टां भयदं युद्धेनावकायविचारणं॥ मानो महोत इत्येवा लानं
 शांतिकारकं॥ मोहिरण इवाहव इत्यनुवाकसप्तकं॥ राजिकां कटुलाकानां जु ऊत्वा छत्रुनाशनीं॥ नमो वकिः रिक्ते नृप
 पक्षलक्ष्मीकृतिर्नरः॥ राजलक्ष्मीवमाप्नोति तथा विल्वैः सुवर्णकं॥ इमारुद्रायेति तेर्न होमिश्च धनमाप्नोति॥ दूर्वाहीमेन

चानेन सर्वमाधिविवर्जितः॥ आशुः शिशान इत्येतदायुधानां च रक्षणे॥ संग्रामे कथितं रामसर्वशत्रुनिर्वहणं॥ अत्र
 जश्मेति जु ऊत्वा सहस्रैः पंचभिर्दिग्भिः॥ आज्या ऊतीनां धर्मज्ञश्च क्षुरोगादिमुच्यते॥ शत्रो वुवनस्पते गेहे होमस्या वस्तु
 दोषलुत्॥ अथ आयुषि ऊत्वा सां वेषं प्रातिकेन चित्॥ अथां फेनेति जाति ऊत्वा जयमवाप्नुयात्॥ नमो इतीदृशे होमे
 जपस्यात्सकलेन्द्रियः॥ अग्निश्च पृथिवी चेति वशीकरणसुत्रमं॥ अध्वनेति जपन्मंत्रं अवहारेण यी भवेत्॥ ब्रह्मराजस्य मिति
 च कर्मरिं नेतु सिद्धि कृत॥ संवत्सरोसीति घृतं लेबहोमाद रोगवान्॥ केतुर्गुणुत्रितीत्येतत्संग्रामे जयवर्धनं॥ इन्द्रो मिधर्म
 इत्येतत्प्राणधर्मनिबंधनं॥ धनुना गेति मंत्रश्च धनुर्ग्रहणिकः परः॥ यजी॥ तीति तथा मंत्रो विज्ञेयो ज्यामि मंत्रिणं॥ मंत्रश्च
 हिरिवोत्येतत्पणमंत्रः प्रकीर्तितः॥ पुंजंतीति तथा स्वेनां योजने मंत्र उच्यते॥ आशुः शिशान इत्येतयात्रां भणामुच्यते॥ वि
 लोक्रमेति मंत्रश्च रथारोहणिकः परः॥ आजंघतीति चास्वानां ताडनीयमुदाहृतं॥ याः सेना अर्जी चराति परसेना मु
 खेयजत्॥ इन्द्र इति चाप्येतदुं जनिताडनं नवेत्॥ एतैः पूर्वकृतैर्मंत्रैः कृत्वैवं विजयी भवेत्॥ यमेन दत्तमित्यस्य कोटि
 होमादिचक्षणः॥ रथमुत्पातयेत्तीघ्रं संग्रामे विजयप्रदं॥ आरुष्टेति तथैतत्सकर्मया कृतिवर्धने॥ शिवसंकल्पजा
 प्येन समाधिं मनसालनेत्॥ पंचनद्यः पंचलक्ष्यं ऊत्वा लक्ष्मीमवाप्नुयात्॥ यदा बंधुदाक्षायणामंत्रेणा नेन मंत्रितं॥ स
 हस्ररुचकनकंधारयेति पुराणं॥ कामं जीवेत्यति चशीतालोष्टं च इह निर्मं॥ क्षिपेद्देहं तदा तस्य नस्यावौरजयन्ति शि

मरोमेगामनेयेतिवशीकरणमुत्तमं॥हेतुमन्त्रागतस्तस्यवर्णाश्रयतिमानवः॥नक्षत्रांबुधपुष्पाद्यंमंत्रितंतुप्रयुज्य
ति॥यस्यधर्मजवशांसोस्यशीघ्रंनविष्पति॥शत्रोर्मंत्रैश्चित्तेतसदासर्वत्रशांतिदं॥गणानांत्वागणपतिंरुत्वाहो
मंचतुष्पथे॥वर्णाक्रियजिगत्सर्वसर्वधनैरसंशयं॥हिरण्यवर्णाश्चयोमंत्रोयमितिमिंचने॥शान्तोदेवीरनिष्टाय
तथाशांतिकरः॥१२॥एकचक्रेतिमंत्रेणकृतेनाज्येनमागतः॥ग्रहेभ्यःशांतिमात्रोतिप्रसादंतवसंशयः॥गावोभग
इतिवाग्योक्तत्वाज्यंगामवानुयत॥प्रयादांगशोपदितिगृहयज्ञेविधीयते॥देवेभ्योवनस्पतितिद्रुमयज्ञेविधीयते॥
गायत्रीवैष्णवीजेयातद्विज्ञोःपरमंपदं॥सर्वपापप्रसमनेसर्वकर्मकरंशुभे॥॥इत्यामेयेयजुर्विधानं॥॥पुकर
उ०॥॥यजुर्विधानंकथितंवक्षेसांविधानकं॥संहितावैष्णवीजेयाकृत्वास्यासर्वकर्मनाक॥संहिताछांदसीस
धुजत्वाप्रीणातिशंकरं॥सांदीपिन्यासंहिताचजन्मास्यातत्प्रसादवान्॥यतइंद्रनयामाहहिंसादोषविनाशनं॥
अवकीर्णमुच्यतेचअग्निस्तिस्मेतिवैजपन्॥सर्वपापहरंतेयंपरंतोषिंचतीसुतं॥अविक्रोपंचविक्रीयजयेत्तद्वत्
वतीतिचा॥शान्तोदेवसक्तिरितिज्ञेयंडःस्वप्ननाशनं॥अवोध्यग्निरितिमंत्रेणघृतरामयथाविधि॥अमृद्युघृतशे
षेणमेखलाबंधुष्यते॥स्त्रीणांयाशतनभाणिपतंतिभृगुसन्तमः॥मणिजातस्यबालस्यबध्नीयातदनंतरं॥सोमोरा
जानमेतेनआधिनिर्विप्रमुच्यते॥सर्पासामप्रयुजानोनामुयात्सर्पजंनयं॥आद्यत्वावाद्यनेदेतदुध्वाविप्रसहस्रशः॥

ति
राम
२५०

शतावरिमाणिबध्नानामुयाच्छत्रुतोभयं॥दीर्घंचमनसोर्षतिऊत्वायंप्राप्नुयाच्चक्र॥समध्ययत्रीतिजपत्तन्मिमे
तपिपासया॥त्वमिमासुंषधीत्येतज्ज्ञायाधिनवाप्नुयात्॥पवेदेवत्रतंजज्ञानयेज्योविप्रमुच्यते॥यदिइंद्रोनयेत्येतिऊ
तंसौभाग्यवर्द्धनंनगोनचित्रइत्येवंनेत्रयोरंजनेहितं॥सौभाग्यवर्द्धनंरामनात्रकायविचारणा॥जपेदिष्टेतिचक्ष
चतथासौभाग्यमाप्नुयात्॥परिप्रियादिवकरिःकाम्योसंभ्रात्रयेस्त्रियां॥सातकामयतेरामनात्रकायविचार
णा॥रथंतरंरामदेवंब्रह्मचर्यसर्वर्द्धनं॥प्राशयेक्षालकंनित्यंवाचाचूर्णघृतप्लुतं॥इंद्रमिंगायिनेजज्ञानवे
दुतिधुरस्वसौ॥कृत्वारथंभरजज्ञा पुत्रमाप्नोत्यसंशयं॥मयि श्रीरितिमंत्रोयंजपत्यंश्रीविवर्द्धनं॥वैरूप्यस्या
एकनित्यंप्रयुजानःश्रियंलभेत्॥अंताष्टकंप्रयुजानःसर्वान्कामानवाप्नुयात्॥शमोषुनेतियोनित्यंसायंप्रात
रदितः॥उपस्वानंगवांक्रयतिस्सुस्त्राःसदाग्रहे॥घृताक्रंचतुचक्रेणवातत्रावांतनेयजं॥अनेनतुत्वाविधि
वत्सर्वमायाययोहति॥प्रादेवोदासवतिचाऊत्वाकर्मनरुतनं॥अभित्वाष्टवर्षीयेतवषट्कारसमन्वितं॥वा
संकेध्मसहस्रंतुऊतंयुद्धेजयप्रदं॥हस्सश्चपुरुषाक्रयद्विषःपिष्टमयान्अभान्॥परकीयातथोद्विषप्र
थानपुरुषास्तथा॥स्वस्तिनात्यिष्टपवनेदुरेणाकृत्यभागशः॥अभित्वाष्टरनोनुमोमंत्रेणानेनमंत्रवितरु
त्वासर्पयतेलाक्तोमंत्रेणजुऊयाततः॥एतंकृत्वोश्वःकर्मसंग्रामेजयमाप्नुयात्॥गारुडंकमदेवंचरथंनर

बृहदयौः॥ सर्वयोयप्रशमनाकथितासंशयविना॥॥ आग्नेये सामविधाने॥॥ पुकरउवाच॥॥ साम्ना विधानं
कथितेवक्ष्ये वाद्यव्यामयाश्चान्तातीयगणं कृत्वा शंतिमाप्नोति मानवः॥ नैष ज्यं च गणं कृत्वा सर्वानोगव्यपे
हति॥ त्रिसप्ततीयक्रिया कृत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ किंचिन्नाप्नोति च नयं कृत्वा चैवानयं गणं॥ न क्वचिजीयते
रामगणं कृत्वा पराजितं॥ आयुषं च गणं कृत्वा अयमृत्युं यपो हति॥ स्वस्तिमाप्नोति सर्वत्र कृत्वा स्वस्वयनं
गणं॥ अयसा गमाप्नोति शर्म धर्मगणं तथा॥ वास्तार्यत्वं गणं कृत्वा वास्तुदोषान्वयो हति॥ तयारीं च गणं
कृत्वा सवन्दोषान्वयो हति॥ एतैर्दशगणैर्होमोद्यष्टादशगणंतिषु॥ वैश्वी शान्तिरिन्दी च ब्राह्मी रौद्री तथैव च॥ वाय
व्या वारुणी चैव कोवेरी प्राग्वी तथा॥ प्राजापत्या तथा त्वष्ट्री कोमारी वृद्धिदेवता॥ मरुतश्च गोधर्वी शान्ति त्रित्यति
की तथा॥ शान्तिरांगिरसी याम्या पार्थिवी सर्वकामदा॥ यस्मै मृत्फरितीत्येतज्जपे मृत्फविनाशनं॥ सुपर्णस्त्विति
कृत्वा भुजंगेन च बाध्यते॥ ईद्रेण दत्तमित्येतत्सर्वकामकरं भवेत्॥ यमस्य लोकादित्येतदुःस्वप्नगमनं परं॥ इ
द्रवणिजेति पश्यन् पश्यन् लानकरं परं॥ कामो मेराजीति छत्रं स्त्रीणां सौभाग्यवर्धनं॥ तुल्यमेव जरिसनिनित्या पुष्पं
तं भवेत्॥ अग्नेगोभिर्न इत्येतन्मायावृद्धिकरं पुरं॥ ध्रुवं ध्रुवेणंति कृतं स्वानलानकरं भवेत्॥ अहं ते भग इत्येतद्रवे
सौभाग्यवर्धनं॥ ये मे प्राणा तथा ये तद्दद्यान्मोक्षकारकं॥ स पत्न्यहं नित्यं रिष्टुं नाशयेद्दामजापतः॥ त्वमुन्नम

राम.

२५९

वितीत्येतद्यनो बुद्धिविवर्धनं॥ यथा मृगमपीत्येतत्स्त्रीणां सौभाग्यवर्धनं॥ येन वोहदिदं चैव गन्तवानकरं भवेत्॥
शिवः शिवान्तिरित्येतत्कुक्षं भूयं प्रसादयेत्॥ बृहस्पती मः परिपात्रुपार्थिस्तु स्वापनं भवेत्॥ सुचामित्येति कथि
तं भयमृत्फविवारणं॥ अथर्वणोरसोरया तो सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ पावाते न तु मंत्राणां किंचिदधर्मावितारितं॥ बृ
क्षाणायास्त्रिपानोतसमिधः प्रथमं हरि॥ आज्यं च ब्राह्म्यं चैव तथा वैगौरसर्षपा॥ आक्षतानिति जाश्वेदधिगारेव ना
गव॥ दध्नास्तथैव उवाच किं वा निकमलानि च॥ शान्तिपुष्टिकराण्या ऊह्यन्त्या एते तानि सर्वशः॥ तैलं करणिधर्म
जराजिकारुचिरं विषं॥ समिधः कंदकोपेता अभिचारेषु योजयेत्॥ अर्षवैदेवितं छेदो विनियोगस्तमाचरेत्॥
इत्याग्नेये अथर्वविधानं॥ पुकरउ०॥॥ श्रीस्तुतं प्रतिवेदं च जेपं लक्ष्मीविवर्धनं॥ हिरण्यवर्णं हरिणीं मूचपंचदश
श्रियः॥ रथे अक्षे पुरातीनिः च तस्त्रोप्यनुविश्रियः॥ आयंतीय तथा सामश्रीस्तुतं सामवेदकं॥ श्रियं वाचुर्मपिवेदि
प्रोक्षमायवणं तथा॥ श्रीसंगं योजयेत्तत्रा कृत्वा श्रीस्तस्य वै भवेत्॥ पृथग्निवायविंवा नि कृत्वा वायुतिलान् श्रि
याः॥ राकष्यपौरुषं स्तुतं प्रतिवेदं तु सर्वदं॥ स्तुते न दद्यान्निष्पापो धेकै कस्याजलिं जलिं॥ स्नाना कैंक पादत्वा
फलं सा सर्वकर्मनाक॥ महापापोपापयां तो भवेत्तस्मात्तु पौरुषं॥ रुद्धे विश्वे जप्त्वा स्नात्वा य सर्वनाक॥ अष्टाद
शमः शान्तिस्तोतिसोऽन्याः शंतियो वराः॥ अमृता चानया सोम्या सर्वात्या नविमर्दनाः॥ अमृता सर्वदेवस्य च नया स

चुह

वदेवता॥ सौम्यातसोपदेवत्याकास्यात्सर्वकामदा॥ अनयायामणिकायोवरुणस्य भृगुत्रयः॥ शतकुंडो मृगा
याश्चसौम्यायोः शप्ययोमणि॥ तदेवत्याः सधामंत्राः सिद्धौ स्यान्मणिबंधनं॥ दिव्यांतरिक्षभौमादिसमुत्पाता
ग्रामाश्माः॥ दिव्यांतरिक्षभौमंतु अद्भुतं विविधं शृणु॥ ग्रहग्रावेकतंदिव्यमंतरिक्षान्निबोधमे॥ उल्कापातादि
गदाहपरिवेषस्तथैवच॥ गंधर्वनगरंचैव हृदि श्रुतिरुताचया॥ वरस्त्रिरनवांभोमोभूकंपमपिभूमिजः॥ सप्रा
हामंतरेह द्वावद्भुतं निःफलं भवेत्॥ शातिविनात्रिभिर्वर्षैरद्भुतं भयं कुरुवेत्॥ देवताचार्यनृत्यंतिवेयांत प्रज्वलं
तिच॥ अनटंतिचरोदंति प्रसिद्धं तेह संतिच॥ अवां विकारोपसमौम्यर्च्य कृत्वा प्रजापतिः॥ अनुग्राह्यतेय
त्रराजेचभृशानिः स्वनः॥ नदीप्यते चेत्यनवांसुप्राष्टपीत्यतेनपैः॥ अग्निवैकृत्यशमनमग्निमंत्रैश्च मार्गवे॥ अ
काले फलिता दृक्षाक्षीरं रक्तं भवेतिच॥ दृक्षोत्यातप्रशमनं शिवं पूजाचकारयेत्॥ अतिदृष्टिरनादृष्टि
मिक्षातनयं मतं॥ अनृतौ मिदिनारव्या दृष्टिर्नेयानयायदि॥ दृष्टिवैकृत्यनाशः स्यात्पर्जन्योऽर्कपूजनात्
नगरादपसर्पितिसमीपमुपयांतिच॥ एभ्यो रुद्रप्रवणाविसारं भवेतिच॥ सलिलाशयवैकृतेजप्रव्योवारु
णो मनुः॥ अकालप्रसवाज्या कालसेवा प्रजास्तथा॥ विकृतप्रसवाश्चैव युग्मप्रसवनादिकं॥ स्त्रीणां प्रशवं वै
कृत्ये स्त्रीविप्रादि प्रपूजयेत्॥ वड्वाहसिनीगोवयिदियुग्मां प्रसूयते॥ विजात्ये विकृतं वापि पद्मिनीसैः भवेत्तवै॥ वि

कृतं वा प्रभयं ते परचक्रभयं वदेत्॥ होमः प्रसूतवैकृत्ये जयो विप्रादि पूजनं॥ पातिपानात्ययुक्तानियुक्तानि न वदंतिच॥
आकाशोत्पन्ना दस्यमहं भयपुपोऽस्मिन्॥ प्रविशंति पदाग्राममारण्या मृगपक्षिणः॥ अरण्यं पातिवाग्रामस्त्वलयं
तिजलोद्भवाः॥ जलं वा जलजायातिराजघारादिको शिवाः॥ प्रदोषे कुक्कुटे त्रासे सेष्वाचाकोदयेन वेत्॥ गृहं कपो
तः प्रविशे क्रव्यादामृद्धिं लीयते॥ मधुवामक्षिका कुर्यात्काको मैथुना गृहं हि॥ प्रासादतौरणाकाशं द्वा रप्रकारवे
श्मना॥ अनिमित्तं तु प्रतनं दृढानां राजमृत्यवे॥ रजसा वायुधूमेन दिशायत्र समाकुलः॥ केचुदयो परापो वा छिद्र
ता शशिसूर्ययोः॥ ग्रहग्रविभूतिर्यत्र तत्रापि नयमादिशेत्॥ अग्निर्भूतं नदीप्येत श्रवं न चोदुं भकाः॥ मृतिर्भयं
शूत्यतारुत्यातिनां फलं भवेत्॥ द्विजदेवादि पूजाभ्यां शंतिर्प्राप्तिस्तहो मतः॥ ॥ इत्याग्नेये उत्था त्रं गति॥ ॥ पु
ष्कर उवाच॥ ॥ देवपूजादिकं कर्म वक्ष्ये यो त्यातमर्दनं॥ आपो हि ऐतितिसृभिः स्नातो धैवैस्त्ववेयजेत्॥ हिरण्य
वर्णादिते च पाद्यं च तिसृभिः द्विज॥ संनम्य योज्यामनवमिदमाप्नोति पंचनं॥ रथे वतस्त्रिभुवेति वस्त्रकं॥ पुष्पं पु
ष्पवतीत्येव त्वेव धूरासिचाप्यथा॥ तेजोसि शत्रुं दीपं स्यात् मधुपु कंदर्पं तिच॥ हिरण्यगर्भं इत्युष्टा दृतं प्रोक्तानि वेदने॥
अंधस्य मनुजः श्रेष्ठपानस्य वसुगंधिनः॥ चामरं मृजने स्नानं च त्रया नाराजने तथा॥ यत्किं देवमादिस्यात्सा विवेकानि
वेदयेत्॥ पौरुषं च जपे स्तुतं तदेव जुहुयात् तथा॥ अर्चनं वै तथा वैधां स्तुते पूजयेत् न वा॥ नदीतरिथ कमले शंति

स्मात्विष्णुर्जनात्॥ ततो होमः प्रकर्त्तव्यो दीप्यमाने विभावसौ॥ परिसंयुज्य पयसा परिस्तीर्य पविस्त्रधी॥ सर्वाणि
 ग्रंथमुद्यत्युज्जयात्प्रयतस्तथा॥ वासुदेवाय देवाय प्रजवे चामयाय च॥ अग्रे चैव सोमाय मित्राय वरुणाय च
 इंद्राय च महाभागे इंद्राग्निम्योतये वच॥ विष्णवे चैव देवेभ्यः प्रजानां पतये तथा॥ अद्य मये तथा राम धन्वंतर
 य एव च॥ वास्तोस्पर्शे ततो देवैस्ततः स्विष्टिऋतेभ्यः॥ अचतुर्थे न नाम्ना नुक्त्वे तेभ्यो बलिं हरेत्॥ तस्यो यत्क्ष
 मभितः पूर्वेनाम्ने मतः परं॥ अश्वा नामानि धर्मज्ञः उर्गनामानि चाप्ययः॥ निरुक्षी धूम्रणीका च अश्रयतीत
 ये वच॥ मेघयती वनामानि सर्वेषामेव नार्गव॥ आग्नेयाद्याः क्रमेणाद्यततः शक्रियुनिक्षिपेत्॥ नंदिमेव सु
 नार्गे वसुमंगल्ये च नार्गव॥ तनका न्येत तो दत्वा स्त्रणायां च तथा श्रिये॥ हिरण्यकोऽप्युचतया वनस्पतय एव च॥
 धर्माधर्मतपो दारे गृह मध्ये ध्रुवा यतु॥ मृत्कवे च बलिर्दद्यात् वरुणायो दकाशये॥ ऋतेभ्यश्च बहिर्दद्यात्
 रणे धनदाय च॥ इंद्रायेंद्रपुरुषेभ्यो दद्यात् पूर्वणामानवः॥ यमाय तत्पुरुषेभ्यो दद्यात् दक्षिणतस्तथा॥ वरुणा
 य तत्पुरुषेभ्यो दद्यात् अश्वितस्तथा॥ सोमाय सोमपुरुषेभ्यः उदङ्मादं द्योदनुं तरं॥ ब्रह्मपुरुषेभ्यो मध्ये दद्यात् तथै
 व च॥ आकाशे च तथा चैवं स्त्रिजला पक्षितौ तथा॥ दिवा दिवा च रेभ्यश्च रात्रिं च रेभ्यश्च॥ बलिं बलिं स्तथा दद्यात् प्राय
 प्रातस्तु प्रसहं॥ पिंडनिर्वपणं क्रियत्प्रातस्तथा यत्नकारयेत्॥ पित्रे तु प्रथमं दद्यात् तत्पित्रे तदनंतरं॥ प्रपितामहाय मात्रे

पिपित्रमात्रे ततो पर्येत॥ तन्मात्रे दक्षिणा ज्ञेया कुशोष्टवं पुजेत्पिबेत्॥ इंद्रवारुणवायवा॥ याम्पावानैरुताश्वये॥ तेका
 काः प्रतिगृह्णंतु इमं पिंडं मयो धृतं॥ काकपिंडे तु मंत्रेण श्रुतः पिंडं प्रदापयेत्॥ वैवस्वतकुले जातौ दोऽश्वामशबलौ
 शुनौ॥ ते चापिंडं प्रदास्मामि पयिरक्षंतु मे सदा॥ सौरभेभ्यः सर्वहिताः प्रवित्रापापनाशनाः॥ प्रतिगृह्णंतु मे प्रासंगा
 वः स्वैर्लोकप्रसातरः॥ गोप्रासंतु स्वस्त्ययनं रुताभिक्षा प्रदापयेत्॥ अतिषिंदीनामजित्वा गृहीतुं जीतवस्वमे॥ उं
 भः स्वाहा॥ उं ध्रुव स्वाहा॥ उं स्वः स्वाहा॥ उं भूर्भुवः स्वाहा॥ उं देव रुतस्येन सो वयं जनमसि स्वाहा॥ मनुष्य रुतस्ये
 नस्येन सो वयं जनमसि स्वाहा॥ उं पित रुतस्येन सो वयं जनमसि स्वाहा॥ आत्मरुतस्येन सो वयं जनमसि स्वाहा॥
 उं एत स एन सो वयं जनमसि स्वाहा॥ उं पित्राह मे नो विद्वांश्चकार यद्वा विद्वांस्तस्य सर्वस्येन सो वयं जनमसि स्वाहा॥ अ
 ग्रे ये स्विष्टां रुते स्वाहा॥ विष्णुर्जानैश्च देवो बलिस्ते पितृस्ते कर्त्तृतामया॥ इत्याद्ये यो देव पूजा वैश्वदेवादि॥ अग्नि
 रुवाच॥ सर्वाणि साधने स्नानं कक्ष्ये शांतिकरं शृणु॥ स्नापयेच्च सरित्तारे ग्रहा विष्टविचक्षणः॥ देवालये ज्वरा
 द्याद्यादौ विनायकं ग्रहादिते॥ विद्यार्थिनो क्रुदे गेहे जपकामस्य तीर्थिके॥ पशुभ्यो स्नापयेत् नारी गर्भे यस्या विनस्पति
 पुष्पाधिभ्यो च पुष्पाद्यपुष्पेर्धिनां च सागरे॥ गृहो सो नायकं सायां सर्वेषां विष्णुसंनिधौ॥ वैष्णवे रैव तीर्थुष्वे स
 र्वेषां स्नानमुत्तमं॥ स्नानकामस्य सप्ताहं पूर्वमुत्सादनं स्मृतं॥ पुनर्नवारोचनं च शान्तादाय रुणी त्वचं॥ मधुक

रजनीवेवनगरेनागकेसरा॥ आसुरीचैवमंजिरोमांसीयासकमर्दकैः॥ प्रियंससर्षपाऊष्टं वनाज्जासीवृकं कुमापे
चगमंशकुमिश्रेण्डक्यास्त्रानमाचरेत्॥ मंडलेकर्णिकायांचविष्णुब्रह्माणसुच्यते॥ दक्षेवामेहरेष्टवपात्रेपूर्वा
दिकेनमातुलिखेदिश्रदिकादेवान्मायुधान्महवाहनात्॥ स्वनेमंडलकान्दिक्षुक्रयचैवस्वविभुच॥ विष्णु
ब्रह्मेशशक्रादीनततस्वाल्पचहोमयेत्॥ एकैकस्त्वष्टशतेसमिधस्तुतिजायते॥ नमः सुमनःसिध्यर्थकजज्ञा
पासिवर्धनं॥ अमोघश्चित्रनाभश्चपुर्जनोप्यसुदर्शना॥ स्नापयंतु घटावेतांसास्त्रिरुद्रमरुद्गणाः॥ विश्वेदेवा
स्तथादेव्यावसवोमुनयस्तथा॥ आवेद्यंतुमुप्रीतास्तथात्यात्रपिदेवता॥ उषधीनिक्षिपेकुंभेजयंतीविधांज
या॥ शतावरीशतपुष्पाविष्णुक्रांतापराजिता॥ ज्योतिष्मातींश्चतिबलावंदेनोशीरकेसरा॥ कस्तूरीकांचकपूरि
वालकंपन्नकंत्वचं॥ जातीफलंलवंगंचमूर्त्तिकाः॥ पंचगव्यकं॥ नम्रापीठेस्थितंस्नाप्यमापयेद्युक्तांरवानेन॥
राजानिषेकमंत्रोक्तदेवानां होमकः॥ एषक॥ एवमिति ततो दत्वाग्रवेदक्षिणां ददेत्॥ इन्द्रो निषिक्तो गुरुणा पु
रंदेत्यानुजघानह॥ दीक्षास्नानकथितं सज्जामादौ जयादिहं॥ इत्याग्नेये दिक्पालादिस्नानं॥ पुष्करउवाच॥
विनायकोपसृष्टानां स्नानं सर्वकरं वदे॥ विनायकः कर्मविघ्नसिध्यर्थं विनियोगतः॥ गणानामादिपक्षे च केशवे
शपितामहैः॥ स्वप्नेव गाहनेत्यर्थं जलं पुंजाश्च पश्यति॥ विनायकोपसृष्टस्तु कथादानविरोहति॥ ब्रजमानस्तु

लास्नानं मत्सेतेनुमतं परेः॥ विमाना विफलारंजः सेसीदन्ननिमित्ततः॥ कस्यातरेन माप्नोति नवायव्यवरंगना॥ ना
वार्यत्वं श्रोत्रियश्च न शिष्यो ध्ययने लभेत्॥ धननेला समाप्नोति न रुषीं च रुषीबलः॥ राजाराज्यं नवाप्नोति सुधने
स्तस्य कारयेत्॥ हस्तपुष्पाश्च युक्तसौम्यवैस्तवेगौरसर्षपं॥ गौरसर्षपकल्केन साज्येनाद्यादितस्त्वच॥ सर्वेष
धैः सर्वगंधैः प्रलिप्तशिरसस्तथा॥ चतुर्भिकलशेस्त्रेषु स्नानं तेषु पुनस्तुते॥ भगंतेवरुणो राजा भगंस्सर्वोद्दिहस्य
ति॥ भगमिन्द्रश्च वायुश्च भगं सप्तर्षयो विदुः॥ यत्रेकेशेषु दौर्भाग्यं शीमं ते यत्र मृदुनि॥ जलाटे कर्ष्यो रक्षणा राप
स्त्वं तु ते सदा॥ दर्भपिंजलमादाय वामहस्ते ततो गुरुः॥ स्नातस्य सार्धपंते लंश्रुवेष्ठा विदुबरेणवा॥ जुहुयाद्भि
विनः कुयस्मिन्नेन परिगृह्यवै॥ मितश्च संमितश्चैव तथा शालकदंकदौ॥ रूपां डाराजपुत्राश्चातैः स्वाहा समन्वि
तैः॥ नमो निवालमंत्रैश्च वषट्कारसमन्वितैः॥ दद्याच्चतुष्पये श्रृण्वे क्रशाना स्तीर्य सर्वतः॥ रुतारुतांस्तदुलांश्च पला
नोदनमेव च॥ मत्स्यमयं कास्तथैवामान् पुष्पचित्रं सुरात्रिवा॥ मूलकं हरिकां यूपोस्तथा वेपु रिकास्तथा॥ दध
ने पायसं पिष्टमोदकं गुडमर्चयेत्॥ विनायकस्य जननी सुपतिष्ठे ततो बिको॥ हवीं सप्तपि पुष्पाणां दत्वाद्यं हर्षमं
लिं॥ रूपं देहिय शो देहि सौभाग्यं सुभगे मम॥ पुत्रं देहि धनं देहि सक्त्तिकांश्च देहि मे॥ भोजयेद्भक्षणं दद्याद्वस्त्र
युग्मं गुरोरपि॥ विनायकं ग्राहान् प्रार्थ्य शेषं कर्म फलं लभेत्॥ इत्याग्नेये विनायकस्नानं॥ पुष्करउवाच॥ स्ना

नं माहेश्वरं वक्ष्ये राजा देर्जपवर्धनं ॥ दानोर्वै प्राय वलये पञ्चशो देशनापुरा ॥ आस्करे विपदे पवित्रातः संस्थापयेद्वै ॥ घ
 उं नमो नगवते रुद्राय धवलपण्डिते पवितरस्मान्नलिप्रगात्राय ॥ तद्यथा जयजय सर्वान्ना नूनमुक्तस्य कलहवि
 वादेषु ॥ मंजुर्वै मंयः सर्वत्रत्यधिकान्यो सोयुगंतकाले दिवक्षति इमां हजोरो मूर्ध्नि स हस्त्रांश ॥ शुक्रशते रक्षंतु जी
 वितं संवर्तकामितुल्यश्च त्रिपुरांतकरः परः ॥ सर्वदेवमयः सोपितवरक्षंतु जीवितं ॥ लिरि निलिरि निस्वाहा ॥ एवं
 स्नानं तु मे त्रेण जुहुयात्त्रिजलं डले ॥ पंचामृतैस्तु संस्थाप्य पूजयेच्छूलपाणिनं ॥ स्नानान्मन्वा विवक्षामि सर्वदा निज
 पायते ॥ स्नानं घृतेन कथितवायुषो वधनं परं ॥ सोमाय न च लक्ष्मीः सोमूत्रेणाद्यमर्दनं ॥ क्षीरेण वलवद्वि
 दध्ना लक्ष्मी विवर्धनं ॥ कुशोदकेन पायतः पंचगव्येन सर्वनाक ॥ शतमूलेन सर्वाग्निगोमृगांदकतो धृतं ॥
 पलाशविन्मूलकमलकुशस्नानं तु सर्वदं ॥ वचाहरिद्रुके सुस्तस्नानं वक्षो हणं परं ॥ आयुष्यं च यशस्यं च धर्मं
 धा विवर्धनं ॥ हैमाद्रिश्चैव मोगलं रूप्यतमोदकैतया ॥ रत्नोदकेस्तु विजयः सोमाग्न्यं सर्वगंधकैः ॥ फलाभिश्च तया
 रोम्यं धाम्नाभिः परमां प्रियं ॥ तिलसिद्धार्थकैर्लक्ष्मी सोमाग्न्यं च प्रियं गुणा ॥ पयोत्पलकंदं वै श्रीवलंबलात्रयो र
 कैः ॥ विष्णुपादोदकं स्नानं सर्वस्त्राने स उन्नमं ॥ एकाकी एकनामापे लोका कं विधि वचरेत् ॥ आकंदं छत्रिस्तु केव
 वध्नीयान्मणिकंकरे ॥ कुशपात्रावतां यष्टीं शंखो नोहादिको मणिः ॥ सर्वेषामेव नामानां ईश्वरो नगवान्हरिः ॥

रामः

२५५

तस्मिंश्च जनादेव सर्वान्कामान् समश्नुते ॥ स्नापयित्वा घृतक्षीरैः पूजयित्वा च पितृहा ॥ पंचमंगं बलिंदत्वा च
 तिसारा न प्रमुच्यते ॥ पंचगव्येन संस्थाप्य वातव्याधिं विनाशये ॥ दिक्तेह सुपलान् स्नेह्यारोगहा वाति पूजये ॥
 घृतं तैलं तथा क्षौद्रं स्नानं तत्रैव संपरं ॥ स्नानं न घृताद्यं दिक्तेह ममलं घृतं तैलकं ॥ क्षौद्रमिधुरं संक्षीरं स्नानं त्रि
 मुधुरं स्मृतं ॥ घृतमिधुरं संतैलं क्षौद्रं च दूरं संश्रिये ॥ अनुलेपस्त्रिमुक्तस्तूकं रंसीरं चंदनं ॥ चंदनागरकं पूर्य
 गदयैः स कुंकुमैः ॥ पंचानुलेपनं विमोसं सर्वकामफलप्रदं ॥ त्रिसुगंधं च पूर्य करं तथा चंदनं कुंकुमैः ॥ मृगदर्पं च
 कर्पूरं चंदनं च त्रिशीतकं ॥ पीतानि शुक्लवर्णानि तथा शुक्लानि मार्गवा ॥ रुक्मानि चैव रक्तानि पंचवर्णानि निर्दि
 शेत् ॥ उत्पले पञ्चजाती च विस्मितं हरिपूजने ॥ कुंकुमं रक्तपद्मानि त्रिरंकरं सुतलं ॥ धूपदीपादिभिर्गन्धैः
 विष्णुं शान्तिं प्रवेदयेत् ॥ चतुरष्टकरं कुंडे ब्राह्मणस्याष्टोत्तरं ॥ लक्षहोमं कोटिहोमं त्रिजाप्यं वध्नास्यकैः ॥ अ
 हानं मन्त्र्यगापत्रासर्वशांतिकमाप्नुवेत् ॥ ॥ इत्यामे ये लक्ष्यहोमादिः ॥ ॥ पुष्कर ३० ॥ ॥ कर्मसो वत्सं राज्ञं
 जन्माक्षं पूजयेत् ॥ मासि मासि च संक्रांतौ सूर्यसौ मादिदेवताः ॥ अगस्त्यसो दयै गस्तिनाठमसिंहारियजेत् ॥
 शयकोत्पापने पंचदिने कुर्यात्सिमुत्सवं ॥ प्रोष्टपदे सिते पक्षे प्रतियत्प्रतिक्रमात् ॥ शिविरास्यं वै प्रागेशक
 वचनं चरेत् ॥ तत्र चक्रध्वजं स्थाप्य शची चक्रं च पूजयेत् ॥ अष्टम्या वाद्यदोषेण तां तुष्टे वं प्रवेशयेत् ॥ एका

दशंपासोपवासोपादशंपाकेतुमुत्तितां॥यजेत्स्वस्वादिसंवीतंघटस्थोसुरपसची॥वर्द्धयेद्भद्रादिजामित्रद्वन्द्वम्
कशासनः॥देवदेवमहाभागत्वंहिमिहतांगतः॥त्वंप्रभुःशाम्यतेतैवसर्वभूतहितेरेतः॥चनंतेजोवैराजा
मणोजयविवर्धनः॥तेजस्सेवर्द्धयेत्तेदेवाःशक्रासुदृष्टिभूतः॥ब्रह्मविष्णुमहेश्वरानिक्वत्रिकेयोविनाशकः॥आ
दित्यावसगोरुद्रासाध्याश्चभृगवोदशः॥मरुज्जणाःलोकपालाग्रहपेक्षादिनिम्नागाः॥ससुद्राश्रीमहागोरी
चंडिकाचसरस्वती॥प्रवर्तयंतेतेजोर्तेजयशक्राचीपते॥तवचापिजसोनिसेममसंपद्यतांशुभो॥प्रसीदराज्ञां
विप्राणांप्रजानामपिसर्वशः॥भवत्प्रसादात्पृथिवीनित्यंसस्यवतीभवत्॥शिवेनवेत्तुनिर्विघ्नंसांमतामांतयो
नृशः॥मंत्रेणेंद्रंममच्यजितंस्वर्गमाप्नुयात्॥नम्रकालिंघदेलिस्मरजयेदाश्विनैजयेत्॥शुक्लपक्षेत्पाष्ट
स्यांचायुधंधर्मकंध्वजः॥उन्नंचराजलिंगाजिगत्वास्त्रंक्रुसुमामिभिः॥जायंतिशिवलिंदद्याद्वितीयेक्रिपुनर्ज
येत्॥तत्रकाचक्रकालीचडगडगात्रिशारिणात्रैलोक्यविजयेचंडिममज्ञांतौजयोनव॥वीराजनविधिंवक्षे
इत्यांमंदिरंचिरेत्॥ततोरणवितयेन्नवगृहेदेवात्यजेत्सदा॥वित्रांयन्त्रापदास्वातिसविताप्रतिपद्यते॥ततः
प्रभृतिकर्तव्यंयावत्स्वातौकविस्मितः॥ब्रह्मविष्णुश्चशंखशक्राश्चैवानलानिलौ॥विनायकःकुमारश्च
वरुणाधनदोपमः॥विश्वेदेवावैश्रवसंगजाश्चाष्टौचतामजेत्॥कुमुदैरावतौपयपुष्पदंतश्चवामनः॥सु

राष्ट्र-
२५६

प्रतीकोजतोनैःशक्राकायमिहादिषु॥पुरोवाजुक्रयादाज्यंसमिधेघ्राज्यकंतिलां॥कुंजार्ष्टौरजितास्वातिःस
स्नाप्पस्मगजोत्रमः॥अंधःस्वाच्यदिदेषिंडांस्ततोहिप्रथमंगजात्॥निष्क्रामयेत्तोरणोस्तुशोच्यवादिनलंघयेत्
निष्क्रमेयुःस्ततःसर्वराजालिंगंहेयजेत्॥वरुणेवरुणंमार्च्यत्रौभूतबलिंददेत्॥विशाखादुगजेसूर्येआश्र
मेनिवसेन्नरः॥अलंकृत्यादिनेतस्मिन्वाहनेतुविशेषतः॥एजिताराजलिंशचकर्वयानरहस्तगाः॥मंत्रितांश्च
समारुत्यतोरणेनविनिर्गमेत्॥बलिविनज्यविधिवराजाकुंजरधृतिः॥उन्नकांलुचनिचयसादीपेतनिर
तरं॥राजयेदक्षिणंक्रुयन्त्रीन्वारंसुसमाहितः॥एवंचत्वारहंगछेदिसर्जितजनोजये॥शांतिर्नाराजनक्षेयं
वृद्धयेरिपुमर्दनी॥॥इत्याद्येयेनीराजनादि॥उन्नदिसंवात्स्यामिपैस्तत्पूज्यजपादिकं॥ब्रह्मणःसत्यवाक्तेन
सोमस्वरुणस्यच॥सूर्यस्यचप्रभावेनवर्द्धस्त्वंमहाद्यते॥पांडुराभ्रप्रतीकाशहिमकुंदेडुसप्रभा॥यथाबु
दधोदयतेशिवापेमांवसुंधरा॥तथाछादयराजानविजयारोग्यवृद्धये॥गंधर्वकुलजातेस्तमाभ्याःकुलरुषका
ब्रह्मणःसत्यवाक्तेनसोमस्वरुणस्यच॥प्रभावाच्चक्रतासैस्त्ववर्द्धस्त्वंतरेत्त्वमे॥तेजसाचैवसूर्यस्यसुनीनांत
पसातथा॥रुद्रस्यब्रह्मचर्येणपवनसबलेनच॥स्मरत्वंराजपुत्रोसिकौसुभंतुमणिस्मर॥यागतिंब्रह्महागडे
मितहामात्हातया॥भूमार्पयतवादीचक्षत्रियश्चपराङ्मुखः॥व्रजेस्वतांगतिक्षिप्तमातस्यायंभवेत्तच॥किरु

तिमापगच्छस्तेयुद्धे धनिपुरंगमा॥ रिश्वनिघ्नस्मरे सह तत्र सुखी भव॥ शक्रकेतो महावीर्यं सुपत्न्या लुपाश्रि
तः॥ पतत्रिरादै न ते यस्तथानारायणः ध्वजः॥ काश्यपो यो न ता ह त्नागारिर्विभुवाहनः॥ अत्र मे यो डराधर्षे रि
णे देवारि सुदनः॥ महाबलो महावीर्यो महाकायो मृताशनः॥ गरुडान्मारुतगतिस्त्वयि संनिहितस्ततः॥ विभु
ना देवदेवेन शक्रार्घ्यं स्थापितो त्वसि॥ जपाय तव मे नि सं दृष्टवे धवलसच॥ सायधर्मयुधानयो धात्र्याः साक
रि पून्दह॥ ऊरुदोरवणः पद्मः पुष्पदंतो यवामदः॥ सुप्रीती को ज नो नील एते द्यौ देवयो नयः॥ तेषां पुत्राश्च पौत्रा
श्च वनाय शैसमाश्रिताः॥ नमो मादामगश्चैव गजः संकीर्ण एव च॥ वने वनं प्रसूतास्ते स्मरयो नि महागजाः॥ घातत्वा
वासवोरुद्रा आदित्या समरुद्राणाः॥ नर्तारिरक्षणा गेह समयः परिपाल्यतां॥ गौरावणा विरूदसु वज्रहस्तः शतक्र
तुः॥ एष्टो दुगतस्त्वे वरक्षतुत्वां स देवराट्॥ अवाप्नुहि जयं युद्धे स्वस्वाश्चैव सदा व्रज॥ अवाप्नुहि वलं चैव गौरावणं स
मं युधि॥ श्रीस्ते सामा बलं विस्तीर्ते जः सूर्यं जिवो निजात॥ अवाप्नुहि वलं चैव गौरावणं समं युधि॥ श्रीस्ते सामा
बलं विस्तीर्ते जः सूर्यं जिवो निजास्ते र्यंगिरे जयं रुद्राय शौ देवात्पु रंदरात्॥ युद्धे रक्षंतु नागास्त्वा दिसश्च सह देवतै
पश्चिमौ सह गंधर्वैः पातुत्वां सर्वतो दिशां॥ जगवो वसवोरुद्रा वायुः सोमो महर्षयः॥ नाशकिलरं गंधर्वाश्च क्षत्रग
णाग्रहाः॥ प्रमया सुसत्यदैत्यैर्नृते सोमा तृभिः सह॥ आकासेनापतिस्कंदो वरुणाश्चास्य तस्त्वपि॥ प्रदहंतुरिष्टनस

बनिराजा विजयमध्वतु॥ पाति प्रयुक्ता मरिभिर्दुष्यो विसमंततः॥ पतंतु तव शत्रूणां हतानि तव ते जसा॥ कालनेमि
वधे पतंतं तं रिपु न रघातने॥ हिरण्यकरिपोर्धुद्धुधे सवसुरे पुत्र॥ सोमिता सितपैवा घाशा नष्ट समयं स्मर॥ नि
लश्वेता सिमां दृष्टानस्य समरुद्रा यः॥ व्याधिभिर्विधे धैरैः शस्त्रैश्च युधि निर्जिताः॥ पृतनारे वती लेखा कालगती
ति प्रयते॥ दहत्वा त्सुरिष्टं सर्वमिता केता मुपाश्रिताः॥ सर्वमेधे महायज्ञे देवदेवेन शूलिता॥ सर्वेण जगतश्चैव सारे
ण त्वं विनिर्मितः॥ तं दकस्यापरां मूर्तिं स्मर शत्रु निर्वह्य॥ नीलोत्पलदलश्यामकृष्णः स्वप्रनाशनः॥ अमिर्विस
सनखद्वस्त्रीक्ष्णवर्मा डरा सरः॥ श्रीगर्जविजयश्चैव धर्मपालस्तथैव च॥ इत्याद्यै तव नामानि तथोक्ता निस्त्रयं
धुवा॥ नक्षत्रं रुद्रिकातु मंगुरु देवो महेश्वरः॥ रोहिण्यश्च शरीरं ते देवतं तेजनाईनः॥ राजानं रक्ष निस्त्रिंशो सब
लं सपुरं तथा॥ पितापितामहो देवः सत्वं पाजय सर्वदा॥ शर्मप्रदस्तमरे धर्मसंकाय सोत्यसि॥ रक्ष मां रक्ष
णी यो हंतवान्यु न मोस्तुते॥ उडमे त्वं सपत्नानां धोपाह दयकं पुनः॥ अकृमि परासे नानां तथा विजयवर्द्धनं
यथाजीमूतघोषेण रुष्मंति वरवारणा॥ तथास्तु तव शत्रे न हर्षास्माकं मुदा बहः॥ यथाजीमूतशत्रे न स्त्रीणां त्र
सो विजायते॥ तथास्तु तव शत्रे न तस्य तस्मादिषोरणो॥ मंत्रैः सदा च नीयास्ते योजनीया जयादिषु॥ एतकं बल
वरिष्टा देस्त्वामिषे कंतु वत्सरे॥ राज्ञो मिषे ककत्तयो देवतेन पुरोधसा॥॥ इत्याग्नेये मंत्राद्या॥॥ पुकर उवाच॥

त्रिपुरंजयपुष्पव्रतस्य विष्णुपंचजरे ॥ शंकरस्य विजये शरणाय निरूपितं ॥ वागीशेन च शक्रस्य बलं हंतं प्र
यासत ॥ तस्य स्वरूपं वक्ष्यामि तत्त्वं शृणु जयादिषु ॥ विष्णुश्चास्ति तश्च क्रीडति हरिर्हृदि तोगरी ॥ प्रतीच्यांश
र्द्धं विष्णुर्विष्णुः पद्ममौत्रे ॥ ऋषीकेशोऽपि कोणेषु तत्त्वेषु जनाईनः ॥ राजरूपी हरिर्भूमौ नरसिंहोऽसुरे म
म ॥ कुरातममलं चक्रं मये तत्सुदर्शनं ॥ अस्मांश्च माजाडः प्रक्षहंतुं प्रेतनिशाचरात् ॥ गदा च ये सहस्राणि प्रदीप्त
पावकोरुणा ॥ रक्षोभूतपिशाचानां डाकिनी ॥ शंखो विस्फुर्जितं चैव वासुदेस्यैवेयं द्विष्ट ॥ तिर्यग्मनुष्यरूपाः प्रे
तादीहंतु शेषतः ॥ खड्गधाराज्बलं ज्योत्स्नानि ऊतापे समाहितः ॥ तेषां तु सौम्यतां सघोरुडे तेन पल्लवाः ॥ ये कृष्णा
डास्तथा पक्षा ये देव्या ये निशाचराः ॥ प्रेता विनायकुराः मनुष्यजं भकाः सगाः ॥ सिंहादयश्च पशवो दंशकाश्च पल
गाः ॥ सर्वे भवंतु ते सौम्याः रुक्मिणं करवाहनाः ॥ विजयं विजयमेवेदानीः स्मृतिहारकाः ॥ बलोजसा बह्मनिष्ठाया चि
त्रं हाराश्वये ॥ ये धाय नोगहर्तारो ये च लक्षणनाशकाः ॥ रूपां डास्ते प्रयासं तु विष्णुचक्रं वाहताः ॥ बुद्धिस्वात्मम
नः स्वार्थस्वात्मिन्द्रियकंतथा ॥ समास्तु देवदेवस्य वासुदेवस्य कीर्तनात् ॥ दृष्टे पुरस्तात् मम दक्षिणोत्तरे वि कोण
तश्चाबुजनाई नो हरिः ॥ तमीदृमीशानमनंतमच्युतं जनाईनं प्रणिपतितो न सीदति ॥ यथा परं ब्रह्म हरिस्तथा प
रं जगत्स्वरूपं च स एव केशवः ॥ सत्येन तेनाच्युतलो मकीर्तनात् प्रणामं तु विविधं ममाश्रुजं ॥ इत्याद्ये विष्णुपंचरं ॥

राम.
२५६

पुकर उवाच ॥ ॥ सर्वार्थग्राहकामंत्राश्च त्वर्गप्रसाधकाः ॥ रुग्युर्वतथा सामयजुः संख्यां तु लक्षणं ॥ भेदसंख्योपनक्ष
कं च भूलाय नो वितीयकः ॥ अतानि दशमंत्राणां ब्रह्मणां विसहस्रकं ॥ रुएवे दोहि प्रमाणेन स्मृतो वै पायनादिभिः ॥
एको न वे स ह सैतु मंत्राणां च यजुस्तथा ॥ अतानि दश विप्राणां षडशीतिश्च शाखिकाः ॥ कं वे मध्यं दिली संज्ञा कं वे म
कटी तथा ॥ मैत्रायणा यमं ज्ञा च त्रिरीयाभिधानिकाः ॥ वैशंपायनिकेत्ययोराखायजुषि संस्थिताः ॥ साम्ना कोद्युमं स
कादितीयाशरण्यानां ॥ गोलान्यपि वचत्वारिवेदशरणकंतथा ॥ उत्थ उहं चतुर्थं च मंत्रानवसहस्रकाः ॥ सचतुःश
तकाश्चैव ब्रह्मसहस्रकाः स्मृताः ॥ पंचविंशतिरेवात्र शाखामानं प्रकीर्तितं ॥ समंतु जां जलिश्चैव श्लोका यनित्यथर्वके ॥
सौनकः पिप्पलाहश्च संजकिं शादयोपुरे ॥ मंत्राणामयुतं चाष्टशतं चोपनिषत्त ॥ व्याससूय सनगवान् शाखा जेदाद्य
कारकः ॥ शेषा भेदादयो विष्णुरिति हासं पुराणकं ॥ प्राप्तरमासापुराणादि स्मृतौ वैरो महर्षण ॥ सुमतिस्तान्निवर्त्त
श्च मिश्रलोसां शपापनः ॥ अरुतत्र तोयसावस्ति षट्शिष्यास्तुस्ततो भवन् ॥ शंशा पानादयश्च कुपुराणानां तु संहि
तां ॥ ब्रह्मादीनि पुराणा विहरि विद्यादशाष्टवा ॥ महापुराणे त्यागोय विद्या रूपो हरिस्तिता ॥ सप्रयांचानिः प्रपंचो
मूर्त्तिर्निरूपधक ॥ तज्ञात्वा न्यर्च्य संस्तुय च मुक्तिमुक्तिमाप्नुयात् ॥ विष्णुविष्णुर्न विष्णुश्च अग्निसूर्यादिरूपवा
न् ॥ अग्निरूपेण देवा देमुखं विष्णुः परगतिः ॥ वेदेषु सपुराणेषु यत्तमूर्त्तिश्च गीयते ॥ आग्नेयारम्भपुराणं तु रू

पोविल्लेर्महत्तरं॥ आयेयारव्यपुराणस्य कर्त्ता श्रोता जनार्दनः॥ तास्मात्पुराणमाग्रे ये सर्ववेदसंमहत्॥ सर्ववि
द्यामयं पुण्यं सर्वज्ञानमयं वरं॥ सर्वात्मि हरिरूपं हि पठतां पृथक् पठतां नृणां॥ विद्याविना च विद्यादेमर्थिनां श्रीबलं
प्रदं॥ राज्याधिनां राज्यदं च धर्मदं धर्मकामिनां॥ स्वर्गाधिनां स्वर्गदं च पुत्रदं पुत्रकामिनां॥ गवादिकामिनां गो
दं ग्रामदं ग्रामकामिनां॥ कामार्थिनां कामदं च सर्वसौभाग्यसंप्रदं॥ गुणकीर्त्तिप्रदं नृणां जयदं जयकामिनां॥
सर्वज्ञानां सर्वदंतु मुक्तिदं मुक्तिकामिनां॥ पापघ्नपापकहणं माग्रे यं हि पुराणकं॥ इत्याग्रे ये पुराणवेदशा
स्वादिकीर्त्तनं॥ पुष्कर३०॥ ब्रह्मणा भिर्भूतं सर्वं यावन्मात्रं मरीचये॥ सहस्रं दशतस्त्रिंशं लिखितं संप्रदाय
येत्॥ वैशाखाष्टम्यां च स्वर्गार्थं जलधेनुवत्॥ साहस्रं च पंचाशत्पात्रं दद्याच्च धेनुमत्॥ वराहकल्प
वृत्तं तमधिकृत्य पराशरः॥ तयोर्विंशतिसाहस्रं वेत्तुं प्राह वायुयेत्॥ जलधेनुमुदारकाद्या विस्तोः पदम
वाप्नुयात्॥ चतुर्विंशसहस्राणां वापवीयं हरिप्रियं॥ श्वेतकल्पप्रसंगेन धर्मनिष्पूरिहा ब्रवीत्॥ दद्यात् लिखितं तद्विप्रेषा
वर्ण्यं गुदधेनमत्॥ यत्राधिकृत्य गात्री कीर्त्तते धर्मविस्तारः॥ वृत्तासुरवधोत्तिकं तद्भागवतमुच्यते॥ सारस्वतस्य क
ल्पस्य प्रोक्तं पद्यातु तद्वदेत्॥ अष्टादशसहस्राणि हेमचंद्रं गीसमन्वितं॥ यत्राह नारदो धर्मनिष्ठः कल्याणश्रितानिह॥
पंचविंशत्सहस्राणि नारदीयं तदुच्यते॥ संधेयं वा म्विदेदद्यात् सिद्धिसंभवात् किंलभेत्॥ यत्राधिकृत्य शकुनान्य

राम
२५९

र्माधर्मविचारणा॥ कार्त्तिके नवसाहस्रं माकंडेयमथार्पयेत्॥ अग्निना यद्विशिष्टाय प्रोक्तं चाग्रे यमेव तत्॥ लिखि
त्वा पुस्तिकं दद्यात् मार्गशीर्षे स सर्वदा॥ षाडशे वसहस्राणि सर्वविद्यावबंधने॥ चतुर्दशसहस्राणि नविष्णुसूर्य
संस्त्रवं॥ भवस्तु मनवे प्राह दद्यात् सोम्यां गुडादिमत्॥ सावर्णिना नारदाय ब्रह्मवैवर्तमार्पितं॥ रथंतरस्य वृत्तं तुम
ष्टादशसहस्रकं॥ माघादद्यात् वराहश्चरितं ब्रह्मलोकनाक॥ यत्राग्निं लिंगमध्यस्थो धर्मन्प्राह महेश्वरः॥ या
गे ये कल्पे तत्रैव मेकादशसहस्रिकं॥ तं दत्त्वा शिचमाप्नोति फाल्गुन्यां तिलधेनुमत्॥ चतुर्विंशसहस्राणि वरा
हं विष्णुनेरितं॥ श्रुत्यै वराहचरितं मानवस्य प्रवर्त्तितं॥ सहैव गरुडं चैत्र्यां पदमाप्नोति वैस्त्रवं॥ राक्षसीति सा
हस्रं च स्कंदे स्कंदेरितं महत्॥ अधिरुत्य सधर्माश्च कल्पे तत्पुरुषे पृथगेत्॥ मनंदशसाहस्रं धौम्यकल्पे हरेक
था॥ दद्याच्छरद्विषु वेधमर्थ्यादिविशोधनं॥ कूर्मसप्तदशसहस्रं कूर्मोक्तं च रसातले॥ इंद्रायुसुप्रसंगेन दद्यात्
देन कूर्मवत्॥ चतुर्दशसहस्राणि मात्स्यकल्याणितो ब्रवीत्॥ मत्स्यो हि मनवे दद्यात् विषु वेहे मम स्मवत्॥ गरु
डो विंशसहस्रं विष्णुं कंताध्वकल्पके॥ विश्वां प्रगरुडोत्पत्ते तदद्यादेमहं सवत्॥ ब्रह्मा ब्रह्मांडमहात्म्यमवित्तया
ब्रवीतु यत्॥ तच्च द्वादशसाहस्रं ब्रह्मांडं तद्विजे पृथगेत्॥ तच्च द्वादशसहस्रं ब्रह्मांडं तद्विजे पृथगेत्॥ नारते पर्वसमाप्ते
वस्त्रगंधस्वगादिभिः॥ वाचकं पूजयेदादौ भोजयेत्सायसं विजान॥ गोमूत्रं सुरतादिदद्यात् सर्वणिपर्वणि॥

समाप्तेनावतो विप्रं सहिता पुस्तिका दयेत् ॥ अने देशे निवेश्य धौमवस्त्रादिना व्रतः नरनारायणौ रज्योपुस्त
का ऊ सुमादिभिः ॥ गोनुरहे मदत्वा योजयित्वा क्षमापयेत् ॥ महादानानि देयानि रत्नानि विविधानि वि ॥
मये को दोत्रया श्वेव मासे मासे प्रदापयेत् ॥ अयनादौ श्रावकस्य दानमादौ विधीयते ॥ श्रोत्रिभिः सकलेः कार्यं श्रा
वाक पूजनं दिजे ॥ इति हासपुराणानां पुस्तकानि प्रयच्छति ॥ पूजयित्वा परारोग्यं स्वर्गं मोक्षं वा वसुयात् ॥ ५
त्या मे ये पुराणदानानि ॥ अग्निरुवाच ॥ सूर्यवंशं सोमवंशं राजावंशं वदामि ते ॥ हरे ब्रीणा पद्मगोमर्मा रीचि
व्रतणाः स्मृतः ॥ मरीचेः कश्यपस्तस्मादिव स्वांतस्य कश्यपि ॥ संतां राज्ञी प्रजातिस्तो राजानैव तु पुत्रिका ॥ रवंतं
सुषुवे पुषुवे पुत्रं प्रजावं च प्रचारवे ॥ त्वाष्ट्री संज्ञमनु पुत्रो यमलो यमुलाय मे ॥ छाया संज्ञा च सावर्णि मम नु वैव
स्वतं सुतं ॥ इति चतुर्तां विष्टिं संज्ञायां चाधि नौ पुनः ॥ मनो वैवस्वतस्या सन् पुत्रा वैवस्वतस्माः ॥ इक्ष्वाकुश्च
वना जागो धृष्टस्य प्रतिरेव च ॥ नरिष्यंतस्तथा प्रांशुर्न भोगो दिष्टसप्तमाः ॥ करुषश्च पुरुषश्च अयोध्यायां महा
बलः ॥ कन्ये लावमनो रासी कुधास्तस्या पुरु रवा ॥ पुरु रवस्य स्यादा सना सुप्रसुना गताः ॥ सुधमा युक्तलस
यौ विनताश्च त्रयो नृपाः ॥ उत्कलस्योक्तं लं राष्ट्रं विनास्तस्य पश्चिमा ॥ दिका सवराज पुत्रस्य गयस्य तु गयापुरी ॥
वशिष्टवाक्पात्सु फलः प्रतिष्ठानमवाप ह ॥ तस्य रुरवसे प्रादात्सु दुष्टो राज्यमाप्सु ॥ न विष्मकः शका पुत्रना

राम.
२६०

भागस्य तु वैश्वः ॥ श्वेवरीषः प्रजापालो धाष्टकं धृष्टः कुलः ॥ ऊकल्पना त्रैसियती रवोत्या नर्ततो नृपः ॥ अना
र्तविषयश्चासीत्पुंरचो स ऊकस्वली ॥ रेवस्पा रेवन् पुत्र ऊक इतीना मधर्मिकः ॥ ज्येष्ठ पुत्रः शतसाक्षी प्राज
प्राप्सु ऊकस्वली ॥ सकमा सहितः श्रुत्वा गांधर्व ब्रह्मणीतिकं ॥ पुरुर्त्तं नृतं देवस्य मात्स्यं ब्रह्म युगं गता ॥ आजगा
मज वैनाय स्वापुरीयाद वै नृता ॥ रुतां वारवही लामव ऊकारां मनोरमा ॥ भोज हृत्पथ केरु प्रां वा सुदेव पुरोग मे ॥
रेवती बल देवाय दादौ ज्ञात्वा त्यनितता ॥ तपः समेरु शिखरे तस्मा विस्वालयं गतः ॥ न भोगस्य तु पुत्रो वै वैश्वो
ब्राह्मणतां गतौ ॥ कारुपस्य त करुषाः क्षत्रिया युद्धमदा ॥ श्रुत्वा च वृष षो गा विंशयित्वा गुरोश्च गता ॥ मनु पुत्राद
ये वा केचि ऊक्षिर्देव बा ऊ नृता ॥ चिऊक्षे सुक ऊ स्वांत तस्य पुत्रः सुयोधन ॥ तस्य पुत्रः द्रुपु नाम विश्वागश्च ॥ द्रुपुः
सुतः ॥ आयुस्तस्य पुत्रो नृदुवना श्वस्तया युतः ॥ युवना श्वस्तया वरास्तः पूर्व श्रावस्तिका पुरा ॥ श्रावस्ता हृदये
नृऊ वला श्वस्ततो नृपः ॥ धुंधु मारात्रयो नृपा हृदये दंड एव च ॥ कपिलो यदृष्टो बहवश्च सप्त मोदकः ॥ हर्षश्चा
च निऊं जो नृसंहता श्वो निऊं नृतः ॥ अकृता श्वो परणा श्वश्च संहता श्वसुता बुनौ ॥ युवना श्वोरणा श्वस्य माधाता यु
वना श्वतः ॥ माधातुः पुरुऊ सो नृमुचु ऊं दोषितीयकः ॥ पुरुऊ मात्र दस्य संनृतो नर्मदा नवः ॥ संनृतस्य सुधना
नृविधत्वाद्य सुधनन ॥ विधन नृमुचु रुणतस्य ससवतमु ॥ सत्ववता श्वत्तरघो हरिश्च सतसुतः ॥ हरिश्च माद्रो हि

ता शोरोहिताश्वावको भवेत् ॥ एकाका ऊरु राजा वायो वंशस्तस्य च त्रियो प्रभाषि स हस्त्राणो सुतानो जनी स भूत ॥
 शादौर्वा नृपा देकं जातु सस्य समं जसं ॥ सनस्तः पृथिवी दाधा विष्णु नावक्र सागराः ॥ च समं जसो भुमांश्च दिती पो भुम
 तो भवेत् ॥ भगीरथो दिती वा नृयेन गंगा वतारिताः ॥ भगीरथो नृना भागो ना भागो देवरीषकः ॥ सिधुर्वापो वरीष
 कुशुतायुः सत्सुतः स्मृतः श्रुतायो श्रुतयथो भूतस्य कल्पापपादकं ॥ कल्पापाघ्निसर्वकर्मघुनरसनलो भवेत् ॥
 अनरण्यतु निघ्नो यश्च निमित्ररघुततः ॥ रथोरभं दिती पसु दिती पो चा यजो नृपः ॥ दीर्घवा ऊरु जा कालस्त जा पा
 लस्त तो भवेत् ॥ तस्माद्दशरथो जातस्तस्य पुत्र चतुष्टयं ॥ नारायण त्मका स सर्वे रामस्तस्य वा तो भवतः ॥ रावणात्
 करो राजा यथो ध्यायोरधु त्तम ॥ वाल्मी किर्यस्य चरिते चक्रे तशरदश्रुवात् ॥ रामपुत्रो कुरु लवो सीताया ऊ
 लवुर्धनौ ॥ अति पिश्व ऊश ऊरु जे निषधस्तस्य चात्मजः ॥ निषधस्तु न लो जे न भोजायते वेन जातः ॥ नभसः पुं
 रीको नृत्सु धन्वा वत तो भवतः ॥ अवेधतो दिवानी को द्युहीनाश्च सतसुतः ॥ अहीनाश्चात्स हस्त्राश्च श्रालोकस्त
 तो भवतः ॥ चंद्रावाली क्तस्तरो पीडो न्मा चं नृपर्वतः ॥ चंद्रागिरेर्भानुरध श्रुतायुस्तस्य चात्मजः ॥ इक्ष्वाकु वंश
 प्रभवाः सूर्य वंश धराः स्मृतः ॥ ॥ इत्येते सूर्य वंश कथनं ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ सोम वंशं प्रवक्ष्यामि पठितं पश्य
 नाशनं ॥ विष्णु नात्यजस्तर्जिता ब्रह्म पुत्रो विरात्रितः ॥ सोमश्च के राजसूर्य त्रैलोक्यं दक्षिणां ददौ ॥ समाप्ते वर

राम
२६१

ये सोमत दृपा लोकनेतवः ॥ कामबाणाभितत्मा गो न वदेत्यः शिखेवरे ॥ लक्ष्मी नारायणं त्यक्त्वा सिनीवाली वकर्म
 ह ॥ कृतिर्विभावसु त्यक्त्वा पुसि धितारमव्ययं ॥ प्रभा प्रभा करं त्यक्त्वा हविष्माते ऊरुः स्वयं ॥ कीर्तिजयेस्तु नृत्तरं
 वासुमीवा चकाश्रपय ॥ इति स्तुत्वा पदि प्रीति सोमो मेवाभज नृदा ॥ स्वकीया इव सोमो पिका मयामास तास्त
 दा ॥ एवं कृतापवारस्तसां नृगणस्तदा ॥ न संशकोपकारायैरागैः शस्तादिभिः पुनः ॥ सप्तलोकैकनायत्व
 मवाप्त पसाद्य भूत ॥ चित्रचाममिति रथा तो विनतान तो हताः ॥ इह स्यतेः सर्वे भायंति रान्ना मयशस्विनी ॥ जहा
 रतरसा सोमो ह्यवगम्य गिरः सुतां ॥ ततस्तु दुधुम भवत विरमातं तारका मयं ॥ देवातां दानवानां च लोकक्षय करं मह
 त ॥ ब्रह्मा निवायोरनम तारामे गिरसे ददौ ॥ तामंतः प्रसया हृष्टा गर्भं त्येव ब्रवीजुरुः ॥ गर्भस्तं प्रदीप्तो य प्राहा हं सो
 म संतवः ॥ एवं सोमो दधत्वा सीत्यु नृस्य पुरुषा ॥ स्वर्गस्य कैवर्षीति च पराया मास चासराः ॥ तया सहा वास प्राजाद
 रावर्षाणि पंचव ॥ पंचषष्ठ चार्ष्टो च दश चार्ष्टो महासुने ॥ एकाग्रिरस्त वत्सवंति नवेता प्रवर्तते ॥ पुरुखा पाश शीलो
 गांधर्व लो कमेयि वान ॥ आयुर्दोष रश्चायु ईतायु ईति मान प्रभु ॥ दिक्किता तसितायुश्च सुवे सोर्वसानृपाः ॥ आयु
 षो नृपः पुत्रो हृष्टा मरिजिस्तथा ॥ रभो विपा प्रापंचाख्यं राजपुत्र शतं तद्य भूतराजया इति विख्याता विष्णुदत्तवरा
 रजि ॥ देवा सुरै रणे दैत्या नवधीत्सुरया वितः ॥ शता वैश्राय पुत्र तं राजं दत्वा दिवंगतः ॥ राजपुत्रैर्ह तिराज्यं शुभं स्मार्थ

ते

सुडर्मनाः॥ अहंशां त्यादिविधिनायु रुरिं द्रामते ददौ॥ मोहयित्वा रजिसुताता संस्तेजिन धर्मगाः॥ न ऊपससुताः सन्नयति
 र्ययानिरुत्तमः॥ तद्भुवः पंचमश्चैव सपतिमै घपालिकौ॥ पतिः कुमारजावोपिवि सुध्यात्वा इति गतः॥ यवयानीशुक्र
 कन्यामपाते गन्य नृत्तथा॥ दृषपर्वजामि शिहोस्वसेषु सहस्रजैः॥ तालो जिकोरघुकोष्टः शतविश्वसहस्रजिता॥ सह
 जिहैहयोवेणुहयोहय इति त्रयः॥ धर्मनेत्रां हैहयश्च नर्मनेत्रस्य संहितः॥ सहिमास सहस्रासौ सहिन्मो न प्रसेनकः॥ न प्र
 सेनो ड इमो भू ड इमान् कनको भवतः॥ कनका कृतरीयसु कृतमिः करवीरकः॥ रतौ जाश्चतुर्थी नृशक्रवीयांतु सो
 र्जनः॥ दानार्जनाय तपसे त्रदीपय मंशतां॥ ददौ वक्रसहस्रं च जयत्वं रणं रणं॥ अथात्मवर्तमानस्य विष्णु इमा
 स्वतिं क्रवाना॥ दशयत्त सहस्राणि सोर्जन कृतवान् नृपः॥ अनृष्टव्य ताराष्ट्रे तस्य संस्मरणाद नृत्तः॥ नरुने कार्त्त
 वीर्यस्य सति यासंति वै नृपाः॥ यज्ञे दानैः तयो निश्च विक्रमेण श्रते न च॥ कार्त्तवीर्यस्य च शतं पुत्राणां यो य वै पुत्रा
 सरसे नश्च सरस्व धरोक्तः कृत्स्न एव च॥ जपश्च जश्च नामासीदावत्येन पतिर्महान्॥ जपध्वजा कुले जे घसाल जे घ
 सतः सुतः॥ हैहयानां कुलाः पंच नोजाश्चो वर्णयस्तथा॥ वीतिहोत्राश्च यपातास्त्रोडिके रास्त्रैव च॥ वीतिहोत्रादि
 षस्त्राभूत्य वेतां डुर्जयो नृपः॥ क्रोष्टोर्वसं प्रवक्षामि यत्र जातो हरिः स्वयं॥ काशे सुव्रजिनी वांस्तु साहाभूद्वजिनी
 व्रतः॥ स्वाहा पुत्रोरुपगुश्च तस्य चित्ररथः स्मृतः॥ शशविडश्चित्ररथ चक्रवर्त्तहिरोस्तः॥ शशविहोस्तु पुत्राणां शता

राम
२६३

नाम नवस्तुते॥ धीमता चारु रूपाणां सुरिद्रविण तेजसा॥ प्रयुश्रवाः प्रधो नो भूतस्य पुत्रो सुजज्ञ कः भूयत्त साराणा पु
 त्रस्तिति क्त्स सना सुतः॥ नितिक्षोस्तु मरुतो भूतस्मा कं वल बर्हिषः॥ पंचाशद्रुक्न क्वचान रुक्नेषु दृष्टु रुक्मकः॥
 हविषमिधवा वद्यामथ सीजितो भवतः॥ सेयापीड्यामद्यादासी दिदर्नस्तस्य कोशिकाः॥ लोमपादः क्रघः श्रेयथति
 स्यात्त्रोमपादतः॥ केशिकस्य विधिपुत्रस्तस्मा दैधान्पा स्मृताः॥ क्रमा वै दर्भपुत्रांतु कंतीः कुंते सुधृष्टकः धृष्टस्मा
 ति धृतिस्तस्य उदकोर्यो विहृष्यः॥ दशाहपुत्रो वासस्तु यो मजीमूत उच्यते॥ जीमूतपुत्रो विकलस्तस्य नीमरथा
 सुतः॥ नीमरथान्नवरयस्ततो हृदरपो भवतः॥ मुकुंतिश्च हृदरयास्तु कुंतेश्च करंतकः॥ करस्ता देवरातो मूदेवक्षत्र
 श्रुतस्तुतः॥ देवक्षत्रान्मधुनमिमवोर्ध्विरसो भवतः॥ डरसात्युररुतो भूजातु रासीनुतस्तुतः॥ गुणीतुपादपो राजा
 जतु पुत्रस्तु साश्रुतः॥ सत्वतं तेजमानश्च दृष्टिवत् कएक एव च॥ देवाह दश्च वत्वारोस्तेषां वंशास्तु विभ्रतः॥ भज
 मानस्य ब्राह्मो नृदिष्टि रूमि निमिस्तथा॥ देवा दयात्वा ध्रुवासी तस्य जो कोत्रगीयते॥ ययै कृष्ण्य माह राहु ण्यस्तव
 मंतिकान्॥ वक्रश्रेष्ठो मनुष्याणां देवैर्देवा दृक्षमः॥ चत्वारश्च सुनो बभ्रवसि देव परानृपाः॥ ऊक्रो यजमानस्तु
 सिनिकं वल बर्हिषः॥ ऊक्ररस्य सुतो धृष्टु धृष्टोस्तु तमयो धृतिः॥ धृते कपोतरो माभूत्तस्य पुत्रस्तुति त्रिरः॥ ति त्रिरै
 सुनरपुत्रः स्तस्य चंदन दंडभिः॥ पुनर्वसुस्य पुत्रः आक्रकश्चाक्रती सुतः॥ आक्रका देवको यज्ञे अस्तेन स्तोप

रणः॥ संग्रामस्त्वयवागहश्चतुर्थोऽस्मि तमपनः॥ तारकामयसंग्रामः षष्ठो ज्योतीविकोरणः॥ त्रैरश्वाधकवधो नवमो वन
 घातनः॥ रात्रौ हालाहलश्चापघोरकोलाहलोरणः॥ हिरण्यकशयोश्चोरो विदार्यचनरेषु राः॥ नारसिंहो देवपालः
 प्रकादंरुतवान्प॥ देवासुरे वामनश्चलित्वा बलिमर्जितं॥ महेंद्राय ददौ राज्यं कस्य पादिति संततः॥ वराहस्तु हि
 राणारम्भहत्वा देवाघपालयन्॥ ऊज्जहार भुवं मत्तां देवदेवैरनिष्टुतः॥ मंथानं मंदरं कृत्वा त्रेकृत्वा च वासुकिं॥
 सुरासुरैर्मंथ्याधि देवैश्चामृतं ददौ॥ तारकामयसंग्रामे तदा दंवाश्च पालिताः॥ त्रिकार्ये प्रंजो देवपालः प्रगुरु
 न्देवान्वा नुसोमवंशरुतः॥ विश्वामित्रवशिष्टांडरकयोश्चरणे सुरान्॥ आपीपलंतौ निवार्य रागदेषादिदानवा
 न्॥ प्रचीरये ब्रह्मयन्त्रं रुद्रस्यासुरारो हरिः॥ ददाह त्रिपुरं देवपालकोदैत्यमर्दनः॥ गौरी जिहीर्षुणा रुद्रमधुके
 नादितं हरिः॥ अनुरक्तपूरैरन्याचक्रे बान्धासुराईनः॥ अयां फेनमपो नृत्वा देवासु सुहरो नवतः॥ वृत्रं देवहरं वि
 सुदैवधर्ममिपालयत्॥ शास्त्रादीनदानवानजित्वा हरिः परशुरामकः॥ अपालयन्मुवादीस्तु दुष्टक्षत्रविहस
 च॥ हालाहलं विवदं निरारुत्य महेश्वरात्॥ मर्षाननशायामास देवानां मधुसूदनः॥ देवासुरोरणे पंचदैत्य
 लोहलोजितः॥ पालिताश्च सुराः सर्वे विष्णुना धर्मपालनात्॥ राजानो राजपुत्राश्च मुनयो देवता हरिः॥ यदुक्तं य
 च नैवोक्तमवताराहरेरिमे॥॥ इत्याग्रेष्वेकादशसंग्रामः॥॥ अग्निरुवाच॥॥ उर्वरासु सुतो वशो भानुस्तस्य च

त्मजः॥ शोभानराशी त्रैशानि स्वैशानेस्तु कबंधनः॥ करतमात्मरुतो नृपुमत्रस्तस्य चात्मजः॥ युष्मत्तस्य वरुषो नृ
 दांडी वज्रवरुत्पतः॥ अडीशवेवगांधारपंचजप्रयदास्ततः॥ गांधारकैरलाशौलापांज्यकोलामहाबलाः॥ अक्रु
 त्योऽसवक्रसंतस्तु वस्तुः सोऽपुरुषसु॥ ततो गांधारोगाया निधर्मो धर्मो नवतः॥ मृतास्ते विदुषस्तस्य च वेता
 स्तस्य वैशतः॥ अनजत्यसमानुश्चाधुषः परमेषकः॥ सभानराकावनलकाभानलज्जमंजयः॥ पुरंजयश्च
 जयस्य तस्तु त्रोजनमेजयः॥ तस्तु तस्तु महागालस्तु त्रोजनमहामनाः॥ तस्मादुशीनरो ब्रह्मनृगाया तनृगस्त
 तः॥ नवापोस्तु नवस्यासीरुमिस्तु रुमितः सुतः॥ दशना सर्वतोयचे दशदंशो शिविस्तथा॥ शिवेषु त्रास्तु चत्वा
 रः पृथुदर्शनश्च वीरकः॥ पुंड्रः कलिंगो बालेया बलिर्यो गीवरा नतः॥ अंगादधिवाहनो नृत्त तस्मादिविरघो नृपः
 दिविरया धर्मरयस्तस्य चित्ररथस्ततः॥ चित्ररथास्तस्य रथो लोमपादश्च तस्तुतः॥ लोमपादाश्च तुरजाः पृथुला
 क्षश्च तस्तुतः॥ पृथुलास्त्या च वायो नृपुयाडपंगको नवतः॥ हयंगाश्च मरुथो बृहत्कर्मश्च तस्तुतः॥ तस्माद नृ
 हजानुह हजानो बृहात्मवान्॥ तस्माज्जपद्रपोऽथो सीजपद्रया बृहद्रथः॥ बृहद्रथाश्च विजितो कर्णे विश्वजितो
 नवतः॥ कर्णस्य पृथुमेनस्तु पृथुमेनस्तदात्मजः॥ एतंगवंगजानृपापोरोर्वंशानि बोधमे॥॥ इत्याग्रेष्वेकादशसंग्रामः॥॥ शुधुवीतमयो
 दौ

३०३०

२६५

बान् उन्वोर्बहुविधः सुतः॥ बहुविधावसंजातिः वहोवादी चतसुतः॥ तस्य पुत्रो घनश्रीश्चो नश्री स्वस्पदशान्म
जाः॥ रुचेयुश्चरुपेयुश्च सन्नातेपुस्तथात्मजः॥ घृतेयुश्चचितेपुण्यस्तेनेयुश्चैव सत्रमः॥ धमेयु सन्ननेयुश्च
रुवेयोर्मनिनारकाः॥ तंसुराघः प्रतिरथः सुवस्त्रो मतिनारजाः॥ आसीत्प्रातिरथात्कदः कदात्मेधातिथिस्त्व
भूत्॥ तंसुरो घावचत्वारोऽष्टतोर्ध्वप्रवीरकः॥ रुधुतश्चानयोवीरोऽष्टेनाश्रवतोभवत्॥ राकृतलायातुवलीपस्य
नाम्ना तुभारतः॥ सुतेषु मातृकोयेन नष्टेषु नरतस्य चीततो मरुजिरानीयपुत्रस्य तु हृदस्यते॥ संक्रामितो नरक
जः कतुर्जिजिते तोभवत्॥ सचापिवितथापुत्रान्जरयामास पंचवैसुहोत्रं वसुहारं पंययंगर्गं तथैव च॥ कपिले
च महात्मानमुकेतुं च सुनक्षयं॥ कौशिकं च श्वत्सयतिष्ठशयातः धृतसुतः॥ ब्राह्मणाक्षत्रिया वैश्याः काशोदी
र्घतमाप्नुतः॥ ततो धन्वंतरिश्चासीत्सुतो नृश्वके तुमान्॥ केतुमांतो हेमरथो दिवोदास इति श्रुतः॥ प्रतदि
नो दिवोदासाऽर्गवत्सौ प्रतदर्नात्॥ वत्सादनक आसीत्त्र्यलर्काक्षेमको नवेत्॥ क्षेमका क्षर्षकेतसु वर्षके
तो विभुः स्मृतः॥ विभोराव नत्रपुत्रो नृदिभोश्च सुकुमारकः॥ सुकुमारस्य केतुर्वसिष्ठमिस्रुवाशकात्॥ सहो
वस्य हस्तपुत्रो ब्रह्मतसु सुतास्त्रयः॥ अजमीढो द्वितीयश्च पुरमीढश्च वीर्यवान्॥ अजमीढश्च केशिन्यां जते जह्नुः
प्रतापवान्॥ दक्षोर नृदजं कोशा तथा काश्च सदात्मजः॥ बलोकाश्च सुकुशिकः कुशकांगाधिरिंद्रकः॥ गाधः

राम.
२६५

सत्यवतीकन्याविश्वामित्रः सुतत्रयः ॥ देवरातकतिसुखो विश्वामित्रस्य ते सुताः ॥ अत्रसेपोष्टकश्चा न्योत्यजमा
दासुतोभवत् ॥ नीलिण्यां संतिरपरः पुरजातिः सुशान्तिः ॥ पुरुषो जाते सुबाह्याश्चोबाह्याश्चात्यं च यार्थि
वः ॥ मुकुलशृंगजयश्चैव गजहृदि पुस्तया ॥ यवानरश्च त्रैमिलः पांचाला इति विश्रुतः ॥ मुकुलस्या तमो कुला
तत्रोपेतादिजातयः ॥ वचाश्चो मुकुलां जज्ञे दं चाश्चो मिथुनोत्यभूत् ॥ शिवो दासोश्च हन्य च अहं न्यायां शिर
श्चतान् ॥ शत नंदः शतानंदा संबंधं निधुने ततः ॥ रुपः रुपी द्विबो दासा मित्रेयः सोमपुत्रतः संजयामा
त्यं च धेनुः सोमदत्तश्च तस्य सुतः ॥ सहदेवः सोमदत्तात्सहदेवानुसोमकः ॥ आसीन्नुसोमका जंतुर्जंती वस
तशान्तिः ॥ एषता दुषदस्तस्माद्यष्टं युष्मोद्यतसुतः ॥ यष्टकेतुश्च धूमिन्या मुखो भूदजमारुतः ॥ जक्ष
त्सपुरुषो जज्ञे कुरुसत्यरणात्ततः ॥ यः प्रजागादनिःक्रम्य कुरुक्षेत्रे श्वकारतता ॥ कुरुक्षेत्रे वासुधनुः परि
क्षिवारि संजयः ॥ सुधन्वनः सुहोत्रो भूः सुहोत्रा च वनोत्यतः ॥ वसुश्रेष्ठो परिवरास प्रासन्नगिरिका सुताः
वृहद्यः यक्षश्च धीरो यदुःप्रत्यग्रहो बलः ॥ मस्य काली कुशाग्रतोयांसां प्राजा वृहदप्रधाना ॥ कुशाग्रा
दपन्नो जज्ञे तस्य सत्यहितस्ततः ॥ सुधन्वा तस्युतश्चोर्जा दासिच संभवः ॥ संभवो च जरो सत्वा सहदेवश्च
तस्युतः ॥ सहदेवा उदाधिष्ठिता येः शतशर्मकः ॥ परिक्षितस्य दाया रोषमिहो जनमेजयः ॥ जनमेज

यात्रयस्तेस्फयीक्षासुसुरभः सुतः॥ श्रुतसेनोयसेनोचलीमसेनश्च नामतः॥ जनमेजयस्य पुत्रोऽसुतसुरथो
महिमास्तथा॥ सुरथाश्चित्ररथोऽभूदक्षत्रासीद्विहरथात्॥ रुक्षस्य तु द्वितीयस्य जीमसेनोऽभवत्सुतः॥ प्रतीपो
जीमसेनोऽनुप्रतीपस्य तु शतनः॥ देवापि बाह्लिकश्चैव सोमदत्तस्तु शतनोः॥ बाह्लिको सोमदत्तोऽभूत्पूरिषू
रिश्रवाः शलाः॥ गंगया शततो भीष्मः काश्यां हियत्र वीर्यकः॥ धृतराष्ट्रश्च पांडुश्च विदुरश्चाप्यजीजनतः॥
पांडो युधिष्ठिरो कुंत्यो भीमश्चैवार्जुनश्च यः॥ नकुलः सहदेवश्च पांडोर्मात्रवदेवतः॥ अर्जुनस्य च सोमदत्तः
परिक्षिप्तमन्युतः॥ प्रोपदी पांडवानपंच प्रियातस्या युधिष्ठिरात्॥ प्रतिविधो जीमसेनोऽतर्कतीर्त्तिर्द्विजया
त्॥ सहदावाच्च तश्च मसमाजीकस्तु नाकुलिः॥ भीमसेनादिभिन्वा सोमस्य आसीद्युतोऽत्कवं॥ रताभूता म
विष्वाश्च नृपाः संख्या न विद्यते॥ गता कालेन कालोद्दिष्टरिस्तं पूजयेद्भिजः॥ होमममोतमुद्दिष्टपुं कुरु सर्वप्रदय
तः॥॥ इत्याग्नेये सोमवंशः॥॥ अथिरुवाच॥॥ आयुर्वेदं प्रवक्ष्यामि सुश्रुताय मब्रवीत्॥ देवो धन्वंतरिः सारं मृ
तमं जीवनीकरं॥॥ सुश्रुत उवाच॥॥ आयुर्वेदं मम ब्रूहि न राश्वेत रुग्द्दं न॥ सिद्धयोगो सिद्धमंत्रा मृतमं जीवनी
करात्॥ धन्वंतरि रुवाच॥॥ रक्षस्व संदिड रितं लंघितं भोजयेद्भिषक्॥ सविश्वं लाजमक्षुब्धद्वजरांतु ममृतं ज
लं॥ मुस्तपर्षट्कोऽशीरचं दनोदीमनागरेषु डडे च व्यतिक्रान्तौ सक्तं कं पायसे नृपं॥ स्नेहयेत्सं कदोषं तु तव संतु

राम.

२६६

विरेचयेत्॥ जीर्णकृष्टिकनीवाररक्तशालिप्रमोदकः॥ तद्विधास्ते ज्वरेऽस्तिष्ठयेवतां विरुतास्तथा॥ मुष्णामस्तथा
राकाकुलत्वाश्च मकुंठकाः॥ आहवालावकाश्च कर्कोटककविचक्रं॥ पटोले च फलं विंबे पर्वटं दाडिमं तथा॥
अधो वमं धतं शं गुमृदं गे च विरेचनं॥ रक्तपित्रेतथा पानं षडंगं तु विवर्जितं॥ सक्तं गोधूमलाजाश्च पलाशा लि
मस्तरकाः॥ सक्तुश्च पाका मुष्णमं त्यगो धूमको हिताः॥ गोधेना मृत दुग्धाभ्यां क्षौद्रं च वसौ मधु॥ अतीक्षारि
पुराणां शालिनां न क्षाणहितं॥ अरिष्यं न्दिया चान्नं लोष्टवश्च कसं युतं॥ मरुतं वर्जयेच्च दन्ताकार्ये गुल्मे पु
सर्वशः॥ पटोक्षीरेण वा श्रीयाद्वा सुकं घृतसाधितं॥ गोधूमगोमयस्तिका हिता जटारिणामथ॥ पंचकोणं जाग
लाश्च निबध्नास्पटोलिकाः॥ मातुलिंगरसाजानि सक्षमूलकसैंधवाः॥ ऊर्ध्वना च तथा गंतं पानार्थं बहिर्
रोदकं॥ मस्तरमुष्णाय पार्थनो ज्पाजीर्णाश्च शालयः॥ निंबपर्वटकेशां के जांगलानां तथा रसः॥ विडंगं मरिचं मु
स्तं ऊर्ध्वलोध्रं सुचर्चिकं॥ मनःशिला च बालेयः कुष्ठयेस्तत्र पीडितः॥ अष्टपुष्पं गुल्मापपवाद्यामि हि ना हि
ताः॥ यवानु विरुतिं मुष्णकुलत्वा जीर्णशालयः॥ तिकुरुजाणिशकानि तिक्रानि हरिता विच॥ तैला नितिलसि गृ
कविभीतक्रे गुदानि च॥ मुष्णामपरागो धूमाः क्षान्पुष्पास्त्रितश्च यतः॥ जांगलश्च रसः शसो भोजने राजपक्षिणा
कोलत्तमोऽनकोलास्तुष्का मूलकजांगलैः॥ एष्वेवा विज्वरे सिद्धे रधिदाडिमसाधितैः॥ मातुलिंगरसोऽक्षुद्राक्ष

योगदिसंस्कृतैः॥यवगोधूमशालानैर्भोजयेद्वासकादिभिः॥दशमूलबलारस्त्राकबलैरुपसाधितैः॥पेयायतरसाः
कायाश्वासहिकानिवारणाः॥शुक्लमूलककोलत्वमूलजंगलजैरसैः॥यवगोधूमशालानैर्जीर्णसासीरमाचरेत्
शोषवासगुडोपथ्यंवादेत्वागुडनागरं॥तक्रश्चित्रकश्चोन्नोग्रहणीरोगनाशनौ॥पुराणपवणोधूमशालायाजो
गलोरसः॥सुशामलकरवर्जरमृद्वंकवदराणिच॥मधुसर्पिपयस्तक्रंनिंबपर्पटकैर्हृषं॥तक्रारिष्टाश्चाम्यतेस
ततेवातरोगिणं॥रुद्रोणिणोविरेचस्तुपिष्यजोहिक्किनादितं॥तक्रावनालसीधनियुक्तानिशिशिरंजसा॥यु
क्तासौचर्चलाजाजिमद्यंशस्तसदात्यये॥सक्षौद्रंययशालाक्षांपिवेच्चक्षतवान्नरः॥क्षयंमस्तरसाहारोवक्षि
संरक्षणाजयेत्॥गालयोजनतक्रानीनीवारः कमलादयः॥यवानुविरुतिमांससकसौवर्चलंशटी॥पथ्या
तथैवकासस्यमंडातकंचवारुणं॥सुस्तान्मस्तथालेपवित्राकण्डरिद्रया॥यवानुविरुतिःशालिवास्तकं
समवर्चलं॥त्रपुषेदारुणेधूमाक्षीरेक्षुघृतसंयुतः॥मूत्ररुद्धेवशस्तस्युयावेमंडसुरादयः॥लाजाशुक्रस्त
थाक्षौद्रंमुन्यंमोसेयरुषकं॥वाक्कुलावणिसिलमृदिपापाप्रकानिच॥शाल्यननोयपयसाकंबलोसिधंरते
पिवा॥रुक्षंमुस्तगुडयोःक्षुडिकावामुखेघृताः॥तवावविरुतिमृयंशुक्लमूलकजंतथा॥शकंपयोलेवेतत्रमु
रुक्तंविनाशनं॥मुशानुकमस्तराणोसतिलैर्जुगलेरसैः॥ससैधवघृतद्राक्षाश्चाणामलककोलजैः॥यूषैःपु

राणगोधूमयवशालात्रमत्स्यसेत॥विसर्पिसंशताक्षौद्रामृदीकादादिमोदकं॥रक्तपष्टिकगोधूमयमसुजादिकं
मधुः॥काकमालीचवत्राप्रवासुकंचसुर्वेला॥वानशोणितनाशयतोयंशस्तंशितामधु॥नाशारोगेषुच
हितंघृतंरुवाप्रसाधितं॥भंगराजरसोसिद्धत्रैलंघात्रीरसेपिवा॥नस्यसर्वमयोधिष्टंमृद्वंतंतुनवेपुच॥श
ततोपानपानश्चतिलानांविप्रजक्षणं॥विजवीर्यकरंमोक्तंतश्चामुष्टिकरंपरं॥गंडूषंतिलैलेनविजदार्ध
करंपरं॥विडंगचूर्णगोमूत्रंसर्वत्ररुमिनाशने॥धात्रीफलान्यथाज्यंचशिरोलेपनमुत्रमं॥शिरोरोगविना
शायस्त्रिधमोष्टुश्चोन्नं॥तैलवानस्तुमूत्रंवाकर्षणमुत्रमं॥कर्णमूलविनाशायसर्वशुक्लानिवादिज
गिरिमृद्वंदनंलाक्षामालतीकलिकातथा॥संयोज्ययास्तुतावर्त्रिकृतश्चक्रहरीतसा॥ज्योषत्रिफलायुक्तं
तद्वकश्चतथाजला॥सर्वाक्षिरोगशमनंतथाचैवरसाजने॥आप्यहंशिराएल्लोध्रकंजिकसैधवैः॥आ
श्चोतनविनाशायसर्वनेत्रामयाहितं॥गिरिमृद्वंदनैर्लेपोबहिनेत्रस्यशस्यते॥नेत्रामयविद्यातार्थत्रिफला
गालयेत्सदा॥रात्रौतुमधुसर्पिंसादीर्घमायुर्जिजंविषु॥शतावरीरसेसिद्धोद्वेक्षोक्षीररसेस्यते॥कलविद्रा
तिमानश्चक्षौक्षीरघृतौतथा॥आमुष्यात्रिफलातेयापूर्ववन्मधुकात्विता॥मधुकायोरजोपेतावलिपलि
तनाशनी॥वचासिद्धघृतंविप्रजतदोषाविनाशनं॥कथंबुद्धिमदंचैवतथासर्वार्थसाधनं॥बलाकल्ककपारे

यासिद्धमयेजनं हितं ॥ रास्ना सहचरैर्वतितैलं वातविकारेण ॥ अनधिसंदिपकान्तं त्रणेषु प्रशस्यते ॥ शक्तपिंडी
तथैवास्नायाचनाय प्रशस्यते ॥ यक्षसचतथाभेदे निबर्णचरोपणे ॥ तथाप्रमुपचारश्च बलिकर्मविशेषतः
स्तिकाचतथारक्षा प्राणिनां तु सदा हिता ॥ भक्षणं निबयत्राणां सर्पदेहस्य जेषजं ॥ तालनिंबकदंबश्च जीर्ण
तैलयवा घृतं ॥ धूपो वृश्चकदृष्टमलिपिपत्रघृतेन वा ॥ अर्कक्षीरेण संपिष्टं लोपो बीजं पत्नीशजं ॥ वृश्चिकार्त
सक्तस्नावाशिवाय फलसंयुताः ॥ अर्कक्षीरं तिलं पलनं च गुडं समं ॥ पानाज्जयति दुर्वारं सुविषया प्रमेवतु
पित्तामूलन्दत्तुल्यं तं डलीयससर्पिणा ॥ सर्पकीटविषाण्याश्च जपत्यन्निबला न्यपि ॥ चंदनं पद्मकं कुंकुमं
तां चोशीरपाटला ॥ निरुंजी सारिवामेना नृताविषहारो गृहः ॥ विरोविरेचनं शस्तं गुडनापरकं विज ॥ स्नेहपाते
तथा वस्त्रौ तैलं एतमनुत्तमं ॥ स्वेदनोपपरो जक्रिः शीतां न सस्तुने परं ॥ त्रिद्विदिरेचने शेरमने दमने स्नाने ॥ व
स्त्रिदिरेकोचमलं तैलसर्पिस्तथा मधु ॥ वातपित्तबलाग्नां क्रमेण परमोषधं ॥ ॥ इत्याग्नेये सिद्धोषधानि ॥
धन्वंतरि उवाच ॥ ॥ शरीरमानसां गुणसहजा व्याधयो मताः ॥ शरीराज्वरकुशाद्याः क्रोधाद्यमानसामताः ॥
आगतबोधिधाना र्था सहजा धुज्वारादयः ॥ गान्धी रागं तु नागायसूर्यवारे घृतं गुडं ॥ लवणं सहिरण्यश्च विप्र
यो मृपमर्चयेत् ॥ चंद्रे वा मंगदो विप्रे सर्वरोगैर्विमुच्यते ॥ तैलं शनिश्चरे दद्यादाग्निने गोरसा नुदः ॥ घृतेन पय

राम.
२६४

वाग्निप्रमामलः ॥ भोगश्च तथास्त्रे वातप्रकृतिरुच्यते ॥ अकाले पलितक्रोधी प्रसेदां मधुरप्रिय ॥ स्वप्ने च दीप्ति
माग्नेशि पित्तप्रकृतिरुच्यते ॥ हृदंगस्तिरवित्तश्च सुप्रजः स्निग्धमूर्जः ॥ शुक्रांबुदस्तुस्त्रे च कफप्रकृतिको
नरः ॥ तामसाराज्जसाश्चैव सात्विकाश्च तथा स्मृताः ॥ मनुष्या मुनि शार्दूल वातपित्तकफात्मिकाः ॥ रक्तरीतम
वायाश्च गुरु कर्मप्रवर्तनैः ॥ कदंतभोजनाद्या युर्दोहे कोशाच्चतुष्पथि ॥ विदाहिनां तथोक्ता मां मुखावाधुनि
सेविणा ॥ पित्तं प्रकोपमायाति जयेन च तथा विजा ॥ अत्यंबुपानगुर्वधभोजनां भुक्तशायिनां ॥ स्नेहमा प्रकोप
मायाति तथा ये वातसाजनाः ॥ वातकृत्वा निरोगानि ज्ञात्वा सामानिलक्षणैः ॥ आस्त्रिभंगं कषायत्वमास्ये मुक्ता
ता तथा ॥ जंभमाणं लोमहर्षं वातिकव्याधिलक्षणं ॥ नखनेत्रशिराणां तु पीतत्वं कटुतासुखे ॥ तस्मादाहोस्वता
चैव पिष्टव्या धितिदर्शने ॥ आलस्यं च प्रशोकश्च गुरुता मधुरासता ॥ उत्सान्निव्यापिता चेति स्त्रेष्मिकसारलक्षणं
स्निग्धं सुमनुमस्यं गंलपातान्निवातनत ॥ आलुं क्षीरशिताद्यं च चंद्ररश्मादिपित्तनत ॥ सक्षौद्रत्रिफला
तैलमाया मादिकफापहं ॥ सर्वरोगप्रसंतापविशोः ध्यानं च पूजनं ॥ इत्याग्नेये सर्वरोगहराण्योषधा वि ॥
धन्वंतरि उवाच ॥ ॥ गजादिलक्षणं वक्ष्ये ऊषधानां गणं शृणु ॥ रसधैर्यविषाकजोनपादीन् लक्षयेत् नरः ॥ रसा
स्वात्वज्जलवणा सोमजाः परिकीर्तिताः ॥ कटुतिक्तकषायाणितथाग्नेयामहाभुजा ॥ त्रिधा विषाको द्रव्यसकटस

लवणास्रकः॥दिधातीर्यसमुद्दिष्टसुष्टुशीततथैवच॥अनिर्देशप्रभावश्चोषधीनांदिजोत्तमः॥मधुश्च
कषायश्चतिस्रश्चैवतथोरसः॥ज्ञातविर्योःसमुद्दिष्टाशोभास्तथाप्रकीर्तिताः॥गडूचीतत्रत्यक्तापिन्यस्याच
वीर्यतः॥उक्तोकषायपित्तयाप्यभ्रवतिमानवः॥मधुरोपित्तयामाषजस्रएवप्रकीर्तितः॥लवणोमधु
रश्चैवविपाकेमधुरौस्मृतौ॥अस्रोस्रस्तथाप्रोक्तैरोषाकटुविकौपाकितः॥वायेपाकोविपर्यस्तेप्रभातत्र
निश्चयः॥मधुरोपिकटुःपाकोयश्चक्षौद्रप्रकीर्तितः॥काथवत्षोडशगुणविवेकप्रत्यंचतुषो॥कल्पनैषाकषाय
श्चयत्रनोक्ताविधिर्नवेत्॥कशायंतुनवेतोयंस्नेहपाकेचतुर्गुणं॥द्रव्यतुल्यं समुद्यत्यद्रव्यस्नेहंक्षिपेदु
धः॥तावत्प्रमाणंद्रव्यस्नेहपादंततःक्षिपेत्॥तोयतुतत्रतद्रव्यंस्नेहद्रव्यं तथा नवेत्॥संवर्तिनौषधंपाकस्ने
हानांपरिकीर्तितः॥तनुमंताभिन्नेफण्यतथा नवतुसुश्रुतः॥सुष्ठुसौषधकार्यंचकषायांचोक्तवद्भवेत्॥
अंगचूर्णस्यनिर्दिष्टकषायसचतुष्पलं॥मध्येमैषास्मृतामात्राकतिमात्राविकल्पना॥वयःकालेवनेवनि
देशद्रव्यैरुजंतथा॥समवयमहाभागमात्रायाःकल्पना नवेत्॥सौम्यास्तत्ररसाप्रायोविज्ञेयाधोतवर्धनाः॥
दोषाण्यश्चैववाहनांतोद्रव्यं समुपनय॥तदेवदृश्यतेयंविपरीतंक्षयावहं॥उपस्तंभनयंत्यक्तदेहेस्मि
नमनुसोत्रसः॥आहारंमैथुनंनैत्रातेषुयत्नसदा नवेत्॥असेवतासेवनाच्च अत्यंतं नारासाश्रुयात्॥क्ष

राम.
३६७

यस्यहं हणंकार्यंस्थलदेहस्यकर्षणं॥रक्षणंमध्यकायस्यदेहनेदास्त्रयोमताः॥उपक्रमेद्रव्यं प्रोक्तं तर्पणं वावितर्पणं॥
हितासीयमितासीयजीर्णजीवतथानवेत्॥ऊषधीनांपंचविधातथानवतिकल्पनी॥रसःकल्कःश्रितःशीतःकादश्चमा
नुजोत्तमाः॥रसश्चपीडितो ज्ञेया कल्कमानोजिता नवेत्॥कथितःकश्चतोतेयशीतःपर्युषितोनिशं॥सद्योनिस्तत
यःपूतंयतःकादनिधीयते॥करणानांशतंचैवषष्टिश्चैवाधिकाःस्मृताः॥नोवेत्तिसत्यतैर्ज्ञेयस्यासुबुद्धेबाहु
सौंडिकः॥आहारश्चशुद्धिरग्न्यमग्निमूलंनृणां बलं॥ससिंधुविफलावाद्या तसुराग्निमतिवर्षदा॥जंगलं
चरसंसिंधुयुक्तंदधियधःकणो॥रसाधिकंसमं कुर्यान्नरोवाताधिकोपिवा॥निदाद्येमर्दनं प्रोक्तं शिशिरेव
संमं वज्र॥वसंतेमध्यमे ज्ञेये निदद्येमर्दनौत्तमं॥लनंतुप्रथमंमध्यमंजांचतदनंतरं॥स्नायुःरुधिरदेहेषु
अस्मिवाताचसौमांसलंस्कंधौबालूतथैवेह तथा जहे महात्मनि॥अरिवमर्दयेत्वातो जक्रचक्षश्चपुष्पवत्
अश्रुसंधिषुसर्वासुनिष्पीड्य वज्रलंतथा॥प्रसारयेद्दंशुसंधीन्चाक्षेपेशयतिक्रमात्॥नाजीर्णनाशमं
यान्निष्ठुकापीतबालरः॥विनसंतुर्नागं वदंतुमहाराक्षके॥व्यायामात्रेचकर्तव्यंस्नायाद्युनाशुनाशकम्
वायुलंतुसमंजक्षारुद्राश्चासलधारयेत्॥व्यायामस्यकफंहन्यात्वातंहमाच्चमर्दनं॥स्नानं पित्ताधिकं ह
न्यात्सस्यतेचांतयाप्रियाः॥आतपं केशकमादिक्षतारव्यायामिनोनराः॥इत्याग्नेये आ पुर्वदः॥॥अग्नि

रुवाच ॥ ॥ हृक्षायुर्वेदमारुमास्ये प्रक्षश्चोत्ररतमुनः ॥ प्राग्वतोयाम्यतश्चात्रात्रेश्वर्यक्रमोणतु ॥ दक्षिणादिस
मुत्पन्नासमीपेकंदकुमाः ॥ उद्यानंगृहवामेसातिलाश्चाप्यर्थपुष्पितान् ॥ गृहीयान्नेपयोदृशान्दिजेवंप्र
हृज्यच ॥ ध्रुवाणिपंचवायव्यं हंसं प्राजे सवैस्सवं ॥ नक्षत्राणि तथा मूले सस्य ते क्रुमरोपणे ॥ प्रवेशं तु नदीवानां
हान् पुकरिण्यस्तुकारयेत् ॥ हस्तमघा तथा मैत्रा माज्यं पुष्पं च वा सवं ॥ ज्वलाशयसमारं नेवरुणं चोत्तरात्र
यं ॥ संपृज्यं वरुणं विष्णुं पृक्तं तं समारनेत् ॥ अरिष्टं शोकपुत्रागसिरीषाः सप्रियंगवः ॥ अशोककदलीज
क्रुस्तथा वा कुलदाडिमाः ॥ सायं प्रातस्तु धर्मतिशीतकालेदिनांतरे ॥ वर्षारित्रंतवः शोषे सेकवारोपिताः
माः ॥ उत्तमं विंशतिहस्तासव्यमं षोडशं तरं ॥ स्थानास्थानं तरं कार्यं दृक्षाणां द्वादशावरं ॥ विफलास्फुटं
हृक्षौ शस्त्रिणादौ हि शोधनं ॥ विडंगं च तपकाक्तासे च ये सीतवारिणाः ॥ फलनागे कुलत्थे च माषे मुने
सिलैर्यवैः ॥ सतसीतपयः सेकफलपुष्पाय सर्वदा ॥ आविकाजसरुसं त्रयवर्णं तिलानि च ॥ गोमां
समुदकश्चेति सप्तरात्रं निधापयेत् ॥ यसेकसर्वदृक्षाणां फलपुष्पादिद्विदिदाः ॥ मस्यां न सांतासकेन
वृद्धिर्भवति शार्विनः ॥ विडंगं तु लोपेतं मस्यां मांसं हि दोहदं ॥ सर्वेषामविशेषेण दृक्षाणां रोगमर्दनं ॥
इत्यग्नेये हृक्षायुर्वेदः ॥ ॥ धनंतरि स्वाच ॥ ॥ सिंही पक्षी निशापुष्पवत्सकं कथसेवनं ॥ शिशो सर्वाति स

राम.

२७९

रेषुस्तस्य दोषे च शस्यति ॥ नृगीं सरुमा विविधां चूर्षितां मधुना विहेत् ॥ एकरातिविषोकाशच्छर्दिज्वरहरि शि
शोः ॥ बालैः सेयावचाः साज्यासङ्गपाचार्यतैलपुक् ॥ षष्टिकं शंखपुष्पावाबालक्ष्मीरार्थितोपिवेत् ॥ वा
ग्रायसंपुट्कासु मेवं श्रीवर्धने शिशोः ॥ वाचात्यग्निशिखावासां वीरुमा निशागदे ॥ सयष्टि संधवं बालः
प्रातर्मेधारुरपिवेत् ॥ देवदारुसहासियुफलत्रयपयो मुवां ॥ कायः सरुमा मदीकं कल्कसर्वान् रुमी
नहरेत् ॥ विफलां जेगावधानां सरं पुमधुसर्पिषोः ॥ मेघी क्षीरे च गोमूत्रे सक्तं न गहितं दशोः ॥ नासारक्तं
हरोतस्माद्वारिस इवोत्तमः ॥ लसुनं कसिसृणां रसं कर्षस्य हरणं ॥ तैलमाद्रकं जांबवा मूत्रहाशोषरो
गनुत् ॥ जातीपत्रफलं योषकवलं मूत्रकं निशां ॥ दुग्धकाथेतथा कल्के सिद्धं तमदिजानितः ॥ भान्यास्तु
जारिकालौ सोतकंसमुकविश्वयुक् ॥ काथतं कवलां कां प्यमद्य जिघ्राधिशंतये ॥ साधितं लो गली कल्के
तैलनिगुडिकारसे ॥ गंडमालागल गंडो नागपेत्तस्य कर्मणाः ॥ पलवै र्कट्टी च स्तुही रूपा तजाविका ॥
तद्वर्तये सगोमूत्रैः सर्वत्वकदोषनाशनैः ॥ वाक्चची सतिला भुक्तवसरा कुष्टनाशनी ॥ पथ्या जलवातकी तैल
गुडपिंडी तु कुष्टजित ॥ पूतकं वक्रिरजनी विफला योष चूर्षयुक् ॥ तक्रं गुडी ऊरं पेयं नक्षवो सभुगुडा
भयाः ॥ फलदावी विशालां तु काथोरात्री रसोद्यवा ॥ पातम्यरजनी कल्कक्षोभोक्षोत्र प्रमेहिणां ॥ वास्म

गर्जविधियातकाथारंडतैलयुक॥ वातशोणितरुखोनः पिप्पलीसातप्रीहहाहरी॥ सव्याजवरिणारुसास्वक
क्षीरबद्धाविता॥ पयोक्षीवावचावप्रिविडंगमोषकक्युक॥ ग्रंथिकोद्यानयारुसाविडंगक्षेष्टतेसया॥
मासंतक्रंग्रहस्पर्शपांडुलमक्रमीनूहरेत॥ फलत्रयामृतावासात्यक्तेनृनिंबनिस्वज॥ काथमाक्षिकोह
न्यात्पांडुरोगंसकामला॥ रक्तपित्तापिवेदास्वास्वरसंहितामधु॥ धरीप्राक्षाबलाशुंवीसाधितंवापयः
पृथक्॥ धात्रीविडंगपथ्याश्वाबलात्रयनवायुतं॥ सुदंष्ट्रामधुसर्पिभ्यांआविहक्षयरोगवान्॥ पथ्या
धिशुकरंजाकृत्वक्रगामधुसिंधुयुग॥ समूत्रवित्रविग्रंथिपारिफाकायतत्वजिता॥ त्रिदत्तोजावतीदंतीमे
जिहासर्वरीक्षये॥ क्षजनिंबपत्रश्वलयसंतोभगंदरे॥ रुग्णातरजनीलाक्षाचूर्णपाशोप्रसंयुता॥ विसोह
क्षिष्टेयोऽप्याशोधनीगतिनाशनी॥ श्यामापथिनिशालोधापयकोत्वलवेदनैः॥ समारिचैः शृतं तैलं क्षी
रेस्याद्रणरोहणं॥ सीकृपासदलैर्नर्मफलोषणबलानिश॥ तस्यिंडास्वेदनेताम्रेसतैलः स्यात्सितोषधं॥
ऊंजीसारंपथ्येयुक्तं वक्रिदग्धव्रणं लिखेत्॥ तदेवमासयेत्स्वेकाशरिकेत्तरजोघृतं॥ विश्वाजमीदसिंधुत्ववि
श्वात्वाप्तिमामया॥ तक्तेचोक्षीबुनाचाथपीनासिसारनाशनी॥ वसकातिविषाविश्वविश्वसुस्तकश्चशृतं
जनं॥ सामेपुराणेतीसारेसशृकश्चलेचपाययेत्॥ अंगारदग्धशुतंसिंधुमुल्लोबुनापिवेत्॥ शूलवानथवातंत्व

सिंधुहिगुकसाभयात्॥ वटाराहासरातकंगजाचूर्णमिधुपुतं॥ वस्त्रछेदशतंचक्रैर्मस्तत्साविनाशयेत्॥ अंगार
दग्धशुतंसिंधुमुल्लोबुनापिवेत्॥ शूलवानथवातंत्वसिंधुहिगुकसाभयात्॥ वटरोहत्यजातंकंगजाचूर्णमिधुपु
तं॥ वस्त्राछेदशतंचक्रैर्मस्तत्साविनाशयेत्॥ पाशपादाज्जातिबलं प्राक्षामृतफलत्रयैः॥ साधितंसमधुका
थं कवलं मुखपाकरुता॥ रुसातं विपतक्तेऽदारुयागेपयोबुधं॥ काथे मूत्रशतः क्षौद्रावाधकश्चगदापदः॥
पथ्यागोक्षुरदुग्धसराजदक्षशितांभिदा॥ कषायसमधुपीतो मूत्ररुद्धमपोहति॥ वैशत्वगवरुणः काथश
र्करास्वरिधानता॥ साषोकाससतक्षौद्रक्षीराक्षीपदीपिवेत्॥ मोषाकसुष्पपल्लवमधुच्छिष्टश्चसैंधवं॥ पा
ंडुरोगंहरैः सर्पिकलं कुर्कटजंतया॥ शुंवीसौवर्चलाहिं गृह्यं गुंडीरसैष्टं॥ रुजं हारदयकाथोविधिबंधा
ग्निसाधने॥ सौवर्चलागिहिं गृह्यं सदीधानारसोयुत॥ विद्रदीप्यकयुक्तं वातक्रं युल्लोत्रं पिवेत्॥ धात्रीप
टोषुजानां काथः सस्योविसर्पहा॥ शुंवीदरुनवाक्षीरकाथो मूत्रान्वितोपरः॥ सप्योषासोरजः क्षारः फल
तकाथश्चशोफनुत॥ गुडश्च ग्रतहन्तिश्चसैंधवानारसोयुतः॥ त्रिसहस्रफलकाथसगुडस्यादिरेवनः॥ प
दाफलकषायोत्वं पयोवमनरुद्धवेत्॥ त्रिफलायाः पलशतं घृतं शृंगजनावितं॥ विडंगलोहचूर्णं च दशांशं
समनितं॥ शतावरीगडूयमिपलानां पंचविंशतिः॥ मध्वाज्यतिलजैस्त्रिधावलीपलितवर्जितः॥ शतं वर्षं हिजा

अ० पु०
२७३ ली

वेतसर्वरोगविवर्जितः॥ त्रिफलासर्वरोगघ्नीसमधुशर्कराविताः॥ शितामधुघृतैर्पुक्तासरुसात्रिफलातथा॥
पप्पानिन्नकपुंड्रास्यगुदचीमुशरीजः॥ मगुडं नक्षितं रोगहरं तिशातवर्षकृतं॥ किंचिच्चूर्णं जिवापुष्पपिंडि
तं विसजेज्जले॥ तैलं भवेद्यतकोरकिंचिच्चूर्णं जिलान्वितं॥ धूपार्थं दृश्यते विमं रघुदंशजरायुणाम्भुनमक्षि
कधूपेन दृश्यते तद्यथापुरा॥ कर्पूरं तु कोमेकतैलं पाटलिस्त्रययुक्ता॥ पिष्ट्वा लिप्पपदेद्वचचरैरजारकैर्न
र॥ नृणां घानोदिकं व्यत्युदं शिपे विजुतहलं॥ विषग्रहरुजध्वंशं शुभ्रं कर्मचकामिकं॥ तंतुषू रकं प्रो
क्तं सिद्धिदयसमन्वितं॥ मंत्रध्यानीषधिकयामन्त्रक्षेत्रंधमुस्तुयः॥ चतुर्वर्गफलं प्रोक्तं यः पठेत्सु दिवं प्रजे
त॥ ॥ इत्याग्नेये उषधानि॥ ॥ धन्वंतरिरुवाच॥ ॥ आयुरारोग्यकृत्तरि उंकाराद्याश्च नाकदा॥ उंकारपरमो
मंत्रतं जप्त्वा नामरो भवेत्॥ गायत्री परमो मंत्रतं जप्त्वा शुक्तिशुक्तिनाक॥ उं नमो नारायणाय मंत्रः सर्वाथ
साधकः॥ उं नमो नगवते वासुदेवाय सर्वदः॥ उं हूं उं नमो विस्रवे मात्राय वीषधं परं॥ अनेन देवाद्यमराः
संश्रियो नीरुजो भवत॥ मृतानामपकारश्च तथा धर्मो महीषधिधर्मगुह्यमरुद्धर्मो एतैर्धर्मैश्च निर्गताः॥ श्री
हः श्रीमः श्रीनिवासः श्रीधरः श्रीनिकेतनः॥ श्रियपतिः श्रीपरमः रतैः श्रियमवानुयात॥ कामी कामः प्रदका
मः कामपालुस्तथा हरिः॥ ज्ञानं रोमाधवश्चैव कामकामाय वै हरेः॥ रामः परशुरामश्च नृसिंहो विष्णुरेव

राम
२७३

त्रिविक्रमश्च नामानि जप्त्वा निजिगीषुनि॥ विद्यामन्यस्य तानि संजप्तमः पुरुषोत्तमः॥ दामोदरो बंधहरः पुष्कर
राक्षोक्षरोगनुत्॥ तृष्णकेशो भयहरो जपे दोषधर्मणि॥ अयुतं च मृतं मंत्रं संप्राप्ते वा पराजितः॥ जलताते नार
सिंहं हं वृद्धौ क्षमकामवान्॥ चक्रिणां गदितं चैव शार्ङ्गसंखगदितं हरेत्॥ सर्वेण मतिं न क्त्वा व्यवहारेषु संस्म
रेत्॥ नारायणं सर्वकाले नृसिंहो विलिनीति नुत्॥ गरुडध्वजश्च विषरुतवासुदेवं सदा जपेत्॥ धन्यादिस्त्वा
पने स्वप्ने च नृनां सुतमीरयेत्॥ नारायणं तु उः स्वप्ने दाहादौ जलशायिने॥ हयग्रीवश्च विद्यार्थजिगस्तिसु
ताप्रये॥ बलभद्रं सीरकाव्ये एकनामार्थसाधकं॥ ॥ इत्याग्नेये विष्णुनाममंत्राः॥ ॥ धन्वंतरिरुवाच॥ ॥ सिद्धियो
गायुनर्वक्ष्ये मृतसंजीवनी करान्॥ आत्रेयभाषितान् दिव्यान् सर्वव्याधिविमर्हनात्॥ आत्रेय उ० ॥ ॥ बिल्वादि
पंचमूलसाकायस्यात्यंतिको ज्वरे॥ पावनं पिप्पली मूलं गुडची विश्वजोथवा॥ आमलकपतया रुक्मावक्रिः
सर्वज्वरांतकः॥ विधाग्निमत्यरपो नाककाश्मर्यपाटल्यैश्चिका॥ त्रिकुटुकस्पर्णा च हृती कुटुकारिका॥ ज्ञ
रादिपाकपार्श्वार्थि कारालकृशमूलकं॥ गुडची पर्वटी घृस्तकिरातं विश्वतेजनं॥ वातपित्तहरे देयं पंचम
मिदं स्मृतं॥ तुष्टदिशालकटुकत्रिफलानरुषवैरुतं॥ सक्षारो जेलककाथपयः सर्वज्वरापहः॥ देवदारु बलेरो
स्त्रात्रिफलाव्योषपञ्चकैः॥ सविडंगैः सितातुल्यंतसूयं पंचकालवित्॥ दशमूलीषडी रास्त्रापिप्पली बिल्वपोषकैः॥

मृगीतामलकीनागीगुडूचीनागरदितिः॥यवागविधिनासत्तांकषायंवापिवेत्तरः॥कासरुद्रहणीपाचहि
काश्चरसप्रशंतये॥मधुकंमधुनायुक्तंपिप्पलीशकरान्वितं॥नागरंगुडःसमुक्तंहिक्काघ्ननाबलत्रयं॥का
खजाजीमरिचंरक्षाश्राद्धादिम॥सौवर्चलंगुडंक्षौद्रंसर्वरोधकनाशनं॥शृंगवेररसंचैवमधुनासहदाप
येत्॥अरुविश्वासकसिघ्रप्रतिरूपापकयांतरं॥वरेशृंगीसितालाध्रंदाडिमंमधुकंमधु॥पिवेत्तंडलतेयेतछर्दि
तस्मान्निवारणं॥गडूचीवासकमोषपिप्पलीक्षौद्रसंयुतं॥कफान्वितंजपेद्रुक्तंतस्मात्कासज्वरापहं॥वसक
स्मरसस्तद्वसमधुस्तारजोरसः॥शिरीषपुष्पसुरसनावितंपरिवेशतं॥सयातिरन्मपूरोपितस्तुक्रुतंइलीय
कं॥निगुंडीसारिवासेलुबंकोलश्चविषापहाः॥महौषधामताक्षौद्राधुकरंग्रंथिकोद्धवं॥पिवेत्कणायुतं
काथमछायाधर्मदेवुच॥हिंसोवर्चलमोषदिपलांगोघतालुकं॥चतुर्गुणो गवांमूत्रसिद्धमुन्मादनादना
नं॥शरवपुष्पीवचाकुष्ठेष्टौसिद्धत्रासैरसैयुतं॥पुराणंहंत्यपस्मारेसोन्मादमेधमुत्तमं॥पंचगव्यंघृतंतद
तक्रुष्टनराजगुडाः॥पटोलत्रिफलानिंबगुडूचीधावनीद्वयैः॥सकरंजैघृतंसिद्धक्रुष्टनद्वर्जकंस्मृतं
नित्यंपटोलीव्याघ्रीशृंगुडूचीवासकंतथा॥कुपदिशपलानागान्नेकैकस्मसुक्तंडिकं॥जलजोषविपुक्त
मंयावत्यादावशिषितं॥घृतंप्रस्वपिवेत्तेनत्रिफलार्जसंयुतं॥पंचतिक्तमतिरूपांतसर्विःकुष्टविनाशनं॥अ

राम

२७४

श्रीतिंवातजान् रोगान् चत्वारिंशच्चयैतिकान्॥विंशतिस्त्रैलोक्यान्कासपीनस्मशोवणादिकान्॥इत्यस्यामोगरा
जोयंयथाकस्तिमिरखलुः॥त्रिफलायाकषायेणंनगराजरसेनवा॥ब्रह्मणंमक्षालमंकुषादिपदंशप्रशंतये॥व
क्षोदलचूर्णेनिदाडिमत्वग्रजोवध॥गुडयेत्वगजेनापित्तिफलाचूर्णकेनवा॥त्रिफलायोरजोषष्टिसर्वरोपलका
स्त्विः॥समैधवैःपचेन्नैलंमसंगादर्पकापहं॥सक्षीरात्माकविरसान्विश्रुमधुकोसलैः॥पंचेन्नैलंक्रुडवं
तंनुष्पतितापहं॥नित्यंपटोलेत्रिफलांगडूचीखादिरंजुशं॥नृनिंबपाटीत्रिफलांगुडूचीरक्तचंदनं॥योगद
यंज्वरंहेतिऊष्ट्रप्रणमस्त्रिका॥पटोलत्रिफलांचैवगुडूचीसुस्तचंदनैः॥सहस्रोहिणीपावारजनीसदुराल
न॥कषायायंज्वरंहेतिऊष्ट्रविस्फोटकादिकं॥पटोलघृतंनृनिंबवासारिषकपर्पटैः॥वादिरात्रयुतैःकायो
विस्फोटयुवरांतिरुत॥दशमूलाछिन्नरुहापथ्यादारुपुनर्नवाज्वरविश्रुविद्योथेषुसिगुर्विश्वयुतोहिंसः॥
मधुकंनिंबपत्राणिलेपःस्नात्रणशोधनं॥त्रिफलाखदिरोदावन्निग्रोधांनिंबलोडुकाः॥निंबकुलकपत्राणा
कषायांशोधनोहिता॥करंजंजिष्टनिगुंडीरसोहत्याज्जणक्रमात्॥अतकीचंद्रबलाससमुजामधुकंलैः॥दा
वमिधान्वितैर्लैःसमर्पित्रणरोपणः॥गुणुत्रिफलामोषसमासैघृतयोगतः॥नाडीनूडष्ट्रणंमूलंनगंदर
मुखंहरेत॥हरीतकीमूत्रसिद्धांसतैललवणान्वितं॥प्रातःप्रातश्चसेवेतुकथवातामलापहं॥त्रिकटुत्रिफलाः

कुलं॥ससर्गलवणं पिबेत्॥कफवातात्मकस्त्रिकविदेककफतद्विनत॥पिप्पलीपिप्पलीमूलं वचाचित्रकना
गरेः॥कथितं वापितमेवं आमवातविनाशिनी॥रास्तांगडचीमेरुं देवदारुमहोषधं॥पिबेत्सर्वगिकेवाते
साममध्यास्तिमध्यमे॥दशमूलकषायं वापिबेदनागरांजसा॥शुंठीगोक्षूरकाथं वाप्रातः प्रातस्त्रिसेवितः॥
आमवातकटाक्षलवानरो मुकप्रणाशनः॥समूलपत्रसाक्षायाप्रसारणाय तैलकं॥गुडुम्यावरसंकके
चूर्णं द्याकाथमेवा॥प्रतृप्तकाशमासेयमुच्यते वातशोणितान्॥पिप्पलीवर्धमानं च मेघं पप्पुगुडेन वा
पटोले त्रिफलात्रीरुकटुकामृतसाधितं॥पंकपीत्वा जघ्रेन्याशु सदा हं वातशोणितं॥युगुलं कोष्ठशीर्षं
सुगडूची त्रिफलांजसा॥बलाप्रननवैरुडबहता दयगोक्षुरैः॥सहिगुलवणेः पीतं सद्यो वातहजापहं॥कापि
पिप्पलीमूलं वामारिचं लवणानि च॥पिप्पलीचित्रकं शुंठी त्रिफला विवचा हता॥घोक्षारो शङ्खलादेती स्वर्ण
क्षीरी विषाणिका॥कोलप्रमाणं गुटिकां पिबेत्सौवीरकायुतां॥साथं विया के विहिता प्रवृद्धे चोदराक्षिके॥क्षी
रसोथहरं दास्वर्णभृतागारेयुते॥सेकस्तथा क्वर्षा मरिचकाथनशोफजित्॥व्योषंगं पलाशं सत्रिगु
घोत्रस्मधारिणा॥साधितं पिबतं साधितं पस्तथानुसंशयः॥विश्वोस्वमारनिगुंडी साधितं वापि लावनं॥विडं
गतलसिंधुत्तरास्ताम्रक्षारदारुभिः॥तैलं चतुर्गुणं सिद्धं कटुं नयं जलेन वा॥गंडमात्रा पहेतैलं अन्यसो कल

राम.
२७५

गंडनुत्॥शर्षपागवलपोकाथे त्रीरसेष्टं॥पयः सापिप्पली वासाहतसिद्धं क्षयेहितं॥वासातिजानया शुंठी हिं
गुऊ शशिदीपकान्॥दिदिरांकोतरेकांशं सप्तपञ्चासितक्रमात्॥चूर्णं पीतं हं निगुलं उदरं मूलकाशनुत्॥वा
वाभिजुष्टत्रिकटुत्रिफलां प्रिस्तुसाधितं॥मूत्रेण चूर्णं गुटिका युज्यतीहार्दिवर्धनात्॥वासा निंबपटोला नित्रिफ
ला वातपित्तमुत्॥लिट्वा क्षौद्रेण विडंगं चूर्णं कृमिविनाशनं॥विडंगं सैंधवक्षारमूत्रेणापि हरीतकी॥सत्रका
बहरीजं चूर्णं जलाम्राजुनत्वचं॥पीताक्षीरेण मवात्य दृष्ट्य कूशोणित वारणा॥बिल्वा मधुतकी पावा शुंठी सो
वरसाश्रमा॥पीतारुंधततीसारं गुरुतक्रेण डर्जया॥चांगेरी कामदधस्तु नागरीक्षारसंशुतां॥घृतयुक्तार्थि
तेपेयं दन्तं शेरुजापहं॥विडंगातिविषायुक्तं पारुपाटा कलिंगकः॥मरिचं नमवायुक्तं सोथसीसारनाशनं
शर्करासिंधुशुंठीभिः कृत्वा मधुगुडेन वा॥देवेषादेवारीतक्योजीवर्षशतं सुखी॥त्रिफलापिप्पलीयु
क्तासमवात्या तथैव सा॥एणामामलकं तेन सरसेन तु नावितं॥मध्वाज्यशर्करायुक्तं लीलास्त्री गसयः पिबेत्
माषपिप्पलीशालीनां यवगोधुमयोस्तथा॥चूर्णं जागेसमोसेषु पिबेत्पिप्पलीकायुतं॥नक्षयित्वा च पीत्वा च
शर्करामधुरं पयः॥नरश्च कटवच्छेददशवारान्स्त्रियं ध्रुवं॥समंगधुतकी यस्य लोभनालोपलानि च॥एततश्च
रेण दातव्यं स्त्रीणां प्रसवनाशनं॥तीव्रं कौरुं कंवापि मधुक्रं श्वेतचंदनं॥यस्योत्पलस्यमूलानि मधुक्रं शर्करान

तिलान्॥ प्रवमाणेषु गर्भेषु गर्भस्थापनमुत्तमं॥ देवदारुशतं कम्पनलदं विश्वमेव जं॥ लेपकाजिरुक्कं पिष्टति
 लयुक्तः शिरोर्तिवत्॥ वस्त्रमृत्क्षिपेत्कोष्ठं सिंधुत्वं कर्त्तुं शीलवत्॥ लशनादकश्मिणा कदम्बावारसः पृथ
 क्॥ बलाशतावरीवासामृतासैरीपकैः पिबेत्॥ त्रिफलाचोषसिंधुनेष्टं सिद्धं पिबेत्वरः॥ वाक्कृष्णं जेदने जेद
 दीपनं कफरोगनुत्॥ नालोत्पलककिंजल्कशोशः रुद्रसंयुतं॥ गुदिकां जनमेरुप्यादितरात्रितपोहितं॥
 कशीमधुवचः तृणबीजानां कुट्टजस्य च॥ कल्केनालोत्पलस्य कषायो वमनाद्य च॥ स्निग्धस्निग्धावर्यतो
 यं प्रदातव्यं विरेचनं॥ अमृता योजितं कुर्यात्तमं दग्निः कौरवाविशं॥ ससैधवसुरुक्षानो हतमुस्तासुना
 पिबेत्॥ विरेकः सर्वरोगघ्नः श्रेयो नाराचसंज्ञकः॥ सिद्धयोगो मुनिभ्यो येऽत्रेयेण प्रदेशिताः॥ सर्वरोगहर
 सर्वयोगाग्रासुरुतेन हि॥ इत्याग्नेये सिद्धयोगः॥ धन्वंतरिरुवाच॥ कल्याण्युज्यान्वक्ष्येऽप्युद्
 योगमर्हताम्॥ त्रिसतीरोगहासेऽयामध्याज्यं त्रिफलामृता॥ पलपलाङ्ककषत्वात्रिफलो न कला तथा॥ वि
 ल्वतैलस्मनस्य त्वमासं पंचाशतीकचित्॥ रोगाय मृत्युबलिजित्तिलं नृत्वा तं कंतया॥ यवकुशयवीच
 र्षिणा माषादिरोदकैः॥ काथैः कुण्डं जपेत्सेव्यं चूर्णं नीलकसेडकी॥ क्षीरेण मधुना वा पिशतायुः स्रज
 डग्धनुक्॥ संधाज्यं गुग्गी संसेच्य लसं प्रातः समत्कजित्॥ बलीपनिं लितजिह्वा वेत्तं डकी चूर्णं दुग्धपा॥

राम-
२७६

उच्चातामधुना कर्षेत्पयः पामृत्युजित्तरः॥ मध्याद्यैः पयसा वापि निर्गुडी मृत्युरोगजित्॥ पलाश
 तैलकर्षेत्कषणमाषं मधुना पिबेत्॥ डग्धनीज्यश्च द्राती सह सायुर्न वेलरः॥ ज्योतिष्मती पलरसं प
 यसा त्रिकलं पिबेत्॥ मधुना बल्यतस्तद्वशात्वावर्षा रुजं फलं॥ शौद्रास्ये पयसा वापि मृत्युजित्पलापलं॥ पंचाग
 निंबचूर्णं स्वखादिरकाद्युभावितं कर्षं गं रसेनापि रोगनुत्वा मरो न वेत्॥ रुदतिकाश्च सुधुनुक् डग्धनीज्यं च
 मत्कजित्॥ कर्षं चूर्णं हरीतकाभावितं गं गरादौः॥ घृतेन मधुना सेव्यं त्रिशतायुश्च रोगजित्॥ वाराहिकां
 गरसलोहचूर्णं शतावरीसाज्यं कर्षं पंचाशतीकांतबीजबीजशतावरी॥ भावितं गं गराजेन मध्याज्ये स्त्रीश
 तावरी॥ ताम्रं मृतश्च तत्संगं धकं च क्रमारिका॥ रसैर्विमृद्यते मुस्ते साज्यं पंचाशतां दवाना॥ अश्वगंधाफ
 लं तैलं साज्यं तद्वशात् दवाना॥ पलपयस्निवाचूर्णमध्याज्यैः पयसा पिबेत्॥ अशोकचूर्णं स्फुलं मध्याज्ये प
 यसा त्रिनुत्॥ निंबस्य तैलमधुना रुसले स्यात् कचकशी॥ कर्षं मंगसमध्याज्यं शतायुः पयसा पिबेत्॥ अंस
 यासगुडा ये वा घृतेना मधुरादिभिः॥ दुग्धानुनुक् रुसकेशश्च रोगी पंचाशद्वाना॥ पलं रुक्मां डिकचूर्णं मि
 ध्याज्यं पयसा पिबेत्॥ शालकचूर्णं ग्राह्यं समं धाकशताद्वाना॥ कटुतन्वी तैलनस्य कर्षं शतद्वयाश्च
 वाना॥ त्रिफलापिष्यलीं गुग्गी सेविता त्रिशताद्वाना॥ शतावर्याः पर्ययोगं सहसा युबलानिरुत्॥ चित्रके

एतथाएवंस्तथाशुंवीविडंगतं॥हेलोहेमशृंगराजनवलपानेवपंचकैः॥खदिरेणचनिर्गुड्याकंटकार्याथवातनु
त्॥वषट्पिवातद्रुसैर्वावितावादिकारुतः॥मोदकोवाल्पायावाद्यतंतैलेचमृत्फजित॥चूर्णयितैवमिधुः
नागुजधैवरिणातथा॥ॐरुंसशतिमंत्रेणमंत्रणयोगराजकः॥मृतसंजीविनीकल्योयोगमृतकंजयोजनेत
सुरासुरैश्चमुदितैसेविताकल्पसागराः॥शतायुर्वेदप्रोवाचपालकाप्योगराजकः॥इत्यादिपेकल्पसागरः
पातालकायजवाच॥गजलक्षणचिकित्साचलोमपात्रवदामिते॥दीर्घहस्तामहाधूमःप्रशस्तासोमहि
स्तुवः॥विंशत्याहनामेघाशीतकालमदाश्वये॥दक्षिणचोक्तदत्तं हितंजलदोषमं॥कत्रैचविपुलोयेषा
स्मविंशवितन्वसौ॥तथायनितथाध्यायामनायेपलक्षणाः॥हस्तियोयासुगर्भिण्येचमृदामृतगजाः
बलेसत्त्वबलैरुपकांतिःसहननंजवः॥सप्तस्थितोगजश्चेदकमहास्मारीनजपेसुचा॥कुंजरामरमाशोनात्रि
विधस्यबलस्यच॥आयोतंकुंजरेधेवविजयंयथिवीक्षितं॥पातालेषुतसर्वेषुकर्तव्यमनुवासनं॥एतै
लेपरीक्षाकंस्वानंवातविवर्जितं॥स्कंधेषुचक्रियाकायतिथापालकबन्धयः॥गोमूत्रंपोडुरोगेषुरजनी
स्याद्यतद्विजः॥आहानेतैलशक्तिश्चनिषेकस्तस्यशस्यते॥लवणेषुचनिमिषाप्रतिपानायवारुणी॥विडं
गत्रिफलायोषसैधवेकबलानरुत॥मूर्छाहृजोयजयेत्वातंक्षौद्रतोयंतथार्पयेत्॥अमंगशिरसाश्लेतस्म

नप्रशस्यते॥नागानांस्नेहपुटकैःपादरोगानुपक्रमात्॥अमंगशिरसाश्लेतस्मश्चैनप्रशस्यते॥नागानांस्नेहपुट
कैःपादरोगानुपक्रमात्॥पंचकल्पपायेनशोधनंचविधीयते॥शिरवितित्तिरिजावाणापिष्यलीमरीचान्वितैः
रसैःसंभोजयेन्नागं देयं धुर्यस्यजायते॥बालंबिल्वेतथारोधंभ्रातकीशितयासहं॥अतिसारविनाशायपिंडो
पुंजीतकुंजरः॥नसंकारग्रहोदेयंएतंलवणसंयुतं॥मागधीरागराजाजीयवाग्दमस्तुसामता॥उक्तःकर्म
केदातमाःवाराहंचतथारसं॥दशमूलकुल्लास्त्रकाकमाचीविपाचिता॥तैलशृङ्खणसंयुक्तंगजप्रहगदा
पहं॥अष्टाभिलक्षणेविष्टेप्रसन्नपाययन्यते॥मूत्रशृंगेश्वाबीजंक्रथितंत्रंप्रपस्यचातुषोषेषुपिबेन्नेवंच
पंचाकथितंतिश्रं॥गवांमूत्रविडंगानिहृमिधेषुप्रशस्यते॥शृंगवेरकणोप्रोक्षाशर्करानिःसृतंप्रयः॥क्षतक्ष
पहरापानंतथासांसर्वशःशुभा॥सुजोदकंयोषयुजमरुयोत्तमशस्यते॥मूत्रघोषाग्निदंत्यकर्षणमाक्षीरे
नपिष्यली॥एतेर्गुह्यहरःस्नेहःरुन्नाश्चैवतथासह॥नेदनप्रावणांमंगस्नेहपानाचवासनैः॥सर्वान्वेवसमुत्त
नाश्चिद्रवान्समुपाहरेत्॥षष्टिकंमुद्रपेणसावदेनतथापिबेत्॥बालंबिल्वेतथालेपःकटुरोगेप्रशस्यते॥
विडंगेप्रजवेहिंसुरलंरजनीधयं॥एवमिषपापयेतिजान्सर्वशूलोपशंतये॥प्रधानभोजनेतेषांषष्टिकत्री
हिवालयः॥मध्यमोयवगोधूमोशेषादंतिनिशाधमा॥यवसेषुतथैवेक्षुनागानांबतवर्द्धना॥नागानांयवसं

सुखं तथा वातप्रकोपनं॥ मदक्षीणस्य नागस्य पयः एतं प्रशस्यते॥ दीपमानैस्तथा प्रवेष्टो सासरतस्ततः॥
 यवसः कुरवश्चौकौकाकेलूनकुलाहरिः॥ भवेत्क्षौद्रेण संयुक्तं पिंडौ युद्धे गदापहि॥ कदुसस्या विडंगा निक्षी
 रकोषातकीपयः॥ हरिद्राच गतिधूमो कुंजरस्य जया वहाः॥ पिप्पली तंडला स्तैलं माक्षिकं तथा॥ मात्रया परिषे
 कोयं दीपदीपप्रसस्यते॥ पुरीषं कटुकायाश्च तथा पारावतस्य च॥ क्षीरवक्षकवीर्यं च प्रसन्नायेथ सक्त
 न॥ अनेनां जितनत्र सुकरोति हृदयं वगैः॥ उत्पला विचनीलानि मुस्तं तगरं मेव च॥ तंडलोदकपिष्टानि त्रौने
 निर्वापणं परं॥ नखं हृद्वेन खच्छेदः तैलसेकश्च साम्यपि॥ रुप्यास्त्रा नैजवेचा स्य करीषैः पांशुभिस्तथा॥
 शरविंदाद्ययो शेषः सर्पिषा च तथा स्पृति॥ इत्याग्नेये गजचिकिमाः॥ धन्वंतरि रुवाच॥ अश्ववाहनसा
 रं च वक्षे वाश्चिकि मनं॥ वाजिनो संग्रहः कार्यो धर्मकामार्थसिद्धये॥ अश्विनीश्रवणं हस्त उत्तरात्रितयं तथा॥
 नक्षत्राणि प्रशस्तानि हयानामादिवाहने॥ ग्रीष्मे शरदि वर्षासु निविद्यं हनं हये॥ तीव्रैर्न च परैर्दंडैर्देहो तव
 ताडयेत्॥ कीलास्त्रिंशं कुलेनैव विस्तु से कंदका न्विते॥ बाहुकायदक संछले ग न्विर्न प्रहृषिते॥ अचिन्तेतो धि
 नोपापैवाहनं कुरुते नयः॥ सचाप्यते हयो नैव दृष्टः क्विकं विना॥ छत्रं विजायते कोपी सुहं नीधी मतां वरः॥
 अस्यासादा न्रियोगाश्च विनाशस्वमुवाहकः॥ स्नातस्य प्राप्नुवत्याये देवान् वविष्ये योजयेत्॥ प्रणवादिनमो

राम
२७८

त

ते च सुबीजे न नैयथा क्रमे॥ ब्रह्माचित्रचलो धिक्कं वै न तेयं पराक्रमं॥ पार्श्वे रुद्रान् गुरुं बुद्धौ विषे देवांश्च मर्मसु॥
 दशावर्ते दशी त्वकौ कर्णयोरश्विनौ तथा॥ जवरे मिसुखां वेदे वाजिकायां जवे निले॥ एतौ नाक एष्टु सु
 राग्ने सर्वपर्वता॥ ताराश्च रोमहृदयेषु हृदि चंद्रसमा कलाः॥ तेजस्य ग्रीरतिश्रेण्या ललाटे च जगत्पतिः॥ ग्रहा
 श्वहेषिता चैव धैवो रसि वासुकिं॥ उपोषितो च ये सादीहयदक्षकंती जपेत्॥ हयगंधर्वराजस्वश्च पुष्यवचनं
 मम॥ गंधर्वकुलजां तस्मा भूस्त्वकुलरूपकः॥ द्विजानां सजवाको न सोमस्य गरुडस्य च॥ रुद्रस्य वरुणस्यै
 व पवनस्य बलेन च॥ ऊताभीशन दीप्या च स्मरजाति तुरंगमः॥ स्मरराजेंद्र पुत्रस्त्वसत्यवाक्यमनु स्मर॥ स्मरत्वं
 वारुणी कन्यां स्मरत्वं कौसुमं मणि॥ क्षारोदसागरे चैव मथ्यमाने सुरासुरैः॥ तत्र देवकुले जाता सुवाक्यं पा
 रिपालया॥ कुले जातस्व नखानां मित्रां मे न वराश्च तमू॥ शृण्वमित्रं स्वमित्रं तु सिद्धो मे न ववाहनः॥ विनयं रत्न
 मांश्चैव संगरे सिद्धिमावह॥ भवत्यहं समासाद्य जेस्मासि विप्रवाहिनी॥ कर्णजायं ततः कृत्वा विसृज्य वतथा सु
 रान्॥ पयः किर्षेत्वं वसादीवाहयेद्विद्यतो जयः॥ सहने तोः शरीरेण दोषां प्रायेण वाजिनो॥ त्वयं ते प्रतियत्ने
 न गुणाः सादिवारेः पुनः॥ सहजा इव दृश्यंते गुणाः सादिवरो न वाः॥ नाशः पन्ति गुणान् मे सादिनः सहजा त्वपि
 गुणान् मे को विजानाति वेत्ति दोषांस्तथा परः॥ वंशो धीमान् त्वयां वेत्ति वीजं यावत्ति मंदधीः॥ अकर्मका जोनु पाप

शोनुपापज्ञोवेगाशक्तो निकोपनः॥ जयदंडरतिश्चित्रेयः सरोपि न सस्यते॥ उपायतो हि चित्रतो विश्वो दोषनाश
नः॥ गुणार्जनपरो नित्यं सर्वकर्मविशारदः॥ प्रगृहेण ग्रहीत्वा र्थविशो वाह नृ तले॥ सखापसमम्रदेन वाह
नीयः सुमादिना॥ आरुह्य सहस्रानेव ताडनीयो ह यो त्रमः॥ ताडनाद्रूपमात्रेति मयान्मोहश्च जायते॥ प्रातः
सादीप्ततेनैव वार्णमुधृत्य चालयेत्॥ मंगलगविजं काले धृतवर्णो दिनांतरे॥ प्रोक्तवान्वासनं सोमभेदोत्वेन नियो
ज्यते॥ कशादिना ताडदंडोदानं कालसहिष्णुता॥ पूर्वपूर्वविश्वद्वौ तौ विदध्या उन्नरोत्तरं॥ जिह्वा तले वितानां वा
विदध्या वाहते हयः॥ गुणे नरसतां हृष्टशक्त्या सहसा हयेत्॥ विस्मयवाहनं कुर्याच्छिष्यानां शनैः शनैः
हयं जिह्वागमादिन जिह्वायां विविमोचयेत्॥ गाढतो मोचयेत्तावपाववर्णं न मुंचति॥ कुर्याच्छिष्यमुरस्त्वाने
मविना न मुंचति॥ कुर्याच्छिष्यमुरस्त्वानं मविना न मुंचति॥ उच्चनिनः श्रुनो वाच्यतस्पोरस्त्राणमष्टमं॥
विधाय वाहयेद्दिष्ट्यानी च यामादिसत्तमः॥ तस्यां सवेन पूर्वणसंयुक्तं सव्यवर्णिया॥ यः कुर्यात्पश्चिमं पादं
हीतस्तेन दक्षिणाः॥ क्रमेणानेन यो वामे गुरुते वामवंदया॥ पादौ तेनापि वाहः स्यात्पादौ तो वामावहि॥ आग्ने
ये चरणे तस्ते जायमे सुहृदासनं॥ थोकनो हर्षणे चैव मादकेनादकायनं॥ सन्नहनं खादी कारोहनं लोमुडने
तथा॥ स्वभाववहिरंगसमुखस्याकर्तृत्वं न पुनः॥ न चैवेत्वं तुरंगाणां पादग्रहणहेतवः॥ विश्वसं हयमा लोकग

टमापी अवासनं॥ चो कपित्वा मुखे पादं श्राव्येतो चो कनं हितं॥ गाढमापी अरागां वल्कामहृष्यत्यते॥ उच्च
कवाद्यनुपादंत डडूरमुच्यते॥ सयोग्यविज्ञया पादावर्त्ममासाद्यतां स्थितां॥ बाधपार्श्वप्रयोगाद्भुव
तावो वने मते॥ प्लव्या विघ्नयेत्तात्वा क्रमेणानेन बुधिमान्॥ सोद्यमेन चतुर्थेन विधिरेष विधीयते॥ नाधत्ते पश्च
यो पादं योश्चालयुनिमंडले॥ सोढने दक्षिणां तु ग्राहयेत्पादमीशतत॥ वदयित्वा शने गादं वांशमादाय यो
ब्रजेत्॥ ग्राह्यते संप्रहाप्य तत्र तं ग्रहणमुच्यते॥ हत्वा पार्श्वप्रहारेण स्त्वानस्त्वोद्यमासनं॥ वल्कामहृष्य
पादे तु ग्राह्यते लेटका परं॥ उत्पितो ये घ्निणात्येन पार्श्विघातो तुरंगमं॥ गत्यते यत्र खरीरुतः कृत्यकारी स चे
प्यते॥ गतित्रयोपियः पादः मादत्तेनैव वांछितं॥ हत्वा तु यत्र दंडेन ग्राह्यते हननं हितं तत्र खरीरुतः चतुर्केण
तुरंगो वदयान् तथा॥ उत्पितो ग्राह्यते तत्र स्योपुत्त्वाननं पुनः॥ स्वभावमुहिरम्यंतं तस्यां दिशि यदानं॥
नियोज्य ग्राह्यते तं तु मुखज्यावर्त्तनं मते॥ ग्राहयित्वा ततः पादं त्रिविधा सुयथाक्रमं॥ साधयेत्सं च धावा सु
क्रमेणो मंडलादिषु॥ प्रांज्यनो धनिने वाहंति शिथिलं वाहयेत्सुधीः॥ अंगेषु लाघवं पाठवाह तवाहयेदयं
मृडस्केधेन पूर्वक्रियिलः सर्वसंधिषु॥ सदा ससाः दिनो वश्यः संगृह्णीयात्तदाहयं॥ न त्यजेत्पश्चिमं पादं वदा
सुधुर्भवेत्तदा॥ तदा तद्विधिं विधातव्या पाणिभ्यामिह वात्स्या॥ ततः त्रिकोपपपादिति हें ड डी स्वयमाननः॥

धरायां पश्चिमौ पादौ चतुरीक्षेयदाश्रयौ ॥ तथा संधारणं कृत्वा जाडकाहं च मुष्टिना ॥ सह सेवममाह रेय
 सुरंगो तस्मिन् इति ॥ शरीरं विक्षिपितं च समापयेन्मंडलधर्मो ॥ क्षिपेत्स्कंदं च योवाह सवस्त्राण्यो हि वर्ज्याः ॥
 गोमयं लवणं मंत्रं कथितं मत्समन्वितं ॥ अंगं तु योमक्षिकादिदेशं मविनाशनः ॥ मध्ये मन्त्रादिजातीनां दे
 हो देयो हि सादिना ॥ दर्शनं नीततीक्ष्णं निरुद्धाहः क्षुवाहयः ॥ यथा वरुणस्तथा क्षिप्यावितस्य आतिवाहितः ॥
 अवाहितानि शिष्यं ते तु गवक्रान्नवाहयेत् ॥ संपीड्य ज्ञानुयुग्मेन स्त्रिंशुश्चित् रंगकं ॥ गोमूत्रा कुरित्वा वेणी
 पद्ममंडपं मालिका ॥ पंचोद्विषलिका वार्यागि श्रुतास्वेति कीर्तिता ॥ संक्षिप्तं चैव विक्षिप्तं क्वचित् श्वतथा वि
 त्तं ॥ वंदिता वंदितौ चैव षोडशे त्वमुपाहृतं ॥ वीथी धनुः शतं वाह दर्शयति नैव तितथा ॥ मद्रः सुसाधो राजा
 स्यान्मंदो दंडैकमानसं ॥ मृगं जयो मगो राजी मसं कीर्त्तय समर्थयत् ॥ शर्करामधुना जादः सुगंधोश्च शु
 चिर्दिजः ॥ तेजसी क्षत्रियस्वा सो विनीतो बुद्धिमाश्च यः ॥ शूद्रोऽप्युच्यते शूलो मंदो विरुपो विमतिः खलः ॥ वर्ण्यं
 धार्यमाणोऽथेतालं कंयश्च दापयेत् ॥ वारासुरो जनीये सोऽप्यप्रयत्नमोक्षणे ॥ अश्वादिलक्षणं वक्ष्ये शालि
 होत्रो यथा वदतः ॥ इत्यादि येषु अश्ववाहनसारः ॥ शालिहोत्र उवाच ॥ अश्वानां लक्षणं वक्ष्ये चिकित्सातव
 श्रुतः ॥ हीनं दतो विदंतश्च कराली कृशतालुकः ॥ रुक्मजिह्वश्च यमजो जातयुक्श्च जस्तथा ॥ विषकश्च तथा

शृंगी न वेतोऽप्यवर्णकं ॥ खरवर्णेन स्मृतो जातवत्सश्चिका कुरी ॥ चित्रावका कसादी च खरसास्तथैव
 च ॥ वानराख्यरुक्मवडकं वडरुक्मस्तथैव च ॥ रुक्मप्राप्यश्च मूत्रश्च यश्च तत्रिरः संनिभः ॥ विषमश्चेत पादश्च शु
 वावर्तुविवर्जितः ॥ असुजावर्तसंयुक्तो वर्जनीयस्करंगमः ॥ रंध्रोपरं धयो दौ दौ दौ मस्तकवक्षसोः ॥ प्रा
 येण चललादेच कं गोवत्तश्चिना दश ॥ मत्कन्याश्च ललादेच कर्ममूलो विशालके ॥ बाहुमूले गजेश्च शस्त्रा
 वर्तंस्तु श्चापरो ॥ अर्केऽगो पंचम्राजा ये च वायसमालिजाः ॥ सुवर्णविष्मस्त्रिधाश्च प्रशस्तं तु सदैव ते ॥
 दीर्घग्रीवाक्षिरूराश्च कृत्स्नवर्णाः सुशोभनाः ॥ रातो तुरंगमायत्र विजयश्च जयेत्तु यः ॥ पालितस्तु हयो दती
 सुखे दोऽरवदोऽन्यथा ॥ श्रियः पुत्रा सुगंधर्वा जिनोरनुमुत्तमं ॥ अश्वमेधेतु तुरंगः पवित्रं बद्धरूपते ॥ तपो
 मित्रगृह्यौ च पुद्ग्वी च समाक्षिकाः ॥ सिंहानकरकहरी पिंडी श्वेदश्च शिरस्वस्तथा ॥ द्विगुणं कर्म लस
 नागरं साम्रवे नलं ॥ पिप्पली सेंधवयुतं मूलं सुखारिणा ॥ नागरातिविषासुप्तासानं ता विध्वमालिका ॥
 काथमेषां पिबेद्वाजी सर्वातीसारनाशनं ॥ प्रियंगुसारिवास्यां च सुक्ता वीजं सतं पयः ॥ पर्याप्तः शर्करं पीत्वा
 श्रमावाजी विमुच्यते ॥ त्रिोणिकायां तु दातव्याति न वसितुरंगमे ॥ कोष्ठजावशिरावेष्मते न तस्य सुखं न केत् ॥
 दाडिमं त्रिफलां पंगुडं च समभागितं ॥ पिंडमेतददातव्यं मृगानां कारनाशनं ॥ प्रियंगुरोध्रमधुनिः पिबेद्

परसंहयः॥ क्षारं पायं च कोलायं काशः॥ नाशो विमुच्यते॥ अक्षतेषु च सर्वेषु येषां विशेषणं॥ अत्र स्य गोवृद्धिः
 स्नेहस्तस्य वर्तिक्रमः स्मृतः॥ ज्वरितानां तुरंगणां पयसैव क्रियाक्रमः॥ बोधुं करं च यो मूलं मातुरंगानि गा
 नराः॥ कृष्टं हि गुवचारा स्नायेषो यं शोफनाशनः॥ मेजिष्ठामधुकं माधाहृत्सोरक्तचंदनं॥ त्रपुषी बीजम्
 लाविष्टं गादककषेरुकं॥ अजापयः सतमिदं सुशीतं शकरीतितं॥ पीत्वानिरंजने वाजीरक्तमेहा त्रमुञ्ज
 ते॥ सत्याहसुनिगातस्वशरः शोफो गलग्रहः॥ अत्र स्य गकुटैलेन तत्र ते धवरास्यते॥ प्रत्यक् पुष्पीतया व
 क्रिः सैधवं सौरसेनसः॥ रुक्माहिं गुसितैरेभिः कृत्वा न स्यं मसीदति॥ तिले ह्योतिमतीपागरुक्मा कृष्टं वचाम
 धुः॥ जिक्वा स्तं स्नेचो यो यं गुडमृचयुतो हितः॥ तैले र्यद्यारज्या च निंबपत्रैश्च योजिताः॥ क्षौद्रेण शोधनीपि
 डी सपिषात्रणरोपणी॥ अजिघातेन खंजास्ते पयस्तातीव वेदनाः॥ परिवेकक्रिया तेषां तैलेनागुरुजापहा॥ दो
 षकाया जिघाताभ्यां तलजे लिङ्गिते तथा॥ शक्ति कर्म स्याज्ज्यवत्पापमनिमेत्रणक्रमः॥ अश्वत्थो डंबरप्रक्ष
 मधूकवटकल्कलैः॥ प्रनूतसनिलकाथसुखोलोत्रणशोधनः॥ शताशनागरं रास्नामं जिष्टा रुक्मा सैध
 वैः॥ देवदारुवचायुग्मरजनी रक्तचंदनैः॥ तैले सिद्धे कषायेण गुड्यापयसा सह॥ दृष्टो वस्ति तस्यैव ये
 ज्ये सर्वत्र लिङ्गिनी॥ रक्तप्रावोजसौकाभिः नेत्रां तेनेत्ररोगिणः॥ खदिरो डंबराश्च कषाये जायवाधने॥ धात्री

उरज्जनातिक्वाप्रियंगुसुमैः समैः॥ गुडचामरुतः कल्को हितो युक्तः विलंबने॥ उत्पाते चक्षिनेश्चाये शुक्ल गो
 फेतयेव च॥ क्षिप्रकारिण दोषे च सद्यो वेधननिष्पते॥ सासह न्याजिका कृष्टरजनी तिलसर्षपिः॥ गवामृत्रेण
 पिष्टैश्च मर्दनं कुंडनाशनं॥ शीतो मधुयुतः कथो नाशिकया सशकरः॥ रक्तपित्तहरापो नादश्च कणैस्तथै
 व च॥ सप्तमे सप्तमे देयमश्वा नां लवणां दिने॥ तथा भुक्तवतां देया प्रतिपाणे तु वारुणी॥ जीवनीपेः समधुरैर्मृ
 डीकशोकरायुतैः॥ सपिष्फलीकै सरदि प्रतिपाणं सपयकैः॥ विडंगं पिष्पलीधाम्यश्रातंगेषो ध्रुमैधवैः॥
 सचित्रकैस्तुरंगाणां प्रतिपाणं हि मागमे॥ लोध्रप्रियंगुका मुस्तापिष्पलीविश्वजेषजैः॥ सक्षौद्रैः प्रतिपान
 सवसंते कफनाशनं॥ प्रियंगुपिष्पलीलोध्रयद्यादैः समहोषधैः॥ निंदाद्येश गुडा देयामदिरा प्रतिपालकै
 लोध्रकाष्टं सलवणं पिष्पल्यो विश्वजेषजं॥ जवेनैव युतैरेभिः प्रतिपानं घनागमे॥ निंदाद्यो हृत्पित्तोपि त्रिभि
 रस्तुपिष्टोपिताः॥ प्राहनित्रपुरीषाश्च पिबयुर्वाजिनोद्यतं॥ पिबेत्तुर्वाजिनस्ते लंकफवायुधिकास्तये॥
 स्नेहत्यापाज्जवोपेपां तेषां कायं विरुक्षणं॥ अहयुवागुडचास्याज्जोनंतक्रसंयुतं॥ शरत्तिदाघयोः स
 पिस्ते लंशीलवसंतयोः॥ वर्षाणि सुशिरैश्चैव यस्तौ यमकमिष्यते॥ गुर्वनिष्पन्नं नृक्तानिव्यायामं स्नानमम
 यवायुवर्षं च वाहस्य स्नेहपीतस्य वर्जितं॥ स्नानं पानं समुहृष्टमश्वा नां सलिलागमे॥ चतुर्थं डहिने काले

यमेकं प्रहरते ॥ युक्तशीतलपेकाले दिपानां प्रवर्तनं सक्तम् ॥ श्रीभोस्त्रिस्नानपानं स्यात् विरंतस्यावगाहनं नि
 स्तुषाणां प्रदातव्यापवानां चतुरादकेः ॥ चणकबीहिमीमालकलायां धापिदापयेत् ॥ अहोरात्रेण वार्धस्य
 वरास्पवलादरा ॥ अशौशुकस्य दातव्या चतस्रो र्धचुपस्य वा ॥ र्त्वाः पित्र्ययवः काशंबुषश्चैव संचये ॥ ना
 रायसर्जुनश्चासंतथा बालो बलक्षयं ॥ वातिकाः पैत्रिकाश्चैव श्लेष्मजाः सन्निपातिकाः ॥ निरोगाः पंडिथि
 योतिः उवहारस्तुरंगमः ॥ दौरर्जुर्वैधौ दद्यान् पक्षयोरुजयोरपि ॥ पश्चादंधस्य कर्तव्या रकीलन्यपाश्रयः ॥
 वशेयत्वाय ते स्वाने कृतधूपनमयः ॥ रत्नोद्यमस्तमवसाः च प्रदीपाः सुरक्षिताः ॥ कृतवास्तुजकपयो
 धायश्चाश्वगुहे मगाः ॥ इत्याग्नेये हयार्थवेद ॥ ॥ शालिहोत्र उक्त्वा ॥ ॥ अश्वशान्तिं प्रवक्ष्यामि वाजि रोगविम
 र्दनी ॥ नित्यां नैमित्तिकी काम्यं विविधां शृणु सुश्रुतः ॥ अग्ने दिने श्रीधरश्च प्रियसुखैः श्रवायुते ॥ इत्यराज्यं स
 मर्त्यं च सावित्रे उक्त्या पठेत् ॥ दिजेभ्यो दक्षिणां दद्यात् दक्षिणं दद्यात् दक्षिणं दद्यात् ॥ अश्वयुक्तं शुक्लपक्षस्य प
 चदश्यां च शान्तिं कर्त्तव्यं ॥ बलिं कुर्याद्विशेषेण नासत्यो वरुणं यजेत् ॥ समुत्थिष्यत तो वे दिशा स्वभिः परिवारयेत् ॥
 घटान् सवरीसैः सृण्विदिक्षु दद्यात्सवस्वकान् ॥ पवाज्यं वज्रयान् प्राच्ययते दश्यांश्च शान्तिना ॥ विप्रैर्भो दक्षि
 णां दद्यात् नैमित्तिकमतः शृणु ॥ मरकादौ हयानां अपत्ये विष्णुं प्रयजेत् ॥ ब्राह्मणं शंकरं सोममादित्यश्च ल

राम.
२६२

याश्चिनौ ॥ रेवंतसु चैव संदिग्धालांश्च दलेष्वपि ॥ प्रत्येकं स्वर्णं किं नैव वेद्यां तत् शोभतो भवेत् ॥ तिलापवाज्यसि
 द्वायानि देवतानां शतं शतं ॥ उपोषितेन कर्त्तव्यं कर्म चाश्वरुजापहं ॥ ॥ इत्याग्नेये अश्वशान्तिं ॥ ॥ शालिहोत्र उक्त्वा ॥
 गजशान्तिं प्रवक्ष्यामि गज रोगविमर्दनी ॥ विष्णुं श्रियं च पंचम्यां नागमैरावतं यजेत् ॥ ब्राह्मणं शंकरं विष्णुं शक्रं वै
 श्रवणं यमे ॥ चेत्प्रार्कं वरुणं वा युमाग्निं पृथ्वीं च चखं ॥ शेषं शैलान् कुंजरांश्च योतु शौदेव योनयः ॥ विरुपाक्षं
 महाप्रभं नमस्ते सुमनसंतथा ॥ कुसुमैरावणः पद्मपुष्पदंतो यवामनः ॥ सुप्रतीको जनीना गच्छेद्दोहो यरक्षि
 णा ॥ गजाः शंखदकासिक्ता दृष्टौ नैमित्तिके शृणु ॥ गजानां मरकादौ चाश्वानां तगराक्षहिः ॥ स्त्रिडिलेकमले
 मध्ये विष्णुलक्ष्मीश्च केशवौ ॥ ब्राह्मणं नास्करं पृथ्वीं यजेत् स्कंदं द्युमतं कं ॥ खनिवं सोममिन्द्रादं स्तदस्त्रापि द
 लेपयत् ॥ वज्रं शक्तिं च देवं च तो मरपाशं कंगदं ॥ शूलं पद्मं बहिर्दृष्टं शक्रं सूर्यं तथाश्चिनौ ॥ वसुनं शौतया साधा
 न्याम्ये च नैरुते दले दे ॥ देवानां गिरसश्चाप्ये हगवो महतो निले ॥ विश्वेदेवांस्तथोदकैरुजान् रुद्रे यमं डले ॥ त
 तो दत्तपरेषु देवा तैवात्यतो यजेत् ॥ स्तत्रकारान् नृपान् वाणींश्च द्यौः सरितो गिरीन् ॥ महानृतानि कोणेषु रा
 शान्याप्येषु संयसेत् ॥ पद्मं चक्रं गदां शंखा चतुरंतश्च मेडलं ॥ चतुर्द्वारं ततः कुंजान् च ग्नादौ च पताकिनः ॥ चत्वार
 रस्तोरणा वारिणागनैरावणादिकान् ॥ पृथ्वीं तैषां नीतिश्च देवानां नाजने पृथक् ॥ पृथक् कृता क्रुतिश्चात्यैर्गजा

नसर्वप्रदक्षिणं॥ नागं वक्रिदेवदंरुनुवात्यैर्जग्मुस्वकं गृहं॥ दिजेमोदक्षिणां दद्यात् हस्तिवैद्यादिकास्तथा॥ कर
णिवुसमारुह्य वदेस्वर्णेषिकालवित्॥ नागराजमते शंतिं कृत्वा तस्मिन् जपेन्मनु॥ प्रागजस्वरुतो रामो ते व
नस्पृगजाग्रणी॥ गंधमात्याग्रस्य क्लृप्त्वा पूजयिष्यति पाश्चिः॥ लोकस्तदा तया पूजा करिष्यति तदा तव॥ पा
लनीयस्वया सजायु देव नितया गृहे॥ तिर्यग्जावं समुद्रज्य दिव्यं नावमनुस्मरन्॥ देवासुरेषु वायु देवप्राग
जः स्विदशैः कृतः॥ गेरावणमुतः श्रीमान् वरिष्ठो नाम वारणः॥ श्रीगजानां तु तत्तेजः सर्वमेवोपतिष्ठते तत्तेज
स्तव नागेन्द्रादियं नावसमन्वितं॥ उपतिष्ठतु न द्रंते रक्षा राजानमा हवे॥ इत्येवमग्निषिक्तेन मारो हेतुश्रमेन
पः॥ तस्यापीगमने कुर्युस्सरास्त्रांतरसंगजाः॥ शालीकौ स्तेडिलेकं डेदिक्या लादीन्यजेद्बहिः॥ केशवे पुवनं
गं लुवांचं द्रं सरस्वती॥ मध्ये तु दंडिनं प्राच्यं गंधमात्यानुलेपनैः॥ हत्वा देयस्तु कलशो रजह्मो दिजातये गजा
ध्यक्षं हस्तिपंचगणितश्च प्रपूजयेत्॥ राजाध्यस्थापने दद्याद्भिडिमं शोपिवादयेत्॥ श्रुतं गंजी रशब्दस्याज्जय
रस्तो यवादयेत्॥॥ इत्यग्नेये गजशंतिं॥॥ धन्वंतरि उ०॥॥ गोविप्रपारणं कार्पं राजां गोशंतिमाचरेत्॥ गावप
वित्रामं गुल्या सा सुरक्षाः प्रतिष्ठिता॥ सरुन्मूत्रं परं तासां च लक्ष्मीशानं परं॥ गवां कं मयुने वारिष्टं गस्या रो प्र
मर्दनं॥ गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधिसर्पिश्च रोचनी॥ षडंगपरमं पाणोस्वप्नायाद्यादिवारणं॥ रोचना विषरक्षो

घ्नी ग्रासदः सर्वरोगवां॥ यद्गृहे दुःस्विता गावः सयति नरकं नरः॥ परगोयासदः स्वर्गागो हितो ब्रह्मलोकना
क॥ गोदानात्कीर्तनाद्ग्राह्यं कृत्वा वो द्रते कुले॥ गवांश्चासात्य वित्राभस्पर्शना तदित्विषः क्षयः॥ गोमूत्रं गो
मयं क्षीरं दधिसर्पिश्च शोदकं॥ राकरात्रोपवासश्च स्वपाकं मपिशो धयेत्॥ सर्वाश्रुविनाशाय पुण्यचरित
मीश्वरैः॥ प्रत्येकं प्रत्यहासुप्तं महाशान्तयने स्मृतं॥ सर्वकामयदं चैव सवाश्रुविमर्दनं॥ कृत्वा तिरुचं प
यसादिवसानेकविंशति॥ निर्मला सर्वकामाप्ता स्वर्गगा स्फूर्तरोत्रमाः॥ अहमुत्सर्पिवेन्मूत्रं अहमुत्सर्प
तेपिवेत्॥ अहमुत्सर्पयः पीत्वा वायु नक्षत्रं परं अहं॥ तत्तत्तुष्टं घृतं सर्वपापघ्नं ब्रह्मलोकदं॥ शीतं तु शी
तरुष्टं स्याद्भ्रूलोको ब्रह्मलोकदं गोमूत्रे च नो रेत्तानं दृष्टिं कुर्यान्निशोरसैः॥ गोभिर्ब्रजे च तक्रा सुभुंजतो न
च सो ब्रती॥ मासेनैकेन निःपापोगो लोके स्वर्गशो भवेत्॥ विद्यां च गोमतीं जप्त्वा गो लोके परमं ब्रजेत्॥ शीतै
नित्यैश्च परोभिः विमानैस्तत्र मोदते॥ गावः सुरजमो नित्यं गातो गुग्गुलुगंधिका॥ गावः प्रतिशभूतानां गावः
स्वस्त्ययने परं॥ आत्ममेव परं गावो देवानां हतिरुत्तमा॥ पावने सर्वभूतानां क्षरंति च वहेति च॥ इविषामंत्र
पूते वनपयं त्यमराग्निधिः॥ कृषीणामग्निहोत्रे च गावो हेमेषु योजिता॥ सर्वेषामेव भूतानां गावः शरणमुत्त
मं॥ गावः पवित्रं परमं गावो मंगल्यमुत्तमं॥ गावः स्वर्गस्य सोपा नंगावो धन्यः सनातनाः॥ नमो गोभ्यः श्रीमतीभ्यः

सोरभेयीमएवच॥ नमो ब्रह्मसुगम्यप्रवित्रामो नमो नमः॥ ब्राह्मणाश्चैव गावश्च कलमेकं विधातुं॥ एकत्रमं
 नातिष्ठंतीह विरेकत्रतिष्ठति॥ देवब्राह्मणा गोसाधुसाध्वीभिः सकलं जगत्थाप्यते वै सदा तस्मात्सर्वं पूज्यत
 मामता॥ पितृति यत्र तत्रीर्धंगगाद्यागा वा वहि॥ गवां माहात्म्यमुक्तं हि चिकित्सा च तथा शृणु॥ शृंगामायेषु धे
 रूनां तैलं दद्यात्समैधवं॥ शृंगवेधवला मागी कल्कसिद्धं समाक्षिकं॥ कण्ठमूलेषु सर्वेषु मंजिष्टा हिं गुसैध
 वेः॥ सिद्धं तैलं प्रदातुं रसेनैवाधवा पुनः॥ बिल्वमूलमणामार्गधातकी च स पादला॥ क्रूरजं दंतमूलेषु ले
 पनञ्जनाशनं॥ दन्तमूलहरे देवेष्टं रामविपाचितं॥ मुखारागहरं ते यं जिह्वारोगेषु सैधवं॥ शृंगवेरं हरिद्रं दे
 त्रिफलाचगलप्रहे॥ हृत्तुले वस्तिश्लेचवात रोगक्षते तथा॥ त्रिफलाद्यतमिश्ना च गवां पाने प्रशस्यते॥ अत
 सारे हरिद्रं देवावांश्चैव प्रदापयेत्॥ सर्वेषु कोष्ठरोगेषु तथा सास्वागतेषु च॥ शृंगवेरश्च मागी च काशोश्वासि
 च दापयेत्॥ दातुं माजसंधाने प्रियपद्मवणा चिता॥ तैलं वा चूर्णा कर्तुं मधुपुष्टिविपाचितं॥ कफे मो
 षं च समधुमप्रष्टकजरो स्रजो॥ तैलाज्यं हरितालं च नक्षितिष्टजां देत॥ माषास्त्रिंशत्सगोधमापुशुक्षीरं
 द्यतं तथा॥ एषां पिंडास्तनवणामस्यानां पुष्टिदानिया॥ बलप्रदा विषाणां स्यात्तद्वदनाशा यथैकः॥ देवदा
 रुणां च वचाजार्गुणुलहिं गुसर्षपा॥ मृदादिदशानाशापरावधूयोगवांहिता॥ घृताचैव गवां काषाईपे

राम
२६४

नानेन धृतिता॥ अश्वगंधाति लैशुक्ते तेन गौक्षरिणी न वेत्॥ रसायनं चापे एपाकं मर्त्यो मोक्षयते गृहे॥ गंगा
 पुरिषपंचम्यां निष्प्राशांतिं प्रियं यजेत्॥ वासुदेवं च गंधाधैर्यपांति तुरुच्यते॥ अश्वयुक्तं शुक्लपक्षस्य पंचद
 श्यायजेत्वारि॥ हरिरुद्रमजं सूर्यं श्रियमाश्रित्य तेन च॥ दधिसंप्राशपगः पूज्यकार्यं वक्रिप्रक्षिणं॥ दवाणां यो
 जयेद्युधगी तवाद्यरवैर्वहि॥ गवांश्चलवणदेयं ब्राह्मणानां च दक्षिणा॥ नैमित्तिके मारिका दौ यजेद्विंशं स
 हं श्रिया॥ स्त्रिंशं हिले वमध्यगतं दिक्षुकेशवराणामुसुरान॥ सुभद्रा यो रविः सूर्ये बहिरूपा वनिर्वहि॥ स्वविश्वरूप
 सिद्धिश्च रुद्रिणां तिष्ठति शिरोहिणी॥ दिग्धेन वो हिष्टवयुः रुद्रारैश्च स ईश्वरः॥ दिक्षालान् पञ्चपत्रेषु गं ने आग्रौ ब्रह्मो
 मयेत्॥ क्षीरद्वक्षससमिधः सर्षपाक्षतजंतिजान्॥ पञ्चपत्रेषु सर्वेषु गं ने आग्रौ ब्रह्मो मयेत्॥ क्षीरद्वक्षस
 समिधः सर्षपाक्षतजंतिजान्॥ शतं शतं सुवर्णचक्रां रपादिकं हि जेददेत्॥ ग्रावः पथ्यादिभोक्तव्याणां तैक्षी
 रादिसंयुता॥ अग्निरु॥ शालिहोत्रः सुश्रुता यदयाष्टवैदमुक्तवान्॥ पालकाण्यो ऊङ्गयजा यगजष्टवैदमब्रवी
 त॥॥ इत्यादि ये योगात्मा युर्वेदे॥॥ अग्निरुवाच॥ मंत्रविद्या हरिश्चैव मुक्तिमुक्तिप्रदां शृणु॥ विंशत्युपाधिका
 मंत्रा माज्ञा मंत्रा स्मृता विज॥ नारायणक्षरामंत्रास्तदर्थं विजसंयुता॥ बाधुर्कैसिद्धिदा त्वेते माला मंत्रा सुयो
 वने॥ पंचाक्षराधिका मंत्राः सिद्धिदा मर्चदापरा॥ स्त्रीपुनपुंसकत्वेन स्विधास्य मंत्रजयतः॥ स्त्रीमंत्रावक्रिजा

यां तानमोताश्च न पुंसकाः ॥ शेषाधुमांससे शस्ता वश्ये चाडुविशेषु च ॥ क्षुप्रक्रियामया सा ज्यस्त्रियोत्पन्नपुंसकाः ॥
 मंत्रचाये यसौम्यारमोताराज्यं तादृशे जयेत ॥ तारात्मा निविपत्रायो मंत्रमाग्नेय इष्यते ॥ शिष्टः सौम्यः प्रणासो
 तौ कर्मयोक्तृ रसौम्ययोः ॥ आग्नेयमंत्रः सौम्यस्या तत्रायणो ते न मोक्षिताः ॥ सौम्यमंत्रस्तथाग्नेयः फकारेणा
 तितो ततः ॥ सुप्रः प्रबुद्धमात्रो वामंत्रः सिद्धिनिपुणति ॥ सायंकाले महाबाहो जागरो दक्षिणाहः ॥ अग्नेयस्य मनो
 सौम्यविष्णुर्लक्ष्मीर्दत्तेश्वरः ॥ एते स्युः दिवारे च लिपिमाशोधकप्यते ॥ केतुंतेषु च वनेषु रक्षसि श्रवणद्वयोः
 नाशगंडो घटंतानां देवमृदस्यियाः रुमात् ॥ वर्णपरांगं दक्षाणां वदचरणसंधिषु ॥ याम्यतो दृष्टतो नाभौ
 हृदये च क्रमान्यसेत ॥ पादौ यं सुहृदये न्यसेथा स्फः सप्तधा तवः ॥ त्वगष्टकृत्सायुमोदास्त्रिमज्जाशुकाणि फ
 तवः ॥ रसापंचये को निस्त्राते वनियसुराः ॥ श्रीकंठे नंतस्त्र्येव निमृत्तिरिर्मरेश्वरः ॥ अग्नीशो जारनुतिश्च
 ति एशः स्वायुको हरः ॥ दंडी सौभूतिकः सद्योजातश्चा नुग्रहे श्वरः ॥ क्रूरेश्वरसुमहासे नः शरण्या देवता दृश्यः ॥ त
 तः क्रोधी सचांडो च यं वातकश्चिवा तमो ॥ तथैकरुद्रः रुमेचि विनेत्रौ च नरानरः ॥ अजेशः शर्मणो सौजं बालो
 गलिचुदारुकेः ॥ चर्द्धनीश्वरसौमाकांताश्चा धाटिदंडिनौ ॥ अत्रिमानश्च मेधश्च लोहितश्च शिखातपा ॥ अंगलं
 उदिरं जौ दो समहा कालवासिनौ ॥ धुजंगश्च पिनाकी च षड्गीणाश्च वक्रः पुनः ॥ अपेते नृपुलिशुंडीणाश्च संव

राम
२६५

र्तकस्मृतः ॥ रुद्रावशक्तीर्निलिरव्यादान् नमो तादित्यसे दिमान् ॥ अंगानि विमसे तर्कमंगा संगस्तस्मिद्धिदौ ॥ सत्र
 कारांस इक्षुः दिहरेखाव्योमसौष्टव रिपेता संगानि विन्यसेत ॥ हृदा न्यामंगमावातैः योजयेद्दृदये नमः ॥ स्वाहा
 शिरस्य यावोषदशिखायां च वते च रुः ॥ वयने त्रेखके कस्यात्पंचगंधेत्रवर्जितः ॥ निरंगस्यात्यनाचांगमसे
 मानियुतं जपेत् ॥ क्रमाद्यां देववाशोशी पयोक्तास्तस्मिन्नुवि ॥ लिपिदेवी साक्षसूत्रं कंजपुस्तकपदंधक ॥
 कवित्यादिप्रपठेत कर्मदौ सिधये न सेत ॥ विकाधिः निर्मलः सर्वान्मृताः सिधंति मातृभिः ॥ ॥ इत्याग्नेयमंत्रप
 रिजायाः ॥ ॥ अग्निरुः ॥ ॥ नगोदयोर्धजावादिदृशस्वानानिशर्मच ॥ अदकदिरचेति सप्तलक्षणसंयुतं ॥ शेष
 वासुकितद्योक्षो ककोटीजो महाबुजः ॥ शंखपालश्च कुलिक इत्यष्टौ नागवर्षकाः ॥ दशाष्टपंचत्रिगुणशतमृ
 दान्वितौ क्रमात् ॥ विप्रौ नृपौ च श्रौच द्वादौ नागेषु कीर्तितौ ॥ तदन्वयः पंचशतं ते भोजाता च संखकाः ॥ मणि
 मंडानिराजी ववातपित्ततथात्मकाः ॥ अन्नवा दोषमिश्रोस्ते स र्यादवाकरा स्मृताः ॥ रथंगमांगन छत्रस्वस्तिका
 कुंदाचारिणः ॥ गोत्रसामंदशादीर्घमंजुतैर्विविधैः स्मृताः ॥ वाजिनाश्चित्रिताः स्निग्धाः तिर्यग्दं च राजिभिः ॥ चं
 तराश्चि क्रमिनाश्च नृचयग्नेयवायवा ॥ चतुर्विधस्तेषु द्विंशानेदाः षोडशाशौ नृगाः ॥ त्रयोदशतवाजीनां यतरा
 एकविंशति ॥ येनुरुक्तकाले जायंते सर्पार्थो व्यतराः स्मृताः ॥ आषाढादि त्रिमासे या तग छेमा सचतुष्टयं ॥ अंडक

नंशतेत्येव वा विंशतस्य स्यते ॥ सयमिस्ति तितौ तस्मान् विनास्त्री पुनपुंसकं ॥ ३ ॥ मीलिनेक्षि सत्ताहान् रुसोन्मा
 स्रवेनहि ॥ वादशा हासु बोधः स्मात् दत्ता स्तः स्य र्दशनात् ॥ द्वात्रिंशती न विंशत्या न दृत्तसुतेषु दंष्ट्रिकाः
 कराली मकरी कालरात्रिचपमस्तिकाः ॥ एतास्तासा र्थस्यैतर्हि सार्थस्यैतर्हि पर्ययात् ॥ प्रबोधकालजानीया
 त् ॥ अयोरुनयावह ॥ ५ ॥ क्षरासिधित्वे तु वंता वी नृजये न्मरुत् ॥ राज्या लोपकारा यप्रारया विश्वरः क
 रुता गोपालककुटि प्रापात् पुनमिस्तदिता लिपि ॥ नक्षत्रेषु क्रमाद्योत्यः स्ववास्योरेवती नृजो ॥ वेलागरुस्वरः
 सेपु शर्मणे चेति जेदिता ॥ निष्पंदारानि पुजेयात् षष्ठे सावी श्वरी यजेत ॥ लिपो वंस्पदं डयां स्वाक्षवेणु यदा
 क्षराः ॥ सिध्या साध्या धिती यास्तासु सिधौ वैरिण परे ॥ सिधा दीन कल्पये देवा सिधा दंतगणै रपि ॥ सिधौ सिद्धो जयः
 साधो जय पूजा जुतादिना ॥ सुसिद्धो वीतिमात्रेण साधकं नाशयेदरि ॥ ५ ॥ इत प्रचुरो यस्या मंत्रः सच विनिंदितः ॥
 प्रविश विधि वदी क्षाम निषेका च शांतिका ॥ अल्पा च तं गुरो नष्ट साधये दीप्तिं मनुं ॥ धीरो दक्षश्च विरक्ते ज
 प ध्यानादितत्परः ॥ सिद्धस्त पत्नी कुशाला मंत्रज्ञः स्तत्र भाषणः ॥ निग्रहानुग्रहेशक्तो गुरु रित्यभिधीयते ॥ शंतो
 दात पुटस्तीर्त्त ब्रह्म च ये हि विष्णु कः ॥ कुर्वन्नाचार्यश्च श्रृंगो धो सा ही सशिष्यकः ॥ सतपं देश्व पुत्रश्च यत्पि
 वसुदत्तया ॥ मंत दत्ता सुसिधौ तत्सहस्रं दामको दयेत् ॥ यदुच्यते श्रुतं मंत्रं उलेत्वा च बलेन वा ॥ १ ॥ त्रेस्त्रितं वागा

राम.
२४६

यावातं जपेजपनेतकं ॥ मंत्रं यः साधयेदेकं जपहो मार्चनादिभिः ॥ क्रियाभिर्जरि मिस्तस्य सिधौ ते स्वल्पसाधना
 त ॥ सम्पूज्य सिधौ क मंत्रस्य न साध्य मिह कश्चन ॥ ब्रह्म मंत्रवतः पुंसः काकया देव एव सः ॥ देश लक्षवर्षे मंत्रः प्रसि
 द्यति ॥ वरविध्या जपनूकासः सेनायै वा समूहयेत् ॥ बीजादि त्रिगुणो मंत्रो माला मंत्रे पंज क्रियाः ॥ संख्या
 नुक्तौ शतं साष्टं सहस्रं वा जपादिषु ॥ जपा कुशला संचित साधिवे क कृतं विदः ॥ प्रयानुक्तौ घृतं होमे जपे नुक्तं स
 सर्वतः ॥ मूलमंत्रा क्षराक्षराः स्मात्त्रं गदी नोजपादिकं ॥ जपात् सशक्ति मंत्रस्य कामदानं तदेवताः ॥ साधकस्य न
 वेदसाध्या न हो मार्चनादिना ॥ उच्चैर्जयादिशिष्टः स्मात्त्रं पांशुदशभिर्गुणैः ॥ जिह्वा जयः शतगुणः सहस्रो मान
 सः स्मृतः ॥ प्राञ्जुं दंशुखो वापि मंत्रकर्म मारजेत् ॥ प्रणवाद्याः सर्वमंत्रा वाप्यतो विहिता सनः ॥ आसी नस्तजपे न
 त्रान् देवता चार्थतुल्यदका ॥ ऊटी विविक्ता देश स्फुटं देवान यन ही क्रमाः ॥ सिद्धो यवा दूर्वा यो जैक्ष्य हविष्यका मंत्र
 स देवता तारतिथि वारेषु वै जपेत् ॥ रुक्माष्टमी चतुर्दश्योः प्रहणाद्यै च साधकः ॥ दसो यमो न लोधाता शशी रुद्रे दि
 ते रुरुः ॥ सप्तोद्यपितरो भागः प्रपमा सविता तथा ॥ त्वजिकपाद हिर्बुधः षष्ठाश्विन्यादि देवताः ॥ अग्निर्ब्रह्मा उमा विप्रो
 नागश्चन्द्रो दिवाकरः ॥ मातृङ्गादिशो न्नेराः रुक्मो वैवस्वतः शिवः ॥ पंचदशोत्सवां कल्पित रस्तिथि देवताः ॥ हरो
 ङ्गासि विष्णो द्वा म दक्षिण पार्श्वगाः ॥ पद्मा सा सुवते रुक्मिणी वेत्यश्विम साक्यं ॥ नागास्त्यादि वारे स्वास प्रज्ज्वा दिव

निसि॥ शेषासयास्तिवारेषु कलिकं सर्वसंधिषु॥ शिष्येन चात्मराजेन संहतस्योदयो यथा॥ षयोर्वनादिकामंत्रा
मंत्रं रंजुटिकादयः॥ ७८॥ सकालः सर्वत्र दण्डं सविशेषतः॥ रुतिकाभरणी स्वाती मूलं एव तिथ्याश्चिनी॥ वि
शाखाप्रमिषाश्चैवाश्विनश्रवणरोहिणी॥ दृष्टो मंदः कुजो वारो पंचमीचाष्टमीतिथिः॥ षष्टिरिक्तासितानिद्या
पंचमीचतुर्दशी॥ संध्याचतुष्टयं दिष्टं दधयोगा परायणा॥ एकदिवहवोदंशादष्टविंशसंज्ञितं॥ अदंशम
वत प्रंस्यात्तदंशमेवं चतुर्विधं॥ त्रयोदशैकं रुतादंशावदना रुधिरोत्पन्ना॥ नक्रादिकाशकर्मजादंशाश्च यम
चोदिताः॥ दीहीपिपीलिकास्पर्शकिंशोथ रुजान्वितः॥ सतोदोयस्त्वितो वंशः सविषो न्यस्तनिर्विषः॥ देवा
जयेन्मृगहेक्यमीकोघानकोटरे॥ रण्यासंधौ स्मशाने च शाने च सिंहसंगमो॥ दीपे चतुष्पथे शोधयेत्तु पर्वता
ग्रतः॥ पर्वताग्रे बिलद्वारे जीर्णवेश्मनिकुड्यके॥ शिग्रुश्लेष्मातकाग्रेषु जं बृडुंबरगोपुच॥ वटे च जीर्णघ्रा
कारे रथास्य रुस्मरु कजं रुणि॥ तानौ शरवशिला मूर्द्धि चिबुकेनाभि पादयोः॥ दंशाहस्तशुनो नृतः पुष्पहस्तः
स्वरकुसुधीः॥ लिंगवर्णसिमानस्तु ससुवस्त्रो मलाश्रुचिः॥ अपवारागतशस्त्री प्रमादी भूगतेक्षणः॥ विवर्णवशा
पाशादिह स्तो गह्नि नृत्तमाक॥ शुक्रकाशश्चितः स्निग्धस्विनोक्तकं वलास्त्रकाः॥ आर्द्रवासाः रुसस्तु पुष्पमुक्त
शोरोरुहः॥ कुचमर्दनस्व छेदीयुदस्य कृपदलेषकः॥ केशशुंजीतण छेदीस्व एभ्रतास्तथैकलः॥ रुजा न्याच देहो

राम.

२६७

जवायादीकृतसचात्मनः॥ आभ्यां च पाशयोर्वापि विफ्रतस्त्रीपुंनपुंसकान्द्रुतस्य श्रितियं दंतं तस्मिन्दंशमुदाह
रेत्॥ इतादिवलयं डष्टं त्रिस्थितं त्रिस्थिताश्रुजा॥ जीवपार्श्वे शुभे दूतो दृष्टो न्यत्र सायागतः॥ जीवे गतागतो डष्टो शु
भो हस्ते निवेदिते॥ दूतस्य बाह्यदृष्टारः पूर्वमाजा ईर्नंदिताः॥ त्रितैस्तस्मै वाक्पणैर्विषनिर्विषकामताः॥ आद्या
सुरेश्वकार्यैश्च क्षुं त्यतानि च विधिः॥ स्वराजा वस्त्रवर्णाश्रितये याचमातृकाः॥ वानागमात्त्वजलात्मानौ वक्ष्ये
सुरचतुष्टयं॥ नपुंसकाः पंचमास्फः सुराः सक्राफ्योनयः॥ ७९॥ डतस्वाक्यादौ वाताग्नीमध्यमो हितिः॥ प्रशस्ता
वारुणावर्मा अतिडष्टानपुंसकाः॥ प्रस्थाने मंगलं वाक्पंगर्जितं मेघहस्तिनोः॥ प्रदक्षिणे फलिर्दक्षं वासस्य च
रुसंज्ञितं॥ सुभागीतादिवादाः स्फुरीदंशा स्यादसिद्धये॥ अनन्वगीरथाक्रां दोदक्षिणे विस्तं क्षतं॥ वैश्यविप्रो न
पः कन्यागौर्दंती सुरपर्वतो॥ क्षीराज्यदधिं शंखाश्च चंत्रे रीफलं सुराः॥ तं डला हेमरूपं च सिद्धये भिमुखाश्च
मी॥ सुकाष्टं शारजः कार्मुलिताश्च रतारत्नत॥ गलस्तदो कोशो मायुर्गंधो लूककपर्दिक्कः॥ तैलं कपालकर्पा
सनिषेधो न स्मनश्च यो॥ विषवेगाश्च सप्तस्फः चातो धत्विं तराप्तिः॥ विषदंशा लज्जालयात्पतो नोत्तरतो मुखं
अस्या बुवर्धनीता न्योधात्तु प्राप्नोति हि क्रमात्॥ ८०॥ इत्याग्नेये लक्षणानि॥ ८१॥ अग्निरु॥ ८२॥ मंत्रधानौषधे दृष्ट
चिकित्सा प्रवदामिते॥ छंनमो न गवते नीलकंठयेति॥ जपनादिष्वहारी स्यादौषधं जीवरक्षणं॥ सातैरुत्तसं पे

ज्येष्ठ

सद्विविधं विषमुच्यते ॥ जंगमं सप्तमृत्वादिशृंग्यादिस्त्वावरं विषं ॥ श्रुतं स्वरात्वि तो ब्रह्मा लोहितं तारकं शिवः ॥ विष
 तैन्नाममंत्रो यं ताक्षशब्द मयः स्मृतः ॥ ज्वलनमहामते हृदयाय गरुडचूडानशारसे गरुडशिखायै गरुडविष
 मं जनश्रुपदे नयवित्राय कवचाय अग्रतिहं यं बलाय प्रतिहतशसनं रुफट् ॥ अस्त्राय उग्ररूपाय धारकस
 वं नयं करं शीषय २ सर्वदय २ भस्मीकुरु २ स्नाहानेत्राय सप्तवंगी तु युगो शादिगदलं स्वरः ॥ केशरादिवर्णरु
 द्धं दकं मातृजां बुकं ॥ कृत्वा हृदि स्तुतं मंत्री वामहस्ततले स्मरेत् ॥ अंगुष्ठादौ नयसे धर्मा नियंते भेदितां क
 ला ॥ पीतवर्णं चतुष्कोणं पार्थिवं शक्रदैवतं ॥ वृत्ताक्षः सोमाय्यप्यार्द्धं सुक्लं वरुणं दैवतं ॥ अस्त्रं स्वस्तिकं युक्तं
 चैतैजसे वक्रिदैवतं ॥ व्रतं कितवृत्तं वायुदैवतं रुक्ममालितं ॥ अंगुष्ठाद्यंगुली मध्ये पर्यस्तेषु सुरेश्वरसु ॥ सुवर्णं
 गवर्हेण विहितेषु न्यसेत् क्रमात् ॥ विषातश्चतुरो वर्णसु मंडलसंमंतियः ॥ अकपेरवतन्मात्रे आकाशेशिव
 दैवते ॥ कनिष्ठमध्यपर्वस्ते न्यसेत्तु स्याद्यमक्षरं ॥ नागानामादिवर्णं सुमंडलगतान्यसेत् ॥ भूतादिवर्णं
 नित्यं स्येत् अन्नं साद्यंतु पर्वसु ॥ तस्मै न्मात्रां विद्युणाद्यं तागुणीषु विन्यसेत् बुधाः ॥ अस्पर्शदेवतां क्षेणहस्ते ह
 स्पादिषु यं ॥ मंडलादिषु तान् वर्णान् विपतेः कवयो दितान् ॥ ज्येष्ठाद्यंगुलिनिर्द्दिहना तानि स्थानेषु पर्वसु ॥ आज
 न्तः सुवर्णं नूतनोद्द्युहि नम्रं ॥ कुंकुमारुणमाकक्षादाकेशं तात्सितेतरं ॥ ब्रह्माड्यापितं ताक्षरं रक्तं

३
२

श्रीः गणेशाय नमः	३० अथोपनयनकालादयः
मदनपादिजातानुष्ठानं	३५ उपाकर्म
१ मंगलाचरण	३६ तत्कर्तव्यता
२ ग्रंथवर्त्तनविधयः	३८ उत्सर्जनं
ग्रंथस्तवकचमनिरूपण	४० अथपनविध्यादयः
५ आचारप्रशंसा	४२ अनध्यायः
कर्मप्रशंसा	द्वितीयधर्माः
३-मुंजीबन्धनलक्षणानि	४५ अथसमावर्त्तनं
बालनारीलक्षणानि	४८ अथलोकनीयानि
बालनारीधर्माः	५१ इतिबालनारीस्तवका
अथान्तरिक	
१० बालपुरुषलक्षणानि	
२५ प्रातःस्नानं	
२६ प्रातःसंध्या	

राम.
२६६

गंगागम्यमाणं ॥ नीलोत्पलाशमात्मानं सहापक्षं स्मारेद्बुधः ॥ एवं तार्क्ष्णी तमो वाक्या तमं त्रिस्वात्मं त्रिणो विषैः ॥
 पुष्टिताक्षकिरः स्यातां स्वितां गुह्यं विषा पहा ॥ तार्क्ष्णहस्तं समुद्यस्य तत्तं चांगुलिचालनात् ॥ कुर्याद्विषस्य कुंभं
 दीप्तत्क्रमदवीक्षया ॥ आकाशदेशो जीवजपंचानो विषतिमनुः ॥ शस्त्रं सुमेति वासातो ज्ञापय्या संनयेद्विषं ॥
 व्यस्तं स्वनृषयो जीमंत्रो यं साधिसाधितः ॥ सप्तवः ज्ञावययशः शब्दायुसंहरेद्विषं ॥ दष्टमुत्वाणयेदेष सु
 जप्ता नोपेकतः ॥ सुजपशंखमेयादिनिस्वनः श्रवणेन च ॥ संदहत्येवं संयुक्तो भूतो जायत्यया स्थितः ॥ भूवायु
 व्यर्धयान्मेव विषं संक्रामयत्यसौ ॥ त्रैतस्त्वनजवीताग्नीवीताग्नीनिजलान्मभिः ॥ तं त्वकर्मनयन्मेव गुरुडारुणि
 विग्रहः ॥ तार्क्ष्णचरणगेहस्वस्त्यार्थाशयेद्विषं ॥ जानुदं जात्रमुदितं सुधास्त्रीबीजलांघ्रितं ॥ स्नानपावान्
 सर्वविषजरारोगापमृत्युजित ॥ पक्षिश्च महापक्षश्चिस्वाहा ॥ कावेतौ पक्षिभ्यां प्रवेविषघ्नां भूमिं मंत्रयात् ॥ प
 क्षिराजाय विग्रहे पक्षिदेवाय धीमहि ॥ तन्नो गुरुः प्रचोदयात् ॥ वक्रिस्त्रौपाश्वतः पूवौ दत्तश्रीकौचदंष्ट्रिनौ ॥
 सकलोलंगलचित्नीलकंठाय मीरितं ॥ वक्षःकंठशिराभ्येत आसांस्तं नमस्कृतौ ॥ हरश्च हृदवाय नमः ॥ कि
 यदिनेच शिरसे नीलकंठाय वैशिखा ॥ कालरूढविषमक्षणस्वाहाय वमच ॥ रुदिनेत्रं रुतिवासास्त्रिनेत्रं चंद्रम
 पूवद्वैवाननैर्युक्तं स्वेतपीतारुणासितैः ॥ अभयं वरदं चापं वासुकिं चिदंबं गुजैः ॥ वेत्रो मणीतपाश्च स्थाणो

रीरुमोयदेवताः॥ पादजानुसहानाभिदक्राणाननमस्कुम्भु॥ मंत्रांतांशकरयोरंगुशयंगुलीषुच॥ तर्ज्यादितदं
तामुसर्वगृह्योन्मसेव॥ त्यासः ध्यात्वेवं संहरोक्षिप्रं प्रवक्ष्यामलमुद्रया॥ न्यौक निष्टया न्येष्टया बध्वातिस्वोमा
प्रसूनुजविः॥ विषनाशो वामहस्तमप्यथादक्षिणेकरं॥ उं नमो भगवते नीलकंठाय विः॥ अमकहयिः सर्वकए
नुविः पक्षिस्तं स्वाहा॥ अमलनीलकंठाय नैक सर्वविषापह॥ नमस्ते रुद्रमम्यवइतिसमाज्जनादिषं विनम्य
तिनसंदेहकं जगिया उपलतवो॥ यजेद्गुप्रविधानेन नीलग्रीवं महेश्वरं॥ विषम्याधिविनाश्यात्सुत्वारुद्रावि
धानकं॥॥ इत्याग्नेये विषापह ननं॥॥ अग्निरुवाच॥॥ वक्ष्ये रुद्रविधानं तु पंचांगं सर्वदं परं॥ तदयं शिव
संकल्पशिवसौक्तं तु पौरुषं शिवेभ्यः संभूतं शक्तः माशुः कवचमेव च॥ शतरुद्रिय संज्ञं सरुद्रस्यागति
पंचहि॥ पंचांगं नमस्तं ध्यात्वा जपेद्गुप्तां स्मृतं क्रमात्॥ यथाग्रत इति सूक्तं सद्धिं मानसं विदुः॥ रुषिस्था छिवसं
कल्पः छंदस्सृष्टुदाहृतं॥ शिरः सहस्रशीर्षं तितस्य नारायणो रुषिः॥ देवतायुरुषौ बुधुं देवेयस्य वै बुधुं॥
अथः संपूतसूक्तस्य रुषिः रुद्रशो नरः॥ आद्यानां तिसृणां तुष्टुपुष्टं दोनुष्टुपुष्टं हयेनपि॥ छंदस्सृष्टुपुष्टं यत्तु
पुरुषोऽपि देवता॥ आसुरेन्द्रो द्वादशां छंदस्त्रिष्टुबुदाहृतं॥ रुषिः प्रोक्तोऽतिरथस्तुक्ते सप्तदशर्वके॥ इथ
क२ देवतासुरपुरुविंगदेवताः॥ अवशिष्टा देवैर्तेषु छंदोनुष्टुबुदाहृतं॥ एतेनेति योषवत्सा छंदोनुष्टुपुष्टं

राम०

२८९

थास्मृतं॥ आसोपामा नवतीतोयप्रयोगो कुलदेवता॥ पंक्तिच्छंदोयममाणि तस्मात्लिंगोऽक्रदेवता॥ रौद्रा ध्याये
च सर्वस्मिन्नार्यसासरमेष्यपि॥ प्रजापतिवदिवानां कृतसम्पतिर्गुणानुनः॥ मनोद्वयोपिविको मारुद्राद्रुद्रा
श्वदेवता॥ अथोनुवाको कं पूर्वैक रुद्राक्षदेवता॥ छंदो गायत्र्यमाद्याया अनुष्टुप् तिसृणामितो॥ तिसृणां
चतथा पंक्तिः अनुष्टुप् प्रथमं स्मृतं॥ द्वयोश्च जगती श्छंदोरुद्राणां मथ शोतयः॥ हिरण्यवाहवस्ति सूनमो वकि
रिकाय च॥ पंचकोरुद्रये वास्मिन्मंत्रे रुद्रात्सुवकः॥ विषंति रुद्रदेवास्तु प्रथमा दृढती स्मृता॥ द्वितीयां संनुष्टु
वेवच॥ तृष्टुजो देदशी केच आद्यादित्यः सप्तसिद्धिनाकः॥ त्रैलोक्यमोहमेवापि विषया धरिर्मर्दने॥ रूश्रीं कीं कीं
त्रैलोक्यमोहनाय विलवेनमः॥ अनुष्टुभानुसिंहेन विषयाधिविनाशने॥ उं हं टं उं श्रीं वीवं महाविष्णुज्वलंतं स
र्वतोमुखं॥ नसिंहं त्रीषणं नम्रं मृत्युमृत्युं नमाम्यहं॥ स्वयमेव तु पंचांगं संत्रः सर्वार्थसाधना॥ द्वादशाक्षरौ
मंत्रौ विषयाधरिर्मर्दनौ॥ कुञ्जिका त्रिपुरागोरी चंडिका विषहारिणी॥ प्रमादमंत्रो विश्वरुद्रायुरारोग्यवर्धनः॥
त्रौ वीवैनायकस्तद्वतरुद्रमंत्राः सदाखिलाः॥॥ इत्याग्नेये पंचांगरुद्रविधानादि॥॥ अग्निरुवाच॥॥ उं नमो भग
वते रुद्राय छंदस्त्रिषु ज्वलितपशुपाणयेन च॥ उं नमो भगवते पक्षिरुद्राय रुद्रकमुत्वादययड रुद्रकं कं पयः २ जयाप
यः २ सर्वड रुद्रमुत्तापयचापयः २ दरुद्रगच्छ २ कटु २ चुदेभीषयः २ मुष्टिं हरविषं कवः २ पक्षिरुद्रेण हिविषन्ताशमा

रु

अ.उ.

290

[illegible]

राम
२९०

पत्राहिजेविषे॥अथवाजिनदष्टेचजयास्तुशाससैधवा॥माक्षक्षौप्रसरुखेपातपुरीघाराविषोद्भव॥सरुखा
षंडङ्गधाक्षंपातयंतेनमाक्षिकं॥अपिछंबैडालासैनकलंगरुडैःसमैः॥चूणितैर्मधुङ्गधाक्षैर्धूपःसर्पवि
षापहः॥समानिगुंडिकाकोलपल्लेर्बालिस्वतंसमं॥मुनिपात्रैःरुतस्वेवंदष्टंकाजिकयाचिनैः॥मूषकाषोडश
प्रोक्तास्संस्वयसिजंविबेत्॥सतैलमूषिकांतिघ्नाफलैनीकमुमंतथा॥सनागरंगुडंनक्षंतद्विषारोचकापहं॥
इत्याग्नेयेचिकित्साविंशतिर्लतामोहनीदक्षादिपूजा॥॥अग्निरु॥॥चरिताज्ञानमाख्यास्येचुक्तिमुक्तिप्रदाय
कं॥उंआधारसत्यै नमः॥उंपुरुरूर्ध्वमहासिंहायनमः॥उंपद्मायनमः॥उंक्रोडूंक्षेत्रक्षेत्रःरुंक्षेत्रीकंफट्च
रितायै नमः॥उंक्षेत्ररुदयायनेमा॥वज्रेश्वरसेनमः॥चक्षुशिक्षायै नमः॥क्षेत्रस्त्रीकवचायनमः॥स्त्रीरुनेत्राय
नमः॥रुंक्षेत्रस्त्रायफट्चनमः॥उंचरितायैविग्रहेक्षेत्रविद्यावधीमहेतनोदेवीप्रचोदयात्॥श्रीप्रणीतायै नमः॥उंरा
वायै नमः॥उंखेत्रयै नमः॥चंडायै नमः॥छेदयै नमः॥क्षेत्रायै नमः॥स्त्रियैरुंकार्यैक्षेत्रकायैविजयायैउंकिंकरायूर
क्षेत्रंत्वरिताज्ञायास्त्रिराजववषट्तेतनात्वरिताचूर्णेत्येवंविधेयमीरिताशिरोधूमस्तकेवेत्तदिनाजौचयुत्यको
ऊर्ध्वश्चजाज्जनेधोरुदयेचरणयोःक्रमात्॥मस्तंगरेमस्तमंत्रसुमस्तकेध्यापकंन्यसेत्॥पार्वतीशर्वरीदेवाव
रदामयहस्तिका॥मयूरवलयपिछमौलिःकिशालःसिंहासनस्थामयूरहसछत्रसमन्विता॥त्रिनेत्राक्षम

लादेवीवनमालाविनूषणा॥ विप्राहिकणीजरणाछत्रकेयूररत्नयणा॥ वेश्यानागकटीबंधाट्टपाहिरुतनूपु
रा॥ एवंरूपां विकल्पत्वा तन्मंत्रं नियतं जपेत्॥ इषकिरातउत्पातपुरागौरीयतादशी॥ जपेध्यायेत्तजयेत्ता
सर्वसिद्धे विषादिकृत॥ अष्टसिंहासने पूज्यादलेष्टुवादि के क्रमात्॥ गंगागायत्री प्रणीतारुंधराद्यादलाश्व
के॥ फट्कारीवांशितो देवाः श्रीबीजेनार्चयेदिमां॥ लोके सायुधवर्णास्ताः फट्कारीतुधनुर्धरा॥ जयाचविज
यावासे पूज्ये सौवर्णयष्टिके॥ किंकरोवर्चसुश्रोतिविगुंजीचतयोर्बहिः॥ इष्टैवसिद्धये प्रयैकं वेयोत्पाक
तौ तुले॥ हेमलाभाजनेर्धनैर्गाधूमेः पुष्टिसंप्रदा॥ यवैर्धनैस्त्रिलैः सर्वसिद्धिर्वीतिविनाशनं॥ अक्षैरुन्मत्त
तारान्नीशात्मलीभिश्चमारणं॥ जंबुभिर्धनधान्यासिः तुष्टिर्नीलोत्पलैरपि॥ रक्तोत्पलैर्महापुष्टिकुंदपुष्पैर्म
होदयः॥ मञ्जिकाभिः कुमुदैर्जनवस्त्रजः॥ अशोकैः पुत्रलाभस्याल्लोलाभिः शुभांगना॥ अम्रैश्चायुस्त्रि
लैश्चक्ष्माः बिल्वैः श्रीशंखकैर्द्वनं॥ हंमधुकपुष्पैश्चविज्ञे सर्वशतं लभेत्॥ त्रिलक्षजपात्सर्वसिद्धिर्होमाद्योन
तथैवया॥ मंडमंभ्यर्चयन्त्याचाकृतीपंचविंशति॥ दद्याच्छतत्रयं मूलात्पूणे चैदीक्षितो भवेत्॥ पंचगव्यं
पुरापीत्वा चरुकं प्रायायेत्सदा॥ इत्याग्नेये चरिता पूजा॥ अग्निरु०॥ अपरां चरिता विद्यां वक्ष्ये हं शुक्तिमुक्ति
दा॥ पुरावज्जार्गले देवी रजोमिर्लिखिते यजेत्॥ यजुर्गर्भे दिग्बिदिक्षु चाष्टौ वणिकवीथिकां॥ चारुशोभोपशोभो

अलिखेच्छीघ्रां स्मरेन्नरः॥ अष्टादशजुजासिंहे वामजं धाप्रलंबिनी॥ दक्षिणां विगुणां दद्यात्सादृष्टे समर्पितां॥ ना
गजृष्णां वज्रदंशं रक्वचक्रमगदाततः॥ शूलं शरं तथा शार्ङ्गं वरदं दक्षिणैः करैः॥ धनुः प्याशं शरं जंघेतर्जनीं शो
खमं कुशं॥ अयं च तथा पद्मे वामपार्श्वे कृतायुधा॥ पूजनाच्छत्रुनाशः स्याद्राष्ट्रं जयति लीजया॥ दीर्घायुग
ष्टुतिस्पादिव्यादिसिद्धिजाक॥ तलेतिसप्तपातालाकालाग्निजुवनांतका॥ उंकारादीश्चरारम्ययावत्त्र
त्तां ज्वाचकां॥ उंकारान्वाशयेत्तोयतो तलात्तचित्ताततः॥ प्रस्तारं संप्रवक्ष्यामि स्वरवर्गं लिखेज्जुवि॥ तालुवर्गः
कवर्गस्यात्र तीयोजिफतालुकः॥ चतुर्थस्तालुजिको गोजिकां दत्तस्तु पंचमः॥ षष्ठोष्टपुटसंयुतो मिश्रवर्ग
स्तु पंचमः॥ ऊष्माणस्तु छवर्गस्तु उद्धहे छमचतुर्तः॥ षष्ठसुरसमारूढं ऊष्माणं ते सविस्वकं॥ तां च वर्गाद्विती
यंतु संवेकादश योजितां॥ जिफातालुसमायोगप्रथमं केवलं भेत्॥ तदेव च द्वितीयंतु अधस्ताद्वितीयो जयेत्
एकादशस्वरैर्युक्तं प्रथमं तालुवर्गः॥ ऊष्माणः स द्वितीयस्तु अधस्तात्तस्य योजयेत्॥ षोडशः स्वरसंयुक्तस्तु
आणस्य द्वितीयकं॥ जिफादंतसमायोगे प्रथमं योजयेदधः॥ मित्रवक्ष्याद्वितीयंतु अधस्तात्पुनरेव तु॥ चतुर्थस्व
रसंयुक्तं तालुवर्गादिसंयुतं॥ स्वरैकादशानि लंतु ऊष्माणं तु सविडकं॥ पंचमं स्वरमारूढं उष्टसंयुतं योगतः॥
द्वितीयमक्षरं चान्यतजिफाग्रं तालुयोगतः॥ प्रथमं पंचमेयोत्पत्त्यस्वरं ध्येत्तो हताश्मे॥ उंकाराद्यानमोनाश्च जपेत्सा

हाग्निकायके॥ उंक्रोक्तं कं हृदयं हाहा इति शिरः॥ शिरां ह्रीं ज्वलति स्वास्यात्कवचं हृत्तालुदयं॥ उंक्रोक्तं ह्रीं नेत्रत्र
याय विद्यानेत्रं प्रकीर्तितं॥ शौहः स्त्रोक्तं फट् स्वायुत्तांगानि पुराण्यसेत॥ त्वरितांगानि वक्ष्यामि विद्यांगानि शृणु
धमे॥ आदि हृदयं प्रोक्तं त्रिवर्तुः शरद्व्यते॥ पंचषष्टः शिरा प्रोक्ता कवचः सप्तमाष्टमं॥ तारका तु भवेत्नेत्रं तर्जनी
कर रक्षणं॥ तुलितेति समाख्याता वज्रतुंडे ततो भवेत्॥ खड्गं ऊदश बीजा स्यात् वज्र तुंडे तु दूतिका॥ खेचरी ज्वल
निज्वाले खरेति ज्वलनी दशं सर्वे चर विभीषणि खरेभिश्च समर्पति॥ छेदने करालिखेति खरेति च करन्यपि॥ क्ष
शवस्वयं वंगी खख हती घ्नं वंस्पपी॥ श्रीबले च निधन निशा स्त्री वसन वेगिका॥ क्षेपे क्षेकपिले हसर कपिला ना
म हतीका॥ हूते जो वति रो मी च माति हू रौ द्वि हू तिका॥ फट् स्वर खरेट ब्रह्म कं सति का॥ वेताल नि दशा ता स्फः
सजाम हि पला लवत्॥ हृदा दिक या सा धौ स्यान्मध्य नेत्रं मसे तसु धीः॥ पादा दार म्म हंति शर आर म्म पा
दयोः॥ अग्नि जानक गुह्ये च ना भिहृत्कं वदेशतः॥ चक्र मंडल म्म हं च चर्चि वादि बीजतः॥ सोम रूपं ततो का
र धारा मूल सकर्षणं॥ विशंतं ब्रह्म रं ध्रेण सा धकं तु विनिर्जयं त॥ मूर्द्धा स कटि कं ना भौ गुह्यो रुजा तु पादयोः
आदि बीजं मसे न्मन्त्री तर्जनीयादि पुनः २१ ऊर्ध्वं सोम मधुः पञ्च शरीरं बीज विग्रहं॥ योजन्या निन मृत्कः स्यात्तस्य
न म्मा ध यो जराः॥ यज्जने पे तु विम्य स ध्यायेद्देवी शताष्टकं॥ मुद्रा वक्ष्ये प्रणीताद्या प्रणीता पंच धा स्मताः॥ अथि

राम.

२९२

तौ तु करौ रुत्वा मध्ये हरे निपातयेत्॥ तर्जनी मूर्द्धा संलग्ना विम्य सेनां शिरो परि॥ प्रणीते यं समाख्याता हृदे
शोतां समानयेत्॥ ऊर्ध्वं तु कल्प सामने सर्वांतां विडुर्बुधाः॥ नियोज्य तर्जनी मध्ये नैक लग्ना परस्परं॥ ज्येष्ठां
निक्षिपे मध्ये नेदनी सा प्रकीर्तिता॥ नाभि देशे ततोरं ध्रा चं गुह्ये क्षिपे ततः॥ कराली तु महा मुद्रा हृदयोद्योत्यं
त्रिणः॥ पुनस्तु पूर्व वदलयाया ज्येष्ठं समुपक्षिपेत्॥ वज्रतुंडा समाख्याता वज्रा देशे नुरं घयेत्॥ उभाभ्यां चैव ह
स्ताभ्यां मणि बंधु बंधयेत्॥ त्रीणि रम्या तैव वज्र मुद्रा प्रकीर्तिता॥ दंडः खड्गं च क्रगदा मुद्रा वा करतः स्मृताः॥
अगुह्येनाक्रमे त्रीणि स्त्रिंशत् चोर्ध्वं तो भवेत्॥ एकांत मध्य मोमं त्रिंशक्ति रेव विधीयते॥ शरश्च वरं दं शायं पाण
ण नापव धं दया॥ शंख संज समभयं पद्म मष्टं च विंशति॥ ग्रहणी मोक्षणी चैव ज्वालनी यामृता तथा॥ प्रणीता पं
च मुद्रा स्ताः पूजा हो मेस्त तो जयेत्॥ ॥ इत्यादि पे त्वरिता दि मन्त्रौ॥ ॥ अग्नि रुचा च॥ दीक्षा दिवा के विम्य स सिं ह व
ज्जार्जले धुके॥ भुग्गुरु र्गर्ज हृद सिंहाय नमः॥ तिर्यग् र्गु गतारे वा श्वत्वार श्वतुरो भवेत्॥ नव भागी विभागे न
कोटका चारये धुधः॥ प्रात्यादि रागताः कोट विदिशा मुम नाशयेत्॥ बाह्ये चैके यो बाह्ये मध्ये यावत्समानये
त्॥ वज्र सम मध्य मं गं बाह्य रेखा दि धा र्धतः॥ बाह्य रेखा भवे दत्का विभागा कारये धुधः॥ मध्य कोट भवेत्संघं पी
त कर्णिक मुज्वलं॥ रुक्मे न रज सा लिख्य कुल शी लिशि शिंगता॥ बाह्य तश्चतुरसं च वज्र संपुट द्वां छितं॥ चारे पुद

पयेन्मन्त्रीचतुरोवज्रसंयुते॥ पयनाजंमवेदामवीषीचैवसमाजवेत॥ गजैरकंकेशराणिमंडलेदीक्षितास्त्रियः॥
 चेचपरराणिक्षिप्रराज्यमवाप्नुयात्॥ मूर्तिप्रसवसंदीप्तांस्तुकारेणनियोजयेत्॥ मूलविद्यांसमुच्चार्यमरुधोम
 गतांघ्रिजः॥ प्रथमेषुपुनश्चैवकर्णिकायांप्रहरयेत्॥ एवंप्रदक्षिणंष्टयएकैकंबीजमादितः॥ बलमध्येतुवि
 द्यागात्राग्नेयाद्यचनैरुते॥ मध्येनेत्रंदिशंमंत्रगुह्यकांगेतुरक्षणे॥ रुतयःकेशरस्वास्तुवामदक्षिणपार्श्वतः॥
 पंचपंचप्रमृज्यास्तुसैर्मन्त्रैःप्रमृजयेत्॥ लोकपालानमसेदृष्ट्वावात्यतोब्रूममंडले॥ वरंतिमग्निमारुदंष
 षंसुरविभेदितं॥ पंचदशेनचक्रांतसैर्नामनिर्वाजयेत्॥ नीलासिंहेकर्णिकायांयजेत्गत्वादिभिःश्रियाः॥ अष्ट
 त्रिंविष्टयेत्कुंभेमंत्राष्टशतमंत्रितैः॥ मंत्रमष्टसहस्रंतुजप्त्वा नागादंशंराकं॥ होमंकर्यादग्निंक्रुं देवक्रिमंत्रेण
 चालयेत्॥ निक्षिपेत्तद्वयेनाग्निशक्तिंमध्येप्रिगंस्मरेत्॥ गर्भाधानं पुंसवनंजातकर्मचहोमयेत्॥ तद्वयेनशतं
 त्येकंगुह्ययेजनेतस्त्विति॥ अष्टंतिथिविद्यायाःशिवाग्निर्जनितोभवेत्॥ होमयेन्मूलमंत्रेणशतंचांगदंशंश
 तः॥ निवेदयेत्ततोदेव्यासतःशिसं प्रवेशयेत्॥ अस्त्रेणताडनंरुत्वागुह्यागानिततोमृसेत्॥ विद्यांगेचैवसंनद्धं
 वद्यांगेचैवयोजयेत्॥ पुष्पक्षमापयोउद्यमानयेदग्निंक्रुंक्रुं॥ यवैर्धन्यैस्त्रिलैराज्येर्मूलविद्यागतं प्रजेत्॥ स्वा
 वरत्वंपुराहोमंसरीस्यमतःपरं॥ पक्षिमृगं पशुत्वं चमानुषं ब्रह्म एव च॥ विष्णुत्वांचैवरुद्रत्वं मंत्रेष्टुर्गति

राम

२९३

भवेत्॥ एकपक्षचैवत्यातन्याशिरास्यादीक्षितोभवेत्॥ आधिकारोभवेदेवशृणुमोक्षमततैःपरं॥ खमेरुस्त्वो
 यदामन्त्रीसदाशिवपदेस्त्वितः॥ परेचहोमयेत्स्वस्वःकर्मकर्मशतादरा॥ अष्टंतिथीं तद्योगीधर्माधर्मेनिलि
 प्यते॥ मोक्षंयातिपरंस्त्वानंयज्ञत्वाननिवर्तते॥ यथाजलेजलेस्त्वानंक्षिप्रं देहि शिवस्तथा॥ क्रुंजैःकुर्याच्चभि
 षेकंजयराज्यादिसर्वनाकं॥ क्रुंजैःकुर्याच्चभिषेकंजयराज्यादिसर्वनाकं॥ क्रुंजैःकुर्याच्चभिषेकंजयराज्यादिसर्वनाकं॥
 तिलाज्यष्टहोमेनदेवीप्रोक्तमदानवेत्॥ ददातिविपुलान्भोगान्पदंयवसमीहितं॥ जप्त्वाक्षरसप्तशतं
 धानाधिपतिर्भवेत्॥ द्विगुणेनभवेत्प्राज्यत्रिगुणंनचपक्षिणी॥ चतुर्गुणेनब्रह्मत्वंततोविष्णुपदंभवेत्॥ षड्गुणे
 नमहासिद्धिर्लक्षणेकेनसापहा॥ दशजप्त्वादेहशुद्धौतीर्थस्नानफलंशतात्॥ पवेत्वाप्रतिमायाश्चशीघ्रंशं
 दिलेयजेत्॥ शतंसहस्रमयुतंजपहोमेप्रकीर्तितं॥ एवंविधानतो जप्त्वा लक्षमेकुंतुहोमयेत्॥ महिषाजमेव
 मासेननरजेनपरेणच॥ तिलैर्यवैस्तथालाजैश्चाहिगोधूमकांबुजैः॥ श्रीफलैराज्यसंयुक्तैर्होमयित्वाव्रतंचरेत्॥
 अर्धरात्रेसुशुब्धंशंगयापशरादिमान्॥ एकवासाविचित्रेणरक्तपीतासितेनच॥ नीलेनवाद्यवस्त्रेणदेवीतैरे
 वचार्ययेत्॥ ब्रजेदक्षिणदिशागेद्वारेदद्यादलिंबुधः॥ इतीमंत्रेणद्वारादौएकदक्षेणसौनके॥ एवंचसर्वका
 माप्तिमुक्तेसर्वंमिहीनपः॥ इत्याग्नेयेत्वरितादिमूलस्त्रे॥॥ अग्निरुवाच॥॥ विद्याःप्रस्तारमाख्यासेधर्मका

मादिसिद्धिदं॥ नवकोशविनागेन विद्यानेदश्च विद्यते॥ अनुलोमविजोमिनसमस्तव्यस्तयोगतः॥ कर्णधिकर्णयोगेन
अत ऊर्ध्वविनागशः॥ त्रिकेशतयोगेन देव्या संनद्धविग्रहः॥ जानातिसिद्धिमंत्रांस्तु प्रसारनिर्गतान्वरुन्॥
शास्त्रेणास्त्रेस्मृतामंत्राः प्रयोगास्तत्र दुर्लभाः॥ गुरुः स्यात्प्रथमो वर्णः सुखपल्लववत्सवित्॥ प्रस्तरे तत्र चैकाता
नृवर्णत्यणदियोजयेत्॥ तिर्यग्द्विगता रेखा चतुरश्रतुरो मजेत्॥ नवकोशमवत्येवं मध्यदेशे तथा दिने॥ प्रद
क्षिणेन संस्थाप्य प्रसारं नैदयेत्ततः॥ प्रसारक्रमयोगेन प्रसारं यस्तु विक्षतिः॥ करमुष्टिस्थिता तस्य साधकस्य हि
सिद्धयः॥ त्रिलोके पादमूलं सानवखंडं धुवं लजेत्॥ कपालेतु समाक्षिप्य शिवतत्वं समंततः॥ श्मशानकर्पटे
वाक्पनिष्कृष्य मंत्रवित्॥ तस्य मध्ये लिखेन्नाम कर्णिकोपरि संस्थितं॥ तापयेत्वा दिरांगारैर्जृज्जिमाक्रम्य पादयोः॥
सप्ताहा दानयत्सर्वत्रैलोक्यं सचराचरं॥ वज्रसंयुतं गते तु द्वादशारे तु खेयेत्॥ मध्ये तु गर्भे गन्ताम सदा शिववि
द्वर्तितं॥ कृष्टे फलह केवाथ शिलापटे हरिप्रया॥ सुखसंनंगतिस्तं ज्ञेयं संतु जायते॥ विष्णुक्तेन संलिख्य
श्मशाने कर्पूरे सुधीः॥ षड्दोणं दंडमाकंदं समस्तं छत्रमोर्जितं॥ सारयेदचिरादेव श्मशाने निहितं रिपुं॥ छेदं क
रोति राष्ट्रस्य चक्रमध्ये न मे रिपुं॥ चक्रधारां गता शक्तिरिपुना स्मारिपुं हरेत्॥ तार्क्ष्येण श्चुबीजेन खड्गमध्ये तु ले
खयेत्॥ विद्वत्पुना मांथं श्मशानां सारलेखितं॥ सप्ताहात्साधयेद्देशं ताडयेत्ततश्च स्मना॥ नेदना छादने चैव

राम.
२९४

च

मारणेषु शिरो जयेत्॥ तारकं नेत्रमुद्दिष्टं गतिं पुष्टिं नियोजयेत्॥ देहानां रिपुयोगो यं शाकिनी कर्षयेत्क्षणात्॥ म
ध्यादिवारुणीयावत् वज्रतुंजा समन्विता॥ कुशाद्या व्याधयो यास्तु नाशाय न्नात्र संशयः॥ मध्यादि उत्तरांतं तु क
राजावधनाय जत॥ रक्षयेदात्मनो विद्यां प्रतिवादी सदा शिवः॥ वारुणादिततो न्यस्य ज्वरशोकविनाशने॥ तै
म्यादि मध्यमांतं तु गुरुत्वं जायते वटे॥ पूर्वादि मध्यमांतं तु लघुत्वं जायते क्षणात्॥ भूर्जे लोचनमाक्षिप्य एतद
ज्जाकृतं पुरं॥ क्रमस्यैर्मंत्रबीजे स्तुरक्षां देहेषु कारयेत्॥ हृदि नाभारहेना च रक्षयेत्पुनराशनी॥ विघ्नपापा
दि मनीषी नाग्यायुः प्रदायताः॥ घृते रणे च जयदाशक्रसैत्येन संशयः॥ वंध्यानां पुत्रदादोषा चिंता मणिरि
वायरा॥ साधयेत्परराष्ट्राणि राज्यश्च पृथिवीं जपन्॥ फट्स्त्रीक्ष्वे रूलक्षजप्यायक्षादियशो भवेत्॥ ॥ इत्या
गे ये सहादित्वरिता दिविद्या॥ अग्निरुवां॥ विनायकार्चनं वक्ष्ये यजेदाधारशक्तिकं॥ धर्माद्यष्टकं दं च सनातं
पंचकर्णिकां॥ केशरं त्रिगुणं पञ्चतीव्रश्च ज्वलिनीयजेत्॥ नंदं च सुयशं ते ते जोवती वियवासिनी॥ गणमूर्तिं
गणपतिं हृदयं स्मारणं जयं॥ एकदंतो रुद्रशिरः शिखाय्यावलकंतिने॥ गजवत्त्रायकवचं हं फट्त्वं तथा स्व
कं॥ महोदारो दंडहस्तः पूर्वादि मध्यतो यजेत्॥ जप्योगणाधिपोगणनायको यगणो श्वरः॥ वक्रतुंड एकदंतो
त्करलेबोद रोगजः॥ वक्रो विकटनवो यहा पूर्वा विघ्ननामिलि॥ धूम्रवर्णी महेंद्राद्यावात्ये विघ्नेश पूजनं विघ्नराय

जनवक्षेऽसितांगारकस्तथा॥ चंडकोधततोमन्नकपालीजीषणक्रमात्॥ संहाराजैरवात्रासीमुख्यरुखासु
 जैरवा॥ ब्रह्माद्याषण्मुखादीर्घात्रादौकडुकाक्रमात्॥ समायपुत्रवज्रकोयोगिनीपुत्रकस्तथा॥ अष्टपुत्र
 श्वबुदुकः कुलपुत्रश्चतुर्थकः॥ हेतुकः क्षेत्रपालश्चत्रिपुरांतोद्वितीयकः॥ अग्निवैतालोगिजिकः करालीका
 ललोचनः॥ एकपाशश्चनीमाक्षुर्ध्वं प्रेतस्तथासनः॥ उंक्तीद्यौश्चत्रिपुरापयासनसमास्वितः॥ विभ्रतम
 यपुस्तचवामेवरदमालिका॥ मूलेनहृदयादिस्पातजलपूष्वचकार्मुकं॥ गोमधेनामसंलिरम्बचष्टपत्रेच
 मध्यतः॥ इमशानादिपदेशानगारेणविनिलेखयेत्॥ चित्यंगारपिष्टकेनमृत्त्रिकृत्वातुतस्पच॥ क्षिप्रोद
 रेनीलसूत्रेवेष्ट्यचोद्घाटनंनवेत्॥ उंनमोमगवतिज्वालमालिनीगध्रगणपरिहृतेस्वाहा॥ युद्धेगच्छन्ज
 पन्मंत्रं पुमान्साक्षात्कृपोभवेत्॥ उंश्रींकीर्त्तियैनमः॥ उत्तरादौचक्रगिनीसूर्यासूर्यमाश्वतुर्दिनी
 श्वदीप्तादाभावतीसासौमात्रिमधुरास्त्रियः॥ उंश्रीगौयैनमः॥ गौरीमंत्रः सर्वकरः होमध्यानजपक्रमात्॥
 रक्ताचतुर्भुजापाशः वरदादक्षिणेपरे॥ चक्राभययुक्तातात्सर्वासिद्धिवलेपुमान्॥ जीवेद्वर्षशतंधीमा
 न्नास्यारातिभयंनवेत्॥ कुक्षः प्रसादीभवतिबुद्धिर्मंत्रांबुधानतः॥ अर्जुनंतिलकंवश्येजिक्ताग्रेरुचिता
 भवेत्॥ तज्जपन्मैथुनंवश्येतज्जपन्नेनिवीक्षाणां॥ स्पशद्विशीतिलहोमात्सर्वचैवतुसिद्धति॥ सप्ताभि

राम-
२९५

मंत्रितंचीर्त्तयंतुं जंसेस्मप्रियः सदा॥ अर्धनारीसूरूपोयंलक्षादिवैलवादितः॥ अनेगरूपाशक्ति
 श्चद्वितीयामदनीत्तमा॥ पवनवेगाद्भुवनपालावैसर्वसिद्धिकां॥ अनेगमदनानेगांमेखलानांजपेप्रिये॥ पद्मम
 धेदलेषुश्रीस्वरानकादीन्नुतास्त्रिया॥ षट्कोणेवाद्यदेवाथलिखिद्वात्रावशीकरं॥ उंक्तीछंनित्यक्लिनेमद
 द्रवे॥ उंमूलमंत्रः षडंगोयंरक्तवर्णेनिकोणके॥ प्रावणीहोदकारीणिहोमणीस्तरुशक्तिका॥ ईशानादौचम
 धेतानित्यापाशंक्रुशौतथा॥ कपालकल्पकतरुवीणांरक्ताचतवती॥ नित्याजगामंगलाचनरवीराचमंग
 लाः॥ इर्जगामनोन्मनीपूषाप्रशिर्वादितास्त्रिताः॥ उंक्तीअनेगायनमः॥ उंक्तीस्मरायनमः॥ मन्मथायचमा
 रायकामायैवंचक्रचवा॥ कामायाशंयुग्मेवायुवाणान्धेयायविस्त्रुतः॥ रतिश्चविरतिः प्रीतिर्विप्रीतिश्चम
 तिधतिः॥ विधतिः पुष्टिरेनश्चक्रमात्कामादिकैर्युतोः॥ उंहृनित्यक्लिनेमदद्रवे॥ उंउंअन्नाइउंऊरुरु
 ललृएउंअंअः॥ करगघडचछजकजटवडणतथदधनपफबजमयरलवशषसहलक्षः॥ उंब्रूनि
 त्यक्लिनेमदद्रवेउंक्तीनित्यक्लिनेमदद्रवेस्वाहा॥ उंक्तीगौरिरुद्रदयितेयागेश्वरिरुद्रस्वाहा॥ इत्यग्नेयेनामम
 न्नाः॥ अग्निरुवाच॥ उंक्तीकीरुसेवछेक्षेस्त्रीहंक्षेक्तीफट्त्वरितायैनमः॥ स्तारितायैनमः॥ त्वरितां पूजयेत्स
 सविभुजाचाष्टबाहुकां॥ आधारपद्मशक्तिश्चसिंहेदेवीहृदादिकं॥ पूर्वादौगायत्रीजपेत्तमंडलेचप्रणीताया॥

हंवांखेचरीचंडांछेदनीक्षेपणीस्त्रिया॥हंकारीक्षेमकारीचफट्कारीमध्यतोयजेत॥जयांचविजायांचेववि
करंचतदग्रतः॥तिलैहोमश्चष्टवृत्तिनगिवाहतिनिस्तथा॥अनेतामनमःस्वाहाकलिकायेचवैनमः॥सुधा
वाजिसुकिराजायशंखपालायवेवषट्॥तद्यकायवषट्महापद्मायवेनमः॥स्वाहाककोटजागायषट्प
द्यायवेनमः॥शिविनिग्रहचक्रश्चएकाशीतिपदेनरः॥वस्त्रेपदेधनेनृर्जेशिलायापदिकाशुभे॥मध्यगो
ष्टेसाध्यनामपूर्वाद्योगोष्टकासुच॥उंरुंरुंदछन्दचतुरःकदकांकालिरात्रिकं॥एशादावसुपादौचजमरा
जंतुवाक्षतः॥कालीमाररमालीकाकालीमोक्षक्षसोनली॥मामोदेनदहोमाररक्षतश्चततक्षरः॥यमपाट
दयामयमदमोटमोटससा॥योभरिरीमोभयाटदरीश्चश्चरीटट॥यमराजातवात्यतोरंततौयमारणात्मकं।
विज्वलनिबनियमिजासकविषमयुतं॥अंगारेणसमायुक्तंपिंगलोधारसंयुतं॥काकपक्षस्यलेखन्याश्मरा
नेवाचतुष्पये॥निधाययेत्कुंडधस्तादल्मीकेवाद्यनिक्षिपेत्॥बिभीतद्रुमशंखाभोपत्रंसवारिमर्दनं॥लिखे
वानुगृहंचकुंडलपक्षेषुभूर्जके॥लाक्षयाऊंऊंमोनाथखटिकाचंदनेनवा॥शुविमित्रोपूर्वयदिनममध
माकोशके॥संडेडवारिमध्यस्थंअंजसोवापियटिशं॥लक्ष्मीलोकंशिवादौचराक्षरादिक्रमास्त्रिखेत॥श्री
सामायायामासानौयानौसामायालीलानालीयासेयालालीलानायासेवषट्ताबाहिः॥श्रीघ्रादीक्षुवंशक

रंबहिपद्यस्त्रंजक्षुशोवा॥महिशंपद्यस्त्रंचमृत्कजितस्वर्गंधति॥शांतीनांपरमाणंतिमौत्ताग्यादिप्रदाय
कं॥रुद्रैरुद्रःसमाकायकीकृतंवंततस्त्रिखेत॥उत्तमाभ्यांऊंफडंताअदिवर्त्ममयोततः॥विद्यावर्णक्रमेणैव
संज्ञां संज्ञाचवशंतिका॥अधस्तात्प्रत्यंगिरैवा सर्वकामार्थसाधिका॥एकाशीतिपदेसर्वमादिवर्णक्रमेणतु।
आदिसंज्ञायावदेतेषांस्पष्टवर्णनंस्वनामवै॥एषाप्रत्यंगिराचान्यासर्वकायादिसाधनी॥निग्रहानुग्रहंचक्रं
चतुःषष्टिपदेस्त्रिषेत्॥अमृतीसाविधावज्रंसंज्ञीनामाथमध्यतः॥षट्काराद्यान्यत्रगतांविज्ञीकारेणवे
ष्टयेत्॥ऊंभवतद्वारिताःसर्वशत्रुरुतसर्वदायिका॥विषनुस्यत्कथंजयाक्षमसाधैश्चदंडकैः॥इत्यायेत्
रिताज्ञानं॥अग्निरु॥संज्ञनंमोहनंवज्रंविधिषोष्वाटनंवदे॥विषयाधिमरोगश्चमारणंसमनंपुनः॥भूर्जे
रुर्मसमालिखताडकेणषडंगुलं॥खरपादचतुर्केषुततोमंत्रंमसेदिजः॥चतुष्पादेतुलीकारंज्ञीकारंमुख
मध्यतः॥गर्भेर्विद्यांततोलिखसधकेष्टतोलिखेत॥मालामंत्रैस्तुसंवेष्टाष्टकोपरिसंन्यसेत्॥पिधायरुर्म
ष्टेनकरालेनासिसंनवेत्॥मूढारुर्मंशजपित्वायत्नोच्छतुविनिक्षिपेत्॥ताडयेदामयादेनस्मत्ताशत्रुंत्रिसप्त
धा॥ततःसंज्ञायतेशकोस्तंभनंखरपागतः॥रुत्वातुजैरुंरुपंमालामंत्रंसमालिखेत॥उंशत्रुमुखस्तंभनीका
मरुपानीतिकरी॥ऊंफेष्टकारिणीममशत्रूणांदेवदत्तानांमुखस्तंभयस्त्रंसमंज्ञीकाराक्षरस्वाहा॥एते

३५०

२९७

नरोचनायै सुतिलकानमो हये जगत् ॥ उं फें हूं फट् फें हूं फट् फें नकारिणि क्रीं ज्वलन्त्रै लोक्मो हय २ यत्थ कालिके
स्वाहा ॥ अनेन तिलकं रूत्तारा जादीनां वशीकरं ॥ गर्दनस्पर्शजो गृह्य ऊसममृतस्य चानारी रजः क्षिये प्रात्रौ
शय्यादौ देशरुद्रवेत् ॥ गोक्षुरं च तथा शृंगं अश्वस्य च पुरस्तथा ॥ शिरस्यस्य संक्षिप्तं गृहे शुचाटनं भवेत् ॥ कर
वीरशिफापीता स्वसिर्षा चमारणे ॥ आडुबुंदरी रक्तं करवीरं तदर्थं कृतं ॥ सरटं पद्मदं च पितृथामर्कटस्य
कं ॥ चूर्णां कृत्य क्षिपेत्त्रैले तदभंगाय कृत्स्नं कृतं ॥ उं नवग्रहाय सर्वशत्रुममसाधय मारय २ आं त्र्योमं चुं चुं शं रां
कौं अं स्वाहा ॥ अनेना कर्कशै र्वनाश्मरणे निधापयेत् ॥ भूर्जे वामतिमायां वामारणापरि नृयोद्ग्राहः ॥ उं ऊं जरी
माहेश्वरी वैतालिकोमारी ॥ उं काली वैष्णवी उं घोरवाराही उं वैतालगे प्राणी उं घणी चामुंडा ॥ उं वेताली चंडिका
उं जयाली पद्मिणी नवमातरौ हेममशान्तरुद्रकृतं २ भूर्जे नापरिपोः क्षिरव्यश्मरणे पूजिते म्रियेत् ॥ ॥ इत्या
द्ये स्तंभनादि मंत्राः ॥ ॥ अग्निरु ॥ ॥ आदौ ऊंकारसंयुक्ता खेदवेदविमूषिताः ॥ वर्गातीति विसर्गेण स्त्री हूं हूं
फटं तिका ॥ सर्वकर्म करी विद्याविषसर्पदि मर्दनी ॥ हूं छेति छेति प्रयोगः ॥ कालदशम्वीवने ॥ हूं छेक्षः प्रयो
गोयं विषशत्रुप्रमर्दच ॥ स्त्री हूं ऐं क्लीं प्रां फडितियो गोसपाय रोगादि ऊं जयेत् ॥ सिं चेति च प्रयोगो गोयं रिपुं
उष्ट्राचवारयेत् ॥ उं हूं स्त्री हूं मितियो गोयं पितापिवशीकरः ॥ खे स्त्री खे च प्रयोगो यं कालदुष्टेति पूजयेत् ॥

राम.
२९७

६

क्षः स्त्रीक्षः संप्रयोगोयं वस्य विजया जगत् ॥ ओं ह्रीं श्रीः स्योऽस्यो जगवति त्रं वेकु जि के स्फे स्फ उं उं उं ण नमो
त्रघोरा मुखि छुं छुं कि गिर वि छे स्फोऽस्ये श्री ह्रीं ऐं श्री मती ऊ जि का विद्या सर्व कं ए स्म ता रूप स्कंदा य पा पा ना
ह मंत्रा दी श स्वतां वंदे ॥ ॥ इत्या मे ये नो मा मंत्राः ॥ ॥ सकलं नि कलं श्रुत्यं कला द्यं समलं रुतं ॥ स यणं क्षय मंत्रं स्वकं
वं चाष्टमं शिवं ॥ प्रा साद स्य परा रय स्य स्मृतं रूपं गृह्णथा ॥ सदा शिव स्मर छंदः रूप स्या खिल सिद्धये ॥ अमृतं श्रु
मा श्रुं प्रश्ने श्वर श्रुो ग्रजं नकं ॥ एक पादौ लज्जारय जीष श्रुौ श्रुं शुमान् शशी ॥ आकारा देवी व का श्व क कारा देः क
मारि मे ॥ काम देव शिखंडी च गणेशः काल शंकरौ ॥ एक नेत्रो दिने त्रि श्रु त्रि शिखा दीर्घ बाहुकः ॥ एक पादौ चर्वं प्रश्न
वल श्रु योगिनी प्रियः ॥ शक्ती श्वरो महार छितुर्ये कं व स्थाणु तरो ॥ निधी शो नंद पद्म श्रु तथा न्यः शाकिनी प्रियः ॥ ष वि
प्रो भीषण श्रु किक तांतः प्राण संज्ञकः ॥ तेज स्वी शक्र मुदधिः श्री कं व सिंह एव च ॥ शशं को विश्व रूप श्रु क्ष श्रु स्या
नर सिंह कः ॥ सूर्य मात्रा समाशं तं विश्व रूपं तु कारयेत् ॥ अंग मत्सं युतं रुत्वा शशि बीजं विना सुतः ॥ ईशान मोज
साक्रांतं मथ मंतु स सुदरेत् ॥ तृतीयं पुरुषं विधि दक्षिणं पंच मंतथा ॥ सप्तमं वाम देवं तु सद्यो जातं ततः परं ॥ र स
युक्तं तु नवमं ब्रह्म पश्चात् समी रितं ॥ उं कारं ता चतुर्थं तानमो ता सर्व मंत्र काः ॥ सद्यो देवा दितीयं तु हृदयं चो रा
संयुते ॥ चतुर्थं शु शिरो विधि ईश्वरं नामनामतः ॥ ऊह शस्त्र शिखा तेषां विश्व रूप समन्वितः ॥ उन्नत मष्ट मारय

अ० पु०
२९६

तंतत्रं ऊदंशमंमन॥ अस्त्रं शशीसमारयातं शिवसत्तुतिविधजः॥ नमः साहातयावौषडं वपयुक्तमेमत॥
जातिषु हंदादीनां प्रासादं मंत्रसावदे॥ इक्षानाद्रुद्रसंयंतुप्रोधरेत्वां गुरंजितं॥ ऊषध्यां कांतुशिरसः
कस्योपरिस्थितं॥ अर्धचंद्रोदनादश्च बिंदुविद्वत्तयमध्यगो॥ तदंते विश्वरूपं तु कुरुदिलसुविधाकृतः॥ एवं प्रा
सादमंत्रश्च सर्वकर्मकरो मनुः॥ शिखाबीजे समुद्रतुफटकारो तत्तवैव फट॥ अर्धचंद्रासनं ते यं कामदेवं स
मर्थकं॥ महापाशुपतास्त्रं तु सर्वदुष्टप्रमर्दनं॥ प्रासादः सकलः प्रोक्तो निष्कलप्रोच्यते धुना॥ औषधं विश्व
रूपं तु रुद्राक्षं सूर्यमंडलं॥ चंद्रोदनादसंयोगेन संगं ऊदितं तु तत्॥ निष्कलो मुक्तिमुक्तिस्सत्यं चो गो
यं सदशिवः॥ अंगुलान्विश्वरूपश्च साम्प्रतं श्रुत्य सज्जितं॥ ब्राह्म्यांगं रहितः शून्यः सत्यमूर्तिरसत्करः॥
विघ्ननाशाय प्रवृत्तिरुजितो बलबालशोः॥ अशुमान् विश्वरूपारया मूहकरो परिस्थितं॥ कलापं सक
लस्यैव प्रजागादिसर्वदः॥ नरसिंहकृतं तस्ते जस्विप्राणमर्द्धगं॥ अशुमान् हकाकांतं मदीर्घः स्वमलं कृतं
चंद्रोदनादनादतिं प्रसुविस्मृविनृपितं॥ उदधिं नरसिंहं च सूर्यमात्राविशेदितं पदकृतं तु दंतस्त्रयं एषा
निर्व्ववत्॥ उज्जरस्य मंगुमुद्रं प्रथमं वरुणमुद्रं तत्॥ अंगमुद्रं गमुद्रं कांतं द्वितीयं वरुणायकं॥ अंगुमान् विश्व
रं तद्वत्तृतीयं मुक्तिमुक्तिदं॥ उदकं चांगुमकांतं वरुणपाणौ जसां॥ पंचमं तु महाख्यातं कृतं तं तु ततः प

राम.
२९६

रं॥ अंगमानुदकं प्राणः सप्तमं वरुणमुद्रं॥ पयमिंद्रसमाक्रांतं नंदीशमिव पादधक॥ प्रथमं चांतं तोयोप्यक्ष
पणं दशबीजकं॥ अस्यायं तृतीयं चैव पंचमेव पंचमं तथा॥ सद्योजातं तु नवमं द्वितीयं हृदयादिकं॥ हृत्तुमसर्वं
यस्तु फटं तं तास्तु मुचरेत्॥ नमस्कारमुदात्तत्रयं ब्राह्म्यांगानि तु वासया॥ द्वितीयादष्टमं यावदष्टौ रित्येव राम
ता॥ अनंतेशश्च मक्षश्च तृतीयश्च शिरोत्रमा॥ एकमूर्त्तिकं रुद्ररूपं तस्मिन्तिरपरस्तथा॥ श्रीकंठश्च शिखंडी च
श्रीविद्येश्वरः स्मृताः॥ शिखंडिनो घनं तांतं मंत्रांतं मूर्त्तिरीतिरिता॥ इत्याग्रे ये सकलादिमंत्रोद्धारः॥ ईश्वर
उ॥॥ विश्वरूपं समुद्रतुजः स्फुपरि संस्थितं॥ नरसिंहस्वतो धस्ताकृतं तं तदधो मसेत्॥ प्रणवे तदधः क
त्वा ऊहकं तदधः पुनः॥ अंगुमान् विश्वमूर्त्तिस्त्वं कंठो ह्यप्रणवादिकं॥ तमो तस्या च तु वणो विश्वरूपश्चकार
ण॥ सूर्यमात्राह तं ब्रह्मा एषा गानी हंतुं पूर्ववत्॥ तद्वरेत्प्रणवं पूर्वं प्रसुरद्वयमुचरेत्॥ घोरतरं प्रश्नात्तनुरु
पमनुः स्मरेत्तदेहेति च विधाकार्यं धमेति च विधामतं॥ घातयेति विधारुत्वा ऊफटं तं समुचरेत्॥ सद्यो रात्र सु
नेत्रं स्याज्जायत्री रोचते धुना॥ तन्मे हे श विग्रहे शक्तिहस्ताय धीमहे॥ तत्रः शिक्ता चोदयात् गायत्री सर्वसाध
नी॥ यात्रायां विजयादौ च यजेत्सर्वगणं श्रियं॥ तुरयाग्रे तु पुरात्रे त्रैसमं तादकं भाजितं॥ चतुष्पदं त्रिकोणं तु
त्रिदलं कमलं लिखेत्॥ तत्पृष्टेयदिका वीथी भागिका त्रिदलाश्च युक्ता॥ वसुदेवसुतैः साक्षात्त्रिदले पदपादिका

तद्वदेविकादेवाजागमात्रप्रमाणतः॥ दारं पद्ममितं काण्डपदारं विचरितं॥ दारोपदाररचितं मंडलं विष्णुसद-
ने॥ दारं नं क मंडलं मध्ये वात्स्य पद्यानितद्वहिः॥ सिता वीथिका कार्या दाराणि तु यथेष्टया॥ कणिका पीतवर्णा स्या-
त्केशराणितया पुनः॥ मंडलं विष्णुमर्दाख्यं मध्ये गणापतिं यजेत्॥ नामाद्यं स्तवराका स्याद्देवावक्रसमन्विता॥ शि-
रोहितं तत्पुरुषे गंडमाद्यं वर्मोतकं॥ गजाख्यं गजशीर्षं च गंगेयं गणनायकं॥ त्रिरावर्त्तं गनगंगोपतिं पूर्वमु-
क्तिमां॥ विचित्रां समहाकायं मंलं बोधं लंबकलीकं॥ लंबोदरं महानागं विरुतं पार्वतीप्रियं॥ नयावहं शुभगण-
तपस्तदने॥ द्वादशोत्तेदक्षपंतो देवत्रासं च पश्चिमे॥ महानादं तासुरं च विष्णुराजं गणाधिपं॥ उद्भटं सुनेत्रं शु-
भो महाशं दुश्चरीमकं॥ मन्मथं मधुसूदरं नावपुष्टकं॥ सौम्यं ब्रह्मेश्वरं ब्राह्मं मनोहरं त्रिवसं लयं॥ लयं
हृत्प्रियं लोभं निकरां वत्सलं तया॥ कृतांतं कालं दंडं च कालजक्षच पूर्ववत्॥ अयुतं तु जपे नमंत्रं होमवेत्तु
दशांशकं॥ शोषाणां तु दशाहं न्याजपादो मंतुकारयेत्॥ पूर्णं दत्त्वा निषेकं तु कुर्यात्सर्वं तु सिध्यति॥ भगो
बुगजवस्त्राद्यैर्गुरु रजां चरेन्नरः॥ इत्याग्नेये गणपूजा॥ ॥ ईश्वर उ० ॥ ॥ वागीश्वरी पूजनं च प्रवदामि समं
उले॥ ईश्वरं कालसंयुक्तं मनुश्चात्र समायुतं निषाद ईश्वरं कार्यमनुना च प्रसर्य वत्॥ अक्षरं न हि देयं स्या-
न्मायेकं देवसन्निभं॥ पंचशब्दं तु मालयां मुक्ताख्यं दामभूषितां॥ वरदाभयास्त्रां पुस्तकाद्यां त्रिलोचनां॥

ये

राम
२९९

लक्षं जपे नमंत्रं कांस्तुकां दंतं वर्णमालिकां॥ अकारादिक्षकारां तां विंशतिमणिं वत्स्मरेत्॥ कुर्यात्तु रुद्रादी-
क्षाद्यं मंत्रं याहि तु मंडलं॥ तुयस्मिन्मित्रं नक्तं तु नागाभ्यां कमलं हितं॥ वीथिका पट्टिका कार्या पद्मनाभौ च तु-
ष्यदे॥ वीथिका पट्टिका वात्स्य दाराणि द्विपदानितु॥ उपदाराणितत्वे च कोणवत्त्वं द्विपादिकं॥ सिता निनव-
पद्मानिकांतिका कनकप्रभा॥ केसरारिा विचित्राणि केशानक्तेन पूजयेत्॥ यो मरेखांतरं रक्षां दारणीनां न-
माननं॥ मध्ये सरस्वती पद्मे वागीशी पूर्वपद्मे॥ रूक्षे स्वाचित्रवागीशी गायत्री विष्णुरूपया॥ शां करीमति-
धृतिश्च पूर्वाद्यां स्त्रीस्त्रीजक॥ धेया सरस्वती वचकालिका तेन होमकोत्ते॥ संस्कृतं प्राकृतं कविः काव्यशा-
स्त्रादिविद्भवेत्॥ इत्याग्नेये वागीश्वरी पूजा॥ ॥ ईश्वर उ० ॥ ॥ सर्वतोभद्रकाद्यष्टमंडला निवेदयेत्॥ मंस्त्रा म-
वयेत्प्रधीमि त्रधीमि शया विषु वे सुधीः॥ चित्रावातांतरेणाद्यष्टसूत्रेण वा पुनः॥ पूर्वपिरायनं सूत्रमास्फा-
ल्य मध्यतो फयेत्॥ कोटि द्यं तु तन्मध्यादं कयेद्दक्षिणोत्तरं॥ मत्स्यं यं प्रकर्त्तव्यं स्फालयेद्दक्षिणोत्तरं॥ क्षत-
क्षेत्रोऽसि मने कोणा संपातमादिशेत्॥ एवं सूत्रं चतुर्दश स्फालनाच्चतुरस्रकं॥ जायते तत्र कर्त्तव्यं तत्र वेद-
करं शुभं॥ वसुनक्तं उद्विपदे क्षेत्रे वीथीप्रागिका॥ दारं द्विपदिकं पद्ममानाद्यैः सकृद्वोलकं॥ कोणवत्त्वं विचि-
त्रं तु द्विपदं तत्र नर्त्तयेत्॥ शुक्लपद्मं कणिका तु यतो चित्रं तु केसरं॥ रक्ता वीथी तत्र वत्या दारं लोके सरूपकं॥

काणविधेनितेनेमित्रिकेत्वंजकंशृणु॥असंशक्तंसंसक्तंविधाजंशुक्रिसुक्रिकृत॥असंसक्तंमुमुक्षुणां
संसक्तंत्रिधाष्टयक॥बालासुवाचवृद्धश्चामतःफलसिद्धिदा॥पञ्चक्षेत्रे तुस्त्राणिदि विदिशुवि
निक्षिपेत्॥पद्यानिपंचमूल्यानिपञ्चपत्रे समाहितु॥प्रथमेकस्त्रिकृतत्रपुष्करैर्नवनिर्मुता॥केशराणिचतु
र्विंशद्वितीयेथत्तीकेये॥दलसंधिर्दिजकुंजमिनांतयेदलप्रकं॥पंचमेवोमरूपंतुसंसक्तं कमलंस्मृतं॥अ
संसक्तेदलाग्रातुदियागैर्विस्तराद्भवेत्॥जागद्वयपरित्यागाद्वस्त्राशौवर्तयेदलं॥संधिविस्तरस्त्रेणत
न्मानाशक्षयेदलं॥समासविक्रमेणैववृद्धयेत्तद्भवेत्तथा॥अथवा सन्निमध्यंतुभामयेदद्वयंभवत्॥संधि
द्वयाग्रस्त्रत्वात्बालपद्मंतदाभवेत्॥संधिस्त्रावमानेनष्टतःपरिवर्जयेत्॥तीक्ष्णाग्रंतद्वानेनकमले
शुक्तिदं॥मुक्तौ वृद्धं च मस्यादौ त्वालं पद्मं समानकं॥नवनासेन वहसं नागे मर्था मुकैश्च तत्॥मध्यं पट्टिका
वीथी दाराण्यस्य मानतः॥कंठोपकंठयुक्तानितवात्ये वीथिका मता॥पंच नागमितासा तु समंतु दशाभा
गिका॥दिग्दिक् पद्यानि दारपद्मं वीथिकं॥तद्वात्ये पंच पट्टिका वीथिका यत्र भूषिता॥पञ्च चत्वार कंठ
तु यदिकं कार्यं कंठकः॥कपोलं यदिकं कार्यं दिक्षु दारत्रयं स्फुरेत्॥कोणबंधि त्रिपदं तु त्रिपदं वज्रं भवेत्॥
मध्यंतु कमलं शुक्लं पीतं रक्तं च नीलकं॥पीतं शुक्लं च रक्तं पीतं च मुक्तिदं॥एवमिदं कमलात्मकं शिववि

राम.

२००

स्वादिकं भजेत्॥प्रसादं मध्यतो मूर्च्छाकादी तुंजकादिषु॥अस्त्राणि बांस्ववीच्याश्च विस्वाहीनश्च मेव जाक॥प
वित्रारोहणादौ च मंडलमालिखेत्॥अष्टहस्तपुराक्षेत्रं रसपक्षैर्विवर्तयेत्॥दिपदं कमलं मध्ये वीथिकाय
दिका ततः॥दिग्दिक्षु ततोष्टौ च नीलं जा निविनिचयेत्॥मध्यपद्मं प्रमाणेन विंशत्यनितानितु॥दशसंधि
विहीनानि नीले दीवरका निच॥तत्पृष्ठे दिका वीथी स्वस्तिकारित श्रुतं॥त्रिपदानितथा चाष्टौ हति नागहता
नितु॥वर्तय स्वस्तिकां तत्र वीथिका सर्वविहं॥दाराणिकमलां यद्वत्तुपकंठयुतानिच॥रक्तकोणं पीतवीथी
नीलपद्मं च मंडले॥स्वस्तिकादि विचित्रं त्वं सर्वकामपदे गृहे॥पंचांगं पंचहस्तं स्यात्समंतादशाभाजितं॥दि
पदं कमलं वीथी यदिका दिक्षु पंकजं॥चतुष्कं पृष्ठतो वीथी पट्टिका दिपमादायथा॥कंठोपकंठयुक्तानि धा
राण्यं तु मध्यतः॥पंचांगं मंडलेत्यस्मिन् पीतं च रक्तं॥वेद्यं जं दक्षिणां जं कुंदां वारुणं कजे॥उत्तरां
तु शंखां नमस्तु सर्वविचित्रकं॥सर्वकामप्रदं वक्ष्ये दशहस्तं तु मंडलं॥विकारभक्तं च याश्च दारं तु दिपदं भवेत्॥
मध्यपद्मं सर्वविद्युच्च त्वं वदायथा॥चतुर्हस्तं रूता चूर्णं चूर्णं चैव करवयं॥वीथिका हस्तमात्रं तु स्वस्ति
कैर्बहुभिर्हता॥हस्तमात्राणि दाराणि दिक्षु वृत्तं स पद्मकं॥पद्यानि पंचश्रुक्तानि मध्ये पृजश्च निष्कलः॥हृद
यादीनि सर्वासि विदिश्च स्त्राणि वैयाजेत्॥प्राक् पंचपद्माणि मध्यधारा मतो वदेत्॥रातभागे तिथिर्नागपद्म

लिंगाष्टकंदिशि॥ मेरुलाभागसंयुक्तं कंठविषादिकं न वेत॥ आचार्यो बुद्धिमाश्रित्य कल्पयेत्तलतादिकं॥ चतु
षष्टिपंचमशदिस्यात्तिखात्मादिमंडलं॥ स्वर्क्षीं दुस्यगंधर्वस्वाक्षिचैवेन्द्रवर्त्मनात्॥ चत्वारिंशद्युधिकानि च
तुद्दशशतानि हि॥ मंडलानि हरेः शोभो देव्यास्यस्य संति च॥ दशसप्तचरिक्तेषु लतालिंगोऽन्येषु॥ दि
क्षुपंचत्रयं चैकं त्रयं पंचचोपयेत्॥ ऊर्ध्वगदिपदे लिंगं मंदिरं पार्श्वकोष्ठयोः॥ मध्येन पदं पश्यं पध्यचैका
यदं कजे॥ लिंगस्य पार्श्वयोर्न द्वे पदद्वारसलोपना॥ तस्याश्चो वायुगोचलताशेषास्तथा हरेः॥ ऊर्ध्वदि
पदं कलोप्य न वेर्ज्या एकं स्मृतं॥ रश्मिमालसमायुक्तं वेदलोपाश्च शोभिका॥ पंचविंशतिभिः पश्यंतः पीव
मपीवकं॥ द्वयंद्वयं रक्षयित्वा उपशोभातथा एकं॥ देव्यादि व्यापकं नंदं हृन्मध्यं परं लघु॥ मध्येन वपदं प
द्यं कोणे भद्रचतुष्टयं॥ त्रयोदश पदं शेषं बुद्ध्याधारस्तु मंडलं॥ शतत्रयं पश्यधिकं बुद्ध्याधारं महादिषु॥
इत्याग्नेये मंडलानि॥॥ इति रजवाच॥॥ अस्त्रयागः पुराकार्यसर्वकर्मसु सिद्धिदः॥ मध्येष्टज्यं शिवान्तरं
वज्रादीन् पूर्वतः क्रमात्॥ पंचचक्रं दशकरं रणादौ हजितं जपे॥ ग्रहहजारविंशत्येष्टं चैव जौमकादयः॥ सर्व
एकादशस्त्रास्तु ग्रहास्तु ग्रहहजने॥ अस्त्रं शान्तिप्रवक्ष्यामि सर्वेभ्यो विनाशनी॥ गृहरोगादिशमनी कोमा
रीसार्वविघ्ननी॥ विनायकोपतयश्चिमघोराष्टं जपेत्तारः॥ लक्ष्म्याद्यादिनाशस्तु दुष्टातेति महौ मतं॥ दि

राम.
३०९

बेलक्षंतद्वेन्योमजोत्पातराशनं॥ एतेन लक्षणादेन नृमये होमं न स्मृतं॥ एतद्युगुलहोमेन सर्वोत्पात
विमर्दने॥ हर्षाशतात्परोमेन व्याधयो घृतेन च॥ सहस्रेण तु दुःस्वप्नं विनश्यति न संशयः॥ अमुताद्गृहा
दोषघ्नो यवो न घृतमिश्रितान्॥ विनायकाग्निशमनमयुतेन घृतस्य च॥ नृते वैतालशान्तिस्तु युगुलैरपुते
न च॥ महावृक्षस्य भंगे तु व्यालकाकोरहे स्थिते॥ आरण्यानां प्रदेशो च हर्षज्यं घृतहोमवान्॥ उक्ता प्राते पूमि
कं पेति लात्वेनायुतास्त्रिंशत्पुत्रावेतुष्टाणां मयुतां युगुलो शिवं॥ अकाले फलपुष्पाणो राज्यं भंगे च
मारणे॥ विषदादेर्यदा मारील साधुदिति लाज्यतः॥ हस्तिमारी प्रसाद्यर्थं कर्तव्यं दंतवर्धनि॥ हस्तिव्यामद
दृष्टे च अयुतां छान्तिदिष्यते॥ अकाले गर्भपातं तु जातं पुत्रं विनश्यति॥ विहतायुत्र जायंते पात्राकालेषु ते
यजेत॥ तिलाष्टमलक्षश्च उन्नमा सिद्धिमाधने॥ मध्यमायां सप्तदशेन तस्या दार्द्धमा सुच॥ यथाजापस्त
था होमसंयामे विजयो न वेत्॥ अघोरास्त्रं यजेत्तस्य आत्मा पेचा समृद्धिर्नितं॥॥ इत्याग्नेये अघोरास्त्रादि
शान्तिकल्पः॥॥ इति रज०॥॥ वक्ष्ये पाशुपतास्त्रेण शान्तिजप्यादि पूर्वतः॥ पादतर्पणमाशो हि फट्शतं चापदा
निह॥ उन्नमो भगवते पाशुपताय अतुल्यबलवीर्यपराक्रमाय त्रिनयनाय नानारूपो सर्वांगरक्ताय नि
शाश्चनवयप्रख्याय श्मशानवैतालप्रियाय सर्वविघ्ननिहंतनरताय सर्वसिद्धिप्रदाय नक्तातुल्यं कथितं॥

यनलाप्रहरणे
यताय

संख्यवत्क्रियुजपादायतस्मिन्नायवैतालवित्राशिनेशाकिनीशोभजनकायव्याधिनिग्रहकारिणेपापभंजन
 यष्टसूर्यसोमाग्निनेत्रायविष्णुवचायखड्गवज्रहस्ताययमदंडवरुणयात्रायरुद्रशूजायज्वलनजिकाय
 सर्वरोगविश्रावणायग्रहनिग्रहकारिणेऽष्टनागक्षयकारिणे॥ ईरुसपिंगलायफट्कूरायफट्बन्ध
 स्तायफट्॥ शक्तयेफट्॥ दंडायफट्॥ यमायफट्॥ नैरुतायफट्॥ वरुणायफट्॥ पाशायफट्॥ वज्राय
 फट्॥ अक्षुंसायफट्॥ गर्गीयफट्॥ कुबेरायफट्॥ त्रिशूलायफट्॥ ईशानायफट्॥ सुन्दरायफट्॥ चक्रा
 यफट्॥ पद्मायफट्॥ नागास्त्रायफट्॥ खेटकायफट्॥ मुंडास्त्रायफट्॥ कंकालास्त्रायफट्॥ पिच्छिकास्त्रा
 यफट्॥ क्षुरिकास्त्रायफट्॥ पक्षास्त्रायफट्॥ शक्रस्त्रायफट्॥ गणास्त्रायफट्॥ सिद्धास्त्रायफट्॥ पिलिपि
 छास्त्रायफट्॥ पूर्वस्त्रायफट्॥ दक्षिणास्त्रायफट्॥ वासास्त्रायफट्॥ पश्चिमास्त्रायफट्॥ मंत्रास्त्रायफट्॥
 शक्तिमस्त्रायफट्॥ योगिन्मास्त्रायफट्॥ दंडास्त्रायफट्॥ नामास्त्रायफट्॥ शिवास्त्रायफट्॥ ईशितास्त्राय
 फट्॥ पुरुषास्त्रायफट्॥ अघोरास्त्रायफट्॥ महादंडास्त्रायफट्॥ नरसिंहायस्त्रायफट्॥ हृदयास्त्रायफट्॥
 गरुडास्त्रायफट्॥ राक्षसास्त्रायफट्॥ त्वष्टायफट्॥ नमः सर्वसर्वस्त्रायफट्॥ नः फट्॥ याफट्॥ मफट्॥
 जोफट्॥ नृस्वफट्॥ भुवफट्॥ साः फट्॥ महफट्॥ ॥ जनफट्॥ तपः फट्॥ सर्वलोकफट्॥ सर्वपातालफट्॥

राम
३०२

सर्वतत्त्वफट्॥ सर्वप्राणफट्॥ सर्वनाडीफट्॥ सर्वकारणफट्॥ सर्वदेवफट्॥ फ्रीफट्॥ इन्द्रफट्॥ क्रंफट्॥ अं
 फट्॥ जोफट्॥ वैराग्यायफट्॥ मायास्त्रायफट्॥ कामास्त्रायफट्॥ क्षेत्रपालास्त्रायफट्॥ हंकारास्त्रायफ
 ट्॥ नास्करायस्त्रायफट्॥ चंद्रास्त्रायफट्॥ विघ्नेश्वरास्त्रायफट्॥ खौखौफट्॥ ब्राह्मरफट्॥ संतफट्॥ छादेय
 छादेयफट्॥ उन्मूलयउन्मूलयफट्॥ संजीवयसंजीवयफट्॥ विद्रावयविद्रावयफट्॥ सर्वदुरितनाशायफ
 ट्॥ सरुदावर्तमानादेवसर्वविघ्नानविनाशयेत्॥ शतावर्तेर्महोत्पातानरणादोविजयोभवेत्॥ घतगुगुल
 होमाश्च त्रसाध्यमपिसाधायत्पवनात्सर्वशोतिस्मादस्वत्याश्रुपतस्यच॥ इत्याग्नेयेमहापाश्रुपतशोति॥
 ईश्वर उवाच॥ ॥ उंसः इतिमंत्रेणमत्तुरोगादिशोम्यति॥ लाक्षाकुन्तीभिर्हृविभिः शोतिपुष्टिप्रसाधयेतास्त्रय
 वाप्रणवेनैवमायापावापुडानन॥ दिव्यांतरिक्षजोमानांशोतिरुत्पातहृक्षके॥ उंसमोभगवतेगंगेकालिका
 लिमहाकालिमोसशोणिजोने॥ स्तरुसमुखिवरामानयमानुषायस्वाहा॥ उंसंजप्त्वादशोनेबहुत्वा
 स्यात्सर्वकर्मरुत॥ वरालयतिशक्रादीन्मातृषेपुत्रकाकथा॥ अंतर्धानिकरीविद्यामोहनीजंननीतथा॥
 वरालयतिशत्रूणांशत्रुबुद्धिप्रमोहिनी॥ कामधेनुरियंविद्यासप्तधापरिकीर्तिता॥ मंत्रराजंप्रवक्ष्यामिश
 त्रुचौरादिमोहने॥ महाजयेषुसर्वेषुस्मर्त्तव्यंहरिरजितं॥ लक्षंजप्त्वातिलेहोमः सिद्धेदं द्वारकोशयु॥ उंसलेह

प२

त

एहि॥ ब्रह्मसत्तेन विस्तृत्येन रक्षमां वचेभ्यः रायस्वाहा॥ इति तारकते यस्मात्तेन इति गतिवामला॥ उं ह्रीं चंडिकाया
 सिनिदेनान् किटकिटक्षितिदिदिद्यत्येप्रोचनेन मंत्रराजेन क्षालयित्वा तं डलान् त्रिंशतिवाराणि जप्त्वा नित्यं
 रेपुप्रदाययेत्॥ दत्तैश्चैस्त्रिंशत्कानि पतितानि हि शुद्धये॥ उं ज्वलन्मौचनकपिलजटाभारभास्करभावन
 त्रैलोक्यमरुदररभ्रमरुदरुदकदश्रोतयत्रोदयमोदयरहनश्चशवंशुद्धरुद्राय श्रुतापयति यदि
 अहोगतः सुंगलेकं देवलोकं वा चारामविहाराचनं॥ तथापि तवात्त्रिपिष्यामि बलिं गच्छ २ ददामि ते स्वाहे
 ति क्षेत्रपाल बलिंदत्त्वा प्रहो न्यासाचक्रं दं प्रजेत्॥ शत्रवो नाशमाप्नोति रणे वै स गणक्षपः॥ हं सवी जंतुवि
 न्यस्य विधंतु त्रिविधं हरे॥ अगुरुचंदनं कुण्डं कुंभं नागकेसरं॥ नखं वैदेवदारुं च समं कृत्वा धूपके॥
 माक्षिकेन समायुक्तो देहवस्त्रादि धूपनात्॥ यवाक्षमोहने स्त्रीणां जेडने कलहेशु च॥ कल्याणहरणे च
 ग्ने माया मंत्रेण मंत्रितः॥ गोत्रोचना गपुष्पाणि कुंभं च मनश्चिला॥ जलाटे तिलकं कृत्वा यं पश्येत्स वश
 भवेत्॥ शत्रावयस्त्रिचूर्णेन दुग्धपीतं च पुत्रकृतं॥ नागकेसरचूर्णं तु घृतपक्वं च पुत्रकृतं॥ पुलाशबीज
 पानेन लज्जते पुत्रकंते च॥ अतिष्ठ चासुं जेडं यौ मोहयश्च मुकुं मे वशमानयश्च स्वाहा षड्विंशं तासि द्रुवि
 द्या नदीतीरं दास्वि मे॥ कृत्वा नमंत्रं रसेनैव नामालिख्यार्कपत्रके॥ मूलोत्सर्गं ततः कृत्वा जपेत्तावशमानये

त॥ उं जूं शः वषट्महामृतं जयो मे त्रोजप्याद्यो मा च पुष्टिरुत॥ उं हं स हूं हूं सः सौः स्कोः मृतं संजीवनी वि
 द्या अंशं ताजप कृतं गे॥ मंत्रा इति न मुख्याश्च धर्मकामार्थदायकाः॥ इति नः सर्वविद्यानां ईश्वरः सर्ववैद्य
 नां ब्राह्मणश्चापि पतिर्ब्रह्मिणोस्तु सदा शिवः॥ उं तत्सुखाय विद्महे महादेवाय धीमहि तन्नो रुद्रः प्रचोद
 यात्॥ उं अघो रेभ्यो सघो रेभ्यो घोरतरेभ्यो सुस्तु सर्वतः॥ सर्वसर्वेभ्यो सच मे रुद्ररूपेभ्यः॥ उं वामदेवाय न
 मो ज्यैश्याय नमो रुद्राय नमः॥ कालाय नमः कलविकरणाय नमो बलविकरणाय नमः बलप्रमथना
 य नमः॥ सर्वभूतदमनाय नमो न्मनाय नमः॥ उं सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमः॥ भवे
 न वेनाति भवे न जस्व भो न वो ज्ववः॥ पंचब्रह्मो गफ इति ह्यो हं भुक्तिं मुक्तिं दे॥ उं नमः परमात्मने य
 राय कामाय परमेश्वर पराय॥ योगाय योगसेन वाय सर्वकराय कुरु २ सद्यश्च भवश्च भवो ज्ववाम देव सर्व
 कार्यकरणाय प्रशमन सदा शिव प्रसन्न नमो स्तुते॥ स्वाहा हृदयं सर्वार्थदं तु हृदयं प्रत्यक्ष संयुतं॥ उं शि
 वशिवाय नमः॥ शिरःशिव हृदयज्वालिनि स्वाहा शिरा॥ उं शिवशिवात्मकमहातेजसर्वतः प्रभुवर्त्तय महाघो
 रकवचपिङ्गलत्राया हि पिङ्गलमहाकवचशिव जया हृदयं बंधः अवट्प्रतरवमरघातय २ हूं फट्॥ अघो
 राष्ट्रं॥ इत्यग्नेये पंचब्रह्माणि षड्भानि॥ ईश्वर उ०॥ शिवशान्तिं प्रवक्ष्यामि कल्पो घोरप्रह्वकं॥ सप्तका

आधियोघोरोब्रह्महत्याद्यद्याहनिः॥ उन्नमाधेसैधीनामालयोखिलरोगनुत्त॥ दिव्यांतरिक्षभोमानाश्रुत्याता
नाविमर्दनः॥ विशग्रहपिशाचानांवासनः सर्वकामरुत॥ प्रायश्चित्तमघाघानां दौर्भाग्यत्रिविनाशनः॥
एकवारं तु विन्यस्य धोपयंच मुखसदा॥ शान्तिकेयोऽष्टिकेशुक्लैरक्तो वश्ये पीतकः॥ स्तननेधूम्र उच्चादे
मारणे तद्वृत्तं कि॥ कर्षणः कपिलो मोहे वा त्रिंशद्भुमर्चयेत्॥ त्रिंशालक्षं जपेत्तत्र होमं कृत्वा दशांश
तः॥ गुगुलुघृतसंयुक्तं सिद्धे तसि दार्घ्यं सर्वरुत॥ अघोराणां परोमंत्रो विद्यते मुक्तिमुक्तिरुत॥ अत्र य
चारी ब्रह्मचारी अस्नातः स्नातको न वेत्॥ अघोरां प्रमघोरास्तु द्वाविमौ मंत्रराजकौ॥ जपहोमार्चनाद्युद्देश
जुसेन विमर्दयेत्॥ नृशंतिं प्रवक्ष्यामि शिवां सर्वं च साधनं॥ पुत्रार्थं ग्रहनाशार्थं विषयाधि विमर्दयेत्॥
उनिक्षमारी शान्त्यर्थं दुः स्वप्नप्रहरणाय च॥ बलादिराज्यविघ्नार्थं रिपूणां नाशनाय च॥ अकाले फलिते
हस्ते सर्वग्रहविमर्दनो॥ पूजने तु नमस्कारः स्वाहांतो वहने मनुः॥ अमापने वषट्कारं पुरौषादियोजयेत्॥
दकारदितयस्त्राते जातियोगं तु कारयेत्॥ उं रुद्राय नमः॥ हृषमाय नमः॥ अविमुक्त्याय संभवाय पुरुष
यच सूर्याय ईशपत्रे पौरुषे पंचपंचोत्तरो॥ विश्वरूपाय महाविश्वरूपाय करालाय विहृतस्त्राय अविहृत
स्त्राय येनियतो चापरे काले अमुमायाचने तदे॥ एकपिंगलाय श्वेतपिंगलाय हृष्टपिंगलाय नमः॥ मधुपिंग

राम
३०४

जायने मने मधु॥ यतो अंतापाद्रियश्च कायपयोगणापाकाल उत्तो करालाय विकरालाय दौमाष्टतत्ते स
हस्रशीर्षाय सहस्रवक्त्राय सहस्रकरचरणाय सहस्रलिंगाय विघातत्ते सहस्राक्ष्यादित्यसे दाक्षिणेदले
एकजटाय द्विजटाय त्रिजटाय स्वाहाकारय स्वधाकाराय वषट्काराय पटुद्राय ईशानत्वेति वक्रिपत्रोस्ति
तो युहा॥ भूतपतये महाभूतपतये॥ उमापतये कालाधिपतये सदाशिवास्मै तत्ते वषट्पट्ट्याः पूर्वदले स्ति
ताः उमये कुरुपधारिणे॥ उं कुरु रुरुहिणि रुरुद्रो सिरेवानां देव रविशखहन रदह रपच रमथ रकुरु
सुरु रुरुद्रांति मनुस्मर॥ तदृष्टपिंगलकान पिशाचादिपुनिविश्वेश्वराय नमः॥ शिवतत्ते कणिकायां पूज्ये
उमामहेश्वरो॥ उं ओम रूपाय सर्वथापिने शिवाय अनंताय नाथाया॥ अनाश्रिताय शिवाय शिवतत्ते नव
यदानियो मया प्यनिधास्य शिवाय ताय योगपीठसंस्थितायां नित्यनियोगे आनाहाराय॥ उं नमः शिवाय स
र्वप्रप्रे शिवाय मूर्द्धायित त पुरुषाय पंचवक्त्राय नववर्षदले सदाख्ये पूजयेद्बुह॥ उं अघोरहृदयाय वामदेव
गुह्याय सद्योजात मूर्तये॥ उं नमो नमः॥ गुह्यातिगुह्याय पीपत्रे निधनाय सर्वयोगाधि कृताय ज्योतीरू
पाय अग्निपत्रे हांशतत्ते न विघातत्ते तु गम्यते॥ परामेश्वराय अचेतनाचेतनयापि न चरुपि न प्रथमते जस्ते जः
माया तत्ते नैपुणे तु कालत्ते यवारुणे॥ उं धध उं नना उं वावा अनिधाननिधनो नृवशिव सर्वपरमात्मन मह

देवसन्नावेशरायमहातेजाययोगाधिपतेसुंचप्रथमसर्वभवंभावोद्भवःसर्वभूतसुखप्रदयुपुत्रेयनिय
तौपुरुषेचोत्तरेनचसर्वसान्निध्यंकुरुकुरुप्रयविष्णुरुद्रपरश्चनितिविचित्रस्तुतस्तुतसाक्षिनसुरूपतंगरपि
गरशब्दसूक्ष्मरशिवसर्वदेवनमःशिवायर्जनमःशिवायनमोनमः॥इत्यानेप्राकृतेतत्वेष्टयेजुक्रयाज्जपे
त्॥ग्रहरोगारिमायांतिस्मृतेसद्विभूता॥इत्याग्नेयेरुद्रशंति॥इश्वरउ॥॥रुद्राक्ष्यंकडुकंधार्यविषमंसु
समंहं॥एकविपंचवदनयथा लामंतु धारयेत्॥विचतुःषण्मुखसप्तमत्रणतीक्ष्णकंदकं॥दक्षवाहोशिखा
दौचधारयेदनुवाहनं॥अब्रह्मचारीअस्नातःअस्नातःअस्नातकोनवेत्॥हेमाक्ष्यसिमंत्रेणवाच्यतुशिरसः
शिखा॥तेषांज्योतिसमावित्रःसावित्रचेतिगोचरः॥गोचरंतुक्रलंजेयतेनलक्षःसुदीक्षितः॥प्राजापत्योमही
पालकायोदोग्रछिकशिवे॥ऊटिकाश्चैववैतालाःपद्महंसाशिखाकुले॥धृतराष्ट्रवकाःकूटंगोप्राजाज्यो
तिसंज्ञके॥ऊटिकामाचराश्चैवऊटिकादंडिनोपरे॥विविक्तागोचरेवैवएकैकसुचतुर्विधा॥सिद्धाद्यंगक
माख्यास्येनमंत्रसुसिद्धिदः॥ममंदुमात्रिकाचेत्यारूढपदविवर्जिताः॥मन्त्राक्षसणिविशेषमनुस्वारं
स्वतःपृथक्॥साधकस्तुयासंज्ञातस्वविशेषणंचरेत्॥मंत्रस्यादौतथातेचसाधकांतानियोजयेत्॥सिद्धि
साध्यःसुसिद्धोनिमंज्ञातोगणयेत्क्रमात्॥मंत्रस्यादौतथातेचसिद्धिदःस्वाच्छतांशतः॥सिद्धादिश्रुतसिद्ध

राम

३०५

अतक्षणदेवसिद्धि॥सुसिद्धादिसुसिद्धांतुसिद्धवत्वरिकल्पयेत्॥अरिमादौतथातेचरतपरिवर्जयेत्॥
सिद्धःसुसिद्धश्चैकांतेअरिःसाध्यस्तथैवच॥आदौसिद्धस्तितोमंत्रेदंतेतद्देवहि॥आदौसुसिद्धोविहितस्तदंते
स्तद्देवहि॥मध्येरिपुसहस्राणिनरोषायप्रवृत्तिहि॥मायाप्रसादप्रणवेनंगकस्यांतमंत्रके॥ब्रह्मांशकोब्रह्म
विद्याविह्वंशावैलवीस्यता॥रुद्रांशकोब्रह्मवीरइंद्रांशश्चेश्वरप्रियः॥नागांशोनागहस्ताक्षोपक्षोभूषण
प्रियः॥गंधर्वांगोतिगीतादिनीमांशोराक्षसांशकः॥दैत्यांगस्यायुधकश्रीमानविद्याधरांगकः॥विशासांगोमल
कांतोमंत्रयानिरीक्षकः॥मंत्रएकाकडंतस्यातविद्यायांजासदावधि॥बालाविशाक्षरांताचरंध्राध्विंशतायु
धा॥ततऊर्ध्वतुयेमंत्राहकायावच्छतत्रयं॥अकारादिहकारांताःक्रमात्सक्षौसितासितौ॥अनुस्वारविसर्गवि
राचैवसुरादशा॥ऊस्वाश्रुक्ताचदीर्घाःनास्तियःप्रतिपन्मुखा॥उदिताशंतिकादीनिवमितेवश्यकादिकं॥
आसितेसंध्यावैषोघटकेस्तसमस्तका॥इडावाहेशंतिकाद्यापिंगलेकर्षणादि॥मारणोच्चाटनादीनिविषुवेपं
चधापृथक्॥अधरस्यगुहेष्टीऊर्ध्वतेजोतराद्रवः॥रंध्रपार्श्वेविहेदायुःसर्वव्याप्यमहेश्वरः॥संभवंपार्थिवेशं
तिर्जलेवस्यादितैजसे॥वायोसाःक्रमणंशून्येषुएवकालेसमभ्यसेत्॥इत्याग्नेयेअंशकादि॥इश्वरउ॥
सोभाग्यादेकमांशजां वक्ष्येहंभुक्तिं॥मंत्रंध्यानंमंडलेचमुद्रां होमादिसाधनं॥चित्रमानुंशिवंकालेमहाश

भुक्ति

क्रिसमन्वितं॥ कुंडाद्यं परं तोयं स देवं सविकारणं॥ द्वितीयं चारकाकोतेनैरिगतिपदान्वितं॥ चतुर्थं तु प्र
कर्तव्यं गौरीदिमूलवाचकं॥ उक्ती सः गौरी नमः॥ तत्रांतु त्रितयेनैव जातियुक्तं सषड्भक्तं॥ आसनं प्रणवेनै
व मूर्तिवैहदयेन तु॥ ऊहकं च तथा कालेशिवबीजं समुदरेत्॥ प्राणं दीर्घसुराक्रांतं षडंगं जातिसंयुगं॥
आसनं प्रणवेनात्र मूर्तिना संहदाचरेत्॥ यामतं कथितं वत्स एकवीरं वदाम्यहं॥ व्यायामं सृष्टिं संयुक्तं
वक्रियायां कुशाश्रुतिः॥ शिवशक्तिमयं बीजं हृदयादिविवर्जितं॥ गौरीयजेदे मरुत्पको हजारांशो लज्जा
दिको॥ पंचपिंडं तथा व्यक्तां कोणे समेतु पंचमी॥ ललना सुभगा गौरी क्षोभणी याग्रितः क्रमात्॥ वाम
ज्येष्ठज्ञानदृष्टा एव दिशु ततो यजेत्॥ मपीवे वामभागे तु शिवस्या व्यक्त रूपकं॥ व्यक्ता त्रिनेत्रा अक्ष
राक्षुधा वा संकरा न्विता॥ पीठपद्मा वयस्त्रा वा दिशु जावा चतुर्भुजा॥ सिंहस्त्रा वा त्वा सिंहस्त्रा च शश
दशसत्करा॥ सुगन्धत्रयं कसिकाशलाकोसलपिंडिकाः॥ शरंधनुर्वसिबेन पणिना न्यत संमह
त॥ वामेन पुस्ततां कूनं दंडा नयकमंडलुं॥ गणेश दर्पणघासा दद्यादेकैकश क्रमात्॥ व्यक्ता व्यक्ता
यवाकार्यपि यमुद्रा स्मृता सने॥ लिंगं मुद्रा शिरस्योक्ता मुक्ता चारी हनी दयोः॥ शक्तिमुद्रा जपो नृप
क्षा चतुरस्रं तु मंडले॥ चतुर्हस्तं त्रिपत्रा ज्ञमध्यकोष्ठं चतुष्टये॥ अस्त्रोर्ध्वं चाक्षं चंद्रं तु द्विपदं द्विगुणं

क्रमात्॥ द्विपदं चारकं चतुर्द्विगुणं तु पकं वतः॥ चारत्रयं त्रयं दिक्षु च यवा मद्रके जपेत्॥ स्तब्धिले चाय
संस्थाप्य पंचगव्या मृतादिना॥ रक्तपुष्पाणि देयानि पूजयंतियु दद्भुखाः॥ शतं हत्वा यथा ज्येष्ठपू
दः सर्वसिद्धिदा क॥ बलिं दत्त्वा कुमारं शक्तिस्त्री वा त्वा एनो जयेत्॥ नैवेद्यं शिवनैवेद्यं पुदघा न स्वयमा
चरेत्॥ कर्मार्थं लभते कर्मो अत्र पुत्रः पुत्र पुत्र्यात्॥ उर्ध्वगा चैव सौभाग्यं राजा ज्येष्ठं यरणे अष्टलक्ष
श्वसिद्धिर्वा देवाद्यावशमाप्नुयुः॥ अनवेद्यं चाश्रीयात् वामहस्तेन वार्षयंत॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां ततो
यायां विशेषतः॥ मत्स्यं जपार्चनं वक्ष्ये पूजयेत्कलशोदरेत्॥ युग्मासनं प्रणवो मूर्तिरौ मसई ह्मा॥ मूल
चवौ षडंतेन ऊं नमो मुद्रां प्रदर्शयेत्॥ होमयेक्षीरहृत्वा त्थि मम तां च पुनर्नवा॥ पायसं च परोडाशमयुतं
भोजयेन्मनुं॥ चतुर्मुखं चतुर्बाहुं द्वाभ्यां च कलशं दधत्॥ वरदा नयगं द्वाभ्यां स्नाया वै ऊं नमो मुद्रया॥
आरोग्यैश्चर्यदीर्घायु रौषधं मंत्रितं शुभं॥ अमृत्युहरो म्यातः पूजितो ह्युत्तमवसः॥ इत्याग्नेये गौरीदि
जा॥ इक्ष्वाकुवाच॥ व्रतेश्वराश्च सदा दीनि ह्यव्रत समर्पणं॥ अरिहरा मनेशास्तं अरिहं सत्तनाय
कं॥ हे मरुत मयं नृशो महाशं खंचमारणं॥ अद्यापु नेशं खस्त्रमौक्तिकं पुत्रवर्धनं॥ स्फाटिकं नृतिदं
कोशं मुक्तिदं रुद्रनेत्रजं॥ धात्रीफलप्रमाणेन रुद्रांगं चोन्नमंततः॥ सुमेरुं मेरुहीनं वा सत्तं जपंचमा

नसा॥ अनामोपमाक्रम्यजपनाम्बुतुकारयेत्॥ तर्ज्यंशुपमात्रेणानमेरुं लेखयेत्तुयेत्॥ प्रमादात्यति ते
 स्त्रेजप्रयंतुत्वातदयं॥ सार्ववाद्यमपीधंयत्तस्यावाद्यमनर्थहृत्॥ गोसरुन्मृत्रवन्मीकमूर्त्तिकान्जस्म
 वारिभिः॥ केम्मायतनलिङ्गाद्यैः कार्यमेवविशोधनं॥ स्कंदो नमः शिवायेतिमंत्रः सर्वार्थसाधकः॥ गीतः पं
 चाक्षरोवेदो लोके गीतः षडक्षरः॥ उमित्यंतुस्त्रितः सर्वमहार्थे बहुबीजवत्॥ क्रमानमः शिवायेति ईश
 नाद्यानि वैविदुः॥ षडक्षरस्य स्त्रस्य ज्ञानं विद्या कंदवकं॥ यदो नमः शिवायेति एतावत्परमं पदं॥ अ
 नेन पूजयेद्विगंलिगेयस्मास्त्रितिः शिवे॥ अनुग्रहस्य लोकानां धर्मकामार्थमुक्तिदः॥ यो न पूजयते लि
 गं स त्वधमादिना जनं॥ लिङ्गार्चना दुक्तिमुक्तिपावकीवमाज्ञोयजेत्॥ वरं प्राणपरित्यागो नुर्जीता पूज
 नैव तं॥ रुद्रस्य पूजना रुद्रो विष्णुः स्याद्विष्णुपूजनात्॥ सूर्यस्यात्सूर्यपूजातः शक्रादिः शक्रपूजनात्
 सर्वयज्ञतपोदानतीर्थवेदेषु तत्फलं॥ तत्फलं कोटिगुणितं स्थाप्य लिङ्गं लजेनरः॥ त्रिसंध्योर्चयित्वा
 गं रुत्वा विधेन पार्थिव॥ शतैकादशितियावत्कुलमुद्धृत्य नाकमाक॥ मन्त्रावित्रानुसारेण कुर्या
 त्प्रासादसंचयं॥ अल्पमहतिचातुल्यफलमाढ्यपरिदयोः॥ नागद्वयं च धर्मार्थकल्पयेत्जीवनाय च॥ पुष्प
 स्थाप्यनुमेकं तु त्रिसंजीविनं यतः॥ त्रिसप्तः कुलमुद्धृत्य देवागारहृदयमाक॥ मृदादुलिष्टशोभादिकमाको

राम.
३०७

टिगुणं फलं॥ अष्टकसुरागारकारी सूर्यमवाप्नुयात्॥ पांगुना क्रीडमासोपि देवागारहृदयमाक॥ इत्यादि
 ये देवालयारिरुद्रमहात्म्यं॥ अग्निरुवाच॥ छंदो वक्ष्ये न तारापि गङ्गोक्तं यथाक्रमं॥ सर्वादिमध्यं तु गौ
 स्त्रौत्यो जौ स्त्रौ त्रिकागणाः॥ रुद्रो लक्ष्म्यापादांते शर्वयोगादिसर्गितः॥ अनुस्वारात्म्यजनास्याजिकाम्बलीय
 नस्तथा॥ उपाधानीयतो दीपे गुरोर्लोको गुणादिह॥ वसवो शेच चत्वारो वेदादी सन्यादिलोकतः॥ इत्या
 ग्रेये छंदसारे प्रथमोऽध्यायः॥ अग्निरुवाच॥ छंदोधिकारेण यत्री देवी चैकाक्षरा जवेत्॥ पंचदशाक्षरी
 रम्या त्राजा पत्या एकपिका॥ पञ्चषां षडुर्नागा यत्री साम्ना स्याद्वादशाक्षरा॥ रुद्रा मष्टा दशाक्षरी स्यात्साम्ना
 वक्षते वक्ष्यं॥ रुद्रांतयं च वक्षते प्रजापत्याश्चतुष्टयं॥ वक्षेदेकैकं कंठोषे त्राश्चर्पा एकमुत्सजेत्॥ जज्ञिगनुष्ट
 हत्री पंक्तिं त्रुष्टपूजगत्यापिता निज्ञेयानि क्रमशेण यत्री त्रय देवता॥ पतिसस्त्रिः सनात्मा स्त्रिः एकेका त्रिपण्य
 प्राप्य जुषाया संज्ञा स्त्रिचतुः षष्टिपदे लिखेत्॥ इत्यादि द्वितीयः॥ अग्निरुवाच॥ पादद्वयं दिगुगयोगाय
 रसवं च सः॥ जगत्या त्रिदयाः पादौ विरजो दशद्विरितः॥ त्रिष्टुभोरुद्रपादस्या छंद एकादिपादकं॥ त्राद्यं चतुष्प
 दं त्रिष्टुभिरुद्रपादसप्तक्षरैकचित्॥ सागायत्री पदे त्रिष्टुभिरुद्रपादः॥ वधमानां षडं अस्तत्रिपात षडुसु
 मधरैः॥ गायत्री सापादनिष्टतनागीनरतुवर्तुभिः॥ वाराही रसधिरसः विंशत्यर्थं त्रितीयकं॥ दिपादा दशवस

रौ निपातवर्णेन निस्सृतं ॥ उत्सिक्छंदो एव स्सर्के पादैर्वेदे प्रकीर्तिः ॥ कश्चिद्वसिष्ठस्य सूर्यवस्त्वर्णत्रिभिरेव सः
 पुर उत्सिक्छंदो एव स्सर्के पादैर्वेदे प्रकीर्तिः ॥ कश्चिद्वसिष्ठस्य सूर्यवस्त्वर्णत्रिभिरेव सः
 चतुष्पंचस्त्रिया कचित् ॥ अष्टा कस्त्रिंशे स्त्रिया नम्रं ते च कश्चिद्वेत् ॥ इति नगत्स्त्रीयोगा यथाः प्रवेक्ये
 दि ॥ तृतीयप प्या नवति द्वितीयां कुम्भारिणी ॥ गंधो यी वा को एके राना सस्संगे इत्यति ॥ उपरिष्ठा
 इह तं ते पुरस्तादहती पुरः ॥ कश्चिन्नवकाश्चाद्वा चोदिष्टिष्टा वस्तुवंतिका ॥ महाहृती जागर्तः स्त्रिभिः स
 त्यो हृत्पि ॥ जोडितः पंक्ति संछिंदस्स्य किं वा वस्तुवर्णकैः ॥ पूर्वो विदयुजौ संतः षट्त्रिंशद्विपरीतकौ ॥
 प्रस्तारपंक्ति पुरतः परादास्तासपंक्तिकाः ॥ विस्तारपंक्ति रंतश्चै त्वहिसंस्तारपंक्तिकाः ॥ अक्षरं पंचपंक्ति
 काश्चत्वारश्चात्यशो हयं ॥ पदपंक्ति पंचमवेत् चतुष्पंचकनये ॥ षट्पंचमिगयत्रीषड्भिश्च जगती भ
 वेत् ॥ एकेन त्रिष्टुप् ज्योतिश्चतुर्थे वज्रगती रिता ॥ पुरस्तात् ज्योतिः प्रथमे मध्ये ज्योतिश्च मध्यतः ॥ उपरि
 षात् ज्योतिर्मं के कस्मिन् पंचके तथा ॥ भवत्तुः शंक्रमतीषट्के नंडकक्रयती ॥ त्रिपादशिष्टमध्यास्ता
 पिष्यती कमधमा ॥ विपरीता यमध्यानि छंदैर्के केन वर्जिताः ॥ अमुविजे केनाधिकेनादिहीनं च विवाहवेत् ॥
 स्वरादस्यात्ताम्यामधिकं संधिदिक् देवतादितः ॥ अदिपदास्य च तस्या छंदसा देवता क्रमात् ॥ अग्निः सूर्यः

राम.
३०

राशी वीजावरुणश्चंद्रावच ॥ विश्वे देवाश्च षड्भिरासुरा षड्भिरासुरा क्रमात् ॥ गंधारो मध्यमश्चैव पंचमो धैवतस्त
 था ॥ निषादवर्णाश्चैतश्च शूद्राश्च पिसंगकः ॥ तृष्टो नीलो लोहिताश्च गौरी गायत्रिमुच्यते ॥ गोरोचना भाकृत
 योत्यंति छंदो हि स्मामनंततः ॥ अग्निवेश्यः कश्यपश्च गौतमांगिरसौ क्रमात् ॥ जार्गवः कौशिकश्चैव वासिष्ठो गोत्र
 मीरितं ॥ ॥ इत्याग्नेयेतृतीयः ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ चतुशतमुक्त्वा निस्साडकते चतुरः सजेत् ॥ अग्निसंध्याप्रत्य
 ऋतिस्तानि छंदानि वैष्टयक ॥ तद्विधा धृतिवृत्तीश्च प्रत्यष्टिविध्यत ॥ अतिशर्करी सशकरी अनिजगती
 जगत्पि ॥ छंदो नष्टतौ किकं स्याच्च यमात्रेष्टतान् स्मृतं ॥ तिष्ठयावक्ती हृती अनुष्टुप् स्त्रिगीरितं ॥ गायत्री स्या
 सुप्रतिष्ठा प्रतिष्ठाश्रय्या सह ॥ अत्कत्तात्कत्तादिश्च एकैकोत्तरवर्जितं ॥ चतुर्गोत्रवत्सादौ गण्डे
 प्रशस्यते ॥ नवेत्तु सप्तगणैश्चादिनमध्यानुसर्वतः ॥ चतुर्गणैः पंचगणैश्चार्थलक्षणमुच्यते ॥ स्वरांश्च वि
 र्णांश्च स्यादयि विषमे जनः ॥ पृष्टो ननु घुर्वस्यात् द्वितीया द्विपदं न ले ॥ सप्तमो ते प्रथमाद्यं द्वितीयं पंचमेन
 ले अर्धे पदं दृष्ट्यादिषष्ट्या कोलघुर्भवेत् ॥ त्रिषु गणेषु पादः स्यात्प्रथमाद्यं द्वितीयं पंचमेन
 गुरुमध्यगतौ चतौ ॥ द्वितीयचतुर्थे पूर्वच च पलासुरवर्षिका ॥ द्वितीये यजनं पूर्वचिपलाय प्रकीर्तिता ॥ उजयो
 महाचपली रीतुर्वाप्यधृत्य क ॥ अत्येनावेनापगीतिरुक्तातिश्चोक्रमात् ॥ अर्धे च स्वर्गं आर्थाशीति स्त

राम

दोषमात्रया ॥ वैतालीयं विस्तरास्यादयुक्पादे समे बलः ॥ वसवो ते न नागाश्च खौय छंदः सकं न वेत् ॥ जगवंता पा
तलिका शोष परं शपुंश्चनः ॥ साकं ख दामिभ्रासुनिवाच्य दन्तिः प्रदर्शति ॥ पंचमेन पूर्वस्वसाकं तृतीयेन सहस्र
युक् ॥ उदी च दन्तिकाद्याम्याद्युपे च प्रवृत्तं ॥ आयुश्च रुहा सिनी स्याद्युगपवंतिका न वेत् ॥ मंत्रादिर्विषव
श्चैव मात्रा समकमीरितं ॥ न वेत् न वमो नश्च द्यास्यो वामनवासिका ॥ विष्णोः कपंचमाष्टौ मोचित्रं न वमकश्च नः
परयुक्ते नोपवित्रापादा कुलकमित्यतः ॥ गीर्णलोगश्चैत्सीम्या नष्टो ज्योतिः सर्वा रिता ॥ स्याच्छिरविस्तरं
तुलिका समुदाहता ॥ एको न वंश दत्तेश स्याज न न समावला ॥ लई इत्येवं गुरु संख्या वर्णादेश विपर्यया
त ॥ ॥ इत्याग्नेये जात्यध्यायः ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ दत्तं समं चाक्षं समं विषमं च त्रिधा वदे ॥ समं तावत् रुद्र हिम
क्षं समं च कारायेत् ॥ विषमं चैव न संति हतं चैव समा न्यपि ॥ लग्नौ चतुः प्रमाणी स्यादाभ्यामन्या दितानकं ॥
यादृशं नृपं वक्रं स्यात्तु नो न प्रथमात्सुतौ ॥ विन्येद्यश्च तथा वस्मपि प्यावक्रं युजो जनः ॥ विपरीतं यथासु
स्यात्तु च पनावा युजस्वजः ॥ विपुला युग्म सप्तमः सर्वतः शैतव स्पृच ॥ भौतो वा विपुलानेकावक्रजातिः समारि
ता ॥ न वेत्तदचतुर्लक्षं चतुर्बुध्या पदेषु च ॥ गुरुद्वया तु त्र्यापीडाम् त्र्यापीडोपगादिकः ॥ प्रथमस्य विपर्या
समं जरी न वला क्रमात् ॥ न वेद मृतपौराख्या उक्ततात्कच्यते धुनः ॥ एकतशजसानस्कनीशा जोगोर्ध्वजो

न जौ ॥ नौ गोर्यसम जागे गस्तृतीयचरणस्पृच ॥ सौरां कचन नृपा नलितं वत्वशो दर्शौ ॥ उपस्थितप्रकुम्भितं
नौ नलजया पदे वक्ष्मनौ सौ च न सौ अथो भेयो न ईरितं ॥ शुद्धं विपजा भिजा वेवक्ष्ये चाक्षं समंततः ॥ ॥ इत्याग्नेये
विषमाध्यायः ॥ ॥ अग्निरुः ॥ ॥ उपचित्रकं समसना सश्च भोजगप्रथ ॥ तमध्यासगमागद्योतथा नयज्ञपास्म
ता ॥ वेगवप्रदर्श संग जरा गोगथा स्मृता ॥ मंत्रं चिरात्र ज नृगमसजा गोगमथो स्मृता ॥ सजगा गोगथो जोगम
वेके तु मत्यपि ॥ अवचामि कीत तजगा गथो जगतजगा गथो धवपरीताख्याभिः ॥ कीजसौ गगमो नौ जगौ गथ
सौ सनगथो न न नरैर न वेदुरिण सुता लोकगो नथ जयः स्यादपरवक्रकं ॥ पुष्पिता ग्रा न नरजारजारो जौ गथो
व सौरजथोरजगजोरो मूले जवयती शिवा ॥ अष्टाविंशतिना यस्तां त्रिंशता गंत तो युजि ॥ वंजात द्विपरित स्यात्मम
दत्तं प्रदल्पते ॥ इत्याग्नेये च समाध्यायः ॥ अग्निरुः ॥ ॥ यतिर्विद्धि द इत्युक्तस्तत्र मध्यात् पयोयुगे ॥ कौगकुमार
ललिता नौ गौ चित्रपदा स्मृता ॥ विष्णुमात्माममगणां गणैर्भतलुगैर्भवेत् ॥ माणवकौ क्रीम्या जुगगि सुम
तानौ मोहत रुद्र रुद्रतनौ न वेदुधः ॥ विराडुतं प्रतिपादं समौ जगौ ॥ प्रणवो स न जागः स्यादष्टौ गौ मयूरसारि
णी ॥ सना न वं समादत्तं तजजा गोद्युपस्थिता ॥ उक्ता वती नमसगा ईद्वज्रा नाजौ सगौ ॥ जतौ जगौ शुपष्ट
वविद्यता द्यजलयः ॥ दोषकं न नागौ स्यात्स्वानीयत नागौ ॥ पतिः समुद्रा रुषय वां तोर्म मजजागणैः ॥

चतुस्वरास्याङ्गामरविनसितामनौचनी॥ गश्चसमुद्राथरूपयोरनौनागरयोद्धतः॥ स्वागतारणनागोगोएतानवशशा
 श्वगः॥ श्वेनीरजरनागः स्यात्गत्वातवंगतः॥ जगती दशस्वद्वसंपतो नवतथा नौजरो॥ इन्द्रवंशातो देकशे श्वतुर्भिः
 प्रतिपादितः॥ भवेद्रुतबलवैतालभोजरात्रयो नौ॥ खोर्वाप्रविशस्वेदाजनोर्ध्वतगतिर्जसौ चतुः श्वथतंतन
 ममवास्मृतं॥ ऊसुमविचित्रा न्योन्योनौवौ स्यावंचलाक्षिका॥ भुजंगप्रपातं यैः स्याचतुर्भिः स्रग्मिणी चरैः प्रमिता
 क्षराजसौ सौ कालो लीना मज्जो समौ॥ वैश्वदेवी ममययाः पंचगानवमालिनी॥ नजौ नयौ प्रतिपादंगणा पदिज
 गत्सपि प्रहर्षिणी नगराजो यतिर्वक्रिदिक्षु चारुचिरागजसजगा छिन्ना वेदग्रहैः स्मृतौः॥ मनुमयूरं मनपासगो
 रेदग्रहैर्यतिः॥ गौरीमनसागः स्यादिसंवाधगती नसौ गौर्गं द्विपुनव को ननोरसः सलगः सुधा॥ सुराश्चापराजि
 ता स्यानुनभानलगाः॥ सुराक्षिप्रहरणकलिता वसंता तिलका तत्रौ जीगी सिनशा॥ साम्यान्मुनेरुद्धर्षणी साव
 साचंद्रावर्जुलौ नः नौ सोमो नतुर्मवकः स्मृताः॥ मणिरुपि निकरो सौ मालिनी नौ पयो चपः प्रति सर्वस्वे सुराक्षौ
 रो नन नागं द्विसंयहाः॥ रूपनगजं विलसितं जेयाश खरिणी यमौ॥ नसन्नानगहंतुरुद्रा एष्वी सजयसाप
 रौ गौ वसुगह विस्तिना पिजले निरितापुरा॥ वंशपतितं स्यात्चरमाक्षौ नौ नगौ सदिक्र॥ हरिणी न समार सारणे
 रसचतुः सुराः॥ मंदाक्रांता सननंतं तगौ गंधिरसस्वरा॥ ऊसुमितानवर्णिता मतरापपपांशराः॥ रसा सुरायतिर

राम.
३१०

यसमजाः शतस्वगः॥ साहलविक्रीडितं स्यादादित्यमुनयोपति॥ हतिः स्ववदना सौमोगाभनपातलगा स्तुरप
 तिसुनरिद्याश्चाद्यप्रिति दृष्टं क्रमाचुतं॥ स्वधरामरजारो यो ययौ त्रिसप्तकापतिः॥ सद्रकं वनीरो नो रामगाद
 राभास्कराः॥ अश्वलडितं जनभाजनं भाजनगीतशः सत्राक्रीडाममतनी लोलक्षा अष्टसतिधिः तवीनत
 नसा नौवनयौ वासस्वरा ककाः॥ कौंचपदा नससमननौ नौ श्वाण शाराशतः॥ भुजंगविज्रं नितं सोम
 मतनानरसालगौ॥ अष्टाश्रिसुविनिष्ठिनो देत्फपवा त्धारममी दशं मननानननौ नः सौ सैंगगौ प्रहर
 सौरसान्॥ नौरसरा दंडकस्या चंडहृष्टि प्रयातका॥ रेफहृत्पा लुवणाचाः स्याव्या नजी मृतमुखकाः॥
 शेषे वै प्रचितो जे योगाया प्रस्तार उच्यते॥॥ इत्यामेये समष्टनाध्यायः॥॥ अग्निरुवाच॥॥ छंदोत्रा सिद्धता गा स्यात्पाद
 सर्वयुरो तथा॥ प्रस्तार आद्योगो धेनः परंतु लोथष्टवर्गः॥ नष्टमर्द्धे समेगेनः समर्द्धे विषमेयुरुः॥ प्रतिलोम गुणमा
 द्यं द्विरुद्धिष्ट गणकनुत्॥ संख्या चिरर्द्धे रूपे तु श्रुत्ये द्विरीरितं॥ नारदं तं गुणितं निधनं च तदंततः॥ परेष्ट
 र्ण परेष्टं मेरुप्रस्तारतो भवेत्॥ गलसंस्था दृष्ट संख्या चाक्षुले स दोर्द्धतः॥ संख्ये बुद्धिगुणौ को ना छंद सारोपमी
 रिताः॥॥ इत्यामेये प्रस्ताराध्यायः॥॥ अग्निरुवाच॥॥ वक्ष्ये शिखां त्रिषष्टि स्फः वत्सरा चतुराधिकाः॥ सुराविश
 तिरेकश्च स्पर्शनां पंचविंशतिः॥ पादयश्च स्मृताः त्थै चतुरश्वयमाः स्मृताः॥ अनुस्वारो वि सगश्च स्कंधौ च

पिपराश्रितौ॥ त्वष्टृश्चेति विज्ञेया लकारः पुत्र एव च॥ वक्षं मुखे शरं प्रोक्तं हकारः पंचमैर्युतः॥ अन्नस्थितिं समा-
युक्तः चरस्याकं व एकलः॥ आत्मा बुद्ध्या समं तीर्थं मनुयुक्ते विवक्षया॥ मनः कायाग्रिमानं तिसप्रेयति मारुतं
मारुतस्त्रिवस्त्रिचरन्मंत्रं जनयति सरः॥ प्रातः सवनयोगं तुल्यं दोगायत्रमाश्रितं॥ कंठे माध्यदिनयुते मध्यमं
त्रैस्तु नावुगं॥ तारं भार्तृय सवनं शीर्षं एषं जागतानुगं॥ सोदीर्घं भिहितो वक्त्रे वाक्क्रमापद्य मारुतः॥ वर्मान् जन-
यते षोडशविभागः पंचधाः स्मृतः॥ सुरतः कालतस्त्वाना त समन्ता नुप्रदानतः॥ अष्टौ स्त्वाना निवर्णाना सुर-
कं वशिरस्तथा॥ जिह्वा मूलं च दंताश्च नासिकोश्च तालुच॥ उभावश्च विद्वन्निश्च शषति सारे फ एव च॥ जि-
ह्वा मूलमुपाध्याय गतिरष्टविधोऽश्रयः॥ सद्यो भावप्रसन्नानमुक्ता रादिषु रं पदं॥ स्वरं तं तादृशं विद्या तय-
दत्यक्तु मृश्रणः॥ क्षती तादागतं जग्धमपरं तु च नैव क्षितं॥ एवमुच्चारणं पापमेव मुच्चारणं शुभं॥ सुती-
र्थं दागतं यत्कं साम्नायं सुस्वस्थितं॥ सुसुरेण सुवक्त्रेण सयुक्ते ब्रह्मराजति॥ न करालो न लंबो षोऽनामको
नानुनाशिकः॥ गुरुदो बहुजिह्वश्च न वर्णवत्कुरु मर्हति॥ उदांतश्चावदांतश्च सुचितश्च सुराष्टकः॥ क्रुसुदी-
र्घं ध्रुत इति कालतो नियमाश्रयि॥ कण्ठाहा विचुपागा स्वा नैप्या उष्टरश्च जाड्यौ॥ स्फूर्त्तं स्यात्स्वरपादं तादृ-
त्वालसाः स्मृताः॥ जिह्वा मूलं जक्रोक्तो दंतोश्च स्मृतौ बुधैः॥ पदै नौ कंच तादृशौ उर्जं केशोश्च स्मृतौ॥ अर्धं

मात्रा तु कदृस्प एकारै कारयोर्न वेत्॥ अयोगवादा विज्ञेया आश्रयस्थानभाविनः॥ अश्लेषशयनस्त्वेषां तेषां
स्रष्टाश्च नः स्मृताः॥ शेषास्तथा हलं प्रोक्ता निबोधानुप्रदानतः॥ अमो नुनासिका नक्तो नादिमो हैषधः स्मृतः
ईषं नारायणं पारांस्वामिनस्वखपादयः॥ ईषत्वा संस्मृतं विद्या तगोर्धमेतत्प्रवक्ष्यति॥ इत्याद्ये ये शिक्षाध्या-
यः॥ अग्निरु॥ काव्यस्य नाटकादेश्च अलंकारं वदाम्यथा धूमिर्वर्णापदे वाक्यमित्येतत्वाज्जयं मतं॥ सास्त्रेति
हा सवाक्यानां रज्यं यत्र समाप्यते॥ शास्त्राष्टप्रधानत्वमिति हा सेधिति शता॥ अभिधायाः प्रधानत्वात् काव्यं ता-
म्यां विनिधते॥ नरत्वं दुर्लभं लोके विद्या तत्र च दुर्लभा॥ कवित्वं दुर्लभं तत्र शक्तिस्तत्र च दुर्लभा॥ अत्यन्ति दुर्लभा तत्र
विवेकस्तत्र दुर्लभः॥ सर्वशास्त्रमविद्वह मृग्यमाणं न सिध्यति॥ आदिवर्णो द्वितीयाय महाप्राणा सरीयकाः॥ वक्षे
पुवर्णद्विंदः स्यात्पदं सुप्तिं प्रमेदवत्॥ संक्षेपात्वाक्यमिष्टार्थं व्यवच्छिन्ना पदावली॥ वाक्यं स्फुरदलंकारं गुणवद्वा-
च्यवर्जितं यो निर्वेदश्च लोकश्च सिद्धमन्वादयो निजं॥ देवादीनां संस्कृतं स्यात्प्राह तं त्रिविधं नृणां॥ गद्यपद्यं च
मिश्रं च काव्यादि त्रिविधं स्मृतं॥ अपदं पदसंता नौ गद्यं तदपि गद्यते॥ चूर्णं गंधिविज्ञेयं निगंधमेदं निरूपकं॥ अ-
ल्पव्यामविग्रहं जातिस्मृदं संदर्भनिर्भरं॥ चूर्णं किं नाम तो दीर्घं सप्तमा सोत्कलिका न वेत्॥ न वेत्तमध्यम संदर्भना मित्र-
छितविग्रहं॥ वृत्तछायाहरं वृत्तगंधिने तत्किलोक्तं॥ आख्यायिका कथा खड्कथा परिकथा तथा॥ कथानैकेति

मंसंतेगद्यकां चपंचधा॥ कपूरं प्रशंसं साम्याद्यत्र गद्येन विस्तरात्॥ कस्याहरणसंश्रामविप्रलेन विपत्रयः॥ भवंति य
त्र दीप्य शरीति वृत्ति प्रवृत्तयः॥ उच्चासैरपरिच्छेदो यत्र याचूत्सुकोत्तरा॥ वक्रं चापरवक्रं च यत्र साक्षापिपासका॥
सो कैंः स्ववंशं संक्षेपात्कविर्यत्र प्रशंसति॥ मुख्यावताराय भवे भवेद्यत्र कथापरं॥ परिछेदो नयत्र स्यात् भवे क्वा
लस्तकैकचित्॥ साकपा नाम तद्भवे निबध्नीयाच्चतुष्पदी॥ भवेत्संज्ञकथायासौ परिकथापरिभवेः॥ अमात्यं
सार्थकं वापि द्विजं विनायकं विदुः॥ स्यात्तयोः करुणः किं विद्विप्रलेन अश्वतुर्विधः॥ समाप्यते तयो नद्याः सकथा
मनुष्यावति॥ कथाख्यायिकयोर्मिश्रजावात्परिकथा स्यात्॥ भयानकं मुखपरं गन्धर्वं च वरुणेरसः॥ अंगुते ते स्वरु
प्राधेनोदांता साकथानिका॥ पद्यं चतुष्पदी तच्च वृत्तं जातिरिति विधा॥ वृक्षमक्षरसंख्यं भुज्यते तत्रोषणं॥ मात्रा
जिगणनायत्र साजातिरितिकरणः॥ समामर्शमं हन्तं विषमं पिङ्गलं विधा॥ साविद्या नोस्ति तीर्णं गंजीरं काय
सागरं॥ महाकाव्यं कलापश्च पयविंधो विशेषकं॥ ऊलकं मुक्तकं कोष इति पद्यऊलकं॥ सर्गबंधो महाकाव्य
मारब्धं संस्कृतं नयेत्॥ तादात्म्यमजहंत तत्र तत्समेताति ड्यति॥ इतिहासकथोद्धृतमितरुद्रासदाश्रयं॥ मंत्रहृतप्र
माणान्विनियतेनातिविस्तरं॥ शक्यं तिजगत्यतिशक्यं नुष्टा तथा॥ पुष्पितायादिर्विवेकिभिर्जनैश्चारुभिः
सैः॥ पुक्तांतुभिर्न हर्योत्तानाति संक्षिप्तिसंगकं॥ अतिशक्तिरिकाष्टिभ्यामेकसेकीर्तकैः परैः॥ मन्त्रपायत

परं स्वर्गप्राणामेषु च पश्चिमः॥ कल्योपि निंदितस्तस्मान्निशेषानारदः शतो॥ नारांत वरौ वरुचं प्राक्श्रमपा
दपैः॥ उद्यानसलिले कीडामधुपानरतोत्सवैः॥ दूतैर्वचनविम्यासैरमणैश्चरीताद्भुतैः॥ तमसामरुताण्यमे
विजावैरसनिर्भरैः॥ सर्वहृत्प्रवृत्तं च सर्वभावप्रभाववित्॥ सर्वरीतिरसैर्जुष्टं पुष्टं गुणविभूषणैः॥ अत
एव महाकाव्यं तत्कृत्तचि महाकविः॥ नावेदस्य प्रधाने पिरस एवानुजीवितं॥ इत्युक्तप्रयत्ननिर्वृत्यैवासुकि
न्निरसात्तवपुः॥ चतुर्वक्त्रचसंधिश्च व्याख्यातं नायकाक्षयं॥ समानहृत्तिनिर्वृचकैश्चिकीर्तितो मलः॥ क
लाजोत्रयवासप्रागंधरागाक्षयोरसः॥ विशेषकं प्रसन्नादिकं स्मृतेनेतरेण च॥ श्लोकैरनेकै ऊलकं स्यात् उष्टानि
तकादितत्॥ मुक्तकं श्लोकैकैश्च मत्कारः हतस्वतां॥ मुक्तिभिः कीविसिंहानां सुंदरीभिः समन्वितः॥ कौषोब
सापरिच्छिन्नः सविदश्यापरोचते॥ अनासोयमशक्तिश्च सगेयं निहन्तता॥ मिश्रश्चूरितेभ्यां तं प्रकीर्त्तमि
ति च दैधा॥ सादकं शल्याकः शिल्पा एको धूमिलिका तथा॥ प्रख्याणं जाणिका जाणिगोष्ठी भवत्स्वकाणि च॥ का
व्यं श्रीगदितसंघे वासकं वासकं तथा॥ उन्नोयकं भेषकांश्च च स्वप्नं विंशतिधैवतः॥ सामान्यश्च विशेषश्च लक्षणश्च
व्यंग्यगतिः॥ सामान्यं सर्वविषयं विशेषकापि वृत्तं॥ पूर्वलिङ्गे निहन्ते देवदेवाका लावुभावपि॥ रसभावविभावानु
भावाच्च निनयास्तथा॥ अंकास्तिथिश्च सामान्यं सर्वत्रैवोपसर्पणात्॥ विशेषो वसवे वासुः सामान्यं पूर्वमुच्यते॥

त्रिवर्गसाधनं नायमित्याहुः करणं च यत् ॥ इति कर्तव्यता तस्य स्वरंगो यथा विधिः ॥ नां दीमुखानि धात्रिंशदंगानि
पूर्ववंगके ॥ देवतावां नमस्कारो गुरुणामपि च स्तुतिः ॥ गोत्रासु णो नृपादीनामाशीर्वादादिगीयते ॥ इत्येते सूत्र
धारो सौ रूपकेषु विबध्यते ॥ गुरुस्वर्कमं वंशे प्रशंसा पौरुषं परे ॥ संबन्धार्थे च कामस्य ये चैतान्ने पतिर्हि शोता
नटी विभूषको वापि पारिषर्षे कावच ॥ सहिता सूत्र धारेण संलापं यत्र कुर्वते ॥ त्रिंशैः स्वकप्यार्थे वीण्या
दिरमृषा पिवा ॥ अमुखं तत्तु विज्ञेयं बुधैः प्रस्तावनापि सा ॥ प्रहृतं के कथो दा त प्रयोगातिशयस्तथा ॥ अनुस्य
सत्रयो भेदा बीजं शेषं जायते ॥ कालप्रवृत्तिमाश्रित्य सूत्रं ह्यत्र वर्तयेत् ॥ तदा प्रपस्य पात्रं प्रवेशस्तत्तत्र ह
तकं ॥ सूत्रधारस्य वाक्पत्रं वा क्पा धर्मैव च ॥ गृहीत्वा प्रविशेत्पात्रं कथोद्यत स उच्यते ॥ प्रयोगेषु प्रयोगं तु सू
त्रधक्यत्र वर्तयेत् ॥ न तस्यात्मविशेषात् प्रयोगातिशयो हि मः ॥ शरीरं चादका दीनां इति ह तेषु च क्षते ॥
सिद्धमुत्प्रेक्षितं चेति तस्य भेदा बुभौ स्मृतौ ॥ सिद्धमार्गमहद्वं च एव सुप्रेक्षितं कवे ॥ बीजं विंदु पताका च प्राका
री कार्यमैव च ॥ अथ प्रहृतयः पंचपंचवेशा अतिक्रमात् ॥ प्रसारश्च प्रयत्नश्च प्राप्ति संभाव एव च ॥ नियता च
फलप्राप्तिः फलयोगश्च पंचमः ॥ मुखं प्रतिमुखं गतो विमर्शश्चित्तं यैव च ॥ तथा निर्हरणं चेति क्रमाद्याश्चैव य
त्नतः ॥ यमाणं समुद्दिष्टं वर्गं धाय तत्प्रसरति ॥ फलावसानं यच्चैव बीजं तदभिधीयते ॥ यत्र बीजसमुत्पत्ति

राम.

३१३

नरोत्तरसंभवा ॥ काये शरीरास्वगता तत्सुखं परिकीर्तितं ॥ इह सार्थस्मरचना वृत्तांतस्यानुपक्षयः ॥
रागप्राप्तिः प्रयोगस्य गुह्यानां चैव गहनं ॥ आश्चर्यं विदमिस्मात्प्रकाशानां प्रकाशनं ॥ अंगहीनो नरो यद्वन्नश्रेयः
काममैव च ॥ देशकालैर्विना किंचित्तेति ह तेषु प्रवर्तते ॥ अतस्तपोरूपा दानमियमापदमुच्यते ॥ शेषे तु भारते
वर्षकाले रूतयुगं त्रयं नातेनाम प्राणभूतां सुखदः खोदयं कथितं ॥ मोक्षे सगदिवा त्वा च प्रसर्जंती न डुष्यति ॥
इत्याग्रे लंकारे ॥ अग्निरुवाच ॥ अक्षरं परमं ब्रह्म सनातनमजं विभुं ॥ वेदांतेषु वदं त्येकं चैतन्यं ज्योतिरीश्वरं ॥
नंदः सहजं तस्य वात्सल्यं ते सकदाचनः ॥ वृत्तिः सा तस्य चैतन्यं च मत्कारवलादिया ॥ आद्यस्तस्या विकारो यः सो हं का
र इति स्मृतः ॥ ततो निमानंतं त्रैदं समाप्तं भुवनत्रयं ॥ अग्निमानात्म तिसा च परितो षमुपेयुषी ॥ अग्निचारदिसामा
न्यात् शृंगार इति गीयते ॥ तत्तदा काममितरे हास्याद्या अप्यनेकशः ॥ वीरां त्याज्य तनिष्पत्तिः स्याद्दसेत्याभयान
नकं ॥ शृंगारहासकरुणारौद्रवीर्ययानकाः ॥ बीजत्साद्रुतशांताख्यास्वपुशश्चतुरो वशाः ॥ लक्ष्मीरिव विना
त्यागान्न वणी प्राप्तिनी रसाः ॥ अकारे काव्यसंसारे कपिरेव प्रजापतिः ॥ यथा स्मिरो च ते विश्वं तथेदं परिवर्तते ॥
शृंगारी च कं विकाशे जातं रसमयं जगत् ॥ सचेत्कविवर्तिरागो नीरयुक्तं च मेव तत् ॥ न चावहीनो स्ति रसो न नावे
रसवर्जितः ॥ नावः पतिरसानेभिर्भायंते च रसा इति स्थापितो ह्ये रभिमुखस्तन्माद्या अभिचारिणः ॥ मनो नुरुले

नमैवः सुखस्यतिरिष्यते॥ हर्षादितिश्च मनसाविकाशो हार उच्यते॥ मनो वै कथमिच्छति शोकमिष्टक्षयादिभिः
 क्रोधसौक्ष्म्यप्रबोधश्चपतिरुलानुकारिणः॥ पुरुषात्तसमाप्नोयंतु दत्ताहमुच्यते॥ विनादिदर्शनिष्वेतो वै क
 ल्यं क्रवते मयं॥ जुगुप्सा च पदाथानि विंदादौ नाग्यवाहिनी॥ विस्मयातिसयेनाथ प्रदर्शनाच्च विस्मृतिः॥ पुष्टो
 स्तंभादयः सत्वाद्भजस्तंभमतः परं॥ स्तंभस्वेष्टप्रतीयातो नयरागाय्यापाहितः॥ अमरागाज्ययेतांतः क्षोभ
 जन्मचयोजनं॥ स्वेदो हर्षादिभिर्देहो ह्यसंतः पुलकोत्तमः॥ हर्षादिजन्मवासंगः स्वरत्रेदोनयादिभिः॥ चि
 त्तक्षोभनवस्तंभो वेपथुपरिकीर्तितः॥ वैवर्त्ये च विषाहादिजन्मकांतिविपर्ययः॥ इः खनेदादिजनेत्रं जलम
 श्रं च विस्फुरते॥ इन्द्रियाणामस्तमयप्रलयो ह्येधनादिभिः॥ वैराग्यादेर्मनस्वेदो निर्वेद इति कथ्यते॥ मनः
 पीडादिजन्मावसादोग्रानिशरीरगा॥ शंका निष्पत्त्यामात्रे क्षास्यादसः पंचमाक्षरः॥ मदितैराबुपयोगोधम
 नः संमोहनं मदः॥ क्रियातिशयजन्मांतः शरीकः क्रमः॥ शृंगारादि क्रियावेषः विवस्त्रालम्पमुच्यते॥ दैत्यस
 त्वादायः भ्रंशश्चिंता च परिभावेन॥ इति कर्तव्यतापायदर्शने मोह उच्यते॥ स्मृतिस्यादनुभूतस्य वस्तुतः प्रतिव
 धने॥ मतिरनुस्तत उदस्तत्वज्ञानोपनापितः॥ ब्रीडावुरागा नुभवः संकोपः कोपिचेतसः॥ नवे च पुलतासैव
 हर्षः विवस्त्रप्रसन्नता॥ आवेशश्च प्रतीकादाशया वै धुष्यमात्मनः॥ कर्तव्ये प्रतिभांशो जडतेत्यभिधीयते॥

इष्टप्राप्तेरुपचितः सपदा ह्यदयो हतिः॥ गर्वः परेष्वज्ञानमात्मत्कत्कर्षनावना॥ नवेदिषादोदैवादेर्विस्म
 तेभीष्टवस्तुनि॥ ऊत्सुक्यमासितप्राप्तिवांछया तरलास्थितिः॥ वित्रोन्द्रियाणां सौमित्रमपस्मारो न वीस्थितिः॥
 युद्धावाविधिः त्रासो वीर्याचितं च मत्कृतिः॥ क्रोधत्स्याप्रशमो मर्षप्रबोधश्चेतनादयः॥ अवहित्यं नवे मु
 त्रिचिंकिताकारगोचरा॥ रोषतो गुरुवारं दंडपारुष्यं विदुरुश्रुतं॥ उहो वितकस्याध्याधिर्मनोरपुरवग्रहः
 अनिवद्धपुलायादिरुन्मादो मदनादिभिः॥ तत्त्वज्ञानादिना चेतः कशायो परमः॥ कविप्रिये जिनीया वैभावः
 काव्यादिकारसाः॥ विजाप्यते हिरित्यादियत्र येन विज्ञावते॥ विज्ञावो नाम स द्वेधा लंबनो दीपनात्मकः॥ रुसा
 दिभाववर्गे यमाजीवे व्योपजायते॥ अलंबानं विज्ञावो सो नायकादिरसस्तथा॥ धीरो दंतो धीरवृत्तिः स्या
 द्धीरललितस्तथा॥ वीरप्रशंत इत्येवं चतुर्धनायकः स्मृतः॥ अनुकूलो दक्षिणध्वंसधो धृष्टः प्रवृत्तितः॥ पीव
 मर्दो विटश्चैव विदुषक इति त्रयः॥ शृंगारे नर्मसचिवाना यकस्यानुनायकः॥ पीवमर्दस्व कमलीः श्रीमास्तद्देशे
 जो विटः॥ विदुषको वै हसिकश्च एनायकाना यिका॥ स्वकीया परकीया च पुनर्नृरिति कोशिकाः॥ सामान्या न पुन
 नृरि इत्याद्या वज्रमेदतः॥ उद्दीपनविज्ञावांते संक्षारे विविधैस्मृतैः॥ आलस्यनविज्ञावेषु नावानुदीपयंतिये॥ चतु
 षष्टिकला धेधकर्मार्थे गतिकादिभिः॥ ऊहकं स्मृतिवश्ये पां प्रायो हासोपकारकाः॥ आलंबनविज्ञावस्य भावे

रुद्धं न संस्कृतैः ॥ मनोवाग्दिवपुष्पांस्मृतीलाघेययत्नतः ॥ आरंभ एव विदुः शमनुभाव इति स्मृतः ॥ स चानुपपत्ते
चात्र न वेत्तु तनिरुच्यते ॥ मनोवागपारम्भे यिष्टो मनः आरंभ उच्यते ॥ द्विविधा योरुपः स्त्रेण इदं शेषे प्रसिध्य
ति ॥ शौचाविनाशो माधुर्यं स्पैर्यं गीर्णं येनैव च ॥ तलितं च तद्योदायं तजोशक्तिर्योरुपा ॥ नीचं न दोष मस्य वशि
यं दाक्षारिकारणं ॥ मनो धर्म न वे छेदाशो न ते नुवनं पथा ॥ नावो हारश्च हेला च शोभा कांतिस्तथैव च ॥ रात्रि
माधुर्यं स्पैर्यं च प्रागल्भ्यं स्यादुदारता ॥ स्पैर्यं गीर्णता स्त्रीणां भावाद्वा दश शेरिताः ॥ नावो विनाशो हारः स्या
द्भावः किंचिच्च हर्षकः ॥ वाचोयुक्तिर्न वेदागारं भोदादश वैवशः ॥ तत्र भाषणमात्रा पः प्रलापो वचनं बहु ॥ विला
पो दुःस्ववचनं वेधुलापो सरुद्धचः ॥ संलाप उक्तं प्रत्यक्तमपवापो न्यथा वचा धातुप्रिया णंसां देशो निर्देशः प्र
तिपादनं ॥ तत्त्व दोषोति दोषो यमपदेशश्च वर्तनं ॥ उपदेशश्च शिक्षा वाक्यजोक्तिर्व्यपदेशकः ॥ बोधो एष
व्यापारसंबुद्धारंभ इष्यते ॥ तस्य भेदास्त्रयस्त्रेचवीति वृत्ति मन्त्रपः ॥ ॥ इत्याग्नेये च लकारः ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥
ताद्रेविधौ संप्रतिताते सापि स्याच्चतुर्विधा ॥ पांचाली गौड देशी च वैदर्भी नादजास्तथा ॥ उपचारयुता मृद्वी
पांचाली कृत्स्नविग्रहः ॥ अनवस्थितसंदर्भा गौडीया दीर्घविग्रहा ॥ उपचारैर्न बिज्जभिरुपचारविवर्जिता ॥ ना
भिको मलसंदर्भविदर्भी युक्तिविग्रहा ॥ नानायास्फुटसंदर्भानाभि विस्फुरविग्रहा ॥ परित्यक्ताभि न्योभिरुपचा

राम
३१५

रैरुदाहृता ॥ क्रियासु नियमो वृत्तिर्न विचार भरी तथा ॥ कौशिकी सात्वती चेति सा चतुर्विधप्रतिष्ठिता ॥ वाग्धन
नरः प्रायास्त्री युक्ता प्रकृतोक्तिका ॥ नरतेन प्रणीतत्वा आरतीति निरुच्यते ॥ गंडोद्यमदवश्चैव त्रयोदशमथा
चितं ॥ तापसादे प्रहसनं परिहास परं वचः ॥ मायें प्रजाजयुद्धादिव ऊलारभती स्मृता ॥ संक्षिप्तकालपातो च व
स्वजापनमेव च ॥ ॥ इत्याग्नेये काय संकारे ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ चेषा विशेष मध्यं गं प्रत्यं गे कर्म चानयोः ॥ सरा
रं नमि वच्मि प्रायः पूत्य बलाश्रयः ॥ लीला विलासो विछिन्निर्विभ्रमा किलिकिंचितं ॥ सोदाहितं कटमितं वित्रोले
को ललितं तथा ॥ विरुते किडितं केलिरिति द्वादश वैधसः ॥ लीलेष्टसलिलेशानुकरणं मनुवचु क्षया ॥ विशेष
नुशनं किंचिद्विलासः स क्षिरिष्यते ॥ इति ते कंदिसदीनां शंकरः किलकिंचितं ॥ विकारः कोपिविबोको ललितं
सौकुमार्यतः ॥ रागः पाणि रुचः पार्श्वकिटि वंघ्रिरिति क्रमात् ॥ अंगानि तलनादाति प्रत्यंगास भिजायते ॥ अंग
प्रत्यंगयोः कर्म प्रयत्नः जनितं विना ॥ न प्रयोगः क्वचिन्मुखंति रश्मीनं न च क्वचित् ॥ अकंपितं कंपितं च ध्वनं वि
धुतमेव च ॥ परिवाहितसाधूतमवधूतमयाचितं ॥ निजं चितपराहृतमुक्षिप्तं चाप्यधोगतं ॥ ललितं चेति विज्ञेयं त्र
योदशविधं शिरः ॥ भूकर्मसप्रवाजेयपातनं धुक्कटीमुखं ॥ दृष्टि विधारधस्नासां चरितप्रतिबंधना ॥ षविशर्ज
दुभिरावसजातत्रचाष्टका ॥ नवधा तारका कर्म मणं बलनादिकं ॥ षोढा तु नाशिका ज्ञेयानि श्वा सो नव धाम

तः॥ षोडशकर्मकम्पाद्यं सप्तध्विबुद्धक्रिया॥ कलुषादिमुखं षोडशीवानवविधात्मता॥ अयं संयुतसंयुतश्च नृ
 माहसः प्रयुज्यते॥ पताकविपताकश्चतुर्वीकतुरीमुखः॥ अर्धचंद्रोकरालश्च शुक्रतुंडंतथैव च॥ मुष्टिश्च
 शिषरश्चैव कपित्थकटुका मुखं॥ सद्यः पयःकोषो हि शिरा समगशीर्षकः॥ कांशुलकालपयोचवतुरभ्र
 मरो तथा॥ हंसास्पहंसपंक्तौ च संदशसि कुलो तथा॥ उर्णनाभस्ताम्रचूडश्चतुर्विंशतिमितपि॥ अयं संयुतः
 कराः प्रोक्ताः संयुतास्तु त्रयोदश॥ अयं लिङ्गकपोतश्च ककेटिस्त्वस्तिकस्तथा॥ चटकावर्द्धमानश्च संयो
 गो निषधस्तथा॥ दोलं पुष्पपुटश्चैव तथा मरकरावच॥ गजदंतो वहिस्त्वश्च वर्द्धमानो परेकराः॥ उरपंचविध
 स्यात्तु शम्भूयानिर्गुणादिकं॥ उदरं त्वनतिक्षामं बलं पूर्यमिति विधा॥ पार्श्वयोः पंचकर्मणि जेष्ठा कर्मचपंच
 धा॥ अनेकधा पादकर्म नृत्त्यादौ नादके स्मृतं॥ इत्याग्नेये अलंकारे॥॥ अग्निरु॥॥ अभिसुरं नयनं नयनं विजे
 योजिनयो बुधैः॥ चतुर्दश संभवः सत्त्वगुण्यहरणाश्रयः॥ स्तनादिनालिको वागारं नो वाचिकवाग्यिकः॥ शरीरा
 रं न आहार्यो बुधारे न प्रवर्तयः॥ रसादिविनियोगो र्थक्यप्यते त्वभिमानतः॥ तमंतरेण सर्वेषामपार्थैव चं
 मो॥ संयोगो विप्रलंभश्च शृंगारो द्विविधः स्मृतः॥ प्रलंभश्च प्रकाशश्च तावपि द्विविधोऽप्युनः॥ विप्रलंभविधाने
 यः शृंगारसचतुर्विधः॥ एव शृंगारमानारम्यप्रवासकरुणात्मकः॥ एतेभ्यो मत्स्यानां ये मानसं योगलक्ष

राम.

३१६

णः॥ निवर्तते चतुर्धनेन च प्रागतिवर्तते॥ स्त्रीपुंसयोस्तदर्थं तस्य निवर्तकारिणः॥ निरिक्ताः सात्विकास्तत्रैव
 र्त्त्यप्रलयोपि वा॥ धर्मार्थकाममोक्षैश्च शृंगार उपधीयते॥ अलंबनविशेषैश्च तद्विशेषैर्निरंतरा॥ शृंगारं द्विवि
 धं विद्यात्तज्जवास्ते परमात्रियात्मकं॥ हासश्चतुर्विधो लक्षदत्तस्मितस्तारितः॥ किंचित्तक्षितदंताग्रं हस्तिनं फु
 ललोचनं॥ बिंदुसितं सत्त्वं न स्याज्जिह्वोपहसितं॥ सशब्दपापहसितमशब्दमतिहसितं॥ पंचासौ करुणो
 नाम सरसस्त्रिविधो न वेत्॥ धर्मयुक्ता तज्जद्विबुधिरासजनि तस्तथाः॥ कोशकोशाब्जवे स्वायीकृत्सापूर्वः पु
 नमुनः॥ अंगनेप्यनाम्ने शरीरोऽपि त्रिविधो रसः॥ तस्य निवर्तकः क्रोधश्चेदोरो मश्च वेपथुः॥ दानवीरो ध
 र्मवीरो युद्धवीरसहस्रमंवीरतस्य च निपतितेषु रसान् रिष्यते॥ आरंभेषु न वेद्यत्र वीरसेनानुवर्तते॥ नयानके
 नाम रसस्तु व्यतिवर्तकं नयं॥ उद्धेजनक्षोभकश्च बीभत्सो विविधः स्मृतः॥ उद्धेजनस्यात्स्वाद्यैः क्षोभणैरुधि
 रादिभिः॥ धिरादिभिः॥ जुगुप्सारंभिका तस्य सात्विकांशो निवर्तते॥ काव्यशोभाकरा धर्मसितलं कानप्रच
 क्षते॥ अलंकारिस्तु वस्ते च शब्दमर्थमुजौ त्रिधा॥ येन मुत्यादिता शब्दमलंकुर्तुमिह क्षमाः॥ शब्दलंकारमुक्ता धी
 सव्यमीमांसका विदः॥ छाया मुद्रायथोक्तिश्च मुक्तिर्गम्यतया सह॥ वाचोवाक्यमनुप्रास्य चित्रं चक्रमेव च॥
 ज्ञेयानवालेरुतया शब्दानामित्यंशं करात्॥ तत्रान्मोक्ते न नुरुति छायासापि चतुर्विधा॥ लोकछिदांशकोक्ता

नामंत्रोक्तेरुकारतः॥ अणकोदिलोकोक्तिद्यायेमिजंतिनांबुधः॥ उकाविदग्गकलाश्चस्वर्गगमनेयारतिः।
 तमुच्चिखंतीउकोक्तिर्मयाकविधिरिष्यते॥ अमुत्यनोक्तिरखिलैर्वर्जिकोत्सोपलक्षते॥ सनाः श्रीकाकिस्त्रा
 यातन्मंत्रोक्तिरुक्त्वती॥ विष्णुनास्करमन्वीनवधेनमधेतुतादशीयोसाजवतिमंत्रोक्तिस्त्रायातन्मंत्रोक्तिर
 नुकुर्वती॥ विष्णुनास्करमन्वीनवधेनमधेतुतादशीयोसाजवतिमंत्रोक्तिः जायोक्तायतिशोभते॥ अजिप्रार्थ
 विशेषेणकविशक्तिविष्टावती॥ उदरोतीनिसाधुद्रासैवसिप्यासिनोमते॥ उक्तिः साकथ्यतेयस्यासवार्थी
 कोभ्यपत्तिमान्॥ लोकयात्रानुविधिनाविधिनोक्तादुपासता॥ उजोविधिनिषेधेचनियमानियमावपि
 विकल्पपरिसंख्येचतदीयाः सतथोक्तयः॥ अयुक्तयोरिवमिथोवाच्यवाचकयोर्दयोः॥ योजनार्थेकल्पमा
 नायुक्तियुक्तामनीषिभिः॥ पदं चैवयथायं चवाक्यं वाक्यार्थमिव च॥ विषयेस्यात्यकरणं प्रचमश्चेतिषड
 विधः॥ यस्मिन्नास्वनाचावशिब्दानुक्रमगोचरा॥ शब्दाश्चैवार्थाकारादर्थार्थव्युत्पत्तिक्रमात्रिधा॥ उक्ति
 प्रत्यक्तिमवाक्यमवाक्यविधिवैतत॥ रज्जुवकोक्तिर्मेदेनयन्नायंसहजं वचः॥ साप्रश्नपूर्विकाप्रश्नपूर्वि
 केतिविधाभवेत्॥ चक्रोक्तिस्तुकाकुस्तेकाकुस्तेनहतादिधा॥ इत्यादिभ्येकमात्रलंकारे॥ अग्निरुवाच॥
 ॥ स्मादावृत्तिरनुप्रासोवर्णानोपदवाक्ययोः॥ एकवर्णोनेकवर्णोद्वेवर्णगणोविधा॥ एकवर्णीगताद्वेवर्ज

युंतेपंचवृत्तयः॥ मधुराललिताप्रौगतवापरुषयासह॥ मधुरायास्ववर्गंतिदधौवक्ष्यावशोधनौ॥ रुक्मस्व
 रेणंतरितौसंयुक्तत्वेनकारयेत्॥ नकायविक्ष्यवर्णानामावृत्तिः पंचसाधिकाः॥ महाप्राणोअसंयोगअविशु
 क्तलघुत्तरो॥ ललितारुन्मृषिप्रोष्ट्यांमणवंगजा॥ ऊर्ध्वरेफेनयुज्यंतेनटवंगोनपंचमाः॥ भद्रायांपरिशिष्टा
 सुः पुरुषासाविधीयते॥ भवंतियस्यामन्म्राणः संयुक्तस्ततदक्षरैः॥ अकारवर्जमावृत्तिः सुराणामतिनृप
 सी॥ अनुस्वारविसर्गोच्चपारुष्यायनिरंतरौ॥ शपसारैफसंयुक्ताश्चाकारश्चापिनृयसा॥ अत्रसंस्वामिन्नमांसा
 चहपायुष्यायसंयुतः॥ मन्थथापिगुस्त्यन्नेसंयुक्तेपरिवर्तनि॥ पारुष्यापादिमांस्तत्रपूजितात्यंतुपंचमी॥
 क्षेपशशनुकारेणपुरुषापिप्रयुज्यते॥ काण्टीकोलुलीकौंतीकौंकंशीवानः वासिका॥ आवणीमाधवीपंचव
 र्णमतिस्ताघमिक्रमात्॥ अनेकवर्णाद्विधियभिन्नार्थप्रतिपादिकाः॥ यमकंसाव्ययेकंचमपेतंचेतितदिधा॥
 अनंतर्पादिवापेतमपेतमवधानतः॥ विविधोवालयोस्त्वनपादनेदावतुर्विधं॥ आदिपादादिमध्यांतेस्वेकदि
 तिनियोगतः॥ सप्तधापूर्वचोनायादेनोत्तरोत्तरः॥ एकवित्रिपदारंस्तुत्यसोर्धतदापरं॥ त्रतीयंत्रिविधंपादस
 दिमध्यांतगोचरा॥ पादांतयमकंचैवकांचायमकमेव॥ सत्वरूपमकंचैवविक्रांतयमकंतथा॥ यप्रकंचकवा
 लश्चसंदृश्यमकंतथा॥ पादादियमकंचैवयाथाश्रैदितमेवच॥ चतुर्विधसितंचैवमालायथामेवच॥ दिशधा

यमकं श्रेष्ठं तद्देवावङ्गोपरे स तं त्रस्य ततस्तस्य पदस्यावर्त्तनं विधा ॥ त्रिन् प्रयोजनपदस्यावर्त्तनं विधा ॥
 द्वयोर्द्वित्रिचपादयोः समस्तास्यात्ममानसः ॥ असमास्युयोर्मस्तापादेत्वेकत्रविग्रहात् ॥ वाक्यस्यावर्त्तनं
 प्येवं यथा संभवमिष्यते ॥ अलंकारोत्पत्तिप्रसिद्धमप्येवमर्हणीत् ॥ पपाकया विग्रहयत्समानयामुत्पत्त्य
 ते ॥ तद्पादिपदाशातः सावप्रासारवासह ॥ गोष्पाकुरुहलामाशीवावंधश्चित्रमुच्यते ॥ अत्राप्रहेलिकाय
 प्रयुतदंते तथोभयं ॥ यमस्यासप्ततद्देवानानास्योर्थेन योगमः ॥ यत्र प्रदीपते तुल्यवर्त्तविद्यासमुत्तरं ॥ सप्र
 अः स्यादेकपूज्यद्विष्टेन रज्ज्वेदः ॥ द्विरेकष्टे विविधः समस्तो व्यस्त एव च ॥ द्वयोरप्यर्थयोर्युक्त्यमानं शा
 प्रहेलिका ॥ अदिधार्थी च शाश्वतीति त्रार्थी चार्थबोधतः ॥ शब्दावाबोधतः साध्वी प्राहशोदाप्रहेलिका ॥ यस्मि
 न्युप्रापिवात्यांगेनाम्यर्थोपरमार्थिकः ॥ तदेगे विहिताकांक्षः तदुपगम्यदः ॥ यत्रार्थतिरनिर्भासो वाक्यो
 गम्यवरादपि ॥ तदंगविहिताकांक्षस्तस्वते स्याच्चतुर्विधा ॥ स्वरयंजनविहृतो विसर्गसिचविक्रते ॥ दत्तेपिय
 त्रवाक्ये गेद्वितीयोर्ध्वः प्रतीयते ॥ दंडं तदाहं स्तमेदाः सुराद्यैः पूर्ववन्मता ॥ अपनीताक्षरस्तान्यस्ते सवर्णातिरे
 पिचत्राधितेहांतरेयत्रकृतदत्तंतडच्यते ॥ स्वस्वष्टयमेकं घनानां श्लोकासनिर्मितं सा समस्यापरस्यास्य
 रयो हतिशंकरात् ॥ उः खेनरुतमन्यर्थकविसामर्थ्यसूचकं ॥ दुं करं नीरसत्वेपिविदग्धानां महीश्वरः ॥ नियमा

चविदत्तश्चिबं धावमवतित्रिधा ॥ कवेप्रतिज्ञानिर्माणतरः सनियमैस्मृतः ॥ स्वानेनापि स्वरेणापि व्यंजनेनापि
 सान्निध्याविकल्पः प्रतिलोम्यानुलोम्यमेवाभिधीयते ॥ प्रतिलोम्यानुलोम्यश्च शब्देनार्थेन जायते ॥ अनेकधा
 वृत्तवर्णवित्यासैः शिल्पकल्पना ॥ तत्र त्रसिद्धवस्तुतां बंधस्त्यभिधीयते ॥ गोमृत्त्रिकादन्तरिके सर्वतोभद्रमुच्यते ॥ च
 त्रं चक्राष्टकं दौशुरजश्चेति चाष्टधा ॥ अत्यर्द्धं प्रतिपादस्यादेकांतरसमाक्षरा ॥ द्विधा गोमृत्त्रिकाष्टवं माहरसप
 दंपरे ॥ अंशयोगोमृत्त्रिकांधेतुं जातबंधवदंति हि ॥ अद्विधामर्थपादैश्चक्रच्यदित्या समेतयोः ॥ स्वस्वानामिह
 वस्मतां च धेधः क्रमाभागिनां ॥ अधोधः स्थितिवस्मयां यावत्तुष्यपदं नयेत् ॥ तुष्यपादानयेत्तुष्यपादं प्रति
 लोम्यतः ॥ तदेव सर्वतोभद्रं त्रिविधं सरसीरुहं ॥ चतुष्यत्रंततो विघ्नं चतुष्यत्रे उभेयपि ॥ अद्यः प्रथमपादस्य
 मृद्व्यं त्रिपदाक्षरं ॥ सर्वेषामेव पादानामतेतड्यजायते ॥ प्रसदस्यातिमं प्रत्यरुपरदादौ प्रतिलोम्यतः ॥ अनु
 पादातिमं चाद्यपदादावक्षवक्ष्यचतुष्यदेन वेच्छच्छेदने चरं वयं पुनः ॥ स्यात्तपोडश उदेतत्वेकांतरं वेदमक्ष
 रं ॥ कर्णिकातो नायर्द्धं पत्राकारावलिं ॥ प्रवेशोत्कर्णिकायां च चतुष्यत्रशिरोरुहे ॥ कर्णिकायां लिखेदेकंदेदि
 क्षुच ॥ प्रवेशानिर्गमोदिक्षुकुयदिष्टुदेवुजे ॥ विश्वविषमवर्णानां जावत्यत्रावलाजुषां ॥ मध्ये समाक्षरं मासं
 सरोजेषोडश छदे ॥ द्विधा चक्रं चतुरवंबडवंतत्रवादिमां पूर्वार्द्धं सदृशवर्णयदि प्रथमपंचमाः ॥ अयुजोश्चयु

जोश्चैवतुर्थावप्यष्टमानपि॥ तस्योदकप्राक्प्रत्येकगविशेषवयथाक्रमं॥ स्यात्पादं चतुष्कांतनामौ तस्याद्यमक्षरं॥
 पराश्विमाचारविनयोन्मैमौ शेषपदत्रयी॥ तृतीयांतुर्थादांतेप्रथमौ कविश्वबुजौ॥ वस्मोपादत्रयस्यापि दशमः
 सदृशो यदि॥ प्रथमे चरमे तस्य षडवर्णः पश्चिमे पदे॥ नवतिथ्यंतरं तर्हि ह्रस्वक्रमुदाहृतं॥ समुदाहरणोपाद
 मे कैकंक्रमणोलिखेत॥ नामौ तु वणदशमानो मोतुर्थापदेनयेत्॥ श्लोकस्याद्यंतदशमासमन्त्राद्यंतिमोद्यजौ॥
 आदौ वर्तः समौ तुर्थाः पंचमावाद्यतुर्थाः॥ द्वितीयप्रातिलोम्येन तृतीयं जायते यदि॥ पदं विद्यातपत्रस्य दंडश्च
 काज्रकरुतं॥ द्वितीयौ प्राग्दले तु ल्योसमा मोचतया परो॥ सदृशावुत्तरदलद्वितीयाद्यामथ दयोः॥ द्वितीयपष्ट
 श्वतुर्थोश्चतुर्थो पंचमावपि॥ आद्यंते पदयोस्तु ल्यो परादसि त्रमावपि॥ समौ तुर्थाः पंचमंतुक्रमेण विनियोजये
 त॥ तुल्यो यो यो तु तद्वदलोताक्रमपादयोः॥ अर्धयोरन्तिमाद्यौ तु सुराजसदृशी बुजौ॥ पादौ द्विपतितौ वर्णा
 प्रातिलोम्यावलोम्यतः॥ अनिनं परिबध्नीयाद्यावंतुर्थादिमत्॥ पादांतुर्थाद्यदेवाद्यं नवमाडदशादपि॥
 अक्षरसूक्तौ मध्ये सरचतुष्टयं॥ कृत्वा कुर्याद्यथैकस्य सुराजाकारता नवेत्॥ द्वितीयं चक्रणवृत्तविक्रीडि
 तसमं पदं॥ गोमूत्रिका सर्ववृत्तिरन्ये वध्वास्तु नष्टजा॥ नामधेयं पादि न जेदमीषुकपिकाययोः॥ मिति देया
 धिनि तु शानामितुरिव द्युते तथा॥ बाणबाणासनयोर्मुसद्वरं राक्तयः॥ द्विचतुष्पात्रिष्टंगददंभोलिमुशलांऊ
 मुद्र

शा॥ पदे रथस्य नागस्य पुकरिष्वासिपत्रिका॥ एते बंधास्तथाचान्ये एवं ज्ञेयास्वयं बुधैः॥ ॥ इत्याग्नेये अलेका
 रे॥ ॥ अग्निरुवाच॥ ॥ सङ्गं करणो नात्वा मथा लंकारश्च्यते॥ तान् विनाशसौंदर्यमपि नास्ति मनोहरः
 अथालंकाररहिता विधिवेयं सरस्वती॥ स्वरूपमथ सादृश्यमुत्प्रेक्षातिशयावपि॥ विना वनाविरोधश्च स
 हेतुश्च समष्ट्या॥ स्वभाव एव नावानां स्वरूपमभिधीयते॥ निजमामंत्रकश्चेति द्विविधं तदुदाहृतं॥ संसि
 द्धिका निजं वैमितुकमारांतु कंतथा॥ सादृश्यधर्मसामान्यमुपमारूपकंतथा॥ सहात्म्यक्रांतरस्यासा
 माधितस्य चतुर्विधं॥ उपमाना मसायस्यामुपमानोपमेययोः॥ संतु चोत्तरसामान्ययोगितेपि विवक्षिते।
 किंचिदाद्यमरूपलोकयात्रा प्रवर्तते॥ समासेना समासेन साधिव प्रविवक्षितं॥ किंचिदाद्यमु
 रूखि प्राधानत्रिधानस्य सममासौ स्येतरा॥ उपमाद्योतकपदे तो परमेय पदेन च॥ ताभ्यां च विहात्रैव समा
 साति मंत्रिधा॥ विशिष्टमाणा उपमा नृवं सदा दशास्फुटाः॥ यत्रासाधारणो धर्मः कथ्यते गम्यते पिवा॥ ते ध
 र्मवस्तुमाधात्यधर्मवस्तुस्य मे उज्जे॥ तुल्यमेवोपमीयेत यवायो मे न धमिणो॥ परस्परौ य सामान्यत्वं सिद्धे वा
 स्यात्तथा॥ विपरीतोपमानं स्याद्विच्छित्तिर्नियमोपमा॥ अस्य त्रायनुवृत्ते सुनवेदं नियमोपमा॥ समुच्चयोपमातो
 न्यधर्मवाक्यकीर्तनात्॥ बहो धर्मस्य साम्येपि वैलक्षण्यविवक्षितं॥ यदुच्यतेति रक्तत्वं अतिरेकोपमेति सा

यत्रोयमासावहुमिसदृशोः सावरूपमाः ॥ धर्माप्रत्यक्षपमानश्चेद्व्येमा लोपमैव सा ॥ उपमानविकारेण तुल
नाविक्रियोपमा ॥ त्रैका ल्यासं न वेकै मयारो यप्रतियोगिभिः ॥ कविनोपश्रिमीनेयाप्रपद्यते सांगतोपमा ॥
प्रतिरोगिनमारोप्यतदनेदेनकीर्तनं ॥ उपमेयस्य सामोहोयमसो ज्ञातिमुद्वचः ॥ उन्नयो धर्मिणोऽस्य
निश्चयात्संशयोपमा ॥ उपमेयस्य संसृज्यनिश्चयानिश्चयोपमाः ॥ वाक्यार्थेनैव वाक्यार्थयमाय उपमानतः
स्यास्यामनोयामो रूपमासावरणसायिनी ॥ उपमेयं यदस्य सतदस्योपमामता ॥ येद्युन्नरोत्तरं कृतितदा
सौगगनोपमा ॥ प्रशंसात्वेव निंदाचकलिता सदृशी तथा ॥ किंचिच्च सदृशी हेया उपमापंचधा पुनः ॥ उपमा
नेनयतत्त्वमुपमेयस्य रूपते ॥ गुणानां समतादृष्टा रूपकं नाम तदिदं ॥ उपमेवतिरो नूतनेदारूपक
मेव वा ॥ सहोक्तिः सदृशावेन कथनं तुल्यधर्मिणा ॥ न वेदर्थोत्तरस्या स सादृश्येनोत्तरेण सः ॥ अन्यथोप
स्थितोऽत्रिंसेतनसितरस्य वा ॥ अन्यथामन्यते यत्र ता मुत्प्रेक्षा प्रचक्ष्यते लोकमीमामिहृत्तिस्त्वचक्रुध
र्मस्य कीर्तनं ॥ न वेदति सयो नाम संज्ञा संज्ञा विधा ॥ गुणजाति क्रियादीनां यतद्वैकल्यदर्शनं ॥ विशेषदर्श
नायेव सा विशेषोक्तिरुच्यते ॥ प्रसिद्धहेतुव्याहृत्याय किंचिक्कारणांतरं ॥ यत्रास्मान्नाधिकत्वं वा विजायं न
विभावना ॥ संगीतकरणपुक्ता पदसंगच्छमानयोः ॥ विबोधपूर्वकत्वेन तद्विबोधति स्मृति ॥ सिसावप्रतितार्थ

सहेतुर्नवतिसाधकः ॥ करकोशापक इति विधा सोप्यमजायते ॥ प्रवर्तितकारकारण्यः प्राक्पश्चात्कार्यजनसं
नः ॥ पूर्वशेष इति स्यात्तत्रयोरेव विशेषयोः ॥ कार्यकारणभावत्वात्स्वभावाद्यनियामकात् ॥ अविनाभाव
नियमो दर्शनात्तदहर्नात् ॥ तापकास्य सने दोस्तिनदी पूरादिदर्शनं ॥ इत्याग्नेयेज्जकारे ॥ अग्निरुवाच ॥
शब्दार्थयोरलंकारो वाचलं ऊरुते समं ॥ एकत्र निहितो हारदलप्रीवामिव स्त्रिया ॥ प्रशस्तिः कांतिरोचिता संक्षे
पो यवदंतता ॥ अनियमि रतिव्यक्तपदे दास्तस्य जायति ॥ प्रशस्तिः पूर्वमर्मद्वीकरणकर्मण ॥ वाचोयुक्ति
दिवासाचमेमोक्तिस्तुतिनेदतः ॥ प्रमोक्तिस्तुतिपययौ प्रयोक्तिर्युगाकीर्तने ॥ कीर्तिः सर्वमनोरुच्यवाच्यवाच
कसंगतिः ॥ यथा वस्तु यथारीति यथा दत्तियथारसं ॥ ऊर्जस्विमृडसंदर्भो दोचित्यमुपजायते ॥ संखयोवाच
केरूपेव होबंधसंग्रहः ॥ अत्युनाधिकनाशहस्तुतो यावदंतता ॥ प्रकटंदमनैद्युक्ति करारखौ यइत्य
पि ॥ तस्य मेदोऽनुतिस्तत्राष्टसार्थसमर्पणं ॥ न वेनैमिन्निकारिभाषिकीधिविधैव सा ॥ संज्ञातः परिभाषिते
तः स्यात्परिभाषिकी ॥ स्वनिधेयस्वलदृष्टिरमुखा र्थसवाचकः ॥ पपाशदो निमित्तेन केन चिन्मौषचारिकी ॥ सा
वलक्षणीकी गोणी लक्षणे गुणयोगतः ॥ अनिया विनाभूता प्रतीतिर्लक्षणे च्यते ॥ असिद्धेयनसंवदाशमीया
त्समधोपतः ॥ वैपरीत्या क्रियायोगालक्षणापंचधामता ॥ गोणी गुणानामानेत्यादनं तातद्विचक्षयः ॥ अन्यधर्म

स्ततोऽन्यत्रलोकसीमां धवोधिना ॥ सम्पगाधीयते यत्र स समाधि विहसितः ॥ श्रुते बलसमानार्थो यस्माज्जातिसचे
तनः ॥ सञ्चाक्षेयो ध्वनिस्वावस्वनिद्युधते यतः ॥ शब्देनार्थेन यत्रार्थरुत्वास्वयमुपाजनं ॥ प्रतिवेधश्चेष्टस्य
यो विशेषेति वत्सया ॥ तमाक्षेपं क्वं तत्र तं स्तोत्रमिदं पुनः ॥ अविक्कारादयं तस्य वस्तुनो न्यस्य यास्तुतिः ॥
यत्रोक्तं गम्यते त्योर्थतत्समानविशेषेण ॥ सा समासोक्तिरुदिता संरमेया तनया बुधैः ॥ अपक्रुतिरपस्तुत्यर्था
चिदमार्थस्त्वनाना ॥ पर्यायोक्तं यदस्येन प्रकारेणाभिधीयते ॥ एषामेकतमस्यैव समाख्यध्वनिरित्यतः ॥ ॥ इत्या
न्नेयेऽलंकारे ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ अलं कृतमपि प्रीत्येन कामं निरुतिं भवेत् ॥ सर्वसाधारणीभूतः सामान्यशक्तिम
त्सते ॥ शब्दं मनुसुतो प्राप्तः सामान्यो भवति विधाः ॥ शब्दमाश्रयते काच्यं शरीरं जः स दंगुणः ॥ श्लेषो न्यायिन्य
गांभीर्यसौक्ष्म्यमार्थमुदाहृता ॥ ॥ इत्येव योगिकी चेति गुणः ॥ शब्दस्य सप्तधाः ॥ सुस्निग्धसन्निशले च शब्दो नाले
ष उच्यते ॥ पणादेशादिना एवं पदसंबन्धमक्षरं ॥ यत्र संधीयते नैव तत्तुलित्यमुदाहृतं ॥ विशिष्टलक्षणोपेतरेखा
सुत्तानशब्दं ॥ गांभीर्यं कथयन्वायस्तदेवा न्ये सुशब्दतां ॥ अनिर्दिष्टाक्षरमशब्दमासुकुमारता ॥ उक्ता
नपाद उर्द्व्यमुतश्चाद्ये विशेषणैः ॥ उजः समासमयस्त्वमेव तया दिगीवितं ॥ आश्रयसंबन्धपर्यंतमोजसौ के
न पोरुषं ॥ उच्यमानस्य शब्देन येन केनादिवस्तुनः ॥ उक्त्वर्थावहं तद्ये गुण इत्यभिधीयते ॥ माधुर्यसंविधान

राम

३२९

श्रुकोमलत्वमुदाहृता ॥ प्रौढसामपिकत्वं च तद्देदाः षडुदाहृता ॥ क्रोधि यां कारगं सीर्षमाधुर्यं धैर्यं शक्ति हि
ता ॥ संविधानं परिकरः स्यादपेक्षितसिद्धये ॥ यत्कारित्यादिनिर्मुक्तं संनिवेशविशिष्टता ॥ तिरस्कृतैरमृदुता
भातिकोमलतंतिसा ॥ लक्षते स्थूललक्षत्वं प्रच्यते रज्जुलक्षणं ॥ गुणसतदुदाहृतमासयस्यातिसौष्टवं ॥ अ
भिप्रेतं प्रतिवचनिवहिसोपपादिका ॥ मुक्तयोर्हि तु गभिर्न प्रोढा प्रौढिततहित ॥ सुतंत्रस्यानंतं वस्त्वार्थं
तः समयोमतः ॥ तत्र मुसत्रिबंधस्यासामितिकरोति सा ॥ शब्दनानुपक्रवर्णिगो नामो नयगुणः स्मृतः ॥ तत्र सा
हायसौभाग्यपथा संख्यप्रसंख्यता ॥ पाकोराग इति प्राज्ञैः षट्प्रपंचविपंचिता ॥ सुप्रसिद्धार्थधैर्यदता प्रसाद
इति गीयते ॥ उक्त्वर्थावहं न सश्चिद्यस्मिन्नुक्ते प्रतीयते ॥ तसौ भाग्यसदा बद्धा प्रवदंति मनीषिणः ॥ यथा सं
ख्या मनुदेशसमानामपि दित्पती ॥ समये वर्णमीयस्य दारुणस्यापि वस्तुतः ॥ सुदारुणेन शब्देन प्रशस्य
मनुवर्त्तते ॥ उच्चैः प्ररिणातिः कार्यपाक इति धीयते ॥ मृदीकानालिकेरां बुपाकभेदश्चतुर्विधः ॥ आदावेते
च सौरम्यमृदीकापाकरावसः ॥ कावेत्सीर्षविशेषो यस्मिन् राग इति गीयते ॥ असंख्योपहितकीर्तिसजातिम
तिवर्त्तते ॥ हावितश्चैव कौशलो नीलोरागश्च सविधा ॥ वैशेषिकसंज्ञिते यो यश्च लक्षणगोचरः ॥ ॥ इत्याग्रेय
गुणविवेकः ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ उद्वेगजनको दोषसत्यानां स च सप्तधा ॥ ॥ वक्तृवाचकवाक्यानां मेकादित्रि

नियोगतः॥ तत्र वक्ता कविर्नमिप्रथमे सचनेदतः॥ संदिहानो विनीत सस्तु ज्ञेयः॥ निसंतपरिभाषा
 आमवसंस्पृशिवचकं॥ तत्रेदौ तदवाको देकथितं लक्षणं तयोः॥ असाधुत्वाद्युक्तत्वे दावेवयदतिभयहो॥
 शस्त्रे विरुद्धत्वमसौ सवित्वं हि विदुर्बुधाः॥ युत्यनौ रतिरुद्धत्वमप्रयुक्तत्वमुच्यते॥ छंदे सत्वमविस्पष्टत्वं कर्तव्यं
 मेव च॥ तदसामपि कृतं च ग्राम्यत्वं चेति पंचधा॥ छंदे सत्वं न भाषायामविस्पष्टं बोधतः॥ गूढार्थता विपर्यस्तार्थता
 संशयितार्थता॥ अविस्पष्टार्थता नेदतत्र गूढार्थतेति सा॥ यथा चोडः स्वसंवेदविपर्यस्तार्थता पुनः॥ विवक्षता
 न्यशार्थप्रतिपत्तिर्मलीनसा॥ अम्यार्थत्वासमर्थत्वत्वा मेवोपसर्पति॥ संदिग्धमानवाक्यत्वमाहुः संशयता
 र्थता॥ दोषत्वमनुबध्नातिसंजनोर्ध्वजनादृते॥ असुखे वायमाणात्वं पष्टत्वं समायाच्यतिः॥ समायाधिरुताने मे
 सतांच मुनयोजगुः॥ आसंतार्जजघन्यार्थप्रतिपत्तिखलीकृत॥ वक्तव्यग्राम्यवाच्यस्य वचनास्मरणदधि॥ य
 दाचकपदेनाभिसास्याहवतिसाविधा॥ दोषसाधारणप्रतिपत्तिरुक्तस्य तु साविधा॥ अनेकमाग्नयारभः
 साधारण इति स्मृतः॥ क्रियाकारकयोर्भ्रंशो वि संधिः पुनरुक्ता॥ अस्तं सधुतिता चेति पंचसाधारणामजाः
 अक्रियत्वं क्रियात्रा नष्टिकारु कवा पुनः॥ कर्त्ता दिकारका जावे वि संधिः संधिहृषणं॥ विगतो वा विरुद्धा वा सं
 धिः स नवतिविधा॥ संधेर्विरुद्धता पष्टपाणदर्थानिरागमात्॥ पुनरुक्तत्वसामैक्ष्यादभिधानादधिधैवतत्॥ अ

४

राम.

३२२

या हृदि पदा हृत्तिरथा हृत्तिरपि विधा॥ प्रसुक्तिचरणे देन तथा पष्टांतरेण तु॥ नो वत्तति पदा हृत्तौ वाच्यमावर्तते
 पदं॥ अस्तु संबंधता स्वस्व संबंधे व्यवधत्तभूः॥ संबंधांतरनिर्वाहो संबंधांतरजन्मनः॥ अनावेपितपोरंतव्य
 वधानविधेवसा॥ अंतरापदवाक्यो मां प्रति नेदं पुनर्दिधाः॥ वाच्यमर्थे न्यमानत्वात् विधापदवाक्योः॥ त्क
 त्यादितष्टववाच्यकत्यादं चेति त्रिधते॥ रष्टकाय्यातका विलुं होता स्पदेशमर्थता॥ असिद्धत्वं विरुद्धत्वं मनैको
 तकता कथा॥ ये सुसुपतिपक्षत्वं कालातीतत्वसंकरः॥ पक्षे सपक्षेनास्तित्वं विपक्षे स्तितमेव तत्॥ काये पुपा
 रिपद्यानां ननु वेदय्करुं बुदं॥ एकादशानिवद्धत्वं इत्यवा दौ न ड्यति॥ डः स्वीकरोति दोषज्ञानं गूढार्थत्वड्य
 र॥ नाग्राम्येतो देगकारी प्रसिद्धे लोकशस्त्रयोः॥ क्रियाभ्रंशो न लक्ष्मास्ति क्रिया व्याहारयोगतः॥ अष्टकारक
 काक्ष्ये पबालयाहृतकारके॥ हृत्यते ग्रह्यते नेव क्षतं विगतं संवता॥ काष्टपावादिसंधित्वं डर्वचादौ न डर्गः
 अनुपासेयदा हृत्तिर्यस्तसमुनुताश्रुता॥ नानुसद्गुहणो दोषकक्रमाद्यैर्न लिप्यते॥ विनक्ति संख्यालिंगानां य
 त्रो देगो न धीमता॥ संख्यायास्तत्र द्विजत्वमुपमानोपमेययोः॥ अनेकस्य तथैकेन बज्जनां बज्जनिश्रुता॥
 कवीनां सुमदाचारो समयो नाम गीयते॥ सामान्यश्च विशेषश्च धर्मवज्जवतिविधा॥ सिद्धा सिद्धांतिकालश्च
 पत्नीनां च विवादतः॥ यः प्रसिध्यति सामाम्ये इत्यसौ च योगतः॥ सर्वसिद्धंतिकायेन संचरंति निरत्ययः॥ क्रिय

नृणवायेन सामान्यस्तेन सदिधुः॥ इदं सिद्धं ततो न्यस्या केषां चिन्नाति यत्तथा॥ तर्कज्ञानं मुनेतस्य कसचि क्षेत्रेण
 भक्त्या॥ अतश्चैतन्यता के समज्ञानस्य सुप्रकाशता॥ अहं सुखं स्वल्पता शब्दनेकांतं तत्राहृतः॥ सैव पिष्टेरसाते
 यासौ त्रसिद्धिंतिनामतः॥ जगत्संस्कारणं ब्रह्म सांख्यानो सप्रधानकं॥ अस्मिन् सरस्वती लोके संवरंतः परस्परं
 रं॥ वधंति यतिपश्यंतो यद्विशिष्टः स उच्यते॥ परिग्रहादयं स तां समं वाय परिग्रहात्॥ अविद्यमानतयापि
 द्वैविध्यं सुप्रीयते॥ प्रत्यक्षादी प्रमाणे यदा धितं तदसिद्धं॥ केति भिन्नत्य रिग्राह्ये ज्ञानस्य यो वमानतः॥ ये
 देवार्थक्रिया के चित्तदेव परमानुमतः॥ अज्ञानाज्ञानतत्वे कं ज्ञास्यं परमार्थवित्॥ द्विषु सर्गादिहेतुः हिंशे
 लंकाररूपवान्॥ अपराधपराविद्यातो ज्ञात्वा मुच्यते भवात्॥ इत्याये येकावनाटकाद्यलंकारः॥॥ अग्निरु
 एकाक्षराभिधाने च मात्का च वदामि ते॥ अरिष्टः प्रतिषेधः स्यादयिता महवाक्ययोः॥ सीमा यामथ संसा
 स्याः अद्य संक्रोधपीडयोः॥ इकारे सति लक्ष्मोरी जगत्वरक्ष्यकाद्यः॥ सशब्दे वादितोर स्यादते लो स्यादते
 गृहे॥ पदे वीये योगिनी स्यादो ब्रह्मा अमहेश्वरः॥ अकारः अग्रशान्तः स्या के ब्रह्मादौ कृत्स्निति॥ खमिंद्रियसु
 खं निसर्गं धर्मेन विनायके॥ गंगां तेन गायन स्याद्यो मुस्यात् किं किं मुखे॥ तदने दुश्च विषये सृष्टयश्चैव नैरवो
 वस्तुत्वा वेति मानंदः छेदे निजयते तथा॥ उगीते सप्तशस्ते स्यादने योगा यवै च षट्॥ उश्चंद्रं मंडलं शून्ये शिवो

बोधने मतः॥ रुद्रश्च रुद्रे धनौ ये हकार्षादो धनो मतः॥ णो निष्कर्षे निश्चये च तं श्वो रे क्रोडपुच्छके॥ अक्षणे छेदने
 दोधेयस्ते यशो जते मनः॥ धाधातरि बुधुस्तारनी हं दे मृगते तथा॥ उपवनेति विख्यात फलश्च फलिते मतः॥ फुफु
 त्काले निष्कले च वियजांते च तावके॥ मा श्रीमानं च मातस्याय गि पापान् वरिणि॥ खड्गे बलशने च लो विधा च न
 निरितः॥ श्लेषणे नीचवरुणे गयो नश्चाश्च संमुखे॥ यत्रे ए स परो दे वमालक्ष्मी सः कवे मनः॥ धारणे हस्तथा रुद्र
 सुक्षेत्रे चाक्षरैतः॥ क्षौनसिं हे हरो तदक्षेत्रे च कोपरि॥ मंत्र एकाक्षरो देवे बुक्ति सुक्ति सुक्ति प्रदायकः॥ क्षौ
 हय शिरसे नमः सर्वविद्या प्रदो मतः॥ अकारा यास्तथा मंत्राः मातृ कामे त्र उन्नतः॥ ये कय ये च यै देता नव उर्गाश्च
 पूजयेत्॥ जगवती कात्यायनी कौशी की वाय चंडिका॥ प्रचंडा सुरनायकी उग्रा पाचति उर्जया॥ उचंडिका ये
 विग्रहे जगवत्यै धीमहे॥ तन्नो उर्गा प्रचोदयात्॥ प्रमादितु प्रदं गस्याश्च यं णो गुरु श्रय क्रमात्॥ अजिता प्राजि
 तार्थजया च विजया यतः॥ कात्यायनी नृकाली मंगला सिद्धि रेवती॥ सिद्धा दिवङ्ग काह्या हेतुकाश्च कपालि
 का॥ एकपादो नीम रूपो दिक्पाला तमध्यतो नवा॥ हे उर्गे उर्ग रक्षाणि स्वाहा तं तस्य सिद्धये॥ गौरी पूजा च धर्मा
 या कंदयाः शक्तयो यजेत्॥ प्रज्ञाज्ञाना क्रिया वाचा वागीश जीवा लिना तथा॥ धामा ज्येष्ठाय रौद्रा च कौमारी प्रीतिपुरस
 रा संमहा गौरि रुद्र दयितेति स्वहेति च॥ ज्ञानशक्ति क्रिया शक्तिसुजगल लिता तथा॥ कामिनी काममाजान इजा

द्याः शक्तिपूजनं ॥ उगस्ताहामूलमंत्रोपेयं वागणपतये नमः ॥ षडंगोरक्तमुक्तश्च दत्ताक्षरपरशुक्तः ॥ समो
 दको गंधादिगंधात्कीपेति चक्रमात ॥ गजो महागणपतिश्च नमो ह्येकः ॥ एव च ॥ रूपं यो एकदंतं त्रि
 पुरांतका पश्य दंतविकट ॥ इरहासाय लंबनाशननाथ पश्य दंष्ट्राय मघोत्काय वक्रतुण्डाय विघ्नेशाय महा
 गौरिरविकटोत्तराय गजेंद्रगमनाय जुजुगेंद्रहाराय शंकराय गणाधिपतये स्वाहा ॥ ऐतैर्मनुजैः स्वा
 हांतैः पूज्यतिलोमादिना यनाक ॥ कामैरबीजसंयुक्तैः त्रिराद्यैस्तु नमो तैः ॥ मंत्राश्च कः कास्ते देवपदिंद्रवाक्षि
 गा ॥ कात्यायनं स्कंदं आहतं तद्व्याकरणं वदे ॥ ॥ इत्यादि येभिधानमंत्रा ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ वक्ष्ये व्याकरणं
 सारं सिद्धं शृणु च रूपकं ॥ कात्यायनविरोधाय काजानामवधारय ॥ प्रसाहारादिकाः संज्ञाशास्त्रसंयवहा
 रगाः ॥ अइउएः कलकूएउंउः एउं एः अचहयवरद्वलणामंडणनमऊजययदधपूजवगडदशरवफछ
 वधचटतवकपयशषसरहल इति प्रत्याहारः ॥ उपदेशं जनुनाशिकं इत ॥ अदिवस्मिन् गद्यमाणो अतिते स
 हैव तु ॥ तयोर्मध्यगतानं स्याह कः स्वस्य तस्यैव यथा ॥ एड ॥ यज ॥ अण्डर्ध्वगसाकारेण ॥ छवा ॥ अट ॥ ऊषा ॥ जष
 अक ॥ इक ॥ उक ॥ अण ॥ इण ॥ पूरेणणकारेण ॥ यण ॥ अच ॥ इच ॥ एच ॥ ऐच ॥ यय ॥ मय ॥ ऊय ॥ रवय ॥ यरा
 उरा ॥ खरा ॥ चरा ॥ शरा ॥ अश ॥ इश ॥ वश ॥ ऊश ॥ वश ॥ अल ॥ हल ॥ रल ॥ वल ॥ ऊल ॥ शल ॥ इति एकचत्वारिंश

राम

३२४

तप्रत्याहारः ॥ ॥ इत्यादि ये प्रत्याहारनिरूपणं ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ वक्ष्ये संधिस्वरूपं च स्वरसंधि मया दितः ॥ देहाग्रं य
 गतो मधुदको पितृपतः ॥ लकारः सीमंतस्य देवं ॥ सकलोकं ॥ अर्धमोमंतवनकारः ॥ सैषा सैः प्रीतवो दनं ॥ षड्
 धृतवदित्येवं वसुधास्वरलाकृती ॥ मित्रधोमवने दात्रीनामकोलावको नयः ॥ त इडः तपि हेत्यादितयोत्र जले
 जकं ॥ प्रकृतेर्मै ॥ अअरेहि ॥ अअएहि ॥ इइइकं ॥ उउतिश्चकरी एतौ ॥ चाय एतौ दार इमे ॥ अमी एते यैर्भूते एहि
 देव इमे ॥ वयुर्वक्ष्ये संधि मंत्रानां वाग्यातो जैक मात्सकः ॥ षडौ ततदिमे वादिवाद्यानिः षण्मुखस्मकं ॥ वा
 ग्यमे दं नसावादिवाक्यस्मक्ष्णतछरीरकं ॥ तत्तुना तैत्तरेति वर्तकं इति चतुर्गणिना ॥ नवाञ्छेते नवाञ्छ
 ते ॥ नवाष्टीक नवाष्टका ॥ नवांस्तीर्थं नवांस्कारं नवांस्त्रेखानवाञ्जयः ॥ नवाञ्छेते नवाञ्छेते नवाञ्छेते नवाञ्छेते नवाञ्छेते
 जः ॥ त्वं कर्ता त्वं करोस्यादिसत्विज्ञेयो विमजगः ॥ कश्चित्पके श्वरे कष्टः कश्चिश्चकश्चरेत् ॥ कश्चिन्नेत्तश्चरोति स्म
 कश्चिन्नेत्तश्चरोति स्म ॥ कश्चिन्नेत्तश्चरोति स्म ॥ कश्चिन्नेत्तश्चरोति स्म ॥ कश्चिन्नेत्तश्चरोति स्म ॥ कश्चिन्नेत्तश्चरोति स्म
 दिवा एते ज्यो इमे देवा यानि नगो नुज ॥ सूर्यो मुनिरपिरववायुयोति पुनर्नहि ॥ पुनरेति स्यात्तीते एष जातिस
 इति श्वरः ॥ ज्योतिस्वरूपं नवछत्रं त्रैलोक्यं विमलं ॥ ॥ इत्यादि ये संधिसिद्धिरूपं ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ विनक्ति सि
 धिरूपं च कात्यायनवदामिते ॥ विनक्ती सुप्तिङं ते पुसुपः सप्तविभक्तयः ॥ सुअं जसिति प्रथमा अमर्ज्ज्मा सो

से

३०५
३२५

द्वितीया॥ रात्र्यां निसि तितृतीया॥ देः स्यान्मसश्चतुर्था॥ ३. सिन्धो मसः पंचमी स्यात्॥ ३. सोमामि शतिषष्ट्यापि॥ ३. सुपि
तिमप्रमा स्यात्॥ एकप्रतिपदिकं यजंतु च वृहंतं के॥ प्रत्येकं त्रिविधं न स्यात् पुमांस्त्री च न पुंसकं॥ दर्शते नायका स्तेषां
मनुक्तानां च वीर्यतः॥ वक्षः सर्वे चैव सर्वश्च प्रथमश्च द्वितीयकः॥ तृतीयः खं एयावत्क्रिः सखासतिरहः पतिः
पह्णामाणीत्स्वखलमिन्न नृस्वजः॥ सुश्री सुधीः पिता भ्राता ना कर्त्ता को ह्यनृत्त को॥ सुरारागौ स्यादौ
रौः सुरासायुस्तिनायकाः॥ सुररुतत्व फलसमा हजन्मना ककचरे जपि॥ स्वपोमवज्रवंदी न्यान्वरो चमर्थ
मत्सवत॥ भगवान् घथविनचावक्रिमत्ः सर्ववित सुपः॥ सुसमिक्षिणी राजा च श्वा युवा स स्वरा तथा॥ पू
षा सुकर्मायजा च सुधर्मा वि सुधर्मणा॥ अयमा वृत्रहा पत्या सु रूपसुमपंकजः॥ प्राणस्मृतश्च पंचांघा सुश्री
नमः सुशूरधि॥ चंद्रमाः सुवेचा श्रेयान विष्णो मोक्षिरमा सतः॥ ये विवान सौवान दो स्याद्विधित्व दुहोश्च लिट्॥
स्त्रियां जाया जरा बाला उक्ता मरुद्वया॥ क्षत्रिया च दया जा वेव रुद्रा मार्य वा कुला॥ माया को सुद गंधा च स
वर्षा सहा मथा॥ द्वितीया च तृतीया च बुद्धि स्त्री श्रीमदी सुधाः न वेती चैव दीयंती भाती भांती च या सपि॥ श्राव
तीनां स्त्रिवर्षे सुगुरुता॥ तिस्रो षेकं ति वषा नृस्वयमाता च मारगो॥ नोर्वाक्षु कृ प्राय वा स्त्रीति रश्मी स मुदी
च्यपि॥ स्रविष्म च सरिज्या विदग्निम सम्पदा न राता॥ यो यासा वेद विम विहृ हरा जीव दागया॥ सीमाया वीदयो

राम.
३२५

राजा पूरश्चैव दिवा गिराः॥ चतुस्त्रो विडुषी चैव केवदिक पडतो हरी॥ अस्त्रो स्त्रियां नापका श्रेयाय काश्च न पुंस
के॥ कुंडं सर्वसोमपंच दधिवारिखल घषा॥ मधुद्रयुः कर्त्तता मियतिलुनी पुन प्राक्॥ प्रत्यगु दक्रिय क सुम
क जगत त था स रुत॥ सुसंयच्च सुदंडी हृत्त्रहः किं वेदमित्यपि॥ पद स पश्रिय श्रुत्वारि अदो मे हे दशाः
परे॥ एते मः प्रथमा घाश्च स्फः प्रतिपदिका त्पराः॥ धातु प्रत्यय हानं मत्सत्प्रातियदिकं तु तत्॥ प्रातिपदिका
त्रे लिंग वचनेन प्रथमा भवेत्॥ संबोधने च प्रथमा पुक्ते कर्मणि कर्त्तरि॥ कर्मय क्रियते तस्मा द्वितीया कर्मणि
स्मृता॥ क्रिया ते येन करणे कर्त्ता मिश्च करोति सः॥ अनुक्ति ति ड रु दितै तृतीया करणे भवेत्॥ कार के कर्त्तरि
वासा सं प्रदाने चतुर्थ्यपि॥ यस्मै दि सा धारयते सं प्रदानं त दारितं॥ अपादानं यतो पैति पाद त्वाभयं जतः॥
अपादानं पंचमी स्यादादौ षष्ट्यापि शेषके॥ आधरो योति करण विभक्ति सत्र संप्रमी॥ एका र्थे चैव क उचनं तद्य
ये दिव चनं न वेत्॥ वक्रश्च वक्रवचनं सिद्ध रूपेण घो वदे॥ वक्षः स्ये सुरा है त्क हं वीरो हे हरा के से॥ विप्रोग जा
न्म हे द्रेण यमा म्मानसेः रुतं॥ रामाय सुनिवर्णे पिन्मां को मो धर्मा हरो रतिः॥ शरा मां पुस्त के मश्च अथ राश्च
व चो रति॥ बालानां सज्जने मी ति र्स यो काम जौ पुच॥ यकां स च मा हे सा घाः श द्वा ते याश्च वक्षवत्॥ सर्वे वि
श्वे व सर्वस्मै सर्वस्मात्कतरो मतः॥ सर्वेषां संच वि श्वस्मिन् शोष रूपं च वक्षवत्॥ एवां चा भो नय कतर कंत मावः

स

तमादयः॥ प्रवृष्टिर्विश्वप्रवृष्टेः सर्वस्माश्चात्समागतः॥ सर्वे बुद्धिश्च पूर्वस्मिन् शेषरूपं तु सर्ववित्॥ एवं परोवराध
द्याश्च दक्षिणोत्तरकांतराः॥ पेरश्चावधनो नेया प्रथमां प्रथमे कवत्॥ एवं चरमया तोता अल्पा दाने मन्त्राद
यः॥ द्वितीयस्मै द्वितीया यदि तीयस्मात् द्वितीया द्वितीयस्मिन् द्वितीये तृतीयश्च तथा कवत्॥ सोमपाः सोमयो
जेयो सोमपा सोमपां जज॥ कीलालपौ सोमपाश्च सोमपाभ्यां सोमपाभ्याः॥ सोमपायोः सोमपत्न्ये॥ एवं कीला
लपाद्या कविरपीतथा वयं॥ हे कवे कविमग्नी तालरारी न सत्ये किला रुते॥ रवि सारवि त्रिदेही वक्रिभो यस
मागतः॥ अग्ने रग्ने स्तथाग्नीनां कारोकाया कावे धृथा॥ एवं सुसृतिरभ्रांति सुकीर्ति सुहृत्ति सथा॥ सखा स
खा यौ सखाय हे सखे ब्रज सत्यतं॥ सखायां च सखायौ च सखी सख्या गतो वदः॥ सखे सख्यश्च सख्यश्च सख्य
शेषं कवे रिवा॥ यसा पत्ये च पत्युश्च पत्युः पत्यो तथा त्रिवत्॥ दौ द्वौ दाम्प्यौ दाम्प्यौ दाम्प्यौ॥ दित्वमेव दयि दयोः॥ त्र
यस्त्रीश्च त्रिनिस्त्रिभ्यः त्रयाणां च त्रिषु क्रमात् कवि वक्तृविकासीति शेषं ब्रुव च स्मृतं॥ न निबो नियो देनी नियो
नियानीत्यानीति॥ नियोनीत्यां निस्त्रिभ्यो नियो नियो नियो सथा॥ सुश्रीः सुधी प्रभुतयोः ग्रामणी पूजयद्वि॥ ग्रामणी
ग्रामाय ग्रामाय विः॥ ग्रामण्यं ग्रामण्यो रेवं॥ सेनानी प्रसूखाश्च जः स्वधुवोऽसुधुवः स्वधुवं स्वयं धुवः स्व
यं धुवा स्वयं धुविः॥ एवं प्रतिधुवादयः॥ खलपृ खलयोऽशेषेण लब्ध्या वरल विवा॥ एवं सुतु सुखा सस्ते कुपु

कुशर इत्यपि क्रोष्टु क्रोष्टु क्रोष्टु नाक्रोष्टरी नृशतपिता पितरौ पितरः देवितः पितरौ च तो॥ पितृपि
तुः पित्रोः पितृणां पितरी दृश॥॥ इत्याग्ने येशब्दसिद्धिरूपं॥ स्कंद उवा॥ कारकं संप्रवक्ष्यामि विनम्रं तस्मिन्
त॥ ग्रामोस्ति हे महां केहामास विष्णु म्रिया सह॥ स्वतन्त्र कर्त्ता द्विधा तारुततः समुपासतो॥ हेतुकर्त्ता तमेतदित
वै कर्मच कर्त्तरि॥ स्वयं निद्येत मास्तु तपीः स्वयं च छिद्यते ध्रुवं॥ कर्त्ता विहित उत्यन्न कर्त्ता विहित चेत वसः॥
कर्त्तानि निहितो धर्मश्चिष्ये राख्यतो यथा॥ कर्त्तापि च विधः प्रोक्त कर्म सप्त विधश्च॥ इप्सितं कर्म च यथा
अहितेष्वा इतीदृशः॥ नैवे सितं नाना पितं उग्रं संनक्षत्रं राजः॥ नक्षत्रे यदप्यकथितं गोपालोदो गिगा
पयः॥ कर्त्ता किमर्थं गमयेत् शिष्यं मां गुरु रूत यथा॥ कर्मता मिहिते पूजा क्रियते सप्रिये हरिः॥ कर्मनिमि
हितं स्तोत्रं हारं कृत्य त्रिसर्वदे॥ करणं द्विविधं प्रोक्तं लास्यमन्यतरं तथा॥ चक्षुषा स्पर्श गृह्णाति वास्यं दानेण
तं धुनेन॥ संप्रधानविधा प्रोक्तं प्रेरकं ब्राह्मणाय गात॥ नरो ददाति धर्मं ये वा सतदनुमंतिकं॥ अनिराकर्त्तकं
दाने दद्यात् प्राप्नोति सज्जनः॥ अत्रादानं द्विधा प्रोक्तं बलमस्मानु धातवः॥ पतितश्चारलं ग्रामा दागुति से
वै सवः॥ चतुर्दशधिकरणं व्यापकं दग्निर्वै धृतं॥ तिले पुतै लदे वाथ उपशोषिक उच्यते॥ गृह्णति शुकपिर्ह
क्षेत्रं वै सयिकं तथा॥ जले मत्स्यो वने सिंहः श्रुतं सामिप्यक्यथा॥ गायां धीवो वसति रुपवाधिकमीदृशं

तृतीयावाच्यशीवास्तानमिहितेतथा॥ विसुः संख्यते जो के जंतु व्यस्तो न तस्य धा॥ प्रथमाभिहिते कर्त्तृकर्म
णाः प्रथमेदुरि॥ हेतोस्तृतीयावो तेन वरोक्षाय जंजये॥ चतुर्थीति दर्थेभिहिता पंचमीपर्यायादुत्तरेः॥ यागे
तः परिग्रामादो वायं वन वसुरा॥ पूर्वग्रामाह वै विसो न मुक्तिरितारो हरेः॥ एष्येवेनायं धैस्तृतीया पंचमी चतुर्थी
नवेत्॥ एष्यग्रामादिहारेण विनाशोऽभियमाश्रयः॥ कर्मप्रवचनीयारथेति तीयायोगतो नवेत्॥ अन्वर्तुं च यो
जारीभिहितो ग्राममीरितं॥ नमस्वाहा धास्वस्तिवषडा धैश्चतुर्थीपि॥ नमो देवाय ते स्वस्ति तु मयि जाववाचिनः
पाकाय यक्तयेयाति तृतीया सह योगके॥ हित्वर्थे कृत्स्नितो गेसा तृतीया च विशेषणे॥ पिता गा सह पुत्रेण का
लोक्षणादया हरिः॥ अंते लनिवसेत्काले भावे च सप्तमी॥ विसो मते न वेत्मुक्ति वं सते सगतो हरिः॥ नृणां
स्वामी रुजु स्वामी रणामिश्रः सतां प्रीतिः॥ गोष्टुतो गवांस्तोराज्ञां दाय दकोस्ति ह॥ मनुष्यहेतोर्वसतिष
ष्टीस्त्वन्तु कर्मणि॥ मातुस्मरति गोपारं षष्टीनि स्यात्कर्मणोः॥ अयो भेदा तदंस्तिर्जनिषादिषु षष्ठीपि॥
इत्याग्नेये कारकः॥॥ स्कंद उवाच॥॥ षोढा समा संवक्ष्यामि अष्टाविंशति वा पुनः॥ नित्या नित्या विभागेन पु
नुरोपेन न वेदि धा॥ ऊर्ध्वकार स्प नित्यस्या द्वेयकारादिक स्यात्॥ राक्षसुमान्नाना पुमान् नित्यारेव समा
मकः॥ कश्चित्तो त्वग्मां सकं वेकालादिक स्वतुक्॥ स्यादष्ट धातु रुरुषः॥ प्रथमाद्यमुपास ह प्रथमा तत्पुरु

षोर्ध्वकायस्य यस्य हे पूर्वकायो परकायोऽथ धरो पूर्वकायकः॥ अर्धकणा यच्चिर्धकणं भिक्षोः तयमिधेनं॥
ज्ञानजीवितं तद्वितीया माधवाश्रितः॥ वर्षभोग्यो वर्षभोग्यो धामार्थश्च तृतीयया॥ चतुर्थी सादिस्तुबलि
एकनीति च पंचमी॥ राजा पुत्रान् राजपुत्रान् षष्टी दक्षफलशुभं॥ सप्तमी चाक्षुषोऽयं विदितानक समासकः॥
कर्मधारय सप्तधानी लोत्यन्मुखाः स्मृताः॥ विशेषणं पूर्वयादा विशेषतुरय तथा॥ वैयाकरणवमूचिः शी
तोऽग्निपदे स्मृतं॥ उपमामयूपपस्य शंखपांडुरेऽत्यपि॥ उपमानोत्तरपदः पुरुषत्वात् इत्यपि॥ संभावना पूर्व
पदो वक्षत दशायुगः॥ इति द्वेद्विभक्तता सुरुता मेव बंधुकः॥ अवधारणा पूर्वपदा बद्धव्रीहिंश्च सप्तधा॥
विपदः च बद्धव्रीहिरा रूपं भवनो नरः॥ अर्चिता शेष पूर्वोयं बद्धा परि कर्त्तृता॥ एते विप्रार्थवादमा संस
रम्या तव पदस्त्रयं॥ संख्योत्तमपदो यद्वत दृता द्वेयोनर॥ सह पूर्वपदो यं स्यात्सह लोवत कस्तु॥ व्यतिहार ल
क्षणाय कषा के शि मखानरिः॥ दिग्दक्षालक्षणा पूर्वदिग्बन्धावितो विधा॥ एकवक्त्रा वीदिष्टं पंचम्यं मू
ल्यास्त्वेक धातुः॥ द्वेयः समासो विविधो हीतरेतर योगकः॥ रुद्र विसु समाहारो भेरी पट ह मी दशः॥ विधाया
तो वायं भावो नामष्टवपदेयथा॥ सास्यमात्रा साकप्रतियुथा बाध्य पूर्वकः॥ उपऊर्ध्वोपरस्मिन्ना धाते च
तुर्विधः॥ उत्तरपदार्थमुखो बंधश्चेज्जसुखकः॥ एणो यो व्ययी भावो बद्धव्रीहिश्च वाच्यः॥॥ इत्याग्नेये स

मासः॥॥ कुमार उवाच॥॥ तद्विद्विधं वक्ष्ये सामान्यं च त्रेरीदृशं॥ तव्यसनो व्यसलखातः हविस्मानुफेनिजो॥
लोमराः शोषानेहलिविरवात्त्रपि छलामरोषाजपान्चकः॥ आर्धे दशादुरविरंतरः रे स्यान्मधुरे सुखिरं वेणुत्क
वदृशं हिरण्यवश्चोमणिबोवले विद्यारजस्वलः॥ इतो धनीकरीहस्ती धनिको दिवमीरितं॥ पयस्वी विनिमा
पावी उच्चायुषु सिवेरितं॥ वाग्मी रिमनिश्चाला स्यादाचालश्चादजो वितं॥ फणितो बर्हणः केकी हं दारकस्तथा
कनि॥ अश्वा विनीतेन सहात्तरी तार्थश्चेलुरीदृशं॥ हिमचेलुरुत्तविस्वाक्षिलनसहते तथा॥ रूपवर्षले उरज
श्रेहलक्षण इत्यके॥ वासिकः कोरवो वासुः पंचालः सौसवासकः॥ तत्र वासोमाधुरः स्याद्वलाधीतेन चोत्तकः॥
व्यक्तसेवेति जुतुकः नरश्चक्रमकौशकः॥ प्रियंगुणां नवं क्षेत्रं प्रियंगं चणकं खचितं॥ वीही नोचको मवीणानवे
देहश्चाप इत्यके॥ इति दाक्षिणाचारिणां चालिदायनादिकं॥ आम्बायनस्याद्यं चिश्वेगार्थं श्वेतवसकः॥ चि
किस्पाधेन तेसादि कोरकैरस्तथैव कि॥ धुकिगोधेयरोरूपंगोधारश्चारकीरितं॥ क्षत्रियेद्ये क्लीनक्षेत्रे को
रव्यादयः स्मृतः॥ एतिमूर्ध्नि सरमादिसुगंधिरितिरूपकं॥ तारकादित्यकतविनभस्तारकितादयः॥ अजमामेक
द्वोधीषु पुष्पधन्वा सुधन्वनि॥ जंतुपिशब्दे चतुः स्याद्विन्नमसचरादिके॥ चणायिस्पात्के शवणं पटिश्चैवमीदृ
शं॥ पटाधमीनीयस्वनि संतुरयं ऊतरादिकं॥ पततितवाश्चपतये मया च चित्तमामपि॥ मत्वांतमाकस्ययि स्यादै

प्रकल्लोककस्यकः॥ राजवेणीमदेशो देशो देशादिरूपकं॥ पटुजातीयजातीयजानुसात्रं च मात्रवित॥ ऊरुद्वयं
सोद्ययवविडः रुदं वचुं वरि॥ तपस्विस्त्यं चतयोदौवारिकस्वकारिणी॥ सामान्यं वृत्तिरुक्तेर्धः आख्यास्वारव्य
श्चतदिदः॥ यस्याद्यस्तुस्मितिचयत्रतत्र इति नितं॥ अधुस्मिकालेद्यधुना इदानीं श्वेदामपि॥ सर्वस्मिन् सर्वदायासा
तस्मिन्कालेन नीरितं॥ तर्हि होस्मिनकालकप्राकृतिकस्मित्कालकै॥ यथायालिखमिकथं पूर्वस्यादिस्मिन्स्वसत्॥ अ
सातिश्चैव पूर्वस्याद्यवर्तिग्रामणीयकः॥ पुरस्तात्सर्गच्छत्यस्य तुल्येह नीरितं॥ तिरुर्वनिदेवपुरत पूर्ववादपुराप्प
पि॥ एषमेस्मिन् सर्वसुरे रूपं समसिणीरितं॥ एयुर्वैरेषु विस्वात्परमुत्पहनीदृशं॥ अद्यस्मिन् हतिषस्यात्पूर्वद्यश्च
तथैवुच॥ दक्षिणस्यादिशिवसेत्प्रत्ययेतत्र चो रितं॥ उत्तरस्यादिशिवसेत् उत्तराद्युत्तराद्यभो॥ आलोद्युपरिवा
सेषुयविष्टावसतेरपि॥ उत्तरेण तपिः प्रोक्तं आविरसाद्यदक्षिणा॥ आहोदक्षिणा निवसेद्विपकारदिधा च धा॥
अमुश्चैकयकुरुतादेवमुश्चितेदृशः॥ दोमकारौ विधावाविआमुश्चुत्तरायथा॥ निघातिरस्ततदिता प्रोक्तताव
वाचकः॥ पटोर्नविः पटुत्वंते पटुता उलिचेरितं॥ प्रतिमाचेमनिवसौत्तमोद्युस्मचो रितं॥ तेयंपतितस्तेनस्ययेस
स्यासरकमीरितं॥ कपेजविश्वकापेयोदसोनायत्ययकाशं॥ आश्चकोमारकं वाचिरूपं चानिवसौव नं॥ आवा
यकंचुविप्रोक्तमेयसमेन्यपितदिताः॥॥ इत्याग्रेयेतदिताः॥॥ कुमार उवाच॥॥ उणादयो निधासंते प्रत्ययधातुतः

परे॥ उणि काश्चिन्मणी स्यात्तज्जायुमापुश्चपित्रकं॥ गोमायुरायुर्वेदस्फुवकुलंस्फरुणादयः॥ आयुः स्वाडश्चे
 लाद्याकिंशरुं त्यक्तकः॥ ककुवाकुक्कुटस्याङ्गारुर्नक्तमरुस्तथा॥ सपुश्चाङ्गरोतेयः सडरायुधमुच्य
 ते॥ स्वरुर्वश्रुत्रयुसाममसारं कर्तारितं॥ गधुकामाग्निररिर्भृदिंति॥ मिरेतमः॥ रलोविसलिलंवारिकः स्याणंमदि
 रंस्मृतं॥ बुरिविद्वान्मपिलोवकासुचिरंयुप्रिसंस्वितं॥ उतुर्विजालश्चतुरिन्निधानाद्वादशदयः॥ कर्णिकालीसा
 ग्रहं पूर्वावास्तुजैवानकः सुतः॥ अनड्वापुत्रतसो स्यादतो जीवतुरोषधं॥ गधुबुद्धिर्हृष्टस्यान्गः कालावभ्राज
 नं॥ सकन्याजो जनं स्नानं सरंडश्चतुष्पथः॥ स्वामिर्नडः समं पातोचरुंधः सामनिर्भरं॥ स्फारं प्रभृतसुभ्रातुप्र
 त्ययो वीरकत्तिलं॥ कातरो भवैरडरास्तुचंडोदनकोदंडमृतिः॥ गजश्चैवतुर्लोकं देशलो ज्योतिरर्ककः॥ सर्वशः
 कुटिलः कंचश्चरश्चतुष्पथः॥ श्रीवरं नत्रावतिरादित्यो बुधरीचितः॥ पुत्रस्तु न तस्या तुल्युदाऊर्ध्वान्मुच्य
 कं॥ गात्रे विदो यनरतो न टो पारक्षणादयः॥ इत्याग्नेये उणादयः॥ कुमार उवाच॥ तवै न किं प्रवक्ष्यामि वारे
 लुसा समासतः॥ तिडं विषयिवर्तते भावे कर्मणि कर्तरि॥ सकर्मका कर्मकाश्च कर्तुरिदिपुदेस्मृताः॥ सकर्मका क
 र्मणि चतुर्दशे शस्येरितः॥ कर्तुमाने न जाख्यातो विष्मादोलो गशिश्चि॥ नृत्तानघतने चडः नृते लुपितुः परोक्ष
 र्थनविषयघतने वलुट॥ लिङ्गसिषिचरोर्षे धेही भविष्यतिलिङ्ग भवेत्॥ लिङ्ग निमित्ते क्रियातिपत्तौ दुः नामानेप
 त

जा

राम
३२९

दं॥ नौ भवत्यरस्मै पदं॥ तिस्रजितिप्रयतः पुमान्॥ सिपथस्त्रमध्यमूनरोमिषु समश्चोत्तमः पुमान्॥ तातो नृश्चात्मने
 सुरभ्यः वसिथं चिन्मध्यमः॥ उत्तम इह माहिउ नृवोसाचावोत्र धराः॥ भुवि वाचि यविने दिहं शिश्चम्ययतिस्त्व
 हि॥ संगवी जेभुतोतिश्च जहातिश्च ददात्यपि॥ हीव्यतिस्त्वपि नृही सुनोति दशवेव च वांछति॥ तुदस्वजतिमुचती ह
 विनृजिपूजीतनी॥ भ्रावादिको विकरणे अतिश्चैव करोत्यपि॥ क्रीयाति ब्रूडग्रहिश्चोरिः पालिवर्षे च वायकाः॥ त
 विस्मान्निज भवति नवनासो भवेति ते॥ भवसित्वं च नवयप्यं नवामिचाप्यहं॥ भवम्पावां नवावश्च नवासेत्येवने
 कुलं॥ एधेते त्वं ते ये वेते एधसे त्वे हि सिधया॥ क्रीयाति ब्रूडग्रहिश्चोरिः पतिरर्षिश्च नायकाः॥ एधामहे हरि नक्त
 परितीत्यादि पूर्ववत्॥ नृपते अन्वभूयते सो भावे कर्मणि वैयकि बुबुभूषति सनित्ये च शिबी भावपती श्वरं॥ राजि
 वो नृपते रज्यं भोति स्यात्तवपं जुकिं पुत्री यतिषु पुत्रकां म्यत्येवंपटपटायते॥ घटयोत्यर्थं सैनीजिय भूषयति भवे
 तां च॥ लिङ्ग भवेयुश्च भवेपरः नवेतं च यतिं नवेपं च वेमच पाधनच॥ एधते आता एधेरं त्यसमप्रिया॥
 एधेयाश्चपवेद्याद्या मेघध्वश्चयमेव हि॥ अतस्तस्मान्नवता लोडि नवंत नवता नृव॥ नवंतं नवताः भवावभवाय
 च॥ नद्यं नंदयताताताम परं सपरस्तथा॥ अभवंतं चाभवत अपरश्चायमेव च॥ एधते धेत सैधध्वं एधेवैधमही
 रितं॥ अमृदजताम नृवन् नृश्चानृवमेव लुङ्॥ एते सै विवातां नरो एधि घ्रा एधपादशं॥ लिटि पभूववभूव

नुबभूवुः॥ बभूविधवभूवधु॥ बभूववभूवेवभूविमयेधेयेचनोयचिरेचिमेवांचरुषेमथाएवंचक्राधेविधेयेहे
 चेहेविमाहृतथा॥ लूटनविताभवितारोभवितारःहरादयः॥ भवितासिभवितास्त्रोभवितास्मस्तथावयं॥ पक्ता
 पक्तारौपक्तारपक्ताधित्वंशुनौदनं॥ पक्ताध्वेपक्ताहेचाहंपक्तास्महेहरेश्चक्रं॥ लिङाशिशिमुखंजयात्र
 यासांहरिशंकरौ॥ भूयासुस्तेचभूयास्तंपुराभूयास्तुमीश्वरौ॥ भूयास्तुयचभूयास्तुमहमावांचभूयास्तुव
 यंभूमीयामसवेदाअयंपक्षीष्टपक्षीया॥ सांपक्षीरनएधेवीध्वंयक्षीयध्वेविधीमहि॥ लिङिचपक्षीदीदृशं
 अयंपक्षीयतांतथापक्ष्यं॥ तंयुवांचपक्ष्यत॥ मिष्यतिततएजिष्यामहेवयं॥ जुविष्याजविष्यतीतिएधीष्यामह
 दृशं॥ एवंविजावविषतितोचूययतिरूपकं॥ घटयैपटयेतघटपुत्रीयतिचकाम्यति॥ ॥ इत्याग्रेयेतेदिः न
 क्तिरूपं॥ कुमारउवाच॥ ॥ ततस्त्रिणुपिविज्ञेयानावेकर्मणिकर्तारि॥ अतल्फट्किनोश्चोवेयुजकारामए
 वच॥ अविधर्मस्विनयउत्तरदुःकरस्तथा॥ देवोभजः श्रीकरश्चत्फटिरूपंनुशोननं॥ कतिबुद्धिस्तुतिम
 तीपंचिमावोभुमध्यथा॥ कारणानावेनेत्यादिअकारेतिविचिकिम्पया॥ तथातद्योजनीयश्चकत्रयः करणीयकं
 देयंघयंवेरयतिउपेतिकार्यतिरुतिकाः॥ कतुरिक्तादेयोज्ञेयानावेकर्मणिचाक्षवित॥ यतोग्रामगतोग्रामस्याग्नि
 र्दृष्टुरुस्त्वया॥ सदृशानचोभवनपचमानोभवंत्यपि॥ शयनतचौसर्वधंतुनावकानवतातथा॥ विमुक्तश्चस्व

यंश्चभूतो लिङुकसुभवेत्॥ बभूवधनेयेविधांश्चयेवातः श्रद्धांतक॥ अग्निः स्फुः कुंभकाराद्यामृतेपूजादयः
 स्मृताः॥ सदृशानोचोक्तः स्याद्वज्रलंतेडलास्मृता॥ ॥ इत्याग्रेयेकृतसिद्धस्वरूपं॥ अग्निरुवाच॥ ॥ स्वगादिनाम
 लिंगोयोहरिस्तंभवामिते॥ स्वस्वर्गनाकविद्विद्योदिवौधेविविष्टयं॥ देवाहंदारकोलेषारुद्राद्यागणदेवता॥ वि
 द्याधरोसरोयक्षरक्षेगंधर्वकिंनराः॥ पिशाचागुह्यकः सिद्धोभूतोमीदेवयोतयः॥ देवद्विषोसुरादेत्यासुरातस्या
 न्नाथागतः॥ ब्रह्मात्मबुसुरेज्येष्टेविस्तुनारायणोहरिः॥ रेवतीसोहलीरामकामः पंचरारः स्मरः॥ लक्ष्मीः पद्मा
 लयापद्मापद्मवासाहरिप्रिया॥ पिताकपाऐषधकारिस्सर्वसर्वेश्वरेश्वरः॥ कर्होसजटाजूटः पिनाकोजगबंधु
 प्रमथासुपरिषदामृडाः नीचंउिकांविक्ताः॥ वैमातुरोगजास्यश्चसेतानीरमिर्नृगुडः॥ आखंडलसुनाशिरासूत्रा
 माणोपिदिवस्पतिः॥ पुलामजाशचीप्राणीदेवाक्रीस्तस्ववर्णाः॥ स्यात्प्रासादेवैजवयंतोजयंतः पाकशासने
 एरावतोभ्रमातंगैरावणाभुवद्वानाः॥ हारिनीवज्रमस्तीस्यात्कुलिरंमिडरंपवि॥ योमयानंविमानोस्त्रीवीर्य
 पममृतंमुष्ण॥ स्यात्सुधमादेवसनापडंगासुरदीधिकाः॥ स्त्रियांवज्रधरसः सूर्येणउर्वशीसुखा॥ हाहाहं
 रूश्चगंधर्वाअग्निर्वक्रिर्धनंजयः॥ जातवेदारुस्तवमाग्निप्रयाश्चस्वयाचकाः॥ हिरण्यरेतासप्राचिभुक्तश्चैव
 शुभ्रक्षणि॥ अचिरपुत्रमौर्वस्तुवाडवोवज्रवानलः॥ वक्रैर्दयोज्वलकीलावर्चहेतिशिरास्त्रिया॥ स्त्रिषुस्फु

स्त्रिगोत्रिकणोधर्मराजः परेतराद्यः कालोतकोदंडधरश्चाद्वेवोद्यराक्षसः॥ कौशयप्रयकयापादंतु॥ वानश्चाते
 मतः॥ प्रचेतावरुणः पाशुशसवस्मन्नो निलः॥ सदागतिमतिरिश्वाप्राणो मरुत्तमीरणः॥ जवोरहश्चतुरपो
 लघुक्षिप्रमहंभुतं॥ सत्वरंचपलं तर्षसवलंबितमाशुच॥ सततेनारताश्रान्तस्तताविरतानिशं॥ नित्यानवर
 ताजस्त्रमप्यथातिशयो नरः॥ अतिवेल्लक्ष्मस्यथातिमात्रोकादनिर्भरं॥ तीर्वेकांतनिताता निर्वदगाटदृष्टनिच
 युत्यकेशोयक्षराजोराजराजोधनाधियः॥ स्यात्किंनरः॥ किंपुरुषस्तुरंगवंदनो मयुः॥ निधिनासोविधिर्मोमन्तु
 भ्रंपुष्करमंवरं॥ द्यौर्दिवौचांतरिक्षंवाकाशशककुभौदिशः॥ अत्यंतं त्वंतं तरा लंचक्रवालंतुमंडलं॥ तडि
 त्वाघरिदोमेघसन्नथियिन्तुर्बलाहकः॥ कादंबिरीमेघमाता सनितंगर्जिततथा॥ शम्पाशतहृदाक्रादिनैराव
 त्यक्षरावचा॥ तडिभौदामिनीविद्युचंचलाचपलाचपिस्फूर्जपुर्वज्रनियोधैर्दृष्टिघातं त्वग्रहः॥ धारासं
 पातश्चासादः सीकरौबुकणाः स्मृताः॥ वर्षोपलस्तुकरकामेघउल्लेखिर्द्विर्द्विनं॥ अंतर्द्विबध्वापुंसिचंत
 क्षिरपवारणं॥ अपिधानतिरोधनपिधाना उदना निच॥ अजो जैवात्कः सोमो रौमर्गाकः कलानिधिः॥
 विधुः कुमुदबंधुश्च विंबोस्त्रीमंडलं त्रिषु॥ कलातुषोडशो भागो भित्तं सकलखंडकै॥ चंडिकाकोमुदीप्येस्त्रा
 प्रसादस्तु प्रसन्नता॥ लक्ष्मलक्षणकंचिक्तेरोगाकांतियुतिर्छविः॥ पुष्पमापरमाशास्त्रास्तुषारस्तुहिमं हिमं॥

अक्षपायस्तुनीहारप्रालेयशिशिरोहिमः॥ नक्षत्रमक्षनेता रातारकापुरुवास्त्रियां॥ यरुजीवश्रांगिरसः उ
 शानाभार्गवः कविः॥ विधंतुदहस्तमोरा कुर्त्तग्रेरास्फुटयः स्मृतः॥ सप्तवयोमरीच्यत्रिमुखाश्चित्रशिरंदिनः॥
 राश्रीनामुदयोलग्नतेषुमेषवषादयः॥ हरिदश्चविधुः पूषाद्युमणिमिहिरोरविः॥ परिवेषस्तुपरिधीरुपस्पर्ष
 कमंडलं॥ किरणोअमयूरवांशुगनस्तिष्ठणिधलयः॥ भानुः करोमरीचिस्त्रीपुंसयोदीधितिस्त्रियां॥ स्फप्रता
 रुचिकरुद्रजावाशुचिद्युतिदीप्तयः॥ रोचिशोचिरुनेत्कीवेप्रकाशो योतश्चातपः॥ कोलंकवोस्तंमदोस्तंमंदो
 स्तं त्रिषुतद्वति॥ त्रिगंतीक्ष्णंवरंतद्विस्तोनेहचकारकं॥ घस्रोदिनाहनीचैवसायंसंध्यापितप्रस्त॥ प्रस्तृषो
 दमूर्खंकल्पमुखः प्रस्तृषसीअपि॥ प्रास्तापरास्तामध्याक्तास्त्रिसंध्यमथशर्की॥ यामातमितमिश्राचन्यो
 स्त्राचैदिकयातिता॥ आगामिवर्तमानाहर्द्युक्तायां निशिपक्षिणी॥ अर्द्धरात्रिनिशीधौदौप्रदोषोरजनीमुखं
 सपर्वसधिप्रतिपत्यंचदस्योर्ध्वदंतरं॥ पक्षांतोपंचदशौधौषोत्तमासीतुष्टिमिमा॥ कलाहीनेसानुमतीः
 स्तेराकानिशाकरे॥ अमावास्यातमावस्यादर्शः सूर्येऽसगमः॥ सादृष्टेऽऽशिनीवासीसादृष्टेऽऽकलाऊ
 हः॥ संवत्तः प्रत्ययः कल्पक्षयः कल्पान्त्यपि॥ कलुषं हजितं वायस्योडरितडः कृतं॥ स्याद्धर्मस्त्रियांपु
 ण्यश्रेयसांसुरुतं वषः॥ मुत्त्रीतिप्रमदोहर्षः प्रमदामोदसंमदा॥ स्यादानंमधुरानंदशर्मशान्तसुरवा नि

च॥ स्वश्रेयः संशिवं नम्रकल्याणं मंगलं शुभं ॥ भावुकं न विकं न व्यं कुशलं क्षेममस्त्रियं ॥ देवं दिष्टं भागधेयं भाग्यं
स्त्रीनियते विधिः ॥ क्षेत्रज्ञात्मा पुष्पः प्रधानं प्रकृतिः स्त्रियां ॥ हेतुर्नकारणं बीजं निदानं त्वादिकारणं ॥ चि
त्रं तु चेतो हृदयं स्वातन्त्र्यमानसं मनः ॥ बुद्धिर्मनीषा धिषणा धीः प्रज्ञा सेमुखी मतिः ॥ प्रेम्णोपलब्धि संवित्प्रतिप
क्षप्रचेतना ॥ धीधरिणावती मेधा संकल्पः कर्ममानसं ॥ संख्याविचारणा चर्चा विचिकित्शानुसंशयः ॥ बुद्ध्या
हारस्तककुहः समीनिर्गमनिश्चये ॥ मिथ्याद्यष्टिनास्तिकताया पादाद्रोहचिंतनं ॥ समो सिद्धांतरार्थतौ त्रौ
तिर्मिथ्या सति त्रयः ॥ अंगीकारात्प्रगमप्रतिप्रवसमाधयः ॥ मोक्षधीर्ज्ञानमन्यत्र विज्ञानं शाल्यशस्त्रयोः
मुक्तिः केवल्यनिर्गमि श्रेयोनिः श्रयसंमृतं ॥ मोक्षोपवर्गो ध्याज्ञानमविद्याहं सतिः स्त्रियां ॥ विमर्शे स्ते परिमलोगं
धेजनमनोहरे ॥ अमोदसोतिनिर्हारी सुरभिघ्राणतर्पणः ॥ शुक्रेः शुभं श्रुचिः स्वेतविसदं श्वेतपांडुराः ॥ अव
दातसिते गौरीवल्लभो ध्रुवलोर्जुनः ॥ हरणः पांडुरपांडुरीषपांडुस्तधूसरः ॥ रुक्से नीलासितश्यामकालः श्या
मलमेचकाः ॥ पीतो गौरीहरिद्रानः पालाशो हरितो हरितः ॥ रोहितो रोहितो रक्ताशोणः कोकनदध्रुविः ॥ अथ
करागस्तरुणः स्वेतरक्तसुपादलः ॥ श्यामकपिशो धूस्रधूमलो रुक्मलो हिता ॥ कडारः कपिलः पिंगपिशांगक
दुपिंगलो ॥ चित्रं किमी किमिषावलेताश्च कबुरे ॥ व्याहार उर्किलपितं च विभ्रं शोपशश्च ॥ तिष्ठु सुवतंतयोर्वा

राम.

३३२

क्यक्रियावाकारकान्विता ॥ इतिहासपुराहृत्तपुराणं पंचलक्षणं ॥ अक्षायिकोपलब्धार्थप्रबंधः कल्पनाक
या ॥ समाहारसंयहः स्यात्मा बालका प्रहेलिका ॥ समस्या तु समासार्थस्मृति सुधर्मसंहिता ॥ आख्या क्षेत्र
भिधानश्च वातार्तद्विहर्तुहारितः ॥ हृत्तिराकारणकाने उपन्याससुवाङ्मुखं ॥ विवादो व्यवहारः स्यात्प्रतिवाक्यो
न्तरे समो ॥ उपोद्यत उदाहारो व्यर्थमिथ्याभिज्ञानं ॥ अभिराषाणैः शः कीर्तिप्रश्नः पृच्छानुयोगतः ॥ आग्नेडितं
दिस्त्रिरुक्तं कुसा निदादिगं हं ॥ स्यादात्रा षण्मालापः प्रलापो न मर्थकं वचः ॥ अनुपमो मनुजो विजाप
परिवेदनं ॥ विप्रलापो विरोधोक्तिः संलापो नावणं मिथः ॥ सुप्रलापः सुवचनमुपलापस्तु निरुक्तः ॥ उषती वाग
कल्याणी संगतं हृदयंगमं ॥ अत्यर्थं मधुरं शांतं मधुरं स्यादनर्थकं ॥ निष्टाराशमी लपुरुषं ग्रामं वै स्रतं मि
थो सत्यं तथ्यमृतं सम्पगनादनिश्चाननिश्चना ॥ आरावाशवसरावविरावा अथमर्मरः ॥ स्वनिते वस्त्रपल्लीनां
भूषणानां तु सिंजितं ॥ वीणायां निष्कणकाणतिरश्वा वासितं रुतं ॥ कोलाहलः कलकलीगीतमानसि मे स
मे ॥ स्त्रीशुषति शुभ्रनिध्वातं व्रीकं द्वाभिषादकाः ॥ काकलीतिकले सूक्ष्मे ध्वनौ तु मधुरस्फुटो ॥ कजो मंत्रमुगं
भीरेतारोप्यैः स्वयस्त्रिषु ॥ समन्वितलयस्तेकतालो वेणा तु वल्लकी ॥ विपंची स्यात्तु व्रीनिः सप्तभिः परिवारि
नी ॥ ततं वीणादिकं वाद्यमानं सुरजादिकं ॥ वंशदिकं तु सुशिरं कां स्यतालादिकं घनं ॥ चतुर्विधमिदं वाद्यं वा

य

दिवा तु यनामकं। मदेगापुरजानेदादकालेकोदकास्त्रियः॥ स्याद्यशः पवहोदका नेर्यामिन कदुंभीः॥ अत्रानकः
 पवहोदाका फरुं किं डिमादयः॥ मईलः षणवस्तु ल्यो क्रियामानस्तुतालकः॥ लयकाम्पितां ज्वंतुनां द्यंता स्पंचन
 त्रनं॥ तोयत्रिकं नृत्त्यगीतं वाद्यं। वाद्यमिदं त्रयं॥ राजा भट्टारको देवः साभिषेकावदेतपि॥ शृंगारवीरकरुणाश्रुतहा
 स्मनयानकाः॥ बीभत्सरोद्राचरसाशृंगारः शुचिरुज्ज्वलः॥ उच्छाहवर्द्धनो वीरकारुण्यं करुणा घृणाः॥ रुपादया
 तु कंया च श्रुतकोशोपेथो हसः॥ हासो हासं च बीभत्सं विरुतांति स्वतं दयं॥ विस्मयोऽश्रुतमाश्रयं चित्रमप्ययने
 रवं॥ दारुणं जीषणं जीषं घोरं जीमं नयानकं॥ भयं करं प्रतिभयं रौद्रं क्रमसीमा त्रिषु॥ चतुर्दशदरे त्रासो नीतिर्भा
 सा ध्वसं नवं॥ विकारो मानसोऽभवो नुभावो भावबोधकः॥ गर्वो भिमानो हंकारो मानश्चित्तं समुत्पत्तिः॥ अनादरस्य
 रिजवः परिभा वन्ति रस्त्रिया॥ व्रीडा जजात्रपा फीसा दनि ध्यानं धने स्पृहा॥ कील हलं कीलु कं च कुतूहलं॥ स्त्रीणां
 विलासविद्यो कविभ्रमा जलितं तथा॥ हेतुलीले समीहा वाः क्रियाः शृंगारजावजाः॥ श्रवके लिपरीहासाः लीलाक्री
 डां च नर्मच॥ आजो पदेशो लक्ष्यं च क्रीडा से जाच कूर्दनं॥ स्यादा छरितं कंहाससो प्रासः समना कृस्मते॥ अधोनुव
 नं पातालं छिद्रं स्त्रं रथा सुखि॥ गतं विदौ शुविश्वत्रै तमि श्रंति मिरं तमः॥ सप्यः पदा कुजुगो दं दृष्टको विलेशयः॥
 विषं क्षेपेड शृंगरलं निरयो डगतिस्त्रियं॥ पयः कीलालममृतं उदकं शुवनं वनं॥ भंगं स्तरंगः ऊर्मिर्वाकि ह्योला लोख

राम

३३३

को वरी॥ एषंति विडम्बता रुलं रोधश्च तीरकं॥ तोयो लि तं तलु लि ने ज बालं पंक कर्दमौ॥ जलोद्धासा परीवाहारूपकास्त
 विदारकाः॥ आतरस्तरपण्यं साधोणी काशस्तुवाहिनी॥ मासुषश्च तिलो मज्जु प्रसन्नो यगनीरकं॥ आगाधं दासकैव
 त्रेशं च काजलश्रुतयः॥ सौगंधिकेतुकच्चारः नीलोत्पलं ऊबल यं रक्तं कोकनदं स्मृतं॥ करहाटसिफानंदः किंजल्कः
 केसरोस्त्रिया॥ सन्तिः स्त्रियामाकरः स्यात्वादाः प्रत्यंतपर्वताः॥ उपत्यकाद्रे रासला नृमि र्ध्वं धित्यकाः॥ स्वर्गपाताल
 कावर्ग उक्ता नानार्थका तृण्यः॥॥ इत्या ग्रेये स्वर्गपाताला दिवर्गाः॥॥ अग्निरु॥॥ आडी दशद निव्या प्रिधमर्थे
 धातुयोगजे॥ आप्रगत्य स्मृतौ वाक्यैर्पास्तु स्यात्कावपीडये॥ पापंग छे सदर्थे कद्वे ग उ न निक्षयोः॥ नाथ विच समा
 हारे तपेतर ससुचये॥ स्वस्मासाक्षे मपुण्यादौ प्रकर्षे न पतं विति॥ स्त्रित्प्रश्ने च वितर्के च जस्यार्जे दवधारणे॥ सरुश हे
 ववारे च आरादूर समीपयोः॥ प्रतीच्यां वचने पश्चादता पार्थविक्रमयोः॥ पुनः सहा र्थयोः शश्वत्साक्षात्पक्षतुल्य
 योः॥ यदा नु कं प संतोष विस्मयामंत्रणे वदु॥ हेतुवर्षे वका म्यावाकाश्चस्त विषादयोः॥ प्रति प्रतिनिधौ र्वीसा लक्षणा
 दो प्रयोगतः॥ इति हेतुप्रकरणं प्रकाशादिसमाप्तिषु॥ प्राच्यां पुरस्तात्प्रथमे पुरांते प्रत इत्यपि॥ पावता वस सा कल्पे
 उभौ शाले च धारणे॥ मंगलानंतरारंभ पशुकार्येषु योर्थच॥ विधनिरर्थका निधौ र्ना नाने को जयार्थयोः॥ नृप्रजाया
 विकल्पे च पश्चात्सादृश्ययोः॥ सुश्रावधारणा नुज्ञान्पापानमंत्रणे नतु॥ गहचिमुच्यया प्रप्रसंका संभावनेषुपि॥ उम

यां विकदं वा स्वास्माभिर्जगत्सिते॥ समं सह समीपे च कं वारिणि च मूर्धनि॥ इरे लमथ पोरे वं नूनं तर्कं यनिश्चये॥ अले नृपण
 पयमि शक्ति धारण बाधकं॥ ह्रवितर्कं सा विप्रश्ने समयांत्रिक मध्ययोः॥ पुनरप्रथमे ने दे न निष्ठा प्रतिषेधयोः॥ स्वात्
 बंधे निराती ते नि कटाशा सिके पुरा॥ उरषरी नो दरति विस्तारं गीरुते त्रये॥ मुख्यै परे च जो के पुवात्रा संजा वयो किल
 निषेध कालं काजित्या सा ह्य वेखलुः॥ समीपो भजन शीघ्र सा कल्या निमुखस्ततः॥ नामकामका र्पयो न मिमिधे मिथो
 न्योत्पंरहस्पि॥ तिरो त्रदितिया गां ते हा किश्चादस्ति गत्रिषु॥ अहं मे दुते रे देहि देता वे च वारणे॥ चिराय चिरवात्रा
 य विरिवर स्या सिनायका॥ पुंसः पुनः पुनः शश्व दं नीक्षु मश्रु समाः॥ श्री श्रम मि त्यं ज सं को य क्षि प्रं च स परि द्रुते
 बलवस्तु दु किमुत विकल्पे किं किमत्यवे॥ इति वस्म हे वै पाद पर्यो पूजना र्चने॥ दिवा क्रिमुप दोषा चरकश्चरजमापि
 ति॥ तर्कगंधे सावितिष्य प्यर्थ संबोधनार्थका॥ स्पुः पास्या हं उहे हे नो समयानिक पाहिरुक्॥ अतर्कितं तु सा हि स्या
 ततत्पुनः पुरतो यतः॥ स्वाहा देव हरिर्दाने नो सवोषट्पट् स्वधाः॥ किं विदी षन्मना गत्ये प्रेत्या युत न वा तेरे॥ पृथात
 ये वैर साम्ये अहो हो अति विस्मये॥ मौने तु तस्ती तस्ती को सद्य समयति तक्षणे दिष्ट्या ससुपख वे त्या नं देन र्थांतरं तरा॥
 अतरेण च मध्येकः प्रसय्यतु हर्षकं॥ युक्ते र्थे सां प्रतस्वाने नीक्षु समुदना च ते॥ अजावो न त्व नो नपि मास्ममाज
 वधारणे॥ पक्षांतरे च वेद्या दितत्वे त्व वाजसा कय॥ प्राका शो प्रादुरा निः स्यादो शो वे परं मो सते॥ समं ततस्तु परितः सर्व

नो विद्य गित्यपि॥ अका मानु मती काम मप्रयो पग मे वच॥ अनुवस्या दिरो कौ कक् चित्कामं प्रवेदने॥ निः समं डः त
 मगर्त्य पथा स एयि या यथं॥ म्पां मिथ्या च वितर्क सत्यार्थ तु यथा ते॥ स्फुरे वत पुनर्बै रै ये वधार व बाधके प्राग
 तीतार्थ कं नू तम वरं पश्ये दयं॥ संबर्द्धं बरे डवा ग्रामे वं स्वमवर्त्तनि॥ अमे नी चैर्म हिरु चैः प्रयो न्मृते शानैः॥ सना
 नित्ये बहिर्बहिः सा दती ते स्मदर्शने॥ अस्ति मधेरुषो क्ता च रसं प्रश्ने न न ये वयं॥ उत्कृष्टा वपारा ने खखसानौ न
 मो नतौ॥ पुनरर्थे च निदायां डं सुष्टु बु सं सने॥ सायं साये प्र गे प्रातः प्रजा ते नि कथां तके॥ परुत्यरा समो वे च र्वे र
 र्वतरे यति॥ अथात्रा न्दु र्धत्वा क्रिया दौष्टवं परातरान्॥ तथा वरा न्यो न्तरे भावा त्स्वै र्द्यु वा दय॥ उभयेकः शो
 भयद्युः परेत्यक्रिः परेत्यभिः॥ क्षो गते ना गते क्रिश्च परश्च परिहृ नि॥ तदा तदानीं पत्रा पुदे कदा स र्वदा तदा॥ रा
 त हि संप्रता दाना मधुता सांप्रतं तथा॥ इत्या मे ये च मयवर्गः॥ अनिरुवाच॥ आका शे नि दिवा ना को लोकस्तु
 भवने जने॥ यथे प्रशसि च लोकः परे सद्गुण सायकः॥ आनकः पटहो ने री काला का कां पवादयोः॥ मारुते वै ध
 सि बध्ने पुंसिकः कंसिरो धुने॥ सात्यु ना कस्तु धाने संख्ये न क्रि विभिन्नपुके॥ महेंद्र गुत्त र्क मा जग्रा हि सुकौ
 शिकः॥ शाला द्रु को कपिश्चानौ मानं स्या मिमि साधने॥ ग्रः स्वभाव निमोक्षः निश्चया था पसरिषु॥ योगः सं न ह
 नो पाय ध्यान संगति मुक्तिषु॥ भोगः सुखे स्त्रा दिज तो अर्वा शो ख निशा करौ॥ का के न गं डौ करौ सुदु र्मा सि वि

विष्टकः॥ विष्णुक्षेमासुखाभावेत्यरिरेतुश्रुताश्रुतं॥ युंजेफलेसमर्प्येवदृष्टिजालिद्विदर्शनं॥ आप्तिनिष्पत्तिनाशां
 ताकाशेकासिस्तितादिशि॥ भूगोवाचस्विजाहीनाप्राणादोभ्यासशिक्षयोः॥ वराप्रतिज्ञयोवाटंशक्तिस्थलौह
 दौत्रिपुं॥ वित्यससंहितोमूदौरुसौभ्यासजनेहरो॥ पाशोद्यतादिष्टमुष्टेवतौतुलेधनेपिच॥ मौज्याप्रमाश्रि
 तासत्वश्रुक्ताध्यादिकेगुणो॥ अष्टेत्यध्यामयास्यातजुगुप्ताकरणेष्टे॥ रुक्मेष्टहपियासिदेविपणिः स्या
 द्दणिक्यद्ये॥ विष्णुमिसरलोकेषुतीक्ष्णकीवेखरेत्रिपु॥ प्रमाणहेतुमर्यादाशास्त्रेयत्नाप्रमातृषु॥ विजकरणे
 त्रादिविराणंन्यमृषुरं॥ यताहसिपकेसरेवक्रिज्वालेचहेतयः॥ शतंशास्त्रावधृतंयोर्युगपर्याप्तयोहतं॥ इष्टे
 यततोभिजातसुलुक्लजेवंशजोधनिषिविकोष्टतविजनेमृष्टितोमृदसोच्यथ॥ अथोनिधेपरेवस्तुप्रायोजन
 नि॥ द्वात्रिपुनिदानागमयोस्तीर्थमुष्टिकृष्टजनेगुरौ॥ यप्रधानेवार्कलिंगोद्यद्वर्षांगेककुदोस्त्रिया॥ स्त्रीष
 विज्ञानसमाराक्रियाकारादिनामसु॥ धर्मरुहस्यप्राणिषस्यादौवसरेशरता॥ पदव्यवसित्वाणास्त्वनव
 क्षमाषु॥ त्रिविष्टमधुरोवादोमदोवातीक्ष्णकोमलौ॥ सर्वसाधोविद्यमानेप्रशस्तेद्यत्रितेवसत॥ विधिविधाने
 दैवेपिप्रणिविप्रार्थनेचरा॥ वधर्वयोस्तुपास्त्रीचसुधालेपोमतस्तुही॥ सहासंमत्सयः शुद्धापंडितंमन्यगर्वि
 तौ॥ ब्रह्मबंधरधिष्ठेपेभानूरश्मिदिवाकरौ॥ श्रावणौशीलप्रपाणौमूर्धमी॥ चोष्टयजनौ॥ तरुशीलोशिखरिणौ

राम.

३३५

यो

तनस्वर्गहेदेयोरपि॥ आत्माजीवोदतिर्बुद्धिस्त्वभावोब्रह्मवश्च॥ उत्तानंयोरुपेतंवेद्युत्तानंप्रतिरोधने॥ निर्यात
 नेवेरश्रुदोदानेत्यासापिर्मवचा॥ असनंमपदित्रंशोदोषकामार्ककोपजे॥ मृगपाक्षादिवास्वप्नप्रपरिवा
 दस्त्रियोमदः॥ तैर्यत्रिकृष्टयाद्यातकामाजीदशकोगुणः॥ पेशून्यसाहसंशोहृष्ट्यास्त्र्यार्थदर्शनं॥ वागदं
 वाकंकेदनरोदनाकालेवर्षदेहप्रमाणयोः॥ आहाधनसाधनेस्यादवाप्तौतोषयोपिच॥ रत्नंस्वजालिमेष्टेपि
 चक्षुचिह्नप्रधानयोः॥ पास्त्यक्रोधजोपिगणेष्टकः॥ अकायगुट्योकोपीनंसेदांमिथुनौरते॥ प्रधा
 नेपरमात्माधीःप्रज्ञानंबुद्धिचिह्नयोः॥ कलौयोभूषणेबहेष्टिषणीसंज्ञतेपिवा॥ तल्यंगम्यादहादेष्टुडिंनौ
 पुणिशुबालिणो॥ संज्ञौस्त्वृणाजरीभांज्योसत्यवंशदिवासभा॥ किरणमग्नहोरश्मीधर्माः पुण्ययमापदः॥ ल
 लंपुडपुरंडाश्चतुर्प्राधान्यकेषुच॥ प्रत्ययौधनिरापथज्ञानविश्वासहेतवः॥ समयाश्चयथाचारकालसि
 द्धांतसंविदः॥ अमयोनिक्रमोक्तुत्वेसत्यंशपथतथ्ययोः॥ वीर्यवलप्रभावेचरूप्येस्त्वंप्रशस्तके॥ हरेहरोक्ष
 तंकारेपण्यतेडरोदरं॥ महरापेडुर्गपथेकांतारः सन्नपुंसकं॥ यमानिलेचंजार्कविष्णुसिंहादिकेहरिः
 ददौस्त्रियांनवेष्टुभेजवरः कविनेपिच॥ उदारोदारमहतोभालुचोप्रशारेभकाः॥ चूडाकिरीटकेशश्चसंपाता
 सौल्यंस्त्रियः॥ बलिकरोपहादोशैदेत्यस्वौभ्यादिकेबले॥ स्त्रीकटीवस्त्रबंधेपिनिधापरिमणोपिच॥ वेश्

कूलेमृषिकेमेष्टेसुस्तेदपनेदपः॥क्षतेक्षशारिफलिकेयाकर्षेपुक्षमिदियेलायतेअंगेचकर्षेचव्यवहारेक
लिद्रुमे॥उसीषःस्पातकिरीटादौकष्टतुल्यानिधायिनी॥प्रत्यक्षविरुतेधक्षसूर्यवकीविनावस्ः॥अंगारादौ
विषेवीर्येगुणराशिद्रवेशिरः॥तेजःपुरीषयोवर्षात्रामःपापापराधयोः॥छंदःपत्योभिलाषेचसाध्वीपासा
धुवाचयोः॥मृहेहंदेपहिदनेप्यमीद्रजाष्टमौवदः॥इत्याग्नेयेअनेकार्याः॥अग्निरुवाच॥वक्ष्येमृपु
रत्रिवनौषधिसिंहादिवर्गकान्॥भुवनंताक्षमाधात्रीश्माकुःस्पादरित्यपि॥मृमृत्तिकाप्रसस्तातुमृत्सा
मृत्कातुमृत्तिका॥जगत्रैपिष्टमंलोकचुवनंजगतीसमा॥अयनंवर्त्ममागध्विपंधानंपदवीस्मृतिः॥सरणिः
पद्मतिःपद्यावंतामेकपदीतिच॥एस्त्रीपुरीनगयोवापटनपुटनेदनं॥स्वानीपंनिगमोम्यनतुयन्मलनगरात्पु
रं॥तडाषानगरंवेशोवैश्याजनसमाश्रयः॥आपणस्तुनिषयायांविपधिःपाणवीधिका॥रथ्याप्रतोलीविशि
षास्पाधयोवप्रमस्त्रियां॥प्राकारोवरणःसालःप्रातारप्रांततोधृतिः॥भित्तिस्त्रीकुःअमेदुकंतदंतन्यस्तकीकंस
वासःऊदीक्षयोशालासनासंजावनंतिदं॥चतुःशालंमुनीनांमुपएणिगालोलजोस्त्रियां॥चैत्यमायातनंतुत्येवाजि
शालातुमंदुरा॥हृम्याविधिमंवासःप्रासादोदेवनृभुजां॥स्त्रीवाकारंप्रतीहारःस्पादितदिस्तुचेदका॥कपोत
पालिकायांतुविटंकंपुंनपुंसकं॥कराटमरलंतुत्येनिश्रेणिस्त्रधिरोहिणि॥सन्मार्जुनीशोधनीस्यात्संकरोमक

राम
३३६

रस्तथा॥अद्रिर्गोत्रगिरिपौमावगहनंकाननंवनं॥आरामःस्पादुपवनंरुत्रिमंवनमेवपत॥स्पादेतदेवप्रमदवन
मंतःपुरोचितं॥वीष्मालिःरावलिःपंक्तिश्रेणीलेषास्तुराजयः॥वानस्पत्यःफलैःपुष्पात्रैरपुष्पावनस्पतिः॥अ
षधःफलपाकांनपजाशीदुद्रुमागमाः॥स्वाणुर्वाणाध्रवःशोकेप्रपुहोफुल्लसंपुटा॥पालाशंछदनंपलमि
ध्यामेधःसमिस्त्रियां॥बोधिद्रुमश्चलदलोदधित्वाहिमन्मथाः॥तस्मिन्दधिफलापुष्पफलदंतशगवपि॥आदं
वारहिमदुग्धकोविदारेविजत्रकः॥चंचुलश्चित्रगुप्राध्वौपीनकःसपीतनौ॥आम्रातकेमधूकेतुगुटपुष्पमधुद्रु
मौ॥पीनोगुटफलस्तसीनादेवीवस्रवेतसःशोनांजनेशिगुतक्षुगंधकाक्षीरमोचकाः॥रक्तोसौमधुद्रुतोशिग्रुःस्पा
दरिष्टःफेनिलःसमौ॥गालवःस्पाबलोलोध्रस्तिरीस्तीर्थकार्जुनौ॥शेलुस्त्रेष्मांतकःशीतज्वालोवज्रधरकः॥विकं
तकःपीलुकःस्पासाटलिमोक्षकश्चकः॥प्रस्वकःपाटिकास्वस्पातऊनीकैटप्यहृदफलो॥वीरुहशौहृक्षरोमिमुषा
नस्त्रवकीविष्णु॥सर्जकासनजीवाश्चपीतशालाकशालकेसजाश्चवर्णेधीरेद्रौद्रदुःकऊनोर्जवः॥इंद्रदीतपसतरु
मोमृचिशालिरेवच॥विरिविलोचनकमालाकरंजश्चकरंजको॥द्वितयःएतिकरजोमर्कघंगारवक्षरी॥रोहीलो
हितकत्माहगायत्रीखदिरस्तथा॥आरिमेदोविद्वखदिरोकदरःखदिरेशिते॥पंचाणलौवर्धमानश्चुर्गंधिर्वज्रस्तकाः
पिंडीनकोमुरुचकःपीतदारुवदारुचा॥देवदारुःएतिकाष्टकाष्टस्यामहिलाकयं॥लतागोवर्धमीगुजाप्रियंगुफल

नाफली॥ मडककणपत्रोर्णनटकवृद्धं दुका॥ शौनकाः श्रुतकाशुर्दीर्घहृत्तुदन्तयः॥ वीनहुः सरलश्चाथ
 निचुलोहिबलोबुजः॥ काकोदुस्वरिकाफल्युररिष्टपिचुमर्दकः सर्वकोभद्रकोनिवेशरीकस्तुकपीतनः॥ वज्रलो
 जुलः प्रोक्तपिठिलागुरुशिशिमा॥ जयाजयतीतकरीकणिकागणकारिकाः॥ श्रीपण्मिथिमंथस्याकसक्रोगि
 रिमलिकाः॥ कलस्कंदतमालस्यालं दुलीमो न्यमारिषः॥ सिंधुक्षारं लुनिगुंडीतीर्थस्फोतावनोद्भवा॥ गणिकाय
 थिकात्स्रछासज्वालानरमालिका॥ अतिसुक्तेः पुंढकस्याकुमारीतरणिः सहा॥ तत्रशोक्रुवकतत्रपीतेरुं
 दकः॥ नीलाविंडीतयोर्वणिंसिंडीसैरीपकस्तथा॥ तस्मिन्नेकुरुवकः पीतेसहचयोदयोः॥ धुसुरः कितवोध
 त्नीरुचकेमानुलुकगे॥ समीरणो मरुवकः॥ प्रसुपुष्पकणिर्मकः कुवेरकस्तुपल्लिससास्कोतोरसुकोर्धके॥
 शवमल्लीपाशुपतोव्याहृक्षादनीतथा॥ जीवंतिकावृक्षरुहागुडचीतिका मृता॥ समेवल्लीमधुपर्णोखुर्वाश्मोर
 दोतथा॥ मधूलिकामधुः श्रेणीगोकर्णीपीलुयत्पि॥ पागसिष्टविदकणी प्राचीनावनतित्तिकाः॥ कटुः कटुं
 मराचाथवक्रोकाशकलानदी॥ आत्मयुग्राप्राहवाणीकपिकलूश्चमर्ददी॥ अपामार्गः शेषरिकाः प्रत्यकप
 स्मीमयूरकः॥ फंजिकाब्राह्मणीनार्गीप्रवंतीसंवरीहृषा॥ मंडकपर्णीत्रिंजारासमंगंकालमोषिकाः॥ रोदनी
 कंछुरानंतासमुद्रांतडालनाः॥ प्रशिपणीष्टयकपर्णीकलसीधावनीगुहा॥ निदग्धिकीस्त्रिश्याघ्रीक्षुमादुस

राम

३३७

इषासह॥ अवलुजः सोमराजासुपर्णिः सोमवह्निकाः॥ कालमेवीरुसफलावाकुवीप्रतियत्यपि॥ कुणोदणोय
 कृत्यासाख्येयसीगजपिष्यली॥ वचंतुवचिकंकावविचिकंजेतुस्त्रसिक॥ विश्वाविषाप्रतिविषावनशृगाटगोक्षरो
 नारायणीशतमूलीकालेयकहरिद्रकाः॥ दार्वापिचपचादरुशिलाहैमवतीचता॥ वचोयगंधाषट्ठं धागोलोमीशत
 पर्विका॥ आस्फोटगिरिमल्लीस्मात्सिंहास्येकंचसकोदृषः॥ मिषीमधुरिकाउत्राकाकोलाक्ष्वक्षुरक्षुराः॥ विडंगो
 स्त्रीरुमिध्रः स्यात्तुवन्नद्रुस्तुरहा॥ मृदीकागोस्तनीप्राक्षाप्रावलाद्याचकातथा॥ कालामयूरविदलात्रिपुला
 विहताविहत्तमधुकंतीतकंयदीकारक्षीकारवीस्मता॥ विदारीक्षीरशुक्रेशुगंधाक्रोशचरवासितागोवीरुपामासरि
 वासादनंतोत्तलसारिका॥ मावारंनावकदलीभंडाकीटुष्टधर्विणी॥ स्त्रिराध्रवाश्लपणीशृंगीतुष्टनोदृषः॥ गो
 गेरुकीनागवलासुखतालतल्लिका॥ ज्योत्स्नापटोलकाशाजाज्जम्बुगीविषाणिका॥ स्पलाकलिकाभिशिरवातां
 वृलीनागवल्पुथ॥ हरेणुरेषुकाकोतीप्रावेरौदीयबालकं॥ कालानुसर्पः दृक्षास्मपुष्पशीतशिराननु॥ शिलेयंता
 लपणीतुदैत्यांगंधकटोबुरा॥ प्रत्तिपण्मिकंबर्हिः वैलातुत्रिपुरात्रुटि॥ शिवाचामलकीचाथदुष्टरुषाविलासि
 नी॥ कुटनददशपुरं कालेयंपरिपेलवं॥ तपस्विनीजटासांसीस्त्रिंकादेवीलतालघु॥ कष्टरि कोद्रविणकोगंधम
 लीवृवीस्मता॥ स्यामक्षगंधदशलाघावेगीहृददारकाः॥ तुंडीकेरीरक्तफलाविविकापीतुयंअपि॥ चांगेरीयु

क्रिकांबुशस्वर्णक्षीरीहिमावती॥ सहबोधीबुक्रोबुतममध्यनतवेधपि॥ जीयंतीजीवनीजीवनमितिं बकिरातकः
 कुर्वशीर्षोमधुकाराश्चक्रमीलुकसथा॥ दधुप्रस्यादउज्जोवर्षाज्जोयहारिणी॥ मकुलदंतिनीकुंन
 स्थायममालाचवार्षिकी॥ लंबेनपुंजगारिष्टमहाकुंदरयेनकाः॥ वाराहीवदरागृष्टिकाकमचीतुवायसा॥
 शतपुष्पाशतछत्रात्रिष्टनामधुरावणी॥ अवाकपुष्पाकारवीचसुगंतिप्रसारिणी॥ कदंतप्रवलाकवूर
 श्रवटीक्षम्॥ पटोलजलकस्त्रिकः कारविह्वकविह्वकः॥ कूभांडसुकर्कुरुवरिवारुः कर्कटीस्त्रियो॥
 इक्ष्वाकुकुटुंबीस्यादिलाविंडडवारिणी॥ अर्षाधः सरणः स्कंदोमुस्तकः कुरुविह्वकः॥ वंशोत्वकसा
 रकमारिवेणुमस्तुरतेजला॥ छिन्नातिछिन्नपालघोमालातणकजतण॥ तपाराजाक्षरसालाघोटाक्रम
 कपूरकः॥ शाईलविनोम्याघोहृषिकेसरीहरिः॥ कोलपोत्रस्त्रीवरुडः स्याद्दहामृगाकावकः॥ ललोत्र
 नाचौचसमौतनुरीयश्चमर्कटे॥ वृश्चिकः स्थूककीटः स्यागारंगस्तोककोसमौ॥ रुकवाकुसाप्रचूडः पि
 कः काकिलइत्यपि॥ काकेतुकरिरारिषोवकः कंकुउदाहृतः॥ कोकश्चक्रपाकः कादश्चकलहंसकः॥ प
 तंगिकापुत्रिकांस्पातसरघामधुमक्षिका॥ धिरेफपुष्पलिहृंगषट्पदत्रयमालयः॥ कोकाशिष्यवाके
 काराकतणकुशविजाः॥ स्त्रीपक्षतिपक्षमूलं च सुस्त्रोटरुनैस्त्रियो॥ गतिरक्तीनसंडीनौकालापोलीउ

राम.
३३६

मस्त्रियो॥ येणीकेदिहीनेद्वंदंष्टयुकः शवकः शिशुः॥ पोतः पोकोअर्चकोडिंनमंदोहम्हकोगराः॥ मौका
 निचरकत्रातोलिकुरंबकदंबको॥ संवातसंचयोद्वंदं कुंजरंशीतुकीटकं॥ इत्याग्नेयेवनौषध्यादिनाम॥
 अग्निरु॥ नृत्रसक्षत्रविह्वप्रवगनिहक्षेधनामतः॥ नरपंचजनामर्त्या॥ पोषिद्योषावलावधूः॥ कातानि
 नीतुपापानिसंकेतसाविसारिकाः॥ कुलदापुंश्चल्यसतीनग्निकास्त्रीचक्रोदरी॥ कात्यायन्यर्द्धहृद्यायासैरंधी
 परवेनुमगा॥ असिक्तीस्पादमहायामलिनीतुरजस्वला॥ वारस्त्रीगणिकावेष्मात्रातनार्यातुयातरः॥ ननं
 दातुस्वसापत्कसपिंडस्तुसजातयः॥ समानोदर्यः संदर्यः सोदर्यसज्जासमाः॥ स्वगोत्रवारतिवधूवधू
 सुस्वजनासमाः॥ जंपतीदंपतीनार्यापतीजायापतीचतौ॥ गनशियोजरायोस्माः बंधंचकमलोस्त्रियो॥ क
 र्त्रिचूणहमौतुलोकीवंपांजेनपुंसकं॥ व्याडुत्तानशिखादिछाबालोमाणवकस्मृतः॥ प्रचंडितोहृत्कुचि
 र्वभ्ररोनतनासिके॥ विकलांगस्वयोगंडआरण्यंस्पादनामयं॥ स्पादेडेवधिरः कुंजेगंडुलः ऊकरेऊणि॥
 क्षयः शोषश्चपक्षंचप्रतिष्ठायेतुपीनसः॥ स्त्रीरक्षतक्षरः पुंसिकामस्तुक्षरखुपुमान्॥ सोफस्तुश्चययुः
 गोपदस्फोरोविषादिका॥ किलासंसिध्यकंबांतुयामयाविचर्विकाः॥ कोरोमंडलकंकुंरश्चित्रेतुनामकाश्री
 अनाहस्तुविबंधस्याद्वाइणीरुक्मवाहिकाः॥ बीजवीर्यद्वियंशुक्तंपललंकम्पमामिषंगदक्षात्रमंसंरुदयंरु

अ. पु.
३३९

मेदसुखपावसा॥ पश्चाद्गीवासिखामन्मनाडीतुधमनिःशिराः॥ तिलकं क्रोमसंस्ति त्वं भविकानेत्रयोर्मलं॥
 अत्रं पुरीतुगल्यस्तु जीहापुंस्पर्थवं वसा॥ स्नात्वा स्त्रियां कालखंडवाकृतितु समेद्रमे॥ स्यात्कर्परः कपालोस्त्री
 की कसंजल्पमडितः॥ तस्या छरास्तुकं कालः पृथस्ति त्वकधेरुका॥ शिरो छनिकरो दिस्त्री पार्श्वस्वानि तु पा
 श्वगाः॥ अंगं प्रतीको वमवः शरीरं वमवियहं॥ कोटो नाश्रीणि कलकं कदिः श्रोणिककुप्रती॥ पश्चादि
 तंबस्त्री कथात्की वेतुजघनं पुर॥ रूपकौतुनितं वस्त्रौ पुहीने च कुंदके स्त्रिया स्फिजौ कटी प्रोपावयस्त्रो
 वक्षमाणयो॥ नगं यो निर्वयोः सिप्रो मे प्रो मे तमरो फली॥ पित्रिं डकुक्षी जवरो रोद कुंद कुतोस्तनी॥ हर्षक
 र्त्तु चान्प्रम्यानना॥ कोडं जुंजांतरं॥ संधो जुजरा रो अंगो स्त्री संधी नश्चैव जंतुणी॥ पुनर्नवः करुहो
 नखो स्त्री नखरो स्त्रिया॥ प्रादेशातानगो कर्त्तुस्तर्ज्या सुवतेवते॥ अंगुष्ठे सकनिष्टे स्यादिति स्तिर्दिवा
 दशांगुलः॥ पाणौ चपेटप्रतलग्रहश्च विस्तृतांगुणौ॥ वक्षुमुष्टिकरो वक्षिन्नवक्षिकसेनिष्टियान्॥ कंच
 ग्रीवातिरेखा स्यावटर्षाटा रुकाटिका॥ अधस्ताच्चिबुकांतो घ्रादधगंडो गलोहितः॥ अयांगो ततयोरंतो क
 दाक्षोपांगदर्शितं॥ चिह्नः कृतलोवालः प्रतिकर्म प्रसाधनं॥ आकल्पवेरो ने पथ्यं प्रत्यक्षं वा ह्युपागजं॥
 चूडामणिशिरोवक्रितरलोहारमध्यगः॥ कर्णिकातालपत्रं स्यालंबनं स्यान्नलंतिका॥ मंजरीरं परंपारो

राम.
३३९

क्षुषापिटकः पेडातुल्यसाधारणो समो॥ प्रतिसास्यात्मतिरुतिदेवा ब्रह्मादयः स्मृताः॥ इत्यामेये ब्रह्मादिवर्गः॥
 अग्निरुवाच॥ सामान्यानाथवक्ष्यामि नामलिङ्गान्तः शृणुः॥ सुरुती पुण्यवान्धनो महेच्छुमहानसः॥ प्र
 वीणिनिपुणमिह विज्ञानिस्मात शिक्षिता॥ स्फुर्वदात्यस्य लक्षदानशोडी वज्रप्रदे॥ कृती कृता सः कुशलश्च
 सक्तो मुक्ततुच्छकाः॥ इत्यत्राहरपरिहृता रोत्यधिभूतमिको विषः॥ लक्ष्मीवा लक्षणेः शीलस्वतंत्रसैर्यगो ध
 तः॥ खलस्य सावज्जकरो दीर्घसूत्रश्चिरक्रिया॥ जालो समक्षकारीः स्यात्क्रुशो मंदः क्रिया सुयः॥ कर्मभूरकर्मवः
 स्याद्भूक्षको यस्य रोसुरः॥ लोपयोः गर्धलो गधविनीतः प्रसृतौ तथा॥ लिंगालिङ्गिनः साधीनिमृतिः प्रतिभांतिवै॥
 प्रगल्भो नीरुको तीर्थवंदारुहमिवादके॥ भस्त्रुमिविभुभविता जाता वित्तरविंदुको॥ संतशौटोत्कटः क्षीराशूड
 श्वस्वस्त्यतकोपनः॥ देवानश्चतिदेवश्च विषयविश्वगति॥ यः सहाचतिसम्यग् सवर्णितः प्रवयितः॥ वाचोयु
 क्रिपदुवाग्मी वाचदूक्तं सुवक्तुरि॥ स्याज्जन्मा कवया लोवचालो बज्जगत्प्राक॥ अप्रदध्वसविरुतः स्याद्ब
 लीलिच संपत्तौ॥ नंदीनां दीकरो वंदाकरणः शृष्टनः समाः॥ असनाकोपरको दोवधेकीलित संपत्तौ॥ विहसत्वा
 कुलौतुलौ नशंसक्तवधातकाः॥ पापो धृत्तो वंचकः स्यान्मूर्खो वै देहबालिशो॥ किदये रूपगधुको मार्गणो पाव
 काथिनो॥ अहंकारवानहं स्यात्तुभं पुसुभं नास्वितं॥ कांतं मनोरमं रुच्यं रुद्या नृष्टिनीसिते॥ असारं फलमुष्ट

संवेपुरमचपविररणकः॥श्रेयान्श्रेष्ठपुष्कलस्याग्राग्राग्रीयमग्नियं॥बद्धोरुविपुलेपीनपीवीतुस्वलीवरे।
 स्तोकात्यः शुलकाक्षक्षोदरन्निहंरुशंतनुः॥मात्रीतुटेलवकाणाग्रपिष्टंरुहंपरु॥श्ररपंडंरुहंकलशंमु
 पकटकोतिकाभितः॥सहस्रवीयसविधास्यासौनिर्दिष्टंसमीपके॥सुहरेस्वदविद्यंस्यादप्युत्तंनिवर्तुलः॥
 उच्चप्राज्ञूनतोदयाध्रुवोनित्यःसमानतः॥आविष्टंऊटिलंतुग्रंवेलितंचक्रमित्यपि॥इगिलोत्तंचतरलंकठोरंज
 वरंनृवं॥प्रत्यग्रोतिजवोनद्योत्यंनस्पपश्चिमं॥एकतालोत्तस्पष्टनिरुच्चउमविलंबितं॥उच्चावचंनैकमेदंसंबा
 धकनिलंतथा॥तमंतस्तिमितंक्लिन्नमनिषोगस्त्वभिग्रहं॥स्फातिहृदौप्रधारव्यातोसमाहारःसमुच्चयः॥अप
 हारस्त्वयवयोविहारसुपरिक्रमः॥प्रत्याहारउपादानेनीहारोपवर्षणं॥विघ्नोतरायप्रसूहःस्यादाधानाम
 नःस्तुतिः॥सन्निधिःसन्निकर्षस्यासक्तसौमासिकसंचरः॥उपसस्तुतत्रनवःप्रत्यादेशो निराकृतिःपरिरंजः
 परिष्कंगःसंश्लेषउपगृहणं॥यन्नामापक्षदेवावैडिंबिरुमरुविप्रवौ॥असन्निरुष्टोवृत्तानांछंदोद्विष्टादमीरि
 तं॥समस्यदशावात्वात्पुष्किलःखसानकं॥कार्ष्ण्यदृष्टाविनालास्यादत्तापसिःपरार्थधीः॥प्रतिचोदित्यगृह
 तेतुविनास्तिसत्राडुकः॥नामलिंगोयहिरुक्तोहरितबुद्धये॥॥इत्याग्रेयेनामलिंगहरिः॥॥अग्निरुवाचा॥॥
 चतुर्विधस्तुप्रत्ययोनियोयःप्राणिमोनालयः॥सदाविनाशोजातीनांब्रह्मोनेमिन्निकोलयः॥चतुर्युगसंरुसातेप्र
 स

राम
३४३

किंकिनीक्षुद्रघंटिको॥दैर्घमायामआवेहोपरिणाहोविशालता॥पटश्चिरंजीसर्वस्वसंध्यानां चोत्तरीपकं॥
 वचनस्यात्परिस्पंदश्चाचोगपरिष्फुल्लता॥स्वस्वर्गिकःसंपुटकःप्रतिग्राहःप्रतिग्रहः॥॥इत्याग्रेयेमनुष्यवर्गः॥
 अग्निरु॥॥वंसोनुव्ययश्रोत्रंसाकंजात्योजनोनयः॥मंत्रव्याख्याकृताचार्यश्चादेशद्वारमुव्रती॥यश
 चयजमानस्याज्ञात्वारंभउपक्रमः॥सतीर्थश्चैवगुरवःसात्यःसमाजिकीकृतथा॥सनादशःसनास्तारक
 त्विजोयजकाश्चते॥अध्वर्युक्षागृहोतायेयज्ञसामविदंक्रमात्॥चणालोय्यकंदकःसमास्तंडिलवंबरो॥आ
 शिष्यासाश्रितोष्टेयाक्षीरेस्मादवियोगतः॥एषदास्यसदकात्येपरमार्थतुपायेसं॥उपादृतःपञ्चरसौयामिमं
 ब्राह्मकृतो॥परंपराकंशमनंश्रोक्षणश्चवधार्थिकं॥ज्ञानमस्यापवितिःसपयश्चिह्नाहणाःसमा॥वरिण्यातुशु
 श्रूपापरिचर्युष्किपासनं॥नियमोव्रतमंवीतउपवासारिपुण्यकं॥रुष्यःप्रथमःकाल्योअमकल्पस्वतौधमः॥क
 ल्येविशिक्कमोनेयोविवेकःएयगात्मता॥संस्कारेष्टुग्रहणंस्यादुपाकरणंश्रुते॥दक्षःपरिब्राह्मकर्मस्त्रीपाराःश
 यपिमक्षरी॥रुषयःसत्ववचसःसस्तातःसाधुतव्रती॥संयतेंद्रियग्रामापापतयप्रतिनिश्चये॥शरीरसाधनापे
 क्षंनित्यंयत्कर्मतद्यमः॥नियमस्तुयमस्तुयमैकमनित्यमागंतुसोधनं॥साङ्ख्यस्तुपञ्चसत्त्वसंसाधुज्यमित्यपि॥
 इत्याग्रेये॥सूक्ष्मिषिकोराजमोवाङ्मजःश्रुतियोविराट्॥राजावप्रणताशेषसामंतःस्यादधीश्वरः॥चक्रव

स्याः

शाकटाचिरप्रसुतावाक्यणीधेनुस्यान्प्रसूतिका॥ संधिनी वृषनाक्रांतावेहगर्जेपिघातिनी॥ पण्णजीवोद्य
पणिकेन्मासश्चोपनिधिः पुमान्॥ विपणोविक्रयः संख्या संख्या संख्या येत्यादयस्त्रिषु॥ विंशत्याद्यासदंकत्वे स
व संख्येय संख्येयो॥ द्विसंख्यामेदिब ऊत्वे सत्तासुराचवनेस्त्रियः॥ पंचाशत्सहस्रादिक्रमादरायुणोत्तरं॥ मा
नेतुलागलिप्रस्तेयं जावद्यसमाक्षकः॥ तेषोऽगारयः कर्षेस्त्रीपलंकर्षचतुष्टयं॥ सुवर्षनिष्कोहेमोक्षेकुरु
विस्वस्तुतत्यले॥ कुलास्त्रियां पञ्चशतं नारः स्याद्विंशतिसुलाः॥ कर्षापापः कर्षिकः स्यात्वाषिकेतामिकेपुणः॥
प्रत्यं विंशतभागधेयं विकस्रं वसुस्मृतं॥ रीरीस्त्रियामाररुदानस्त्रियामथताम्रकं॥ यमसौत्वसुरकोहेतीक्ष्ण
कालापसायसी॥ क्षारः कालोर्ध्वकवसोरसः सतश्चपारदेः॥ गवलं माहिचुस्तलेकलदीचमनः शिला॥ यव
क्षारश्चपाकं स्यात्कक्षीरं विंशरोचना॥ वृषलाजघ्न्यजः शूद्राः श्वं जालोताश्च शंकराः॥ कारुशिली सि
हिते स्तेष्वर्षेणिसजातिभिः॥ रक्षीजीवश्चित्रकरं त्वष्टातक्षाचवर्धकैः॥ नाडिधमः स्वर्णकारो नापितोन्माध
स्याप्यपि॥ जावलः स्यादजीतीवोदेवाजीवंतुदेवतः॥ जायजीवास्तुशैल्लेषाभूतकोटिभुक्तया॥ विवस्वया
मदोजौलीवप्रकृतश्च दृष्टगतः॥ निहीनोत्सदोजात्मीनोदासोवचेष्टकः॥ परस्तुपोखलोदक्षोमृगवर्तु
लकः स्मृतः॥ चडालस्तुदिवाकीर्तिः पुस्तलेप्यादिकर्मणि॥ पंचालिकापुत्रिकास्मादुकरिः स्तरुणः पशुः॥ स

राम

३४२

कृतौलयः॥ लयः प्रात्यंतिको ज्ञानादात्मनपरमात्मनि॥ निमित्तिकस्य कल्यांतेवक्ष्येरूपलयस्यते॥ चतुर्गुणस
हस्रांतेक्षीणपुण्योमहीतले॥ अनादृष्टिरतीवोद्याजायते शतवार्षिकी॥ ततः सत्त्वस्य स्याच्चततोविष्णुगिस
तिः॥ स्थितोजनानपिवर्तिमानोः सप्तसुरश्मीषुभूयाताजासमुद्रादितोयं नयति संक्षयं॥ ततस्तस्यानुभावे
नतोयाहारोपहृतिः॥ तएवस्मयः सप्तजायंते सप्तभास्कराः॥ दहंत्यशेषं त्रैलोक्यं सुतलं वितलं धिजः॥ ऊ
मरुदसमाभूत्वा ततः कालमिरूपकः॥ शोषाहिस्समाणीभास्वातानानिहंत्यधः॥ पातालमोक्षं विस्मृ
वास्वर्गदहत्यपि॥ श्वरीयमिवाजातित्रैलोक्यमखिलंतदा॥ ततस्त्रायपरीतास्तुलोकद्वयनिवासिनः॥ गच्छेति
महलोकं महर्षेकाजनंततः॥ रुद्ररूपी जगद्गुमुखनिश्वासनोदरे॥ उन्निष्टं तदामेघानानास्त्वा सविद्युतः
गतवर्षाणि वर्धतेः गमयंत्यग्निमुत्थितं॥ सप्तर्षिस्त्वानुमाक्रम्य स्थिते तसि शंभुरुत॥ मुखनिष्वासाजोविषोनाशन
पतिताजनात्॥ वायुं पीत्व हरिः शोते॥ शेषे वैकाण्विप्रभुः॥ ब्रह्मरूपधरासिधैर्जनागर्भुनिनिस्ततः॥ अर्च्यमाया
मयीदियोयोगनिद्रासमास्थितः॥ आत्मानं वासुदेवाख्यं चिंतयेन्मधुसूदनः॥ कल्प्यं शोते प्रवक्ष्याम्यब्रह्मरूपी स
जसजः॥ द्विपराधुतिरेव कृतं प्रहृतौ लीयते धिजः॥ स्वानास्वानंदरागणमेकस्मादुपपते मुने॥ ततोऽष्टादशमेना
गे पराधमनिधीयते॥ पराधं द्विगुणं यं तु प्राकृतः सत्ययः स्मृतः॥ अनादृष्टाग्निसंपर्कहते संकालसदिजा॥ महदा

त

सौयो नौतां सवेत्तिन संशयः॥ सर्वचवेत्तिवित्तां तुमारम्य नवजन्मनः॥ अंधकारश्च विहाता पीडां वहतिमानवः॥
मनुराहारपीवं तुम प्रमेत्साम्युपायुते॥ अष्टमेन वमेमा सैरुशं चोद्विजते तथा॥ अवाये पीडमा प्रीतिमा तु
व्याधाम के तथा॥ व्याधिश्रवाधिते का स्मात्तु कुत्र शत वर्षवत्॥ चतुष्पते कर्मभिस्तु कुरुते र्थमनोरथानां॥ गर्भा
दिनिगते गर्भमोक्षज्ञानं च विदुतः॥ सतिवानैरधो भूतो निःसरेद्यो नियश्नतः॥ पीडमानो मासमात्रं करस्पर्शेन दु
रितः॥ शंखशृङ्गाशुक्रश्रोतासिदेहे स्त्रोत्रं विविक्तुतौ॥ आसौ ब्रह्मसौ शनिर्वामोराज्यसंस्पृशने तथा॥ अमेरुपंदरी
च स्मात्तु नृणां पतिश्च पितृकं॥ मेधावरां बिलं जायते जः शौचं शरीरके॥ जलछेदस्य रसनं देहे वै सप्रजायते॥ केदो
रसारंतत् मूत्रं कं मूत्रं च कफादिकं॥ भृमेघाणां केशनखरोमं च शिरसस्तथा॥ मातृजातिमृदुत्वत्वं मांसं सह
दयानिव॥ नाभिमेहसहमेदहो मात्या माशयाति च॥ पितृजानिरारास्तापुशुक्रं चैवातु जानिषु॥ कासक्रोधे
तथा हर्षे धर्मा धर्मता तथा॥ आरुतिस्वरवर्णवमेहनाद्यं तथा च यत्॥ तामसावितथा ज्ञानं प्रमादास्पतरक्षु
ध॥ मोहमाश्रयं वै गुण्यशोभाया स नयानिव॥ कामक्रोधस्तथा शौचं यत्ते स्मा कुत भाषिता॥ अहंकारं पराव
त्ताराजमानिमहात्मने॥ धर्मिष्ठा मोक्षकामित्वं परानुक्तिश्च केशवे॥ दाक्षिण्यं व्यवसायश्च सात्विकानि विनिर्दि
शेत्॥ चपलः क्रोधनो नीरुबज्जनागी कलिप्रियः॥ स्वप्ने गगनवधैव कंकवा को नरा भवेत्॥ अकालः पतितः क्रो

राम.
३४४

धीमहाप्राज्ञोरणप्रियः॥ स्वप्नावदीति वत् प्रेक्ष्य वक्ष्यति नो नरो भवेत्॥ स्थिरमित्रा स्थिरामोहस्थिरांगोऽविण्वितः॥
स्वप्ने जलसितालोकी वज्रसेष्मानो भवेत्॥ रथस्तु प्राणिनो मोहजीविनो रुचिरस्तथा॥ लेपने चातयासीमं मंदस्ने
हकवर्णवत्॥ धारणां त्वस्ति मजाः स्मात्सरं विर्यवर्धनं॥ शुक्रगर्भकरो ज्योतिः प्राणहृत्कीचसंस्थितिः॥ एकशुक्रा
सारं तरमापीतं हृदयोपगं॥ षडंगं शक्तिनी बाहुमूला जवरमीरितं॥ षड्वचा वात्य तोया हृदयारुधिरधारिका॥
किलासाधारिष्ठा चान्यातत्वं बीक्ष्य रुधारिणी॥ पंचमी चित्रधिष्ठानं षष्ठी प्राणधरामता॥ कला सप्तमाशध
रादितीयारक्तधारिणी॥ पंचमी चित्रधिष्ठानं षष्ठी प्राणधरामता॥ कला सप्तमाशकरादितीयारक्तधारिणी॥
यकृतजीहाश्च याचान्यामेदो धारास्ति धारिणी॥ मज्जाश्लेष्मपुरीषाणां धरायक्षा सपस्विता॥ षष्ठी पित्तधराशु
क्रधराशुक्रा सयापरा॥ इत्यादये॥ अग्निरुवाच॥ श्रोत्रं त्वक् चक्षुषा जिह्वा घ्राणार्थीः खं च भ्रूजंगं॥ शृङ्गस्पर्श
रूपस्पर्शः गंधार्थः पादिसंश्लेषाः॥ पादपस्त्रो करोप्यादौ वायु वेत कर्मस्वं तथा॥ उत्सर्गनिंदकादानगतिवाचाधि
कर्मतत्॥ पंचकर्म क्रिया एव पंचबुद्धी प्रियाणि चांद्रादियार्थाश्च वैवमहाभूता मनाधिपः॥ आत्ममक्तश्चतुर्वि
रांतत्त्वानि पुरुषः परं॥ सयुक्तः माश्रितानि हयथामशौ हके उभे॥ अदा क्रमाश्रुता पीडरजः सत्वतमांसि च॥ अंत
रः पुरुषो जीवः स परं ब्रह्म कारणं॥ सयाति परमं स्थानं यो वेत्ति पुरुषं परं॥ सप्तासया स्मृता देहे कथिरस्यैक आश

यः॥श्रेष्ठः॥अमयिलाः॥आउषकारासुपंचमः॥वायुमृशंशयः॥सप्तः॥स्त्रीणांगनगिणोष्टमः॥पितुः॥एकाशयोमेस्याद्यो
निर्विकसिताक्षितौ॥पञ्चवर्जत्रायस्तत्रधत्तेसरक्तकं॥युक्तंश्चक्रसंगनः॥तलान्यत्रचकालतः॥न्यस्तंश्च
क्रमतोयेनोनैकगर्भशयमुनेः॥कृतावपिचयोनिश्चेद्वातपितृकफादृताः॥भावतदाविशोकत्वेनैवतस्याःप्र
जायते॥वृक्ताश्चमशकृद्गृहीहृताकाशंगपयनाः॥उरुरुश्चमहाभागाविवध्यान्वाशयांतरः॥रसस्यपच्यमा
नस्यसाराऽवतिदेहिनां॥प्रीहायसर्वधर्मजोरक्तफेनाश्चपुसुनः॥रक्तंपितृचनवतितथाडंडुकसंज्ञाका॥महो
रक्तप्रसारश्चक्षुषायाःसंभवः॥रक्तंमांसप्रसारत्वेनैवंतंत्राणिदेहिनां॥सर्वात्रिव्यामसंख्यानितानिनृणां
विनिर्दिशेत्॥त्रिषामानितथास्त्रीणां प्राकृर्वेदविदोजना॥रक्तवायुममामागात्कालीयाङ्गवः॥कफ
प्रसादाऽवतिहृदयं पद्मसन्निभं॥अयोमुखंतत्रप्रथितं पुत्रजीवोनवस्थितः॥चैतज्ञानुगताभावासर्वतत्रन्मव
स्थिताः॥तस्यवामेतथाप्रीहृदक्षणेचतथापतत॥दक्षिणेचतथाचोक्तोपद्मस्यैवप्रकीर्तितं॥श्रोतांसियानिदेहा
स्मिन्कपरक्तवहानिच॥तेषांभूतार्थमानांतुभवतीद्रियसंभवः॥नेत्रयोर्मंडलंश्चकृष्णकफाऽवतिपैतकं॥पित्ताल
डंडलेतेयमातापितृसमुद्भवः॥मांसासमृद्धयाजातिकामेदोसुकुलंसजौ॥दृष्टाणोदशप्राणस्यत्तयाज्ञापत
तानितु॥मृद्वादिनामिकंडश्चजिकाशुक्रं चरणेणितं॥दंडवस्तिश्चगुल्मश्चकंडराषोडशोरताः॥प्रकारेदेवचरणे

राम.

३४५

चतस्रः॥एतोगाले॥देहेपादादिशांतिजानातिनैवषोडश॥मांसस्यायुशिरास्त्विन्याप्रधारथष्टयकृष्टयकृ॥म
णोबंधसगुप्तेषुनिबद्धानिपरस्परं॥षट्पद्वानेस्तानीहहस्तयोःपादयोः॥ष्टयकृ॥ग्रीवायांचतथा मंद्रेकथिता
निमनीषिनिः॥षष्टवंशस्योपगताश्चतस्रोमांसरत्नरः॥तावतश्चतथापित्यन्तासंबंधनकारिकाः॥सीचन्यश्चतथा
सप्तपंचमृजनिमाथिताः॥एकैकमेहजिकास्तास्ताचषष्टिः॥शतत्रयं॥सूक्ष्मेःसहचतुःषष्टिहंशानाविंशतिनरवा
पाणिपादशिलाकाश्चतासांस्वानचतुष्टये॥पद्मं गुलीनां षेष्टप्रयेगुल्येषुचतुष्टये॥चात्वार्यवज्जोरस्तीनिजं
घायोमुषदेवतु॥देहेजानुकपोलेरःफलकांससमुद्भवं॥अक्षस्तालोमकुःश्रोणिफलादेवैवमादिशेत्॥तथा
नेहंतथाष्टेचत्वारिंशच्चपच॥ग्रीवायांचतथास्त्रीनिजान्येकंचतथाहनु॥उन्मूलं देललाटाक्षिमंडलासा
घ्रिनासिकाग्रायसुकास्त्रालुकेःसर्वेसर्वदैश्चदिसञ्जते॥देशांशकेकपालानिचत्वार्येचत्वारिंशत्तथा॥उरसप्रस्त
थास्तिसिंध्यानादेसतेदश॥अष्टषष्टिस्तुशाखाषुषष्टिश्चैवविवर्जिता॥अंतरातीत्रिंशतिश्चप्रायोर्नरशतानि
च॥त्रिंशधिकेशतेवेतुअंतरावतुसप्तति॥ऊर्ध्वगाषट्शतानेवशाखास्तु कथितानितु॥पंचविंशीशतामत्रच
त्वारिंशत्तथाऽर्धगाः॥चतुःशतंचतुशाखाचतुराधौचषष्टिका॥स्त्रीणांचैकधिकावेश्पाविंशतिश्चतुरुत्तरा॥
मुनयोद्देश्योलौढत्रयोदशतथा॥गर्भस्याचचतुक्रस्फशिराणांचशरीरिणा॥त्रिंशद्भतसहस्राणितथा

शये

त्यातिनवैवतु॥ मृदपंचाशतसहस्राणिरसंदेहेवसंनिता॥ पफदा राश्चक्रत्याश्चक्रे दने पादकश्चयत्॥ प्रासप्रति
स्तथा काघोरोष्णामीहमहामुने॥ मुक्तममिमदश्चैवरसायश्च तथा विजः॥ सत्त्वस्यैवपिन्नस्त्वस्यैवपिन्नः
कृतस्तथा॥ सक्तस्य शरयस्मीनक्रमशोजनयो मतः॥ अर्द्धाश्च अधिको सर्वापूर्वापूर्वजले मताः॥ अर्द्धा जलिश्च अर्द्ध
स्य जथा र्द्धं च तथैव जसः॥ रजसस्तु तथा स्त्रीणां च तस्रः कथिता बुधैः॥ शरीरं मलदोषादिपिंडं कृत्वा तु विन्यसेत्॥
इत्याग्नेये शरीरनिचयः॥ अग्निरुवाच॥ उक्तानियममाख्यादिवक्ष्ये मरणे नृणां॥ उष्णोत्प्रेक्षितः कार्ये
तीव्रवायुसमीरणो॥ शरीरमुपदोषादिरुक्ता नूदोषात्र न विधौ॥ निन्नति प्राणस्थानानि पुनर्ममाणि चैव हि॥
हो त्यात्प्रकुपितो वायुश्चिन्मन्विषते तः॥ केनेत्रे दौ तथा कार्मदौ तु नामा पुटो तथा॥ ऊर्ध्वं तु षट्छिद्राणि सप्त
मं वदनं तथा॥ एतैः प्राणो विनिर्जाति प्रायशः शुभकर्मणां॥ अधः पांचिरुपस्थं च अनेना शुभकारिणः॥ मूर्धा
नां नो गिनो नित्वा जीवोपात्यर्थं वक्ष्या॥ अंतकावेतु संप्राप्ते प्राणो पानमुपस्थिति॥ तमसा संवृते ज्ञाने संवृते
सुचचर्मच॥ सजीवो नात्यविशानश्चात्यते मातरि मृना॥ वाद्यमानश्चालयने अहं प्राण हस्त्रिकाः॥ अथ तं ज
यमानश्च प्रविशंतु श्वयो निषु॥ मयं पतिवसं सिद्धा देवा दैत्ये न च क्षुपाः॥ यत्कृत्वा तितक्षणाद्योगशरीरं वाति वा
हिका॥ आकाशवायुतेजांसि विग्रहं हृद्गमिनः॥ जलमकीचपंचत्वमापन्नः पुरुषः स्मृतः॥ अतिवाहिकदेह

द्वयमदूतानवर्जितं॥ याम्मार्गं मृदाघोरं पडशीति सहस्रकं॥ अलोदकनीयमानो बांधवैः दत्तमश्रुते॥ यमं दृष्ट्वा
यमोक्तेन चित्रगुप्ते च सेवितात्॥ प्राप्नोति नरकाद्रौ दान्धर्मानश्च न यथे दिवं॥ अज्यं ते पापिनिर्वक्ष्ये नरकांतांश्च
पातनात्॥ अशोक्तीटातिरेवाधधक्षिर्नरकोटयः॥ सप्तलक्षनलसांते घोरे नमसि संस्थिता॥ घोरातप्रथमा
कोपे अतिघोरा च पंचमी॥ षष्ठी तरलना बाख्या पंचमी च नयानका॥ तयोक्तका कालरात्री महारात्रि च चंडिका॥
कोलाहलप्रचंडा च पद्या नरकनायका॥ पृथावती जीषणा च जीमा चैव कारालिका॥ विवराजामहावज्रा त्रिकोणा
पंचकोणिका॥ सुदीर्घा च तिला सप्तलसा चैवाय एभूमिका॥ दीपामायास्तातशयः कोटयः पापिंडः सदा॥ अष्ट
विंशतिकोटीनां पंचपंचचनायकाः॥ शैरवाद्याः शतं चैकं चत्वारिंशच्चतुष्टयं॥ तामिस्रसंधतामिस्रमहाशैरवशैरव
असिपत्रवनश्चैव लोहशरं तथैव च॥ नरकं कालस्तत्रश्च महानरक एव च॥ संजीवने महावीथी तपनं संप्रताप
नं॥ संघातं च कालो कंकुसलं पूनिमृत्तिकं॥ लोहशंक्रुसजपंचयत्नानं शात्मलीनदी॥ रक्तानविधिको हिसा
त्सनाद्यै घोरा दर्शनात्॥ पातं तै पापकर्मणि एके कस्मिन् बुद्धयपि॥ मार्जरा लूक गोमायुर्ध्रादिवदनाश्च तो॥
तैलघ्राण्या नद्यक्षिप्त्वा ज्वालयंति कृताशनं॥ अंबरीषेषु चोद्यन्त्यास्ताम पात्रेषु चापरान्॥ अयः पात्रेषु चैवामात्
अवधक्त्रिकपोषु च॥ शूलाग्रा रोपिताश्चाप्येच्छंते नरकोपरे॥ ताद्यंते वचका शानिस्तु नो ज्यते च द्युगुडान्॥ य

मन्त्रैः नराः प्रांश्च नृवेषारक्ताकफादिकान् ॥ तत्र मद्यं पापं यंति स्वादयंति पुनर्नवान् ॥ पात्रेषु पीडयंति स्म नक्षं
तवायसादिभिः ॥ तैलेनोरेन सिंघात छिद्यंते नेकधा शिरः ॥ हातातेति क्रंदमाना स्वनिंदति च कर्मते ॥ महापा
तकजान् घोरान् मनस्कान् प्राप्य गर्हितान् ॥ कर्मक्षयान् प्रजायंते महापातकिनस्त्रिहः ॥ मृगप्रशूकरास्त्र
एण्ड्रसहायोनिमृच्छति ॥ खरपुष्कसस्तेत्यानां मद्यपः स्वर्गाहार्यपि ॥ रुमिकीटपतंगत्तंगुरुगस्त्राण्युत्पन्नं ॥
ब्रह्महाक्षयरोगी स्यात्सुरापश्चावदंतिकः ॥ स्वर्गहारी तु कुमरादुश्मयि गुरुतल्पगः ॥ यो येन संस्पृशस्तेषां
सतश्चिं गोभिजायते ॥ अन्नहर्ता मयावी स्यात्सुषुको बाग्रहारकः ॥ धान्यं हत्वतिरिक्तं गपि शुनः प्रतिनारिक
तैलरुतैलपाशा स्यात्प्रतिरक्तसुसूचकाः ॥ परस्परयोषितं रुत्वा ब्रह्मस्वमपहृत्य च ॥ आरण्ये निजले देशे जा
यते ब्रह्मराक्षसः ॥ रत्नहारी हीनजातिर्गंधान् छदरिः शुभान् ॥ पञ्चशाके शिश्नीकाश्च मूषिको गोधा न्यहार
कः ॥ स्रजं पशुपयकाकोपान् मुष्टफलं कपिः ॥ मधुदंशः फले गृध्रो गृहे कारजपक्षरं ॥ श्वित्री वस्त्रं स्वारसं
च संदीलवृणहारकः ॥ उक्ताध्यात्मिकः स्वायशास्त्रा देवाधिभौतिकः ॥ गृहानि देवपीडाघोराधिदैविक
कारितः ॥ त्रिवाता ये हि संसारं ज्ञानयोगादिना शयेत् ॥ रुद्धैर्वर्तैश्च दानाद्यैर्विस्तृष्टादिभिर्नरः ॥ इत्यादि
ये नरकाध्यायः ॥ अग्निरुवाच ॥ संसारतापमुक्त्यर्थं वक्ष्याम्यष्टांगयोगकं ॥ ब्रह्मप्रकाशकं ज्ञानं योगस्त

राम.
३४७

स्यैकवर्त्तनी ॥ चित्रवर्त्तनि रौधश्च जीवब्रह्मात्मने परः ॥ अहिंशा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यं परिग्रहो ॥ यमाः पंच
स्मृता विप्रनियमा युक्तिमुक्तिदा ॥ शौचं संतोषतपसी स्वाप्नारिसुरसृजने ॥ भूतापीडाप्यहिंसा स्यादिहिं
सा धर्मउत्तमः ॥ यथा जागृषु देजानि पदानि पदगामिनो ॥ एवं सर्वमहिंसाया धर्मार्थमविधीयते ॥ उद्देग
जलसिंहासासंतापकरांतथा ॥ कः केतिरोणितिरुतिपैश्चत्यकरणत्रया ॥ हितस्य प्रतिशो वश्च धर्मो
घाटनमेव च ॥ पुरास्ति नृवि संरोधावधो दशविधा वसा ॥ यद्भूतहितमन्यते वचः सत्यं शलक्षणं ॥ सत्यं
ब्रूयात्प्रियं ब्रूयात्तु ब्रूयात्सत्यमप्रियं ॥ प्रियं च नानृतं ब्रूयात्तदेष धर्मसनातनः ॥ मिथुनस्य परित्यागो ब्र
ह्मचर्यं तदष्टधम् ॥ स्मरणं कीर्तनं केलिप्रेक्षणं युत्यभाषणं ॥ संकल्पो ध्यवसायश्च क्रयानिर्हतिरेव वा ॥
तनमेथुनमष्टांगं प्रवेदंति मनीषिणः ॥ ब्रह्मचर्यं क्रिया मूलमन्यथा विफला क्रिया ॥ वसिष्ठश्चंद्रमाश्च के
देवाचार्यपितामहः ॥ तयोर्विद्यावयो वृद्धांते पिस्वी भिर्विमोहिताः ॥ गोडीपीडी च माध्वी च विज्ञेया निविधा सु
ग ॥ माद्यति प्रमदो हृद्गुणपीत्वा तु माद्यति ॥ यस्मादृष्टिः सदानारीतस्मात्तानां वलोकयेत् ॥ यदा तदुप
रं प्रत्यक्षं मयुः सत्यं ततो नरः ॥ अवश्यं पातितं यज्ञं गृध्रा चैवाकृतिरिह रिः ॥ कैपीत्यर्थं दं न वामकण्ठे शीतानिवारि
णी ॥ पटुके वापि गल्लीया ऊर्ध्वाना न्यस्य संग्रहं ॥ देहं ज्ञातिनिमित्तं स्ववस्त्रादः स्मात्परिग्रहः ॥ शरीरं धर्मसंयु

कंरक्षणीयं प्रयत्नतः॥ सौवर्णदिविधं प्रोक्तं वाद्यमाभ्यंतरं तथा॥ मज्जालायां स्मृतं वाद्यं जावशुभं तथोत्तरं॥
 उभयेन शुचिर्षु सञ्चिन्तितः शुचिः॥ यथा कथंचित्माप्ताय संतोषस्तुष्टिरुच्यते॥ मनसश्चंद्रियाणां च एक
 त्रीनं यदुच्यते॥ तत्तत्तः सर्वधर्मैः सधर्मः परउच्यते॥ वाचिकं मंत्रजप्यादिमांसां रागरसजनं॥ शरीरं देवपूजा
 दिसर्गदत्तत्रिषातपः॥ प्रणवाद्यास्तथा वेदां प्रवेपय वस्तिताः॥ वाङ्मयं प्रणवः सर्वतस्मात्प्रणवमभ्यसेत्॥ अ
 कारश्चतस्रो कारो मकारश्चाद्यमंतथा॥ तिस्रो गोत्रास्त्रयो वेदा लोको भूवादयो गुणाः॥ जायतस्व प्रमुषु मिथ्य
 सविष्णु महेश्वराः॥ ब्रह्मा विष्णु स्कंद स्कंद देवमुद्देश्वराः॥ प्रद्युम्न शी वसुदेव सर्वमोकारकः क्रमात्॥ अमा
 न्नो नंतमात्रश्चतुष्टयसादमः शिवः॥ उंकारो निरितो येन समुत्पन्नो जरा मृतिः॥ चतुर्थमाता गांधारी प्रमुक्ता मृ
 द्धिलक्षते॥ तत्र वीक्ष्य परं ब्रह्म एतद्येकाक्षरं परं॥ एतद्येकाक्षरं तात्प्रायोषट्ठितियस्य लत॥ उं दो सा देवी गा
 यत्री अंतयमी सस्वी स्मृतः॥ देवता परमात्मा स नियोगो भुक्तिमुक्तये॥ मूरत्तात्मने हृदयं भुवः प्राजापतात्मने॥
 शिवः तत्त्वः सूर्यानेति नित्यं कचमुच्यते॥ उं मृ भुवः स्वकवचं सत्यात्मने ततो तु कं॥ वेत्स्य पूजयेद्विष्णुं जपेद्दे
 वं भुक्तिमुक्तये॥ जुहुयाच्च तिलाद्यादि सर्वसंपद्यते न वै॥ यस्तु वादरा साहं संजपन् हवनमाचरेत्॥ यस्य वादरा
 सिमांसैः परं ब्रह्म प्रकाशते॥ अणिमादिको रिजप्याह्नक्ष्म्यात्मा वसुतादिकं॥ वैदिकं तान्त्रिकं मिश्रं विशो वैत्रि

राम.

३४६

विधौ मखः॥ त्रयाणामिहिते नैव विधिना हरि मर्चयेत्॥ प्रणम्य दंडवद्भूमौ नमस्कृतेण यो चयेत्॥ स योगतिमवाप्नो
 तिनवां क्रतुगतेरपि॥ यस्य देवे परा भक्तिर्यथा देवे तथा गुरौ॥ तस्मै ते कथिता स्तुधा प्रकाशं ते महात्मनः॥ इत्या
 ने ये यमनियमाः॥ अग्निरुवाच॥ आसनं कमलायुक्तं तद्वाचित्तयेत्परं॥ शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्म
 नः॥ नासु द्युतनातिनीचैर्लज्जितक्रशोत्तरं॥ तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा जितचित्तेन्द्रियः क्रियः॥ उपविश्या सने युज्य
 योगमात्मविशुद्धये॥ समकायशिरो ग्रीवं धारयन् च लंघ्रियः॥ संप्रेक्ष्य नाशिकां ग्रंथं दिशश्चानावलोकयेत्॥ पा
 क्षिभ्यां हृषणो रूक्ष्य तथा प्रजतनं पुनः॥ उरुभ्यां मुपरि स्थाप्य ब्रह्मभिर्यत्प्रयत्नतः॥ दक्षिणं करं दृष्ट्वा त्र्यसेका
 मतलोपरि॥ उन्नाम शानकैर्वत्क्रं सुखं विडिद्य चाग्रतः॥ नमुंचति न गृह्णाति स्मामया मोनि बोधनं॥ नासिकापर
 मं यत्प्राप्यैव च परेण च॥ उदरं रेचयेद्वायुं स्वेनाग्निचक्रं स्मृतः॥ वात्येन वायुना देहं हृमि वत्सूरये यथा॥ तथा ह
 र्मश्चतिष्ठेत्पूरणात्सूरकः स्मृतः॥ नमुंचति न गृह्णाति वायुमंतर्बहिःस्थितः॥ संपूर्णं कं प्रवर्तिष्ठेदचलः सतु कं न
 कः॥ कल्पसः रुद्रा तः सन्निहदिशमावकः॥ मध्यमश्च दिरुद्यानः चतुर्विंशतिसत्रकः॥ उत्तमश्च त्रिरुद्यातः प
 द्भिर्वा तालमातकाः॥ स्पेदकं स्या नियतेनाज नश्चोत्तमोत्तमः॥ युञ्जेताम्रा रुहे हृमि हिक्कां स्वासादयस्तथा॥ जिते
 णे स्वल्पदोषविण्मन्त्रादिः प्रजायते॥ आरोग्यं शीघ्रगमित्व स्वत्साहसुरसौष्टवं॥ बलवर्णं प्रसादश्च सर्वदोषाक्षय

फलं॥ जपध्यानं विना गर्भं सस्रमन्वितः॥ इन्द्रियाणां जपार्थं यस्य स गर्भधारयेत्परं॥ ज्ञानवैराग्यतोषाभ्यां प्राणायामक
सेवने॥ इन्द्रियांश्च विवर्जित्य सर्वमेव जितं भवेत्॥ इन्द्रियाण्येव तत्सर्वं यस्त्वं नरकावुजो॥ निगृहीतविस्मृतिस्वर्गमि
नरकाय च॥ शरीरं रथसित्युक्तरिन्द्रियाण्येव वाजिनः॥ सारं धिः पुरुषः प्रोक्ताः प्राणायामं कुशस्मृतः॥ ज्ञानवैराग्यपर
मिभ्यामप्यासविहृतं मनः॥ शनैर्निश्चलतामेति प्राणायामैकं सहितं॥ जलविंदुं कुशलेण मासे मासे पिबेन्नयः॥ सं
वसरानं सायं प्राणायामश्च तत्समः॥ इन्द्रियाणि प्रसक्तानि प्रविशुविषयो दधौ॥ आदृत्य यो निगृह्णाति प्रत्या
हारः स उच्यते॥ उदरे दात्मानात्मानं मज्जमानं यथा नसि॥ रोगमद्यातिवेगेन ज्ञानदृष्टं समाश्रयेत्॥ इत्याश्रये
आसनप्राणायामस्याहारः॥ अग्निरुवाच॥ ध्ये चिन्तायां स्मृतो धातुविष्णुचिन्तां मुकुटं॥ चनासिन्नेन मनसा
ध्यानमित्यभिधीयते॥ आत्मनः समनैकस्य मुक्ताशेषोपधस्य च॥ ब्रह्मचिन्ता समाश्रित्वा ध्यानं नाम तदुच्यते॥ ध्ये
या लंबनसंस्वस्य सदृशप्रत्ययस्य च॥ प्रत्ययान्तरनिर्मुक्ता प्रत्ययो ध्यानमुच्यते॥ ध्यानावस्थितचित्तस्य प्रदेशो य
त्र कुत्रचित्॥ ध्यानमेतत्समुद्दिष्टं प्रत्येकभावना॥ एवं ध्यानसमायुक्तः स्वदेहं यः परित्यजेत्॥ कुलं स्वज
नमित्राणि स्वसमुद्दृत्य हरिर्न वैत॥ एवं मुहूर्तमर्द्धं वा ध्यायेत्तयः श्रद्धया हरिं॥ सोऽपि योगतिमाप्नोति न तां सर्वे विधा
मिका॥ ध्यानाध्यानं तथा ध्येयं यच्च ध्यानप्रयोजनं॥ एतच्चतुष्टयं तात्वायोगं जीततत्त्ववित्॥ योगाभ्यासाद्भवेन्मु

राम.
३४९

क्तिरैश्वर्यं चापि वामहत्॥ ज्ञानवैराग्यसंपन्नं श्रद्धावाक्षमान्वितः॥ विष्णुनक्तसदो साही ध्यावेत्तं पुरुषः स्मृतः॥ मूर्त्ति
मूर्त्तं परं ब्रह्म हरे ध्यानं हि दुस्तरं॥ सकलकलमि ध्येयः सर्वतः परमो हरिः॥ आदिमादियुगे श्वयं मुक्तिध्यानप्रयोज
नं॥ फलेन योजयेद्विस्तृतो ध्यायेत्परे स्वरं॥ गच्छंस्तिष्ठस्वयं जाग्रन्नु भक्तिमिषन्तपि॥ शुचिर्विष्णुशुचिर्विष्णुध्यायेत्
ततसीश्वरं॥ देहे हाय तनसां ते मनसा स्वाप्यकेशवं॥ हृत्पद्मपीठिकामन्ये ध्यातुमार्गं शारजयेत्॥ ध्यानय
त्र परः शुद्धः सर्वदोषादिवर्जिता॥ तेनेष्टा मुक्तिमाप्नोति वात्स्य शुद्धे श्वनाध्वरैः॥ सर्वदोषविमुक्तश्च विष्णुश्चास्ति
तसाधनः॥ ध्यानयुक्तः परस्तस्यादपवर्गकिप्रदः॥ तस्मादशुद्धं संत्यज्य नित्यं वात्स्यसाधनं॥ युजाद्येकमसंत्यज्य
योगं चैव समश्नुते॥ विकारयुक्तं भोग्यभोगसमन्वितं॥ चिंतयेत्तदयं सर्वं क्रमादादौ गुणत्रयं॥ तमः प्रच्छाद्य रजसास
त्वेन छादयेन्नजः॥ ध्यायेत्त्रिमंडलः पूर्वैरुत्तरं कंसितं क्रमात्॥ सार्धं परिगुणानीतः पुरुषाष्टचविंशकः ध्येय
मेयदशुद्धवत्सत्ताशुद्धविचितयेत्॥ एतेश्वर्यं पंक्तं मध्यं पुरुषोपरि संस्थितं॥ द्वादशांगुलविस्तीर्णं शुद्धवि
कसितं सितं॥ नीलमण्डलं तस्मान्निर्गच्छं समुद्रं॥ पद्मपत्राष्टकं ज्ञेयमणिमादिगुणाष्टकं॥ कणिकाशकेश
रंचनालं चैवं मनुत्रमं॥ विष्णुधर्मश्च तत्कंदमिति पद्मं विचितयेत्॥ तद्धर्मज्ञानवैराग्यसिद्धेश्वर्यमयं परं॥ तात्वा
पद्मासनं सर्वसर्वदुःखविनाशनं॥ तत्प्रकणिकामध्यमुदरीप्रसिखारुतं॥ अंगुष्ठमात्रममलं ध्यायेदं कार

मीश्वरं॥ आयेकपेचसततमोकारं परमाक्षरं॥ मनःस्थित्यधमिच्छति परस्त्वनमनुक्रमात्॥ नहरडेग्वलीभूतं तेन ल
कोपि संस्थितं॥ नात्रिकांदास्ति तं नालेदं गुलसमापितं॥ वीनालेददलं पयं द्वादशं गुलविस्त्रुतं॥ सकलिके
केसराले मूले सूर्याग्निमंडले॥ अग्निमंडलमध्यस्थः शंखचक्रगदाधरः॥ पद्मे चतुर्भुजो विष्णुरर्धचाष्टभुजो ह
रिः॥ शरारंभवलयधरः पाशं कुशधरः परः॥ स्वर्णवर्णश्चेतवर्णः स्वर्णवासः सकोस्तुभिः॥ वलसारी स्वर्ण
रीसुरं नमकरकुंडलः॥ ग्रहोज्ज्वलकिरीटसुपीतांबरधरोपमाः॥ सर्वभरणभूषाढ्यमाणमालाविराजितः॥ अ
हं ब्रह्म परं ज्योतिर्वासुदेवो विविक्तये॥ ध्यानाब्जां तो जपेनं नं जयं तं श्रुचितयेत्॥ जपध्यानाभियुक्तस्य विष्णु
ग्रं प्रसिध्यति॥ जपयज्ञस्य वैयज्ञाः कलां नार्हीति योऽशी॥ जपिनां नापि सधित्याधयश्चाधयोऽग्रः॥ भुक्तिभुक्ति
स्तु जयोजयेन प्राप्यते फलं॥ इत्याग्नेये ध्याने॥॥ अग्निरुवाच॥॥ धारणामणसिदोय संस्थिति ध्यानवधि
धा॥ यदाप्यतस्ति तं लक्षः ततस्मात्तमे मनः॥ तावत्कालं प्रदेशेषु धारणामन संस्थितिः॥ कालावधित्वरिच्छि
न्नदेहे संस्थापिते मनः॥ न प्रत्यवति यतज्ञात्वा धारणा सानिधीयते॥ धारणा द्वादशशेया ज्ञेयं द्वादशा ध्यानकं
यस्मिन् यस्मिन् न वेद क्रियोगिनां आधिसंज्ञवः॥ ननु नं मेधि पध्याये धारयेत्तव धारणं॥ आग्नेयी धार
णा चैव पेक्षानी भरते जसी॥ नावना साधु के यस्तु तावत् सर्वमहासुने॥ तस्माद्भूतं शरीरं च मायं ज्यते न चितये

राम.

३५०

त॥ ब्रह्मरंध्रं जसंक्षोनायावदाधारमंडलं॥ सुषुम्णा तु हतो भूयात्संशरणं दुरुतालयं॥ सप्राप्य हि स मं स्पशति
येनामूर्तिमूर्तिना॥ क्षुत्पिपासा रुर्मप्रायं सम्पक् संप्रेरि पीडितः॥ इडां च नाशते पापे प्राणया लेक्षयंगते॥ प्रसा
सं चितयेदिसौयावचिंताक्षयंगता॥ महाभावं ततो जायेत सर्वमापक इश्वरः॥ अर्धेदुपरमं शान्तिं निराभासं ति
रंजने॥ असत्यं सत्यमाजातितावत्सर्वं चराचरं॥ यावत्सुखं दूरं रूपं स्यादष्टगुरुवक्रतः॥ दृष्टे तस्मिन् परे तत्त्वे आ
ब्रह्मसचराचरं॥ प्रमाननाम मेधं च ध्याने तस्य प्रकल्पने॥ मातृसोदकवत्सर्वं जपहोमार्जनादिकं॥ विष्णुमंत्रेण
वा ऊर्ष्या च मूर्त्ता धारणी वदे॥ मदहर्षे दुर्निभं ध्यायेत्कमलं तं त्रिगुप्तिकं॥ शिरसं चितयेद्यत्ता तशशां कापुतव
र्चसं॥ संश्लेषं डले योऽग्निशिखकक्षोलक्ष्मिं॥ तथा तत्कमलं ध्यायेत्तन्मध्ये यतनुस्मरेत्॥ साधकविगतक्ले
शो जायते धारणादिभिः॥॥ इत्याग्नेये धारणाः॥॥ अग्निरुवाच॥॥ यदार्थं भाषति त्रासनिमित्तोदधिवत्स्थितं॥
चेतस्य रूपं ध्यायतस्माधिरिहोच्यते॥ ध्यायेन्मनः सन्निवेशपयस्तिष्ठेद्बलं स्थिरः॥ निर्वाणानलवद्योगी स
माधिस्त प्रकीर्तिता॥ सप्रितो वानवाप्नोति शृणोति ननु किंचन॥ ननु सशं विज्ञानति न च संश्रयते मानः॥ न चानि
मस्य से किंचि सुबुध्यविकाशवः॥ एवमीश्वरसंलीतं समाधिस्तः प्रलीयते॥ यथा दीपो निवातस्त्वनें गिते शो
षमास्मता॥ ध्यापतो विष्णुमात्मानं समाधिस्य योगिनः॥ उपशंका प्रवर्तते दिव्या सिद्धि प्रसूतिका॥ प्रातिभ

आवणोवत्रेदिशानंवाहवेदना॥ प्रार्थयंती चतुर्देवानो गेदियैश्च योगिनां॥ नृपाश्च पृथिवी देवादानैश्च वसुधाधिपाः॥
 वेदादिसर्वशास्त्रं च सर्वमेव प्रवर्तते॥ अग्नीष्टुं दीविषयं काव्यं चास्य प्रवर्तते॥ रसायनानि दिव्यानि दि॥ आश्वे
 षधयस्तथा॥ समस्तानि च शक्त्या निकाशा सर्वाश्च विंदति॥ सुरेन्द्रकन्या इत्याद्या गुणाश्चाप्यंति वादयः॥ तण
 वतां स्मजे यस्तु तस्य विष्णु प्रसीदति॥ अणिमादिगुणैश्च यन्निष्पन्नं ज्ञानं प्रकाशपचा॥ बुक्ता नोगान्यथे छातः
 तन्नं त्यक्त्वा न पावतः॥ तिष्ठेत्स्थानं तन्निविजानन् शानं देवस्य गीश्वरे॥ मलिनी नो हि यथा दृष्टि आत्मज्ञानाय पक्ष
 सः॥ सर्वाश्च यानि जेदेहे देहिविदति देहिनां॥ योगी विंदति सर्वासां योगानां प्रोतिवेदनां॥ अकारं मे कं हि यथा म
 वादिषु च एयं॥ तथा मे कोष्टे ते केषु जलाधारो ध्रुवांगनात्॥ ब्रह्मणा निवृत्ते जं सिजन नृक्षिति धातवः॥ इमे
 लोक एष चात्मा तस्माच्च स चराचरं॥ मत्कुंडं चक्रा संयोगात् कुंजकारो यथा घटं॥ करो वित्तं एतत्कांष्ट्रे ग्रहं
 वा गृहकारकः॥ करणा न्येव मादायता सुतास्त्रिहयो निषु॥ सज्जत्यात्मानमात्मेव च मंत्रकरणानि च॥ कर्मणा
 द्विष मोहास्य मिच्छयेव स बन्धते॥ जानादियस्य ते योगी द्यो ज्ञो जीवो गीत तो महान्॥ दर्पं हारसे ह योगास्तथा
 योगस्य संस्थितिः॥ विक्रियामवदृष्ट्वैव मकाले प्राण संक्षयः॥ अनंतरं स्मयस्तस्य दीपवधः स्थितो हृदि॥ सिता
 सिता कज्जुमाला कपिला पीतलोहिताः॥ ऊर्ध्वलोकस्थिते तेषां योगिनां सूर्यमंडलं॥ अथ लोकमति क्रम्य ते न पाति

परांगतिं॥ पदस्यार्धस्मि शतमूर्द्धिमेव अवस्थितं॥ ते पि देव निरातं का सया नं प्रतिपद्यते॥ ये नैक रूपाश्चाधस्ता
 रश्च यो मूर्द्धस प्रभा॥ इहा कानपि नोगाययति श्वर जायते हि सः॥ बुद्धिं क्रियाणि पंचैव मनः कर्मे क्रियाणि च॥ अ
 हंकारश्च बुद्धिश्च एवमादीनि तथैव हि॥ अव्यक्त आत्मक्षेत्रज्ञ क्षेत्रस्यास्य निगद्यते॥ ईश्वरः सर्वभूतस्य सत्
 सत्तदमव्ययः॥ बुद्धेरुत्पत्तिरव्यक्ता ततो हंकार संभवः॥ तस्मात्स्वादिनि जायंते एकोत्तरगुणानि तु॥ शब्दस्पर्शश्च
 रूपं चरसंगंधश्च सद्रूपः॥ यो यस्मिन्नाश्रितश्चैषां स तस्मिन्नेव लीयते॥ सत्वरजसमश्चैव गुणास्तस्यैव कीर्तिः
 रजसमो भ्यासविष्टश्चक्ररक्तास्य ते हि सः॥ अनादिरादिमांश्चैव नित्यो य पुरुषः परः॥ लिंगे त्रयी रूपग्राह्यस
 विकार उदाहृतः॥ एतं वेदाः पुराणानि विद्योपनिषदस्तथा॥ श्लोका सूत्राणि वाद्यानि पंचात्य द्वाद्वाप्यं भवेत्॥
 पितृपाणोपरीक्षा तु यदा गम्य चोत्तरं॥ तेषां मिहोत्तयोप्यंति प्रजाकामा दिवै प्रति॥ ये च दानपराः सम्पदगणवि
 शङ्खौ युताः॥ अशरणी निसहस्राणि मुनयो गृहमेधिनः॥ पुनरावाहिनो बीजं भूता धर्मप्रवर्तकाः॥ सप्त रूषि
 शाश्वती क्ष्याश्च देवलोकं समाश्रिताः॥ तावन्त एव मुनयः सर्वारंज विवर्जिताः॥ तपसा ब्रह्मचर्येण संगत्यागेन मेध
 या॥ यत्नपत्नी च तिष्ठंते यावदाहुते संप्रवृत्तं॥ वेदी तव च न यज्ञा ब्रह्मचर्यं तपो दमः॥ अद्वा परासः सत्यत्वमात्म
 नो ज्ञानहेतवः॥ सत्यासमे निदिध्यास्यात्समसरेव मेव तु॥ अष्टयस्त्वय मंतमश्रोतमश्रदिवादिनि॥ ये एव मेक

विदंति येषां एष कमाश्रिताः॥ उपासितैर्दिजाः सत्यश्रद्धया च परायुतः॥ क्रमेण संनवात्सर्विवचः शुक्रं तथोत्तरं।
 अमनं देवलीकश्च सवितारं सविधुतः॥ ततस्तस्मिन् रुषो मेत्यमानसान् ब्रह्मलोकिकान्॥ करोति पुनरावृत्ति
 स्तेषामेव निविद्यते॥ ते ज्ञेन तपसा दानैर्षहिः सुकृतिर्ज्ञेता जनः॥ धूमनिर्गच्छस्य पक्षं दक्षिणायनमेव च॥ पितृ
 लोकं चंक्रमसं न सो वायुं जलं मही॥ क्रमास्ते संनवोत्तीह पुनरेव व्रजंति च॥ एतयो निविजानातिमाह चित्तयमात्म
 नः॥ दंदशूकं प्रतंगीवानवेत्कीयैरोद्यवा रुमिः॥ तद्दये दीपवद्ब्रह्म ध्यात्वा जीवामतो भवेत्॥ त्वायागतधनस्त
 त्वज्ञाननिशेति धिप्रियः॥ आदरुस्तत्पवादी च गृहस्वोपि विमुच्यते॥॥ इत्याश्रये समाधिः॥॥ अग्निरुवाच॥॥
 ब्रह्मज्ञानं प्रवक्ष्यामि संसारज्ञानमुक्तये॥ अपमात्मा परं ब्रह्म अहमस्मीति मुच्यते॥ देहमोहो न भवति पिप्पा
 त्वाच्च पचेदिवत्॥ सुसुप्ते मरणे देहात् आत्मा स्पृष्टा यथार्थः॥ देहः स चेद्यवरे दवित्काशदिसानि नः॥ चक्षुरा
 दीनीन्द्रियाणि ज्ञात्वा वैकरणात् ततः॥ मनो वीरपिवात्मानं दीपवत्करणात् ततः॥ प्राणो यात्मानं भवति सुषुप्तेषु
 तु जावतः॥ अतो नास्मिन् प्रियस्तस्मादिन्द्रियादिकमात्मकः॥ अहंकारेण चैवात्मा देहवद्ब्रह्म मितावतु॥ जाग्रत्स
 मेपि चैतन्यं संकीर्णत्वात् न बुध्यते॥ विज्ञानरहितः प्राणः स्वसुप्ते जायते यतः॥ अतो नास्मिन् प्रियस्तस्मादिन्द्रिया
 दिकमात्मनः॥ अहंकारे चैवात्मा च देहवद्ब्रह्म मितावतु॥ उक्तेभ्यो व्यतिरिक्तो यमात्मा सर्वदेहि स्थितः॥ सर्वप्रका

०५

३५२

च प्रोक्ता च न क्रमेण प्रदीपवत्॥ समाधारं न काले च एवं संचिंत्येत्स्वलिः॥ यतो ब्रह्मणि आकाशं स्याद्वायुश्च
 ततो नलः॥ अग्निरापो जलाश्च धीततः सूक्ष्मशरीरकं॥ स्थूलाशरीरं ध्यात्वा स्मात्तलपं ब्रह्मणि चिंतयेत्॥ पंचीकृ
 तानि भूतानि तत्कार्यं च विराट् स्मृतं॥ एतं देवशरीरं हि आत्मनो ज्ञानकल्पितं॥ इन्द्रियैरप्यविज्ञानं धीरा जागरितं वि
 दुः॥ विश्वयुद्धयमानी स्यात्तत्र यमेतदकारणं॥ अपश्चकृतं भूताने तत्कार्यं लिङ्गमुच्यते॥ संयुक्तं सप्तदशभिर्हि
 राण्यमधुं संज्ञकं॥ शरीरमात्मनः सूक्ष्मं लिङ्गमित्यभिधीयते॥ जाग्रजं कारणं स्वप्नप्रणयो विश्वयात्मिका आ
 त्मा तदुपमानी स्यात्तेजसोक्षप्रपश्यतु॥ स्थूलसूक्ष्माशरीराख्यद्वयसौ केहि कारणं॥ आत्मज्ञानं च सामाधानं
 दयारूतमुच्यते॥ न सन्नासने मदसन् एतसारलयेन ततः॥ लिङ्गं गताय ववालो अभिन्नमिन्मेव च॥ अभिन्नाभि
 नं क्षमिवाच्यं रर्थं संसारकारणं॥ एवं स ब्रह्मविज्ञानात् क्व वतेव च कर्मभिः॥ सर्वसिनापं प्रियाणी संहारः कारणा
 त्मनो॥ बुद्धेस्तानं च सुप्तं स्यात्ततः पश्चात्तस्मान्नवान्॥ प्राज्ञ आत्मव्रयं चैतत्सकारः प्रणवः स्मृतः॥ उकार उद्यु
 कारो यैत्यवमेव च॥ अहंसाक्षि च चिन्मात्रो जाग्रत्स्वप्नादिकस्य चानज्ञानं चैव तत्कार्यं संसारादिकं बंधनं॥ नि
 त्यसुद्धबुद्धयुक्तं सत्यमानंदमवयं॥ ब्रह्माहमसृहं ब्रह्म परं ज्योतिर्विमुक्तये॥ उमहं ब्रह्म तस्यैव स्वानं समाधित्वं
 लुपातकः॥ विज्ञानमानंद ब्रह्म सत्यज्ञानमनंतकं॥ अकमात्मा परं ब्रह्म परममहमेव च॥ गुरुणा बोधीते जीव

क्षणां ब्रह्मणि नास्त्यतः ॥ यो स वादित्ये पुरुषः सो मा बहमरं देवतु ॥ मुच्यते सारं संसारं तत्सारं जो ब्रह्म स ज्ञवेत् ॥ ॥
 स्त्याग्ने ये ब्रह्म ज्ञानं ॥ ॥ अग्निरु ॥ ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति प्रथिव्यनि लक्ष्मि सता ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति वायुराका
 शं विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति जाग्रदस्ती न विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति जाग्रदस्ती न विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म
 परं ज्योति विष्वक्भाव विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति राकाक्षर विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति वाक्काण्यपि वि
 वर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति पायुपस्थ विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति श्रोत्रत्वक्चक्षुस्त्वक्षितं ॥ अहं ब्रह्म
 परं ज्योति जिह्वाघ्राण विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति सर्वधर्म विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति परस्त्व विवर्जि
 तं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति मनो बुद्धि विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति सूर्यः शरद्विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति
 श्रित्त अहंकार विवर्जितं ॥ अहंकार परं ज्योति प्राणापान विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति -- ना विवर्जितं ॥
 अहं ब्रह्म परं ज्योति समानपरिवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति किरामरागवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति शो
 क मोह विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति शृणुपात्रा विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति हिरण्यं गन्धवर्जितं ॥ अ
 हं ब्रह्म परं ज्योति स्वप्नाय स्वा विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति स्थूल सूक्ष्मा दिवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति त्रे
 जसा दिवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति रुका रादि विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति देहादित्वा विवर्जितं ॥ अहं

ब्रह्म परं ज्योति नासा ज्ञान विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति रत्ना हत विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति सत्त्वादिगुण वर्ज
 तं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति हिरण्यं गन्धवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति सदस ज्ञाव वर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति सर्वविष
 त विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति नेदा नेदा दिवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति सुप्तस्त्वन विवर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति
 कार्यकारण वर्जितं ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति प्राणा हंकार वर्जितं ॥ जाग्रत्स्वप्न सुषुप्तादियुक्तं ब्रह्म तुरीयका ॥ नित्यसुख
 वचुयुक्तं मित्यमानंदमद्वयं ॥ ब्रह्माहमस्म्यहं ब्रह्म विदज्ञान विमुक्तये ॥ अहं ब्रह्म परं ज्योति रात्मा मोक्षप्रदः परः ॥ ॥
 स्त्याग्ने ये समाधिः ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ यज्ञिश्च देवाना मोति वैराजं तपसापदं ॥ ब्रह्मणः कर्मसंन्यासा त वैराग्यप्रकृतो
 लयं ॥ ज्ञानत्वा मोति कैवल्यं यज्ञिता रातयस्मता ॥ पोतिता परपादा देवि निवृत्ति विरक्ता ॥ संन्यासः कर्मणां त्यागः
 कृतानामरुतैः सह ॥ अव्यक्तादौ रितोपाते विकारे स्मिन्निवर्तते ॥ चेतना जाते ब्रह्मणि ज्ञाने न ज्ञानमुच्यते ॥ परमात्मा
 च सर्वेषां माधुरः परमेश्वरः ॥ विष्णुनाम्ना च वेदे पुवेदेना पुचमीयते ॥ यज्ञेशो यज्ञप्रधानप्रकृतैर्विस्तृतैश्च ॥ निवृ
 त्तिच नियोगेषु ज्ञानमूर्त्ति सचेक्षते ॥ कमदीर्घस्तुतां च वस्तुतस्तु रुरुषोत्तमः ॥ तस्यापि जेतु ज्ञानं च कर्मयोक्तं महा मुने
 आशोक्तं विधिरेका ब्रह्मि धा ज्ञानं तथोच्यते ॥ शब्दब्रह्मागममयं परं ब्रह्म विवेकजं ॥ देवब्रह्मणि वेदे तस्मै शब्दब्रह्मप
 रं च यत् ॥ वेदादिविद्याक्षपरं नमस्करं ॥ ब्रह्म सत्वरं ॥ तदेतद्गवदा चं मुप्रवारे वनेत्यतः ॥ समर्त्ते निलया न्नानिका

रोयत्वान्वितः॥नेतागमयितास्यारोकारोयमहामुने॥ऐश्वर्यस्यसमस्तस्यधर्मस्यपयसःप्रियः॥ज्ञानवैराग्ययोश्च
वशांश्चागच्छतीगता॥वसंतिविद्योन्तानिसचस्नानलिधात्वका॥एवंहारोहिन्नगवान्शब्दोन्मत्तौयवारिकः॥
उत्पत्तिप्रलयंचैवभूतानामागतिं॥वेत्तिविद्यामविद्यांचसवाचोभगवानितिज्ञानमक्रिपरैश्वर्यवीर्यतेजांस्यशेष
तः॥भगवच्छंदवाच्यानिविनाहोयेर्गुणादिभिः॥खंडिकजनकायायोगकेशिध्वजःखरा॥अनात्मन्यात्मबुद्धि
यात्सस्त्वष्टमतिरामतिः॥असिधातरुसंभूतिर्वज्रमेतद्विधास्त्वितं॥पंचभूतात्मकेदहेदेवीमोहतमःस्मृतः॥अ
हमेतदितीत्यत्रैकुरुतेक्षमनिर्मति॥इयंचपुत्रापौत्रेषुतदेहेत्यादिकेषहकः॥करोतिपंडितःस्वाम्यमनात्मनि
कलेवरे॥सर्वदेहोपकारायकुरुतेकर्मसानवः॥देहोभ्याम्योयदापुंसमुत्त्वबंधायतत्परं॥निवृत्तासमयनिर्वा
णमात्मज्ञानगतोमलः॥दुःखाज्ञानमयोधर्मप्रवृत्तेःसत्वमात्मनः॥जन्मस्यनाशिनोसंकास्वालीसंकास्तथापि
हि॥शब्दोद्देकादिकाधर्मास्त्रिभूतावैमहामुने॥तथात्मापदतोसर्गादहंमानादिभूषितः॥भजतेप्रवृत्तान्धर्मात्
न्यस्तेभ्योहिससोध्ययः॥बंधायविषयासंगिनिर्विषयश्चनिबंधयेत्॥विषयात्मसमारुत्यवक्षभृतंहरिस्मरेत्॥
आत्मनवंनेयमेवंतद्व्यध्यापितंमुने॥विकायसात्मनःशक्वालोहमाकार्षकोयथा॥आत्मप्रयत्नेवयसावि
शिष्टायामनोमति॥तस्याब्रह्मणिसंयोगोयोगइत्यभिधीयते॥विलिप्यतुसमाधिसंवरंब्रह्माधिगच्छति॥यमेःस

राम.

३५४

नियमैःस्तित्याःप्रत्याकृत्वामरुज्जपैः॥प्राणायामैरयवनेःप्रत्याहारेनचंद्रियैः॥वशीकृत्यैस्तत्रःकुर्यात्स्वितंतेतु
भुताश्रये॥आश्रयंचेतसोब्रह्ममूर्तवापूर्वकंद्विजः॥सनेदनादयोब्रह्मब्रह्मभावनायुताः॥कर्मभावनाचात्येदे
वाद्यास्त्वावरांतका॥हिरण्यगर्भादिषुचंतैरज्ञानात्मिकादिधा॥त्रिविधाभावनाप्रोक्ताविश्वब्रह्मतथायते॥प्रत्यय
स्तमजेदेयस्तत्रामात्रमगोचरं॥चरसामान्यसस्वेधंत्वत्तनंब्रह्मसंस्वितं॥तच्चविस्तोपरंरूपमरूपस्याजमक्षरं
अशक्यप्रथमध्यातुंअतोमूर्त्तनिचितयेत्॥तज्ज्ञावभावमापन्नततोसौपरमात्मना॥भवत्यनेदनेदश्चत
स्याज्ञानरुतोभवेत्॥॥इत्यस्मैयब्रह्मज्ञानं॥॥अग्निरुवाच॥॥अद्वैतंब्रह्मविज्ञानंर्षदेयद्रवितोगमत॥शाल
ग्रामेतनुश्चक्रेवासुदेवार्चनादिकृत॥मगंगंस्त्वसगोभूत्वात्यात्रकालेसरन्मृगं॥जातिस्मरन्मृगसत्कादेहं
योगात्सुतोभवत्॥अद्वैतब्रह्मभूतश्चजडवद्वोकमाचरेत्॥क्षत्रासौवीरराजस्यविष्टियोग्यमन्यतु॥उवाहशिविकाम
स्यक्षंतुर्वचनचोदितः॥गृहीतविष्टिनाजानीउवाहायंतुपापतां॥पापोजडगतिःपश्चात्तयेचन्येत्वरितंयमुः॥शीघ्रात
शीघ्रगतिर्दृष्ट्वाश्रीघ्रंतत्रियोब्रवीत्॥राजोवाच॥॥किंश्रान्तोस्वल्पमृध्नांतयोदाशिविकामम॥किमद्यासमहोनत्वंपी
वानसितिरीक्षसो॥ब्राह्मणउ०॥॥नाहंपीवान्चैवोदाशिविकाभवितोमया॥नश्रान्तोस्मिन्चयासोवोदयस्तिमहिप
ते॥भूमौपादयुगस्यास्ताजघोषदेवयस्त्वितं॥ऊरौजंघाद्वयावस्त्वौतदाधारंतद्योदरं॥वक्षस्थलतथाबाहुस्कांधवोदर
घो

संस्थितो॥ स्कंधस्थितेयं शिविकाममभारो न किं कृतः॥ शिविकायां स्मितं चेदं देहं त्वमुपलक्षितं॥ तत्र त्वमहमप्यत्र यो धते
 वेदमन्यथा॥ अहं त्वं च तथा न्येव नृते कृष्यामपाधिवा॥ गुणप्रवाहपतितो गुणवर्गो हियात्ययं॥ कस्मरण्या गुणाश्चैते सत्वा
 द्याष्टिर्वीपते॥ अविद्या संचित कर्म तत्राशेषे मनुषु॥ आत्मा मुक्षोक्षरशांतो निर्गुण प्रकृते परः॥ प्रबध्धपचयो नास्य
 कस्याक्षिलजंतुषु॥ यदा नोपचयस्य सदा नोपचयो नृप॥ तदा पीवारशीर्षं तीक्ष्णमुत्प्लावयेरितं॥ नृजंघापा
 दकत्पूरुजवरादिषु संस्थिता॥ शिविकेयंतथा स्कंधे तदा भावसमस्त्वया॥ तदन्यजंतुनि नृपुष्टिबिकोर्धो न केवलं॥ शे
 लप्रयग्रहोर्धोयं शिवा संभवोपिवा॥ यदा पुंसः पृथग्भावः प्राकृतैर्करणैर्नृपा॥ सोढव्यसमहाभारः कनयो नृपते तथा
 यद्रव्या सविकचियंतद्रव्यो नृतसंग्रहः॥ नवेतो मेखिलस्यास्य ममत्वेनोपहृतिः॥ तच्छ्रुत्वा च राजा तंगृहीत्वा विप्रमा
 प्यच॥ प्रसादं च कुरु मत्तैश्चिं वं कं ब्रह्मिष्ठावते॥ को भव किं निमित्तं वदागमनकारणं॥ ब्रह्मण उवाच॥ प्रयतां को ह
 मित्येतत्वं कं नृप न शक्यते॥ आत्मन्येव न दोषाद्यो यमिति यो विज॥ ब्राह्मण उवाच॥ शशो ह मिति दोषाय नात्मन्येव तथैव
 ततः॥ अनात्मन्यात्मविज्ञानं शशो वा न्नांति लक्षणः॥ जिह्वा ब्रवीत्यहमिति कं वं वक्तुं न शक्यते॥ आत्मन्येव न दोषार्थ
 मशशो मिति यो विजः॥ ब्राह्मण उवाच॥ शब्दो यमिति दोषाय आत्मन्येव तथैव च॥ अनात्मन्यात्मविज्ञानं शशो वा न्नांति
 लक्षणं॥ जिह्वा ब्रवीत्याहमिति दंतो शो तालुकं नृप॥ एतेनाहं यतः सर्वे वां गिस्यंद नहेतवः॥ किं हेतु निर्वदं तेषां वागवा

हमिति स्वयं॥ तथापि वाङ्महमेतद्वक्तुं न युज्यते॥ पिंडः पृथगतः पुंसः शिवप्राज्ञादिलक्षणः॥ ततो ह मिति कुत्रे
 तो संज्ञां राजन्करोम्यहं॥ जघन्योस्ति परः कोपि मंजः पार्थिवसत्तमः॥ तदेवोहमयं चान्यो वक्तुं मेव मपीच्छते॥ यदा
 समस्तदेहेषु पुमान् को व्यवस्थितः॥ तदाह को हं नृवन्को ह मित्येतद्विफलं वचः॥ त्वं राजा शिविका चेयं वयं वाहाः
 पुरः स्मराः॥ अयं च भवतो लोको न सदेतं नृपो च्यते॥ वृक्षां दारुततश्च ये शिविका वदधिरिता॥ का वृक्षसंज्ञा पा
 तास्य दारुसंज्ञा यवानृपः॥ वृक्षारूढो महाराजो नायं स्वदति ते जसः॥ न च दारुणि सर्वस्वां ब्रवीति शिविका गतं॥
 शिविकारुसंघातो रचना स्थिति संहितः॥ आन्विष्य तानृपं प्रष्टुं मे देशि विकात्वया॥ पुमोस्त्वी गौरयं वा जी कुंजरो वि
 हगस्तुरुः॥ देहेषु लोका संज्ञेयं विज्ञेया कर्महेतुषु॥ पुमानेवो गतैव नृपश्च नृपदयः॥ शरीराकृतिने दास्य ये ते कर्म
 योनयः॥ वसुराजे तियक्षो केपंच नारा भट्टात्मकं॥ तद्वा न्यच नृपेत्यस्तु न संकल्पना मयं॥ त्वं राजा सर्वलोकस्पष्टितुः
 पुत्रो रिपो रिपुः॥ पत्न्या यपिता स्तनो कस्त्वा भूपरदोम्यहं॥ कित्वमेतच्छिरं किंतु शिरस्तव तथोदरं॥ किं पादादि
 कं त्वं वै तन्किमही पते॥ समस्ता वयं वेत्यस्तु पृथग्भूतो व्यवस्थितः॥ को ह मित्यत्र निपुणं भूत्वा चित्तपाधिवा॥ त
 श्रुत्वा च राजा तमवधत्तं विजं हरिं॥ राजो वाच॥ श्रेयो हं सुद्यतः पुंसं कपिलरुषिमुह विज॥ नायं शः कपिलरुषिस्तं
 मन्त्रो ज्ञानदोषु विः॥ ज्ञानधीः स्रद्धा धिमात्युप्रेयः तत्त्वमेव च॥ ब्राह्मण उवाच॥ नृप पृष्ठसि किं श्रेष्ठ परमार्थं नृप

ति॥ अथात्मा परमार्थानि निशेषा एषेव भूयते॥ देवताराधनं कृत्वा धनं संपत्तिमिच्छति॥ पुत्रानिष्टतिराजश्च सौख्येव च न
 प॥ विवेकिनस्तु संयोगयोगायः परमात्मना॥ यत्तिदिका क्रियानश्येत्मा शिष्योऽप्यादिता॥ परमात्मा र्थयोगपरमा
 र्थस्तीक्ष्णता॥ एको व्यापी समः शुद्धो निर्गुणः प्रकृतेः परः॥ जन्मव्यादिरहितः आत्मा सर्वगतो व्ययः॥ परज्ञानमयो
 संगायुणजात्यादिनिर्विदुः॥ निदाघः कृतुसंवादश्चैतदुदयेष्टु॥ कृतुब्रह्मसुतो ज्ञानी तस्मिन्मोहपुनः स्मृतः॥ निदा
 घः प्रागदधोऽस्मान्नगरे वैपुः स्तितः॥ देविकायास्तु देते चतर्कयामास वेः कृतुः॥ दिव्यो वर्षसहस्रेण निदाघमवलोकित
 तः॥ निदाघे वैश्वदेवांते उत्कान्तमष्टमब्रवीत्॥ कृतुं ते तत्पिरुत्पन्ना तुष्टिं कंता क्षरा सकः॥॥ कृतुरुवाच॥॥ क्षुपुस्तस्य
 क्रोन्नुष्टिब्रह्मण जायते॥ नामिधुनवत्प्रिचकस्मान्मां परिदुसि॥ क्षुवृक्षो देहधर्माख्येन मामोतयतो विजः॥
 ततश्चुसंभवात्सा तत्प्रिरेते च मे सदा॥ पुमान् सर्वगतो व्यापी व्याकाशीरदयं यतः॥ अतः कुत्रकं गतो सीछंदस्तदप्य
 र्धवत्कथं॥ सोऽहं गंतान्वा गंतानैकदेशेनिकेन नः॥ तंचामे च वचस्त्वहिनायेनाहमहप्यहं॥ मन्मयं हि गृहं यदस्तु
 दालिप्तं स्थिरी भवेत्॥ पाद्विद्यो यं तथा देहपार्थिवैः परमार्थभिः॥ कृतुरस्मिन्तवाचा प्यभिदाज्ञा जायते विजः॥ इहा
 गतो यं यास्यामि परमार्थस्ततो दितः॥ एकमेव मिदं विदितं नेदिसकलं जगत्॥ वासुदेवानिधेयस्य स्वरूपं परमा
 त्मवैः॥ कृतुर्धर्मसहस्राणि पुरस्त्वं नगरं ययौ॥ निराधं राधं राजनगरं कांते स्तितमब्रवीत्॥ एकांते स्तीयते क
 न

ये

राम.

३५६

स्मान्निदाघकृतमब्रवीत्॥ नो विप्रजनसंवाधो महानैष नरेश्वरः॥ प्रविक्षिष्ये पुरं रम्यं तेनात्र स्तीयते मया॥॥ क
 कृतुरुवाच॥॥ निराधियोऽत्र कृतमः कृतमश्नेतरो जनः॥ कथ्यतां मे विजयेष्ट्वमभिज्ञो विजोत्तमः॥ निदाघ उ०॥॥ आरूढो
 यगन्तराजापरिलोकस्तयोत्तरं॥ गजो यो यमधो ब्रह्मनुपयसे व नृपतिः॥ कृतुराह गजः कोत्र राजा वाहनिदाघकः॥
 कृतुर्निदाघ आरूढो दृष्टांतं पश्य वाहनं॥ उपर्यहं यथा राजा वमधः कुंजरो यथा॥ कृतुः प्राह निदाघं तं कृतमस्त्वमहं
 दः॥ उक्तो निदाघतव वात्मा ह मे तं पुरुषं॥ नान्यस्यैतसत्कारः संस्कृतं मनसं तथा॥ कृतुप्रवाहनिदाघत्वप्रज्ञादान
 यवागतः॥ परमार्थसारं कृत्वा मां देते ददितं यथा॥॥ ब्रह्मण उ०॥॥ निदाघोऽप्यपदे श्नेतेना देतपरो भवेत्॥ सर्वभूता
 न्यभेदेन सह त्रिसमदात्मनः॥ अवायमुक्तिं ज्ञानां सतथा त्वं मुक्तिमाप्स्यति॥ एकः समस्तत्वं चाहं विष्णुः सर्वनिदाघ
 कः॥ पीतनीलादिभेदेन पथैकं दृश्यते नमः॥ आततदृष्टिरात्मा विस्मये कस्य कथं॥ अग्निरुवाच॥ युक्तस्य वाय
 प्ररतो ज्ञानसौ बीरनृपतिः॥ संसाराज्ञानदृष्टादिज्ञानं ब्रह्मेति चिंतय॥॥ इत्यादिं चैतं॥॥ अग्निरुवाच॥॥ गीता
 सारं प्रवक्ष्यामि सर्वगीतोत्तरोत्तरं॥ कृत्वा इमं कुंजायाह पठती मुक्तिमुक्तिं॥ नृगवानुवाच॥॥ गता सुरगता सर्वा
 नशो चोदेहवान्जः॥ आत्मा जरोमहो भेद्यस्तस्माच्छेकादिकं त्यजेत्॥ ध्यायतो विषयान्पुंसः संगलेषु पजायते
 संगोऽस्य सतः क्रोधः क्रोधस्तमो ह रावच॥ संमोहाश्मतिवित्रं शो बुधिनाशाय सति॥ दुःसंगहानि संसंगत

मोक्षकामाचकामनुत॥ कामत्यागादात्मनिश्चितप्रज्ञस्तदोच्यते॥ यानि शास्त्रासर्वभूतानां तस्यां जागर्तिसंघर्षा॥ य
स्यां जागर्तिभूतानि सानि श्वापश्यतो मुने॥ आत्मनेव च संतुष्टः तस्या कार्यं न विद्यते॥ नेव तस्य कृते नार्थो नाह
तेनेह कश्चनः॥ सत्त्वितुमहाबाहो गुणकर्मविनागयोः॥ गुणागुणेषु वर्तते इति मवानसकृते॥ सर्वज्ञानप्रवे
नेव रजिनं संतरिष्यसि॥ ज्ञानमि सर्वकर्मणि न स्मसा कुरुते कुरु॥ ब्रह्मण्या धम्य कर्मणि संगं त्यक्त्वा करोति
यः॥ लिप्यते न स पापेन पुत्रपुत्रमिवांभसा॥ सर्वभूतस्तमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि॥ इक्षते योगयुक्तात्मा
सर्वत्र समदर्शिनः॥ शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टो भिजायते॥ न हि कल्याणकृतकश्चित् दुर्गतिं ता न गच्छति॥ दे
वाद्येषां गुणमयी मम माया दुरत्यया॥ मामेव प्रपद्यंते माया मे तां तरंति ते॥ आर्तो जित्वा सुरार्थांस्तानि न
वति मां हरिं॥ चतुर्विधा जज्ञे मां जना मुकृतिनोर्जुनः॥ अक्षरं ब्रह्म परमं स्वज्ञा बोध्यात्ममुच्यते॥ भूतपावो
द्भवकरो विसर्गकर्मसंज्ञितः॥ अधिष्ठतं क्षरो ज्ञावः पुरुषश्चाधिदेवतां॥ अधिपतो ह मे वा त्रदेहे देह नृतां वरः॥
अतः काले स्मरन्मां च स ज्ञा वं यात्य संशयं॥ परमां वं स्मरन्ते त्याज देहं तमाप्नुयात्॥ प्राणान्यसे भ्रुवोर्मध्ये
अंते प्राप्नोति सत्यरः॥ उमित्येकाक्षरं ब्रह्म वदन् देहं त्यजन् स या॥ ब्रह्मादित्य अपर्यंताः सर्वममं विजृप्त
यः॥ इन्द्रियाणि दशैकं च ममांगप्रणिमंस्मृतः॥ अहमेको विश्वरूप इति ज्ञात्वा विमुच्यते॥ क्षेत्रशरीरं यो वे

राम०

३५७

त्रिक्षेत्रज्ञः स प्रकीर्तितः॥ क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोस्तन्मि यस्तु ज्ञानसतो मम॥ महाभूतान्यहं करो बुद्धिरव्यक्तमेव च॥ इन्द्रि
याणि दशैवं चर्यं च वेन्द्रियगोचराः॥ इच्छा विषय सुखं दुःखं संहते श्चेतना धृतिः॥ एतक्षेत्रं समासीन सविकारमु
दाहते॥ अमानित्वमिदं भित्तमहिंसा क्षोतिराज्ज्वलं॥ आचार्योपासनं शौचं स्तेयमात्मविनिग्रहः॥ इन्द्रियार्थेषु वै
राग्यमनहंकारमेव च॥ जन्म मृत्युजरा व्याधि दुःखदोषालुदर्शनः॥ असक्तिरन्तर्निष्ठज्ञः पुनरागृहादिषु॥ वि
श्वेव समवितत्वं विकोपः कोपपंक्तिषु॥ अपि वानन्ययोगेन नक्तिरव्यभिचारिणी॥ विविक्तदेशे मेवित्वमरतिर
मसंसदि॥ आत्मज्ञानमिति प्रोक्तमक्ता न मदतो न्यथा॥ तेयं यंतु प्रवक्ष्यामि मत्तात्वा मृतमश्नुते॥ अनादि परमं
ब्रह्म न संतं नाम उच्यते॥ सर्वतः पाणिपादांतं सर्वतोऽक्षि शिरोमुखे॥ सर्वतः श्रुतिमह्यो के सर्वमावृत्य तिष्ठति॥ स
र्वेन्द्रियगुणां जासं सर्वेन्द्रियविवर्जितः॥ असक्तं सर्वभूतेषु निरुणं गुणभोक्त्रे च॥ बहिरंतरभूतानां अचरंचर
मेव च॥ स ह्मत्वा सत्त्वितेयं हरस्त्वं चातिकेचतत्॥ अविनक्तश्च भूतेषु विजक्तमिव च स्थितां॥ भूतजर्तचवितेयं
ग्रसिष्ठुः प्रजविष्ठु च॥ ज्योतिषामपि मस्तो तितमसः परमुच्यते ज्ञानगेयं ज्ञानगम्यं हृदिसर्वस्पर्धिरितं॥ ध्यानेनात्म
निपश्यंति के विदात्मानमात्मना॥ अमेसां ख्येन योगेन कर्मयोगेन वा करोत्॥ तेषि चातितरन्येवां मृत्युश्रुतिपराय
णः॥ सत्वा संज्ञायते ज्ञानं रजसो लोभ एव च॥ प्रसादमोहौ तमसो भवतो ज्ञानमेव च॥ गुणवर्तमुद्रयेव यो चतिष्ठ

तिथेगिने॥मानवमानमित्यादितुल्यनासीतिनिर्गुणः॥ऊर्ध्वमूलमधःशारवामश्वत्थं प्राकुरव्ययं॥छंदोसियस्य
पत्राणियस्तंवेदसवेदवित॥दीजतमक्षौलोकेस्मिन् देवत्रासुरावच॥अहिंसादिक्षमाचैवदेवीसम्पृक्तो
नृणो॥नशोचंतापितातारैत्यासुरीसपदोभवा॥त्रिविधंनरकस्येदंकारंनानामात्मनः॥कामक्रोधस्तथालोभ
स्वस्मादेनतत्रयंज्यवेत्॥यज्ञस्तपस्तथाज्ञानं सत्वाद्यौस्त्रिविधंस्मृतं॥आयुः सत्वबलायोग्य सुवीयान्तुसालि
कं॥इःखशोकादिदंवात्रंतीक्राक्षंतुराजसं॥अमेध्योछिष्टपत्यर्थंतामसंशीरसादिकं॥यद्येविविधनायज्ञो
निष्कामायससात्विका॥यज्ञफलायदंनार्थंराजसस्तामसस्मृतः॥अवावंताविविधं चतुषःशारीरमुच्यते॥
देवादिपूजाहिंसादिवाङ्मयंतपउच्यते॥अंतुषेगकरंवाक्सत्यंस्वधायसंज्ञकं॥मानसंवित्तुसंशुद्धेर्मोहमा
त्मविनिग्रहः॥सात्विकं चतयोःकामंफलान्मर्थंपुराजसं॥तामसं परपीडादैसात्विकंदानमुच्यते॥देशादीच
तदातम्यमुपकार्यराजसं॥अदेशादावविज्ञाततामसंदानमीरितं॥उत्समेदितिनिर्देशोब्रह्मणःस्त्रिविधस्ततः
यज्ञदानादिकं कर्मभुक्तिमुक्तिप्रदंनृणो॥अनिष्टनिष्टमिश्रंचत्रिविधं कर्मणाफलं॥नवतिप्राणिनाप्रेत्यनत
स्तन्यासिनांकचित॥तामसः कर्मसंन्यासोमोहाक्लेशनयादिकान्॥राजसान्सात्विकोकामान्पंचैतेकर्महे
तवः॥अधिष्ठानंतथाकर्तृकरणंचपृथग्विधं॥विविधसुष्टयक्लेशदेवंचैवान्नपंचमं॥एकंज्ञानंसात्विकंसा

राम.
३५६

पृथज्ञानंतुराजसं॥अतर्थात्तामसंसात्कर्मकामायसात्विकं॥कामायराजसंकर्ममोहात्कर्मतुतामसं॥सिद्धि
द्योसमः कर्तृसात्विकोराजसोत्यपि॥शरीरालतामसःस्पातकार्यादिधीश्चसात्विकी॥कार्याद्यवेस्त्रीराजसीस्मा
तविपरीतांतुतामसी॥मनोधतिसात्विकीस्पातप्रीतिकामपुराजसी॥तामसीस्वप्नशोकादौसुखंसत्वाद्युद्वेगः॥
सुखंतज्ञाजसंताप्रेअंतुःखंतुतामसं॥अतः प्रवृत्तिनृत्तानांयेनसर्वमिदंतं॥स्वकर्मणामत्यर्थंविस्तुमिदंचविदति
॥कर्मणामनसावाचासर्वविस्तानुसर्वदा॥ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतंजगद्विस्तुमंततः॥सिद्धिमाप्नोतिभगवन्भक्तोनाग
वतो ध्रुवं॥इत्यामेयेगीतासारं॥अग्निरुवाच॥यमगीताप्रवक्ष्यामिउक्तायानविकेतसे॥पठतांशृण्वतांभुमौ
सुक्लौमोक्षार्थिनांसतां॥यमउवाच॥आसनंशयनंयानंपरिधानंश्रद्धादिकं॥वाञ्छंत्यहेतुमोहेनस्वस्तिवस्वयमे
श्वरः॥जोगैवशक्तिसततंतथेवात्मावलोकतं॥श्रेयंपरंमनुष्याणांपापीनोगीतमेवच॥सर्वत्रसमदर्शित्वंनिर्म
मत्वमसंमिता॥अयः परंमनुष्याणांगीतंपंचशिषेनहि॥आर्जनमवाप्त्यादिवयोवस्तादिवेदनं॥श्रेयः परंमनु
ष्याणांगगारिष्टप्रगितकं॥आध्यात्मकादिदुःखानामाद्यंतादिप्रतिक्रिया॥श्रेयः परंमनुष्याणांगीतंमेजनकोद
नु॥भूयान्प्रभिलोयोर्नेदःप्रत्ययपरमात्मनः॥तच्छान्तिः परमंश्रेयो ब्रह्मीकीर्तमुदाहृतं॥कर्तव्यामितियत्कर्मक
र्यजुः सामसंज्ञितं॥क्रियतेश्रेयसंगेनजैगीसमेनगीयते॥हनि सर्वविविज्ञानात्मनः सुखहेतुकी॥पुमान्श्राधिग

तज्ञानोनेदंताप्नोति सत्वरं॥ ब्रह्मणा विष्णु संज्ञेन परमेनामयेन च॥ छादंति ज्ञानमस्ति कसौ नागं रूपमुत्तमं॥ तपसा
 लभ्यते सर्वमनसा यदे गच्छति॥ नास्ति विष्णु समध्येयं तत्कालानुशानात्वरं॥ नास्मिन्नेग्यसमं ध्यानं नास्ति गंगा सने
 सरित्॥ न सोस्ति बांधवा कश्चिद्विष्णुस्तुक्ता जगद्गुरुं॥ अधीश्वोर्दं हि रश्मिरे देहेन्द्रियमनो मुखे॥ स्वमेवं संस्मरन्
 प्राणानयस्य जेत स हरिर्भवेत्॥ यत्तद्ब्रह्म यतः सर्वं तत्सर्वं तस्य संस्थितं॥ मया त्वचमनिर्देशं प्रत्यक्षं यत्
 रं॥ परासरस्वरूपेण विष्णु र्जां हृदि स्थितः॥ यज्ञेशं यत्तु पुरुषं केचिदिच्छंति तत्वरं॥ केचिद्विष्णु हरं केचित्के
 चिद्ब्रह्माशमीश्वरं॥ इन्द्रादिनामभिकेचित्सूर्यसोमं च कालकं॥ ब्रह्मादिस्तं वपर्यंतं जगद्विष्णु वदंति च॥ स विष्णु
 परमं ब्रह्म यतो नावर्तते पुनः॥ सुवर्णादिमहादातु पुण्यतीर्था विगाहनैः॥ ध्याने ब्रतिः पूजया च धर्मश्रुता तदा
 ब्रुवात्॥ आत्मानं रधिनं विदिशरीरं यमेव तु॥ बुद्धिं तु सारथिं विदि मनः प्रग्रहं सेवते॥ इन्द्रियाणि हयाना इविष
 याश्चोपगोचराम्॥ आत्मैन्द्रियमनोयुक्तिं चोक्ते सा कुर्मनीषिणः॥ यस्त्वज्ञानमानवति युक्तेन मनसा यदा॥ न
 मत्यदं समाप्नोति संसारं चाधिगच्छति॥ यस्तु विज्ञानवान्भवति युक्तेन मनसा यदा॥ संतु तं पदमाया तियस्माद्
 यो न जायते॥ विज्ञानसारपिर्यस्तु मनः प्रग्रहवान्तरः॥ सो ध्वनः परमाप्नोति तद्विज्ञो परमं पदं॥ इन्द्रियेभ्यः प
 रार्थवाच्यं च परमं मनः॥ मनसस्तु परा बुद्धि बुद्धेरात्मा महान्तरः॥ महतः परमव्यक्तमवाक्तात्परमं पदं॥ पु

राम

३५९

दृश्यते पर

रूपान्तरं किंचित्माकाशापरागतिः॥ एष ज्ञेतेषु सर्वेषु दृश्यते च परस्परं॥ या बुद्ध्या सक्षमया सक्षमदर्शिभिः॥ य
 उक्ता मनसा प्राज्ञस्तपु उत जालमात्मनि॥ ज्ञानमात्मनि महति निवे उच्छात आत्मनि॥ ज्ञात्वा ब्रह्मात्मनो योगि
 मादौ ब्रह्म संनवेत्॥ अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचार्यपरिग्रहौ॥ यच्च नियमापंचशोचसंतोषसन्नमः॥ स्वाध्यायस्व
 रपूजा च आसनं पद्मकादिकं॥ प्राणायामो वायुजपः प्रत्याहारः सनिग्रहः॥ उज्ज्येकत्वविषये चेतसो यत्प्रधार
 णं॥ निश्च चत्वारुधी मंति धारणादिजकृष्णते॥ पौनः पुन्येन तत्रैव विषये ध्वधारणा॥ ध्यानं स्मृतं रामा धिस्तु अहं
 सा त्वसंस्थितः॥ घटध्वंसाद्य प्रकाशमभिलं न भसा भवेत्॥ पुक्तो जीवो ब्रह्मणे व स ब्रह्म ब्रह्म वै भवेत्॥ आत्मने म
 न्यते ब्रह्म जीवो ज्ञानेन नात्यथा॥ जावो ज्ञानेन तत्कार्य युक्तस्या दजरामरः॥ अग्निरुवाच॥॥ विशिष्टयुग्मीतो क्त
 पवतां मुक्तिमुक्तिदा॥ आत्यंतिको लयः प्रोक्तो वेदांते ब्रह्मधीमयः॥॥ इत्याग्रे ये पमगीतायां आत्यंतिको लयः॥॥ अ
 ग्निरु॥ अग्नेये ब्रह्म रूपं ते पुराणं कथितं मया॥ स प्रपंच निप्रपंचं विद्या दयमयं यदहं॥ कृष्णजुः सामथर्व्या वि
 द्या विष्णुजगत्पतिः॥ छंदशिष्या व्याकरणं निघंटु ज्योतिराक्या॥ निरुक्तं धर्मशास्त्रादिमीमांसा न्यायविस्तरः॥ वि
 द्या सैवार्थशास्त्रार्थवेदांताद्या हरिर्महान्॥ इत्येषा चापरा विद्या परविद्या क्षरं परं॥ यस्य जावो स्थितं विष्णुस्तस्या
 नाबाधते कलिः॥ अनिष्टा तु महायज्ञनरुत्वा तु पितृ स्वधा॥ रुक्मा मभ्यर्चयत् भक्त्या नैवं शोभरणं भवेत्॥ सर्वका

रणमत्यंतं विष्णु ध्यानं न सीदति ॥ अत्यंतं तत्रादिदोषो विषया रुचमानसः ॥ कृत्वा पिपापं गोविंदं ध्यात्वाः पापैः प्र
मुच्यते ॥ ध्यानं तत्र यत्र गोविंदं सा कथा यत्र केशवं ॥ तत्कर्म यत्कृतं दद्यात् विमलैर्बहुभाषितैः ॥ परमार्थं प
रं ब्रूयात् यदेतत् तन्मयोदितं ॥ संसारे भ्रमता लस्य पुत्रदारधनं वसु ॥ सुहृदश्च तथैवात्मै नोपदेशो दिजे ह्यत्र ॥
किं पुत्रदारैर्न स्यात् किमलाक्षत्रबोधैः ॥ उपदेश परो बंधुरीह शोयो विमुक्तये ॥ दिविधो भूतसंसर्गो देवा
नां सुरावच ॥ विष्णु भक्ति परो देवो विपरीतस्तथा सुरः ॥ एतत्सर्वं विमलं मार्गं धनं दुःखप्रनाशनं ॥ सुखप्रीति
करं नृणां मोक्षरुत्सु नु वेष्टितं ॥ येषां गृहे तु लिखितं मार्गं ये हि पुराणकं ॥ पुस्तकं स्थास्य निसदा तत्र नेष्टु रूपं
वा ॥ किं तीर्थैर्गोप्रदानैर्वा किं यत्तैः समुपेक्षितैः ॥ आग्नेय यो हि ग्रहणातिग्रह न हनिमानवः ॥ यो ददाति तिलप्र
स्रं सुवत्स्य च माषकं ॥ शृणोति श्लोकमेकं च आग्नेयस्य समाप्नुयात् ॥ अध्याय पठनं चास्य गोप्रदानादिशिष्य
ते ॥ अहोरात्रं कृतं पापं श्रोतुमिहोः प्रणस्यति ॥ कपिलानां शतं दत्तं पञ्चवेद्येष्टुकरे ॥ तदाग्नेयं पुराणं हि प
वित्वा फलमाप्नुयात् ॥ प्रवृत्तश्च निवृत्तश्च धर्मविद्यादयात्मकं ॥ आग्नेयस्य पुराणस्य शास्त्रमस्य समल्लि ॥ पठ
न्नाग्नेयं कं नित्यं शृणुन्नापि पुराणकं ॥ नक्तो वशिष्टमुजः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ नोपसर्गं निचानर्था न चौरादि
भयं ग्रहे ॥ तस्मिन्मातृपुत्रचाग्नेयं पुराणं स्पृष्टुं पुस्तकं ॥ नगर्जहारिणी जातिन च बाला गृहा गृहे ॥ यत्र आग्नेय

राम
३६०

पुराणं स्यात्तत्र पिशाचादिकं नयं ॥ कृत्वा विप्रो वेदवित्सा तक्षत्रिय एषि वीर्यतिः ॥ रुद्धिं प्रयाति वैश्वश्रुतं श्वारो
ग्यमुच्यते ॥ यः पठेत् शृणुयान् नित्यं समदृष्टिमानसः ॥ ब्रह्मग्नेय पुराणं सकृन्न लक्ष्मीत्कपप्रवाः ॥ दिव्यो तरो
क्षमो माघादुःस्वप्नाद्याधि वारुकाः ॥ पंचास्यत्वरितं किंचित्तत्सर्वं हंतिकेशवः ॥ पठतः शृण्वतः पुंसः पुस्तकं
यजते महत् ॥ आग्नेयं श्रीपुराणं हि हेमं ते यः शृणोति वे ॥ प्रष्टव्यं पुष्पगंधधैर्यमिष्टो मफलं लभेत् ॥ शि शिरे
पुंडरीकं च संते पायमेधुसं ॥ ग्रीष्मे तु वा जपेयं सराजस्य सवर्षति ॥ गोसहस्रशरीरादि फले तस्य वतो
त्युतौ ॥ आग्नेयं हि पुराणं यो न क्त्वाग्नेयं पठते हरेः ॥ सार्चयेत्तु वशिष्टेन ज्ञानयज्ञं केशवं ॥ यस्याग्नेय पुराण
स्य पुस्तकं तस्य वैजयः ॥ निश्चितं प्रजितं गेहे भुक्ति मुक्तिं करोति हि ॥ इति कालाग्निरूपेण गीतं मे हरिणा पुरा
आग्नेयं हि पुराणं तु ब्रह्मविद्यादयात्मकं ॥ विद्याद्यं वशिष्टे दं नक्तं भक्त्यपि प्यति ॥ वशिष्ट उवाच ॥
आग्नेयं हि पुराणं ते खराजविद्यादयात्मकं ॥ कथं तं ब्रह्मणा विज्ञो रग्निना कथितं यथा ॥ सा ईदं वैश्वश्रु
निभिः रुक्षं सर्वार्थदर्शकं ॥ पुराणं मग्निना गीतं मार्गं ब्रह्मसंमितं ॥ यः पठेत् पुण्याद्यासः शिखिजाले
ये दपि ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तं प्राप्नुयामो दिवं व्रजेत् ॥ लेष पित्वा पुराणं यो दद्यादि प्रेस्य उन्नमं ॥ स ब्रह्मलो
कमाप्नोति कृत्वा नां शतमुषरेत् ॥ एकश्लोकं पठेद्यस्तु पापं कादिमुच्यते ॥ तस्माद्याससदा प्रावृत्ति

न

तश्च

मः सवदर्शनां॥ आग्नेये तु नमस्तस्मै येन गीतं पुराणकं॥ ॥ व्यास उवाच॥ ॥ वशिष्टेन पुराणीतं स्तुतैः तत्रै
मयोदितं॥ शुक्राद्यैर्मुनिभिः सार्धं श्रोतुं कामैः पुराणकैः॥ आग्नेयं पवितं ध्यातं शुभं साधु कृत्स्नं कृत्स्नं दे॥ परा
विद्या पराविद्या स्वरूपं परमं परं॥ आग्नेयं दुर्लभं रूपं प्राप्यते भाग्यसंयुतैः॥ ध्यायंतो ब्रह्म चाग्नेयं पुराणं ह
रिमागताः॥ विद्यार्थितं तथा विद्यारज्यं राज्यार्थि नस्ततः॥ सोऽग्न्याधिनि सोऽग्न्यायै मोक्षं मोक्षार्थिनो ग
ताः॥ अपुत्राः पुत्रिणः संति नाश्रयाश्रायंगताः॥ एतत्ते निहितं स्तुतं आग्नेयं स पुराणकं॥ स्वरूपं चिंतये
यातां शुक्तिशुक्तिन संरायः॥ श्रावयत्वं च शिष्यश्च आग्नेयं हि पुराणकं॥ ॥ स्तुत उवाच॥ ॥ व्यास प्रसादादा
ग्नेयं पुराणं श्रुतमादरात्॥ अग्नेयं ब्रह्म रूपं हि मुनयः शौनकादयः॥ भवन्तो नैमिषारण्ये यज्ञतो हरि मो
क्षरं॥ तिष्ठध्वं श्रद्धया युक्ता यस्मादः समुदीरितं॥ अग्निना प्रोक्तमाग्नेयं पुराणं वेदसंमितं॥ ब्रह्म विद्या
द्वयोपेतं शुक्तिशुक्तिप्रदं महत्॥ नास्मात्परतरं सारं नास्मात्परतरं शुभं॥ नास्मात्परतरोऽस्तु नास्मात्परत
रागतिः॥ नास्मात्परतरं शास्त्रं नास्मात्परतरं गतिं॥ नास्मात्परतरं ज्ञानं नास्मात्परतरं स्मृतिः॥ नास्मात्प
रतरो योगो नास्मादिद्या परास्ति हि॥ नास्मात्परस्मिन् सिद्धातो नास्मात्परं तु मंगलं॥ नास्मात्परतरो यातु पुराण
मपुरस्वितः॥ नास्मात्परतरं भूतैर्विद्या परमदुर्लभा॥ आग्नेये हि राणे स्मिन् स हि विद्या हि प्रदर्शिता॥ सर्वमस्मा

राम

३६९

वतारीणो गीतं रामयणं त्विह॥ हरिवंशं नारते चतवसर्गप्रदर्शिताः॥ आमोगविल्लवं गीतं पूजादीनां प्रतिष्ठा
या॥ पविनारो हणदीनि प्रतिमालक्षणादिकं॥ प्रसादं लक्षणं च मंत्रो वै शुक्तिशुक्तिदः॥ सैवागमं च पद्य
श्च शास्त्रं यः सौरावचा॥ मंडलानि च वात्यं च मंत्रां गादिविधानि च॥ प्रतिसर्गश्चातुर्गीतो ब्रह्मांडपरिमंडलं
गीतां भुवनकोशो हृदीषवत्मादिनिम्नगाः॥ यथा गंगा प्रयागादितीर्थमाहात्म्यमीरितं॥ ज्योतिष्गस्त्रादिच
तथा गीता युद्धजयाणविः॥ आशौचद्रव्यशुद्धिश्च प्रायश्चित्तप्रदर्शितं॥ राजधर्मादानधर्मव्रतानि विवि
धानि च॥ यजुर्वेदशंखवेदरुक्वेदादी विधानकं॥ सूर्यवंशः सोमवंशो धनुर्वेद्यश्च वैद्यकं॥ सर्ववेदा
सर्वशास्त्रमिमांसा न्यायविस्तरं॥ पुराणसंख्यामाहात्म्यं च योग्यकरणं स्मृतं॥ अलंकारो निघंटश्च शि
क्षाकल्पतथोदितं॥ नैमित्तिकः प्राकृतिको लयश्चासंतिकः स्मृतः॥ वेदाश्च ब्रह्मविज्ञानं योगमंशंग
मीरितं॥ तत्र पुराणमाहात्म्यं विद्यात्थं दशस्तुताः॥ इदं दशसाहस्रं तकोटिप्रविस्तरं॥ देवलोके
देवतैश्च पुराणं प्रकृतं सदा॥ मथ्य ब्रह्मातिजानीध्वं मुनयः शौनकादयः॥ अथ ब्रह्मातिजानीध्वं मुनयः शौ
नकादयः॥ शृणुयात्तावयेदापि समवेत्तु किं नाग्रः॥ आग्नेये तु नमस्तस्मै येन गीतं पुराणकं॥ ॥
इत्याग्नेये महापुराणे आग्नेयं पुरिषूर्णं॥ ॥ श्रीरक्तः॥ ॥ शुभं प्रवतु॥ ॥ आराम॥

अ० पु०

३६२

817

उपनिषद्-५०७

राम०

३६२